Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 254 (12044) | 1982 чылдың ноябрь 2, вторник | 1925 чылда үндүрлип эгелээн | Өртээ 3 көп

ПАРЛАЛГАНЫҢ ДЭЭШТИИ ДЭЭШ

Массалыг информацияның дээштиин чедип алырының талазы-биле сагыш салыышкын—парлалгага партийжи удуртулганың кол өзээ болуп турар. Партияның XIII съездизиниң резолюциязында мынчаар бижээн: «Солун арнынга ажылының дугайында шүгүмчүледип бижиткен ажыл-агыйларның азы албан организацияларның удуртукчулары четпестерни болгаш частырыгларны эдер талазы-биле дарый хемчег алыр, ол-ла солуннуң арнынга кыска хуусаада алдынган хемчеглер, частырыгларны эткениниң дугайында бижимел харыыны чорудар ужурлуг». Ол айтырыгны СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидериниң дугайында» доктаалында болгаш партияның өске-даа документилеринде хөй удаа чидии-биле көдүрген. Мында чугаа болза чүгле үндезинниг фактыларга кичээнгей дугайында, четпестерге удур чогуур үезинде, ажыл-агыйжы ёзу-биле хемчег алырының дугайында эвес, а харын ук четпестерни дарый чайладыры, частырыгларны эдери — партияның болгаш күрүнениң хүн бүрүде негелдези болур ужурлуг деп чүвениң дугайында чоруп турар.

Ажыл-агыйлар, албан организациялар удуртукчулары бистиң бурунгаар шимчээшкинивиске шаптыктап турар четпестер, ажылды кошкак организастааны, корум-чурум үрээшкиннери дээн ышкаш солунга парлаттынган фактыларга, дүвүрээзинниг медээлерге хамаарыштыр хемчеглерни ап, чоннуң чыыштарынга, хуралдарга чугаалажып көрүп, олардан түңнелдерни үндүрүп турар.

Чижээ, Чөөн-Хемчик районда Чыраа-Бажы рабкоопту катап ажыдарының айтырыын көдүрген бөлүк авторларның редакцияга чоруткан чагаазын Респотребсоюзче өөренип көргеш, хемчег алыры-биле чоруткан. Респотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазы Ю. С. Катков ук рабкоопту катап ажыдары болдунмас дээрзин фактылар, сан-түң-биле бадыткаан, ук материалды бүгү тала-биле өөренип көрген харыыны чорудуп, солун арнынга дарый үндүрерин дилээн. Суурнуң чурттакчылары салган айтырыынга ындыг тодаргай харыыны алганнар. База бир чижек, Өвүр районнуң Саглы суурдан көдээ бижикчи Д. Ооржак ээлери каапкаш барган азы кандыг-бир чылдагаан-биле тудуу ара соксаан бажыңнарның соңга, хаалгалары үрелип, печкалары буступ калган, кандыг-даа ажыглал чок тургулаарын шүгүмчүлеп бижээн.

Улус депутаттарының Өвүр район Совединиң күүсекчи комитединиң даргазының бирги оралакчызы С. Достайжы ук чагааны шилчидерге, бистиң солунче мындыг харыыны чоруткан: «Шүгүмчүлелдиг материалга хамаарыштыр хыналданы чоруткан. Чагаада бижип турар барымдаалар бадыткаттынган. Ээн турган эрги клубка совхоз столоваязын болгаш районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң даараныр цегин ажыдары-биле эде тудуп турар. Өске ээн бажыңнарның септелгезин база чорудуп эгелээн». Ындыг чижектерни хөйнү чугаалап болур. Силер боттарыңар солун арнындан ону доктаамал көрүп болур силер.

Ынчалза-даа чамдык ажыл-агыйларның, албан организацияларның удуртукчулары солунга үнген шүгүмчүлелдиг материалдарны чүгле медээ кылдыр хүлээп алыр, ону тоопкөрбес, дорт харыы бээриндеп ойталаар, ёзу барымдаалаан харыы бээр, ажыл-агыйда бар четпестерни чажырар, ол хамаан чок шүгүмчүлелдиг материалдарның авторларынга таарзынмас чоруктар ам-даа бар. Чижээ, Улуг-Хем районнуң «Ак-Туруг» совхозта машина-техниканы кадагалап, эдилеп турарының кошкааның, дыка хөй машиналарның артык кезектериниң кайы хамаан чок тайчеглеттинип турарының дугайында ховчун коммунист А. Монгуштуң сеткили дүвүреп бижээн чагаазын августуң эгезинде редакция алган. Ол чагааның утказы-биле таныжып, хыналданы чоруткаш, хемчег алыр кылдыр Улуг-Хем райкүүскомунуң даргазы Ю. Стрельниковче шилчиткен турган. Бо дүвүрээзинниг медээге хамаарыштыр мынчага чедир кандыг-даа харыы чок. Бии-Хем районнуң Ленинка суурнуң культурлуг амыдыралында, аъш-чем хандырылгазында көскү четпестер дугайында «Шынның» арнынга июль 9-та «Суур чүге уттундуруп турарыл?» деп эгелиг шүгүмчүлелдиг материал парлаттынган. Ук материалды Бии-Хем райкүүскомнуң даргазы М. Дамчайже чорутркан. База-ла мынчага чедир харыы келбээн. Бай-Тайга, Тес-Хем район Советтериниң улус депутаттарының күүсекчи комитеттериниң даргалары С. Байыс-оол, И. Успун олар солун арнынга үнген шүгүмчүлелдиг материалдарга дорт харыы берип, четпестерни шалыпкын чайладырын чедип албайн, харыы чорударын ай-айы-биле саададып турар. Өске-даа чамдык албан черлери солуннуң мурнуку чүүлдеринге үнген шүгүмчүлелдерге харыы бербейн баар таварылгалар база бар болуп турар. Ындыг чорук четпестерни болгаш частырыгларны дүрген чайладырынга шаптыктаар, тус черге шиитпирлеп алыр ужурлуг айтырыгны кижилер чамдыкта үстүкү органнарга барып чаргылдажыр ужурга чедирип турар.

«Хамаатыларның дилег-билдириишкиннеринге, чагааларынга, хомудалдарынга кичээнгейлиг болурун партия, совет ажылдакчылары, удуртукчу кижи бүрүзү чоп мурнунга дорт хүлээлгези кылдыр көөр ужурлуг» — деп СЭКП-ниң XXV съездизиниң Отчёт илеткелинге эш Л. И. Брежнев чугаалаан. Ажылчы чоннарның чагаалары партияның масса-биле амыдыралчы харылзаазының чугула хевири, информацияның база бир үнер дөзү болбушаан, четпестерни дарый чайладырынга партия организацияларынга улуг дузаны чедирип турар. Олар ниитилел-политиктиг ужур-дузалыг, чүге дээрге масса чоннуң сагыш-сеткилиниң, күзел-бодалының болгаш бисте бар курлавырларның дугайында олар чугаалап турар. Партия, совет органнар, профэвилел, комсомол организациялары солун арнынга үнген чугула материалдарны контрольга алыр, шүгүмчүлелдиг материалдарны хуралдарынга чугаалажыр, олардан түңнелдерни үндүрер ужурлуг.

Парлалга ажылынга кажан-даа үзүктелиишкин турбас. Бөгүн база-ла «Шынның» арнында даарта бодунуң хөй санныг номчукчуларынга чеде бээр материалдар белеткеттинип турар. Ол материалдарның дээштии, ажыктыы силерниң редакцияже чоруткан чагааларыңардан база дыка хамаарыжыр, эргим номчукчулар.

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Ажылдаар чер бүрүзүнге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, ажыктыын болгаш шынарын бедидиңер!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

Кыштаглаашкын—бүгү-ниитиниң херээ

НЕГЕЛДЕГЕ ЧЕТПЕС

Кыштагдаа көжер бетинде кыштагларның үүрмек септелгезин бүрүн доозар, көрженни хоорар болгаш өдекти бөлер! Ындыг кыйгырыг Каа-Хем малчыннарынга калбарган турган. Ол үеде, шынап-ла, эвээш эвес ажыл кылдынган: малчыннарның хөй кезии кажааларын болгаш бажыннарын септеп, көрженин хоорүп, кажаа иштинге төгер өдээн бөлүп, арткан мал чемнерин шыгжап алган. Ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглер болгаш өске-даа активчилер чер-черде партия организацияларының удуртулгазы-биле ук ажылды организастап, оон күүселдезин хынап турган.

Тес-Хемде «О. Шынаа» болгаш Тандыда «Революцияның чалбыыжы» совхозтарның ажыл-ишчилериниң кыштаглаашкынга бүгү тала-биле белеткенир, малга быжыг чемсуурну тургузар талазы-биле социалистиг чарышты калбартыр дугайында кыйгырыы каа-хемчилерни улам хей-аът кирген. Оон уламында кыштаглаашкынга белеткел эрткен чылдагыдан дээре болуп турар. Чамдык удуртукчуларның-даа, малчыннарның-даа болап турары-биле алырга ындыг.

Октябрьның 28-тиң медээзин ёзугаар алырга, ам-даа чээрби коданның хоюнуң кажаазы септеттинмээн болуп турар. Кажааларның үүрмек септелгезин малчыннар чазынга кылып алган болганда, бо кажааларга улуг септелге негеттинип турары чугаажок. Ук хойжу бригадаларның бригадирлериниң, совхозтарның тускай эртемниглериниң болгаш удуртукчуларының талазындан дээштиг хемчеглерни дарый алыры чугула.

«Ленинчи орук» совхозтуң Владимир Салчак удурткан Мерген сүт-бараан фермазының коллективи кыштаглаашкынга чүгээр белеткенген коллективтерниң бирээзинге санаалып турар. Ынчалзажок мында чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар ам-даа бар. Чижээлээрге, кажааларның эжиктери бөгүнге чедир чылыглаттынмаан, шаараш. Оларның хөй кезиин солуур ужурлуг, а чайын-на мяш белеткээр черге чагып каан эжиктер ам-даа кылдынмаан.

Ийи инек кажаазының бирээзинде лампалар чедишпес, бар лампаларның чырыы бүлүргүн. Ол кажааның шыгы улуг, ам безин дээвииринден дамдылап турар. Кажаалар чылыдар ниити одалга черинге хүнүнүн-не үш тонна хөмүрдаш херек, а дужуртунгени чүгле чээрби тонна.

Ферманың ажылдакчыларынга тускай идик-хеп чедишпейн турар, чамдыктарында мырыңай чок. Ферманың магазини частап бээр ажылдаваан. Ажылчыннар Сарыг-Септен аъш-чем садып алырынга хөй үнелиг үени чарыгдап, чадаг кылаштажып турар. Совхозтуң удуртукчулары (директору Андрей Моргуи) Мергенге ховар кээр, байырлалдар хүннеринде безин социалистиг чарыш түңнелин үндүрүп, хуралдап, ажылчыннарны хей-аът кирбестээн. Совхозтуң ийи чүс ажыг инээн өстүрүп, сүдүн бүдүрүп турар улуг коллективче, анда улустуң ажылынче болгаш амыдыралынче сагыш салыры чугула.

«Кызыл тук», «Ленинчи орук», «Улуг Октябрь» совхозтарның кажааларын септээни шынар чок. «Улуг Октябрь» совхозтуң мыйыстыг бода мал фермазы (бригадири Афанасий Горбатов) кажаа септелгезин амдыгаа чедир дооспаан. Районда септелгеже эң-не орайтап кирген коллектив ол.

Кыштагларда дөрт кудук болгаш сүт сөөргүр он чеди машинаның чамдыызы ажылдавас. Суг кудар он ажыг доскаар чылыглаттынмаан. Мал суггарар аллаң онгача чедишпес. Чээрби бир кормоцехтиң чедизи ажыл чок турар. Бо бүгү дериг-херекселдер шагда-ла белен турар турбуже, хамаарышкан коллективтерниң удуртукчулары амдыгаа чедир дээштиг хемчеглерни ап шыдаваан.

Кыштаглаашкынга эң-не чугула чүве — мал чеми. Бо чылын район девискээринге оът-сиген чүгээр үнген болзадаа, ажыл-агыйларның чаңгызы-даа малга четчир сигенни белеткеп ап шыдаваан. «Бурунгаар» совхоз планын 82 хуу, СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхоз 78 хуу күүсеткен. Оон өскелери, нургулайында, планнарының чарлындан эвээжин күүсеткилээн. Ылангыя «Улуг Октябрь», «Енисей» совхозтар белеткезе чогуур сигенниң дөңгүп-ле 35—38 хуузун белеткеп алганнар. Ам районнуң малынга барык-ла он муң хире тонна сиген чедишпес.

Районда сенажтың база дең кезии салдынган. Ылангыя «Ленинчи орук» 2400 тонна сенажтың 400 тонназын, СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхоз 1800 тоннаның 600 тонназын, «Енисей» 1800 тоннаның 700 тонназын белеткеп алган. Ажыл-агыйларда силос база кончуг эвээш салдынган, витаминниг сиген далганының планы оранчок күүсеттинмээн. Саваң база эвээш. Мынчап кээрге, белеткел мурнуку чылдагыдан дээре мишкаш болза-даа, кышты хүр ажарынга, кыштаглаашкынны единишкинниг эрттирерин мынаныры берге.

Эрткен чылдың бо үезиндээзи-биле деңнээрге, мыйыстыг бода болгаш шээр малдарның баш саны Каа-Хем районда эвээш кызырылган. Кыштаглаашкын белен эвес болган дээрзи оон илдең. Бо чылдың кыштаглаашкынынга он бир муң хире мыйыстыг бода мал, үжен сес муң шээр мал, бир муң чеди чүс хаван болгаш ийи муң ийи чүс чылгы кирер. Оларның кышты хүр ажары кыштаглаашкынга белеткелден улуг хамааржылыг билдингир. А белеткел үстүнде чижектерден көөрге, ындыг-ла чогумчалыг эвес. Малдың хорап турары база чажок. Чүгле эрткен айда 53 инек, 50 хаван, 286 хой өлген. Кыштаглаашкынны организастаар ажылдакчылар база чедишпес. Чаңгыс-ла «Ленинчи орукта» безин үш зоотехник, бир мал эмчизи чок. Чамдык сүт-бараан фермаларынга саанчылар, мергежилдиг от салыкчылары база херек.

Бо күс чылыг, курган болгаш узун болуп, малчыннарга таарымчалыг болган. Ол үени ажыглап, кыштаглаашкынга белеткелди улам күштелдирери, илереттинген четпестерни дарый чайладыры — каа-хемчилерниң соңгаарлаттынмас сорулгазы.

К. ЧООДУ.

Хүннүң медээлери

Хуусаа бетинде

СЭКП обкомунга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге Тес-Хем районнуң «О. Шынаа» совхозунуң ажыл-ишчилери көдээ ажыл-агый продуктуларының бүгү хевирлерин күрүнеге садарының чыл планы хуусаа бетинде күүсеттингени дугайында рапорттаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары, ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга төлептиг ужуражыры дээш социалистиг чарышка кирипкеш, совхозтуң фермаларының, бригадаларының ажылдакчылары күженишкинниг ажылдааның түңнелинде юбилейлиг чылдың планныг онаалдалары эът садары 100 хуу, сүттү 102 хуу болгаш дүктү 100.2 хуу күүсеттинген. Мал чеми белеткээриниң талазы-биле социалистиг хүлээлге база ажыр күүсеттинген. Малдың чайгы семиртилгезин организастыг эрткен. Эрткен төс айларда торуур 100 баштанга 92 хураганы, 85 бызааны болгаш 80 кулунну мендн доруктуруп өстүрген.

Амгы үеде совхоз көдээ ажыл-агый продуктуларын пландан ажыр күрүнеге садарын, малга бедүүн чемнер белеткелин болгаш оларны кыштагларга чедирерин уламчылап турар. Малды кыштан хүр ажырары дээш республикада социалистиг чарыштың эгелекчилери, совхозтуң фермаларының ажыл-ишчилери бедик көргүзүглерни чедип алыр, Аъш-чем программазын күүседиринге төлептиг улуг-хуузун киирер дээш каш дакпыр күженишкинниг ажылдап турарлар.

Мурнакчы бригада

Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң Чыргакы салбырында комсомолчу аныяктарның Улуг-Хову хойжу бригадазының ажылын Байыр-оол Хурзетович Куулар каш чылдар уламчылыр башкарып келген. Оон бригадада ажылды эки тургусканы багай эвес түңнелди берип турар.

Хой-бүрүзүнден-не хураган, 2.2 килограмм дүк дээш социалистиг чарышка алган хүлээлгезин ол бригаданың ажыл-ишчилери ажыр күүсеткеннер. Тодаргайлаарга, чүс баш хойга онаапыр 103 хураганы, хой бүрүзүнден ортумаа-биле 2.5 килограмм дүктү алгаш, ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка алган хүлээлгезин чедиишкинниг боттандырганнар.

Бригада мал кыштаглаашкынынга белеткелди доозуп турар. 280 тонна чулуктуг болгаш бедүүн мал чемин белеткээр дээш онаалданы база-ла күүседип алган. Ол ажылга бригаданың малчыннары идепкейлиг киришкеннер.

Бистиң корр.

КҮЖҮВҮС—НАЙЫРАЛДА

Чурттуң кол делгелгези—ССРЭ-ниң УАЧД-зинге эрткен неделяда Украин ССР-ниң хүннери болган.

Республиканың төлээлекчилерин Москва чүректиң ханыызындан хүлээп алган. Аалчылар найысылалдың күш-ажылчы коллективтеринге барган, партия комитеттериниң организакчы болгаш политиктиг ажылының дуржулгазы-биле, улус депутаттарының Советтериниң ажылы-биле таныжыкан. Украин ССР-ниң партия болгаш күрүне ажылдакчылары, эртемденнери, улус ажыл-агыйының специалистери, бүдүрүлге чаартыкчылары УАЧД-те лекцияларны болгаш илеткелдерни кылганнар. СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының, ССРЭ-ниң улустарының ажы-дуңмалыышкы чаңгыс эвииниң ачызында Совет Украина Улуг Октябрьның чайыннавчак сылдызының херелиниң адаа-биле социал депшилгениң ылапын бажынче шураашкынны кылыр аргалыг болганын олар онзалап демдеглеп турганнар. Чүгле чаңгыс чижек: амгы беш чылдың бирги чылында республиканың экономиктиг күчү-шыдалы 1913 чылдың деңнелиниң чүс катап ашкан.

ССРЭ-ниң УАЧД-зинге эвилелдешкен республикаларның хүннериниң эстафетазын Грузин ССР-ге дамчыткан.

(СЭТА).

АЖЫГЛАЛГА КИРЕР МУРНУНДА

«Сулукта газ-биле ажылдаар электри станциязы ажылдап эгелээн». «Солонеде суг мөөңнеп, дамчыдар тудуг ажыглалда кирген». «Березовоеде чаа демир-орук вокзалы пассажирлерни хүлээп алырынга белен».

БАМ-ның Чөөн участогунуң тудуг эргелелиниң кол штавынга ындыг медээлер кээп турар. Ургал-Постышево аразының ажыглалга киирер кезээниң доозулган тудугларын кызыл тукчугаштар-биле демдеглээн. Ол үш чүс километр узун участоктуң тудуу доостур чыгаан. Октябрьның 65 чыл оюнга чедир ону ажыглалга киирер деп турар.

Ургалдың, Солонийниң чурттаалга кварталдары каас-шиник, Постышево дээр станция база өзүп турар. Ол участоктуң чурттакчылыг черлеринде муң-муң дөрбелчин метр чурттаалга шөлдерин туткан, уруглар садтарының, яслилериниң, школаларының, клубтарының, культура бажыңнарының, садыг төптериниң, спортчу комплекстериниң саны улам-на немежип турар.

КОЛХОЗ-СОВХОЗТАРНЫҢ ХӨРЕҢГИЗИ-БИЛЕ

Молдавияның Чаа Анены районунуң «Маяк» совхозунуң төвүнде улусчу тудуг аргазы-биле кылган амбулатория ажыттынган. Мында — эмчилер кабинеттери болгаш уруглар консультациязы, аржаан сүт-биле эмнээр чер болгаш лаборатория-даа бар.

Районнуң бо беш чылда социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планында ындыг сес амбулаторияны ажыглалга киирерин айыткан. Оларның үжү ам ажылдап турар. Оларны шуптузун Кишинёвтуң мединститудунуң социал гигиена кафедразының эртемденнериниң тургусканы чаңгыс ийи чылевилилди ёзугаар туткан. Районнуң төп эмнелгезин алгыдып, мында 600 орунуг чаа корпусту бала кылып турар болгаш көдээ чоннуң эмчи дузаламчызы-биле хандырылгазы улам экижиир.

Молдавияда медицина албан черлериниң четкизин калбартырынга колхозтар болгаш совхозтар киржип турар. Оларның акша-хөреңгизи-биле эмнелгелерни, амбулаторийларны, уругларның сүт кухняларын, профилакторийлерни тудуп турар.

ТУСКАЙ КУРСТУ ДООСКАН

Киргизияның Москва районунуң Карл Маркс аттыг совхозунуң саанчылары болгаш кадарчылары ажылдавышаан турган, тускай курсту өөренип дооскан. Олар 800 инек турар бедик механизасталтынган чаа сүт-бараан комплекизинге ажылдаар эргени мынчаар чедип алганнар. Мал ажылын үлетпүр аргазы-биле чорудар ындыг бүдүрүлгелерге ажылдаар кадрларны мынчаар белеткээри Киргизияның колхозтарының болгаш совхозтарының чугула сорулгаларының бирээзи апарган. Чижээ, чүгле Киргизияның Сельхозтехника каттыжыышкынында көдээниң бүгү-нинти өөредилгезиниң курстарынга чылдың-на республиканың мал фермаларының үш муң ажыг ажыл-ишчилери боттарының мергежилин бедидип ап турар.

АНЫЯК СПЕЦИАЛИСТИҢ КЛУВУ

Литва ССР-ниң «Комунарас» колхозунда аныяк специалистиң республикада эң-не бапитайгы көдээ клуву ажыттынган. Ол колхозтуң ортумак звено удуртукчулары шуптузу дээди өөредилге черлериниң болгаш техникумнарның дипломнарын эдилеп турар. Ол клубтуң планнарында — бүдүрүлге ажылын удуртурунуң дуржулгазын солчуруп, ажыл-агыйның стипендиаттары турган, суурунга ээп келген аныяктарның амыдырал-чурттаалгазының дугайында сагыш салырын айыткан. Аныяк специалистерни чаңгыс черге быжыглаар талазы-биле «Комунарастың» практиказын республиканың өске-даа ажыл-агыйларында нептередип турар. Республиканың ажыл-агыйларында ортумак звенонуң удуртукчуларындан ийи кижиниң бирээзи-ле дээди азы ортумак тускай билиглиг боор турар.

(СЭТА).

Тыва АССР-ниң Дээди Совединчыылдырар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң бешки чыыжының алдыгы сессиязын 1982 чылдың декабрь 2-де Кызыл хоорайга чыылдырар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1982 чылдың ноябрь 1.

КЫШКА БЕЛЕННЕР

Мал кыштаглаашкынынга үлегерлиг белеткенир, ниитиниң малының баш санын хоратпас, чаш төлүн чидириг чокка камгалап алыр дугайында Тес-Хемде «О-Шынаа» совхозтуң малчыннарының, Тандыда «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң ажыл-ишчилериниң кыйгырыынга харыы болдурган ажыл-иш республиканың ажыл-агыйларында бо хүннерде хайнып-кыныг чоруп турар.

Барыын-Хемчикте «Шеклээр» совхозтуң Аянгаты салбырының ажыл-ишчилери чайгы үеде мал семиртилгезин эки организастаан. Лопсан Монгуш, Ашак-оол Ооржак, Седен-Дамбаа Саая болгаш оон-даа өске дуржулгалыг хойжуларның малының деңгели шыырак.

Совхозтуң бүгү шээр малы 23 коданга кыштаар. Хойжулар кыштагларының үүрмек септелгелерин чазын-на кылып, өдекти бөлүп, көрженин хоорүп алган. Оон аңгыда дуржулгалыг бызаанчы Шаңмак Хертекке баштаткан 7 кижи составтыг звено септелгеге ажылдарын кылып турар. Олар хойжулар Хеймер-оол Ооржактың, Сендештей Сарыгларының кажаазын бускаш, эде тудуп берген.

Мал чеми белеткээр звенолар эки ажылдаан. Коммунистер Эрес-оол Куулар, Чимит-оол Саая оларның звенолары сиген белеткээр даалгазын ажыр күүсеткеннер. Холбиле сиген кезер үш звено болгаш малчын өг-бүлелер хөй сигенни кезип белеткээн. Мал чеминге хереглээр сула кезип, сенажты бөлүп ап турар.

Аянгатыда мал кыштаглаашкынынга белеткел ам-даа үргүлчүлевишаан.

* * *

Эрзинде «Мөрен» совхозтуң мал кыштаглаашкынының белеткелинге бүгү ниитиниң күжүн хаара туткан. Мөрен ортумак школаның үстүкү класстарының өөреникчилери, суурнуң чурттакчылары, малчыннар боттары кажаа көржекнин казып үндүреринге, өдек бөлеринге, үүрмек септелгелер кылырынга, чурттаалга бажыңнарын чылыглап, чугайлааарынга идепкейлиг киржип турарлар.

Ол талазы-биле ылангыя башкы Галина Ондарның удуртканы тоску класстылар хөй ажылды кылган, а өңгү классчылар хойжулар Сиген-ков Ижи биле Анатолий Самыя оларның кыштагларында кажааларның көржекнин хоорүп дооскан.

Мурнакчы хойжулар Оруе Намдал, Чамзырын Ышаалай Ырбый Эрендей, Мария Чапчылдай олар боттарының кыштагларының септелгелерин доозуп алган.

Бистиң корр.

ЧАА АВТОВОКЗАЛ: пассажирлерге белек

(Автовокзалды ажыдыышкынның дугайын 3-кү арындан номчуңар)

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: *отчёттар болгаш соңгулдалар*

ЧЕДИИШКИН БОДУ ЧЕДИП КЕЛБЕС

Хөмүр-даш бүдүрериниң тос айларның планын «Каа-Хем» разрези 117,6 хуу күүсеткен, 94 муң тонна хөмүр-дашты мурнакчы бүдүрүлге пландан ажыр бүдүрген. Ниити продукция бүдүрери база ажыр күүсеттинген. 634 муң рубльдиң продукциязы пландан ажыр кылдынган. Бир тонна хөмүр-даш казып тыварының бот-үнези кызырылган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ай санында ортумаа-биле алырга 107,7 хуу болган.

Бо коллективте партия эге организациязының чоокта чаа болуп эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралынга илеткелчи, партбюро секретары А. Г. Фомин, санал берген коммунистер бүдүрүлге болгаш партийжи-организастыг-даа, идейкижизидилгелиг-даа айтырыгларга делгерееңгейн-биле доктаан, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам бедидериниң база экономика камналгалыг болурунуң чугулазын онзалап демдеглээннер.

Ажылдың ажыктыын бедидеринге болгаш шынарын экижидеринге, курлавырларны долу ажыглаарынга бүдүрүлгениң коммунистериниң, мурнакчы ажылчыннарның дуржулгазын коллективте нептередириниң кол кичээнгейге партия эге организациязы, ооң бюрозу ап келген. Партия хуралдарының хүн айтырыынга бо-даа база өске-даа айтырыгларны чугаалажып турган. Коммунистерниң шүгүмчүлелдиг саналдарын өөренип көөрү, оларны барымдаалап күш-ажылды органзастаары чаңчыл болу берген.

Ылаңгыя коммунистер машинист-экскаваторщик А. А. Некорошков, БелАЗ-540 автомашина чолаачызы Я. Е. Чебодаев болгаш өскелериниң-даа чүткүлдүг күш-ажылы, оларның киржилгези-биле чаа техниканы бүдүрүлгеге ажыглап нептередир хемчеглер алдынган. Оларның дуржулгазын, күш-ажылчы үлегерин политинформаторлар, агитаторлар, пропагандистер коллективтиң участоктарында, цехтеринде ажыл-ишчилерге тайылбырлап турган. Коскү агитацияны, хана парлалгазын дамчыштыр мурнакчыларның дуржулгазын нептередир талазы-биле чамдык хемчеглер алдынгылаан. Ол болгаш өске-даа ажыктыг ажылдарның чорудулгазын партия эге организациязы контрольга алганындан казып тып турар хөмүр-даштың бок, довуракты болуру эвээжээн. 117 муң киловатт-шак электроэнергия камнап алдынган. Ылаңгыя дөрт чаа экскаваторну сөөртүп эккеп, оларны ажыглалга белеткээниндеп бүдүрүлгениң темпизи шаңкынчаан, чүдүреринге белеткеттинген хөмүр-даштың курлавыры улгаткан.

Социалистиг чарыш бүдүрүлгеде күш-ажылдың өзүлүг бырызы болу берген байдалды партия эге организациязы чедип алган. Чарыштың негелделерин билдингир болгаш тода кылдыр тургускан. Оон тиилекчилерин шаңнап база мактап турар. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур сорулга-биле, «60 шалыпчы неделя» деп девиз-биле социалистиг чарыштың немелде негелделерин база ажылдап кылган.

Чедиишкиннерге; мөөңнеттинген дуржулгага даянып алгаш, планныг даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседирин хандыраның чедип алырынга эң кол чүүл —кижилер-биле ажыл деп партия эге организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга коммунистер демдеглээн. Хөмүр-даш казып тывары берге иш, маңаа күш-ажылга дадыгылышкын херек, даандырган ажыл дээш ажылчын чоргааралга дагжыңы кижизидери чугула.

—Чаңгыс эвес чыл дургузунда бистиң күш-ажылчы коллектививис социалистиг чарышка тиилекчи болуп, планы болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседип келген. Бүдүрүлгениң / чедиишкиннеринге ажылчын кижи бүрүзү үлүүн киирип келген, моон соңгаар-даа эки ажылдаар дээш бүгү күжүн үндүрер —дээш, коммунист В. И. Ярмалюк бодунуң саналын хуралга уламчылаан. — Даарта бо-гүнден эки ажылдап болур бүгү аргалар бистиң «Каа-Хем» разрезинде бар. Чүге дээрге курлавырлар хөй. Эрткен отчеттуг үеде улусчу контроль болүү элээн каш рейдилерни чоруткан. Оон чүү илерээн ийик? Бети дээрге, ажылчыннарның ажылдаар черлеринге сут чедирери безин үстү бээр таварылгалар тургулаан. Хөмүр-даштың шынарын экижидериниң хемчеглерин база долузу-биле албайн турган таварылгалар бар. Аныяк ажылчыннар-биле кижизидилге ажылы чогуур негелдеге ам-даа четпес. Кижилер-биле тус-тузунда ажылдаар, идей-политиктиг кижизидилгени күштелдирер талазы-биле чедир кылдынмаан чүүлдер база бар. Күш-ажылдың база хөй-ниитиниң сагылга-чурумун үрээннер-биле дээштиг ажылдар чорударының аргалары күш-ажылчы коллективте улуг. Чурум үрекчизин өөрүнүң мурнунга тургузуптарга аңаа черле девидинчиг-ле болгай. Ажылчын кижиниң арын-нүүрүнүң дугайын бүдүрүлге хуралдарынга көрүп, ооң отчёдун ап турарывыс эвээш.

Бо коммунистиң саналынга эштер А. А. Осип, Ю. Г. Налетов, Е. Н. Чебодаев болгаш өскелер-даа каттышкан, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин, даандырган ажыл-херекке харысалга дугайында саналдарны олар бергеннер. Ылаңгыя чер казар станоктарны сут-биле хандыралы үзүктелбээр таварылгалар эвээш эвес. Ооң уламындан ажылчын кижиниң турар шолу довурак-доозунга алзып турар. Довурак-доозун көвүдей бергенинден ажылды соксадып, сут келирин маңаар таварылгалар база тургулаар.

—Эрткен отчёттуг үеде коммунистерни дамчыштыр партия организациязының чорудуп келген ажылы бүдүрүлгениң участок, цех бүрүзүнге эки салдарны чедирге... Үре-түңнелдиг ажылдың дуржулгазынга даянгаш кышка бүгү тала-биле белеткелдиг кирээлинер. Шиитпирлевес болза, кедизинде барын бисти дүвүредип болур чамдык айтырыгларны тургусканы кончуг шын-дыр—дээш, разрезтиң директору Н. П. Брюзгин саналынга уламчылаан. —Ажылчыннар-биле сүмележип, кижилер-биле ажылдап турарывыс ам-даа четпес. Он, он беш база оондаа хөй чылдарда бүдүрүлгеге ажылдааш, өске черлерже ажылчыннар чоруй баарга хараадаачыг-дыр. Бо чорукту болдурбазының аргазын көрүп көрээлиңер. Ылаңгыя ажылдан үнер-кирер кижилер дээрге колдуунда аныяктар болуп турар. Амыдыралчы дуржулгазы эвээш оолдарга эки дуза чедирбейн турарывыс оон илдеп-дир. Бо талазы-биле ажылды экижитпес болза, таарымча чок байдал тургустунуп болур.

Ажылчын бүрүзүнге ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургузары дээш эвээш эвес чүүлдер разрезте кылдынган. Ам удавас, ноябрь 7-ниң бүдүүзүнде, бүдүрүлгениң профилакторийи ажыглалга база кирер. Коллективке дузалал ажыл-агыйынга ажыглаттынар үш чүс баш хаван азыраар чериң тудуу доостурга, аъш-чем аймаанга улуг немере болуру чугаажок. Ол болгаш өске-даа айтырыгларны шиитпирлээнде ажылчыннарның негелде-херегледип хандырган таварылгада, оларның эки ажылдаарынга улуг идиги бээр дээрзин коммунистер демдеглээн.

«Каа-Хем» разрезиниң коммунистериниң отчёт-соңгулдалыг хуралынга ажыл-херектиң бүгү талаларын хандыр анализтээш, доктаалды хүлээп алган. Ооң күүселдезин амыдыралга боттандырары-биле мурнакчы бүдүрүлгелерниң коммунистери база ажыл-ишчилери моон соңгаар-даа улам шалыпчы ёзу-биле ажылдаарлар.

А. ОКСУР,

«Шынның» тускай корреспондентизи.

УДМУРТИЯ

Удмурт АССР бүгү совет улус-биле кады ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылын төлептиг уткууурунга белеткенип турар. Ол автономнуг республика Совет эрге-чагырганың чылдарында бүгү чурттуң ажылчы чоннарының дузаламчызының болгаш деткимчезиниң ачызында экономиканың болгаш культураның бүгү адырларының талазы-биле улуг чедиишкиннерни чедип алган.

Бо хүннерде республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери автомобильдерни, токарь станоктарын, сааазын кылыр машиналарны, мебельди шарикоподшипниктерни, чер өрүмнээр херекселдерни, спортчу болгаш аңчы-даа бооларны, хөй санныг өске-даа продукцияны бүдүрүп үндүрүп турар. Оларның чамдыктарын делегейниң 70 чурттарынче чорудуп турар.

Партия болгаш совет органнар Удмуртияның көдээ ажыл-агыйын улам хөгжүдериниң сорулгазын амыдыралга чайгылыш чокка күүседирин чедип ап турар. Чурттуң кара эвес хөрзүннүг зоназынга хамааржып турар ол республиканың көдээ ажыл-агыйын хөгжүдеринге күрүне дыка хөй акша-хөреңгини тускайлап турар. Шелдерниң болгаш фермаларның ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын чедиишкинниг күүседиринге бүгү күжүн салып турар.

Ажылчын аңгының болгаш колхозчу тараачыннарның кызымаккай ажыл-ижиниң түңнелдери Ленин, Октябрь Революциязы, Улустарның найыралы орденнер-биле демдеглеткен. Удмуртияда 70 националдарның төлээлекчилери — удмурттар, орустар, татарлар, украиннер, башкирлер, белорустар чурттап турар.

Бо хүннерде республиканың хоорайларында болгаш суурларында ниити билигниң 900 школазы, ортумак болгаш дээди өөредилге черлери ажылдап турар. Клубтарның, библиотекаларның, күрүне болгаш улусчу театрларның, музейлерниң калбак четкизи ажылчы чоннарның культурлуг дыштанырынга болгаш чогаадыкчы ажыл-чорудулгаларынга хөй хевирлиг аргаларны ажыдып берип турар. Чоннуң медицина хандырылгазында 4,5 муң ажыг эмчилер болгаш 16 муң медицина ажылдакчылары ажылдап турар. Республиканың найысылалы —Ижевск чыл келген тудум-на улам экижип, аянныг-чараш апар чыдар Чаңгыс каът ыяш бажыңнарның орнунда чаагайжыды туттунган бажыңнарлыг чаа чуртталга кварталдары бедип үнген, асфальтылыг кудумчулар шөйлүп чоруткан, скверлер болгаш парктар тургустунган.

«Ижсталь» дээр бүдүрүлге каттыжылгызының продукциязының дөртку кезин күрүнениң Шынар демдээ-биле кылдынып турар. Нефтилиг черлерни өрүмнээр дериг-херекселдерни кылыр каң демирни шуптузун ол хүндүлүг демдек-биле бүдүрүп турар. Ол бүдүрүлге чериниң коллективи ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткууру дээш социалистиг чарыштың эгелекчизи болган. Бо хүннерде ол чарышта Удмуртияның он-он муң ажылчы чоннары киржип турар.

ЧУРУКТА: «Ижсталь» бүдүрүлге каттыжылгызының мурнакчылары (солагай таладан) тускай хемчээлдиг арыг каң хоюглаар цехтиң бригадири Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг А. П. Папулова, стан-блюмингтиң прокатчыларының бригадири, Алдар орденниң II болгаш III чергезиниң эдилекчизи В. М. Рычков болгаш каңны электри-биле эзилдирер цехтиң каң эзилдирикчизи хүндүлүг металлург, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады Г. П. Мераляков олар.

Е. ЗАГУЛЯЕВТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КАЯ-ДАА ИДЕПКЕЙЛИГ

Узун эвес сынныг, хөглүг карактарлыг, кудер-шырак ол ажыл-ишчи «Искра» совхозтуң мурнакчыларының бирээзи. Алдын-оол Менди-Байырович Ооржак хөй чылдарда хойжулап, чымыштыг ишке мергежээн. Он бирги беш чылдың ийиги чылында Чаңгыс-Хадың хойжу бригадазының чедип алган чедиишкиннеринде Алдын-оол Менди-Байыровичиниң киирген үлүг-хуузу база киргеп. Ортумаа-биле алырга сөөлгү беш чылдар иштинде дуржулгалыг малчын төрүүр чүс хойга онааштыр 95—100 хураганны менди ап өстүрүп, бир хойдан-на 2—2,5 кг дүктү кыргып ап келген. Ол саңтүңнү каксы санай кааптар болзувусса, коммунист малчын беш чыл иштинде совхозунга 3000 ажыг хураганны өстүрүп, хөй-хөй центнер дүктү дужааган-дыр.

Мурнакчы хойжунуң кыштаа ам Чаңгыс-Хадында. Аңаа ол он ажыг чыл хөй малдап, ниитиниң малын хүрчаагай кыш ажырып, өдек-кыштааа үлегерлиг тургузуп келген. Бүүрелчин тейжигештиң шыпның бажында инек ышкаш бузур хаялар арызында Чаңгыс-Хадың ырактап-на саглая берген костүп чыдар. Чайгы үеде тейни долгандыр «Искра» совхозтуң тараа шөлү Хаактыг-Ажыкче шиглей чаптылып чоруй барган ногаан хевис болу бээр. Күзүн маңаа хоор-сарыг тараага «хову корабльдери» таваар эжиндирип, база бир чымыштыг иш хайныгып үнер.

Чаңгыс-Хадыңга күс онзагай чараш чурумалдыг апаар. Дурупалар мурнуу чүкче кударанчыг ырызын салбышаан, изиг оранпарже ужуп чаңгылаар. Ховуга күскү иш доозулган соонда, ол ээнзиреп-ле каар. Күстүң соок сырыны хову дургаар бодунуң кара туразы-биле меңнип-ле тургулаар. Алдын-оол Менди-Байырович маңаа каш-каш чыл улаштыр орай күстү, чыккылама соок кышты, часкы когурумну эрттирип, ниитиниң малын ажаап, кадарып келген. Ол Чаңгыс-Хадыңның тей кырынче бо-ла үнүп, чаптылып оъттаан хоюн карактап хайгааравышаан, даандырган ажыл-херээниң, бодунуң мурнунда салдынган сорулгазының дугайын чоргаарал-биле боданып олургулаар.

1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазы.. амыдыралга боттандырарынга малчын бүрүзүнүң үлүг-хуузу, харысалгазы улуг. Малдың чаш төлүн менди камгалап, оон хөй продукцияны алырда кыштаглаашкынга үлегерлиг белеткел негеттинерин ол эки билир. Ынчангаш 1982—1983 чылдарның кыжынынга Алдын-оол Ооржак хынамчалыг белеткенген. Кыштааның септелгезин чазаглап кожер мурнунда кылып алган. Чайгы үеде 15 тонна сигенни кезип сараттааш, кажаалап алган. Аңаа немей пресстээн ногаан суланы дужурүп алган. Чаш хураганнар адаанга төгер 10 тонна кургаг өдекти белген.

Чоокта чаа Алдын-оол Менди-Байыровичиге таваржы бергеш, ооң ажыл-амыдыралын сонуургадым. Ол мынчаар тайылбырлаар болду:

—Бистиң бригадавыс кышка ыяк белеткенип. мал чеминиң четчир курлавырын тургузуп алган. Кадарып турган хойларым кырава. Төрүүр хойлар кадарып чаңчыккан болганымда. дунгужун төрүүр хупан хойлар хүлээп алдым. Чамдыызының күжү арык-доруктуг болду. Эрткен чылгы кыс хураганнарның чамдыызы магалыг, күш-деңгели эки болган. Каш катап чуп, элээн хемчеглер алдым. Сагыш салыр чүүлдер-ле хөй...

Коммунист хойжу он бирги беш чылдың үшкү чылында төрүүр чүс хойга (дунгуш хойлар) онаагтыр 80 хураганны алырын хүлээнген. Бо сорулганы күүседир дээш ажылга шаптыктыг чамдык четпестерни чайладырынче малчын сагыш салып, саналопалып-даа киирип чоруур. Ылаңгыя чамдык коданнарда хураганнарның эр, кызын чедир ылгаваан. Алдын-оол Менди-Байыровичиниң хураган азыраар чылыг кажаазы эргижирээн. Ынчангаш аңаа чаа чылыг кажаа тудар өй келген. Бо чылын ону база тудуп четтикпес, үе орайтавынга малчын хомудап орар болду. Ынчангаш эрги, тар кажаага хураганнар азырап кыштаар.

Коммунист малчынның чымыштыг ижинде сагыш салыр чүүлдер эвээш эвес дээрзи үстүнде чүүлдерден-не илдең-дир.

Алдын-оол Менди-Байырович совхозта хөй-ниитиниң ажылынга база идепкейлиг, кызымаккай киржип. хүндүткелди чедип алган. Совхозтуң Чодар болгаш Чаңгыс-Хадың хойжу бригадазының хойжуларының партия эге организациязының секретарының оралакчызынга ону коммунистер соңгуп алганнар. Ол база улуг бүзүрел. Алдын-оол Менди-Байырович ону шынзыдып шыдаар, эш-өөрүнге эвилең, негелделиг, амыдыралчы идепкейлиг туруштуг кижи.

К. МОНГУШ.

Чөөн-Хемчик район.

УДУРТУЛГАНЫ КҮШТЕЛДИРЕРИ-БИЛЕ

ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айтылышкыннарга дүүштүр аныяктарның коммунистиг кижизидилгезин улам экижидер болгаш комсомолга партийжи удуртулганы күштелдирер дугайында СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчын хандырылга килдизинде партия организациязы элээн ажылды кылып турар.

Амгы үеде ол килдистиң бүгү адырларында ВЛКСМ-ниң 76 кежигүннери ажылдап турар. Оон аңгыда мында комсомол кежигүнү эвес 143 аныяктар ажылдап турар. Олар он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүсединге үлүг-хуузун киирип келген.

Партия организациязының удуртулгазы-биле мында аныяктар ортузунда идей-кижизидилгелиг чамдык ажылдарны чорудуп турза-даа, партийжи удуртулгада чамдык четпестер барын «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде партгомга ол дугайында айтырыгны чугаалашкаш демдеглээн.

Аныяктарны күш-ажылга, ниитиниң өнчүзүн коммунистиг ёзу-биле көөрүнге, социал-экономиктиг сорулгаларны шиитпирлээринге кижизидер талазы-биле ажылдарже партия организациязы кошкак кичээнгей салган. Аныяктарны социалистиг чарышче хаара тудуп турарында четпестер хөй. Коллективте комсомолчуларның аразында партийжи өзек кошкак, 76 комсомолчунун чүгле алдызы коммунистер болуп турар. Комсомол хуралдары куду деңнелдиг эртип, аңаа эвээш кижи олуржуп, идепкейи чавыс болуп келген.

Кижизидилге ажылының кошкаандан арагалаар, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чоруктар бар. Комсомолдуң политөөредилгезиниң шынары куду. Комсомолчулар спорт секцияларынга, маргылдаазарга кирипшейн, ГТО-нуң нормаларын дужаавайн турар.

Тудуг эргелелиниң парткому үстүнде четпестерни дарый чайладыр. СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр комсомолчуларны болгаш аныяктарны коммунистиг ёзуга кижизидер талазы-биле ажылды экижидерин ажылчын хандырылга килдизинде партия организациязындан негээн.

М. ООРЖАК.

КЫШКА БЕЛЕТКЕЛ

Ферма бүрүзүнге мал чеминиң курлавырларын тургузар, мал кыштаглаашкынынга ыяк белеткенир дээш Тес-Хемде «О. Шынаа» болгаш Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» совхозтарның малчыннарының база ажылчыннарының кыйгырыын деткиппээн. Чөөн-Хемчикте «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери 1982-1983 чылдарның кыштаглаашкынынга белеткел ажылдарын багай эвес чорудуп турар.

Ферманың бызаа, инек кажааларын бүрүн чугайлап, септээн. Оларның эжиктериниң болгаш соңгаларының чылыглаашкынынче саанчылар, бызаа ажаакчылары кирген. Саанчылар болгаш кадарчылар боттарының чурттаар бажыңнарын чугайлап, эргижирээн печкаларын чаарты кылдыртып алганнар. Өреге бүрүзүнүң чанында токпак, хөмүр-даш дүжүртүпген.

Чулуктуг болгаш бөдүүн мал чеминиң курлавырлары ферма турлаанда эвээш эвес мооңнеттинген. Элбек мал чеми кыштаглаашкынны органзастыг эрттирериниң магадылалы, ооң-биле кады сүт саанын элбедиринге база улуг салдарлыг. Ынчангаш бо хүннерге чедир мында шупту 2100 тонна силос белеткеттинген. Сигенни ферманың саанчылары болгаш кадарчылары боттарының күжү-биле кылган.

Бистиң ферманың саанчылары, кадарчылары бо кышты хүр ажарынга четчир санныг быжыг чем-суурну белеткеп алган чорук коллектив кежигүннериниң быжыг найыралының күш-ажылчы херечизи-дир.

Люндуп МОНГУШ,

ферма эргелекчизи.

СЕМИНАР БОЛГАН

Республикада херээженнер чөвүлелдериниң даргаларының айн хүнүнүң семинары Кызылга Политчырыдылышкын бажыңынга болуп эрткен. Аңаа СЭКП Тыва обкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар секторунуң эргелекчизи Т. Т. Даваа херээженнер ортузунга кижизидилге ажылын органзастаарының талазы-биле чүве чугаалаан.

«Херээженнер чөвүлелдери болгаш элээди уругларның кижизидилгезиниң дугайында» чырыдылышкын министриниң оралакчызы А. Т. Кошкарованың, «Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге культура албан черлериниң ролюнуң дугайында» культура министриниң оралакчызы А. Ф. Емельяновтуң, «Херээженнерге болгаш уругларга күрүне дузаламчызының дугайында» социал хандырылга министриниң оралакчызы А. С. Владимированың, «Ие-чаштың камгалалының дугайында» кол акушер-гинеколог Л. М. Көк-оолдуң информацияларын семинарның киржикчилери дыңнаан.

Ооң дараазында семинарның киржикчилери арга-дуржулгазын солушкан. Аңаа Барын-Хемчик районнуң херээженнер чөвүлелиниң даргазы Б. М. Чикчит ССРЭ-ниң 60 чылынга алдаржыткан социалистиг чарышты херээженнер чөвүлелдериниң аразында органзастап турарының дугайын баштай чугаалаан. Каа-Хем районнуң херээженнер чөвүлелиниң даргазы С. М. Достай херээженнерниң эстетиктиг кижизидилгезиниң талазы-биле чөвүлелдерниң ажылының дуржулгазын сонуургаткан.

Арга-дуржулга солчурунга Өвүр районнуң херээженнер чөвүлелиниң даргазы З. Ш. Бады-Хөө, Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг совхозунуң Ак-Талда херээженнер чөвүлелиниң даргазы Ч. С. Сүге-Маадыр, республиканың херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү Н. Н. Мөңге, СЭКП Эрзин райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи С. К. Бэйыр-оол, Таңдының Хову-Аксы суурунда херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү Р. К. Түмейхоо олар база киржип, херээженнер чөвүлелдериниң идей-кижизидилгелиг, интернационалчы кижизидилге ажылын, суурларның чаагайжыдылгазы болгаш корум-чурум камгалалынга, Аъш-чем программазын боттандырарынга, агитквартирлар ортузунга чарышты органзастаарынга, культура-массалыг ажылдарга чөвүлелдерниң ролюнуң мөөңнеттинген дуржулгазын солушканнар.

В. МААДЫР.

АҢНАП ЧОРУПКАННАР

Улуг-Хем районнуң аңчыларының еләт хуралы болуп эрткен. Аңаа 1981—82 чылдарның аңныр сезонунуң түңнелдери болгаш чаа сезонда районнуң аңчыларының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Эрткен чылын «Улуг-Хая» совхозтуң Хайыраканда аңчы Аркадий Базыр-Тараа 200 диниң кежин белеткел черинге дужааган, районда аңчылар чарыжынга бирги черни ээлээн. Ол-ла совхозтуң Арыг-Бажында Дузактаар Лопсан, «Ак-Туруг» совхозта Ооржак Тевек, «Күш-ажылдың хоетуу» совхозтуң Торгалыгда Кара-оол Дамбаа олар база-ла эки түңнелдиг болгулаан. Ол аңчыларга өртектиг белектерни тывыскан.

Аңчыларның район хуралы четпестерни айтып, бо чылгы сорулгаларны тодараткан. Аңчылар бедиткен чаа хүлээлгелерни алгаш, аңнап чорупканнар.

К. МААДЫ.

ИЛЬИЧИНИҢ ТУРГАН ЧЕРИНДЕ

Шушенское деп сөс очулга болган тайылбыр чокка-ла делегейниң хөй миллион кижилеринге эки билдингир. Аныяк Владимир Ульянов Сибирьниң ол суурунга хаанның үш чыл хуусаалыг шөлүлгезин эрттирген. Революстуг XX чүс чылды ол аңаа уткаан, Россияны электрижидер дугайында дидими-биле күзеп, Сибирьның чаартыр дугайында боданп, ону улуг келир үелиг край деп адаан.

Ильичиниң ол күзелдери боттанган болгаш боттанып-даа турар. Ам Чөөн Сибирьде Братскиниң, Красноярскиниң, Иркутскиниң, Усть-Илимскиниң, Усть-Хантайскиниң гидроэлектростанциялары коммунизм тургузуушкунунга бараан болуп турар. Ол гидроэлектростанцияларны Енисей болгаш Ангара хемнерде дерээн. Богучанның гидроэлектростанциязының баштайгы бетону ам салдынган.

Төөгүлүг Шушенскоеден чүгле алдан километр ырак черде, Енисейниң шапкын агымында делегейде эң-не күчүлүг Саян-Шушенскийниң гидроэлектростанциязы шапкынын-биле дериттинип турар. Ол станция эргим В. И. Ленинге тураскаал болур: оон чогааткан болгаш айыткан пландарын ёзугаар бистиң чуртувус чурттап, сайзырап, чаагайзып, чырыткылыг келир үезинче бүзүрелдиг көрүп турар.

Кедергей улуг тудугнуң оперативтиг штавынга О. И. Капсаргина дежурнайлап турган. Ол — Хакасияның үндезин чурттакчызы, хакас өг-бүлеге төрүттүнген болгаш өскен. Ооң өөнүң эр ээзи — механизатор. Красноярск ГЭС-тиң тудуунга олар идепкейлиг киришкен. О. Капсаргина аңаа техниктиг билиглерни шиңгээдип алган болгаш Саян-Шушенскоениң улуг тудуунда элээн каш чылдарның дургузунда ажылдап турар. Чүткүлдүг күш-ажылы дээш ону «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле шаңнаан. Кажан ол дежурнайлап келгеп үезинде тудугнуң бүгү шөлдеринде хайнышкынныг ажыл-иштиң адыжының ортузунда дег тодаргай көрүп, хайгаарап турар.

— Бистиң тудуувус онзагай. Ол хамыктың мурнунда хөй националдарның найыралдыг коллективиниң күжү-биле боттанып турар. Саян-Шушенскоениң тудуунуң дугайында бүгү чурт сагыш салып турар — деп, ол чугаалап турар.

Гидроэлектростанция тудуунуң кол болгаш немелде участоктарында орустар, украиннер, белорустар, хакастар, узбектер, таджиктер, грузиннер, азербайджаннар, мордвалар, якуттар, буряттар—ССРЭ-ниң бежен ажыг национальдарының болгаш биче улустарының төлээлекчилери найыралдыг ажылдап турар.

Ленгидропроект экспедициязының чер өрүмнедир улуг мастери коммунист Антон Кызласов — гидроэлектростанцияны тудар черни шинчилеп тыварынга баштай киришкеннерниң бирээзи. Адачурттуң Улуг дайынының киржикчизи Антон Терентьевич база Хакасия чурттуг кижи.

Онгу беш чылдың даалгаларын чедиишкинниг күүсеткени дээш гидроэлектростанцияның 350 тудугжуларын Төрээн чурттуң шаңналдары-биле демдеглээн. Социалистиг Күш-ажылдың дөрт Маадырлары тудугда ажылдап турар. Олар — участок начальниги орус националдыг М. Лесиков, арматурщиктер бригадазының бригадири белорус В. Полищуков, монтажниктер бригадазының бригадири татар А. Алеев, бызанчылар бригадазының бригадири В. Позняков. Бызанчы-бетонщиктер бригадазының бригадири Украина чурттуг М. Мацепкога ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады деп бедик атты тывыскан. С. Коленков, Н. Ремезов оларның чүткүлдүг күш-ажылын Ленинчи комсомолдуң шаңналдары-биле демдеглээн.

Михаил Яковлевич Лесиков тудугнуң ажыл-херектери-биле бистерни таныштырган. Саян-Шушенскийниң ГЭС тудуун он бирги беш чылда колдуунда доозары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң Директиваларында көрдүнген. Ол сорулганы чедиишкинниг күүседир, ССРЭ-ниң тургустунганының алдарлыг 60 чылын төлептиг уткуур дээш ГЭС-тиң тудугжулары ажылдарының темпилерин дүргедедип турар. 9,5 миллион кубометр бетонну плотинага кудары төлевилелде көрдүнген. Ынчаарга ССРЭ-ниң юбилейинге чедир ниитизи-биле 7 миллион кубометр бетон куттунган турар.

Станция тудуу доозулганда, ооң деримшкиннериниң эң-не бедии 245 метр болур. Ам 170 метр бедээн деримшкиннерни көөрге —магадаанчыг. Делегейде эң-не бедик даг-ужар — Мурнуу Африкада Викторияның суу 120 метр бедиктен шурап баткан. Енисейде Саян-Шушенскийниң гидроэлектростанциязының плотиназының суглары 200 метр бедиктен шурап бадар.

Станция тудуунда ажылдар дүне-даа, хүндүс-даа, байырлал-даа хүннеринде соксавайн турар. Агрегат блоктарында ажылдар кедергей шапкын чоруп турар. СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат Вячеслав Демиденковуң удурткан бригадазының кежигүннери онза шылгараан.

Станция тудуунга херектээр амгы үениң нарын техниктиг дериг-херекселдерни бүгү чурттуң бүдүрүлгелери чорудуп берип турар. Чижээ, күчүлүг агрегаттарны Ленинградтың «Металлический завод» каттыжылгызы чорудуп берген. А Москваның, Ленинградтың, Украинаның, Белоруссияның, Ортаакы Азия республикаларының, Уралдың, Кузбасстың, Красноярск крайның, Хакасияның 180 бүдүрүлгелери Саян-Шушенск ГЭС-тиң деримшкининге киржип турар. Улуг деримшкинни кылырынга чогаадыкчы кады ажылдажылганы СЭКП Төп Комитеди чүүлдүг деп санаан.

Саян-Шушенск ГЭС-тиң тудугжуларының болгаш башкарыкчыларының ажылдаарынга база чурттаарынга таарымчалыг бүгү байдалдарны тургускан. Станция тудуунуң чоогунда, арыг иштинде Черёмушка деп чараш суур тургустунган. Мында садыгның, амыдырал хандырылгазының болгаш культураның албан черлери, бүдүрүлгелери бар. Бажыңнарның шевердел ажылдарын кылырынга түс чериниң чараш мрамор дажын ажыглаан. «Энергетик» деп Культура бажыңын, «Берендей» деп ресторанны, «Теремок» магазинни тергиин эки кылдыр дерээн. Эмнелге комплексин, «Жарки» деп профилакторийни эрткен чылын ажыглалга киирген.

Н. ТОДЫШЕВ,

Н. КУЛЕШОВ.

Абакан хоорай.

«Ленин чолу» солун.

Улуг Октябрьның байырлалы хүн келген тудум чоокшулап орар. Аңаа уткуштур күш-ажылчы чарыш улам калбарган. Коллектив кежигүннериниң чарыжында Кызылдың № 2 АТБ-зиниң слесарь-инструментальщиги А. А. Левушкин идепкейлиг киржип турар. Ол бодунуң мергежилиниң аайы-биле чарышка удаа-дараа тиилеп, ажылга кызымаан, төлептиг чоруун көргүзүп келген. Хөй чылдарда ажылдаан ажылчын аныяктарга улуг дузаны чедирип, оларны бодунуң мергежилинге өөредип турар.

Алексей Андреевич чаңгыс ол-ла мергежилинге 28 чыл ажылдаан. Дуржулгалыг ажылчынның хөй чылда үре-түңнелдиг ажылдап келгенин бедии-биле үнелээн. Ленинчи юбилей медаль, хөй хүндүлел бижиктер-биле ол шаңнаткан. Күш-ажылдың хоочунунуң хөрек чуруун бүдүрүлгениң хүндүлел самбыразында киирген.

ЧУРУКТА: слесарь-инструментальщик А. А. Левушкин.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ЧАА АВТОВОКЗАЛ: пассажирлерге белек

Октябрьның сөөлгү субботазы. Аяс болгаш чылыг хүн. Эртенгиниң он шак четкелек турда, хөй-хөй кызылчылар, найысылалдың аалчылары ырактан-на чараш болгаш делгем көстүр ийи хаът бажыңче углуг далажып чоруп турарлар. «Чаа автовокзал ажыдыышкынынга киржир, ону сонуургап көөр дээш келдивис» деп, ужуражып келген улус бүрүзүнүң чугаазы чаңгыс аай чорду. Айыткан шагында байырлыг митинг эгелей берди. Ону республиканың транспорт эргелелиниң начальниги В. А. Парунин ажыткан. Тывага пассажирлер транспортунуң хөгжүлдезиниң болгаш перспективазының дугайында ол аңаа келген хоорайның ажылчы чоннарының төлээлекчилеринге, тудугжуларга, баштайгы пассажирлерге кыскаа-биле таныштырды.

Сөөлгү чылдарда Кызыл хоорай улам чаагайжыды туттунуп, чараш база көрүштүг болуп бар чыдар. Найысылалда чаа театр, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң административтиг бажыңы өске тудугларданчараш-чаагайы-биле ылгалып турар. Хоорайның кудумчулары делгемчээн, чаарты кылдынган. Чуртталга бажыңнары, уруглар албан черлери болгаш өске-даа улуг тудуглар ажыглалга кирген. Ноябрь айның эгезинде чурулга мастерскаязының тудуу, ында шеверлел ажылдары бүрүн доостур. Ол бодунуң архитектуралыг байдалының талазы-биле онза, чараш тудуг болур. Ол дугайын чыылганнарга Кызыл хоорбүүскомунуң даргазының оралакчызы В. И. Осипов чугаалаан.

Улуг Октябрьның байырлалының бүдүүзүнде чаа автовокзалды ажыглалга кииртеш, аңаа ажылдаар кижилерге бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузуп бергенин дээш өөрүп четтиргенинин сөстерин аңаа дыңнаан бис. «Мындыг кайгамчык өргээни арыг-силиг, камныг эдилээр бис. Пассажирлер хандырылгазын экижидер, автобустар шимчээшкинин үзүктелдирбес, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар бис» деп, митингиге чүве чугаалаан автовокзалдар каттыжыышкынының начальниги Н. В. Аникеева, чолаачы, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Ю. А. Чихачёв олар аазадылар. «Ындыг-ла болзунам» деп, чыылганнар оларга каттыжып, деткиишаап, аңаа харыы кылдыр адыш часкап кагдылар.

Чаа автовокзалче кирер эжикте баглап каан кызыл лентаны В. И. Осипов үзе кезипкени билек, митингиниң киржикчилери вокзалче шуужуп-ла кирдилер. «Магалыг чүве-дир, аа!»— деп, улгады берген кижи чугаалады. «Чырык, чылыг, делгемин!»— деп, аныяк херээжен аңаа немеп кагды.

— А бо чүл? Телефоннар бе?— деп, кырган кадай сонуургап тур.

— Автоматтыг камералар ышкажыл. Пассажирлерниң чүү-хөө шыгжаар чери аан, кырган-ээвай — деп, аныяк оол аңаа тайылбырлап берди.

— По-ох, хайт. Ана болбазын апарган шаг-дыр ийин бо — дээш, демги кырган ынаар кылаштап барган, чымчак сандай кырында саадапты. Ол аңаа органы чурттапгазының эрткен оруун амгы үенин-биле деңней көрүп, хөй-ле чүүлдерни доюлдур бодаан болгай аан.

Чаа вокзал шынап-ла делгем, улуг. Ооң девискээрин чаагайжыды кылып каан. Автобустар турар чер, аңаа кээр, ооң үнер оруктар асфальтылыг, ында ыяштарны олурткан, чечектер тарыыр черлерни кылган. Вокзалдың иштинде пассажирлерге таарымчалыг байдалдарны тургусан. Ында билет садар беш касса бар. Парикмахерская, кафе доктаамал ажылдаар. Номнар, солуннар садар черлер турар. Автоматтыг шыгжамыр камералары пассажирлерге эптиг болгаш ажыктыг. Ап чораан чүү-хөөзүн аңаа суп каап чоруй баар. Ону кажан күзей-дир, ынчан уштуп алыр.

Чаа автовокзал ажыттынгаңы-биле холбаштыр автобустар саны чоорту көвүдээр. Чамдык чурттакчылыг черлерге чаа маршруттар ажыттына бээр. Пассажирлерге солун болуру магат — төөгүже хая көрүнүп көрээлинер. Бо автовокзалдың ажыдыышкыны Тывага автомобиль транспортунуң хөгжүлдези-биле капсырлажы берген. 1932 чылдың октябрь төнчүзүнде Тывага баштайгы автомобильдер кээп эгелээн. Ынчан Кызылга чүгле чаңгыс автобус маңнап турган. Ам найысылалда 300 ажыг автобус бар. А республикада оларның саны 650 ашкан. Кайы хире ылгалдыг-дыр, чээ! Автобустар хүнде республикага 100 муң хире кижилерни дажыглап турар. Бир чыл дургузунда 38 миллион пассажир чеде бээр. Бистиң республикада автомобиль транспортунуң шапкын хөгжүлдезиниң чижектери ындыг-дыр.

...Үр болбаанда баштайгы автобустар Ильинкаже, Ак-Довуракче үнүпту. Чаа-чаа пассажирлер кирип кээп, кассаларже оочурлап ап турлар. Чоннуң чоон оруу моон эгелээр болганда, бо вокзалдан хүндүс-даа, дүне-даа кижи үзүлбес болу бээр. Ооң эжии үргүлчү ажык турар.

Ш. ДОРЖУ.

ЧУРУКТАРДА: пассажирлер АТБ-зиниң чолаачызы, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы **(үстүнде)** Ю. А. Чихачёв митингиде чүве чугаалап тур; пассажирлер автобуста олуруп турлар.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААР ДЭЭШ

Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң удуртур составының чөвүлел хуралынга эң Л. И. Брежневтиң чугаазы, Кремльге болган душтеки шайлалгага Л. И. Брежневтиң болгаш Киприниң президентизи С. Киприанунуң чугаалары делегейге улуг сонуургалды болдурган. Тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарының, чепсегленишкинин дүжүрериниң, ядролуг дайынны болдурбазының, чер бөмбүрзээниң янзы-бүрү районнарында дүшкүүрлүг чорукту кошкадырының эң чугула айтырыгларының талазы-биле совет ленинчи тайбың политиканы массалыг информацияның даштыкыда чепсектери онзалап демдеглеп турар. Ол политика бөмбүрзектиң бүгү улустарының эрге-ажыктарынга дүүшкен.

Совет-кипр чугаалажыышкыннар — Киприниң парлалгазының кол кичээнгейинде. Президент С. Киприануну Москвага хүндүткеп хүлээп алган деп, **«Элефтеротипия»** солун демдеглээн. Совет Эвилели Кипр Республиканың хамаарышпас чоруун, девискээриниң чаңгыс аай турарын быжыг болгаш чайгылыш чок деткип келген болгаш деткиирдаа, ооң кая-даа каттышпас политиказын хүндүткел-биле көөр деп. Л. И. Брежнев бодунуң чугаазынга онзалап демдеглээн деп, бо солун айыткан. Чер ортузу далайга айыыл чок чорукту быжыглаарынга база ол кавы девискээрни быжыг тайбыңның болгаш кады ажылдажылганың зоназы болдурарынга ССРЭ мырыңай шуут сонуургалдыг.

АКШ-тың дайынга кажангызындан-даа артык күжениишкиниг белеткенип турары бүгү делегейге айыыл таварыштырып болурун шериг начальниктериниң чөвүлел хуралынга бодунуң чугаазынга Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн деп, Чехословакияның **«Руде право»** солуну бижээн.

АКШ-тың администрациязы ССРЭ-ниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарны экономика талазы-биле кызамдаарының политиказын бодунуң эвилелчилеринге доңнаштырып, социализмни боттарының кара чаңгыс өлеңгииже кылдыр көрүп турар делегейде бүгү-ле дептшилгелиг болгаш революсчу күштерге удур психологтуг дайынны чорудуп турар. Ынчалза-даа ол бүгү дерзии планнар буурап дүжүүшкүнге таварыжыр. Совет Эвилелиниң күжү четчир, ооң Чепсектиг Күштери — тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң күчүлүг фактору, агрессчи күштерни кичээндирериниң илегелдиг чепсээ-дир дээрзин Л. И. Брежнев бүзүрелдиг көргүскен деп, «Руде право» бижээн.

Совет Эвилели Мадрид ужуражыышкыны боттуг түңнелдерлиг доозулзун дээш туржуп турар болгаш Барыын чүктүң чамдык чурттарының ол ужуражыышкынны дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынының будулдурарынга болгаш боттарының чурттарының база улустарының иштики херектерин холгаарлаарынга ажыглаар дээр оралдажыышкыннарын буруу шаап турар деп, ГДР-ниң **«Нойес дойчланд»** солуну бижээн.

Кыдаттың **«Жэньминьжибао»** солуну Синьхуа агентствонуң Москвадан мындыг дыңнадыын парлап үндүрген: Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң удуртур составының Кремльге болган чөвүлел хуралынга Л. И. Брежнев амгы үеде делегей байдалы чиндигленип уламчылавышааның болгаш Совет Эвилели камгалалын быжыглаар апаар ужурлуун онзалап демдеглээн. Делегейде дүшкүүрелдиг чорукту күштелдирип, боо-чепсекти эңдере бүдүрерин кажангызындан-даа артык калбартып турар дээш АКШ-ты Л. И. Брежнев бодунуң чугаазынга буруудатган. Ортумак ыракшылдыг америк ядролуг чепсектерни НАТО чурттарынга сайгара тургузарының практиктиг белеткели Европада чоруп турар деп ол чугаалаан. Израильдиң Ливанче агрессиязы — америк империалистерниң үүлгедии-дир. Л. И. Брежневтиң чугаазының совет-кыдат харылзааларга хамаарышкан кезээн агентство бүрүн долузу-биле көргүскен.

«Нью-Йорк таймс» солун мынча деп дыңнаткан: совет херектер талазы-биле АКШ-та дыка хөй специалистер Л. И. Брежневтиң чугаазын АКШ-тың боо-чепсекти эңдере бүдүрери-биле холбаалыг чаа программаларынга харыы болур политиктиг чугула документ кылдыр көрүп турар. Барыын талакы дипломаттарның бодалы-биле алырга, совет удуртукчунуң чугаазын АКШ четчир үнелеп көрбес болза, саарыыл чок болган чорук болур.

Дүшкүүрлүг чорукту чавырлыдырарынга болгаш делегейге айыыл чок турар байдалды быжыглаарынга ССРЭ-ниң хандыкшылдыын Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн деп, **«Крисчэн сайенс монитор»** солун бижээн. Ооң-биле кады Совет Чепсектиг Күштерниң дайынчы белен турар чоруун бедидеринче ол кыйгырган, ортумак ыракшылдыг америк чепсектерин НАТО чурттарынга сайгара тургузарының практиктиг белеткели Европада чоруп турарын айыткаш, совет удуртукчу Совет Эвилели күштерниң деңзигүүрүнүң АКШ-ка ажыктыг кылдыр өскерлирин болдурбас болгаш бодун хенертен болгу дег кандыг-даа таварылгага алыспас деп чугаалаан.

Совет удуртукчу Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының чугула талаларын тайылбырлаан болгаш америк ядролуг чепсекти Чер ортузу далайның база чөөкку Чөөн чүктүң чурттарын коргударынга ажыглай бериптер чалавастар дээрзин сагындырган деп, Англияның **«Гардиан»** солуну бижээн.

(СЭТА).

БОТТУГ САНАЛ

НАЙРОБИ. (СЭТА). Электри харылзаазының делегей эвилелиниң (ЭДЭ) мында эртип турар конференциязынга совет делегация хөгжүп эгелеп турар чурттар-биле техниктиг кады ажылдажылганың айтырыгларының талазы-биле кыйгырыг кылган. Ында хамаарышпас аныяк күрүнелер-биле Совет Эвилелиниң харылзааларының үндезин принциптерин болгаш хевирлерин, ийи болгаш хөй-даа талалыг болурунга үндезилээш, харылзаа чепсектерин хөгжүдеринге оларга деткимче кылырының тодаргай хемчээлдерин айыткан.

Чээрби ажыг күрүнениң төлээлекчилери конференцияга санал берип, чүве чугаалааш, бо талазы-биле чурттар аразынга кады ажылдажылганы экижидеринче угланган ССРЭ-ниң ол саналын деткээнин илереткеннер.

Индияның делегады харылзаа дериглелерин берип турары болгаш национал кадрларны белетээри дээш ханы өөрүп четтиришкинин Совет чазакка илереткен. Чаа хөгжүп турар чурттар-биле кады ажылдажылганы быжыглап, калбартырынга белениң Совет Эвилели сөс эвес, а херек кырында көргүзүп турарын Сенегалдың төлээлекчизи айыткан.

Танзанияның делегады «ССРЭ-ниң чаа хөгжүп турар чурттар-биле экономиктиг болгаш техниктиг кады ажылдажылгазының харам чогуп» бедии-биле үнелээш, Совет Эвилели-биле болгаш өске-даа социалистиг чурттар-биле улам сырый кады ажылдаарынче Электри харылзаазының делегей эвилелин кыйгырган.

АЖЫЛ ЧОКТАР

ОТТАВА. /СЭТА/ Канадада ажыл чоктарның саны чыл бүрүде көвүдеп турар. Чуртта ажыл чоктарның саны 1983 чылда улам көвүдээр болгаш 1,5 миллион кижи чедерин «Конференс борд оф Канада» деп шинчилел организациязының парлаан дыңнадыында айыткан.

Келир чылын Канадага ажыл чоктарның саны чуртта чогуур назылыг чоннуң 13 хуузу болур. Ол организацияның санап көргенин ёзугаар алырга, чурттуң национал нииити продуктузу бо чылын 5,2 хуу кызырлыр.

СОҢГУЛДАЛАР ТҮҢНЕЛИ

МАДРИД. /СЭТА/. Испанияга болган бүгү-ниити соңгулдаларга тиилелгени Испанияның Социалистиг ажылчын партиязы /ИСАП/ чедип алган. Ол партияның төлээлекчилери конгресске 201 депутат олудун алган. Испанияның конституциязын ёзугаар Социалистиг ажылчын партия чаа чазак тургузар эргелиг.

Демократтыг төп эвилели /ДТЭ/ деп барыын үзелдиг партия ол соңгулдаларга чедир депутат олуттарының хөй нуруузун ээлеп турган, а бо соңгулдаларга чүгле 11 олуттарны алган. Барыын үзелдиг күштер бүгү-нииити соңгулдаларга улуг аштырыышкынга таварышканын түңнелдер көргүзүп турар.

Социалистерниң чаа чазаа испаннарның эрге-ажыын болгаш күзел-соруун ёзугаар чурттуң мурнунда айтырыгларны шиитпирлээр, даштыкы политика талазы-биле Испанияның эрге-ажыктарын камгалаар, тайбың, чавырлыышкын, улустар аразынга чугаалажыышкыннар дээш демисежир апаар деп, ИСАП-тың чиңгине секретары Фелипе Гонсалес медеглээн.

ПРЕЗИДЕНТИНИҢ ЧУГААЗЫ

МЕХИКО. (СЭТА). Мексиканың президентизинге чоокта чаа соңгуткан Мигель де ла Мадрид медеглел кылгаш, Мексика моон соңгаар-даа күрүнелерниң дең эргезин хүндүлээриниң, улустарның бот-башкартынар эргезин хүлээп көөрүнүң принциптеринге үндезилеттинген даштыкы политиктиг угланыышкынны чорудар апаар деп чугаалаан. Куба-биле болгаш Никарагуа-биле эп-сеткил каттыштырылгазының политиказын моон соңгаар-даа Мексика уламчылаар деп, ол айыткан.

Төп Американың болгаш Кариб бассейниниң кандыг-даа чуртунга удур өжээтен хөделиишкиннер Мексиканың девискээриниден кажан-даа болдунмас деп, М. де ла Мадрид чугаалаан. Делегейниң бо районунда чамдык күрүнелерде ханы кризисти политиктиг болгаш социал талазы-биле чылдагааннар болдурган деп, ол медеглээн. Гватемаланың реакцылыг эрге-чагыргаларының Белизке удур «негелделеринге» холбаштыр М. де ла Мадрид мынча деп медеглээн: «Белизтиң чонунуң бүрүн эргезин болгаш национал хамаарышпас чоруун Мексика бүрүнү-биле деткип турар».

Мексиканың национал эрге-ажыктарынга удур угланган Американың Каттышкан Штаттарының политиказы мексика-америк харылзааларны баксырадып турар деп, президент айыткан.

БУРУУ ШАПКАН

ДАР-ЭС-САЛАМ. (СЭТА). Намибияның айтырыын шиитпирлээр айтырыгга хамаарыштыр Американың Каттышкан Штаттарының туружун Танзанияның президентизи Джулиус Ньерере шыңгыы буруу шапкан бижикти Каттышкан Нациялар Организациязының Чиңгине секретары Х. Перес де Куэльярга чоруткан. Ангола Улус Республикада куба шериглерниң туруп турарын Каттышкан Штаттар хоозун чылдак кылгаш, Намибияның келир үезиниң дугайында чугаалажыышкыннарны чогумчалыг доозарынга моондактап турарын президент бодунуң бижиинге айыткан.

Намибияга хамаарышпас чорукту тывсыр дугайында КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң № 435 шиитпири Вашингтонунуң бурузу-биле амга чедир күүсеттинмейн турар-дыр, деп, Дж. Ньерере демдеглээн.

ТУЛЧУУШКУННАР

МАНАГУА. (СЭТА). Фарабундо Марти аттыг Национал хосталга фронтузунуң чепсектиг отрядтары чедиишкиниг шавар халдаашкыннарны калбартып, АКШ-ка саттынган чалча чазак шериглеринге удур тулчуушкуннарны чедиишкинниг чорудуп турар. Морасан болгаш Чалатенанго департаментилерде делгем девискээрлер патриоттарның холунга кирген. Олар ында алды улуг суурларны болгаш он ажыг биче суурларны ээлеп турар.

Үш неделя ажыг үениң дургузунда үргүлчүлеп турар тулчуушкуннарның үезинде Сальвадорнуң чалча чазак шериглери, улуг когарал таварышканын патриоттарның «Венсеремос» радиостанциязы дыңнаткан. Тулчуушкуннар үезинде дерзии шериг хуннтазы 300 ажыг солдаттарын болгаш офицерлерин өлүрткен.

КУР-ДА ЧИЗЕ-ДАҢЗЫ

ПЕКИН. (СЭТА). Синьхуа агентствонуң дамчытканы: Кыдаттың чонунуң саны 1 миллиард 31 миллион 882 муң 511 кижи болган. Кыдат Улус Республиканың Күрүне статистиказының эргелелиниң дыңнадыында ол дугайында айыткан.

1982 чылдың июль 1-де байдал ёзугаар Кыдаттың куртаг чер кезээниң чонунуң бүгү-нииити чизе-даңзызының түңнелдерин, Тайваньның, Цзиньмэнь, Мацзу ортулуктарының болгаш Фузянь можу ортулуктарының, а ол ышкаш Сянган болгаш Аомэнь (Гонконг болгаш Макао) районнарының чурттакчы чонунуң саның дугайында медээлерни нииити санга киирген.

Төп Кыдаттың можуларында, хоорайларында болгаш автономнуг районнарында чурттакчы чоннуң саны 1 миллиард 8 миллион 175 муң 288 кижи болганын дыңнадыгда айыткан. Оларның иштинде 4 миллион 230 муң кижи шериг албанында.

Кыдаттың чонунуң 51,5 хуузу ар улус, 48,5 хуузу — херээженнер.

Кыдаттың эң улуг хоорайы — Шанхайда 11.859.743 кижи чурттап турар. Найысылал — Пекинниң чонунуң саны — 9.687 кижи.

МИНИСТРНИҢ МИННИИШКИНИ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). «Америк көдээ ажыл-агыйы эңне берге үеге таваржып турар» деп, АКШ-тың көдээ ажыл-агый министри Дж. Блок медеглээн.

Министрниң миннишкинниг ол медеглелин «Ю. С. Ньюс энд уорлд рипорт» солун тайылбырлавышаан, мынча деп демдеглээн: «1982 чылда дүжүт экн болган, ынчалзажок америк фермерлерге халаптыг чыл болуп турар. Оларның байдалы 30 чылдарның экономиктиг улуг кризизиниң үезинде байдалдан безин дора болуп турар».

Көвүдедир безин санап көрген медээлерни ёзугаар алырга, америк фермерлерниң продукция саткан орулгазы бо чылын чүгле 19 миллиард доллар болур. Ол дээрге — 1979 чылдаазындан барык ийи катап эвээш болур.

ТАЙБЫҢ ЧҮГЕ БОЛДУНМАС ДЕП?

Ол залга адыш часкавас. Майнда-Франкфурттуң дал ортузунда Паульс-кирхениң төөгүлүг хүрээ-хиидин юбилейлиг байырлаарынга, шаңналдар тывсырынга болгаш байырлалдыг өске-даа ёзулалдар эртдирерингe болганчокла шилип алган турар. Ынчалзажок чаңчыгып келген ол ыржым байдалы бо удаада адыш часкаашкыннары үрепкен. Барыын-герман ном садыының каттыжыышкынының шаңналының лауреады, америк дипломат болгаш төөгүчү Джордж Кеннанның чугаазын ол адыш часкаашкыннары-биле уткааны ол. Аңаа ол шаңналды бо чылын тывыскан.

Ооң дугайында маргыш чок мындыг чүүлдер бар: Кеннан аңаа бир кижи эвес, чугаалаан сөзүнге аажы-чаңы карыжы-даа бээр кижи-дир. Ооң ужурунда чамдык ораторлар Кеннанны мактавышаан, ооң эрткен үезиниң дугайын — «соок дайын» адаларының бирээзи, шуут-ла антикоммунист, 50 чылдарда АКШ-ка антисоветтиг дипломатияның идепкейлиг киржикчизи Кеннанның дугайын сагындырып турганнар. Ынчаарга ам бо кижи боо-чепсекти улаштыр-улаштыр эңдере бүдүрер чоруктарның айыылдарын билип турар апарган.

Кеннанның октябрь 10-да Франкфуртка чугаалаан чугаазы хөй чүүлдер талазы-биле солун болган. Ооң чугаазы баштай бодаарга, бөдүүн-даа ышкаш кылдыр сагындырар болган. «Тайбың чүге болбас деп?» дээн айтырыгны америк дипломатияның ол бажының дугу агарты көдүрип келген хоочуну салган. Залга олурганнарның канчаар бодап олурганын барымдаалап алырга, тайбыңны хандырарының эргежок чугулазын чыылганнарга ооң бүзүреткен херээ чок турган. Ооң мындыг сөстерин адыш часкаашкыннары-биле уткааны таварылга эвес:

— Чөөн болгаш барыын чүктерниң аразында кайы-бир чурттуң эрге-ажыктарынга аажок кыжанып келген болгаш ядролуг дайынның халавының дугайын чугаалавас безин, аңаа дайынның аргазы-биле шиитпирлээр апаар ындыг чүүлдээни билбейн турар мен...

Ынчаарга ораторга амгы байдалдарда тайбыңны хандырарынга чогум-на чүү чүве шаптыктап турарын көргүзери чугула турган. Кеннан мынча деп медеглээн:

— Дембээрээриниң болгаш шыдажыышкын оскунарының кара чаңгыс барымдаазы, чаа дайынның чайлаш чогунуң дугайында бодаашкыннар кылырының барымдаазын берип турар кара чаңгыс пункту ол чүл дээрге, Совет чазак — агрессии дээр аянныг хөөн-биле мында, барыын чүкте, цептеретпен бодалдыг болуп турар...

Сөөлгү чылдарның дургузунда мындыг улуг хораны чедирген, өске ындыг бодалды билбес мен. ол дээрге аажок хожудангай, хажыдыкчы болгаш шыныг идеяны безин аймаактырыптар бодал болган деп. Кеннан чугаазын уламчылаан.

Кеннанның бодунуң сөстери-биле чугаалаарга, Кеннан совет системаның талалакчызы черле болбайн турар. Ынчалза-даа делегей байдалын шыңгыы анализтеп көргенинге үндезилээш, «совет айыыл» дугайында бодалды хүлээп көрбейн турар болгаш боттарының айыылдыг дыка хөй бодалдарындан ойталаарын барыын чүктүң политиктеринден негеп турар. Ооң чугаалааны болза:

— Когудукчу - сүртедип ч н дайынзырак чепсегленишкинни чок кылыр ужурлуг бис. Ам болур ядролуг дайын үезинде орустар бистерге кайы хире каражаны таварыштырарыл, а бистер оларга кайы хирени таварыштырып болур бис дээрзиниң дугайында төнмес-батпас чулчуруушкуннарны чок кылыр ужурлуг бис. Күчүлүг удурланыкчының бодалдарын кыжаныкчы болгаш коргудукчу хевирге көргүзер дээр чорукtарны база соксадыр ужурлуг бис. Улуг чоннуң болгаш ооң чазаанын бодалын, бүдүшшиничизин үргүлчү хажыды көргүзер дээр чаңчыл болу берген ол чүведен шуут ойталаар ужурлуг бис. Бир эвес ону кылбас болзувусса, дайынны чайлаш чок кылыптар бис. Ооң аңгыда, «экономиктиг дайыннарның» бүгү-ле хевирлерин чорударындан база кезээн шагда ойталаар ужурлуг бис.

Ынчалдыр чугаалаарга адыш часкаашкыннары база дагын диңмирел үнген. Чогумна харын ол хүннерде Рейганның администрациязы Барыын Германияның Совет Эвилелинге садар чүүлдер талазы-биле боттарының хүлээлгелерин күүседип турар фирмаларынга удур кызамдаашкыннар боттандырып чорударының дугайын чарлаан. Ынчангаш харын Кеннанның чугаазы ё з у л у г чиге барып дээпкен. Нийтизи-биле алырга, Кеннанның чугаалаан чүүлдерин бадыткап турар материал бөгүнгү ГФР-де аажок хөй. Бо хүннерде Франкфурттуң ном ярмаркызындан «делегейниң үшкү дайынының сценарийлерин» эвээш эвести көрүп болур. Чугааның автору харын мындыг «сценарийлерден» ойталаарынче кыйгырып турган. Шпрингерниң солуннарының кандыг-даа номерин ажыдар болза, америк дипломатияның хоочуну, бо кижиниң чугаалап турганы «демги аажок хожудангай, хажыдыкчы болгаш шыныг идеяны безин аймаактырыптар бодалды» олардан көрүп болур.

Ынчалзажок Германияның Федеративтиг Республиказында хөй-нииттиниң санал-оналында дыка хөй угланыышкыннар чаңчылчаан хожудангай бодалдарга чөрүшпес болуп турар. «Фридрих Эберт аттыг фонд» дээр социал-демократтыг фонд чоокта чаа Европада шериг күштерниң деңзигүүрүнүң дугайында шыырак шинчилелди парлаан. Бундесверниң хавашкан генералы Кристиан Краузе ол шинчилелди чорудуп кан. Ооң кылган түңнели мындыг: чөөн чүк шеригиниң артык күштерлиг болгаш барыын чүктүң шериг күжениишкиннери четпес дээр хомудалдарда үндезиленир барымдаа чок. Шериг ажылдакчыларының болгаш политиктерниң бижээни дыка хөй ажылдар ам барыын-герман ном рыногунда көстүп келген. Барыын угланыышкыныг парлалганың болгаш ГФР-ниң дыка хөй албан кижилериниң бар-ла шаа-биле суртаалдап турары «совет айыыл» дугайында бодалды олар буруу шаап турар.

Дайынга удур шимчээшкинде киржип турар янзы-бүрү организацияларның 700 ажыг төлээлекчилери чоокта чаа Кёльнге чыылган. Тайбың дээш поход доозулбаан, демисел идепкейжип орар деп, ол ужуражыышкынга демдеглээн. Адаанда миллион-миллион кижилерниң аттары шагда салдынган «Крефельд кыйгырыы» бүгү чоннуң саналоналын алырының бижик болу бээр. Барыын-герман девискээрге америк ракеталарны сайгара тургузарынга удур 1983 чылдың чазының марыжынга болгаш өске-даа хемчеглерге белеткенип турар.

Ол-ла хүн Боннга база бир өске — «Брилефельд кыйгырыы» дижир кыйгырыгның инициаторларының хуралы болган. Социал-демократтыг партияның ажылдакчылары ракеталарны барыын-герман девискээрге эккеп тургузарынга удурланып турарын ол кыйгырыгда илергейлээн.

Бодунуң чугаазының төнчүзүнде Джордж Кеннан мынча деп айтырган: «Тайбың чүге болбас деп? Дораан-на ажылдап киириптип чүге хоржок бис?» Ындыг янзылыг айтырыгны улам хөй саныг барыын талакы немецтер салып турар.

Л. БЕЗЫМЕНСКИЙ,
ПМА-ның корр.

Американың Каттышкан Штаттары айыылдыг кылдыр «чепсек доктаадыг» соксатпайн, дайынзырак болгаш эжелекчи халдаашкыннарны кылырынга белеткенип турар. Пентагонга берип турар кедергей хөй акша-хөреңгилерни америк шериг чагырыкчылары стратегтиг ракета-ядролуг күштериниң бүгү хевирлерин көвүдедиринге, сүг адаа-биле чоруур дайынчы кораблыдерниң санын өстүреринге, Персид мугулдурунга болгаш делегейниң өске-даа стратегтиг чугула районнарынга америк шериглерниң санын, шериг чепсээнин база дайынчы техниканың хемчээлин улгаттырарынга ажыглап турар.

ЧУРУКТА: мындыг шериг-транспорт самолёттары-биле хөй америк шериглерин Персид мугулдуруңуң нефть байлактыг черлеринге чедирип турар.

СЭТА-ның фотохроиказы.

Вильнюстуң № 9 ортумак школазының литва дыл болгаш литература башкызы Виолетта Тапинене бодунуң өөреникчилери-биле кады. Башкылаар талазы-биле ооң ажылдап кылган методиказын ССРЭ-ниң улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезиниң мөңгүн медалы-биле бо чылын демдеглээн.

А. САБАЛЯУСКАСТЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БҮРҮН ЧЕТЧЕЛЕТТИНГЕН

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлеринде совет кижилерниң идей-политиктиг, аажы-чаң болгаш эстетиктиг кижизидилгезинге социалистиг культураның база уран чүүлдүң улуг рольдуг боор турарын тодаргайы-биле онзалап демдеглээн. Бистиң Тес-Хем районда беш культура бажыңнары болгаш ийи автоклуб ажылдап турар. Ол ышкаш библиотекалар суур бүрүзүнде бар. Культура бажыңнарының чанында агитбригадалар база тургустунган.

Мурнуку чылдарга деңнээрге, кадрлар айтырыы чогумчуттунган, районнуң беш культура бажыңнарында ийи дээди, үш ортумак эртемниг специалистер ажылдап турар. Ол ышкаш библиотекалар кадрлар-биле четчелеттинген. Тускай эртемниглерниң ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны багай эвес тургускан. Бо чылын бистиң райондан ийи аныяк кижини Улан-Удэ хоорайда Чөөн Сибирьниң культура институдунче өөредип чоруткан.

Ажыл-ижинге кызымак, ону ак сеткилдиг күүседип, чонунуң культурлуг дыштанылгаларын организастаарынга ,тэлептиг улуг-хуузун киирип чоруур культура ажылдакчылары бистиң районда эвээш эвес. Ооң чижээнге «Тес-Хем» совхозта Берт-Даг кедээ Культура бажыңының директору Биче-оол Тоюндупту хамаарыштырып болур. Ол культура ажылынга дыка хөй чылдар иштинде ажылдап келген. Ооң арга-дуржулгазы байлак, а ажыл-ишчилерниң дыштанылгазын ажыктыг кылдыр организастап эрттирер дээш активке, хөй-нийти организацияларының күжүнге даянып, бодунуң күжүн, билиин харам чок берип келген.

Ында агитбригада кыш, чай чок доктаамал ажылдап турар. Оюн-концерт көргүзүглеринден аңгыда, лекция, беседаларны, солуп ужуражылгаларны, танцы болгаш өске-даа кежээлерни библиотека, херээженнер — чөвүлели-биле кады тургускаш, парткомга бадыладып алган план ёзугаар ажылдап келген. Чорудуп турар культура-массалыг ажылдарга комсомолчу-аныяктар актииви киириштирери чаңчыл болган. Ооң ынаи идик-хеп база ойнаар чүүлдер, хөгжүм херекселдери-биле совхозтуң профэвилел комитеди Культура бажыңын хандырып, ооң бот-тывынгыр артистери концерттиг ыңай-бээр үнүүшкүннер кылыр дээрге совхоз машинаны берип турар.

«О. Шынаа» совхозта Культура бажыңының ажылы база мактаалдыг. Ооң директору Кара-кыс Чүргүй-оол районда база дуржулгалыг культура ажылдакчыларының бирээзи. Сезоннуг ажылдар үезинде программаны чаарты чогаадып алгаш, малчын кодааннарга, хову турлагларынга концерттиг бо-ла аалдап чеде бээрлер. Ол чоргаш, хана солуннар үндүрүп, лозуң-плакаттарны кылып бээр. Агиткультбригадада чүгле совхозтуң комсомолчуларын, аныяктарын эвес, суурнуң урууглар садының ажылдакчыларын, башкыларны, школачыларны база хаара тудуп турганы черле эки.

Культура бажыңнарының болгаш библиотекаларның ажылы кайы-даа үеде соксаш дивес ужурлуг. Мурнуку чылдарда кадрлар чедишпес турганындан, азы кыжын соок болганындан культура одаглары чогуур деңнелге чедир ажылдавайн турганы чажыт эвес. Чамдык чылдарда сеттелгени эргенгей чоруткаанындан одалга системалары болганчок-ла үрелир турган. Ооң-биле кады одаар чүүл: ыяш, хөмүр-даш бо-ла үстү бээр. Каш чылдар иштинде шак мындыг чижектиг чүүлдер районнуң кайы-даа культура одагларынга улашкан «хоочу» болуп турганын миннип чугаалаары артык эвес. Ооң-биле кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу хөй турган болгаш доктаамал ажылдаар кижилер орта тывылбайн турган.

Эрткен чылдан эгелээш районнуң Культура бажыңнары база библиотекалар «хоочудан» чоорту уштунуп, чамдык дээштиг ажылдарны кылгылаан. Кол-ла чүве кадрларны шын шилип, оларның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, боттуг деткимчени чогуур үешаанда чедиргенинден чамдык четпестер чайлаттынган.

Бо кыжын культура одагларының кышка белеткелин баш бурунгаар чорудуп, ылаңгыя одаар чүүлдерни бүрүнү-биле сөөртүп берген. Ол ышкаш чамдык үүрмек септелгелерни чогуур деңнелге кылып чоруткан. Келир чылын «Кызыгаар» совхозка чаа Культура бажыңын тудары планда киирген.

Тес-Хем районнуң культура ажылдакчылары ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл юбилейинге тэлептиг ужуражыр дээш бо хүннерде боттарының мурнунда чугула сорулганы салып, чоннуң дыштанылгазынга ам-даа ажыктыг болгаш үнелиг чүүлдерни кылыр дээш улам соруктуг ажылдап турар.

А. ИРГИТ,
культура килдизиниң эргелекчизи.

КАИ экраны

ПРОФИЛАКТИКА АЖЫЛЫН КҮШТЕЛДИРЕР

Автотранспорттуң оруктарга озал-ондак болдурбазының айы төнүп турар. Октябрь 1-ден 31-ге чедир чарлаттынган көрүлдеге Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйлары, албан организация, бүдүрүлге черлериниң коллективтери хаара туттунган. Чурттакчылыг черлерниң кудумчуларында, бүдүрүлгелерниң чанында ол талазы-биле янзы-бүрү плакаттарны аскылаан.

Улуг-Хем районда күравтоинспекцияның ажылдакчылары көрүлде айының бо хүннеринге чедир оруктарга озал-ондакты болдурбас дээш чамдык ажылдарны чо-уткан. Ында райкүүскомнуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчылары, бүдүрүлгелерден болгаш албан организациялардан чөй-нийти дружинниктер-биле кады КАИ-ниң инспекторлары каттышкан рейдини организастап эрттирген.

Ынчалза-даа, районда бо талазы-биле байдал ам-даа шоолуг эки эвес. Ында бо хүннерге чедир автотранспорттуң шимчээшкин чурумун хажыткан 122 таварылгалар илереттинген. Ооң иштинде 108-ти КАИ-ниң, 8-ти милицияның болгаш 6-зын хөй-нийти инспекторларының күжү-биле илереткен.

Ол чурум үрээшкиннериниң хөй нуруузу оруккa чорууруң чогуур нормазындан дүргедедир, пассажир ап чорууруунуң чурумун хажыдар, хөй-нийтиниң транспортун хуула ажыглаар болгаш автотранспортту ээзиг байдалга башкарары болуп турар.

Үстүнде бо таварылгаларының саны ам-даа эвээжевейн турар. Район девискээринге 4 удаа болган озал-ондактың түңнелинде 3 кижи амы-тынындан чарылган, 5-и авар кемдээн.

Оруктарга чурум хажыдыышкыннарын хөй кезиинде ажыл-агыйларның чолаачылары болгаш трактористери кылып турарлар. Олардан орукка нормадан ажыр дүрген чораан дээш 36, күрүнениң автотранспортун хуула херээнге ажыглааны дээш 8, база ээзриг чораан дээш 12 чолаачыны харысаалгага онаашкан. Бо таварылгалар чүүде үнүп турары?

Бирээде, районда ажыл-агыйларның удуртукчулары орукка озал-ондак болдурбазының айы чорул турар деп чүвени билип тураа-даа, тоомчага албас, херек кырында ону болдурбазы-биле профилактика ажылын кылбайн турарлар. Ийнде, ол-ла черлерниң болгаш чамдык албан организация черлериниң автотранспорту сандаргай болгаш үрелик байдалда. Техника ажыглалында болгаш ооң ажаалдазында контроль шуут кошкак болуп келгениниң түңнели ол. Моон бир чижээ: «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң тракторизи Шортан-оол Маадыр тракторну орукка ээзриг башкарып чорааш, КАИ ажылдакчыларынга таварышкан. А. Ш. Маадырга гаражтан ээзрик үнер чөпшээрелди ук ажыл-агыйның кол инженери Каев Балды бодунуң берген.

«Найырал» совхозтуң гараж эргелекчизи Чимит Серен чолаачылар ортузунга агитас-массалыг ажылды кошкак чоруткан ының түңнелинде мында чурум үрээшкиннери хөй болуп турар. «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң девискээринге 9 айларның иштинде 5 озал-ондак болган. Ол чүл дизе, мында дирекция, партком, профэвилел комитеди чолаачылар болгаш механизаторлар ортузунга четпес ажылдаанының түңнели-дир.

Эртип турар көрүлдеге чамдык бүдүрүлгелер болгаш албан организациялар эки түңнелдерлиг кирижип турарлар. Оларның чижээнге Шагаан-Арыгның автобүдүрүлгезин (директору В. Г. Антонов) болгаш Жданов совхозту (директору Б. Монгуш-оол) үлегер кылдыр ап болур. Ол черлерде күш-ажылдың сагылга-чуруму болгаш кижилер-биле ажыл бедик деңнелде. Ол чорук күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедилдеринге идиглиг.

С. ОНДАР,
Улуг-Хем районнуң КАИ начальниги.

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН

ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга тураскааткан хостуг хүрешке республика спартакиадазын рессспорт комитет даргазы А. Н. Авдеев ажыткаш, спортчуларга, көрүкчүлерге байыр чедирип, чедиишкиннерни күзээн. Маргылдааның кол судьязы Б. М. Чөкпек спартакиаданың тугун көдүрер эргени «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң хостуг хүрешке 1982 чылда Россия чемпиону Александр Доржуга берген. Совет Эвилелиниң Гимнизи чаңгыланып турда, спартакиаданың тугун чемпион көдүрген.

Ооң соонда кол судья бо чылын хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери ат алган Маадыр Биче-оол, Владимир Монгуш, Араптан Монгуш оларга ССРЭ-ниң спорт мастериниң шынзылгаларын тывыскан.

Бо спартакиадага районнарның 8, хоорайларның 4 командалары киришкен. Киржикчилерден 12 мөге хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери, 26 кижи спорт мастеринге кандидаттар болгаш база бирги разрядчылар. Оларның аразында спорт мастерлери 1982 чылда РСФСР-ниң чемпиону Александр Доржу, Владимир Кужугет, Анатолий Кара-Сал, Алексей Хертек, Александр Ока болгаш оон-даа өске шырак мөгелер спартакиадага хүрешкеннер. Спартакиададан республиканың болгаш хоорайның спорт комитеттери, спортчу ниитилелдер эвээш эвести маңай, аңаа баш бурунгаар белеткелди чорутткан. Бо маргылдааның чемпионнары болгаш шанналдыг черлерни алган шырак мөгелерден хостуг хүрешке республиканың шилиндек командазын тургузары көрдүнген. Ук шилиндек команда РСФСР-ниң Сибирь зоназының ноябрьда Кызылга болур хостуг хүреш маргылдаазынга база келир чылдың чайгы республика спартакиадазынга киржиринге белеткенип эгелээр.

Маргылдааның баштайгы түннеринден эгелээш-ле кайы-даа деңзиге командалар ниитизи-биле багай эвес белеткелдиин көргүскен. Ол ышкаш бо спартакиадага перспективиг дыка хөй аныяк мөгелер хүрешкеннер.

Маргылдааның сөөлгү хүнү, октябрь 31-де деңзи аайы-биле эң шырак мөгелер артып калган. Шанналдыг чер, чемпион ат дээш хүрежир үе келген. Тиилекчилерге бирги чергениң дипломнары, өртектиг белектер болгаш чемпионнуң кожааларын тывыскан.

48 килограммга «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң мөгези, ССРЭ-ниң спорт мастери Алексей Хертек тиилээш, бирги чергиниң диплому, өртектиг белекти алган болгаш чемпионнуң кожаазын чаалап алган. Ийиги черни спорт мастеринге кандидат Иван Малбык-оол (Улуг-Хем), үшкүзүн Мерген Куулар ээлээннер.

52 килограмм деңзилиг мөгелерниң хүрежи чидиг болгаш солун болган. Бо деңзиге Өвүрден бирги разрядчы Кан-Демир Монгуштуң хүрежи маргылдааның судьяларының, арбитрлериниң-даа, көрүкчүлерниң-даа сонуургалын хайныктырган. Аныяк мөге К.-Д. Монгуш бо деңзиге спорт мастерлерни болгаш мастерге кандидаттарны бүзүрелдиг-биле ойнап аап, кымга-даа октатпаан. Чүгле Александр Доржуга очко аайы-биле ойладыпкаш, ийиги черни алган. Кан-Демир Монгушка «эки хүрешкени дээш» маргылдааның тускай шанналын база тывыскан. 1982 чылда РСФСР-ниң чемпиону Александр Доржу бодунуң онаглаан чиңги-биле октап алгылааш, чемпион адын бүзүрелдиг-биле бадыткаан.

57 килограмм деңзиге чемпионнуң кожаазын спорт мастеринге кандидат Василий Хураган (Ак-Довурак) алган. Ийиги черде спорт мастеринге кандидат, Улуг-Хемниң мөгези Херел Түлүш, үшкүзүнде спорт мастери Александр Чылбак-оол («Спартак») олар болган.

Анатолий Кара-Сал (Улуг-Хем) 62 килограммга, Анатолий Донгак («Спартак») 68 килограммга, Александр Ойдуп («Спартак») 74-ке, Виктор Иргит («Спартак»), 82-ге, Долаан Доржу (Чөөн-Хемчик) 90 килограммга, Павел Кара-Сал (Өвүр) чүстен өру килограмм деңзиге тиилекчи болгулааш, чемпионнуң кожааларын чаалап алганнар.

Хостуг хүреш спартакиадазынга районнарның-даа, хоорайның-даа командаларындан дыка хөй аныяк мөгелер хүрешкен болгаш олар багай эвес түңнелдерни көргүскеннер. «Спартак» эки тура спорт ниитилелинден спорт мастеринге кандидат Анатолий Донгак бодунуң деңзизинге чемпионнаан болгаш спартакиаданың «тиилелгеже чуткулдуу дээш» тускай шанналын чаалап алган. Аныяк мөгелер бирги разрядчы Андрей Биче-оол («Спартак»), спорт мастеринге кандидат Херел Түлүш (Улуг-Хем), ийиги школаның доозукчузу, бо чылын спорт мастери атты алган Араптан Монгуш болгаш оон-даа өске мөгелер бедик мергежилдиин болгаш быжыг тура-соруктуун көргүскеннер.

Спортчу ниитилелдерниң командаларындан бирги черни «Спартак» эки тура спорт ниитилели бүзүрелдии-биле чедип алган, ол команданың көргүзүглери өскелерден ыракта артык болган. «Спартактың» 6 мөгези боттарының деңзизинге чемпион атты чедип алган, ийиги черни ээлээннер база эвээш эвес болган. Команда аайы-биле ийиги черни «Трудовые резервы» ниитилелдиң командазы, үшкүзүнде «Урожайныы» болгулаан.

Районнарның командаларындан Кызыл хоорайның «Спартак» (ийиги) эки тура спорт ниитилелиниң командазы тиилээш болгаш кубокту, бирги чергениң дипломун алган. Ынчалза-даа Улуг-Хемниң командазы эң эки белеткелдиин көргүскен. Ук команда Кызылдыындан бичии-даа дудак чок, команданың 8 мөгези боттарының деңзилеринге шанналдыг черлерни ээлээннер.

Удавас болур РСФСР-ниң Сибирь зоназының хостуг хүрешке спартакиадазынга киржири-биле ийи команданы рессспорткомитет болгаш «Спартак» эки тура спорт ниитилели белеткеп эгелээн.

Н. ООРЖАК.

ЧУРУКТА: маргылдаа үезинде.
В. КРАВДИКТИҢ фотозу.

МАРГЫЛДААДА — КУЛЬТУРА АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫ

«Күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам ыңай көдүрер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын хүлээп алгандан бээр чыл ажып турар. Ажылчы чоннарның кадыкшылы дээш Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың сагыш салыышкынын илереткен бо доктаалды республиканың ажыл-ишчилери калбаа-биле танышкаш, ону амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглерни ап турарлар.

Республиканың Культура министерствозунуң организастааны культура ажылдакчыларының бирги спартакиадазы чоокку хүннерде республика найысылалынга болуп эрткен.

Спартакиаданың программазында республикада спорттуң эң делгеренгей хевирлери: волейбол, шыдыраа, сто. теннизи болгаш боодалга кирген. Спартакиада бир дугаар эртип турар-даа болза, аңаа он ажыг командалар долу составтыг киришкеннер. Ында ыраккы Мөңгүн-Тайгадан, Барыын-Хемчиктен, Өвүрден, Чөөн-Хемчиктен, Улуг-Хемден, Эрзинден, Тес-Хемден, Бии-Хемден, Кызылдың уран чүүл училищезинден, театрдан, А. С. Пушкин аттыг библиотекадан болгаш Кызыл хоорүүскомунуң культура килдизинден шупту 150 хире спортчулар спорттуң үстүнде адаанывыс дөрт хевирлеринге маргышкыннар.

Кызылдың «Херел» спорт залынга олимпийжи система ёзугаар болуп эрткен волейбол маргылдаазы спартакиаданың эң кескү черин ээлээн. Аңаа маргылдааның негелдезин ёзугаар команда бүрүзүнге 3 эр, 3 херээжен ойнакчылар киришкеннер.

Баштайгы оюннардан эгелеп Өвүрнүң, Улуг-Хемниң болгаш уран чүүл училищезиниң бөмбүкчүлери мурнап, удурланыкчыларын чиңги-биле удуп ал келгеннер.

Маргылдааның үшкү кезээ төнген соонда улуг-хемчилер уран чүүл училищезин 2:1 санга удуп алгаш, эң шырак команда—өвүржүлерге таварышкаңнар. Манаа Улуг-Хемниң командазы баштайгы оюнну улуг күш үндүрүп турган удуп алза-даа, ийиги-үшкү оюннарда темпизин чидирип, өвүржүлерниң күштүг халдаашкынының түңнелинде уттурганнар. Ынчангаш, хол бөмбүүнге бирги черни Өвүр, ийиги-үшкү черлерни Улуг-Хем биле уран чүүл училищези тус-тузунда ээлээннер.

Стол теннизиниң маргылдаазынга киришкен 13 командаларның арадындан уран чүүл училищези, улуг-хемчилер, мөңгүн-тайгажылар болгаш А. С. Пушкин аттыг библиотеканың командалары тус-тус шанналдыг черлерни ээлээннер. Өвүржүлер бо удаада чүгле бешки черни ээлээр аргалыг болганнар. Херээжен улустуң арызынга Улуг-Хемниң төлээзи А. Назыты кымга-даа уттурбайн, арыг түңнелгени чедип алгаш, хууда бирги черни ээлээн. А. С. Пушкин аттыг библиотеканың ажылдакчызы А. Байкара-биле Алдан-Маадыр аттыг музейниң спортчузу

А. Дыртык-оол олар ийнги-үшкү черлерде.

Эр улустан А. Хертек (республиканың уран чүүл школазы), А. Мандараа (Мөңгүн-Тайга район) болгаш В. Баскаков (уран чүүл училищезы) олар тус-туста шанналдыг черлерни үлешкеннер.

Боодалга. 25 метр хемчээлдиг черге кара боолаарынга Бии-Хемде Ленин орденниг «Кызыл тараачын» совхозтуң Культура ордузунуң директору Марк Оюн биле уран чүүл училищезиниң төлээзи Алексей Санчай олар чемпионнаан-нар. Олар кайызы-даа беш-беш ок-биле 44-44 санны атканнар. Методиктиг төптүң ажылдакчызы В. Бегзи 42 санны алган.

Шыдыраага Улуг-Хемниң Культура бажыңының методизи Илья Мохов чемпион болган. Мугур-Аксыда уругларның музыка школазының башкызы Калбак-оол Салчак ийиги черни ээлээн.

Маргылдааларның түңнелинде судья коллегиязы сан талазы-биле ниити бирги черни уран чүүл училищезиниң командазынга тывыскан. Ооң кежигүннери Культура министерствозунуң кубогун, вымпелди база бирги чергениң диплому чаалап алгышаан, 400 рубль түңнүг хөгжүм херекселдери-биле шаңнатканнар. Ийиги черни улуг-хемчилерге тывыскаш, 180 рубльдиң магнитофонун оларга берген. Үшкүзүнде — Өвүрнүң найыралдыг командазы. Оларга вымпелди, хүндүлел бижиктерни болгаш 150 рубль өртектиг бааңы министерствонуң төлээлери тывыскан.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: хол бөмбүүнге чемпион—Өвүрнүң командазы; оюн үезинде.

ТВ

НОЯБРЬ 2-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Манаа бис чурттаар бис». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 10.05—«Дириг амытаннар делегейинде». Н. Н. Дроздов эрттирер. 11.05 — «Сепычевте кудалар». Документалдыг телефильм. 11.20 — Медээлер. 11.25—14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Беш чыл— кижи бүрүзүнүң херээ». Документалдыг фильмнер программазы. 15.30 — «Шии чогаалы болгаш театр». К. Терентьев — «Любовь Яровая». 16.20 —Литва ССР-ниң алдарлыг коллективи — Вильнюстуң күрүне университединиң ыры болгаш танцы ансамблиниң коллективиниң концерти. 16.50 — «Афродита ортулук» (Кипр). Документалдыг телефильм. 17.20 — «Чаш чылдары». Л. Кассиль — «Кондуит болгаш швамбрания». 18.15 — Хөглүг аялгалар.

КЫЗЫЛДАН
18.30 — Телемедээлер.
МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Эртем дугайында». Эртем болгаш техника талазы-биле Ленинчи комсомол шаңналының лауреады. 19.45 —«Дымковтуң ойнаарактары». Киноэтюд. 19.50 — «Манаа бис чурттаар бис». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35— «Солдат мемуарлары». 3-кү фильм. «Көдээ башкы». Документалдыг телефильм. 22.30— Бөгүн делегейде. 22.45 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Трактор».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.35 — Совет күрүнениң болгаш эргениң үндезиннери. 8-ки класс. Совет ниитилелдиң социал хөгжүлдези болгаш культуразы. 13.05 — «Шыдыраа школазы». Разрядтыглар клазы. 13.35 — А. Гайдарның амыдыралы болгаш номнары. 14.20— Октябрьның бүдүүзүнде. В. И. Ленинниң сөөлгү чажыт ажылы. 15.00 — «Ботаниктиг кол сад». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.20— Медээлер. 15.30 —18.15 — Чапсар. 18.15 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.35 — «Сылдысчыгаш». Дамчыдылга. 19.05— «Тундраның депутады». Телефильм. 19.20 — «Азия төвү». Информация-публицистикалыг программа. 19.35 — Чарлалдар. 19.40— «Арфа квартеттериниң концерти». Фильм-концерт.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар чаштар!». «Леопольд моортайның телевизору». 20.15 — УССР-ниң улустуң «Ятрань» ансамблиниң концерти. 21.00— «Үе». 21.35—23.05 — «Сөөлгү ужуражылга». Уран-чечен фильм.

КИНО

НОЯБРЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Поезд турупкан» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.30, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Таро — шулбустуң оглу» 9.50, 11.30, «Школа вальсы» 13.10, 15.00, «Кескү чылдагаан чокка» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «4-кү дээскинигге дүн» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сөөлгү залчегде» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чедип келирлер» 18.30, 20.30 шактарда.

(Солуннуң дараазында номери ноябрь 4-те үнер).

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык районнарга биче хар азы чаъс чаар.

Мурнуу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр.

Дүне агаарның температуразы 10—15 градус соор.

Хүндүс 3—8 градус чылыг, чамдык черлерге 0—5 градус соор.

Кызылга чаъс чагбас. Хаттың дүргени 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 8—10 градус соор, хүндүс 4—6 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

ЧАРЛАЛ

Бүгү-российаның өртке удур эки тура ниитилелиниң Тыва республика чөвүлели ЗИЛ-164 шассилиг өрт автомобилин ГАЗ-53 самосвалга орнаар деп турарын совхозтар удуртукчуларынга дыңнадып турар.
АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Правобережная кудумчунуң 7 «а» бажыы.

Редакцияның адрези: индекс 667000. 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысаалгалыг секретарьның 2-23-35, секретарнаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлегерүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2018.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—01514

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 255 (12045) | 1982 чылдың ноябрь 4, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кап

Төрээн чурттуң бедик шаңналдарын Л. И. Брежневтиң тывысканы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихоновка болгаш өске-даа бөлүк эштерге Төрээн чурттуң бедик шаңналдарын ноябрь 2-де Кремльге тывыскан.

Шаңналдарны тывысып тура, эш Л. И. Брежнев чүве чугаалаан.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Эргим эштер!

Бөгүн меңде өөрүнчүг сорулга— Совет күрүнениң сураглыг чамдык ажылдакчыларынга, бистиң ажылчын аңгывыстың болгаш совет эртемниң шылгараңгай төлээлекчилеринге бедик шаңналдарны тывысыр сорулга турун турар.

Чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Николай Александрович Тихоновтуң улуг ачы-хавыязын Ленин ордени-биле, ийиги «Кадыр болгаш Маска» Алдын медаль-биле демдеглээн.

Бо дээрге ёзулуг-ла улуг ажылды үнелеп көрген шаңнал-дыр. Совет чазактың баштыңының күүседип келгени бистиң чуртувустуң нарын ажыл-агый организмин удуртур талазы-биле ажылдың хемчээли кайгамчык улуг. Николай Александровичиниң байлак туржулгазы, ооң ховар дээн ажылгыры ажылга кедергей кызымаккайы, партийжи быжыг принципалдыы —бо шынарлар чиик эвес сорулгаларын чедишкиннинг күүседиринге аңаа дузалап турар. Ынчангаш ооң ол шынарларын чаңгыс эвес он чылдарда эки билир мен.

Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадырынга бедик шаңналды тывыспышаан, бистиң өңнүүвүс болгаш эживис Николай Александровичиге быжыг кадыкшылды, совет улустуң чаагай чоруу дээш ооң харысалгалыг ажыл-чорудулгазынга улам ынайгы чедиишкиннерни сагыш-сеткилдиң ханызындан күзеп тур мен.

Чүректиң ханызындан изиг байырны чедирдим, Николай Александрович!

* * *

Л. И. Брежнев чыылганнар адыш часкап турда, Ленин ордени, «Кадыр болгаш Маска» Алдын медальды Н. А. Тихоновка тывыскан. Н. А. Тихонов харыы сөс чугаалаан.

Эш Н. А. ТИХОНОВТУҢ чугаазы

Эргим Леонид Ильич!

Амыдыралымда онзагай болуушкун-биле холбаштыр мээң адрезимге чугаалаан чылыг сөстериңер дээш сагыш-сеткилим ханызы-биле хөлзеп, өөрүп тур мен, эргим Леонид Ильич.

Бистиң күрүневистиң бедик шаңналын меңээ тывыскан алдар дээш партия Төп Комитединге, Политбюрога, Дээди Советтиң Президиумунга чүрээмниң ханызындан өөрүп четтирдим.

Чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаары, совет кижилерниң амыдыралын экижидери, тайбыңны хандырары бистиң партиявыстың, Совет күрүнениң болгаш чазактың кезээде эң чугула сагыш салыышкыны, политиказының кол утказы болуп келген.

Коммунистиг партияның политиказы — шын, ёзулуг ленинчи политика дээрзин алдарлыг юбилейге — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга уткуштур амыдыралдың бүгү адырларында шылгараңгай чедиишкиннер тодаргай болгаш бүзүределдиг көргүзүп турар. Коммунистер, бүгү совет кижилер аңаа долузу-биле бүзүреп, ону деткип турарлар.

Чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаар, чоннуң чаагай чоруун болгаш культуразын улам ынай бедидер талазы-биле партияның XXVI съездиниң шиитпирлерин күүседир дээш могаг-шылаг чок ажылдаарындан артык чугула хүлээлге, бедик харысалга меңде болгаш чазактың бүгү кежигүннеринде чок.

Партияның болгаш улустуң шылгараңгай удуртукчузу Силерге, Леонид Ильич, баштаткан Төп Комитеттиң, Политбюронуң тайбыңның болгаш коммунистиг тургузуушкунунуң ол политиказын амыдыралга боттандырар талазы-биле канчаар-даа аажок улуг ажылынга киржип турарымны бодаары меңээ база өөрүшкүлүг боор турарын чажырбас мен.

Мен-даа, Министрлер Чөвүлелиниң бүгү кежигүннери-даа бистиң шиитпирлеттиңмээн айтырыгларывысты тодаргайы-биле көрүп, партияның салганы, Силерниң Леонид Ильич, ТК пленумнарыңга илеткелдериңерде, бижиктериңерде болгаш Политбюрога чугааларыңарда айыттынган сорулгаларны боттандырып чорударын ам-даа улуг күштү үндүрүп турган, чедип алырының эргежок чугулазын эки билир бис.

Бистер ону билип турар болгаш боттарывыстың ажылывысты экижидеринче, ону чаа деңнелче көдүреринче чүткүп турар бис.

Бо бедик шаңналды бөгүн хүлээп ап тура, партия Төп Комитединге, Политбюрога, Дээди Советтиң Президиумунга, Силерге, эргим Леонид Ильич, моон-даа соңгаар бистиң улуг Төрээн чуртувустуң чаагай чоруу дээш кызымаккай ажылдаарымны, бодумнуң бүгү күжүмнү коммунизмниң өндүр улуг идеалдарының тиилээринге бээримни бүзүредирин күзеп тур мен.

* * *

Ооң соонда эш Л. И. Брежнев чыылганнарга мынча деп чугаалаан:

Эштер! Бөгүн Ленин орденнери болгаш «Кадыр болгаш Маска» Алдын медальдарны Социалистиг Күш-ажылдың беш Маадырлары ап турар-дыр.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Алексей Константинович Антонов, ССРЭ-ниң хөмүр-даш үлетпүрүнүң министри Борис Федорович Братченко болгаш ССРЭ-ниң Телевидение болгаш радиодамчыдылгазының талазы-биле күрүне комитединиң даргазы Сергей Георгиевич Лапин Совет күрүнениң мурнунга улуг ачы-хавыязы дээш база чеден харлааны-биле холбаштыр бедик шаңналдарны алган.

Эш Антонов бистиң үлетпүрүвүске барык бежен чыл иштинде ажылдап келген. Аңаа инженерден электротехника үлетпүрүнүң министринге, ам ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызынга чедир — ол талантылыг организакчының, эки специалистиң, күрүнениң кескү ажылдакчызының эрткен оруу ол-дур.

Эш Братченко— хөмүр-даш үлетпүрүнүң хоочуну, ол аңаа дөртен хире чыл ажылдаан, ооң 17-зинде министрниң харысалгалыг албан хүлээлгезин күүседип турар. Эш Братченконуң ажылының стилин ажылды ыяк билири, ажылгыры, шахтёрларның ажылдаар болгаш амыдырап-чурттаар байдалдарының дугайында сагыш-сеткилиниң ханызындан үргүлчү сагыш салыры ол боор турар. Чурттуң хөмүр-даш үлетпүрүнүң мурнунда бөгүн салдынган канчаар-даа аажок улуг уржур-дузалыг сорулгаларны шиитпирлээринге ооң ындыг шынарлары дузалаар дээрзинге бүзүрээр мен.

Бистер эш Лапинни шагдан бээр-ле идеологтуг фронтунуң идепкейлиг демиселчизи, кызымаккай, чүткүлдүг болгаш принципиалдыг кижи деп билир бис. Ол бистиң информация чепсектеривистиң эң-не оперативтиг, эң-не массалыг болгаш он-он миллион совет кижилерге дорт чедип турар хевирин удуруп, партияның шугумун мергежилдии-биле боттандырып чорудуп турар.

Бүдүрүлге даалгаларын күүседиринге шылгараңгай чедиишкиннери, ажылдың бедик шынары дээш Москва хоорайның телефон четкизиниң Тушинода телефон белдиринин кабельщик-спайщиги Юрий Григорьевич Винник Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры деп атты алган. Эш Винник—коммунист, үжен хире чыл стажтыг кадр ажылчын кижи. Ол бүдүрүлге планнарын хуусаадан эрте, эки шынарлыг кылдыр күүседип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн кызымаккайы-биле бедидип турар. Улуг экономиктиг камналганы берген ондан эвээш эвес чаартыкчы саналдарны ол киирген. Ажылчын аңгының мурнакчы гвардейжилериниң ындыг төлээлекчилери-биле күш-ажылдың маадырларының хүрээлелиниң өзүп, долдунуп турары өөрүшкүлүг-дүр.

Совет медицинаның эң сураглыг төлээлекчилериниң бирээзи, чүрек-дамыр хирургиязының талазы-биле улуг специалист — ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының чиңгине кежигүнү, профессор Владимир Иванович Бураковскийниң Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры болганы база төлептиг. Ол медицина эртеминиң, улустуң кадык камгалалының хөгжүлдезинге улуг ачы-хавыязы дээш база алдан харлааны-биле холбаштыр шаңнаткан.

Эргим эштер, силерге шуптуңарга Төрээн чурттуң шаңналдары дээш изиг байырны чедирерин болгаш чаагай кадыкшылды, совет улуска ол хире чугула силерниң ажыл-чорудулгаңарга чаа-чаа чедиишкиннерни күзеп каарын чөпшээреңер.

* * *

Эштер А. К. Антонов, Ю. Г. Винник болгаш В. И. Бураковский олар шаңнатканнарның өмүнээзинден СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, Леонид Ильич Брежневтиң бодунга чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинни илергейлээннер. Олар Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң херээнге моон-даа соңгаар шынчызы-биле бараан болурун бүзүреткеннер.

Оларның чугааларын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Залга турган СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары М. П. Георгадзе, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретариадының начальниги А. И. Лукьянов, өске-даа эштер шаңнатканнарга изиг байырны чедирип, социалистиг Төрээн чурттуң четтелиишкинин дээш моон-даа соңгаар үре-түңнелдиг ажылдаарын күзээн.

(СЭТА).

ССРЭ 60

Агроүлетпүр комплекизиниң ажылдакчылары! Аъш-чем болгаш көдээ ажыл-агый чиг-эди-биле чуртту идегелдиг хандырарын чедип алыңар!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

БАРЛЫКТЫҢ ШӨЛДЕРИНДЕ

Барыын-Хемчик районнуң совхозтарында хову ажылдары адакталып турар. «Барлык» совхозтуң ишчилери тараа культураларының ажаалдазын октябрь айның эгезинде бүрүн дооскан.

Дүжүт ажаалдазынга дузалажыры-биле «Хемчик» совхозтан беш комбайн барган. Олар кыска хуусаада шалыпкын ажылдаан. Ылаңгыя комбайнерлер Николай Сендижап, Чечек-оол Хомушку, Чаш-оол Саая, Алексей Доңгак олар хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип келген.

Шаңче тараа сөөртүрүнге совхозтуң мурнакчы чолаачылары Кертик-оол Сарыглар, Белек-оол Хомушку эки ажылдаан.

Дүжүт ажаап алдынган шөлдүң саваңын удур бөлүп турар. К. Саяга удурткан хову бригадазы бо хүннерге чедир 2013 тонна саваңны белеткээн.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

ДАРЫЙ ДООЗАР

Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар, кыштаглаашкынга бүгү талазы-биле хынамчалыг белеткенир дугайында Тес-Хемде «О. Шынаа» болгаш Таңдыда «Революцияның чалбышкы» совхозтарның ажыл-ишчилериниң кыйгырыын республиканың кайы-даа ажыл-агыйларында ишти-биле деткип, социалистиг чарышты улам-на калбартып турар.

«Улуг-Хая» совхозтуң Ийи-Тал салбырынга бо кыжын чээрби ажыг кодан шээр мал, бир кодан чылгы кыштаар. Амгы үеде кыштагларның хөй кезииниң септелгези төнген. Арткан кыштагларны Фёдор Чапчып биле Василий Хураган ийиниң удурткан звенолары септеп турар. Звено бүрүзү тудуг материалдары-биле долу хандыртынган.

Кара-Булуң чоогунуң чамдык кыштагларында чоокку чылдарда мал кыштаглатпаан. Ооң уламындан кажааларны-даа, бажыңнарны-даа септээринге улуг күш болгаш материал негеттинип турар.

И. ДАРТАЙ-ООЛ.

Каа-Хем районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи он бирги беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын хуусаадан эрте күүседир сорулгалыг кызымак ажылдап турар.

Юбилейлиг чылдың эрткен үш кварталында ук коллектив чоңга 125 муң рубльдиң чоңга ачы-дуза чедирер планын 128,7 муң кылдыр күүсеткеш, районда эки ажылдыг бүдүрүлгелерниң санынга кирген.

Бүдүрүлгениң нити планныг онаалдаларын күүседиринге комплекстиг хүлээп алыр пунктуларның, цехтерниң болгаш бригадаларның киирип турар үлүү эвээш эвес. Оларның бирээзи дааранылга цеги. Ооң коллективи юбилейлиг чылдың эрткен айларында 50,3 муң рубльге хеп даараар планын 55 муң рубль кылдыр күүсеткен.

Ында дуржулгалыг даараныкчы Мария Түлүшовна Нованың удурткан № 3 чиик хептер даараар бригадазы юбилейлиг чылдың социалистиг чарыжынга мурнап, шалыпчыларның одуруунда чорун турар.

ЧУРУКТА: (оң талазында) дагдыныкчы М. Т. Нова аныяктарга сүме кадып тур.

В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

ЧЕМГЕРИЛГЕНИ ЭКИЖИТКЕН

Сергей Иванович Вдовин—Таңдыда Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының мурнакчы инек кадарчыларының бирээзи. Он ажыг чылдарның дургузунда ол мыйыстыг бода малды кадарып, семиртип азырап, ниитиниң малының баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер херекке төлептиг үлүүн киирип келген. Бо чылын аныяк мыйыстыг бода малды семиртип азырап, бир баштан-на хонукта 800 грамм ажыг немелде деңзини ап турар.

Сергей Ивановичиниң күш-ажылчы көргүзүглерин бедиибиле үнелеп көргеш, ону Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаан. Ооң аңгыда эки көргүзүглери дээш ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезиниң хүлер медалы-биле демдеглеттирген.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 болгаш Улуг Октябрьның 65 чылдарынга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш мурнакчы инек кадарчызы инектериниң ажаалда, чемгерилгезин экижидип турар.

Т. ХЕРТЕК.

АЖЫР КҮҮСЕТКЕННЕР

Кызылдың № 1 АТБ-ден дуржулгалыг бригадир Кузьма Андреевич Фроловтуң бригадазы Улуг Октябрьның 65 чыл оюнга күш-ажылчы белектиг ужуражыр дээш көдүрлүүшкүннүг ажылдап турар. Мурнакчы бригада пландан ажыр 1080 тонна чүъктү сөөрткен болгаш 111 муң тонна-километрни ажылдап кылган.

Ол дээрге бригада бедиткен социалистиг хүлээлгезин хуусаа бетинде ажыр күүседип турары-дыр. К. А. Фроловтуң бригадазы бо чылдың эгезинден тура эки көргүзүглерлиг ажылдап келгеш, каш удаа социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп үнген.

Бригада кежигүннериниң кол нуруузу бо бүдүрүлгеде хөй чылда доктаамал ажылдап келген хоочун чолаачылар. Олар Абакан, Черногорск, хоорайлардан кывар-чаар материалдар сөөртүп, республиканың улус ажыл-агыйын хандырарынга үлүг-хуузун киирип турарлар. Чолаачылар М. Н. Чумичев, А. С. Рыбалков, Ю. К. Доможаков, И. М. Добряков болгаш оон-даа өскелер хуула социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип турарлар.

Бригадада автомобильдерниң техниктиг байдалы багай эвес, шугумче үнериниң коэффициентизи улуг. Чолаачылар камналга чурумун сагыырынче кичээнгейни салып келгенинден олар 6 комплект дугуйларны камнап алган.

Кузьма Андреевичиниң бригадазы чыл планын хуусаа бетинде күүсеткеш, ССРЭ-ниң 60 чылынга күш-ажылчы белектиг ужуражырынга бүзүрелдиг ажылдап турар.

Н. ООРЖАК.

Райондан медээлер

МӨҢГҮН-ТАЙГА

Мөңгүн-Тайга районнуң бүдүрүлге организацияларын он бирги беш чылдың ийиги чылының үшкү кварталында чамдын эки түңнелдерни чедип алганнар.

Районнуң хереглекчилер ниитилели үүрмектеп садар бараан саарылгазын 101,6 хуу, ниитиниң чемненилгезин — 103,4 хуу күүсеткен. Ол ышкаш көдээ ажыл-агый продукцияларын белеткээриниң планнарын ниитизи-биле 127 хуу боттандырган. Коллективте 12 коммунистер боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин күүсеткен. Райпо коллективи ниитиниң малынга 28,9 тонна сигенни белеткеп, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш боттарының үлүүн киириштирип турар.

СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң болгаш райкүүскомунуң каттышкан хуралынга райпо коллективин районда социалистиг чарыштың тиилекчизи деп санааш, аңаа СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун, бирги чергениң дипломун тывыскан.

* * *

Районда харылзаа белдириниң коллективи юбилейлиг чылдың үшкү кварталында планныг онаалдазын 105,5 хуу күүсеткен.

Ында сес кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик аттың төлептиг эдилекчилери. Районда «Күш-ажылчы алдар тугун» үшкү кварталда үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын 103,4 хуу күүсеткен үлетпүр бараанннар садыының коллективинге тураскаадып көдүрген.

Районнуң бүдүрүлгелериниң мурнакчылары З. Д. Аскак-оол, К. С. Шыдыраа, В. С. Хертек болгаш М. Ч. Доңгак оларның херек чуруктарын районнуң хүндүлел самбыразында киирген.

З. СААЯ.

БОТТАРЫНДАН КОЛ ХАМААРЖЫР

Кыш — малчыннарга берге болгаш нарын шылгалда. Бир эвес малчын кижи кышка баш удур хынамчалыг белеткенген болза, аңаа кандыг-даа кыш коргунчуг эвес, мал хүр ажар. Ооң-биле чергелештир бот-харысалганы база негелдени хүн бүрү күштелдирери чугула.

Ынчангаш бо чылдың кыштаглаашкынынга белеткел ажылдары Тес-Хем районнуң «Кызыгаар» совхозта элээн шалыпкын чорун турар. Ажыл-агыйның ийи хойжу бригадазында каттышкан үжен кодан бар, оларның он чеди коданы төрүүр. Эрткен чылын ийи бригада төрүүр чүс баш хойга онаалтыр 94-тен 98 чедир хураганны камгалап алган. Ындыг көргүзүглери-биле чүгле районга эвес, харын республикада мурнакчы хойжу бригадаларның одуруунга кирген. Ол ышкаш кайы-даа бригадада малдан чаш төл камгалап алырынга бедик көргүзүглерни чедип алган малчыннар хөй.

Эрткен чылын чедип алган чедиишкиннерин улам быжыглаар сорулга-биле бригаданың бүгү кежигүннери бот-харысалганы, негелдени күштелдирип, келир кышка белеткелди багай эвес чорудуп турар. Дыка хөй хойжулар чазын көжер мурнунда кажааларының үүрмек септелгезин кылып, көржеңин коптарып, кыжын одаары-биле кургаткаш, чыып алган. Ооң-биле кады малдың чаш төлүнүң адаанга урар кургаг өдек белдүнген. Ол ышкаш малчыннарның кылып күш четтикпейн барган ажылдарын кылыр тускай тудугжу звенону совхоз дирекциязы тургускан. Олар үрелген, эргижирээн шагжаларны, оңгачаларны септеп, чаарты кылып турар.

Чамдык кылдынган эки чүүлдерден аңгыда, ажылда ам-даа чедир кылдынмаан чүүлдерни кайы-даа бригададан көрүп болур.

Николай Дандаага удурткан № 1 бригада бо чылын 14 кодан хой кыштадыр, ооң сес коданы төрүүр. Ында он ийи хой кажаалары септеттинген, ийи кажааны чаарты солаан. Он чурталга бажыңының алдызы белен, дөрт малчын өглерге кыштаар. Хойжулар бо чайын ниитизи-биле 170 тонна сигенни боттарының күжү-биле белеткээн, оон чүгле 33 тоннаазы кыштагларда чедиртинген. Машина-техниканың чедишпезинден ажыл ара соксаан.

Кышкы үелерде малга суг кудуп, чылыдып бээр 14 доскаарның чүгле алдызы чылыглаттынган. Харын-даа чамдык коданнарда чедишпес, бар-даа болза, эрги даттыг, ажыглаар арга чок болуп турар. Коданнарда мал чылгаар дус чедишпес, чарба дээн чижектиг холуксаалыг чемнер кадагалаар кажаалар барык септеттинмээн, чамдык коданнарда шуут чок.

Чаа туттунган бажыңнарда тууйбу чогундан печкалар туттунмаан, ол ышкаш эрги печкалар безин солууру бергедээн. Соңгаларны шилдер чогундан чаа-даа туттунган, эрги-даа бажыңнарга чурттаары таарымча чок болуп турар. Малчыннарның ажылдап кедер хеп-биле хандырылгазы аажок кошкак, чамдыктарында шуут чок, ону бүдүн чылда безин ап көрбээн малчыннар бар.

Ийи дугаар бригадада байдал оон барын дээредевес. Бо кыжын аңаа 16 кодан хой кыштаар, тос коданы төрүүр. Ук бригадада беш бажың бар, ооң ийизи бо чылын чаа туттунган, арткан малчыннар өглерге кыштаар. Чаа туткан бажыңнарда тууйбу чогундан печкалар кылдынмаан. Чунар бажын ажылдавас, ында кудук шимчедикчи үрелгенинден ажыглалдан үнген.

Ооң ынай бо ийи бригадада чамдык хойжулар бо хүннерге чедир кажааларының көржеңин коптарып албаан. Бо дээрге малчын кижи бүрүзүнүң бодунуң кылып алыр дорт хүлээлгези ышкажыл. Бодунуң дыжын харап чамдык малчыннар азырадыкчы хөөнүгүт шеф дузазы манап олурар чоруктар бар.

Совхозтуң бо ийи хойжу бригадаазында ам-даа одаар чүүлдер дүжүртүнмээн, дыка хөй хойжуларда одаар ыяштар чок.

Бо четпестерни дарый чайладып албас болза, эрткен чылгы чедиишкиннерни быжыглаары берге болуп турар. Ынчангаш бөже совхозтуң дирекциязы дарый кичээнгейни угландырып, боттуг хемчеглерни алыры чугула.

К. ТҮЛҮШ.

ЧҮЪК КОРАБЛИНИҢ ТУДУШКАНЫ

СЭТА-ның дыңнадыы

1982 чылдың ноябрь 2-де Москваның-биле 16 шак 22 минутада орбитаның «Салют-7» — «Союз Т-7» башкарылгалыг комплекизи-биле автоматтыг «Прогресс-16» чүък кораблин тудуштурган.

Космос аппараттарының бот-боттарын тыпчырып, чоокшулажырын болгаш тутчурун Ужудуушкун башкарар төптен команданы ёзугаар база борт автоматиказының дузазы-биле боттандырган. Орбита комплекизиниң экипажы — космонавтылар Березовой болгаш Лебедев олар космос аппараттарының чоокшулажырын болгаш тутчурун контрольдап турганнар. Чүък корабли станцияның агрегат кезээниң талазынга тудушкан.

«Прогресс-16» корабль орбитада станцияның каттышкан шимчедикчи установказынга одаар чүүлдү, эртем шинчилелдери кылыр болгаш экипажтың амыдыралчы ажыл-чорудулгаазын хандырарының дериг-херекселдерин, аппаратураны, материалдарны, а ол ышкаш почтаны чедире берген.

Экипажтың дыңнадыгларын болгаш телеметрия медээлериниң түңнелдерин ёзугаар алырга, «Салют-7» — «Союз Т-7» — «Прогресс-16» эртем шинчилел комплекизиниң системалары чогумчалыг ажылдап турар.

Космонавтылар Анатолий Березовойнуң болгаш Валентин Лебедевтиң кадыкшыл байдалы эки.

ДАШТЫКЫДА

⊙ **БУДАПЕШТ.** Секешфехервар хоорайның заводундан «Икарус-200» дээр юбилейжи — 50 муң дугаарлыг автобус кылдынып үнген. Ындыг автобустар дыка хөй чурттарда, ооң иштинде Совет Эвилелинде калбаа-биле ажыглаттынып турар. Бистиң чуртта ындыг 30 муң ажыг автобус бар.

⊙ **ОСЛО.** Норвегияның ажылчын партиязының (НАП) хереэжелнер эвилели Барыын Европага ортумак ыракшылдың ядролуг америк ракеталарын тургузарынга удурланыышкынын илереткен. НАП-тың херээженнер эвилелиниң саналы-биле чуртта чепсеглениишкинни дүжүрерин деткээн калбак пропаганда кампаниязы эгелээн.

⊙ **БАМАКО.** Мали Республиканың Сегу хоорайында совет номнар делгелгези ажыттынган. Ону Улуг Октябрьның 65 чылынга болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан.

⊙ **ДЕЛИ.** 1981-1982 чылдарның дургузунда Индияга 33 муң ажыг суурларны электрижиткен. Бо чылдың баштайгы алды айларында бо талазы-биле план база чедиишкинниг — 85 хуу күүсеттинген деп «Нэшнл, геральд» солун дыңнаткан.

⊙ **НЬЮ-ЙОРК.** Сенаторлар Э. Кеннеди, М. Хэтфилд болгаш конгрессменнер С. Конте, Э. Марки, Дж. Бингхэм олар «Нью-Йорк таймс» солунга чагаа бижээш, ында Рейганның администрациязының милитаристиг политиказын шыңгыы шүгүмчүлээннер. Олар делегейде ядролуг чепсектер шыгжамырларын чаңгыс деңнелге тургузарының дугайында кыйгырыгны деткээн.

(СЭТА).

КАДАРАРДА ХОЮМ ЧАРАШ

ДҮК БҮДҮРҮҮШКҮНҮ

(Допчулал)

ОН БИРГИ беш чылдың ийиги чылында бистиң республика планда көрдүнгениниден 24 тонна дүктү хойнуң бүдүрген болгаш ук планын 101 хуу күүсеткен. Эрткен чылын дүк бүдүреринин планы күүсеттинмээн турган. Бо чедиишкин ССР Эвилелиниң 60 чылынга турачкаатакан социалистиг чарыштың дээштиг болганының ачызында чедип алдынган. Ооң түңнелинде күрүнеге дүк садарының планы база ажыр күүсеттинген.

Пландан ажыр эң хөй (27 тонна) дүктү Чөөн-Хемчик район бүдүрген. Каа-Хем район 16 тонналы, Барыын-Хемчик 14 тоннаны пландан ажыр бүдүрген. Ынчалзажок Каа-Хемниң бүдүрген дүгү эрткен чылдаазындан эвээш болган. Кызыл, Тожу, Бии-Хем, Таңды районнар эрткен чылдың деңнелинге чедип шыдаваан. Ылаңгыя Таңды эрткен чылдагызындан 46 тонна дүктү эвээш бүдүрген болгаш дүк бүдүрер планын 87 хуу күүсеткен.

Республиканың бир хойга онаашкыр кыргаан дүгү бо чылдың планындан болгаш эрткен чылын бүдүргенинден ажып турар. Планда көрдүнгениниден эң хөй (1,62 турда, 1,91 килограмм) дүктү Чөөн-Хемчик район кыргаан. Ооң дараазында Барыын-Хемчик, Тес-Хем болгаш Каа-Хем районнар. А Өвүр, Таңды, Бии-Хем районнар планнарын күүсетпээн.

Бир хойдан-на эрткен чылдың деңнелинден эң хөй дүктү база-ла Чөөн-Хемчик алган. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнар база хөй дүктү кыргаан. А Кызыл, Каа-Хем, Тожу, Бии-Хем, Таңды районнар эрткен чылдың деңнелинден эвээш дүктү бир хойга онаашкыр кыргып алган.

Республика 66,6 тонна өшкү дүгү бүдүрер планныг турган, 85,3 тонналы бүдүрген. Планын Эрзин 175 хуу, Тес-Хем 134 хуу, Барыын-Хемчик 130 хуу күүсеткен. Мөңгүн-Тайга планын күүседип шыдаваан, а Кызыл район өшкү кыргаанының дугайында медээ бербээн.

Бай-Тайгадан өске өшкүден-не килограмм чедир дүк кыргаан район чок. Экидээни-ле 830 граммны кыргаан Улуг-Хем. Эң сөөлгү черде — өшкүден-не 460 грамм дүк алган Мөңгүн-Тайга. Өшкү дүгү бүдүрер планын күүсетпээн кара чаңгыс район база ол. Бир өшкүден алган дүк Чөөн-Хемчик, Мөңгүн-Тайга, Тожу, Каа-Хем районнарда эрткен чылдазындан эвээжээн.

БҮДҮРГЕН ДҮК
(тонна)

Районнар	Чыл планы	План күүселдези 1982	План күүселдези 1981	Бир хойдан дүк (кг) план	1982	1981
Республика	1915,5	193964	192764	2,18	2,20	2,17
Бай-Тайга	80,2	84,7	76	1,6	1,73	1,48
Мөңгүн-Тайга	61,1	66,2	61,9	1,1	1,15	1,13
Барыын-Хемчик	95,5	109,7	92,9	1,5	1,75	1,53
Өвүр	94	93,1	87	1,36	1,35	1,31
Чөөн-Хемчик	196	223,7	192,2	1,62	1,91	1,54
Улуг-Хем	318,7	312,6	310	2,8	2,85	2,53
Таңды	245	213,8	259,1	3,3	2,90	3,49
Бии-Хем	257,3	230,2	251,8	3,3	3,01	3,35
Тожу	11,2	10,7	11,4	2,2	2,21	2,40
Каа-Хем	127,6	143,5	144,2	3,1	3,61	3,70
Тес-Хем	119,2	137,1	132,8	1,9	2,22	2,04
Эрзин	146,2	149,9	137,6	1,6	1,62	1,59
Кызыл	163,5	164,2	166	2,6	2,67	2,76

Калга-оол Моңгуш — Өвүр районда «Коммунизмче орук» совхозтуң дуржулгалыг болгаш хоочун хойжуларының бирээзи. Ол чыл санында хой бүрүзүнден хураган камгалап, хойдан-на дүк кыргып алыр талазы-биле чедиишкиннерни чедип ап, мурнакчыларның одуруундан дүшпейн келген.

Шагның кайы-даа үезинде хойжу малдаан малының турлаг-хонажынче, одар-белчииринче болгаш сускун-суггадынче доктаамал кичээнгейни салып чоруур. Ол ышкаш бот-харыысалганы кошкаш кылбайн, хүн бүрүде негелдени күштелдирип турар. Ооң күш-ажылының чедиишкиннериниң кол үнер дөзү ол. Бо чылын ол кыштаглаашкынга багай эвес белетненген, кажааның, чурттаар бажыңының үүрмек септелгезин чазаглап кежериниң мурнунда-ла кылып алган.

Кызымак күш-ажыл кижини каастап, бедик хүндүткелге чедирер. Дуржулгалыг хоочун хойжунуң хөрээн Күш-ажылчы Кызыл Туг, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнер, Ленинчи юбилей, УАЧД-ниң медальдары каастап чоруур. Он бирги беш чылдың үшкү чылында ол бодунуң мурнунда малдан чаш төл камгалап алыр бедик сорулганы салган ажылдап чоруур. Ону күүседиптер дээрзинге хойжунуң мурнуку чылдарда чедип алган күш-ажылчы чедиишкиннери херечилеп турар.

ЧУРУКТА: хоочун хойжу Калга-оол Моңгуш Чөөн-Хемчик районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Дажы-Намчал Ооржак-биле.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

КЫШТАГЛААШКЫН — ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ ШЫЛГАЛДА

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга совет кодээниң кижилери боттарының чогаадыкчы күжүн мөөңнээн. Ол ышкаш Аъш-чем программазын шиитпирлээринге оларның киирер үлүг-хуузу улуг дээрзи билдингир.

Эрткен кыш чеже-даа берге уржуктарны таварыштырзадаа, хойжулар баш бүрүзүнден хураганны онча-менди камгалап алган. Он бирги беш чылдың ийиги чылының бирги чартыында-ла Үзбек, Кыргыс, Литва ССР-лериниң колхозтары болгаш совхозтары хой, өшкүден багай эвес көргүзүглерни чедип алгылаан. Эрткен чылдың деңнелинден төрүүр чүс хойдан, өшкүден алган көргүзүглер хөй болуп турар.

Хой ажылында ам-даа шиитпирлеттинмээн айтырыглар болгаш чедир кылдынмаан чүүлдер бар. Бир талазында, агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары берге уржуктарны таварыштырып турар. Ол чорук мал чемин белеткеп алырынга аажок шаптыктыг, малдан алыр продукцияның шынарын кудуладып турар. Чыл санында өшкү болгаш хой малдың баш санын өстүрер, ооң продуктулуг чоруун бедидер төлээде малчын бүрүзүнүң бот-харыысалгазы, негелдези хүн бүрү негеттинер. Кол-ла чүве чем курлавырларын чогуур үеде четчири-биле белеткээри, ооң турлаг-хонажынче кичээнгейни угландырары болур.

Кышты хүр ажарының кол магадылалы — малга четчир санныг быжыг чем-суурну белеткээри болур. Ынчангаш мал чеминиң белеткелинге күштү шыя организастап, сигенни чогуур үезинде шынарлыг ажаап, ооң кадагалалын хынамчалыг тургузары негеттинер. Бо ажыл-агый чылында чурт ниитиниң малынга сиген, саваң, сенаж дээн чергелиг чемнерни чогуур үезинде белеткээн. Дыка хөй колхозтар болгаш совхозтар мал чемнерин турлагларында болур-чогууру-биле сөөртүп чедирип алгылаан.

Чурттуң Украина, Белоруссия, Россия Федерациязының Европа талазында турар колхозтары болгаш совхозтары малга четчир санныг быжыг чем-суурну баш бурунгаар белеткээн. Ол ышкаш бо чылын Краснодар, Ставрополь крайларының, Ростов областың, Калмык АССР-ниң ажыл-агыйлары мал чеминиң курлавырларын эрткен чылга деңнээрге дыка хойну белеткеп алган.

Чурттуң чамдык Казахстан, Киргизия, Сибирь, Урал чергелиг зоналарда байдал арай дүвүренчиг. Ук девискээрлерге бо чайын каңдаашкын болганындан мал чеми белеткеп алыры арай таарымча чок болуп турар. Ынчалза-даа олар орта үндараваан, бар аргаларны ажыглап турган, кожазында областардан четчири-биле белеткеп алгылаан.

Ам чурттуң бүгү зоналарында мал кыштаглаашкыны эгелээн. Ында ажыл хайгыраашкынныг, ажыл-агый бүрүзү боттарының малчын коданнарынче кол кичээнгейни угландырган. Ооң-биле черге-лештир ажыл-агыйлар малчыннарның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг бүгү-ле байдалдарны тургузаар дээш белеткел ажылдарын чорудуп турар. Ооң ыңай соок дүжүп орары-биле хойжу бригадаларга мал чемгерер херекселдерни четчелеп, малчыннарны аъш-чем, идик-хеп-биле хандырарын кичээнгейниң төвүнге алган.

Эрткен чылдың көргүскеп берге уржуктарындан сеңгемчилелди күштелдирип, чем курлавырларын баш удур мөөңнээн. Ооң-биле кады малдың кадыының байдалын доктаамал хынап турар санитар-эмнелге пунктуларын Казахстанның, Киргизияның колхозтары болгаш совхозтары бригадалар төптеринде тургускан.

Мал кыштаглаашкыны — харыысалгалыг шылгалда дээрзин малчыннардан аңгыда, удуртукчу бүрүзүнге, специалист бүрүзүнге харыысалга болгаш негелде тургустунар. Он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын долдур күүседир, малдың баш санын өстүрер, ооң продуктулуг чоруун бедидер төлээде мал кыштаглаашкынынга белеткелди шыңгыырадыры чугула.

В. КОЦАРЕВ,
ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунда хой ажыл-агый эргелелиниң начальниги.

Таварылга

ДАШ БААРЫНГА

НАЛЬЧИК. (СЭТА). Малчынның амыдыралы амыр эвес дээрзин Кабардин-Балкар АССР-де «Москва» колхозтуң хойжузу, мурнунда автопоезд чолаачылап чораан Х. Альмезов ылап-ла көрген. Курукчайның салгын безин чок, оожум болгаш кайгамчык чылыг хүннериниң бирээзинде шагзыраан хойжу улуг даш баарынга удуп калган болган. Отту чаштап көөрге, арының мыйыңай чанында чыланның узун дылы адыраңайнып турган. А чылан боду хойжунуң сыртаныпн алган оң холунда так ораажы берген болган.

Хойжу чыланны холдан оожум адырарын шиитпирлээн. Ынчалза-даа тантыг-ла ол үеде улустуң чугаазын сакты тырттып каан—шимчеп болбас!

Чартык шак ынчаар эрткен, малчын шуут шылай берген. Ынчалза-даа шыдажып чыткан. Хенертен чаъс чаай бербээн болза, та чүү болур турган. Чаашкын дымырадып эгелей бээрге-ле чылан холдан адырылгаш, даш адаанче углапкан. Ынчан көөрге, ук чылан, хемчээли кончуг улуг-даа болза, шакпас чылан болган.

ШАРБАКБАЕВТЕР - биле мен эрткен чылын Алма-Атага малчыннар хуралынга эң баштай ужурашкан мен. Ол хуралдың бодурун Казахстанның хойжулары чыл эгезинде-ле дыңнаан болгаш, аңаа киржир эрге дээш социалистиг чарышка он-он муң хойжулар хаара туттунган. Ажыл-агый бүрүгү оода-ла чаңгыс төлээни чорудар дээш туржуп турган. Ындыг турбуже, Шарбакбаевтерниң өг-бүлезинден үш кижи келген — авазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Кулай Шарбакбаева; оглу Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ийи Ленин орденниң, Октябрь Революциязы орденниң эдилекчизи, Казах ССР-ниң Күрүне шаңналының лауреады Кабдылнасыр Шарбакбаев болгаш ооң оглу, совхозтуң база бир, ачазы ышкаш, улуг кадарчызы Айтчан. Олар шуптузу — Павлодар областа СЭКП-ниң XXIII съездизи аттыг совхозтуң хойжулары.

Айтчан кырган-авазы-биле ачазының дугайын элээн чугаалаар, а бодунуу шоолуг ыыттавас болду. Бүдүрүкчү кошкарлар кадарын турарын дыңнатты. Айтчан ачазының херээн уламчылаар казах чаңчыл ёзугаар хойжулай бербээн. Чок. Чаңчыл эргижирен болур. Бөгүн шулукчулерни, чурукчуларны, партия болгаш күрүне ажылдакчыларын, эртемденнерни айтырып көрүңер, оларның хөй кезии «бис малчыннар уруглары бис» дижир эвеспе.

ШАРБАКБАЕВТЕР — МААДЫРЛАР

Кулай Шарбакбаева дөртен хар чеде бергеш, уруг-дарыы доруга бергенде, хойжулап эгелээн. Ынчан дайын сөөлүндеги чылдар турган. Чурт ажыл-агыйын катап тургузуп, заводтар болгаш фабрикалар тудуп — ажылчын холдар чедишпейн турган үе. Көдээ ажыл-агыйга, ылаңгыя хой ажылынга база күш херек турган. Кулайның хойжулай берген ужуру ында.

— Бодуң-даа канчаар, уругларыңны бодап көр. Олар соонда чүнү кылырыл? Хойжулаар бе? — деп, хоорайже кошкулей берген өөрү Кулайның кулаан коңгалаар.

— Чүнү кылырын уруглар боттары билир ыйнаан, мен-не хойдан салдынмас мен — деп харыылаар турган. Ам ооң «Ындыг берге ажылды канчап кыла берген силер» деп айтырарынга, ол баштактаныпн кагды:

— Бичии када ажылдааш, өске ажыл тып алыр бодаан мен. Оожак болгаш шыырак эрлерге чедир ажылдап шыдаар эвес аан. Сөөлүнде эр кадарчыларның женден чыдып калганы болгаш жеңээ чедип чадашканы мээң бурууум эвес-ле болгай.

Ажыы-биле чугаалаарга, Кулай Шарбакбаева Павлодарның Иртыш чоок-кавызының дыка хөй хойжуларын күш-биле эвес, а угаан болгаш мергежил-биле ажып каапкан. Ол кызымак болгаш күш-ажылга ынак. Одарны эки ажыглап, малды оъткарып билир. Мал чемин үргүлчү болбаазырадып бээр. Мал чемин төтчеглевес.

Кулайга ооң оолдары Кабдылнасыр биле Айтлай дыка дузалашкан. Бодунуң хоюн Кабдылнасырга 1964 чылда хүлээдип бергеш, ооң соонда ийи чыл дургузунда кады ажылдаан. Оглу чааскаан ажырбас боорга, пенсиялап үне берген. Айтлай хоюн кадарбышаан ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз-техникумну дооскаш, 1976 чылда салбыр зоотехниги апарган.

Кулайның өг-бүлези улуг: ийи оол, бир кыс, уругларының он сес уруглары, база оларның ийи оглу. А хой ажылы оларның шуптузунга хамаарылгалыг. Олар өөренип-даа, ажылдап-даа турар болза, хой төрүүрүнүң, хой кыргыырының, кыштаглаашкынга белеткениириниң болгаш өске-даа чугула үелерде Кабдылнасырга болгаш Айтчанга дузалажып турарлар.

Кулай Шарбакбаеваны районнуң ажыл-агыйлары үргүлчү чалаар, Лебажны районнуң хойжулары СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң тургусканы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Кулай Шарбакбаева аттыг шаңнал дээш чаржып турарлар.

СЭКП-ниң XXIII съездизи аттыг совхозтуң хоюнуң продуктулуу, соңгу кавказ мериностарын өстүрүп эгелээн соонда, дыка өскен. Ол уксааның баштайгы келген хойларын өстүрерин Кабдылнасыр биле Шарбакбаевке дааскан. Кабдылнасырның бригадазы бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Бир хойдан кыргып алыр дүгү 5,8 килограмм четкен. Онгу беш чылдың бүдүүзүнде ортумаа-биле чүс башка онаашкыр 135 хураганны доруктурган. Ол дээш Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты алган. Бо чылын чүс хойдан-на 125 баш хураганны алган.

Кабдылнасырга Айтчан, ооң соонда Сейтчан дузалажып турган. Олар ам боттары аңгы коданнарлыг апарган. Ам оглу Алма-Атаның зооветинститудунуң бот-өөредилгелиг студентизи Мухабет авазы Аштай-биле дузалажып турар.

— Бисте үш маадыр бар — деп, Шарбакбаевтер чугаалажыр — ийизи Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, бирээзи Маадыр-ие. Аштай он бир уругну божаан болгаш өстүрген. Хойжулар ам-даа хөй болур. Маадырлар база.

Д. АЗИМОВ.

Эрзин районда «Нарын» совхозтуң № 4 комсомолчу-аныяктар хойжу бригадазының кежигүнү Ленинчи комсомол шаңналының лауреады, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Антонина Баянова бо чылын төрүүр чүс хойга онаашкыр 100 хураганны камгалап ап, төлептиг адын ышкынмайн турар. Ол ышкаш хойдан дүк кыргып алыр хүлээлгезин база чедиишкинниг күүсеткен.

Манталдыг хойжу бо чылын кыштаглаашкынга багай эвес белеткенген, малынга сигенни бүрүн белеткеп, кыштаанда сөөртүп чедирип алган.

ЧУРУКТА: хойжу Антонина Баянова.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КОЖАМЫКТАР

ТЫВА улус хой малге ынак. Олар шаг-шаандан бээр хоюн, чуртун мактап ырлажып чорааннар:

Кадарарда хоюм чараш,
Харап көөрде тейим бедик.
Үндүрерде хоюм чараш,
Үнүп көөрде тейим бедик.

Шаанда, амгы ышкаш, кажаа-хораа, мал чеми турар эвес, хой малдаары кончуг берге турган. Хой оъткарыптар-ла, ону өстүрүптер-ле чер болза, ынчангы улуска өске чүнүң-даа херээ чок кылдыр сагындырып турган:

Хоолуда, Ирбитейде
Копчуг ынак чүвем-не чок.
Хойлар оъттаар оъттуг
боорга
Чурттакчааным арга-ла чок.

Аныяктар бот-боттарынга ынакшылын безин хойну дамчыштыр илередип чораан:

Кожагарның кырынайдан
Хоюң харап олур сен бе?
Хойга сыдай, малга сыдай
Мени харап олур сен бе?

Хоорум-биле чажыт-ла мен,
Хой-ла чылдыг чажыт-ла
мен.
Хой-ла чылдыг чажыт
боорда,
Хоорулбас ынак-ла мен.

Баяаттарның малын малдап чораан улуска кончуг берге турган. Чоок улузун безин айы-биле көөр арга тывылбас:

Хоюңарны кадарар дээш
Хоорумдан хооруладым.
Хоорумга чеде бергеш,
Хоорулбайн баар-ла мен.

Аалымга четкеш келир
Алды хонук шөлээ болза,
Алды хонук, ол-даа канчаар
Авай карам маңаа болза.

Чазый байларны көөр хөңнү чогуп илередип, каргаптар турган:

Хоюңарда хоюм-на чок,
Хоя бержип дээр-ле мен.
Кожайларда өөде-ле чок,
Когу үетүп калзын дээр
мен.

Хоюңарны кадарбас мен.
Хоюг чымчаан алыр эвес.
Чылгыңарны кадарбас мен.
Чыраа, салаа мунар эвес.
А ам болза:
Колхозумга ажылдааштың
Холум сыңмас алыр-ла мен:
Хой-ла малым кадаргаштың
Хоюг дүгүн кедер-ле мен.
Ооң кедерезе:
Хой-ла малды кадарарда
Хову, шөлдүг чуртумайны.
Өшкү, малды кадарарда
Өлең, шыктыг чуртумайны—

деп, чоргаар бадыргылаптар. Ынчангаш хой кадарып чорааш, ырлап чоруур кожамыктарыңарны, кежээ ыдар тывызыктарыңарны болгаш өске-даа аас чогаалын редакцияже чорударыңарны дилевис.

ДЕСПЕК КЫРЫНДА ААЛГА

СЕМИС-ООЛДАРНЫҢ аалы Кара-Бош-Дагдан мурнуу чүкче, Оңгачаже углай баткан ханы кара чооганың өөруунга чайлаан. Деспек кыры черде өг, кажаа болгаш чадыр бар. Коданның арыгсилии аажок. Аал чоогунда, арай таарашп-даа болза, мал девээлеп болур, кезек-кезек ыяштар база бар.

Аалдан көөрге, Оңгача мыя—барык-ла хой дайгырым чер. Ында чазаглыг оруктап Шамбалыгже болгаш Балгазынче азы Чедерже углай шуушкан машиналарның шимээн-даажы үзүктелбес. Ол оруктуң ишкээр талазында—«Тиилелге» совхозтуң, кедээ талазында, аал чоок-кавызында—«Шамбалыг» совхозтуң тараазы. Тараа бо чылын маңаа багай эвес дүжүттү берген. Ол совхозтуң эң бедик дүжүт алган үжен гектар диливдээ мында. Ооң бир гектарынга онаашкыр 32 центнер тараа ажаатынган. Бо черниң хоорзунунга хоюн оъткарар дээш, Семис-оолдар маңаа элээн үр чыткан.

Өг иштиниң делгеми аажок. Ол-бо талаларда чараштыр этиилээн дөмир-оруннар. Удазындан арган угулзалар-биле кылып каан шывыглар. Өңгүр будуктар-биле угулзалаан аптаралар. Үш кожуглуг улуг көрүнчүк, шак, приёмник. Дөрде хевис кырында—стол болгаш сандайлар. Эжик аксын шалалап каан. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга амгы үениң өө. Диванда олур бис.

Кара-Бызаа Бырлыймаевна биле Семис-оол Сорукуевичтиң кайызының-даа чугаакыры аажок. Бичии када-ла ол улустуң төөгүзүн билип алдым. 1955 чылда, Чөөн-Хемчиктиң Баян-Талага өгленгеш-ле, дөтпелер хүлээп алган. А төрүүр хойну ооң оранчок соонда малдаан.

— Чогум кажандан ийик, кадай?

— «Кажан» деп чүн чүвел? Наташа ынчан беш айлыг, кавайлыг ийик чоп, санап көрем ам он чеди харлыг уруг-дур бо.

Наташа даштын чадырга чуур дээн хевин шала-була туткаш, дүрген-не эжикче бурт кынды. Ооң бо чылын ортумак школаны дооскаш, Кызылче өөренип чоруур деп турары ол. Кызылдың педагогика институдунда угбазы Наадым. № 3 школаның тос клазында дуңмазы Айлаң, ол-ла школаның үшкү клазында хеймер дуңмазы Аяс база бар. Мынчап көөрге, Шамбалыг ортумак школазының алдыгы клазында чүгле Жанна арткан. А Володя—чолаачы, өглүг-бажың.

— Ийилээн артывыс. Уруглар аалга турда дузазы шымбай чүве. Мал-маган аразынга өскен болгаш кежээзи аажок чүвелер — деп, ам-даа кырыван ие уругларын чаптап ор.

Ыя ол аразында өгнүң эр ээзи пөс аадаңда ораап каан документилер эккелди. Оларның аразында Семис-оол Сорукуевич Моңгуштуң Ленинчи юбилей медалының, ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң Москвада делгелгезиниң бир мөңгүн, ийи хүлер медальдар-биле шаңнаткаңының болгаш ол делгелгениң ийи катап киржикчизи болганының, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызының, социалистиг чарыштың тиилекчизиниң шынзылгалары болгаш хүндүлел бижиктер бар. Кара-Бызаа Бырлыймаевнада социалистиг чарыштың тиилекчизиниң, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызының документилери болгаш хүндүлел бижиктер база кайы-даа бар болду. Бо ийи кижиниң кайызы-даа бирги класстың малчыны дээрзин база оон билип алдым.

— Шаңнаалдарны хойнуг-ле четтирип келдим. Москвага база четтим. Ажы-төлүвүс эки өзүп тур. Кижиге оон артык эки чүве кайда боор! Ынчангаш, дүшке безин кирбейн чораан бо Шамбалыгны чурттай бергенивиске черле хомудавас мен — деп, Семис-оол Сорукуевич амыдыралдың болгаш ажыл-иштиң чогумчалыг болганынга өөрүшкүзүн илереттп.

Ук өг-бүле бо чылын төрүүр чүс хойга онаашкыр 100 хураганны, хойдан-на 3 килограмм дүктү алган. Бо көргүзүглерниң кайызы-даа планда болгаш социалистиг хүлээлгеде айыттынганындан оранчок ажып турар. ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюнга оларның күш-ажылчы белээ ол.

Ол өг-бүледе «Шамбалыг» совхозтуң дирекциязының шынзылгазы бар болду. Ында 1974—1981 чылдарда төрүүр чүс хойга онаашкыр чыл санында 100, 104, 102, 72, 110, 91, 93, 97 хураганны дараалаштыр доруктуруп келгенин айыткан.

— Чүс башка онаашкыр 72 хураган алганым элдеп чүвеле болгай— деп, улуг кадарчы тайылбырлап ор. — Совхоз орай күзүн Тока аттыг совхозтан дунгужун төрүүр аныяк хой садып алган. Оозун меңээ хүлээткен. Мен аңаа амырап турдум. А төрүп эгелээнде оон төлү кажаага таарышпас, чем база холуур, мырыңай аттыг чүве! Совхозтуң директору, зоотехниктер, мал эмчилери кандыг хемчег албаан дээр! Харын-даа артканы ол. Ук хойну совхоз эът планынга киириштирер ужурга таварышкан. Чаңгыс-ла катап хүлээлге күүседип шыдаваанывыс ол.

Совхоз дирекциязының демги-ле шынзылгазында бо өг-бүле хойдан чылдың-на үш килограммдан хөй дүк ап келгенин база бижээн. Бо бүгү чурагайлар хойжу өг-бүлениң доктаамал эки ажылдап келгенин херечилеп турар.

Деспек кырында аалдан чоруп турувуста кежээликтей апарган. Кара-Бызаа Бырлыймаевна бызааларын ыдып, инээн саап эгеледи. А Семис-оол Сорукуевич Моңгуш хаваннарын чемгерип туруп калды. Малчын кижиниң бодунун база малдыг болуру чөп. Бистиң үениң негелдези ындыг.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: хойжу Семис-оол Моңгуш.

В. КАРА-САЛДЫН фотозу.

АКСЫМ-КЕЖИИ ОЛ

БЕЖЕН чыл мурнунда акым-биле ийилээн өскүс арткан бис. Ам канчаар, Ак-Каба дээр черден улуг артты ашкаш, Теңгага кылаштажып келдивис. Аңаа Ивановтуң аалы турган. Олар орбаксамдар болгаш аштаан бистерни ашкарып-чемгергеш, хеппкерип кааннар. Ынчангаш оларга дузалажып эгеледивис. Элээн болганда хоюнуң чамдызын үскеш, биске кадарттып каан. Оон эгелээш-ле малдан-даа, ол ажыл-агыйдан-даа, Ивановтардан-даа чарылбадывыс.

Акым Бабай совхозка дөртен чыл ажыр ажылдаан, салбыр эргелекчилеп-даа турду. Бодум үжен чылдардан бээр ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезиниң каш-даа катап киржикчизи болган мен. Совхозтуң коммунистери мени 1939 чылда Ленинчи партияның хүрээлелинге хүлээп алган. Чонум мени ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутадынга соңгуп, улуг идегелди көргүстү.

Дыка-ла хөй өскерилгелерни көрүп келдим. 1932 чылда совхоз күрүнеге 52,9 тонна эът, 5,2 тонна дүк, 14 тонна сүт саткан. А ам чылдың-на ортумаа-биле 500 тонна эът, 100 тонна дүк, 200 тонна сүт садып турар апарган.

Партияның болгаш Совет чазактың сагыш салыышкынының ачызында бистиң амыдыралывыс экижип келген. Хол-биле кылыр хой ажылды ам машиналар кылып турар. Трактор, автомашина болгаш өске-даа техника көвүдээн. Мал бажы база өскен, ооң продуктулуу бедээн. Мен ажылдап эгелеп турумда хой бүрүзү ийи килограммдан хөй дүк бербейн турган. Ам ортумаа-биле үш килограмм ажып турар. Эртемденнерниң болгаш хойжуларның даглалтай уксааны үндүрүп алганының ачызы ол.

Совхозтуң чону өскен. Бегүн мында мурнакчы малчыннар, механизаторлар, тускай эртемниглер хөй. Оларның дыка хою ийи-үш он чылдар дургузунда ажылдап келген. Хөл бригадазында хойжу Бабый Тушкыэнинн ап көрээли. Ол мээң аалымга чыл дургузунда чеже-даа катап кээр турду: хой төрүүрүн, тарып боозадылганы, кыштаглаашкынны канчаар организастап турарымны көрүп, билбес чүүлдерин айтырып алгаш чанар. Бабый удатпаанда-ла чүс башка онаашкыр чүстен хөй хураганны ап турар апарган. Ол СЭКП-ниң ээлчеглиг съездизиниң делегадынга соңгударга, дыка-ла амыраан ийик мен.

Совхозтуң Дергал Тайтаков, Владимир Сайданчиков, Яков Айбыков болгаш өске-даа хойжуларының чедиишкиннерин үргүлчү хайгаарап келдим. Чапкын Ялбаков-биле элээн каш чылдарда чаржып тур мен. Бот-боттарывыска чедиң, аалдажып-даа келдивис. Социалистиг чарыш бистиң ажылывыска дузалап турар. Чедиишкиннеривис болгаш түңнелдеривис улам бедип орар.

Хойжу бригаданың кежигүннери аныяк болуп кел тыдар. Дайынның бергелерин көрген хоочуннарның орнунда эртем-билиглиг, эрес-кежээ оолдар, кыстар кирген. Оларны бис деткип, дузалажып турар бис. А олар ажылдап шыдаар-дыр. Хоюмнуң идегелдиг аныяктарның холунда барганынга өөрүвес арга чок. Владимир биле Галина Марчиннер — кызымак хойжулар.

Т. МАРЧИНА,
Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

Автономнуг республикалар хүнү

СОҢГУ-ОСЕТИН АССР

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга белеткел-биле холбаштыр Тывада автономнуг республикаларга тураскааткан ниитилел-политиктиг болгаш күш-ажылчы «Найырал эолчээ» чоруп турар болгай. Ноябрь 1-ден 7-ге чедир Соңгу-Осетин АССР-ниң хүннери эртер, ооң дугайында кыска тайылбырны бердивис.

Автономнуг республика РСФСР-ниң составында кирип турар. Шөлү — 8 муң дөрбелчин километр. Чурттакчы чону — 601 муң кижи. Найысылалы — Орджоникидзе (287,4 муң чурттакчылыг).

Эрткен чылын нийти продукция бүдүрериниң планын 100,4 хуу күүсеткен. Үлетпүр продукциязының хемчээли ооң мурнунда чылга деңнээрге 3,8 хуу өскен. 1981 чылда 36,4 миллион киловатт-шак электроэнергияны, 121 муң кезек газ плитазын, 135 миллион тудуг тууйбузун, 1032 муң генераторларны, 8,1 миллион рубльге дааравы кылыгларны, 3812 тонна үнүш үзүн, 55149 тонна чалаң сүт продукциязын болгаш өске-даа үлетпүр, чоннуң хереглел, аъш-чем бараанннарын бүдүрген.

Республиканың тарылга шөлү 203,3 муң гектар шөлдү ээлеп турар. Оон 333,2 муң тонна тараа культураларын, 6,1 муң тонна тарымал тоорукту, 117,7 муң тонна картофельди, 56,1 муң тонна ногааны ажаап алган. Күрүнеге 154,4 муң тонна тарааны, 56,4 муң тонна ногааны, 24,1 муң тонна картофельди болгаш өске-даа продуктуларны саткан.

Колхозтарда болгаш совхозтарда 111,9 муң мыйыстыг бода мал, ооң иштинде 35,1 муң инек бар, 118 муң хаваннныг, 130 муң хой, өшкү-лүг.

Чылда бир инектен ортумаа-биле 2322 килограмм сүттү саап, бир дагаадан 156 боргак дагаа чуурганы, хойдан 2,3 килограмм дүктү кыргып ап турар.

Чылдың-на чаа бүдүрүглер, чуртталга бажыңнары, школалар, эмнелгелер, школа назыны четпээн уруглар албан черлери болгаш өске-даа объектилер ажыглалда кирип турар.

Өөредилгениң янзы-бүрү хевирлеринде 148,3 муң кижи хаара туттунган, ооң иштинде нийти билиг школаларында — 103,9 муң, дээди өөредилге черлеринде — 19,2 муң, ортумак тускай өөредилге черлеринде — 15,1 муң, профтехучилищелерде — 5,3 муң кижи өөренип турар. Хоорайларның болгаш кожууннуң 10 школа-интернадында 3,8 муң өөреникчи хаара туттунган. Улус ажыл-агыйынче 7,1 муң специалистерни чоруткан, ооң иштинде 2,9 муң кижи дээди эртемниг.

Автономнуг республикада 502 библиотека, 538 клуб албан черлери, 172 кинотургузуглары, 4 театр, 8 музей бар.

Кадык камгалал албан черлеринде 3,3 муң эмчилер, 6 муң хире ортумак эртемниг эмнелге ажылдакчылары ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Орджоникидзе хоорайда Улустарның найыралы деп тураскаал.

СЭТА-ның фотохрониказы. Р. ДИКТИНИҢ фотозу.

ЭРЕС-ДИДИМ ЧОРУКТУҢ ШКОЛАЗЫ

«Эрге-чурум камгалалынга хоойлу-дүрүм пропагандалаарынга комсомолчу бүрүзү идепкейлиг киришкен турар ужурлуг».

(ВЛКСМ-ниң XIX съездизинге ВЛКСМ ТК-ның отчёт илеткелинден).

Чурттуң бүдүрүглерлериниң, тудугларының, колхозтарының база совхозтарының күш-ажылчы коллективтеринде, дээди өөредилге черлеринде болгаш техникумнарда комсомолчу шалыпкын отрядтарның дружинниктери (КШОД) эрге-чурум камгалаар органнарының идегелдиг болгаш шынчы дузалакчылары бо... турарлар. Ниитиниң корум-чурумунуң камгалалынга олар 25 чыл дургузунда идепкейлиг киржип келген.

Комсомо... шалыпкын отрядтарның дружинниктериниң юбилейин холбаштыр ындыг отрядтарның баштайгы командирлериниң бирээзи, амгы үеде Москваның Краснопресненск районунуң иштики херектер эргелелиниң начальниги, милицияның полковниги В. Оржеховский-биле СЭТА-ның корреспондентизи ужурашкаш, беседаны кылган.

— Комсомолчу баштайгы шалыпкын отрядтарның канчаар тургустунганының дугайын чугаалап берип көрүңерем, Владлен Владиславович.

— 1957 чылдың чайында аныяктарның болгаш студентилерниң VI Бүгү-эвилел фестивалы Москвага болуп эрткен. Делегейниң бүгү чурттарындан аажок хөй санныг аалчылар кээп киржир, ол шуулганны организастап эрттирери-биле холбашкан хөй санныг айтырыгларны шиитпирлээри негеттинип келгенин черле билдингир. Ынчангаш кажан кезээдегизи ышкаш, ол чугула херекти комсомолчулар холга алган турган. ВЛКСМ ТК-ның инициативазы-биле дружинниктерниң отрядынга кирер активчилерни шилип ап, даңзылап эгелээн. Аңаа кирерин күзээннерниң саны аажок хөй турган, ынчалзажок оларның чүгле эң-не экилерин шилип алган. Чижээ, бистиң Краснопресненскиге тургустунган отрядывыска безин бүдүн чартык муң кижи кирген. Найысылалдың өске районнарынга база оларны тургускан.

Фестиваль доозулган соонда москвачыларның ол дуржулгазы чурттуң өске хоорайларынга база ажыглаттынып эгелээн. Амгы үеде чуртта он-он муң комсомолчу шалыпкын отрядтар ажылдап турар.

Меңээ ышкаш, ындыг отрядтарның хөй-хөй баштайгы дружинниктери мергежил шилип алырынга ол дузалаан. Чижээ, амгы үеде иштики херектер министерствозунуң органнарында мурнуңдагы комсомолчу шалыпкын отрядтарның дружинниктери чораан муң-муң кижилер ажылдап турар. Оларның аразындан мээң эштерим Краснопресненскиге турган отрядтың комиссары чораан ам милицияның майору улуг инспектор А. Пель-Дмитриев ышкаш эштер бар. Комсомолчу шалыпкын отрядтар аныяк кижилерни ёзулуг эң эки аажы-чаңчылга, эрес-дидим база хамааты чорукка кижизидериниң школазы болу берген. Чүгле Москвада безин сөөлгү ийи чылда олардан чүс ажыг кижи чазактың бедик шаңналдарыын алган. Элээн каш кижилерни бижектеп балыглаашаш, чашты бээрин оралдашкан хулиганның бижээн кураагаш, туткан комсомолчу Сергей Хрусталев эрес-маадырлыг чоруктуң үлегер-чижээн эрткен чылын көргүскен. Ол эрес-дидим чоруу дээш Сергейни «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле шаңнаан.

— Комсомолчу шалыпкын отрядтар амгы үеде ажылга кандыг аргаларны база хевирлерни ажыглап турарыл?

— Комсомолчу шалыпкын отрядтарның дружинниктериниң ажылының кол угланыышкыннарының дугайын чугаалап тура, хамыктың мурнунда ону комплекстиг чорударын чугаалаксап тур мен: ол дээрге ниитиниң корум-чурумун камгалаарындыр база эрге-чурум үрээшкиннеринге удур профилактика болгаш хоойлу-дүрүм дугайында пропаганда-дыр.

Маңаа кол чугула черни политика-кижизидилгелиг ажыл, хамыктың мурнунда «берге» ээзоди аныяктар-биле ажыл кирер. Комсомолчу активчилер бажың эргелелдериниң чанында ээзоди аныяктарны кижизидер клубтарны тургускулаан, оларда янзы-бүрү бөлгүмнерни, спортчу секцияларны организастап турар. Аңаа ындыг клубтарның кол сорулгазы «берге» кижизидилгелиг болгаш өске-даа ээзодилер болдунга хандыкшылдыг, сонуургаан чүүлүн тып алырынга дузалаары болур.

Найысылалда аныяктарга таарыштыр тургускан юридиктиг тускай консультациялар оолдарның болгаш кыстарның ортузунда калбак нептерээдиг апарган. Ындыг специализастаашкынның херээ чүл? деп, чамдык кижилер айтырар чадавас. А ооң эргежок чугулазы черле тодаргай. Чүге дээрге совет хоойлу-дүрүмнүң талазы-биле аныяктарның билип алыр ужурлуг тускай айтырыглары база тургустунуп кээр болгай. Консультацияларга янзы-бүрү тайылбырларны, шыизылгаларны-даа ап болгай, лекцияларны база беседаларны дыңнап, юристер-биле ужуражып болур.

Комсомолчу шалыпкын отрядтарның дружинниктери КАИ-ге болгаш социалистиг өнчүнү оорлаар чорук-биле демиселдиң киилдистеринге улуг дузаны көргүзүп турарлар. Чижээ, бистиң районда КШОД-ның идепкейлиг ажылының ачызында бичии уругларның оваал-ондакка таваржып, кемдээр чоруу дыка эвээжээн. Уруглар-биле школаларга база уруглар садтарынга оруг шимчээшкининиң талазы-биле кичээлдерни эрттирип, бичии чаштарга өөредилге хоорайжыгаштарын дерип кылып, кудумчуларга, балдырлерге дежурныйлаашкынны организастап турар.

Чайгы, күскү үелерде комсомолчу шалыпкын отрядтарның сагыыш салыр чүүлдери-ле хөй. Ногааларны база чимистерни оорлаар чорукка болгаш рыноктарга чиижек садыглаашкынга удур демиселде социалистиг өнчүнү оорлаар чорукка удур демиселдиң киилдистериниң органнары-биле кады олар чорудуп турар. Маңаа «База» «Дефицит» дээр операцияларны чорударын ажылга ажыктыг боон турар.

— КШОД-ның ажылы 1983 чылда кандыг янзы болурун күзеп турар силер, Владлен Владиславович?

— Москваның отрядтары ажылын чаңгыс угланыышкынга каттыштырган. Ол болза найысылалды нийтиниң үлегерлиг корум-чурумнуг хоорай болдурары-дыр. Чурттуң өске хоорайларының отрядтары база-ла ындыг сорулганы салып турар деп бодай-дыр мен. Ону чедип алыры ындыг-ла чиик эвес. Ол чаагай эчис сорулгага, ажыл-херекке боттарының сагыш сеткилин, күштерин бербишаан, тодаргай сорулгалыг, хөй ажылдарны чорудары эргежок чугула.

Комсомолчу шалыпкын отряд — эрге-чурумнуң шынчы камгалакчызы. Келир үеде-даа ол ындыг болурун күзеп турар бис. Бистиң сорулгавыс чүл дизе, КШОД-ның ажылын углап башкарары, оларның эгелээшкиннерин, инициативазын деткиш, дузалаары болур-дур.

Г. СОБОЛЕВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.

Аныяктардан дудак чок

Силерниң «Шын» солунче бир дугаар бижип тур мен. Бо солуннуң доктаамал номчукчузу кижи мен. Маңаа чамдык хоочуннар дугайын бижикседим.

«Кара-Хөл» совхозта хоочун күш-ажылчы кырганнар-ла хөй. Олар совхозтуң үндезилекчилери. Ниитилелге төлептиг үлүүн киирип келген. Кырганнарның бирээзи Салчак Самданович Шаарып дээр. Ооң хары 68. Ынчалзажок ол кашпагай талазы-биле аныяктардан дудак чок. Күш-ажылга ынак, белен ажынып хорадавас. Ус-шевер дааранныры херээженнер ышкаш. Өг ажылын ол кылыр. Ооң чазаан стол, сандайын уруглары эдилеп чоруур. Черле анаа орбас чаңчылдыг. Күзүн боорга, тайга-тасқыл кезип аңнап чоруптар.

С. Шаарып — мээң кырган-ачам. Мээң кырган-авам-биле олар 12 кижини кижизидип өстүргеннер. Уруглары дегерези ажылга хандыкшылдыг. Оларның аразында кандыг-даа мергежилдиң кижилери бар: эмчи, тудугчу, башкы, кадарчы дээш-ле баар. Олар шуптузу өг-бүлелиг, ажы-төлдүг. Эң хеймер оглу бо чылын он класс доосчаш, Улан-Удэниң кедээ ажыл-агыйы техникумунче өөренип кирген. Кырган-ачам суглар пенсиялаза-даа, кадарчы оглунга дузалажып, аңаа арга-дуржулгазын дамчыдып чоруур.

Кырганнар уругларының ажы-төлүн, оларның уругларын база көөр заскежиктиг болганнар. Уругларының уруглары — 52, а уругларының ажы-төлдериниң уруглары — 2 кижи. Чайын, кыжын-даа оларның өөнден каткы, хөглүг чугаа-соот үзүктелбес. Кырганнар чаштарының ындыг чаагай амыдырап-чурттап чоруурунга өөрүп, маңа ханып орарлар.

Уруглары кажан-даа ада-иезин хомудатпайн, олар дег күш-ажылчы, төлептиг чурттаарын, эртем-билигге чүткүлдүг боорун кызыдар бис. Оларның чагыг-сургаалын эки күүседир бис.

Т. ЧАДЫР-ООЛ.
Бай-Тайга район.

МАЛЧЫННАРГА

Бай-Даг ортумак школазының өөреникчилери чылдың кайы-даа үезинде төрээн совхозунуң ажылажынга дузалажыры чаңчыл апарган. Эрткен дыштаныр хүнде 7-8 класстың өөреникчилери Кара-Дыт, Десккнер-Боом деп черлерде инек кыштагларынга шефтээшкинни кылганнар.

Ынаңгыя чедиги класстың өөреникчилери эрги кыштагның кожээнин кондарып, курган өдекти болуп эрестиг ажылдааннар. Малчыннар эрес-кежээ өөреникчилерге өөрүп четтиргенин илергейлээннер.

П. ДИРЧИНЧАП.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ЛЕНИНЧИ ЧАГЫГЛАР ЁЗУГААР

Делегейниң хөй-ниитизи, даштыкының массалыг информация чепсектери Совет Арминяның болгаш Шериг-Далай Флодунуң удуртукчу составының чөвүлел хуралынга база Киприниң президентизи С. Киприанунуң алдары дээш Кремльге болган шайлалгага эш Л. И. Брежневтиң чугааларын СЭКП-ниң XXVI съездизиниң хүлээп алганы тайбың дээш демиселдиң ленинчи чагыгларга дүүшкен программазының амыдыралда чайгылыш чокка идепкейлиг боттанып турарының чаа бадыткалы кылдыр үнелеп көрүп турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң чайынналчак чугааларында империалистиг күштерниң буруузу-биле чидиглелген делегейниң амгы дүвүрээзиниң байдалын ханызы-биле аналитээн, бо талазы-биле Совет Эвилелиниң туружун бүзүрелдиг-биле үндезилээн деп, болгар «Работническо дело» солун бижээн. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң чүүлдүг деп хүлээп алганы Совет күрүнениң даштыкы политика талазы-биле программазын амыдыралга боттандырарындан ССРЭ ойталавас болгаш ооң Чепсектиг Күштери моон-даа соңгаар тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарының, агрессорларның күштерин кынчыктырбазының күчүлүг факторунга болурун Л. И. Брежнев база катап бадыткаан.

Делегейниң амгы үеде байдалының боттуу-биле нарыыдаанының байдалында Совет Арминяның болгаш Шериг-Далай Флодунуң мурнунда тургустунган эң-не харыысалгалыг сорулгаларны Л. И. Брежневтиң чугаазында тодараттынганын Моол улус бедии-биле үнелеп, чүүлдүгзүнүн турарын моол «Үнэн» солун бижээн. Бөгүн кижи төрелгетен белен эвес үеде чурттап турар, ынчангаш Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттарының камгалал күчү-шыдалын улам быжыглаары, улустарның серемчилелин бедидери эргежок чугула апарган.

«Бот-боттарын билчириниң байдалы-биле эрткен. Боттуг болгаш үре-түңнелдиг чугаалажыышкыннар» деп, Киприниң «Элефтеротипия» солуну ындыг эгелер-биле бирге арнында Москвадан корреспонденцияны парлааш, Киприниң президентизи С. Киприанунуң журналистер-биле беседазынга бодунуң ССРЭ-же аянчоруун дыка солун болгаш чугула деп, үнелеп чугаалаанын демдеглээн.

Ол солун киир айтырыының талазы-биле ССРЭ-ниң туружун Л. И. Брежневтиң илередип, чугаалаанынга байыр чедирген.

Чер ортузунуң далайын тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң зоназы болдурарының чугулазын болгаш эргежогун Л. И. Брежнев база катап айыткан деп, Сирияның «Тишрин» солуну бижээн. Италияның болгаш Баруун Европаның өске-даа чамдык чурттарының девискээрлеринге ортумак ыракшылдың чаа америк ядролуг чепсектерин тургузарының дугайында НАТО-нуң дайынзырак планнары боттаныр болза, Чер ортузунуң далайында байдал улам-на айыылдыг апаарын совет удуртукчу айыткан. Ниити-европаның Хельсинкиден эгелээн чавырлыышкынга ССРЭ-ниң бердингенин бадыткааш, Л. И. Брежневтиң ниити-европа чөвүлел хуралының киржикчизи күрүнелерниң төлээлекчилериниң Мадридке болур ужуражыышкыны Европага политиктиг перспективаны база катап экииидип, улустарның чавырлыышкынының келир үезинге идегелин быжыктырып болурунга бүзүрээрин илереткен.

Каттышкан Штаттарны бодунуң дайынга белеткелдерин кажан-даа коступ көрбээн бедик деңнелге чедиргени дээш, ооң агрессчи политиказы делегейни ядролуг дайынның чалбыыжынче киир идиптери-биле кыжаныл турары дээш буруудаткаш, совет удуртукчунуң мынча дээнин «Вашингтон пост» бижээн: «Бистиң шугумувус — чавырлыышкын болгаш улустар аразының айыыл чок чоруу болур. Бистер оон чайлавас-даа бис». Шериг талазы-биле артыкшылдыг чорукту чедип алырынче Рейганның администрациязының оралдажыышкынын Л. И. Брежневтиң буруу шапкаш, шериг-техника талазы-биле демиселге ССРЭ-ниң кожудаарын болдурбазының дугайын айытканынче солун кичээнгейни угландырган. Бистиң эртемденнеривис, конструкторларывыс, инженерлеривис, техниктеривис ооң-биле холбашкан бүгү сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээр дээш болдунарза чүүлдерин шуптузун кылырынга идегел турар бис деп Л. И. Брежневтиң чугаалаанын солун айыткан.

Италияның «Наџьоне» солунунуң демдеглээни-биле алырга, Л. И. Брежнев империалистиг күштерниң айыылдыг планнарынга удур Чер ортузунуң далайынга айыыл чок чорукту быжыглаарынче, ол девискээрни быжыг тайбыңның болгаш кады ажылдажылганың зоназынче хуулдурарынче угланган программаны саналдаан боор турар.

Совет удуртукчу бодунуң чуртунуң тайбыңны камгалаары, боо-чепсекти дүжүрери болгаш чавырлыышкын дээш демиселди улам күштелдиреринге шиитпирлиин база катап бадыткаан деп, португали «Диарну» солун демдеглээн. ССРЭ тайбыңга ынакшылдыг политиказын бодунуң Чепсектиг Күштерин быжыглаары-биле моон-даа соңгаар холбаштыр чорудар болгаш агрессорга кажан-даа ойтур шавыышкынны кылырынга белен.

(СЭТА).

КНО-НУҢ КА-ЗЫНЫҢ VI КОМИТЕДИНДЕ

НЬЮ-ЙОРК, (СЭТА). КНО-нуң Кол Ассамблеязының алдыгы комитеди (эрге айтырыгларының талазы-биле) делегей харылзааларынга күш дегээрин болдурбазының принцивиниң үре-түңнелдиин күштелдирер талазы-биле тускай комитеттиң илеткелин чугаалажып көөрүнче эгелеп кирген.

Ол айтырыгны нацияларниитилежилгезинге чугаалажып көөрү-биле Совет Эвилели тургускан. Делегей харылзааларынга күш дегээрин болдурбазының дугайында бүгү делегей керээзиниң телевилелин ССРЭ 1976 чылда киирген. Чурттарның хөй нуруузунуң чүүлдүг деп көргени ол документ чепсектиң кандыг-даа — ядролуг-даа азы анаа-даа — хевирлерин ажыглап күш дегээринден күрүнелерниң ойталаарын баш удур көрүп турар. Делегаттарның бодалы-биле алырга, ол керээге ат салыр чорук ядролуг дайынны чайладырынче угланган чугула хемчег болур ужурлуг.

Чугаалажыышкынның киржикчилериниң айтып турары-биле алырга, Каттышкан Штаттар сарыыл чок агрессчи угланыышкынны улам-на салдыныш чок чорудуп, дүшкүүрлүг чорукту күштелдирип, чепсеглениишкиннерни эндере бүдүрерин киткедип турар амгы үеде ол айтырыг онза ужур-дузалыг апарган.

АКШ-тың амгы администрациязы шериг талазы-биле артык күштүг чорукту чедип алырынче угланыышкынны чорудуп турар. Ядролуг чепсекти мурнай ажыглаарынга үндезилеттинген шериг доктриналарын улай-улай идип үндүрүп турар. Ындыг болганда, чугаа болза күш дегээриндин ойталаарының эвес, а күш деген күткүүрүнүң политиказының идепкейжип турарының дугайында болуп турар-дыр.

Милитаризмниң күштери чүгле күш дегээри-биле удаадараа кыжаныл турар эвес, харын-даа өске күрүнелерни болгаш улустарны бодунуң тергииделинге чагырып алырынга күштүг дорту-биле ажыглап турар-дыр деп, совет төлээлекчи В. Ф. Петровский онзалап демдеглээн.

Ындыг политиканың илерээшкиннери — Израильдиң Ливанда хан төгүүшкүнүг агрессиязы, Кубаның болгаш Никарагуаның адресинге мыйыышкынның болгаш кыжаныышкынның соксавайн турар кампаниязы, Мурнуу Африка Республиканың агрессчи политиказын империализмниң деткип турары, Афганистанның иштики херектеринге холгаарлаашкын-дыр. Тайбыңны, чавырлыышкынны, күрүнелер аразының чогумчалыг харылзааларын камгалап болур болгаш камгалаар-даа ужурлуг деп, совет делегат оон ыңай айыткан. Күрүнелер аразының чогум-на ындыг харылзааларын хөгжүдеринге чугула базым болза, күш дегээрин болдурбас дугайында бүгү делегей керээзин чарары болур.

АКШ-ты ап көөрге, ол мырыңай баштайгы хуралдан эгелээш-ле, үре-түңнелдиг кылдыр чугаалажып көөрүнүң оруунга, америк делегациязы керээ телевилелиниң сөзүн ажылдап кылырынче бүвүгаарлаарын болдурбазын оралдажып турары тодаргай-дыр. АКШ-тың төлээлекчизи чүве чугаалааш, антисоветтиг меге-хоозун иштүлдээшкин чулчуруру-биле кызыгаарлаттынып каан.

Е. МЕНКЕС.

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

Чер кырынга тайбыңны камгалаар, ядролуг халапты болдурбас дээш болдунар бүгү-ле чүүлдерни кылыр — чепсеглениишкинни дүжүрери дээш хөделиишкиннер неделязы-биле холбаштыр бүгү чуртка болуп эрткилээн митингилерге, хөй-ниитиниң хуралдарынга, чыскаалдарга совет кижилер ол дугайын чугаалап турган.

«Тайбыңны камгалаары, кижи төрелгетенниң кырында диргелип келген ядролуг дайынның айыылын кошкадыры дээш демиселге күжениишкиннерни ийи дакпыр, үш дакпыр улгаттырарын делегей байдалы бистен негеп турар». Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң удуртукчу составының чөвүлел хуралынга эш Л. И. Брежневтиң чугаалаан ол сөстери СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиктиг угланыышкынының өскерлиш чогунуң чаа бадыткаашкыны болган деп, академик А. Вальдман Латвия ССР-ниң Эртемнер академиязының биология институдунга болган митингиге чүве чугаалааш, онзалап демдеглээн.

«Делегейге — тайбың!», «Ядролуг халапты болдурбас!» — деп ындыг лозуңнар-биле «Ростовуголь» каттыжыышкынның «Майская» шахтазының дагжылары митингиге чедип келген. Күш эвес, а угаан-сарыыдыг чорук, шериг күчүзүн көргүзери эвес, а деңэргелиг чугаалажыышкыннар болгаш кады ажылдажылга — кижи төрелгетенге чурттаалганы магадылап турар кара чаңгыс шын орук ол деп, олар демдеглээн.

Шахтёрлар-биле чаржып турар Ростов областың Гуково болгаш Донец областың Енакиево хоорайларының дагжылары база киржир тайбың ээлчээ «Майская» шахтага эрттирер деп, тайбың талалакчыларының эгелээшкини-биле ындыг шиитпирни хүлээп алган.

Ада-чурттуң Улуг дайынның халавын чурттап эрттирген, ооң дугайын чүгле дыңнаан эвес, харын караам-биле көрген кижи мен, ол өлүм-чидимни кажан-даа уттуп шыдавас мен деп, станоктар бүдүрүп үндүрер талазы-биле Минскиниң С. М. Киров аттыг бүдүрүлге каттыжыышкынының малыры Л. Крымова медеглээн. Чер кырындан чок кылдыр узуткаан белорус суур Хатынның коңгазы-даа ол дугайын сагындырып турар. Ядролуг чепсеглениишкиннерни эндере бүдүрерин, массалыг узуткаашкынның чаа халаптыг чепсектерин ажылдап кылырын үргүлчүлеп турарынга бистиң дүвүрээзиннивисти илередир сөстер тывылбас-тыр. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң даштыкы политиктиг угланыышкынын бистер ишти-биле деткип тур бис.

Курганда автомобиль транспортунуң бирги бүдүрүлге каттыжыышкынының чолаачылар бригадири Г. Короделтуң, дег осетин суур Тарскиде улустуң хоочун тоолчузу И. Абаевтиң митингиге чугаалаан чүвези база ындыг утказыг болган.

Эстон далай пароходствозунуң судноларды делегей океанының янзы-бүрү черлеринде чорун турар. Чепсеглениишкиннерни дүжүрери дээш хөделиишкиннерниң неделязының чорудулгазының дугайында радиограммалар бо хүннерде олардан кээп турар. «Ольга Варенцова» теплоходка болган митингиге моторист Я. Олмаа мынча дээн: даштыкы портарга чораш, кижилер-биле чугаалашкаш, бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң тайбыңга ынакшылдыг политиказының дугайын оларга чоргаарал-биле чугаалап турар бис. Ол чаагай херекке совет моряктарның салымшкыны — Төрээн чурттуң чаагай чоруунга шалыпты күш-ажыл болур.

(СЭТА).

АФИНЫДА ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

АФИНЫ. (СЭТА). Грек девискээрде дөрт америк шериг баазаларының дугайында айтырыг талазы-биле чугаалажыышкыннар Грецияның болгаш АКШ-тың аразынга катап эгелээн.

Ук черниң политиктиг хайгааракчыларының айтып турары-биле алырга, чугаалажыышкыннар дыка нарын болур. Ол ийи чылдагаан-биле тайылбырлаттынар: талаларның 1958 чылдан бээр чедип алган бир чүс ажыг дугуржулгаларын эде көөр ужурлуг.

База бир чылдагаан чүл дээрге, эрге-чагырганың черчер органнарынга чоокта чаа болган соңгулдаларга чоон үзелдиг күштерниң кандидаттары бүзүрелдиг тиилелгени чедип алганының соонда Соңгу-атлантика белүглежиишкининиң агрессчи политиказынга болгаш боо-чепсекти эндере бүдүреринге база АКШ-тың баазаларының грек девискээрге моон соңгаар турарынга удур калбак массаларның шимчээшкини Грецияда улам күштелген. Чоокта чаа хөй-ниитиниң саналын алганының түңнели чурттакчыларның барык 80 хуузу чуртта америк шериг объектилерин узуткаарын негеп турарын көргүскен.

ЭЖЕЛЕКЧИЛЕРНИҢ ҮҮЛГЕДИИ

ДАМАСК. (СЭТА). Иордан хемниң эжелеттирген барыын талакы эриинниң хоорайлары болгаш суурлары мурнуку хевээр бузаалаашкынның байдалында туруп турар деп, палестин информация агентилели ВАФА дыңнадып турар. Наблуска, Рамаллахке, Бейт-Лахмага, Блатка болгаш чурттакчылыг өске-даа черлерге эжелекчилер комендант шагын киирген, араб чурттакчыларны массалыы-биле үжеп-чиндирип болгаш тудуп хоругдаарын чорудуп турар. Ажыл соксаткан албан-хаакчыларны ажылче үнеринче, а садыгжыларны магазиннерин ажыдарынче эжелекчилер күш-биле албадап турар. Массалыг манифестацияларны адып-боолаарын үргүлчүлеп турарының түңнелинде, арабтарның-палестиннерниң аразында балыгланганнар хөй санныг болуп турар. Эжелекчилер арабтарның удурланыышкынын калыг-дошкун болгаш кам-хайыра чок өлүрүкчү чорук-биле базарын оралдажып турар деп, агентилел демдеглээн.

Иордан хемниң барыын талакы эриинде болгаш Газаның секторунда арабтарның удурланыышкынының калбарып турар шимчээшкинин ында үнүп турар «Сада аль-лаарака» солун «израиль тергиидээшкинге удур араб палестин улустуң тура халыышкыны» деп адап турар. Өлүрер чоруктар тураа-даа, чыскаалганнар араб хоорайларга болгаш суурларга шаажылакчыларның адыышкынынга удур дидими-биле чорупп, арабтарның-палестиннерниң тускай догуннаар дүрүм ёзугаар эргезин камгалап турар.

Эжелеттирген араб девискээрлерде амгы байдал арабтарның кижи болур бүгү эргелеринче Израильдиң каржы-дошкун халдаашкыны-биле характерлеттинип турар деп, «Нида аль-ватан» солунга интервьюзунга Наблус хоорайның мэри Б. Шакаа медеглээн. Эжелекчилер оларны кара туразы-биле дорамчылап турар.

Бистиң улузувус эжелекчилерге удур туружун быжыг туруштуу-биле үргүлчүлээр, бот догуннаашкын болгаш хамаарышпас күрүнезин тургузары дээш демисежир апаар деп, ол онзалап демдеглээн.

ГФР-де ажыл чок кижилерниң саны 1,8 миллион ажа берген. Ол дээрге, дайын соолунуң бүгү үезиниң иштинде чылдың бо айында эң бедик деңнел-дир. Ынчангаш барыын-герман ажылчы чоннар экономиктиг кризистиң аар-чүъгүн оларның кырынче чая каар дээш бүдүрүлге ээлериниң кара туразында үүлгедиишкиннеринге удур демиселди улам күштелдирип турарлар.

ЧУРУКТА: ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны ажылдан үндүрер чорукка удурланыышкынны илередири-биле Гамбургка болган чыскаалдың киржикчилери.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Якуб Коластың 100харлаанынга

СӨСТҮҢ УРАН ЧУРУКЧУЗУ

«Чогаалчы дээрге хөй-ниити ажылдакчызы, чоннуң чүрээ болгаш караа-дыр. Хөй-ниити ужур-дузалыг болуушкуннар дугайында чугаалаарын, амыдыралда эң кол, үнелиг, өзүп орар чүүлдерни эскерип көөрүн, четпестерге сагыш човангыр бооруп анаа хүлээндирип турар...» — деп, Белоруссияның улустуң шүлүкчүзү, сөстүң шылгараңгай чурукчузу Якуб Колас бир-ле түүлүнде бижээн. Шак ол кижизиг чаагай сеткил сиңген девизинге шүлүкчү чогаадыкчы амыдырал-чуртталгазының бүгү дургузунда шынчы боор арткан.

Аныяк башкы Константин Мицкевич (ёзулуг ады Якуб Колас) чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының баштайгы базымнарында-ла, а ол базымнар орус революцияның 1905—1907 чылдарында-ла эгелээн, чоннуң дарлакчыларынга удур элээн каш шүлүктерни бижигилээн. Оларга «Хаан чазактың бүдүжү», «Бүзүревеңер», «Дайзыннарга» болгаш өске-даа шүлүктер хамааржыр. Ук шүлүктерде ол үениң ханы социал чөрүлдээлерин ажыткан, белорус тараачынның эрге чок байдалын болгаш оон-биле кады оон ангы талазы-биле угаан-медерелиниң өзүлдезин көргүскен. Шүлүкчү социал болгаш национал хосталга дээш Белоруссияның ажылчы чонунуң революсчу демиселиниң медээчизи болгаш камгалакчызы апарган.

Башкыларның чажыт съездизиниң киржикчизи болганы дээш Якуб Коласты хаан чазак кара-бажыңга тудуп хоругдаан. Үш чыл иштинде хоругдал оон тура-соруун сып шыдаваан, кара-бажыңга ол чонну хосталга дээш демиселче кыйгырган шүлүктерни бижиирин уламчылап турган.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилээниниң соонда парлаттынган «Күш-ажылчы» деп шүлүүнде Якуб Колас чаа амыдырал дээш демиселге күжүн мөөңнеп каттыштырарынче белорус чонну болгаш интеллигенцияны кыйгырган. Шүлүкчү боду социалистиг революцияның ылаптыг ужур-утказын, оон кижиге буянныг бүдүжүн билип алырын оралдажып, чаа үе-чаданың өндүр чаагайын, социал чаартылгаларның делгемнерин чечен сөске кавчаар көргүзерин бодап турган. Оон-биле кады чонунуң эрткен төөгүзүн үргүлчү бодап чораан. Аныяк салгал чаа амыдыралды чедиишкиниг тургузарда, баштай-ла бодунуң чонунуң төөгүзүн билип алыры чугула деп ол санап чораан.

Якуб Коластың «Чаа чер» деп шүлүглелин чоннуң амыдыралының энциклопедиязы деп чөптүг-биле адап турар. Шүлүглелдиң кол өзээнде — XIX вектиң төнчүзүнде тараачын өг-бүлениң төөгүзү. Шүлүглелдиң маадыры Михал чаагай чырык амыдырал-чуртталганы болгаш кижилерниң хостуг шөлээн болурун күзеп бодап чоруур. Ынчалза-даа ол күзелдер боттанмайн барган. Якуб Колас күш-ажылчы тараачыннарже оптимистиг ёзу-биле көрүп, аас-кежиктиг амыдырал-чуртталгаже оруктуг оларның тып алырынга идеген чораан.

«Симон-музыкант» — Якуб Коластың база бир сураглыг, романтиктиг шүлүглели. Оон кол темазы —салым-чаяанныг аныяк музыкантының амыдырал-биле, чон-биле харылзаазы. Шүлүкчү оон мындыг түңнелди үндүрүп турар: чогаалчы кижи бодунуң талантызы, сеэү болгаш ажыл-херээ-биле төрээн чонунга бараан болур ужурлуг. Ынчангаш шак ол девизке Якуб Колас боду төнчүзүнге чедир шынчы боор арткан.

Якуб Коластың эң эки чогаалдарынга «Амыдыралдың делгемнеринде», «Чиндиннээн» деп тоожулар, «Хосталганың оруунда», «Балыкчының казанаа» деп шүлүглелдери, хөй-хөй чечен чугаалар болгаш шүлүктер, очерктер болгаш шиилери хамааржыр. Оларның темалары — чоннуң амыдыралы, чоннуң хосталга дээш демисели, чырык чер кырынга мөңге тайбың. Ат-сураглыг чогаалчы төрээн чуртун эргип-кезип шаг болган. Ажылчыннар, тараачыннар, күш-ажылчы интеллигенция-биле-даа ужурашкаш, чаа, мурнакчы чүүлдерни деткип чораан. «Чогаалчы дээрге, чоннуң эрге-ажыы дээш чоруур идепкейлиг кижи-дир» деп, ол катап-катап чугаалаар турган.

Якуб Коластың совет лирикazында Төрээн чурт дугайы революция мурнундагы үеге бодаарга, эң делгеми-биле көстүп келген. Ам төрээн чурт дээрге оон шүлүк чогаалында чүгле Белоруссия эвес, а хөй националдыг Совет Эвилели апарган.

Салым-чаяанныг, талантылыг улуг чогаалчыларның чогаадыкчы ажылы бүгү чоннуң күзел-чүткүлү-биле чайгаарла каттыжа бээр. Талантылыг, улуг чогаалчыларның тыптып кээри-биле кады ниитилел хөгжүлдези келир үеже бурунгаар базымны кылбышаан, культура болгаш угаан-бодал хөгжүлдезиниң талазы-биле байыыр. Якуб Колас төөгүнүң кол-кол үе-чадаларының бижикчизи чораан болгаш, бодунуң күчү-күжүн медереп билип алыр талазы-биле төрээн чонунга улуг дузаны чедирген. Якуб Коластың ады үе-чергези болгаш чогаалчы эжи Янка Купаланың ады ышкаш, чүгле белорус национал культураның поэтиктиг символу болуп турар эвес, а харын белорус черниң болгаш белорус чоннуң символу апарган. Олар ийилээн амгы белорус чечен чогаалдың алыс дөзүнге турар салым-хуулуг болганнар. Оларның аттарын чоннуң аас-кежик дээш ат-сураглыг кайгамчык демиселчилерниң аразында адап турар.

Якуб Коластың кол ажылы —чечен чогаал талазы-биле чогаадылга ажылы боор артар, ынчалза-даа оон ажыл-амыдыралы хөй талалыг чораан. Ол БССР-ниң Эртемнер академиязының вице-президентизи, Тайбың камгалалының республика комитединиң даргазы болгаш Тайбың камгалалының Совет комитединиң кежигүнү, ССРЭ-ниң Славян комитединиң вице-даргазы чораан.

Белоруссияның улустуң шүлүкчүзүнүң номнары делегейниң дыка хөй дылдарында очулдуртунгулаан. Белоруссияның Эртемнер академиязының дыл эртемнериниң институду Якуб Коластың чогаалдарының дылының талазы-биле словарьны парлаар дээш белеткеп турар. Беш томнут словарь миллион хире состерден тургустунган! Тарааның алдын бажының овур-хевиринге бодунуң адын мөңгези-биле алдаржыдып салбээн кижи бисе ындыг байлак эртинени арттырып каан-дыр! Алдын тараа бажының ачы-дузаазындан кижи амытан чырык чер кырынга тодут-догаа, омак-хөглүг чурттап чоруур, а ол овур-хевир дээрге бүгү-ле чаагай чүүлдерниң символу боор турар.

И. НАУМЕНКО,

БССР-ниң Эртемнер академиязының вице-президентизи, Белоруссияның литература институдунуң директору, БССР-ниң Якуб Колас аттыг Күрүне шаңналының лауреады.

ШЕВЕРГИН, ЭТКИР, ЧАРАШ...

Тыва улустуң шаг-шаандан тура, салгалдан салгал дамчып келген ада-өгбелеривистиң ойнап, эдилеп келгени хөй янзы хевирлиг, ангы-ангы үннерлиг игил, бызаанчы, чадаган, допшулуур, чанзы, демир хомус, кулузун хомус дээш оон аңгыда шимээн-даашкыр шаң, кеңгирге, коңга, дамбыра дээн чергелиг хөгжүм херекселдери бар.

Тыва хөгжүм херекселдерин эң эткир болгаш национал хевир тургузуун, улам чараш, көрүштүг болдуруп, сайзыраңгайжыдар дугайында Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң чанында эртем-методиктиг төп эң эткир, бедик шынарлыг хөгжүм херекселдериниң кылыгларының болгаш аңаа эң эки мергежилдиг ойнаар күүседикчилерниң конкурузун бир ай бурунгаар чарлаан турган.

Ук конкурска Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Кызыл хоорайдан, Улуг-Хем, Бии-Хем, Кызыл, Өвүр, Эрзин районнарындан 23 мастер болгаш 12 күүседикчи чыглып келген. Бо конкурска хоочун болгаш чаа эгелеп чоруур мастерлерниң ниитизи-биле 78 хөгжүм херекселдерин конкурстуң жюризинге киирген.

Мастерлерниң бүгү кылган хөгжүм херекселдериниң эткирин, кылган шынарын, чараш хевирлиин хынап, шилип көөрү-биле демир хомустардан болгаш оларның күүселделери-биле эгелээрин программа ёзугаар көрүлдеге Бай-Тайга районнуң Шуйдан келген хоочун мастер Х. Идамчап бодунуң кылган демир хомузун ойнап күүсеткен. Х. Идамчаптың кылган хомузу эң эки болган. Ол бодунуң күүселдези-биле ёзулуг хомустуң аялгаларын талантылыг, уранчыг, хөглүг ойнап күүсеткен. Улуг-Хем районнуң «Ак-Туруг» совхозтуң Культура бажыңының директору Ю. Очур-оол 22 демир хомустарны кылып эккелген. Аныяк мастерниң демир хомус кылганы шынарлыг, эки. Кызыл хоорайның чурттакчызы М. Дөрбет-оолдуң, Чөөн-Хемчик районнуң Бора-Тайга школазының башкызы О. Маржымалдың кылган демир хомустарын жюри эки деп үнелээн. Демир хомуска тааланчыг, уранчыг, хөглүг, чараш аялгаларны ойнаарынга эң мергежилдиг эки ойнаан К. Опалдың (Кызыл район) күүселделерин жюри эки дээн.

Лимбилерниң кылыглары болгаш оларга күүселделер эвээш болган. Барыын-Хемчиктиң «Барлык» совхозтан Х. Биче-оолдуң кылган лимбизи үн талазы-биле эки, а көрүш, хевир талазы-биле чевеп кылдынган. О. Маржымалдың (Чөөн-Хемчик) кылган лимбизи чараш. Ынчалза-даа үн талазы-биле чавыс болган. А лимбиниң кулузундан кылырга эткир болур дээрзин жюри демдеглээн.

Бызаанчы—тыва хөгжүм херекселдериниң бирээзи. Бызаанчылар көрүлдезиниң талазы-биле Бай-Тайга районда хоочун мастер Х. Идамчаптың кылган бызаанчызы ёзулуг тыва хевир тургузуглуг, кылдынганы көрүштүг, эткир талазы-биле эң бедик шынарлыг болганын жюри кежигүннери деткээн.

Игилдерниң эткир талазын көөрге, Х. Идамчаптың, Улуг-Хем районда А. Чүлдүм-оолдуң игилдери эткир болуп турар. Допшулуур —сайзыраңгайжыдарынга эң-не чиик кылдынгыр, улуг-биче хемчээлдерже шилчидеринге эптиг хөгжүм херексели. Допшулуурларны эң-не бедик шынарлыг кылгылаан Эрзинниң мастери Б. Дүпчүр биле О. Маржымалдың кылгылаан допшулуурларын эки деп үнелеп, моон соңгаар ындыг хөгжүм херекселдерин хөйү-биле бүдүрүп үндүрерин жюри сүмелеп турар.

Хөгжүм херекселдеринге эң эки мергежилдиг ойнап билирлерни илереткен. Лимбиге Кызыл хоорайдан С. Саая, чадаганга Бай-Тайгадан В. Херелчап, игилге Чөөн-Хемчиктен аныяк мастер Х. Кайгал-оол, бызаанчыга ол-ла районда В. Моңгуш, Ф. Моңгуш олар тус-тус хөгжүмнерге эки шынарлыг ойнааннар. Эң эки хөгжүм херекселдерин кылган мастерлерни болгаш күүседикчилерни хүндүлел бижиктер болгаш өртектиг белектер-биле шаңнаан.

Д. ШАКТАР.

ЧУРУКТАРДА: конкурстуң болүк киржикчилери; Кызылдан М. Лазо.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

Эмчиниң сүмези

ЧҮГЕ БЕДИЙ БЭЭРИЛ?

Хан базыышкыны улгадыр аарыг сөөлгү үеде нептерең апарган болгаш оон уржуктары берге байдалдарга чедирип турар. Шагда бо аарыг билдинмес турган. Бистиң кырганнарывыстан шаанда кымбир төрели бажым дээш үр болбайн мөчээнин чамдыкта дыңнаар бис. Ол болза хан базыышкыны улгадыр аарыгның уржуу боор чадавас. Ынчангаш бо аарыг шагдан бээр турган. Чогум чүге хан базыышкыны улгады бээрил?

Оон улгады бээри—хөй янзы чылдагааннардан тыптыр. Дамырларда ханның суук, хоюундан база хамааржыр. Үстүг, хоюг хан бодунуң оруу-биле оожум, саадаашкынныг байдалга эртер, эргилер. Чүрек ону күш-биле идип үндүрер ужурга таваржыр. Ынчангаш хан базыышкынының улгады бээр чылдагааны ол.

Хан базыышкыны улуг кижилерниң хөй кезии семиреп шыырак болуруп улус эскерер. Ханның хоюг болуру эмин эрттир үстүг, чаглыг аъш-чем чиириндеп, чемнениишкиниң чурумун сагывайн, арага аймаанга хандыкшыырындан база хамааржыр. Ук аарыгның бир тыптыр чылдагааны — хан дамырларының доктаамал хемчээлге турбазындан болу бээр. Чамдыкта хан дамырлары чыырлып, чиңгелээш херилбес апаарга, хан оладыы күш-биле эртерге, хан базыышкыны көдүрлү бээр. Хан дамырларының ынчаар баксырай бээриниң чылдагааны — угаан ажылын шын, чөптүг чорутпазындан, ажыл-амыдыралга бергедээшкиннерден, нервилерниң чорукта салдарны алыр. Чижээ, кижи корткаанда «арным изиш диди, чүрээм тиккигейни берди» дээр ийик чоп. Ол чүл дээрге, корткан кижиниң нервизи хенертен хан оруктарының дамырларын чыырлыдырыптары ол-дур. Оон хан күш-биле хары угда арыынга келирге, изиш дээриниң чылдагааны ында. Шак бо өйде корткан кижиниң ханының базыышкыны улуг болур. Перв «корга» берген чүве болганда, чүректиң ажылдаары база дүргедээр.

Чамдык кижилер «хан базыышкыны» улгаткан, ханым хөй кижи-дир мен, төп кааптыңар, деп эмчилерден дилээн турар. Ол чорукка эмчилер удурланыр. А ону ынчап болбас деп ужурун билбес кижилер хомудаар чоруктар база бар. Ханны чеже-даа төгерге, хан базыышкыны кудулаардан харын хан дамчыыр дамырлар улам чыырлып; хан базыышкынын улгаттыра бээр. Чүректиң клапаннары баксыраанда, баш мээзиниң, кара бүүректиң бестери ышканда, кара бүүректиң соокка дегдиргенинин үезинде болгаш өске-даа чамдык аарыглар үезинде хан базыышкыны улгадыр. Ынчангаш аарыгны шын тодарадыры-биле аарыг кижи эмчиге долу, тодаргай тайылбырны бээри онза чугула.

Хан базыышкыны улгадыр аарыгдан эр, херээжен кижилер аарыыр. Аарыгның баштайгы демдектерин эскербейн эрттирипкеш, хөлүн эрттире каантар таварылгалар бола турар. Уйгу чокталыр, баш аарыыр, баш дескинер, өй-өйлеп чүрекче аартыры, сагыш-сеткил дүвүрээри, ажыныычал апаары, ажылга хөөн чокталыры, сактырга шимчевес чыдарга эки кылдыр бодандырары — хан базыышкыны улгадыр аарыгның баштайгы демдектери-дир. Чамдыкта аарыг кижи көңгүс кап кадык ышкаш сагыпдырар. Ынчап баргаш эмчиге хынадып баары албан. Кажан аарыг II, III чада чеде бээрге, аарыг кижилерниң хөй нуруузу эмнээшкинге бүзүрелин чидирип, «черле ындыг кижи болгай мен» дээр хөөннерге алзып, аарыын кедередир чоруктар бар. Моон уламындан башка, чүрекке хан чүгүрер чоруктарга чедирер. Аарыгны болдурбазы-биле кижи бүрүзү амгы үениң амыдыралының нормаларын, эртем-техниканың чедиишкиннерин чөп ажыглап билир турар болгаш, угаан база күш-ажылдың, дыштанылганың, аъш-чемниң чурумнарын хажык чокка сагып билири онза ужур-дузалыг.

Бистиң республиканың Үш-Белдир, Чедер дээн ышкаш курорттары хан базыышкыны бедик кижилерге шуут таарышпас. Ынчалзажок Тываның кайгамчыктыг чараш бойдузу кижилерниң кадыынга онзагай салдарлыг болуп, чөптүг дыштанылгаже чайгаар хаара тудуп турганзыг болу бээр.

К. СЕДЕЙ,

эмчи.

Улуг-Хем район.

Янзы-бүрү

МЕДЭЭЛЕР

ДУЗАЗЫ УЛУГ

Кызыл хоорайның социал хандырылга килдизиниң чанында пенсионерлерниң дузалал кассазы ажылдап турар. Ол 168 кежигүннүг.

Касса баштаар черлиг. Оон кежигүннери 9 кижи. Оларның аразында чөптүг дыштанылгазынче үнүп, назы-хары улгады бергендаа болза, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиглер бар. Ылаңгыя баштаар черниң даргазы М. К. Грудининниң кызымак ажылы макталдыг.

Кассаның ажык-дузазы улуг. Ынчангаш ону ажыглап турарларның саны хөй. Оон кежигүннери бодунуң күзээнин ёзугаар 50-ден 300 чедир рубльди чээн ап турар. Оон-биле чергелештир бистиң касса тайбың камгалалының фондузунче ийи чыл бурунгаар 500 рубльди шилчиткен.

С. ДҮКЕЖЕК,

персоналдыг пенсионер.

ИНКУБАТОРГА ӨСТҮРГЕН

Бакунуң герпетология комбинадының инкубаторларынга өстүрген гюрза дээр бир муң хире хоралыг чыланны Ноп Кавказ сынының эдээнге барып салып үндүрген.

...Бакудан үнүп чорутканда бээр узун оруктуң соонда ам-на машинадан үнүп келдивис. Дайын үезинден бээр үр чыткан частыр ок дег, шуугай хааржакты кончуг оожум уштуп келдивис. Элээн чадаг кылаштаан соонда, ам-на доктаай бердивис. Чылан тудукчузу — герпетолог Леонид Колесников тускай илбек-биле хааржакты ажыткаш, оон үш бичии чылан оглун үндүрүп келди. Оларны салыптарга, баштай баштарын ынай-бээр шимчеткилээш, сиген аразынче чидип чоруй бардылар.

Сөөлгү үеде мында дыка ховартаан гюрзаларны тарадып өстүрер ажылдың эгелээни ол. Оон ужур-дузалы кончуг улуг.

Чылан хораны — фармакология үлетпүрүнге эң үнелиг чиг-эт. Үлетпүрнүң бир чылда ажыглаар херегцели хөй кг. Кургаг хорап болуп турда, чаңгыс чыланның бээр хораны кат-ла чүс миллиграмм болгай. Оон уламындан хөй чыланны тударынга, оон ниитизи өзүлдезинге багай салдарлыг. Ынчангаш ук чыланнарны инкубаторга өстүргеш, салып үндүрүп турары ол.

П. ДАВЫДОВ.

(СЭТА).

Тываның хөгжүм-шии театрының ноябрь 4-тен 28-ке чедир

РЕПЕРТУАРЫ

Ноябрь 4

Н. Гернет, Г. Ягдфельд

«КАТЯ БОЛГАШ ХУУЛГААЗЫННАР»

Тоол-шии

Эгелээри 12 шакта

Г. Квитка-Основьяненко

«ШЕРИГ ХӨДЕЛ ШЕЛЬМЕНКО»

Комедия

Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 5

КОНЦЕРТ

Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 6

ДЫШТАНЫЛГА КЕЖЭЭЗИ

Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 7

КОНЦЕРТ

Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 8

КОНЦЕРТ

Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 11

А. Островский

«ААЛ ИШТИ УЛУС, АЖЫРБАС»

Ийи кезектиг комедия

Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 13

Э. Лабиш

«МИЗАНТРОП»

водевиль

Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 14

Г. Квитка-Основьяненко

«ШЕРИГ ХӨДЕЛ ШЕЛЬМЕНКО»

Комедия

Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 20

А. Островский

«ААЛ ИШТИ УЛУС, АЖЫРБАС»

Ийи кезектиг комедия

Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 21

М. Тикомацу

«ЫНАКШААННАРНЫҢ АМЫ-ТЫНЫНГА ЧЕТТИНГЕНИ»

Япон трагедия

Эгелээри 19 шакта

УРУГЛАРГА БҮГҮ-РОССИЯНЫҢ IX ТЕАТР НЕДЕЛЯЗЫ

Ноябрь 23

КОНЦЕРТ

Эгелээри 12 шакта

Ш. Хусаинов

«АВАМНЫҢ АК ПЛАТЬЕЗИ»

Үш кезектиг драма

Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 24

АНЫЯК КӨРҮКЧҮЛЕР ТЕАТРЫНЫҢ ШИИЗИ

Эгелээри 10 шакта

А. П. ЧЕХОВКА ТУРАСКААТКАН КЕЖЭЭ

Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 25

С. Михалков

«ҮШ ХАВАНАКТАР»

Тоол-шии

Эгелээри 10 шакта

АНЫЯКТАР КЕЖЭЭЗИ

Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 26

С. Михалков

«ҮШ ХАВАНАКТАР»

Тоол-шии Эгелээри 10 шакта

А. Островский

«ААЛ ИШТИ УЛУС, АЖЫРБАС»

Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 27

Е. Танова

«ИЛБИЛИГ СОГУН»

Фантастыг шии

Эгелээри 10 шакта

У. Гаджибеков

«АРШИН-МАЛ-АЛАН»

Ийи кезектиг хөгжүмнүг комедия

Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 28

АНЫЯК КӨРҮКЧҮЛЕР ТЕАТРЫНЫҢ ШИИЗИ

Эгелээри 10 шакта

ТҮҢНЕЛ КОНЦЕРТ

Эгелээри 19 шакта

Тыва дылда шиилерни орус дылче дорт очулдуруп **турар.**

Коллективтиг чагыглары 2-25-49, 2-35-88 телефоннар дамчыштыр хүлээп алыр.

Касса 10 шактан 19 шакка чедир ажылдаар.

АГААР

Бөгүн республикага кежүп турар булуттаар, бичии хар чаар. Мурнуу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы —2—7 градус соок, чамдык черлерге—10—15 градус соок. Хүндүс 2—7 градус чылыг.

телевидение

НОЯБРЬ 4-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Горнистер, харыылаңар!». 9.40 — «Бистер маңаа чурттаар бис». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү серия. 10.50 — Р. Щедрин. Ийиги симфония. 11.35 — Телемедээлер. 11.40 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.30— «Энергетика: бөгүн болгаш даарта». Документалдыг телефильм. 15.20 — И. Мысливечек. Ре мажор симфониязы. 15.30 — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга. «Чаңгыс эптиг, хөй националдыг». Хөй националдыг совет культураның хөгжүлдезиниң дугайында. Эге сөзү ССРЭ-ниң ЭА-зының төөгү институдунуң директору төөгү эртемнериниң доктору С. С. Хромовтуң. 16.15 — «Чүректе Ленин-биле кады». Концерт. 16.55— «Шыдыраа школазы». Чагаа-ларга харыылар. 17.25 —«Кадыда — найыралдыг өг-бүле». 17.55 — Миллионнарның ленинчи университеди. «Күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаары болгаш сагылга-чурум».

КЫЗЫЛДАН

18.25 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.40 — Бөгүн делегейде. 18.55 — Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры И. Д. Папанин-биле школачыларның ужуражылгазы. 19.30 — Футболга УЭФА кубогу. «Хаарлем» (Голландия)— «Спартак» (Москва). Голландиядан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.30 — «Конгресстиң джентльменнери». Телешииниң баштайгы көргүзүү. Автор—М. Андерсон. Оон соонда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.35 — Бистиң садывыс. 13.05 — Александр Блок дугайында сөс. 14.05 — «Ийлениишкин шуут чок». Субтитрлиг уран-чечен фильм. 15.25 — Телемедээлер. 15.35—18.05 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.05 — Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Н. Красная-ның концерти. 18.30 — «Сойгу Уралда». Телефильм. 18.45 —«Делегей байдалының допчулалы». 18.55 — «Азия төвү». СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр кедээниң социал хөгжүлдезиниң талазы-биле Ильинканың чаа чүүлдери. 19.35 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

19.40 — Ленинчи комсомолдуң лауреады Москваның аңыяктарының болгаш студентилериниң хорунуң концерти. 20.00 — «Тамчыктыг ужунар, чаштар!». «Мөңээргенген көйгүнчүгаш». 20.15—«Документалдыг экран». «Делегей кырында тук» деп кинокапсырылгазы. 21.00 —«Үе». 21.35 — 23.10 «Мээң чурттап турар бажыңым». Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

НОЯБРЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дүрген... чажыт... губчека» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Иван Васильевич профессиязын солуптур» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сөөлгү эвлчегде» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кескү чыдадагаан чокка» 14.30, 16.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «4-кү дээскинигге дүп» 18.30, 20.30 шактарда.

Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитеди «Тыва тудуг», «Шагонартяжстрой», «Тыва кедээ тудуг» трестериниң тудугларынга ажылдаар ажылчыннарны чыырын организастап турар.

Ажылчыннарны тускай идик-хептер болгаш общежитиеге чурттаар чер-биле хандырар.

Ажылдавышаан ажылчын профессия чедип алырын база хандырар.

Организастыг чылда ёзугаар ажылга хүлээп алганнарга 200 рубль түңнүг эгитпес акша дузаламчызын бээр.

Ажылдаарын күзээннер күш-ажыл дептерин, мурнунда чурттап турган черинден үндүр бижиткен паспортту, шериг биледин көргүзер.

Айтырыглар тургузар черлерниң адрестери:

Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунда № 29 бажың;

Районнарга: күүскомнарда чоннуң күш-ажыл хандырылгазының талазы-биле төлээлекчилер болгаш хөй-ниити пунктулары.

Чагыг № 2019

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарнаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—01517

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 256 (12046) | 1982 чылдың ноябрь 5, пятница | 1925 чылда [illegible] | Өртээ 3 көп.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫ! СЭКП ТК-НЫҢ МАЙ ПЛЕНУМУНУҢ ШИИТПИРЛЕРИН АМЫДЫРАЛГА БОТТАНДЫРАР ДЭЭШ ЧҮТКҮЛДҮГ ДЕМИСЕЖИҢЕР!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

ЧЕТПЕСТЕРНИ БОЛДУРБАС

Чуртталга черлерин, коммунал-амыдырал болгаш социал-культура тудугларын тударының талазы-биле «Росколхоз тудуг каттыжыышкынының» сорулгаларын Колхозтарның Бүгү-россия Чөвүлелиниң ноябрь 3-те Москвага болган хуралынга чугаалашкан.

52 кодээ тудуг болгаш бажың тудар комбинаттарның киржип турары ол каттыжыышкында үлетпүрге үндезилээн технологияны, күш-ажылды организастаарының дээштиг хевирлерин боттандырып чорудуп турарын ылаа демдеглээн. Бо беш чылдың эгезинден бээр колхозтарга 4,5 миллион дөрбелчин метр ажык чуртталга шолун тутkan. Краснодар болгаш Алтай крайларның, Саратов, Пенза, Липецк болгаш Новосибирск областарның колхозтар аразында тудуг организациялары чедиишкиннииг ажылдап турар.

Оон-биле кады «Росколхоз тудуг каттыжыышкыны» чыл санында кээргелиг ажылдарының планын күүседип, чурттал-га тудуунуң хемчээлин улгаттырып-даа турар болза, колхозтарга тудуг-монтаж ажылдарының планнарын күүсетпейн турар. Бүдүрүлге баазазынга капитал салыышкыннары өзүп турар-даа болза, ажыл-агыйларда тудуг хемчээли өскерилбейн, хевээр артып турар.

Ол ышкаш хуралга «Хамаатыларның хууда дузалал ажыл-агыйларынга кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрер, көвүдедир талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседири-биле Новосибирск областың Колхозтар чөвүлелиниң болгаш кодээ ажыл-агый органнарының кылып турар ажылын база чугаалажып көрген. Кодээ ажыл-агый продукциязының артыкшылын садып алырын организастаарын экижидер, чонуң аныяк малга болгаш кушка, олуртулга материалдарынга болгаш үрезиннерге херегледерин улам долдур хандырар талазы-биле тодаргай хемчеглерни айыткан.

(СЭТА-ның корр.).

БАЙЫРЛАЛ БҮДҮҮЗҮНҮҢ ЧАЛБЫРААШТАРЫ

Тудугжуларның чугаазында бо бажыңны № 5 бажың дээр. Ол найысылалдың аэропортче баар орук дужунда хоорай даштында бедип үнген. Хажыыларын кызыл өңнүг панельдер-биле шокарлай туткан, а ам-даа чедир эптеттинмээн крыша кезиинде база кызыл өңнүг, хээлиг панельдер шөйлүп чоруткан. Бо бажыңның турупкан черинге чазың чер эрииви билек тракторлар кээп, бажың тавааң дескилеп эгелээн. Ам бажыңның беш каъды бүрүнү-биле эптеттинген, эң үстүкү каъттың дээвир шывыгларын салган, туйибу бажыңнарда дег крыша чок-даа болза, ону соңуур хар, чаъс суу эрттирбес үстүкү шывыгларны эптээри, подъездилер дужунда «дүндүк» соңгаларны тургузары арткан.

Чогум-на бир ындыг соңганың демир-бетон аар рамазын кранга көдүрткеш, турар черинге салып турда бис бешки каътка үнүп келдивис. Эптекчилер Борис Монгуш, Геннадий Колмогоров, Даш-оол Дарыма олар кран башкарыкчызынче кыска командаларын берип, холу-биле ол-боже айтып туруп, дээрде ыңай-бээр дээскинкилээн раманы таарыштыр, оожум башкарып кээп тургузуп эгеледи. Туружунга шуут чоокшуладып келгеш, узун дурту он метр чедип турар раманы ол-бо талазынче мырыңай чартык сантиметр четпес карышкактыг кылдыр эптеп тургустулар. Бригадир Александр Пашков өөрүнүң ажылын хажыызындан хайгаарап, бир-ле чүвени белеткээн, туткан, хынаан турган чүве. Борис Монгуш нийленчек раманың туружунда сөөлгү эпчок черни лом-биле эде кагыптарга, ол рама чанында бо-ла келди. Каңнакчының бөргүн кедипкен, электродтарын белеткеп келген соонда, чидиг чырыктыг чалбырааштар кызаңайны берди. Раманы шуут шимчевес кылдыр ында кулак демирлерни тудуштур каңнап эгелээни ол. Бригадир өөрүнүң ажылын эки бүттү деп хүлээп алгаш, оларның ажылын түннеп кызаңнады каңнаарга байырлал бүдүүзүнүң чалбыраажы салют оду дег үжүккүлап, хоорайның кайы-даа уjундан көстүп турган дег болду.

80 аал ишти чурттаар бо бажыңны «Кызыл тудуг» эргелелдиң Александр Григорьевич Пашковтуң удурткан 30 кижилиг комплекстиг бригадазы эгезинден тура тудуп келген. Материалдар-биле хандырылгага үзүктелиишкин турбас, кран туруушкун чок ажылдаар болза, бажыңны шеверлекчилерге, сантехниктерге удавас дужаап бээрин бригадир чугаалады. Оон аңгыда улуг панельдиг бажыңнарны бисте тудуп эгелээнден бээр он чыл ашкан-даа болза, «Тудуг кезектери» комбинат тус-тус сериялар аайы-биле блоктарны стандартка дүүштүр кылырын мынчага чедир шиңгээдип албааны тудугжуларга шаптараазынны таварыштырып турар. Бо талазы-биле комбинаттың, трестиң удуртулгазы, инженер-техниктиг ажылдакчылары чогуур хемчеглерни алыры күзенчиг.

— Байырлал бүдүүзүнде сагыш-сеткил чиик-ле бе? — деп, чугаа эрей айтырдывыс.

— Шору, шору. Октябрь айның планын ажыр күүсеткен бис, ол бистиң байырлалга белээвис ол. Улуг-Хем эриинде, Чүлдүм кудумчузунуң бажында бистиң тутканывыс улуг бажыңның дөрт подъездизиниң квартираларынче чурттакчылар удавас көжүп кирер. Бригада кежигүннери барык шупту көдүрлүүшкүннүг, ындыг-мындыг сылдак чок ажылдап турарлар. Монтажчылар, звено удуртукчулары Николай Копленко, Борис Монгуш, каңнакчылар Владимир Селиванов, Бичир Эртине, монтажчылар Геннадий Колмогоров, Даш-оол Дарыма болгаш өскелер-даа кызымаккай, ажылга харысалгалыг чоруу-биле эш-өөрүнге үлегерлиг болуп турар.

А. Пашковтуң бригадазы Кызыл хоорайда туттунуп турар улуг панельдиг бажыңнарны эптеп кылыр чаңгыс специализастаан бригада ол. 1970 чылдан бээр ол 20 чыгам ындыг бажыңнарны эптеп тургускан. Бир демниг, быжыг найыралдыг коллектив кылдыр өзүп, хевжээн бригада күш-ажылчы эки көргүзүглерни доктаамал чедип ап турар. Бригада Улуг Октябрьның 65 чылының бүдүүзүнде беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын күүсеткениниң дугайын биске «Тыва тудуг» трестиң күш-ажыл килдизинден дамчыткан. Ол чедиишкин-биле тудугжуларга байыр чедирери бо хүннерде онза өөрүнчүг. Оон аңгыда трестиң бригадаларының аразында калбарган «ССРЭ-ниң 60 чылынга — 60 шалыпчы неделя» деп чарышка А. Пашковтуң бригадазы база каш-даа удаа тиилекчи боор келген. Мурнакчы бригада ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур алган хүлээлгелерин күүседир дээш ам-даа шудургу ажылдаар.

...Тудуг кырындан дүшкеш, чоруптарывыс мурнунда хая көрүндүвүс. Каңнакчыларның оттары ынаар бедикте ам-даа кызаңнавышаан, монтажчылар база бир раманы көдүртүпкен, орнунга салырынга белеткээн турлар.

М. СААЯ.

ЧУРУКТАРДА: А. Пашковтуң бригадазының кежигүннери: каңнакчы Владимир Селиванов (үстүнде), монтажчы Даш-оол Дарыма.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮН БЕДИТКЕН

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш чурттуң экономиказының ажыктыг чоруун бедидип, агроүлетпүр комплекизиниң материал-техниктиг баазазын быжыглавышаан, Аъш-чем программазында айыттынган тодаргай даалгаларны күүседиринге Чадаана АТБ-зиниң автотранспортчулары боттарының эвээш эвес үлүг-хуузун киирип келген.

Чадаананың автотранспортчулары чыл эгезинден тура бо хүннерге чедир машина-техниканың техниктиг ажаалдазын чогуур үезинде чорутkaш, он айларда алган хүлээлгелерин ажыр күүсеткен. Анаа автомобильдиң ажылче үнерин, орукка чораан чолаачыларның ажылын хыналдага алганы дорт салдарлыг болган.

Автотранспортулар эрткен айларда Саян артындан улус ажыл-агыйының янзы-бүрү чүъктерин болгаш район база республика иштинге хөй-хөй пассажирлерни аргыштырган. Ниитизи-биле район девискээринге болгаш оон-даа өске черлерже 55,9 муң тонна янзы-бүрү чүъктерни сөөрткеш, пландан ажыр 594 муң тонна-километрни ажылдап кылган. Ол-ла айларның иштинде олар пландан ажыр 53 муң пассажирлерни аргыштырып, 579 муң пассажир-километрни артыкка эрткен.

Бо күш-ажылчы чедиишкиннерге Сергей болгаш Владимир Бочкарёвтар, Эрес-оол база Хүлер-оол Ооржактар боттарының төлептиг үлүүн киирип, шалыпчы ажылдааннар. Автобус башкарыкчыларының аразындан Маадыр-оол Монгуштуң ажыл-ижи өскелерге үлегерлиг. Транспортчулар ам улус ажыл-агыйының херегледерин долузу-биле хандырар дээш ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам бедитпеп.

В. ФЕДОСОВ, автотранспорт бүдүрүлгезиниң начальниги.

Хүнүң медээлери

ПЛАН КҮҮСЕТТИНГЕН

Чөөн-Хемчикте кодээ тудугжулар күженниишкинниг ажылдап турар. Ында № 463 КМК-ның коллективи бо чылдың үш кварталдарында чуртталга тудуунуң талазы-биле планын 142,1 хуу күүсеткен болгаш коллективтиң ажылчылары тудугга 292 муң рубльди шиңгээдип алыр турган, ону 415 муң рубль чедирген.

Ниитизи-биле 1300 дөрбелчин метр тудуг объектилерин тудуп, ажыглалга киирген. Ынчангаш тудугжулар чыл планын доозар чоокшулап келген.

Тудугжулар сөөлгү үеде безин ийи кажааны тудуп, ажыглалга киирген, а үш-күзүн удавас тудуп доозар. Баян-Тала кодээ Совединиң күүскому чаа бажынче кирер болгаш районнуң кодээ черлеринде он-он чурттакчылар чаа-чаа чурттал-га бажыңнарын алганнар. Ол бүгү бөлза кодээ тудугжуларның Октябрь байырлалынга белээ болур.

С. МОНГУШ.

ШЫНАРЫ БЕДЭЭН

ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуур дээш чарышка идепкейлиг кирипшишаан, Таңды районнуң ажыл-агыйларының саанчылары бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Оон түңнелинде район үшкү квартадда күрүнеге сүт садарының планын ажыр күүсеткен.

Ылангыя С. К. Тока аттыг совхозтуң Кулузун сүт-бараан фермазының саанчылары күрүнеге сүт садар планны 120,5 хуу күүседип, шудургу ажылдааннар.

Оон аңгыда сүт бүдүрерин көвүдедиринге болгаш план күүседиринге «Коммунизмниң хереди», «Россия» совхозтарның, кодээ ажыл-агыйның Дуржулга станциязының сүт-бараан фермаларының ажылдакчылары улуг үлүүн киирген. Эрткен чылга деңнээрге ажыл-агыйларда бүдүрген сүттүң шынары элээн бедээн. Бирги сортка эрткен чылын дужааган сүт чүгле 26,6 хуу турган болза, бо чылдың эрткен айларында ол 42,7 хуу ажыг болган. Күрүнеге сүт садары ам-даа үргүлчүлевишаан.

А. АЛЕКСАНДРОВ.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

ЧУРТТУҢ КҮСКҮ ХОВУЛАРЫНДА

САРАТОВ. Улуг Октябрьның байырлалының мурнуу чарыында областың тараажылары чигир свёклазының ажаап алыышкынын доозупканнар.

Свёклачыларның областа социалистиг чарыжының эгелекчилери —Аркадак районнуң колхозтары болгаш совхозтары шөлдерден эки дүжүттү өстүргеш, гектар санындан-на областа ортумак деңнелден ийи катап хөй чигэтти алганнар. Балашовонуң чигир заводу ук черниң колхозтарындан болгаш совхозтарындан 200 муң тонна ажып турар амданныг чазылдыы алган.

ПАРХАР. (Таджик ССР). Таджикистанда эң улуг дээн рис өстүрер «Сурхоб» совхоз ак-тарааның ажаап алыышкынын доозупкан. Ол дээрге мурнундагы-ла шөлдерден алган ийиги дүжүт-түр. Баштай чай эгезинде ооң гектар санындан-на 38 центнер күзүн чажар кызыл-тасты ажаап алган. Ам ол-ла хосталган шөлге база катап күзүн тарыыр кызыл-тасты чажыр

Ниитизи-биле 615 гектардан 7500 тонна ристи ажаап алган. Беш чылдың төнчүзүнге чедир чер ажылдыглар ону ажаап алырын бүдүн-чартык катап көвүдедир деп планнап турар.

Бо чылын республикага ийи муң гектар ажыг шөлдей тараа культураларының ийиги дүжүдүн ажаап алган.

ПЕНЗА. Бо чылын Пензаның чер ажылдыглары согунаның чаагай дүжүдүн өстүрген. Чижээ, Кузнецк районнуң «Коммунизмче орук» колхозунга болгаш Сосновоборск районнуң «Искра» колхозунга гектар санында-на 180 центнер согунаны ажаап алган. Чурттуң үлетпүрлүг төптеринче болгаш Заполярье районнарынче белеткекчилер 30 муң тонна хире продукцияны чүдүрүп чорутkan.

ТАМБОВ. Областың тараажылары амдыгааштан эгелеп келир чылдың дүжүдүнүң дугайында кичээнгей салып турар. Ажыл-агыйларның хөй кезии чазын чаштырар тараа культураларының шилиттинген үрезиннерин долузу-биле белеткеп алган.

Ол черниң шөлдеринге таарышкан, бедик дүжүттүг бээр культураларны тарыыр шөлдү дыка калбартырып тараажылар шиитпирлээн. Ынчангаш бо чылын бедик дүжүттүг берген «Дворан» дээр арбайны келир, чазын чартык миллион хире шөлге тарыыр деп турар. Чижээ, «Дубовое» совхозка гектардан-на ооң 43,2 центнер дүжүдүн ажаап алган.

МИНСК. Белоруссияның ажыл-агыйлары торфтуг черлеринде сиген үрезиннерин чаштырып турар. Чылыг үелерде машиналар чорup шыдавас малгаштыг шөлдерде ол ажылды кылып турар. Сигенни күзүн чаштырарга дүжүдү база эки, магадылалдыг болур.

Өске хемчеглер-биле кады ындыг черлерге күзүн сиген чаштырып тарыырга, бо беш чылдың төнчүзүнге чедир сиген шөлдериниң болгаш одар-белчиирниң продуктулуун бүдүн-чартык катап улгаттырар арганы бээр. Ол дээрге, малга чиик өртек-үнелиг немелде чемнер-дир.

МАЛЧЫННАР ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

Новосибирск областың малчыннарының школаларынга өөредилге бо чылын өскерткен программаны ёзугаар эгелээн. Амгы үеде малды кыжын тургузу азыраарының талазы-биле чаа технологтуг аргаларның тывылганы-биле ындыг өскерилге боор турар.

Чижээ, ийи, чүс ажыг малчын коллектив малды ажаап, азыраарының цехтерге шууштурулгалыг системазын ажыглап эгелээн. Ол система саар сүттүң хемчээлин көвүдедир болгаш малдың деңгизин немээр арганы бээр. Амгы кыштаглаашкынга уткуштур ажыл-агыйларда чүс ажыг мал чемниң цехтерин немей тургускан.

АРЫГ ПОРОДАЛЫГ ИНЕКТЕР

Ленинградтың уксаалыг инектер азыраар совхозтар каттыжыышкынының фермаларынга малдың продуктулуун көвүдедиринге арыг породалыг инектерни шилип, өстүрери идигниг болуп турар. Ында эрткен чылдың бола үезинде база-ла ынча саныг инектерден сагган сүт бо күзүн 350 центнер хөй болган.

УЛУСЧУ ТАЛАНТЫЛАР БАЙЫРЛАЛЫ

Алтайның алды район төптеринде «Улустарның аңы-дуңмалыышкы чоруу — культураларның аңы-дуңмалыышкы чоруу» деп девиз-биле урал чүүлдер байырлалы эгелээн. Улуг Октябрьга тураскааткан концерттерде он муң хире бот-тывынгыр артистер киржип турар. Культура ордуларының болгаш клубтарының сценаларынга орус, украин, казах, немец, алтай болгаш Алтайда чурттап турар өске-даа улустарның дылдарының кырында ырылар болгаш шүлүктер чаңгыланып турар.

(СЭТА).

ТЕМПИЗИН ДҮРГЕДЕДИР

Кодээ тудугларда

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң хүлээп алганы ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында кодээниң социал чаартылгазынче, кодээ ишчилерниң чуртталга, амыдырал байдалдарын экижидеринче онзагай кичээнгейни угландырган. Ында кодээге бүгү хевирниң тудугларының темпизин улам дүргедедирин айыткан. Ынчангаш кодээ тудуглар Аъш-чем программазының чарылбас бир кезээ болур.

Бистиң Эрзин районда тудугларны «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның № 5 КМК-зы, «Тыва септелге-тудуг» трестиң районда септелге-тудуг участогу болгаш совхозтар боттарының күжү-биле кылып турар. Оларның шуптузунуң бо чылда тудуг ажылдар планы 2 миллион 262 муң рубль түңнүг. Ынчаарга олар тоc айларда 1732 муң рубльдиң тудуг ажылдарын кылып, 1500 ажыг дөрбелчин метр шөлдүг 16 чуртталга бажыңнарын, 2400 баш хөй кирер 8 кажааларны, Эрзин суурда 700 өөреникчиге школаның кол корпузун, чылда 3 миллион туйибу бүдүрер заводту, «Мөрен» совхозта 1000 тонна силоска оңгарны, гаражты, нефтебаазаны ажыглалга киирген. Оон аңгыда «Мөрен» совхозта амыдырал хандырылганың комплекстиг хүлээп алыр пунктузун, «Чаа орук» совхозта 50 номерлиг автоматтыг телефон станциязын, районда одаар чуул сайгарылга конторазының гаражын доозуп, дужааган.

Районда тудугларны шалыпкын чорудуп, дүрген ажыглаалга киирерин ге эрес-шудургу ажылдап, төлептиг үлүүн киирип турар коллективтер бар. Оларның аразындан № 5 КМК-да Т. Ловандайның, С. Динчиттиң бригадаларын алгап болур. Т. Ловандайның бригадазы амгы үеде Эрзин суурда чаа школаның немелде тудугларын чогуур үезинде доозар дээш кызымак ажылдап турар.

Чылдың арткан үезинде бистиң тудугжуларывыстың мурнунда ам-даа улуг сорулгалар салдынып турар. Район төвүнде чаа школаның тудуун бүрүнү-биле доозар, ийи аал ишти чурттаар 5 чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирер. Культура, амыдырал хандырылганың тудуглары база улуг кичээнгейни негеп турар. Аптека, ыяш ажыл-агыйының баазазының тудугларын, «Чаа орук» совхозта 300 олуттуг Культура бажыңын, «Мөрен» совхозта 50 номерлиг АТС, «Чаа орук» болгаш Ленин аттыг совхозтарда амыдырал хандырылганың комплекстиг хүлээп алыр пунктуларының тудугларын доозуп, ажыглалга кииреri көрдүнген, бо талазы-биле чогуур хемчеглерни алырын үе негеп турар.

Районнуң тудуг организацияларында ол тудугларны кылыр күш, техника-даа четчир деп болур. Ынчалзажок кодээ тудугларда, чүгле бистиң-даа эвес, харын өске-даа районнарда, шиитпирлеттинмес аарыглыг нарын айтырыглар бар болгай. Оларның бирээзи — тудуг материалдарының чедишпези. Оларны Кызылдан тыптыныp, сөөртүп чедирип ап чадап турда, үе эртер, тудугларның хуусаазы узамдыгар. Кызылдың туйибу заводтары туйибу-биле чедир хандырып шыдавайн турар. Цемент-биле хандырылга база ол ышкаш берге болуп артпышаан. Кодээ тудугларны саадатпас, темпизин дүргедедир дээш «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкын, «Тыва септелге-тудуг» трест, Сельхозтехкурком, тудуг материалдарының бүдүрүлге каттыжыышкыны материалдар-биле хандырылганы экижидериниң хемчеглерин алыры күзенчиг.

Совхозтарның күжү-биле кылыр тудуглары чайгы үеде багай чоруп келген. Совхозтар директорлары сезоннуг ажылдарже чардыккаш, ол талазы-биле кичээнгейни кошкатkan турган. Кодээ ажыл-агый министерствозунуң капитал тудуг килдизи бо ажылды багай контрольдап, удуртуп келген, практиктиг дузаны совхозтарга көргүспейн турар.

Районда тудуг айтырыының чугулазын, оон негелдеге дүүшпейн турарын билип турар бис. Ынчангаш бо айтырыгны СЭКП райкомунуң бюрозунга чугаалажып көөр деп турар.

С. ОРУС-ООЛ, СЭКП Эрзин райкомунуң секретары.

ЧЕДИИШКИННИ БЫЖЫГЛААР

Шээр малдың баш санын өстүрүүшаан, ооң уксаалыг шынарын экижидер талазы-биле СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта селекция ажылын мал ажылының специалистери чорудуп турар. Ооң түңнелинде малдың продуктулуг чоруу бедип, мал продуктуларын бүдүрер база күрүнеге садар талазы-биле совхозтуң мурнунда салдынган планныг сорулгалар чедиишкиннииг боттанып турар.

Селекция ажылының ачызында хойнуң дүккүр чоруу совхозта чылдан чылче бедип турар. Хойнуң дүккүр чоруун бедидип тургаш, бо чылын дүк бүдүрерин 14,3 тонна, зачёттуг деңзи-биле 17 тонна дүктү күрүнеге садарын ажыл-агый планнаан. Ол сорулганы боттандырарынга малчыннар шудургу ажылдаан.

Совхоз юбилейлиг чылда дүк бүдүрер планын 107 хуу күүсеткен болгаш дүк бүдүрерин эрткен чылдың деңнелинден 3,4 хуу көвүдеткен. Ынчангаш хой бүрүзүнге онааштыр 2,4 кг дүк ап, ол планын 105,5 хуу күүсеткен.

Ажыл-агыйның малчыннары кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенмишаан, малдың продуктулуг чоруун бедидеринге чедип алган чедиишкинни быжыглап, моон соңгаар оон-даа бедик көргүзүг дээш ажылдап турарлар.

С. МОНГУШ.

Чөөн-Хемчик район.

ҮЕ ДАЛАШТЫРЫП ТУРАР

Эрткен он айларның түңнели-биле алырга, республика сүт садарының онаалдазын 88,8, а эъттиин 94,1 хуу чедирген. Бо сан-чурагайлар эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге элээн бедик. Ниитизи-биле республиканың ажыл-агыйлары Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржип, он бирги беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын долдур күүседир дээш юбилейлиг чылда багай эвес ажылдааның үстүнде сан-чурагайлар херечилеп турар. Ооң-биле кады күрүнеге садар продукцияның шынарын бедидер сорулганы кайы-даа ажыл-агыйлар кичээнгейге ап келген.

Он айларның түңнели-биле алырга, Мөңгүн-Тайга, Кызыл, Чөөн-Хемчик районнар тус-тузунда эът садарының планныг онаалдаларын долдур күүсеткеш, мурнуку олуругда чоруп турар. Бо районнарның дыка хөй ажыл-агыйлары эът садарының планныг даалгаларын долдур болгаш ажыр күүседип, ук ажылды ам-даа уламчылап турар. Чижээ, «Кок-Тей», — 102,6, «Сукпак» — 102,2, «Малчын»—103,4, «Мөген-Бүрен»—108,8, «Большевик» — 103,4 хуу чедирип, ажылдың темпизин улам шапкынчыдып, боттарының онаалдазынга немей даалгаларны алгылаан.

Тес-Хем, Улуг-Хем болгаш Өвүр районнар эът садарының планныг онаалдаларын күүседириниң кырында келген. Бо районнарның чамдык ажыл-агыйлары планныг даалгаларын чогуур үезинде долдур күүсеткеш, ук ажылды шапкынчыдып, кодурлүүшкүннүг уламчылап турар. Ындыг ажыл-агыйларга «Кызыл тук», «Ак-Чыраа», «О. Шынаа», «УТКА 25 чылы», Жданов болгаш оон-даа өскелерни хамаарыштырып болур.

А сүт садарының темпизи республикада эъттиинден арай чавыс деңнелде чоруп турар. Ооң бир кол чылдагааны районнарның ажыл-агыйларында продукция бээр малдың уксаазын ам-даа чогуур деңнелге чедир тургуспайн турарында. Ооң-биле чергелештир оларның чемгерилгезинче кичээнгейни суларадып болур. Харын-даа чамдык ажыл-агыйларда холуксаалыг чемнер чедишпейн турар, ол чорук саалданы кудуладырынга чедирген.

Он айларның түңнели-биле алырга, республикада чүгле Тес-Хем район сүт садар планын 101,6 хуу күүсеткеш, мурнуку одуругда чоруп турар. Ол ышкаш Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга районнар 95-тен 96 хуу чедирип алган. Черле ынчаш, Тес-Хем район бо ажыл-херекке боттарының төлептиг үлүг-хуузун киирер дээш карак кызыл ажылдааны илдең, оларның күрүнеге саткан сүдүнүң шынары база эки. Чижээ, бо районда «Чодураа» совхоз чыл планын октябрь айның баштайгы чартыында-ла долдур күүседипкен болгаш чыл төнчүзүнге чедир ам-даа 50 тонна сүттү немей садар сорулганы салган.

Үстүнде чижек кылдыр алган районнарның ажыл-агыйлары малдың семиртилгезинче, ажаалдазын экижидеринче кол кичээнгейни угландырып турганындан база саар инектерниң уксаазын экижиткениниң планныг онаалдаларын чогуур үезинде күүседип алгылаан. Кандыг-даа малдан бедик болгаш шынарлыг продукция алырда, ооң одар-белчииринче, турлагхонажыынче улуг кичээнгейни угландырып келгенинден чамдык эки түңнелдер чедип алдынар дээрзи моон билдинип.

Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» совхозтан аңгыда өске совхозтар эът садарының планын күүсетпээн. Ылангыя Тока аттыг, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтар деңгүп-ле планының чартыын ажырган. Ындыг байдал Тожу районнуң ажыл-агыйларында база бар, ылангыя «Тоора-Хем» совхоз планын чүгле 61,6 хуу чедирген.

Ам үе эвээш, чыл төнчүзүнге чедир ай ажыг үе арткан. Бүдүн чылда кылган ажыл-херектерни түңнеп, чугаалаар үе чоокшулаан. Хоцуп турар ажыл-агыйлар чыл планын күүседир дээш чедир кылдынмайн турар ажылдарының хемчээн дарый ап, шудургу ажылдаарын үе негеп келген.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

САЛДАРЫН КҮШТЕЛДИРЕР ДЭЭШ

«Тыва кедээ тудуг» трест бо чылдың эрткен тос айларында 14350 ажыг дөрбелчин метр чуртталга бажыңнарын, «Россия» совхозта уруглар садын, котельнаяны, Каа-Хем суурда 1,3 га шөлдүг теплицаны, «Өөк» совхозта чылыг дамчыдылгалыг котельнаяны, 2,5 муң баш малга кажааларны, «Шивилиг» совхозта сүт-бараан фермазының тудугларын, «Күш-ажылдың хостуу» совхозта минералдыг чемишчидилгелерге складты, «Тес-Хем» совхозта машина-трактор мастерскаязын болгаш өске-даа чамдык тудугларны ажыглалга киирген. Трестиң бүдүрүлгелери барааның продукция бүдүреринин тос айларда планын 105,7 хуу, садыгларының 104,7 хуу күүсеткен. Демир-бетон кылыглар заводу барааның продукция бүдүреринин планын 140 хуу күүседип, 1920 муң рубльдиң продукциязын бээр тургаш, 2117 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген. Заводта чаа цехтерни ажыглалда киирген. Заводтуң продукциязының үш хевиринге шыңарының 1-ги категориязын тывыскан. Тураның ыяш белеткээр пунктузу 1210 муң рубльдиң продукциязын бүдүрүп, планын ажырган. Трестиң автобаазазының, механизация эргелелиниң коллективтери эрткен айларда база чүгээр эки ажылдап, планныг даалгаларын күүседип келген.

Ынчалзажок трест бо чылын ажыглалга кирер ужурлуг элээн хөй чүгула тудугларның хуусаазын узамдыктырып, оларны дужаарын соңгаарладыр ужурга таварышып турар. Ол дээрге «Барлык» совхозта 400 олуттуг клуб, Самагалдайда 624 өөреникчиге школа, күш фабриказының болгаш үксаажылга станциязының чылыг четкилери, «Кызыл тараачын» совхозта картофель шыгжаар чер, «ҮТКА 25 чылы» совхозта 140 орунныг уруглар сады болгаш өске-даа тудуглар-дыр. Ооң уламындан тос айларда керээлиг тудуг-монтаж ажылдарының планы чүгле 88,1 хуу күүсеттинген, алы 1290 муң рубльдиң ажылдары чедир кылдынмаан. Бригада керээзи-биле ажылдаарының планы база чедир күүсеттинмээн.

«Тыва кедээ тудуг» трестиң бо чылдың тос айларында бүдүрүлге ажыл-чорудулгазын сан-түңге даштындан көргүзерге ындыг. А тресте партия организациязының чоокта чаа болуп эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралынга трестиң аппаратының, ооң Кызылда бүдүрүлге, тудуг организацияларының ажылын бүгү талалыг сайгарып, чедишкиннерниң чүнүң ачызында чедип алдынганын, хожудаашкыннарның канчап тыптып кээп турарын, оларны элериниң арга-курлавырларын, оруктарын партийжи ёзу-биле чугаалашкан. Чижээ, бүдүрүлге-техниктиг четчелээшкин эргелели КМК-лары, тудугларны графиг ёзугаар чогуур хуусаларында тудуг материалдары-биле хандырар байтык, тудуг чорудулгазынга улуг шилтыктааңкыннарны болдуруп, бир тудугга эргежок чүгула херелгеттиңер материалдарны өскеаинче чүдүрүп чорудуп, фондудан дашкаар янзы-бүрү материалдарның артыкшылын тургузуп, четпес ажылдап келген.

Трестиң материал-техниктиг болгаш күш-ажылчы курлавырлары хөй санныг тудугларны биле быдарады хуваттынганындан ажыглалга кирер тудуглар хожудап, тудуг материалдарынга, олаар чүгү, энергия курлавырларынга камналга чок, ажыл-агыйжы эвес чоруктап, ажылдың шынарынче кичээнгей салбайн турарындан тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнези улуг боон турар. Ажылчыннарның амыдырал-чуртталгазынче кичээнгей салып, таарымчалыг байдалдарны тургуспаанындан тресте ажылдан үнер-кирер чорук хөй, ниитизи-биле 350 кижи чедишпес, ажылчыннар саны харын мырыңай улам кызырлып турар.

Машиналарның болгаш механизмнерниң ажыглалынга харысалга чок чоруктап оларның кезектериниң, агрегаттарының үрелири кайы хөй, ынчангаш техниканы апаа турар чоруу, септелгеге турары көвүдээн. КМК-ларда, бүдүрүлге, тудуг коллективтеринде күш-ажылдың сагылга-чуруму куду деңнелдиг. Чылдагаан чок ажыл шагы үзер, кылган ажылын хол даштыбиле кылыр кижилер-биле кижизидиглиг ажылы кошкак. Мындыг чылдагааннардан трест планныг даалгаларын, хүлээлгелерин күүсетпейн турарын бодунуң илеткелинге партбюро секретары И. Н. Зубышев, санал берген коммунистер Ю. В. Черепанов, П. А. Козлов, С. Н. Кочергин, Л. Г. Дремлюгова болгаш өскелер-даа шүгүмчүлээн.

Ылаңгыя С. Н. Кочергин механизация эргелелиниң ажыл-агый чорудулгазын, коллективте күш-ажылчы, хөй-ниитичи байдалды шыңгыы сайгарып чугаалаан. Мында партия болуу тургустунган, комсомол организациязы бар болза-даа, ниити күш-ажылчы атмосферага оларның салдары эвээш, ижигип ажылдай берген аныяктар ындай-бээр организациялар кезип, үнүп-кирип ажылдан чоруур ийи-чаңгыс кижилерниң кевиинге алзып, ажылга хамаарылгазы өскерлип турарының чижектери бар. Коллективте социалистиг чарышты организастааны четпес, күш-ажылчы соруу чок байдал хөй-ниитичи идепкейге база салдарын чедирип келген. Эргелелден кадрживан мергежилдиг механизаторларның үнүп чоруп турары дүвүренчиг. Чүл дээрге аныяк, чаа ажылдап чоруур кижилерни хүлээп алырга, оларның машина-техниканы билири, башкарары чегей, ынчангаш үрелишкин болур, анаа турар чоруктарының көвүдеп турары база мында. Камналга-хумагалал талазы-биле ажылдың четпес байдалын ол база тодаргай чижектерге чугаалаан.

Трестиң Кызылда ийи бүдүрүлгезинде байдалга хамаарыштыр чижектер мындыг. Аңаа партия организациязының удуртулгазы, хамаарылгазы кандыг боор келгенил? Бүдүрүлге - техниктиг четчелээшкин эргелелиниң ажылын партия хуралынга чугаалашкан, механизация эргелелинде партбөлүктүң организакчызы-биле беседаларны кылган. Ынчалзажок партия организациязы кол чүүл болза, бүдүрүлге ажыл-чорудулгазынга удуртулгадан аңгыда, кижилер-биле ажылче, идей-политиктиг кижизидилгеже, коллективтерге таарымчалыг мораль-психологтуг байдалды тургузарынче доктаамал кичээнгей салыры болур деп чүвени бодап планнаваан, ол талазы-биле хоомай ажылдаанын хуралга база демдеглээн.

Трестиң партия организациязы отчёттуг хуралга шүгүмчүлелдиг саналдардан чогуур түңнелди үндүрүп, коллективтерниң дайынчы өөзү, мобилизакчызы болур бодунуң ролюн бедидип, Аъш-чем программазынга дорт холбаалыг улуг бүдүрүлгениң ажыл-чорудулгазынга дээштиг салдарын чедирер боор деп идегел бар.

М. СААЯ,
«Шынның» корр.

Даш-оол Иргитович Седий Эрзинде «Чаа орук» совхозтуң мурнакчы малчыннарының бирээзи. Он бирги беш чылдың ийиги чылында Даш-оол Иргитович өөнүң херээжен ээзи Ямаа Шараповна-биле төрүүр чүс хойга онаалтыр 103 хураганны, хой бүрүзүнден 1,8 килограмм дүкту кыргып алганнар.

Мурнакчы малчын өг-бүле келир кышка удур малын семиртип, өдек, кыштаан белеткеп, чылыглааш, четчир санныг сигенни кезип алган.

Ажылынга кызыман, эш-өөрүнге эвилең-ээлдек боорга, Д. И. Седийни ажыл-агыйның малчыннары хүндүлээрлер.

ЧУРУКТА: мурнакчы малчын Д. И. Седий.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ДӨРТКҮ ТИИЛЕЛГЕ

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказында комсомолчу-аныяктар коллективтериниң ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан социалистиг чарыжының он бирги шалыпчы неделязының түңнелин үндүрген. Соолгу неделяны Марий АССР-ге тураскааткан. Ол неделя дургузунда эки түңнелди бедүүн руда болбаазырадыр цехтиң № 5 ээлчээ көргүскен. Ук ээлчегни Валентина Ипатова удуртуп турар.

Цех неделя дургузунда 73,05 тонна сорттуг даг-дүгүн болбаазырадып үндүрген. 25,4 баллды чедип алган. РСФСР-ниң автономнуг республикаларынга тураскааткан шалыпчы ээлчегте ол коллектив дорт удаа тиилээн.

Бирги ээлчегниң коллективи (улуг мастер К. Монгуш) база багай эвес түңнелдерлиг болган. Бо коллектив ындыг чарышка үш удаа тиилекчи болуп үнген.

«Найырал ээлчээниң» эң эки ажылчыннары № 5 ээлчегниң регулировщиги Б. Лопаа, электри каңнакчы О. Бегзи, № 1 ээлчегниң дериглелер машинизи У. Монгуш олар болганнар.

Ээлчеглер Улуг Октябрьның байырлалын күш-ажылчы белектерлиг уткуп алыр дээш ажылдап турарлар.

Ш. ИРГИТ.

Идеология фронтузунуң дайынчызы

АМЫДЫРАЛ-БИЛЕ ХОЛБААЛЫГ

Валентина Абрамовна Чихачева — Кызылдың сүт комбинадының хоочун пропагандистериниң бирээзи. Чээрби беш чылдың дургузунда партийжи даалганы ол ак сеткилдиг күүседип, коллективтиң ажыл-ишчилериниң политиктиг билиин бедидеринче сагыш салып, өөредилгени комбинаттың мурнунда салдынган ажыл-агый айтырыгларыбиле сырый холбаштырып келген. Бүдүрүлге багай эвес күш-ажылчы түңнелдерни чедип алырынга өөредилге дузалап турар. Бо чылдың эрткен тос айларында сүт комбинады республиканың үлеттүр бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка тиилекчи болуп үнген, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир школаның пропагандизинге В. А. Чихачеваны бо өөредилге чылында томуйлаан. Мында 27 дыңнакчы бар. Баштайгы кичээлдер организастыг эрткен. «Хостуг республикаларның бузулбас эвилели» деп бирги теманың кичээлин эрттиреринге пропагандист хыпамчалыг белеткенген, ынчангаш ол солун эрткен. Ленинчи национал политиканың амыдыралда чайгылыш чок боттанышкынын, совет улустарның бузулбас быжыг найыралын, ажыл-ижин тодаргай чижектерни киирип тургаш, тайылбырлап берген.

Валентина Абрамовна байлак дуржулгазын аныяк пропагандистерге күзелдиг-биле чугаалап бээри ооң эки чаңчылы болу берген. Чоокта чаа республиканың пропагандистериниң курстары СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңынга эрткен, аңаа В. А. Чихачева өөрениш билиин бедиткеп. Орта чамдык аныяк пропагандистер-биле ужурашкаш, кичээлдерге канчаар белеткенип, ону эрттирип турарын болгаш өске-даа пропагандистиң ажылынга хамаарышкан айтырыглар талазы-биле арга-дуржулгазын чугаалап берген.

ЧУРУКТА: «Новосибирсельхозпроект» институдунуң Тывада салбырында аныяк пропагандист Д. А. Белоусовага В. А. Чихачева (оң талазында) дуржулгазын чугаалап берип орары.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ТӨЛЕПТИГ УТКУУР БИС

Бай-Тайгада «Бай-Тал» совхозтуң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга төлептиг ужуражыры-биле алган социалистиг хүлээлгелерин канчаар күүседип база мал кыштаглаашкынынче кандыг белеткелдиг кирип турарын чугаалап бээрин совхозтуң директору Маңзырыкчы Сүрүңович Ооржактан бистиң корреспондентивис дилээн.

— СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, чурттуң алдарлыг юбилейинге күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш бистиң совхозтуң ажылчыннары бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап, байырлал мурнунуң чарыжында калбаа-биле хаара туттунган — деп, М. С. Ооржак эгезинде демдеглээн. — Ооң түңнелинде бо чылдың планныг онаалдалары болгаш хүлээлгелери чедиишкинниг күүсеттинип турар. Күрүнеге 40 тонна дүк садар тургаш, 45 тонна ажыгны дужааган. 430 тонна эътти садар планны ажыр күүсеткен. Сүт садарының чыл онаалдазын ажыр боттандырган.

Аъш-чем программазында салдынган сорулгаларны чедиишкинниг боттандырары ниитиниң малынга четчир санныг чемнерни белеткеп алырындан улуу-биле хамаарыжырын совхозтуң ажыл-ишчилери эки билир, ынчангаш мал чемнериниң белеткелин организастыг чоруткан. 3300 тонна сигенни, 200 тонна будукбүрүнү, 100 тонна витаминниг сиген далганын белеткээн, 450 тонна сенажты, 650 тонна силосту салган. Бо санвар шуптузу бердингеп онаалдаларны ажып турар. Бо чүгула херекке чүгле тускай мал чеми белеткээр бригадалар, звенолар шалыпчы ажылдаан эвес, албан организациялар, школа, эмнелга коллективтери, агиткварталар, малчыннар идепкейлиг киржип, төлептиг үлүүн киирген. Малчыннардан Мөңге Өзер-оол, Хомушку Таар-оол болгаш өскелер-даа боттарының күжү-биле 35-40 тонна сигенни белеткеп алган. Ниитизи-биле алырга, совхозтуң малынга четчир мал чемнерин белеткээн бис.

Мал кыштаглаашкынынга белеткелди частаа эгелээн бис. Кажааларны болгаш чуртталга бажыңнарын септээри-биле үш звенону тургускан, олар онаашкан ажылын багай эвес күүсеткен. Малчыннарга ийи чаа бажыңны тудуп берген. 350 хой кирер кажааны ажыглалда киирген. Мал чемнерин шээр малдың шупту 72 коданында сөөртүп чедирген. Кыштаг бүрүзүнде 15-35 тонна чедир мал чемнерен дужурген. Сүт-бараан фермазында сиген, силос, сенаж четчири-биле бар. Удавас шээр мал оолдап эгелээр, аңаа белеткелди чорудуп турар. Малчыннарга дузалажыр 116 сакманчы херек, ону четчелеп турар.

Малчыннарның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче доктаамал кичээнгейни салып келген. Ынчангаш чуртталга бажыңнарын тударын көвүдедип, коданнарже электри чырыын киирер хемчеглерни ап турар бис. Туралыг хойжу бригадазының төвүн электрижиткен, улустуң ажылдап, чурттаарынга ол таарымчалыг байдалды тургускан. Ам чеди кодаңга электри чырыын киирер бис. Оларга бичии шимчедикчилерни тургузар. Малчыннарны аъш-чем, одаар чүүл, транспорт-биле хандырары дирекцияның хүн бүрү кичээнгейиниң төвүнде туруп турар.

— Бистиң совхозтуң ажылчыннары ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуп, келир чылын мал болгаш чер ажылындан хөй продукцияларны алырының магадылалын тургузарынга бүзүрелдиг — деп, совхоз директору М. С. Ооржак түңнелинде чугаалаан.

МАКТАДЫП ТУРАР

Күш-ажылга тура-соруу кыптыгып чоруур комсомолчу кыс Марина Доңгак 1979 чылда Чыраа-Бажы ортумак школазын дооскаш, Шык-Бажы сүт-бараан фермазынга саанчылаар күзелин совхозтуң дирекциязынга, комсомол комитединге илереткен. Ооң күзели боттанган. Ажылдың баштайгы хүннеринде-ле 18 инекти хүлээп ап, эртен, кежээ оларны саап, чемгерери белен эвес болбайн аан.

Ынчалза-даа кады ажылдап турары дуржулгалыг саанчыларның чагыг-сүмелерин дыңнап, ажылдың хыйын чоорту тып, мергежип, удаванда өөрүнге «Эр-хей, Марина!» деп мактадып, шилип алган мергежилинге улам хандыгып эгелээн. Совхозта ажылчыннарның профэвилел комитеди саанчылар ортузунга калбарган социалистиг чарыштың чыл түңнелин үндүрген. Бир инекке онаалтыр 1400 килограмм сүттү саап, үшкү черни ээлээни дээш Марина Доңгакка үшкү черниң дипломун база акша шаңналын тывыскан, күш-ажылга улам сорук киирген.

Комсомолчу - аныяктарның Шык-Бажы сүт-бараан фермазының коллективи аныяк саанчының ажылга кежээ, кызымаан эскерип, мактап, чугаалажып тура-даа, Марина Доңгак шаңналдыг черге чедир ажылдаптар мен деп баштайгы чылында бодаваан. Ооң бээр-ле Шык-Бажы ферманың сураглыг саанчыларының одуруунга чыл санында кирип, күш-ажылчы түңнелдеринге боду бүзүреп, ажылынга ёзулуг мастер апарганы ол.

Он бирги беш чылдың ийиги чылында бир инекке онаалтыр 2000 килограмм сүттү саар, ССРЭ-ниң 60 чылынга күш-ажылчы бедик көргүзүглерлиг ужуражыр хүлээлгени Марина Доңгак алган. Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга үлүг-хуузун киирери илергейлээн мурнакчы саанчы сезүнге ээ болуп, үшкү кварталда бир инекке онаалтыр 1656 килограмм сүттү саггаш, ажыл-агыйның мурнакчы саанчыларының одуруунда база катап кирген.

ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур ажыл-агыйның саанчыларының ортузунга калбарган чарышка тос айлар түңнели-биле Марина Доңгак ийиги черни чаалап алган. Комсомолчу саанчыга чаңгыс чер чурттугларының улуг бүзүрелди көргүзүп, эрткен чылында район Совединиң депутадынга соңгуп алганы таварылга эвес.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң коммунистери ону чоокта чаа СЭКП кежигүнүнге кандидат кылдыр хүлээп алган. Мурнакчы саанчы Марина Доңгак алган хүлээлгелерин чедишкинниг күүседип, чоокта төлептиг бараан болур дээрзинге чигзиниг турбас.

А. ОНДАР.

Чагаа парлаттынмаза-даа

«ХАДЫҢ» СОВХОЗТУҢ МАЛЧЫНЫ ОЙБА БАЙКАРАГА

Силерниң чагааңарны редакция истеп, хынап сайгарары-биле улус депутаттарының Бии-Хем район Совединиң күүсекчи комитединиң даргазынче чоруткан турган. Улус депутаттарының район Совединиң күүсекчи комитединиң даргазының оралакчызы А. Шулеповтуң дыңнатканы болза, чагаада айыттынган фактылар бадыткаттынган. Хадың суурда садыг эргелекчизи В. Малаников садып алыкчыларга ээлдек-эвилең эвес чоруу дээш сагындырыгны райпо баштаар чериндеп алган. Кандыдаа бараанарны чажырып садыглаары совет садыгның дүрүмүнге хоруглуун райпо баштаар чери садыгжыларга база катап сагындырган.

ЭЭРБЕК СУУРНУҢ БӨЛҮК ЧУРТТАКЧЫЛАРЫНГА

Шкафтар садып алырыңарга көрүнчүктери чок, садыгжылар К. Клара, Х. Таня олар мебельдерни катап четчелеп бээрин азы өртээп эгидерин дилээриңерге дорт харыы мынчага чедир бербээнин хомудаан болдуңар.

Чагаада айыттынган фактылар шын болган. Амгы үеде райпонуң ажылдакчылары садып алыкчыларның мебельдерин бүрүн четчелээн. Ол дугайын Бии-Хем райкүүскомунуң даргазының оралакчызы А. Шулепов дыңнаткан.

КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ ЧУРТТАКЧЫЗЫ ЛАЗО МОНГУШКА

Бии-Хемниң Биделиг сүт-бараан фермазында кижи эмчизи чок. Ук суурнуң садыы үргүлчү хаалгыг турар. Клуб чогуур деңнелге чедир ажылдавайн келген деп хомудап бижээн чагааңарны редакция алган. Улус депутаттарының Бии-Хем район Совединиң күүсекчи комитединиң даргазының оралакчызы А. Шулепов сүт-бараан фермазында фельдшерни тургусканын, ында садыг доктаамал ажылдап турарын болгаш эрги клуб эргелекчизин солаанын дыңнаткан. Ук клубтуң котельнаязын септээп, одаар чүүлдү бүрүнү-биле сөөртүп алган.

БРИГАДАНЫҢ партбөлүк удуртукчузу Бораргаанның санал бээр сен деп чүзү боор. Баш удур бижип алыйн бе дээримге база хоржок, бодуң бодалдарыңны саазын чокка чугаалавыт дээр. Ол бир талазында чөп эвесле, чугаалаар болза, херекти хайныктырып кээр бодалдар-ла хөй. Бирээде...»

— Игорь, хураганнарың ижер суу төне берди, ам ийи хуун хире сугну улуг доскаардан экеп кудуп бер! — дээн калайның үнү ооң бодалдарын үзе кирипкен. Игорь Дагба өдек эжин турган хүүрээн салып кааш, баалыңныг ийи кочалын алгаш, кыжын суу доңмазын дээш адаанга от салыр кылдыр тургузуп каан доскаарынче базыпкан. Орук дургаар ооң бодалдары элезин дег саарлы берген.

Үениң маңын чүге деңнеп болурул? Чылдың дөрт эргилдези үш-үш айга хуваттынган-даа болза, дыка-ла дүргеп эртип турар-дыр ийин. Шеригден халашкаш, Адаш ирейниң уруу Чечек-биле өг-бүле тутканындан бээр тос чыл чедип ор ыштаксыл. Тос чыл. А сактырга дүүн чаа-ла Мөңгүн-Тайганың шуурган-хадын-даа, сугтур чазын-даа, караңгы дүнүн-даа тоглбайн, өле аъдын мунупкаш, өңгүр хевин кедипкеш, Чечектиң ада-иезиниң аалын дээргилеп турган-даа ышкаш.

Шеригден халажып келгеш, малчыннай бээр мен деп бодавайн чораанын Игорь база катап сактып келген. Харын шагдаа ажылы ону сонуургадып чораан. Адазы Доңгак Дагба аныяк шаанда Мөңгүн-Тайганың баштайгы шагдааларының бирээзи чораан. Игорь шериг хепке ийи чыл дургузунда чаңчыга берген, а шагдаа форма аңаа дөмей болгай.

Ол күзүн Игорь ада-иезинге дузалакчылап турган. Кезек үени эрттирип бергеш, доктаамал турумчууру-биле суурже кириптер бодаан. Ынчалза-даа назыны дегүй берген ада-иезинге оглунуң дузазы кажан-даа херек боорга, чоруурундан дадагалзып турган. Ынчап турда кыш дүжүп келген. Төрүүр хой хураганнай эгелээн. Дузалакчы кадарчы кылдыр томуйлаан кижизи келбээн, сакманщиктээрни-биле чаңгыс кижи чоруткан. Ооң бирээзинге комсомол райкому Игорьнуң бодун томуйлаан. Комсомолчу путёвка ёзугаар ада-иезинге сакманщиктээрге багай чүү деп.

ХОЙНУ Игорь адазы-биле ээлчежип кадарып турганнар. Бир хүн Доңгак ирей, дараазында — Игорь. Чажындан-на мал аразынга өскен болгаш, оъттуг черни Игорь боду шилип аар, хойну канчаар одарладырын билир. Ынчалза-даа адазы дөмей-ле хүнээр черин эртениң-не айтып бериц, чагыын бээр чаңчылдыг.

Бир хүн ол Кызыл-Шанчыгның тейлер аразынга хоюн кадарып чораан. Хой элээн доктаап, оъттай бээр аразында ол ном номчуй берген. Тергиин-не солун ном болган. Баш көдүрбейн, хоюнуң уунче көрбейн, чеже хире олурганын ол билбээн.

— Кадарган малың ээн салып, кижи хоюнче кадып турар чүү ындыг малчын сен! — дээн кыс кижиниң үнү ону номдан чардыктырыпкан. Топтап көөрге, кожазында аалдың уруу Чечек болган. Ол хүн база Чечек хой кадаргаш, чернин ыжын бодап чорааш, тейлер аразында Игорьнуң хоюнче билбейн бодунуң хоюн кирипкен болган. Баштай ылавылап алыр турган. Буруу кайызында-даа бар. Ынчангаш, дыка маргышпайн, ону өң-чүзүнүнең тургаш, чарып хүнээннер. Чечектиң мал таныыры тергиин болган, Игорь ооң база дуданаан.

— Өскениңни ал, Чечек, кыс апарып-тыр сен — деп, Игорь ажыл доозулганда аңаа чугаалаан.

— «Кижи өзер, кидис шөйлүр» чүве ыйнаан, мооңар. Сен база шору аппарып-тыр сен, биеэги опчок чоруун чок — деп, Чечек удур «шаккан».

— «Опчок» деп чүнүл, харын чыткан хой тургуспас эвейик мен бе.

— Ынча диве. Бир катап школага мээң бажым дүгүнге дозу чаап кааныңны уттупкан сен бе? Опчогуң ол-дур.

Аныяк кижилерниң ол маргылдаазы аас былаашканы эвес, чаш чылдарын кады салынганының, чалыы чүректер-

рулдаазын кожазында аал бүрүзү билип турар апарган. Бир катап адазы Доңгак ирей кылын-халаг апаргаш, «Келин кудалаарда ырак барбас маңалыг чүве бо» деп органы база анаа эвес...

Ооп бээр тос чыл эрткен. Игорь биле Чечек өг-бүле туткан соонда бир кодан хураган хүлээп алганнар. Төрүвес дээрден башка дөмей-ле күженипкин негээр мал.

шыңгы шылгалдазын тергиин эки туткан аныяк өг-бүлеге көргүскен бүзүрел ол.

Коммунист дугайында чугаа

БҮЗҮРЕЛ

ня кожалаштырарының сөстери болган. Дараазында база хоюн чаңгыс черге кадарар боор дугурушкаш, хойларының соонче ийи аңгы тараапнар.

ИГОРЬНУҢ суурга чурттаар дээң күзели чоорту-ла ырап бар чыткан. Ада-иези кыраан, оларны солуур кижи херек апарган. Акызы Чочай-оол чолаачы, дуңмазы Алёша база механизатор. Олар кайын малчыннаар. Ооң аңгыда кожазында аныяк кыс Чечек база бар. Суурже кирер болза, ол ырай бээр. «Шоодай иштинге шивегей чажыртынар» эвес, аныяктарының со-

Аарып-аржый бээр ийне, бажы оскундура бээр ийне дээш сагыш салыр чүүлдер-ле хөй.

Аныяк Дагбалар малын ол чылды менди ажырганнар. Чаңгыс-даа башты хоратпааннар. Төрүүр хой хүлээп алыр дээрге, адазы-даа ынатпаан, «Малчын» колхозтуң баштаар чери-даа дадагалзаан. Төрүүр хой малдаары — харысалгалыг ажыл. Ынчангаш, аңаа улуг дуржулга херек.

Дагбалар төрүвес малды дөрт чыл дургузунда хорамча, чидириг чок кадарып келгеннер. 1976 чылда оларга төрүүр хойну бир дугаар хүлээдип берген. Малчынның

БҮЗҮРЕЛ. Игорь Дагба ол чылын база бир кол бүзүрелге четкен. Чүл дээрге, совхозтуң коммунистери ону СЭКП кежигүнүнге кандидат кылдыр хүлээп алган. Партияга кирер мурнунда Дагба бодун аңаа-ла чоп аразынга чурттап, ажылдап чоруур кижи кылдыр көрүп чораан болза, ону хүлээп алган хуралга ындыг эвес деп чүвени ылап билген. Ол аңаа хүн эрттерип чорбаан, төрээн совхозунуң малын хүр менди ажаар, кадарар дээш эвээш эвес ажылдыы кылыц чораан болган. Чамдык ырт-даа, хураган-даа кадарган малчыннар канчап малын чудадып, оорга алзып, чылдагаан чокка баш сапын хорадып алырыл? Дөрт чыл дургузунда Дагбаларның кадарган малындан чаңгыс-даа хораваан. Ол эрес-соруктуг күш-ажылдың түңнели эвес бе?

Ылаңгыя хоочун малчын Күнзенмаа Кара-Доңгактың мычаңгы сөстери аңаа дыка харын дегген.

— Игорь-биле чаңгыс бригадага кады дөрт чыл ажыл малчыннап келгеш, ооң эрес-кашпагайын, ажылгырын доктаамал көрүп келдим. Чүгле дааңган ажылынга эвес, хөй-ниити ажылга база идепкейлиг кижи-дир. Ындыг эки мөзүлүг, аныяк-даа болза, өөрүнге хүндүткелдиг кижи партияга черле төлептиг деп бүзүрээш, аңаа рекомендацияны берип тур мен — деп, ол чугаалаан.

Коммунистерниң бүзүрелин Игорь Дагба шынзыдып шыдаан, ам-даа шынзыдып чоруур. Бо үениң дургузунда төрүүр хой бүрүзүнден хураганны ап келген. Бурунгу чылын чүс башка онаалтыр 113 хураганны база алган. Келир чылгы хүлээлге база улуг...

ПАРТБӨЛҮКТҮҢ хуралынга чугаалаар дээн чүүлүнге Игорь база катап эгиип келген. СЭКП кежигүнүнге кирге-ле ол бригаданың политөөредилгезин харылап келген. Ооң дугайында чугаалаар апаар. Бо чылдагы өөредилгениң четчелээшкинин доозулган, аңаа Дагба база эвээш эвес үлүүн киирген. Баштайгы кичээл эрткен. Аңаа бригаданың чамдык коммунистери келбейн барганнар. Амгы үениң малчыннарынга политөөредилгениң ажыктыының дугайында база катап сагындырза артык эвес. Келбээн эштерниң аттарын адап тургаш, шүгүмчүлээр апаар. Кичээл соонда оларның аалдарынга четкен, оңаагай чылдагааннар чок болган. Ону база чугаалаар херек.

Ийет. Санал дээрге саналла болгай. Ооң аңгыда база бир бодал бар. Бригаданың чамдык малчыннары кыштагларынче сигенни база четче чедирип албаан-дыр. Кажааларының үүрмек септелгезин кылбаан эштер база бар. Коммунист кижи коллективниң ындыг четпестери-биле эптежип болур бе? Ынаап чугаалаар апаар. Кодан бүрүзүнде ниитиниң өнчүзү-дүр, ол дээш кижи бүрүзү сагыш човаар ужурлуг.

Хурал бүдүүзүнде ол кадайы-биле ынак сүмележип алыр деп шиитпирлээн. Хуралга Чечек баар, ол база СЭКП кежигүнү. Чүгле хуу амыдыралга эвес, партийжи даалгаларны, район Совединиң депутады хүлээлгезин күүседиринге-даа Чечек эки сүмелекчи, идегелдиг дузалакчы. Чамдыкта өг-бүлениң сүмележилгези ийи коммунистиң хуралы-даа апаар. Ол ындыг болур ужурлуг-даа.

Д. ЧЫДЫМ.

Сталинград тулчуушкунунуң 40 чылынга

«Немец-фашистиг шериглерни Сталинград чанынга чылча шапканы» деп панорама Сталинградтың камгалакчыларының чижеглээр чуве чок маадырлыг чорууну дугайында оваа тураскаал болуп турар. Ол панорама-чурук—чуртта эң улуг (чуруктарлыг пөстүң хемчээли—120-16 метр). Сталинград тулчуушкунунуң маадырлыг төөгүзүн панорама тодаргай көргүзүп турар.

«Сталинград тулчуушкуну» деп музей-панораманың комплекизин Волга хемниң бедик эриинде Волгоградтың төвүнде тургускан (чурукта).

Э. КОТЛЯКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Айтырыңар, харыылап берээл

КАНДЫГ ЧИИГЕЛДЕЛЕР ТУРАРЫЛ?

Көдээ суурларда болгаш район-даа төптеринде чурттап турар персоналдыг пенсионерлерге чылда одаарынга хереклээр 12 кубометр ыяшты 50 хуу чиигеткен өртек-биле алырын айыткан. Районда одалга хандырылга черинде ындыг ыяш белеткевейн турар. Ынчангаш 1 кубометр ыяшты 3 рубль 80 копеекке садып одап турар бис. Чурттап турар черниң ажыл-биле совхозтан, албан организация, бүдүрүлге черинден ыяшты чиигелделиг өртек-биле хандырып болур бе? Ол ышкаш радио, телефон хөлезинингде чиигелде бар бе? Персоналдыг пенсионер инвалид кижи аарыг болган таварылгада, ол кижиниң чурттап турган бажыңын чыда арыглап чугаалап бээринге кайы чер дузалаар ужурлуг? Садыгдан аъш-чем алырының чуруму кандыгыл?

Д. МИЖИТ.

Тес-Хем район.

Персоналдыг пенсионерлер болгаш оларның азыралында турар өг-бүлезиниң кежигүннери хоорай-даа, көдээ-даа чурттап турарындан ылгал чокка газ, канализация, электроэнергия, оттулар чуул болгаш бажың хөлезининиң чугле 50 хуузун төлээр. Персоналдыг пенсионерлерни оттулар чуул-биле районнуң одалга черлери [illegible] тургускан өртек-биле оттулар чуулду садып хандырар. Ону персоналдыг пенсионерлерге совхоз, бүдүрүлге албан черлерин демчеттир 50 хуудан-даа эвээжеткен өртек-биле садары кордунмээн. Ол ышкаш тус черниң, республика болгаш эвилел чергелиг персоналдыг пенсионерлерге немелде өрээлдиң база кандыг-бир [illegible] артыкшылдыг [illegible] 15 дөрбелчин метр [illegible] Немелде өрээлди болгаш 15 дөрбелчин метр чедир артык турар чуртталга шөлүн чаңгыс хемчээлге төлээр ужурлуг.

Тус черниң, республика болгаш эвилел чергелиг 30 чылдан эвээш эвес партстажтыг персоналдыг пенсионерлер чылда чаңгыс катап (баарының болгаш кээриниң) оруктар өртээ пассажир азы дүрген чоруур поездилерниң купелиг вагоннарынга, а демир-орук чок черлерге—ужар чуул, суг азы автомобиль транспортунга халас чоруур эргелиг. А хоорай иштиниң автобустарынга, трамвайларга, троллейбустарга болгаш метрога доктаамал халас чоруурун айыткан. Көдээ черлерде чурттап турар персоналдыг район (хоорай) Советтериниң, улус депутаттарының тывыскан шиитпирлери-биле район иштинде пассажирлер сөөртүр автобустарга халас чорун болур.

Персоналдыг пенсионерлерни быжыглаан поликлиниканың эмчилериниң бижээн рецептизин ёзугаар алыр эмнерниң өртээн персоналдыг пенсионерлер болгаш оларның азыралында турар кижилер эмчиниң тускай дузазын база кылымал диш болгаш протезин оон-даа херекселдерин (ховар металлардан аңгызын) дүрген кыдыртып ап болурун база чөпшээрээн.

Радио болгаш бажыңда телефон хөлезинин төлээринге персоналдыг пенсионерлер долузу-биле төлээр болгаш бо талазы-биле чиигелделер кордунмээн. Персоналдыг-даа, назылаашпенсияже үнген азы дайынның болгаш күш-ажылдың инвалидтери кадыкшылы баксыраан бажыңдан болгаш чугайлап, арыглап шыдавас апаргаада, оларга тус-тус чурттап турар черниң ажыл-биле районнуң социал хандырылга черлери, көдээ болгаш район Советтери, профэвилел болгаш өске-даа хей-ниити организациялары бүгү талалыг материалдыг болгаш моральдыг дузазын көргүзер ужурлуг. Үстүнде айыткан чиигелделерни ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1977 чылдың декабрь 19-та бадылааны «Персоналдыг пенсионерлер дугайында Дүрүмде» айыткан.

А. АЖЫ,
Профэвилелдерниң Тыва областы чөвүлелиниң юрист-консультантызы.

Юристиң тайылбыры

ЧУРУМ ЁЗУГААР

Күрүне органнарының болгаш бүдүрүлге, күш-ажылчы коллективтериниң болгаш хей-ниити организацияларының дилээн ёзугаар кайы-бир кижини арагадан албадал-биле эмнелгер ийикпе. [illegible] эмнелге-күш-ажыл профилакторийинге күш-ажылга эде кижизидер ыңдыр чорудар дугайында доктаалды улуг судтары үндүрер.

Эмнелги-биле чорудар деп турар кижиниң оон ажылдап турган черинден бо таварылгада профэвилел комителиниң шиитпирин-даа манавайн үндүрүп болур. Ажылдап чигенин дээш пособиени ана төлевес.

Эмнелип турган, тур үеде ажылдаар шинээн чидирген таварылгада, ук кижиге пособие төлевес болгаш. Пособие төлээриниң чурумунуң дугайында саавырының 114 чүүлү-биле, ээлчеглиг шөлээ бербес. Эмнелге-күш-ажыл профилакторийинге эрттирген үезин ук хамаатының ниити күш-ажыл стажынга санаар.

Бир эвес ол кижиниң эмнелге-күш-ажыл профилакторийинден чораан үези-биле оон чанып келгеш, ажылга кирген хүнүнүң аразы бир айдан ашпас болза, эмги [illegible] тоолуурда, оон мурнунда болгаш эмнелге-күш-ажыл профилакторийинге турган күш-ажыл стажын өөрениң коор.

Эмнелге-күш-ажыл профилакторийинден чанып келгеннерни [illegible] оон мурнунда ажылдап турган коллективиниң чорудар ужурлуг.

Б. БЮРБЮ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

УЛУГ ОКТЯБРЬГА УТКУШТУР

КАБУЛ. «Бистиң найыралывыс алажыттынмас» деп ындыг эгениң ада-биле «Хакикате Сарбаз» солун Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюнга турескааткан мурнуку чүүлүн парлап үндүрген. Афганистанның болгаш Совет Эвилелиниң улустарының аразында ол найырал төөгүлүг ханы дазылдыг болуп турар деп, солун демдеглээн. Улуг Ленинге баштаткан ажылчыннарның болгаш тараачыннарның күрүнезин Афганистанның хамаарышпас чоруун бир дугаарында албан хүүзү-биле хүлээп көрген, ол чорук ийи чурттуң аразынга найыралдың ындынныг үндезини болган. Социал-экономиктиг болгаш культура талазы-биле совет-афган [illegible] жылга национал экономиканы хөгжүдеринге быжыг үндезинин [illegible] нар арттаан [illegible].

Афганистан база Совет Эвилелиниң аразында харылзааларының төөгүзү болза, Советтер чурту Улуг Октябрьның түгүн бедик тудупшаан. Афганистанның улустары-биле найыралга кезээде шынчы болуп [illegible] чак херечилели болуп турар. [illegible] ол акы-дуңмалышкы харылзааларның быжыг үндезиннерин божаңнадыптар ындыг күштер чок деп, ук солун түңнелинде онзалап демдеглээн.

ЛУАНДА. Даштыкы чурттарның улустары-биле найыралдың база эп-сеткил каттыштырылгазының ангола лигазының эгелээшкини-биле Улуг Октябрьның 65 чыл оюн база ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн байырлаарынга белеткелдиң талазы-биле комитетти ында тургускан. Оон составынга МПЛА — Күш-ажыл партиязының ТК-зының харысалгалыг ажылдакчылары, ЖМПЛА-ның — аныяктар партиязының төлээлери, а ол ышкаш АУР-нуң өске-даа хей-ниити организацияларының актививилери кирип турар.

Байырлалдарга белеткел кылдыр Луанданың төп магистралынга —Октябрь революциязы аттыг проспектиге субботникти эрттирген.

Улуг Октябрь бөмбүрзектиң улустарының хостелга, хамаарышпас чорук, тайбың болгаш социал депшилгеже дээш демиселинге оруктуг чырыдып турар деп, ук лиганың даргазының оралакчызы Т. Мигель СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээн. Октябрь, социализм болгаш тайбың [illegible] Ядырлыг халапты болдурбас, чер кырынга тайбыңны камгалаар болгаш [illegible] ССРЭ-ниң тайбың [illegible] саналдарын бүгү анголчулар бүрүн-биле деткип турар.

МАНАГУА. Социалистиг чурттар-биле найыралдың Никарагуа ассоциациязының Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюнга тураскааткан ийиги ассамблеязынга [illegible] ажылчыннар, студентилер, Никарагуаның массалыг хей-ниити организацияларының төлээлекчилери киришкен. Ассамлеяга чүве чугаалааннар улуг Ленинниң Төрээн чуртунуң тайбың болгаш делегейниң айыыл чок чоруу, социал болгаш экономиктиг депшилге дээш демиселге салышкының бедик-биле үнелээн.

Октябрь революциязының тиилелгези делегейниң бүгү улустарының салым-хуузунга төөгүлүг ужур-дузалыг болуп турар деп, социалистиг чурттар-биле найыралдың Никарагуа ассоциациязының чиигине секретары Сокорро Галан медеглээн. Чаа ниитилелдиң тургузуп турар сандиниста революциязынга тайбың эргежок чугула, тайбың дээш Совет Эвилелиниң Октябрьның баштайгы хүннеринден бээрле демиселин келген деп, ол онзалап демдеглээн. Бүгү кижи төрелгетенге кол кыжаныышкын болза, чепсеглениишкиннерни эдерер бүдүрериниң күштелдириринче, делегейниң оттук-чоктаалерин кыпсып үндүреринче угланган Рейганның администрациязының агрессив политиказы болуп турар. АКШ болгаш оларның чалчалары — Төп Американың диктаторжу баштарының ук черде байдалы [illegible] [illegible] революциязы болгаш Сальвадорнуң база Гватемаланың [illegible] турар.

Америк империализминиң милитаристиг пландарынга Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның тайбынга ынакшылдыг [illegible] удурланып тургузуп турар деп, ол медеглээн. Совет чазактың тайбың эгелекчи саналдарын, ылаңгыя ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглавас дээш ССРЭ-ниң хүлээлгезин ассамблеяның киржикчилери бедик-биле үнелээн.

Улуг Октябрьның 65 чыл оюн болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн калбаа-биле демдеглеп эрттирер шиитпирни социалистиг чурттар-биле найыралдың Никарагуа ассоциациязының ийиги ассамблеязы хүлээп алган. Чурттуң янзы-бүрү районнарынга кино көрүлделери, ном ярмаркалары, делгелгелер, совет төлээлекчилер-биле ужуражышкыннар болгулаар.

БОГОТА. Колумбий ажылчы чоннар депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен ышкаш, Улуг Октябрьның 65 чыл оюн байырлалдыг-биле демдеглеп эрттиреринге белеткенип турар деп, Колумбийның коммунистиг партиязының ТК-зының Чиигине секретары Хильберто Виейра медеглээн. Делегей пролетарыятының баштыкчызы В. И. Ленинниң удуртулгазы-биле Россияның ажылчыннарының болгаш тараачыннарының боттандырганы Октябрь революциязы делегейниң хөй-хөй чурттарынга революстуг чорудулганы хөгжүдеринге улуг салдарны чедирген. Бүгү [illegible] [illegible] ажылчын шимчээшкининиң өзүлдези оон түңнели болган. [illegible] Октябрь революциязы идигни берген.

Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегейде баштайгы күрүнези болгаш тургустунганының баштайгы [illegible] тайбың дээш, чер кырынга дайыннарны узуткаары дээш демиселди бодунуң кол сорулгазы кылдыр чарлаан деп, колумбий коммунистерниң удуртукчузу уламчылаан. Совет Эвилели ол принциптерни бодунуң даштыкы политиказынга быжыы-биле болгаш хазыыр чогу-биле боттандырып турар. Оон илии үндүрүп турар хөй санныг тайбың эгелекчи саналдары чер кырында миллион-миллион кижилерниң бүрүн деткимчезин ап турар деп, Х. Виейра онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Боттарының шериглерин камгалаар дээш израиль эжелекчилер хемчеглерни ап турза-даа, ливан патриоттар эжелекчилерге удур идиг халдаашкыннарны кылып турар. Набатия хоорайның соңгу талазынга партизаннар израиль автомобильдин боолаан болгаш ийи интервентиниң аар балыглапкан. Сайда хоорайга патруль машиназы халдаашкынга таварышкан, бир израиль солдат балыглаткан. Халдаашкын кылган черлерни шериглер бүзээлээн. Сайданың чурттакчыларынга болгаш Набатияны долгандыр турар суурларга агааштырып кылганының түңнелинде, ында хей чурттакчыларны, иелдуузун-да аныяктарны тудуп тургускан. Сайдада бажыңнарның кырында снайперлер болгаш пулемётчулар дүн-хүн чок дежурныйлап турарлар. Хоорайже кирер оруктарда постарны тургускан. Олдуң өөрэзиниң чанынга агрессорлар доктаамал ливан армияның шериг албанныглары олурган чуъл машиназын доктаадып туткаш, автоматтар-биле ыыжап турган, оларның чепсээн дужуп бээринче албадаан.

Интервентилерниң шериг лагерьлерин ракеталар-биле чырыдып турар болгаш оларның гарнизоннарын база туруштарын быжыглап турар. Захрани районунда эжелекчилер доктаамал казармаларлыг болгаш силаттарлыг улуг шериг баазазын тургузуп, аэродромну база кылып турар.

Израиль шериглер Алей хоорайны долгандыр турар элээн каш суурларда боттарының туруштарын камгалап, ол черлерге барын-христиан күштер-биле ук черлерниң чурттакчыларының аразынга кадыг-дошкун месилдежиишкинни кара өжегээр өскүткен. Агрессорлар ол районга талаларны чарары-биле чөве берген ливан армияның кезектерин эрттиреринден ойталап турар. Ливан шериглерни Алей биле Кфарматта аразынга израильчер орукту таныглар-биле доскаш, доктаатканнар. Эжелекчилер ливан эргечагырганыардан «ол районда ливан туруштар кырынга ливан вертолёттарының ужудуушкуннарын кылырын соксадырының» дугайында негелде салган.

Тель-Авив ливан шеригниң Чөөн Бейрутче кирериниге шагтыктаар дээш бүгү аргаларны ажыглап турар. Чөөн Бейрутту эжелекчилер Ливанның соңгу талазынче шериглерин болгаш боо-чепсээн эттирер чер кылып алганы билдингир.

Чурттуң премьер-министри Ш. Ваззан израиль шериглерниң эжелеп алган районнарынга чазактың ажыл-чорудулгазынга шаптыктап турары дээш Израильди буруудаткан. Ол Бейрутка медеглел кылгаш, эжелекчилер-биле кандыг-даа кады ажылдажылганы кылбазын сагындырып, ындыг буруулуг чүүлдерни кылган кижилерниң ливан хамааты болур эргезин казыыр апаарын демдеглээн.

Р. ОРЕСТОВ.

БУРУУ ШАПКАН

ХАНОЙ. (СЭТА). Кампучия-тайланд кызыгаарга химиктиг чепсекти ажыглаарынга Вьетнам белеткенип турар дээн Пекин радиозунуң мөге дыңнадыын Вьетнам информация агентилели шын эвес деп буруу шапкан. Пекинниң радиозу «чоокта даа бир чүс ажыг вьетнам чуъл машиналары кургаг созон үезинде дайын чорудулгаларынга ажыглаары-биле кызыгаар районунга химиктиг чепсекти чедирген» деп хоозун бадыткаашкынны кылып турган.

ВИА агентилел ол кара сагыштыг хоозун чугаалааашкынну шын эвес чүүлдер деп медеглээн. Ындыг хоозун чүүлдерни шинтередир чорук химиктиг чепсекти бүдүрүп үндүрерин калбартып турар АКШ-тың айыылдыг планнарынга идиг бооп турарын ВИА айыткан.

• • •

ХАНОЙ. (СЭТА). Вашингтоннуң болгаш оон-биле кады хөлежип турар реакцылыг күштерниң негелдезин ёзугаар КНО «Кампучияга болгаш Лаоска химиктиг дайын дугайында фактыларны тыпаары-биле» бөлүк экспертерни Таиландче база катап чорутканын «Нян зан» солун бижээн.

Шак ындыг «тоолдар» Вьетнамның болгаш ССРЭ-ниң адынга буруудадыышкыннарның чаңгыс-даа барымдаазын оон мурнунда тыппаанчар деп чүүлде чугаалап турар.

«Химиктиг чепсек дугайында» айтырыг талазы-биле КНО-та бадылаашкынның мурнуу чарынында Рейганның администрациязының катап [illegible] ындыг хөй-мегечи кампаниязының дузазы-биле Индий Кыдаттың улустарынга удур бодунуң эң-не аар хүлээдиишкиннерин Вашингтон [illegible] «Нян зан» демдеглээн. Чогум-на америк агрессорлар Мурнуу Вьетнамның, Лаостуң болгаш Кампучияның кырынче аажок хөй хемчээлдиг хораан бүдүмелдерин чашкан. Америк агрессорларның химиктиг дайынының хоралыг уржуктары бо хүннерге чедир читпээн.

ПАТРИОТТАРНЫҢ ШААП ХАЛДААШКЫННАРЫ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сальвадорнуң Революстуг-демократтыг фронтузунуң (РДФ) даргазы Гильермо Унго медээжиишкинниң тайбың ёзу-биле шиитпирлээр сорулга-биле чугаалажышкыннар кылырындан чурттуң америкачы чалча чазааның ойталап турарын шиитпирлиг-биле буруу шапкан. Кандыг-даа баш удур негелделер чокка ындыг чугаалажышкыннарны кылырын РДФ-тиң болгаш Национал Хостталганы Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң (НХФ) кады саналдары [illegible].

Сальвадорнуң патриотчу организацияларын каттыштырган РДФ болгаш НХФ боттарының тайбың саналдарын чурттуң бүгү политиктиг күштеринин чугаалажып [illegible] Г. Унго тура халычылдарның «Венсеремос» станциязынга чүве чугаалааш, медеглээн.

Бистиң саналывыстың эвес сорулгазы болза, кижилерниң [illegible] социал-экономиктиг кризистиң улам-на ханылаары болдурун турар месилдежиишкинни соксадырын чедип алыры болур деп. РДФ-тиң даргазы айыткан. Американчы дерзии ёзу чазааның чурттуң салым-чолун шиитпирлээринге РДФ-тиң болгаш НХФ-тиң-даа киржирин болдурбас дээш кылып турар оралдажышкыннары кризисти чүгле [illegible] революстуг организациялар чурттуң иштинде-даа болгаш даштынында-даа [illegible] улуг бодунуң беттүг күш бооп турар деп, ол онзалап демдеглээн.

МАДРИД. (СЭТА). Сальвадорнуң партизаннарының отрядтары чурттуң Сенту-Чөөн талазында делгем черлерни контрольдап турар. Сан-Сальвадордан ЭФЭ агентилелдиң дыңнадып турары-биле алырга, НХФ-тиң революстуг эргечагырганыары эзлеп турар районнарда 45 муң хире кижи чурттап турар. Тура халыкчылар Хикаро, Ласкуальтес болгаш Лагуна (департамент Чалатенанго), Торола, Сан-Фернандо, Перкин болгаш Хоатка (департамент Морасан) болгаш Каролина (департамент Сан-Мигель) деп чурттакчылыг черлерни эзлеп, бызы-биле тудуп турар.

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сальвадорнуң чалча ёзу-чуруму Вашингтонның дузазы-биле «суур шаап халдаашкынга» тускай-биле белеткенип турар. «Венсеремос» радиостанциязының дыңнадып турарын ёзугаар алырга, ол тура халышкыннарга удур 45 муң чедир шериглерни, [illegible] чагырганчыларын 3 муң шериг албанныгларын октаар деп планнап турар. Оон-биле кады сальвадор шериглер турар черде контрольдап турар районнарны бомбалаарынга напалмнарны ажыглап, оон мурнунда кезип [illegible] улуг хемчээлдиг бомбалаашкыннарга таварыштырар деп турар.

Ынчалзажок НХФ-тиң патриоттары шаап халдаашкыннарын улам калбартып турар. Оожум океанның эриинде Кампанено-де «Конкордия» суурнуң чанында оруктаолар кедээшкинин кылган, дайзынның колоннаазын узуткаан. Партизаннар ол ышкаш Нуэва Да-Сека (департамент Сан-Висенте) суурнуң районунда чазаглыг оруктаковуруктуң камгаалакчыларының турушнайынче халдаашкынны база кылган. Олар найысылалдан 58 километрде, чурттуң товуу чөөн департаментилер-биле холбаштырып турар шугумда Бьро суурнуң чанынга демир-орук көвүрүүн база чаза дескеннер. Оон түңнелинде ёзу-чурумнуң шериглерин НХФ-тиң контрольдап турар районнарынче онзааргаш шаптыктаткан.

БҮГҮ ТАЛАЛЫГ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ХАНОЙ. (СЭТА). ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Чыонг Тиньге баштаткан ВСР-ниң партия-күрүне делегациязының Совет Эвилелинче болгаш Кубаже албанның найыралдыг аян-чоруктарының түңнелдерин ВКП ТК-ның Политбюрозу болгаш ВСР-ниң Күрүне чөвүлели чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүг деп көрген.

Акы-дуңма партияларның болгаш чурттарның удуртукчулары-биле кылган чугаалажышкыннарның, түңнелдериниң дугайында делегацияның баштыңының дыңнадыын чугаалажыг көргеш, ук чугаалажышкыннар чугаалашкан бүгү айтырыглар талазы-биле, үзел-бодалдарның бүрүн дүгжүп турарының байдалынга эрткен деп. ВКП ТК-ның Политбюрозу болгаш ВСР-ниң Күрүне чөвүлели онзалап демдеглээн. Ол чорук кады кылган вьетнам-совет болгаш вьетнам-куба дыңнадыглары, а ол ышкаш вьетнам делегацияның аян-чоруунуң үезинде ат салган. ВСР биле Куба Республиканың аразында найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээде тодаргай илереттинген.

Вьетнам делегациязы-биле чугаалажышкыннар үезинде СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң болгаш Кубаның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары, республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Ф. Кастронуң кылган медеглелдеринге ВКП ТК-ның Политбюрозу болгаш ВСР-ниң Күрүне чөвүлели байыр чедирип турар. Ол медеглелдер болза, вьетнам улустуң революстуг херээн ССРЭ база Куба ханы кичээнгейлиг, пролетарлыг интернационализмниң ёзузу-биле көрүп турарының дугайын херечилеп, акы-дуңма чурттарның шын сеткил-биле деткиип, бүгү талалыг кады ажылдажып турарының илерээшкини болуп турар.

Вьетнам делегациязы чылы-биле, [illegible] хүлээп алганы дээш СЭКП ТК-ның Политбюрозунга, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунга база совет улуска, Кубаның Компартиязының ТК-зының Политбюрозунга, Күрүне чөвүлелинге болгаш Кубаның улузунга [illegible] ВКП ТК-ның Политбюрозу болгаш ВСР-ниң Күрүне чөвүлели [illegible].

КАДЫ КЫЛГАН ДЫҢНАДЫГ

БОНН. (СЭТА). Герман компартияның баштаар чериниң чалааны-биле октябрь 24-тен 31-ге чедир ГФР-ге аян-чорук кылып турган АКШ-тың компартиязының чиигине секретары Г. Холлдуң ГФР-ге аян-чоруунуң түңнелдериниң талазы-биле АКШ-тың коммунистиг партиязының болгаш Герман коммунистиг партиязының кады кылган дыңнадыын Дюссельдорфта тараткан.

Чепсегленишкиннерни эндере бүдүрериниң болгаш конфронтацияның империалистиг политиказынга удур делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдыгы болгаш тайбыңны камгалаары дээш ийи чурттуң коммунистериниң кады чорудар демиселиниң чугула ужур-дузазын дыңнадыгда онзалап демдеглээн.

Санал-оналдарны бүгү талалыг солушканының түңнелинде, ийи партияның удуртукчулары амгы делегей байдалының үезинде тайбыңны камгалаарындан артык чугула сорулга чок [illegible] илереткен.

Чагырыкчы бөлүктерниң АКШ-та болгаш ГФР-де политиказы [illegible] ийи тала шиитпирлиг-биле удурланган.

Совет Эвилелиниң [illegible]ры тайбыңны күзеп база оону камгалаары-биле демисежип турар дээрзин Октябрьның социалистиг Улуг революциязының үезинден бээр эрткен 65 чыл болгаш ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр эрткен 60 чыл бадыткап турар деп дыңнадыгда айыткан. Социализм биле тайбың—аңгылаттынмас. Совет тайбың эгелекчи саналдар, СЭКП-ниң XXVI съездизинге хүлээп алган тайбыңның программазы, социалистиг өске-даа чурттарның тайбың саналдары ол дугайын херечилеп турар.

Оон-биле холбаштыр ийи партия Совет Эвилелиниң чорудуп турар боттуг политиказынга, оон идип үндүргени чавырылышкынның чорудулгазын үргүлчүлээринге база чепсекти дүжүрериниче угланган саналдарга байыр чедирип турар.

Империалистиг күрүнелерниң талазындан тайбыңның херээнге кыжаныш, оларның [illegible] политиканы чорудуп [illegible] ажылчын шимчээшкиннерниң бир демниг хөделириниң [illegible] нистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин улам ыңай быжыг[illegible].

ИРАН-ИРАК ФРОНТУДА

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Иранның Чепсектиг Күштериниң каттышкан штавының болгаш ислам революцияның камгалакчыларының корпузунуң төп штавының медээзинде дыңнадып турары-биле алырга, ноябрь 1-де иран шериглер фронтунуң Факках болгаш Делхлоран дээр чурттакчылыг черлер аразында 50 километр девискээринге ирак шериглерни атакалаан. Чемишкининиг дажыы чорудулгаларының түңнелинде иран шериглер чамдык районнарда 10—15 километр бурунгаарлаан болгаш элээн каш стратегтиг бедиктерни ээлеп алган.

БАГДАД. (СЭТА). Иракты албан ужурунда шериг тайылбырлакчызының Багдадтың радиозунга кылган медеглелинде дыңнадып турары болза, иран шериглер фронтунуң мурнуу участогунда Иракты Мансап мөжүзүнүң районунда 4 кү армия корпузунуң кезектериниң туруштарынче ирак кызыгаарын эртер сорулгалыг шаап халдаашкынны эгелээн. Иран шериглер [illegible] халдаашкынын ойтур шапкаш, оон ирак девискээрже таптыг киирерин болдурбаан. Ол районда [illegible] ирак шериглер хайызынга ойтур шаашкынын кылган.

Араб черлерни немей улам-на эжелеп алырынга Тель-Авив белеткенмишаан, Ливанга тайбыңны хандырарынче чугле чүттүвейн турар эвес, харын-даа тайбың херээнге өжегерээн мөөңдактап турар. Друз чурттакчыларның бот-камгалал отрядтарының болгаш Алей хоорайның районунда барын үзелдиг христиан чепсектиг күштерниң аразынга кадыг-дошкун месилдежиишкиннерни израиль шериглер амыглап, Бейруттуң мурнуу-чөөн талазында туруштарын быжыглап турар.

ЧУРУКТА: Алей хоорайның кызымчуларында израиль бронетранспортёрлар.

ЮПИ—СЭТА-ның телефотозу.

Театр болгаш кино артистери

ЮРИЙ БОЛГАШ ВИТАЛИЙ СОЛОМИННЕР

МОСКВА. ССР Эвилелиниң Бичии театрының бөлүүнге 25 чыл мурнунда Юрий Соломин кирген, а беш чыл болганда, аңаа оон дуңмазы Виталий Соломинни хүлээп алган.

Олар ийилээн аңгы-аңгы үелерде Бичии театрының чанында М. С. Щепкин аттыг театр училищезинге өөренгеннер. Юрий — Вера Николаевна Пашеннаяга, Виталий — Николай Александрович Анненковка башкыладып турганнар. Ол ийи кижи — сураглыг актёрлар болгаш башкылар.

Чогаадыкчы ажылының чылдарында Юрий Мефодиевич классиктиг болгаш амгы-даа үениң драматургиязынга: В. Розовтуң «Кежээки чем мурнунда» болгаш «Дең эвес тулчуушкун» деп шиилеринге, Н. В. Гогольдуң «Ревизорунга» дыка хөй рольдарны күүседкен. Актёрнуң сөөлгү ажылдарының бирээзи болгаш чогаадыкчы улуг чедиишкини — А. К. Толстойнуң «Федор Иоанович хаан» деп шиизинде хаанның ролю болган.

Бо хүннерде «Ревизор» Бичии театрда Юрий Соломинниң болгаш Евгений Весниктиң катап тургусканың ёзугаар үнүп турар. Ол шииже кирери ындыг-ла белен эвес. Ооң ындыг чедиишкинниг болганы тургузукчулар болгаш күүседикчилер-даа ылаңгыя Хлестаковтуң ролюн күүседип турар Виталий Соломинниң-даа ачызы боop турар. Ол улуг мергежилдиг болгаш үре-түңнелдиг ойнап турар. Ол чаа сезонда элээн каш шиилерде киржип турар болгаш оларның аразында «Мамуре», «Угаандан човулаң», «Фиесконуң Генуяге сүлчээзи», «Ревизор», «Курчер» база бар.

Юрий болгаш Виталий Соломиннер чурттуң эң эки болгаш хоочун театрларының бирээзиниң кайгамчыктыг актёр ансамблиниң чарылбас кезээ болу бергеннер.

Соломиннерни кино көрүкчүлери шак таныыр: улуг чедиишкиниг боop турар «Дээрги мындаагыларының адъютантызы», «Дерсу Узала», «Хилинчектенишкинниң кылажы» деп фильмнерге улуг Соломин тырттырган, Виталий Мефодиевичтиниң киржилгези-биле «Даурия», «Улуг утбиазы», «Сибириада», «Хөрээжен нер», «Шерлок Холмс» деп кинолар тургустунган. Актёрларның бирээзи-ле 30 ажыг фильмнерге тырттырган.

Роль солуунда оннаары берге эвес — деп, Виталий сагап турар. Ынчаарда хонуктуң бүгү 24 шагында-даа болза, долуу-биле чогаадыкчы күштү үндүрүп болур.

Юрийниң болгаш Виталийниң ажыл хүнү шуут чай чок: репетициялар, кинога тырттырары, радиога азы телевидениеге бижидилге, шииге оннаары дээш, оон-даа өске, ажыл-ла хөй. Олар ийилээн рессураны чедиишкинниг шиңгээдип алган: Юрий Соломин Бичии театрга «Ревизорну» тургускан. Виталий Соломин В. Ливановтуң «Мээң ынак клоунум» деп шиизин тургузар ажылды доозуп турар. Ону театрга чыл төнчүзүнде баштай үндүрер.

Соломиннер боттарының дуржулгазын анияктарга дамчыдып бериp турар — олар төрээн щепкинчи училищезинде актёрнуң мергежилин башкылап турарлар.

Бир-ле катап Юрий Соломин мынча деп чугаалаан: «Мен бодумнуң хереэнге актёрлардан артык хандыр бердинген кижилерни билбес-тир мен».

РСФСР-ниң улустуң артизи Юрий Соломинниң болгаш РСФСР-ниң алдарлыг артизи Виталий Соломинниң амыдыралы болгаш чогаадыкчы ажылы-даа ол сөстерниң чаңгыс-чаңгыс бадыткаашкыны-дыр.

ЧУРУКТАРДА: РСФСР-ниң улустуң артизи Ю. М. Соломин-биле РСФСР-ниң улустуң артизи Г. А. Карюшкина «Федор Иоанович хаан» деп шииде; Бичии театрның актерлары Елена Цыплакова-биле РСФСР-ниң алдарлыг артизи Виталий Соломин репетиция соонда.

В. ЗАВЬЯЛОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Уран чүүлдүң кижилери

САГЫШ-СЕТКИЛ ХАНЫЗЫНДАН

1966 чылдың чазы. Ынчан найысылал Кызылдың Ногаан театрынга областың школачыларының бирги уран чүүл көрүлдезинге чоруп турган. Ол көрүлдеге бистиң Өвүр районнуң школачылары база эки киржип, шаңнал макталдыг чаңгылаан бис. Көрүлдеге Бии-Хем районнуң школачылары бүгү талазы-биле шыырак белеткенгенин көргүзүп, бирги черни бүзүрелдиг биле ээлээнин сактыр-дыр мен.

«Шынчы өңнүктер» деп кыйгыдан ырны Туран школазының өөреникчилериниң чараш кылдыр ырлап күүсеткени ам-даа караамга көстүп, кулаамга дыңналып келгилээр. Ылаңгыя баянга бүзүрелдии-биле ойнап, ол ыраажыларны башкарып турган дыдырааш баштыг, ак костюм кеткен аныяк кижини оон бээр-ле билир. Бодап, сактып чоруур апарган мен. Характеринда оттар хып, арнында хүлүмзүрүг чайнап берген чоруур башкы кижини эң-не баштай Хандагайты ортумак школазынга өөренип тургаш көрген мен. Оон соонда уран чүүл училищезиниң композитор салбырынга өөренип тургаш, хөөрежип таныжып, алызы барып, чогаадыкчы ажыл талазы-биле өңнүктер апарган бис. Ымма ол? Кызылдың № 2 школазында ырны музыка болгаш төөгү эртемнериниң хөй чылда башкылап турар Альберт Седип-оолович Танов-дур.

Башкы бөгүн бежен харлаар:— Бичиимде хөгжүмге ынак чордум. № 2 школага өөренип турумда, композитор Р. Кеденбиль улустуң хөгжүм херекселдеринге ойнаарын башкылап, мени контрбаска өөредип каан. Оон эгелээш-ле музыкага улам хандыгып, бежен чылдарда Абаканның башкы институдунга өөренип тургаш, композитор Александр Кенельге башкыладып, музыка эртемнериниң ылаңгыя ону чогаадырының талазы-биле хөй ажыктыг чүүлдерни алгылаан мен — деп, башкы Альберт Седип-оолович сактып чугаалап орар.

Альберт Седип-оолович республиканың хоочун башкыларының бирээзи. Ол төрээн чурт, партия, күш-ажыл, аныкшылар болгаш школачыларның ырларын хөйү-биле чогааткан авторларның бирээзи. Ооң баштайгы чогаадыкчы О. Сувакпиттиң сөзүнге «Наңыралды ырлажылыы» деп ырызын 1957 чылда областың Улусчу чогаадылга бажыңы хүлээп алган. Оон эгелээш-ле бо хүннерге чедир бот-тывынгыр композитор чогаал ажылын кагбайн чоруур болгаш чон мурнунга бараан болуп келген. Ол бодунуң кызымаа-биле ырларны симфония болгаш эстрада оркестрлеринге күүседирин чедип ап, ырын-даа улуг хемчээлдиг чогаалдарны ук оркестрлерге бижигилээн. Ийе кезектиг «Хемчик кырында хүн» деп симфония сюитазын, «Мээң Тывам», «Тыва эки турачылар дугайында баллада» деп симфония чурумалдарын болгаш «Саян сюитазын» республиканың радио дыңнакчылары болгаш телекөрүкчүлер улуг сонуургал-биле дыңнап турарлар.

Чогаалчы С. Сүрүң-оолдуң сөзүнге «Партия дугайында ыр», Е. Тановааның сөзүнге «Алдар-аттыг комсомол» база «Салгал», «Ховаганнар», «Койгунак», «Сөөлгү конга» деп уруглар ырларын бисте билбес кижи ховар. С. Пюрбюнуң сөзүнге «Өшпес одум», Е. Тановааның сөзүнге «Сылдыс шокар» деп ырларын чон, ылаңгыя аныяктар, улуг күзел, сонуургал-биле ырлажып турарлар. Башкы, бот-тывынгыр композиторнуң бодунуң «Чырык күзел» деп ырызының алы-биле адаан баштайгы чыынды эрткен чылын номчукчуларга белек болган. Ук ном тыва авторларның иштинден үнген номнардан ылгалыр чүүлү — номда кирген ырлар шупту долу үделгелиг боop турарында. Ында ниитизи-биле чээрби ажыг ыр кирген.

Альберт Седип-оолович ам 1—7 класстарның музыка номун үндүрер дээш чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турар. Хоочун башкы бодунуң башкылап турар № 2 школазында эки ажылдыг пропагандист. Бо одуруглларның автору-биле ол профессионал болгаш бот-тывынгыр-даа композиторларның ырларын чон ортузунга пропагандалаар талазы-биле хөй чылдарда ажылдап келген. Республикада эң-не аныяк чогаадыкчы организация — Тываның Композиторлар эвилелиниң ажылының, оон кежигүннериниң болгаш республикада эгелеп-даа чоруур, хоочун-даа бот-тывынгыр композиторларның чогаадыкчы ажылының дугайында солун лекция, концерттерни чонга хөй удаа бараалгаткан, пропагандистерниң бирээзи. «Үүлең чогузун!» деп аңаа изин-биле күзеп турар бис.

Б. КЕНЕШ.

Кадр Викторовна Сундуй — район эмнелгезинде хүндүткелдиг болгаш макталдыг кижилерниң бирээзи. Ооң кылып турар ажыл-мергежили — рентген-лаборант. Бодунуң амыдыралдан шилип алган ажыл-мергежилинге сеткил-сагыжындан ханы бердинип, аңаа мергежээн-даа аажок. Ол ышкаш рентген аппараттарының нарын механизмнериң кызымаа-биле өөренип, шиңгээдип алганындан улуг бергедээшкиннерге таваржып көрбээн.

Ниитизи-биле Кадр Викторовна кадык камгалал шугумунга он сес чыл иштинде ажылдап келген байлак дуржулгалыг эмчи. 1964 чылда Кызылдың медицина училищезин доозкаш, баштайгы күш-ажылчы базымын Тываның бир кыдыг-кызыгаар районну — Өвүрнүң Торгалыг суурда участок эмнелгезинден эгелээн. Ажыл-ишке чаңчыкпаан аныяк кижиге баштайгы бергелер тургулаан, ылаңгыя кыдыг-кызыгаар суурнуң эмнелгезинге ажылдаары ындыг-ла амыр эвес турган. Машиналыг, аъттыг, чадаг бачым-даа лаш, ырак-чоокче чалаашкыннар шагның кайы-даа үезинде бо-ла таваржып каар. Чылдар эртип, ажылга чоорту чаңчыгып, шуут өөренип берген.

1967 чылда амыдыралының лайы-биле Тес-Хемниң Самагалдайда район эмнелгезинге ажылдап келген. Ол бодунуң онаашкан ажыл-херээн ап ангыда, район эмнелгезиниң хөй-нииити ажылынга база идепкейлиг киржип турар. Ол ышкаш эмнелгеде партия эге организациязының секретарының оралакчызы хүлээлгезин база ак сеткилдиг күүседип турар.

ЧУРУКТА: Кадр Сундуй ажыл үезинде.

Т. КУНГАНЫҢ фотозу.

Ак халаттыг
КИЖИЛЕР

ӨСКЕЛЕРГЕ ҮЛЕГЕРЛИГ

Ак хөйлениниг, шевергин базып каан хүрең чүвүрлүг, дас кара майыктааштарлыг, бажының дүгүн аткаар дырап алган, аксымаар шырайлыг аныяк оол кол эмчиниң кабинединге кирип келди.

— Кандыг херектиг чор силер?— деп, эмчи айтырды.

— Ажылдаар дээш келдим. Кызылдың медицина училищезин доозкаш, келгеним бо.

— Бистиниче чоруткан ышкажыл. Күзеп органым дег болган-дыр. Кайы салбырны дооскаңынар ол?

— Фельдшер-акушер.

— Ажылдаар чериң сени манап турар — дээш, кол эмчи Бай-Тайганың Тапсы-Аксынга ажылдаарын сүмелээн. Оон сүмезин Байыр-оол Хеймер-оол күзелдии-биле хүлээп алгаш, ол черге барып ажылдай берген. Ук чер каш-ла борбак чавыт бажыңнарлыг, а эмнелгези база ийи өрээлдиг бичежек бажың болган. Ынчан ол «Тээли» совхозтуң Найырал салбырының мал ажылдыг бир бригадазының төвү турган.

Чонга херектиг, чугула ижин аныяк оол 1957 чылдың чайынында ыраккы Кара-Хөлге ынчаар эгелээн. Күш-ажылчы оруун чаа-ла ужуктаан аныяк кижилер бүрүзүнге дег, Хеймер-оолга бергелер бо-ла таварышкылаар турган. Ол үеде кижилерниң аргыжар хелгези чүгле аът. Ырактa малчыннардан чалалга кылып улус келир. Ол кыштың соогу, чайның изии-даа дивес далаш-биле чоруп каар. Ажыл эң-не харысалгалыг. Кижилерниң кадыкшылы боттан кол хамааржыр деп чүвени ол эки билир. Үш дүн ортузунда кандыг шаптараазынныг орук-чирик турбас дээр! Саарыглыг Алаш хемни саллап кежер ужурга-даа таваржып турган. Тура-соруу кошкак, салдынчак кижи бо ажылга шыдашпас. Тайга чер болгаш агаар-бойдузу дыка дошкун. Калыг-бергээ өөренмээн ындыг кижилер маңаа тургулааны чажыт эвес. А Хеймер-оол онаашкан ажылынга ынак болгаш, кандыг-даа бергелерге торулбастарның бирээзи. Эрес чоруу-биле ажылынга үр болбайн чаңчыгып шуулаан.

Тээли биле Тапсы-Аксынга аъттыг кижи бир хонуп тургаш чоруур. Хеймер-оол Салчакович ам-тан ап, бо аразынга аъттыг хөй чыл чоруп келген. Шак ынчаар ук суурга 25 чыл эмчилеп ажылдаан Чурттакчы чоннуң хүндүткелин кыдымак ажылы-биле чедип алган. Кадык камгалал шугуму-биле хүндүлел бижиктер, дипломнар, херек демдектери болгаш өртектиг бараннар-биле хөй удаа шаңнаткылаан. Ёзулуг шаңнал — кижилерниң аңаа хамаарыштыр күдээн чылыг-чымчак сөстери, аңаа бүзүрели. «Кижиниң экизи салыжында; кижиниң экизи бүдүжүнде» деп тыва чоннуң мерген чугаазы бар. Хеймер-оол Салчаковичиниң ындыгларга хамаарыштырын турары-даа чөптүг. Хоочунуң дуза дилеп келгеннерге сагыш човангырын, сеткилиниң бичезин кара-хөлчүлер мактап ханмас.

Х. Байыр-оол амгы хүннерде «Кара-Хөл» совхозта участок эмнелгезинде фельдшерлевишаан, хондур дежурныйлаар черде ажылдап турар. Чээрби ажыг чылдар эрткен. Чоннуң амыдырал-чурттталгазы дыка хөгжээн. Ырак-узак аалдарга баарда машиналыг чеде кааптар. Эмчилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунган. Чон чырык, чылыг, делгем бажыңнарда чурттап турар апарган.

Ол өг-бүлезинге, ажы-төлүнге сагыш човаачал ада. Ооңуң ээзи Елизавета Дугаровна-биле он уруғну кижизидип, өөредип өстүрген. Алапениң ажы-төлү ажылгыр. Татьяна ортумак школада, Юрий Кызылда, Антон совхозунда ажылдап турар. Артканнары эки өөредилгелиг, сагылга-чурумнуг өөреникчилерниң одуруунда. Суурнуң чурттакчылары уруг-дарыын сургаарда, бо өгнуң ажы-төлүн чижекке алаар.

— Совет чазак чоннуң чаагай амыдырал-чурттталгазы дээш үргүлчү сагыш салып келген. Ооң херечизин бистиң өг-бүлевистен көрүп боор. Хөй уругллуг дээш дузаламчы акшаны бериp турар. Делгем өрээлдерлиг, чырык бажыңны совхоз дирекциязы берди, уругларывыстың бичиилери — ясли-садта. Партия, чазаавыс бо хире таарымчалыг байдалды тургусканда, чонуңуң, чуртуңуң мурнунга чүгле кызып ажылдаксаазы келир-дир. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур оюн, бүгү чурттаазы дег, үре-түңнелдиг эки ажыл-биле уткуур сорулгалыг бис — деп, Х. Байыр-оол чугаалап орар.

Өг-бүлениң ээлери уруглары-биле кады хостуг үезин чөптүг ажыглап чаңчыккан. Солун-сеткүүл, чечен чогаал номчуурунга, шыдыраалаарынга кончуг ынактар. Дыштаныр хүннерде арыг агаарга бо-ла селгүүстеп чоруурлар. Хеймер-оол Салчакович апы чанлан-на хаактаарынга, хол бөмбүү ойнаарынга хандыкшылдыг. Амгы хүннерде назыны дегүзе-даа, аныяктарның аразында хол бөмбүү ойнаан турарын кижи бо-ла эскерер. Хоочун фельдшер-акушерниң ажыл, амыдыралы — өскелерге үлегер.

В. ХОМУШКУ.
Барыын-Хемчик район.

ТВ

НОЯБРЬ 5-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 9.40 — Эртенги суда шимчээшкин. 8.55 — Мультфильмнер: «Ак-көк чаанчыгаш», «Чаңгыс дээвиир адаанда», «Хуулгаазынныг даштың ырызы». 9.35—П. И. Чайковский. «Иоланда». ССР Эвилелиниң күрүнениң үлегерлиг Улуг театрының шиизи. 11.15 — Телемедээлер. 11.20—14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Амыдыралдың совет хевири». Документалдыг фильмнер: «Бажың». «Алышкылар», «Сээң делегейиң, сээң чериң». 15.40 — «Москва болгаш москвачылар». 16.10 — Хамааты дайынның ырлары. Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң орус ырының үлегерлиг хору күүседир. Уран чүүл удуртукчузу — РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Кутузов. 16.40 — «Москва чанында төрээн черим». Документалдыг фильмниң баштайгы үндүрүлгези. 17.00 — Совет чурулга уран чүүлүнде төөгү-революстуг тема. 17.30 — П. И. Чайковский. Оркестр-биле фортепианога күүседир № 1 концерт.

КЫЗЫЛДАН

18.05 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.20 — Бөгүн делегейде. 18.35 — «Ленин Октябрьда». Уран-чечен фильм. 20.15 — «Үе». 20.55—01.00 — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хурал. Байырлал концерти. Кремльдиң съездилер Ордузундан дамчыдар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Күрүнениң Кубань казактарының хорунуң концерти. 12.45 — А. Толстой. Чогаалдарының арыннары-биле. 13.30 — Амыдыралдың школазы. Школачыларның күш-ажылчы кижизидилгезиниң дугайында телеочерк. 14.00 — Уругларга фильм: «Багира, кайда сен?». 15.15 — Телемедээлер. 15.20—18.10 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.10 — «Октябрьның тиилекчи тугу». 18.40 — «Кондопога дээр суур турган». Телефильм. 18.55 — «Азия төвү». Информация — публицистикалыг программа. 19.25 — Чарлалдар. 19.30—Улуг Октябрьга тураскааткан литература-музыкалыг композиция.

МОСКВАДАН

20.00—«Тамчыктыг удунар чаштар!». «Циркте моортай бажыңы». 20.15 — «Үе». 20.55 — «Идепкейлиг. Чүткүлдүг. Бүзүрел-биле». Пропагандистер ажылының дуржулгазының дугайында документалдыг фильмнер: «Өөредилге номнары-биле ажылдап өөренир», «Пропагандистиң информациязы», «Пропагандист — пропагандистерге». 21.40 — Улустуң аялгалары. 21.55 — «Тиилекчи». Уран-чечен фильм. 23.35—01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Динамо» (Рига). 2-ги, 3-кү үелери.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

ИНЕ-БИЛЕ

Амгы үениң медициназында чаа арга-биле эмнээри кончуг сайзыраңгай болу берген. Оон амыдыралга боттанышкынын республиканың Кызыл хоорайда эмнелгелерден көрүп болур. Поликлиникада ине-биле эмнээриниң кабинеди база бар. Аңаа чон күзелдии-биле эмнедип кээп турар. Аңаа нерв аарыгларын эмнээрге кончуг дузалыг.

Эрткен чылын хенертен хөлчок аараан мен. Барык-ла шуут туруп шыдавас, холдарым туттунмастаан, солагай талакы будум билинместээн. Чогум медерелим анаа. Чадааның-даа, Кызылдың-даа ниити аарыглар эмнелгелеринге чыттырып эмнээн. Анализтерим кадык боop келген. «Кадык-дыр сен» дээш чандырыпкан. Ынчалза-даа байдалым экиживээн. Бергедей бээримге, төрелдерим болгаш уругларым республика эмнелгезиниң неврология салбырынга эккелген. Нерв аарыгларын эмнээр эмчи Билчитмаа Олекеевна Монгуш шинчээш, аарыгны дораан тодараткан. Бо эмчиниң ине-биле болгаш өске-даа янзы-бүрү эмнээшкиннерни чоруткаңының түңнелинде, бир ай болгаш сегип үндүм. Ол Тарыс аржаанынга дыштанырын, күзүн, чалын катап хынадып кээп турарын сүмелээн.

Ынчалдажок чедир эмнеттээнимниң чылдагаанындан бо чылдың апрельде аарыым катап кирген. Катап-ла демги эмнелгемге келдим. Эмнелге эргелекчизи Ольга Фёдоровна Еремеева ээлдек-эвилең хүлээш алгаш чыттырып алган. Дуржулгалыг эмчи мени эмнээр эмчилерге канчаар эмнээриниң бүгү сүмезин берген. Ийи ай иштинде эмчилер Галина Васильевна Верещагина, Ирина Викторовна Киселёва олар ине-биле болгаш өске-даа арга-биле чедиишкинниг эмнедилер. Ол ышкаш физиотерапияның эмчилери Галина Фёдоровна Голубева, Валерия Романовна Буктуева олар янзы-бүрү электрилиг чиңнээшкиннерни кылып, эки-ле эмнээннер. Буянныг эмчилерниң ачызында кадыкшылым катап тургустунуп, күш-ажыл кылып шыдаар болдум. Шынап-ла, амгы үениң чаа аргалар-биле эмнээшкини дээштиглe-дир. Физиотерапияның эт-херекселдери, эмнээриниң чаа аппараттары магалыг. Кижилерниң кадыкшылы дээш сагыш салыышкын бо хире-дир. Кадыымны эгиткен эмчилерге, сестраларга болгаш санитаркаларга өөрүп четтирбишаан, ажыл-ижинге улуг чедиишкиннерни күзээр-дир мен.

С. КАНЧЫЫР-ООЛ.
Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы.

Августа аар кемдээш, Ишкин, Сүт-Хөл эмнелгелеринге удаа-дараа эмнетпеш сегидим. Кайы-даа эмнелгеде эмчилерниң мөгаг-шылаг чок ажылдаарын эмнедип чыткан үелеримде көрдүм. Кижилерниң кадыы дээш дүн, хүн чок ажылдап кээр болдулар. Чингээ, Сүт-Хөл эмнелгезиниң кезип эмнээр салбырының улуг эмчизи Оюн-оол Шуружевович Ондарны чон мактаар.

ӨӨРҮШКҮНҮҢ СӨСТЕРИ

Чоннуң ындыг макталын ол кызымак, ажылгыр чоруу-биле чедип алган. Ол дуржулгалыг эмчилерниң бирээзи. Чурттакчы чон ону кедээ болгаш район Советтериниң депутадынга каш удаа соңгаан. Кадык камгалал шугумунуң лайы-биле каш-даа катап шаңнаткан.

Амгы хүннерде кадык-серек чурттап ор мен. Мээң кадыымны катап эгиткен алдын холдуг эмчилер О. Ш. Ондарга, Ишкин суурнуң эмнелгезинде М. Л. Түлүшке, С. М. Ондарга өөрүп четтиргенимни илереттим.

С. ТЮЛЮШ.
Чөөн-Хемчик район.

ИДЕПКЕЙЛИГ

Районнуң улуг эмчизи Дугар-оол Хертек бо чылын бо зунун ажылдакчыларының күжү-биле чеди машина кирер гаражты тудуп алган. Ам чүгле системазын кылыры арткан. Эмнелгелерниң септелгези, одалга системалары болгаш одаар чүүлдер чогуур үезинде кылдынган. Эмчиниң ажыл-ишчизин, коллективин удуртуп турда билдилиин чоn үнелеп чугаалажып турар.

Эмнелге коллективиниң хөй ниити ажылдарга киржилгези эки. Бо коллектив «Мөген-Бүрең» совхозту шефке алган. Олар совхозка 600 кг дүк кыргыыр планын ажырган. Ак-Чыраадан 15 тонна сиген белеткээр турган. 33 тонназы белеткеп берген. Малчыннарның кажааларын бо-ла конгарып баарлар. Шак ындыг үүүшкүнде олар лекция, беседаны ынап-ла кылыры чаңчыл болу берген. Чоокта чарлаттынган күскү субботникке идепкейлиг киржип турар.

М. ХЕРТЕК.
Мөңгүн-Тайга район.

АЙЫЛДАН ЧАЙЛАТКАН

Бодум тракторист кижи мен. Бо чылдың июльда хенертен бажым аараан, медерелим безин осунуп турдум. Ак-Довурактан республика эмнелгезинге эккелген. Нейрохирургия салбырының дуржулгалыг эмчилери Алексей Борисович Бублик биле Виктор Павлович Никитинниң эки эмнээниниң ачызында, кац-кадык кылдыр сегидим. Олар рентген аппаратка көргеш, баш мээзинче хан чүгүрген деп түңнел кылгаш, кончуг нарын кезиишкинни кылганнар. Оон түңнелинде кадык болдум, чүгле кезиишкинниң билдирбес сорбузу арткан.

Бистиң эмчилеривис кижи дээш шак мынчаар билиин, күжүн болгаш уйгу-дыжын харамнанмайн бараан боop турарынга кым-даа өөрүшкүзүн илеретпес арга чок. Ынчангаш өг-бүлемниң омунээзинден үстүнде адааным эмчилерге, сестраларга болгаш санитаркаларга өөрүп четтиргенимни солун дамчыштыр илереттим.

Ч. КАВАА.

КИНО

НОЯБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дүрген... чажыт... губчека» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Иван Васильевич профессиязын солуп тур» 9.30, 12.50, 16.10, 20.00, Чаа киночыынды 11.20, 14.40, «Факт» 18.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сөөлгү аът чарыжы» 15.00, «Башкы» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Көскү чылдагаан чокка» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Сөөлгү ээлчегге» 18.30, 20.30 (узаткан) шактарда.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, бичии хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 4—6 градус соор.

Хүндүс 2 градус чылыгдан —3 градус чедир соор. Чамдык черлерге—5—10 градус соор.

Кызылга бүргеп, аязыр, бичии хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2020.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—01520.

УЛУГ ОКТЯБРЬ ДЕЛГЕРЕЗИН!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 257 (12047) | 1982 чылдың ноябрь 6, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кеп.

Владимир Ильич ЛЕНИН

КРЕМЛЬГЕ БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Улуг Октябрь — XX чүс чылдың кол болуушкуну, кижи төрелгетенниң салым-чолунга капитализмден социализмче бүгү делегейге төөгүлүг эргилиишкинниң эгези болган. Бистиң революциявыстың 65 чыл оюн өртемчейниң ажылчы чоннары тайбыңның болгаш күш-ажылдың, бүгү делегейниң чырыткылыг келир үезиниң байырлалы кылдыр уткуп турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин совет улус амыдыралга чедиишкинниг боттандырбышаан, коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннер-биле алдарлыг байырлалды уткаан. Алдарлыг юбилейге — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга белеткел Советтер чуртунуң улустарының найыралының болгаш акы-дуңма чоруунуң чайынналчак көргүзүү болган.

Тайбыңны быжыглаарынче, боо-чепсекти эндере бүдүрерин кызыгыктырбаанче угланган совет тайбың чаа инициативаларны бүгү делегейге калбаа-биле деткээн. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң тайбыңга ынак ленинчи даштыкы политиказы — империализмниң агрессчи чимзенишкиннеринге удур идегелдиг камгалал-дыр.

Бүдүрүлгениң мурнакчылары болгаш чаартыкчылары, партияның хоочуннары, эртем болгаш культураның ажылдакчылары, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң дайынчылары, Москва чоогунуң ажылчы чоннар төлээлекчилери ноябрь 5-те, Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга байырлалдың ёзузу-биле чыылганнар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюнуң байырлалынга тураскааткан улус депутаттарының Москва Совединиң болгаш СЭКП-ниң хоорай комитединиң байырлыг хуралы анаа болган.

Эштер Л. И. Брежнев, Ю. В. Андропов, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцов, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, К. В. Русаков оларны байырлыг хуралдың киржикчилери туруп келгеш, хөмүттиг адыш часкаашкыны-биле уткааннар.

Уругвайның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары Р. Арисменди, Араб социалистиг катап тургузуушкун партиязының (АСКТП) Чиңгине секретарының эдерекчизи А. аль-Ахмар президиумга база олурган.

Залда — даштыкы чурттардан келген аалчылар болгаш даштыкы дипломаттар.

Моссоветтиң күүскомунуң даргазы В. Ф. Промыслов байырлыг хуралды ажыткан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хооркомунуң бирги секретары В. В. Гришинни байырлыг хуралдың киржикчилери чылыы-биле уткаан. «Улуг Октябрьның херээн уламчылавышаан» деп илеткелди ол кылган.

Илеткелди улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш үргүлчүлелдиг адыш часкашкыннары чаңгыс эвес удаа үзе кирип турган.

Байырлыг хурал доозулган. Совет Эвилелиниң Күрүне гимнизин күүседкен.

Оон дараазында байырлалдың улуг концерти болган. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчулары аңаа олурушкан.

• • •

Улуг Октябрьның 65 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хуралдар эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга, чурттуң өске-даа хоорайларынга база болган.

(СЭТА).

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ ХЕРЭЭН УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюнга тураскааткан, 1982 чылдың ноябрь 5-те Кремльдиң Съездилер ордузунга болган байырлыг хуралга эш В. В. ГРИШИННИҢ илеткели

Эштер!

Бүгү делегей төөгүзүнүң эң-не улуг болуушкуну болган Октябрьның социалистиг Улуг революциязы бистиң чуртувуска өөскүп үнген үеден бээр 65 чыл эрткен. Капиталистерниң болгаш помещиктерниң эрге-чагыргазынга удур ажылчы чоннарның демиселин бир-ле дугаарында бүрүн тиилелге-биле доозулган.

Ол тиилелгениң сорук киирикчизи болгаш организакчызы Ленинниң партиязы болган. Ол чер дээш демиселдип турган тараачыннарның хөй миллион массаларын революсчу пролетариатты долгандыр сырый каттыштырып, социализм дээш демиселди, Россияның дарлаттырган улустарының национал дең эргелиг чорукче чүткүлүн база тайбың дээш ниити демократтыг шимчээшкинни чаңгыс кылдыр каттыштырып шыдаан. Октябрьның көдүргени социализмниң тугу оон бээр-ле бүгү кижи төрелгетенниң келир үезиниң символу болуп, делегей кырынга чоргаар киискип келген.

Улустарның салым-чолунга, ниитилел хөгжүлдезинге улуг рольду ойнап тургулаан эвээш эвес революцияларны төөгү билир. «Октябрь революциязы бодунуң характерин-даа, бодунуң төөгүлүг ужур-дузазының-даа талазы-биле оларның аразында онзагай черни ээлеп турар. Ол кижиниң кижи дарлаар чорукту чок кылган болгаш ниитилелди ажылчы чоннарның боттарының эрге-ажыктарынга чаарты тургузарының эгезин салган. Дарлакчыларның муң-муң чылдыг тергииделиниң болдурганы ядыы-түреңги чоруктан, качыгдалдардан база дорамчылалдан ажылчын аңгыны, күш-ажылдың бүгү кижилериниң хостаарының эразын ол ажыткан» — деп, Леонид Ильич Брежнев чугаалаан.

1917 чылдың Октябрь делегей хөгжүлдезиниң чорудулгазын үндезини-биле өскерткен. Делегей капиталының кызыгаар чок тергиидээшкининиң үези эрткен үе болуп мөңгезин-биле чоруткан. Дыка хөй чурттарга революцияларның тиилелгезиниң түңнелинде социализмниң делегей системазы тургустунуп келген болгаш чедиишкинниг хөгжүп турар. Улустарның национал хосталгалыг демиселиниң ыйымыжкыны-биле колониалдыг империялар буступ дүшкен. Хосталган аныяк чурттар делегей политиказынга илең кейлиг рольду ойнап турар апарган. Оларның хөй-хөйү социалистиг угланыышкынның оруун, социалистиг хөгжүлдениң оруун шилип алган. Коммунистиг шимчээшкин амгы үениң эң-не салдарлыг политиктиг күжү болу берген. Октябрьның эгелээни революстуг херек улам бурунгаарлавышаан, ол чурттап база тиилеп турар.

Октябрь революциязының 65 чыл оюн совет улус морально-политиктиг улуг көдүрлүүшкүннүң байдалында, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин күүседир дээш демиселге чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуп турар. Бо чыл — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының алдан чыл оюнуң чылы болуп турары-биле онзагай. Ол алдарлыг юбилей — СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының, бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң бүгү нацияларының болгаш улустарының акы-дуңма найыралының шылгараңгай чедиишкиннериниң бүзүрелдиг херечилели. Национал айтырыгның чөптүг шиитпирлээриниң хандыкчы үлегер-чижээн көргүскен ССР Эвилели коммунизмни бир дем-биле тургузуп турар дең эргелиг республикаларның хажыттынмас өг-бүлези кылдыр бүгү делегейниң мурнунга көстүп турар.

Коммунистиг партияны, Ленинниң херээниң шынчы уламчылакчызы эш Леонид Ильич Брежневке баштаткан оон Төп Комитедин долгандыр ыяк сырый каттышкан совет улус Октябрьның оруу-биле, коммунистиг тургузуушкуннуң база тайбыңның оруу-биле бүзүрелдиг бар чоруур.

1. Сайзыраңгай социализм — Октябрьның идеяларының боттанышкыны

Эштер! Бистиң революциявыстың ээлчеглиг оюн байырлалдыг демдеглеп эрттирген санында-ла бис оон идеяларынче катап-катап көрүп, чаа сорулгаларны үре-түңнелдиг кылдыр шиитпирлээр дээш, эрткен бүгү орукту болгаш кылган бүгү чүүлдерни база катап, шүгдүнүп көрүп турар бис. Ол — Владимир Ильич Ленинниң эгелээни бистиң партиявыстың шагдагы чаңчылы-дыр.

65 чыл дургузунда чурт алдарлыг, ынчалзажок чиик эвес орукту — чаа делегейниң баштайгы ажылдакчыларының оруун эрткен. Кадыг-дошкун демиселге ажылчы чоннар партияның удуртулгазы-биле Улуг Октябрьның чаалап алышкыннарын камгалап алган, оларны даштыкы интервенцияның болгаш иштики контрреволюцияның халдаалыг ыйымыжкынындан камгалап алган, дарлакчы аңгыларның удурланыышкынын ажып эрткен.

Социалистиг революцияның эң-не кол болгаш эң-не берге сорулгазы — тургузукчу сорулгаларны шиитпирлээринге төөгүлүг тиилелгелер чедип алдынган. Чурттуң индустриализациязын эң-не кыска хуусаада, делегейниң парыш байдалынга чоруткан. Ленинчи кооператив планын амыдыралга боттандырган, коллективтиг принциптерге үндезилеттинген улуг кедээ ажыл-агыйны делегейге бир дугаарында тургускан. Массаларның чүс-чүс чылдарда хожаңгай, ужук-бижик билбес болгаш угаан-бодал талазы-биле дарлаткан чоруундан мурнакчы эртемниң база культураның бедиктеринче кайгамчык улуг ужуттуушкунну болдурган. Ол бүгү сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээн чорук бистиң Төрээн чуртувусту күчүлүг социалистиг күрүне кылган.

Бир эвес чоннуң тургузукчу күш-ажылын фашистиг Германияның дээрбечи халдаашкыны үзе кирбээн турган болза, бистиң чедиишкиннеривис оон-даа улуг турар ийик. Совет кижилер боттарының тургускан ниитилел тургузуун октуг-боозун холга туткаш, камгалаар ужурга таварышкан. Олар ону камгалап алган даа. Ада-чурттуң Улуг дайынынга олар болуунуң Төрээн чуртун болгаш бүгү кижи төрелгетенин фашистиг эжелекчилериниң кулданыышкынындан чижектээр чүве чок маадырлыг чорук-биле камгалап алган.

Дайынга чидириглер аар-берге болган, оон чедирген материалдыг кохаралы кедерей улуг болган. Ынчалзажок партияның тура-соруу, чоннуң күш-ажылчы маадырлыг чоруу дайын соолунуң хулайбазынга болгаш бузундуларынга муң-муң хоорайларны база суурларны, фабрикаларны база заводтарны катап тургускан.

Бөгүн, бо байырлыг хүн, бис революцияның дайынчыларынга — алдарлыг ленинчи гвардияга, хамааты дайынның база баштайгы беш чылдарның хоочуннарынга, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге болгаш маадырларынга, Октябрь революциязының тиилелгелиг тугун бедик-биле көдүрүп келген дайын чылдарының база дайын соолунуң катап тургузуушкун үезиниң могаг-шылаг чок ажыл-ишчилеринге кызыгаар чок хүндүткелдиң болгаш өөрүп четтиргениниң кинниг йөрээлин илергейлеп турар бис.

Эрткен он-он чылдарның дургузунда амыдырал улам бурунгаарлап чоруткан. Чурт ниитилел депшилгезиниң бедиинче көдүрлүп үнген. Оон экономиктиг күчү-шыдалы канчаар-даа аажок өскен. Ам Совет Эвилел делегейниң үлетпүр продукциязының бештиң бир кезиин бүдүрүп үндүрүп турар. Кедээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазы шынар талазы-биле чаартынган. Оон ниити продукциязы дыка өскен. Капитал тудуг канчаар-даа аажок улуг хемчээлдерге четкен. Беш чыл санында-ла муң-муң чаа үлетпүр бүдүрүлгелерин, транспорт магистральдарын ажыглалга киирип турар.

Совет Эвилели эртем-техниктиг депшилгениң база делегей культуразының бирги одуругларында чоруп турар. Оон чайынналчак көргүзүү — ядролуг энергетиканың, космос болгаш лазер техниказының, электрониканың болгаш химияның талазы-биле чедиишкиннер, күчүлүг гидротурбиналарны тургусканы, эртемниң база техниканың өске-даа хөй-хөй адырларынга чедиишкиннер болур. Улус өөредилгениң база культураның хөгжүлдеринге күрүнениң салыышкыннары өзүп турар.

Капитализмниң бериp шыдавас ындыг чүүлдерин социализм совет кижилерге берген. Ол дээрге, даарта хүнүнге бүзүрелдиг чорук, күш-ажыл кылыр шынпыштыг магадылаттынган эргелер. Ол дээрге, делегейде эң-не чиик бажың хөлезини, халас өөредилге болгаш халас медицина хандырылгазы-дыр. Ол дээрге, коллективизмниң болгаш эш хуузунуң бот-боттунга дузалажырының принциптеринге, күрүнениң база ниитилелдиң херектерин эгелеп башкарарынга массаларның идепкейлиг киржилгезинге үндезилеттинген канчаар-даа аажок улуг социал үнелиг чорук болуп турар кижилер аразында чаа харылзаалар-дыр.

Октябрьның Төрээн чурттуң эрткен оруунуң [illegible] социал-политиктиг түңнели — сайзыраңгай социализмни тургусканы, ниити улустуң социалистиг күрүнезин тургусканы болур. Ук күрүне ажылчын аңгының, тараачыннарның болгаш интеллигенцияның быжыг эвилелинге даянып турар. Оларның чайгылыш чок чоокшулажылышкыны ниитилелдиң аңгы чок структуразының тургустунары коллдуунда база үндезининде бышкан социализмниң төөгүлүг хемчээлдеринге болу бээринче аппар чоруур.

Совет ниитилелдиң хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазы улам ыңай социал-экономиктиг депшилгениң болдунар аргаларын дыка калбарткан. Оон-биле чергелештир ниитилелдиң херекгелдеринде-даа өскен. Хөй-хөй ажыл-агый, социал болгаш идеологтуг айтырыгларны амыдырал чаазы-биле тургускан. Ынчаарга партия оларга делгереңгей, үндезин-барымдаалыг харыыларны берген. Бышкан социализмниң байдалдарынга совет ниитилелдиң хөгжүлдезиниң эртемге үндезилеттинген стратегиязы СЭКП-ниң XXIV, XXV болгаш XXVI съездилериниң шиитпирлеринде тодараттынган.

Чурттуң иштинге болгаш делегей аренazынга бистиң партиявыстың политиказын чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап кылырынга база боттандырарынга үнелеп четпес салыышкынны СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев киирип турар. Бодунуң чайынналчак илеткелдеринге, чугааларынга болгаш ажылдарынга ол марксизм-ленинизм теориязын үндезин ниитилештирилгелер болгаш түңнелдер-биле байыткан. Чурттуң экономиказын, чоннуң чаагай амыдыралын бедидериниң хөй янзы сорулгаларынче хапызы-биле эргилдиргенин, оларны боттандырар талазы-биле партияның канчаар-даа аажок улуг организакчы ажылын совет кижилер оон ады-биле дорум ёзугаар холбаштырып турар. Ленинчи чагыгларга хажык чок шынчы чорук, бистиң күрүневистиң хөгжүлдезиниң база быжыглаарының дугайында [illegible] партияга база чуртка ажыл-херектиг болгаш чогаадыкчы чоруктуң байдалын тургусканы [illegible] эш Л. И. Брежневке бистиң чуртувуска, бөмбүрзектиң бүгү-ле ак сеткилдиг кижилерниң ортузунга бүгү-ниити хүндүлээшкинниң болгаш эң бедик ат-алдарны берген.

Совет ниитилелдиң амыдыралынга төөгүлүг улуг болуушкун СЭКП-ниң XXVI съездизи болган. Оон шиитпирлериниң төвүнде — күш-ажылдың кижизи, оон херекгелдери болгаш негелделери. Съезд сайзыраңгай социализм ниитилелиниң мурнунга чаа-чаа улуг делгемнерни ажыткан, оон күчүлүг экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш угаан-бодал күчү-шыдалдарын ажыктыг сайгарарының оруктарын айыткан, партияга болгаш улуска чүгле он бирги беш чылда эвес, харын база 1990 чылга чедир үеде ажыл-чорудулганың боттуг болгаш тодаргай программазын берген. Чурттуң бүгү амыдыралы бөгүн оон өзүп турар салдары-биле чоруп турар.

Съезд соонда болгулаан СЭКП ТК-ның Пленумнарынга оон айтыышкыннары улам боттуг апарган, партияның бирги ээлчегде сорулгалары тодараттынган. Ынчаарга оларның аразында кол чүүл — болдунар-ла кыска хуусаада чурттуң чонун аъш-чем продуктулары-биле идегелдиг хандырары болуп турар. Ол дээрге чүгле экономиктиг бирги чергениң эвес, харын база эң чугула социал-политиктиг сорулга болур деп, СЭКП ТК-ның май Пленумунга Л. И. Брежнев чугаалаан.

Пленумнуң чүүлдүг деп көргени ССРЭ-ниң Аъш-чем программазы — улустуң чаагай чоруунуң дугайында, хоорайга болгаш кедээге амыдыралдың — болгаш күш-ажыл байдалдарын улам ынай экижидер болгаш чоокшулаштырар дугайында ёзулуг ленинчи сагыш салыышкынның чайынналчак херечизи. Моон-биле калы бо болза чурттуң бүгү агроүлетпүр комплекизиниң хөгжүлдезинде шынар талазы-биле чаа чада. Программа кедээ ажыл-агыйның ажыктыын бедидер талазы-биле улуг хемчээлдиг хемчеглерни, агроүлетпүр комплекизиниң бүгү звеноларын дүүштүрүлгелиг хөгжүдерин, бар бергелерин болгаш кырыкактарны чайладырын көрүп турар.

Агроүлетпүр комплекизин хөгжүдеринге аажок улуг хөреңгилерни киирип турар, ол он бирги беш чылда капитал салыышкыннарының ниити хемчээлиниң үштүң бирин болуп турар. Колхозтарның болгаш совхозтарның экономиктиг байдалын быжыглаар, кедээ ажыл-агыйны болгаш оон-биле холбашкан адырларны эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдар апаар.

Чурттуң бүгү улус ажыл-агыйының хөгжүдерилин кол айтырыы экономиканы шапкын хөгжүдериниң оруунче шилчидерин доозары болур. Бо болза 80 чылдарда бистиң экономиктиг хөгжүлдевис чамдык факторларның салдарындан парыдап турары-биле холбаштыр онза чугула байдалдыг апарган. Чугаа болза, СЭКП-ниң XXVI съездизинге демдеглээни ышкаш, күш-ажыл курлавырларының өзүлдезиниң кызырылганының, Чөөн чүк болгаш Соңгу чүк районнарын шиңгээдип алыры-биле холбаштыр чарыгдалдарның улгадканының база долгандыр бойдусту камгалаарынга чарыгдалдарның өскениниң дугайында болуп турар. Экономиканың өзүп турар негелделеринден хожудап турар оруктарны, транспортту, харылзааны хөгжүдеринге, а ол ышкаш ам-даа эвээш эвес болуп турар эрги бүдүрүлгелерин үндезини-биле чаарты эде кылып тургузарынга шыңгыы күженишкиннер болгаш хөй херекгилер негеттинип турар.

Экономиканы интенсивтиг орукче шилчидеринге кол черни эртем-техниктиг депшилгениң темпилерин дүргедедири ээлеп турар. Оон ужур-дузазын бөгүн кымга-даа бүзүреткен херээ бар деп бе: чаа техниканы болгаш күш-ажылды эртем ёзугаар организастаарын шиңгээдип алганының күзели-биле үлетпүрде күш-ажылдың бүдүрүкчүзүнүң бүгү немей өзүлдезиниң үштүң ийизин ап турар бис. Моон ужурунда экономиканың бүгү адырларын, бүгү звеноларын эртемниң болгаш техниканың мурнуку туруштарынче киирери, эртем коллективтериниң ажылының бедик ажыктыын хандырары, шинчилелдерни болгаш ажылдаң кылыышкыннарны дүргедедири, оларның бедик шынарлыын, бүдүрүлгеже дүрген шиңгээдип алдынарын чедип алыры кончуг чугула болуп турар. Бо оруктан чораш, бис партияның XXVI съездизиниң айытканы ышкаш, бистиң экономиканың эртем биле бүдүрүлгениң [illegible] ажылдың сырый [illegible] илерели болуруун чедип ап турар бис.

Бүдүрүлгени интенсификастаарының [illegible] хүс курлавырларын тыварының болгаш ажыглаарының арга-методтарын сайзыраңгайжыдары, чиг-этти, одаар чүүлдү, энергияны камнаары болур. Ажыл-агыйның амгы хемчээлдеринде камналга болза хөй тываарыглада бүдүрүлгениң өзүлдезинге, харын дыка улуг өзүлдезинге деңнежир ужур-дузалыг. Бодап көрүңер даан. 1982 чылга төлевилээн электроэнергия камналгазы эрткен чылын ону бүдүрериинден алдынган немелде өзүлдеден ажып турар. А кедээ ажыл-агый продукциязының чамдык хевирлерин септүп, кадагалап болгаш сайзырады ажылдап кылып турар үеде чидириглерни узуткап алыр болза, оларның хемчээлин өстүрериниң беш чылда планнааны хире, ындыг ажыкты бээр ийик.

Камналга болгаш хумагалал — эң чугула ажыл-агыйжы херек. Оон-биле кады ол болза совет кижиниң мөзү-шынар хүлээлгези база болуп турар. Лениниң өөредип чорааны ышкаш, харын пуд тараа, хөмүр-даш, металл бүрүзүн хумагалыг бодамчалыг көөрүндеп ёзулуг социализм эгелээр, шак оон күш-ажылчы социалистиг мораль бодунуң үнер дөстерин ап турар.

Бүдүрүлгени интенсификастаарынче угланыышкынны туруштуг боттандырары капитал салыышкыннарының ажыктыын бедидерин, а ол ышкаш одалга-энергетика комплекизин улам ынай хөгжүдерин болгаш сайзыраңгайжыдарын негеп турар. Нефтини болгаш газты тыварын көвүдедири-биле чергелештир одалга-энергетика баланзызының тургузуун экижидерин, энергияга камналгалыг технологияны шиңгээдип алырын хандырар апаар. Ол болза экономиканың ажыктыын боттуу-биле бедидер арганы бээр. Бо бүгү айтырыгларже күрүне болгаш партия органнарының бүгү ажыл-агый удуртукчуларының доктаамал кичээнгейи салдынган турар ужурлуг.

Эштер! Съезд соонда эрткен үениң дургузунда эвээш эвес чүүлдер кылдынган. [illegible] бедик идепкейлиин, [illegible] ниитилел [illegible] кижилер съездиниң айтыышкыннарын, он бирги беш чылдың даалгаларын күүседир дээш чедиишкинниг ажылдап турар. Бүдүрүлгениң болгаш социал-культураның хөй-хөй чаа объектилери ажыглалга кирген. [illegible]

(Төнчүзү 2-ги арында).

Тувинская республиканская книжная БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ ХЕРЗЭН УЛАМЧЫЛАВЫШААН

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

2. Дайын айыылынга удур, делегейниң социал чаартылгазы дээш демиселдиң авангардында

Улуг Октябрьның революс-чу херээ чырттап болгаш ужа-тап турар!

(В. В. Гришинниң илеткелин аажок часкааткыннары хөй удаа үзе кирип турган).

Совет көдээниң кижилери

АВАЗЫ-ДАА, АЧАЗЫ-ДАА, ООЛДАРЫ-ДАА...

Хүлер-хүрең арын-шырайлыг, шилгедек мага-боттуг, ортумак дурт-сынныг, хүрек туткан, суг сүзер идиктиг херээжен кижи эртен эрте делгем шөлдү эргип-кезип, топтап көрүп чораан. Суг хоолбектелип бээр хире черлерни ол дораан-на чире каскылап, немдиктерни ширик баскаш дова каттылап турган. Ындыг аянныг белеткел ажылы доозулган соонда буга суун-даа салып бадырар-ла, суг-даа, чүү боор, шөлче шынанчы-ла бээр. Суггатчы кижи ону туда көрүп турар, хайгыылда солдат-ла. Чире шава бергеш, чаңгыс черже агып туруп бээр, азы оюк-делик кургаг черлер артып каар. Ону суггатчы кижи хайгаарап көрүп, аңаа-мыңаа кулактар хап тургаш, кургаг черлерни чедиштир суггарар.

Ол бүгүнү делгем шөлде көстүп келген демги херээжен суггатчы эки билир. Ол болза «Ак-Туруг» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының суггатчызы Маадыр не Дарый Түлүшовна Дүрбүй-дүр. Мооң мурнунда ол малчыннап чораан. Ооң өөнүң ээзи Киров Байыр база суггатчы. Оларның уругларының алдызы ам өөренип турар, үжү ада-иезин салгап, суггатчы бооп, чаңгыс бригадада ажылдап турарлар. Бир кызы Чаа Чаа-Холде—маляр.

Херээжен кижи суггатчы!.. Чоокка чедир-ле чер суггарары дээрге чүгле эр кижиниң ажыл-херээ кылдыр көөр турдувус. Ам бо чүл? Барып-барып он уруглуг ие кижи суггатчы болуру дээрге ховар таварылга, эрес-маадырлыг чорук-тур! Урут-дарыы өзүп келирге, Дарый Түлүшовна бодунуң күзели-биле суггатчылар бригадазынга кирип алган. Ол дораан-на: «Хөй уруглуг кадай кижи ашактар оттунуп чер суггарар мен деп чүвүл, ойт, бо Дүрбүй теңий бербээн бе» деп кайгаан, өлдепсинген чугаа суурга дыргыы тарай хона берген. Ону дыңнааш, «Херээжен кижи хүрек туткаш, буга суу чая тыртыштарга, канчап баар боор, харын суггаттыгда тараа-быдаа албек-ле боор ыйнаан, ынчан харын амыравас бе болар» деп удурланган. Дарый Дүрбүй харын аңаа өжештир демир-хүүрээн холга быжыг туткаш, диди шиитпирлиг ажылдап кирипкен. Ол бичиизинде-ле адазының чер суггарарын хайгаарап көрүп ап чораан болгаш, улуг бергедээшкинге таварышпаан. Ооң кадында эгин кожа ажылдап турар суггатчы ашаа Киров Байыр база бар. Чоортула суггатчылар бригадазынга үш оглу—Алексей, Альберт, Александр олар база немежип келген. Ада-ие арга-дуржулгазын оолдарынга күзелдиг-биле дамчыдып берип, өгге-даа, черге-даа чагып, сургап чоруурлар. Олар база-ла соонда барып дуржулгалыг суггатчылар болуп, өскелерни өөреди бээр!

— Суггатчы бригадавыста чээрби дөрт кижи бар, ооң кежигүннери ийи звено кылдыр үстүп алгаш, дүне-даа, хүндүс-даа зөлчег-биле үзүктел чок ажылдап турар бис. Ылангыя дүне чер суггарары берге-ле, үргүлчү хайгаарап, эргип көрүп турбас болза, аскымнаан ат дег, өскээр чара шаап чоруй баар. Ону бооп, кулак хап, черни чедиштир суггарар апаар. Сугнуп хөрзүнче эки сиңерип база манаар... Шынап-ла херээжен кижиге белен эвес ажыл-дыр ийин. Ынчалза-даа солун-дур, чаңчыга бердим. Хүлээнген күштүг, кызып ажылдаар бо-ла—деп, суггатчы Маадыр-ие омак-хоглуг, эрестиг чугаалап турду.

Ооң «берге» деп чугаалап турары-даа чөп. Ынчалза-даа ооң чугаазының аян-хөөнүнде, арын-шырайында күш-ажылдың өөрүшкүзү болгаш быжыг тура-сорук бары илдең!

Суггатчыларның ажылының түңнели күскү дүжүттен көстү бээр. Кызыл-Даг салбырының суггатчыларының ажылының түңнели эки болган. Суггараа чогуур чер шупту 1174 гектар. Улуг-Ховуда суггарылга системазы эрткен чылын ажыглаалга кирген. Ында чер 150 гектар ажыг. 135 гектар кукуруза шөлүн аңаа суггарган турган. Оон 540 ажыг тонна йогаан массаны силос кылдыр салган. Сураг-Булуң деп черде 350 гектар люцерна шөлүн суггарган, эки дүжүттүг болган, ону ийи катап кескен, гектардан-на 32 центнерни алган болгаш 1108 тонна люцерна ажаап алдынган. Даг-Баары деп черде 150 гектар черни суггарган, аңаа тараан кукурузадан 750 тонна дүжүттү ажаап алган. Бо дээрге суггатчыларның күш-ажылчы улуг өөрүшкүзү-дүр...

Оон ыңай, суггатчыларның бир эки чүвези—ынап-ла белен бугалыг калбак шөл херек деп турбазы. Буга суу үндүр казып алгы дег черлерни көрүп, суггарар дээн шөлүнүң мыш-дажын боттары аштап арыглап алыр, бичии суггат херегләәр черлерни алаак арыг иштинден боттары дилеп тып турарлар. Чижээ, Кум-Кежигде алаактың мыш-дажын аштааш, суггаргаш 110 гектар кызыл-тас тараан. Оон ажаап алган дүжүт 75 тонна болган, а саваңы 64 тонна. База бир кескү чижек бо-дур! «Ак-Туруг» совхоз Аймыырлыга чинге-тарааны бо чылын бир-ле дугаар тараан. Суггатчылар ол черни эки суггарганының түңнелинде 85 тонна чинге-тарааны ажаап алган, а малга чем кылдыр ажыглаар саваңы 114 тонна болган. Суггатчыларның база бир өөрүшкүзү ол болган; олар ам-даа суггарбышаан.

Ол-ла бүгүде суггатчы Маадыр не Дарый Түлүшовна Дүрбүйнүң улуг-хуузу кирген. Херээжен кижи суггатчы болуп шыдавас дээр хөөннер, дидир-дидир чугаа-сооттар-даа ам шуут читкен. Ынчангаш, ол чидиг бистиг демир-хүүрээн холдан салбайн, улам-на кызып ажылдаарын өөрүшкүлүг хүлээнип турар.

К. ЭКЕР-ООЛ.

Улуг-Хем район.

ССРЭ-НИҢ ХӨГЖҮЛДЕЗИ

ССРЭ-ниң ТСЭ-зиниң белеткээни «ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйы. 1922-1982» деп юбилейлиг статистика ному («Саңхүү болгаш статистика» ном үндүрер чер) чырыкче үнген. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга холбаштыр статистиктиг ында материалдар кирген. Ниити-эвилел түңнелдери-биле чергелештир, эвилелдешкен республикаларның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң дугайында эң-не тодаргайы-биле тайылбырлап турар.

Социалистиг өске-даа чурттарның экономиказының болгаш культуразының хөгжүлдезин көргүскен тус-тус түңнелдер база кирген. Чамдык көргүзүглер талазы-биле капиталистиг күрүнелер-биле деңнээшкиннерни кылып турар. (СЭТА).

ФРОНТУНУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ДАМАСК. (СЭТА). Америк империализм болгаш сионизмниң күштери палестин айтырыгны шыны-биле шиитпирлээринге болгаш араб улустарның дүрүм ёзугаар негелделеринге шыңгызы-биле удурланып турарының дугайын Хосталганың Палестин Фронтузунуң (ХПФ) САНА агентилелдиң дамчытканы медеглелинде чугаалап турар. Чоокку Чоөн чүк айтырыын шиитпирлээр талазы-биле америк планны ёзугаар чопшээрежиишкиннерни кылырын араб улустардан чедип алырынче олар чүткүп турар. Ындыг айыылдыг угланыышкынны чамдык националистиг күштер болгаш араб реакция деткип турарының түңнелинде ол девискээрде Ливанга удур израиль агрессиязының уржуундан тургустунган байдалды улам чидиглендирип турар.

Реакцылыг күштерниң агрессиг чоруунуң күштелиишкинин араб черлерни эжелээрин үргүлчүлээринче угланган. Ол дугайын Кэмп-Дэвидтиң дугуржулгазы тодаргай херечилеп турар.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПИАД: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫ ДЕМДЕГЛЕП ТУРАР

ГАВАНА. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюнга болгаш Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан найысылалдың хөй-ниитизиниң байырлыг кежээзи Куба-совет найырал ассоциациязынга болган. Ассоциацияның даргазы Сойло Маранельо аңаа илеткел кылган болгаш совет улустуң ол байырлалдарының бүгү делегейге тээгулуг улуг ужурлуглуун, ССРЭ-ниң ленинчи даштыкы политиказының тайбың характерин онзалап демдеглээн.

Бодунуң тургустунганындан бээр эрткен үеиниң дургузунда Совет Эвилелиниң — делегейде эң баштайгы социалистиг күрүнениң кайгамчык улуг чедиишкиннериниң дугайында, тайбынны быжыглаарынче, ядролуг дайынның кыжанылышкынын узуткаарынче угланган ССРЭ-ниң делегей политиказының дугайында улуг делгелгени ында ажыткан.

Кубаның Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнүнге кандидаттар Хесус Монтане болгаш Антонио Перес Эрреро байырлыг кежээге олурушкан.

БУЭНОС-АЙРЕС. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюн депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен калбаа-биле демдеглеп турар. Улуг Октябрьның тиилелгези Совет Эвилелиниң — бүгү делегейде, тайбының идегелдиг чеченгижиниң тургустунарынга чедирип келген деп, Парагвайның Коммунистиг партиязының чажыт байдалда парлаттынып турар «Аделанте» солунунуң редакция чүүлүнде онзалап айыткан.

Делегейниң бүгү улустары-биле, хосталга, национал хамаарышпас чорук болгаш социал депшилге, тайбын дээш демисежип турар парагвай улус-биле найыралдың база эп-сеткил каттыштырылгазының политиказын ССРЭ-ниң чайгылыш чок чорудуп келгени болгаш чорудуп-даа турарын ол чүүлде демдеглээн. Ынчангаш Парагвайның коммунистери болгаш бүгү чону Октябрьның байырлалы-биле холбаштыр бүгү совет кижилерге чүректиң ханызындан изиг байырын чедирип, коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннерни күзеп турар. Америк чалча Стресснерниң дерзии диктатуразының чуртка өскүткен антикоммунистиг болгаш антисоветтиг кампаниязы совет болгаш парагвай улустарның найыралын моондактап шыдавас.

Ажыл чок, түреңги, бижик билбес чоруктарны, соок-язы болгаш социал ылгал көрүшкүннерни, кризисти, инфляцияны шагда-ла узуткаан Советтер чуртунуң кайгамчык улуг чедиишкиннерин кым-даа чажырып шыдавас деп, солун бижээн.

Совет улус, улуг Ленинниң партиязы — СЭКП парагвай улустуң кезээде шынчы болгаш эң-не идегелдиг өңнүү болуп келген болгаш болуп-даа турар деп, «Аделанте» демдеглээн.

ДЖОРДЖТАУН. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюнга тураскааткан байырлыг хурал Гайананың найысылалынга болган. Гайана-совет найырал ниитилелиниң активчилери, дипломатты корпустуң кежигүннери, хөй-ниитиниң төлээлекчилери аңаа киришкен.

Гайананың Депшилгелиг улусчу партиязының Чиңгине секретары Чедди Джаган байырлыг хуралга чүве чугаалаан. 1917 чылда социалистиг революция Россияга тиилээн үеден бээр совет даштыкы политиканың үндезини кезээде тайбын дээш демисел болуп келген деп, ол онзалап демдеглээн. Национал-хосталгалыг шимчээшкиннерни Совет Эвилел деткип, бүгү күрүнелер-биле найыралды база кады ажылдажылганы калбартып турар.

Делегейге тайбынны камгалаарынче, ядролуг халапты болдурбазынче углаттан Совет Эвилелиниң болгаш бүгү социалистиг дем каттыжыышкының тайбынга ынак даштыкы политиктиг угланыышкынын байырлыг хуралдың киржикчилери бедик-биле үнелээн.

МАПУТУ. Улуг Октябрьның 65 чыл оюн Мозамбик Улус Республиканың хөй-ниитизи калбаа-биле демдеглеп турар. Алдарлыг байырлалга тураскааткан кежээни найысылалда Ф. Маньянга аттыг школаның башкылары болгаш өөреникчилери эрттирген. «Оюза кичээңгейниң зоназында» деп уран-чечен совет фильмни болгаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң дугайында документалдыг кинофильмнерни байырлыг кежээниң киржикчилери улуг сонуургал-биле көргеннер.

Мозамбик Улус Республиканың болгаш Совет Эвилелиниң аныяк салгакчыларының аразында найыралга тураскааткан кежээ Мапутунуң аныяктар клувунга болган. Ленинчи комсомолдуң тургузуун дугайында, ооң бөгүнгү аныяк - херектериниң, ВЛКСМ-ниң болгаш Мозамбиктиң аныяктар организациязының (МАО) аразында кады ажылдажылганың дугайында фото-чуруктар делгелгези клубта ажыткан.

(СЭТА).

Оралдажып турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Штаттар Никарагуага удур контрреволюстут үүлгедиишкиннерни организастап база удуртуп, Төп Американың ол чуртунуң дүрүм ёзугаар чазаан дүжүрерин оралдажып турар. Ол дугайын «Нью-Йорк таймс» солунда чүүлден билдиниш турар. Вашингтон Никарагуага удур чажыт дайын чорудулгаларын деткип турарын допчуузу-биле айыткан.

Ак бажыңның албан ужурунда төлээлекчилери-биле интервьюга үндезилээш, ол солун, «ындыг операциялар дээрге, Гондураста турар чартык шериг отрядтарының Никарагуаның ханы девискээринче шургуушкуннары, кызыгаарга никарагуа шериглер-биле сегиржип алыышкыннары өөскүдери, сандинояу чазактың политиктиг удурланыкчыларын акша-херекси-биле деткиири» ол бооп турар.

Ол үүлгедиишкиннерге америк хамаатыларының дөрт киржилгезин Ак бажыңда чажырып турар хирезинде-ле, «үймээнчилерни акша-биле, амгы үениң боо-чепсээ-биле хандырып, а ол ышкаш оларның дайынчы белеткелин Төп разведка эргелелиниң боттандырып турарын» шоолуг чажырбайн турар. Никарагуа-биле кызыгаарда шериглиткен элээн каш лагерьлерни тургускан болгаш олар-да америк чевүлекчилер база инструкторларның удурткулгазы-биле контрреволюсчулар диверсиялар, үрегдээшкиннер болгаш өлүрүкчү чоруктар кылырының аргаларынга өөренип турар.

Никарагуаның национал катап тургузуушкун чазаан дүжүр октаар дээш Каттышкан Штаттарның оралдажыышкыннарының дугайында чоокта чаа «Ньюсуик» журналга көстүп келген медээни Рейганның администрациязының төлээлекчилери шын эвес деп буруу шавар оралдашканнар. Ынчалза-даа «Нью-Йорк таймстың» бижип турары-биле алырга, Никарагуага удур хоралакчы үүлгедиишкиннерни АКШ-тың Гондураста элчини Дж. Негропонте контрольдап турар, ону ол болуунуң туралааны-биле эвес, а Вашингтондан айтыышкынны ёзугаар кылып турар.

Никарагуага удур дээрбечилерге шериг болгаш саң-хөө дузаламчызын президент Рейганның барык бир чыл мурнунда бадылааны Төп Америкага чажыт үүлгедиишкиннерниң калбак планын ёзугаар берип турар. Чогум-на ол айтыышкынны ёзугаар Гондураста чедир соктуунмаан сомосачылардан шериг отрядтарын тургузуп, Никарагуада бүтпес политиктиг бөлүктерге болгаш удуртукчуларга хөй акша дузаламчызын берип турар.

МАНАГУА. (СЭТА). Никарагуаның национал катап тургузуушкун чазааның удуртукчу Чөвүлелиниң кежигүнү Серхио Рамирес, Рейганның администрациязы улусчу сандинояу революцияны базар оралдажыышкынын соксатпайн турарын чоокта чаа медеглээн. Гондурас-биле кызыгаарлажып турар районнарда никарагуа тараачыннарга удур өлүрүкчү үүлгедиишкиннерни кылып турар контрреволюстут идегеттерни деткивишаан, Вашингтон бистиң чуртувуска удур экономиктиг дайынны чорудуп, боо-чепсектиг халдаашкын кылыры-биле кыжанып турар.

Никарагуаның бүрүн эргелээнге болгаш девискээр талазы-биле бүдүн турар чоруунга кыжанылышкын болур шериг-далай өөредилгелерин Гондурас-биле кады никарагуа кызыгаарларының чанынга Пентагонуң чоокку үеде эрттирер деп турарын С. Рамирес шиитпирлиг-биле буруу шапкан. Каттышкан Штаттарның талазындан кыжаныышкыннар болгаш үүлгедиишкиннер соксавайн турза-даа, никарагуа улус чаңгыс эптиг чоруун улам быжыглаар болгаш сандинояу революцияның чаалап алыышкыннарын камгалаарынга белен турар уткуулуг деп, чазактың удуртукчу Чөвүлелиниң кежигүнү медеглээн.

СОВЕТ-АФГАН ДУГУРЖУЛГА

КАБУЛ. (СЭТА). ССРЭ биле АДР-ниң аразынга чуъх сээртур демир-орукттуң харылзаазын тургузарының болгаш Хайратон дээр чуъх дамчыдар баазаны болгаш портту ажыглаарының каттышкан совет-афган акционерлиг ниитилелди тургузар дугайында совет-афган дугуржулгага аңаа ат салган.

АДР-ниң садыг министри М. Х. Джалалар дугуржулгаларга ат салырының ёзулалынга чүве чугаалааш, Совет Эвилели-биле Афганистанның аразында бүгү талалыг харылзааларны бедик-биле үнелээн. Бо дугуржулгаларга ат салган чорук болза, кожа-хелбээ ийи чурттуң аразында аныяк ёзузунуң харылзааларының база бир чайынмалчак херечизи бооп, афган болгаш совет улустарның эрге-ажыктарынга дүгжүп турар-дыр деп, ол чугаалаан.

ИРАН-ИРАК ЧӨРҮЛДЭЭ

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Иран-ирак фронтуда шыңгыы тулчуушкуннар үргүлчүлеп турар. Ийи хонук бурунгаар эгелээн шаап халдаашкынның түңнелинде иран шериглер 2?0 дөрбелчин километр девискээрни эзеп алган. Дайзынның камгалалдыг дөрт туружун хуваап алган. Кол тулчуушкуннар иран Деэфуль хоорайның болгаш Ирактың Майсан можузунуң девискээрлеринде бооп турар.

БАГДАД. (СЭТА). Ирак шериглер дайзынның күрүне кызыгаарын эртип кирер дээн оралдажыышкыннарын ойтур тепкен, аңаа улуг когаралды чедиргенин Багдадтың телевидениези дамчыткан. Ираннар [illegible] кижизин өлүрүп чидирген, ыңча хөй танкыларны, чуък машиналарын болгаш өске-даа дайынчы иран техниканы узуткаан.

КЫШКА БЕЛЕТКЕЛ ДУГАЙЫНДА

СЭКП-ниң Бии-Хем райкомунуң бюрозу районда мал кыштаглаашкынынга белеткелдиң дугайында айтырыгны чугаалашкан. Аңаа совхозтар директорлары, зооветспециалистер, улусчу контролёрлар олурушкан.

Районнуң ажыл-агыйларында мал кыштаглаашкынынга белеткелдер ниитизи-биле эки чорупп турар. Ылаңгыя «Саян» болгаш «Кызыл тараачын» совхозтарның сүт-бараан фермаларында, хойжу бригадаларында мал кажааларын, чурталга бажыңнарын бурунгу-биле септеп, чылыглаан, мал чемнерин кыштагларда сөөртүп чедирген, суг кудар саваларны белеткээн.

Ынчалза-даа мал кыштаглаашкынынга белеткелди чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары чогуур үезинде организаставайн турар фактылар барын партия райкомунуң бюрозу айыткан. Чижээ, «Өөк» болгаш «Шивилиг» совхозтарда хөй кажааларының көрженин хоорун үндүрбээн, мал чемнерин сөөртүп албаан. Шак ындыг өске-даа четпестерни дарый чайладырынче, мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттиреринче угланган хемчеглерни айыткан доктаалды СЭКП-ниң Бии-Хем райкомунуң бюрозу хүлээп алган.

К. МААДЫ.

МОСКВА. Найысылалдың мурнакчы транспорт бүдүрүлгези — «Главмосавтотранстың» № 1 комбинадының чолаачылары камнап алган бензининиң күсели-биле Коммунистиг субботник хүнүнде улус ажыл-агыйының 100 муң тонна чүъктерин дажыглаарын шиитпирлээн. Ол коллектив — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдар болдурар декабрь 18-те Коммунистиг субботниктиң эгелекчилериниң бирээзи. Субботник хүнүнде он бирги беш чылдың фондузунче 22 муң ажыг рубльди шилчидер.

ЧУРУКТА: чолаачыларның мурнакчы бригадаларының бирээзиниң удуртукчузу коммунист Б. А. Стариков (ортузунда) бодунуң эштери-биле кады ырак орукче чоруптар мурнуу чарыында.

В. КОШЕВОЙНУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ТИИЛЕКЧИЛЕРНИ ТОДАРАТКАН

СЭКП-ниң Тожу райкому болгаш улус депутаттарының район Совединиң күүсекчи комитеди районнуң улус ажыл-агыйының бүдүрүлге черлериниң аразында социалистиг чарыжының тос айларда түңнелин үндүрген.

Чоңга ачы-дуза чедирериниң тос айлар планын ажыр күүсеткен чуртталга-коммунал ажыл-агыйының бүдүрүлге эргелелиниң коллективин чарыштың тиилекчизи деп санааш, аңаа СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун тывыскан.

Садыг болгаш белеткел черлериниң аразында чарышка балык тударының планын 180 хуу күүсеткен Үстүү-Енисейниң балык заводунуң балык тудар участогунуң коллективин тиилекчи деп санааш, аңаа база-ла районнуң шилчиир Кызыл тугун тывыскан.

ОКТЯБРЬНЫҢ «А К-К Ө К ОТЧУГАЖЫ»

Чаңчыл ёзугаар ноябрь 7-де экранга үнер «Ак-көк отчугаш» деп телепрограммага партияның хоочуннары, сураглыг ажыл-ишчилер болгаш уран чүүлдерниң мастерлери-биле ужуражыышкыннар болур. Хоочун путиловчу ажылчын, Кышкы ордунуң штурмунуң киржикчизи Василий Петрович Виноградов Октябрьның уттундурбас хүннерниң дугайын телекөрүкчүлерге чугаалап бээр. «Ак-көк отчугаштың» аалчыларының аразында — ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Светлана Савицкая болгаш кинорежиссёр Сергей Бондарчук, сценаның сураглыг мастерлери ленинградчылар Людмила Чурсина, Алиса Фрейндлих болгаш Игорь Горбачёв база бар.

Байырлал кежээзинде телекөрүкчүлер хөй-хөй ырыларны дыңнап, танцыларны, каткы-хөглүг, шоодуглуг сценаларны көөр. Ермек Серкебаев, Дмитрий Гнатюк болгаш Лэмара Чкония, Алла Пугачёва олар көрүкчүлерге чаа ырыларны бараалгадырлар. Боттарының бедик уран аялгазы-биле Юрий Тимошенко болгаш Ефим Березин сатириктиг сценаларны көргүзер. Москваның, Ташкентиниң, Алма-Атаның болгаш Бакуну таныш база хор коллективтер база ойнаар.

Самагалдай кожээ Совединиң чанында профилактика комиссиязының ажылы кожээ Совединиң күүскомунуң удуртулгазы-биле тургустунган. Комиссияның ажыл-чорудулгазы суурда хөй-нийти организациялар-биле быжыг харылзаалыг.

Хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаарынче комиссия улуг кичээнгейни угландырган. Социалистиг нийти чурттаалганың чурумун хажыткан ийикпе, азы арагаже сундулуг кижилерни ол шыңгыы кичээңгейге алган. Комиссия болуннуң эалчеглиг хуралдарынга учетта алдынган кижилерни эккеп, чугаалажып турар болгаш амыдыралдың шын эвес оруунче киргеннерниң сагындырып, эде кижизидер бүгү-ле хемчеглерни ап келген. Профилактика комиссиязынга киргеннерниң аразында оон түңнел үндүрүп частырыын билиингеннер эвээш эвес.

Үлегерлиг корум-чурум дээш

ДЕМНИГ БОЛЗА...

Профилактика комиссиязы үнүүшкүнүг хуралдарны эрттирип турар. Бүдүрүлге, күш-ажылчы коллективтерге эртип турар хуралдарның ээштиг бедээн. Эш-өөрүнүң, төрээн коллективиниң мурнунга тургустуруп, аксы-сөзүн берген кижи ону ээлээр апаар.

Райкүүскомнуң ниитиниң херектер билдиниң ажылдакчыларының комиссияның ажылынга дузазы багай эвес. Кожээ Совединиң депутаттары округтарынга быжыг корум-чурумну тургузар талазы-биле боттуг хемчеглерни ап чорудуп турар. Шак ындыг демниг ажылдың түңнелдери кескү.

Самагалдай суурда хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар талазы-биле алдынып турар хемчеглерде чедир тургустунмаан айтырыглар база бар. Суурда эш хуу судунуң ажылы кошкак, негелдеге дүүшпес. Хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар талазы-биле дузалал пунктузунуң ажылы сула. Бир эвес суурда бар бүгү-ле хөй-нийти организациялар демниг ажылдаар болза, түңнел оон база эки турар ийик.

Т. КУНГА.

Тес-Хем район.

АКШ-ТА СОҢГУЛДАЛАР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ноябрь 2-де конгресске болгаш эрге-чагырганың чер-чер органнарынга соңгулдалар эгелээн. Сенатта 100 олуттуң 33-ү дээш база төлээлекчилер палатазының бүгү 435 олуду дээш демисел чорупп турар. Ол ышкаш 50 губернаторларның 36-зын катап соңгуур, штаттарның хөй хоойлужудулга хуралдарын, ол ышкаш эрге-чагырганың муниципалдыг болгаш округтар органнарын чаартыр ужурлуг.

Америк экономикага дайын сөөлүнээги бүгү үеде турбаан эң улуг кризистиң байдалынга амгы бо соңгулдалар эртип турар. Бүдүрүлгени кызыргаашының түңнелинде үлетпүрнүң бүгү адырларында АКШ-та «артык кижилерниң» саны сөөлгү 42 чыл иштинде 11 млн. кижи аажа берген. АКШ-та биче улустар оңаа берге байдалда туруп турар. Чижээ, негр чурттакчыларның ортузунда ажыл чок чоруктуң деңнели ак кештиг американнардан ийи катап бедик.

АКШ-тың чурттакчыларының амыдырал деңнелинге шыңгыы согуушкунну амгы администрацияның социал херегцелдерге чарыгдалдарны шыңгызы-биле кызырарынче угланыышкыны таварыштырып турар. Монополияларның эрге-ажыктарын камгалаап политиканың түңнелинде адыы-түреңги амыдыралдыг американнарның саны 30 млн. чедир көвүдээн.

Рейганның администрациязының милитаристиг угланыышкыны американнарның ханы дүвүрээзинин болдуруп турар. Ол шериг-үлетпүр комплекстиң эрге-ажыктарын ёзугаар Пентагонга акша түскайлап бээрин көвүдеп — 265 млрд. доллар чедирген, «кызыгаарлаттынган» болгаш «узамдыгыышкынныг» ядролуг дайыннарның калчаалыг планнарын ажылдап кылып турар. Ынчангаш 9 штатка болгаш 30 ажыг хоорайларга соңгулдаларның үезинде ядролуг боо-чепсекти чаңгыс деңнелге тударының дугайында саналды бадылаашкынга кииргени база таварылга эвес. Ол саналдан Ак бажыңның амгы ээзи шуут ойталап турары билдингир.

Администрацияның энгга удур иштики болгаш айыылдыг даштыкы политиказынга соңгукчуларның таарышпайн турарының калбарган үезинде чагырыкчы республиканчы партияның кандидаттары боттарының кол удурланыкчылары демократтарда чурттуң шыңгыы айтырыгларын шиитпирлээр талазы-биле тодаргай үг-шиг чок бооп турарынга көрдап турарлар.

Хоойлу төлевилели

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның Министрлер Чөвүлели күш-ажыл болгаш профессионал өөредилге талазы-биле херээжевнерге эр кижилер-биле деп эргени тыпсыр турар хоойлу төлевилелин чүүлдүг деп бадылаан. Ажылдап турар херээженнер талазы-биле ылгай көөр чорукту администрациянын талазындан кылыр чорукту хоойлу төлевилелинде хоруп турар. Ылгай көөр чорук амгы үеге чедир нептерээн.

«АМЕРИК ДУЗААЛАМЧЫ»

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк солуннарның бижип турарын ёзугаар алырга, АКШ-тың далайның чалаг шериглери чоокку үеде Чөөн Бейрутту патрульдап эгелээр деп турар. Пентагон ливан шериглерге дуза чедирери-биле Бейрутче 60 хире шериг чөвүлекчилерин база чорудар деп турар. Ол ышкаш ливан найысылалга АКШ-тың түскай шериг бирээзин тургузарын планнап турар. Ол бирээ америк шериг [illegible] айтырыгларын кырылаар. Херек кырында Вашингтонунуң ливан черге [illegible] үеде артар база [illegible] ол бооп турар.

Вашингтонга деткиткен Сальвадорнуң дерзии ёзу-чуруму тура халынчыларның шавар халдаашкынын доктаадыр дээн америк чөвүлекчилериниң дузазы-биле бүгү-ле хемчеглерни ап турар.

Шааажылакчы чигак шериглери чурттакчылыг черлерни бузаалап, тайбын чурттакчыларны үжеп, осалыктыг кижилерни тудуп хоругдап турар.

ЧУРУКТА: америк боо-чепсектерни туткан сальвадор шааажылакчы шериглер.

ЮПИ — СЭТА-ның телефотозу.

МОСКВА, КРЕМЛЬ, КЫЗЫЛ ШӨЛ

Назым ХИКМЕТ.

ОКТЯБРЬНЫҢ ХУВИСКААЛЫНГА

Салымымга аңгы-аңгы аас-кежик тургулаан бол,
Чаңгызы-ла үндезин дос, дазыл болуп артып калга:
Он төс харлыг оол тургаш, Сеңээ келдим,
Ооң соонда коммунист боол кижизидим,
Ол-ла хевээр Сеңээ шынчы чурттап келдим.
Хувискаалым—өртемчейге өндүр чырык башкы даң бооп,
Хуулгаазын херектерже эге салдың.
Делегейге амгы бо дег чаа төре чаяар душта,
Дээди шынга үндезин бооп, үрезин бооп,
Сеткилдерни эштештирген, каттыштырган
Сен дег ындыг чаяачы күш турбаан чүве.
Эң-не дидим,
Эң-не шынчы,
Эң-не шыңгыы,
Эң-не эргим чугаа, сөстү
Эңмежок чон Сенден чаяап өөренгеннер.
...Чырыткының херелдери янзы-бүрү,—
Чырык черге хөй-ле өңнер көрүп келдим.
Шыны херек—эң-не күштүг, эң-не өндүр.—
Өргүн чоннуң кырын дургаар,
Өртемчейге шолбан болуп,
Ораннарга орук айтыр
Октябрьның чырыы ол-дур.

Н. ООРЖАК очулдурган.

В. Егоровтуң болгаш В. Мастюковтуң фотозу.

СЭТА-ның фотохроникازы.

БО АРЫНДА: ● Кремльдиң сылдыстары ● Октябрьның хувискаалынга ● Каяа, чүү болурул? ● Сактыышкын

КРЕМЛЬДИҢ БАШТАЙГЫ СЫЛДЫСТАРЫ

Донбасста Константиновканың «Автостекло» заводунга Күш-ажылчы алдарының музейи Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюнуң бүдүүзүнде ажыттынган. Хүрээнимээр кызыл өңнүг бичежек шил музейниң эң-не үнелиг эртинези болган. Ол рубин шил—Москва Кремлиниң суургаларының кырынга 45 чыл бурунгаар, 1937 чылда чырып эгелээн болгаш бүгү делегейге сураглыг алдаржаан сылдыстарның кезии-дир.

Кремльдиң мастерлериниң шил ээлдирер, карын чүүлдер кылыр уран-шевер аргазы адаларындан оолдарынга, салгакчылардан салгакчыларга дамчып келген. Совет чазактың онза даалгазы - Кремльдиң сылдыстарын кылырынга онзагай чараш кылдыр өңнүг кылдыр чырыыр шилди бүдүрер дугайында Совет чазактың даалгазы эң мерген-дидим мастерлерге бээни күүседирин дыка берге болган.

Совет чазактың онза даалгазын 45 ажыг чылдар бурунгаар күүсеткеннерден ам ээзин-ле кижи арткан. Оларның бирээзи — Константиновканың алдарлыг хоочун мастери чораан, орден хавыялыг Д. Милоданов. Совет чазактың онза даалгазын күүседирин — кедергей карын рубин шилди ээлдирип бүдүрерин заводтуң эң баштайгы стахановчу бригадазынга даасказ. А ооң бригадири Д. Милоданов ынчаарда чүгле 20 харлыг турган.

— Кремльдиң чагыының дугайында медээ бүгү-ле бригадаларга дораан-на дыңналы берген. Совет чазактың онзагай даалгазынга кижи бүрүзү чоргаар эдип өөрүп турган. А ол даалганы күүседип эгелээш, дораан-на бергезин берген бис: анаа эвес ындыг чараш-даа, быжыг-даа шилди бүдүрериниң дуржулгазы, технологиязы биске ынчаарда турбаан,— деп, Дмитрий Филиппович сактып чугаалап турар.

Хензиг-даа өске он чок 500 дөрбелчин метр рубин шилди эң кыска хуусаада ээлдирип бүдүрер сорулга украин мастерлериниң мурнунга салдынган турган.

Социалистиг Ада-чурттуң чүрээ — Москва, Кремльдиң сылдыстарын кылыр шилдиң өңүн таарыштыр бүдүрери дыка берге болган. Рубин шилди бүдүрериниң «чажыды» украин мастерлерге шагда-ла билдингир турган: улуг эвес хемчээлдиг рубин шил бүдүрерде, ээлдирген шилге хөй эвес алдынны холуур. А Кремльдиң чагыын күүседиринге хөй тонна шил херек, анаа он-он килограмм алдынны чарыгдаары негеттинип келген. Фашистиг кыжаныышкынның үезинде камгаланыр аргазын быжыглап турган Совет Төрээн чурт ол хире хөй алдынны чарыгдап шыдавас дээрзин ажылчыннар эки билип турганнар.

Алдынны солуур, ооң орнунга ажыглаар өске холуксааны тывары эргежок чугула болган. Ындыг солукчуну — холуксааны дилеп тывары чорудулга бүгү күжүн мастерлер угландырган. Эргежок чугула «алдынныг» заводтуң кол инженери, ам техниктиг эртемнерниң кандидады Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреады К. Бондаренко бүдүрүлгениң технологу С. Бреховских-биле кады тыпканнар: селениң болгаш кадмийниң холуксаа кылдыр ажыглап болур болган. Ынчалдажок ооргаш Кремль сылдыстарын кылыр чараш өңнүг онзагай шилди бүдүрери база дыка берге болган: шилдиң өңү эгезинде чаңгыс аай эвес; күдүргей, тиилерлиг болуп турган. Таарыжыр рубин шилди ынчаар бүдүрериниң 600 ажыг технологтуг аргаларын шенеп көрген.

Совет чазактың онза даалгазын күүседиринге эргежок чугула шилди бүдүрер аргазы тыптыр бе, тывылбас бе деп айтырыг чүгле заводтуң хөй муң ажылчыннарын эвес, харын-даа оларның өг-бүлелериниң кежигүннерин дүвүреди турган. Ажылчыннарның кадайлары, бичии оолдары, уруглары, төрелдери завод ажыынге кежээниң-не чылып кээп турганнар.

Өөрүшкүлүг хүн келген: хөй килограмм алдынны чарыгдавайн, селен болгаш кадмий холуксаазы-биле рубин шилди бүдүрериниң технологтуг аргазын бадылаар дугайында шинчилиг чазак комиссиязы хүлээп алган.

Кремль сылдыстарының рубин шилиниң эң-не баштайгызын ээлдирерин Борис, Николай, Матвей алышкылар күүсеткен. Оларның фамилиязы — Лукинов. Ынчаарга шилди хол-биле хоюглаарын Алексей Кузнецов күүсеткен. Шилдиң өңүн кылайтырын мастер Иван Орлов боттандырган.

Төөгүлүг чагыгны — Совет чазактың онза даалгазын чогуур хуусаазында күүсеткен. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 20 чыл оюнуң хүнүнде. 1937 чылдың ноябрь 7-де Кремльдиң сылдыстары өңнүг-чаагай кылдыр чырып эгелээн.

О. ТАГУНОВ,
СЭТА-ның корр.

ТЫВЫЗЫКТАР

Түмендей ирейниң
Түмен шокар чылгызы
Дүңгүр дагжап чоруй
баарды.
Кудуруу чаагай, кулаа
сүүр.

Өңү ийи аңгы, өө ак.
Каппагайы хартыга дег,
Кайгамчык чаптанчыг
амытан.

Ийи холу, ийи буду
Ирей берген ыяш ыпкан —
Туттунмас, бастынмас.
(Баажылары бойдуста).

Д. ИРГИТ.

Тарлаашкын тулчуушкуну — Тывага чоннуң хосталгазы болгаш аас-кежик дээш чепсектиг чидиг демиселдиң тудуш кезии болган.

ЧУРУКТА: Тарлаашкын тулчуушкунунуң маадырларынга тураскаалдың чанында бичии чаштар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ИЛЬИЧИНИҢ ОРУУ

Кайыже-даа
Моортап өскээр көже
бербээн.
Карелия
Мойналы бо хевээр
чыдыр.
Ыржым черде
Улуг кижи кокпалары —
Ырак-чоокта
Улустарның оруу болду.
Ынчаардагы
Ыяш сарай ам-даа туру.
Ильичиниң
Изи чыдар черлер шупту.
Төре херээ.
Төөгүнү сөглеп кээр-дир.

ЕМЕЛЬЯНОВКА

Разлив суур.
Емельянов кудумчузун.
Ылавылап.
Ижигин ап, көрүп чор мен.
Ильичиниң
Истеп, хынап сүрүп турда.
Баштыңчыны
Бажыңынга тургускан сен.
Сестрорецк
Заводунуң ажылчыны —
Сээн адың
Ыяап мөңгө артар, турар.

НОГААН КАБИНЕТ

Ийи-ле тоңш —
Ильичиниң кабинеди ол.
Одаа база
Ол-ла хевээр чанында бо.
Ханазы чок
Кабинетти саптырымга:
Ханы сеткээн,
Кайгамчыктыг бодалдары —
Чүктер эргий
Чүглүг кыйгы коңгазы дег,
Каптагайда
Хамык чонга дыңналган дег.

ДЫШТАНЫР ДАШ

Ынчап ону
Ялкала деп адап турган.
Амгы ады
Анаа бодүүн Ильичево суур.
Дүп-хүн чокка
Дүвү-далаш ажылдааштың
Баштыңчының
Базып кээри борбак даш
бар.
Сандай-даштың
Чаяалгазы улуг дээрзин
Херечилээр
Кежик-чолдуг арат-тыр мен.

№ 293 ПАРОВОЗ

Эрги шагның
Паровозун, болганчок-ла,
Эргип келген.
Баарында тургулаар мен.
Делегейде
Дееп илгелиг улуг чурттуң
Баштыңчызы
Паровозка одакчылап:
Бажым ойде
Партияны үндезилеп,
Октябрьдан
Оранларга хүнүү шаңнаан.

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

АДА КӨРБЭЭНИН ОГЛУ КӨӨР

ШААНДАКЫ тывалар Чоол чүктүн караңгы-дүмбей болгаш кедергей дарлаткан бичи улустарының бирээзи болуп чораан. Тыва, моол феодалдарның болгаш кыдат ажелекчилериниң үш дакпыр дарлалының адаанга бичии тыва улус хөй чүс чылдар дүрүгүзүнде човуурдап келген. Назы-харым догуй берген, ынчангаш бо дугайын караам-биле көрүп, кулаам-биле дыңнап чораан болгаш эки билир мен.

Ядыы кижилерин феодалдар болгаш даштыкы ажелекчилер, оларның чиижең садыгжылары «черниң чесээ, суунуң сускаа» деп шаанда дорамчылап турганнар. Ынчалдажок хосталгага ынак бичии тыва улус иштики болгаш даштыкы мөлчүктүлерге удур демиселин кажан-даа соксатпаан келген.

Тыва улустуң хосталгалыг демиселинге онза черни эрес-дидим Самбажыкка баштаткан Алдан-маадырларның чепсектиг тура халыышкыны ээлеп турар. Барыын-Хемчик кожуунунуң ылангыя Барлыктың хөй «кайгалдары» Самбажыктың шимчээшкининге каттыжып, идепкейлиг киржип, ол үениң боо-моңгузу-биле чепсегленген феодал шериглерге удур эрес-дидим демисешкен дугайында ачам меңээ чугаалап чораан чүве.

Алдан-маадырларның чепсектиг тура халыышкынын дендии каржызы-биле баскан соолгунде тыва улустуң төөгүзүнде эң-не аар-берге, караңгы-дүмбей үе эгелээнин хоочун кырганнарның чугаазындан база дыңнаан мен. Ынчалдажок демисел кезиг өжүп калбаан, а бодувуң янзы-бүрү хевирлеринге оскун кээп турган.

ЧҮС-ЧҮС чылдарда караңгы-дүмбей чораан тыва чер канчап чырый бергенил? Дүмбей ол тамыдан уштунуп үнер эжикти тыва араттар канчап, кандыг арга-биле тып алганыл? Кым оларга дузалаанныл? Бо айтырыгларга хамааржыр болумнуң бодалымны «Шынның» номчукчуларынга, ылангыя аныяктарга илергейлээр бодаан мен.

Делегейде пролетариадының, өртемчейниң дарлаткан бүгү улустарының башкызы болгаш баштыңчызы, күш-ажылчы кижилерниң аас-кежиниң шылгарадан угаанныг чаакчызы Владимир Ильич Ленинге баштаткан большевиктер партиязының удуртулгазы-биле Россияның маадырлыг ажылчын ангызының, күш-ажылчы тараачыннарының өскүдүп үндүргени Октябрьның социалистиг Улуг революциязының херели караңгы-дүмбей чораан тыва черни мөңгези-биле чырыдыпкан.

«Очалаңдан ведилерин
Орус арат айтып берген,
Октябрьның оттуг чаңның
Оранывыс чырыдыпкан»

деп, революция өскээн соонда бистиң Барлыкка арат чоннуң аныяк өскениниң ырлажып турганын кажан-даа утпас мен. Бо ырны аныяктар-биле кады база өөрүшкүлүг ырлап-даа чораан мен...

«Ада көрбээнин оглу көөр, ие көрбээнин кызы көөр» деп тыва улустуң үлегер чугаазы бар болгай. Шынап-ла адам көрбээнин көрүп, дыңнап чор мен. Феодал-колониалдыг дерлиниң дарлалдың уржуунда, ооң артыышкыннарының бак салдарының балазы-биле 1930 чылга чедир белип ужук бижии чок чораан тыва улустуң амыдыралы Улуг Октябрьның, улуг орус улустуң ачы-хавыязында чаартынып, сайзырап, чечектелип келгенин, ам-даа чечектелип турарын караам-биле көрүп келдим, көрүп чор мен. Тыва бижикти араттарның ортузунга нептередиринге, чаа амыдыралды тургузарынга бичии-даа бол, үлүүм киирген мен.

ТЫВАГА улусчу революция тиилээр мурнунда араттар канчаар чурттап чорааныл? Революция 1921 чылда тиилээн соолгунде кандыг болганыл? Ам канчаар чурттап чоруур бис? Бо айтырыгларны төөгү-даа, теория-даа, практика-даа талазы-биле хандыр угаап көөру, пыш бичии ажы черле артык эвес болгаш амгы үениң аныяк салгакчыларынга ковчуг чугула-даа, солун-даа деп бодаар кижи мен.

Амыдыралдың, культураның бурунгаар хөгжүлдезинге эргежок чугула сайгылгаан, радио, телефон Тывага өске чүүлдерден мурнай көстүп келген. Ынчалдажок бо чүүлдер баштайгы үеде шоолут сайзырап, нептеревээн, кызыы турган. Ам кандыг-дыр? Тываның хоорайларында, суурларында сайгылгаан — Ильичиниң лампалары чайынналдыр чырып, радио дыңналып, телефон дагжап турар. А ырак Мөңгүн-Тайганың, Эрзинниң, Тожунуң, Кара-Хөлдүң чурттакчылары бистиң Төрээн чурттувустуң нийслел чүрээ — ынак Москвавыстың телевидение дамчыдылгаларын магадап көрүп, дыңнап олурар.

Шаандакы бурунгу Тываның араттары бо бүгү чүүлдер дугайында дыңнаар хамаан чок, дүжеп безин шыдавас чораан-дыр ийин. Бала бир чижек. Шаанда Кызылдан Тожуга чедир аът-биле 3—4 хонук чораан, арай боорда чедер турдувус. Ам кандыг-дыр? Кызылдың чаа аэропортундан самолётка олурупкаш, Тоора-Хемге, Мугур-Аксынга, Тере-Хөлге азы Сыстыг-Хемге хемнерниң, хөлдерниң, дагларның, тайгаларның кыры-биле дораан-на кыска үеде чеде бээр-дир бис. Хүн бүрүнүң амыдыралы болган. Кыдыра бодаарга, анаа-ла бодуүн ышкаш. А хандыр бодаар болза, тыва улустуң чаа, аас-кежиктиг, чечектелген амыдыралының шаңкыы хөгжүлдезиниң тодаргай херечизи-дир.

ОҢНАП өскен энтиим чораан ынак Хемчиимниң солагай талазында бойдус эртинезин — даг-дүгү мүн-мүн чылдарда Кара-Дашка үүжеттинип чыткан. Ында ам В. И. Ленин аттыг «Тыва азбест» комбинат, амгы үениң болбаазын дериг-херекселдери-биле хандыртынган ооң улуг бүдүрүлгелери ажылдап, дег байлаап Төрээн чуртка бараалгадып, бүгү совет чонумга сеңнеп турарынга сеткилимниң ханызындан өөрүүр, чоргаарланыр мен.

Ээн чыткан Кара-Даштың ээзинде ам Ак-Довурак ажылчын хоорай тургустунган, улам сайзырап турар. Тываның ажылчын ангызының улуг отряды ында тургустунган болгаш эгээртинмес, теттинмес күчү-шыдалын улам көвүдедип турар. Ажылчыннарның болгаш тудугжуларның Ак-Довуракта Ада-чурттуң хөй нация оолдары, кыстары — орустар, тывалар, украиннер, белорустар, бурияттар, хакастар, литвалар, грузиннер, якуттар, татарлар, латыштар болгаш оон-даа өскелерниң эп-найыралдыг кады ажылдап, чурттап турары база дыка өөрүнчүг.

Ак-Довуракта амыдыралдың бүгү чүүлдери бар деп чугаалап болур: болбаазыраңгай болгаш күчүлүг техника, сайгылгаан, чуртталганың каасчараш, чылыг чаа бажыңнары, магазиннер, школа, Культура ордузу, сүт дамчыдылгазы, газ, спорт дериишкиннери, радио, телефон, телевизорлар болгаш оон-даа өске. Барыын Саян сыннарын ажылдыр, Мугаш-Акты кежилдир автомашиналар маңнажыр хамаан чок, шаанда чүгле чүктүг күш ужар турган-на болгай. Барыын-Хемчиктиң, Барлыктың, Кара-Даштың шаандакы ядыы араттары бо бүгү магалыг чүүлдерни — чаа, аас-кежиктиг, чечектелген, өөрүшкүлүг амыдыралды көөр аргалыг турган боорутай деп үргүлчү-ле бодай бээр-дир мен!

И. ЛОПСАН,
персоналдыг пенсионер.

БАЙЫРЛАЛ ХҮННЕРИНДЕ КАЯА, ЧҮҮ, БОЛУРУЛ?

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА:
Байырлал концерттери.
Ноябрь 7—8 хүннерде. Эгелээри 19.00 шакта.

КУЛЬТУРАНЫҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ Н. ГАСТЕЛЛО АТТЫГ ПАРЫГЫНГА:
Ноябрь 6, 7, 8 хүннерде теннис, бильярд залдары, шыдыраа өрээли, ойнаар автоматтар залы 10 шактан 22 шакка чедир ажылдаар.

Стол теннизинге дыштаныкчылар ортузунга маргылдаа ноябрь 8-те 10 шакта эгелээр.

«ХЕРЕЛ» СПОРТ ЗАЛЫНГА:
Республиканың бирги черни дээш школачылар аразынга баскетбол маргылдаазы ноябрь 6-да 13 шакта эгелээр. Күш-культура коллективтериниң командаларының аразынга волейболга блиц-маргылдаа ноябрь 7-де 14 шакта эгелээр. Ол-ла коллективтерниң аразынга баскетбол маргылдаазы ноябрь 8-те 10 шакта эгелээр.

КҮШ-КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНЫҢ ШЫДЫРАА КЛУВУНГА:
Эр улустуң аразынга шыдыраага блиц-маргылдаа.
Эгелээри ноябрь 6-да 15.00 шакта.

«ЕНИСЕЙ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА:
«Советтер—чоннуң эрге-чагыргазы» деп аас журналы ноябрь 6-да 17.00 шакта эгелээр. Ол-ла кежээ анаа танцы кежээзи. «Октябрьның шүлүктери болгаш ырлары» деп конкурс база болур. Ооң эгелээри 19 шакта.

Ноябрь 7-де чаштарның «Тоол аалдап келди» деп утренниги болур. 12 шакта эгелээр. Аныяктарның «Октябрьдан төрүттүнген» деп темалыг кежээзи 19 шакта болур. Даартазында «Октябряттың сылдысчыгажы» деп утренник 11 шакта эгелээр.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ БОЛГАШ АВТООРУК ТЕХНИКУМНАРЫНГА:
Волейболга болгаш стол теннизинге блиц-маргылдаа көдээ ажыл-агый техникумунга ноябрь 7-де 16.00 шакта эгелээр. Баскетбол маргылдаазы даартазында 10.00 шакта болур.
Ноябрь 7-де автоорук техникумунга хөглүг старттар болур. 14.00 болгаш 18.00 шактарда эгелээр.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ.

ТВ

НОЯБРЬ 6-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 9.00 — Эртенги суула шимчээшкин. 9.15 — «Бир эвес кадык болуксазыңза». (Күш-культуржуларга сүмелер). 9.20 — Ада-иелер, силерге. 9.50 — Хөй эки бараалнар дээш. 10.20— «Спортлотонуң» 45-ки тиражы. 10.30 — «Оттуг чаш назы». Уругларга уран-чечен фильм. 11.35 —И. Дунаевскийниң ырыларының темазынга фантазияны Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң эстрада-симфония музыказының оркестри А. Михайловтуң удуртулгазы-биле күүседир. 11.45— «Москвичка». Телеклуб. 13.15 — «Билдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». Дамчыдылгазы профессор С. П. Капица чорудар. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — «Ырак болгаш чоок ыры». 15.20 — Мультфильмнер. 15.45 — «Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 16.15 — Ленинградтың А. С. Пушкин аттыг үлегерлиг шии театрының фильм-шиизиниң баштайгы көргүзүү: «Тулган болдунар арга». Автор—И. Герасимов, тургускан режиссёр ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Горбачев. 18.55 — 19.10 — Чапсар. 19.10 — «Делегейниң улустарының чогаадылгазы». 19.40— «Улуг улустуң шыны». «Коммунистер». Хөй сериялыг документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги фильм. Дамчыдылганы ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Ульянов чорудар. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.25 — Эстрада программазы. Ол соонда —теле-медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.30 — «Горькийниң бичии чорааны». Уран-чечен фильм. 15.55 — «Джон Филд». Ирланд композитор дугайында музыкалыг телефильм. 16.50— «Кажи — Чер кырында ээ». Дамчыдылганы «Известия» солуннуң хайгааралчызы А. З. Иваненко чорудар. 17.50 — «Музыкалыг киоск». 18.20— «Доктаар чери чок дистанция». Школачыларның сүт мотоузунуң спортунга киржилгезиниң дугайында документалдыг телефильм (Рига). 18.35—«Кино ажы-чоруктарының клуву». 19.35 — «Петя-Петушок». Мультфильм. 19.45—«Делегейде болуушкуннар дончулалы». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Кино көрүкчүзүнүң эдеринчизи». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Нефтилиг даштар бөгүн». Документалдыг телефильм. 21.50 —23.15— Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак»— «Химик». 2-ги, 3-кү үелер. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Бичии спорт аренасындан дамчыдылга.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Бөгүн республикага, бурген, аязыр, бичии хар чаар. Мурнуу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы —15—20 градус соок. Хүндүс 0—5 градус чылыг. Чамдык черлерге 0—5 градус соок.

Кызылга хар чагбас. Хаттың күжү 5—10 метр. Дүне— 15—17 градус соок. Хүндүс агаарның температуразы 0—2 градус чылыг.

КИНО

НОЯБРЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Дүрген— чажыт— губческа» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Туттурбас өжээн негекчилери» 9.30, 13.10. «Иван Васильевич професзиязын солуп тур» 11.20, 15.00. «Поезд турупкан» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кааң дамырактары» 13.00. «Көскү чылдагаан чокка» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитеди «Тыва тудуг», «Шагонартяжстрой», «Тыва көдээ тудуг» трестериниң тудугларынга ажылдаар ажылчыннарны чыырын организастап турар.

Ажылчыннарны тускай ядик-хептер болгаш общежитиеге чурттаар чер-биле хандырар.

Организастыг чыылда ёзугаар ажылга хүлээп алганнарга 200 рубль туннуг эгитпес акша дузаламчызын бээр.

Ажылдаарын күзээннер күш-ажыл дептерин, мурнунда чурттап турган черинден уйлур бижиткен паспорттуг, шериг билетин киргүлер.

Айтырыглар тургузар черлерниң адрестери:

Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунда № 29 бажың:

Районнарга: күүскомнарда чоннуң күш-ажыл хандырылгазының талазы-биле төлээлекчилер болгаш хөй-ниити пунктулары.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-73 телефонче долгаар.

Чагыг № 2021

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТГ—01523

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 258 (12048) | 1982 чылдың ноябрь 7, воскресенье | 1925 чылда үндүрүлеттинген | Өртээ 3 көп.

Т. МАКАРОВТУҢ чураан плакады.

ЧАА ҮЕНИ АЖЫТКАН

«Ооң эргезиг чугулазының дугайын большевиктерниң үргүлчү чугаалап келгени ажылчыннарның болгаш тараачыннарның революциязы тиилээн!». Улуг Ленинниң бо состери бүгү делегейге диниттелдир дыңналгаш ол күстен бээр ам 65 чыл болуп турары бо. Кижи төрелгетенниң төөгүзүнге чаа чырыткылаачак үе-чаданы ажыткан ол хүнден бээр аддан беш чылдар эрткен. Бүгү делегей төөгүзүнде чаа арын — капитализмден социализмче шилчилге үези ажыттынган. Харын ол кажан-даа уттундурбас хүннерден эгелээш, бис шаг-үениң социалистиг чыл санаашкынын бауу-гаар чорудуп турар апарган бис.

1917 чылдың Октябры бүгү-ле дарлаткан болгаш демисежип турар улустарга келир үедеги тиилелгезин эттүр көөр арганы берген.

Чээрбиги чүс чылдың бүгү-ле улуг социал чаартылгалары болуушун эгезин Октябрь революциязындан алган.

Чаа ниитилелди тургузарының кол угланыышкынын Улуг Октябрь изээн.

Коммунизмче бүзүрелдиг базым-биле бар чоруур совет улустуң кайгамчык маадырлыг чоруу чылдар эрткен тудумна улам тодазы-биле илерээп турар. Хамааты дайынның чылдарында ол иштики болгаш даштыкы дайзыннарны чылча шаапкаш, аныяк социалистиг Ада-чуртун камгалап алган. Хоозуралды, аш-чутту ажып эрткеш, ол чуртту индустриализастаарын, көдээ ажыл-агыйны коллективизастаарын боттандырган. Национал айтырыг шиитпирлеттинген. Удавас 60 чылын демдеглээривис хостуг улустарның бузулбас эвилели — Совет Социалистиг Республикалар Эвилели тургустунган. Совет улус Ада-чурттуң Улуг дайынынга Төрээн чуртунуң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалап алган. Фашистиг эжелелден хөй-хөй улустарның хосталырынга шиитпирлиг салыышкынны ол киирген. Совет улус муң-муң хоорай, суурларын, фабрика, заводтарын бузундулардан катап тургускан. Сайзыраңгай социалистиг ниитилел бисте тургустунган, ол дээрге совет кижилерниң маадырлыг чогаадыкчы ажылының түңнели-дир.

Бедиктерже бистиң оруувус белен эвес, шаптараазынныг, кадыр-берт болган. Ынчалза-даа ол канчаар-даа аажок өндүр улуг орук. А улуг, ырак орукка, бедиктерже орукка бергелер черле турар. Оларны ажып эртеринче улус-чонну алдарлыг партия, ленинчи Коммунистиг партия баштаан. Ол бистиң бүгү-ле тиилелгелеривистиң хей-аът киирикчизи, организакчызы.

«Улустарга — тайбың!». Октябрьның ол дайынчы лозуңу бөгүн база-ла бистиң кызыл туктарывыста. «Чепсеглениишкинниң дүжүрери дээрге-ле социализмниң чедип алыр дээп күзел-чүткүлү-дүр» деп ленинчи сөстер совет улустуң, бистиң партиявыстың ажыл-херектеринде сиңниккен. «Тайбынны камгалаар, кижи төрелгетенниң кырында диргелип келген кыжаныышкынны кошкадыр дээш демиселге күжениишкиннерин ийи, үш катап улгаттырарын делегей байдалы биске хүлээндирип турар»—деп, СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев чоокта чаа шериг начальниктериниң Кремльге болган чөвүлел хуралынга онзалап айыткан.

Бистиң Төрээн чуртувус Улуг Октябрьның байырлалын, ССРЭ-ниң 60 чылын бодунуң күчүзүнүң чечектелиишкининиң байдалында уткуп турар. Чурттуң экономиктиг болгаш социал дешпиилгези кайгамчык. Үлетпүр дең-дески ажылдап турар. Ынчалза-даа чамдык бергелер болгаш четпестер бар. Оларны ажып эртер хемчеглерни партия ап турар. Чоннуң өзүп турар херегседерин бүрүн хандырар дээш, көдээ ажыл-агыйда улуг ажылды кылып турар. СЭКП ТК-ның май Пленумунуң хүлээп алганы Аъш-чем программазы бо талазы-биле дыка улуг рольдуг.

Октябрь революциязының ачызында, ССРЭ-ниң улустарының, эң ылангыя улуг орус улустуң дузаламчызының ачызында хөгжүлдениң кыйынга артып калган чоргаан шаандагы Тыва амгы үеде чурттуң хөгжээн республикаларының болгаш областарының дешпелинге четкен. Бир эвес Тываның ССРЭ составынга кирген үезиниң бүдүүзү-биле бо үени деңнээр болза, үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 65 катап өскен. Ынчаарда турган бүдүрүлгелерниң бир чылда кылыр продукциязын ам республика сес-ле хүн иштинде бүдүрүп турар-дыр. Совет эрге-чагырганың чылдарында сес миллион дөрбелчин метр хемчээлдиг чаагайжыды кылган бажыңнарны, хөй-хөй школаларны, эмнелгелерни, культура, урутлар албан черлерин, коммунал-амыдырал, садыг объектилерин туткан. Тывада культураның, литератураның улус чырыдыышкынының чечектелиишкининиң чүгле бистиң чуртувуста эвес, а харын даштыкыда безин билир апарган.

Совет Тываның ажыл-ишчилери, бүгү совет улус-биле бир демей, бөгүн байырлал чыскаалынче хей-аъттыг, омак-хөглүг, кызыл туктарны болгаш транспарантыларны туткан чалгып үнер. Олар күш-ажылчы белектерин байырлалга сөңнээн. Үлетпүр продукциязын садгарарының, аңаа күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, күрүнеге мал ажылының продуктуларын садарының тос айлар планнары күүсеттинген. Он айларның, чылдың планнарын күүседипкен совхозтар хөй. Үнүш ажылының продукциязын, мал чемнерин эртем чылдарындан хөйнү белеткээн. Мал ажылының продукциязын бүдүрээн болгаш садар талазы-биле көскү чедиишкиннерни Бай-Тайга, Кызыл, Мөңгүн-Тайга районнарның, «Баргыын», «Бай-Тайга», «О. Шынаа» совхозтарның ажыл-ишчилери [illegible] Бии-Хем район, Тываның сүт комбинады, «Тыва тудуг» трестиниң № 1 КМК-зы, радио болгаш [illegible] дамчыдылгазының республика төвү, Кызылдың [illegible] салыы, «Тываобувьбыт» бүдүрүлге каттыжыышкынының база-ла үшкү кварталдың социалистиг чарыжының тиилекчилери болган. А тус-тус мурнакчыларның саны чүс-чүс. Чарыштың тиилекчилеринге алдар болгаш хүндү!

Октябрьның алдары кажан-даа оңуп читпес, ол чүс-чүс [illegible] чурттаар.

ОКТЯБРЬНЫҢ СОЦИАЛИСТИГ УЛУГ РЕВОЛЮЦИЯЗЫНЫҢ 65 ЧЫЛ ОЮ ДЕЛГЕРЕЗИН!

КҮШ-АЖЫЛЧЫ РАПОРТ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партияның ТК-зының май (1982 чыл) Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылын төлептиг уткуур дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжынга кирипшпишаан. Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунуң ажыл-ишчилери күрүнеге эът садарының чыл планын 100,3 хуу, сүттүүн—102,6 хуу, дүктүүн—111 хуу кылдыр хуусаа бетинде күүсеткенин Улуг Октябрьның байырлалын таварыштыр СЭКП обкомунга болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелинге рапорттаан.

Совхозтуң малчыннары күрүнеге мал ажылының продукциязын пландан ажыр садарын уламчылаар, чыл төнчүзүнге чедир 80 центнер эътти, 50 центнер сүттү немей дужаарын шиитпирлээн.

Ниитиниң малын кыштан хүр ажырар дээш малчыннар бригадалары кышка белеткелди чедиишкинниг доозуп, малдың янзы-бүрү чемнерин кыштагларда организастыг чедирип турар.

Совхозтуң ажыл-ишчилери «Революцияның чалбыыжы», «О. Шынаа» совхозтарның ажылчы чоннарының инициативазын деткивишаан, мал кыштагладыышкынын үлегерлиг эртирип, ооң-биле ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга чогуур улуг-хуузун киирер сорулганы боттарының мурнунда салып алган ажылдап турар.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

ССРЭ-ниң 60 чыл болур оюн төлептиг уткуур дээш бүгү-эвилел чарыжынга Барыын-Хемчикте «Шекпээр» совхозтуң ажыл-ишчилери кирипшкеш, Улуг Октябрьның байырлалын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткаан.

Совхоз күрүнеге эът садарының чыл онаалдазын —100 хуу, дүктү 112,5 хуу кылдыр хуусаа бетинде күүсеткен.

Ында ниитиниң малынга чем белеткелин организастыг чорудкан. Совхоз бо чылын 2900 тонна сигенни, 3600 тонна силосту, 300 тонна саванны, 125 тонна витаминниг сиген далганын белеткээн болгаш 2280 тонна мал чемин кыштагларда чедирген.

Бо чылын ажыл-агый 52 кодан шээр, 24 кодан бода малды хүр кыштагладыр ужурлуг. Кыштагларны септеп, чылыглаар ажыл колдуунда доозулган. Аянгаты сайбырының малчыннары аңаа идепкейлиг кирипшкеннер. Бичe-Тей суурнуң агитквартиралары 26 кыштагны септеп, чылыглаарынга шеф дузаламчызын көргүскеннер. Сут-Кажаа сүт-бараан фермазының коллективи кыштаглаашкынга бала эки белеткенген.

К. МААДЫ.

ССРЭ-ниң камгалал министриниң ДУЖААЛЫ

1982 чылдың ноябрь 7 № 265 Москва хоорай

Эштер солдаттар болгаш матростар, сержантылар болгаш старшиналар!

Эштер прапорщиктер болгаш мичманнар!

Эштер офицерлер, генералдар болгаш адмиралдар!

Совет Чепсектиг Күштерниң хоочуннары, эштер!

Совет улус, ооң дайынчылары, социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының ажылчы чоннары, дешпилгелиг бүгү кижи төрелгетен Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюн бөгүн байырлап турар.

Политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүннүң байдалынга Улуг Октябрьның байырлалын демдеглеп турар. Совет кижилер Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, он биргн беш чылдың планнарын күүседир дээш күжениишкинниг ажылдап, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуп турарлар.

Партияның айытканы социал-экономиктиг чаартылгаларның программазы чедиишкинниг боттанып турар. Улус ажыл-агыйының бүгү адырлары, эвилелдежиккен республика бүрүзүнүң экономиказы улам-на хөгжээн. Чоннуң чаагай байдалы чайгылыш чокка бедип турар. Совет ниитилелдиң социал-политиктиг болгаш идейлиг чаңгыс эви быжыккан, ССРЭ-ниң улустарының найыралы улам-на сырый каттыжып кандалган.

Социалистиг дем каттыжылгазының акы-дуңма чурттары боттарының хөгжүлдезинге бүзүрелдиг бурунгаарлап турар.

Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне даштыкы политиктиг ленинчи угланыышкынны быжыы-биле болгаш чайгылыш чокка боттандырып турар. Тайбынның ленинчи политиказынга шынчы Совет Эвилели ядролуг дайынның кыжаныышкынындан кижи төрелгетенин камгалаар, боо-чепсекти эндере бүдүрерин кынчыктырбас, бүгү-ниити тайбынны камгалаар болгаш быжыглаар дээш бодундан хамаарышкан бүгү-ле чүүлдерни кылып турар.

Ынчалзажок АКШ баштаан империалистиг реакцияның буруузу-биле делегей байдалының нарыыдаашкыны үргүлчүлеп турар. Империализмниң агрессчи күштери боо-чепсекти улам-на эндере бүдүрүп, өске чурттарның иштики херектеринге наржызы-биле холгаарлап, делегейниң янзы-бүрү районнарынга дайын . мегилдежиишкиннериниң өөскүүрүнге идигни берип турар. Олар делегейниң боттуг хөгжүлдезин моондактаарынче чүткүп, социализмче болгаш улустарның хосталгалыг демиселинге удур сыдыктыг «походтуг» чарлааннар.

Бо байдалдар турда Коммунистиг партия болгаш Совет чазак чурттуң камгалалын быжыглаар, совет кижилерниң серемчилелин бедидер талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни боттандырып турар.

Коммунистиг партияны, ооң ленинчи Төп Комитедин, СЭКП ТК-ның эш Л. И. Брежнев баштаан Политбюрозун доозагандыр сырый каттышкан бүгү совет улус-биле бир демей, Армияның болгаш Флоттуң дайынчылары партияның мерген угаанныг иштики болгаш даштыкы политиказын изиг-биле чүүлдүгээзүнүң, бир эп-сеткил-биле деткип турар. Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң удурткучу составының чөвүлел хуралынга эш Л. И. Брежневтиң берген айтыышкыннарын совет дайынчылар чурттуң камгалалын улам ыңай быжыглаар, Чепсектиг Күштерниң дайынчы белениин бедидер талазы-биле боттарының ажыл-чорудулгазының дайынчы программазы кылдыр хүлээп алган. Социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының акы-дуңма армиялары-биле кады олар тургузукчу тайбың күш-ажылды, социализмниң төөгүлүг чаалап алыышкыннарын серемчилелдиг камгалап, боттарының патриоттуг болгаш интернационалчы хүлээлгезин күүседиринге кезээде белен.

Эштер, армияның болгаш флоттуң дайынчылары!

Эштер, Чепсектиг Күштерниң хоочуннары!

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюн-биле холбаштыр силерге изиг байыр чедирип тур мен.

Дайынчы болгаш политиктиг белеткелге, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге чаа-чаа чедиишкиннерни Армияның болгаш Флоттуң дайынчыларынга күзеп тур мен. Бистиң Төрээн чуртувустуң күрүне эрге-ажыктарын камгалаарынга кезээде белен болгаш серемчилелдиг болуңар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюн алдар кылдыр дужаарым болза:

Бөгүн, ноябрь 7-де, тус черниң-биле 21 шак турда бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы Маадыр-хоорай Москвага, эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга, маадыр-хоорайлар Ленинградка, Волгоградка, Одессага, Севастопольга, Новороссийскиге, Керчиге, Тулага, Маадыр-шивээ Брестиге, а ол ышкаш Калининград, Львов, Лонда Ростов, Куйбышев, Свердловск, Новосибирск, Чита, Хабаровск, Владивосток болгаш Североморск хоорайларга артиллерияның байырлал ёзузу-биле үжен катап дааштаашкыннарын кылыр.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюн делгерезин!

ССРЭ-ниң эрес-маадырлыг Чепсектиг Күштери делгерезин!

Бистиң бүгү тиилелгелеривистиң сорук киирикчизи болгаш организакчызы—Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга алдар!

ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. УСТИНОВ.

БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИННЕРИ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюнуң бүдүүзүнде СЭКП Бурят обкомундан, Бурят АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш Министрлер Чөвүлелинден, СЭКП Калмык обкомундан, Калмык АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш Министрлер Чөвүлелинден, СЭКП Якут обкомундан, Якут АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш Министрлер Чөвүлелинден. СЭКП Алтай болгаш Красноярск крайкомнарындан база ол крайларның күүскомнарындан, СЭКП Даг-Алтай, Иркутск, Чита, Хакас обкомнарындан болгаш ол областарның күүскомнарындан, ССРЭ-ниң Күрүнениң айыыл чок чер комитединиң шериглериниң Шериг чөвүлелинден болгаш Политиктиг кол эргелелинден, Сибирьниң Кызыл туктуг шериг округунуң Шериг чөвүлелинден болгаш Политиктиг эргелелинден, ССРЭ-ниң Күрүнениң айыыл чок чер комитединиң Забайкальеде Кызыл туктуг шериг округунуң шеригдериниң Шериг чөвүлелинден болгаш политиктиг килдизинден, МАРН-ның Убса-Нур, Баян-Өлгий, Завхан аймак комитеттеринден болгаш Моол Арат Республиканың улус депутаттарының аймак хуралдарының күүсекчи эргелелинден СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң адынга байыр чедирген телеграммалар келген.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюнуң байырлалын таварыштыр республиканың ажылчы чоннарынга чүректиң ханызындан байыр чедириишкиннери, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партияның ТК-зының май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин күүседиринге чаа-чаа улуг чедиишкиннерниг болуп, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуп, ол ышкаш быжыг кадыкшылдыг, хууда чаагай кежик-чолдуг болзун деп сеткилдиң ханызындан күзээшкиннер ол телеграммаларда илергейлеттинген.

АЖЫГЛАЛДА ЧАА ОБЪЕКТИЛЕР

Тес-Хемде № 1070 КМК-ның коллективи социалистиг чарышты баштап, байырлалды күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткаан. КМК ноль керээлиг ажылдарны 1068 муң рубльге, тудугнуң барааныг продукциязын 1492 муң рубльге кылып бүдүрген.

КМК-ның тудугжуларының тутканы Самагалдайда чаа школада чоннуң ажы-төлү чаа өөредилге чылындан эгелеп өөренип берген.

«Тес-Хем» совхозта машина-трактор мастерскаязының чаа бажыңын база доозуп хүлээткени савхозтуң септекчилеринге, механизаторларынга ноончуг таарымчалыг байдалды тургускан.

Чурттаар шөлүн ажыглаарга киирериниң он айлар планын олар ажыр күүседип, районнуң ажыл-агыйларында болгаш район төвүнде 1524 дөрбелчин метр чурттаар шөлүн тудуп дооскаш, дужааганнар.

И. ГОЛЬДБЕРТ,
«Тыва көдээ тудуг» тресте экономист.

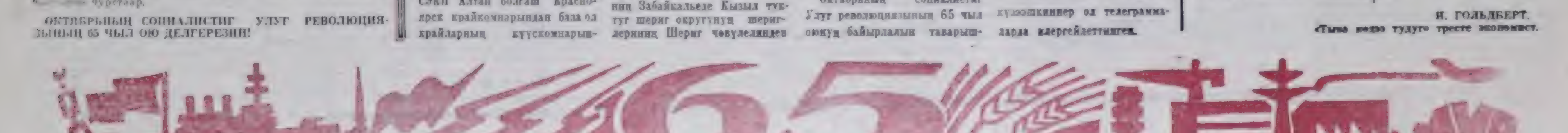

ОКТЯБРЬНЫҢ ТУГУ КИИСКЭЭН

КЫЗЫЛ ТУК—БИСТИҢ РАЙОНДА

Улуг байырлалдарны, тоогулуг болуушкуннарны совет кижилер чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуур чаңчылдыг болган. Бо онзагай юбилейлиг чылдың Октябрь байырлалын, бүгү чурттаажында ышкаш, Кызыл районнуң ажылчы чоннары күш-ажылчы чаа чедиишкиннерлиг уткуп турар.

Бир эвес бистиң районнуң экономиказының болгаш культуразының хөгжүлдезиниң чечекчидип чугаалаар болза, ооң девискээринде Каа-Хемниң шапкынынга дөмейлеш болур. Бистиң республиканың он ушку район кылдыр Кызыл районнуң катап тургустунганындан бээр чеди чыл безин четпелек. Ол үениң дургузунда ооң ажыл-агыйы болгаш культура хөгжүлдезинге берге базымнарны кылган. Мында хөй эвес, демнелгелиг чамдык саннарны, фактыларны көрээли. 1945—1957 чылдарда мында түрлеп МЧАЗ-лер, колхозтар тургустунган. Оларның материалдыг баазазы кошкак болган ниити малы 24 муң баш ажып турган. Олар чылда күрүнеге чүгле 404 кг дүктү, 122 тонна эътти, 1956 кг сүттү садып турган.

Дөртен чылдарны сөөлзүреңир 630 өөреникчилиг 5 школа турган болза, амгы үеде 5000 ажыг өөреникчилиг 10 школа бар апарган.

Шаанда Чедер шериг чылгызы одарлаар, калбы сиген-ширлиг ээн куруг делгем хову турган. Ында ам хөй адырларлыг, механизастаттынган улуг ажыл-агый — «Тиилелгеге» совхоз хөгжүп, сайзырап турар. Ооң ажыл-ишчилери ээн турган ховуларның хевирин өскертип, ону үнүш-түжүткүр болдурар, кижиниң чаагай чорууңга бараалгаар дүшн, карак-кызыл демиселди чорудуп келген. Совхозтуң ажыл-ишчилери күрүнеге мал продуктулары садарының бо чылдагы планын октябрь төнчүзүнде күүседипкен. Чер ажылының продукциязын база-ла чогуур өйүнде ажаап алган.

Ооң аңгыда бисте кунг фабриказы дагаа эъдин база чуурганын бүдүрер, «Сукпак» — мал семиртир, «Көк-Тей» — хаван эъдин бүдүрер угаалымышкынныг. Өске беш совхоз база-ла аңгы-аңгы адырларлыг. Оңгу беш чылда олар 36 муң ажыг рубльдуң продукциязын бүдүрүп, сайгарган. Ол сан бо беш чылда оон-даа дыка көвүдээр.

Совхозтарның материалдыг-техниктиг баазазы чыл келген тудум-на быжыгып турар. Чүгле оңгу беш чылда безин олар күрүнеден беш миллион ажыг рубль түңге машина-техниканы садып алган. Районнуң девискээринде үлетпүр, тудуг, кооперация садыы, харылзаа болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырлары дүргеш хөгжүп турар. Районну катап тургусканың соонда сөөлгү каш чылдарда ында тудугжулар үш культура бажыңнарын, 540 урутларга ясли-садиктерин, беш магазинни, үш столоваяны, 620 урутлар өөренир ийи школаны болгаш бүдүрүлгениң, чурттаганың өскэ-даа объектилерин тудуп, ажыглалга кииргенн.

Чедиишкиннер боду аңаа-ла чедип келбээн. Ол Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың районнуң ажыл-агыйы болгаш культура хөгжүлдезиниң дугайында доктаамал сагыш салыышкынының түңнелинде, районнуң девискээринде аңгы-аңгы коллективтерде он беш хире национал даргарының төлээлекчилериниң эрес-шудургу күш-ажылының база партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларының болгаш ажыл-агый органнарының кижениишкининиң ажылының түңнелинде чедип алдынган.

ССРЭ-ниң 60 чылының юбилейи болуп эртер бо онзагай чылда районнуң ажыл-ишчилери улуг күженишкиннерни ажылдаан. Ушку квартал ажыл-агыйлар мал продуктуларын бүдүреринин болгаш күрүнеге садарының планнарын бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүсеткен. Ол чедиишкиннер дээш район болгаш «Көк-Тей» совхоз төп зонадан социалистиг чарышка тиилекчи болган СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдерниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун, акша шаңналын алган.

Ниитизи-биле ноябрь бирге чедир районнуң ишчилери күрүнеге эът, дүк база дагаа чуургазы садарының чыл планын күүседипкен, сүт садар планын күүседип болур бүгү аргалар бар. Планны күүседиринге «Тиилелгэ», «Көк-Тей», «Сукпак», «Х Улуг Хурал» совхозтар, сүт бүдүрүлгэ көвүдедиринге «Көк-Тей», «Тиилелгэ» совхозтарның Игорь Сагоян, Валентина Монгуш удурткан сүт-бараан фермалары улуг үлүүн киирген.

Улус ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларында хөй санныг кайгамчык мурнакчылар, бодунуң ажыл-херээниң мастерлери өзүп үнген. Бо чылдың он айларында саар инек бүрүзүнден-не 2000—2400 литр сүттү саан саанчылар бар. Оларга «Тиилелгэ», «Көк-Тей» совхозтарда саанчылар М. Девик, Б. Куулар, Н. Чадамба, С. Арандол, М. Монгуш, Л. Арандол болгаш өскелер-даа хамааржыр. 15 хойжу чүс хойга онаашкан 100-ден 110 хураганны камгалап алган. Ол дээрге «Х Улуг Хурал», «Тиилелгэ», «Шамбалыг», «Тере-Хөл» совхозтарда А. Содунам, А. Чүлдүм, К. Севил-Хуурак, Н. Мандып-оол, А. Тас-оол, Т. Павел, Е. Өоржак, С. Монгуш, Б. Датба, А. Дантыр-оол болгаш өске-даа хойжулар-дыр. Улус ажыл-агыйының өске адырларында ындыг мурнакчыларның аттарын ам-даа хөйнү адап болур.

Эрткен чылга деңнээрге совхозтар 7084 тонна сигенни, 3021 тонна сенажты, 1268 тонна силосту, азы 1220 тонна чем единицазы хөйнү белеткээн. 12,5 муң тонна тарааны болгаш картофель, ногаа база өске-даа культураларның дүжүдүн ажаап алган.

Чедип алдынган чамдык түңнелдерге оожургаар, ам камык ажыл-херек шупту бүдүн-не ол деп санаар болзувусса, шын эвес болур ийик. Октябрь байырлалы демдеглээриниң эң эки аргазы шиитпирлерин ам-даа айтырыгларже киирзэнгейин мөөннөөр болур деп ленинчи айтыышкынны ажылывыска кезээде удуртулга болдурар ужурлуг бис. Ылангыя эш Л. И. Брежневтиң айтыышкынналыңга дүүштүр чер ажылының ажыктыын бедидер, тараа болгаш малга чемнер бүдүрерин көвүдедир талазы-биле аажок улуг ажылдарны чорудары негеттинип турар бис.

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, Аъш-чем программазын боттандырарынга төлептиг салыышкынны киириринче коммунистерниң, бүгү ажыл-ишчилерин кужуп мобилизастаарынга районнуң партия, совет болгаш ажыл-агый органнары база өске-даа хөй ниити организацияларны эргежок чүгүле бүгү чүүлдер-ле кылып апаар.

К. ШУЛУУ,

СЭКП Кызыл райкомунуң бирги секретары.

ОКТЯБРЬ МЭЭҢ

ДЕМИСЕЛГЕ КАҢНАЛГАН

Тозан дөрт харлап бар чор мен. Бо үениң дургузунда көрбээн чүвем, кедурбээн хензээм ховар деп хөөрем чокка чугаалап болур мен. Октябрь революциязының мурнунда үжүк-бижик, эрге-шөлээ чок, аш-түреңги, орбак-самдар чурттап чорааныывыс чажыт эвес-ле болгай. Ол бүгүнү мен бодум чурттап эртип, ийи караам-биле көрдүм. Ону сактырга амыдырал дыка-ла берге чораан-дыр ийин.

Улуг Ленинниң баштаалгазы-биле революция Россияга 1917 чылдың октябрьда өскүп үнген. Ол үеде Минусинск чоогунга чурттап турган бис. Аңаа Совет эрге-чагырга ноябрьда тургустунган. Ону бо черниң чурттакчылары улуг өөрүшкү-маңнайлыг хүлээп алганын сактыр-дыр мен. Даштыкының болгаш иштикиниң дайзыннары ынчан совет күрүнеге каржызы-биле удурланып үнген. Амы-тынын берип, кызыл ханын төп турган, чаалап алган эрге-шөлээзин ылыктын-биле камгалаар дээш Сибирьниң чону көдүрлүп үнген, партизан шимчээшкинин калбартан.

1919 чылдың чайынында Тывага көжүп келдивис. Ада-ием Сосновкага чурттап турган чүве. П. Е. Щетинкинниң командылааны партизан отрядынга оруукка ужуражы берген. О Тывада хоргадаан дайзыннарны чылча шаварын-биле кел чораан Партизаннар бистерге революция чонга чүнү бергенин, ооң ужур-дузазын тайылбырлап берген. Олар тыва араттарга революсчу саадарны чедирип, орус, тыва болгаш өске-даа улустарның найыралын быжыглаарының талазы-биле бичи эвес ажылды чорутканын сөөлүнде бистерге С. К. Кочетов болгаш өске-даа эштер каш удаа чугаалап турганын дыңнаан мен.

Сосновкага келирибиске база-ла оожум эвес болган. Колчактарның артынчылары, чудурук байлар, дээрбечи моолдар бо черниң ядыы орус, тыва чурттакчыларын кара туразында аажылап, дарлап турган.

Оларга удур демиселди чорудары-биле 1920 чылда каттышкан партизан отрядын тургусканнар, ооң командиринге С. К. Кочетовту томуйлаан. Орта кирип алгаш, 1921 чылдың чазынында Тарлашкынга Казанцевтиң дээрбечи отрядын, нусказр кыжын генерал Бакичниң отрядын чылча-шавар тулчуушкуннарга киришкен. Совет эрге-чагырга дээш бо демиселге орустар, тывалар, украиннер, грузиннер, хакастар болгаш чурттуң өске-даа националарының төлээлери киришкен, оларның аразында аңы-дүнма найыралы эрге-шөлээ, хосталга дээш төккен ханы-биле улам-на каңналып быжыккан.

Октябрь революциязы биске аас-кежиктиг чаагай амыдыралды берген. 1919 чылдан бо хүннерге чедир мында чурттап чор мен. Күш-ажылчы тыва чон болгаш өске-даа улустар-биле кады бо черге чаа амыдыралды тургузарынга үлүүм киирдим. Тудуг тудуп, ары, сад өстүрүп — чүнү кылбадым дээр. Ам-даа уругларымның ажыл-ижинге дузалажып чоруур мен. Колхоз-совхоз бүдүрүлгезинге эки киришкеним дээш ийи медаль-биле шаңнаттым. Күженишкиннериг, бир демниг ажылдың түңнелинде Сосновкада амгы үениң сайзыраңгай суурну тургустунган. Кол ажыл-агыйның дуржулга станциязы ажылдап, республиканың ындаа ажыл-агыйын сайзырадырынга үлүүн киирип турар.

Он ийи оолдар, кыстарны өстүрүп, кижизидиткен бис, олар улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында багай эвес ажылдап чоруурлар. Сосновкада дөрт уруум ажылдап турар.

Кырганнар кала-даа хүндүлүг дижири шын. Мен күрүнемге азырадып, пенсияны ап орар мен. Ол дээш партиямга, чазаамга өөрүп четтиргенимни илередип чоруур аас-кежиктиг кырган мен.

И. ИВАНОВ,

кызыл партизан.

МӨҢГЕ ТАЙБЫҢ ТУРЗУН

«Дайын» деп сөс дыңнаанымда хола бээр мен. Өрттенген хоорай, суурларны, кижилерни Ала-чурттуң Улуг дайынының үезинде тулчуушкуң шөлдеринге караам-биле көрүп эрткен мен. Төөгүде ындыг улуг дайын турбаан.

«Аврораның» дааштааңкынындан эгелээн Улуг Октябрьның тиилелгезин-биле чедип алдынган аас-кежиктиг эки чурталгавысты ол боой тудар бодаан. Бистиң хостуг эргевисти хоругдаар, культуравысты чок кылыр, бурунгаар хөгжүлдевисти чаңгыс черге доктаадыр бодаан. Ынчалза-даа кара сагыш боттанмаан.

Улуг Октябрьның чаалап алыышкыннарын камгалап арттырар дээш совет кижилер ыдыктыг дайынче аъттаныпкан. Оларның аразынга тыва эки турачылар база чораан. Бистер Тывадан 300 хире кижи аъттанган бис. Дайынчы белеткелди Ковров хоорайга эрттирдивис. Бузун чартык ай эрткенде, генерал-лейтенант Городовиков чедип келген. Тыва эскадронну ол хынап көргеш, фронтуже кирип болурун чөпшээрээн. 1944 чылдың февраль 2-де Украин ССР-де Деражно суурну хостаары-биле тываларның фронтучу оруу эгелээн. Араатан дайзын-биле өлүмнүг согушкан алыышкынга эштерим Михаил Сундуй, Алексей Ак-оол, Владимир Быштак-оол эрес-дидимин көргүскеннер. Ырак Тывадан боттарының интернационалчы хүлээлгезин күүседип берген тыва эки турачылар Ровно хоорайны, Дубно, Сурмичи суурларны болгаш чурттакчылыг өске-даа черлерни хостаарынга коргуш чок, маадырлыг, патриотчу ёзу-биле тулчуп, дайзынны узуткажып турганнар.

Дайын төнген. Оон бээр 38 чыл эрткен. Дайын халавы катап болбазын күзээр мен. Аас дээр турзун, амыдырал чечектелзин, ажы-төл омак-хөглүг болзун дээр мен. Улуг Октябрьның чырык хүнү делегейни чонун кезээде чырыдып, чылыдып турзун!

П. БИЧЕ-КЫС,

Ала-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи.

БЕЛЭЭМ БОЛЗУН

Маадыр-не деп хүндүлүг атты чеди чыл мурнунда алдым. Ол ат дээрге Совет чазактың болгаш Коммунистиг партияның кижи дээш сагыш салыышкынының көскү херечизи-дир. Шаг-шаанда адым-сывы безин чок, чүгле шолаалаттырып, харын-даа херээ чок дидиртип чораан не кижиге ол хире хүндүткелди көргүскенинге өөрүвес аргам чок. Бо чорук чүгле Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгезиниң ачызында чедип алдынган дээрзи билдингир.

Болум болууп малчын мен. Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозка он чеди чыл саанчылададым. Ажылым дээш акша-көпеекти амыдыралга чедирип-биле ап, ол туржук немелде телевизорлерни болгаш шаңналдарны ап келдим. Урутлар азыраар акшаны күрүне берип турар. Шаандакы байларга чеже-даа ажылдаан бээрге, ажыг бокадан болгаш доранчылалдан дээре чүве көргүзер эвес. А ам ажыл хүнү безин үелиг-шактыг. Ээлчеглиг шөлээни-даа бээр, арта-ла, телевизорлиг. Дыштанылга бажыңнары маңан турар, белен. Шынап-ла, ыяажаң оралы бо! А шаандакы тыва кыстарның аар-берге, салым-чолу төөгүде, чижээлээрге, «Хайыраан боттаа» Караның ырызында арткан:

Өзүп кээрге, база конуг —
Өске кижиге бериплеттер
Өлү бээрге, база конуг —
[illegible] черге октаплаттар.

[illegible] Октябрь революциязының тиилелгезиниң ачызы [illegible] кужумну кадарганнаам мен.

Бисте ажыл бүрүзү хүндүлүг, ажылчын кижи алдарлыг. Мен безин «Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны» атты эдилеп чор мен. Күш-ажылдың Кызыл Туг ордени болгаш медальдар база бар. Улустуң-биле чугаалаарга «Чаг иштинде бүүрек дег» кадай-дыр мен.

Д. ОНДАР,

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Маадыр-не.

Республиканың ажылчы чоннары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чылынга турасказткан социалистиг чарышка бедик көргүзүглерни чедип алгылаан. Хөй-хөй үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудуг, транспорт организацияларының коллективтери чылдың он айларының планныг даалгаларын болгаш байырлаага уткуштур алган хүлээлгелерин шапта ажыр күүсеткилээн. Коллектив бүрүзүнде мурнакчыларның саны улам көвүдээн.

Мооң адаанда чуруктарда аңгы-аңгы бүдүрүлгелерден ажыл-ишчилерни көргүскен. Боттарының онааган херээнге бедик харыысалга, негелде, күш-ажылга ынакшылы, шудургу чорук оларның шуптузунга хамааржыр турар.

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ ОДУРУУНДА

В. И. Ленин аттыг «Тыва дагдугу» комбинаттың бедик сорттуг рудалар болбаазырадыр цехиниң ниити аалчаа байырлал мурнунуң социалистиг чарыжынга эки түңнелдерни чедип ап, октябрь айның планын 104 хуу күүсеткен.

Ол чедиишкинге боттарының төлептиг үлүүн үүрмектеп-сорттаар комплекстиң мастери, комбинатта 15 чыл ажыг ажылдап келген дуржулгалыг ажылчын Татьяна Борунова болгаш комсомолчу аныяк кыс Валентина Исакова олар киирген-нер. Октябрь айда комплексти дамчыштыр 10942 тонна руданы үүрмектеп-сорттаапнар.

Чуруктута: мастер Т. Борунова (солагай талазында) биле оператор В. Исакова.

Күш-ажылдың Кызыл Тук орденин эдилекчизи М. В. Сафоновага удурткан шевердекчилер бригадазы бо юбилейлиг чылда найысылалдың хөй тудугларынга ажылдаан. Олар геологтарның, карак четпестер ниитилелиниң бажыңнарын, бешки микрорайонда № 3 бажыңның, 280 олуттуг уругдар садын, аэропортта общежитиени ажыглалга кииреринге киришкеннер. Ам олар күчүлүг Улуг-Хемниң эриинде 119 аал чурттаар беш каът чурттаалга бажыңының шевердел ажылдарын доозуп турарлар. Бригада октябрь айның бүдүрүлге планын ажыр күүсеткеш, Улуг Октябрьга күш-ажылчы белек кылдыр сөңнээн.

Чурукта: (солагай таладан) А. А. Мартышкина, М. В. Сафонова, коммунист В. Д. Шинмаа, Т. Н. Фомина, Н. Ф. Бузураш кыска чапсар үезинде чугаалажып тур.

Октябрь байырлалын Терлиг-Хаяның меңгүн-суу бүдүрүлгезиниң коллективи күш-ажылчы белектерлиг уткаан. Руда болбаазырадыкчылары Кызыл-оол Дагаажык биле Александр Ишенко база байырлал бүдүрүлгенин чарыжынга кызымак, тура-соруктуг киришкеннер. Кызыл-оол Бойкараевич бо бүдүрүлгеге 12 чыл ажылдаан.

Коммунист К. Б. Дагаажык эки Александр Ишенко-биле «Найырал» ээлчээнге эки киришкеш, коллектив кежигүннеринге мактаткан.

Чурукта: ажылчыннар А. Н. Ишенко биле К. Б. Дагаажык ажыл үезинде.

Ю. НОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

Саннар, фактылар

☆ 1920 чылдың төнчүзүнде РКП(б)-ниң Политбюрозунга болгаш ТК-ның Владимир Ильич Ленинниң даргалааш-кыны-биле болуп эрткен хуралынга Тывага байдалдың, аңаа кандыг дуза чедирип болурунуң дугайында айтырыгны чугаалажып көрген.

☆ 1921 чылдың августа эрге-чагырга араттарның холунга кирген, ол тоогулуг болуушкунга Советтер чурттунуң кызыл партизаннары улуг рольду ойнаан.

☆ 1918 чылдың июньда Урянхай (Тыва) крайның орус чурттакчыларының V съездизи болгаш тыва кожууннарның төлээлекчилериниң I съездизи болган. Ол съездилерниң каттышкан хуралдарынга Тываның бот-башкарылгазының болгаш орус болгаш тыва чоннуң боттарынга дузалажылгазының, оларның найыралының болгаш кады ажылдажылгазының дугайында керээ чарлынган.

★ Ол-ла чылдың январь 8-те Белоцарск хоорайның (амгы Кызыл) ажылчыннары крайның баштайгы Соведин тургускан.

☆ 1921 чылдың август 15-те Бүгү-Тываның тургузукчу хуралы Тыва Арат Республиканың Конституциязын (Үндезин Хоойлузун) хүлээп алган. Бүгү хамаатыларның хоойлу мурнунга деңг эргелиин ол доктааткан.

☆ 1922 чылдың март 22-ден февраль 1-ге чедир Турага Тываның Араттың революстуг намының I съездизи болган, аңаа ТАРН-ның түр Уставын хүлээп алган болгаш ооң Төп Хоралзын сонгаан.

☆ Үжен чылдарга чедир үжүк-бижик чок чораан Тывада бо хүннерде 156 школа бар, оларда 65 муң ажыг чаштар өөренип турар.

САЛГАКЧЫЛАР ХӨЙ-ЛЕ БОЛЗУН!

— Үжен чылдарның эгезинде байлаттарның хоржаалдан чалыы хаваргаш чүве. Ынчан ядыы араттарга үлеп берген. Аңаа бар саар инек, бош хөй берген. Ынчан, харын, мал-маганныг болу берген бис — деп, Ашак-оол [illegible] — Ол үеде [illegible] апарган мен [illegible] берген. Ооң мурнунда [illegible] чораан мен. [illegible] Терехтиг дээш, ооң хо[illegible] чорааным. Дошпу-дожап-даа, [illegible]

Ашак-оол Дандар Каа-Хемниң Сут-Аксынга 1911 чылдың [illegible] 15-те төрүттүнген. Ада-иези эки амыдырал сүрээн. Тос-Хемден көжүп келген. Ынчалза-даа ол [illegible] улуска эки хүн хүнээр эвес хөлечиктерден [illegible] Ынчангаш чамдык [illegible] ужурга таварыштан. Оларның бирээзи «Саая орук» совхозтуң хойжузу чораан, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Давва Малчын оол. Шаандагы байларның хөлечиктери [illegible] алдарлыг болгаш хүндүлүг улустар апаргылаан.

— Октябрьның хорели орус чурттуңдан Саян ажыр чырып кирген, байларга дөрүмектерлеш апарган бис. Ынчалзажок чаа амыдыралды [illegible] Сут-Аксыда үжүк номнаар чаңгыс-даа кижи чок, озук-андазын безин челишпес чүве-ле болгай — дээш, чаварыктыг адыкын сунбаан, бак-ла чүве ыдай турзун дээнзиг, хораан ажыдыр чоодуртулзош, уламчылады: — Харам байларга бажынтырып, сөлдүгүс кыдаттарга чидирттип, дама-хамга мегелеттирип [illegible] ужук-бижик [illegible] машина [illegible] самолётту мурнуп, радиону дыңнап, [illegible] көрүп [illegible] чурттап чор мен. Ам [illegible] Оларгайла [illegible] аңнарды [illegible]

Ашак-оолдуң, шынап-ла, [illegible] Үш уруглуг, үш оолдуг. Оларның [illegible] үжен беш четкен. Шуптузу эки ажылдап, эки өөренип, эки доругуп турар.

— Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгезиниң, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың сагыш салыышкынының ачызында аксым-кежиим аак долдур четтирип чор мен. [illegible] Тыва [illegible] мен, ам-даа [illegible] деп, өөрүп ор.

[illegible] Шойгаттың [illegible] берген мен. «Совет Тыва» [illegible] бригадазының [illegible] тур кара бодадыр [illegible], эвеш тургускаш, кады ажылдап турар бодуң.

— Удуртукчувус суур кире берген, уламн чарып [illegible] Ажыл-иш-биле таныштырып, сан түннерин сагт чок адап берип турарын бодаарга, удуртукчунуң оруунга арткан хире.

— Мени Коля дээр — дидир — Коля Дандар. Он класс доостум. Аът грабли-биле сиген болдуруп тур мен.

Ынчан туруувуста, чавыдак аттыг кижи [illegible] Ынчангаш Ашак-оол [illegible] Ам бодап олурарымга, Коля [illegible] — Колжаа [illegible] чым оглум, ам билер болза ажырбас. А дүүңгү сиген олурар, өөрүнге ам база сайгарган чор — деп чагыды.

Ол-ла черге Коляны дөмей сургаанным. Дандар Ашак-оол Дандаровичиниң оглуун огду дээрзин билип алдым.

Совет көдээниң кижилери

— Дүүн чаа он-он акша шаңнал алган улус бо. Сиген оланың [illegible] — деп, совхоста партком секретары Саин Оюнмаанович [illegible] чаа-ла [illegible] Дандарларга [illegible] мен.

Оон Сут-Аксының [illegible] мурнуда [illegible] партийни секретарь мени таныштырып [illegible] Ашак-оолович дээр. Эгээн каш хонук мурнунда совхозтуң [illegible] шаңнал ап турда, ону көргениимнн сактып келдим. Кадарган 840 баш иртиниң бирээзинден-не 3,3 килограмм дүк алыр планын 4,4 килограмм кылдыр күүсеткен. Барык-ла бир тонна чыгым дүкту планда көрдүңгезиндеп ажыр бүдүрген. Чаарби алды чыл дургузунда мал малдаан, черле хоонаш көргүзүглүг болуп көрбээн. [illegible] Дандарга [illegible] ажыл-агый [illegible] сөзиннер [illegible] социалистиг чарыжы [illegible] тургурганын. Совхоз директору Сергей Седен-оол бир чүс рубльдиг шаңналга берген, [illegible] эгелиинден бээр чаңгыс-даа баш хөй хоравааш болгаш [illegible] планын бүдүн-чартык катап ажыр күүсеткен мурнакчының ынчаар шаңнааны ол.

Ук хуралга баштай механизатор Дандарны шаңнады. Чедип бир харлыг хоочун Ашак-оол Дандарның хеймер оглу ол. Совхоз директору «Салчак Калбакхорекович Тока аттыг шаңналдың бирги чергезин тывыспышаан, бүрүн дериг-херекселдиг аът-биле шаңнаар-дыр» деп чарлапта адын [illegible] бооп [illegible] Бо[illegible] хүрээ сонаа адын мунгаш [illegible]

Мынча [illegible] мастерлеринин [illegible] Ак-оол Дандар деп кижи база таныыттыг. Ону база-ла Ашак-оолович дээр болду.

— Дандаровичтиң тракторист [illegible] база бар — деп, бир оол [illegible] ыраадым. А оозу:

— Зоялы баштыг [illegible] Хенче-Саар, Валентина Ашак-ооловналар база мактаалдыг ажылдап чоруурлар — деп, Дандаровичтиң [illegible]

К. ЧООДУ.

ОРАНЫВЫС ЧЕЧЕКТЕЛГЕН

САЛЫМ-ЧОЛУМДА

КАДЫ ОСКЕН ХООРАЙЫМ

Чээрби ажыг чыл бурунгаар, ынчан Кара-Даш деп адап турганывыс, амгы Ак-Довурак хоорайга баштай-ла ажылдап келгенимни, дүүн чаа-ла болган чүве-биле дөмей, тода сактыр-дыр мен. Ам Тудуткужулар суурy деп адап турарывыс, ынчангы Кара-Дашка чүгле чеди ыяш барак бажыңчыгаштар бар чүве. Амгы комбинаттың Постоянный суурнун тургустунган черлеринге ынчан чүү-даа чок, долгандыр тас даазырлар чыткылаар турду.

Алаш уну, Кызыл-Тайга ынчаар хуула хөй, өшкүзүн кадарып, улустуң чугаалажыры ышкаш, «бора-бүдүн» чурттап чораан ада-иемден аңгыланып, Кара-Дашка ажылдай бергеним соонда, мээң салым-чолум бо хоорай-биле ханы доннашкан. Маңаа ажылдап келгеш, тускай мергежилдиг, кадржаан ажылчын кижи болдум. Ак-Довуракка өглендим, ажы-төлүм база бо хоорайга төрүттүнду. Маңаа ажылдап тура, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга ийи удаа соңгуттурдум. Бо бүгүнү мензэ, бодүүн ажылчын кижиге, Улуг Октябрь шаңнаан.

Улуг Октябрьның Совет чазактың ачызында бистиң ажылчын хоорайывыстың өзүп, сайзыраанын кижи магадаар. Ак-Довурак хоорайда ам хөй муң кижи ажылдап, чурттап турар. Мында орус, украин, хакас, тыва, эстон дээш — шупту 40 чыгыы националдың кижилери бар. Хоорайда чүгле чоокку эрткен үеде безин Чаа культура ордузун, эмнелгени, эштир бассейнниг спорт комплекизин, хөй-хөй чуртталга бажыңнарын ажыглалгага кииргеn. Виктор Савылга удурткан бистиң бригадавыс Постоянный суурда 1176 өөреникчи өөренир, дыштанылга кежээлери, спортчу оюннар организастаар тускай залдарлыг, столоваялыг чаа школаны удавас ажыглалгага кирер. Бо дээрге бистиң партиявыстың өзүп орар аңыяк салгал дээш ада сагыш салымшкынының, Улуг Октябрьның ачызы-дыр.

С. СЕНДАЖЫ.

«Тыва дал-дүгү тудуг» эргелелиниң тудугжузу. Ленин орденниң эдилекчизи.

ЧОЛУМ ТҮДҮШ

Октябрьның күштүг чаңгызындан тыва чер одунган, чаа совет амыдырал оон ужукталган. Тывавыс Советтиг болгандан бээр ужен сес чыл эрте берген. Чаартылгалар кайгамчык, ону бис көрүп магадап, чоргаарланып чоруур бис. Кижи бүрүзүнүн амыдыралын алыр болзуувусса, Октябрь-биле тудуш, оон салым хуузу оон ачызында кежик чолдуг, аас-кежиктиг, буянныг чаагай.

Тыва херээженнерни ап көрүнер. Олар шаанда кымнар диртип чоржуктар. Ам олар чуртунуң бүрүн эргелиг ээлери, бүгү-ле чүүлдерге эр улус-биле деп эргелиг. Оларның ажылдавайн турары ындыг улус ажыл-агыйы алыры безин чок. Аңаа чоргаарланмайн, кижи чүге чоргаарланырыл!

Мен бодум база-ла тыва херээжен кижиниң төлү-дүр мен. Ам кайы хире чурттап, ажылдап чоруур-дур мен, көрүнер даан. Сеткил-сагыжымга тааржыр мергежилдй шилип алдым. Харысалгалыг-даа, буянныг-даа иш. Аныяк-өскенни эртем-билигге өөредирден артык чүү турарыл. Шынап-ла, уруглар-биле ажыл азы башкының ажылы эң-не үнелиглерниң бирээзи деп санап чоруур мен.

Бодум география башкызы мен. Красноярскиге өөренип турдум, эртем-билигни аңаа чедип алдым. Чүгле бо Чадаананың № 1 школазында безин 34 чыл ажылдай бердим. Ажыл-ижим талазы-биле чүгле мактадып чор мен.

Опаашкан ажыл херээнге бүгү күжүн, билиин бүрүн бараап болдурары, коммунистер—бистерниң хүлээлгевис. Чонунга шынчы бараан болуруундан артык буянныг херек турбас.

Д. ХОМУШКУ.

РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, Октябрь Революциязы орденниң эдилекчизи.

ЧҮГЛЕ СОВЕТ ШАГДА...

Тываның улустуң чогаалчызы Степан Агбаанович Сарыг-оолдуң херээжен не кижи дугайында «Шаңнаттырган» деп шүлүү номчукчу мээң сагыш-сеткилимни хайныктырган. Оон чамдык одуруглары маңаа киирип кседим:

Дозулуг дег, бажы кажаргыже,
Долбан шыпкан кызыл чаагы шүүлгүже
Өөдезин өрү көрбейн, түреп өскен,
Өшкү-Саарны—невистн көрүңерем.
Хаялыг хүн бистиң чуртка уnуп
келген,
Карангыны ой-чаза хүлнепкен дег,
Эрги ёзу буяу-херээн үреп октааш,
Эки төре доктаап кээрге, канчап
барган?

Шынап-ла, шаанда болза, чингине ады безин чок чораан тыва херээжен кижи совет үеде кээп эр улус-биле деп болгаш бүрүн эргелиг хамаатылар апарган. Ам бистерде ат-алдарлыг, орден-хаянналыг кандыг профессияның херээжен кижилери чок дээр?! Күш-ажылдың өөрүшкүзү арын-шырайында чырыткыланып чоруур эмчи, башкы, эртемден, артист, чолаачы, механизатор... херээженнерни бистиң республикавыстан-на хөйнү көрүп, ужуражып болур. Дең эрге Улуг Октябрьның чайынналчак тиилелгезиниң ачызында чедип алдынган. Мен — эмчи кижи мен. Бодумнуң тускай мергежилимге ынак болгаш чоргаарланыр мен. Кижилерниң кадыкшылын камгалаары дег аас-кежик кайда боор.

Бичиимде-ле эмчи болуксаан күзелим-биле найысылал Кызылга келгеш, фельдшер-акушеркалар школазын доозуп, Оон районга үш чыл ажылдааш институт дооскаш, Москвага ийи чыл өөренип, Совет эмчи эш-өөрүм-биле Йемен Араб Республикага ажылдаар аас-кежиктиг болдум. Бистерниң — совет эмчилерниң ажылын улуг дуалазынга йеменчилер өөрүп четтиргенин илередип турдулар.

Бистер ам бир тыва шүлүкчүнүң ачызы-биле, чүгле совет шагда, чүгүр күш дег хөстелген бисе деп оон-биле дидим чугаалажыр бис.

Г. ИРГИТ,
эмчи.

ЁЗУЛУГ БЕЛЕК

Республиканың көдээ ишчилери бо чылын Октябрь байырлалын күш-ажылчы чедиишкиннииг ужурашкан. Олар күрүнеге эрткен чылдың бо үезинден хөй эътти саткан болгаш эът садарының чыл планын 94,1 хуу чедир күүседип берген. Мөңгүн-Тайга, Барыын-Хемчик, Эрзин, Каа-Хем районнар болгаш үжен бир ажыл-агыйы планнарын күүседипкен алган.

Сүттү база эрткен чылдың бо үезиндегизинден хөйнү саткан, чылдың планының күүселдези 88,8 хуу четкен. Мөңгүн-Тайга, Тес-Хем районнар болгаш он тос ажыл-агыйы планын күүседипкен. «Чыраа-Бажы» совхоз эрткен чылдың деңнелинден хөй сүттү күрүнеге саткан. Ында Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Ленин болгаш Күш-ажылчы Кызыл Туг орденнерниң эдилекчизи, район Совединиң депутады, СЭКП обкомунуң болгаш райкомунуң кежигүнү Кара-Сал Таанның (чурукта) киирген үлүү база бар.

Республика дүктү эрткен чылдагызындан хөйнү саткан болгаш планын 103 хуу күүсеткен. Мал бажын өстүрериңге, малдан алыр продуктуну көвүдедиринге кескү черни «Х Улуг хурал» совхозта хойжу өг-бүле Александра, Кара-оол Даргын-оолдар (чурукта) ээлээн.

Мал чеми эрткен чылдан хөй белеткеттинген. Тарааның дүжүдү гектардан-на 7,2 центнер болган. Ынчаарга Чөөн-Хемчик районнуң бо көргүзүү 13,2 центнер! Шупту тос совхоз гектардан-на он центнерден хөй дүжүттү алган, а Карл Маркс аттыг совхозтуң 23,1 центнер болган. Байырлалга ёзулуг белек ол.

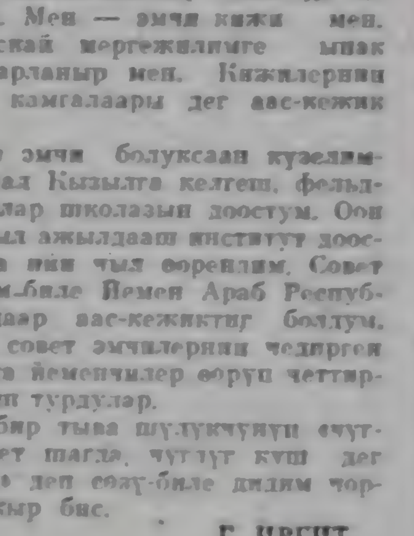

Хойжулар байырлалга чедир эки ажылдааннар. Эрзин болгаш Тес-Хем районнарының көргүзүү бедик. «Кызылгаар» совхоз чүстен 96 хураганы доруктурган.

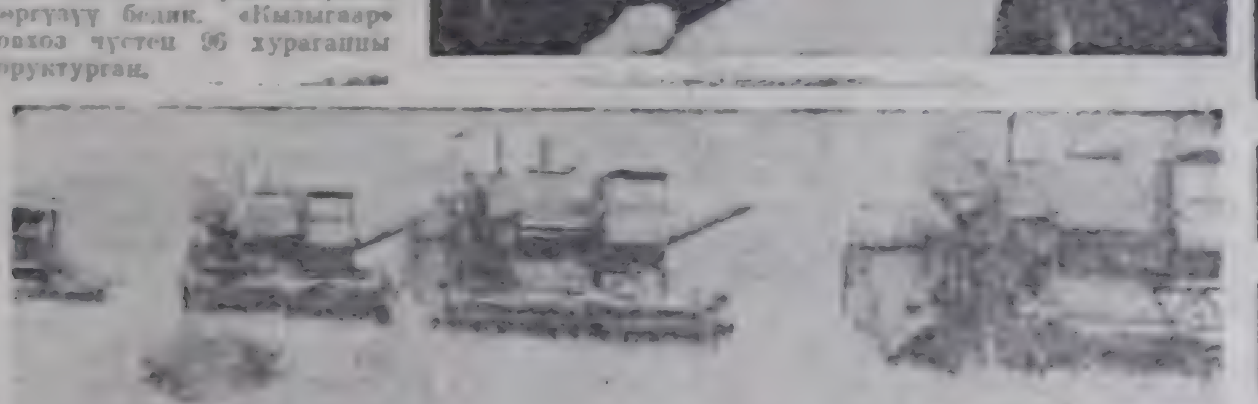

АЖЫЛ-ИШКЕ, ЧУРТТАЛГАГА...

Октябрь революциязы. Эрге-чагырга Советтерниң холунда. Төөгүлүг бо сөстер боттарындан чарылбас, кезээ мөңгеде кады. Улуг Октябрьның байырлалында төөгүже көрнүп, ол дугайын чугаалап тура, ону бедик-биле үнелевишаан, оон бээр бөгүнгү сайзыралывысты, ажыл-агый чедиишкиннеривисти чоргаарал-биле айтыр чаргай чаңчылдыг бис. Ылангыя бо чылын ССРЭ-ниң 60 чыл юбилейинде ол онзагай.

Совет Тываның бүдүн бүрүзүнде бөгүнгү чаартылгалар кайгамчык улуг. Ол бүгү Октябрьның ачызында чедип алдынган. Ону Алдан-Маадыр көдээ Совединиң девискээринде «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажыл-ишчилериниң ажыл-амыдыралындан база көрүп болур.

Баштайгы колхоз маңаа беш чылдарның эгезинде тургустунган. Ынчан тудуг-суур дээр чүү турган боор. Ынчаардагы Көк-Терек суурну бөгүнгү Алдан-Маадыр-биле канчап деңнээр!

Амгы «Алдан-Маадыр» — быжыг экономикалыг совхоз, ол үе-биле деңге улам сайзырап, чаартынып, хөгжүп орар. Алдан-Маадыр суурнуң кудумчулары, ында тудуг-суур чыл санында немежип, чаартынып турар. Ол — бистиң совхозтуң ажыл-ишчилериниң чаагай амыдырал-чурттаалгазынга эргежок бүгү-ле чүүлдерлиг суур болган. Алдан-маадырларның чуртунда аас-кежиктиг совет амыдырал хайныккан.

Совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП-ның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, он бирги беш чылдың ийи чылында күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ажылдап турар. Ынчангаш ажыл-агыйның ишчилериниң юбилейлиг чылда төлептиг ижиге, кызымак ажылынга үнелел онзагай деп болур. Совхозтуң ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдаржыды алганы социалистиг хүлээлгелерин хуусаадан эрте күүсеткен. Мал ажылының продуктуларын садарының чыл планын Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хүнүнде күүсеткеш, СЭКП обкомунга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге рапорттаан. Октябрь байырлалынга бистиң ажыл-ишчилеривистиң күш-ажылчы белээ ол.

Чер ажылдакчылары күскү дүжүт ажаалдазын эки чоруткан болгаш ниитизи-биле гектар бүрүзүнден 16,3 центнер тарааны ажаап алган. Ниитиниң малынга быжыг чем-суур тургустунган. Бо бүгү совхозтуң коммунистериниң, ишчилериниң кызымак ажыл-ижиниң түңнели. Ажыл-агыйның тараажылары, малчыннары өрес-соруктуг ажылдаарлар. Мурнакчыларывыс хөй. Оларның аттарын бөгүн чоргаарал-биле адаар бис. Оргу-Шөл, Чечектиг хойжу бригадаларының малчыннары төрүүр 100 баш хойдан 105—106 хураганы камгалап алган. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Д.-Н. Ч. Ооржак, республиканың алдарлыг малчыны О. Б. Монгуш болгаш оон-даа өскелерниң көргүзүглери эки. Тыва АССР-ниң алдарлыг хову ажылдакчызы А. Кызыл-оол, суггатчылар Б. Монгуш, С. Монгуш, М. Ондар оларның суггарган участоктарының бир гектарындан-на 18—24 центнер дүжүт алдынган.

Алдан-Маадыр көдээ Совединиң күүскому совхозтуң ажыл-ижинге киржип, экономика болгаш социал тургузуушкунуң планнарын боттандырып турар.

Советтер — революцияның чалбыыжынга төрүттүнген бистиң эрге-чагыргавывыс. Улуг Октябрь «Бүгү-ле эрге-чагырганы — Советтерге» деп лозунг-биле тиктээн. Ам бөгүнде Советтерниң ажыл-чорудулгазы коммунизм тургузуушкунунуң канчаар-даа аажок төөгүлүг улуг сорулгаларын шиитпирлээринге чагырткан.

Алдан-Маадыр көдээ Совединиң ажыл-агый, девискээр талазы-биле улуг. Советте 25 депутат бактаап турар. Советтиң күүскому хүн бүрү ажыл-чорудулгазын көдээ чонунуң амыдырал - чурттаалгазының деңнелин бедидеринче угландырып, экономика, культура болгаш ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлежип турар. Бистиң ажылывыска көдээ чонунуң киржилгези идепкейжээн. Оларның дорт киржилгези-биле культура - массалыг, чаагайжыдылга болгаш өске-даа айтырыглар чогумчалыг шиитпирлеттинип турар.

Соңгукчуларның чагыг бүрүзүнүң күүселдези чонунуң чаагай чоруун бедидеринче угланган. Чонуң чагыын ёзугаар туттунган бажыңнар школа, ясли-сад, малчын кодаларда чурттаалга бажыңнары, кызыл-булуңнар сагыш-сеткилдиг өөртүп келир.

Алдан-маадыржылар ның амыдырал - чурттаалгазының деңнели бедээн. Суурну он бир агиткварталга үскен. Чонуң чурттап турар чериниң аайы-биле политмассалыг, кижизидилге ажылы чорудар кол төп ол. Депутаттарның, чурттакчыларның күжү-биле чаагайжыдылга талазы-биле ажылдарны чоруткаш, суурувус чыл санында улам-на ногаан-шиник апар чыдар. Бо юбилейлиг чылда суурга 1500 дес янзы-бүрү тарымал үнүштү немей тараан. Ногаан мнитарлыг оң-баазын чечектерлиг аллея чайын суурну улам чараш-шиник болдуруптар.

Совхозтуң ажыл-ишчилери хуузалал ажыл-агыйын идепкейлиг хөгжүдүп турар. Суурнуң чурттакчыларының чеден ажыг хуузу огородтуг. Эң эки огородтуг өг-бүле дээш суурда калбарган чарышка Т. Сарыглар, З. Ооржак, Т. Ооржак оларның өг-бүлелери бо күзүн тиилекчи болган. Күс болурга-ла, өг-бүлелерле ногаалыг, чимистиг саваларның саны өзүп турары кымны өөрттпес боор. СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш алдан-маадыржыларның киирип эгелээни улуг ол.

Шыырачы алдан-маадыржылар ажылдап-даа, дыштанып-даа билир чон. Дыштаныр хүннерде, ажыл соонда кежээлерде көдээ суурнуң Культура бажыңының чырык орайга дээр өшпес. Күш-ажылды, Төрээн чуртун, партия, улуг Ленинни алдаржыткан ыры-шүлүк, оюн тоглаа, хөгжүм үнү тааржыр бес. Совхоз дирекциязы, парткому, көдээ Совет, комсомол комитедизи деңнежип, ниити күш-биле эрттирип турары комсомолчу, мөчүк, аныяк уругларга чаа бүр-биле болуп турары оон бир чижээдир. Суурда Культура бажыңы — культураның ёзулуг одаа болган.

А бистиң уругларывыс чырык, делгем класстарлыг, мастерскаялыг, күш-культура залдыг ийи каът школада өөренип турарлар.

Совхозтуң ажыл-ишчилериниң ажыглалында уруглар, культура албан черлери, школа, магазин, амыдырал хандырылга пунктузу бар. Чонуң амыдырал хандырылгазы хоорайныыңдан ылгал чок. Ол ам-даа экижиир. Ындыг чаагай чурттаалганы бисте Улуг Октябрь, Алдын Хөйлүвус берген. Оларның ачызында чуртувус ээлери болганывыска чоргаарланыр бис.

А. ООРЖАК.

Алдан-Маадыр көдээ Совединиң күүскому даргазы.

НАЙЫРАЛ—КҮЖҮВҮС

Улуг Октябрьның, Ленинниң, партияның ачызында тыва улустуң чедип алган чедиишкиннери кескү болгаш магалыг. Ам ийи дакпыр орденниг Совет Тываның үлетпүр бүдүрүлгелериниң продукциязын — Каа-Хемниң болгаш Чадааның хөмүр-дажын, Өвүрнүң дузун, Хову-Аксының кобальтызын, Терлиг-Хаяның мөңгүн-суун, Ак-Довурактың даг-дүгүн, Элегес-Аксының керамзит кылыгларын болгаш өске эртине-продукцияны бүгү совет улустуң ажыглалы болдуруп, ону бистиң Төрээн чуртувустуң үлетпүрүн улам хөгжүдеринге тыва улустуң салыышкыны кылдыр санап турар.

Республиканың үлетпүрүнүн бир чугула участогу — «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың ийиги чылында боттарының күш-ажылчы чедиишкиннерин Октябрь байырлалынга тураскаадып турар. Юбилейлиг чылдың эрткен он айларында социалистиг чарышты калбарткаш, пландан ажыр казып тыпкан хөмүр-даштың хемчээли 94 муң тонна болган, ол-ла үениң дургузунда шахтёрларының күш-ажылының бүдүрүкчүлүү 12 хуу бедээн. Продукцияның бот-үнезин чиигеткениниң ачызында 534 муң рубль түңнүг арыг орулга алдынган.

Коллектив бо чылдың ийиги кварталында республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарышка тиилекчи болган. Ол ышкаш «Красноярск хөмүр-дажы» каттыжышкынының болгаш ССРЭ-ниң Хөмүр-даш үлетпүрүнүң министерствозунуң бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарыштың тиилекчилериниң санынга база кирген. Үшкү кварталдың планын разрезтиң ажыл-ишчилери бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүсеткен. Тываның шахтёрларының аразындан он сес кижи бо чылдың планын хуусаа бетинде күүсеткенин Улуг Октябрьга тураскаадып рапорттааннар.

Разрезтиң администрациязы, партия, профсоюз болгаш комсомол организациялары шахтёрлар коллективиниң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планында көрдүнген хемчеглерни боттандырарынче кичээнгейни күштелдирген. Оон түңнелинде ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларының белик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга болгаш культурлуг дыштанырынга таарымчалыг байдалдар тургустунган. Разрезтиң ажылчыннарының салыг болгаш медицина хандырылгазы мурнуку чылдарлан ыракта экижээн. Ам шахтёрларга профилакторийниң ажыдар. Бистиң чуртувуста бүгү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чорруунга бараалгадып турары моон безин илдең-дир.

Бо хүннерде бистиң коллективте орус, тыва, украин, хакас болгаш ниитизи-биле он ийи национальностарның төлээлекчилери бир деминг, найыралдыг ажылдап, Төрээн чуртунуң чечектелиишкининге улуг-хуузун киирип турарлар. Ынчангаш бо чылын, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр юбилейлиг алдан чылында, Тываның шахтёрларының аразында интернационалчы найыралын улам быжыктырарынче угланган кижизидилге ажылдарын уругулчу чорудуп келген.

Бөгүн, Улуг Октябрьның 65 чыл оюнуң өөрүнчүг улуг байырлалының чыскаалынга «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң коллективиниң ажыл-ишчилери, чаңгыс өг-бүле ышкаш, найыралдыг үнүп, индир баары-биле каткы хөглүг, ыр-шоорлуг эртерлер.

Тываның шахтёрларының байырлал чыскаалын бүдүрүлгениң хоочуннары, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, беш чылдың мурнакчылары баштаан чоруурлар. Оларның аразындан Улустарның Найыралы орденниң эдилекчизи, аныяктарның дагдыныкчызы, разрезте хүндүткелдиг кижилериниң бирээзи, хакас националдыг чолаачы, коммунист Яков Чебодаевти, хөмүр-даш үлетпүрүнге чээрби ажыг чыл иштинде үзүктел чок ажылдап келген хоочун шахтёр Леонид Кузнецовту, Тывада эң улуг ЭШ-10/70 экскаваторнуң мурнакчы машинизи коммунист Ханыр-оол Ооржакты, хөмүр-даш чүдүрер экскаваторнуң улуг машинизи чуваш националдыг Анатолий Нехорошковту, чер өрүмнээр станоктуң машинизи комсомолчу Валерий Ооржакты, он бирги беш чылдың ийиги чылында бодунга онааштан планын хуусаа бетинде күүсеткен алтай националдыг чолаачы Николай Кудачинни, разрезте байырлал мурнунуң социалистиг чарыжының тиилекчилери орус националдыг Валерий Гончаровту, украин Сергей Федченкону, немец Михаил Бергерни, латыш Ян Удристи болгаш өске-даа он-он мурнакчыларны көөр боор.

Ажылгыр болгаш найыралдыг бистиң коллектививис Улуг Октябрьның байырлалынга күш-ажылчы чедиишкиннерин союнеп, төлептиг ужурашкан, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур оюн улам бедик көргүзүглерлиг уткуур дээш ийи дакпыр күженишкиниң ажылдаарынга кузел-чүткүлдүүн илергейлеп турарлар. Шахтёрларның сөзү быжыг. Олар боттарының мурнунга салган сорулгаларын төлептиг-биле күүседиринге долу бүзүреңнигер.

Д. САРЫКАЙ,

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде хөлчег начальниги.

Саннар, фактылар

☆ 1944 чылда Тываның көдээ ажыл-агыйында дугуйлуг 42 трактор, 12 автомобиль, 2 комбайн турган. Амгы үеде бир совхозта-ла 60—80 трактор, 35—60 хире автомобиль, 13—20 комбайн бар.

☆ Республиканың партия организацияларында СЭКП кежигүннериниң болгаш кежигүнге кандидаттарның саны 14 муң ашкан. Оларның барык 60 хире хуузу ажылчыннар.

☆ Республикада 1112 кижи Маадыр-ле болуп турар. 11.630 кижини «Ленин алдары» орден-биле шаңнаан, 22.316 ле — «Ленин медалының» эдилекчилери.

☆ Көдээ ажыл-агый — ниитилел бүдүрүлгезиниң кол адыры болур. Амгы үеде көдээде дээди болгаш тускай ортумак эртемниг 1800 специалист бар, оларның иштинде 115 агроном, 214 зоотехник, 173 инженер, 320 мал эмчилери бар. Бир совхозка онаажыр ортумаа-биле дээди болгаш тускай ортумак эртемниг 28 специалист онаажыр.

ИЙИ ДЕЛЕГЕЙ, ИЙИ АҢГЫ АМЫДЫРАЛ

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюн совет кижилер, социалистиг аки-дунма чурттарның улустары, делегейниң демократтыг хөй-ниитизи калбаа-биле демдеглеп турар. ССРЭ, социализмниң өске-даа чурттары экономиканы, культураны хөгжүдер. Чонунуң амыдырал деңнелин улам ыңай бедидер, талазы-биле чаа-чаа чедиишкиннер-биле Улуг Октябрьны уткааннар.

декадазы социалистиг Вьетнамда эгелээн. Хосталга болгаш аас-кежиктиг чаа амыдыралды тургузар дээш демиселдиң оруун Октябрь революциязының тиилелгези мөлчүткен бүгү улустарга айтып берген деп, митингиге чүве чугаалаан ораторлар онзалап демдеглээн.

Капиталистиг делегейде экономиктиг болгаш социал-политиктиг кризис улам ханылап, ажыл чоктарының саны кажангызындан-даа артык көвүдеп турда, социализм чурттарында экономика, культура чайгамлыг чок хөгжүп, ажылчы чоннарның материалдыг болгаш культурлуг деңнели соксаал чокка бедип турарын митингиге айтыкан.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ПРАГА. Чехословак Социалистиг Республиканың найысылалы Праганың «ЧКД-Дукла» заводунуң коллективи Улуг Октябрьның 65 чыл оюнун бүдүүзүнде болунун бежен чылын демдеглээн. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының байырлалынга болгаш ССРЭ-ниң 60 чылынга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерни коллектив бүдүн чартык ай бурунгаар күүседип, күш-ажылчы эң-не бедик түңнелдерни чедип алганы база бежен чыл юбилейи-биле холбаштыр заводка ээлип шаңналды — Республика орденин тывыскан.

«ЧКД-Дукла» заводтуң коллективи аар машина тудуунга хереглеэр эргежок чугула продукцияны ССРЭ-же чорудуп берип, совет бүдүрүлгелер-биле харылзаазын улам калбарткан.

ХАНОЙ. Улуг Октябрьның 65 чылынга болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан Ханойнуң хөй-ниитилелиниң митингизи-биле вьетнам-совет найырал

ГАВАНА. Маадырлыг совет улус болуунун тайбынга ынак күрүнезин тургустунганын бешчайгы хүндүлээн эгелээн. Хосталгаа хамаарылбас чоруk, экономиктиг болгаш социал бедиинге дээш демиселдиң турар бүгү улустарның шыдыштыг [illegible] болгаш бүдүрүлгелиг [illegible] болуп турар деп Кубаның Компартиязының [illegible] Улуг [illegible] Национал ассамблеязының даргазы Флавио Браво медеглээн.

(СЭТА).

КАПИТАЛИСТИГ АКШ-ТА

Американың Каттышкан Штаттарында ажыл чокталышкынының деңнели соксаал чок бедип орар. Сентябрьда оон деңнели төрээн бедик — 10,1 хуу четкен, ынчаарга ажыл чокталышкыны соолгу чылдарда онза хурлуг темпилер-биле өскен.

Ак бажыңга Р. Рейганның туруп келген үезинде дургузунда ажыл чоктарының саны кедергей дүрген өзүп келген.

Республиканчы «администрациязының экономиктиг программазы ажыл чокталышкынының өзүлдезинге улуг идиглиг болгаш деп санаарының бүгү барымдаазы бар.

Эртеен чылын чүзүн-бааазын кызырылышкыннар-биле чергелештир ажылдаар черлер тургузарының, эртемниң хөгжүдериниң, культура, уран чүүл ажылдакчыларының ажыл-чорудулгазын акшаландырарының программаларынга дозевалаан хереглелерни кызырып каапкан. Ажылдаар черлерни кызырганындан безин 300 муң кижи ажылын чиирген. Ажыл чоктарга ажылдаар черлер тургузуп бээринге планнаттынган акшадан ам 1,3 миллиард долларны кызырып турар.

(СЭТА).

Американың Каттышкан Штаттарынга деткиткен дерзии хунтага удур Сальвадорнуң чону маадырлыг-биле демисежип турар. Чалча чазак шериглериниң өлүрүкчү үүлгедиглерин, коргудуушкуну, кыжанышкыны турза-даа, чурттуң чону патриоттарны деткип турар.

ЧУРУКТА: төрээн чуртунуң хосталгазы дээш коргуш чок маадырлыг демиселдиң патриоттарын деткээн Сальвадорда бир суурнуң тараачыннарының митингизи.

Пренса Латина — СЭТА-ның фотозу.

Сорук кирген, ырлыг-шоорлуг...

Бүгү Смольныйны чадиг чырык шыва алган. Хөлзеп доюлган хөй кижи соң бүгү-ле коридорларында шаараңнаан. Ооң бүгү-ле өрээлдеринде амыдырал хайнып кайнаан, ынчалзажок эң-не хөй кижи чалгыы, ёзулуг шуурган — үстүкү коридорнуң азыында: ында, эң-не ындыкы өрээлде Шериг-революстуг комитет хуралдап турган. Мырынан шагзырап, түрей берген каш кыс тайылбыр, айтырыышкын алыр дээн, дилег кылып, чаргылдажып келген кижилер-биле чугаалажып четтигип турлар.

Ол ээргиштелген ээремче кире бергеш, кижи бүгү-ле чүктеп ызырыккен арыннарны көөр, холдар кайы-ла бир айтырыышкын азы кандыг-бир мандат алыр дээш сундунуп-ла турар.

Канчаар-даа аажок чугула даалгаларны болгаш томуйлаашкыннарны борта-ла бээр азы кылыр, маңаа-ла үзүк-соксаал чок тыдыраан машинкаларга олар кактынар, борта-ла карандаш-биле дүвүдалаш ат салдынар, оон даалга алгаш өөрээн кандыг-ла-бир аныяк эш автомобильдиг караңгыже эниктелдирип чорупкаар. А эң ындыкы өрээлде, столдан ырады базар безин чай чок эштер Россияның тура халышкан хоорайларынче, бүгү-ле чүктерже, боттарының дужаалдарын, электри токтары дег, таралдыр чорудуп турарлар.

Мен ол кайгамчык ажылды магадаашкын чок сакты албас-тыр мен. Октябрь хүннеринде Шериг-революстуг комитеттиң ажылын кижиниң кызыгаар чок энергиязының көргүзүү деп үнелээр мен. ол дээрге революстуг чүректе кайы хире төттүнмес курлавыр барын, ону революцияның дикмиттиг үнү кый дээрге, кайы хире арга-шинээлиин оон бадыткап көргүзүп турары ол-дур.

Советтерниң II съездизиниң хуралы Смольныйның Ак залынга кежээ эгелээн. Чыылганнарның сеткил-хөөнү өөрүшкүлүг болгаш байырлаңчыг. Улустуң сеткил-сагыжы чолаэзиниг. ынчалза-даа Кышкы ордуну долгандыр тулчуушкун чорup, бичии болгаш-ла эң-не дүвүреңчиг медээлер кээп туразажок, херзиг-даа девиндээшкин чок.

Кандыг-даа девиндээшкин чок деп сөглеп тура, мен большевиктер болгаш оларның талазында турган съезд киржикчилериниң хөй кезииниң дугайын чугаалап турарым ол. А барыын үзелдиг «социалистиг» кижижигештер өкээргээн, ыяткан, кылыктанган, мөгүдээн турдулар.

Адак сөөлүнде кээп, ам-на хурал ажыттынганда, съезд киржикчилериниң сеткил-хөөнү ылап-ла тодарай берди. Большевиктерниң чугаазын чыылганнар өөрүшкүлүг, дикмиттиг амырап хүлээп ап турдулар. Кышкы ордуну долгандыр чорup турар тулчуушкун дугайын чугаалаар дээш чедип келген эрес-дидим матростарны наиг магадаашкын-биле уткаан.

Совет эрге-чагырга Кышкы ордуну ээлеп ап, капиталистиг министрлерни тудуп хоругдаан дээш үр маңаан медээни соксаал чок, шуурган дег, адыш часкаашкыннары-биле съезд демдегледи. А ол үеде армия организациязынга улуг салдарлыг турган меньшевик поручик Кучин индирге үнүп келгеш, Петроградче бодунуң фронтузунуң шериглерин доп-дораан эккээр мен деп биске кыжанып турду...

Ынчалза-даа ол кымны-даа коргудуп шыдаваан. Тараачыннар далайының чалгыы келгеш, бисти дүлүп кириптер дээн медеглел база-ла кымга-даа коргунчуг эвес болган.

Владимир Ильичиниң хөглүг аажок, ол чайжок ажылдап турду. бир-ле булуңга ол чаа эрге-чагырганың декреттерин бижип четтигипкен. олар сөөлүнде барган — ол дугайын бис ам билир бис — бистиң чүс чылдың төөгүзүнүң кайгамчык тураскаалдыг арыннарының бирээзи болу бээр.

Бодумнуң бо каксы демдегледдерим Улус Комиссарларының Чөвүлелинге баштайгы томуйлаашкыннар дугайында сактыышкыннарымны немей киирип көрейн. Ол Смольныйның бир-ле өрээлчигежинге болган чүве, ында сандайлар кырында тоннар, бөрттер октагылап каан турду, улус бүдүргей чырыктыг столду дескиндир сыңмарлашкан. Бистер чаартынган Россияның удуртукчуларын шилип турдувус. Ленин аптыгзынып, мени тоовайн турду, ынчап тура-ла, ол хүлүмзүрүп чугаалады:

— Амдызында бүгү албан дужаалдарга харыысалгалыг кижилер херек, ооң соонда көөр бис: бир эвес хоржок хире болза — солуп четтиге бээр бис.

Оонуу шынап-ла чоптуг болган! Чамдыктары харын со-лушкан, ынчалза-даа чамдызы артып калган. Даандырган херекти сестип хүлээп алган, а сөөлүнде барып төлептиг болганнар дыка хөй турду. Чамдыктарның—эргилдениң чүгле көрүкчүлериндеп эвес, харын ооң киржикчилериндеп —кайгамчык перспективалардан болгаш ажып эртер арга чок деп сагындырып турган бергелерден баштары дескинип турган. Ленин магадаачыг шыдамык ёзу-биле сорулгаларның күүселдезин топтап көрүп турду. ол ук сорулгаларны күүседирив. океанның күчүтен улуг пароходунуң башкарар дугуюн дуржулгалыг далайжының тудуп алыры ышкаш, ынчаар тудуп алган.

А. В. Луначарский
Ол дүне Смольныйга...

ХЕРИИ БАЗЫМНАР

Совет Тывада культура-чырыдылгакын албан черлериниң — культура бажыңнарының, клубтарның, библиотекаларның, музыка школаларының, кино үндүрер турум черлериниң калбак четкизи тургустунган. Улустуң уран чогаадылгазы база калбак сайзыралды алган. Ботывынгыр уран чүүл коллективтеринде болгаш бөлгүмнерде 28 муң ажыг кижи хаара туттунган. Республикада 51 хире улусчу университет, ырының болгаш танцының чеди ансамбли ажылдап турар. Ленинградтың уран чүүл мастерскаязынга белеткелди эрткен соонда «Саян» ансамблиниң арга-мергежили оңгу беш чылда аажок өскен. (Ооң үш киржикчизи (чурукта) күүселде үезинде). Ук ансамбль Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң, Украинаның, Молдавияның болгаш Ортаа Азияның хоорайларын эргип-кезип, солун оюн көргүзүүн чонга бараалгадып чораан. 1981 чылда ансамбль тыва уран чүүлдү Моолдуң болгаш Болгарияның чонунга бараалгаткан. Ол ам ЧССР-де ойнап чорup турар. «Сочи-80» деп совет ырлар күүседикчилериниң бүгү-россия конкурузунуң лауреады атты алган чаа «Аян» ыры-хөгжүм ансамбли база тургустунган. Ооң киржикчилериниң чедиишкиннери база улуг.

Театр амгы үениң негелделеринге бүрүн харылап турар таарымчалыг оран-бажыңны алган. Бо бүгү театрга «Ромео биле Джульетта», «Ынакшыл болгаш кара сагыш», «Боолуг кижи» чергелиг делегей классиктиг чогаалдарны болгаш тыва драматургтарның «Хайыраан бот» «Самбажык», «Кызыл үер», «Он бир» дээн ышкаш ному тургузуглаар шииглерни эстетиктиг культуразы бедээн амгы шагның көрүкчүлериниң сагыжынга чедир тургузар арганы берген. Ш. Хусаиновтуң «Аваның ак платьези» деп шиизинде кол рольдарны О. Чолбенин биле К. Хүргүлек (чурукта) чединишкинниг ойнап турар.

Оон ыңай сөөлгү үеде тыва хөгжүм херекселдерин эткир болгаш чараш, шевергин кылдыр чазап кылыр, оларның эң эки күүседикчилериниң дуржулгазын өскелерге тарадыр ажыл чорук турар. (Чурукта).

ЧЫЛЫГ УЖУРАЖЫЫШКЫННАР

Класс иштиш шып-ла шыптың. Алгебраның бодалгазы өөреникчилерниң кичээнгейин хаара тудупкан. Бодунуң күжүнге ынанып кижилер боттары бодап үндүрүп эккээрин оралдажып, чайгапсар чок бижиттиниш киришкен. Бодунга арай идегевес улус кожазындан дужурупшеле каантарының аргазын хайдынып, моюннарын узадып каан. карактарын амыр-соксаал чокка борбаңнадыр көрүп, хөлчок бодаңган боош олурган. Савый-оолду башкы самбырага тургузуп эккелгеш, база ол-ла бодалганы бодадып каан.

Савый-оол шууп анаа турбазы-биле деңнелгелерни тургузуп, оларын дедир балааш. катап бижип, холунда тудуп турган номунуң сөөлүнде харыыларны будуу көрүп, канчаар-боданса «2х» үнүп келирин тывары оралдажып турган.

Класстың шыырак дээн математиги Адар-оол канчалчык ирги дээш, Савый-оол олче каш катап көрген. Оозу базын безин кедүрбес, буу-хаа шелгеп олурган. Оозун бодаарга боду чадажып олурар хире. Оон башка эжи Савый-оолче сымыранырын оралдажы бээр-ле кижи болгай.

Башкызы Сүрүн Биче-оолович элдепсинген аянныг көргеш, чүве ыттаваан. Савый-оол бажынга кирген деңнелгелерни бижип-бижип, чамдыктарын «соккулаштыштырып» каттылапкаш, адак соонда самбыраның оң талакы адаккы азыынга деңнеп демдээн салгаш, «2х» деп бижип каан, улуг тынган.

—Доозуптуң бе?— деп Сүрүн Биче-оолович айтырган.

—Харыызы үнүп келгендир, башкы!—деп, класстан бир кижи харылаан.

—Каям, хынап көрээлем — дээш, башкы кылаштап чедип келген.

—Савый-оол! Бо шиичинбиле чоруур болзуңза, колхоз хоюнуң кадарчызы болур сен!

—Көк-кысты дүүн география башкызы колхозтуң саанчызы олур сен деп турган, башкы!—дээн үн артыкы партадан дыңналган.

— Шимээн! Шимээн! Савый-оол, барып олуруп ал! Нйн!

Савый-оол самбыраны кылайтыр аштап каапкаш, оожум барып олуруп алган. «Бистиң чуртувуста ажыл бүрүзү хүндүткелдиг болгай, башкы!» деп чугаалаксан олураа-даа чүве ыттаваан.

Школачы чылдар соонда чыдып калган. Амыдырал бодунуң агымын соксадыр эвес — шаптараазыннарга тура душпейн чорup олурган.

Кара-Сугга чыткан Савый-оолдарның аалынга мотоцикл мунган кижи халдып келген. Аалчы бажында бөргүн, караның шилин уштуп каапкан: шаандакы чаңгыс класс-чызы, ам совхоз школазының директору Адар-оол болган.

Сарыг шайны ааргап олура, Адар-оол хөөреп олурган:

—Чаа, эжим, совхозтуң сураглыг дээн малчыны сени сурап чораш, келгеним бо. Даарта башкывыс чораан Сүрүн Биче-ооловичиниң пенсияже үдээр деп бардывыс. Аталдар, арын-нүүр деп чүве бар болгай. Анаа-ла курут аас-биле үдеп каарга, эпчок ыйнаан. бир шыырак ирттеп дөгерегш, наиг-хаптатса эки ыйнаан деп бодал бар. Сенден ындыг өөредпер хире чүве тыптыр ирги бе дээш чор мен.

—Мээн бажым серини турда. чечек бажы хадып турда. ветпе, хураган ышкаш чүве чайлыг ыйнаан бо, эжим. Кажан кана болурун таптыг чугаалап бер. чедире бээр мен.

Совхоз клувунга улус шыгырт олурупкан. Суурнуң хоочун башкызы Сүрүн Биче-ооловичиге адрестээн чыдыг сестер куттулуп, белектерни удаштыр тутсуп турганнар. Адак сөөлүнде школа директору Адар-оол Мижитович туруп келгеш:

—Ам чүве чугаалаксап турар кижи бар бе?—деп, айтырган.

—Меңээ каш сөстен бериp көрүңерем! — деп, чугаалап чоруй, Савый-оол индирже үнүп келген.

—Эргим Сүрүн Биче-оолович! Бүдүрүп келген чаагай үүлеңерни четче сөглеп шыдаптар состер тыппас-тыр мен. Силер чүгле бөгүнгү амыдыралды эвес, а даартагы келир үени база баш удур көрүп чораан силер. Мен силерниң чугаалааныңар ёзугаар малчын болу бердим, башкы.

Бистиң өг-бүлевистиң омунээзинден силерге белек кылдыр кадайымның даараан торгу доларлыг ак хураган кежи тонну тударын чөпшээрeп көрүңер, Сүрүн Биче-оолович. Бо тон силерни частың когаржуундан, күстүң кара доңгаашындан, кыштың соогундан чылыглап чоруур болзун. Ам-даа үр чылдарда калык чаагай чурттап, чаагай үүлени бүдүрүкчүге идепкейлиг киржириңерни күзеп каайн.

Хурал сөөлүнде шайлалга болган. Улустарның аксы нанп, чугаа-соолу кидин үнүп кээп турар өйде Савый-оол Сүрүн Биче-ооловичиниң чанынга олуруп алгаш хөөрежип олурда, демгизи айтырган:

—Мээн сени кончуп, багай демдектер салып турганымны сагынмас-тыр сен бе?

—Эки чүвени сактып ап чоруур болза, ээрлеп бедип үне берип болур, багай чүве бодап чоруур болза, баалыктаа ажып чадай бээр деп, ачам чагып чораан чүве, башкы. Мен ону сагып чоруур кижи мен. Өөренирин ам-даа кагбаан мен—кедээжыл-агый техникумунда бот-өөредилге-биле өөренип турар мен.

Василий МОНГУШ.

Сулейман РУСТАМ.

СЫЛДЫСТАР

Сал-сал чүрээвисте
Ленин чүрээ мөңге соп чор.
Чайгылып чок пароль болуп,
Ленин ады дыңналып чор.
Даады-ла кырывыста
Ленин тугу киискип чору.
Даарта, дүүнгү, бөгүнгү хүн
Ленин-биле алдаржып чор.
Ленинниң чагыгларын
Идегелдиг кылып чор бис.
Ленинниң, Октябрьның
Ишке ынак салгалы бис.
Ленинниң төлдери бис.
Очалаңдан хосталгаптыың.
Ленинниң сылдыстарын
Октаргайже салып тур бис

Орузундан О. Сувакпит очулдурган.

С. САРЫГ-ООЛ.

ХҮНЧЕ

Кадыг доңгу мойнун баскан
Кадарчы кул чораан тыва.
Алдан-маадыр эрестер дег,
Аяс хүнну күзеп чораан.

Октябрьның кызаннаажы.
Оран-чуртту чырыткылаан.
Очалаңдан хосталырда,
Орус улус дузалашкан.

Оттуг чаага төрелдешкен
Орус, тыва найыралы —
Оккур күштүг Улуг-Хемниң
Океанда тудужу дег.

Эчис чаагай чыргаланга
Эжик, орук ажып берген
Энерелдиг Ленин башкы
Эгиир шагда чырыткывыс.

Далай кежер чакп--ыс,
Даглар ажар чалгыныывыс,
Мөңге күштүг Ленин башкы
Мөңге шагда чыргалывыс.

Кубанычбек МАЛИКОВ

ЛЕНИН ДУГАЙЫНДА ТООЛЧУРГУ ЧУГАА

..нанымде-ле, амга чедир уттундурбаан.
Кедергей-ле тоол чугаа дыңнажык мен.
«Ленин деп чогум кымыл, билир сен бе?
Ленин дээрге төрээниинден кыргыс-тыр ол».
Ишчи чонум аксындан ол душпейн чорду.
«Тарамыккай чурттап чораан кижилерни
Дагдан, шаттан эрте-дээре баткылацар.
Элбер-самдар кижи бүрү эки чурттап.
Эрте-бурун чуртунарның ээзи болган»—
Эргим кижи ындыг кыйгы салып келген.
— Кызыл-тасты кымның чордуп бергени ол?
— Ону Ленин чоруткан-дыр. — Аксакал сөглээр.
— Ону канчап билир кижил? — Ленин дээрге
Оранарны өттүр билир кижи-дир ол,
Кыргыс кижи болбазыкпе. — Харыы мындыг.
— Тянь-Шаньдан келген кижи. Москвада
Дыка улуг ажыл кылып, улустарның
Түрегделин, херегделин үтпайн орар.
Дүмбей дүндеп, ядаралдан уштуупзун дээш
Тракторлар, андазыннар чордуп берген.
Ооң соонда Казахстан барып чордум.
Орта база тоол чугаа дыңнаап мен де:
«Ленин биске күштүг холун дуза кылдыр
Илдик чокка сунуп келген, бистер дээштиң
Ишти-хоннун бүрүн берген, казах-тыр ол».
Мээң чуртум мурнуу чүгүн эргип чораш
Ферганага узбектерге ужураштым.
Боттарының садтарының аразынга
Бодалдарын бирден-бир чок ажыы-биле
Меңээ мынчаар бүзүрелдиг төөгүп орду:
«Ленин — бистиң өңнүүвүс-түр, узбек кижи
Ленин бистиң чолувуска төрүттүнген.
Сан чок көвей өскүстерге ада болуп.
Сагыш салып, бистер дээштиң вектер өттүр
Час дег чараш чурттакаланы тутсуп берген».
Аймак чонга бүгү бодун берлипшкен
Ындыг өңнүк чырык черге турган деп бе?'
Ада Ленин кажан-даа бол, кана-даа бол,
Ылап тынчы, чоптуг болгаш бүгү чоннуң
Ынаа болгаш сузуу болган баштыңы-дыр.
Улустарга, отлу ышкаш, бараан болган.
Уруг-дарыын, бистерлерни өөреткен
Улуг Ленин чүректерде мөңге дириг.
Келир үе делгемнерин чечекшиткен,
Хереелдиг хүн—Буянывыс ачызы-дыр!
Орузундан О. СУВАКПИТ очулдурган.

телевидение

ОКТЯБРЬ 7-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Төрээн чуртта». Кино доңчулазы. 9.40 — Курүпениң үрер хөгжүмүнүң РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы Н. Сергеевтиң удуртулгазы-биле концерти. 10.10 — «Революционер болуру берге хүлээлге». Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү.

КЫЗЫЛДАН

10.55 — Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чылынга тураскааткан байырлыг чыскаалы. В. И. Ленин аттыг шөлден дамчыдар.

МОСКВАДАН

12.45 — Кедээниң архитектуразы. 13.15 — ССРЭ-ниң улустарының ырлары болгаш танцылары. 13.45 — Москва. Кызыл шөл. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чылынга тураскааткан шериг парады болгаш ажылчы чоннарның чыскаалы. Ол тенгенде — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң уругларның улуг хорунуң киржилгези-биле пионерлерниң байырлал концерти. 16.30 — «Улуг Октябрь». Совет шүлүкчүлерниң шүлүктери.

КЫЗЫЛДАН

16.40 — Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чылынга тураскааткан байырлыг чыскаалының дугайында репортаж.

МОСКВАДАН

17.00 — «Доп фантазиязы». Москва балединиң доп кырынга көргүзүү. 17.50—Мультфильмнер. 18.35 — «Спорт, сен тайбың-дыр сен». Уран-чечен публицистиг фильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 21.00 — Октябрьның социалистиг улуг революциязының 65 чылынга тураскааткан шериг парады болгаш ажылчы чоннарның чыскаалы. 22.15 — 00.55 — Байырлалдың «Ак-көк отчугажы». Ол тенгенде—телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

13.45— Москва. Кызыл шөл. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чылынга тураскаатка шериг парады болгаш ажылчы чоннарның чыскаалы. 16.00 — «Кижилер аразында». Уран-чечен фильм. 17.25 — «Тиилекчилер». Фронтучу өңнүктер клуву. Дамчыдылганы Оожум океан флодунуң хоочуннарынга тураскааткан. 19.16 — Мультфильмнер: «Ак сеткилдиг сөзүм», «Атакалаан аңгы — сенээ». 19.35 — «Саяннар» деп документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 20.00— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.15 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 21.00 — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чылынга тураскааткан шериг парадының болгаш ажылчы чоннарның чыскаалының дугайында репортаж. 22.15 — 23.30 — «Цирктиң оду хып келген». Уран-чечен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, биче хар чаар. Хүндүс агаарның температуразы 1 градус чылыгдан 4 градус соок болур. Дүне хар чаар, хат чамдык районнарга секундада 19 метр чедир күштелир.

Кызылга хар чаар, дүне 10—12 градус соор. Хүндүс агаарның температуразы 0—2 градус соок болур.

КИНО

НОЯБРЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дүрген. Чажыт. Губечка» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Туттурбас ожээп петекчилери» 10.40, 14.00. № 107 киночымыды 12.30, «Иван Васильевич профессиязын солуп тур» 15.50, «Эр кижилер» 17.40, 19.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: № 106 киночымыды 12.30, «Тодаргай чылдагааннар чокта» 13.30, 15.40, 17.30, 19.30 (узаткан) шактарда.

ЧУРУКЧУНУҢ ХҮЛҮМЗҮРҮҮ

Г. МАКАРОВТУҢ чураан чуруктары.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 67000
667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыҥ № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш со... тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар

Чагыг № 2982.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң ... Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыңы № 1.

ТС—01526.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 259 (12049) | 1982 чылдың ноябрь 8, понедельник | 1925 чылда үнүп эгелээн | Өртээ 3 көп.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюн Совет Тываның ажыл-ишчилери, бүгү совет улус-биле бир демей, политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүннүң байдалынга демдеглеп эрттирген.

АКЫ-ДУҢМА ЭВИЛЕЛГЕ—КОММУНИЗМЧЕ!

Кызыл шөлге шериг парады болгаш ажылчы чоннарның чыскаалы

Социалистиг Төрээн чурттувус бодунуң күжүнүң болгаш күчү-шыдалының чечектелиишкининиң үезинде Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюн уткаан. Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегейде эң баштайгы социалистиг күрүнези төөгүде уттундурбас 1917 чылда тургустунган болгаш кижи төрелгетенниң төөгүзүнде чаа үе-чаданың эгезин салган.

Бо чылгы байырлалывыс онза чугула ужур-дузалыг: Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының алдарлыг 60 чылынга бүгү чурт белеткенип турар. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң бузулбас найыралы алдан чылдар дургузунда каннаддыр быжыглып келген болгаш быжыглып-даа турар. Ол эвилел улам быжыг болган тудум-на, Советтер чурту коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннерлиг болуп турар.

Социалистиг Төрээн чурттувустуң кол шөлү—Кызыл шөл кезээде өндүр чаагай чараш кылдыр кестүп турар. Кызыл шөл деп ону адааны амгы үеде онза чугула ужур-дузалыг болуп турар. Революцияның чиндиг кызыл өңү ында сиңниккен. Октябрьның тиилелгелиг [illegible] өңү ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен акы-дуңма республикаларның күрүне туктары-биле шиметтинген.

Революцияның баштакчызы болгаш Коммунистиг партияның база ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегейде эң баштайгы социалистиг күрүнезиниң үндезилекчизи В. И. Ленинниң улуг портрет чуруу Гумнуң улуг бажыңының эң-не көскү черинде. «1917-1982» деп саннар бистиң төөгүлүг бурунгаар хөгжүлдевистиң эгезин болгаш амгы үезин көргүзүп турар.

Оон чанында кызыл өңнүг чараш панно чурукта: Октябрь революциязының солдаттары Кызыл тугун холунда тудуп алган өндүр чаагай болгаш сүр-күштүг кылдыр кестүп турар. «Улустарга тайбың, тараачыннарга чер!» деп Октябрь революциязының кол лозуңнарының бирээзин ында улуг үжүктер-биле бижип каан. Чер болгаш тайбың дугайында декреттер аныяк Совет күрүнениң эң баштайгы декреттери болган.

Революцияның кызыл тугун акы-дуңма найыралдыг улустарның илеледиг холунга хүлээдип берген. «Коммунизмниң тиилелгезинче бурунгаар!», «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкиннig боттандыраалы!» — бөгүнгү кол сорулгавыс ол.

Тайбың болгаш күш-ажыл. Совет кижиниң — интернационалчының медерелинде бо сөстер сиңниккен. «ССРЭ-ниң тайбынга ынак ленинчи даштыкы политиказы делгерезин!» деп лозуң Төөгү музейин каастап турар.

«Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюн делгерезин!» деп СЭКП ТК-ның чалбыыштыг кыйгырыы ССРЭ-ниң Күрүне сүлдези-биле, эвилелдешкен бүгү республикаларның күрүне сүлделери-биле шиметтинген Кремльдиң хаалгаларында.

Аалчыларның индирлеринде— Коммунистиг партияның болгаш Октябрь революциязының хоочуннары, хүнд[illegible] болгаш Ада-чурт Улуг [illegible]йының маадырлары, үлетпүрнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның мурнакчылары, эртем болгаш культураның ажылдакчылары, космонавтылар. ССРЭ-де турар дипломаттыг төлээ черлериниң баштыңнары ол индирлерге база турган.

Москвачылар болгаш найыралдың аалчылары Коммунистиг партияның база Совет күрүнениң удуртукчуларынга диңмиттиг, үр соксаш дивес адыш часкаашкыннары-биле байыр чедирген. Төп индирге эштер Л. И. Брежнев, Ю. В. Андропов, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. Я. Пельше, Н. А. Тихонов, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, К. В. Русаков олар үнүп келген. Көскү совет шериг начальниктери база ында.

Кремль курантыларының медээзи шөл кырынга чаңгыланы берген. Он шак. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. Ф. Устинов Спасск башняның эжиинден ажык машиналыг үнүп келген. Парад командылакчызының машиназы Төөгү музейинден аңаа уткуштур барган. Москваның Ленин орденниг шериг округунуң шериглериниң командылакчызы армия генералы П. Г. Лушев Мавзолей мурнунга рапорт берген. ССРЭ-ниң камгалал министри шериглерни эргип, парадтың киржикчилеринге байырлал-биле байыр чедирген. Аңаа харыы кылдыр хөй үнниг «Ура!» шөлдүң кырынга чаңгыланган турган.

ССРЭ-ниң камгалал министри Мавзолейниң индиринге үнүп келгеш, чүве чугаалаан.

Эш Д. Ф. УСТИНОВТУҢ чугаазы

Эштер Совет Чепсектиг Күштерниң дайынчылары!
Совет Эвилелиниң ажылчыннары!
Хүндүлүг даштыкы аалчылар!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң база Совет чазактың өмүнээзинден болгаш даалгазы-биле бүгү улустуң байырлалы — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюн-биле холбаштыр силерге байыр чедирип турмен.

Октябрьның Төрээн чуртунуң бо магалыг байырлалын алдарлыг юбилейниң —Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылының бүдүүзүнде демдеглеп эрттирип турар-дыр. Бистиң чуртувустуң улустарының быжыг найыралдажылгазы пролетарлыг интернационализмниң, СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының амыдыралды бадыткап турар улуг күжүн, социализмниң төөгүлүг чедиишкиннерин бүгү делегейге көргүзүп турар.

Төрээн Коммунистиг партиязын долгандыр ыяк сырый каттышкан совет улус партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш туруштуг демисежип турар. Он бирги беш чылдың ийиги чылын чедиишкиннig дооззар, ажылдың үре-түңнелдиин база шынарлыг бедидер, Аъш-чем программазын күүседир дээш социалистиг чарыш чер болганда калбарган. Чурттуң экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш камгалал күчүзү, совет кижилерниң материалдыг чаагай амыдыралы база культурлуг деңнели чайгылыш чок өзүп, совет ниитилелдиң мораль-политиктиг чаңгыс эвээ быжыглып турар.

Улуг Октябрьның оюн совет улус-биле кады бүгү делегейде бистиң өнүүктеривис база байырлап турар. Октябрьның идеялары социалистиг чурттарның ажылчы чоннарының ажыл-херектеринде база бодалдарында боттанып турар. Олар чаа ниитилелдиң тургузуушкунунга маргыш чок чедиишкиннерни чедип алгылаан.

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң даштыкы политиказы делегей болуушкуннарының чорудулгазынга кайгамчык улуг салдарны чедирип турар. Бистиң партиявыстың XXVI съездизиниң хүлээп алганы сезен чылдарның Тайбың программазын быжыг туруштуг-биле боттандырбышаан, Советтер чурту чаа улуг хемчээлдиг, боттуг, эгелекчи саналдарны делегей арназынга илдип үндүрүп турар. Ол саналдар чепсегленииишкинниң дүжүреринин айтырыын төдаргай шиитпирлээринче, бүгү-ниити тайбынны база улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарынче угланган.

Европага ядролуг чепсегленииишкиннерни кызыгаарлаарының, стратегтиг чепсегленииишкиннерни кызыгаарлаарының база кызырарының талазы-биле Американың Каттышкан Штаттары-биле чугаалажыышкыннар чедиишкиннig болзун дээш Совет Эвилели эвээш эвес күженииишкиннерни үндүрүп турар. Ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас дээш ССРЭ-ниң чоокта чаа чарлаан хүлээлгези төөгүлүг ужур-дузалыг болуп турар. Ол болза ядролуг дайынны чайладыры дээш, ядролуг чепсекти хоойлуга таарышпас деп чарлаары дээш, чепсекти дүжүрери дээш демиселге чугула үе-чада болур.

ССРЭ-ниң тайбынга ынакшылдыг политиказы болза, оон-биле чергелештир империализмниң агрессчи чүткүлдеринге, бистиң күрүневистиң болгаш оон эвилелчилериниң айыыл чок чоруунга кандыг-даа семээшкиннерге быжыг ойтур шавыышкынны бээриниң политиказы болуп турар. Ук политика улустарның соруун кииирип, тайбың келир үениң хандыраары болдунуп болурунга оларның бүзүрелин быжыглап турар.

СЭКП Төп Комитединиң ТК-ның Политбюрозунуң болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Леонид Ильич Брежневтиң бодунуң ленинчи даштыкы политиктиг угланыышкынны амыдыралга боттандырарынче угланган могаг-шылаг чок ажыл-чорудулгазын совет улус бодунуң-биле чүүлдүгзүнүп көрүп база чаңгыс эп-сеткилдиг деткип турар.

Социализмниң эрге-ажыктарын, улустарның хосталгазының база национал хамаарышпас чоруунуң херээн быжыы-биле камгалавышаан, Совет Эвилели империализмниң, хамыктың мурнунда АКШ-тың агрессчи күштери боттарының дайынга белеткелин кедергей күженииишкиннig деңнелге чедирген, делегейниң янзы-бүрү черлеринге чепсектиг үскүлежиишкиннерни өөскүдүп үндүрүп, ядролуг чепсекти ажыглаары-биле ужур-дүрүм чок кыжаныышкынны кылып турарын барымдаалап турар. Агрессчи күштер социализмче политиктиг, идеологтуг болгаш экономиктиг шавыышкынны калбартып, делегей харылзааларын хөгжүлдениң айыылдыг оруунче кирр идерин оралдажып турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы социалистиг дем каттыжылга чурттарының акы-дуңма партиялары-биле кады делегей байдалын боттуу-биле үнелеп көргеш, бистиң чуртувустуң, бистиң эвилелчилеривистиң болгаш өнүүктеривистиң айыыл чок чоруун быжыглаар дугайында доктаамал сагыш салыышкынны илередип турар.

Ол сагыш салыышкынының чаа илерээшкини болза, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флотунуң удуруукку составының чөвүлел хуралының ажылынга эш Л. И. Брежневтиң киржилгези болур. [illegible] чурттуң камгалалының аргалыын улам ынаар быжыглаар талазы-биле Чепсектиг Күштерниң база үлетпүрнүң камгалал адырларының ажыл-чорудулгазында шиитпирлиг звенолар [illegible].

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштери — ол дээрге тайбыңның күчүлүг фактору. Олар бодунуң дайынчы белениниң бедиин деңнелге тургузуп, социализмниң чаалыг алыышкыннарының камгалалында серемчилелдиг туруп турар. Социалистиг Ада-чуртун камгалаары төрээн амыдыралы-биле тудуш херээ болуп турар совет улус болгаш оон армиязы тиилеттирбес! Бодунуң социалистиг Төрээн чуртунга чиңгелээр чүве чок бердинген совет дайынчылар Варшава керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң дайынчылары-биле чаңгыс аай дайынчы чыскаал-биле боттарының патриотчу база интернационалчы хүлээлгезин күүседиринге кезээде белен.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюн делгерезин!

Маадырлыг совет улус болгаш оон алдарлыг Чепсектиг Күштери [illegible]!

Бистиң бүгү-ле тиилелгелеривистиң сорук кииирикчизи болгаш организакчызы — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга алдар!

Ура!

* * *

Үш дакпыр «Ура!» шөл кырынга чаңгыланы берген. Артиллерия салюду диңмирээп үнген. Совет Эвилелиниң Күрүне гимнизин каттышкан оркестр күүсеткен.

Төөгү музейиниң талазындан Кызыл шөлге барабанщиктер болгаш фанфаристер — Москваның шериг-музыка училищезиниң курсантылары чедип келген. Чаңчыл болганы ёзугаар, 1938 чылдан бээр ол училищениң кижизиттирген-нери Кызыл шөлге шериг парадын ажыдып келген.

М. В. Фрунзе аттыг шериг академиязының дыңнакчылары Мавзолейниң баары-биле дески одуруглалдыг, деңнелдиг базып эрткен. Оларның соондан В. И. Ленин аттыг шериг-политиктиг академияның кижизиттиргеннери келген, ол академияның 60 чыл ажыг төөгүзү Владимир Ильичиниң ады-биле, Совет Чепсектиг Күштерни тургузарының база быжыглаарының талазы-биле Коммунистиг партияның ажыл-чорудулгазы-биле холбашкан. Академияның партия организациязы болза бистиң найысылалывыстың — Маадыр хоорай Москваның коммунистериниң [illegible] дайынчы звенозу болуп турар.

Маршта — Ф. Э. Дзержинский аттыг шериг академиязы, [illegible] шериглерниң Совет Эвилелиниң Маршалы Р. Я. Малиновский аттыг шериг академиязы.

Бодунуң 150 чыл оюн чоокта чаа демдеглээн эрттирген, чуртта эң-не хоочун өөредилге чери — В. В. Куйбышев аттыг шериг-инженер академиязының парад расчёду эрткен. Академияның [illegible] алдарлыг салгакчылары, бистиң Төрээн чуртувустуң [illegible] националдарының төлээлекчилери чыскаалдың одуругларынга чораан.

Шөлде — Совет Эвилелиниң Маршалы С. К. Тимошенко аттыг, химиктиг удур камгалалдың шериг академиязының, Ю. А. Гагарин аттыг шериг-агаар академиязының, профессор Н. Е. Жуковский аттыг шериг-агаар инженер академиязының парад расчеттары.

Дараазында колоннаның мурнунда — кызыл сылдыстыг ак-көк тук. Шериг-далайның хоочун өөредилге чериниң — М. В. Фрунзе аттыг Дээди шериг-далай училищезиниң курсантылары болгаш офицерлери эрткен. Россияның шылгараңгай флот баштакчылары — Ф. Ф. Ушаков, П. С. Нахимов болгаш өскелер-даа аңаа өөренип турган.

Парашютчу-десантычылар [illegible] чадаг шериглериниң лозуңу — дээрден-не тулчуушкунче кирер. Оларның соонда ССРЭ-ниң [illegible]ның Москвада Моссовет аттыг Дээди кызыгаар командылал училищезиниң курсантылары, далай чадаг шериглери, Ф. Э. Дзержинский аттыг онзагай шериглер дивизиязының дайынчылары эрткен.

Москваның болгаш Калининниң суворовчуларының, Ленинградтың нахимовчуларының колонналары база шөл-биле эрткен. Оларның соонда — Москваның РСФСР-ниң Дээди Совединиң аттыг Дээди ниити шериг командылал училищезиниң курсантылары.

М. И. Калинин аттыг гвардейжи мотоаңгыжыр Таман дивизиязының дайынчы машиналарының моторлары шөлге диңмирээп келген. Таманчыларның соондан агаар-десант шериглери эрткен. Оларны Кантемировскийниң гвардейжи танк дивизиязының колонналары солаан.

Кызыл шөлге артиллерия болгаш ракета кезектери кирип келген. Парад расчеттарында — боду чоруур артиллерия установкалары, төөгүзү ат-сураглыг «катюшадан» эгелээн реактивтиг артиллерия.

Байырлал марыжында — агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң ракета кезектери. Дайынчы тех-

(Уланчызы 3-кү арында).

СЪЕЗДИЛЕР ОРДУЗУНГА ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫН

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюн таварыштыр Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң чазаа ноябрь 7-де Кремльдиң Съездилер ордузунга хүлээп алыышкын тургускан.

Хүлээп алыышкынга эштер Л. И. Брежнев, Ю. В. Андропов, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, К. В. Русаков олар чораан.

СЭКП ТК-ның кежигүннери болгаш кежигүннеринге кандидаттар, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүннери, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, партия, совет болгаш ниити организацияларның төлээлекчилери, шериг начальниктери, алдарлыг бүдүрүкчүлер, эртем болгаш культура ажылдакчылары, [illegible]-космонавтылар база турган.

Москвада байырлалга келген коммунистиг болгаш ажылчын партияларның көскү ажылдакчылары, өске-даа даштыкы аалчылар, ССРЭ-де дипломаттыг төлээ черлериниң баштыңнары, шериг төлээлекчилери [illegible] хүлээп алыышкынга олурушкан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев хүлээп алыышкынга чүве чугаалаан.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Эргим эштер!
Хүндүлүг аалчылар!

Совет улус Улуг Октябрьның 65 чыл оюн, бодунуң социалистиг күрүнезиниң төрүттүнген хүнүн бөгүн демдеглеп турар-дыр. Хөй-ниитиниң мында олуржуп турар төлээлекчилеринге бо байырлал-биле чүректиң ханызындан байыр чедирерин чоннээрен көрүңер.

Силерниң шуурунерде бүгү совет кижилерге, заводтарның болгаш тудугларның, транспорттуң, шөлдерниң болгаш фермаларның бүгү ажылчыннарынга, эртемниң, культураның, чырыдыышкынның болгаш кадык камгалалының бүгү ажылдакчыларынга байыр чедирип тур бис, эштер. Төрээн чурттуң тайбың ажыл-ишчин камгалап турар эрес-маадыр дайынчыларга байыр чедирип тур бис.

Бистиң чуртувус—баштайгы эгелекчилер чурту, энтузиастар болгаш ажыл-ишчилер чурту—бодунуң төрүттүнген хүнүн чаңчыл ёзугаар коммунистиг тургузуушкунунуң бүгү адырларынга чедиишкиннери-биле уткуп турар. Экономика, эртем, техника бүзүрелдиг темпилер-биле хөгжүп, чоннуң культуразы болгаш эртем-билиг деңнели бедип, ниитилелдиң чаагай байдалы өзүп орар. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң алдан чылын совет кижилер күш-ажылчы тиилелгелери-биле уткуурунга белеткенип турар.

Бөгүн бистиң чуртувустуң ажылчы бүрүзүнге, Советтер чуртунуң күш-ажылчы өндүр улуг коллективинге Коммунистиг партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседиринге киржилгези дээш өөрүп четтиргенимни күзедим-дир. Ол шиитпирлерниң боттанмыры бистиң Төрээн чуртувустуң күчү-шыдалын улам быжыглаар, оон байлаан көвүдедир, делегей байдалын быжыктырар.

Делегей болуп эвес үеде чурттап турар. Империалистерниң бүгү угланыышкыннар-биле социализмче болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинче калбак шаап халдаашкыны делегей байдалын чиигледип бирген. Ынчалзажок [illegible]

[illegible] дүжүрери дээш моон соңгаар-даа улам шудургу демисежир апаар. Ядролуг дайынның халавын болдурбас дээш күженииишкинивисти улам күштелдирер бис. ССРЭ-ниң болгаш акы-дуңма социалистиг дем каттыжылга чурттарының даштыкы политиктиг инициативалары чогум-на олче угланган.

Советтер чуртунуң эгелээни тайбың дээш демисел «берге болгаш шудургу» болур деп, Владимир Ильич Ленин өттүр көрген. «Делегей империализми биске удур бодунуң күштерин мөөңнээр, ынчалзажок бистиң болуп болгу дег аргаларывыс холчок таарымчалыг»—деп, ол чугаалаан. Ол сөстерниң шынныын төөгү бадыткаан. Оларны бистиң хүннеривистиң дуржулгазы база бадыткап турар.

Социализм болгаш тайбың бот-боттарындан каашпас деп чүвени бүгү чурттарның улустары херек кырында көрүп турар. Ынчангаш бистиң политикавыс бүгү диптерде миллион-миллион кижилерниң күзээшкинин болгаш деткиишкинин ап турар.

Мында киржип турар даштыкы төлээлекчилерге хамаарыштыр мындыг чүүлдү демдеглекседим: бистиң политикавыстың ужур-утказы болза тайбынга ынаанда, деп эргелиг болгаш үре-түңнелдиг кады ажылдажылгаже чүткүп турар бүгү чурттар-биле [illegible] болур. Чогум-на мындыг оруктап төрелгетенниң амгы болгаш келир үеде салгалдарга тайбынга чедирер деп, бис чаны бүзүреп турар бис.

Бистиң өндүр улуг байырлалывыстың хүнүнде акы-дуңма ынак бүгү социалистиг чурттарның улустарынга, бистиң чуртувустуң даштыкыда бүгү өнүүктеринге, хосталганың, демократияның болгаш тайбынның чоргаар херээ дээш бүгү демиселчилерге чедирип тур бис!

—Бистиң ленинчи партиявыс дээш!

—улустарның өндүр улуг акы-дуңма өзүү —Совет Социалистиг Республикалар Эвилели дээш!

—совет өг-бүле бүрүзүнүң [illegible] болгаш чаагай чо[illegible]

[illegible]

(СЭТА).

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫ ТЫВАГА БАЙЫРЛААНЫ

Совет улустарның бузулбас найыралдыг өг-бүлезинге Тываның каттышканындан бээр 38 чылдарның дургузунда бистиң республикага улуг чаартылгалар болган. Тыва АССР сайзыраңгай индустриалыг болгаш көдээ ажыл-агыйлыг, чечектелген культуралыг болу берген. Ленинчи Коммунистиг партияның болгаш Совет эрге-чагырганың ачызында чедип алган улуг чедиишкиннеринге республиканың ажылчы чоннары чоргаарланып турарлар. Олар, бүгү совет улус-биле бир демей, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чылын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуп, ону байырлалдыг-биле демдеглеп эрттирген. Тываның ажылчы чоннары дүүн Октябрьның кызыл тугунуң адаанга чыскаалып, бистиң партиявыстың, күрүневистиң ниитики болгаш даштыкы политиказын бүрүнү-биле чүүлдүгзүнүп деткип, ленинчи партияга, Совет чазакка бердингенин, ону долгандыр улам сырый каттышканын көргүзүп, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседир дээш шылырчы ажылдарын бадыткааннар.

Кызыл хоорай

Найысылалдың В. И. Ленин аттыг шөлү ноябрьның 7-ниң эртенинде кажангызындан-даа артык байырлал шинчи кирр шиметтинген. Партия обкомунуң бажыңының хаалгаларында Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизи В. И. Ленинниң, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң, Политбюро кежигүннериниң портреттери. Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, хөгжүм-шии театрының, педагогика институдунуң бажыңнарының кырында кызыл туктар, Октябрьның чалбыыштыг одуңдан одуңган эвилелдешкен республикаларның туктары шөлдүң кыдыын дургаар адагаштарда эртенги салгынга киискип тургулаан.

Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарындан эгелээш, чаштар дугайында партия болгаш чазак сагыш салып келген. Тывага бир дугаар ортумак школаның — Кызылдың № 1 школазының өөреникчилери шөлге кирип келген. Боттарының өөреникчилери-биле кады мурнакчы башкылар С. А. Стремоусова, П. И. Штеповская, В. И. Миронова болгаш өскелер-даа индир баары-биле эрткеннер.

Оон дараазында Кызылдың ийи дугаар школазының өөреникчилери шөлче базып кирип келген. Колонналың мурнунга школаның тугу киискип чораан. Боттарының өөреникчилери-биле кады К. П. Суртаева, А. Я. Иванова, Н. А. Мистрюкова олар шөлдеп эрткеннер.

Дараазында [illegible] өске-даа [illegible] коллективтери эрткен. Оон соонда Кызылдың педагогика институдунуң, [illegible] институттуң [illegible] студентилери эрткеннер. Совет аныяктарга алдар болдурган кыйгырыглар шөл кырынга чаңгыланып турган.

Шөлдеп Кызылдың аныяктары үзүк-соксаал чокка эртип-ле турганнар. Оларның холдарында СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннериниң портреттери, Улуг Октябрьны алдаржыткан лозуң-плакаттар. Байырлыг чыскаалда эмчи училищезиниң суругуулдары.

Бичии када шыпшын апарган. Ленин кулумчузунуң бажындан чоруп олурган колонналарның мурнунда кызыл туктар хелбеңнейнип чораан. Ол болза Октябрь мурнунуң социалистиг чарыжының тиилекчи коллективиниң кол чораны ол. «Тыва суг тудуг» трестиң автобаазазының коллективиниң мурнуку одуруунда В. Л. Комзалаков шаңнаткан Ка[illegible]

[illegible]

[illegible] Мария Баева болгаш [illegible]

[illegible]келер-даа чораан.

Дараазында Кызылдың туйбу заводунуң, «Каа-Хем» разрезтиң коллективтери шөл-биле эрткен.

Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының, автосетелге заводунуң, «Ту[illegible] кезектери» болгаш эът комбинадының коллективтери топ шөлдеп эртип, [illegible] чедиишкиннериниң [illegible].

Шөл-биле «Тыва тудуг» трестиң, «Красноярск хамаа тудуг телевизелел» институттуң болгаш өске-даа организацияларның коллективтери эрткен.

«Тыва тудуг» тресте А. Д. Ворошилин, П. Войтюкуш, М. Горбачевскийниң, А. Пашкевич бригадалары байырлалды боттарының [illegible]

[illegible]

ЧУРУКТАРДА: Кызыл хоорайның ажылчы чоннары байырлыг чыскаал үезинде.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫ ТЫВАГА БАЙЫРЛААНЫ

Ак-Довурак

[illegible]

Кызыл-Мажалык

[illegible]

Хову-Аксы

[illegible]

Чадаана

[illegible]

Туран

[illegible]

Каа-Хем суур

[illegible]

Хандагайты

[illegible]

Тоора-Хем

[illegible]

Бай-Хаак

[illegible]

Мугур-Аксы

[illegible]

Тээли

[illegible]

Сарыг-Сеп

[illegible]

Самагалдай

[illegible]

Шагаан-Арыг

[illegible]

Эрзин

[illegible]

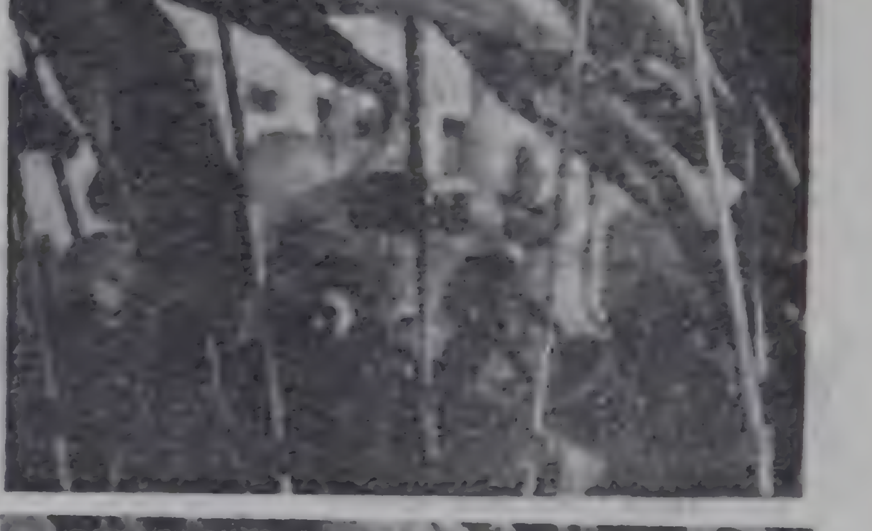

ЧУРУКТАРДА: Кызыл хоорайның ажылчы чоннары байырлыг чыскаал үезинде.

АКЫ-ДУҢМА ЭВИЛЕЛГЕ—КОММУНИЗМЧЕ!

(Тоочузу. Эгези 1-ги арынга).

[illegible] колониязының сооңдан тактиктиг база шолыпкын-тактиктиг ракеталарының расчеттары эртип-ээн. Ол чепсек — Арминың болгаш Флоттуң «дайынчы күчүлүүнүң үнелезини.

Мавзолейниң мурнуу-биле каттышкан шериг оркестрлериниң одуруглары эрткен. Кызыл шөлге 110-гу шериг парады доозулган. Эк парад совет дайынчыларының ленинчи чагыгларга, совет улустуң революстуг база дайынчы чаңчылдарынга, партияның хереэнге, Улуг Октябрьның херээнге хажык чок бердингенин [illegible] болгаш бүгүдедиг херектери болган.

...Оркестр улуг [illegible] [illegible] Москваның [illegible] [illegible] Владимир Ильич Ленинниң [illegible] «Улуг Октябрьга алдар!» [illegible] Улуг Октябрьның социалистиг революциязы [illegible]

дап чыл бурунгаар солуннар чергаарал-биле дыңналып турганнар. Бөгүнде Төрээн чурттуң картазында Саяно-Шушенск ГЭС база Ленинградтың атомнуг электростанциязы дээш өскээш энергетиктиг күчүтеннер тыптып келген.

Бисте Днепрогэс биле Туркестан-Сибирьниң демир-оруу, Амурда-Комсомольск биле Ваныштудуг, БАМ биле Атоммаш, Кара-Кум каналы биле Тюменьниң Соңгу талазының чаа тудуглары чүгле тургузуушкунуң эвес, харын ыйнаралдың тудуглары апаргылаан.

Партия болгаш чазактың сагыш салыышкынынга харыы кылдыр совет улус коммунистиг тургузуушкунуң өндүр чаагай сорулгаларын шудургу шиитпирлеп турар. «СЭКП-ниң XXVI съездиниң тоогуулуг шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырыалы!» деп аажок улуг үжүглер-биле бижээн сөстерлиг транспарантының хоп үннүг оорал-биле уткаан.

Бистиң ажыл-иживистиң хемчээли тергиин улуг. Чүгле он бирги беш чылдың эгезинден баар эвилелдешкен [illegible]

деп, ленинчи сөстериниң эн эки бадыткалы болуп турарлар.

Шолдуң кырында ленинчи партияга алдар болдурган. Улуг Октябрьның 65 чыл оюн бүгү совет улустуң интернационалчы чаңгыс эвииң, найыралының база акы-дуңмалышкы чоруунуң байырлалы — ССРЭ-ниң юбилейи-биле холбашкан байыр чедириишкиннери чаңгыланып тур. Байырлал колонналарының кырында мун-мун үннүг «ура!» [illegible]

Найысылалдың ажылчы чоннарының төлээлериниң чыскаалы эгелээн. Чурттуң кол шөлүн дургаар күш-ажылчы Москва дола берди. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга алдар болдурган Бүгү-эвилелдиң социалистиг ча[illegible] [illegible] Пролетар районунуң колонназының чыскаалын ажыткан «АвтоЗИЛ» каттыжышкынның коллективи чоруп олур.

Чыскаалдаңнарының туттарының аразында таныкрывыс эмблема — чайынналдак ак-көк өңнүг чүък машиназының чуруу көстүп чор.

Совет Эвилелиниң юбилейиниң чылында заводтуң кол [illegible]

эин дайынның хоочуннары эки билир. Ынчангаш Ак бажыңның агрессия политиказын, Рейганның администрациязының дерзии пландарын килеңниг буруу шаап турар бис. СЭКП-ниң, партия ТК-ның, эш Л. И. Брежнев баштаан оон Политбюрозунуң делегейге тайбыңны быжыглаарынче угланган дааштыкы политиказын бүгү совет улус-биле кады чаңгыс эп-сеткилдиг деткип турар бис.

Заводтуң цехтеринге В. И. Ленин алды катап чуве чугаалаан. Ажылчыннарың, оларның-биле кады аныяк совет республиканың бүгү пролетариадын «боттарының революсчу ажылын боттандырарынче» ол кыйгырып чораан. Ол ленинчи чагыгны алышчевтулар революсту, дайынны болгаш күш-ажылдың эң байлак чаңчылдарының эстафетазы кылдыр алдарлыг-биле күүседип турар. Хайымыл-ыыныг ажыл-иши-биле ол бөгүн чурттуң кол шөлүнге байырлал колонналарының аразынга эртер эргени чедип алган.

«5650 алышчевтулар ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка киржип турар» деп транспарантыларның бирээзинде бижээн. Сайзыраңгай социа[illegible]

академия [illegible] [illegible]

[illegible]

Кызыл шөлден репортажты СЭТА-ның корреспондентилери М. Баратянц, А. Беликов, М. Бородиня, Ю. Бурик, О. Московский, К. Щеглов, В. Янченков олар чоруткан.

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ МААДЫРЛЫГ ЧОРУУ

ВЦСПС-тиң даргазы С. А. Шалаев-биле беседа

Улуг Октябрьның байырлалының бүдүүзүнде СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы-биле 1982 чылда күш-ажылда шылгараңгай чедиишкиннери дээш ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреадының аттызы бүдүрүлгениң 293 мурнакчыларынга болгаш чаарттаакчыларынга тывыскан. [illegible]

чедиишкиннери, ажылдың ажыктыы болгаш шынары дээш ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын «Куйбышевтрубоприборстрой» тресте бригада удуртукчузу Анатолий Григорьевич Придайцевке тывыскан.

Ук коллектив каш чылдар улаштыр бедик түңнелдиг, тергиин шынарлыг ажылдап келген. Амгы үеде ол коллектив Уренгой-Помары-Ужгород газ дамчыдылгазының тудуунда шалыпчы ажылдап турар. Газ дамчыдылгазының 127 километр узун дурттуг участогун хуусаазындан алды [illegible]

ровиң Чупилов база бар.

Идепкейлиг, чогаадыкчы күш-ажылы-биле ол металлургия бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидеринге дыка улуг салыышкынын киирген. Кажыы дүрген эзилдирер, чиг-этти, оолар чүүлдү база электри энергиязын кызымаг алыр аргалыг тускай дуржулгалыг, эзиг.

Бүдүрүлгениң механизастаар болгаш автоматчыдар талазы-биле ажылга хууда идепкейлиг киржилгези дээш Оршавкиниң «Кызыл Октябрь» заводунуң токарь-фрезерчизи Евгений Павлович Янковский ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын [illegible]

чы киржилгениң коэффициентизиниң аайы-биле ажылы телевириң хуваар чаңгыс ээй наряд-биле ажылдап турар бригадалар болур. Бо беш чылда күш-ажылды бригада аргазы-биле органзастаарының болгаш детьмирниниң севи[illegible] кол үндезини болур ужурлуг. Оон экономиктиг болгаш [illegible]

самтаускене яваы-бүрү [illegible] тазының ажылдап эртип турар. Бодунуң мергежилин доктаамал бедидиишкен, ажыл шагының минута бүрүзүн биледиктиг ажыглаашкан, мурнакчы ажылчын алды станокка ажылдаар нормазын оригинта он бир станокка ажылдаар эргеп болгаш [illegible]

ны соодар аргазын шиңгээдип алганындан олары сентээриниң хуусаазын 170 шакка кызырган, беш миллион-шак электри энергиязын немей ажылдап үндүрерин хандырган.

[illegible]

бедик культуразының [illegible] Азербайджан ССР-де сураглыг.

Иссык-Куль областа партияның XXII съездиниң аттыг колхозунуң улуг кодажызу Таштанбек Акматов, Башкир АССР-ниң Степановск совхозунда инекти машина-биле саарының операторы Эльвира Александровна Гуляева олар малдың продуктузун чоруун [illegible]

тирген, а ээзи каш неделя болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн байырлаар бис. Ажылчын аңгы [illegible]

[illegible]

Ноябрь 7-де бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң улуг чону, делегейниң бүгү кижи төрелгетен Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюн байырлалы-биле демдеглей эр[illegible]

[illegible] олагя Профсоюзнаалар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп чөвүлели оларга аажок байырын чедирип тур. Оларга быжыг кадыкшылды, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка улам ындыгы чогаадыкчы чедиишкиннерни күзеп тур бис.

СОВЕТ КУЛЬТУРАНЫҢ ЧОРГААРАЛЫ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында литература, уран чүүл болгаш архитектура талазы-биле ССРЭ-ниң Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының комитединиң даргазы Г. М. МАРКОВ-биле беседа.

Чаңгыл ёзугаар Улуг Октябрьның бүдүүзүнде ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарын тывсыр. 1982 чылдың лауреаттарының аттарын бо чылын бүтү улустуң база бир байырлалының — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылының мурнуу чарынында адап турарывыс бо. Бистиң чогаадыкчы интеллигенциявыс бүгү совет улус-биле бир демей, бо кайгамчыктыг хүннерге хөй националдыг совет культураның хөгжүлдезинге күчүлүг идиглиг берген ленинчи политиканың амыдыралчызын бадыткаан дыка улуг түңнелдери-биле ужуражып келгенин демдеглээри өөрүнчүг-дүр. «Чоннуң эрге-ажыктары-биле чурттаар, өөрүшкүнү болгаш ажыг-шүжүгнү оларның-биле хуваажыр, амыдыралдың шынын, бистиң буянның идеалдарывысты бадыткаар» деп, СЭКП-ниң XXVI съездизинге эш Л. И. Брежневтиң чугаалаан партияның кыйгырыынга харыы кыдыр культураның ажылдакчылары бистиң чедиишкиннеривистиң ондур улуун, совет кижиниң чаагай мөзү-дүүн алгап-йөрээген чаа-чаа чогаалдарны тургускан.

Литература талазы-биле ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын сураглыг украин чогаалчы О. Гончарга «Сээң херелиң» деп романы дээш тывыскан, ол улуг хемчээлдиг, философчу хаңы утказыг чогаал амгы үениң амыдырал-чурттаалгазының дыка хөй айтырыгларын чырыткан. Романның кол маадырлары — хамааты улуг маадырлыг чоруктуң кижизи, тайбың болгаш кижилерниң аас-кежии дээш демисечив, коммунист, салым-чолунда чоннуң салым-чолу илерген-дээттинген кижи.

Шаңналдыг латыш шүлүкчү О. Вацистиске тывыскан. Оон шүлүктери амгы үениң кижизиниң иштики бодуш-медээзинче, оон арын-нүүрүнче болгаш угаан-сарыылынче угланган, бүдүнүг болгаш депшилгелиг бодал сиңниккен. Оңгаай чечен ол шүлүктерде национал латыш культураның демдектери шиңгээттинген.

Г. Баклановтуң «Кезээде — он тос харлыг» деп тоожузу база чоннуң тураскаалдыг сагыш-сеткилинче угланган. Моңгеде аныяк болуп артпышаан, Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларындан ээп келбээн кижилерниң эрес-маадыр чоруун ол чогаалда тоожаан. Үргүлчү-ле маадырлыг тема-биле ажылдап чоруур бо автор бодунуң аныяк маадырларынга салгакчыларының эң эки шынар демдектерин — совет патриотизмни, эрес-маадыр, туруштуг угаан-бодалды илередип турар.

В. Закрутьның «Делегейниң чаяаттынганы» деп романы төөгүлүг-даа бол, ёзулуг амгы үениң болуп турар. Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарындан эгелээш фи[illegible]

[illegible]

мугалмарынче чыдырган турар бо чогаал шат-шаанда болгаш чоокта эрткен үениң дыка хөй болуушкуннарын уран-чечен чаа аргалар-биле көргениндие онзаланып турар.

ССРЭ-ниң Күртелерадиозунуң политиктиг хайгааракчызы Г. Зубковтуң публицистика талазы-биле чидиг ажылдарын база ССРЭ-ниң бо чылгы Күрүне шаңналы-биле демдеглээн. Янзы-бүрү улустарның бот-боттарынга удур-дедир сонуургалы тайбының болгаш чаагай кожа-хелбээлежилгениң үндезини-дир деп бодалдар-биле оон ажылдары, бижээн чүүлдери ол шаңналга четкен. «Париж. Чүге Маяковскийнил?» деп документалдыг фильминде, «Парижтиң кежээлери» болгаш «ССРЭ — Франция: найыралдың болгаш кады ажылдажылганың маршруттары-биле» деп дамчыдылгаларда ол бодалды автор утка талазы-биле тода болгаш уран-чеченниң талазы-биле солун кылдыр көргүскен.

Режиссер Ю. Озеровтуң баштааны талантылыг мастерлерниң тургусканы «Спорт, сен — тайбың-дыр сен!» деп уран-чечен публицистиктиг кинокартиназы янзы-бүрү чурттарның кижилерниң тайбынче чүткүлүн, найыралының болгаш акы-дуңма Чуузунуң дуганың тоожуп турар. Кижиниң чаагай мөзүнүң, тура-соруун болгаш күжүн алдаржыткан ол кинода Н. Добронравовтуң сөзүнге А. Пахмутованың ыры бо фильм-биле алызындан тудуш харылзаалыг болуп кирген.

«Кижи болгаш робот» деп эртем талазы-биле нептереген картинада бүдүнүг хөөн кирген сорук кырынзын сиңниккен. Боду сайзырап орар машина биле кижиниң харылзаа байдалдарының философчу болгаш ажы-чаң талазын көргүзүпкен. Фильмниң авторлары кижиниң угаан сарыыл арга-шинээн кылгаар чогун бадыткап, кижиниң болгаш оон тургусканы роботтуң аразынга чаңгаш чок чөрүлдээ дугаанында буржуаз бодалдың баримдаа чогун бузурадып турар.

Музыка талазынга 1982 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын композитор Я. Френкельге тывыскан. Мастерниң тургускан ырларын чон боттарының кылдыр дүрүм ёзугаар сонап турар — ол ырлар бүгүн дыңнакчының сагыш-сеткилин хайныктырып чоруур чүүлдериниң дугаанын чугаалап турар. Бистиң бүгү уран чүүлүвүс ышкаш, амгы үениң кижизиниң угаан бодалын чаагайжыдар кижилер ол ырларын илерлекчүг уткалыг кончуг бодун.

Бистиң чуртувустуң кол-кол ниити ырларының дирижерларының бирээзи, Москваның камерлиг ниити ырының органчалакчызы В. Минин бо чылдың лауреады болу бер[illegible]

[illegible]

ролдуг шии артизи Р. Плятт бо чылдың лауреаттарының аразында кирген. Классиктерде-даа, амгы үениң-даа репертуарында оон маадырлары угаан-бодалының сайзыралдыы, психологтуг анализиниң ханызы-биле онзаланып турар. Артистиң тургускан роль бүрүзү көрүкчүнүң сагыш-сеткилин хайныктырып келир бүдүрээлдиг, чырыткылакчак хөй талалыг.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң өлүм чок маадырлыг чоруун грузин мастерлер — чурукчу Э. Амашукели биле архитектор В. Давитая олар тиилелгелиг мөңгежиткен. Ол мастерлерниң чогаадып тургусканы тураскаалдары — Гори хоорайда Тиилелгениң тураскаалы болгаш Поти хоорайда маадыр далайжыларга Алдарның тураскаалы 1982 чылдың шаңналынга четкен.

Совет тураскаал скульптуразының дыка улуг чогаалы болу берген тураскаалды Москваның бөлүк скульпторлары болгаш архитекторлары Н. С. Лесковтуң тургусканы 150 чылынга уткуштур оон төрүттүнген чери Орёлда тургускан. Орус проза чогаалының кайгамчыктыг мастериниң магалыг кижизин чаагай будужун илереткен ол тураскаалдың авторларын шаңнал-биле демдеглээн.

Чалыыларга тураскааткан уран чүүлдүң хөгжүлдезиниң дугаанында сагыш салыышкынның чаа илерези уруглар-га литература болгаш уран чүүл чогаалдары дээш ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарының саның көвүдээни болган. «Германы тавартыы сыдыс[illegible]

[illegible]

Петрусь БРОВКА.

КЕЗЭЭДЕ ЛЕНИН-БИЛЕ

(Шүлүглелден үзүндү)

Ленинчи сорук-биле каттышкан бис.
Ишке туржуп, бурунгаарлап базып ор бис.
Мээң өлгүм — комсомолчу, ооң оглу
Мени салгап, оруум улап, төре тудар.
Отка кадып, шылгалданы тудуп эрткен,
Оңмас кылдыр каңнаттынган бүдүмел хөй.
Ынчалза-даа удуртукчу партия дег,
Ындыг быжыг каңналыышкын тыппас-даа сен.
Аяс хүнүң херелинге айыраңнап,
Арыг булак мөңгүннелип агып чыдар.
Ынчалза-даа оон-даа арыг арын-нүүрүм
Ынак партиям чүгле сен сен, шыным-на ол.
Онча сан чок, дээрже бедээн даглар, сыннар
Ол-ла кавы делгемнерим харап турар.
Ынчалза-даа партияга бырашы дег,
Ындыг бедик чырык черден тыппас-даа сен.
Олурганш-даа, кылаштааш-даа бодал хайнып,
Ону ырлаар, ону сеткиир апарган мен.
Кузелимден төрүттүнген одуругнар
Хүннээректээн черим санай чечектелзин.
Кижилерниң чүрээ-биле ужурашкаш,
Хинниин тыппаан ак-көк дээр дег, ынакшылдың
Арыг, шынчы, өндүр чаагай күжү-биле
Ада Ленин улуг адын алдаржытсын!

Орузундан О. СУВАКПИТ очулдурган.

«САЯН» — ЧЕХОСЛОВАКИЯДА

Тываның күрүне филармониязының «Саян» ансамблиниң артистери бистиң Төрээн чуртувустуң хөй-хөй хоорайларын кезээннер. Олар ССРЭ-ниң дыка хөй крайларынга, областарынга, эвилелдешкен республикаларынга чораан нар.

Сөөлгү чылдарда «Саян» даштыкы чурттарның база аалчызы апарган. Олар чоокта чаа Кубага четкеш келгенин номчукчулар билирлер. Бо хүннерде ооң артистери соңгу Чехияның хоорайларынга тыва улустуң уран талантызын бараалгадыры-биле чеде бергеннер. Оларның өөну чехослован-совет найырал айының эгелээни-биле холбашкан.

(Бистиң корр).

Чаштарны күш-культура болгаш спортче хаара тудар талазы-биле таарымчалыг байдалдарны Москваның дыка хөй ниити-билиг школаларында тургускан. Чаштарның спортка хандыкшылдыг чоруунуң эки үлегер-чижээн найысылалдың Тимирязев районунда № 849 школадан көрүп болур.

Чаштарны спортче хаара тудар талазы-биле ажылга башкылар кандыг чүүлдерге кол даянып турарыл? Футбол шөлү бар. Чиик атлетиканың маңнаар оруктары, узунуп, бедиин халыыр секторлар дериттинген. Волейбол болгаш баскетбол ойнаар шөлдер ажылдап турар. Күш-культура кичээлдерин тергиин эки дериттинген залда эрттирип турар. Школада бассейн база бар.

Күш-культура башкылары чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турарлар. Кичээлдерин эрттирип турары аажок солун. Спорт секциялары органнзастаттынган, кичээлдерден дашкаар шактарда база ону эрттирип турар. 849-кү школаның күш-культуржулары районнуң школаларының аразынга болгулаан маргылдааларга идепкейлиг киржип келгеннер.

ГТО нормазын дужаары, массалыг кросстар, спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге бирги чер дээш маргылдаалар үзүктел чок.

Спорттуң кандыг-бир хевирин сонуургаар кижиге тускай секцияларны ажыткан. Чижээ гандбол секциязында — 60 оол болгаш 5—8 класстарның кыстары киришкен. Хаактынынче — үжен ажыг оолдар барып турар.

Тимирязев районнуң бирги чер дээш болган маргылдаага школаның футболистери тиилеп үнеринге чаштар чоргаарланырлар.

Спорт бо школада оолдарның болгаш кыстарның ёзулуг өнүү апарган.

ЧУРУКТА: школаның бассейнинде [illegible].
И. УТКИНИНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаzы.

А Д А - И Е ХУРАЛЫНГА

Найысылал Кызылда № 7 школаның коллективи ада-иелер-биле харылзааны быжыглаар талазы-биле ажылдарны план ёзугаар чорудуп турар.

Манаа холбашыр кежээлерни, хуралдарны он-ойде ада-иелерниң киржилгези-биле эрттирип келген.

Чоокта чаа ада-иелерниң хуралынга улус чырыдыышкынының ажылын улам сайзырадырынга холбаштыр партияның болгаш чазактың шиитпирлеринге дүүштүр уруглар кижизидилгезиниң дугайында илеткелди персоналдыг пенсионер Е. Д. Уудуракина солуп, амыдыралчы чижектерге үндезилеп кылган.

Оон соонда ада-иелер өөренип турар уругларының кижизидилгезинге база школа биле ада-иелерниң харылзаазын улам быжыглаарының дугаанында саналдарны бергеш. Бо өөредилге чылының дургузунда школада төрелдер комитединиң ажылының планын аңаа бадылаап. Түңнелинде класстар ааййы-биле иелер ажы-төлүнүң өөредилгезин, кижизидилгелиг ажылын сүжележип, сапал-опалын, арга-дуржулгазып солушкан.

Р. ДОЛЗАТМАА.

Ак тала эгелээр, ийи көштен мат.

АГААР

[illegible]

(СЭТА).

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 8-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Медээлер. [illegible]

[illegible]

НОЯБРЬ 9-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги [illegible]

[illegible]

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — «Абрамцево музей-бажыңы». Киночурумал. 19.00 — «Ыры-82». 20.00 — «Улуг чоннуң шыны». Хөй сериялыг документалдыг фильм. «Өгбүлер», 2-ги фильм. 21.00 — «Үе». 21.35—23.40 — ССРЭ-ниң ИХМ-ниң органнарының бот-тывынгыр коллективтериниң концерти. Чаңсарда — Богун делегейде.

ИККИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

[illegible]

КЫЗЫЛДАН

[illegible]

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!», «Валя утбай чугаалап ор...» 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35—23.20 — «Тарыттынмаан коктарааның чечектелдишкини». Уран-чечен фильм.

Тываның хөгжүм-шии театрының ноябрь 8-тен 28-ке чедир РЕПЕРТУАРЫ

Ноябрь 8
КОНЦЕРТ
Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 11
А. Островский
«ААЛ ИШТИ УЛУС, АЖЫРБАС»
Ийи кезектиг комедия
Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 13
Э. Лабиш
«МИЗАНТРОП»
водевиль
Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 14
Г. Квитка-Основьяненко
«ШЕРИГ ХӨДЕЛ ШЕЛЬМЕНКО»
Комедия
Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 20
А. Островский
«ААЛ ИШТИ УЛУС, АЖЫРБАС»
Ийи кезектиг комедия
Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 21
М. Тикомацу
«ЫНАКШААННАРНЫҢ АМЫ-ТЫНЫНГА ЧЕТТИНГЕНИ»
Япон трагедия
Эгелээри 19 шакта

УРУГЛАРГА БҮГҮ-РОССИЯНЫҢ IX ТЕАТР НЕДЕЛЯЗЫ

Ноябрь 23
КОНЦЕРТ
Эгелээри 12 шакта
Ш. Хусаинов
«АВАМНЫҢ АК ПЛАТЬЕЗИ»
Үш кезектиг драма
Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 24
АНЫЯК КӨРҮКЧҮЛЕР ТЕАТРЫНЫҢ ШИИЗИ
Эгелээри 10 шакта
А. П. ЧЕХОВКА ТУРАСКААТКАН КЕЖЭЭ
Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 25
С. Михалков
«ҮШ ХАВАНАКТАР»
Тоол-шии
Эгелээри 10 шакта
АНЫЯКТАР КЕЖЭЭЗИ
Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 26
С. Михалков
«ҮШ ХАВАНАКТАР»
Тоол-шии
Эгелээри 10 шакта
А. Островский
«ААЛ ИШТИ УЛУС, АЖЫРБАС»
Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 27
Е. Танова
«ИЛБИЛИГ СОГУН»
Фантастыг шии
Эгелээри 10 шакта
У. Гаджибеков
«АРШИН-МАЛ-АЛАН»
Ийи кезектиг хөгжүмнүг комедия
Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 28
АНЫЯК КӨРҮКЧҮЛЕР ТЕАТРЫНЫҢ ШИИЗИ
Эгелээри 10 шакта
ТҮҢНЕЛ КОНЦЕРТ
Эгелээри 19 шакта

Тыва дылда шиилерни орус дылче дорт очулдуруп турар.

Коллективтиг чагыгларны 2-25-13, 2-35-88 телефоннар дамчыштыр хүлээп алыр.

Касса 10 шактан 19 шакка чедир ажылдаар.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Солуннуң дараазында номери ноябрь 10-да үнер.

КИНО

НОЯБРЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дүрген. Чажыт. Губчека» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 (узатхан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Туттурбас ажээн истекчилери» 9.30, 14.40, № 107 киночымынды 11.20, «Иван Васильевич профессиязын солуп тур» 12.50, 16.30, «Мурилка» 18.20, 20.10 (узатхан) шактарда.

«ВОСТОК»: Киночымынды 10.30, «Кескү чыдагааннар чокта» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 (узатхан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ивановонуң чаш назыны» 12.30, «Экипаж» (2 сериялыг) 14.10, 16.50 шактарда.

НОЯБРЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Чаа не немешкен» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узатхан) шактарда.

«ПИОНЕР»: № 107 киночымынды 9.30, 11.40, «Туттурбас ажээн истекчилери» 11.00, «Дүрген. Чажыт. Губчека» 14.10, 16.00, 17.50, 19.40 (узатхан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кескү чыдагааннар чокта» 18.30, 20.30 (узатхан) шактарда.

Сонуургактарга

ЭРТЕМДЕННЕРНИҢ ШИНЧИЛЕЛДЕРИ

Байкалдың мурнуу-барыын эриктеринде Голоустная деп хемниң девискээринде чер иштинден үнген суг баштарын кыжын-даа, чайын-даа кужу четпес. Чаңгыс үеже алыр ча-[illegible] бо арыг, соок сугларның күчүзүн кижи хемнап хоо-[illegible]. Оларның чамдыызы секундада кубометр хире хемнелинге сугну унуруп турар. Чүге суу суг баштары эгидерин шыйлаас деп гидрогеологтар шинчилээн. Ындыг болганда мындыг арыг сугнуң курлавыры кайын келип турганыл? Бо айтырыгны геолог-минералогия эртемнериниң кандидады, Иркутскиниң гидрогеологу, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының чер кыртыш-[illegible]

[illegible]

Т. ГАЙДАЙ.
СЭТА-ның корр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжа амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, промышленность килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2123.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—[illegible]

Бүгү чүрттарның пролетарийлери каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 260 (12050) | 1982 чылдың ноябрь 10, среда | 1925 чылда үндүрүлүп эгелээн | Өртээ 3 ак.

ҮШКҮ ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

«Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи Валерий Владимирович Улановтуң бригадазы бо чылдың октябрь 1-ден эгелеп он бирги беш чылдың үшкү чылының үлүүнде ажылдап кирипкен. 1 чыл 9 айның дургузунда шалыпчы бригада улус ажыл-агыйынга 41780 тонна чүъктү сөөрткен, 6763,7 муң тонна-километрни ажылдап кылган. Азы ол дээрге В. В. Улановтуң бригадазы он бирги беш чылдың ийи чылының планын онаалдазын хуусаа бетинде бүрүн күүседип-кени ол. Олар боттарының күш-ажылчы чедиишкиннерин Октябрьның социалистиг Улуг революциязының байырлалынга тураскааткан.

№ 1 АТБ-ниң үшкү автоколоннazындан (начальниги И. П. Бычков) мурнакчы бригадалар-биле бир дөмей, В. Улановтуң бригадазы юбилейлиг чылдың эгезинде белиткен социалистиг хүлээлгени алган. Оларның хүлээлгезинде мындыг пунктулар көрдүнген: чыл планын декабрь 25-те күүседир, пландан ажыр 60 тонна чүъктү сөөртүр, 30 муң тонна-километрни ажылдап кылыр; 10 комплект дугуйну камнап алыр.

В. Улановтуң 10 кижи составтыг, керээлиг арга-биле ажылдап турар бригадазы белиткен социалистиг хүлээлгени алгаш, ооң күүселдезин чедип алыры дээш күженишкинниг ажылдап келген. Эрткен 9 айларның түңнели-биле оларның бригадазы 19626 тонна чүъктү сөөрткен болгаш 3 миллион тонна-километрни ажылдап кылган. Азы чыл планындан ажыр 300 тонна чүъктү сөөрткен база 900 муң тонна-километрни ажылдап кылган. База 14 комплект автошинаны камнап алган. Шалыпчы бригаданың кежигүннери бедиткен социалистиг хүлээлгезин хуусаа бетинде ажыр күүседиири ол.

Бригада кежигүннери шуптузу-ла үлүг-нормазын ажыр күүседип турар, аразында эп-найыралдыг. Оларның хөй нүзин мында үр ажылдап келгеннер. В. Меркушев, С. Горубнов, Е. Мурыгин олар Саян артындан кывар-чаар материалдар сөөртүп, ону республиканың кайы-даа районнарынче чедирип, эки ажылдап турарлар. Леонид Тимофеевич Чернов бригадада эң улуг назылыг кижи, ол аныяк чолаачыларның дагдыныкчызы, ооң самосвалы септелгеге үр турбас, ол машиназын баш бурунгаар-ла үзеп-чаап, үүрмек септелгезин кылып, камныг эдилээриндеп, ооң машиназы капитал септелге чок үр ажылдап келген.

П. Т. Чернов, Ю. Ф. Юокин, А. П. Федяев, бригадир В. В. Уланов олар озал-ондак болдурбайн үр ажылдааның хөрек демдээ-биле шаңнатканнар. Бригадада бригадирниң дуңмазы Александр Уланов база эки ажылдап турар.

Бригадир В. Уланов А. Федяев-биле ийилээн чаңгыс машинада солчуп ажылдап турарлар. Олар кайызы-даа боттарының күш-ажылчы базымнарын бо бүдүрүлгеге эгелээннер. А. П. Федяев мында ам 21 чыл ажылдап турар. Валерий Владимирович № 1 АТБ-ге 1967 чылда 17 харлыг оол тургаш, слесарьның өөреникчизи кылдыр эгелээш, ону АТБ-ниң коллективи Совет Армияның хүрээлелинче үдээн. Шериг хүлээлгезин эрттиргеш, аныяк оол төрээн коллективинге дедир чедип келген. Оон бээр эвээш эвес чылдар эрткен. Валерий Владимирович ам АТБ-де дуржулгалыг бригадирлерниң, хүндүлүг кижилерниң бирээзи. Төлептиг ажыл-ижи дээш Коммунистиг партия, Совет күрүне Валерий Владимировичини тоску беш чылда «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле шаңнаан. Ажыл-ишчи быжыг тура-соруктуг чолаачы эрткен беш чыл планын база хуусаа бетинде күүседкен, ол бирги беш чылдың шалыпчыларының база мурнуку одуруун баштап турары ол.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга уткуштур алган хүлээлгезин хуусаа бетинде күүседкен мурнакчы бригада чыл төнчүзүнге чедир пландан ажыр улус ажыл-агыйынга херектиг чүъктерни хөйнү сөөртүп бээри дээш кашдакпыр күженишкиниг ажылдап турар.

Н. ООРЖАК,
«Шынның» корр.

Кая-Хем районда «Ленинчи орук» совхозтуң Мерген сүт-баараан фермазының аныяк саанчызы, комсомолчу Надежда Монгуш он бирги беш чылдың ийиги чылының үш кварталында бодунда быжыглаан 25 инектеринден ниитизи-биле 32262 килограмм сүттү саап, планныг онаалдазын 102 хуу күүсеткен, саанчылар ортузунда социалистиг чарышты баштап турар.

Мурнакчы саанчы чылдың күш-ажылчы даалгазын алдарлыг юбилей — ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга уткуштур күүседир дээн сорулганы салган.

ЧУРУКТА: саанчы Надежда Монгуш.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ТӨЛЕПТИГ ИЖИ-БИЛЕ

«Тыва септелге-тудуг» трестиң коллективи ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда туруп турар. Трест он айларда кол тудуг-монтаж ажылдарының планын 109,2 хуу, бодунуң күжү-биле кылырын 100,6 хуу күүсеткен. Эрткен он айларда трестиң коллективтери 7296 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүрген болгаш ноябрь 26-га чедир трест ниитизи-биле юбилейлиг чылдың планныг онаалдазын күүседирин шиитпирлээн.

Септелге-тудуг участоктарының аразында социалистиг чарышка бирги черни тускай-жыткан монтаж участогу ээлээш, трестиң шилчиир Кызыл тугун, акша шаңналын алган. Участоктуң коллективи тудуг-монтаж ажылдарының планын 111,4 хуу күүсеткен.

Он айларда тудуг-монтаж ажылдарының планын 108,2 хуу күүсеткен Кызыл-Мажалыкта септелге-тудуг участогу чарышка ийиги черже үнген. Ол участокта Ш. Ш. Монгуштуң удурткан бызаңчылар бригадазы планныг онаалдаларын ажыр күүседип, участоктуң нитти ажыл-херээнде төлептиг үлүг-хуузун киириштирип келген. Үлегерлиг ажыл-ижи, кызымаа дээш бригадир Ш. Ш. Монгуштуң хөрек чуруун трестиң хүндүлел самбыразында киирген. Бригаданың тудугжулары ажаалга кассазының бажызын доозуп, дужааганнар. Амгы үеде олар участоктуң бүдүрүлге баазазының тудуун доозуп, ажыглаалга киирери дээш күженишкинниг ажылдап турар.

Тураның септелге-тудуг участогу юбилейлиг чылда эки ажылдап турар. Он айларда коллектив кол тудуг-монтаж ажылдарының планын 121,4 хуу күүсеткен. Мурнакчы участоктуң коллективи капитал септелге талазы-биле юбилейлиг чылдың планын хуусаа бетинде, 2 ай эрте күүседипкен. Ында И. Ф. Неделиниң удурткан бызаңчы-бетонщиктер бригадазы бедик көргүзүглерни чедип ап, чыл планын хуусаа бетинде күүседир дей берген.

А. ГОРДЕЕВА,
«Тыва септелге-тудуг» трестиң план килдизиниң начальниги.

3,5 ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕТКЕН

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга Кызылдың № 3 АТБ-зиниң дыка хөй чолаачылары күш-ажылчы белектерлиг ужурлуг хүлээлгени алган ажылдап турар. Амгы үеде 1984 чылдың июль айның үлүүнде ажылдап турар хоочун чолаачы коммунист Константин Иванович Могилкин социалистиг чарышты баштап турар

Бедиткен социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседкеш, үени мурнап ажылдап турарларга АТБ-ниң бүгү коллективи чоргаарланыр. Дуржулгалыг чолаачы К. И. Могилкин бо чылдың эгезинден бээр 19.303 тонна чүъктү сөөрткен болгаш 343 муң тонна километрни ажылдап кылган. Чүгле бо чылдың эрткен айларында мурнакчы чолаачы 1,5 чылдың планныг онаалдазын күүсеткен, а беш чылдың эгезинден алырга, ол ам 3,5 чылдың иштинде ажылдап кирген.

Шалыпчы чолаачы чылдың-на мал чеминиң белеткелинге болгаш дужуут ажаалдазынга эң-не идепкейлиг киржип, шаңнал-макталды чедип ап келген. Тура дүшпес ЗИЛ-130 самосвалын мунупкаш, оңгу олурбас эрес чолаачы бо күзүн Тока аттыг совхозка сес салчып, дужуут ажаажып тургаш, чүгле октябрь 26-ла оон чедип келген.

Мурнакчының ажылдап турары Николай Даниловичи Юговтуң удурткан бригадазы он айларның түңнели-биле бистиң АТБ-де бригадалар аразында социалистиг чарышка тиилекчи болгаш шилчиир вымпелдиг болгаш акша шаңналын алган. Бригада пландан ажыр улус ажыл-агыйынга 9 муң тонна чүъктү сөөрткен болгаш юбилейлиг чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседирин бүзүреңнииг ажылдап турар. Бригадир Н. Д. Югов, чолаачы Ю. М. Потапов база он бирги беш чылдың ийи чылының планныг онаалдазын күүседипкен, ам үшкү чылдың үлүүнде ажылдап киргеннериниң аразында.

Аныяк чолаачы Василий Семенков хоочуннардан дудак чок ажылдап турар болгаш бо чылдың тос айларының дургузунда юбилейлиг чылдың планныг онаалдазын күүседипкен. Тос айларда ол 10458 тонна чүъктү сөөрткен болгаш 185 муң тонна-километрни ажылдап кылган.

Ю. УТЕВА.

2,5 МУҢ ТОННА ХӨЙ

Ак-Довурактың автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачыларының социалистиг чарыжынга С. А. Захаровтуң удурткан № 2 автоколонна коллективи тиилекчи болуп үнген. Он ай дургузунда колоннаның чолаачылары Абаза станциязындан Кызыл-Мажалыктың, Чадаананың, Шагаан-Арыгның болгаш өске-даа черлерниң нефть баазаларынче 19 муң 500 тонна кывар-чаар материалдарны сөөрткен. Ол болза чыл планындан 2,5 муң тонна хөй болган.

Социалистиг чарыштың тиилекчилери чолаачылар Алексей Шаталов, Владимир Богданов, Владимир Степанов олар бо хүннерде 1983 чылдың февраль—март айларының үлүүнде ажылдап турарлар.

Колоннаның коллективи ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга уткуштур чыл планындан ажыр 4 муң тонна кывар-чаар чүүлдү сөөртүрүн хүлээнгеннер.

Н. МААДЫ.

Бөгүн—Совет милицияның хүнү

КОРУМ-ЧУРУМ КАМГАЛАЛЫНДА

Милиция ажылдакчыларының ажыл-ижиниң, сорулгаларының дугайында СЭТА-ның корреспондентизи В. Явченков ССРЭ-ниң иштики херектер министри армия генералы Н. А. Щёлоков-биле беседалашкан.

— Николай Анисимович, совет милиция улуг болгаш алдарлыг орукту эрткен болгай. Амгы үениң милициязының кол онзагай чүүлдери болгаш оларның үндезини чүдел?

— Иштики херектер органнарының бөгүнгү практиктиг ажыл-херектери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң идеялары болгаш шиитпирлери-биле тудуш холбашкан. Партияның «Бүгү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга» деп программныг негелдезин социалистиг амыдырал-чурттаалганың, коммунистиг формацияның кижизин кижизидериниң бүгү үндезиннерин хаара туткан.

Коммунистиг тургузуушкунунуң кол участогунда мындыг харысалгалыг ажылды партия, күрүне, чон милицияга бүзүрээн. Делегейде Социализмниң, хөй националдыг күрүнениң бир дугаарында тургускан күрүнениң, ооң күш-ажылчы чонунуң эрге-чагыргазының төлээзи болуру — улуг алдар болгаш улуг харысалга-дыр. Кем-херек үүлгедир чорукту болдурбазының талазы-биле чоннуң эрге-ажыын камгалавышаан, кандыг-даа чурум үрээшкиннерин болдурбазы-биле демисел чорудары, совет кижилериниң ажылынга болгаш дыштанылгазынга шаптык турбас кылдыр мынчаар ажылдаарын, хоойлунуң камгалап турары ниитилелдиң болгаш күрүнениң, чоннуң байлаан камгалаар талазы-биле ажылдаарын партия бистен негеп турар.

Совет милиция 65 чыл дургузунда бодунуң чонунга, Коммунистиг партияның херээнге эрес-маадырлыы-биле бараан болуп турар. Октябрьның тиилелгезиниң баштайгы хүннеринде В. И. Ленинниң саналы-биле тургустунган милиция органнары революцияның херээнге бердинген ажылчыннарны, тараачыннарны, солдаттарны бодунуң хүрээлеңинге киирип ап турган. Российаның төвүнге-даа, ооң кыдыг-кыйгаарынга-даа тургустунган милиция салбырларынга ажылчы чоннуң бүгү национальдыг болгаш улустарының төлээлери кирип турганы алдарлыг юбилейниң — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылының бүдүүзүнде демдеглээри чугула. Совет милицияның кадрларының ёзулуг улусчу, хөй национальдыг болур чоруу кол принцип болуп арткан. Партияның удуртулгазындан, чон-биле тудуш харылзаазындан, пролетарскы интернационализмден ооң аттары улам өскен. Ёзулуг партийжи чорук, Коммунистиг партияның болгаш Совет эрге-чагырганың херээнге кызымаар чок бердинген чорук, патриотизм, социалистиг хоойлу-дүрүмнү быжыы-биле камгалаары — ленинчи бо принциптер совет милицияның бөгүнгү ажыл-чорудулгазын тодарадып турар.

— Совет милицияның бөгүн шиитпирлеп турары улуг сорулгалар ооң бүгү салбырларының ажылын улам сайзыраңгайжыдарын негеп турар болгай...

— Боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны күүседиринге таарымчалыг бүгү чүүлдерни иштики херектер органнарынга партия болгаш чазак тургузуп берип турар.

Кадрларны быжыглаарының талазы-биле улуг ажылдар кылдынып турар. Анаа дайынчыларның болгаш сержантылар составының [illegible] хуузу ам долу ортумак эртемниг. Кем-херек үүлгедикчилери-биле ажыл чорудуп турар салбырларны быжыглаан. Күрavтоинспекцияның, дежурный кезектерниң, хайгаарал албаның ажылы, чоннуң милиция-биле телефоннажып харылзажырының ажылы сайзырап турар. Истелгениң эң чаа херекселдери-биле хандыртынган эксперт-криминалистика салбырларының амгы үениң дериг-херекселдери-биле хандырылгазы улам экижээн. Ниитизи-биле чугаалаарга мындыг: иштики херектер органнарының техниктиг херекселдер-биле хандырылгазы эртем-техниктиг революцияның чедиишкиннери-биле деңге хөгжүп орар болгаш чуртка ниитиниң корум-чурумун тударынга ол чедиишкиннер ажыглаттынып турары өөрүнчүг.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, хөй-ниитиниң дузазынга болгаш деткиишкининге совет милиция даянып турар болгай. Ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезинге ажыглаары-биле партия комитеттериниң перспективтиг болгаш чыл планнарында киирип турары комплекстиг планнар кады ажылдажылгавыстың кол үндезини болур. Корум-чурумну быжыглаарының, социалистиг хоойлу-дүрүмнүн айтырыгларын түс черлериниң партия болгаш совет органнарының кол кичээнгейинде туруп турар.

Эки турачы улусчу дружиналарның составында корум-чурум камгалалында 11 миллион ажыг кижи киржип турар. Корум-чурум камгалаарының талазы-биле 11 муң ажыг хөй-нити пунктулары болгаш бүдүрүлгелерниң 145 муң ажыг профилактика чөвүлелдери чурттап турар черниң аайы-биле болгаш күш-ажылчы коллективтерде улуг ажылдарны кылып турар. Назы четпээннер ортузунга ажыл чорудар инспекторлар, аныяктарның дузалакчылары болгаш дагдыныкчылары, өске-даа хөй-нити организациялары ол талазы-биле улуг ажылдарны аныяктар ортузунда чорудуп турар. Корум-чурум үреэр чорукту болдурбас талазы-биле ажыл нити партияның, бүгү күрүнениң, бүгү улустуң херээ апарган.

— Милицияның болгаш хөй-ниитиниң кады ажыр хемчеглерин кандыг үгланымышкынга ажыглап ...

— Бистиң шуут кады ажылдап турарывыс — милицияның болгаш хөй-ниитиниң мурнунда харысалгалыг сорулгалар туруп турар. Корум-чурум үрээшкиннерин болдурарының кол факторларының бирээзи, ниитилелге болгаш өг-бүлеге эвээш эвес бергелерни таварыштырып турар чүүлге — арагалаашкынга удур демиселди күштелдирер ужурлуг бис. Организастаарының, эмнелгениң, эргежүлээлге болгаш культура кижизидилгелиг ажылдар талазы-биле комплекстиг хөй ажылдар мында негеттинип турар. Ол берге айтырыгга удур демисежиринге хөй-ниитиниң күш-ажылчы коллективтериниң күжү, дузазы херек болган.

Өг-бүлениң, школаның, күш-ажылчы коллективтерниң, профэвилел, комсомол болгаш спорт организацияларының күженишкиннерин каттыштырып тургаш, берге кижизидилгелиг аныяктар-биле ажылдың хевирлерин болгаш методтарын моон соңгаар улам сайзыраңгайжыдары чугула. Ындыг оолдарны, уругларны шефке алыры, оларның дыштанылгазынче, өөредилгезинче кичээнгей салыры негеттинип турар-дыр.

Хууда өнчүзүрек чорук, өске улустуң ажылы-биле чурттаар, оорланыр, самчыгдаар чоруктар совет кижилерниң удурланышкынын болдуруп турар.

— Николай Анисимович, хоойлу-дүрүм камгалаарының органнарынга, ооң-биле чергелештир, иштики херектер органнарының ажылдакчыларынга негелделер улгадып турар болгай. Милицияның амгы ажылдакчызы кандыг болур ужурлуугул?

— Сайзыраңгай социализмниң ниитилели иштики херектер органнарынга улуг негелделерни салып турар. Оларның профессионал билиглери хамааты маадырлыг чоруу-биле, дужуп бербес болгаш чоптуг чорук-биле демнешкен турар ужурлуг деп Л. И. Брежневтиң СЭКП-ниң XXVI съездизинге чугаазын совет милицияның ажылдакчылары онзагайжы негелде кылдыр хүлээп алган. Бистиң дээди сорулгавыс, профессионал хүлээлгевис болза, корум-чурум камгалалының дээштиин чедип алыры, кем-херек үүлгедиишкин бүрүзүн истеп тывары болгаш буруудатыкчыга чогуур хемчегин хүлээдири болур.

Совет милицияның амгы ажылдакчызы дээрге, идей талазы-биле каңнаттынган коммунистиг партияның херээнге быжыг бердинген кижи-дир. Ол — бедик мөзү-шынарлыг, чоптуг болгаш харысалгалыг, күш-ажылдың кижизи, совет хамаатыны хүндүлээр. Мындыг мөзү-шынарлыг ажылдакчылар кандыг-даа таварылгаларда хоойлуну сагып шыдаар, хамаатыларның, күрүнениң эрге-ажыын камгалап шыдаар. Ындыг ажылдакчылар корум-чурум камгалалының талазы-биле боттарының белен эвес ажылы-биле, боттарының маадырлыг чоруу-биле чоннуң бедик хүндүткелин совет милицияга чаалап берген.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Улуг-Хемниң мыш-үлетпүр ажыл-агыйының коллективи юбилейлиг чылдың он айларында күш-ажылчы көргүзүглерин чедип алганнар. Коллектив пландан ажыр 12 муң рубльге продукцияны бүдүрүп, ону сайгарарын 102,9 хуу боттандырган.

М. Н. Семеновтуң удурткан мыш диилер цехтиң коллективи социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда.

Ырбан участогунда Н. П. Ширинкиниң бригадазы база эки ажылдап турар, ай санында планныг онаалдазын доктаамал 150—180 хуу күүседип келген.

Бистиң корр.

Хөй уругларлыг иелерге «Маадыр-ие» аттыг тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ ТЫВА АССР-ДЕН

Доргуй Түлүшевна Агбай-оол — С. Тока аттыг совхозтуң ажылчызы, Таңды район.

Бүрүткел Диңкараевна Куулар—ажылчын, Таңды район.

Уинук Сүктеровна Ханмаа —«Ак-Туруг» совхозтуң ажылчызы, Улуг-Хем район.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва. Кремль.
1982 чылдың октябрь 29.

ХОЖУДААШКЫНДАН ҮНГЕШ...

Улуг Октябрьның 65 чыл оюн күш-ажылчы чедиишкиннер-биле демдеглеп эрттирген коллективтер эвээш эвес. Оларның аразында Таңды районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи база бар. Эргелелдиң ажылдакчылары социалистиг [illegible]

[illegible]

тап тургаш, бо чылдың ийиги, [illegible] кварталдарының социалистиг хүлээлгелерин ажыр херээвиске боттандырып, [illegible] ажылдазывыс.

Кандыг-даа коллективтиң күш-ажылчы чедиишкини ажылы эки организастааның база үлүүн киирип турарларның кызымаккай ажылындан хамааржыр. Бүдүрүп турар ажыл-херээнин ёзулуг мастерлери апарганнар мында хөй. Бедик мергежилдиг мастерлер боттарының цехтериниң чоргаарал болбушаан, [illegible] дагдыныкчылары апарган.

[illegible] бүдүрериниң онаалдазын 100,5 хуу күүсеткен, киирген чагыгларны күүселдезин боттандырган. Бо күш-ажылчы чедиишкиннер эргелелдиң цехтериниң дең-деңи ажылының шылында чедип алдынган. Тус-тус цехтерниң ортузунда социалистиг чарыштың мурнакчыларының одуруун идик даараар, септээр цех баштаан. Үш кижилиг бо бичии коллективти дуржулгалыг мастер Анатолий Яковлевич Ежаков удуртуп турар. Бригадир Анатолий Яковлевич чаңгыс коллективте эш-өөрүнге төлептиг үлегерин көргүзүп чоруур бүдүрүлгениң шалыпчыларының бирээзи. Макталдыг ажылчы цехтиң удуртукчузу 1983 чылдың февральдың үлүүнче кириштир ажылдап, үени мурнай берген. Олар эрткен айларда идик даараарының талазы-биле пландан ажыр 1980 рубльдиң, септээриниң талазы-биле 620 рубльдиң продукциязын бүдүрген.

Даараныр цех. Ол бо мурнакчы коллективтерниң бирээзи. Оон иштинче кире бээр [illegible] салдынган [illegible] машиналарның [illegible] Ажылының мастерлери [illegible] рып, назы догуй бергеннер-даа, дааранықчының мергежилин шиилип алгаш, анаа бараан болуруңга белеткенип [illegible] Олар аразында [illegible] бир [illegible] ажылдап турарлар.

Шилгедек сыны, [illegible] карактарлыг аныяк кыс, олудундан оожум туруп, улгады берген назылыг мастерниң чанында барды.

— Платьениң мөөндүрүн кайнаар даараарын айыын тыппайн бардым. Айтып бериp көрнерем. Балчыновна — дээрге, мастер дагдынганы [illegible] кадып, кайнаар даараарын тайылбырлай көргүзүп берди. Бот-боттарынга [illegible] чаптарын дүрген күүседирин [illegible]

Дыштыкы хеп даараар [illegible] Анна Алексеевна Крыцина [illegible] баштап келген. Ук коллектив айда-ла 4000 рубльдиң продукциязын даараар [illegible] [illegible] ай санында ажыр [illegible] мурнакчыларының одуруунга кирип, макталдап [illegible] [illegible] шылында ажылдап турар [illegible]

[illegible] нарның дугайында чугаалаары өөрүнчүг.

Оларның бирээзи Клара Балчыновна Суукай. Ол Ак-Эрттиң Улуг дайынның болгаш тайбың күш-ажылының хоочуну. Даараныкчының мергежилин шиилип алгаш, [illegible] чедирип, оларның өөредип [illegible] бээр он сес чылдар эрткен. Клара Балчыновна бо үениң дургузунда [illegible] [illegible] Бүдүрүлгениң [illegible] [illegible] ажылдарын [illegible] [illegible]

Анна Крыцина биле [illegible] [illegible] ажылдарын [illegible] [illegible] [illegible]

тургустунганындан бээр 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш республиканың күш-ажылчы коллективтериниң аразында калбарган социалистиг чарышка кирипкеш, мактанга төлептиг болганнарның бирээзи. Бүдүрүлгечи бедик көргүзүглерин чедип алгаш, [illegible] «Хожудааш[illegible] чок ажылдаар» деп [illegible] социалистиг чарыштың [illegible] бедиткени [illegible]

Тус-тус бригадаларның [illegible] [illegible]

Коллективиниң [illegible] [illegible] комсомолдар Клара Балчыновна Суукай, [illegible] [illegible] ССРЭ-ниң тургустунганының 60 [illegible]

М. ОНДАР.

КЫШТАГЛАРНЫ ЭРГИП, КЕЗИП

Ниитиниң малын 1982—1983 чылдарның кыжындан хүрмендир ажырар, чаш төлүн чидириг чок доруктурар дээш белеткел ажылдарын Чөөн-Хемчик районда «Большевик» совхозтуң дирекциязы, партком, кодээ Совет болгаш комсомол комитеди [illegible] чорудуп [illegible]

Ажыл-агыйның [illegible] [illegible] ноябрь 5-ке чедир [illegible]

№ 1 [illegible] [illegible] ноябрь 5-ке чедир [illegible]

бажыңнарын малгаштап чылыглааш, чугайлап, соңгаларын шилдеп, ол бажыңнарның 4-үнүң печкаларын чаартып туткан болгаш 7 печканы аштап септээн. Кыжын хураган доруктурар 5 кажааны малгаштап чугайлаан. Ол-ла звенонуң кежигүннери 2 хөй кажаазының [illegible] [illegible] он хонуунда тиилекчи [illegible] [illegible]

Ажыл-агыйның [illegible] [illegible] 120—130 хуу [illegible]

[illegible]

С. ШААЛЫ.

Бөгүн—Совет милицияның хүнү

ОКТЯБРЬНЫҢ ЧАЖЫДЫ

Совет милиция ажылчы чоннуң эрге-ажыктарының камгалалынга 65 чылда туруп келген.

Октябрьның чажыды совет милиция революстуг чаа эрге-чурумну тударынга, Улуг Октябрьның чаалап алышкынын, социалистиг корум-чурумну, совет кижилерниң хоойлу ёзугаар сонуургалын болгаш эрге-ажыктарын камгалаары-биле тургустунган болгаш туруп-даа турар.

Партия, күрүне, совет чон бисте ажылдың берге участогу — каяа-даа эрге-чурумну болгаш социалистиг хоойлу-дүрүмнү доктаамал быжыглаар хүлээлгени дааскан.

Партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинге Л. И. Брежнев хоойлу-дүрүм органнарының ажылдакчыларынга хамаарыштыр «Социалистиг хоойлу-дүрүмнү болгаш корум-чурумну быжыглаарынга юстиция, суд, прокуратура, совет милиция органнарының харыысалгазы улуг. Ол органнарның ажылдакчыларының профессионал билии хамааттының эрес-дидим, кээлилдеттес болгаш чөптүг чоруу-биле холбашкан турар ужурлуг. Чүгле ындыг кижилер оларга даандырган чугула хүлээлгени төлептиг күүседип шыдаар» деп чугаалаан. Иштики херектер органнарының ажылдакчыларынга ол хөйнү хүлээндирип турар. Партияның салган кол сорулгаларының бирээзи — ааа кижиниң кижизидери. Ынчангаш эрге-чурум камгалаар органнар бодунуң хүн бүрү ажыл-чорудулгазын СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң ол бедик негелделеринге дүүштүр тургускан.

Милиция биле хөй-ниитиниң демниг, холбаалыг ажылы ниитиниң корум-чурумун быжыглаарынга, кем-херек үүлгедир чоруктарга удур демиселге боттуг түңнелдерни чедип алыр арганы берип турар. Эки тура улусчу дружиналарның ажылы илеткейжээн, саны көвүдээн. Он-он албан-хаакчылар, ажылчыннар хамааты хүлээлгезин күүседип, эки тура биле милиция ажылдакчылары-биле эгин кожа туруп, хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалалынга туржуп турар. Республикада бо хүннерде 936 эки тура улусчу дружина тургустунган. Оон олуруунда 13,5 муң кижи бактаап кирген. Милиция ажылдакчылары хүн бүрү ажылынга оларның улуг дузазын ап келген. Эки ажылдыг улусчу дружиналарга Кызылдың үлетпүр, аъш-чем садыгларында, «Тыва сеептелге-тудуг» трестиниң тудуг кезектери заводта дружиналар хамааржыр. Эрзин районнуң чурттакчылыг черлеринде эки тура улусчу дружиналарның ажылы база мактадыг.

Корум-чурумну хандырарынга корум-чурум камгалаарының хөй-нити пунктуларының ролю улуг. Республиканың девискээринде 40 ындыг пункт ажылдап турар. Кызыл хоорайда корум-чурум камгалаарының № 2, 3 хөй-нити пунктуларының ажылы эки. Ында милицияның участок инспекторлары милицияның лейтенантызы Ю. А. Лежнин, милицияның капитаны В. И. Панин хөй-ниитиниң күжүнге даянып, быжыглаттырган девискээрнинге эрге-чурум үрээшкиннери таварылгалар болдурбас хемчеглерни ап чорудуп турар.

Барыын-Хемчик районда Эрги-Барлык суурда корум-чурум камгалаарының хөй-нити пунктузунуң ажылы эки. 90 дружинниктиг тос эки тура улусчу дружина ол пунктуну дамчыштыр хулиганнаар, арагалаар, ажыл кылбас чоруктарга удур шиитпирлиг хемчеглерни ап келген. Оларның ажылын ында милицияның участок төлээзи милицияның улуг лейтенантызы, кожээ Советтиң депутады В. С. Иргит удуртуп турар.

Милицияның албаны — чиик эвес. Ынчангаш ол ында ажылдап турар кижи бүрүзүнден быжыг тура-соруктуг, күштүг, профессионал быжыг билигни негээр. Иштики херектер органнарында бо хүннерде партия, профэвилел, комсомол организацияларының, күш-ажылчы коллективтерниң сүмелээни-биле келген арга-мергежилдиг, эки белеткеттинген, техниктиг быжыг билиглиг, быжыг сагылга-чурумнуг аныяктар ажылдап турар. Бистиң аравыста хүлээнген албан-хүлээлгеге үлегер-чижектиг, ак сеткилдиг, бодунга-даа, эш-өөрүнге-даа бедик негелделиг кижилер кайы хөй. Оларга ИХМ-ниң кем-херек истелгезин чорудар килдизиниң улуг инспектору подполковник Ш. С. Иргит, Каа-Хем райкүүскомунуң иштики херектер килдизиниң шагдаазы милицияның сержантызы Г. Ф. Керимов, Таңды райкүүскомунуң ИХК-зының социалистиг өнчү-хөреңгини оорлап, самчыгдаар чоруктарга удур демисел чорудар килдизиниң улуг инспектору лейтенант В. С. Донгуд, Кызыл райкүүскомунуң ИХК-зының орук-хайгыыл албанының инспектору улуг сержант В. И. Юртаев, Эрзин райкүүскомунуң ИХК-зының чолаачы-шагдаазы старшина К. Л. Тогаачы, Бий-Хем райкүүскомунуң ИХК-зының профилактика албанының улуг инспектору, милицияның лейтенантызы С. Г. Горев болгаш оон-даа өскелер хамааржыр. Кезээде дайынчы туружунда, дүн-хүнүн кайы-даа үезинде албан-хүлээлгезин күүседип чоруур ол кижилерниң өскелерге, ылангыя аныяктарга үлегери улуг.

Иштики херектер органнарының ажылдакчыларынга негелде улуг. Үениң негелдези ындыг. Бөгүнгү милиция ажылдакчызы бирээде, бодунга болгаш кады ажылдап турар эш-өөрүнге негелделиг, бедик харыысалгалыг, кижилерге дыңнангыр, профессионал бедик культуралыг болур ужурлуг. Иштики херектер органнарының ажылдакчыларын ол мөзү-шынарга кижизидер политика-кижизидилге ажылы килдистерде СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге, СЭКП ТК-ның «Идеологтуг болгаш политика-кижизидилге ажылын улам экижидер дугайында» доктаалынга үндезилеп тургускан.

Республиканың иштики херектер органнарының ажылдакчыларының СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар херекке киришкири улуг үлүг эвес. Ол сорулга-биле күрүне өнчүзүн, [illegible] байлааны төтчеглээр, оорлаар чоруктар-биле демиселди, кожээ ажыл-агый продуктуларының херелекчилерге бүрүн четкен турарынга хайгааралды күштелдирери көрдүнген.

Коммунистиг тургузуушкуннуң амгы үе-чадазында бистиң органның ажылдакчыларының билиг-медерелиниң бедик болуру негеттинип турар. Ынчангаш офицерлерниң марксистиг-ленинчи белеткели ол негелде ёзугаар тургустунган, ажаа шагдааларның политиктиг билии бедип турар. Идеология болгаш кижизидилге ажылын кижилерге [illegible] херегленделер дыңнангыр, кижээнтейтиг болур чорукту бедиди [illegible] тургускан.

Корум-чурум камгалалының солдадының чон ортузунга ат-алдары хоойлу-дүрүмнү оон ылап күүседип турары-биле илереттинер. Ону хажыткан, эрге-дужаалды шын эвес ажыглаан чаңгыс-даа таварылга, каржы чорук, эчок сес иштики херектер килдизиниң, совет милиция ажылдакчызының бедик ат-алдарынга канчап-даа дүүшпес. Ону сагывас, медерел билбес кижи бистиң одуруувуска туруп шыдавас.

Дайзын-биле сегиржип алыышкынның чалбыыштыг оруунга 65 чыл бурунгаар тө[illegible] совет милиция [illegible]ты, соокту ажып эртип, шын, чөптүг чорук дээш демиселге бодун хайыралавайн, бодунуң мурнунда салдынган сорулганы колентиг күүседип келген.

Тыва АССР-ниң иштики херектер органнарының ажылдакчылары совет милицияның алдарлыг ленинчи чанчылдарынга шынчы бооп, СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң дайынчы программазы-биле чепсегленген совет кижилерниң шөлээн амыдыралын, ажыл-херээн илеткелдиг камгалап турар.

Ф. ДАЖИ.
Тыва АССР-ниң иштики херектер министриниң оралакчызы.

ТУЛА. Милицияның капитаны Валерий Андреевич Алдошин иштики херектер органынга күш-ажылчы коллективтиң сүмелээни-биле ажылдап келген. Оон бээр 13 чыл эрткен. Ол үениң дургузунда коммунист В. А. Алдошин аар кем-херек үүлгедип болу бээр хире элээн каш таварылгаларны үезинде чайлаткан. Ол дээш капитан Алдошин Кызыл Сылдыс орден-биле шаңнаткан.

Тула областың «Эки ажылдыг милицияның участок инспектору» атты ацаа чаңгыс эвес удаа тывыскан. Ооң удуртуп турары корум-чурум камгалаарының хөй-нитти пунктузу — областа эки ажылдыг.

№ 4 микрорайоннуң чурттакчылары участок инспекторунга янзы-бүрү айтырыглар-биле кээп турар.

ЧУРУКТА: В. А. Алдошинниң микрорайонда чурттап оолдар-биле чугаалажып турары.

Ю. НАБАТОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаазы.

«02 ДЫҢНАП ТУР»

Фоторепортаж

— 02! Милицияның капитаны Осинцев силерни дыңнап тур! Чугаалаңар — дигеш, дежурный Владимир Александрович Осинцев келген медээни демдеглел дептеринге кончуг кичээнгейлиг демдеглеп алгаш, — маңнаңар, оперативтиг бөлүк бо адрес-биле чеде бээр — деп тайылбырлаады. Ол медээ дораан оперативтиг бөлүкке чедер...

Манаа өөрүшкүлүг медээ келдуунда-ла келбес. Улус бээр дүвүренчиг медээ дыңналып ийикпе, алы дуза кадарын дилеп долгаар. А ол медээ хүннүң кайы-даа үезинде келир.

Кызыл хоорайкүүскомунуң иштики херектер килдизинге Совет милиция хүнүнүң бүдүүзүнде чораш, оон ажылдакчыларының ажыл-ижи-биле таныжылгавысты бис база дежурный кезектен эгеледивис.

Капитан В. А. Осинцев-биле дежурныйның дузалакчызы старшина В. Н. Мец олар (адаанда чурукта) ээлчеглиг дежурныйлаашкынында. Оларның кайызының-даа ажылы мактадыг. Албан-хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турарын дээди чаңгыс эвес удаа шаңналып мактаткан. Олар ажылдап турар эш-өөрү-биле ол албан-хүлээлгезин [illegible] дилбейн, амыр-дыш билбейн турар.

...Дежурный кезек. Милицияның ажылы шак моон эгелээр.

Килдистиң ажыл-агыйы хөй талалыг. А ону ажылынга бердинген, тура-соруктуг кижилер күүседип турар. Мында милиция шугумунуң хоочуннары, иштики херектер органнарының амыр эвес ажылынга эге базымнарны кылып чоруур аныяк оолдар, кыстар-даа бар. Оларның бирээзинге килдисте истелге салбырының ажылдакчызы совет милицияның тергиини лейтенант комсомолчу Лилия Кошкендей (чурукта) хамааржыр. Аныяк истекчи — килдисте комсомол организациязының секретары. Хүлээнген херээнге сеткилинден бердинген аныяк кыс ажылының чажыдын улам ханы билип, кирген херектерни истеп тургузарынга арга-дуржулгазы улуг эш-өөрүнден чыдып калбайн турар. Ындыг аныяктар мында хөй. Эш-өөрү оларга чоргаарланыр.

Дүнеки Кызыл. Долганып шыпшың. Күш-ажылчы хүн соонда кызылчыларның амыраашкын килдистиң таныыл албанының ажылдакчылары камгалап турар. Хоорайның кайы-даа микрорайоннарында чуртталга бажыңнарының соңгаларында чырык улаа-дараа өжер. А милиция — постузунда. Корум-чурум камгалалының солдаттарының албан-хүлээлгези ындыг-даа.

В. КУУЛАР.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

ТӨРЭЭН СУУРУНДА

Эжик соктаан дааш дүн ортузунда ону оттурушкан. Уйгу дорааn чаштай хона берген. «Дүн ортузунда чүү кижи боор. Бир-ле чүве болган боор» дээш болаа-биле удуп чыткан улузун оттурбазы-биле кончуг оожум эжикче келген. Кирип келзе-ле, школа таныны үтбай. Ыя аразында кадайы отту холун келген. Оон «ында чүү болду» деп дүвүрексээн айтырыынга оожургады харыылааш, далаш үнүшкен.

Караңгы. Кем-херек болган черни фонарь-биле долгандыр көрүп турда, оон кыйгак тырыынга машина ман эскерткен. Аңдызында — ол-ла. Ынчап турда, суур оттуп эгелээр деп барган. Ол аразында район төвүнче херекти медээлеке[illegible].

Чогум чүү болганыл? Ис бар. Оозу ындак бе, азы чүл? Ол дүне гаражка үш машина хонмаан. Оларны чүве арттырбайн катап-катап хынаан. Суг сөөртүр машинаның мурнуку дугуюнуң халывында мөөк ону кичээндерипкен. Машинаның чолаачызы дүүн машиназын дугмазынга «ачылады» кааны чугаалаан. Херектиң бажы бээрленип келген. Демги оол кезек херлеп чоруй, ол кижини тавартыпканын чээн. «Хемчик» совхозта Барыын-Хемчик райкүүскомунуң иштики херектер килдизиниң милицияның участок төлээзи улуг лейтенант Владимир Севээнович Иргит база бир херекти ынчаар ажыткан. Бо чүгле чаңгыс чижек.

Милицияның улуг лейтенантызы Владимир Иргит харыылап турар девискээринге быжыг корум-чурумну тургузар хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип келген. Корум-чурум камгалалының солдады ону чаңгыс чер чурттугларының мурнунга кол орулгазы деп санап чоруур.

Владимир Иргит быжыглаттырган девискээринде совхозтарның дирекциялары, парткомнары, кожээ Советтери-биле ажыл-херекчи быжыг харылзаалыг. Демнигде ажыл будунгур, күштүг дижир болгай. Ол шынап-ла ындыг. А ол ааала тургустунуп келбес. Ааа база-ла быжыг тура-соруктуг, кижилер-биле ажылдап билир чорук, биче сеткил негеттинер. Ол мөзү-шынар улуг лейтенантыда бар.

Участок төлээзиниң хүн бүрү ажылынга кол дааныр күжү — эки тура улусчу дружина. Совхозта улусчу дружинаның 70 ажыг дружинниктери ниитиниң корум-чурумун быжыглаар херекте милиция ажылдакчызы-биле эгин кожа туржуп турар. Хөй-ниитиниң корум-чурумун хажыткан чаңгыс-даа таварылга кичээнгей чок артпас. Совхозтуң кол зоотехниги А. Саая, прораб Ч. Хомушку, школа директору Б. Делег-оол удурткан улусчу дружиналарның ажылы мактадыг. Эрги-Барлык, Аксы-Барлык суурларда бо чылын улуг кем-херек үүлгедиглер болбааны демниг ол ажылда.

Милицияның участок төлээзи улуг лейтенант Владимир Иргиттиң харыылап турар участогунда ажыл ындыг. Быжыглаттырган девискээриниң чонунуң амыдырал-чуртталгазын, ажыл-ижин ол эки билир. Владимир Иргиттиң ажыл-амыдыралы төрээн сууру Эрги-Барлык-биле холбашкан. Өскен чери, төрээн школазы, өг-бүле тутканы... база оон-биле тудуш. «Хемчик» совхозтуң коммунистери ааа бедик бүзүрелди илередип, боттарының одуруунга хүлээп алган.

«Совет милицияның тергиини» деп хөрек демдээниң эдилекчизи, кожээ Советтиң депутады улуг лейтенант Владимир Севээнович Иргит чаңгыс чер чурттугларының амыр-дыжын камгалаар херекте ынчаар туржуп турар. Республиканың эки ажылдыг участок төлээлериниң санында кирип турары-даа таварылга эвес.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

СОЛДАТ КЕЗЭЭДЕ СОЛДАТ

Кызыл райкүүскомунуң иштики херектер килдизиниң начальниигиниң оралакчызы В. П. Фархатиновтуң ажылдаар өрээлинге ажыл-албан аайы-биле олурумда, дүүнгү дежурныйлаашкынының дугайын шериг ёзу-биле рапорттап турган капитанны шагдан бээр таныыр мен. Юрий Иргекович Сүзүкейниң иштики херектер органнарында хөй чылда ажылдап турарын билирден башка, чогум ооң ажылын чоок билбес ийик мен дыңнааш, В. П. Фархатинов капитанның ажыл-ижи-биле чоок таныжарын сүмеледи.

Юрий Иргекович Сүзүкей милиция шугумунда 25 чылдың иштинде ажылдап турар. Ол үениң дургузунда ооң корблээни чок. Комсомолчу тура-соруктуг, ханы чүткүл-биле милицияга ажылдап келгени үезинден эгелээш, корум-чурум камгалалының быжыг туруштуг солдады бооп ол хевээр арткан.

...Ынчап Юрий Иргекович Кызыл хоорайкүүскомунуң иштики херектер килдизинге ажылдап турган. Кезек кижилерниң Өвүр районнуң девискээринде кем-херек үүлгедикчилерин тудар даалга-биле ынаар чоруткан. Оларның бирээзи Сүзүкей. Бөлүк кем-херек үүлгедикчилерин ийи хүн дүн-хүн чок сүрүп келген. Юрий Иргековичиниң өөрү бир хомжунуң аалынга арттырып каан, өгге кедеп чыдырда, дилеп турган кижилерниң (үш кижи) бирээзи кеденгирлей аарак, сезиктиг бо-ла кирип олурган. Ол аразы үр-даа болбаан. Карак чивеш аразында, Ю. И. Сүзүкей үүлгедикчиге хөделир чай бербээн. Кем-херек үүлгедикчилериниң арткан ийизи база ыраваан. Капитан ол таварылганы чугаалап ора, Өвүр районда улусчу дружинниктерни база сактып келди. Дружинниктер — Б. Донгак, Н. Кыргыс, С. Соян, М. Донгак оларны ол утпаан. Хөй-ниитиниң дузазы ол хире үнелиг болган.

База бир таварылга. 1981 чылдың октябрь. Юрий Иргековичиниң ээлчеглиг дежурныйлаашкынында «Көк-Тей» совхозтуң сүт-бараан фермазындан инектер читкен дугайында медээ келген. Дааагаже далажыпкан. Сезиктиг черлерге дружинниктерни тургузупкан. Капитан сержант В. Куулар-биле кады оорларны кыңчыктырбайн барган. Ферманың инектери ынчаар эгиттинген. Ол албан-хүлээлгезин дээш милицияның капитаны Ю. И. Сүзүкей аас шаңналдың, ортектиг белекти алган. Милицияның капитаны Ю. И. Сүзүкейниң милиция шугумунда ажылдап келгени 25 чылының иштинден үстүнде көргүскепим чүгле ийи таварылга-дыр.

Милицияның албаны чиик эвес дээрн-ле шын. Ааа быжыг тура-соруктуг негеттинер. Ю. И. Сүзүкей ындыгларның бирээзи. Ынчангаш аныяктар ону «башкызы» кылдыр санаар.

Капитан коммунист Ю. И. Сүзүкей аныяктарның дагдынычызы. Килдистиң офицерлери В. Кандан, О. Аракчаа олар хоочун эжиниң ажылындан хөй-ле өөредиглиг чүүлдерни шиңгээдип алганнар. Ам оларның ажылы дагдыныкчызынындан дудак чок. Хоочун ааа өөрүүр. Шынап-ла Олег Аракчаа биле Вячеслав Кандан оларның ажылы мактадыг. Ол — аныяктарга улуг эш-өөрүнүң бүзүрели. Олар кайызы-даа Омскиниң милицияның дээди школазын доосканнар.

О. Аракчаа — райкүүскомунуң иштики херектер килдизиниң кем-херек истелгезин чорудар килдизинде инспектор. В. Кандан база инспектор. Олар кайызы-даа хоочун эштери — Ю. Сүзүкей, С. Уртунай, В. Хертек, Н. Грищенко оларның байлак арга-дуржулгазындан хөйнү өөренип алганнар.

Кызыл районнуң иштики херектер килдизинде корум-чурум камгалакчыларының бирээзи, милиция шугумунуң хоочуннарының бирээзи милицияның капитанының ажыл-албаны ындыг. Совет милицияның тергиини Юрий Иргекович Сүзүкейниң хөрээн Ленинчи юбилей медалы, «Күш-ажылга шылгарал дээш», Совет милицияның 50 чыл оюнуң медалы каастап чоруур.

Д. ЧЫМБА.

МАЛЧЫННЫҢ ӨӨНГЕ

Эртенги оларже үнген хоюн хой «терен оъттуг черге дегийт-ле четсин» деп доңнаг шокшуп каан, биче-бача оът тыртып каап, шагчо углай кызаа-биле ылгып-ылгып чоруп орган. Эзер кырынга орда безин узун, шилгедек кылдыр көстүр херээжен кижи шымыйлыг бар чыткан хойнуң бажын доза дайгырбышаан, каккаш, «канчаарларлары ол, ойт, хүлбүс аткан черинден хүннүң аннаар дээш эвес» деп чугааланмышаан, ол хүн кадарар дээш черинче углап каап, сеткили ам оожургаан. Чүве билдиртпес боорга быжын каан, пес ходарлыг чуңкту хаптан уштуп эккелгеш, маажым дааралы берген...

Мал ажылынга барык-ла [illegible]

гырбышаан, эрестии кончуг дораан-на аъттанып кааш, ынаар халдыптар.

...Күскү хүн даг бажында саадапкан. Тогду хойлар «самна тоттувус» деп, доңнаг хову ортузунда бедип үне берген Аймыырлыг деп дагның чанында ниш ак өгже углап, чоруй оъттап киргилер орта, кадарчызы Александра Хопуйовна база аъттанырынга белеткениг, шала дараан чүчээн хапка суга берген...

Аймыырлыг... Шагда болаа оон ховузунга шагга тараа бастырган аъттар бажы му[illegible]

өгже ээлдек чалады.

Улуг кадарчы Александра Хопуновна Сүүр-оол ол бодуу, ооң өө. Өгнүң иштиниң арыг-силиг-даа кончуг, дериг херекселдери — угулзалап каастап каан аптаралар; чеморданнар, даараныр машина, премниктер дээш бүгү-ле чүве түс-түс туруштарында. «Шупту-ла малчыннар бо ышкаш магалыг, арыг-силиг өреге, өремелиг шайлыг чурттап орар болза, эки-ле-дир ийин» деп кижи чайгаарла куаеп бодай бээр. Чамдык малчыннар «чүдү-кара» ажыл[illegible]

рээзи. Хойжу коммунистерге үлегер-чижээн көргүзүп, чүгле мурнуку одуругга чоруур кылдыр ажылды ынчаар организастаары секретарьдан база кол хамааржыр, коммунистер ортузунга идей-политиктиг ажылды чорудар. Секретарь ол ажылды база кылып четтигип турар.

Шевер не додарлыг чүчак тонну даараввышаан, мээң айтырыгларымга ынчаар харыылап олуру:

— Мурнуку чылдарда то[illegible]

чүве чогул-ла, шупту бир дески, семис шыырак-тыр. Оон ыңай кышка белеткел база оң чугула болгай. Улуг-Артта одек-кыштаавыс кышка белен: 15 тонна сиген, көк-сула болгаш будук-бүрү үш тоннаны кыштагда чедирген. Сайгылгаан бар, ынчангаш чаа телевизор садып алдым, хоотуг үелерде ырак узакче кинолаар дээш шаап турар чай бар эвес, ону көрүп орар малдыг чүве. Бистиң совхозта бо чылын мал чемниң белеткели эрткен чылдарга деңнээрге, ниитизи-биле черле эки. Ынчангаш малывыс хүр-мөңгүн кыш ажар боор деп идегеп болап турар мен...

Аяк шайны аартап орда малчын коммунистиң шанна[illegible]

К. ЭКЕР-ООЛ.

МӨРЕННИҢ ХОЙЖУЗУ

Марсуу Дамдын-Сүүевич Уттурал Эрзинниң «Мөрен» совхозунуң мурнакчы хойжуларының бирээзи. Ол төрээн черинге 19 чыл улаштыр хойлаашш, чыл санында планныг онаалгаларын ажыр күүседип, чарыштың мурнакчыларының одуруунда турар. Хоочун малчын сөөлгү чылдарда 100 бүр хойга онаашпайн 100-тен өрү хураганы өстүрүп доруктуруп келген.

Эрткен кышкы Марсуу Дамдын-Сүүевич биле Долгар [illegible]

М. Д-С. Уттурал кыштаанга чурттаалга бажыңын тудуп бээр дугайында «Мөрен» совхозтуң дирекциязынга кашдаа удаа дилег киирген. Оон дилээ амга чедир күүсеттинмээн.

— Төре-Хөл чоогунда хойжуларның кыштагларында электри чырыын киирип каан, магалыг-ла чүве-дир. Хой оолдаан турда хураган өжаап доруктурарынга кончуг-ла эп[illegible]

турарлар. Володя районда мурнакчы сакманчыларның аразында. Оон өске уруглары школада болгаш ортумак өөредилге черлеринде өөренип турарлар.

Марсуу Дамдын-Сүүевич Мөренде хүндүлүг кижилерниң бирээзи. Ол Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергезиниң эдилекчизи. «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдээ-биле хөй удаа шаңнаткан. Мурнакчы малчын автомашинаны ээлчег чокка садып алыр талон-биле шаңнаткан. «Жигу[illegible]

А. САРЫГЛАР.

ЭРТЕМ-ТЕХНИКТИГ ДЕПШИЛГЕНИҢ МУРНУКУ ОДУРУУНДА

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Эртем болгаш техника талазы-биле ССРЭ-ниң Ленинчи база Күрүне шаңналдарының комитединиң эртем секретары, техниктиг эртемнерниң доктору В. Н. Четвериков-биле беседа

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга уткуштур күш-ажылчы чедиишкиннерге совет эртемденнер болгаш специалистер улуг салдарын киирип турар. Коммунистиг партияның база Совет чазактың даалгаларын күүседиринге идепкейлиг киржип турар. [illegible] октаргай делгемнериниң база Черниң хаая иштинге тургузуун шинчилеп көрүп, технологтуг депшилгелиг чорудулгаларын, чаа машиналарын, дериглелерниң болгаш приборларның эртем үнелезиннерин ажыглап кылып, аарыгларны илередип тодарадырының база эмнээриниң чаа-чаа аргаларын тып, казар байлактарның чыдар черлерин шинчидип ап, улус ажыл-агыйының адырларын шапкын хөгжүдериниң эргузунче шилчидеринге дуза кылып турарлар. Шак ындыг уткалыг он тода болгаш ужур-дузалыг ажылдарны Улуг Октябрьның 65 чылын байырлаарының бүдүүзүнде чарлааны 1982 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарын тыпсыр дугайында партия болгаш чазактың доктаалында ...

... лап алырының эртем үнделиннериниң ужур-дузазын үнелеп четпес. Оларны токтуг каьттарының динамиказының база Хүнүң идепкейлиг чорууну талазы-биле шинчилелдерниң улуг циклин кылып чоруткан Москва биле Ленинградтың шинчээчилериниң бүлүү тып ажыткан. Ук ажылды Черниң ионосферазында радио херилделин үрегилээр, амыдырал болуушкуннарынга салдарлыг магниттиг шуурганнарны бедидургулаар нарын болуушкуннарны билип алырынга дыл-гүүрү болур деп, специалистер санап турар.

Амгы үениң физиказының шылгарангай чедиишкини болза, голографияны-чалгыг шөлүнде чажыртынган информацияны бижиириниң ...

... бирлиң эртемденнерин Күрүне шаңналдарының лауреаттары болгулаан. Ук ажылдың түңнелдери болза, чер шинчээшкиннге хамаарышкан медээлерниң интерпретациязының база нефть болгаш газ база руда чыдар черлерин ажыдып тыварынга чугула рольдут сейсморазведканың ажыктының ... дидер арганы берип турар.

Казар байлактарын шинчилеп тывар дээш кижи политики каьттарынче ханылап кирип бар ... Ол ажыл нарынының талазы-биле харын ... миктиг делгемнерни ... дири-биле дөмейлешки ... зар байлактарны ... шинчилээринге хан ...

... кын деп хүлээп алган болгаш оларны АКШ-та, ГФР-де, Швецияда база Японияда шыгзыдып бадыткаан.

Дириг клетканың — полимеразының эң чугула ферментилериниң бирээзиниң тургузуунуң болгаш генетиказының талазы-биле хөй ажылды ...

... эң чаа техниканы болгаш технологияны ажыглаарынга үндезилээш, бүдүрүлгениң база эрттелелдиг эде тургузарының, бүдүрген продукциязының шыгарым бедидер талазы-биле чамдык ажылдарны база демдеглеп шаңнаан.

Маңаа чижек кылдыр демир-орук дугуйларын бүдүрер өйүн шуудатыр кылырынга депшилгелиг технологтуг чорудуушкуннарны база дериглелерни чогаадып кылгаш ...

... ажылдыг база хемчээл кө̣ор дериг-херекселдер кайы хире болуруп бодаары белин берге-дир. Ук ажылдышкын үезинде кылган 28 техниктиг шинтпирлерни чаа ажылдың ...

... бертик-межел үезинде ап каарының микрохирургиязының чогумчалыг аргаларын саналдаан эртемденнер база бар.

Улуг-улуг эртем-техниктиг программаларны боттандырар, ... сугаар савап турарывыс бүгү-ле кижилерге — эртемденнерге, специалистерге, бүдүрүлгениң ажылчыннарынга партия болгаш чазактың улуг кичээнгейин тодаргай херечилеп турар-дыр.

Бөгүн—Аныяктарның делегей хүнү

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛГЕ ЧАҢГЫС ЭП ДЭЭШ

Ядролуг кыжаныышкынга болгаш чепсегленишкиннерни эндере бүдүреринге удур, тайбың дээш демиселдиң ловуңнары-биле бо чылын эрттирер аныяктарның бүгү делегей хүнү бөмбүрзектиң депшилгелиг чалыы-назынының күштерин чаңгыс эвилелче ... болур. Аныяк демиселчилерниң мурнуу одуруунда — Советтер чуртунуң оолдары болгаш кыстары. Оларның интернационалчы чаңчылдарының дугайын, делегейниң аныяктар болгаш студентилер шимчээшкининде янзы-бүрү политиктиг күштер-биле ... улам ... кежүлер талазы-биле идепкейлиг ажыл-чорудулгазының дугайын СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага ССРЭ-ниң аныяктар организацияларының комитединиң даргазы В. Аксенов чугаалаан.

Ленинчи комсомолдуң делегейге ажыл-чорудулгазының айтырыгларынга улуг кичээнгейни салган ВЛКСМ-ниң XIX съездизи бо чылдың чугула болуушкуну болган. Совет аныяктар оон шиитпирлерин канчаар күүседип турарыл?

— «Тайбының эстафетазы — чердиң аныяк салгалының ...

... тарның субботниктери, митингилери болгаш чыскаалдары, агитпуңкттуушкуннер база совет улустуң революстуг, дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарының черлери-биле походтар. Политиктиг ырының фестивалы бо ... эш политиктиг плакаттың делгелгелери — тайбың марыжынга бистиң аныяктарның ...

... гаш аныяктарының улуг бөлүүн комсомол Төп Комитединиң база ССРЭ-ниң аныяктар организацияларының ...

— Оң дугайын тодаргай чугаалап көрүңерем.

— Советтер чуртунуң чалыы-назынының ...

...

В. КУЛИКОВ.

АЛЕКСАНДРЛАР—АЖЫЛГЫР ООЛДАР

— Ам карьерже бараалыңар. Бети ужу дуу көстүп турары ол-дур — дээш В. А. Рожок даглар кыдаазынче айытты. Ол арзы ... ырак эвес болду. ... Бистиң ... Карьерже кирер мурнунда ... «КрАЗ»-ка ... Барааны — ... олар атташ оолдар ... Александр ... мурнакчылар. Бирги — комсомолчу, а өскези — коммунист.

Комсомолчу Байкара самосвалының ... Василий Иванович ... Коммунист ... машиназының ... кичээнгей салбайн бир-ле чүве эде долгап, эштеп чадаан — кылдыммышааң хевээр. ...

... аалчы болуп, дуза кадар, чамдык айтырыгларны шиитпирлежир дээш келген. Ол ажылдарны дооскан соонда Василий Иванович артып калган. Ам моон өскээр чорууруннуң дугайында бодавайн чоруур. «Мында мөңгүн-суунуң күрлевыры ам-даа бар» деп, ол бисте чугаалааш, бедик даглар баштарынче көөр болган. Оозун бодап көөрге, ол ам Терлиг-Хаядан чорбас хире. Ол эки-дир. Ындыг кадрлар кайы-даа херек, оларның кылыр ажылы муң чок болгай.

— Саша, мынчаар олур. Мынаар көрүп ал — дизе-ле, хая көрнүп кээриме бистиң фотокорреспондентивис аныяк чолаачыны улуг даш кырында-ла олурткан тур.

Ынчаар Александр Байкараның далажып турары илдеи көзүлдү. Оон чүгле каш айтырыг салып четтиктим. Оон күш-ажылчы намдары бо. Шеригден халажып келгеш, Кызыл-Сутлуг Баян-Колга чолаачылап берген. Оон соонда Терлиг-Хаяның заводунга кирип алгаш, анаа конденсаторщиктеп турган. Аныяк кижиниң ажылга кызымаал, төлептиг чорууна администрация үнелеп көргеш, анаа КрАЗ-256 автомашина башкарарын идегээн. Аныяк чолаачы опу амыдыралга бүзүредип, кызымак ажылдап турары ол.

— Кончуг ажылгыр кижи. Ам опу партия кежигүнүнге киирип алыр дээш белеткеп тур бис. Ол бедик атка төлептиин Саша көргүзүп шыдаар — деп, Александр Байкара чоруй барганда, Василий Иванович чугаалады.

Ш. ДОРЖУ.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

СОЦИАЛИЗМ-БИЛЕ ТАЙБЫҢ ЧАРЫЛБАС

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чыл оюнга холбаштыр Кремльге болган хүлээп алыышкынга чугаазы, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Д. Ф. Устиновтуң Кызыл шөлге чугаазы, Москвага болган шериг парады болгаш чыскаал делегейге улуг сонуургалды болдурган. Даштыкы солуннарның, телевидениениң болгаш радионуң хөй санныг чүүлдеринде ССРЭ-ниң чавырлыышкын болгаш боо-чепсекти дүжүрери дээш демиселиринге шиитпирлиин, оон тайбыңны быжыглаарынче, ядролуг дайынның кыжаныышкынын узуткаарынче чүткүлүн онзалап демдеглээн.

Совет Эвилели моон-даа соңгаар чавырлыышкын, боо-чепсекти ... канын кол-ла сорулгазы — тайбынга ынакшыл, кым-на ...

... Брежнев Совет чурттуң күчү-шыдалы болгаш серемчилелдиг чоруу чамдык империалистиг политиктерниң эвин эрткен ыяш баштарын соодуптуп болурун демдеглээн» деп оон өске база бир америк «Вашингтон пост» солун бижээн. Ол солун Д. Ф. Устиновтуң чугаазынга холбаштыр бижээш, АКШ-тың удуртукчулары социализмче политиктиг, идеологтуг болгаш экономиктиг халдаашкыннарны ...

...

«Совет удуртукчу Л. И. Брежнев-даа, ССРЭ-ниң камгалал министри Д. Ф. Устинов-даа ... Совет Эвилели ...

... ДДП агентилели Москвадан корреспондентилери ...

... ДДП агентилели Москвадан ...

... совет удуртукчунуң Кремльге чугаазы база катап бадыткаан деп, агентилел түңнелинде айыткан.

(СЭТА).

Уран чуулдуң мастерлери

МОСКВА. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ленин болгаш Күрүне шаңналдарының лауреады, ССРЭ-ниң улустуң артизи Дмитрий Борисович Кабалевскийниң чогаадылгазы бистиң чуртувуста болгаш даштыкыда калбаа-биле сурагжаан. Оон чогаалдарының аразында — оперлар, оркестрлиг фортепьянога концерттер болгаш оркестрлиг виолончельдер, симфониялар, вокальдыг циклдер бар.

ЧУРУКТА: Москва консерваториязының Улуг залынга концерт соонда Д. Б. Кабалевскийге уругларның байыр чедирип келгени.

В. САВОСТЬЯНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

«АЯН» — СОҢГУ КАВКАЗТА

Чоокта чаа Ессентуки хоорайның кудумчуларынга тыва филармонияның эстрада-музыкалыг ансамбли «Аянның» концерт көргүзер дугайында чарлалдар көстүп келген. Ол черге дыштанып барган кижилерниң сеткилинге өөрүнчүг аажок болду. Кожа туруп турар «Калинин» болгаш «Россия» санаторийлеринде Тывадан дыштанып барган кижилер болгаш оларның таныжып алган эш-өөрлерин чалап алгаш, төрээн черинден келген артистеривистиң солун концертин көрдүвүс.

Концерт хоорайның улуг театрынга болган. Бистер «Аян» ансамбльдиң адының ужур-утказының болгаш оон артистериниң дугайында эштеривиске тайылбырлап берип-даа олурдувус. Кежээ-даа ажыттынган, чаңгыс чер чурттугларывыстың канчаар ойнаары дээш сагыш-сеткиливис дүвүрең эгелээн. Артистеривистиң мергежилии-даа бедээн, боттары сценага-даа туттунуп билир болдулар. Михаил Айыжының ырлаары, мукант оолдарны, ырлап, танцылап турар кыстарны көрүкчүлер чаражыныл мактап-даа олурдулар. Концерт программазының чарлакчызы Демир-оол Неживтя боду база эки номерлерин көргүскен.

Уран чуул чонну чоокшулаштырып, найыразын быжыктырып, кижизидикчи утка-шинарлыг-биле бараан болуп чоруур. Октябрь айда Соңгу Кавказтың курорт хоорайларынга Калмыкияның, Татарияның, Дагестанның ансамбльдери концерттерин көргүстүлер.

Олар ССРЭ-ниң 60 чылынга боттарының ажылдарын тураскаадып, көрүкчүлерге Төрээн чурттуң чечектелиишкиниң дээш күш-ажылчы улуг чедиишкиннерлиг болурун кузээр болганнар. Ол ансамбльдер бо чылдың утказынга дүүшкен программалыг болур чоозан.

Ынчангаш «Аян» бодунуң концертин өске чоңга таныштырарда бүгү талазы-биле элээн боданыр чүүлдер бар. Чүгле көргүзер номерлерин бедик мергежилдиг күүседирин шингээдип алырындан аңгыда бүгү талазы-биле культурлуг ажылдарын өске дуржулгалыг эш-өөрүндөн өөренип ап чоруурун бодаар ужурлуг. Оон аңгыда хеп талазы-биле арай чиктиг кестүр чүүлдер бар. Тар кара чуврулерлиг, тыва угулзалыг хөлбегер ак хөйлеңнерлиг оолдар уңуп келди. Артывыста чамдык улус сагыш човаан хевирлиг чугаалажы бердилер. Шынап-ла артист оолдарывысты ырактан көөрге балет артистери дег, чолдак ак тоннар болгаш кара триколар кеткилээн ышкаш кылдыр сагындырды. Өске ансамбльдерниң артистериниң хептери көөрге онгур, кескү, эптиг, чараш болур чорду ийин.

Тыва улустуң культуразының хөгжүлдезин хереглеп чоруп турар «Аянга» ырак черге ужуражырга сеткилге чоргаарамчыгдыр. Аныяк ансамбль «Аянга» ам-даа хөй дуза-лап хөгжүдер болза уран чуулдуң бедиинче аянныг дүрген үнер арга-зы бар-[illegible].

Ч. ДОСПАН

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

МАССАЛЫЫН ЧЕДИП АЛГАН

Молдавияда «Октябрьның 60 чылы» аттыг чаа ховуурлаг бригадазының чурттаалга бажыңнарын чүгле тудугжулар спорт шолун белен кылдыр кылып каарга, ынчан ажыглаалга кирген. Оңу ук черниң ниити Совединиң кадык камгалал, физкультура болгаш спорт талазы-биле доктаамал комиссиязының негелдезин езугаар ынчаар кылган.

Колхозка физкультура — кадык камгалал шимчээшкининиң бедик хөгжүлдезин чедип алыры — депутаттарның ажылының база бир сагыш салыр кезээ апарган. Олар бүдүрүлге участоктарынга, трактор-хову бригадаларынга спорт шөлдерин тударының талазы-биле хөй ажылдарны кылып чорутканнар. Механизаторлар, сүттатчылар, ногаажылар чүгле стадионнарга эвес, боттарының бажыңнарының чанынга-да тренировкалаар, ГТО-нуң нормативтерин дужаар арганы чедип алганнар. Оларның чурттап турар черлеринде спорт шөлдерин туткулаан.

КӨРБЭЭНИ ЧОК

Каш хонук мурнунда Ленинградтан «Чоп аразында кижи» деп ном алган мен. Ону оон автору академик Федор Григорьевич Углов менээ белек кылдыр чоруткан болду. Бо номну бир дугаарында 1978 чылда Москвада «Молодая гвардия» деп ном үндүрер черге тускай демдер кылдыр парлаттынып үнген. Дараазында чылын ийи дугаар үндүрген. Бо чылын орус дыл кырынга үш дугаар немелделиг үнгени ол. Эрткен каш чылдарның дургузунда «Чоп аразында кижи» өске дылдарга база үнүп турган — оларның аразында тыва дылга 1981 чылда парлаттынган. Номчукчуларның сонуургалын хаара тудуп шыдаңкай чечен чогаалдың номнарын бээин ындыг кыска хуусаа иштинде хөй тираж-биле ынчаар каш катап үндүрери хаая таварылга болур.

Номнуң орус дыл кырында үш дугаар үнгени мурнундаазындан элээн ылгалдыг: бирээде, оон хемчээли дөрт амага улгаткан, ийиде, авторга кээп турган чагааларга хамаарыштыр тускай түңнел состу Москва чурттуг чогаалчы И. В. Дроздов бижээн.

ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының академиги, Ленинчи шаңналдың лауреады, дыка хөй даштыкы институттарның болгаш колледжилерниң хүндүлүг доктору Федор Григорьевич Углов бодунуң профессиязынга хамаарышкан номнарны база бижээн. Оларның бирээзиниң ады «Өкпе рагы». Ол ном делегейниң барык бүгү медицина черлериниң өөредилге ному боол турар. Оон аңгыда чүректи, боостааны, ижин-шөйүндүнү, баарны болгаш дамырларны кезип эмнээриниң талазы-биле база эртем ажылдарын парлап үндүрген. «Вестник хирургии» деп журналдың кол редактору болуп ажылдап эгелээнинден бээр үжен чыл чоокшулап турар.

Ф. Г. Углов «Чоп аразында кижи» деп номун үндүрериниң мурнунда «Хирургтуң чуруу» деп база бир ном бижээн. Ол ном Совет Эвилелиниң улустарының болгаш даштыкы чурттарның дыка хөй дылдарынга очулдуртунган.

Улуг назынны чурттап эртип келген, улуг ажыл-ишке кирип чораан кижилерни көрбээн чүвези чок, кодурбээн сөнээ чок дижир бис. Ындыгларның бирээзинге академик Ф. Г. Угловту санап болур. Бистиң кожавыс болур Иркутск областызында Киренск хоорайга төрүттүнгеш, Иркутск университединиң медицина факультедин дооскан соонда бодунуң төрээн черинге күш-ажылчы амыдыралын эгелээн. Оон соонда Ленинград хоорайга сураглыг академик Н. Н. Петровтуң клиниказынга эртем ажылын уламчылаан.

Финнер-биле дайынның баштайгы хүннеринден тура-ла харлыг кыжын майгыннар иштинге тургускан шериг госпитальнынга балыглаткан шериглерни кезип эмнээринге киржип эгелээн. Ленинград бүзээлээшкининиң эгелиинден төнчүзүнге дээр маадыр хоорайның камгалакчыларының аразынга туруп, бомбалаашкын болгаш артиллерия снарядтарының чазылган даашкынындан дынналп тура операция кылыр столундан ыравайн эмчи кижиниң ыдыктыг хүлээлгезин күүседип эрттирген.

Тайылга соолунде база катап шинчилел ажылын уламчылап кирипкен. Ол үениң берге аарыгларының бирээзи өкпе аарыын кезип эмнээриниң чаа аргазын тып, ону практикага боттандырарынче кол кичээнгейни углап тырган. Кызымак, бодун хайыралавайн шинчилелдерни чорудуп турган, эртемден улуг чедиишкиннерни көргүзүп, совет болгаш делегей медициназының ат-сураглыг кижилериниң бирээзи апарган. Оон лекцияларын Европаның, Американың, Азияның эртемденнери чаңгыс эвес катап тыңнаан, оон кежиишкиннерин көөр дээш чүгле Ленинградче кээп турган эвес, а өске чурттарже ону база хөй катап чалап турган.

Чеден сес харлыг академик Ф. Г. Углов — клиниканың директору, Ленинградтың медицина институдунуң кафедра эргелекчизи, «Вестник хирургии» журналдың кол редакторы. Операциялар кылырын уламчылавышаан.

Оон бижээн ийи номунга («Хирургтуң чуруу», «Чоп аразында кижи») хамаарыштыр келген чагааларны муң-нар-биле санаар. Оларның чамдыктарын номчаан мен. Бир эвес ол чагааларны чыггаш, тускай ном үндүрүп каар чуве турган болза кижилерниң сагыш-сеткилин долузу-биле илеретиген база бир солун ном турар ийик. Ам ол чагаалардан чамдык үзүндүлерни манаа кирип көрейн: «Мээң болап чоруур дыка хөй айтырыгларымга силер харыыны бердиңер... Еремина Татьяна». «Чоокта чаа ачам чедип келгеш, «Чоп аразында кижи» деп номну эккеп бергеш, номчуурун сүмелээн... Ону номчааш, бодумнуң амыдыралга кылып чораан чазыгларымны тып олурдум. Бистерниң — оолдарның дугайында хөй бижиириңерни күзээр-дир мен. Багай чаныг оолдарның уржуундан чеже хире уруглар чедимче чок амыдыралга таваржып чоруурлур. Кагдыртынкан уруглар оон соонда аки-даа оолдарга таваржы бергеш, оларга бузулеңес апаар боор-дур... Игорь Мещеряков». «Силерниң арагалаар кижи дугайында бижип кааныңарны номчуп көөрүмге, мээң амыдыралымдан алган ышкаш сагындырды. Арагачы ашаамдан чарылга-ла чеди чыл боор тур мен. Он беш харлыг оглумбиле ийилээн чурттап олур бис. Чамдык улустар мени ашаандан хөй-ле чарлып алган сен, ам арага ишпес кижи кайда боор дижир турган. Силерниң номуңарны номчааш, хуу бүрүде арагачы ашаанга базындыртын чоруурунуң орнунга чааскаан чораан дээре деп чамдык херээженнерниң бодап чоруурунга бадыткалды алдым. Мен бодум эмчи сестразы кижи мен. Чээрби чыл дургузунда ажылдап келгеш, арагалааш кемдеп-кергээн кижилерни чеженин көрбедим дээр. Оларны эмнеп, ажаап караттары кедергей берге! Оларга энмежок хөй аар өртектиг эмнерни чарыгдаар, а бир эвес балыглыг келген суг болза ону кезип эмнээр дээш специалистерни чалап кыйгыртыр боор-дур...»

Федор Григорьевич бодунуң менээ чоруткан чагааларының бирээзинге оглунуң кудазын канчаар эрттиргенин бижээн: «Бежен ажыг чалаткан кижи келген. Аъш-чемниң дээжизи бүрүн бар, оон-тоглаа, каткы-хөг, музыка, ыры шупту бар, а арага аттыг чүведен чаңгыс дамды-даа чок турган» деп кааның номчааш, кижи боданмас арга чок чүве чораан. Биске чамдык кудалар дээрге чалаткан-даа, чалатпаан-даа кижилер чыылган, араганы хааржак-хааржаа-биле делгээн, аңаа бир аас-дылыг массалыг арагалаашкын болу бээрин канчап сагынмас боор.

«Чоп аразында кижи» деп номда мындыг олурутлар бар: «Совет кижилерниң чурттаалгазының узуну ортумаа-биле чеден ийи чыл боол турар, а арагалаар улустуң чурттаалгазының узуну ортумаа-биле бежен беш чыл». Араганың ажалы кайы хирел деп чувени мыя бо состер херечилеп турар-дыр.

Бижикчиниң чурттаалгазы бедун канчаар ап чоруурундан дорт хамааржылгалыг болуру маргыш чок. Федор Григорьевич Углов бижээн номнарынга аныяк салгалды шын кижизидеринче улуг кичээнгейни салып, аңаа арга-дуржулгалыг улуг кижилерниң мөзүлүг салдары кайы хире болурун пропагандалап чоруур. Профессор бижиир ажылын ара соксатпаан. «Ак хеп иштинде» деп номунуң үзүндүлери «Наш современник» деп журналдың ийи номеринге парлаттынган. Ургунде алааның чогаалчы И. В. Дроздов-биле демнежип тургаш, база бир номну бижээш, ном үндүрер черге дужааган.

Бистиң социалистиг тургузуг кижи бүрүзүү бүгү талалыг сайзыралды чедип ап, чонунга болгаш ниитилелге ажыктыг хамааты болурунуң бүгү аргаларын хандырган. Ол магалыг чаагай байдалды чоп ажыглап, ону улам байыдып көвүдедир дээш болгунуң улуун ак сеткилдиг кинирери улуг-даа, аныяк-даа кижилерниң дорт хүлээлгези болур. Доктор Ф. Г. Угловтуң номнары-биле таныжып кижи ындыг түннелге келир.

ЧУРУКТА: Ф. Г. Углов.

В. МОНГУШ,
Тываның ном үндүрер чериниң директору.

КОМПЛЕКСТИГ ПРОГРАММА БОТТАНЫЫШКЫНДА

— Спорт секцияларынга, кадыкшыл бөлүктеринге киржир күзелдиг кижи бүрүзүн орта хаара тудар арга бар. Бистиң хоорайга ажылдап кылган болгаш боттандырып турар массалыг күш-культураны болгаш спортту сайзырадырының комплекстиг программазының кол сорулгазы ындыг — деп, СЭТА-ның корреспондентизинге СЭКП Харьков хоорукомунуң секретары А. А. Горшков чугаалаан. — Ону тургузарынга эртемденнер, спорт удуртукчулары, хөй-ниити организацияларының төлээлери киришкен. Бо чугула херекче Харьковтуң коммунистери доктаамал кичээнгейни салып турар.

Программада элээн каш кол угланыышкыннарны киирген. Бирээ классарның өөреникчилериниң шуптузун эштип өөредирин, чоннуң чурттап турар черлеринге хөй чарыгдал үндүрбес спорт шөлдерин тударын, улуг назылыг кижилер-биле ажылдың чаа хевирлерин тывары ында кирген. Школачыларже онза кичээнгейни салган. Районнарда уругларның спорт школаларының ажыл-чорудулгазын коскузу-биле өскерткен. Олар комплекстиг методика төптери болу берген. Районда бар спорт тудугларының болгаш чанчылдарны езугаар спорттуң элээн каш хевирлеринге спорт школазы бүрүзү тускайжыттының турар.

Уругларның спорт школаларының тренерлери ортумак школаларның массалыг күш-культура ажылын организасаарынга идепкейлиг киржир, чурттаалга ажыглал эргелелдериниң башкыларынга база инструкторларынга бүгү айтырыглар талазы-биле консультациялары бээр хүлээлгелиг.

Уругларны спортка хаара тударының база бир чаа хевириниң дугайында чугаалаар болзадым. Класс биле класс аразынга маргылдаа чорудар «Илеглинн старттары» шагда-ла сурагжый берген. Шак ындыг маргылдааны школалар аразынга чорударын харьковчулар саналдаан. Амгы үеде суббота, воскресенье санында хоорайның эң эки стадионнарынга уругларның ындыг старттарын эрттирип турар. Оон программазында ГТО-нуң дужаарының нормаларын болгаш оюннарны киирген.

Спорт тудугларының ажыглалын экижидер сорулга-биле стадионнарның штадында массалыг күш-культура ажылын организастаар инструкторну киирген. Ынчангаш күш-культуржуларга таарымчалыг үеде стадион ажык турарын чедип алган. Олар чүгле маргылдааларга киржир дээш келир эвес, кол чүве болза чүгүрери, белеткенири, бөмбүк ойнаары болур. Баазада оларга херектиг дериг-херекселдер бар. Оон уламындан «Кадыкшыл хүнүнден кадыкшыл неделязынче» деп шимчээшкин сайзыралды алган.

Бо ажылды удуртуру-биле хоорайда болгаш бүгү районнарда күш-культураның тускай таарыштырылга чөвүлелдерин тургускан. Оон составында ажыл-агый удуртукчулары, партия, профэвилел комсомол активтери кирип турар. Чөвүлелдиң кирип келген саналын езугаар массалыг спорт шимчээшкиниң хөгжүлдериниң айтырыглары бо чылдан эгелээш социал-экономиктиг хөгжүлдениң планынга кирер.

Чурттакчы чоннуң амыдыралынче спортту кептередир талазы-биле харьковчуларның арга-дуржулгазын Украинаның Спорт комитеди деткээн, ол дугайында ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң индириинден чугаалаан.

СЭТА-ның корр.
Харьков.

НОЯБРЬ 10-ДАН 14-КЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 10-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Билдинигир-даа бол, элдептиг» 9.55 — «Кызыл дипкурьерлер». Уран-чечен фильм. 11.30 — Медээлер. 11.35 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — 14.35 — Совет милиция хүнүнге. Документалдыг фильмнер. 15.20 — «Аваның школазы». 15.50 — Чоннуң аялгалары». 16.05 — Шуптузунга стадион. 16.35 — «Горнистер харыыланар!». 17.30 — «Мальцево суурда Мальцев» деп кинонуң соонда чагаалар». Эге сөстү партия Курган обкомунуң секретары Ф. К. Князев чугаалаар. Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры Т. С. Мальцев дамчыдылгага киржир.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээ[illegible].

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Бөгүн совет милиция хүнү. ССРЭ-ниң иштики херектер министри Н. А. Щелоковтуң чугаазы. 19.20 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. «Чаңгыс эптиг өг-бүледе». Литва ССР. Литваның КП-зының бирги секретары П. П. Гришкявичустуң чугаазы. Документалдыг телефильмнер. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Солдат мемуарлары». 4-кү фильм. — «Саперлар эвес болза». Документалдыг телефильм. 22.30 — Бөгүн делегейде. 22.45 — 23.10 — Балет артистериниң концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.30 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. «Чаңгыс эптиг өг-бүледе». Совет культураның [illegible]. 13.15 — Ольга Берггольцтуң поэзиязы. 13.55 — Космос кижиге бараан болуп тур. 14.40 — Ромен Роллан. Амыдыралы болгаш чогаалдарының [illegible]. 15.20 — Медээлер. 15.30 — 17.40 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

17.40 — [illegible]. 18.40 — [illegible]. 18.45 — [illegible].

19.00 «Азияның төвү» Информация-публицистикалыг программа. 19.30 — Чарлалдар. 19.35 — «Бөгүн — Совет милиция хүнү». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Хектиг шак». 20.15 — «Мария Вороннованың беш чылдары». Телеочерк. 20.30 — Неделя дургузунда эрткен спортуу маргылдаалар. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Ижсталь» — «Спартак».

НОЯБРЬ 11-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Горнистер харыыланар!» 9.10 — И. Мысливечек. Симфония. «Музыка Праги» деп камерлиг оркестр күүседир. 9.50 — «Конгрессте джентльменнер». Телешии. 11.30 — Медээлер. 11.35 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Аъш-чем программазы — бүгү-ниитиниң хереэ». Документалдыг фильмнер. 15.15 — «Орус чугаа». 15.55 — «[illegible] биле кижи тудуу». 16.45 — Анголаның национал байырлалы — Хамаарышпас чорук хүнүнге. «Ангола бөгүн». Телеочерк. 17.15 — «Шыдыраа школазы». Шыдыраага делегей чемпионадынын зоналар аразының маргылдааларының түңнелинге хөлбээштир. 17.45 — Миллионнарның ленинчи университеди. Социалистиг экономиканы амгы үеде эрге деп [illegible]. 18.15 — «Чогаалдың [illegible]». Москва областының [illegible] районунга «Родничок» фольклор ансамбльдиң концерти.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Маадырлыг чорук». 19.30 — Совет милиция хүнүнге тураскааткан концерт. Күрүнениң концерт залындан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.40 — Совет милиция хүнүнге тураскааткан концертиниң уланчызы. Төнгенде — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.30 — Төөгү. 9-ку класс. «Ленинниң «Искразы». 13.00 — «Империяның бүүраны». Уран-чечен фильм. 14.35 — Хоойлу билир сен бе? (Бойдус камгалалының дугайында). 15.20 — Медээлер. 15.30 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Спорт». 19.20 — «Ангыангы чылдарның шүлүктери». Фильм-концерт. 19.40 — «Азияның төвүнде». Информация-публицистикалыг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» Мультфильм. 20.15 — «Кады ажылдажылга». Телеочерк. 20.45 — «Газ-аазак». Документалдыг телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.10 — «Пор сава кылып дээрбек». Уран-чечен телефильм.

НОЯБРЬ 12-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Мультфильмнер. 9.20 — Туркмен ССР-ниң Күрүнениң танцы ансамблиниң концерти. 9.50 — «Мээң чурттап турар бажыңым». Уран-чечен фильм. 11.25 — Медээлер. 11.30 — 14.15 — Медээлер. 14.35 — [illegible]. 15.15 — [illegible]. 15.40 — М. Горький. [illegible]. 16.15 — [illegible]. 17.00 — [illegible]. 17.15 — [illegible]. 18.15 — [illegible].

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Эртем дугайында». Эртем болгаш техника талазы-биле ССРЭ-ниң 1982 чылда Күрүне шаңналдарының лауреаттары. 19.45 — «Куда» Кинокомедия. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Орус музей». «XVIII вектиң чурулга уран чүүлү». 22.05 — Бөгүн делегейде. 22.20 — Даштыкы эстраданың аялгалары. 23.10 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Зенит».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.30 — Аваның школазы. 13.00 — Чурулга уран чүүлүнде төөгү-революстуг тема. 13.30 — Н. А. Некрасовтуң лириказы. 9-ку класс. 14.00 — «Ада-чурттуң Улуг дайыны». Кинотоожу «Сталинград камгалалы». 7-ги фильм. 14.50 — География. 6-гы класс. Австралияның үнүжү болгаш дириг амытаннары. 15.20 — Медээлер. 15.30 — 18.05 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.05 — «Пушкинниң аянчылар одуруглары». В. Ларионов номчуур. 18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Киножурнал. 18.55 — «Чоннуң уран чүүлү». Дамчыдылга. 19.25 — Чарлалдар. 19.30 — «Азияның төвүнде». Информация-публицистикалыг программа.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Илбилиг карандаш». 20.15 — «Музыкалыг киоск» 20.45 — «Дан хаяазында хоорай». Документалдыг фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — 00.05 — «Күскү төөгү». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары.

НОЯБРЬ 13-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Кадык болурун күзезиңзе. Күш-культуржуга сүме. 9.05 — АБВГД-лээр. 9.35 — «Силерге, ада-иелер». 10.05 «Спортлотонуң» 46-гы тиражы. 10.15 — [illegible]

фильм. 11.15 — Совет ырачыларның концерти. 11.50 — «Якуб акын». Белоруссияның улустуң шүлүкчүзү Якуб Коластың дугайында документалдыг фильм. 12.35 — И. Брух. Оркестрлиг скрипкага № 1 концерт. 13.00 — «Ону шыдаар силер». 14.00 — Бөгүн делегейде. 14.15 — «Орус музей, «XVIII векте чурулга уран чүүлү». 14.45 — Күрүнениң Н. Осипов аттыг академиктиг оркестриниң концерти. 15.20 — Уругларга фильмнер. «Экии, Зузанка! Байырлыг, Зузанка!» Уран-чечен телефильм. (ЧССР). 16.05 — «Дириг амытаннар дугайында» 17.05 — «Гномнарга аалдап чораашн», «Барон Мюнхаузенниң ужуралдары». «Дачага болган таварылга». Мультфильмнер. 17.35 — Таджик телевидение болгаш радионуң «Гульшан» оркестриниң концерти. 18.45 — 19.00 — Чапсар. 19.00 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 19.30 — «Райком секретары». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Сээң амыдыралың, сээң чериң». Документалдыг фильм. 21.50 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Спартак» 2-ги, 3-кү үелер. 23.15 — 01.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Киев).

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — Литва телевидениениң программазы: «Литва бөгүн», «Клайпеда». Документалдыг фильмнер. 15.50 — Концерт. 16.15 — «Совет кинонуң мастерлери». ССРЭ-ниң улустуң артистери Е. Матвеев, Г. Чухрай, С. Ростоцкий, Кинорежиссер Э. Рязанов эрттирер. 18.15 — «Хөглүг карусель». Мультфильм. 18.25 — «Сибирь дугайында чугаалар» деп бөлүктең эртем-тайылбырлыг фильмнер: «Эртем программазы», «Тайга». 19.05 — «Сагыш-сеткилим ол-ла [illegible]-биле доллунган...» А. Блоктуң лириктиг шүлүктерин езугаар литература-музыкалыг композиция. 19.45 — Делегей байдалының допчулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Хүрүнметкен оолчугаш». Мультфильм. 1-ги кезээ. 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.50 — «Адам Еваны кадайланып тур». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары.

НОЯБРЬ 14-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкинче чыскаалыңар! 9.00 — «Будильник» 9.30 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!» 10.30 — «Кадыкшыл». 11.15 — «Эртенги почта». Музыкалыг программа. 11.45 — «Кедээден дамчыдылга». 12.45 — «Музыкалыг киоск». 13.15 — «Кино ачы-чоруктар клуву». 14.15 — «Ванюшинниң уруглары». ССР Эвилелиниң Күрүнениң академиктиг Биче театрының фильм-шиизи. 16.45 — «Фантик», «Эдиски болгаш тонга». Мультфильмнер. 17.15 — «Делегей панорамазы». 18.00 — Футбол допчулалы. 18.30 — 18.45 — Чапсар. 18.45 — «Анна Герман». «Салым-хуу болгаш ырлар». 19.45 — «Оорлаашкын». Дж. Лондонның шиизин езугаар уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.00 «Оорлаашкын» деп фильмниң 2-ги сериязы. Төнгенде — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Маргылдаа клуву». 15.25 — «Силерго кораблъ командири байыр чедирип тур». Документалдыг телефильм. 15.45 — «Пионерия, изиг байыр!» Ташкент хоорайның Пионерлер болгаш школачылар ордузунуң уруглар уран чүүл коллективтериниң күүселдерери. 16.30 — Үлетпүрнуң болгаш кодээ ажыл-агыйның ишчилери — 1982 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреаттары. 17.30 — Э. Вила-Лобос. Оркестрлиг гитарага концерт. 17.50 — «Хөл дугайында чугаа», «Шкотанның операа». 18.25 — «Революциядан төрүттүнген». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги фильм — «Берге кус». 19.30 — «ГДР-ниң парктары». Кинодопчулал. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Хүрүнметкен оолчугаш». Мультфильм. 2-ги кезээ. 20.15 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 20.45 — Чоннуң аялгалары. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.05 — «Кедээниң ат-алдары». ССР Эвилелиниң Улуг театрының сценазынга П. Маскапьяның операзының күүселдези.

(Солуннуң дараазында номери ноябрь 12-де үнер).

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, хар чагбас. Мурнуу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы — 14—19 градус соок, чамдык черлерге — 22—27 градус соок. Хүндүс — 2—7 градус соок.

Автоорукларга эртенги шактарда туманнаар, чүвениң көстүүрү 1000 метрден ыравас. Оруктарга доштаар.

Кызылга агаар өскерилге чок. Дүне — 17—19 градус соок. Хүндүс агаарның температуразы — 10—12 градус чедир соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

НОЯБРЬ 10-ДА
«НАЙЫРАЛ»: «Немелде иш» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.[illegible], 18.40, 20.30 шактарда.
«ПИОНЕР»: «Хев-дааннар болгаш эдельвейстер» 9.30, 11.20, 15.00 «Дүрген... чажыт... губчека» 13.00, 16.40, 18.30, 20.30 [illegible].
«ВОСТОК»: «Барымдаа» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 [illegible].

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжо амыдырал болгаш совет тургузут килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2024.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—01296

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 261 (12051) | 1982 чылдың ноябрь 12, пятница | 1925 чылда үндүрүлгүлээн | Өртээ 3 көп.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң *Коммунистиг партияга, совет улуска* КЫЙГЫРЫЫ

Эргим эштер!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, бүгү совет улус аар качыгдалга таварышкан-дыр. Лениниң улуг херээниң шынчы уламчылакчызы, чалбыыштыг патриот, шылгараңгай революсчу болгаш тайбың дээш, коммунизм дээш демиселчи, амгы үениң улуг политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы Леонид Ильич Брежнев мөчээн.

Л. И. Брежневтиң хөй талалыг бүгү ажыл-чорудулгазы, хуу салым-чолу Советтер чуртунуң төөгүзүнде эң чугула үе-чадалардан чарылбас тудуш болган. Коллективизация болгаш индустриализация, Ада-чурттуң Улуг дайыны болгаш дайын соолунда катап тургузуушкун, кур черлерни шиңгээдип алганы болгаш космосту шиңчилээриниң организастааны—ажылчын аңгының алдарлыг оглу Леонид Ильич Брежневтиң намдарының үе-чадалары-дыр. Партия оңу кайнаар-даа чорударга, Леонид Ильич бодунуң эгээртинмес энергиязы болгаш чүткүлдүү-биле, дидими болгаш принципиалдыы-биле партияның өндүр улуг идеалдары дээш кызыгаар чок бердинген ёзу-биле демисежип чораан.

Партия болгаш күрүне амыдыралының ленинчи норма-чижектериниң чайгылыш чокка бадыткааның, социалистиг демократияның сайзыраңгайжытканың эш Брежневтиң ады-биле, СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретарының болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының албан-хүлээлгелеринге ооң могаг-шылаг чок ажылы-биле совет кижилер, бүгү делегейде бистиң өннүктеривис чөптүг холбаштырып турар. Найыралдыг коллективтиг ажылды мергежилдиг организастаарының үлегер-чижээн көргүспүшаан, партияның ленинчи штавының—ооң Төп Комитединиң, ТК-ның Политбюрозунуң ажыл-чорудулгазын мерген угаан-биле ол башкарып келген. Сайзыраңгай социализмниң үе чадазында партияның экономиктиг болгаш социал-политиктиг стратегиязын ажылдап кылырынга база боттандырарынга, чоннуң чаагай чоруун көдүрериңче угланышкынны тодарадырынга болгаш шиитпирлээринге, бистиң чуртувустуң экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүн улам ыңай быжыглаарынга ол шылгараңгай рольдуг болган.

Бистиң партиявыстың делегей аренazынга политиказын—тайбынның болгаш тайбың кады ажылдажылганың, чавырлыышкынның болгаш чепсегленишкинниң дүжүрериниң, империализмниң агрессчи чимзенишкиннеринге шиитпирлиг ойтур шавыышкынны бээриниң, ядролуг халапты болдурбазының политиказын ажылдап кылырынга болгаш боттандырып чорударынга Леонид Ильич Брежневтиң ачы-хавыязы кажан-даа читпес. Делегейниң социалистиг дем каттыжылгазының сырый каттыжыышкынынга, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң хөгжүлдезинге ооң салыышкыны кайгамчык улуг.

Леонид Ильич чурттап-амыдырап чорда, ооң күзел-бодалдары болгаш ажыл-херектери күш-ажыл кижилериниң эрге-ажыктарынга бүрүн чагырткан турган. Ажылчы чоннарның массалары-биле ол кезээде тудуш, сырый харылзаалыг чораан. Коммунистерниң, бүгү диптерде чүс-чүс миллион кижилерниң медерелинге ол ленинчи идейлиг чоруктуң, чайгылыш чок интернационализмниң, революстуг оптимизмниң болгаш гуманизмниң боттандырыкчызы болуп чораан болгаш артар-даа.

Биске таварышкан чидириг аар, бистиң кажыыдалывыс ханы. Бо кажыыдалдыг үеде коммунистер, Совет Эвилелиниң бүгү ажылчы чоннары СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитедин, Леонид Ильич Брежневтиң чаагай салдары-биле тургустунган ооң удуртукчу өзээн долгандыр улам сырый каттыжып турар. Партияга, ооң күчүлүг коллективтиг угаанынга болгаш тура-соруунга чоң идегеп, ооң иштики болгаш даштыкы политиказын чүрээниң ханызындан деткип турар. Лениниң тугу, Октябрьның тугу—ооң адаа-биле чорааш бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг тиилелгелер чедип алдынган тук идегелдиг холдарда дээрзин совет кижилер эки билир.

СЭКП-ниң XXIII—XXVI съездилериниң ажылдап кылганы коммунистиг тургузуушкунунуң өндүр-чаагай программазы-биле партия болгаш чоң чепсегленген. Ол программа амыдыралда чайгылыш чокка боттанып турар. Бүдүрүлгениң интенсификастаарынга, ооң ажыктының болгаш ажылдың шынарын бедидеринге, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын күүседиринге үндезилээш, чоннуң чаагай чоруун көдүрер дээш бүгү-ле чүүлдерни партия моон соңгаар-даа кылыр. Партия моон соңгаар-даа ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның болгаш улусчу интеллигенцияның эвилелин быжыглаар дугайында, совет ниитилелдиң социал-политиктиг болгаш идейлиг чаңгыс эвин, ССРЭ-ниң улустарының акы-дунма найыралын быжыглаар дугайында, ажылчы чоннарны марксизм-ленинизмниң болгаш пролетаржы, социалистиг интернационализмниң ёзузунга каннададырып кижизидер дугайында бүгү хемчег-биле сагыш салыр.

Совет улустуң тайбынче чүткүлдүг тура-соруу чайгылыш чок. Даартагы хүнче орук айтыр угланышкын болза улустарны боттарының материалдыг болгаш угаан-бодал байлактарын хей черге чарыгдаарынче албадаар дайынга белеткел эвес, а тайбыңны быжыглаары боор турар. Ындыг буянныг-чаагай идея 80 чылдарның Тайбың программазында, партияның болгаш Совет күрүнениң бүгү-ле даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазында сиңниккен.

Делегей байдалының бүгү нарының, империализмниң агрессчи бөлүктериниң тайбың кожа-хелбээ дорунмаашкынны буза шавар, улустарны месилдежириниң болгаш шериг талазы-биле үскүлежиишкиннериниң оруунче киир тыртар дээн оралдажыышкыннарын көрүп турар бис. Ынчалза-даа ол чорук тайбыңны камгалап алырынга шиитпирлиг чорууувусту чайгылдырып шыдавас. Бистер шериг авантюраларының талалакчылары Совет чуртче хенертен халдавазын дээш, потенциалдыг агрессор: ол өлүмнүг харыы согуушкунга чайлаш чок таваржыр деп чүвени билзин дээш эргежок чугула бүгү чүүлдерни кылыр бис.

Бодунуң күчү-шыдалынга даянгаш, канчаар-даа аажок улуг серемчилелдиг болгаш шыдамыккай чорукту көргүспүшаан, бодунуң даштыкы политиказының тайбыңга ынакшылдыг принциптеринге болгаш эчис сорулгаларынга чайгылыш чок шынчы чорууң камгалавышаан, Совет Эвилели, ядролуг дайынның кыжаныышкынындан кижи төрелгетенни чайладыр дээш, чавырлыышкын дээш, чепсегленишкинни дүжүрери дээш кызымаккай демисежир апаар.

Ол демиселге бистиң-биле кады социализмниң акы-дунмалышкы чурттары, национал болгаш социал хосталга дээш демиселчилер, бүгү диптерниң тайбыңга ынакшылдыг чурттары, чериниң бүгү ак сеткилдиг кижилери туржуп турар. Тайбынның политиказы кижи төрелгетенниң үндезин амыдыралчы эрге-ажыктарын илередип турар, ынчангаш келир үе — ындыг политика дээш туржур.

Совет улус партияны бодунуң шылгаттынган коллективтиг баштыңчызы, мерген угааныг удуртукчузу болгаш организакчызы деп көрүп турар. Ажылчын аңгыга, күш-ажылчы улуска бараан болуру—партияның бүгү ажыл-чорудулгазының дээди эчис сорулгазы болгаш ужур-утказы ол боор турар. Партия-биле улустуң чайгылыш чок чаңгыс эви совет ниитилелдиң тиилеттирбес күжүнүң үндезини турган болгаш үндезини боор артар-даа. СЭКП ажылчы чоннарның идегелиң ыдыктыы-биле үнелээр, массалар-биле бодунуң харылзааларын үргүлчү быжыглап турар. Бистиң партиявыс болуушкуннарның кандыг-даа таварылгаларының үезинде, кандыг-даа бергелерниң үезинде бодунуң төөгүлүг сорулгазын ыяап-ла күүседир дээрзинге чоң херек кырында бүзүрээр. Леонид Ильич Брежневтиң удуртулгазы-биле ажылдап кылдынган СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказы моон соңгаар-даа чайгылыш чокка, салдынган сорулга ёзугаар чоруттунар апаар.

Л. И. Брежневтиң амыдыралы болгаш ажыл-чорудулгазы Коммунистиг партияга болгаш совет улуска шынчы бараан болурунуң сорук кииликчи үлегер-чижээ боор кезээде артар.

Коммунистер, бүгү совет кижилер бедик медерелдиг болгаш организастыг чорууң көргүзер, боттарының кызымаккай чогаадыкчы ажыл-ижи-биле ленинчи партияның удуртулгазының адаа-биле чорааш, коммунистиг тургузуушкунунуң планнарын күүседириң, бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң улам ыңай чечектелиишкиниң хандырар дээрзинге бүзүрелиң Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илередип тур.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединден, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумундан, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинден

СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Леонид Ильич Брежневтиң 1982 чылдың ноябрь 10-да эртенгиниң 8 шак 30 минута турда хенертен мөчээнин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ханы кажыыдал-биле партияга болгаш бүгү совет улуска дыңнадып тур.

Лениниң улуг херээниң шынчы уламчылакчызы, тайбың болгаш коммунизм дээш чалбыыштыг демиселчи —Леонид Ильич Брежневтиң ады совет кижилерниң болгаш депшилгелиг бүгү кижи төрелгетенниң чүректеринге кезээде чурттаар.

Леонид Ильич Брежневтиң аарып чорааның болгаш мөчээн чылдагааның дугайында МЕДИЦИНА ТҮҢНЕЛИ

Л. И. Брежнев 1906 чылда төрүттүнген, өстүң, ооң улуг хан эргилдезинде дамыры өрээлдериң атеросклерозтааныңдан чүректиң бодуң доланган дамырларын өй-өйле чуглай бээр атеросклерозтап чүрек согуушкунунуң ритмазының үрелдирип, чүректиң өй-өйлеп куруулдурарындан чүректиң шыйганы мурнунда инфарктар эрттиргенинден сорбуланган өскерлиишкиннерден аарып чораан.

1982 чылдың ноябрь 10-да 8 болгаш 9 шактар арызында чүрээ хенертен соксастап берген.

Патология-анатомия шиңчилелиниң үезинде диагноз бүрүн бадыткаттынган.

ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозунуң чанында дөрткү кол эргелелдиң начальниги ССРЭ-ниң ЭА-ның болгаш ССРЭ-ниң МЭА-ның академиги, профессор **Е. Чазов**; ССРЭ-ниң МЭА-ның академиги, профессор **В. Шмидт**; эртемниң алдарлыг ажылдакчызы, профессор **В. Попов**; ССРЭ-ниң МЭА-ның корреспондент-кежигүнү, профессор **В. Смагин**; ССРЭ-ниң МЭА-ның корреспондент-кежигүнү, профессор **А. Чучалин**; Эмнеп турган эмчизи **М. Косарев**; ССРЭ-ниң МЭА-ның академиги, профессор **Н. Краевский**; эртемниң алдарлыг ажылдакчызы, профессор **Ю. Постнов**.

СЭКП ТК-да, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктааткаңы болза:

1. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Леонид Ильич Брежневти орнукшударының организастаар талазы-биле комиссияны дараазында составтыг кылдыр тургузар: эштер Андропов Ю. В. (даргазы), Горбачев М. С., Гришин В. В., Громыко А. А., Пельше А. Я., Тихонов Н. А., Устинов Д. Ф., Черненко К. У., Кузнецов В. В., Пономарев Б. Н., Капитонов И. В., Зимянин М. В., Александров А. П., Шалаев С. А., Пастухов Б. Н., Блохин Н. Н., Марков Г. М., Хренников Т. Н., Пономарев Н. А., Бондарчук С. Ф., Терешкова В. В., Береговой Г. Т.; Гордиенко А. Ф., Смирнов В. А., Голубева В. Н., Гиталов А. В.

2. Л. И. Брежневти Кызыл шөлге орнукшудар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Леонид Ильич Брежневти орнукшударын организастаар талазы-биле комиссиядан

Леонид Ильич Брежневтиң мага-бодун салган хааржакты 1982 чылдың ноябрь 12-де Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга тургузуп комиссия дыңнадып тур.

Леонид Ильич Брежнев-биле чарлыышкын ёзулалын кылыры-биле Колонналыг залче ажылчы чоннарның кирери бо чылдың ноябрь 12-де 13 шактан 22 шакка чедир; ноябрь 13-те болгаш 14-те — эртенгиниң 9 шактан 22 шакка чедир болур.

СЭКП ТК-да, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаадыры болза:

1. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Леонид Ильич Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр 1982 чылдың ноябрь 12, 13, 14 болгаш 15-ти [illegible] хүннери кылдыр [illegible].

Орнукшудуушкун хүнүнде [illegible] чыл болгаш эртумак [illegible]лаларга өөредилге кичээлдерин эрттирбес.

2. Леонид Ильич Брежневти орнукшудуп турар үеде Москвага, эвилелдештиг республикаларның найысылалдарынга, маадыр хоорайлар Ленинградка, Волгоградка, Одессага, Севастопольга, Новороссийскиге, Керчиге, Тулага, маадыр шивээ Брестиге, ол ышкаш Калининградка, Львовка, Ростов-на-Донуга, Куйбышевка, Свердловскиге, Новосибирскиге, Читага, Хабаровскиге, Владивостокка, Североморскиге, Днепропетровскиге, Запорожье болгаш Днепродзержинск хоорайларга үжер-боолар-биле дааштаашкыннар кылыр.

Соксаал чок бүдүрүүшкүнүң бүдүрүлгелериндеен аңгыда, Совет Эвилелиниң бүгү [illegible] бүтү-ле бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылын [illegible] беш минута соксадыр: фабрикаларга, заводтарга, [illegible] флоттуң суднолары [illegible]ктар-биле үш минута [illegible].

Тувинская республиканская библиотека А. С. Пушкина

Леонид Ильич БРЕЖНЕВ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, Совет Эвилелиниң дөрт дакпыр Маадыры болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Леонид Ильич Брежнев 1982 чылдың ноябрь 10-да амыдырал-чуртталгазының чеден алдыгы чылында хенертен мөчээн. Коммунистиг партияның болгаш Совет куруунениң, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы, улуг теоретик болгаш талантылыг организакчы амыдырал-чуртталгазындан чарылды. Оон бүгү улуг, чырыткылыг амыдыралы Октябрьның өндүр улуг хереңге, Ленинниң партиязынга, күш-ажылчы чоннуң эрге-ажыктарынга, коммунизм тургузуушкунунга бурун бердинген.

Леонид Ильич Брежнев 1906 чылдың декабрь 19-та Днепродзержинск хоорайга ажылчын металлургтуң өг-бүлезинге төрүттүнген. Он беш харлыг оол металлургия заводунга келгеш, улуг болгаш алдарлыг күш-ажылчы коллективке ажылчын дадыгыышкынны алган. Л. И. Брежнев он чеди харлыында комсомолга кирген, а 1931 чылда Коммунистиг партияның кежигуну болу берген.

Техникум доосканының соонда Л. И. Брежнев Курск губерниязынга, Белоруссияга болгаш Уралга чер тургузукчулу болуп ажылдаан. Черге ол аңаа ынакшып, белен эвес болгаш кижилерге кончуг херектиг тараачын ажыл-ишке хандыкшаан.

Төрээн хоорайынга ээп чана бергеш, Л. И. Брежнев металлургия институдунга кирген, оон-биле кады партийжи болгаш хөй-ниити харыысалгалыг даалгаларны аңаа күүседип турган — факультеттиң партком секретары, профком даргазы, а оон соонда институттуң партком секретары. Институтту доосқан соонда заводка ажылдап турган. Забайкальеге армияга алдан эрттирген, совет болгаш партия ажылы кылып турган.

1939 чылда партияның Днепропетровск обкомунуң секретарынга соңгуткаш, Л. И. Брежнев шериг техниказын бүдүрерин организастаар талазы-биле улуг ажылды чорутканы.

Ада-чурттуң Улуг дайынының баштайгы хүннеринден-не Л. И. Брежнев дайылдажып турган армияга барган. Фронтучу бөгүн оруктарны ол Новороссийскиден Прагага чедир дайынчы, коммунист, политажылдакчы болуп эрткен. Мурнуу фронтунуң Политаргелелиниң начальнигиниң оралакчызы, оон соонда 18-ки армияның Политкиласиниң начальниги, Украинаның 4-кү фронтунуң Политаргелелиниң начальниги болуп тура, ол Кавказка, Приазморьеге, Крымга, Украинага Совет Армиязының чамдык улуг операцияларын ажылдап кылырынга болгаш боттандырарынга киришкен, фашистиг эжелекчилерден Европа чурттарының улустарын хостаарынга киришкен. Биче черге совет дайынчыларының чижектежир чүве чок эрес-маадыр чоруу комиссар Брежневтиң ады-биле холбаалыг. Москвага Тиилелге парадынга каттышкан фронтуң комиссары болуп киришкен. Л. И. Брежнев болуунуң фронтучу оруун доосқан.

1946 чылда Л. И. Брежнев Украинаның КП(б)-ның Запорожье, а оон соонда Днепропетровск обкомнарының бирги секретарынга соңгуткан. Бистиң индустриявыстың Запорожьениң, Днепропетровскиниң болгаш Никопольдуң металлургия заводтарын, Криворожьениң рудниктерин ышкаш ындыг улуг бүдүрүлгелерин оон шуут удуртулгазы-биле катап тургускан.

1950—1952 чылдарда Л. И. Брежнев — Молдавияның Компартиязының ТК-ның бирги секретары. Ынчаарда эвилелдешкен республикаларның эң аныяк турганнарының бирээзи бо республиканың улезин бурун хөгжүлдезинге, колхоз ажыл-агыйын социалистиг бүдүрүлге-биле чаарты тургузарынга, культуразын көдүрерииге ол хейну кылган.

1954 чылда Л. И. Брежнев Казахстанның Компартиязының ТК-ның ийиги, а 1955 чылда — бирги секретарынга соңгуткан. Күр черни шиңгээдип алырынга ол бодуң бурун берип, Казахстанның хөй талалыг дээш улуг тулчуушкунун дайынчыларының бирги одуруунга чоруп турган. Ынчангаш ол тулчуушкунну тиилелгеже үнген. Казахстан Төөн чурттуң кол тараалаң черлеринде бирээзи апарганы — Л. И. Брежневтиң каламдаа арлып читпес ачы-хавылазы дыр.

Партияның XIX болгаш оон соонда съездилеринге Л. И. Брежневти СЭКП Төп Комитединиң кежигүнүнге соңгаан. СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары (1956—1957 чылдарда), СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигуну (1957—1966 чылдарда), а 1966 чылдан бээр — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү турган. 1958—1966 чылдарда ол СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң кежигүнү, Бюрозунуң Даргазының оралакчызы болгаш Даргазы болуп турган.

Л. И. Брежнев ССРЭ-ниң Дээди Совединиң 3—10-гу чыыштарының депутады, РСФСР-ниң Дээди Совединиң 5—10-гу чыыштарының депутады, Молдав ССР-ниң Дээди Совединиң 3-кү чыыжының депутаты болгаш Казах ССР-ниң Дээди Совединиң 4-кү чыыжының депутаты чораан. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү (1965—1977 чылдарда), ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы (1960—1964 чылдарда болгаш 1977 чылдан бээр) чораан.

1964 чылда СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунга Л. И. Брежнев СЭКП ТК-ның Бирги секретарынга, а 1966 чылда — Чиңгине секретарынга соңгуткан. Оон теоретиктиг, политиктиг, болгаш организакчы мөгаг чок ажыл-чорудулгазы Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязын улам ынай хөгжүдери болгаш быжыглаары-биле сырый холбашкан. В. И. Ленинниң номналын болгаш чагыгларын чайгылыш чок боттандырбышаан, совет ниитилелдиң удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү, миллион-миллион массаларның тургузукчу чогаадыкчылгазының организакчызы болгаш хөй-ниити кирикчизи, совет улустуң политиктиг авангарды болур рольду партия улам долу боттандырар дугайында ол мөгаг-шылаг чок сагыш салып келген.

Партийжи амыдыралдың болгаш удуртулганың принциптериниң, партияның массалар-биле харылзаазын быжыглаарының ленинчи нормаларын катап тургузар, быжыглаар болгаш сайзырадыр талазы-биле кайгамчык салыышкын Л. И. Брежневке хамаарыжыр. Чиңгине секретарь болуп ажылдап тургаш, ол Төп Комитеттиң, оон Политбюрозунуң найыралдыг, коллективтиг ажылдаарын хандырган. Партияның республика, край, область, хоорай, район болгаш эге организацияларының ажыл-чорудулгазын сайзыраңгайжыдарынче Л. И. Брежнев улуг кичээнгейни салып келген.

Бистиң чуртувуска коммунистиг тургузуушкунуң пландарын боттандырарынга Л. И. Брежнев улуг салыышкынны киирген. СЭКП-ниң XXIII—XXVI съездилериниң сайзыраңгай социализмни тургузар болгаш коммунизмче шилчиир дугайында принципиалдыг айтырыышкыннары партияның экономиктиг болгаш социал политиказының үнлезини апарган. Кол звенозу Аъш-чем программазы болур социалистиг индустрияның, аграр политиканың хөгжүлдезиниң айтырыглары, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидери, оон интенсификациязы, ниитилел харылзааларының сайзыраңгайжылгазы, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгези — бо бүгү айтырыгларны партия, оон Л. И. Брежневке баштаткан Төп Комитеди чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап кылган.

Л. И. Брежнев Конституция комиссиязының даргазы турган, бүгү улустуң чугаалашканының ёзулуг ооң илеткелин ёзугаар 1977 чылда хүлээп алганы ССРЭ-ниң чаа Конституциязы социалистиг демократияның хөгжүлдезиниң чаа күчүлүг судалы апарган. Совет куруунениң баштыңчызы эрге-дужаалга Л. И. Брежневтиң ажыл-чорудулгазы хөй талалыг болгаш үре-түңнелдиг болуп келген. Улустуң эрге-чагыргазының ат-алдарын бедидеринге оларның ажылын сайзыраңгайжыдарынга ол идиглиг болган.

Чоннуң маадырлыг күш-ажылы сайзыраңгай социализмниң материал-техниктиг күчүлүг баазазын тургускан. Эртем-техниктиг революцияның чедиишкиннерин социализмниң артык күштүг-биле каттыштырган чорук экономиканың бүгү-ле адырларынга депшилгени хандырар аргаңы берген. Чоннуң чаагай чорук дээш, оон материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедидер дээш партия болгаш куруунениң хүн бүрү сагыш салып турар. Эртем-техниктиг депшилгениң айтырыгларынче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, ажылдың шынарын экижидеринче, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң бүдүрүкчү күштерин ... Л. И. Брежнев улуг кичээнгейни салып келген.

Партияның марксчи-ленинчи өөредиин хөгжүдеринче, ону чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаарынче Л. И. Брежнев улуг сагыш салып чораан. Ол туруштуг марксчи-ленинчи болуп, эртемниг коммунизмниң теориязынга, бышкан социализм дугайында өөредигни ажылдап кылырынга, ону улам ынай сайзыраңгайжыдарынга болгаш хөгжүдеринге улуг салыышкынны киирип келген.

Дыка хөй чылдарның дургузунда Л. И. Брежнев ССРЭ-ниң Камгалал Чөвүлелин удуртуп, совет улустуң тайбың күш-ажылын идегелдиг камгалап, чер кырында бүгү-ниити тайбыңның чөлээнин апарган совет Чепсектиг Күштер дугайында хүн бүрү сагыш салып келген. Аңаа шеригниң дээди эрге-дужаалы Совет Эвилелиниң Маршалы атты тывыскан.

Ленинчи номналга даянмышаан, Л. И. Брежнев делегей байдалын, делегей ареназынга күштерниң каңчаар тургузуп турарын, термоядролуг дайынны чайладырының тодаргай оруктарын ханызы-биле анализтеп келген. Дайынның болгаш тайбыңның айтырыгларының талазы-биле Л. И. Брежневтиң ажылдары совет даштыкы политиканың үнлезин тудуп-дузалыг болуп келген.

Улуг патриот Л. И. Брежневти интернационалчы деп, бо состуң эң ханы, ленинчи утказын ёзугаар адап болур. Чону-биле чүн-чүн судал хамаарыштыр тудуш болбушаан, ол өске улустарның салым-хуузун болгаш чуткулдерин чүрээниң ханызындан билип чораан. Социализмниң баштайгы чуртунуң аргалары болгаш күчүзү тайбыңның хереңге, улустар аразының бот-боттарын билчириниң болгаш найыралының хереңге, үре-түңнелдиг болгаш бот-боттарын байлакшылын турар кады ажылдажылгага эң улуу-биле бараан болзун дээш дыка хөй чүүлдерни кылып келген.

Интернационализмниң идеяларынга бердиништиг делегейниң социалистиг демкаттыжыглга чурттары-биле акы-дунма найыралды, кады ажылдажылганы быжыглаар дугайында, дем эрге ... тулчуушкунга болгаш дужылдажылгага үнлезиндээш, социалистиг чурттарның марксчи-ленинчи партияларының дайынчы эвилелиниң дугайында Л. И. Брежневтиң күжениишкиннеринге болгаш тоогалдыг сагыш салыышкынынга чырыткыладыр сиңниглиг кирген.

Колониалдыг дарлалдан хосталгаш, социалистиг угланыышкынның оруунче, социализм дээш демиселдиң оруунче кирген чурттар-биле, политиктиг болгаш экономиктиг хамаарылгадан чорук дээш демиселдежип турар бүгү улустар-биле Л. И. Брежнев хөй талалыг, үре-түңнелдиг харылзааларны быжыглаары болгаш калбартыры дээш мөгаг-шылаг чок ажылдап чораан.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаа, харыысалгалыг болгаш нарын үе-чадазында бүгү делегейниң акы-дуңмалышкы коммунистиг партиялары-биле харылзааларын ханыладыры болгаш сайзыраңгайжытынга ол Л. И. Брежневтиң ады-биле холбаалыг. Ол аңгы талазы-биле акы-дуңмаларның мааданды чоруун, оларның коммунизмниң идеяларынга бердингенин болуп-биле үнелеп турган.

Л. И. Брежнев төөгүге тайбың дээш улуг демисөлчү болуп артыр. Бистиң эрте-дүг үе чылынында тайбыңның халалтыг айыызын ол ханызы-биле билип турган. Бижиин эң-не бир дугаар эргеи — амыдырап-чурттаарының эргеи-дир дээрзиниң дугайында бүгү делегейже нептереп сорук киирикчи болгаш мобилизакчы идеи аңаа хамааржыр.

XXIV съездиге Л. И. Брежневтиң удуртулгазы-биле ажылдап кылган болгаш бадылаан Тайбыңның программазын бистиң партиявыс СЭКП-ниң XXV болгаш XXVI съездилеринге улам хөгжүткен, тайбыңга ынакшылдыг дыка хөй улуг эгелекчи саналдарны үнүрген. Ол чорук делегей харылзааларынга чаңыктыышкынның болгаш кады ажылдажылганың байдалын үргүлчү туруштарынга, тайбыңның коза-хелбээ тогтуннаашкын дээш агрессияның болгаш империализмниң күштерингe улуг демиселдиң идепкейлиг чорудуунга хуулалап турар. Тайбың болгаш социализм ... угаан-медерелинче чарылбас будуун чүүл болуп улам быжыгып кирген. Л. И. Брежнев бедик партийжи чоруу-биле, большевикчи принципиалдыы-биле, биче сеткилдиг болгаш кижизиг чоруу-биле онзаланып турган. Ол бүгү совет кижилерге чоок болгаш эргим чораан.

Коммунистиг тургузуушкунга Коммунистиг партияның болгаш совет куруунениң мурнунга шылгараңгай ачы-хавыязы дээш, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң немец-фашистиг эжелекчилерни ашкан тиилелгезинге хуузунда улуг салыышкыны дээш, Совет Эвилелиниң экономиктиг болгаш камгалалчыр күчүзүн быжыглаар талазы-биле идепкейлиг болгаш үре-түңнелдиг ажылы дээш база тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш дөмиселге мөгаг-шылаг чок ажылы дээш Л. И. Брежневке Совет Эвилелиниң Маадыры атты дөрт катап база Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан.

Ол «Тиилелге» орден-биле шаңнаткан, сес Ленин орден-биле, ийи Октябрь Революциязы орден-биле, ийи Кызыл Тук орден-биле, Богдан Хмельницкийниң II чергезиниң, Ада-чурттуң дайынының I чергезиниң, Кызыл Сылдыс орденнери-биле, Хүндүлүг чепсек-биле болгаш ССРЭ-ниң медальдары-биле шаңнаткан. Оон Карл Маркс аттыг алдын медаль-биле шаңнаан. Ленинчи шаңналдың лауреады атты аңаа тывыскан.

Коммунистиг, ажылчын болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинниң мурнунга, тайбың дээш демиселге ачы-хавыязы дээш Л. И. Брежневке Болгария Улус Республиканың Маадыры атты үш удаа, Герман Демократтыг Республиканың Маадыры атты — үш удаа, Моол Улус Республиканың Маадыры болгаш МАР-ның Күш-ажылдың Маадыры атты, ЧССР-ниң Маадыры атты үш удаа, Куба Республиканың Маадыры атты, Вьетнам Социалистиг Республиканың Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскылаан Польша Улус Республиканың, Венгр Улус Республиканың, Румыния Социалистиг Республиканың, ЮСФР-ниң, КУДР-нуң, Лаостуң болгаш өске-даа хөй-хөй куруунелерниң дээди шаңналдары-биле шаңнаткан. Ол делегейниң Ленинчи шаңналының, Димитровчу шаңналдың лауреады турган болгаш Ф. Жолио-Кюри аттыг «Тайбыңның алдын медалы»-биле шаңнаткан.

Коммунистиг партияның болгаш Совет куруунениң шылгараңгай удуртукчузунуң, бистиң үениң эң улуг политиктиг ажылдакчызының чурумалын эң-не ханызы-биле хүндүлеп көрбүшаан, коммунистер, совет кижилер, тайбыы бистиң өнүүктеривис чер кырынга тайбың кынгаала үнелиг болур, оларның шуут-ла кажыдап могейип турар.

СЭКП Төп Комитеди

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ОНГУ ЧЫЫЖЫНЫҢ ЧЕДИГИ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫН СОҢГААРЛАТКАН ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының чедиги сессиязының ажыттынарын 1982 чылдың ноябрь 23-түң хүнүнче соңгаарлатканын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму дыңнадып тур.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжынга Улуг-Хем районда Арыг-Үзүүнүң № 119 соңгулда округунга соңгулдалар талазы-биле округтуң соңгулда комиссиязының

ДЫҢНАДЫЫ

«Тыва АССР-ниң Дээди Совединге соңгулдалар дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлузунуң 39 болгаш 57 чүүлдеринге дүүштүр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжынга Улуг-Хем районда Арыг-Үзүүнүң № 119 соңгулда округунга депутаттың кандидадынга «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының коллективинден депшиттирген, 1923 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, СЭКП обкомунуң сан-хөө ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи Николай Федорович Ипчиин бүрүткеткен.

КОЛЛЕКТИВ МУРНАКЧЫ АПАРГАН

Аңгы үеде коллектив бүрүзү ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиннииг күүседир дээш кызымак ажылдап, чарышты улам найбартиган.

Юбилейлиг чылдың он айлары доозулган. Районнарның болгаш хоорайларның, үлетпүрнүң, тудуглуң, транспорттуң, харылзааның, садыгның, чоннуң амыдырал хандырылгазының коллективтери бүгү күжүн, арга-куралдарын планның сорулгаларын чедиишкиннииг күүседиринче мөөрөө. Он айлар дургузунда планнан ажыр 600 муң хире рубльдиң үлетпүр продукциязын бүдүрген, 800 муң рубльдиң барааның продукциязын сайгарган. Үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы күүсеттинген. Хөй тонна көмүр-дашты, сарыг чагны, чалаң сүт продукциязын, электри болгаш чылыг энергиязын, тудуг ыяжын, дилиг материалдарын планнан ажыр бүдүрген.

Бии-Хем районнуң ажыл-ишчилери, сүт комбинадының, Тываның радио болгаш телевидение дамчыдылгазының төвүнүң, Кызылдың аъш-чем садыының, «Туваобувьбыт» бүдүрүлге каттыжышкынының коллективтери ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оонга уткуштур хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турарлар.

Бо чылдың үшкү кварталының түңнели-биле шилчиир Кызыл тук чаалап алган «Туваобувьбыт» бүдүрүлге каттыжышкынының ажылы-биле таныштыраал. Каттыжышкында 117 кижи ажылдап турар. Оларның аразында идик даараар, септээрниң мастерлери, янзы-бүрү хевирниң идик моделиниң быжыкчылары — 84 кижи бар.

Каттыжышкынның Кызылда бүдүрүлге негинге кире бээрге ында бүдүрүлгениң ажыл-ишчилериниң ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин, чонга ачы-дуза чедиреринин чурумун, оларга төлевир даңзызын шеверген, чараш кылдыр дерип кылгаш, көскү черге аскылаан. Коллектив кежигүннери социалистиг хүлээлгелерин декабрь 29-та күүседирин аазааннар. Олар аазаан сөзүнге ээ болуп, арткен айларның планныг онаалгаларын ажыр боттандырганнар.

Каттыжышкынның бүдүрүлгелеринден эң эки түңнелдерни Кызылдың идик септээр, даараар коллективи чедип алган. Ол цех октябрь айның бүдүрүлге планын ажыр күүсеткен.

Чедиишкиннериниң үндезинин чүдел? Бо айтырыгга «Туваобувьбыт» бүдүрүлге каттыжышкынының кол инженери Г. Б. Сагачев мынчаар харыылаан:

— Моон мурнунда чылдарда Кызылда идик даараар болгаш септээр цехтиң, районнарда салбырларның ажылы, ында ажылдап турар кижилерниң сагылга-чуруму-даа, продукцияның шынары-даа арай кошку турган. Сөөлгү ийи чыл дургузунда мастерлер, инженер-техниктиг ажылдакчылар-биле кижизидилге ажылын күштелдиргеш, чоннуң амыдырал хандырылгазынга дуза чедирип, ону кылып, бүдүрүп турар ажылчыннарга улуг ийгиин, бүдүрүлгени, дузаны көргүзүп турары-биле продукцияның шынары экижээн.

Идик септээр мастер Владимир Далар-оол октябрь 25-те чыл планын күүсеткеш, ам 1983 чылдың үлүүнде ажылдай берген. Шак ындыг ажылчыннар чыл санында көвүдеп кел чыдар. Оларга Кызылдың идик даараар болгаш септээр цехтериниң Г. Кузьмин, В. Копачин, Бай-Хаакта А. Ёжак, Эрзинде М. Нам-оол дээш оон-даа өскелерни адап болур. Оларның дуржулгазы өскелерге үлегер-чижек болуп турар. Оон аңгыда, бир онзагай чүве чуг дээрге, сөөлгү чылдарда идиктер даараар механизмнерниң саны көвүдеп, ажылдалга машиналы-биле кирип турарында, чиг-эт-биле хандырылгазын багай эвезинде. Ынчангаш бистиң коллективте ажылдап турар мастерлерниң ажылынга туруушкуннар болбайн турар. Ачы-дуза чедирер черлерниң материал-техниктиг баазазы ораңчок экижээн. Кызыл хоорайда, районнарда ажылдап турарлар чырык, чылыг, делгем бажыңнарда чурттап турар. Ажылчыннар дөгээмал туруш бериш, ынчангаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедиик.

Ук бүдүрүлге моон мурнунда хожудаңгай турган болза, ам ында байдал өскерилген-дир. Ачы-дуза чедирикчилерниң ажылга сонуургалын, харыысалгазын бедидер дээш ында партия организациязы специалистер-биле кады хөй ажылдарны кылып чорутан. Бригада, звенно, цех, ажылчын бүрүзүнүң күш-ажылының түңнелин үндүрүп, шаңнал-макталды тиилекчилерге тывыс турар. Бо бүгү кылып чорудкан хемчеглер «Туваобувьбыт» бүдүрүлге каттыжышкынының социалистиг чарыштың тиилекчилериниң одуруунче киирген.

Б. МААДЫ.

ТЕХНИКТИГ ДЕПШИЛГЕ: мурнакчы дуржулганың школазы

Эртем-техниктиг ниитилелдер бистиң чуртувуста эң массалыг хөй-ниити организацияларының бирээзи. Ында совет интеллигенцияның — эртемденнериниң, инженерлерниң, кодээ ажыл-агыйның специалистериниң дыка хөйү, техниктер, ажылчыннар — бүдүрүлгениң чаартыкчылары хаара туттунган. Бистиң республикада эртем - техниктиг ниитилелдерде дөрт муң хире кижи хаара туттунган. Эртем-техниктиг ниитилелдерниң область чөвүлелинде, адырлар аайы-биле беш баштаар черлерде 183 эге организация бактаап кирген. Ол эге организациялар Бүгү-эвилелдиң чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар ниитилелиниң эге организациялары-биле кады технологияны сайзыраңгайжыдарының, чаа техниканы ажыглап киирериниң, технология талазы-биле чаа шиитпирлерни дилээр тывары ажылдарын чорудуп турар.

Эртем-техниктиг ниитилелдерге организациялардан отчёт-соңгулдалыг кампания чоокта чаа доозулган. Оон түңнелдери эртем-техниктиг ниитилелдерниң аргаларының өскени-биле кады, оларның ажылында четпестерни база илереткен.

Эрткен ийи чылдың дургузунда ниитилелдерниң кежигүн саны элээн өскен, 16 чаа эге организация тургустунган, эге организацияларның үштүн бирин бүдүрүлгелерниң бүдүрүкчү ... ниң ажыл-чорудулгазын дөрт күүседип турар. Оон-биле кады ниитилелдерниң кежигүн санының өзүлдезиниң аргазы долу ажыглаттынмаан. Инженер-техниктиг ажылдакчылар шуптузу хаара туттунмаан, дээди өөредилге черлериниң студентилеринден ол ниитилелде киргечнер эвээш.

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, сүт, эът комбинаттары, арга-ыяш ажыл-агый черлери ышкаш улуг бүдүрүлгелер боттарының шугуму-биле ниитилелдеринге бактаап кирип турда, республиканың эртем-техниктиг ниитилелдер чөвүлелинде кирбейн турары бистиң чөвүлелдиң ажылының ажыктыын бедидеринге салдарын чедирбейн турар.

Бүдүрүлгелерге хөй-ниитичи көрүлделерниң болгаш конкурстарның эрттирери күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, бүдүрүлгени техниктиг сайзыраңгайжыдарының, чогаадыкчы идепкейин хөгжүдериниң кургаавырларын тывары, ажылдаарының улуг ажыктыг чепсээ болур. Эртем-техниктиг ниитилелдерниң область чөвүлели тудуг индустриязының, коммунал ажыл-агый, амыдырал хандырылгазы, кодээ ажыл-агый, автомобиль транспортунуң, радионуң болгаш харылзааның эртем-техниктиг ниитилелдериниң баштаар черлери-биле кады чыл санында 10 хире конкурстарны болгаш көрүлделерни эрттирип турар. Чижээ, «Чаа техниканы болгаш мурнакчы технологияны ажыглап киирериниң тиилекчи» деп конкурсту чыл бүрүде эрттирип келген. Эрткен чылын ол конкурска «Тыва коммунэнергонуң», Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының, автосептелге заводунуң эртем-техниктиг ниитилелдери тиилекчилер болган. «Хол-биле кылыр ажылдарны — машиналарга» деп кыйгырыглыг конкурс база чаңчыл апарган. 1981 чылдың түңнелдери-биле хол-биле кылыр ажылдардан 18 кижини шуут хостаан, 47 ажыл-чер күш-ажыл байдалы чиигээн, экономиктиг ажык 132 муң рубль түңнүг болган.

Ынчалзажок эртип турар конкурстарның болгаш көрүлделерниң масштаавы чоок четпес. Кодээ ажыл-агыйның, тудуг индустриязының эртем-техниктиг ниитилелдериниң эге организациялары ол хемчеглерге эвээш киржип турар. Ол хирезе оларга механизацияның деңнели чамдык талазы-биле алырга, кончуг четпес. Чижээ, «Тыва тудуг» тресте штукатура ажылдарын механизастааны чүгле 42 хуу чедип турар.

Эртем-техниктиг ниитилелдерниң кежигүннери хуудаа болгаш коллективтиг чогаадыкчы планнарны база хүлээлгелерни алыры сөөлгү чылдарда нептерээн. Бистиң республикада ниитилелдерниң кежигүннериниң 30 ажыг хуузу хуудаа чогаадыкчы пландарны кылып, ол ёзугаар ажылдап турар. «Тыва тудуг», «Тыва кодээ тудуг», «Тыва сүт тудуг» трестерде болгаш өске-даа чамдык тудуг бүдүрүлгелеринде организацияларда бо ажыл кошкак чоруттунган.

Чаа техниканы, депшилгелиг технологияны ажыглап киирерииге салдар чедирери, чиижээ эртем-техниктиг ниитилелдиң кежигүн бүрүзүнүң хүлээлгези болур. Чуртталга коммунал ажыл-агый министерствозунуң, харылзаа эргелелиниң, телерадиотөптүң, автосептелге заводунуң, «Тыва ...» ... чаа техниканы ажыглап киирерииге идепкейлиг киржип турар. Чаа техниканы нептередириниң, ажыглап киирериниң пландарын Кодээ ажыл-агый министерствозу, «Тыва тудуг» ... боттарының ... эртем-техниктиг ниитилелдериниң эге организациялары база кирбээни ол.

Хол-биле кылыр ажылдарны кызырарының талазы-биле хөй чүүлдерни кылып чорудары негеттинип турар. Бистиң республикада үлетпүрде ажылдап турарларның 42 хуузу, тудугда — 46 хуу, кодээ ажыл-агыйда ажылдап турарларның 70 хуузу хол-биле кылыр ажылдарда хаара туттунган. Хол-биле кылыр ажылдарны кызырарының Челябинск областың эртем-техниктиг ниитилелдер чөвүлелиниң эге организацияларының дуржулгазы бисте ам-даа чогуур нептерелдии албайн турар. Олар хол-биле кылыр ажылдарны кызырарының системазын чогаадып тургускан болгаш ол ёзугаар ажылдап турар. Хол-биле кылыр ажылдарны тайлыгын кылган, оларны кызырарының планын аңаа үндезилеп тургускан.

База бир чугула угланыышкынның болза чылыг болгаш электри энергиязының камгалалдазы болур. Оозар чугула — энергетика курлавырларын камнаар талазы-биле эрткен чылдың көрүлдезинге «Тыва хол-даш» комбинадының, «Тыва ...» «Улуг-Хем» хөмүр-даш разрезиниң ... тиилекчилер болган. Бо чылын көрүлде багай эртип турар. Камнаарынга талазы-биле санал-оналдар эвээш, адырлар аайы-биле ... кей чок ажылдап турар.

Продукцияның шынарын бедидериниң айтырыы бисте эң нарын болгаш эң чугула айтырыгларның бирээзи. Республиканың бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының чүгле 0,5 хуузу шынарының дээди категориязынга онаажыр. Продукцияның шынарын башкарарының комплекстиг системаларын сөөлгү ажыглап киирип турар, метрологиктиг хандырылга кулу деңнелде. Ынчангаш бо талазы-биле эртем-техниктиг ниитилелдерниң ажылдаары база чугула.

Техниктиг депшилгени дүргедедириниң, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидериниң айтырыгларын шиитпирлежиринге эртем болгаш инженер-техниктиг хөй-ниитиниң киржилгезиниң бир ажыктыг хевири болза эртем-техниктиг конференциялар, чөвүлел хуралдар, семинарлар, мурнакчы дуржулганың школалары болур. Олар чугула тудуп-дузалыг эртем-техниктиг айтырыгларны көрүп, мурнакчы дуржулганы нептередиринге, пропагандазынга салдарлыг болуп турар. Ынчалзажок эмгы үеде бүгү чуртта улуг нептерээн бригада кезээзи-биле ажылдаар арганы бисте пропагандалап, ажылдап киирип чорааны четпес. Тудугда бригада кезээзи-биле ажылдаарының хуузу 28,4 четкен, а транспортта, кодээ ажыл-агыйда оон-даа эвээш. Бо мурнакчы дуржулганы нептередири ... өөредир, мергежил школаларын тургузуу чугула.

Г. ТУТЫНИНА,
Эртем-техниктиг ниитилелдиң область чөвүлелиниң даргазының оралакчызы.

КАДЫР-БЕРТКЕ ТОРУЛБАЙН

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында агропромышленнаар комплексиниң транспорт-биле хандырылгазы — оон чугула сорулгаларының бирээзи деп айыткан. Ынчангаш оон амыдыралга боттандырарын чедип алыр дээш шофёрлар ажыктыг ... бүгү-ле боттарының бар арга-курлавырларын ... шулуур ажылдааш, чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Олар кадыр-берт, моок-хаак оруктарны дуп-хуп чок эртип, улуг ажыл-агыйның янзы-бүрү ... сөөртүп келген. Аңаа Сельхозтехникаңың Чадаанадагы транспорт бүдүрүлгезиниң чолаачыларының киирген улуг-хуузу эвээш эвес.

Чижээлээрге, бо чылдың үшкү кварталында ол бүдүрүлгениң чолаачызы Доржу Лопсак 1056,4 тонна чүъкту сөөрткеш 33,9 муң тонна километрни эртип, эң хөөр көргүзүглүг болган. Аар чүъктер сөөртүр автомашиналардан бодунуң башкарган «ЗИЛ-554» маркалыг машиназы-биле Василий Евсеев 1380,1 тонна чүъкту сөөртүп, эрестиг ажылдаан. Оон ышкаш Павел Кара-Сал, Сонам-оол Сат болгаш комсомолчу Юрий Монгуш база багай эвес ажылдап турарлар.

Д. КАРА-САЛ,
гараж эргелекчизи.

Автономнуг округтарда, областарда

СУГ ОРУУН ХААП ТУРА

Газ байлактыг эң ырак — Ямбургтуң баштайгы тывыкчыларынга чедирер одаар чүүл сөрткен танкерлар дош-тар аразы-биле чеде берген.

Капитаннар П. Третьяков биле В. Юдин оларның баш-карган судноларын Обь хемниң унунче кирипкенде агаар баксырааи. Удаваанда йалу-баларны дош дуй алы берген. Дош буззундулары шимчеп чорууурунга шаптыктап эге-лээн.

Портче кирер оруктү безин доштар дуглан бээрге, олар дувурүвени, понтоннарны ку-вурүглей салгаш, резина хоо-лай-дамчыдыкчыларны эрикке чедир шөйүнеш, тюрмалардан бо полярлыг кыш дургузунда чедер кывар-чаар чүүлду дужурүп берген.

СЭТА-ның корр.

Салехард.

• • •

ЫЯШ КЕЗИКЧИЛЕРИНГЕ СЕРВИС

Коса база Кочево деп тайгада суурлар кедиэ сервистиң төптери болу берген. Мында амыдырал хандырылга бажыңнары ажыттынган. Оларның чонга чедирип турар ачы-дузазының аразында телевизор, хеп чуур машиналар, соодукчулар дээн ышкаш шын техниканы база септеп турар.

Коми-Пермяк автономнуг округтуң ыяш кезикчилериниң суурларында чүс хире комплекстиг хүлээп алыр пунктулары бар. Чурттакчылар район төвүнче кирбейн суурунга телерадиомастерлерге болгаш амыдырал хандырылгазының өске-даа специалистеринге, мастерлеринге чагыгны кылып каар. Ыяш чазаар мастерлер хөй чагыгны хүлээп алгаш, тайга чурттакчыларынга элтиг аяк-саваны ыяштан чазап бериш турарлар.

Ф. ТРУСОВ,
СЭТА-ның корр.

Кудымкар.

• • •

БИЧИИ ТУНДРАЧЫЛАРГА

Соңгу чүктүң сураглыг шинчилекчизи И. Виноградов «Төрээн чурттуң кыдыында» деп номун бо ширин крайны чаартып, чаагайжыдып турар кижилерге, Тундрага турасказткан. Ону Ыраккы Чөөн чүктүң ном үндүрер черинин Камчатка салбыры парлап үндүрген.

Бо чылын үндүрген «Коряк үжүглел», эге класстарга номчулга ному бичиилерге төрээн дылын эки шиңгээдип алырынга дузалаар.

Уругларның чурулга школазының башкызы Л. Ткачының чураан чуруктары соңгу крайның дугайында кончуг тодаргай көргүскен. Ам бөлүк авторлар коряк чогаалчыларның эң эки чогаалдарындан кезек өөредилге номнарын чыындыларны үндүреринге белеткенип турар.

Н. ЖИЛИЙ,
СЭТА-ның корр.

Палана.

• • •

ШЕВЕР ЧАЗАНЫКЧЫ

Кутанка суурнуң чараш бойдус чурумалдыг девискээриндеп хол-биле кылган каасталга чыда калбайн турар. Улусчу уран-шевер чазаныкчы Б. Халзановтуң кылган ажылдары-биле суурнуң кудумчулары шиметтинген.

Мында өреге бүрүзү — уран чүүл чогаалы: бажыңнарның эжиктерин, херимнерин, соңгаларын сиилбип, хээлеп каастаан. Ол чуруктардан ынаа кым чурттап олурарындан тодарадып болур. Бир эвес бажыңда хөй хевирин көргүскен болза, оон ээзи — малчын, дугуйлар биле маска — механизатор, тараа сыптары — агроном чурттап турар.

Кутанка — уран-шеверлекчиниң төрээн чурту. Хөй чылдарның дургузунда Иркутскинин П. Охлопков аттыг хөгжүм-шии театрынга чурукчу-бутафор болуп ол ажылдап, он-он шиилерин каастаан. Оон талантызы хөй талалыг. Ол Иркутск чанында ажык дээр адаанда ажыттынган архитектура-этнография музейиниң экспонаттарын белеткеп берген. Ыяш скульптуразының жанрын эки көргүзүп, бодунуң суурунуң мурнакчыларының портрет галереязын тургускан.

В. ХОДИИ,
СЭТА-ның корр.

Усть-Орда.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ЧААРТЫКЧЫЛАР АЙЫ БОЛГАН

БУДАПЕШТ. Чепельдин машина кылыр болгаш металлургия комбинадынга чаартыкчылар айы боол эрткен. Ол үе бүдүрүлге чериниң мурнакчыларының чедиишкиннериниң делгерецгей көрүлдези болган. Чепельчилерниң чедиишкиннерин өөренип көөрү-биле аңаа Венгрияның аңгы-аңгы үлетпүр бүдүрүлге черлеринден 5 муң ажыг ажылчыннар болгаш специалистер бо чораан.

Чүгле бо чылын безин ук комбинатка бир муң ажыг чаартыкчы саналдарны бүдүрүлгеге ажыглап кирер деп турар. Баштайгы саналдарның ёзугаар алырга, оларны ажыглаанындан кирер ниитиз-биле экономиктиг ажык он-он миллион форинт-акша болур.

СОВЕТ ДАГЖЫЛАРГА

БЕРЛИН. Г. Баймлер аттыг демир-оруук транспортту кылыр комбинатка хаг карьерлеринге ажылдаар чаа күчүлүг локомотивти кылып тургускан. ССРЭ-ниң чагыын ёзугаар кылып турар «ЭЛ-20» дээр баштайгы машиналар 1983 чылдың эгезинде Курскиниң магниттиг аномалиязының болгаш Магнитогорскиде даг комбинадының дагжыларынга чеде бээр. Г. Баймлер аттыг комбинаттың продукциязы дыка хөй чурттарда эки билдингир.

СУББОТНИКТЕРГЕ ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛ

ПРАГА. Гавиржовтуң (Соңгу Моравия область) чурттакчылары боттарының хоорайының экижидер талазы-биле чылдың социалистиг хүлээлгелерин Чехословакияда бирле дугаарында күүседипкениниң дугайын дыңнаткан. Олар планда көрдүнгенинден ийи катап хөй—үш миллион ажыг шакты субботниктерге болгаш воскресниктерге ажылдап эрттиргеннер. Ол шахтёрлар хоорайының чурттакчыларының эки тура ажыл-ижиниң түңнелдеринден оларның кылганы ажылы көстүп турар: дыка хөй районнарда чаа-чаа школалар, уруглар садтары, өске-даа социал-амыдырал тудуглары көстүп келген. Ногаан зоналарны калбартырынче ында улуг кичээнгей салып турар. Ол бүгүнүң түңнелинде Гавиржовта парктар болгаш скверлер девискээри элээн каш муң дөрбелчин метр калбарган.

ССРЭ-ЖЕ ЧОРУДАР ПРОДУКЦИЯГА — ЭКИ ШЫНАР

СОФИЯ. Бургастың И. Бояджиев аттыг судно кылыр заводунуң коллективи совет чагыкчыларга судно септээр эштип чорууур мастерскаяны дамчыдып берген. Ол дээрге Бургастың корабль тудукчуларының Советтер чуртунга Улуг Октябрьның байырлалынга өөрүп бол-дурган күш-ажылчы белээ болган. Ол чаа суднону болгар-совет эртем-техниктиг кады ажылдажылганың түңнелинде тудуп тургускан.

Бо чылын заводтуң коллективи Бургас округунга «ССРЭ-же чорудар продукцияга эки шынар» деп девизтиг шимчээшкинниң эң баштай эгелээн. Ол коллектив бодунуң алган хүлээлгелерин алдарлыг-биле күүседип турар: совет чагыгларны ёзугаар кылып үндүрген судноларны шуптузу чүгле дээрги эки шынарлыг.

СОҢГУКЧУЛАР-БИЛЕ УЖУРАШКАН

Румынияда чер-чер чөвүлелдеринге ноябрь 21-де болур депутаттар соңгулдаларының кампаниязы кизип түлүк чоруп турар. Депутаттарга кандидаттар-биле ужуражылгаларынга соңгукчулар оларга чүгле чагыгларны берип турар эвес, харын база муруңудагы чылдарның чер-чер чөвүлелдериниң ажылының түңнелдерин ол ужуражылгаларда ажыглап турар.

Найысылалды чаагайжыдылгаларының талазы-биле улуг ажыл кылдынган. Бухарестиң чүгле VI секторунда Грант дээр көвүрүгну болгаш оон чанын-кавызында кудумчуларны чаартып кылган. Ол вокзал районунда шимчээшкинни чүгле экижиткен эвес, харын районнуң чонунга база чадаг кижилеринге-даа улам таарымчалыг апарган. Ол ышкаш Дорувуа Таберей кудумчузу, Пэчий бульварының эртер кежээни улам калбарткан. 16 кудумчуну асфальттаан. Хоорайның чонунуң дузазы-биле уруглар 25 шөлчүгештерин кылган, 40 га шөлдүг чаа ногаан зоналарны тургускан.

ХАНОЙДА ДЕЛГЕЛГЕ

ХАНОЙ. Тудуг болгаш тудуг материалдарының үлетпүрүнүң талазы-биле Совет Эвилелиниң чедиишкиннериниң делгелгези социалистиг Вьетнамның найысылалында ажыттынган. Ону Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чылынга тураскааткан.

ССРЭ-де тудуг индустриязының соксаал чок хөгжүлдезиниң, тудугга эртем-техниктиг дыңнадыгның чедиишкиннериниң калбаа-биле ажыглап турарының дугайын фотографиялар, макеттер болгаш өске-даа делгелгелер тодаргайы-биле чуруттап турар. Советтер чуртунуң эң улуг дээн тудугларының, ылангыя Байкал Амур оруунуң дугайында көргүскен материалдар көрүкчүлерниң кичээнгейин хаара тудуп турар.

(СЭТА).

ПОЛЬШАДА БАЙДАЛ

ВАРШАВА. (СЭТА). ПАП агентилелдиң дыңнадыгларының ёзугаар алырга, ноябрь 10-да Польшаның үлетпүр бүдүрүлгеге черлеринге чогумчалыг ажыл хуну боол эрткен. Чурттуң аңгы-аңгы районнарындан Варшавада эки бүдүрүлге түңнелдериниң дугайында медээлер келп турар. Легница чес-руда бассейниниң дагжылары, Гданьскиниң В. И. Ленин аттыг судно септээр чериниң корабльдери болгаш Гдыньнуң Париж коммуназы аттыг септелге бүдүрүлгези, Познаньның пост-таварчылары, Познаньның машина тудукчулары, өске-даа бүдүрүлге черлериниң коллективтери дежеки ажылдаан. Чажыт контрреволюстуг идегеттерниң аорум-чурум үрээшкинин болдурар, ажыл соксадылгаларын организастаар, социализмге удур чыскаалдарны кылыр дээн оралдажылгаларын ажылчы чоннар деткивээн.

МАДРИДТЕ УЖУРАЖЫШКЫН

МАДРИД. (СЭТА). Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың киржикчилери куруннерниң төлээлекчилериниң Мадридте ужуражылгазынга ноябрь 10-да делегацияларның баштыңнарының албан ужуражылгазы эвес хуралы болган.

Ол-ла хүн ужуражылганың түңнел документизиниң төлевилелин ажылдап кылыр талазы-биле редакция бөлүү ажылдап эгелээн.

ВСР. Вьетнамның Коммунистиг партиязы болгаш чаза кадыг-дошкун үеде безин чурттуң аныяк салгалының келир үезин дээш ада ёзу-биле сагыш салып келген. Школага хамаарышпас өөредилге чоруу бүгү чуртта калбарган, школа назы четпээннерниң албан черлери база уругларның медицина хандырылгазы бээр халас. Хөй санныг клубтар, культура ордулары, кинотеатрлар ажылдап турар.

Улусчу эрге-чагыргазының чылдарында аныяк салгалды кижизидер база оларның кадыын камгалаар талазы-биле дыка хөй ажылдар кылдынган. Медицина хандырылгазын экижиткенинден чаштарның янзы-бүрү аарыгларадан хораар чоруу сөөлгү үжен чыл дургузунда 12 катап кызырылган.

ЧУРУКТА: найысылалдың уруглар садтарының бирээзинде. Ындыг албан черлери республикада 47 муң четкен.

ВИА—СЭТА-ның фотозу.

Ноябрь 11—Анголаның национал байырлалы, хамаарышпас чоруктуң хүнү

«ДЕМИСЕЛ УЛАМЧЫЛАВЫШААН, ТИИЛЕЛГЕ ЧАЙЛАШ ЧОК»

Ангола Улус Республиканың найысылалы байырлалдыг-биле шиметтинген. «Күш-ажыл партиязы — МПЛА делгерезин!», «Хамаарышпас чоруктуң хүнү делгерезин!», «Демисел уламчылавышаан, тиилелге чайлаш чок!» дээн каасталгалыг лозуннарлыг болгаш плакаттарны чер болганда аскан. Ол Африка чуртка колонизаторларның беш чүс чыл төрээниделиг чепсектиг шудургу демиселдиң түңнелинде чеди чыл мурнунда, 1975 чылда, чок кылган. Ажылчыннар болгаш тараачыннар эвилелиниң демдээ кылдыр хостуг Анголаның диштиг сылдыс биле хылыш сиилбирген национал тугун ол чылдың ноябрь 10-дан 11-же дүнезинде Луандага көдүрген.

Африка диике бот-эргелиг чаа куруненің хостуг келгени оон шынчы өнүүктериниң өөрүшкүзүн, а империализмниң турлаанга каржылавышкынны болгаш килеңнээшкинни кыжыктырган. АКШ баштаан империалистиг бөлүктер АУР-нуң тургустунганын Африканың Мурнуу чүгүнде бодунуң эжелекчи эрге-ажыктарынга кыжаныг кылдыр көргеш, аныяк республикага удур чепсектиг агрессияны өскүдүп үндүрген. Төп разведка эргелелиниң агентилели Роберо биле Савимби баштаан чарылдырыкчы, саттыныкчы бөлүглежиишкиннер, кеш-сөөк ылгаар Мурнуу-Африка Республиканың доктаамал армиязының шериглери, НАТО-нуң дыка хөй чурттарындан хөлезиленикчилер Анголаже халдап туруп берген. Ынчалза-даа ангола улус социалистиг дөм каттыжылга чурттарының, делегейниң бүгү демократтыг күштериниң деткимчези-биле агрессорларны ашкан тиилелгени чедип алган.

Улусчу Ангола социал-экономиктиг үндезин чаартылгаларны боттандырып кирипкен. Күш-ажыл партиязы — МПЛА болгаш АУР-нуң чазаа дайынның таварыштырган балыгларын эң кыска хуусаада экиртир, колониалдыг кинчи-бектен салгалып келген хожудааншкынны чок кылыр деп сорулганы салган. «Анголаны хостаарының улусчу чепсектиг күштериниң (ФАПЛА-ның) дайынчыларының республиканың дайзыннарынга удур тулчуп тургаш дег кылдыр ажыттаар деп [illegible] Дайын доозулгап соонда ФАПЛА-ның дыка хөй солдаттарын бот [illegible] ажыл-агый катап тургузар [illegible].

1976 чылдың эгезинде тулчуушкуннарның ам-даа [illegible] түлүк үезинде ангола командирлерниң бирээзи — Антонио Лоду-биле Уамбо хоорайга таныжыкан мен. Шериг хептиг, МПЛА-ның демдээн кедээн бортуг, холунда автоматтыг болдук сынныг, калбак эгиннег африкан кижи менээ мынча деп чугаалаан: «Дайзынны доозаш, өске сорулгаларны шиитпирлеп кириптер бис. Бажыңнарны, школаларны эмнелгелерни тудуп черин сайзырады ажылдаар бис. Бистиң черивис аажок байлак болдур ийин! Аас-кежиктиг амыдыралды чурттаар эргени бодувуң ханы-биле чаалап алган улуска харын ол бүгү байлактарны бараан болдурар бис».

Элээн сөөлзүредир Уамбога база дагын баргаш, Антонио Лоду-биле ужуражы берген мен. Армияның өске-даа дыка хөй командирлери болгаш политажылдакчылары ышкаш, партияның кыйгырыын ёзугаар ол улус ажыл-агыйында ажылдай берген болду. Бистиң биеэде чугаалажып турган чүүлдеривисти сактып келгеш, Антонио бодунуң күзели боттанганын чугаалады: кады дайылдажып чоруп турган эштери-биле мурнакчы кодээ ажыл-агый кооперативинде ол ажылдап турар.

АУР-нуң чазааның түскай декреди-биле хамаарышпас чорукту чарлааның соонда дарый черни сайзырады ажылдап турар кижилерге ону дамчыдып берген. Үлетпүр бүдүрүлгелерин, банкыларны национализастаан. Хамаарышпас хөгжүлдениң чылдарында республика үлетпүрүнүң болгаш кодээ ажыл-агыйның хөгжүдеринге дыка улуг чедиишкиннерни чедип алган. Чурттуң амыдыралында амгы үе-чада Күш-ажыл партиязы — МПЛА-ның хүрээлениң улам быжыглаар, профэвилелдерниң, аныктар болгаш херээжен организацияларының ажыл-чорудулгазын идепкейжидер талазы-биле чугула дыка хөй хемчеглер-биле демдеглеттинген.

Республиканың ажылчы чоннары байырлалын күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткаан. Хамаарышпас чоруктуң чүгле чеди чыл оон таварыштыр чаңгыс чүгле республиканың найысылалынга безин 150 ажыг бүдүрүлге планныг опаалдаларын ажыр күүсеткен. Чипаа шкодтары чүгле доли ныынарлыг продукцияны берип турар. Маланже мөжүде ховен дүжүдүн ажаап алыры шалыпкын чорул турар. Күш болгаш мал ажылын хөгжүдеринге онза кичээнгейни салып турар. Кооперативтерге [illegible] эки тура-биле кирериниң херээ уламчылаваан.

Анголаның делегейде аддары улуг. Тайбыңны бузурежилгени болгаш айыыл чок чорукту быжыглаар дээш, дашкы үреелдиг чоруктуң чавырлыышкынын ханылдыр болгаш [illegible] кыпсаарзаар дээш, Африканы ядерлиг чепсек чок зона болдурар дээш Ангола шиитпирлиг туржуп турар.

1976 чылда ССРЭ-ниң болгаш Анголаның аразында найырал база кады ажылдажылга дугайында чардынган керээ найыралчы совет-ангола харылзааларны быжыглап, шуут-ла бүгү адырларга ийи талалыг харылзааларны калбартып хөгжүдериниң калбак перспективаларын ажыткан.

Африканың Мурнуу чүгүнде социалистиг угланыышкынның оруу-биле бар чорур чурттуң дорунаашкынын империалистерниң болгаш Мурнуу-Африка Республиканың кеш-сөөк ылгакчылалының каржылаашкынын бажыыш-дан. Улусчу Анголага удур агрессия удаа-дааштыг тургускан. 1981 чылдың августа оон девискээринче Мурнуу-Африка расистер оор ёзу-биле шуруп кирип келген. Анголаның дайзыннары чуртта байдалды самдарадырын, Намибияның улузунуң чоптуг демиселин деткиир чоруктан ойталаар кылдыр ону албадаарын, ангола улустуң [illegible] дайзыны Савимбиниң контролю-биле Анголаның мурнуу талазынга далча курунени тургузарын оралдажырын кызыдыр. Кунене мөжүзүнүң чамдык чөзүн ам-даа эжелевишаан. Мурнуу-Африка Республиканың дайынзырак идегеттери тайбың чурттакчы чонга хамаарыштыр күчү-тургузукчунуг үүлгедиишкиннерни кылып, херээжен-нерни, кырганнарны болгаш чаш ажы-төлдү өлүрүп турарлар.

Ол байдалдарда бодунуң революстуг авангарды — Күш-ажыл партиязы — МПЛА-ның доктаадыр сырый каттыжарынче бүгү ангола улусту АУР-нуң президентизи Ж. Э. Душ кыйгырган. Республиканың хамааты бүрүзү бодун солдат кылдыр сапаар ужурлуг деп, ол онзалап демдеглээн. Ангола курунениң баштаннары ол сөстерин бүгү Ангола Улус Республиканың политиктиг чугула лозуң апарган.

Анголаның хамаарышпас чоруунуң 7 чыл оон таварыштыр ангола улуска дайыр чедиипшаан, совет кижилер чаа амыдыралды тургузарынга оон улам улуг чедиишкиннерлиг болдурун күзеп турар.

Н. СЕМЕНОВ,
СЭТА-ның корр.

Луанда.

ЭН-СУГНУҢ ЭЭЗИ

Тоора-Хем» совхозтуң төвү — Адыр-Кежиг суур. Оон чаартынып турары илден: сарыг дыттан туткан чаа бажыңнар ында-мында агарар, чаа-ла тавааи салып эгелээни база эвээш эвес. Янзы-бүрү плакаттар, лозуннар-биле аяи кирр шиметтинген узуи-на хүрен бажың. Совхозтуң конторазы ол. Анаа кире бергеш, директорга дораан таваржы бердивис.

Ол бисти кабинединче эдертип кире берди. Валентин Чамыянович Куулар совхозтуң ажыл-ижиниң дугайын биске таныштырып олура, мынча дей-дир:

— Бисте багай эвес малчыннар бар. Күзээр болзунарза, оларның бирээзинге чедирип болур мен. Бо хире ырак-узак черге адап-сурап чедип келген улус оларның ажыл-ижин сонуургазынарза артык эвес боор.

«Чыткан теве аксынга каңмыыл киргеп деп чүве болалдыр» дишкеш, директор-биле кады чорууурунга күзелдиивис-биле чөпшээрештивис. Улуг-ла эргижиревээн «газик» сайырам даштыг орук-биле чорупту.

Арга-арыгларны эртип, кырлааннарны ажып, ханы өзеннерни кежип чорааш, бир-ле ажык шөлге үнүп келдивис. Оруктан ырак эвесте ааржы чадып каан дег, ак чайт хойлар чаптыла берген оъттап чорлар. Хойларның дүгүнүң арыг, аккыры хөлчок. Директор чугаалай-дыр:

— Барыын талакы райоппэрдан мындыг арыг дүктүг хойну чайын-даа, кыжын-даа көөрү ховар боор чүве. Бо хойларны көрүнер даан, чүп каан дег, арыг ак дүктүг. Чүге дизиңзе чымдыгыл дээрге, кадарчызы кижи боларны чаъстыгда шалбаалыг кажаа иштинге турусалас, кажаазының иштин бичии-ле шалбаалаңы бээрге, өске черже чайладыр тудуп ап турарынаа-дыр.

Мактап чорааны малчынның аалынга бисти директор чедирип келди. Шала [illegible] сыныныг, дашындан көөрге беженнин иштинде назылыг, чазык арын-шырайлыг ындазында чугаасоокур эр болду. Меңдилештивис.

Хойжу Кол Сотпаевич Мырзынай малчыннап эгелээнин, ажыл-ижин бирден-бирээ чокка хөөреп олур.

...Кол Сотпа ашак чер өглеп, тайга-таңды кезип, аңнап, аң-мең сүрүп чорбаан. Хем унунга эвээш мал азырап, оон-биле ажы-төлүн азырап келген. Ында-хаая аңнагылаар-даа тургулаан. Аар-артыг-дизигниг, арбын олчалыгдаа келбес. «Ча, аргада алымныг, өзенде өөлиг эвес, алдырбас аңны сүрүп тургаш чоор боор...» дээш, ашак аңнавайн баргылаар. Элээди болуп өзүп, эр апарган оглу Мырзынайга ол ыналыш салып турган.

— Сен-не харын элбек эътчаг эккеп, олча-өлүктүг кээп мени амырадыр болдуң бе, оол — деп, Сотпа бир-ле катап оглу Мырзынайны тайгаже диичилер-биле кады аткарып чорудуп тура, чугаалаан.— Бо таңды мени кызаан чүве дег, аңнап бээр эвес, пат чадашкан кижи-ле болгай мен. Ам сени аткарып турарым бо. Сен бистиң «азыранчывыс» болур чадавас боор сен.

Баштай дииңнээн чылында аныяк Мырзынайның олчазы пат болган. Харын-даа аңчыларга аартынаткаш келген. Ам канчаар, ашак оглун кээргеп чугаалаан:

— «Аргада алымныг, өзенде өөлиг эвес» дижир чүве болгай. Аң-мең ээлаш пас чүве болганда, төрээн колхозувустуң азыраан малындан кадарар бис ыйнаан. Колхоз даргазы Василий Саннмаевич: «Мал кадарар кижилер тывылбайн тур, инектер хүлээп алгаш, кадарып көрем» деп олурган чүве.

Кол Мырзынай ааазы Сотпа ашак-биле кады 1949 чылда «Тоора-Хем» совхозунга инек кадарып эгелээн. Оон бээр үжен үш чыл эрткен. Бо аразында Кол Сотпаевич Мырзынай малдан [illegible].

— Үжен ажыг чыл дургузунда черле кандыг мал кадарбадым дээр: баштай инектер эгелээш, оон соонда кезек када ийи база чылгы малдаан, ам аалдының сөөлүнде тайга доктаааганым бо-дур. Даштын кодан хойну беш чыл улаштыр кадарып келдим. Баштай хүлээп алырымда тоглулар чүве. Ам харын назылап кызаан, келир чылын эътке дужаар апаар боор.

— Силерниң бо совхозтуң байдалынга черле кандыг малды азырап өстүрер болза, эң-не ажыктыг деп бодаар силер?— деп, Кол Сотпаевичиден сонуургап айтырдым.

Кижим элээн боданып, таакпылап олура, харыылады:

— Мен бодаарымга, маңаа хойнуң баш санын амгы турар сес муңдан ажырган херээ чок. Оон көвүдээрге, одарбелчиир чедишпейн баар. Черле ынчаш, ажы-биле чугаалаарга, бо чер тайга болгаш, шээр малга шоолуг таарышпас, «бора оъттуг». Чөөк дүктүг ангор өшкүнү муң баш чедир өстүрүп болур. Ынчалзажок ол малга хая-даштыг, хар ныырынмас чуук чер херек чүве ыйнаан. Ындыг черлер бисте база ховар болдур эвес бе. Совхозтуң байдалынга эң-не таарыжыр мал ийи биле чылгы. Бии-Хемниң бо талазында Мөөн-Хөл девискээрин ап көрээлинер даан. Бо дээрге чылгының ёзулуг одары чер. Чылгы оът далдаар, улуг хар тоор эвес. Маңаа ону өстүрер херек. Муң ажыг чылгы маңаа чайлыг турлагжыыр. Чылгыга азырал база херек эвес-тир. Чүгле мт-куштан эки карактап кадарар ол-ла. Ол малдан совхоз эрбын арыг орулганы ап болур. Оон ынай ийи малды өстүрер херек. Ол база орулгалыг мал. Шаанда бистиң совхозка чылгы-даа, ийи-даа турду. Та канчангаш ынчанган чүве ийик, ол малдарны бистен үзүп алгаш, «Май 1» совхозка аппарып берипкен. О- «тургулдаары» [illegible] чүве дижир чораан. А оон чүү [illegible] Ажыраар [illegible] туржук. [illegible] хамык чылгы шупту кыргып каа часкан-дыр. Чылгы малдап билбес улуска хөй малды хүлээдип бээрге, [illegible] ап-мен ынкаш, эргеже чалап алап турган. Ынчаар хөй мал чудап өлген, ис чок читкен [illegible] дыр. Ам харын ааты сөөлүнде көөп эвээш чылгыны, элээн хөй ийини бистиң совхозка катап эгидип берген-дир. Мурнуку хевээр-ле бистиң совхозка чылгы, ийи олчаан турган болза, ам талыйтыр өскен турбас бе. Кандыг-бир хемчегни алырда, ону хандыр өөренип көрбес чорук арай багай уржуктуг болуру оон-на илдең ышкажыл.

Бодунуң хойжу ажылынга хамаарыштыр чугаалажы бээривиске, Кол Сотпаевич мынча диди:

— Нарын дүктүг хойну ам беш чыл кадарып келдим. Бо черге таарыжып болур, ажырбас мал чүве-дир. Харын чем безин далдавас хой-дур бо. Оътту нинг оът, бора оът деп ылгавас чиир. Мону маңаа элбеги өстүрер дээрге, одар-белчиир кызыы боол турар. Оон башка ажыктыг мал-дыр. Совхоз арыг орулганы чүгле хойдан ап турар. Маңаа хойну кыжын колдуунда тургузу азыраар апаар, чүге дээрге хар улуг дүжер, эки одар чок. Моон у урунда эрбын мал чемн херек. Мен бодум чылдың-на 15 тонна ситенин белеткеп алыр кижи мен. Ам база ынчаар кылып алдым. Өдек-кыштаамны чазын-на септеп каан мен.

— Он бирги беш чылдың чангы чылының планын күүседир дээш бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери шудургу ажылдап турар — деп, кезек болганда Кол Сотпаевич чугаазын уламчылады.— ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оон төлептиг белек-биле уткуур, чурттуң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырар дээш мен база белеткен хүлээлгени алган, кылып ажылдап тур мен. Хөй [illegible] хураган алыр дээш [illegible] бар[illegible] 90-ны [illegible] 2,3 кг [illegible] хойга онаар 100 ху[illegible] 2,3 кг [illegible] чүгле Кол Сотпаевичтиң күжү-биле белеткеп ап турар. Өдек-кыштааның септелгезин соңгаарладып, өскелерге чарбыттынып олурбас, боду-ла баш удур кылып алыр. Кол-ла чүве — чайгы семиртилге кадаын мергежилдиг чорудуп турары. Чаъстыгда малгаштыг кажаага хоюн кирбес, кажаазын кургаг черге солуй тудуп ап турар. Ынчангаш хойларның дүгү арыг-силиг, ак, боттары улуг-шыырак, семис.

— Малгаштыг, шалбаалыг кажаага турар хөй аскактап аарыыр — деп, Кол Сотпаевич чугаалады.— Оон аңгыда, хойнуң дүгү база сазаиналып үрелир. Ынчаар кежинче малгаш, шалбаа сиңген хөй эки семирип шыдавас, арган, харынсыргай болур.

Агаар - бойдузунуң байдалы нарын-берге черде турар хиреинде-ле Кол Сотпаевич хойну эрте, ооладыр деп-шилгелиг арганы шиңгээдип алган, ынчангаш чыл бүрүде бедик түңнелдер чедип ап турар. Кежээниң мурнунда — мактал. Оон күш-ажылын совхозтуң дирекциязы бедии-биле үнелеп, ону хөй удаа ордектиг чүүлдер болгаш хүндүлел бижиктер-биле шаңнап келген. Мурнакчы малчын — Адыр-Кежиг кодээ Советиниң депутадынга ам үш чыышта улаштыр соңгудуп келген. Үжен үш чыл малчын стажтыг хой...улар Кол Сотпаевич Мырзынай биле оон кадайы Чүктээрек Намзырайевна Бараанның ажыл-ижин кыскаазы-биле көргүзерге ындыг-дыр.

Эн-Суг — Кол Сотпаевичиниң төрүттүнген болгаш өскен чери. Мал азырап өстүреринге кончуг таарымчалыг, аажок одар-белчиирлиг. Кол Мырзынай өске чериниң ээзи болуп, совхозунуң малын өстүр азырап. Төрээн чуртунга, чонунга ажыктыг ажыл-херекти бүдүрүп турар. Эн-Сугга бистиң [illegible] Бирдүүзэчет малчынның [illegible].

Ырак-узак, тайга-таңда [illegible].

К. АРАКЧАА

Тожу район.

ДАГДА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧЕЧЕКТЕЛИИШКИНИ

Социалистиг тургузуушкунуң чылдарында Чечен-Ингуш АССР-ге культурага болгаш эртемге чаа-чаа чедиишкиннер чедип алдынган. Чечен, ингуш, орус дылдарда солуннар, журналдар, номнар парлаттынып турар. Чурулга уран чүүлүнүң, графиканың, скульптураның мастерлериниң мергежили улам бедээн. Республиканың чурукчуларының ажылдары дыка хөй делгелгелерге тергиин эки деп үнелеткен. Чечен-Ингушетияның «Вайнах» танцы ансамблинде түс черниң хореография уран чүүлүнүң кайгамчык талалары байлак, ооң гастролю чедиишкинниг чоруп турар.

Чурукчуларның, скульпторларның, ажылдарында сураглыг революсчуларны, хамааты болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырларының, орус болгаш совет чогаалчыларның, шүлүкчүлерниң овур-хевирин тергиин эки көргүскен.

ЧУРУКТА: РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, скульптор И. Бекичев биле Чечен-Ингушетияның уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, республиканың Чурукчулар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы Т. Ахмедов.

Р. ДИКТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроиниказы.

ЧАА ЯСЛИ-САД

Таңды районда «Россия» совхозтуң төөү Владимировка суур чыл келген тудум чаагайжып, ында культураның, ажыл-агыйның, чурттаганың чаа-чаа тудуглары немежип турар.

Бо юбилейлиг чылда совхозта 140 уруглар турар чаа ясли-садик бажыңын ажыглалга киирген. Ийи каът бажыңны тудугжулар Октябрь байырлалының бүдүүзүнде ажыглалга дужааган. Совхозтуң ажылчыннарының уругларын ол ясли-садик хүлээп ап эгелей берген.

Бистиң корр.

Кызылдың автоорук техникумунда автоорук тудуунуң мергежилинге сес чүс ажыг кижи өөренип турар. Техникумну чыл бүрүде 180 хире кижи доозуп үнүп турар. Техникумнуң башкылары мында өөренип турарларга тускай мергежилдиң айы-биле эртемнерни ханызы-биле билип алыр дээш бүгү таланың методиктиг ажылдарын чорудуп келген.

Чоокта чаа ССРЭ-ниң Дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министерствозу чурттуң бөлүк башкыларын «Тускай ортумак өөредилгеге чедиишкиннери дээш» деп хөрек демдээ-биле шаңнаан. Оларның аразында Кызылдың автоорук техникумунуң башкызы А. Д. Комарова база бар.

ЧУРУКТА: химия башкызы А. Д. Комарова кичээл үезинде.

А. КРЕСТЬЯНИНОВТУҢ фотозу.

СПОРТТУҢ МАССАЛЫЫ ДЭЭШ

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам көдүрер дугайында» доктаалын күүседир талазы-биле эвээш эвес ажылдар Эрзин районда чоруттунган.

Сөөлгү чылдарда районда күш-культураның болгаш спорттуң улам маңнаң хөгжүлдезинге эреңнек чугула чамдык байдалдар тургустунган, ооң материалдыг баазазы элээн быжыккан. Бо хүннерде районнуң күш-культуржуларының ажыглалында 3 спорт залы, 7 баскетбол шөлдери бар. Күш-культураның 13 коллективтеринде 2500 кижи доктаамал ажылдап турар секцияларда хаара туттунган.

1982 чылдың 9 айларының түңнели-биле ГТО-нуң нормаларын 1258 кижи дужааган, национал хевирлерге РСФСР-ниң 1 спорт мастери, ССРЭ-ниң спорт мастеринге 2 кандидат, бирги разрядтыг 12, массалыг разрядтарның 1257 спортчуларын белеткээн.

1981—82 чылдарда районга организастаттынган 20 ажыг спортчу маргылдааларга 800 күш-культуржулар киришкен. Республика чергелиг маргылдааларга районнуң командалары доктаамал киржип, шаңналдыг черлерни чедип ап келген.

Районнуң спорт комитеди (даргазы Ш. Ала), республикада эң ажылдыг күш-культура коллективтериниң одуруунда чорup турар.

Күш-культура болгаш спорттуң массалыг чоруун улам көдүрер талазы-биле ажылдаан район эмнелгези, Нарын, Эрзин ортумак школалары, районо, НХК-ның коллективтери эки организастап турар.

«Хаак оруу кыйгырып тур» «Шупту хаак оруунче!» деп бүгү-эвилел чарыжынга районнуң күш-культуржулары идепкейлиг киришкеннер. Сөөлгү үеде район төвүнде болгаш өске-даа суурларда эртенги сула шимчээшкиннерни массалыг эрттирери нептерээн. Сентябрь 12-де чадаг чарыш хүнүнде районнуң ажыл-ишчилери идепкейлиг киришкен: 2000 ажыг кижи ол хүн чарышче үнген.

ВЛКСМ райкомунуң кубогу дээш волейбол маргылдаазынга 160 ажыг ойнакчыларлыг 20 команда киришкен. 1981—82 өөредилге чылында хостуг хүрештиң, волейболдуң, хаак спортунуң шыдыраның секциялары Эрзин, Бай-Даг, Нарын школаларында доктаамал ажылдап турган.

Күш-культуржу коллективтерге спорттуң хоочуннарын болгаш чемпионнарын бызыглаар ажылды районда практикалап турар. Хаак спортунга республиканың «Урожай» ниитилелиниң чемпионнары чораан Норбу Сыдам-оолду, Соян Сүге-Маадырны, район эмнелгезиниң, улус өөредилгезиниң коллективтеринге, сураглыг мөгелер Михаил Калин-оолду, Сергей Монгушту, Маадыр Кызыл-оолду Бай-Даг, Нарын суурларга болгаш № 5 КМК-га хөй-ниитичи тренерлер кылдыр бызыглаан. Ол мышкаш шыдыраага республиканың каш дакпыр чемпиону Идам-Сүрүң анаяк шыдыраачыларның дагдыныкчызы башкызы хөй-ниити хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, шыдыраның уран аргаларын аныяктарга дамчыдып берип турар.

Спортту болгаш күш-культураны районга нептередир, массалыын көдүрер ажылга НХК-ның начальниги Д. Куулар, хөй-ниитичи тренер Э. Куулар, райкүуском даргазының оралакчызы Х. Кара-оол идепкейлиг киржип турарлар. Спорттуң шыдыраа, хостуг хүреш, самбо дээн хевирлери районда сайзырап турар. Күш-культураны болгаш спортту хөгжүдер талазы-биле хемчеглер алдынып турза-даа, ону ажылчы чоннарның хүн бүрүдеги амыдыралынче киирер, массалыг чоруун улам бедидер талазы-биле ажылдың дециели ам-даа кудуу.

Совхозтарның партия организациялары, дирекциялары, хөй-ниити организациялары бүдүрүлге гимнастиказының инструктор-методистерин шилип тывар, оларның харыысалгазын бедидер ажылче кошкак кичээнгей салып келген. 1981 чылдың дургузунда Ленин аттыг, «Мөрен» совхозтарның инструктор-методистери доктаамал ажылдаваанындан спорт ажылы ол черлерде кудуу деңнелде.

Районнуң школаларында тускай эртемниг күш-культура башкылары чедишпезинден күш-культура кичээлдерин чогуур негелдезинге четпейн турар. ГТО нормаларын дужаап турарларның хөй кезии школачылар.

ГТО-нуң район комиссиязы ам-даа четпес ажылдап турар.

ВЛКСМ, ДОСААФ райкомнары аныяктар ортузунга спорттуң шериг-дузалал хевирин чедир организаставаан турар. Совхозтарда, албан черлеринде, организацияларда база школаларда спортчу кежээлерни, спортчуларның көргүзүглүг оюннарын четпес организастап турар, районда күш-культура болгаш спортту хөгжүдерниң темаларынга лекциялар эвээш номчуттунуп турар.

Партия организациялары, ВЛКСМ райкому, районнуң күш-культура болгаш спорт комитеди, хөй-ниити организациялары совхозтарга, күш-ажылчы коллективтерге, школаларга, албан черлеринге, чоннуң чурттап турар черинин айы-биле күш-культура болгаш спорт ажылынга удуртулганы акижидери дээрге-ле социал-экономиктиг айтырыгларны шиитпирлээриниң чарылбас кезээ кылдыр санап турар.

Бо четпестерни түс-түс коллективтер дарый чугаалажып сайгарган, чер-черлерниң байдалдарынга дүүштүр хемчеглерни ажылдап кылыры, оларны амыдыралга боттандырары негеттинип турар.

Д. ДАМБА-ХУУРАК.

Ноябрь 18-22 хүннеринде Кызылга болуп эртер хостуг хүрешке зона маргылдаазынга киржири-биле бистиң республиканың шилиндек командазы бо хүннерде белеткелин чорудуп турар. Мааа 74 килограмм деңзиге хүрежири-биле «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң толээзи, спорт мастеринге кандидат Александр Ойдуп база кирген. Ол чоокта болуп эрткен спартакиаданың база бир чемпиону.

ЧУРУКТА: Александр Ойдуп хүреш үезинде.

В. КРИВДИКТИҢ фотозу.

«Торпедо» чемпионнаан

Улуг Октябрьның байырлалынга тураскааткан хол бөмбүүнге эр улустуң аразынга эш хуузунуң ужуражылгалары байырлал хүннеринде Кызылдың «Херел» спорт залынга болуп эрткилээн.

Аңаа күш-ажылчы коллективтерден «Тыва совхоз тудугу» каттыжышкынының, пассажир автобудурулгезиниң, Жданов аттыг совхозтуң, Тываның геология экспедициязының база педагогика институдунуң, кодээ ажыл-агый болгаш автоорук техникумнарының, № 1 профтехучилищениң ниитилели-биле тос командалар киришкеннер.

Баштайгы оюннардан эгелеп автоорук техникумунуң, геология экспедициязының, пассажир АТБ-ниң, «Тыва совхоз тудугу» каттыжышкынының командалары удурланыкчыларын удаа-дараа тиилеп алганнар. Түңнел оюннарга пассажир АТБ-ниң «Торпедо» командазы «Тыва совхоз тудугу» биле автоорук техникумунуң командаларын уткаш, бирги черни бүдүрелдиг-биле алгаан.

Тиилекчилерге шаңналдарны тывыскан.

Бистиң корр.

НОЯБРЬДА КИНОЛАР

Мосфильм киностудиязының үндүргени өңнүг уран-чечен кинону «Дүрген... чажыт... губчека» дээр. Ону херек кырында болган болуушкунга үндезилеп кылганындан көрүкчүлерниң кичээнгейиң хаара тудуп келир. Якутияның губчеказы Төпче медээ чоруткан. Ында ак дээрбечилерниң тылызынче эвээш санныг отрядты чоруткаш, актарның хөй өлүктү океан шыдынче аппаар дээш белеткенип турарын, ол өлүктү камгалап алырын дыңнаткан. Өлүктү камгалап алыры чүгле аныяк Совет чуртка херектиинден ангыда, дайзыннарның кызыгаар мындындан бөвчепсек сөөргүп эккээрин болдурбазы ол бичии отрядтың сорулгазы турган. Эртинмес тайганың кокпазын билир орук баштакчызы олче-даа, отрядтың командири Аксёнов даалганы күүсеткен. Кинонуң автор-режиссёру А. Косарев, сценаристери В. Шульжик, О. Волгин. Кол маадырларга Г. Юматов, И. Вельяминов, Л. Марков, В. Басов олар бедик мергежилдиг-биле ойнап турарлар.

Аныяк кыс Наргизтиң өлүрткениниң дугайында истелиишкин херээн «Немей чаа ве» деп кинону Азербайджанның кинематографистери кылган. Ол кино «Найырал» кинотеатрга үнүп эгелээр.

Литваның киностудиязы «Факт» деп бедик утка-шынарлыг фильмни үндүрген. Ону совет кино уран чүүлүнүң улуг мастери В. Жалакявичустуң сценарийи-биле тургускан.

Литвада бичии суур Пирчюпяйга 1944 чылдың июнь 3-те фашистерниң үүлгеткени айыыл-халаптың дугайында чугаалап турар. Суурга хүндүс он бир шакта немец чуък машиналары кестүп келир, а ийи шакта полковник Тителиге командылаткан өлүрүкчүлер чедип кээр. Олар чүнү-даа билбээн чурттакчыларны шыкка ойладып кээр... Ооң дугайында бижиири берге, ону көөрү база чугула.

Ол фильм Кызылдың «Пионер», «Каа-Хем» болгаш «Восток» кинотеатрларынга үнер.

Режиссёр Ю. Райзманның тургусканы-биле «Хуузунда чурттаар» деп уран-чечен фильмни мосфильмчилер кылып үндүрген. Мында режиссёр көрүкчүлерни шынгыы боданып, маргыжарынче кыйгырып турар.

Бо фильмниң кол маадыры Сергей Никитович Абрикосовтуң ролюнда сураглыг актер М. Ульянов ойнаан. Көрүкчүлер Сергей Никитович Абрикосов-биле кажан ол завод директору дужаалындан пенсияже үнер, үнүп-даа эвес, удуртур ажылдан аныяк кижиге «чайлаар» берип, турда, таныжар бис. Ол хенертен хуузунда чурттаганының аңы өг-бүле амыдыралының дугайында чаа-ла билип эгелээр. Ооң мурнунда ол бүдүрүлгезин хереңниге бүрүнү-биле бердинген турган кадайының соңуургалын-даа, уругларының оглун, тускай өг-бүлениг апарганын-даа эскербейн чораан. Ам келгеш хүн бүрү хуузунда чурттаганының бир-ле чиктиг, аңаа эзочогу аажок болур.

Бо киноның рольдарында Н. Саввина, А. Блохин, Е. Сапаева, И. Губанова болгаш өскелер-даа киржип турарлар. Ол кино ноябрь 22—24 хүннеринде «Найырал» кинотеатрга болур.

Моолдуң кинематографистериниң уран-чечен ийи фильми ноябрь 25-те «Найырал» кинотеатрынга үнүп эгелээр. Ол болза «Дайзынның ижээнинге» болгаш «Чаңгыс класс-чылар» деп фильмнер-дир.

Владимир Ильичиниң 1917 чылдың февраль-октябрьда ажыл-чорудулгазының дугайында болгаш өске-даа документалдыг киинолар бо айда болгулаар.

Массалыг узуткаашкын кылыр химиктиг чепсектиң шепелдезин тайбыш чурттакчы чонга чорудуп турар Пентагоннуң дерзии чүүлдерин ГДР-ниң «Гриип Кинг-Конг» деп телефильминде көргүзүп турар. Англи кинематографистер Тристан болгаш Изольда дугайында легендага үндезилээни ол фильмни 16 харлаан кижилер база көрүп болур.

И. ГВОЗДАК,
кинопрокаттың улуг редакторы.

Сонуургактарга

ДОН КАЗАКТАРЫНЫҢ ХЕВИ

Ростовтуң чурт-шинчилел музейинде ажыттынган экспозиция Дон казактарының идик-хевиниң төөгүзүн көргүскен. Мында амыдыралда үргүлчү ажыглап чоруур эт-херекселдер, костюмнер хевири делгеттинген. Ол мышкаш чураан чуруктар, бурунгу шагның эрги номнарындан чуруктар, тырттырган ховар чуруктар база бар. Экспонаттарның чамдызы, экспедициялар үезинде тывылган, а кезиин түс черниң чурттакчылары белек кылдыр эккелген.

Сибирьже орук изекчизи Ермак Тимофеевичиниң кандыг хеп кедип чорааның билир бис. Дон казактарының тургусканы классиктиг туристкаалда казактарның атаманын кафтанныг, узун сапогтарлыг кылдыр көргүскен. Улустуң маадыры Степан Разинниң овур-хевирин чогаалдардан тодарадып болур. Эрги казак хеп кедеринге ынак, бедик бөрттүг, өңнүг, калбак кир киржаныр чораан. Доннуң херээжен чону кружеваларны аргып, сыгыгларлыг; ленталар, кожаалар-биле каастаан хепке ынак чораанлар.

Делгелгениң бир кол кезии — М. А. Шолоховтуң «Оожум Донда» чуруктары болган. Чыжоа делегейниң бирги өөнүнче Григорий Мелеховту кандыг хептиг үдээнин. Ол чылдарда казак херээженнерниң канчаар кеттинип чораанын көргүскен. Кызыл кожааныг көк фуражка бөрт, кызыл лампастарлыг көк чүвүрүн делгээн, ол дээрге. Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде казак полктарның шериг хевидир, ону Донның суурларының, станицаларының улуг назылыг чурттакчылары ам-даа чоргаарал-биле кедип турарлар.

В САКТАКОВ.

Дона-Ростов

КАНЧАП АРАГАЧЫ АПААРЫЛ?

Кижиге, эң ылангыя аныяк кижиниң организминге арага кайы хире хоралыгыл? Медицина эртемнериниң кандидады Д. К. ОНДАРНЫҢ ол айтырыгга харыызын моон адаанда парладывые.

Аныяк кижилерге араганың хоралыының дугайында чугаалаары артык эвес. Аныяк кижи араганы баштай ижип эгелээрде, арагалаар улусту өттүнүп эгелээрлер. Арагалап берген аныяк кижилерни медицина эртеми ёзугаар хынаарга мындыг: чаа өзүп олурар организмге арага эң хоралыы-биле дээр, чүге дизе улуг улустуунга деңнээрге чаш организмниң камгаланыр күштери эвээш болгаш бышыкпаан болур.

Он хар четпээн бичии уруглар 2—3 онааш араганы ижипкеш, эң берге хоранналыышкынга таваржыр ийикпе, өлүп болур, ол дээрге 15 грамм арыг арага-дыр. Араганы бичиини-даа ижерге угаан-медерелге өскерлиишкиннер болур. Эмиирик кижи болунуң мозу-шынарын болгаш долгандыр болган бодуушкуннарны хынап көөрүнүң серемчилелин чидирип тер. Бодун кончуг кижи кылдыр көрдүнер, чугаалы көвү дээр, угаан-медерелиниң ажылы кудулаар.

Араганың хойну ишкенинден хораннангаш, өлүп болур. Аныяктар чамдыкта кандыг-бир кежээге чыглып алгаш, ону хөглүг-биле эрттирер дээш арага ижип, хойну ишсе-даа, эзирбес кижи болуп сап, маргышканзыг ижип туруп бээр. Ынчаар ишкеннерниң «маадырлыг» чоруу багай түңнелдиг болуп төнер.

Кижи дораан-на арагачы апарбас. Баштай таныштар мурнунда эш-өөрү-биле ийи-бир дугураашпы ижер. Ол үеде кижиниң организми шыырап апарган мышкаш сагындырар. Чамдык кижилер араганы ынчаар-ла чоорту ижип эгелээр... Арага ишкенде уйгу үрелир, чемге хөөн чокталыр, кижи биле чугаалажыр бедип хөөнү чокталыр. Арагалааның дараазында ооң бөйдалы баксыраар: бажы аарып, чемге хөөн чок болуп, хол, буду сириңнээр, аас иштин багай амданныг апаар. Ынчаар чүдээ ишкенден ону «эмнээр» дээш катап арага ижиптер, ооң соңгу байдалы бажырип, сегээн амданныг апаар. Бодаарга [illegible] хевирлиг болур, шыныында арага организмче улам-на сиңип, кадыкты үрептер. Арагалап чүдээш ону «эмнээр» деп чанчыл дээрге, арагалап хоочураан, аарып, араганың тамызынче ханылап бар [illegible] дары-дыр.

Араганы үргүлчү ижип [illegible] рарга, нерви системазынга, чүрек, хан дамырларынга, тыныш органнарынга, [illegible] баарга кончуг хоралыг. Организмде араганың [illegible] [illegible] дыка [illegible] [illegible] турар, кымыскаларда ижип-ле турар [illegible] неттинмес органиктиг өскерлиишкиннер организмге тыптыр. Араганың салдарындан чүрек шын эвес ажылдаар апаар, ооң минутада согары көвүдээр, чүрек шыңгаңнары чаг-биле чоорту бүргеттинип, ооң ажылы кошкаар. Чүрек [illegible], тыныштаар, кижи [illegible] болгаш [illegible] [illegible] өңнү апаар.

Араганы үргүлчү ижерге [illegible] [illegible] кады үрелип, дедирни хоочураар, ооң улаштыр гастритче шилчип, хырын, ооң кулук үндүрер бестери үрелир. Чемге хөөн чокталыры-биле [illegible] хырынга [illegible] доктаар, ооң хүлүгүшкүнү [illegible]. Арагадан ынчаар [illegible] кижиниң сарыы хайнып, [illegible] болганыр, кустурар [illegible] чок болур. Араганың уламындан баар [illegible] дыка баксыраар. [illegible] дээрге бистиң организмиңиң [illegible] химиктиг лабораториязы. Организмде бүгү-ле хоралыг будумелдерниң арыглаашкыны болгаш чемниң [illegible] баары [illegible] болуп турар. Арагага баары ижерге баарның клеткалары-ның тургузуу үрелир. Баар клеткалары чаг-биле солуттунга бээрге, ооң хемчээли улгадыр. Арагадан аараан ужурундан, үе эрткен тудум баар бичиилеп, дырыжып [illegible] дээр. Ол дээрге баарның цирроз (шаараш) аарыы тыптыр. Ооң салдарындан ижинге ыжык тыптыр, саргарар аарыг болгаш өске-даа аарыглар тыптып болур.

Бо дээрге арага-биле организмниң хораннаныышкынының түңнели-дир. Ындыг аарыг кижиниң өлүмге чедирер. Арага ишпес кижилер-биле деңнээрге арагачылар баар аарыындан 9 катап хөй-биле өлүп турарлар.

Бистиң чуртувуста [illegible] миллион оолдар болгаш [illegible] спортка [illegible]. Спортчулар кажан [illegible]. А маргылдаа мурнунда арага [illegible] кижи [illegible] [illegible] [illegible]. Спорт кижиден [illegible], дүргеи шимчээшкиннерни, бодалдыг санаашкыннарны болгаш организмниң кадыын негээр. А арага болза, дүргеи реакцияларның, шыңганнарның күжүн кудуладыр, угаан-бодалды сээденнедирип билдинигир.

Бо дугайында бир алдарлыг спортчу мынча деп чугаалаан: «Кружка ишти пиво — хууң ишти дер-дир». Бир кружка пивонуң хоразын чидирерде — хууң ишти дерни кижиниң үндүрери болур. Ынча дерни үндүрүп, пивону организмден чайладыры ындыг-ла белен эвес. Кижи араганың уламындан спорттуң байдалын чангыс-ла хүн чидирип болур, ону эгидип алыр дээш ай дургузунда ажылдаар апаар. Ёзулуг спортчу арага ишпес таалпылавас деп чүвени билири чугула.

Совет кижилерниң [illegible] [illegible] — арагалаар чорук биле шыңгыы демисежири болур. Арага аарыындан чайлаар дизе, аныяк кижи болдур, араганы улаштыр [illegible] [illegible] [illegible] болур. Арагадан [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

телевидение

НОЯБРЬ 12-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Мультфильмнер. 9.20 — Туркмен ССР-ниң Күрүнениң танцының алдарлыг ансамблиниң концерти. 9.50 — «Мээң чурттап турар бажыңым». Уран-чечен фильм. 11.25 — Медээлер. 11.30—14.15 — Медээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ». Документалдыг телефильмнер. 15.10 — «Алдын күс». Музыкалыг дамчыдылга. 15.40 — М. Горький. «Америка дугайында очерктер». 16.15 — Хөглүг стартар. 17.00 — К. Сен-Санс. «Фантазия». Күүседикчилери: РСФСР-ниң алдарлыг артистери Э. Москвитина болгаш В. Жук. 17.15 — «Аныяктарның адрестери». 18.15 — Чурук бүрүзү-биле — хүн[illegible]

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Эртем дугайында». Эртем болгаш техника талазы-биле ССРЭ-ниң 1982 чылда Күрүне шаңналдарының лауреаттары. 19.45 — «Куда». Кинокомедия. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Орус музей». «XVIII вектиң чурулга уран чүүлү». 22.05 — Бөгүн делегейде. 22.20 — Даштыкы эстраданың аялгалары. 23.10 — 00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Зенит».

ИИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.30 — Аваазының школазы. 13.00 — Чурулга уран чүүлүнде төөгү-революстуг тема. 13.30 — Н. А. Некрасовтуң лирикасы. 9-ку класс. 14.00 — «Ада-чурттуң Улуг дайыны». Кинотоожу «Сталинград камгалалы». 7-ги фильм. 14.50 — География. 6-гы класс. Австралияның чуржу болгаш дириг амытаннары. 15.20 — Медээлер. 15.30 — 18.05 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.05 — «Пушкинниң алипашкак одуруглары». В. Лаптонов номчуур. 18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Киножурнал. 18.55 — «Чоннуң уран чүүлү». Дамчыдылга. 19.25 — Чарлалдар. 19.30 — «Азияның тевүнде». Информация-публицистикалыг программа.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Илбилиг карандаш». 20.15 — «Музыкалыг киоск». 20.45 — «Даң хаяазында хоорай». Документалдыг фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 00.05 — «Күскү төөгү». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Бөгүн республиканың чамдык черлерге хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 7—12 метр. Дүне 8—14 градус, чамдык черлерге 17—22 градус соок. Хүндүс агаарның температуразы 2—7 градус соок.

Кызылга бүргег аязыр, бичии хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 7—12 метр. Агаарның температуразы дүне 11—13 градус, хүндүс 5—7 градус соок.

КИНО

НОЯБРЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кинг Конг гриип» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Хек даваннар болгаш эдельвейстер» 9.30, 11.20, 13.10, «Немелде ис» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Поезд туруп кааг» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Онза даалганың отряды» 18.30, 20.30 шактарда.

«Шын» солун редакциязынга курьер дарый негеттинип турар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 67000

667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2.24.63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-24-35, секретариаттың 2-25-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетүүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2025.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—01299

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ЗНАК ПОЧЕТА

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 262 (12052) | 1982 чылдың ноябрь 13, суббота | 1925 чылда [illegible] | [illegible]

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң ээлчег чок Пленуму дүүн, ноябрь 12-де болуп эрткен.

СЭКП Төп Комитединиң Чингине секретарынга эш Ю. В. Андроповту ТК-ның Пленуму бир үн-биле соңгаан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

СЭКП Төп Комитединиң ээлчег чок Пленуму 1982 чылдың ноябрь 12-де болган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары эш Ю. В. Андропов ТК-ның Политбюрозунуң даасканын ёзугаар Пленумну ажыткан болгаш анаа сөс ап чүве чугаалаан.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр Леонид Ильич Брежневке тураскаал болдуруп, кажыыдалдың минутада сактыышкын ёзулалын ТК-ның Пленум кежигүннери кылган.

Коммунистиг партия, совет улус, депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен аар чидириигге таварышканын ТК-ның Пленуму демдеглээн. Коммунистиг партияның, Совет күрүнениң, делегейниң коммунистиг, ажылчын болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиниинң шылгараңгай ажылдакчызы, тайбың дээш чалбыыштыг демиселчи мөчээн.

Леонид Ильич Брежнев ленинчи Коммунистиг партияның хүрээлелинге 50 ажыг чыл болган, оон иштинде партияның удуртукчузунуң албан-хүлээлгезинге 18 чыл турган болгаш оон хүрээлелиниң кан дег чаңгыс эви, Совет Эвилелиниң политиктиг, социал-экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарынга кайгамчык улуг салыышкынын киирген. Тайбыңны болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарынга оон ролю база кайгамчык улуг. Леонид Ильич Брежневтиң ады бистиң чуртувустуң амыдыралында улуг тиилелгелер-биле—индустриализация болгаш көдээ ажыл-агыйның коллективизациязы, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң төөгүлүг тиилелгези, бистиң Төрээн чуртувустуң дайын сөөлүнде катап тургузуушкуну, космосту шиңгээдилээри, Совет күрүнениң экономиказын, эртемин болгаш культуразын хөгжүдеринге бүгү чедиишкиннери-биле дорт холбашкан болгаш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, бистиң Улуг Төрээн чуртувустуң төөгүзүнге кезээде кирген.

Мөчээн кижиниң төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыыдалды ТК-ның Пленумунуң киржикчилери илергейлээн.

СЭКП ТК-ның Чингине секретарын соңгуур дугайында айтырыгны ТК-ның Пленуму чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары эш К. У. Черненко ТК-ның Политбюрозунуң даасканын ёзугаар чүве чугаалаан. СЭКП ТК-ның Чингине секретарынга эш Ю. В. Андроповту соңгуур дугайында ол санал киирген.

СЭКП Төп Комитединиң Чингине секретарынга эш Юрий Владимирович Андроповту Пленум бир үн-биле соңгаан.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Ю. В. Андропов Пленумга чүве чугаалаан. Бедик идегелди көргүскени — СЭКП ТК-ның Чингине секретарының албан-хүлээлгезинге ону соңгааны дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин ТК-ның Пленумунга ол илергейлээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айытканы коммунистиг тургузуушкунунуң программазын чедиишкинниг күүседиринге, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн улам ыңай быжыглаар, совет улустуң чаагай чоруун бедидер, тайбыңны быжыглаар сорулгаларны шиитпирлээрде, Л. И. Брежневтиң үезинде чорудуп келген ленинчи иштики болгаш даштыкы бүгү политиканы мурнуку хевээр уламчылаарын хандырарынга бодунуң бүгү күжүн, билиин болгаш амыдыралчы дуржулгазын бээр дээрзин эш Ю. В. Андропов СЭКП Төп Комитединге, Коммунистиг партияга бүзүреткен.

Пленум бодунуң ажылын оон-биле дооскан.

Юрий Владимирович АНДРОПОВ

Юрий Владимирович Андропов 1914 чылдың июнь 15-те Ставрополь крайның Нагутск станциязынга демир-оруктуң кижизиниң өг-бүлезинге төрүттүнген. Дээди эртемниг. 1939 чылдан бээр СЭКП кежигүнү.

Он алды харлыг комсомолда турган-ла, Ю. В. Андропов Соңгу-Осетин АССР-ниң Моздок хоорайынга ажылчын болуп турган. Оон соонда оон күш-ажылчы намдары Волга пароходствозунуң судноларынга уламчылаан, ол анга матрос болуп ажылдап турган.

1936 чылдан эгелээш Ю. В. Андропов комсомол ажылынга кирген.

Ярославль областың Рыбинск хоорайынга оон суг транспортунуң техникумунуң комсомол организациязының хостаткан секретарынга соңгаан. Оон соонда удавайнда ону Рыбинск хоорайда Володарский аттыг судоверфьге ВЛКСМ ТК-ның комсоргу албан-дужаалга депшиткен. 1938 чылда Ярославль областың комсомолчулары Ю. В. Андроповту ВЛКСМ-ниң Ярославль обкомунуң бирги секретарынга соңгаан. 1940 чылда Ю. В. Андроповту Карелияның ЛКСМ ТК-зының бирги секретарынга соңгаан.

Ада-чурттуң Улуг дайынының баштайгы хүннеринден эгелээш, Ю. В. Андропов — Карелияга партизан шимчээшкиниинң идепкейлиг киржикчизи. 1944 чылда Петрозаводск хоорайны фашистиг эжелекчилерден хостааныының соонда Ю. В. Андропов [illegible] партия ажылынга кирген. Оон партияның Петрозаводск хоорокомунуң ийиги секретарынга, а 1949 чылда Карелияның компартиязының ТК-зының ийиги секретарынга соңгаан.

1951 чылда Ю. В. Андроповту СЭКП ТК-ның шиитпири-биле СЭКП ТК-ның аппаратынче шилчиткен болгаш СЭКП ТК-ның инспекторунга а оон соонда [illegible] эргелекчизинге кылдыр [illegible].

1953 чылда партия Ю. В. Андроповту дипломаттыг ажылче чорудкан. Ол элээн каш чылдарда Венгр Улус Республиказынга ССРЭ-ниң онза болгаш бүрүн эргелиг элчини болуп турган.

1957 чылда Ю. В. Андропов СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизинге депшиттирген.

Партияның XXII болгаш дараазындагы съездилеринге Ю. В. Андропов СЭКП Төп Комитединиң кежигүнүнге соңгуткулаан.

1962 чылда Ю. В. Андропов СЭКП ТК-ның секретарынга соңгуткан.

1967 чылдың майда Ю. В. Андропов ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күрүнениң айыыл чок чоруу комитединиң даргазынга томуйлаткан. Ол-ла чылдың июньда ол СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнүң кандидады кылдыр соңгуткан.

1982 чылдың майда Ю. В. Андропов СЭКП ТК-ның секретарынга соңгуткан.

1973 чылдың апрельден бээр Ю. В. Андропов СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү.

Юрий Владимирович Андропов ССРЭ-ниң Дээди Совединиң элээн каш чыыштарының депутады.

Партияның тура-соруу-биле Ю. В. Андроповтуң ажылдап турганы бүгү-ле албан-дужаалдарга Лениниң партияның өндүр улуг херээнге оон бердингенин илергейлеттинген. Партияның шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга бодунуң бүгү күжүн, билиглерин болгаш дуржулгазын, коммунистиг идеяның тиилелгези дээш демиселге ол берип келген.

Төрээн чурттуң мурнунга улуг ачы-хавыязы дээш Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң кескү ажылдакчызы Ю. В. Андроповка Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры аттыг 1974 чылда тывыскан. Ол дөрт Ленин орденин, Октябрь Революциязы, Кызыл тук орденнери, үш Күш-ажылдың Кызыл тук ордени база медальдар-биле шаңнаткылаан.

Эш Ю. В. АНДРОПОВТУҢ чугаазы

Эштер!

Бистиң партиявыс болгаш чуртувус, бүгү совет улус аар чидириигге таварышкан. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет күрүнениң удуртукчузунуң, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкиниинң шылгараңгай ажылдакчызының, чалбыыштыг коммунистиң, совет улустуң шынчы оглу — Леонид Ильич Брежневтиң чүрээ соксаан.

Амгы үениң эң-не улуг политиктиг ажылдакчызы мөчээн. Бистиң эживис болгаш өөнүүвүс, чаагай сеткилдиг болгаш буянныг чүректиг эки кижи болгаш сагыш човаачал, ааржок кижизиг кижи мөчээн. Ажыл-херекке кызыгаар чок бердиниири, бодунга болгаш өскелерге шынчы негелделиг, харыысалгалыг шиитпирлерни хүлээп алырда мерген угаанныг, оваарымчалыг болуру. Төөгүнүң берге үелеринде принципиалдыг болгаш дидими, кижилерни ургулчу хүндүлеп, дыңнангыр болгаш кичээнгейлиг көөрү — бо дээрге, партияның болгаш улустуң Леонид Ильичини үнелеп база ынак боор турган шынарлары ол-дур.

Леонид Ильич Брежневтиң чырыткылыг тураскаалын минута иштинде ыыт чок туруп, сактып ёзулаарын дилеп тур мен.

Амыдыралының хүн бүрүзү Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, бүгү совет чурттуң кылып турары ажыл-херектери-биле чарылбас деп, Леонид Ильич чугаалап турган. Ол херек кырында ындыг турган-даа.

Чуртту индустриализастаары болгаш көдээ ажыл-агыйның коллективизастаары, Ада-чурттуң Улуг дайыны болгаш дайынның соолунуң катап тургузуушкуну, кур черин шингээдири болгаш космосту шиңгээдилээри — бо бүгү совет улустуң күш-ажылының болгаш демиселиниң оруунга улуг үе-чадалар болбушаан, коммунист Леонид Ильич Брежневтиң намдарының үе-чадалары база боор турар-дыр.

Улуг социалистиг дем каттыжылгазының күчү-шыдалының өзүлдези болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылгазының хамылааны. Бистиң үевисте кижи төрелгетенниң мурнунда тургустунган төөгүлүг сорулгаларны шиитпирлээринге делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң идепкейлиг киржилгези, чер кырында национал хосталганың болгаш социал депшилгениң бүгү күштериниң эп-сеткил каттыштырылгазының быжыкканы Леонид Ильичиниң ады болгаш ажыл-херектери-биле тудуш холбаалыг. Леонид Ильич Брежнев өөрүп четтиргениң илереди турар кижи төрелгетенниң угаан-бодалынга тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш, кижи төрелгетенниң кырынга диргелип келген делегейниң ядролуг дайынының кыжанылчыышкынын узуткаары дээш чайгылыш чок чүткүлдүг болгаш могаг-шылаг билбес демиселчи боор кезээде артар.

Империалистерден тайбыңны дилеп албас деп [illegible] билир бис. Ону чүгле Совет Чепсектиг Күштерниң тиилеттирбес күчү-шыдалынга даянгаш, камгалап болур. Леонид Ильич партияның болгаш күрүнениң удуртукчузу болуп, ССРЭ-ниң Камгалал Чөвүлелиниң даргазы турган. Чурттуң камгаланыр аргазы амгы үениң негелделеринге дүгжүр турзун дээш доктаамал кичээнгей салып турган.

Мында, бо залда, Леонид Ильичиниң он беш чыл иштинде халаш чок баштап келгени штабта, бистиң партиявыстың штабында кирип турар кижилер чыылган-дыр. Найыралдыг, коллективтиг ажылдың организастаарынга, ол штаб шынчы ленинчи углалыышкынны айытсын дээш, ол каны хире күжүн болгаш сагыш-сеткилин берип келгенил дээрзин бистер шуптувус билир бис. Бөгүн бистиң партияның амыдыралында болгаш ажыл-чорудулгазында кестүп турары ындыг таарымчалыг мораль-политиктиг байдалды тургузарынга Леонид Ильичиниң кайы хире үнелеп четтинмес салыышкынны кылганын бистер шуптувус билир бис.

Марксизм-ленинизмниң камгалаары дээш бистиң партияның принципиалдыг демисели, сайзыраңгай социализмниң теориязын, коммунистиг тургузуушкунунуң эң чугула сорулгаларын шиитпирлээриниң оруктарын ажылдап кылганы Леонид Ильичиниң ады-биле холбашкан. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининге оон ажыл-чорудулгазын акы-дуңма партиялар, даштыкыда бистиң эгы талазы-биле акы-дуңмаларывыс, капиталдың мөлчүгделинге удур социализм дээш, улуг коммунистиг идеалдарның тиилелгези дээш демисел талазы-биле эштеривис эң-не бедик-биле үнелээн.

Оон бодалдары, күженишкиннери СЭКП-ниң XXVI съездиниң, ТК-ның дараазындагы пленумнарының тодарадканы экономиктиг, социал, культура тургузуушкунунуң эң улуг сорулгаларын шиитпирлээринче угланган турда, Леонид Ильич мөчээн. Ол сорулгаларны боттандырары, бистиң партияның болгаш Совет күрүнениң Леонид Ильич Брежневтиң удуртулгазы-биле ажылдап кылганы иштики болгаш даштыкы политиктиг углаашкынын амыдыралга чайгылыш чокка чорудары бистиң бирги чергелиг хүлээлгевис болур. Ынчангаш ол — бистен чарлып чорудкан удуртукчувустуң чырыткылыг тураскаалынга эң эки белээвис болур.

Бистиң кажыыдалывыс улуг. Бистиң таварышкан чидириивис аар.

Мындыг байдалда бистиң кижи бүрүзүнүң хүлээлгези, коммунист бүрүзүнүң хүлээлгези боттарывыстың хүрээлежиивисти улам сырый каттыштырары, партияның Төп Комитедин долгандыр улам быжыг кылдыр каттыжары, боттарывыстың туруштарывыска, боттарывыстың амыдыралывыска совет кижилерниң чаагай чоруу дээш, тайбыңны быжыглаары дээш, коммунизмниң тиилелгези дээш болдунар-ла хөй чүүлдерни кылырывыс болур.

Совет улус бодунуң Коммунистиг партиязынга кызыгаар чок бүзүреп идегээр. Чүге дээрге, совет кижилерниң ындезин эрге-ажыктарындан ангы эрге-ажыктар мында чок боорга, идегээр. Ол идегелди шыназыктырары дээрге, коммунистиг тургузуушкунну оруу-биле бурунгаар чоруурун, бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң улам-на чечектелиишкинин чедип алыры болур.

Бистерге эң-не аар-берге үелерде дузалап келген база дузалап-даа турар болгаш эң-не нарын сорулгаларны шиитпирлээр арганы берип турар ындыг күш бисте бар, эштер. Ол күш — бистиң партийжи хүрээлежиивистиң чаңгыс эви, ол күш — партияның коллективтиг мерген угааны, оон коллективтиг удуртулгазы, ол күш — партия биле улустуң чаңгыс эви-дир.

Бөгүн бистиң Пленумувус Леонид Ильич Брежневтиң тураскаалын хүндүлеп ёзулаар болгаш оон бодунуң амыдыралын берген херээн уламчылаарын хандырар дээш чыылган.

Пленум Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чингине секретарын соңгуур дугайында айтырыгны шиитпирлээр ужурлуг.

Бо айтырыг талазы-биле саналын чугаалаарын эштерден дилеп тур мен.

Л. И. Брежнев-биле Москвада чарлыышкын ёзулалы

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкиниинң шылгараңгай ажылдакчызы, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Леонид Ильич Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр совет кижилер, депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен ханызы биле кажыыдап турар.

Ноябрь 12. Москва. Эвилелдер Бажыңының колонналыг залы кажыыдалдың шинчизи-биле шиметтинген. Лениниң улуг херээниң шынчы уламчылакчызы, тайбың болгаш коммунизм дээш демиселчи, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет күрүнениң удуртукчузу Леонид Ильич Брежневке сөөлгү ёзулалын кылыр дээш СЭКП ТК-ның Пленумунуң [illegible] Леонид Ильич-биле чарлыышкының [illegible] кажыыдал ёзулалын [illegible].

Эштер Ю. В. Андропов, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, Г. В. Романов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. В. Щербицкий, Г. А. Алиев, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Т. Я. Киселев, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, К. В. Русаков олар хүндүлүг таңныылга турганнар.

Оон соонда Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчулары мөчээн кижиниң кадайынга, оң бүлезиниң өске-лаа кежигүннеринге чедип келген болгаш ханы кажыыдалын оларга илергейлээннер.

Москваның ажылчы чоннарының Леонид Ильич Брежнев-биле байырлажырының ёзулалы 13 шакта ажыттынган. [illegible] студентилер, өөреникчилер төнчү чогу-биле шуужуп эртип турган.

Олар кажыыдал-биле ыыт чок эртип турган. Кажыыдал аялгазы дыңналып турган.

Кызыл туктарны мөчээн кижиниң бажының кырынче халайтыр бадырган. Магабот хааржаан салган ширээниң чанында — хөй санныг веноктар болгаш чечектер. СЭКП ТК-дан, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумундан, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинден, СЭКП ниң МХК-зындан база Моссоветтиң күүскомундан, ССРЭ-ниң Камгалал министерствозундан, төрелдеринден болгаш чоок кижилеринден веноктар — база мында.

Ширээ кырында хилинде — Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң мурнунга Леонид Ильич Брежневтиң шылгараңгай ачы-хавыязын, Ада-чурттуң Улуг дайынының тиилелгезинге, хоозураал ажыл-агыйны катап тургузарынга, Советтер чуртунуң экономиктиг база камгалал күчү-

(Төнчүзү 2-ги арынында).

Эш К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

Эргим эштер!

[illegible]

[illegible] бажынга барык ийи он чыл туруп келген шылгараңгай [illegible] совет улус [illegible]. Тайбыңның, хосталганың болгаш социал депшилгениң идеалдары дээш [illegible], алызындан могаг чок демиселчиин кижи төрелгетен [illegible] деп, бис чугаалап болур бис. Бистер, совет коммунистер, социалистиг чурттарда бистиң акы-дуңмаларывыс, делегейниң коммунистиг шимчээшкининде бистиң эштеривис ленинчи херектиң талантылыг уламчылакчызын, ажылчы чоннарның эрге-ажыктарынга кызыгаар чок шынчы болурунга боттарын [illegible] чорааш кижизин оскунган.

Бистиң кажыыдалывыстың бүгү ажыг-шүжүүн илереди [illegible] сөстерниң күжү чедир [illegible]. Ынчалза-даа бистиң шуптувуска эргим үнелиг Леонид Ильич Брежневтиң амыдырал-чурттаалгазының [illegible] бо кажыыдалдыг хүннерде бистерниң шуптувуска улуг дуза болур.

Ниитилелдиң эрге-ажыктары, чоннуң эрге-ажыктары дээш [illegible]. Амыдырал-чурттаалгазы [illegible] кажан кезээде ындыг турган.

Чаңгыс чүгле чаагай күзелдер — хоозун кылгы [illegible] Леонид Ильич [illegible] чораан. [illegible]

[illegible] оруунга шынчы болуп арткан. Ынчангаш харын кандыг-даа шылгалдаларның үезинде эш бүрүзүнүң дидим, принципиалдыг, туруштуг чоруун ол бедик-биле үнелеп чораан.

Леонид Ильич-биле кожа ажылдааны, ону дыңнааны, угаан-бодалының откуун, сагыш-сеткилин амыдырал-чурттаалгага ынакшылдыын боду-биле билип көрүп алыры бистерниң шуптувуска, оон-биле кады ажылдаар аас-кежиктиг болбаан кижилерге шуут-ла [illegible].

(Төнчүзү 2-ги арында).

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Эш К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

[illegible]

Амгы үе чадада СЭКП-ниң XXIII—XXVI съездилериниң шиитпирлеринде тода болган ... [illegible]

Чоннуң чаагай чорук ... [illegible]

Бисте делгеренгей ... [illegible]

[illegible]

Эргим эштер! [illegible]

[illegible]

СЭКП ТК-ның Политбюрозу ... [illegible]

ЛЕОНИД ИЛЬИЧ БРЕЖНЕВ

Л. И. БРЕЖНЕВ-биле Москвада чарлыышкын ёзулалы

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

[illegible]

ЧОННУҢ ХАНЫ КАЖЫЫДАЛЫ

Эш Л. И. Брежневтиң чуруэ соокпастаан. Ленинниң ... кижизи, амгы үениң эң улуг политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы мөчээн. Ажылчын ... Ноябрь 11-де болгулаан ... митингилерге чуртталып ... чоннары ... Коммунистиг партияның, оон дайынчы штавы — Төп Комитетти ... дуглайында ... турганнар.

[illegible]

— Бо ... (СЭТА).

АМЫДЫРАЛЫ—ОРУК АЙТЫКЧЫЗЫ

Коммунистиг партия, бүгү совет чон аар чидириигге, ханы кажыыдалга таваржыышкан. В. И. Ленинниң херээниң шынчы уламчылакчызы, чалбыыштыг патриот, партияның болгаш чоннуң алдарлыг оглу, СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Леонид Ильич Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр кажыыдалдыг митингилер Тываның үлетпүр бүдүрүлгелеринде, тудуг объектилеринде, албан организациялар, ооредилге черлеринде эртип турар.

Бүдүрүлге-техниктиг хар[ы]лзаа эргелелиниң коллективиниң кажыыдал митингизин ол эргелелдиң начальниги А. К. Иргит ажыткан. Эш Л. И. Брежневтиң чырык тураскаалын митингиниң киржикчилери бир минута иштинде бут кырынга тура ёзулап арттырган.

[illegible]

БӨМБҮРЗЕКТИҢ ХАНЫ КАЖЫЫДАЛЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң мөчээниниң дугайында медээни делегей ханы кажыыдал-биле дыңнаан. Янзы-бүрү чурттарның көскү күрүне болгаш хөй-ниити ажылдакчылары, массалыг информацияның чепсектери аар чидириг-биле хол[б]оштур кажыыдалын илергейлевишаан, социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунуң херээнге, делегейниң термоядерлиг дайынның чайладыры болгаш тайбың дээш демиселге хуузун канчаар-даа вашок улуг салдарын киирген, амгы үениң эң улуг политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы мөчээнин демдеглеп турар.

[illegible]

ВКП Төп Комитединиң, ВСР-ниң Күрүне чөвүлелиниң ... [illegible]

[illegible]

(СЭТА).

ҮЛЕГЕР БОЛУП АРТАР

[illegible]

ЛЕОНИД ИЛЬИЧ БРЕЖНЕВТИ ОРНУКШУДАРЫН ОРГАНИЗАСТААР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КОМИССИЯДАН

Леонид Ильич Брежневти понедельникте, ноябрь 15-те, дүндүскүнүң 12 шакта Кызыл шөлге орнукшударын комиссия дыңнадып тур.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга!

XI БЕШ ЧЫЛ: бүгү талалыг интенсификация

ЧАРЫШ — ЧЕДИИШКИННИҢ БЫРАЗЫ, КИЖИЗИДИКЧИ КҮШ

1982 ийиги чыл

Мурнакчы дуржулганы, күш-ажылды организастаарының болгаш аңаа идиг бээриниң ажыктыг хевирлерин нептередиилиңер!

Ноябрь

Чарыштың эгелекчилеринде

ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР КҮҮСЕТКЕНИ — КЫЗЫГААРЫ ЭВЕС

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын толептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбартыр дугайында эгелекчи саналды бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери бо чылдың эгезинде үндүргеш, бедиткен хүлээлгелерин алган. Оларны республика солуннарынга парлаан.

Хүлээлгени алыры белен, ону ажыл-херек кырынга күүседири улуг күженишкинни, организастыг, ээ-хайырзалгалыг чорукту негээр болгай. Ону барымдаалааш, партком, дирекция, профэвилел комитеди социалистиг чарыштың дээштииниң бедидеринче кичээнгейни салган. Күш-ажылчы маргылдааның негелделерин, шаңнап-мактаарының хемчеглерин кылгаш, ону күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге таныштырган, чараштыр бижээш, көскү черлерде аскан.

Чарышты канчаар организастап, түңнелдерин үндүрүп, моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкинниң хемчеглерин ажыглап турарының, хүлээлгелер күүселдезиниң дугайында айтырыгларны партком хуралдарынга доктаамал чугаалажып, четпестерин эдер, мурнакчы дуржулганы нептередир талазы-биле ажылдарны чорудукан. Хойжулар ортузунда чарыштың түңнелин кварталдап, саанчыларның айлап, часкы, чайгы, күскү сезоннар үезинде сиженчилер, комбайнерлер, трактористер аразында күш-ажылчы маргылдааның түңнелин он хонуктап үндүрерин чурумчуткан. Ол күүселделерни хажытпайн чарышты түңнээш, күш-ажылчы коллективтерниң хуралдарынга чугаалажып келген. Орта чүгле эки көргүзүглерниң кижилерин мактаал-биле кызыгаарлаттынмас. Четпестерин илередир, оон чылдагааннарын тодарадыр, ону эдип алыр дээш, коллектив кежигүннери азы хоожудап турар кижилер чүнү кылырын айтыр. Оон соонда күүселдени чедип алыр дээш ажылды чорудар. Социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиннииг күүседип келгеннер ону канчап чедип ап турарын база чугаалажыр. Күш-ажылчы маргылдааның тиилекчилериниң ат-фамилияларын, олар бердинген онаалдаларны канчаар күүсеткенин, көргүзүглерин агитхуудустарга, хана солуннарга бижип турар. Күш-ажылчы алдар тугун көдүрерин, хүндүлел самбыразынга мурнакчыларның чуруктарын азарын доктаамал болдурган. Саанчыларның, комбайнерлерниң, трактористерниң, мал чеми белеткекчилериниң кайы хире ажылдап турарын хүн бүрү көргүзүг самбыраларынга бижип турары, хөй шынарлыг продукцияны бүдүрер, шалыпчы ажылдаар дээш чарышты улам калбартырынга ол дузалаан.

Чарыштың дээштиин бедидер дээш үстүнде адаан болгаш өске-даа ажылдарны чорутканывыстың түңнелинде күш-ажылдың сагылга-чурумун экижээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн, мал болгаш чер ажылының продуктуларын бүдүрери, сиген, витаминниг сиген далганы белеткээри, сенаж салыры көвүдеткен.

Совхозтуң малчыннары мал продуктуларын күрүнеге садарының чыл планнарын ноябрь 7-ге чедир күүседирин хүлээнген, ону боттандырар дээш кызымак ажылдааш түңнелинде хуусаа бетинде күүсеткен. Сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери юбилейлиг чылда эки ажылдаан. Күрүнеге 880 тонна сүт садар планын октябрь 25-те 885 тонна чедирген. Чыл тончузунге чедир 150 тонна сүттү планнандан ажыр садар бедиткен немелде хүлээлгени коллектив алгаш, ону күүседир дээш шалыпчы ажылдап турар. Саанчылар Монгуш Девик, Куулар Бочуунай сүт саап алырының чыл планын тос айларда ажыр күүседип, чарыштың тиилекчизи болганнар.

Ажыл-агый күрүнеге 57 тонна дүк садар тургаш, 63 тоннаны дужааган. Дыка хөй хойжулар дүк кыргып алырының онаалдаларын ажыр боттандырган. Куулар Маадыл-оол бир баштан ортумаа-биле 3,6 килограмм дүктү кыргып алыр планын 4,6 килограмм чедиргеш, совхозка эң эки көргүзүгнү чедип алган.

Бо чылын күрүнеге 340 тонна эът садар дааланы ажыл-агый хуусаа бетинде күүсеткен.

Инектиниң малынга чемнер белеткээр ажылды багай эвес организастаан бис. 3350 тонна сиген, 212 тонна витаминниг сиген далганын белеткээн, 1600 тонна сенаж салдынган. Бо саннар шупту-ла бедиткен социалистиг хүлээлгелерден ажып турар. Оон ангыда саваның болгеп. мал чеминге херектээр тараа бар. Совхозтуң малынга чидиртир четчир чем курлавырларын кылдынган.

Партком, дирекция, профэвилел комитеди социалистиг чарыштың түңнелдерин чоокта чаа үндүрген, мурнакчыларны шаңнаан. Ниитизи-биле 90 кижиге белектерин тывыскан, орта 5800 рубльди чарыгдаан. ССРЭ-ниң Улуг ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинче баар путёвканы беш кижиге берген. Чарыштың тиилекчилериниң дараазында эштерин онзалап демдеглеп болур. Хойжу Ооржак Бады-Төре торуур чүс баш хойдан-на 105 хураганны мендн доруктурган, бир баштан-на 4 килограмм 120 грамм дүктү кыргып алган. Комбайнер Валерий Оюн сезонда 38% гектар черниң тараазын ажаап алыр тургаш, ону ийи катап ажыр күүсеткен. Комбайнер Хертек Ичин-Доржу ажынге каш-ла гектар четпейн ийиги черин ажаап. Чолаачы Николай Шимит эрткен айларда эки көргүзүглерлиг болгаш чарышка тергиидээн. Механизаторлар Люндуп Кызыл-оол, Бады-Хөө Кызыл-оол, сиген белеткээр звено удуртукчузу Ооржак Ээнр-оол болгаш өскелер-даа эки көргүзүглерлиг.

Совхозтуң автопаркызы сооңгу үеде ажылын элээн экижиткен. Хүннүң-не чүък машиналарының 82,92 хуузу ажылче үнүп турар. Оон ыңай бо чылын сезоннар үезинде автотранспорт бүдүрүлгелеринден машина дилевейн, бодувус күжүвүс-биле чүъкту соортуп алган бис. Олар 7068 тонна тарааны, 1600 тонна силосту болгаш өске-даа чүъктерни чоргуур үезинде соорткан. Автопарктың ажылын экижидер дээш оон эргелекчизи коммунист Ооржак Калдар-оол чогуур сагышты салып келген.

Тиилелгежилер юбилейлиг 1982 чылда алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткен, ынчалза-даа орта оожургавайн, чедиишкиннерин быжыглап, улам көвүдедир дээш чарышты калбартып, ниитиниң малын хүр кыштаар ажылдар, часкы хову ажылдарынга үлегерлиг белеткенир хемчеглерин ап турарлар.

Ч. МОНГУШ.
«Тиилелге» совхозта партком секретары.

МУРНАКЧЫЛАР

Галина Григорьевна Кривцованың удурткан чиик хептер даараар № 1 бригада — Сарыг-Септе районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң даараныкчы цехинде мурнакчыларының бирээзи. Бригаданың кежигүннери юбилейлиг чылдың он айларында планнығ онаалдазын ажыр күүсеткеш, социалистиг чарыштың мурнунга олурупчу [illegible]

ЧУРУКТА: мурнакчы бригадир Г. Г. Кривцова.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

К. ООРЖАК.

Александр Яковлевич биле Юрий Губарев адашкылар Кызылдың № 2 АТБ-зинде ажылдап турарлар.

А. Я. Губарев нажал чээрби ажыг чыл ажылдаан. Ол ай, квартал планнарын ажыр күүседип турар. Александр Яковлевич бо чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткен, ам келир чылдың үлүүнде. Дуржулгалыг чолаачы техниканы камныг эдилээр, кывар-чаар материалдарын артык чарыгдавас дээш база кызымак. Ол чыл эгезинден бээр 2431 литр бензинни камнап алган. Юрийниң көргүзүү база багай эвес. Аныяк чолаачы эрткен айларда 341 литр бензинни камнап алган. Юрий Губарев ажылга кызымак, илеңкейлиг хөй-ниитичи. Ол — ВЛКСМ бюрозунуң бюро кежигүнү, Кызыл хоорай Совединиң депутады.

Губаревтер адашкылар коллективте калбарган социалистиг чарышка эки түңнелдерин көргүскеннер.

АДААНДА ЧУРУКТА: А. Я. Губарев оглу Юрий-биле.
А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Чарыш хрониказы

ШАҢНААН

«Шамбалыг» совхозтуң ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга уткуштур социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, багай эвес көргүзүглерин чедип ап турарлар.

Бо чылдың күскү дүжүт ажаалдазынга идепкейлиг киришкен комбайнер Багбыштай Чылаа, тракторист Владимир Ховалыг, электрик Оюн-оол Ооржак оларны Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң бүгү-эвилел делгелгезинче баар путёвкалар-биле шаңнаан.

Мурнакчы ажылчыннар Даш-оол Түлүш, Оюн-оол Монгуш, Эдер-оол Дукен, Макар Хертек оларның ажылы өртектиг белектер-биле демдеглеткен. Совхозта, социалистиг чарыштың ийиги черин ээлээн комбайнер Чудур-оол Куулар, чолаачы Маге-Хүрен Хүнай-оол, шаа эргелекчизи Хураган Хертек, трактористер Кендиктаа Калдар-оол, Николай Хомушку, саанчы Чакаа Ховалыг, инек кадарчызы Дадар-оол Чооду болгаш оон-даа өске мурнакчыларга база-ла ажыл-агыйының мурнундан өртектиг белектерни тывыскан.

Бистиң корр.

1983 ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Үшкү кварталда социалистиг чарышка тиилээш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөлелиниң, профэвилелдерниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун алган «Тыва суг тудуг» трестиниң автобазазының коллективи эрткен 10 айларының планныг онаалдаларын база хуусаа бетинде боттандырган. Мурнакчы бүдүрүлгениң 11 чолаачызы Улуг Октябрьның байырлалынга уткуштур бедиткен социалистиг хүлээлгелерин толептиг-биле боттандырып, он бирги беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын бүрүн күүсеткен, амгы үеде 1983 чылдың үлүүнде ажылдап турарлар.

Юбилейлиг чылда автобазаның коллективи алган социалистиг хүлээлгезин чедиишкинниг боттандырып, сооңунге-даа болуп турар. Коллектив октябрь айда чүък соортурунуң планын 105 хуу күүсеткен. Автобаза ниитизи-биле 42 комплект дугуйну, 5 муң литр кывар-чаар материалдарны камнап алган.

Бүдүрүлгениң ниити ажылдарында боттарының толептиг улуг-хуузун киирип, шалыпчы ажылдап турарларга бүгү коллектив чоргаарланыр. Юбилейлиг чылдың 10 айларының түңнели-биле бистиң автобазаның 11 чолаачызы бо беш чылдың ийи чылының туруда планныг онаалдаларын доозааш, Улуг Октябрьның байырлалының бүдүүнүнде 1983 чылдың үлүүнде ажылдап кириишкеннер. Олар И. Г. Князев, К. Х. Бады-оол, Н. Ф. Синодуков, А. И. Поволин, О. О. Бавуу-Сурун, А. А. Фетисов, Л. С. Афанасьев болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Бүдүрүлгеде бригадалар аразында социалистиг чарышка хоочун бригадир Кара-оол Хертекович Бады-оолдуң бригадазы тиилекчи болгаш, шилчиир вымпелди болгаш акша шаңналын алган. Ийиги черде В. В. Васильевтиң бригадазы болган.

Бүдүрүлгениң мурнакчылары боттарының күш-ажылчы чедиишкиннерин ССРЭ-ниң 60 чыл оюнунуң байырлалынга белек болдурупкан, чыл тончузунге чедир ам-даа хөй чүъкту соортурун хүлээнип турарлар.

Р. БЕСПАЛОВА,
автобазаның план килдизиниң начальниги.

КЫЙГЫРЫГ ЁЗУГААР

Малчын кижиге агаар-бойдустуң таарымчалыг болуру дег өөрүнчүг чүве чок. Чаъсчаашкын, хат-шуурган болгаш доңат—соок чок күстүң магалыынга кодээниң ишчилери, шыпап-ла, өөрүп турар.

Хар мырыңай чаа чагтан. Ынчалза-даа чылыы аажок. Агаарның арыы чүү дээр! Бо бүгүнү көөрге, кижиниң хей-аъды чайгаар-ла көдүрлүп, күжү немежип кээр. Шагның чаагайының ачызы ол. Ол дугайын мээң кирген өөм ээлери — Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» совхозтуң хойжулары Шагдыр Докпакович биле Өлзей Мөңниг-ооловна Саттар көдүрлүүшкүн-биле чугаалап орлар.

Малчын өг-бүлениң кежигүннери Тес-Хемде «О. Шыңаа» болгаш Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» совхозтарның ажыл-ишчилериниң кыйгырыы-биле таныжып, ону ажык-биле деткип, социалистиг чарышка киржип, кыштаглаашкынга шыңгыы белеткенирин шиитпирлээн болду. Ынчангаш хоюнуң чайгы семиртилгезинче улуг кичээнгей салган. Олар бо чылын Адар-Тешке чайлаандан оран көшкеннер. Чылыг үени ажыглап, оъттуг черге алгаш үр чыткан. Чаңгы кадатты болгаш суггатты база таарыштырып, изиг үелерде хоюн девидедип, эки дөңгел киирер дээш ниити-бүгү хемчеглерин ап келгеннер. Мындыг хемчеглерин алганының түңнели-биле эрткен чылын хүлээп алган хураганнары ам чаглуг ирттер болу берген.

Хирээниг-Ой — хойжунуң кыштаа ол. Маңаа ол беш кышты эрттирген. Ук кыштарының байдалы апгы-апгы турза-даа, хойжунуң ажылы [illegible] түңнели чаптыг ээй — эки бээри [illegible]. Тергле ынчанг [illegible] хой малдаан он ажыг чылдарында хоомай көргүзүглүг болуп көрбээн. Оон ыңдыг күш-ажылы Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергези-биле үнелеткен. Баян-Тала кожууннуң Советтиң депутадынга ийи катап соңгуттурган.

— Сыын-Чүрээ хойжу бригадазының бригадири Оңдар Мижит-Доржу ам шолээлеп турар кижи бо. Оон хүлээлгезин күүседирин мээң дагзып каан. Ынчангаш малчыннарның аалдарын дөгерезин эргип көрдүм. Кыштаглаашкын-

Кыштаглаашкын — шалыпчы фронт

га белеткел кымнынында-даа эки-дир—деп, мал эмчизи Оюн Лаңзыны тайылбырлады.— Бо аал база эки белеткенген.

Кыштагда сигенни эштиг сараатташ, хажаалап каан тур. Ногаан олчаан, чыдыы безин чаагай. Ону хойжу боду белеткээн. Шуптузу 15 тонна. Өдек база болуп алган. Кажаазы, хоръы, эргижиреп берген, чавызы аажок. Ынчалза-даа ону сеңтеп, чылыглап алганы эки. Суугу сүт соортур машина эккеп турар. Ону кыжын хойларга бээрде. Доскаарларга чылыдып алыр Пинаалалар болгаш шагжалар четчир. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, кышты эрттирерин-ге хамык чүве белен.

Коммунист Шагдыр бригаданың [illegible] активчи киржип келген. Ам ол ийиги класстыг малчының. Бо кыжын база өөренип, бирги класстыг малчыны болурун күзеп турар. Шагдыр Докпакович солуннарны болгаш сеткүүлдерни чагыдып. Оон хоюну өстүрериниң аргаларын болгаш мурнакчы дуржулганы номчуп турар.

Мурнакчы хойжу Иймеде Монгуш Опала удурткан Сесеге хойжу бригадазында Михаил Оңдар-биле социалистиг чарыштыг. Ук чарышты түңнээр үе чоокшулаан. Ону түңнээниниң соонда он бирги беш чылдың үшкү чылының социалистиг чарыжының кезээнин база чарар апаар. А амдызында Шагдырның байдалы багай эвес. Михаилдың сураа база эки. Социалистиг чарыштың кол сорулгазы, харын, ол-ла болгай—чарыштыг кижиниң кайызының-даа бедик көргүзүглүг болуру.

Бис аалдан чоруп турувуста, хөй кодан кыдыынга келди. Малчынның оглу Даш-оол аъдын баглаашка баглап каапш, өөнче базыпты.

— Удавас шериг чоруур кижи-дир ийик. Малга дүүтүү аажок кижи. Шериглеп кээрге дузалакчылыдып алыр бодап тур бис — деп, Өлзей Мөңниг-ооловна оглунга чоргаарланды. Оон бызааларын чөлезинде баглап берди.

— Бөлүпериниң малынар база бар-дыр ээ?— деп сонуурганым.

— Ийе, каш инектиг, ааски ой шээр малдыг, бир аъттыг бис— деп, Шагдыр чугаалаарга, Лаңзы ону үзе кирди:

— Бо база аъттар тур ыпкажыл, Докпакович. Бир мотоцикл, бир «Москвич» дээрге. Тергиин херекселдер дир. Аъш чем-даа дивес, арбас тур бис.

Кежээ дүшкен. Ноябрь [illegible] турза-даа, Хирээниг Ойда [illegible] чок. [illegible] Коргаар хар дээрлеп турар [illegible] тур Маадыр [illegible].

К. ЧООДУ.

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

МАРГЫЛДААЛЫГ АЙТЫРЫГЛАР

Хайыракан — асфальтылыг улуг орук кыдыында суур. Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң төвү, ындаар ол суур сооңгу чылдарда аажок улгаткан, хевирзээн. Эрткен-дүшкен чорумалдар безин ону мактап эртер, чараш суурнуң көөр болу берген. Ында чаңгыс аай төлевилел-биле кылдынган ийи, үш, дөрт оралдерлиг чурттаар бажыңнары хөй. Үш каът школа. Культура бажыңы болгаш өске-даа албан черлериниң бажыңнары каас-чаражы-биле өске тудуглардан ылгалып, ыраккан-на көстүп турар.

Ол тудугларны ажыглалга киирерин улуг үлүгнү «Красноярскгэстудуг» эргелелиниң № 3 КМК-зының коллективи киирген. Бо юбилейлиг чылда оон тудугжулары моон мурнунда чылдарда ышкаш тудуг-монтаж ажылдары кылырының планын күүседип ажылдың темпизин кудулатпааннар. Чыл төнчүзүнге чедир олар 19 чурттаар бажыңын ажыглалга киирер планныг. Ноябрь эгезинге чедир 17 бажыңны бүрүн тудуп, оон түлгүүрлерин чаа чурттакчыларга хүлээткен.

Оларның сооңгу хүннерде ажыглалга киирген тудуу совхоз контораазы болган. Ажыл-агыйның төвүнде ажылдап турар көжүп чоруур механизастаттынган колоннаның үш дугаар участоку (прорабы М. К. Очур) контораның чылдыглага системазын доосканн. Оон ажылдаарын шенеп көөр деп турда аңаа чеде берген бис. Прораб ындыг ла чугаакыр эвес кижи болган. Аңаа өске ажылчыннар дузалажып, чамдык шиитпирлеттинмейн турар болгаш кижи бүрүзүнүн [illegible] дөмейзизи чоруур айтырыгларны чугаалап, оон чылдагааннарын тайылбырладылар. Маадыр-оол Кыргысовичиниң болгаш ажылчыннарның чугаазы-биле алырга, бо чылын [illegible] багай болган. Кол чиг-эт — тудуг материалдары [illegible] ... [illegible] Чижээ, октябрь айда 28 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр тургаш, оон чүгле 80 хире-ле хуузу күүсеткен. Мынчангаш тудугжулар материал чок апарган таварылгада, аңаа орбас дээш лап-саап ажылдар кылырынга ойлежип турарлар.

Саяногорск хоорай. «Абаканэнерготудугнуң» бүдүрүлге-техниктиг комплектация эргелели хайыраканчыларны эки шынарлыг тудуг материалдары-биле хандырар хүлээлгезин эккеждип, аңаа үзүктелишкинни болдурбайн баар болза, ынчап бо колоннаның коллективи юбилейлиг чылдың эгезинде алган социалистиг хүлээлгелерин күүседип алырының аргалары туруп келир. Ындыг-даа болза, маңаа немей, база бир кол чүүлдүң дугайын чугаалаары артык эвес. Ол болза продукцияның шынарының дугайы. Үстүнде адааныыс организациялардан кээп турар боттарының, маңналарының болгаш өске-даа тудуг материалдарының шынары куду болуп турар. Оларның аразынга кээп, чарык, күрүне стандартынга дүүшпес дилиг материалдары бо-ла таварыжыр. Ол ышкаш Кызылдың, Элегес-Аксының туйбу заводтарындан кээр продукция база ындыг: кылын, чуглалы бузук болгулаар.

Тудугжуларның өске кончуг айтырыы мындыг. Ында «Абаканэнерготудугнуң» бажыңнарының системазын кылыр организациязы ажылдап турар. Ол коллектив (прорабы П. И. Дюков) чылыдылга системазын эки шынарлыг кылбас, дугу-далаш дооскан [illegible] чок чорук бар. Ынчангаш оларның ажылын тудугжулар боттары четирр кылыры сооңгу үеде чаңгыл апар чыдыр. Оон бир чижээн ажыглалга чаа киирген совхоз контораазының чылдыглага системазы эде кылып турда көрген бис. Бо ажылдарны экижидер талазы-биле партия болгаш бүдүрүлге комитеттеринге чугаалажып келзе-даа, тудугда бар-ла четпестер чок артпаан.

Эрткен чылын үш дугаар участоктуң чамдык бригадалары бригада кээрээн-биле ажылдап турган. Ажыл бүдүрүлгезинде ажылчыннарның ажылдап алыры-даа эки турган. Ынчалза-даа бо чаа арганы тудугжулар ажыглаваан, ону катап эгелээр дугайында айтырыгны КМК-ның удуртукчуларынга тургузуп келгенин, а олар боттарының талазындан тудугжуларны деткивейн барганын чугаалаштылар.

Ону улам тодарадып алыр сорулга-биле «Красноярскгэстудуг» эргелелиниң № 3 КМК-зының начальниги А. Е. Ряжев-биле ужурашкан мен. Бригада кээрээн — тудугга чаа дептинделиг арга дээрзин Александр Евгеньевич чугаалааш, кол бүрүү тудугжуларның бодунда диди. Чүге дидимин ам чугаалап берди. Эрткен чылын бригада кээрээн багаар Александр Базыр-оолга удурткан бригада турган. Эгезинден оларның ажыл-херээ бүдүнгүр, шалыпчы чорук, мактал-даа кирген. А херек кырында оларның кылган ажылының шынары хоңай болгаш, байдал өске болган. Ажыглалга киирер ужурлуг бажыңнарын четир кылыр ажылдар хоңдал доостунмаан. Ону катап дөрт негелде тургуза бээрге, бригадир А. Базыр-оол бригаданы кээрээн-биле ажылдап турарларын дыштаваан. Ынчан ону дужурген, өске кижиге [illegible] бригадирге дамчыткан. Шыны-биле чугаалаарга, ол бригада кээрээн-биле ажылдаар шиниэ чок деп чүвени начальник бадыткаан. Ол бригадада холушкак мергежилдиг кижилер эвээш турган. Бо дээрге ол чаа арганың кол негелдези болгай. Чүге дизе кижи бүрүзү ийи, үш мергежилдиг шиңгээдип алгаш таварылгада ажылды шынарлыг, бедик бүдүрүкчүлүг болур. Ынчангаш бо үзээлде колоннаның удуртукчулары оон ойталап каан. Олар ону коллективтиң аттарын бодааш ынчанганнар.

А бо чылын оларның ажыл-херээниң шынар көргүзүү кандыгыл? Эрткен чылга деңнээрге эки. Ажыглалга дужаап киирген бажыңнарының чүгле ийи хирезин «эки», артканнарын «тергиин» кылдыр хүлээп алган. Тудуг материалдары-биле хандырылга эки эвес-даа бол, а туткан бажыңнарының саны эвес, чүгле эки шынарлыг, чылыг кылыр дээш негелдени участок бүрүзүнге күштелдиргенниниң түңнели ындыг болган.

Ажылда эки талалар бар-дыр. Ындыг-даа болза, бо КМК-да тудугжуларның моральдыг болгаш материалдыг сонуургалын деткиир талазы-биле четпестер бар. Участоктар болгаш тус-тус кижилер аразында социалистиг чарыш кончуг багай организастаттынган. Оон түңнелин үндүрбейн турар. Мурнакчыларны шаңнап мактавайн келген. А шынында мында Баян Дажы, коммунист Владимир Кызыл-оол, Оолак Уйнук болгаш оон-даа өскелер ышкаш ажылга кызымак, талантыг кижилер бар. Олар дег мурнакчыларны өске участоктарда чок деп болбас. Бо кижилерниң аргадуржулгазын, чедиишкиннерин бүгү коллективтиң билир, хоюдап турарларын дептиндирге чедирер [illegible] тайылбыр ажылдарын чорудуп, социалистиг чарыштың дээштиин, демократтыг таңдывып таалазы-биле болдурар хемчеглерин алыры [illegible] профэвилелдиң [illegible] Ыржап Г. К. Кузнецовка [illegible] турар.

Ш. ДОРЖУ,
«Шынның» корр.

Кызыл-Эник КУДАЖЫ

ЫРЛЫГ-БУЛАК

Романдан үзүндү

Чэрбиги эге

— Ол мээң шагдагы күзелим чүве — деп, кожээлар бригадирге Лапчар Ирбижеевич тайылбырлаан.— Корженг-оолдуурунуң-даа мурнунда. Ам-даа оон черле салдынмас мен.

— Күзел дээрге күзел-дир, ажыл-херекти ангы деп билир кижи мен — дээш, Тас Токаан саулуу конгчут чугаалап орган.— Бистиң ажылывыска хелүн эрттир күзелдерниң херээ чок боор, акым. Даргалар база ынча дээр чүве-дир. Кижи бүрүзү даапкан ажылын кылзын.

— Ол чүү дээн ол? Малчын кижи чүгле малын кадарзын дээн ол ышкажыл?

Тас Токаан сести хона берген:

— Чогум база ынча дивейдим, акый, оит, честей. Бистиң үевисте ындыг эвес харын. Кижилер кандыг-даа ажыл кылыр эргелиг. Конституциявыста алдын үжүктер-биле бижип каан.

Лапчар Ирбижеевич аныяк бригадирниң далажын, халымаан билир болгаш, хөрүктүг таваар базып орган:

— Кулузунуң Агылыгже кирген аксынга, Көшкелиг дужунга аан, малчыннар төву тутса деп бодалдыг кижи-дир мен ийин. Бригаданы эвес-даа бол, мында кезек малчын кодаанарнып. Бир эвес че дизе, сен борта кожууп кээр сен бе, бригадир?— дээш Лапчар Ирбижеевич аныяк эрниң арнынче көрген.

Тас Токаан коорун көргеш, туттунуп шыдаваан, карактарын өскээр алгаш барган. Капты көрүп кажараан, хөйнү көрүп кегерээн кижи, Лапчар Ирбижеевич чүвени кала эндээр, аныяк бригадирниң бодалын билип каан.

— Ындыг-дыр, дунмам — дээш, хойжу улуг тынып каан.— Коданнарны суурдап удурттур бодап турар кижи-дир сен. Ынчанмайн канчаар, амгы шагның аныяк өскени кода-суурга чурттаксаар апарган ышкажыл.

Лапчар Ирбижеевич дыка үр бодап келгеш, Корженг-оолдаар мурнунда Херелдаардир деп бодап алган. Ол чүү апарды? Кулузун унунга хойжуларының төвүн тургузуп алыр деп сагыжын саргыдып чоруур күзелин боттандырарда Эрестиң оруу-биле барганы дээре деп, Лапчар Ирбижеевич билген. Дидим болур херек, совхозтуң удуртур-баштаар черлеринге ыырер. Мыйда хойжулар-биле сүмележир, бир бак болуп алыр. Чангаа домак-биле чугаалаарга, совхоз дирекциязының холбуу кынчыктарбас чылдагааннар. Бирымдаалар-биле мяк хулун алыр херек. Оон-биле кады херекти бажындан куду эвес, адаандан өрү чоктадыр, ужудурум ындыг.

Бодунуп күзелин чедип алыр дээш, Лапчар Ирбижеевич дораан-на аалдар кезип, даргалар дег, сурагчылап эгелей бербээн. Баштай аваала чугаа чорун турган. Биеэги-ле малчыннар-биле, кады аңнаар өөрү-биле. Ынла кандыг-даа тала-дугай тырткан чорук чок, ажыл-херекти экижилип алыр дээнде эш-өөр-эл-хол деп чүве черле чугула болгай.

Хойжу Дадар-оолга удурланыр бодал чок болган.

— Хаа, мен база ынчаар бодап чораан мен. Кулугурну кежээ-ле бодап ап-тыр. Ынчаар Корженг-оолдаары черле чоп турган. Бо-ла мал-маганга чардыккаш, шаг-дан-на ону чугаалап чадап кааным ол-дур ийин.

Дук Чалбаа база чүгле мадапи каан:

—Чурттуң оглу ылап-ла бодап ап-тыр ышкаш. Бичии-ле херек ужурунда кайда-чүде сүүр кирери берге болгай. Черле шын бодал-дыр. Менде ийи холум-биле-даа бадылаар мен. Болур чүве болза. Талараанмай буттарын-даа сунар чадавас.

А Талараанмай конгус ындыг эвес-даа бол, муң-не ужурлуг болган:

— Корженг-оолдаарының орнунга, мал-маганны кааш кайда-чүде ырак суурларга барып чурттаарының орнунга бо харын чугээр бодал ышкаш-тыр, аал. Ам оонарны чүү деп адап алыр силер? Лапчарлаар дээр бе. Херелдаар дээр бе? Менээ домейле.

Идепкей деп чүък база апаа эвес чүве-дир ийин. Бо дээрге чүгле эгези-дир. Эш-өөрүндеи безин эрбеннг сеестер дыңнаары оюнчук бе? Бир-бир бодап кээрге, Лапчар Ирбижеевичиниң күзел сорузу Хайыракан дагның бедик сүүрү биле домей болган. Ол кожагарже үнери берге. Орта чүгле мамы күзел эвес, орта хой күш херек. Бедээн тудум хаамысалга улуг. Бо дээн тудум аңдарлырга аарыш-кылыг. Хайыраканның эдээ чымчак көк шык база эвес болгай, хая-даш, артында бүүр-бүдүр. Мону билбес кижи Лапчар Ирбижеевич эвес. Кедя чок чугаа-соот үндүрүп алгаш, тоол-домакка каттынса атка багай. Боданганы ботка херек деп чугаа бар.

Агылыг биле Кулузунуң малчыннары Лапчар Ирбижеевичиниң саналын чүүлдүг дишкеннер. Чүгле ол эвес, харын хостуг үелерде тудуг ажылынга киржирин белин аазааннар. Ыяш-даа кезиштей-ле, доорбаш-даа сөөрткей-ле, бажын-даа кертей-ле.

Талараанмайның акызы дээр эвес, ылап-ла бирээни чугаалаар болган.

— Тас Токаан дээрге бичии оол-дур, ийи холун кармаанның алгаш аалдар кезип-рипте ой. Оода хойну читкелеп санавас. Кедилиг бригадир оон үнмес. Ирбижейниң ширээге олуртуп алыр чүве, чинле кадапкаш мойну ээлбестей бербее болза...

Даргалаксаан болза, шагда-ла бригадирлей бербес бе. ынаар Ирбижейни чангыс эвес удаа чытап турдулар. Талараанмайның аажызын билир болгаш, оон чугаазын Лапчар Ирбижеевич херекке албаан.

Бо дээрге чаа чугаа эвес. Ол дугайын салбыр эргелекчизи-даа, совхозтуң дирекциязы-даа билир. Ынчалза-даа тускай домак болбаан. «Дидир-дидир»-биле ажыл-херек бүдүрүп албас сен. Эш-өөрү биле чугаалашкан соонда, буттарын быжыг эрик кырынга базып алдым эвеспе деп катап-катап ылавылааш, Лапчар Ирбижеевич Агылыг суурга чеде берген.

Салбыр эргелекчизи Егор Ензакович Дажысан конторазында манаи орган. Шыпан-ла манап орган.

Лапчар Ирбижей эжикке костүп кээрге-ле, салбыр эргелекчизи мурнап чугаалан келген:

— Кир, кир, Лапчар Ирбижеевич. Шагда-ла келир боор деп сени манап олурдум. Аныйыг салган-даа херээн чок, сээң ол тывызыныдап чүү даа үнмес.

Лапчар Ирбижей кайгай берген:

— Чүнү чугаалап турарың ол, Егор Ензакович? Мээң чүгүла айтырыг чүве.

— Чүгүлазын билир мен. Ынчалза-даа...

— Ынчалза-даа... Чүү болду ынчаш? Оода мээн чугаалаарымны дыңналынараа?

— Дыңнаап-даа херээ чок, дом — дээш, Дажысаң дум чүүн аажок улуг карак шилдиг-биле элертеп алган.

— Болдунмас херек-тир.

Агылыгга Дажысаң эн баштай парторгтап, оон соонда колхоз даргалап турган, базы догуваан эр турган болган. Кидин-не куш кырында. Эрестиң ажыл-агыйжы. Ону Лапчар Ирбижей билир. Ыдаңгыя соолгу бо чылын Егор Ензакович хенертен кедергей кырыпкан болган. Хавааңда сыгыглары аажок хайы-ханы, трактор аңдазынгары-биле чарып каан кара хоруннүг кур чер-ле. Кылын шилдер оттүр оон карактары Ирбижейге кедергей улуг кылдыр көзүлген. оон уштарында саргыл дамырлар шаараргылаан. Чүве бижиирде, кылын шил оттүр көргеш, чаңында кижиже үстүнден херен кээр болган. Шагдагы от-кээ дег Дажысаң кайда боор, ону көрүп орарга, Лапчар Ирбижейге харып кээргенчиг-даа, муңгаранчыг-даа болган. Ындыг кижиден аныырыг салгап ажыы бар бе? Чок, салыр апаар. Бо айтырыгны шиитпирлеп шыдаар мен дээш, ындыг харысалганы ол эктинде чүктеп алган болгай.

Дарга билир болганда, Лапчар Ирбижей база тайылбыр кылбаан:

— Эгелээр, Егор Ензакович.

— Кандыг арга-биле? — дээш, Дажысаң шугулдап туруп берген. — Күрүнениң биле? Ынчаар болдунмас. Эргим шагда дег, хуу өзу-биле бе? Эки-ле малчыннар-дыр, хуу өт-хөреңгизин-биле бүдүн кода-суур тудар деп. Көргеш-ле сен, бир хүн келир, ийи хүн келир, оон соонда чесхолазы костү бээр, бирээзиниң буттары бастынмас болур, өскени аржааннаар дээн, ушкузу эмчи-домчу баар мен дээр. Оон ынайгызын билбес мен.

— Тудуг талазы-биле айыр бас бис. Эрес Херелдиң трактористи оо шаап бадыра кээр.

— Тудуг кылыры улуг херек-тир. Силерге чеже чугаалаар кижи мен, эштер. Эрткен үе эвес-тир бо, дөрт хана тургуза шаап алгаш, конгчут бажың-дыр дээр. Тудар болза эки тудар херек. Ийи-үш кежээ паазынынга чедер кылдыр. Оон ынай трактористер ынчаар, малчыннар тудар дээр чугаааларны баштарынар иштинден кезээ-мөңгеле үндүр октаңар. Олар малын кадарзын, таразын тарызын. Улуг үүле-дир. Тудугну, бурган оранның, тудугжулар тудар ужурлуг. МАЭ, ЧАЭ үези эвес-тир бо. Совхоз дээрге, тодаргайлаарга, совет ажыл-агыйның черле дээрге экономиктыг хой адырлыг иарын органнам-дир, билдиң бе, эш Ирбижей. Төлевилелиң кайда? Чеже акша-хөреңги үнерил? Малчыннар товунуун пдааны кайыл? Орта кандыг тудуглар турарыл? Ажыл чүл, бар ымдаазы? Аңаа-ла душпу-келбеже аккел-аккел дээрге канчап болур чүвел? — Шыдажып чадап кааш, Дажысаң бнеэги чаңы-биле чедингир сөстерин шывадап эгелээн:

— Эффективность. Амортизация. Генплан. Проектно-сметная документация...

Ирбижей тула берген. Ам кооргө. Дажысаң артында аныяксый берген ышкаш болган. Шынап-ла кижи болганы кайын-на салбыр бажында олуртуп каан деп. Дажысаңның бажы совхоз салбыры хире черлерни удуртурунга ам-даа четчир-дир деп, Лапчар Ирбижеевич бузурээн.

Оон ынай чугаа кылырынга туттунар-калбактапыр чүвези чок боорга, Лапчар Ирбижей соксап каап. Бо шагда аңаа домак дээрге хөй чүве-дир оң, саазын. Экономиктиг санаашкын. Оларны кайын уштап-баштап алырыл?

Эртемниң, техниканың чедиишкиннери

ЯК-42-НИҢ ТОСКУ РЕКОРДУ

Делегейниң ужар чүүл федерациязы 120 пассажир олурар Як-42 деп реактивтиг совет самолёттуң тургусканы тоску делегей рекордун бадылаан.

—Москвада Шереметьево аэропортунга элээн каш айлар мурнунда ЯК-42-нин байырлыг бийдалга уткаан. Ол Москва — Хабаровск аразынга ара хонмайн, 6144 километр 820 метр черни ужудуп арткеш, ындыг класстың самолёттарының аразынга чаа делегей рекордун тургускан.

Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң алдарлыг шенекчи-ужудукчузу Валентин Мухин корабльдиң командири болган.

— Кол-ла чүве чүл дээрге, бистиң Як-42 деп самолёдувус шенелде кылдыр эвес, а хойу-биле бүдүрүнгеи болдур ийин. Ол ужудуушкунга меле леткениң тура бис артык дериг-херекселдер-даа, кывар-чаар чүүл-даа албаан бис. Аңаа рейс күүседип чораан ышкаш ужуткан бис. Чүгле самолёттуң артык курзавырларын тодарадып алыры чугула турган. Ийи хоорайның аразында оруктуң эн дөртүн шилип алган бис. Колдуунда 9900—1140 метр бедикке чорупкан. Ол чорук чүгле 17 топ-каа чүүл чарыгдаар арганы берген. Эң солун чүве чүл дээрге, дөрт хире шак тургузунда самолёт даштында агаарның температуразы 74 градус соок. Антарктидада чүве-биле домей турган. Рекорд тургузарынга ол соок шаптык болбаан.

Як-42-нин колдуунда 1850 километр ортумак хемчээлдиг орукка ажыглап турар. Москва — Хабаровск аразының бо ужудуушкуну орук аразының аэродромнарынга кывар чүүл кутпайн элээн ырак черлерже ужудуп болурун бадыткаан, ол чорук кывар-чаар материалдар камналгазынга база улуг идиглиг болуп турар.

Чаа лайнер чүгле бүдүн чартык чыл дургузунда хамааты ужар чүүлге бараан болуп келген. Ол кыска хуусаа иштинде Як-42 дөрт муң ажыг рейстерни кылып, дөрт чүс муң ажыг пассажирни аргыштырган. Оон аңгыда аңаа чүък сөөртүр болгаш дүрген ужар талазы-биле сес рекордту тургускан. Оларның чедиишкинин тургузарынга ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, шенекчи-ужудукчу Олег Полудо киржикен. Ол мынча дээн:

— Як-42 ужудар талазы-биле тергиин эки машина болган. Ону башкарары-даа, өрүкүдү өөрениг-даа эптиг, идегелдиг болгаш быжыг. Чоокта чаа Як-42-нин кадыг шоолге шенеп хондурун турувуста ол база катап бадыткаттынган. Даштыкы чурттарга база оон ат-алдары алгыг. Францияга, Румынияга болгаш Африканың, Азияның чамдык чурттарынга көрүлде ужудуушкуннарның түңнелдери ону бадыткаан.

Борис БЫЧКОВ.

(ИМА).

МЕДЭЭ

1982 чылдың ноябрь 12-ден 15-ке чедир үеде чарлаттынган спортчу бүгү маргылдааларны элээн соңгаарладырын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күш-культура болгаш спорт комитети дыңнадып тур.

ТВ

НОЯБРЬ 13-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Кадык болурун күзээндээ. (Күш-культуржугта сүме). 9.05 — АБВГД-лээр. 9.35 — «Силерге, ада-иелер». 10.15 «Спортлотонуң» 46-гы тиражы. 10.15 — «Агаарлап безин чини» Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.15 — Совет ырларының концерти. 11.50 — «Якуб акый». Белоруссияның улустуң шүлүкчүзү Якуб Коластың дугайында документалдыг фильм. 12.35 — И. Брух. Оркестрлиг скрипкага № 1 концерт. 13.00 — «Ону ыдаар силер». 14.00 — Бөгүн делегейде. 14.15 — «Орус музей. «XVIII векте чурулга уран чүүлү». 14.45 — Күрүнениң Н. Осипов аттыг академиктиг оркестрниң концерти. 15.20 — Уругларга фильмнер. «Экии, Зузанка! Байырлыг, Зузанка!» Уран-чечен телефильм. (ЧССР). 16.05—«Ажыл амыдыралдар дугайында». 17.05 — «Гномнарга аалдап чораан», «Барон Мюнхаузенниң ужуралдары». «Дачага болган таварылга». Мультфильмнер. 17.35 — Таджик телевидение болгаш радионуң «Гульшан» оркестрниң концерти. 18.45 — 19.00 — Чапсар. 19.00 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 19.30 — «Райком секретары». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Сээң амыдыралың, сээң чериң». Документалдыг фильм. 21.50 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Спартак» 2-ги, 3-кү үелер. 23.15 — 01.00 Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Киев).

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — Литва телевидениениң программазы: «Литва бөгүн». «Клайпеда». Документалдыг фильмнер. 15.50 — Концерт. 16.15 — «Совет кинонуң мастерлери». ССРЭ-ниң улустуң артистери Е. Матвеев, Г. Чухрай, С. Ростоцкий, кинорежиссёр Э. Рязанов эртирер. 18.15 — «Хөглүг карусель». Мультфильм. 18.25 — «Сибирь дугайында чугаалар» деп бөлүктеп эртем-тайылбырлыг фильмнер: «Эртем программазы», «Тайга». 19.05 — «Сагыш-сеткилим ол-ла ынакшыл-биле доолдунган...» А. Блоктуң лириктиг шүлүктерин өзугаар литература-музыкалыг композиция. 19.45 — Делегей байдалының дончулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Хүрүмнеткен оолчугаш». Мультфильм. 1-ги кезээ. 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35—23.50 — «Адам Еваны кадайланып тур». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары.

ШЫН ТЫПКАННАР

«Шынның» 1982 чылдың сентябрь 4-теги номеринге парлаттынган тывызыктарны чадаана хоорайның Н. А. Оюн, Ак-Довуракта Н. Х. Калдар-оол, Эрзин районнуң Кызыл-Сылдыс школазының өөреникчизи Владик Хобига, Таңды районда Межегей ортумак школазының өөреникчизи Света Ооржак олар шын тыпкаш, харыыларын чорутканнар: 1. 36 хой. 2. бийир. 3. демир-ужук. 4. ном. 5. демир-ужук. 6. кыдырааш. 7. телевизор. 8. фотография. 9. дыт чочагайлары. 10. куш. 11. куску.

Тыва музыка культуразының сайзыралынга улустуң бүрүнгү ырлары болгаш Октябрь революциязының соонда Тывага тывылган ырлар үндезин болур.

Ынчангаш улустуң ыры болгаш музыказын шинчилеп өөренир ол талазы-биле тускай эртемнигнериң болгаш композиторларның кичээнгейиде турун турар. Хоочуннар, аныяк-даа композиторлар болгаш музыка талазы-биле специалистер, музыкантылар чоннуң ыры, хөгжүмүнге үндезилээш чогаалдарны тургузуп турарлар.

ЧУРУКТА: композитор Р. Кенденбиль болгаш дирижёр-музыкант Н. Минин улустуң ырларының күүселдезин дыңнап турлар.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Чемни белеткээн чуруму

Дүштеки, эртенги, кежээки чемни белеткеп эгелээр мурнунда, ол чем кажан белен болур ужурлуг-ул база ону белеткээринге кайы хире шак хереглединнерин дээрэни билири эргежок чугула. Дүштеки, эртенги азы кежээки чем белен болу бээри билек, ол дораан стол кырынга салыр. Оон башка соок, чок болза амданы чок апаар, а чамдык чемнер эрттир хайнып, азы өйүн эрттир быжа берип болур.

Эъттиг мүнну дүргеп кылыры

Шоолуг семис эвес инек эъдиниң, хаван эъдиниң, азы хой эъдиниң сөөк чоп черин алгаш, шырыңмазын болгаш сиирин аштап клапкаш, эът тыртар машинага ийи катап тырттырыптар. Тыртып алган эътче сүтке азы сугга шыгыткан кызыл-тас хлевиң каггаш, дузаап, холуштур ыылгааш, база катап эът тыртар машинага тырттырар. Хой эвес борбак согуганы, база тыммы хире хоюг нерецти холуп болур. Оон ол эътти грек тоорук хире бичии борбакборбак кылдыр тудуп алыр.

Бир тавак мүнге 0,4 литр кылдыр дузап каан, хайынган сугже демги эъттерни, оон соонда үүрмектей кескен база үеке бичии хаарып каан морковьту, петрушканы болгаш согуганы уруптар. Хайнып турган мүнче вермишель азы манная крупа (хоюг быдаа), сула таланы ийикпе, азы дорбеляниней кескен картошка урупкаш, 15—20 минут иштинде хайындырыптар.

3—4 тавак мүнге 200 г эът, 30—40 г хлеб, ортумак хемчээлдиг 1 согуна херек.

Манчылар

Семис инек эъдин (500 — 600 г) азы инек эъди биле хаван эъдин согуна-биле кады эът тыртар машинага ийи катап тырттырар. Тырткан эътке чаагай чыттыг перецти хой эвести урупкаш, эки быгаап, стакан долбас сугну даарның 2 бүрүзү-биле кады хайындырыптар. Оон суг соой бээрге, ону демги эътче куткаш, дузаап, эки холуштур быгаптар. Манчының дайынынга тудар далганын белеткээрде, 4—5 стакан ак далганга бүдүн чартык стакан иштиг дус-туг суг куткаш, бир чиг дагаа чүүргазын холаап, эки нугуптар. Оон ол далганны чугаладыр өйүптер. Ону чуга авектыг стакан-биле ол баскылааш, аңаа тырткан эъдин өйлеп каап алгаш, кыдыгларын чымыыр туткулаптар. Манчыны хайнып турган суг-же урупкаш, сугнуң үстүнге салдап үнүп келгиже хайындырар.

Далган үскен мүн

Баштай кара мүн хайындырып алыр. Оон аштап каан ногаа дамыдарын биле согуганы доорай кескилээш, үе-биле бичии хаарыптар, оон соонда, ону кара мүнче урупкаш, хайындырар. Кара мүн хайнып кээрге, ынаар үскен далган азы вермишель урупкаш, лавр бүрүзү, перец, дус немээш, 15—20 минута иштинде хайындырар.

Ижер мурнунда укроп азы ногаан петрушка каап аар.

Үскен далган азы вермишель орнунга макарон болгаш оске-даа янзы-бүрү далгандан кылган чүүлдерни мүн чемин-ге хереглеп болур.

ХАЙГААРАЛ

«Чайын— шанаан, кыжын— терген септе» деп үлегер домак бар. Бодаарымга, дыка-ла чоптуг сөглеттинген ирги ийин: чүве бүрүзү кес кырынга кээргe ам девидеп-бачымнап үнгеш, буу-хаа-биле ышнар чок чүве кылыр ииигпе, азы курут олуруп каар кижилерге удур, баш бурун таар хынамчалыг көрүп, ыяк кылдыр белеткенип алырын сагындырып чоруур!

Мында шак ол үлегер домактың уг-шии сагыттынып турары ол боор: чайның конгүг иштинде ийи аныяк эр дир-бузу шаанайны бергилдин, бир-ле ындыг чоопаумаар чуруктарны кашның чонуп, көртап, үттеп шаанга кирип турлар. Ийи-чаңгыс сөстер октажып каан, хайгаараан-га олур мен. Эрлерниң кайызы-даа дамырак кара суглап дег хап бадып турар дерлерин соксаал чокка чоттунгулап, кайызы-даа демге чыгы чоркурлагылаар, хөөн булгангылаашының демдээ кылдыр өнде-ле эге бергилдин — «өөк ойит» деп каггылаашап, арай узадыр: «Үе ох!» дивир болдулар.

Бирээзи менче арай бурууланган чүве дег көрүп келген, демги «Ө-өък» дээниндеп чаштады берген карактарын чоткулааш, менээ-даа, бодунга-даа агартыннганы билдинмес, мынча дей-дир:

— Араганың хайы-дыр ииин...

Кандызын-даа деңге күүседип чоруп турган эжиниң чырыктары чиктим конгчут чарташ кылынгап, арай шаг жоок удурланы-дыр:

— Арагада буруу чүү боор ол бистиң боскунусче бодун кире бербээн-не болгай... Боттарывыс ону сегирип албаан болзувусса, ол кужур турган черинге турар-ла ыйнаап. Чүве дилдавас ыт безин ону ииин дивес.

— Ындыг чүвени чүге бүдүрүп, садыгларга чүге деп тураргыл ынчаш?— деп бирээзи шышпгыккан айтырар-дыр.

— Чугаалдым чоп: боттарывыс буруулуг-дур бис деп. Бүдүрүп-даа турган-ла, садыгларга деңнеп иштап-даа турбайтар-ла. ...Алыр-албазын инер иштелиш боттарывын билир мөлиг-баштыг кижилер ышкажывыс чүл. Ам чар быттыщган ажылы бар бе?

Ам ыттанпайн, демги-ле аажыннырган ажылынче ынын бердилер. Уё-човуурыг-даа болза, пудурупа турарлары илдең: оолу хевирленип кел чорду — кыжын малчыннарже сиген сөөртүр трактор шанаа боол-тур ийиң мон. Шынап-ла чайын шанаан кылып чыдырлары бо-дур.

Арагага хыйланып турган демги бирээзи дерин база катап чоттунгулааш, улуг тыныы. Оон эжинче көргеш, чугаалап-дыр:

— Мынчаар химиктенип чыткаш, ажылдан алган акшазын бичии каза дөңгелти ижип каантарга база конгчут ла аа?

Бирээзи база оон айыынга кирип турар хирелиг—бажын чаңгылаан дыңналыр-дыңнапбас ыыттап каады:

— Кандыг дээр сен...

Болдунары — болдуна берген, иштинери — иштине берген-даа болза, бүгү-ле чүвениң эки-багын сайгарып көрүп, билип турар боорларга, ажыл-агыйдан салдынмаан боорларга — ийи эрге илгетим ожурбедим: тангаш—ыяа-даа, дааңгаш—туруп чоруур болгай бис!

Моңгуш ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

МЕН—СУГ МЕН

Мен — суг мен. Аңаа-ла бодунум суг мен. Формулам бо-ла-ла бедүүн болгай. Водород биле кислородтан тургустунган мен. Мээң дамдыларым кал-даштыг үттел-чирип каапкан. Мээң дамдыларымдан хемнер тыптыр, хемнерден хөлдер болгаш далайлар тыптып тургустунар. Ажок аар корабльдерни белин өэжиндирип чүъктеп турар мен. Мээң дузам-биле фабрика, заводтар ажылдаар, а ээн куруг оолур шөлдер кат-чимистиг садтар боол хүлү бээр. Мен дээрге кижилерниң амы-тынын камгалап турар-дыр мен. Мен — суг мен.

Ынчалза-даа кара сагыштыг сижилер менден өлча-ажык үндүрүп алыр дээш кажарлаар-дырлар. Ынчангаш мени бөгүн үүргедииниң киржикчизи кылып алыр-дырлар. А мен [illegible]

[illegible]

рукчу хоптакторның кыдыныры дартып бээр. А пиво оңгайын чугаалаан-даа херээ чок! Арын-нүүрүн артынга каггаш, пивога мени немеп аарлар. Баштай пиво кылыр заводка, оон соонда складка, а оон бардаарга, киоскилерге, [illegible] мен.

Мен чечен чогаалче база агып кире бээр болгай мен. Мээң ачы-дузам-биле чечен чугаа тоожу апаар, а тоожудан роман болу бээр.

Эртем-шинчилел ажылдарынга база-ла киржилгелиг мен! Чижээ, ыяштан яблоко кээп душкен деп бедүүн фактыга мени чоптуг ажыглаар болза, ийи чүс, үш чүс арын хире диссертация бижип ап болур-ла.

Чүнү канчаарын билбес-тир мен. Сүжеe ширай бээр бе? Ынчалдынмас. Чүге дээрге мен бодум суг болгай мен. [illegible] Ынчалза-даа атмосферага бус дамды болу бээр, мен оон чаъс боол хинаа черже саарлып бадар мен. [illegible] Мен — суг мен. Мен — [illegible] мен!

Мен черле чаттыс мен. Мен кижилерге херек мен.

Искендер ЭТИБАР.

А. ДЕМБИРЕЛЬДИҢ «Баштайгы хар» деп фотоэтюду.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге улуг эвес хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 7—12 метр. Агаарның температуразы дүне —15—20 градус, чамдык черлерге —24—29 градус соок. Хүндүс —4—9 градус, чамдык черлерге —13—18 градус соок.

Кызылга хар чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада —7—12 метр. Дүне —18—20, хүндүс —7—9 градус соок.

КИНО

НОЯБРЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Эзиржигеш» 10.00. «Кинг-Конг гринн» 12.10, 14.15, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Күскү конгулуурлар» 9.20, 12.50, «Хек-дааннар болгаш эдельвейстер» 11.00, 14.30, «Ужугар гусарлар эскадрону» 20.00, «Немелде ис» 16.20, 18.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кижилер болгаш кижизиг эвестер» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистерининң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодаа ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2915.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—01303

ЛЕОНИД ИЛЬИЧ БРЕЖНЕВ

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 263 (12053) | 1982 чылдың ноябрь 14, воскресенье | 1925 чылда үнделип эгелээн | Өртээ 3 көп

Улуг Лениннниң херээнии уламчылакчызы, чалбыыштыг патриот, шылгараңгай революсчу болгаш тайбың, коммунизм дээш демиселчи, амгы үениң улуг политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы Леонид Ильич Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр бүгү совет улус, ооң иштинде Тываның бүгү ажылчы чоннары эң ханы кажыыдап турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң, делегейниң коммунистиг, болгаш ажылчын шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы, Лениннниң улуг херээниң шынчы уламчыланчызы, совет улустуң аас-кежии дээш, тайбың дээш мөгаг-шылаг чок демиселчи, улустар аразынга найыралдың болгаш кады ажылдажылганың чалбыыштыг талалакчызы Леонид Ильич Брежневтиң хенертен мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалын СЭКП Тыва обкому, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш Министрлер Чөвүлели республиканың коммунистериниң болгаш бүгү ажылчы чоннарының өмүнээзинден илергейлеп тур.

Коммунизмниң херээнге кызыгаар чонга бараан болурунга бодунуң чайынначак болгаш хайныышкынныг бүгү амыдыралын берген Леонид Ильич Брежневтиң ады совет кижи бүрүзүнге эргим үнелиг.

Бышкан социализмниң үе-чадазында чурттуң социал-политиктиг болгаш экономиктиг хөгжүлдезиниң бүгү-ле чугула айтырыгларын Леонид Ильич Брежневтиң дорт удуртулгазы болгаш киржилгези-биле ажылдап кылганын база боттандырганын совет кижилер ханызы-биле билир болгаш үнелеп турар.

Бистиң аныяк республиканың дугайында, ооң экономиказын болгаш культуразын улам ыңай көдүрер, чоннуң чаагай чоруун бедидер дугайында СЭКП Төп Комитеди, Совет чазак кайгамчык улуг ада сагыш салыышкынын салып турар. Совет Тываның ажылчы чоннары боттарының бүгү чедиишкиннерин, социал-экономиктиг болгаш культура амыдыралында үндезин чаартылгаларны партияның, ооң Төп Комитединиң, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң мерген угаанныг удуртулгазы-биле, Леонид Ильич Брежневтиң ады-биле холбаштырып турар.

СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын бистиң республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары бир эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнүп турарын кажыыдалдың бо хүннеринде катап-катап илергейлеп, СЭКП ТК-ны долгандыр боттарының хүрээлеңин улам-на сырый каттыштырып турар болгаш СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин, 1982 чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың пландарын база социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш улам-на күжениишкинниг болгаш эрес-шудургу ажылдаарынга, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылын күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткууурунга бүрүн шиитпирлиг.

Леонид Ильич Брежневтиң чырыткылыг бүдүш-хевири Совет Тываның коммунистериниң болгаш бүгү ажылчы чоннарының сагыш-сеткилинге мөңгези-биле артар.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ | ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ | ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

Л. И. БРЕЖНЕВ-БИЛЕ МОСКВАДА ЧАРЛЫЫШКЫН ЁЗУЛАЛЫ

Кажыыдал кожаалыг кызыл туктарны найысылалдың шөлдеринде болгаш кудумчуларында, бажыңнарда мөгейтир аскылаан. Москвачылар, бүгү совет кижилер Леонид Ильич Брежнев-биле чарлыышкын ёзулалын кылып турары ол.

Эвилелдер Бажыңының колонналыг залы. Мөчээн кижиниң мага-бодун салган хааржактың баары-биле муң-муң совет кижилер — бүгү салгалдарның төлээлекчилери, янзы-бүрү профессияларның болгаш салым-чолдуң кижилери кажыыдалдың ыржым байдалы-биле эртип турганнар. Леонид Ильич оларның шуптузунга чоок болгаш эргим үнелиг чораан, ооң улуг амыдыралы, хөй талалыг ажыл-чорудулгазы бистиң Төрээн чуртувустуң тоогузундан, партияның болгаш чоннуң эрге-ажыктарындан, эчис сорулгаларындан чарылбас, тудуш турган.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң шылгараңгай удуртукчузунга ханы хүндүткелдиң ёзулалын хамыкты мурнай найысылалдың Свердлов районунуң ажылчы чоннары кылган. Сураглыг артистер, ыраажылар, музыкантылар Колонналыг залга база келген. Совет кижилерниң угаан-бодал сайзыралынче кайгамчык улуг кичээнгейни угландырган болгаш совет улустуң культура эртинезинге бодунуң чогаалдары-биле салыышкынны киирген күрүне ажылдакчызынга оларның өөрүп четтиргени кызыгаар чок.

Чурттуң кодээ ажыл-агыйын хөгжүдеринге Л. И. Брежневтиң ачы-хавыяалары үнелеп четтинмес. Ол хөй чылдар дургузунда чер-биле холбаалыг болуп келген болгаш тараачыннарның күш-ажылын эки билир чораан Леонид Ильич чер тургузукчузундан «Кур черниң кол командылакчызынга» чедир орукту эрткен. Казахстанның карак четпес кур черлериниң шиңгээдиин алыкчылары ону ынча деп хүндүткел-биле адааннар. Москва чоогунуң колхозтарының болгаш совхозтарының ажыл-ишчилери партияның аграр политиказының боттандырыкчызы-биле чарлыышкынның ёзулалын кылганнар.

...Кажыыдалдың аялгалары залга дыңналып турган. Үш минута болгаш-ла хүндүлүг таңныыл халажып турган. Мөчээн кижиниң хааржаанының чанынга күш-ажылдың сураглыг кижилери — бүдүрүлгениң мурнакчылары, партия, совет ажылдакчылар, эртемниң болгаш культураның көскү ажылдакчылары, хөй-ниитиниң төлээлекчилери, шериг албанныглар кажыыдалдың хүндүлүг таңныылынга тургулаан.

Л. И. Брежнев чоннуң аразындан үнген, чон дээш чурттаан чораан. Эргим кижизи-биле чарлыр дээш келген москвачыларның дыка хөйү ону бот-хууда билир, эчис сорулгаже чүткүлге, партийжи принципиалдыг чорукка, эң-не нарын айтырыгларны шиитпирлээринге оон өөренип ап келгеннер.

— Бистиң индустриявыстың хөгжүлдезиниң эң-не кол үе-чадалары, экономикага эң чугула чедиишкиннер Леонид Ильичиниң ады-биле холбашкан. Бистиң найысылалывыстың үлегерлиг корум-чурумнуг коммунистиг хоорай болдурар дээн идеяны харын Л. И. Брежнев боду саналдап үндүрген меңээ, москвачыга, онза үнелиг-дир — деп, хоюглаар станоктар заводунуң слесарь-эптекчизи — А. Корсаков чугаалаан.

Хааржакты долгандыр, Колонналыг залдың ханаларының баарын дургаар. Эвилелдер бажыңының фойезинде — чүс-чүс чечектерни салгылаан. Оларның аразында эш Л. И. Брежневтиң чаңгыс чер-чурттугларындан — Днепродзержинск биле Днепропетровскиниң ажылчы чоннарындан чечектер база бар. Шак ол черге ажылчын-металлургтуң өг-бүлезинге Леонид Ильич төрүттүнген. Моон ол ажылчындан Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчузунга чедир алдарлыг орукту эгелээн.

18-ки армияның баштарының дүктери көгерип агаргылай бергилээн хоочуннары Төрээн чурттуң база чер кырынга делегейниң келир үези дээш Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында маадырлыг чоруктарже бодунуң хууда үлегер-чижээ-биле солдаттарны, офицерлерни хей-аът кирип чорааны, чаңгыс полкчузунуң мөңге тураскаалының мурнунга кажыыдал-биле мөгейип турганнар. Маңаа, кажыыдалдыг Колонналыг залга тура, ооң дайынчы өңнүктери болгаш эштери ыдыктыг Биче черин-даа база политкомиссар Л. И. Брежневтиң кезээде-ле мурнуку одуругга чоруп турганы өске-даа хөй-хөй тулчуушкуннарны сактып турганнар.

Залга шериг училищелериниң курсантылары чедип келгилээн. Олар болза, 18-ки армияның тулчуушкуннарга шылгараан өске-даа шериг каттыжыышкыннарының дайынчы чаңчылдарын улам-на көвүдедип турарлар. Совет Чепсектиг Күштерниң быжыглаарынга ССРЭ-ниң Камгалал чөвүлелиниң даргазы Совет Эвилелиниң Маршалы Л. И. Брежнев кайы хире хөй чүүлдү кылганын аныяк дайынчылар эки билир. Олар бистиң Төрээн чуртувустуң айыыл чок чоруун болгаш хосталгазын карак огу дег камгалаарынга белен.

Олар ышкаш дыка хөй аныяк оолдарны космосче ужуттарының мурнунда Леонид Ильич ада ёзузу-биле үдегилээн. Космиктиг делгемнерни шиңгээдиринге бистиң чуртувустуң баштайгы базымнарын башкарып сагыш салырын партия аңаа бүзүрээн. Эвилелдер бажыңынга келген ужудукчу космонавтылар база чаа-чаа космиктиг корабльдерниң конструкторлары-даа чуртка амгы үениң эң-не чаа космиктиг техниказын чогаадып кылырынга идепкейлиг дузалап идиг берген кижиниң мурнунга мөгейип ёзулап турганнар.

Аңгы-аңгы назы-харлыг кижилер шимээн чок чоруп органнар. Хоочуннарның чанында аныяк ажылчыннар, специалистер, студентилер, сургуулдар. Оларның кайгамчыктыг келир үези дээш амыдыралының соолгу хүннеринге чедир сагыш салып чораан кижизин оксунганы оларның шуптузунга дыка аар болган.

Колонналдыг дарлалдан хосталган, социалистиг угланыышкынның оруунче, социализм дээш демиселдиң оруунче кирген чурттар-биле, политиктиг болгаш экономиктиг хамаарышпас чорук дээш демисежип турар бүгү улустар-биле үре-түңнелдиг, бүгү талалыг харылзааларны тургузарынга Л. И. Брежнев улуг идигни берген. Леонид Ильич-биле чарлып байырлажыры-биле ноябрь 13-те Эвилелдер бажыңынга Чилиниң Компартиязының Чиңгине секретары Луис Корвалан, Уругвайның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары Родней Арисменди, Боливияның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары Хорхе Колле, Гондурастың Компартиязының ТК-зының Чиңгине секретары Ригоберто Падилья, Мурнуу-Африканың Компартиязының Чиңгине секретары Мозес Мабида, Сирияның Араб социалистиг чаартылга партиязының Чиңгине секретарының оралакчызы Абдалла Аль-Ахмар, Египеттиң Чоон үзелдиг национал-деңшилгелиг партиязының Чиңгине секретары Халед Мохи Эд-дин, делегейниң хөй-хөй чурттарындан коммунистиг, ажылчын болгаш улус-демократтыг партияларының өске-даа төлээлери четкилеп келгеннер.

Социалистиг дем каттыжылга болгаш делегейниң өске-даа чурттары-биле Совет Эвилелиниң экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылгазынче Л. И. Брежнев улуг кичээнгейни салып чораан. Социалистиг чурттарның ажыл-агыйжы чоокшулажылгазынга идиг бээр организация — Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң быжыглаарын ол чугулалап көрүп чораан. ЭДЧ кежигүнү чурттарның төлээлери кажыыдалдың ёзулалын кылганнар.

Совет күрүнениң баштыңчызының мөчээни-биле холбаштыр кажыыдалын илередири-биле 112 чурттуң ССРЭ-де дипломаттыг төлээ черлериниң баштыңнары Колонналыг залга чедип келгеннер.

Леонид Ильичиниң чырыткылыг тураскаалынга бүгү Русьтуң патриархы Пимен болгаш орус православ хүрээниң дээди шажынының төлээлери мөгейгеннер.

...Леонид Ильич Брежнев-биле байырлажып чарлыр дээн кижилерниң шууржу үзүг-соксаал чок. Кажыыдалдың 60 шактарында совет кижилер СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитедин долгандыр улам сырый каттыжып. Коммунистиг партияның иштики болгаш даштыкы политиказын чүректериниң ханызындан деткип турарлар.

ЧҮРЕКТЕРГЕ МӨҢГЕ АРТАР

Бүгү делегейге тайбың дээш чайгылыш чок демиселчи, чалбыыштыг патриот Леонид Ильич Брежневтиң хенертен мөчээни-биле холбашкан кажыыдалдың митингилери, бүгү чуртта ышкаш, бистиң республиканың хоорай, суурларында, албан организацияларда, бүдүрүлге, өөредилге черлеринде, школаларда эртип турар.

Ындыг митинг Кызылдың хөй националдыг бүдүрүлгелериниң бирээзи — даарапылга фабриказынга болган. Кажыыдалдың митингизин хооркууссомнуң даргазы Ш. Д. Куулар ажыткаш сөс ап, чүве чугаалаан.

— Совет күрүнениң, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы Леонид Ильич Брежневтиң хенертен мөчээни бистерге, бүгү совет кижилерге, эң аар кажыыдал-дыр. Леонид Ильичиниң амыдыралы болгаш бүгү талалыг күжениишкинниг ажыл-чорудулгазы бистерге коммунизм тургузукчуларының тайбың дээш демиселинге кайгамчыктыг үлегер-чижек болуп келген болгаш болур-даа. Бистер ону уламчылаар ужурлуг бис. Коммунистер база Кызыл хоорайның ажылчы чоннары бистиң партияга болгаш чоңга таварышкан ар кажыыдалды ханызы-биле медерев билбишаан, СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң иштики база даштыкы тайбың политиказын деткиирин илередип, СЭКП Төп Комитедин болгаш Совет чазакты долгандыр улам-на сырый каттыжарлар. Улуг Лениннниң херээниң уламчылакчызы, тайбың дээш, коммунизм дээш демиселчи Леонид Ильич Брежневтиң ады бистиң чүректеривиске кезээде артар — деп, ол түңнелинде чугаалаан.

— Фабриканың бүгү-ле комсомолчулары болгаш аныяктары бистер бүгү-ле күжүвүстү, чогаадыкчы энергиявысты Леонид Ильичиниң күзеп, кылып чорааны ышкаш, коммунизм тургузуушкунунга бээр бис — деп, фабрикада комсомол эге организациязының секретары Э. Монгуш чугаалаан.

Бүдүрүлгениң мурнакчыларының бирээзи даарапыкчы В. Белопотова болгаш оон-даа өскелер митингиге сөс алгаш, Л. И. Брежневтиң дугайында чылыг сөстерни чугаалап, моон-даа соңгаар улам, чараш-чаагай ажылдаарын хүлээнгеннер.

СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң киржикчилери эш Л. И. Брежнев-биле чарлыышкын ёзулалында. СЭТА-ның фотозу.

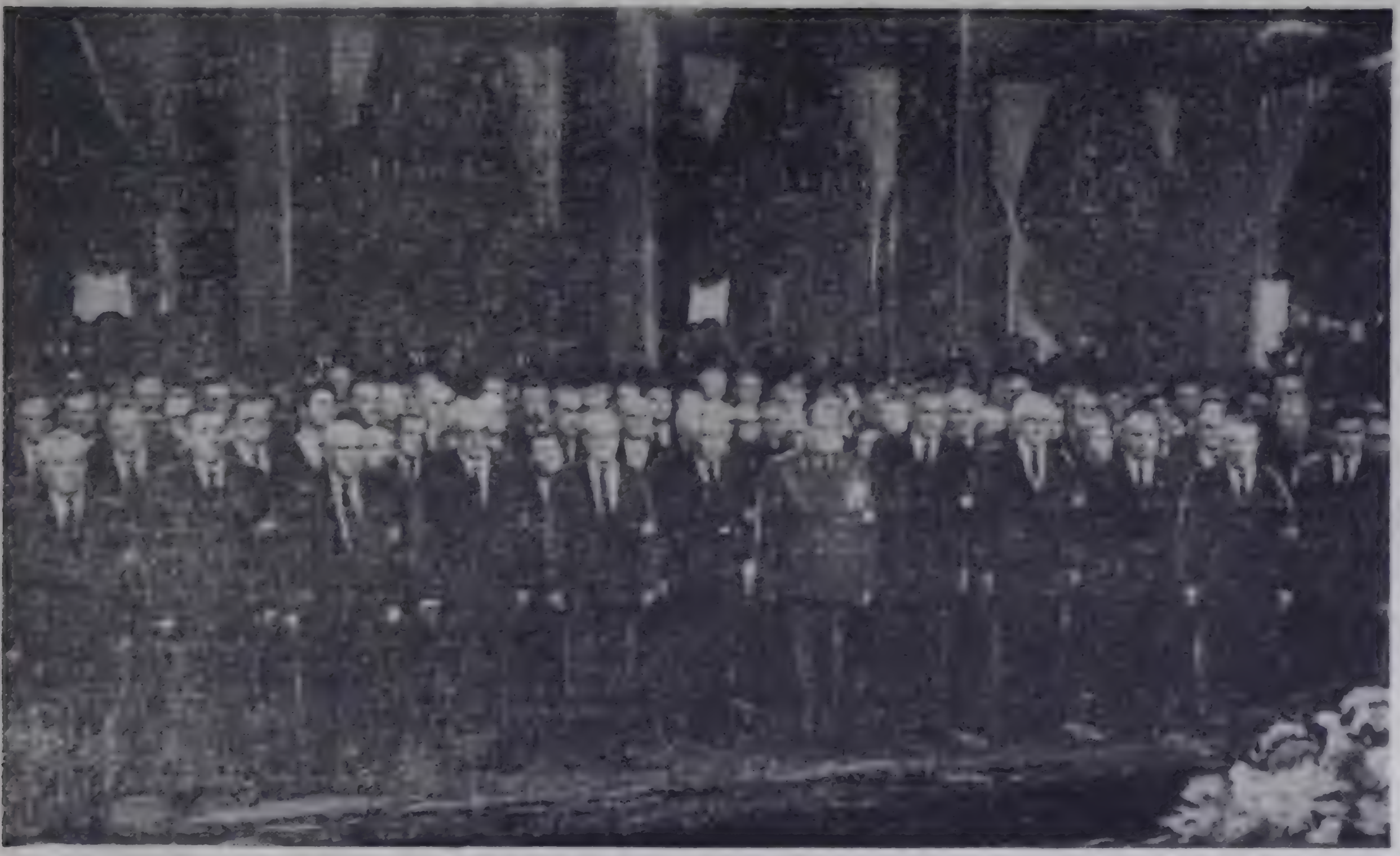

ЧОНГА БАРААН БОЛУРУНУҢ ТӨЛЕПТИГ ҮЛЕГЕРИ

Л. И. Брежневтиң амыдыралы болгаш ажыл-чорудулгазы Москва-биле сырый холбашкан. Найысылалдың ажылчыннары ону хөй удаа ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтеринге депутат кылдыр соңгуп келген.

— Леонид Ильичиниң бүзүреттирген кижизи болур улуг алдар меңээ онааштан, ынчангаш мен анаа Россия Федерациязының Дээди Совединиң депутадының шынзылгазын тывыскан бергенин мен — деп, Москвачы автотрактор-электроаппаратура заводунуң коллективиниң митингизинге слесарь-чыыкчы Н. Гуськова чугаалаан. — Бистиң депутадывыс найысылалдың бүгү талалыг сайзыралы, ооң чурттакчыларының негелделери дээш доктаамал сагыш салып келген.

Ленинчи идейлиг чоруктуң, күш-ажылчы кижилерниң чаагай чоруу, чер кырынга тайбың дээш демиселдиң тургузуу болгаш чүтүңгүр бодурунуң үлегер-чижээ кылдыр Леонид Ильич Брежнев москвачыларның чүректеринге арткан. Боттарывыстың хүрээлелдивисти улам быжыглап, шудургу, чогаадыкчы күш-ажылывыс-биле коммунистиг тургузуушкунунуң пландарының күүселдезин хандырар бис.

ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының Бүгү-эвилелдиң онкология эртем төвүнүң хуралдаар залынга болган митингиниң киржикчилери минута дургузунда ыыт чок туруп, Л. И. Брежневтиң тураскаалын сактып ёзулааннар.

— Леонид Ильич арыг сеткилдиг кижи, ол совет кижилерниң чаагай чоруу, чоннуң кадык камгалалының хөгжүлдези дээш сагыш салыр шылгараңгай күрүне ажылдакчызы чораан — деп, Төптүң директору академик Н. Блохин чугаалаан. — Тайбыңның болгаш тургузукчу күш-ажылдың чылдары Леонид Ильич Брежневтиң ады-биле сырый холбашкан. Тайбыңны камгалаарынга ооң киирген салыышкынының бадыткалы аңаа «Улустар аразында тайбыңны быжыглаары дээш» Ленинчи шаңналды тывысканы болур.

Брежнево суурга болган митингиге СЭКП-ниң XX съездизи аттыг колхозтуң механизаторлары болгаш малчыннары, ооң чоогунда Курск областың ажыл-агыйларының ажыл-ишчилери четкилеп келгеннер.

— Ыракты К[...]ескиден, амгы Днепродзержинскиден, Илья Яковлевич Брежневтиң өг-бүлези-биле төрээн суурунче канчаар ээп келгенин бистиң дыка хөйүвүс утпаан — деп, колхозтуң хоочуну М. Брежнев чугаалаан. — Оларның күш-ажылга ынак оглу Леонидтиң тараа тарып, ону ажаап турганын база утпаан бис. Маңаа, Курскиниң черинге, тараажының амыдыралын Леонид Ильич көрген, тараажының күш-ажылынга хандыкшаан. Ону чаңгыс чер чурттуглары кажан-даа утпастар.

Леонид Ильичиниң мөчээни-биле холбаштыр Маадыр-хоорай Новороссийскиниң чурттакчылары база дыка кажыыдааннар. Анаа Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында, Л. И. Брежнев 18-ки армияның политкилдизиниң начальниги тургаш, сураглыг Биче черге болган тулчуушкуннарга идепкейлиг киришкен.

• • •

Митингилер база ыңай «Ленинградтың металл заводу» каттыжыышкынынга, Магадан областың «Беринговская» шахтазынга, Карелия АССР-ниң Пяозерск ыяш ажыл-агый бүдүрүлгезинге, Харьковта С. Орджоникидзе аттыг трактор заводунга, Тыва АССР-ниң «Чыраа-Бажы» совхозунга, Москва областың Мониноде М. Ф. Владимирский аттыг эмнелге эртем-шинчилел институдунга, Тбилисиниң күрүне университединге болгаш чурттуң өске-даа күш-ажылчы коллективтеринге болгулаан.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

УДУРТУЛГАНЫҢ ДЕҢНЕЛИН БЕДИДЕР

Чалыы назынныг хоорайы — Ак-Довурактың бүгү коммунистерниң отчеттуг хуралынга партком [illegible] дугайында отчёт илеткелги [illegible] партийжи, принципиалдыг чугаалар болган. Илеткелди болгаш санал берген коммунистер бүдүрүлгеге, тудугга база [illegible] партийжи удуртулганың, организакчы болгаш идей-кижизидилгелиг ажылдың талазы-биле «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде парткомнуң ажыл - чорудулгазынга ханы анализти кылып, четпестерни принципиалдыг ёзу-биле илередип, оларны чайладырының база ооң соонда сорулгаларының дугайында ажыл-херекчи, тодаргай саналдарны кииргеннер.

Парткомнуң база коммунистерниң хуралдарынга үлегертудуг, транспорт бүдүрүлгелерниң, садыг база культура, амыдырал хандырылга организацияларының ажыл-чорудулгазын, партийжи органнарның болгаш идей-кижизидилгелиг ажылдың дугайын доктаамал чугаалажып, шиитпирлерни [illegible]

ның 98.3 хуу, [illegible] бүдүрүкчүлүгүн 96.1 хуу күүсеткен. Ол-ла үениң дургузунда 1120 тонна, а ниитизи-биле беш чылдың эгезинден бээр 10113 тонна даг-дүгүп чедир бер[illegible].

Тудуг организацияларының [illegible] база-ла [illegible] «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде кергелиг ажылдар планын 96 хуу, бодунуң күжү-биле [illegible] ажылдарны 90 хуу күүсеткен. «Шагонарэнергостройтрестиң Ак-Довуракта үлегер бүдүрүлге комбинады [illegible] ажылын эртем [illegible] 16.1 хуу, продукция сайгарарын 17 хуу көдүрген. Ынчаарга № 15 механизация участогу № 11 автобааза тудугларны механизмнер болгаш транспорт-биле хандырарын үргүлчү саададып келген. Хоорайның хлеб заводу бээзи хевээр-ле багай ажылдавышаан. Бо чылдың үш кварталдарында херектээкчилерге 302 тонна хлебти болгаш хлеб-булочка кылыгларын чедир бербээн, продукцияның шынары куду. Ооң ангыда садыг, чуртталга-коммуналдыг амыдырал хандырылга болгаш [illegible]

[illegible] ажылдар [illegible] болгаш күш-ажылдың [illegible] чидип-биле шүтүмчээлди. Ылангыя [illegible]

1176 өөреникчи өөренир чаа школа, ТЭЦ-тиң ушку ээлчээнин тудуу ажыглалга кирбээн. [illegible] шынары багай чоруктар ам-даа [illegible]

«Хөөмдээ турарлар чок ажылдаар» деп ростовчуларның эгелээшкинин күш-ажылчы коллективтерге [illegible] чедип алгаан, [illegible]

[illegible] планныг [illegible] күүседип турар [illegible] комбинады, № 3 орук-тудуг участогу, [illegible] энергия цеги, чурттаалга коммунал ажыл-агый эргелели болгаш өске-даа коллективтерниң ажыл-херээ бадыткап турар.

Тудугларда мурнакчы бригадаларның, тудугжуларның [illegible] ажылы-биле бо чылдың үш кварталдарында дөрт муң ажыг дөрбелчин метр [illegible] чорталга шыгжаар, 120 орунныг уруглар яслизи, 48 кижи орар общежитие, 250 тонна чүък шыгжаар черни болгаш өске-даа объектилерни тудуп кылган. Ол хире-ле ында план күүсеттинмээн.

Ажыл-херекте шыңгыы четпестер-биле коммунистер база [illegible] эптешпес болгаш демдеглеттинген болгаш өске-даа четпестер дугайын отчёт-соңгулдалыг хуралга [illegible] санал бергеннер рудникте экскаваторщик М. М. Поляков, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде дашчылар бригадири А. С. Кужугет, комбинатта партком секретары В. Х. Су[illegible] Маадыр, № 1 школаның директору А. П. Ко[illegible]

харысалгазын бедидер талазы-биле [illegible] кошкак ажылдаан. Ылангыя арыглал фабриказында, транспорт цегинде чамдык коммунистерниң сагылга-чуруму кошкак. А [illegible] күш-ажылчы коллективтерде идей-политиктиг база мөзү-шынар кижизидилгезинин айтырыгларынче партия организацияларының кичээнгейи кошкак. Эки турачы улусчу дружиннарның, дузалал пунктуларының, назы четпээннер инспекциязының [illegible] ажылын идепкейжидип, дээштиг кылдыр турзузуп шыдаваан. Ол бүгүнүң түңнелинде хоорайда эрге-чурум болгаш [illegible] чоруктар эвээжевээн.

Коммунистерниң отчёт-соңгулдалыг хуралы айыттынган четпестерни шалыпкын чайладыр, он бирги беш чылдың [illegible] ССРЭ-ниң 60 чыл оюн [illegible] бүгү ажыл-ишчилерниң [illegible] бүдүрүлге чорудулгазынга партийжи удуртулганы [illegible] четчир турзузар болгаш организакчы база идей-кижизидилгелиг ажылды улам экижидер [illegible]

Виктор Полушкин — комсомолчу. Ол аныяк-даа болза, ам Кызылдың автосептелге заводунда хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи апарган. Ылаштыя аңаа мотор цехиниң коллективи чоргаарланыр.

Виктор холдуунда-ла бо бүдүрүлгеге кижизиттинген, мацаа өскен. Заводка чеди чыл ажылдап келгени үезинде дургузунда ол үргүлчү мактадын, мурнакчыларның одуруундан үнмейн келген. Чүге дээрге ол ажылга кызымак, бодунда негелделиг болгаш ындыг. Ол ЗИЛ-130 автомобильдерниң моторларын септеп турар. Ооң кылган продукциязының шынары үргүлчү эки. «Бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаап, оңу шынарлыг кылыр» деп аныяк ажылчының девизи ындыг. Комсомолчу септекчи коллективте хей-натының ажылдарынга база идепкейлиг киржип турар.

Слесарь-моторист Виктор Полушкин он бирги беш чылдың баштайгы ийи чылының планныг онаалдаларын күүседипкен. Ол ам 1983 чылдың сентябрь айының үлүүнде ажылдап турар.

ЧУРУКТА: слесарь-моторист В. Полушкин.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Беш чылдың кижилери

Алдарлыг юбилей — ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга уткуштур социалистиг чарыш Кызылдың улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи — дааранылга фабриказында бо хүннерде улам калбарган. Ында тус-тус бригадалар, цехтер коллективтери боттарынга алдынган социалистиг хүлээлгелерин чүгле доозузу-биле эвес, харын ону бедик шынарлыг кылдыр ажыр күүседир деп сорулгалыг ажылдап турарлар.

Бо хүннерде бүдүрүлгениң дыка хөй даараныкчылары, быжыкчылары болгаш өске-даа ажылчыннары 1983 чылдың үлүүнде ажылдап турарлар. Оларның бирээзи дуржулгалыг даараныкчы, коммунист Роза Конгар-ооловна Монгуш келир чылдың май айның үлүүн доозарынче чоокшулап, фабрикада социалистиг чарыштың мурнуку одуруун ээлеп турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы даараныкчы Р. К. Монгуш.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Ооң түңнелинде улуг-улуг бүдүрүлге коллективтери планнарның даалгаларын күүсетпейн турар. Ылангыя В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинат бо чылдың үш кварталдарында даг-дүгү бүдүрер пла[illegible]

даашкыннар база улуг четпестерниң кол чылдагааны партком болгаш цехтерниң партия эге организацияларының тус-тус коллективтерде ажыл-ишчилер ортузунга организакчы болгаш идей-кижи[illegible]

Ниитизи-биле «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде партком, цехтерниң партия эге организациялары кадрларның, ылангыя коммунистерниң күүседикчи сагылга-чурумун база дааладырган ажыл-херек дээш [illegible]

[illegible] тудуг» эргелелинде парткомнуң секретарынга С. К. Кужугет [illegible]

М. ООРЖАК.
«Шынның» штаттан даштыкаар корреспондентизи.

Советтер амыдыралы

АРГА-ДУРЖУЛГА СОЛУШКАН

Район, суур, кедээ Советтер даргаларының, секретарьларының болгаш райкүүскомнуң килдистер эргелекчилериниң семинары Каа-Хем сууруга болуп эрткен.

«ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын толептиг уткуур талазы-биле чер-чер Советтериниң сорулгаларының дугайында» илеткелди Кызыл райкүүском даргазы М. П. Бессмертных кылган. Районнуң девискээринде ажыл-агыйларның, бүдүрүлге черлериниң он бирги беш чылдың ийигизинде канчаар ажылдап турарын эрткен айлар түңнелдеринге үндезилеп, ол көргүскен.

Районнуң ажыл-агыйлары ниитиниң малынга быжыг чемсуурну тургузар айтырыгны бо чылын багай эвес тургускан. Чижээ, «Тиилелге», «Кок-Тей», «XX Улуг хурал» совхозтар мал чемин белеткелин организастыг чоруткан. Бо чугула айтырыгга чер-чер Советтериниң депутаттары, активчилер идепкейлиг киржип, чурттакчы чонну олче мобилизастаар, сигенчилер ортузунга социалистиг чарышты дээштиг организастаар хемчеглерни эки чорутканын илеткелчи демдеглээн.

«Чер-чер Советтериниң күүскомнарының организас-массалыг ажылы» деп темага дыңнадыгны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң оргмассалыг килдизиниң ажылдакчызы Н. А. Кызыл-оол кылган. Республиканың чер-чер Советтеринде организас-массалыг ажыл канчаар тургустунганын ол талазы-биле эки ажылдыг Советтерге үндезилеп, семинарның киржикчилеринге таныштырып чугаалаан. Каа-Хем суур, Элегес-Аксы, Чербн, Суксак, Баян-Кол кедээ Советтерде херек эргелели эки тургустунган болгаш сессияларының, күүском хуралдарының протоколдары райкүүскомче чогуур хуусаазында кирип турар.

Үстүкү органнарның болгаш боттарының үндүргени доктаал-шиитпирлерниң күүседиизин хынаар ажыл районда негелдеге дүүшпес. Шамбалыг, Кара-Хаак, Шынаа кедээ Советтеринде ол талазы-биле чедир көөр айтырыглар бар. Аңаа депутаттарның, активтиң киржилгезиниң үстүнде Советтерниң күүскомнары дарый чедип алыр ужурлуг.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленуму чурттакчы чоннуң дузалал ажыл-агыйын сайзырадырының сорулгаларын айыткан. Ол айтырыгны чогумчалыг тургузарынга чер-чер Советтериниң киржилгези улуг. Районнуң суур, кедээ Советтери чурттакчы черлерге дузалал ажыл-агыйын улам сайзырадып хөгжүдер, чоннуң аңаа сонуургалын көдүрер хемчеглерни ап чорудуп турар. Ол талазы-биле Баян-Кол кедээ Советиниң девискээринде ажыл эки. «XX Улуг хурал» совхозтуң дирекциязының, парткомунуң, кедээ Совет күүскомунуң чоң ортузунга чорудуп келген тайылбыр ажылының түңнелинде, Баян-Кол суурнуң чурттакчыларында хуузунда малы, огород тутпайн турар өг-бүле чок. Районнуң ынаш ажыл-агыйында, холушкак садыгда коллективтиг дузалал ажыл-агыйы эки тургустунган орулгалыг.

Ол чугула айтырыгны негелдеге дүүштүр ам-даа тургуспайн турар Кур-Чер, Шамбалыг, Шынаа кедээ Советтерниң күүскомнарының кичээнгейин семинарга олче угландырган.

Районнуң чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларының, Советтерниң чанында профилактика чөвүлелдериниң хоруум-чурум камгалалының дузалал пунктуларының ажылын күүскомнарның удуртуп турарының дугайында райкүүском даргазының оралакчызы А. П. Кошкендейниң дыңнадыын семинарның киржикчилери дыңнаан.

Каа-Хем суур Советиниң доктаамал комиссияларының арга-дуржулгазында өскелерге ажыктыг чүүлдер хөй.

Семинарга чер-чер Советтериниң күүскомнарының ажыл планының талазы-биле чугаа болган. Чоннуң хомудал, дилег, чагаа-бижиктери-биле ажыл Советтерниң хүн бүрү ажылында чугула черни ээлеп турар. Ол талазы-биле чугааның семинарга кол черни ээлээни таварылга эвес.

Семинарның киржикчилери ажылының арга-дуржулгазы-биле солчуп, бот-боттарындан ажыктыг хөй чүүлдерни шиңгээдип алган.

Д. ЧЫМБА.
Кызыл район.

ХҮЛЭЭНГЕНИ КҮШТҮГ

Коммунист Таан Домбалаңовна Кара-Сал хөй чылдарда сүт-бараан фермазынга ажылдап, күш-ажылын сүт бүдүрериниң көвүдээринге бараалгадып турар.

Кара-Салдың күш-ажылы Ленин болгаш Күш-ажылдың Кызыл Туг орденнер-биле үнелеткен. Ол бедик хавыялар Таан Домбалаңовнаны күш-ажылчы демисээлче улам сорук кийирип турар.

Алдарлыг саанчы пенсияже үнзе-даа, күш-ажылчы туружун кагбаан. «Большевик» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазында Т. Кара-Сал хүндүткелдиглерниң бирээзи. ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур бүгү чуртта калбарган социалистиг чарышка ол киришкеш, саап турар инектериниң бирээзинден-не 2500 кг. сүттү саарын хүлээнген. Тос айлар-

ның түңнелинде дуржулгалыг хоочун саанчы бир инекке онаашкыр 2134 кг. сүттү сагган.

Күш-ажылчы чедиишкиниң быжыглавышаан, алдарлыг саанчы чылдың кышкы ажаалгазын экижидипкеш, дөрткү кварталда сүт саар онаалдазын ажыр күүседир дээш ажылдап турар.

С. МОНГУШ.

БЕЛЕТКЕЛ ШАПКЫНЧААН

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн күш-ажылчы көргүзүглер-биле уткуур дээш социалистиг чарыш Бай-Тайга районнуң малчыннарының ортузунда калбарган. Мал ажылының продукциязын бүдүрерин, күрүнеге садарын көвүдедир болгаш шынарын экижидер, малдың баш санын өстүрер талазы-биле 1982 чылдың үшкү кварталында чарыштың түңнели-биле барының зона-

ның районнарындан бай-тайгажылар тиилекчи болуп, СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профэвлэлдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчилир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Ол улуг чедиишкиннерге районнуң малчыннарының шудургу ажыл-ижиниң түңнелинде киирген үлүү эвээш эвес. Ниитизи-биле эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге мыйыстыг бода мал 7, хой, өшкү 4, торуур инек 2 хуу өзүлделиг болган. Малдың чаш төлүн камгалап алыры база өзүлделиг болган болгаш өлүп хоразар чоруу чүзүн аа-

ым-биле кызырылган. Район күрүнеге эът, сүт садарының планын үшкү кварталда ажыр күүсеткен. Ол ышкаш ында дүк садар планын 116 хуу боттандырган.

Районда 19 хойжу чүс баш хойга онаашкыр 100-тен 108 чедир хураганы камгалап ап.

хойдан-на дүк кыргып алыр планын база ажыр күүсеткен.

Амгы үеде районнуң малчыннары кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын дооскан, кыштаглаарже көжүп турар. Кыштаглаарже мал чеминиң сөөртүлгезин организастап, мал оолдаашкынынга белеткелди хойжулар чорудуп турар.

Б. БАГАЙ-ООЛ.

СОРУКТУГЛАР СОЛЧУРДА БАР

I. ЮБИЛЕЙ-БИЛЕ ЧАЖЫТ ХОЙЖУ

Бичче-оол Дыртык Сарыгович [illegible] бо чер-чурту бо. Ол 1941 чылда [illegible] тургустунган амгы «Коммунизмче оруук» совхозтуң [illegible] баштай-ла [illegible] толептиг үүрүн киирген. Чоорту тудуп [illegible] бригадазынга ажылдаан. Ам эштер каш чыл улай ооңун херээжен ээзи Бичекей Чимит-Сереновна-биле ниитиниң малын малдап турар.

Малчыннаарындан бээр чылдың-на чүс хойга онаашкыр [illegible] хураганы [illegible] 113 чедип турган. Эрткен мал чемин [illegible] беруп кыжын берген Бичек-оол Дыртык Сарыгович 100 баш хой [illegible] на 100 хураганы онча менди камгалап ап, совхоз малчыннарының аразында калбарган чарыштың тиилекчизи болган.

Хоочун коммунист мурнакчы малчынның аккыр оонче кире дүшкен кижи бир-ле дугаарында дорде азып каан «Эң эки малчынга» деп бижээн вымпелди эскерип, оңуң эдлеринге өөрүшкүзү, чоргааралы ала-чайгаар хайнып кээр. Кызымаккай, үре-түңнелдиг ажыл-ижи дээш чазактың шаңналдарынга ол толептиг болган. Ажыл-ижиниң дугайында каксы чугаалап бээрин хойжудан дилээривиске, ол мынча дээн:

— Чайлаам Хөндергейниң Аныяк-Бажы деп черде. «Көк-түг-шыктыг Хөндергей» дээш ужурлуг-ла болгай. Орта малымны семиртип алдым. Ол черниң таарымчалыг болга-

нындан мал чемин четчири-биле белеткеп ап келдим. Бо чылын база-ла 15 тонна сигенни кезип, кыштаамда четчирдим. Ам Хам-Дыт бажында кыштаамдан ындыг ырак эвес черде күзеглеп ор мен. Кожуп келгеш-ле кыштагның арткан үүрмек септелгезин бурун доостум.

Ынчаарга бо чыл Совет Социалистиг Республикаларының Эвилелиниң — 60 харлаар чылы. Мен база бо чылын, бо ноябрь айда 60 харлаар кижи мен. Ынчангаш меңээ хамаарыштыр ийи дакпыр бо юбилейге тураскаадып, келир чылын 100 хойдан черле 100-тен эвээш эвес хураганы алырын хүлээнип алыр ындыг кижи-дир мен. Түс чер уксаалыг бир баш хойдан 1,5—1,7 килограмм дүктү кыргып ап келдим. Келир чылгы хүлээлгем база-ла ындыг болур. Социалистиг чарышче чылдың-на Амырбиилдең хойжуну кыйгырып, үк эштиг көргүзүг-биле ажып келдим. Бо чылын база-ла күш-ажылчы мөөрейимге алыспазын хүлээниш тур мен...

II. СААНЧЫ ООЛАК

Өл-Ла «Коммунизмче оруук» совхозтуң Кужур-Чыраа сүт-бараан фермазы комсомолчу-аныяктарның деп бедик адынга толептиг. Бүдүрүлгечи бедик көргүзүглери дээш ферма ВЛКСМ Өвүр райкомунуң Хүндүлел девтеринче киир бижиткен. Коллективтиң бүдүрген продукциязын район төвү Хандагайтының болгаш Солчур суурнуң садыг-магазиннеринге, уруглар албаны болгаш ниитиниң чемненилге черлеринге хүнну-не көрүп болур. Ферма эрткен үш кварталдың планныг онаалдазын 110 хуу күүсеткен. Ам чыл планын бо

ноябрьда бурун күүседир дээш социалистиг чарышты калбарткан. Ол ССРЭ-ниң 60 чылынга толептиг белек болуру чугаажок.

Фермада 300 баш инек быжыглаттынган. Ооң иштинде 110 баштын саар. «Инектиң сүдү — дылында» дижири чөп. Шында-ла, ооң эъткир, сүткүр чоруу чемгерилгеден болгаш калаттан кончуг хамаарылыр дээрзи билдингир. Ынчангаш инектерни үш кадарчы ээлчележип кадарып турар. Оларның эң улуу Чылбаакай Дамдын-оолович Монгуш ам 10 ажыг чыл дургузунда ажылдап келген дуржулгалыг кадарчы. Аңаа кооржа Николай Монгуштуң ажылдааны эвээш. Ынчалзажок ол ажылынга кызымак, ээ-харысалгалыг чоруу-биле аныяк коммунистиң бедик адын толептии-биле шыңгыы чорудур.

Сагтан судуу савазыраан саанчыларның мында чежезин ол дээр. Күш-ажылдың Кызыл Туг орденниң эдилекчизи, арга-дуржулгалыг саанчы Нордуп Доржуевна Иргит — оларның бирээзи. Ол эрткен чылдар иштинде чеже-чеже аныяк оолдар, кыстарны бодунуң мергежилинге ижиктирбеди дээр! Ийет, оолдарны база. Хүлер-оол Монгуш бо угбазының удуртулгазы-биле саанчылап эгелээш ам ийи чыл чедип чоруур. Бо 18 харлыг оолда 18 инекти быжыглааны таварылга эвес. Бир саанчыга быжыглаан инек санының хөйү-ле холдуунда ол. Баштай хол-буду эдикпээн оолдун көргүзүү шоолуг эвес турган. Чоорту ол шилип алган мергежилинге чаңчыгып, өөрениш бар чытса-чытса, ам ферманың эки дээн саанчыларының бирээзи апарганы бо.

Хүлер-оолду ажыл-ишке өөредип, толептиг аажы-чаңга кижизидип хевирлээн база бир кижи — ооң адазы Бичеоол Дагбаевич Монгуш. Ол бөгүнгү чырык чаагай амыдыралды ыдыктыг чаага чаалап әкелчип берген тыва эки турачыларның бирээзи. Дүүнгү дайынчы бөгүн тайбың иштиң солдады болуп артпышаан. Хой чылдар иштинде хой, инек кадарып келген. Ам харназының улгатса-даа, ферманың эң эки молдурга кадарчызы кылдыр санадып турар. Дайын-чаага алган хой санныг орден-медальдарга ам тайбың иштиң шаңналдары немешкилээн. Бир фермада кадарчы, саанчы ийи адашкы эгиннерин чергелештирипкеш шак мынчаар ажылдап чурттап турар.

III. ЧЫЛГЫЧЫНЫҢ УРУУ — ЧЫЛГЫЧЫ

Өвүр район аңы-дүнма Моол Арат Республиказы-биле чергележипкен чылдар. Ак-Чыраа, Успа-Хөл кедээзи, Саглы дээш ооң делгемнери херин-ле. Солчур суурдан үнгеш, Бора-Шай талазынче чоктап орарга, ынаар-ла көк-көк даглар шөйлүп чоруй барган. Оон ынай моол чер. Бедик арт Кырындан көөрге, шала бээр хөй-ле караган дег кара шаар чүве турар. Ол «Коммунизмче оруук» совхозтуң чылгызы-дыр. Шупту 636 баш.

Чылгы малдың ажыы улуг. Ол эки шынарлыг эътти, эм чүүл болур хымысты берип турары-биле чергелештир шаңнаар, тергелээр болгай. Ол өске малдар ышкаш одекчидин, кажаа-хораа барык-ла хереглевес. Ындыг болзажок ооң ажаалда - тежээлдези онзагай. Үргүлчү кадат, манаг хереглеэр. Ылаңгыя бе-

лер төрүй бээрге, үйгу-чыдын уттундурар, ажыл улам нарыыдаар. Сиген-ширбиилдин ыяан-да четчири-биле белеткеп алыры чугула. Бистиң республикада аът-малды эки ажаап-тежээп, ооң ажык-дүжүүн көрүп, баш санын өстүрүп турар ажыл-агыйлар эвээш эвес. Оларның бирээзинге үстүнде адаттынган совхоз хамааржыр. Ажыл-агый чылгызын сериин оъттуг тайгаларга чайлагладып семирткеш, ам күзеглеп келгени бо.

«Коммунизмче оруук» эрткен чылын 110 бөге онаашкыр ортумаа-биле 85 кулунну камгалап алган. Ынчан ийи кодан-да быжыглаттынган 5 чылгычы шупту эки ажылдаан. Ам келир мынка белеткел эки. Улуг чылгычы Буга Картынович Ондарның кодан[illegible] өске бир коданның ээзи Дол[illegible]ер Көк-Хүчаевич Ооржак 25 тонна сиген, суда чергелиг мал чемнерин тус-тузунда белеткеп алганнар.

Маңаа бир солун чүве. Буга Картышович Ондарның улуг кыстары аалзының соон салган, чылгычының идегелдиг дузалакчылары апарып турары болур. Улуг уруу ачазының чанынга бир чыл хире чылгычылааш, ам медицина институдунче өөренип кирген. Бо хүннерде эрткен чайын школа дооскан уруу Люба база чылгычылап турар. Эрес-кыс аът-мал шалбадап турда, эрлерден дулак чок дээрзин магадап көрдүвүс. Евулут-ла, чылгычының уруу чылгычы болганы бо-дур.

Ады үнген хоочун чылгычылар болгаш оларның идегелдиг дузалакчылары Дүнгүп Монгуш, Любовь Ондар, Бадыраа Монгуш олар шупту эрес-кежээ, шудургу ажылдап турар.

С. МОНГАЛ.

КАЙЫЗЫ-ДАА АЖЫГЛАЛДАН ҮНГЕН

Кызыл-Арыг суур Балгазындан ырак эвес, ол аразы сес хире километр. Суур бичии. Ында 30 өреге бар. Кызыл-Арыгда дузалал школа-интернатта ийи чүс ажыг уруглар, оолдар күрүнениң долу хандырылгазында чурттап, өөренип турар. Суурда ажылдап турар башкыларның, ажылчыннарның уруглары 4 класска чедир өөренир школа база бар. Суур ясли-садтыг, магазинниг. Кызыл-Арыгның чурттакчыларының таарымчалыг ажылдап, чурттаарынга эртежок чугула чүүлдер бар. Оон-биле чергелештир школаның ажыл-амыдыралында бар бир четпес чүүлдү бижиир бодадым.

Дузалал школа 1981 чылда чаа автобусту, ЗИЛ маркалыг машинаны күрүнеден алган. Оон бээр бо хүннерге чедир үр-даа болбаан. А демги чаа-чаа ийи машина кайызы-даа сандан үнген, үрелген. Оларның ажыглалын кым-даа хайгааравайн келген. Ынчангаш бо бичии үе иштинде безин каш-даа чолаачы солушкан. Руль артынга машина башкарар эргези чок безин кижилер олуруптап халдып турган чоруктар бар. Ол машиналар ам шимчевес. Кым, чүү кижиниң аңаа буруулуу билдинмес. Үрелген, ол-ла. Суурдан Балгазынче кирип өөренир уруглар ам ынаар чадаг кылаштажып турар. А автобус ол уругларны сөөртүрүнге көрдүнген турган болгай. Улуг машинаның үрелгени-биле башкылар одаар ыяшка четпейн турар.

Школада өөренип, чурттап турар уругларның хайгааралының кошкаандан олар кайда-даа чорууурлар. Ынчан чоргааш, бир чүвеге таварышса канчаарыл?

Суурда ясли-садтың ажылы негелдеге дүүшпес. Ол августа каш хонук ажылдааш, ол хевээр хагдынган. Ооң чылдагааны — чайын септелге кылдынмаан. Ам от одаар дээрге, печказы үрелик, септеттинмээн. Ажыл-агыйжы эвес чоруктуң уржуу ол. Ындыг четпестер-биле эптежип олурарга болур бе?

Ш. САРЫГЛАР.
Таңды район.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргенниң демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары болза:

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Григорий Григорьевич **Застрожнов** — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың слесары.

Мария Васильевна **Коблова** —СЭКП райкомунуң сектор эргелекчизи.

Анна Николаевна **Марженакова** — Кызыл-Мажалыктың харылзаа белдириниң кол бухгалтери.

Белекпей Чавууевна **Монгуш** — Сельхозтехкүркомунуң Кызыл-Мажалыкта районнар аразының каттыжыышкынының техажылчыны.

Бирип Бегзиевич **Ооржак** — Сельхозтехкүркомнуң Кызыл-Мажалыкта районнар аразының каттыжыышкынының слесары.

Мыртынмаа Мөртековна **Ооржак** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Бичен-оол Шожутович **Сарыглар** — Сельхозтехкүркомнуң Кызыл-Мажалыкта районнар аразының каттыжыышкынының ажылчыны.

Нина Никифоровна **Ускова** —В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың АХК-ның ревизору.

Айыр-Санаа Шагдырович **Хертек** — Сельхозтехкүркомнуң Кызыл-Мажалыкта районнар аразының каттыжыышкынының септелге мастерскаазының эргелекчизи.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Макар Андреевич **Аскыров** — Сельхозтехкүркомнуң Чадаанада районнар аразының каттыжыышкынының склад эргелекчизи.

Кундумаа Даваевна **Кара-Сал**—«Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Таан Дамбаалановна **Кара-Сал**—«Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Сеплажы Шыраповна **Куулар** —«Хөндергей» совхозтуң ажылчыны.

Седен-оол Бирлеевич **Монгуш** —«Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Сиямбил Бирлейевна **Монгуш** —«Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Шилчинмаа Садыковна **Монгуш** — «Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Фёдор Оржун-оолович **Сарыг-оол**—«Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Бүрүнгел Самовна **Сат** — «Хөндергей» совхозтуң ажылчыны.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Василий Сулдемович **Белекей** —«Үш-Белдир» курорттуң директорунуң оралакчызы.

Иван Акимович **Боровков**—«Үш-Белдир» курорттуң чолаачызы.

Надежда Ивановна **Мурашко** — холушкак бараннар магазининиң садыгжызы.

Мария Федотовна **Яркина**— холушкак бараннар магазининиң садыгжызы.

Вера Никитьевна **Ярочкина** —холушкак бараннар садызының № 9 магазининиң техажылчыны.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Анна Владимировна **Букова** — Туранның № 2 уруглар садының нянязы.

Надежда Ивановна **Глухенко** — Ленинка суурда эмнелге пунктузунуң эргелекчизи.

Любовь Карповна **Елесина** — Туранның № 2 уруглар садының кижизидикчизи.

Полина Ивановна **Ершова** — Өөкте харылзаа салбырының начальниги.

Анастасия Игнатьевна **Кривошеева** — Туранның № 1 уруглар садының ажылчыны.

Анна Павловна **Мужичкова** — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң культура килдизиниң эргелекчизи.

Владимир Николаевич **Мухина**—«Тыва кодээ тудуг» трестиң № 957 КМК-ның мастери.

Анна Николаевна **Новикова** — район эмнелгезиниң санитарказы.

Анатолий Васильевич **Цыганцев**—«Тыва кодээ тудуг» трестиң № 957 КМК-ның ажылчыны.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Мария Ивановна **Абросимова** — улус депутаттарының Бай-Хаак кодээ Совединиң күүскомунуң секретары.

Екатерина Федоровна **Благодатская** — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң тараа шаңының эргелекчизи.

Аким Архипович **Исаков** — Бай-Хаактың райгаз конторазының диспетчери.

Петр Романович **Кулаков** — «Коммунизмниң херели» совхозтуң ажылчыны.

Биче-кыс Донмаевна **Монгуш**—С. К. Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Мария Григорьевна **Никонова** — районнуң шеверлекчизи.

Пелагея Андреевна **Косова** —С. К. Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Валентина Чамбаловна **Оммун**—«Коммунизмниң херели» совхозтуң ажылчыны.

Шулго Чарашпаевна **Оюн**—«Коммунизмниң херели» совхозтуң ажылчыны.

Юганна Антоновна **Попцева**—ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Чамзырын Дудукпенович **Сарыглар** — «Коммунизмниң херели» совхозтуң малчыны.

Мария Васильевна **Тайдопова** — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Лидия Ивановна **Тутунаева** — С. К. Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Татьяна Николаевна **Шалгынова** — Бай-Хаактың чарылзаа белдириниң телефонизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **М. МЕНДУМЕ**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **П. БОЙДУ.**

Кызыл хоорай.
1982 чылдың октябрь 30.

СҮТ ЭЛБЕВИШААН

Кара-Чыраа суурнуң кедээзинде элээн озалааш сүт-бараан фермазының турлаа. Ында чымыштыг ажыл-иш хүн бүрү хайнывкан. Мал кажааларынга септелгелер, чылыглаашкыннар доозулган. Ынчалза-даа турлагга кылыр ажылдар үстүр эвес.

Хөндергейниң серинин, элбек одар-белчирлиг чайлагларының өңрээнинге сүт-бараан фермазының малы дыка семирээн. Бүзүн шыңаа одарынга, тараа ажаап алыышкынының соолунде ангыстарга база алаактарга одарлааш, инек улам дениге кирген болгаш сүдү элбээн.

Кыштаглаашкынга бүгү тала-биле четчелиг белеткенишкан. «Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа фермазының ажыл-ишчилери 252 тонна сүттү саан, он айлар онаалдазын 101,8 хуу күүсеткен. Ферма коллективи бир инектен 396 кг сүт саар турган, ону 1011-ге чедирген.

Ферманың ажыл-ишчилери кыштаглаашкынга эки белеткенген. Мал чемининиң курлавыры четчир. Ынчалза-даа ону бодамчалыг чарыгдаарын олар билир. Чылдың сөөлгү кварталында сүт бүдүрер онаалдазын чедиишкинниг күүседир арга бар. Ынчангаш коллектив ССРЭ-ниң 60 чыл юбилейинге бодунуң төлептиг салыышкынын киирериниге бүзүрелдиг.

С. МОНГУШ.

КИЖИ ТӨРЕЛГЕТЕНИ—ХАНЫ КАЖЫЫДАЛДА

Бо хүннерде совет улус-биле кады бурунгаар депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен амгы үениң эң улуг политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы, социализмниң болгаш коммунизмниң тургузуунуң херээнге, тайбың дээш, делегейниң термоядролуг дайынның баш удур боллурбазы дээш демиселге бодунуң хууда улуг үлүүн киирген Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалын илередип турар.

Чер бөмбүрзээниң бүгү булуңнарындан ханы кажыыдалды илереткен медээлер Москвада кээп турар. Сураглыг күрүне болгаш хөй-ниити ажылдакчылары, хөй санныг чүүлдерниң авторлары сайзыраңгай социализмниң үезинде СЭКП-ниң экономиктиг болгаш социал политиктиг стратегиязын ажылдап кылган, боттандырып чорударынга Л. И. Брежневтиң канчаар-даа аажок улуг ролюн, оон совет даштыкы политиканы хевирлеп тургузарынга болгаш боттандырарынга улуг ачы-хавыязын онзалап демдеглеп турар.

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң чайгылыш чокка, туруштуг чорудуп турар тайбың политиказының тургузукчузу Л. И. Брежневтиң амыдыралы болгаш ажыл-чорудулгазы, ядролуг халапты баш удур боллурбазынче угланган оон деннээр чүве чок күжениишкини, империализмниң эң-не харыысалга чок, агрессия болгаш империалистиг күштерин кынныктырбазы дээш оон демисели тайбыңның быжыглаарының херээнге, бөмбүрзекти дайын кыжаныышкынындан камгалаарынга эң улуг салыышкын кылдыр төогүге үнелеттирер деп, **Кубаның радиозунуң** тайылбырында чугаалап турар. Колониалдыг дарлалдан хосталгаш, социалистиг угланыышкынның оруунче, социализм дээш демиселдиң оруунче кирген чурттар-биле, политиктиг болгаш экономиктиг хамаарышпас чорук дээш демисежип турар бүгү улустар-биле хөй талалыг үре-түңнелдиг харылзааларны быжыглаар болгаш калбартыр дээш Л. И. Брежнев могаг чок ажылдап келген.

Л. И. Брежневтиң Совет Эвилелиниң хөгжүлдезинге шиитпирлиг рольду сөзүгланын **Югославияның ТАНЮГ информация агентилелиниң** тайылбырында демдеглээн. Бодунуң ажыл-чорудулгазының дургузунда ол шылгараңгай кижилерниң, ол хамаан чок удур туржуп турар шериг-политиктиг бөлүглелиишкиннин кижилериниң безин үнелелин алган, чүге дээрге, ол делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынче угланган дыка хөй саналдарны киирип, чепсеглениишкинниң дүжүрер талазы-биле база тайбың болгаш улустар аразынга кады ажылдажылганың хамаарылгазы эске-даа адырлар тала зы-биле АКШ-биле чугаалажыышкыннарны кылып болур аргалыын ажык кылдыр артырып каан.

ОСНАА-ның доктаамал секретариады Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр совет улуска чагаа-бижик чоруткан. Азияның болгаш Африканың чурттарының эп-сеткил каттыштырылгазының 80 ажыг национал комитеттериниң болгаш ийи дипте бистиң шимчээшкинниистиң миллион-миллион киржикчилериниң өмүнээзинден ОСНАА-ның доктаамал секретариады Азияның, Африканың болгаш бүгү делегейниң улустарының национал хосталгазы дээш могаг-шылаг чок демисекчи — Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалды илередип тур деп, ол чагаа-бижикте чугаалап турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының хүлээлгелерин күүседип тургаш, Л. И. Брежнев, бөмбүрзектиң улустарының империализмниң, колониализмниң, неоколониализмниң болгаш расизмниң күштеринге удур демиселиниң херээнге канчаар-даа аажок улуг хууда салыышкын киирген, тайбыңны болгаш черлерниң бүгү улустарының хосталгазын быжыглаарынга шылгараңгай рольдуг болган. Тайбыңның болгаш чаывырлыышкынның совет политиказын ажылдап кылгаш, чорударынга, тайбыңның болгаш социал депшилгениң күштериниң туруштарын быжыглаарынга, бүгү делегейге тайбыңны камгалаарынче улустарны мобилизастаарынга оон салыышкыны хемчээп четтирбес.

Тайбыңны камгалаар болгаш делегейге чаа экономиктиг чурумну тургузар талазы-биле Л. И. Брежневтиң удуртулгазы-биле Совет Эвилелиниң кылып келген күжениишкиннериң, оон хөгжүп турар чурттарга харам чок дузаламчызын ОСНАА бедик-биле үнелеп турар. Канчаар-даа каттышпазының шимчээшкинин быжыглаарынга совет удуртукчунуң салыышкынын, араб улустарының, оларның-биле кады палестин улустуң дүрүм ёзугаар эргелерин катап тыыдырынга үндезилээш, Чоокку Чөөн чүкке чиптиг тайбыңны тургузар талазы-биле оон күжениишкинин, Мурнуу Африканың болгаш Намибияның улустарының боттарының национал хосталгазы дээш демиселге кажан-даа илеген болуру бүгү талалыг моральдыг болгаш материалдыг дузаламчызын болгаш деткимчезин эп-сеткил каттыштырарының организациязы ханы өөрүп четтиришкин-биле сагтып турар.

Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр Индияда ноябрь 12-ден эгелээш, 3 хүннүң кажыыдалын чарлаан.

Эй-би-си болгаш **Эн-би-си** дээр америк телекомпаниялар дүнеки дамчыдылгаларын үскеш, Л. И. Брежневтиң мөчээниниң дугаазын дыңнаткан. Ол ийи компания СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң дыңнадыын долузу-биле дамчыткан. Эй-би-си телекомпаниязы Л. И. Брежневтиң амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының дугайында документалдыг репортажты көргүскен. Репортажка Л. И. Брежневтиң дайын чылдарында ажылын, оон кур черлерин шиңгээдип алырынга ролюн, СЭКП-ниң XXV болгаш XXVI съездилеринге оон илеткелдер кылганын көргүскен кадрларны киирген. «Совет Эвилели Л. И. Брежневтиң үезинде күш талазы-биле делегейге кымга-даа аштырбас делегей күрүнези болу берген»—деп, телекомпанияның тайылбырлакчызы демдеглээн.

«Л. И. Брежнев канчаар-даа аажок улуг политиктиг талантылыг, канчаар-даа аажок улуг удуртукчу талантылыг кижи турган» деп «Вашингтон пост» бижээн. Л. И. Брежневтиң удуртулганы баштап турганы чылдарының иштинде ССРЭ ёзулуг улуг күрүне апарган, оон делегейге ат алдары болгаш салдары Совет күрүнениң бүгү төөгүзүнде эң-не бедикке четкен. Л. И. Брежнев чаывыраалыышкынның политиказын идепкейлиг чорудуп турган. Ол политиканың улуг чедиишкиннериниң бирээзи аймыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле ниити-европа чөвүлел хуралының Түңнел актызынга 1975 чылда Хельсинкиге ат салганы болур деп, солун уламчылап бижээн. Совет удуртукчу хөй чылдарның иштинде ол чөвүлел хуралды чыышырарын кыйгырган болгаш ону бижип алган, анаа 35 күрүнениң удуртукчулары киришкен болгаш оон бир түңнели, чижээ, делегейниң ийиги дайынның соонда Европага хүлээнирлерин хүлээп көргени болган. Л. И. Брежневтиң СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының албан-дужаалынга турганының үезинде Совет күрүнениң иштики хөгжүлдезиниң талазы-биле база ёзулуг улуг чиндеглелер чедип алдынган. Ол дээрге ССРЭ-ниң төөгүзүнге эң улуг ужур-дузалыг үелериниң бирээзи болганы маргылдаа чок деп, солун демдеглээн.

Автономнуг республикалар хүнү

ТАТАР АССР

Бо неделяда Тывада Татар АССР-ге тураскааткан хүннер эртип турар. Оон дугайында кыска тайылбырны бердивис.

Республика РСФСР-ниң составында кирип турар. Шөлү — 68 муң дөрбелчин километр. Чурттакчы чону—3 миллион 453,7 муң кижи. Найысылалы—Казань (1 миллион 16,6 муң чурттакчылыг).

Эрткен чылын үлетпүр продукциязын сайгарарының планын 102 хуу күүсеткен. 32,6 миллиард киловатт-шак электроэнергияны, 177,4 миллион рубльдиң автоматизация приборларын, оларга артык кезектерин, 99,4 миллион рубльдиң автомобиль артык кезектерин, 1248 кезек компрессорларны, 350 муң соодукчуларны, 542 миллион борбак тудуг тууйбузун, 332 миллион рубльдиң даараан кылыгларны, 10 миллион эжеш хөм идиктерни, 327 муң тонна чалаң сүт кылыгларын болгаш өске-даа үлетпүр болгаш ажы-чем продукциязын, херелгел бараалнарын бүдүрген. ССРЭ-де бир дугаарында үлетпүр кылыгларының 68 хевирин бүдүрерин шиңгээдип алган.

Кодээ ажыл-агый культураларының бүгү шөлү 3 миллион 595 муң га черни ээлеп турар. Эрткен чылын 3 миллион 230 муң тонна тарааны, 755,5 муң тонна чигир свёклазын, 2 миллион 219 муң тонна картофельди, 196 муң тонна ногааларны ажаап алган.

Автономнуг республиканың малының бажы мындыг: мыйыстыг бода мал—1 миллион 612 муң, оон иштинде инектер—594 муң; хаван—1 миллион 146 муң, хой, өшкү—1 миллион 842 муң. Бир инектен чылда ортумаа-биле 2391 килограмм сүттү саап, бир баш хойдан 2,8 килограмм дүктү кыргып алган.

Өөредилгениң бүгү хевирлеринде 697 муң кижи хаара туттунган, оларның иштинден ниити билиг школаларында 563 муң, профтехучилищелерде 29 муң, ортумак тускай өөредилге черлеринде 61 муң, дээди өөредилге черлеринде 73 муң кижи өөренип турар.

Республикада 1741 массалыг библиотека, 2580 клуб албан черлери, 2486 кинотургузугларны, 9 театр, филармония, 10 музей бар.

Кадык камгалал албан черлеринде 11 муң эмчи, 34 муң ортумак эртемниг эмчи ажылдакчылары ажылдап турар. 17 санаторий, 7 дыштаныкга бажыны Татарияда бар.

ДАШТЫКЫДА

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның тус-тус районнарында дыка дүшкүүрлүг байдал турбушаан. Шуф хоорай районунда даглыг Ливанда болгаш ону долгандыр турар чурттакчылыг черлерде байдал онза айыылдыг боош, ук черниң друз чурттакчыларыбиле барык христиан кезектериниң аразында кадыг-дошкун демисел соксавайн турар. Боо-чепсектиг сегиржип алыышкыннары өнчү-өөр өскүдүп турар ажелекчи израиль шериглер Ливанның ол районну-биле харылзааны үзеп кээн. Чурттуң демократтыг социалистиг партиязының даргазы В. Джумблат мынча дээн: «Ливанның даглыг районунга христианнар-биле друзтарның кожа-хелбээ турар чоруун үрээринче израиль ажелекчилериниң чүткүп турары шуут тодаргайы-биле көстүп турар. Мен друзтарны болгаш христианнарны бот-боттарын узуткаарынче албадаар дээш барымын үзелдиг кезектерин элээн каш туруштарны ээлеп алырынга дузалап турары дээш Израильди дорт-биле буруудадып турар мен».

В. Джумблат даглыг Ливанда байдалды Израиль ливан эрге-чагыргазының болуунуң мегеледелеринге дүжүп бээринче албадаары-биле оларга аймыдыышкын кылырынга ажыглап турар.

Израиль шериглер боо-чепсектиг сегиржип алыышкыннарны ажыглавышаан, даглыг Ливанда күжүн улгаттырып, ливан найысылалдың мурнуу кыдыында Узак районче база катап кирип келген.

Израиль болгаш сирия шериглериниң удур-дедир турарчери Бекаа шынаазында частып үнүп болур айыылдыг байдал турун турар. Израильдер ноябрь тоста Чөөн Бекаага үгер-боолар-биле удур-дедир аткылажыышкынны эгелээн. Ливанга тайбыңны камгалаар талазы-биле күштериниң составында сирия шериглериниң туруштарын аар үгер-боолар-биле боолап турган. Сирия шериглер харыы от ажыдар ужурга таварышкан. Израильдер сөөлгү хүннерде Бекаа шынаазынче ам-даа чүс хире танкыларны болгаш кууктыг транспортерларны октааннар.

Палестин ВАФА информация агентилелиниң дыңнадып турары-биле алырга, ажелекчилер ливан девискаарде хөделип турар партизан отрядтарының болуу интернационалчы шериглериниң артындан септүнерин ужурашан ургулчулеп турар.

КАПИТАЛ ЧУРТТАРЫНДА

⊙**ЛОНДОН.** Ажыл чок чоруун-биле холбашкан кризис Англияның хоорайларында улам ханылаан. Великобританияның саң министерствозунуң медээзин ёзугаар алырга, келир чылын чуртка ажыл чоктарның саны 3,5 миллион кижи чедер деп турар. Англи парламентиниң общиналар палатазынга илеткелинге саң министри Дж. Хау ол дугайын демдеглээн деп, «Санди таймс» солун бижээн. Амгы үеде ажыл чоктарның саны 3,3 миллион четкенин министр айыткан.

⊙**БРЮССЕЛЬ.** Европа ниитилежилгезиниң комиссия кежигүнү А. Ричардтың илеткелин Бельгияның найысылалынга парлаан. «Ниити рынок» чурттарынга ажыл чоктарның саны 1985 чылга чедир 15 миллион кижи чедерин илеткелде демдеглээн. Европаның экономиктиг ниитилежилгезиниң кежигүннери чурттарда ажыл чоктарның саны амгы үеде 11,2 миллион болуп турар.

⊙**БОНН.** Ажылчы чоннарның амыдыралчы эрге-ажыктарынче ГФР-ниң монополияларының халдаашкыннарынга болгаш чазактың политиказынга удур профэвилелдерниң организастааны чыскаалга Барыын Германияның Гамбург хоорайының 100 муң хире чурттакчылары киришкен.

Чуртта ажыл чоктарның санының көвүдээни — капиталистиг экономиканың үндезин чогунуң тодаргай херечизи-дир деп, металлистерниң профэвилелиниң баштаар чериниң кежигүнү Георг Бенц медеглээн. Бүдүрүлгелерни национализастаарын, ажылчы чоннарның амыдырал деңнелин бедидерин, бүдүрүлгелерни эргелеп башкарарынга ажылчыннарны калбаа-биле киириштирерин ажылчын аңгының өмүнээзинден ол шыңгыы негээн.

⊙**ТОКИО.** Японияның күш-ажыл министерствозунуң медээзин ёзугаар алырга, амгы үеде чуртта ажыл чоктарның саны 1 миллион 360 муң кижи четкен. Чүгле бо чылдың апрельден бээр безин чүс муң кижи ажыл чок болган.

Профэвилел парлалгазының медээзин ёзугаар алырга, Японияда ажыл чоктарның саны күш-ажыл министерствозунуң медээзинде айытканындан ыраккта хөй болуп турар.

(СЭТА).

АНГОЛАНЫҢ НАЦИОНАЛ БАЙЫРЛАЛЫ

ЛУАНДА. (СЭТА-ның корр.). Анголаның улузу ноябрь он бирде национал байырлал — Хамаарышпас чоруу хүнүн «Демисел үргүлчүлеп турар, тиилелге чайлаш чок!» деп кыйгырыгның адаа-биле демдеглээн.

Чеди чыл мурнунда португали колонизаторларның беш чүс чыл иштинде ангола черге тергиидээшкинин буза шапкан. Делегей картазынга чаа күрүне — Ангола Улус Республика көстүп келген болгаш социалистиг ниитилелди тургузарын бодунуң эчис сорулгазы кылдыр салган. Эрткен чылдарда ажылчы чоннарның эрге-ажыктарын ёзугаар үндезин социал-экономиктиг чаартылгалар болган. Кол-кол үлетпүр бүдүрүлге черлерин, банкыларны хавырган, черни ону болбаазырадып турар кижилерге дамчыткан. Улусчу эрге-чагырга калык камгалалын, өөредилгени хөгжүдеринче, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның амыдыралының деңнелин бедидеринче онза кичээнгейни салып турар. Улусчу Анголада тайбың тургузуушкунну белен эвес байдалдарда чорудар ужурга таваржып турар. Республика бодунуң тургустунганының баштайгы хүннеринден эгелээш-ле Вашингтонга баштаткан империалистиг бөлүктерниң деткимчези-биле сөөк-язы ылгаар Мурнуу-Африка Республиканың кылып турары соксаал чок агрессиязынга таваржып турар.

Расисчи ёзу-чурум АУР-да байдалды баксырадыр, ону Африканың мурнуу талазында национал-хосталгалыг шимчээшкиннериң деткиириндеш ойталаарынче албадаар дээш сөөк-язы ылгаар ёзу-чурум экономиктиг сандарадыышкындан эгелээш, боо-чепсектиг дорт халдап кириишкиннерге чедир хоралаакчы арга-чепсектерни калбаа-биле ажыглап турар.

Совет Эвилели болгаш өске-даа социалистиг чурттар экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң сорулгаларын боттандырып чорударынга АУР-га ачы-дузаа ёзузунуң дузаламчызын көргүзүп турар. Совет-ангола харылзаалар 1976 чылдың Найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээге үндезилээш, кайы-даа талага ажыктыг кылдыр чедиишкинниг калбарып турар. ССРЭ биле АУР-нуң аразынга 1981-85 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир келир үеде экономиктиг болгаш техниктиг кады ажылдажылганың бала садыгның дугайында бо чылдың январь айда Москвага ат салган программазы ындыг харылзааларны калбартырынга чаа үе чаяа болган. Ол документиң ёзугаар Совет Эвилели балык тудар ажылды, энергетиканы, медицинаны көдүреринге, бедик мергежилдиг национал кадрларны белеткээринге Анголага дузалап турар.

П. СЕМЕНОВ.

СӨӨЛГҮ МЕДЭЭЛЕР

☆ **ЛИССАБОН.** (СЭТА). Күрүне баштыңчыларының чуртка кыйгырыын Португалияның Коммунистиг партиязының Төп Комитеди ниитизи-биле чүүлдүг деп санаан болгаш демократтыг хоойлу-дүрүмнү камгалаар дээш оон шиитпирлиин демдеглээн. Португалияда политиктиг болгаш социал-экономиктиг байдалдың чиндигленген үезинде чазакты доп-дораан дүжүрери, республиканың хуралын тарадыры, шилчилге кабинедин тургузары, парламент соңгулдаларын хуусаа бетинде чорудары эргежок чугула деп, ПКП ТК-ның илевуму айыткан.

☆ **САН-ХОСЕ.** (СЭТА). Фарабундо Марти аттыг национал хосталга фронтузунуң (ПХФ) отрядтары бо чылдың октябрь 10-да эгелээн шавар халдаашкынныг демиселиниң үезинде чалча чазак шериглеринден чурттакчылыг 20 суурларны хостаан.

АКШ-тың дузаламчызы-биле эрге-чагыргада турар чалча чазак патриоттарның шавар халдаашкыннарын доктаадыр дээш хөй санныг шериглерин Усулутан болгаш Сан-Мигель департаменттеринже чоруткан. Гура халыкчыларны кызыл үндүрер дээш чазак шериглериниң бүгү оралдажыышкыннары бурулап дужуп турар.

☆ **ВАШИНГТОН.** (СЭТА). Партизаннарның чедиишкиннеринге Вашингтонда америк чагырыкчылар дүвүреп эгелээн. АКШ-тың шериг тел эрелекчилери Сан-Сальвадорга чеде берген. АКШ-тың камгалал министериниң дузалакчызы Ф. Икле Сальвадорга база барып чораан. АКШ-тың мурнуу талакы шериг округунуң командылакчызы генерал-лейтенант У. Наттинг амгы үеде Сальвадорда туруп турар болгаш ол чурттуң чалча чазааның камгалал министри Х. Гарсиа-биле ужурашкан.

Сальвадорнуң чонунуң революстуг шимчээшкинин базар сорулга-биле Американың Каттышкан Штаттары ол чурттуң иштики херектеринге холгаарлаашкынын улам-на күштелдирип турар. Сальвадорнуң АКШ-ка саттынган чалча чазааның шериглерин Пентагон далаш-биле чепсеглеп, өөредип турар. Сальвадорнуң агаар-чепсектиг күштеринге хөй самолёттарны, вертолёттарны Американың Каттышкан Штаттары берген. Чалча чазак шериглериниң далай флодун АКШ чаартып, чаа-чаа судноларны, катерлерни берип турар. АКШ-тың берген боо-чепсээн болгаш дайынчы техниказын Сальвадорнуң дерзии шериг хунтазы чурттуң чонунга удур ажыглап, суурларны бомбалап, далай эриинден боолап турар. Америк шериг чөвүлекчилери Сальвадорнуң партизаннарынга удур дайынга дорту-биле киржип келген болгаш киржип-даа турар. Дерзии шериг хунтазы сөөлгү үш чыл дургузунда Сальвадорнуң 35 муң чурттакчыларын кырып узуткаан.

ЧУРУКТА: сальвадор улуска удур ажыглаар сорулга-биле америк боо-чепсекти шаажылакчы шериглерниң өөренип турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КИЛЕҢНЭЭШКИННИ ИЛЕРЕТКЕН

☆ **МАНАГУА.** (СЭТА). Латин Американың ажылчы чоннарының профэвилел чаңгыс эвилелиниң доктаамал конгрезиниң чиңгине чөвүлелиниң сессиязы Никарагуаның найысылалында ажыттынган. Латин Американың болгаш Кариб бассейниниң 26 чурттарының делегациялары болгаш Профэвилелдерниң Бүгү-делегей федерациязының чиңгине секретары И. Закария, а ол ышкаш совет профэвилелдериниң, араб профэвилелдерниң делегей конфедерациязының, Палестинаның профэвилелдер федерациязының төлээлекчилери сессияның ажылынга киржип турар.

АКШ-тың империализми Латин Американың улустарының кол дайзыны болуп турар деп, шуулганның делегаттарының чугаалажыышкынга киришкен илеткелде демдеглээн. Латин Американың национал байдус байлактарын америк империализм дээрбедеп ап турар. Латин Америка күрүнелериниң даштыкыга төлээр өреэ амгы үеде 280 миллиард доллар четкен.

Чагаа парлаттынмаза-даа

ӨВҮР РАЙОННУҢ «КЫЗЫЛ ТУК» СОВХОЗТА О. ДАЛБЫЙГА

Бо чылдың марттан сентябрьга чедир пенсия пособиезин албадывыс. ВТЭК комиссиязын эртер ужурлуг кижилер манап чөгел төткен, деп хомудап бижээн чагаанарны редакция алган.

Улус депутаттарының Өвүр район Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы Ч. Шулуу-Маадыр чагаада айыттынган фактылар шын болганын дыңнаткан. Өвүр районга Чөөн-Хемчик районундан ВТЭК эмчилери график ёзугаар кээп, пенсионерлерни шинчип көөр ужурлуг турган. А эмчилер халажып солушканы-биле доктааткан график үрелип турганы шын. Оон-биле чергелештир чамдык пенсионерлерниң пенсиязы төлеттинмейн турган. Моон соңгаар Чадааның ВТЭК эмчилери график ёзугаар доктаамал кээп турар болган.

• • •

Хандагайты суурда аал каът аалчылар бажыңы бар. Анаа аалчылар күзелдии-биле баар. Ынчалзажок аалчылар бажыңы кижи хонар аргажок соок турар. Кызылга уругларының авазын эмнедип, комиссияга киирип чорааш келгеш анаа каш-даа хонган мен. Ынчан соогу хевчок болган деп хомудап бижээн болдунар.

Бо чылдың сентябрьда аалчылар бажыңының соок турганы шын. Ол бүгү чылыг бажыңны болгаш аалчылар бажыңын чылыдар системаның котельназы үрелгенинден болган. Одалга системазының кышка белеткелиниң дугайында октябрь 3-те тудугжуларының хуралынга сайгарып чугаалашкан. Аалчылар бажыңын октябрь дөрттен эгелеп одап эгелээн. Соңгаар чылыглаттынган. Моон соңгаар ындыг четпестерни балалдааны коммунал ажыл-агый эргелелиниң профэвилел местомунуң хуралынга база чугаалашкан. Ол дугайын Өвүр райкүүскомунуң даргазының оралакчызы Ч. Шулуу-Маадыр дыңнаткан.

• • •

Силерниң чагааңарны редакция иштеп хыналары-биле улус депутаттарының Өвүр район Совединиң күүскомунуң даргазынче чоруткан турган. Улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы Ч. Шулуу-Маадырның дыңнатканы болза: чагаада айыттынган фактылар шын болганы бадыткаттынган. Сарыг-карачыл Чудурмаа Чамай-оловна Саая суурга кезээ арагалап турганы, оон соонда шеф дузазы дилеп бээр болгаш белеткээр сигенин кестирип ап турганы шын болган. Чамдык малчыннар суурга кээп арагалаар, боттарының кылыр ужурлуг хүлээлгезинге харыысалга чок чоруктарын моон соңгаар болдурбас талазы-биле тодаргай ажыл чорудары кодээ Совет күүскомунуң даргазы А. С. Бадыргыга, совхоз директору Б. М. Кара-Салга дааскан.

Чагаада Дайтов Ооржактың автолавказы чүге ажылдавайн турар деп айтырган болдунар. Саглы девискээринге быжылгаан бо автолавка үр үениң иштинде чолаачының бажыңының чанынга үрелген турганы шын. Оон моторун соңгаар чалааны сельхозтехникаже аппарып каарга, олар чиииргеп болган. Амгы хүннерде чаа автолавканы Өвүр районнуң респотребсоюзу алгаш Саглыда быжыглаан.

ХУРАЛ БОЛГАН

Автоорук техникумунуң башкылар болгаш ажылчыннар профэвилелиниң отчёт-соңгулдалыг хуралы болуп эрткен. Аңаа профэвилел комитединиң отчеттуг үеде кылган ажылының дугайында илеткелди А. Г. Катренко кылган.

Чыл иштинде ында профэвилел комитеди культура-массалыг болгаш спорт ажылын элээн эки деңнелге чорудуп, ажылчыннарның болгаш башкыларның кадыкшылын быжыглаары дөош эвээш эвес чүүлдер кылдынганын илеткелчи демдеглээн.

Сургуулдар ортузунда өөредилге-кижизидилге ажылында чамдык четпестерни, ону эдип алырының дугайында хемчеглерни хуралга хүлээп алган.

Профэвилел комитединиң чыл иштинде кылган ажылын «эки» деп санаан болгаш ооң даргазынга ам үш чыл удаштыр С. Н. Кассовту соңгаан.

В. АЛЕКСЕЕВ.

МОСКВА. ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан эвилелдешкен республикаларның кинематографистери-биле ужуражышкыннарны даштыкы чурттар-биле Найырал бажыңының чанында Студентилерниң интернационалчы кино-клуву организастап турар. Литваның кинозунуң перспективаларының дугайында, хөй националдыг совет улустуң культураларының демнежилге-биле байлакшып турарының дугайында солун чугаа Литваның кинематографистери-биле болган.

Студентилерниң интернационалчы клувун Найырал бажыңының чаңынга барык 20 чыл бурунгаар тургускан. Совет Эвилелинде өөренип турар даштыкы студентилер база клуб кежигүннери болуп турар. Делегейниң 40 ажыг чурттарындан келген оолдар, кыстар совет улустуң, ооң аныяк салгакчыларының чедиишкиннери-биле таныжып турар.

ЧУРУКТА: Литваның кинематографистери-биле ужуражышкын үезинде. Найырал бажыңының кино секторунуң эргелекчизи, РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы И. М. Игнатьева ужуражышкынга чүве чугаалаан.

В. КОШЕВОЙНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

НОЯБРЬ 15-ТЕН 21-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 15-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм. «Карлик Думчук». Телешии. 19.00 — Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылга комитединиң симфониктиг оркестриниң концерти. 19.30 — Телемедээлер. 19.45 — «Хөй-ниити амыдыралының экраны». Дамчыдылга. 20.10 — «Ында, ыракта хелге». Телефильм. 20.35 — «Азия тову». Информация-публицистиг программа. 20.55 — Чарлалдар. 21.00 — «Даартагы хүнче». Уран-чечен телефильм. 22.10 — 23.00 — «Орус сценаның чайказы». Телефильм.

НОЯБРЬ 16-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги суда шимчээшкин. 8.55 — Уругларга фильм. «Экии, Зузаика! Баярлыг, Зузаика!» (ЧССР). 9.40 — «Композитор Андрей Штогаренко». Фильм-концерт. 10.20 — «Дириг амытаннар дугайында». 11.30 — Медээлер. 11.35 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Ажыл-чем программазы — бүгү-ниитиниң хереэ». Документалдыг фильмнер. 15.15 — Делегей конкурстарының лауреады А. Гавриловтуң (фортепьяно) күүселдези. 16.00 — Артиллерия маршалы К. П. Казаков-биле школачыларның ужуражылгазы. 17.20 — «Ырыга чалгыннанган». Концерт. 17.45 — Беш чыл. Ажыл-херектер болгаш кижилер. «Целиноградсельмаш» каттыжышкыны. 18.15 — «Петрушка дугайында». Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Тюменьниң филармониязының орус улустуң хөгжүм херекселдериниң ансамбльның күүселдези. 19.40 — М. Светловтуң амыдыралының болгаш чогаадыглгазының дугайында. Фильм-шии. 21.00 — «Үе». 21.45 — «Камера делегейни тырттырып тур». 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 01.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Динамо» (Минск). Чапсарда — «Космоста харылзаа» деп эртем-тайылбырлыг шии.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. Өөредилгениң ийиги чылы. 12.35 — Ботаника. 5-ки класс. Үрезиннер. 12.55 — Сээң ленинчи библиотекаң. «Лев Толстой орус революцияның көрүнчүү дег». 13.40 — География. 6-гы класс. Австралияның үнүштери болгаш дириг амытаннары. 14.10 — «Архыз». Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.20 — И. Бабель. Чогаалдарының арыннарындан. 15.15 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Сагылга-чурум культуразы. 1-ги дамчыдылга. 15.45 — Медээлер. 15.55 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Концерт мурнунда». Телефильм. 18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Уругларга фильм. «Агаар шары чүге ужа бергенил». 19.00 — «Азия тову». Информация-публицистиг программа. 19.15 — Киножурнал. 19.25 — Чарлалдар. 19.30 — «Челээш». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Хүрүмнеткен оолчугаш». Мультфильм. 3-кү кезээ. 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.45 — 23.20 — «Кичээнгейлиг бол — донат!» Уран-чечен фильм.

НОЯБРЬ 17-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — Эртенги суда шимчээшкин. 9.05 — Делегейниң улустарының чогаадылгазы. Индия. 9.45 — Хөглүг стартар. 10.30 — «Кино аян-чорукчулар клуву». 11.30 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

11.35 — «Орус дыл өөренип тур бис». 1-ги телекичээл. 11.55 — 14.15 — Чапсар. 14.15

МОСКВАДАН

14.15 — Медээлер. 14.35 — Студентилерниң делегей хүнүнге. Документалдыг фильмнер: «ССРЭ-де даштыкы студентилер». «Москвада дыштанылгалар». 15.05 — «Ыры, ужуксун-на!» Уругларның хор коллективтериниң күүселдези. 15.35 — «Эфиопияның найысылалы — Аддис-Абеба». Телеочерк. 15.55 — «Тиилелгелиг Сталинград», «Сээң суртаалдарың». Документалдыг фильмнер. 16.35 — Салих Сайдашевтиң музыказы. Фильм-концерт. 17.00 — «Горнистер, харылаңар!» 17.45 — Эртем дугайында. 18.15 — «Рекстиң эгиннери». Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары чугаалап турлар. 19.20 — Балет артистериниң концерти. 20.00 — «Улуг чоннуң шыны». Хөй сериялыг документалдыг фильм. 3-кү серияы. 21.00 — «Үе». 21.45 — «Ыры-82». Киностен дамчыдылга. 23.00 — 23.20 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.35 — «Тоолзуг дельта». Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.05 — Силерге, ада-иелер. 13.35 — Декабристер дугайында чугаалар. И. Пущин. 14.35 — Ниити биология. 9-ку класс. 15.05 — С. Есенинниң лириказы. 15.35 — «Бо канчамчык делегейде». 15.50 — Медээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар. 18.45 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Уругларга фильм. «Шайба! Шайба!» Мультфильм. 19.05 — «ССРЭ-ниң 60 чылынга». Телелекторий. 19.15 — Киножурнал. 19.25 — «Азияның төвүнде». Информация - публицистиг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Хүрүмнеткен оол». Мультфильм. 4-кү кезээ. 20.15 — И. Брамс. № 1 симфония. 21.00 — «Үе». 21.45 — 23.15 — «Эш генерал». Уран-чечен фильм.

НОЯБРЬ 18-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Эртенги гимнастика. 9.00 — «Күсэлтеңерге». Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң уругларның Улуг хорунуң киржилгези-биле музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — «Шылдеп доштап оваарымчалыг болуңар!». Уран-чечен телефильм. (ГФР). 11.00 — Бүдүрүлге гимнастиказы. 11.30 — Телемедээлер. 11.35 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Кедээ коммунистерниң ажыл-херектери». Документалдыг фильмнер: «Юстин Лучин-биле бир хүнде». «Чаагай хүн дээш» 15.10 — М. Равель. «Болеро». Новосибирскиниң үлегерлиг симфония оркестри күүседир. 15.30 — «Билир болгаш кылып бил». Школачыларга эртем-тайылбырлыг дамчыдылга. Дамчыдылганы — ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Совет Эвилелиниң Маадыры В. Л. Зудов чорудар. 16.15 — «Шылырап школазы». Этелеп чоруурлар клазы. Дамчыдылганы — спорт мастери Б. Шапшин чорудар. 16.45 — Аныяк-тар адрестери. 17.45 — Миллионнарның ленинчи университеди. Кижиниң угаан-бодалы. Дамчыдылганы философия эртемнериниң доктору Е. А. Ануфриев чорудар. 18.15 — «Аңгы-аңгы оннуг ырлажыктар». МАИ-ниң Культура ордузунуң уругларның хор студиязының концерти.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Ракета шериглериниң болгаш үгер-боо хүнүнге. ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы, стратегтиг ракета шериглериниң кол командылакчызы армия генералы В. Ф. Толубковтуң чугаазы. 19.15 — Концерт. 19.30 — «...Күүселде үезинде өлүрткен». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Солдат мемуарлары». 5-ки фильм — «Машиналар эвес, а алдын». Документалдыг телефильм. 22.35 — Бөгүн делегейде. 22.50 — 23.40 — Венаның И. Штраус аттыг камерлиг оркестри ойнаар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.30 — Физика. 9-ку класс. Кристаллдарның тургузуу болгаш шынарлары. 13.00 — «Читкен экспедиция». Субтитрлиг уран-чечен фильм. 1-ги серия. 14.05 — «Бистиң садывыс». 14.35 — Физика. 6-гы класс. Бүгү делегейниң тырттышкыны. 15.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Сагылга-чурумнуң болгаш өске-лер-биле харылзажырының культуразы. 2-ги дамчыдылга. 15.35 — «Үелерниң дириг харылзаазы». Эртем-нептереддиг фильм. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм: «Сурагжаан өдүрекчигеш Тим». 18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Маргарита Войтес ырлаар». Фильм-концерт. 18.55 — «Азия тову». Информация-публицистиг программа. 19.10 — Чарлалдар. 19.15 — «ССРЭ-ниң 60 чылынга — 60 шалыпчы неделя». Дамчыдылга. 19.45 — «Ээлчегден ээлчегге чедир». Телефильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Валя угбазының чугаалааны...» 20.15 — «Корум-чурум камгалалында». Совет милицияның ажылының дугайында телеочерк. 20.45 — К. Сен-Санс. Фантазия. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.20 — «Мээң чеди оолдарым...» Уран-чечен фильм.

НОЯБРЬ 19-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — «Горнистер, харылаңар!» 9.35 — «...Күүселде үезинде өлүрткен». Уран-чечен фильм. 11.05 — М. Глинка. Улуг секстет. 11.30 — Телемедээлер. 11.35 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Эргим кырында». Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 15.00 — Орус чугаа. 15.30 — «Уралдың аялгалары». Уфадан дамчыдылга. 16.00 — Экономика камналгалыг болур ужурлуг. Москваның Щербаков аттыг торгу комбинадында күш-ажылды организастаарының бригадалыг аргазының дугайында. 16.15 — «Ада-чурттуң оттуг шииээзи». Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 17.15 — «Тоолдуң аалчылары». «Черлик куулар». Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга. «Чаңгыс эптиг ег-бүледе». Азербайджан ССР. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Азербайджанның КП ТК-ның бирги секретары Г. А. Алиевтиң чугаазы. «Советтиг Азербайджан». Документалдыг фильм; «Мээң республикамны алгап ырлап тур мен» деп фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Фигуристер сезонну ажыдып тур». 22.35 — Бөгүн делегейде. 22.50 — 23.25 — «Орус музей». 4-кү фильм. XXIX вектиң баштайгы чартыының портрет живопизи.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.35 — География. 8-ки класс. Агроүлетпүр комплекизи. 13.05 — Р. Гамзатовтуң лириказы. 13.35 Катап тургустунуушкун үезиниң уран чүүлү. 1-ги дамчыдылга. 14.05 — С. Прокофьев. «Золушка». 14.50 — «Ада-чурттуң Улуг дайыны». Киноэпопея. 8-ки фильм — «Сталинград чоогунга тиилелге». 15.40 — «Революцияның чурукчузу». Эртем-нептереддиг фильм. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Отчугаш». Дамчыдылга. 18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Социалистиг чарыштың хүн демдеглели». Дамчыдылга. 19.15 — Киножурнал. 19.25 — «Азия тову». Информация-публицистиг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Леопольд моортайның ожээн негээшкини». Мультфильм. 20.15 — «Ачазының бөжыпы». Телеочерк. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Агаарга кылаштакчылар». Уран-чечен фильм. 22.55 — Москваның Октябрь революциязы аттыг музыка училищезиниң баянистер оркестриниң концерти. 23.20 — 00.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. СКА — ЦСКА. 2-ги болгаш 3-кү үелери

НОЯБРЬ 20-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Бар эвес кадык болуксазыңза (Кушкультуржуларга сүмелер). 8.55 — Чалыыларның чогаадыкчы ажылы. Таллинниң пионерлер ордузунуң фольклорлуг танцы коллективиниң концерти. 9.25 — Ада-иелер, силерге. 9.55 — Советтер болгаш амыдырал. 10.25 — «Спортлотонуң» 47-ги тиражы. 10.35 — Хөй эки бараннар дээш. 11.05 — Д. Шостакович. Оркестрлиг фортепианога концерт. 11.30 — Үнүштер дугайында. 12.15 — «Тиилекчилер». Фронтучу оолдуктер клуву. Сталинград тулчуушкунуңуң 40 чылынга. 13.45 — «Орус музей». XIX вектиң баштайгы чартыының портрет живописи. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — Уругларга фильм: «Ажыттынмаан ортулуктар». 15.35 — «Билдингир-даа болза, бүдүреттинмес». Дамчыдылганы профессор С. П. Капица чорудар. 16.35 — Латыш улустуң музыказының концерти. 17.10 — Политиктиг хайгаарапчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 17.40 — «Амданныг тоол». Мультфильм. 18.00 — «Дом каттыжышкыны». Тележурнал. 18.30 — 18.45 — Чапсар. 18.45 — «Силерниң чагааларыңар бээтаар». Ракета шериглериниң болгаш үгер-боо хүнүнге уткуштур музыкалыг дамчыдылга. 19.30 — «Экранда — кинокомедия». «Трын-спген». 21.00 — «Үе». 21.35 — Останкино концерт студиязынга аныяктар кежээзи. Күрүнениң бирги подшипник заводундан келдирер намылыг оолдарны Армянжо удээри. 23.25 — 23.55 — «ССРЭ-де спорттуң национал хевирлери». Документалдыг фильм. Ооң соонда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Мөңгүн век». Документалдыг фильм. 14.30 — Азербайджан телевидениениң программазы. 16.25 — ССРЭ-ниң самбо хүрешке кубогу дээш. Донецкиден дамчыдылга. 16.55 — «Сиген кырында ыт». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялар. 19.05 — Делегей болуушкуннарының дошкуулазы. 19.20 — «Бичии урут болгаш адыг. Мультфильм. 19.30 — «Музыка киоскузу». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Айболит пиркте». 20.15 — «Кадыкшыл». Дамчыдылганы РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи Ю. В. Белянчикова чорудар. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.50 — «Бодуңуң күсели-биле шилээ». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары.

НОЯБРЬ 21-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Оттурукчу». 9.25 — «Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!». 10.25 — «Кадыкшыл». Дамчыдылганы РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи Ю. В. Белянчикова чорудар. 11.10 — «Эртенги почта». Музыкалыг программа. 11.40 — «Бистер далай кыдыында чурттап тур бис». Документалдыг фильм. 12.00 — «Кодээден дамчыдылга». 13.00 — «Музыка киоскузу». Дамчыдылганы РСФСР-ниң алдарлыг артизи Э. Беляева чорудар. 13.30 — ССРЭ-ниң ужудукчу космонавтызы В. И. Волковка аалдар бөлдүрген акробатика талазы-биле чурттар аразынга маргылдаа. «Найырал» деп спорт залындан дамчыдар. 14.15 — М. Горький. «Дүвүнде». Фильм-шии. 16.50 — «Кино аян-чорукчуларының клуву». Дамчыдылганы Ю. А. Сенкевич чорудар. 17.50 — «Адыгам, канчаар эвес мен!». «Олимпиониктер». Мультфильмнер. 18.20 — 18.35 — Чапсар. 18.35 — «Делегей панорамазы». 19.20 — «Парижтиң чажыттары». Уран-чечен фильм. (Франция). 21.00 — «Үе». 21.35 — «Тураскаалдың ужарлары». Документалдыг телефильм. 21.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Сокол». 2-ги болгаш 3-кү үелери. В. И. Ленин аттыг Төп стадиондан дамчыдар. 21.15 — 23.55 — Футбол дугайында допчулал. Ооң соонда — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Тоолдуң аалчылары». «Черлик куулар» деп мультфильм. Дамчыдылганы РСФСР-ниң улустуң артизи В. М. Леонтьева чорудар. 15.35 — ССРЭ-ниң күрүнениң улустуң танцызының үлегерлиг ансамбльның концерти. Уран чүүл удуртукчузу — ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Моисеев. 16.15 — «Москвачы». Телеклуб. 17.45 — «Революциядан төрүттүнген». Уран-чечен телефильм. 2-ги фильм — «Халдаашкын». 19.00 — Чурукчулар дугайында чечен чугаалар. БССР-ниң улустуң чурукчузу М. Савицкий. 19.30 — Бистиң корреспондентилерниң чугаалары. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!», «Чуня». Мультфильм. 20.15 — «Аму-Дарья, кайнаар агып чыдыр сен?». Документалдыг телефильм. 20.35 — Ырының болгаш танцының «Эргырон» дээр Күрүнениң чукот-эскимос ансамбльның концерти. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.45 — «Адыг кежин салып турар». Уран-чечен телефильм.

СПОРТ СПОРТ СПОРТ

МАРГЫЛДАА—ДЕКАБРЬДА

Хоккейжилер чурттуң чемпионадының үштүң ийи кезээн ойнаан, а ийи команда —ЦСКА болгаш Москваның «Динамозу» оюнну баштап турар. Найысылалдың армейжилери, хайымнашкан баштайгы старттың соонда, 12 катап удаштыр тиилээш, удурланыкчыларындан оон-даа ырап болур турган, ынчалза-даа Горькийге он үшкү оюнну олар 0:2 санга ойнадыпканнар. Ынчангаш торпедожулар ийи ужуражылгага ЦСКА-ның үш санын хунаап алганнар. Найысылалга «Химик»-биле ойнап тургаш бир санын динаможулар база чидиргеннер, мырыңай 1:3-ке үттүрар деп турганының кырындан харын-даа хайымнажып үнгеннер. ЦСКА-да хүржүлгалыг, сураглыг мастерлер Фетисов, Касатонов, Крутов, Ларионов, Макаров, чаа келген Быков база С. Гимаев, бүгү-эвилелдиң бирги чери дээш маргылдаа үезинде чангыс оюнга «Тракторнуң» эжинче санны 4 удаа кииргеп аныяк Герасимов оларның эки ойнап турарын демдеглеп болур. Динаможуларда Мышкинниң, аныяк Яшинниң болгаш хоочун Мальцевтиң оюнунуң деңнели мурнунда сезоннардан арай кудулаан. Орлов алышкылар, Дорошенко олар дыка хөй ужуражылгаларны бедик деңнелге эрттирнеңер, чамдык оюннарга Кожевников, Шепелов, Шалимов, Рычков база эки ойнааннар. Ынчалза-даа шаңналдыг черни, хүлер безин медальды алырынга, ол ыракта чедишпес. Үшкү чер дээш демиселде сураглыг клубтуң шыырак удурланыкчызы горькийжилер болуп турар. Оларда чемпионаттың бирги снайпери Скворцов чедишкинниг ойнап турар. «Сокол» болгаш «Химик» база шаңналдыг чер дээш демисежип турарлар.

Чурттуң чемпионадынга декабрь-январьда хостуг үезинде дыка хөй шилиндек болгаш клуб командалары чурт иштинге болгаш даштыкыга болур делегей маргылдааларынга киржирлер. Горькийжилер Канадага болгаш АКШ-ка, киевчилер Канадага барып ойнаарлар. Амгы болуп турар оюннарның деңнелин ден алырга, «Торпедо» болгаш «Сокол» эң-не шыырак удурланыкчылар-биле ужуражылгаларга бистиң чурттуң төлээлери шыдаарлар.

Хүлер медаль дээш демисел чидиггеннеген. «Спартактың»

В. ДВОРЦОВ.
СЭТА-ның корр.

ХАЙЫМНААН

Москва «Динамозунуң» хоккейжилери чурттуң чемпионадының сөөлгү ийи оюнунга хайымнажып үнгеннер. Москвага ригажылар-биле, а ноябрь 9-та Уфага «Салават Юлаев» клубтуң Аутсайдер-биле динаможулар 1:1 санга ойнап, хайымнашканнар. Уфажы Шалаев санны ажыткан, а москвачы Варнов харыылап каан.

Хоккейге бүгү-эвилелдиң бирги чери дээш ноябрь 9-та он сески оюннуң үш ужуражылгазы болган. Оон түңнелин мындыг: «Трактор» — «Сокол» — 2:4; «Торпедо» — «Динамо» — 6:4; «Крылья Советов» — СКА (Ленинград) —4:2.

Он сески оюннуң ийи ужуражылгазы ноябрь 10-да болган.

АГААР

Бөгүн республикага кезек бораңнаар. Хаттың күжү секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 10—15, чамдык черлерге 4—9 градус соор.

Кызылга аяс хүн болур. Хат кошкак. Агаар хүндүс 11—13 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Суд залындан

МАҢГЫСТАЛЧАК ДЭЭШ

Светлана Хертековна Бүрбү 1954 чылда Бай-Тайга районнуң Тээли суурга төрүттүнген. 10 класс дооскаш, Тээли суурга уруглар садынга элээн каш чыл ажылдааш, үнгеш, 1976 чылда Таңды районнуң Бай-Хаак суурда кижи эмнелгезинге санитаркалап ажылдап кирген. 1978 чылда ол ажылындан база үнген. Ооң соонда, Кызыл хоорайга келгеш, төрели болур Б. Салчактың бажыңынга үнүп-кирип, доктаамал ажыл-даа чок, анаа-ла хоорай кезип эдрип турган. Оон эки түңнел үнмэн. Кала-даа ажылдавайн, оргаалап чорул турган. Сөөлгү үш чыл иштинде ээриктер сергеедир черге ол 14 катап кирген. Төрели Салчактың ону ажылга кирип алыр дугайында сүмезин ол херекке албайн келген. Милиция органы база С. Бүрбүүнү сагындырып, ажылдаарын сүмелеп, «Тудуг кезектери» комбинатка ажылдавышаан, арагадан эки тура-биле эмнедир кылдыр киирип каарга, анаа ажылдарындан болгаш эмнедириинден айтырааш.

Кызыл хоорайның улус суду РСФСР-ниң кеземче хоойлузунуң 209 чүүлү-биле С. Х. Бүрбүүнү бир чылда хостаалгадан кезедир шиитпирлээн.

Б. БОРИСОВ.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

Тываның күрүне филармониязы — контролёрларны, администраторну, баянисти, эстрада-цирк коллективинге артистерни, пианисти чалап тур.

Айтырар чери: Тываның күрүне филармониязы. Телефону 2-46-02.

Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелели — бүдүрүлге лабораториязынга инженерлерни болгаш электромеханиктерни, радио база телевидение бөлүүнге инженерни, улуг инженерни, почта харылзаазының инженерин, башкарылга пунктузунга диспетчерни.

Айтырар чери: Кызыл хоорай, Тыва АССР-ниң харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелели.

Кызылдың «Алёнушка» уруглар сады — кижизидикчилерни, ажыл-агый эргелекчизин, поварны.

Айтырар чери: **Кызыл хоорай, Дзержинская кудумчузу, 8. «Алёнушка» уруглар сады.**

ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР!

«Шын» солуннуң 1983 чылдагы чагыдылгазы даарта доостуруп утпаңар! Ону кылдырып четтикпээн болзуңарза, далажыңар. Солуннуң чылда өртээ 7 рубль 80 көпеек.

Тываның хөгжүм-шии театрының ноябрь 20-ден 28-ке чедир РЕПЕРТУАРЫ

Ноябрь 20
А. Островский
«ААЛ ИШТИ УЛУС, АЖЫРБАС»
Ийи кезектиг комедия
Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 21
М. Тикомацу
«ЫНАКШААННАРНЫҢ АМЫ-ТЫНЫНГА ЧЕТТИНГЕНИ»
Япон трагедия
Эгелээри 19 шакта

УРУГЛАРГА БҮГҮ-РОССИЯНЫҢ IX ТЕАТР НЕДЕЛЯЗЫ

Ноябрь 23
КОНЦЕРТ
Эгелээри 12 шакта
Ш. Хусаинов
«АВАМНЫҢ АК ПЛАТЬЕЗИ»
Үш кезектиг драма
Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 24
АНЫЯК КӨРҮКЧҮЛЕР ТЕАТРЫНЫҢ ШИИЗИ
Эгелээри 10 шакта
А. П. ЧЕХОВКА ТУРАСКААТКАН КЕЖЭЭ
Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 25
С. Михалков
«ҮШ ХАВАНАКТАР»
Тоол-шии
Эгелээри 10 шакта
АНЫЯКТАР КЕЖЭЭЗИ
Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 26
С. Михалков
«ҮШ ХАВАНАКТАР»
Тоол-шии Эгелээри 10 шакта
А. Островский
«ААЛ ИШТИ УЛУС, АЖЫРБАС»
Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 27
Е. Танова
«ИЛБИЛИГ СОГУН»
Фантастыг шии
Эгелээри 10 шакта
У. Гаджибеков
«АРШИН-МАЛ-АЛАН»
Ийи кезектиг хөгжүмнүг комедия
Эгелээри 19 шакта

Ноябрь 28
АНЫЯК КӨРҮКЧҮЛЕР ТЕАТРЫНЫҢ ШИИЗИ
Эгелээри 10 шакта
ТҮҢНЕЛ КОНЦЕРТ
Эгелээри 19 шакта

Тыва дылда шиилерни орус дылче дорт очулдуруп турар.

Коллективтиг чагыгларны 2-25-49, 2-35-88 телефоннар дамчыштыр хүлээп алыр.

Касса 10 шактан 19 шакка чедир ажылдаар.

Тываның күрүне филармониязы ажылдакчыларын хандырары-биле чаагайжыды тургунган квартираларны хөлезилеп ап турар. Төлевирн дугуржулга ёзу гаар.

Санал кирер кижи Тываның күрүне филармониязынга 9 шактан 18 шакка чедир кээп болур.

КИНО

НОЯБРЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Заиржигеш» 10.00, «Кинг-Конг грипп» 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Күскү конгуруурлар» 9.20, 12.50, «Хек-даваннар болгаш эдельвейстер» 11.00, 14.30, «Ужуган гусарлар эскадрону» 20.00, «Немелде не» 16.20, 18.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Оолчугашты капитан деп адаар турган» 10.00, «Тегеран-43» 11.30, 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Сөөлгү аът чарыжы» 13.00, «Поезд туруп-кан» 15.00, 17.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2026.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—01303

Леонид Ильич БРЕЖНЕВ

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 264 (12054) | 1982 чылдың ноябрь 15, понедельник | 1925 чылда үндүрүлгенде | Өртээ 3 көп

Амгы үениң шылгараңгай политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы — Леонид Ильич Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары, делегейниң депшилгелиг бүгү хөй-ниитизи ханы кажыдап турар.

Л. И. БРЕЖНЕВ-БИЛЕ МОСКВАДА ЧАРЛЫЫШКЫН ЁЗУЛАЛЫ

Бистиң күрүневис ханы кажыдалда. Кажыдалды хөй-хөй даштыкы чурттарда база чарлаан. Совет кижилер, бурунгаар депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен амгы үениң шылгараңгай политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы — Леонид Ильич Брежневти ханызы-биле хүндүлээшкиниң ёзулалын кылып турар.

Ноябрь 14-те Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчулары партияның болгаш улустуң шынчы оглунуң тураскаалын сактып ёзулаар дээш келгеннер.

Мөчээн кижиниң хааржаазының чанында хүндүлүг таңныылда — эштер Ю. В. Андропов, М. С. Горбачёв, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. И. Долгих, Т. Я. Киселёв, Б. Н. Пономарёв, М. С. Соломенцев, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, К. В. Русаков. Олар улуг кижиниң, удуртукчунуң, соратниктиң, өңнүктүң болгаш эштиң тураскаалын мыт чокка сактып ёзулааннар.

Ооң соонда партияның болгаш күрүнениң удуртукчулары мөчээн кижиниң төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге чеде бергеш, оларга ханы кажыдалды илергейлээннер.

Горький болгаш Пушкин кудумчуларында ажылчы чоннарның колонналарының ужу-кыдыы көзүлбес. Бистиң Төрээн чуртувустуң төөгүзүнүң эң чугула үе-чадалары ооң ады-биле холбашкан кижиге сөөлгү сактыышкының ёзулалын кылыр дээш кижилер Колонналыг залче ханы кажыдал-биле шууп-ла турар.

Күш-ажылчы улуска бараан болуру Леонид Ильичиниң бүгү амыдыралының дээди эчис сорулгазы болгаш утказы-даа ол турган. Ажылчын кижиниң оглу болгаш ол үргүлчү улустуң аразынга чоруп, оларның ажыл-үүлези болгаш күзел-бодалдары-биле кады чурттап чораан. Найысылалдың бүдүрүлге черлериниң ажылчын коллективтери Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчузунга ханы өөрүп четтиришкинин, ынакшылын илеретекениниң демдээ кылдыр Эвилелдер бажыңынга хөй санныг венoктарны болгаш чечектерни экеп салып турарлар. Пролетар районунуң ажыл-ишчилери аар чидиригге холбаштыр боттарының ханы кажыдалын илергейлеп, мөчээн кижиниң хааржаазының чаны-биле эрткеннер. Оларның аразында — алдаржаан ЗИЛ-диң ажылчыннары болгаш албан хаакчылары база бар. 1976 чылдың апрельдиң 30-де Леонид Ильич-биле ужуражыышкын автозаводчуларның чүректеринге кезээде артар. Ооң ынчаардагы сүмелери, саналдары завод коллективиниң мурнунда тургустунган сорулгаларны шиитпирлээринге идегелдиг угланышкын болган.

Пролетаржыларның даараазында Перов районнуң ажыл-ишчилери эрткеннер. Аңаа. Москва-Сортировочная локомотив депозунга, улуг Лениниң чуулдуг деп көргени социалистиг чарыш Совет эрге-чагырганың эге үезинде тывылган. Партия ооң соондагы бүгү чылдарда ол патриотчу эгелээшкинниң деткип болгаш калбартып келген. Партияның пландарын боттандырарынга чарыштың коллективтерге улуг ужур-дузазынче Леонид Ильич бодунуң илеткелдеринге болгаш чугаааларынга чаңгыс эвес удаа кичээнгей салып келген. Ол ажылчын аңгының күш-ажылчы улуг кедирлүүшкүнүнге, ооң Лениниң херээнге кызыгаар чок бердингенинге ханызы-биле бүзүреп чораан.

Партияның буурул баштыг хоочуннары ханы кажыдал-биле эртип турганнар. Колонналарга хамааты дайынның шөлдеринге чепсээн холга туткаш, Совет эрге-чагырганы камгалап-даа, баштайгы беш чылдарда чурттуң ажыл-агыйын катап тургусчуп-даа турган кижилер чорааннар. Оларның костюмнеринде — 50 чыл партийжи стажтың хүндүлүг демдектери көстүп чоруур. Леонид Ильич оларга идея талазы-биле чаңгыс үзел-бодалы-биле чоок болгаш үнелиг, ол Ада-чуртка бараан болурунуң база-ла шак ындыг берге болгаш алдарлыг оруктары-биле эрткен.

Партияның хоочуннарының даараазында дайынның хоочуннары эрткеннер. Оларның дыка хөйү Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларынга Л. И. Брежнев-биле кады тулчуп чоруп турганнар.

— Мен дайынны оон баштайгы болгаш сөөлгү чылынга чедир эрткен мен — деп Бүгү-эвилелдиң электротехниктиг институдунуң бюро начальниги М. А. Ануров чугаалаан. — Мен Леонид Ильич-биле кады Бичии черге дайылдажып чордум. Төрээн чурт дээш тулчуушкунче кирип турганым ынчаарда аныяк-чалыы, эрес-маадырлыг политкомиссарны билир мен. Ол мени көрүп турумда бистиң эң эки дайынчыларывыска партия билеттерин тывыскып турган. Ол кажан-даа уттундурбас.

Леонид Ильич аныяк салгакчыларга база-ла мерген угаанныг, буянныг-чаагай дагдыныкчы боор турган. Оларны ол хоочуннарның салгаар идегелдиг ээлчег деп көрүп чораан. Л. И. Брежнев БАМ-га, өске-даа улуг-улуг тудугларга комсомолчуларның болгаш аныяктарның күш-ажылчы маадырлыг чоруктарын чаңгыс эвес удаа бедик-биле үнелеп турган.

— Леонид Ильичиниң мөчээниниң дугайында бистиң бүгү кажыдалывысты сөстер-биле илередири берге-дир — деп, «Черемушки» даараныр каттыжыышкынының аныяк механиги В. В. Спиридонов чугаалаан. — Ооң чырыткылыг овур-хевири — бистерниң кижи бүрүзүнүң дугайында доктаамал бодал база сагыш салып чораан бедиг болгаш шылгараңгай кижиниң овур-хевири бистиң чүректеривиске кезээде артып калыр. Ол чуртувустуң чечектелип турарын, күштүг болгаш күчүлүг болурун көөрүн күзеп чораан. Шак ындыг болурунга бистер, күш-ажылдың кижилери, бүзүрээр бис. Бистиң бүзүрелдивис СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң шиитпирлеринге үндезилеттинген, ук Пленумга Л. И. Брежневтиң шынчы соратниги — Юрий Владимирович Андропов бистиң партиявыстың ТК-зының Чиңгине секретарынга чаңгыс үн-биле соңгуттурган болган. Ону бис совет кижиниң чаагай чоруунуң дугайында, чер кырынга тайбыңны быжыглаарының дугайында, коммунизмниң идеалдарының тиилелгезиниң дугайында сагыш салыышкынының херээжидер идегелдиг салгакчызы кылдыр көрүп турар бис. Бодувустуң кызымак күш-ажылывыс-биле бистиң социалистиг Төрээн чуртувусту быжыглаар бис.

— Леонид Ильич чурттуң эң-не ямбы-хүндүлүг аңгызы болур уругларга аажок ынак чораанын бүгү совет кижилер билип турар — деп, № 1 «Уруглар ному» фабриканың директору Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Н. Д. Назарова чугаалаан. Уруглар кадык-шыырак болгаш угаан бодал талазы-биле байлак болзун дээш ол чеже чүвени кылбаан дээр. Уругларга хөй тиражтыг номнар үндүрери — партияның доктаамал сагыш салыышкыны, ол Л. И. Брежневтиң бодунуң база доктаамал сагыш салыышкыны болуп турган.

Эвилелдер бажыңының Колонналыг залын тавартыр шууушкан кижилер чаңгыс-даа минутада үзүктелбээн. Мөчээн кижиниң хааржаазының чанынга кажыдал аялгаларынга үдеттирген хүндүлел таңныылы улай-улай солчуп турган. Ында — найысылалдың эң эки кижилери, Советтер чуртунуң эвилелдешкен республикаларының төлээлекчилери. Совет Эвилелиниң Маршалының мага-бодунуң чанынга Москва гарнизонунуң шериглеринден хүндүлүг таңныылды доктаамал тургускан. Оларның холдарында карабиннер — Октябрь революциязының чаалап алыышкыннарын идегелдиг камгалаалдаарының демдээ. Чурттуң Чепсектиг Күштери эки дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиг, ээлекчиге ойтур харыы согуг бээринге кажан-даа белен.

Дайынның аар-бергезин эрткен болгаш, Леонид Ильич тайбың амыдыралдың үнезин эки билир. Совет улуска, оон тургузукчу күш-ажылынга чүгле тайбың херек дээрзин ол хөй удаа катаптап чораан. Ынчангаш Л. И. Брежневтиң ады бөмбүрзектиң миллион-миллион чурттакчыларынга тайбың, чаалажыышкын болгаш чепсеглениишкинниң дүжүрери дээш демиселдең чарылбас апарган.

— Бистиң делегейивисче тайбыңны чедип алырынга Леонид Ильичиниң киирген кайгамчык улуг салыышкынын кижи төрелгетен кажан-даа утпас — деп, «Демиселчи» заводтуң модельщиги В. В. Печаткин чугаалаан. Чер кырынга кижиниң эң-не ыдыктыг эргелери — чурттаар эрге, аас-кежиктиг болур эрге дээш ол амыдыралының сөөлгү хүннеринге чедир демисежип келген. Л. И. Брежневтиң удуртулгазы-биле ажылдап кылган Тайбың программазын боттандырар дээш бүгү совет кижилер моон соңгаарда туржур апаар.

Л. И. Брежневтиң мөчээни бистиң даштыкы өңнүктеривистиң, бүгү депшилгелиг кижи төрелгетенниң чүректеринге ханы кажыдалды болдурган. Ооң тураскаалын демдеглээр дээш ноябрь 14-те социалистиг чурттарның хөөржүлүгеге келген партия күрүне делегациялары, оон-даа өске күрүнелерниң коммунистиг, ажылчын болгаш улус-демократтыг партияларының удуртукчулары Колонналыг залга чедип келген.

Хөгжүп орар болгаш капиталистиг дыка хөй күрүнелерниң удуртукчулары, сурагжыы политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчылары Л. И. Брежневке ханы хүндүткелдиң ёзулалын кылган.

— Леонид Ильич Брежнев-биле чарлып алыр дээш совет кижилер орай дүнеге чедир чоруп келген. Ол хире улуг чидириг коммунистиг партияга, бистиң күрүневиске, совет кижи бүрүзүнге аар-берге. Бүгү чуртка кажыдалдыг бо хүннерде СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Чазактың коммунистиг партияга, совет улуска кыйгырыын совет улус Лениниң тугу, Октябрьның тугу быжыг холдарда дээрзинге быжыг бүзүрел кылдыр хүлээп алган. Кажыдалдың дыка хөй митинглеринге ажылчы чоннар ленинчи партияның шылгараңгай удуртулгазы-биле Советтерниң ынак чуртунуң чечектелиишкини дээш демиселге олар моон соңгаар-даа күштерин улгаттырар дээрзин медеглеп турар.

(СЭТА).

ТӨРЭЭН ЧУРТ КАЖЫЫДАП ТУР

Ленинниң өндүр улуг херээниң шынчы уламчылакчызы, тайбың болгаш коммунизм дээш чалбыыштыг демиселчи — эш Л. И. Брежневтиң чырыткылыг тураскаалынга тураскааткан кажыдал митингилери бистиң эргим четтирбес улуг Төрээн чуртувуста эртип турар. Аар-берге чидириг дугайында ханы кажыдалдывышаан, совет кижилер ленинчи партияны долгандыр боттарының хүрээлелин улам сырый каттыштырып, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айыткан коммунистиг тургузуушкунунуң программазын чедиишкинниг күүседиринге күженишкиннерин улгаттырар деп боттарының чүткүлдүүнүң дугайын медеглеп турар. ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн улам ынай быжыглаарының, совет улустуң чаагай байдалының бедидериниң, тайбыңны быжыглаарының сорулгаларын боттандырарынга партияның политиказының уламчылаары документилеринде чаа күш-биле онзалап демдеглеттинген Төп Комитеттиң ээлчег чок Пленумунуң түңнелдерин олар чаңгыс эп-сеткилдиг деткип турар.

Москваның ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг автоматтыг шугумнар заводу. Бүдүрүлгениң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары Л. И. Брежневтиң тураскаалын минутада шимээн чок туруушкун-биле ёзулааннар.

— Леонид Ильичиниң амыдыралы чоруу — ленинчи большевиктиң, мерген угаанныг удуртукчунуң оруу-дур деп, слесарь Л. Лобанов чугаалаан. — Төрээн чурттуң төөгүзү-биле, ооң салым-чолу-биле ол чарылбас холбаалыг. Бистер, ажылчын аңгының төлээлекчилери, Л. И. Брежнев бистиң ажылчын аңгы-биле ханызындан харылзаалыг чорааныңга болгаш ооң ону ажынзыткениңге онза чоргаарланыр бис. Материалдыг болгаш угаан-бодал байлактарын тургузуп, Октаргайның чаартынып турар кижилерге сеткилдиң ханызындан өөрүп четтиргенин чүрээнге ол амыдырал-чуртталгазының бүгү дургузунда кадагалап чораан. Ажылчын кижи дугайында ол ада-сагыш салыышкынын шынчы ажылдарынче бистер-

(Төнчүзү 2-ги арында).

ЫДЫКТЫГ ХҮЛЭЭЛГЕМ

Биске, совет кижилерге, улуг кажыдал, аар ажыг-шүжүг таварышкан-дыр. Ленинчи партияның, Совет күрүнениң шылгараңгай удуртукчузу, тайбың дээш туруштуг демиселчи Леонид Ильич Брежнев мөчээн.

Дайынчы, коммунист, политажылдакчы, комиссар, Совет Эвилелиниң Маршалы Леонид Ильич делегейге быжыг тайбың дээш мөгег-шылаг чокка демисежип келген. Ооң аңаа киирген хууда салыышкыны улуг. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында ол Новороссийскиден Прагага чедир дайынчы оруктуэрткен. Бичи черге совет дайынчыларының чижеглээр чүве чок маадырлыг демисели Л. И. Брежневтиң ады-биле сырый холбаалыг. Дайын үезинде кайы хире бергелер турганын, орта эң-не шыдамык, шудургу, туруштуг, маадырлыг болгаш организакчы чорук негеттинерин билир бис. Леонид Ильич ёзулуг-ла эрес, маадыр кижи.

Л. И. Брежнев ССРЭ-ниң Камгалал Чөвүлелин удуртуп, совет Чепсектиг Күштерни быжыглаар, дайынчы арга-шиңээн бедилер дээш улуг ажылдарны чорудуп, ону улам сайзыраңгайжыдар хемчеглерни алган.

Л. И. Брежневтиң удуртулгазы-биле ажылдап кылдынган СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказы чайгылыш чок. Ону бүгү совет улус-биле бир демей деткип, амыдыралга боттандырарынга бүгү-ле билиимни, күжүмнү, арга-мергежилимни үндүрүп ажылдаары ыдыктыг хүлээлгем деп санаар мен.

Н. МАКАРЕНКО.
Совет Эвилелиниң Маадыры.

УЛАМ СЫРЫЙ КАТТЫЖАР

Улуг Лениниң херээниң уламчылакчызы, совет улустуң улуг оглу, чалбыыштыг патриот, тайбың дээш мөгег-шылаг чок демиселчи бистиң шуптувуска эргим болгаш чоок кижи Леонид Ильич Брежнев мөчээн. Бистер, совет улус, бо хүннерде сеглеп четпес улуг кажыдалга таварыштывыс. Ол биске ноңчуут аар чидириг.

Леонид Ильич Брежнев [illegible] кижиниң, эң-не төлептиг кижилерниң бирээзи чораан. Ол бодунуң күжүн, энергиязын, талантызын совет улустуң чаагай чоруун бедидеринге, чурттуң камгалалының күчүзүн быжыглаарынга, делегейге быжыг тайбыңны тургузары дээш херекке харам чокка берип чорааныг билир бис. Ам ооң ол күзел-түткүлүн бистер, коммунистер, совет кижи бүрүзү уламчылап, Коммунистиг партияны, Совет чазаавысты долгандыр улам сырый каттыжыышкан, биске таварышкан улуг кажыдалды [illegible] ны кажыдалдыг үлежип турар.

Ч. ДОНГАК.
«Кызыл тудуг» эргелелинде бригадир, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу.

ЛЕОНИД ИЛЬИЧ БРЕЖНЕВТИ ОРНУКШУДАРЫН ОРГАНИЗАСТААР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КОМИССИЯДАН

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга дүүштүр комиссияның дыңнадыры болза, Леонид Ильич Брежневти ноябрь 15-те орнукшудуп турар үеде, 12 шак 45 минута турда, Москвага, эвилелдешкен республикаларның найысылалдарынга, маадыр хоорайлар Ленинградка, Волгоградка, Одессага, Севастопольга, Новороссийскиге, Керчиге, Тулага, маадыр шивээ Брестиге, ол ышкаш Калининград, Львов, Донда-Ростов, Куйбышев, Свердловск, Новосибирск, Чита, Хабаровск, Владивосток, Североморск, Днепропетровск, Запорожье болгаш Днепродзержинск хоорайларга үгер-боолар-биле дааштаашкыннар кылыр.

Соксаал чок бүдүрүүшкүннүң бүдүрүлгелеринден аңгыда, Совет Эвилелиниң бүгү девискээринге бүгү-ле бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның ажылын ол-ла үеде беш минута соксадыр; фабрикаларга, заводтарга, демир-оруктарга, далай болгаш хем флодунуң судноларынга гудоктар-биле үш минута дургузунда салют кылыр.

МОСКВА. Эвилелдер бажыңының Колонналыг залы. 18-ки армияның хоочуннары Л. И. Брежнев-биле чарлыышкын ёзулалында. СЭТА-ның фотозу. (Чурукту фототелеграф-биле алган).

Леонид Ильич БРЕЖНЕВ

ТӨРЭЭН ЧУРТ КАЖЫЫДАП ТУР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

[illegible]

— Леонид Ильичиниң амыдырал-чорукталгазы болгаш ажыл-чорудулгазы коммунизмге, чонга, Төрээн чуртка бараан болуруунуң келээде чыл[illegible]дур. Партияның айыткаалы Ала-чуртту᠋ң социал болгаш экономиктиг программазын боттандырарынга бүгү күжү-күстү бээривисти төрээн Коммунистиг партиявыска бүзүредип тур бис.

Бүгү Совет чурт ышкаш, Приморьениң чери база кажыыдалда.

Чалбыышпыт коммунист, совет улустуң шынчы оглу Леонид Ильич Брежневтиң [illegible]

[illegible]

— Леонид Ильичиниң большевиктиг эчис сорулгазын, организакчы кайгамчык улуг талантызын хоочуннар, бистер кезээде сагыыр чоруур бис. [illegible]

[illegible]

ҮЛҮҮН КИИРЕР

«Кызыл тугдуг» эргелелинде Ч. Донгак, А. Воронин, Н. На[illegible] Ч[illegible] № 14 чурттарга бажыңның [illegible] митингизи болган. Митингини [illegible] СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Коммунистиг партияга, совет улуска Кыйгырыын тудугжулар[illegible] таныштырган.

145 аал чурттаар бажыңның тудуунга ажылдап турар Ч. Донгактың бригадазының кежигүнү, хоочун тудугжу, коммунист Даваа[illegible] Даныыч[illegible]ович Ондар сос алган. «[illegible] чалбыыштыг патриот Леонид Ильич Брежнев бистиң чуревиске кезээ мөңгеде артар» — деп чугаалаан.

14-кү механизация эргелелиниң [illegible] Г. А. [illegible] Дутлабов, тудугжу, коммунист М. Лантев олар база сос алган. Л. И. Брежневтиң мөчээнинге холбаштыр ханы кажыыдалын илередип, оон демиичи ажыл-херээн боттандырарынга бот-тарының ээлиш [illegible] үлүүн киирерин күлээнгеннер.

Бистиң корр.

> Улуг Лениннинң херээниң шынчы уламчылакчызы, чалбыыштыг патриот, шылгараңгай революсчу болгаш тайбың, коммунизм дээш демиселчи, амгы үениң улуг политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы Леонид Ильич Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр бүгү совет улус, ооң иштинде Тываның бүгү ажылчы чоннары ханы кажыыдап турар.

дээш чалбыыштыг демиселчи, амгы үениң политиктиг улуг ажылдакчызы, аныяктарның мерген угаанныг дагдыныкчызы Л. И. Брежневтиң дугайында эң-не бедик хүндүткел-биле чугаалааннар.

— Леонид Ильичиниң бүгү-ле бодалдары болгаш ажылдакчы коммунизм херээнге [illegible]

Ооң удуртулгазы-биле ажылдап кылдынган ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын күүседир дээш шалыпчы ажылдаары Л. И. Брежнев дугайында бистиң эң-не чаагай сактыышкынывыс болур — деп хоочунчулер бригадири, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Р. Ерекеев медеглээн.

[illegible]

— Совет улустуң чедиишкиннери Леонид Ильичиниң [illegible]

[illegible]

(СЭТА).

ЧАҢГЫС ЭПТИГ

Тываның электри четкилеринге [illegible]

[illegible]

АЖЫЛ-ХЕРЭЭНГЕ ШЫНЧЫ БИС

[illegible]

[illegible] эш Л. И. Брежневтиң удуртулгазы-биле коммунистиг партияның тургусканы өндүр чаагай планнарын боттандырары дээш күжү-күстү харамнанмайн ажылдаар бис деп, ол шыңгыдкан.

Кызылдың ыяш ажыл-агыйының партия организациязының секретары Т. В. Литвинова, тудуг прорабы А. М. Зыков олар ханы качыгдалзы медерел билип, төрээн чуртунуң күш-күжүн шалыпчы ажыл-херек-биле быжыглавышаан, чылдың планнарын хуусаа бетинде күүседири дээш туржурун коллективтиң мурнундан хүлээгеннер.

В. ШУМЕЛЬДО.

Ыяш ажыл-агый министерствозунуң парторганизация секретары.

МӨҢГЕДЕ АРТАР

Кызыл хоорайкомунуң садыг килдизиниң эргелекчизи А. М. Родионова садыг ажылдакчыларының кажыыдал митингизин ажыткаш, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, бүгү совет улус [illegible]

[illegible] мурнундан мынча дээн:

— Кажыыдалывыс улуг. Ол дугайын чугаалаары белен бергедээр. Леонид Ильич бистерниң аныяктарның, [illegible]

[illegible]

[illegible] чурттуң [illegible] удуртулгазы-биле [illegible] Партияның болгаш күрүнениң бедик [illegible] тура Леонид Ильич бодунуң бүгү [illegible] улуг идеалдарын амыдыралга боттандырарынга берип чораан.

— Леонид Ильич чурттуң

БЕРИИ ЧОРААН

[illegible]

[illegible] А. М. Мигут [illegible] ээт баазазын шиңгээдип алырының чугулазың чаңгыс эвес удаа демдеглеп чораан.

Н. БУХАРОВ.

Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шиничилел экспедициязының улуг геологу, партбюро кежигүнү.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Леонид Ильич Брежнев-биле бо шыы 15-ки арыының хуралдаа [illegible]

[illegible]

А. БАРДАНОВ, Совет Эвилелиниң Маадыры.

ҮРЕКТЕРИВИСКЕ АРТАР

[illegible]

Н. ПЕРЕВЕРЗЕВА, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ростов облазының «Ленин оруу» колхозтуң звено удуртукчузу.

УЛАМ-НА ЭКИ АЖЫЛДААР

Улуг-Хем [illegible] митингизинге СЭКП Кызыл хоорайкомунуң чолээзи В. И. Барабанов чыылганнарга эш Леонид Ильич Брежневтиң амыдыралының маадырлыг оруктарын, шылгараңгай ажыл-чорудулгазын чугаалаан болгаш СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, [illegible]

хөй талалыг бүгү ажыл-чорудулгазы, хууда салым-чолу бистиң Төрээн чуртувустуң тооругунде эң чугула үе-чадаларда чарылбас, тудуш холбаалыг, оон бүгү амыдыралы партияга, чонга кызыгаар чок бердинген бот-биле бараан бо[illegible]

бараанның продукциязын бүдүрериниң болгаш ону сайгарарының чыл планын ажыр күүседири дээш бүгү күжүн салыр — деп, директорунуң оралакчызы В. И. Шейнин чугаалаан.

[illegible]

Бистиң корр.

ЭКИ БИЛИР ТУРГАН

[illegible]

Д. НАЛБАНДЯН, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ленинниң шаңналының лауреады, ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу.

КАЖАН-ДАА УТПАС БИС

СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы [illegible]

[illegible] рының номнары, «Бичии чер», «Катап тургузуушкун», «Кур чер», «Сагтыышкын» деп номнары марксистиг-ленинчи политиктиг болгаш чечен чогаалдың алдын фондузу болган.

Леонид Ильич Брежневтиң бистиң чуртка болгаш бүгү делегейниң тайбынынга шилакшылдыг, буруңгаар депшилгелиг кижилериңге бүзүрелдиг, ады-хоюлазын бистиң Төрээн чуртувустуң болгаш социалис-

[illegible] херээ, дээш мөгаг-шылаг чок демисел. Тайбың дээш демисел бичии-даа дыш көрбес ужурлуг» — деп, Леонид Ильич тайбың талалакчыларынга уруглуг чагыы чораан. Ону бичии-даа када утпас ужурлуг бис.

Бистер, совет кижилер, коммунистер, хоочуннар оон бүзүрелдиг чаагай херээн, болар чораан бодалдарын тургузуунга чедирер дээш туржур бис.

Л. ЧАДАМБА, чогаалчы.

ҮЛЕГЕР

[illegible]

Ооң удуртулгазы-биле бистиң чурт дайын соолунде катап тургузуушкунну, кур черлерин [illegible] космосту шиңгээлээрин кыска хуусаада боттандырган болгаш сайзыраңгай дээш капиталистиг чурттарны [illegible] эрткенинге кижи бүрүзү чоргаарданмас аргазы чок.

Н. СЕРЕП, кооператив училищезиниң сургуулу.

БҮГҮ КҮЖҮН САЛЫР

[illegible]

Л. ЛЕГАВЦОВА, «Чаа оруу» колхозтуң парторганизация секретары, Подольск, Москва областы.

ХАНЫ КАЖЫЫДАЛ ИЛЕРГЕЙЛЭЭШКИННЕРИ

Янзы-бүрү чурттарның күрүнелериниң база партияларының, чазактарының удуртукчулары бо хүннерде ССРЭ-ниң элчин черлеринге кээп, амгы үениң шылгараңгай политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы Л. И. Брежневтиң тураскаалынга ханы хүндүткел ёзулалын илергейлеп турар.

БУДАПЕШТ. ССРЭ-ниң элчин черинге Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-ның секретары К. Немет, Венгрия Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Д. Лазар болгаш Венгр Улус Республиканың өске-даа удуртукчулары кээп чораан. Олар амгы үениң улуг политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы, делегейниң коммунистиг база ажылчын шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалын илергеилеп, кажыыдал дептеринге бижип, ап салганнар.

ВАРШАВА. Польша Улус Республикада ССРЭ-ниң элчин черинге ПКАП ТК-ның Бирги секретары, Польша Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельский, Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Г. Яблоньский чурттуң өске-даа партия болгаш күрүне удуртукчулары кээп чораан. В. И. Ленинниң херээниң шынчы уламчылакчызы, болуунуң бүгү чурталгазын коммунистиг тургузуушкунуң өндүр улуг программазын боттандырарынче, социалистиг күрүнелерниң акы-дуңмалышкы чаңгыс эвилел болгаш күчүзүн быжыглаарының херээнге тураскаалын болуунуң партиязынга база чонунга кыдыгаар чок бердинген Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр олар ханы кажыыдалын илергейлеп, кажыыдал дептеринге бижип, ат салганнар.

СОФИЯ. Болгария Улус Республикада ССРЭ-ниң элчин черинге Г. Филиппов, П. Младенов болгаш БКП-ның база болгар күрүнениң өске-даа удуртукчулары келгеш, Л. И. Брежневке кажыыдал ёзулалының минутазында ыыт чок байдалга кылган.

БКП ТК-ның, Болгария Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң, Министрлер Чөвүлелиниң база БКП ТК-ның Чиңгине секретары, Болгария Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живковтуң өмүнээзинден СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга база Министрлер Чөвүлелинге, совет коммунистерге болгаш бүгү совет улуска болгар коммунистерниң, бүгү болгар улустуң ханы кажыыдалын олар илергейлээннер.

ПРАГА. Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалды Чехословакияның удуртукчулары ССРЭ-ниң элчин черинге кээп илергейлээн. ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак, ЧССР-ниң чазааның Даргазы Л. Штроугал, ЧКП ТК-ның Президиум кежигүннери, ЧКП ТК-ның секретарьлары кажыыдал дептеринге ат салгылаан.

ГАВАНА. ССРЭ-ниң элчин черинге Кубаның Компартиязының Бирги секретары, республиканың Күрүне чөвүлелиниң база Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ф. Кастро, Кубаның өске-даа удуртукчулары кээп чораан. Олар Л. И. Брежневтиң тураскаалын минута дургузунда ыыт чок сагып, кажыыдал дептеринге ат салгылаан.

УЛАН-БАТОР. Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр Моол Арат Республиканың партия болгаш чазак удуртукчулары Ю. Цеденбал баштады ССРЭ-ниң элчин черинге кээп чораан. Олар кажыыдал дептеринге ат салгылааш: «ССРЭ-ниң коммунистери база ажылчы чоннары, делегейниң демниглелдиг күштери-биле кады бүгү делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы, моол улустуң улуг өңнүү, МАР-ның Маадыры, МАР-ның Күш-ажыл Маадыры, МАР-ның хүндүлүг хамаатызы Л. И. Брежневтиң хенертен мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдап тур бис» — деп бижип каан.

ХАНОЙ. ВКП ТК-ның, ВСР-ниң Күрүне чөвүлелиниң болгаш ВСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң делегациязы ССРЭ-ниң элчин черинге кээп, Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр кажыыдалын илергейлээн. Делегацияның өмүнээзинден вьетнам удуртукчулар Ле Зуан, Чыонг Тинь, Фам Ван Донг база Нгуен Хыу олар Ленинниң улуг херээниң шынчы уламчылакчызы, СЭКП-ның болгаш Совет күрүнениң шылгараңгай удуртукчузу, тайбың дээш, социализмниң болгаш коммунизмниң тиилелгези дээш могаг-шылаг чок демиселчи, вьетнам улустуң улуг өңнүү Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалын илергейлээн чүүлдү кажыыдал дептеринге бижээннер.

ПХЕНЬЯН. Корейниң Күш-ажылчы партиязының ТК-ының Чиңгине секретары, КУДР-ниң Президентизи Ким Ир Сен болгаш КНП биле КУДР-ниң өске-даа удуртукчулары ССРЭ-ниң элчин черинге кээп, Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр кажыыдалды илергейлээннер.

ПНОМПЕНЬ. Кампучияның Улус Демократтыг партиязының ТК-ның Политбюро кежигүннери Чеа Сим, Чан Си, Сай Бутхонг, Бу Тхонг, Чеа Сот болгаш КУР-нуң өске-даа партия, күрүне удуртукчулары Кампучия Улус Республикада ССРЭ-ниң элчин черинге кээп чораан. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң шылгараңгай удуртукчузу, коммунистиг база ажылчын шимчээшкинниң көскү ажылдакчызы Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалды олар илергейлээннер.

ПЕКИН. Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр ССРЭ-ниң элчин черинге Бүгү-кыдаттың Улус төлээлериниң хуралының Доктаамал комитединиң Даргазының оралакчызы Уланьфу, КУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң кежигүнү, КУР-ның даштыкы херектер министри Хуан Хуа болгаш өскелер-даа келгеш, ханы кажыыдалын илергейлээннер. Олар кажыыдал дептеринге чүве бижээн.

ГАВАНА. Кубада тускай албан ёзузу-биле чорууп турар ЛУДР-нуң Президентизи, Лаостуң Улустуң Дээди хуралының Даргазы Суфанувонг Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр Гаванада ССРЭ-ниң элчин черинге кээп чораан. Л. И. Брежневтиң кажыыдал ёзузу-биле хаажылаан портрединиң чанынга чечек салгаш, оон тураскаалын минута дургузунда ыыт чок сагып ёзулааш, кажыыдал дептеринге ат салган.

БЕЛГРАД. ЮСФР-ниң Президиумунуң Даргазы П. Стамболич, Югославияның Коммунистер эвилелиниң Президиумунуң Даргазы М. Рибичич, ЮСФР-ниң Скупщиназының Даргазы Р. Дизларевич болгаш Югославияның өске-даа партия база политиктиг удуртукчулары ССРЭ-ниң элчин черинге келгеш, Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр кажыыдал дептеринге чүве бижип арттырып каан.

ДЕЛИ. Индияның Премьер-министри И. Ганди ССРЭ-ниң элчин черинге кээп чораан. Л. И. Брежневтиң тураскаалын ол сагып ёзулааш, кажыыдал дептеринге ат салган.

МАНАГУА. Национал-хосталганың Сандинону фронтузунуң национал удуртулгазының болгаш Национал катап тургузуушкун чазааның Удуртулга чөвүлелиниң кежигүннери ССРЭ-ниң элчин черинге кээп чораан. Национал-хосталганың Сандинону фронтузунуң национал удуртулгазының кежигүнү, чазактың Удуртулга чөвүлелиниң координатору Даниэль Ортега кажыыдал дептеринге чүве бижип, ат салган.

АДДИС-АБЕБА. Эфиопияның Түр Административтиг Шериг чөвүлелиниң база ажылчы чоннар партиязын организастап тургузар талазы-биле комиссияның даргазы Менгисту Хайле Мариам ССРЭ-ниң элчин черинге келгеш, Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр кажыыдал дептеринге чүве бижип, ат салган.

ЛУАНДА. Ангола Улус Демократтыг Республиканың Президентизи Эдуарду Душ Сантуш баштады МПЛА-Күш-ажыл партиязының делегациязы ССРЭ-ниң элчин черинге кээп чораан. Ж. Эдуарду Душ Сантуш кажыыдал дептеринге чүве бижип, ат салган.

БАМАКО. Мали улустуң Демократтыг эвилелиниң партиязының Чиңгине секретары, Мали Республиканың Президентизи М. Траоре ССРЭ-ниң элчин черинге келгеш, кажыыдал дептеринге чүве бижип, ат салган.

ЛУСАКА. Замбияның Президентизи К. Каунда биле Национал хамаарышпас чоруктуң Каттышкан партиязының Чиңгине секретары Х. Мулемба ССРЭ-ниң элчин черинге кээп, Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр кажыыдалын илергейлээннер.

БИСАУ. ПАИГ-тиң Чиңгине секретары, Гвинея-Бисау Республиканың (ГБР) Революстуг чөвүлелиниң Даргазы Жоау Бернарду Виейра баштаан ГБР-ниң партия-чазак делегациязы ССРЭ-ниң элчин черинге кээп чораан болгаш кажыыдалдыг дептеринге Ж. Б. Виейра кажыыдалды илергейлеп бижээн.

ХАРАРЕ. Зимбабве Республиканың президентизи К. Банана болгаш чурттуң премьер-министри Р. Мугабе ССРЭ-ниң элчин черинге келгеш, кажыыдалдың дептеринге кажыыдалды илергейлеп бижээннер.

БЕЙРУТ. Ливанның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Ж. Хауи кажыыдалды илергейлээр дээш ССРЭ-ниң элчин черинге кээп чораан болгаш тайбың, социализм дээш, бүгү улустарның хосталгазы дээш демиселге Л. И. Брежневтиң шылгараңгай ролюн онзалап демдеглеп бижимелди кылган.

МАНИЛА. Филиппинниң президентизи Фердинанд Маркос, Улуг Маниланың губернатору, «Филиппины—ССРЭ» Найырал ниитилелиниң хүндүлүг президентизи Имельда Маркос ССРЭ-ниң элчин черинге кээп чораан болгаш Л. И. Брежневке тураскаал ёзулалын кылгаш, кажыыдал дептеринге ат салганнар.

КАТМАНДУ. Непалдың премьер-министри болгаш чурттуң чазааның өске-даа кежигүннери ССРЭ-ниң элчин черинге кээп чораан болгаш Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр кажыыдалды илергейлеп, кажыыдал дептеринге ат салганнар.

ВАШИНГТОН. Каттышкан Штаттарның президентизи Р. Рейган ССРЭ-ниң АКШ-та элчин черинге келгеш, кажыыдал дептеринге дараазында чүүлдү бижээн: «Президент Брежневтиң өг-бүлезинге болгаш Совет Эвилелиниң улузунга кажыыдалды илергейлеп тур мен. Бистиң ийи улустарывыс бо делегейге тайбың кады чурттаар болзун».

Президентиниң национал айыыл чок чорук талазы-биле дузалакчызы У. Кларк болгаш президентиниң аппаратының удуртукчузунуң оралакчызы М. Дивер олар Р. Рейганны үдеп чорааннар.

АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульц ССРЭ-ниң элчин черинге база кээп чораан.

НЬЮ-ЙОРК. КНО-нуң Чиңгине секретары Х. Перес де Куэльяр ССРЭ-ниң КНО-нуң чанында доктаамал төлээ черинге кээп чораан болгаш Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр кажыыдал дептеринге кажыыдалды илергейлеп бижээн.

ХЕЛЬСИНКИ. Финляндия Республиканың президентизи Мауно Койвисто ССРЭ-ниң элчин черинге кээп чораан болгаш Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалды илергейлээн.

ТОКИО. Япониянын премьер-министри Д. Судзуки ССРЭ-ниң элчин черинге кээп чораан. Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр кажыыдалды Япониянын чазааның болгаш чонунуң өмүнээзинден ол илергейлээн.

ОСЛО. Норвегияның премьер-министри К. Виллок ССРЭ-ниң элчин черинге кээп чораан болгаш Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр кажыыдал дептеринге ат салган.

(СЭТА).

Сталинград тулчуушкунунуң 40 чылынга

Сталинград тулчуушкунунуң хүннеринде, 40 чыл бурунгаар Мамай курганын Россияның кол бедиги деп адап турган. Хоорайдан ол бедик болгаш стратегтиг чугула туруш болуп келген.

Мамай курганы — ам Волгада маадырлар хоорайга келген аалчыларның сонуургаар тураскаалдыг онза чери болуп турар. Сталинград тулчуушкунуң маадырларынга тураскаалдыг өндүр-чаагай ансамбльди мында тургускан. Волгоградтың Мамай курганда тураскаал-ансамбльдиң төлевилелин ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу Е. В. Вучетичиниң удуртулгазы-биле скульпторларның болгаш архитекторларның коллективи чогаадан.

Э. КОТЛЯКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БАШ БУРУНГААР ТУРГУЗАР

Малдан бедик болгаш шынарлыг продукцияны алырының база ону кыштан хур ажырарының бир кол магадылалы—четчир санныг быжыг чем-суурну баш бурунгаар тургузуп алыры болур. Ол ышкаш мал чеминиң курлавырларын белеткээр херекке ажылчын күштү чогуур үезинде долу ажыглаанындан, арга-курлавырларны мөөңнээниндеп чедиишкиннер чедип алдынар.

Бо чылын агаар бойдузунуң байдалы эрткен чылдыындан дээре, чер-черде үнген сигенниң үнүжү багай эвес болган. Мурнуку чылдарның таарымча чок байдалдарындан республиканың дыка хөй ажыл-агыйлары боттарының дешпексээриндеп четчир санныг чем-суурну белеткеп алыры берге турган. Ооң ужуундан чамдык ажыл-агыйларның белеткээн чеминери кыш төнмейн турда-ла үстүп, малның продуктулуг чоруун чавызадып, харын-даа баш санынга хоранчаны чедирип турган.

Бо чылын республикада байдал мурнуку чылдарга бодаарга аажок таарымчалыг болуп турар. Ниитизи-биле республика 1982—83 чылдың кыжынга малга чиртири-биле [illegible] тонна сигенни белеткээн, эрткен чылдың дееңнелинге чижеглеп бодаарга, 34138 тонна сигенни ооң кырынга немей кылган болуп турар. Ооң-биле чергелештир силос, сенаж, витаминниг сиген далганын белеткээри эрткен чылдыындан база хөй болган.

Районнар талазы-биле алырга Чөөн-Хемчик, Мөңгүн-Тайга, Барыын-Хемчик, Эрзин районнар сигенниң онаалдазын күүседип алган. Олар ниитизиниң малынга четчир санныг быжыг чем-суурну чогуур үезинде тургузар дээш ажыл-агыйлар аразынга социалистиг чарышты хаштыг организастааныңдан чедиишкиннер чедип алдынган. Ол ышкаш бо чугула компанияже ажыл-агыйларның партия, совет, хөй-нийти организацияларын чоннуп күжүн мөөңнеп, ооң түңнелдерин чогуур үезинде үндүрүп келгениндеп ажылдың бүдүрүкчүлүг чоруу бо ажыл-агыйлары боттарының мурнунда. Үстүнде-адаттынган районнарның дыка хөй ажыл-агыйлары мурнунга салган хүлээлгелерин оранчок ажыр күүсеткилээн. Сиген кезер планын Карл Маркс аттыг совхоз—166,3 хуу, СЭКП-ниң XXII съездизи —124,3 хуу, «Хемчик»—193,5 хуу, «Меген-Бүрен»—113 хуу, «Нарын»—126,9 хуу чедирген.

Силос, сенаж салыры эрткен чылдың дееңнелиндеп база эвээш ковудээн болгаш ооң шынары экижээн. Улуг-Хем, Бии-Хем, Кызыл районнар боттарынга алган онаалдазын түс-түңнүнда ажыр күүсеткилээн. Черле ындаш, бо районнарның ажыл-агыйлары чугула кампанияже кижи күжүн чоп мөөңнеп, техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглап келгениниң ачызында ийи түңнелдер чедип алдынган.

Чамдык районнар сиген белеткелинче кичээңгейни көрүнмейн, ажылды чугулалап кадып, сенаж, силос белеткеп алза ажырбас дээн хоойлерге алыш турары кайчан-даа таарышпас. Бир чамдыктары сигенни белеткеп алгаш, [illegible] силос салыры [illegible] чугула херекке алдап турар. Тандыда, Каа-Хемде база Тожуда ындыг таварылгалар база бар.

Сиген белеткээринге чамдык районнарның ажыл-агыйлары ноштаак кичээңгей салып турганындан планнныг онаалдаларын чедир күүсетпээн барган. Тандыда районнуң планын 11,9 хуу, Каа-Хем—38,5 хуу, Тожу—58,9 хуу күүсеткен. Чүвүң-даа соолунда Тандыда районнуң чоруп турар. Район бо чылын 21270 тонна сиген белеткээр планының чүгле 9528 тоннаазын кылган.

Черле ындаш, Тандыда районнуң ажыл-агыйлары бо чылын улуг хожудаашкынга таваржып турар. Ында Тока аттыг совхоз планын 32,8 хуу, ССРЭ-ниң 50 чылы—30,3 хуу, «Революцияның чалбыыжы» чүгле 25,3 хуу күүседип алган. Бо совхозтарда ажылдың бүдүрүкчүлүг чоруу чавыс болгаш темниг аажок оожум болган. Ол ышкаш мал чеминиң белеткелинге хөй-нийти күжүн хаара тудпайн турган болгаш кижилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны чогуур үезинде тургуспайн келген.

Республиканың чамдык районнарында мал чеминиң белеткелинге ноштаак болганындан ажыл-агыйлар келир кыштан малды меңги ажырып алырының айтырыы нарыыдап турар. Ындыгаш бо чорукта чамдыктарга ажылдың эгелеп тараа шөлдеринде саваны болуп, турлагларга чедирип алыры чугула. Ол ышкаш чамдык шыырак белеткелдиг совхозтар-биле керээ чарып, оларның артыкшылдыг сиген-ширбиилиин баш бурунгаар дугуржуп алырының аргаларын дилеп тывар хереглиг.

ДАШТЫКЫДА

ВСР. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чылынга алдар кылдыр боттарынга бедиктеп социалистиг хүлээлгелери Вьетнам Социалистиг Республиканың далай ортээлдериниң тулуг ажылчыннары болгаш ортээлдер дериишкиннинге киржип турар совет специалистер алган. Хайфоннуң далай ортээлиниң ажылчыннары болгаш ооң бүдүрүлгелериниң дериишкиннерин кылчып турар совет специалистер боттарының хүлээлгелерин чедиишкининг күүседип, судноларны дүрген хүлээп ап, чүъктерин хуусаазындан эрте дүжүрүп база чүдүрүп турар. Хайфон ортээлинге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн, ооң техниканы ажыглаазы экижээн. Вьетнам ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш оларның совет өңнүктериниң демниг каттыштырган ажылы, кады алган социалистиг хүлээлгелери чаагай түңнелдерин берип турар.

ЧУРУКТА: «Молодежный» деп совет судно Хайфоннуң далай ортээлинде.

ВНА—СЭТА-ның фотозу.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫН УЛАМЧЫЛААР

Делегейниң хөй-ниитизиниң кичээңгейи бо хүннерде Ленинниң улуг херээниң шынчы уламчылакчызы, амгы үениң эң улуг политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы Леонид Ильич Брежнев-биле совет улустуң чарлып турары Москвада угланган. СЭКП-ның ниитиге болгаш даштыкы политиказын хевирлеп, тургузуп, ону ачы-ыралга боттандырарынга, тайбың дээш, ядролуг айыыл-халапты баш удур болдурбазы дээш демиселге Л. И. Брежневтиң улуг ачы-хавыязын янзы-бүрү чурттарның солуннары, хөй-ниитизи болгаш күрүне ажылдакчылары демдеглеп турар.

СЭКП Төп Комитединиң ээлчег чок Пленумунуң дугайында болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга Ю. В Андроповту соңгааның дугайында дыңнадыг, даштыкынын массалыг информация чепсектери, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң угланыышкынын уламчылаарынга СЭКП-ниң шиитпирлериниң Пленумга илереткенин онзалап демдеглеп турар. Ю. В. Андропов СЭКП ТК-га, Коммунистиг партияга СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринде айыттынган коммунистиг тургузуушкунуң программазын чедиишкиннинг күүседиринге болуунуң бүгү күжүп, билиин болгаш амыдыралчы дуржулгазын бээрин, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш камгаланыр күчүзүн улам улгаттырарының совет улустуң чаагай чоруун бедидериниң, тайбыңны быжыглаарының сорулгаларын шиитпирлээринге Л. И. Брежневтиң үезинде чорудуп турган бүгү-ле ленинчи иштики болгаш даштыкы политиканы боттандырып чорударын хевээр уламчылаарын бүзүреткен деп солуннар демдеглеп турар. Солуннар К. У. Черненконуң чугаазын парлааш, ооң мынча дээн сөстерин демдеглээн: бистиң 18 миллион кежигүннүг партиявыс чаңгыс эптиг болгаш сырый каттышкан-даа. Совет улус партияның мерген угаанынга кыдыгаар чок бүзүрээр... партияның бүгү органнарынга найыралдыг болгаш демниг ажыл коммунистиг тургузуушкунга-даа, бистиң делегей ареназынга ажыл-чорудулгавыска-даа моон-даа соңгаар чедиишкиннерни хандырар.

Ханойга ВКП ТК-ның Чиңгине секретары Ле Зуанның даргалаашкыны-биле Вьетнамның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Политбюрозунуң онза хуралы болган. Ооң киржикчилери Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр чорудар хемчеглерни чугаалажып көрген. ВКП ТК, ВСР-ниң Күрүне чөвүлели болгаш Министрлер Чөвүлели, Вьетнамның Ада-чурт фронтузу Л. И. Брежнев-биле чарлыышкынының ёзулалын Ханойда организастаан. Чуртка кажыыдал хүннерин чарлаар дугайында шиитпир хүлээп алдынган.

Л. И. Брежневтиң мөчээни —моол улуска база-ла эң улуг чидириг. МАР-ның коммунистери болгаш ажылчы чоннары бо хүннерде СЭКП болгаш совет улус-биле найыралды моон-даа соңгаар чайгылыш чокка быжыглаар деп, МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ж. Батмунх медеглээн.

Корейниң Күш-ажыл партиязының Төп Комитединиң, КУДР-нуң Төп Улустуң Комитединиң болгаш КУДР-нуң Административтиг чөвүлелиниң кады хүлээп алган доктаалында эш Л. И. Брежнев СЭКП-ның болгаш Совет күрүнениң сураглыг ажылдакчызы чораан болгаш бодунуң амыдыралын Октябрьның чаалап алыышкыннарын болгаш совет ниитилел тургузуун быжыглаарынга бергенин айыткан.

Ноябрь 15-те КУДР-да бүгү-нииттиң кажыыдалының хүнү кылдыр чарлаан.

Совет улустуң улуг оглу Леонид Ильич Брежнев бодунуң бүгү амыдыралын шуптузун тоогулуг херекке—социализмниң херээнге бергени деп, чехословак «Руде право» солун редакция чүүлүнде бижээн. Л. И. Брежнев мөчээн, Совет коммунистерниң партиязы, улуг болгаш бисте эңне чөөк Советтер чурту хевээр арткан Бистиң совет улус-биле найыралывыс база моңге болур. Бистиң чүректеривис бо хүннерде хаызы-биле кажыыдап турар, ынчалза-даа ол чорук коммунистерниң дайынны чуваан кошпатпас, чүс миллион ажылчы чоннарнын марксизм-ленинизмниң мөңгеде дириг идеяларын амыдыралга боттандырарынче, дайын болгаш өлүм-чидим чок делегейни тургузарынче, кижиниң чаагай чоруу болгаш аас-кежии дээш демиселиринче быжыг тура-соруун сый шаап шыдавас.

Эрге-чагырга партиязы ИНК (И)-ниң ажылчын комитединиң Индира Гандиниң даргалаашкыны-биле боол эрткен хуралынга хүлээп алган резолюцияда демдеглээни болза: Л. И. Брежнев Индияның улуг өңнүү чораан. Индий Национал конгресс индий-совет найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарынга ооң хуула салыышкынын бедик-биле үнелеп турар. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының херээ болгаш тайбыңның бүгү делегейге херээниң тиилелгези дээш демиселге ол бодунуң могаг-шылаг билбес күжениишкиннериниң кылганы-биле амгы үениң тоогузунге ханы исти арттырган. Индий-совет найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаары, моон-даа соңгаар тайбың дээш демиселиниң Л. И. Брежневке эң эки тураскаал болур.

КНО-нуң Чиңгине секретары Х. Перес де Куэльяр мынча деп медеглээн: совет улус болгаш делегейниң нациаларының ниитилежилгези бүгү делегейде дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлышкынын чедип алырынга болгаш улустар аразынга кады ажылдажылганы быжыглаарынга бодунун бүгү күжүн берип келген удуртукчузун оскунган. Л. И. Брежнев делегейниң ниити дайынының айыыл-халавын боду көрүп эрткен болгаш, ооң бо-чеченктиг дүжүрерииниң херзон кайы хире кызымаккай камгалап чорааны, ол ышкаш тайбың болгаш айыыл чок чорук талазы-биле хөй саныг совет эгелерин саналдары ол бүгүнү тайылбырлап турар дыр.

Л. И. Брежнев бистиң үениң шылгараңгай күрүне ажылдакчызы чораан болгаш каждам-даа тайбыңның бүгү делегейге быжыглаары дээш демисежип, араб улустуң доктаамал өңнүү боол, араб улустарның чедип алыр дээш демисежип турары шыны принциптерин камгалаарынга дузалап келген деп, Ливанның премьер-министри Шафик Ваззан медеглээн.

Совет улустуң шылгараңгай оглу, амгы үениң эң улуг политиктиг ажылдакчызы Леонид Ильич Брежневтиң мөчээнинге бүгү чер бөмбүрзээ ханызы-биле кажыыдап турарын тоогучу, марксизм шинчилелдериниң америк институдунуң директору Герберт Аптекер чугаалаан. Ол шынчы ленинчиниң ады болгаш амыдыралының херээ тайбыңны болгаш бүгү кижи төрелгетенниң камгалаары дээш кызыгаар чок демисел-биле үзүлбес харылзаалыг боол келген. Л. И. Брежнев Ленинниң политиказын үргүлчүлээнишаан, амгы үениң ол эң кол сорулгазын боттандырары дээш күжүн харам чокка берип, бүгү чер кырының чаагай тура-соруктуг кижилериниң хүндүткелин чаалап алган.

Делегейниң солуннарының арыннарында, янзы-бүрү чурттарның радиозунуң болгаш телевидениезиниң сооңгу медээлеринде кол-ла черни СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң, аңаа эштер Ю. В. Андропов болгаш К. У. Черненко оларның чугааларының дугайында дыңнадыглар ээлеп турар. Социалистиг чурттарның массалыг информация чепсектери Пленумуң ажылының болгаш ооң түңнелдериниң дугайын эң-не калбаа-биле дыңнадып турар.

Польшаның «Трибуна люду» солуну Пленумуң дугайында информастыг дыңнадыгны мындыг сөстер-биле тайылбырлаан: «Ю. В. Андропов: Л. И. Брежневтиң удуртулгазы-биле ажылдап кылган партияның болгаш совет күрүнениң иштики болгаш даштыкы политиктиг угланыышкынын амыдыралга чайгылыш чокка боттандырары — бистиң бирги чергелиг хүлээлгевис».

«Жолнеж вольности» дээр польша солун мындыг этеки парлаан: «Улуг социалистиг дем каттыжышкынының күчү-шыдалының улгаткаары болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганың хамнылаазы Л. И. Брежневтиң ады болгаш ажыл-чорудулгазы-биле тудуш холбашкан».

«Бистиң акы-дуңма партиявыс совет Коммунистиг партия болза Юрий Владимирович Андроповту кадыкту СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынын албан-хүлээлгезинге бедидип коллективтиг удуртулганың кежигүнү — деп дамчыдып турар. Делегей аренасында хүлээн көрдүнген болгаш хүндүткелдиг кижини соңгуп алган» — деп, венгр «Непсабадшаг» солуну бижээн. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң делегейде онзагай туружунга холбаштыр канчаар-даа аажок улуг харысаалга онаажып турар СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының албан-хүлээлгезинде аныяк чылдарындан эгелээш-ле талантызын болгаш күжүн бодунуң Төрээн чуртунуң чечектелиишкининиң херээнге, коммунизмниң тиилелгезиниң, кижи төрелгетенниң бүгү-ниити депшилгезиниң херээнге берген, мындыг политик-коммунист киргени-дир».

Ю. В. Андроповтуң СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга соңгутканының дугайын бирги арнынга дыңнаташ, кыдат «Жэньминь жибао» солунуң демдеглээни болза: Л. И. Брежневтиң удуртулгазы-биле ажылдап кылган иштики болгаш даштыкы политиканы уламчылаарын Ю. В. Андропов медеглээн. Ол солун СЭКП ТК-ның чаа Чиңгине секретарының допчу намдарын парлаан.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң ажылынче Барыын чүкте база улуг кичээңгей салып турар. «Тайбыңны империалистерден дилеп албас деп чүвени эки билир бис. Ону чүгле Совет Чепсектиг Күштериниң тиилеттирбес күчү-шыдалынга даянгаш, камгалап ап болур» деп, СЭКП ТК-ның чаа Чиңгине секретарының чугаалааның америк ЮПИ агентизи демдеглээн.

Совет Компартияның ээлчег чок Пленумунга Ю. В. Андроповтуң чугаазы Совет Эвилелиниң чаа удуртулгазы, чайгылыш чок даштыкы политиктиг угланыышкынны уламчылаар апаарының дугайын херечилеп турарының дугайын америк Эй-Би-Си теле компания демдеглээн.

Англияның «Гардиан» солуну Пленумга Ю. В. Андроповтуң чугаазы совет удуртукчуларның иштики болгаш даштыкы политиказының өскерилбес чогун бадыткааның демдеглээн.

Тайбыңны камгалаары ССРЭ-ниң Европа черлериниң мурнунга боол артарын «Морнинг стар» солун айыткан.

(СЭТА).

Татарияның чурукчулар эвилелиниң Казаньда делгелге залында. Татар АССР-ниң улустуң чурукчузу, Казаньның уран чүүл училищезиниң директору М. Х. Хаертдинов бичии уругларның чуруктар делгелгезинге келгеннер-биле ужуражып турар.

Е. ЛОГВИНОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ДӨРТЕН БИР АНЫЯК ҮН

Аныяк авторларның азы дөртен бир аныяк үн «Дамырак-2» деп чыындының чаа үндүрүлгезинде кирген. Номну чырыкче үндүреринге чогаалчылар А. Даржай, О. Сувакпит олар эгелеп чоруур аныяк автор бүрүзүнүң чогаадыкчы бодалдарынга кичээнгейлиг болуп, аңаа чогуур сүмелерин бергени номнуң бодундан-на илдең. Номчукчунуң сонуургалын болдуруп турарының ужуру-даа ында. Бо дугайында «Шын» болгаш «Тываның аныяктары» солуннарга чамдык номчукчуларның үнелеп бижээни таварыштыр эвес.

Мен номчукчу болганымда «Дамырак-2»-ниң дугайында «Тувинская правда» солуннуң бо чылдың сентябрь 17-де номеринде С. Баирның «...во греть прекрасней» деп статьязынга арай-ла таарышпадым.

Бо статьяны номчуурга парлалтага кирбес турган чиг, бышпаан чогаалдар хөй кезии дээр, ону парлааныңга А. Даржай, О. Сувакпит буруулуг дээр чемелээшкин база бар. С. Баирның-биле «сес камнавас, өттүнүшкен» одуруглар кымнарга хамаарышканыл? Аңаа дөртен бир авторлар шупту хамааржыр бе?

С. Баирның бижээни «Парлаан херээ бар бе?» диген чүгле Нина Эртине, Борат Оңдар оларны баштадыр дөртен бир авторларга хамаарыштырып турар. Нина Эртиненин «Хараылам күс», «Уйгуң келбес кандыг аай чоор...», «Эрткен үе эглип келбес буддалган мен» деп шүлүктеринде бодунуң чүрээниң хилинчектенгенин ол хевээр бижээн. Чамдыктарның-биле алырга чүге кижи ылап-ла аас-кежик биле чедишкинин бижиир ужурлугул? Амыдырал нарын, оон кандыг байдалын чүге чугаалап болбазыл, ону чугаалап бижиптерге чааскаанзыртай азы муңгак хөөн деп санаарыл? Бир эвес Нина Эртине бодунуң муңгаралын хөглүг кылдыр дедир бижип каан болза, ол бодунуң шүлүү-биле чүгле бодун эвес, а номчукчузун сагыштыы-биле мегелээн боор. Ол аныяк автордан «Төрээн хемим» деп чараш состерлиг шүлүк бар. Ында чүү четпезил ынчаш? Мурнунда ындыг аттыг ыры бар болганында оон буруузу чүл, чүге бодунуу-биле төрээн хемин мактап болбас деп. Чечен чогаал чаңгыс темага, чаңгыс утка кашдаа ынаы илереттинип болур. Чечен чогаалдың ол хевирин кым-даа өскертип шыдавас. С. Баирның-биле алырга, чааскаанзыраан, муңгак хөөнге алысхан деп турар чогаалдарының авторлары боттарының-биле шилип алган темаларынга бодалдарын илередип турар. Оларны чүге парлап болбазыл?

С. Баирның чүүлү-биле таныжылдар аныяк чогаалчыларның ажылынче тура чокталыышкынын болдуруп турар. Дөмейлешкек чогаалдарны номчааныныц ажы чүү боор дээн хөөн кирип турар-дыр. Дөмейлешкек чогаалдар кайы хөй. Чаңгыс Улуг-Хемниң дугайында хөй-ле чогаалчылар алгап ырлап турар. Оларның кол утказы дөмей. Ындыг дээш оларны кым-даа чемелевейн турар. С. Баирның-биле алырга, Улуг-Хем—Енисей дугайында чаңгыс-ла гимн турар дээн хөөн черле шын эвес.

Ол ышкаш делегейде чүгле чеди үн ноталары бар. Оларның дузазы-биле кандыг-даа чон бодунуу-биле ырлажып келген. Ол ноталарга немей кандыг-даа напиянып кижилери нота чогаадыр деп бодавайн турар болгаш ол болдунмас-даа болур. Ол-ла чеди үн катаптажыр. Аныяк авторларның чамдыызының чогаалдарын шуут парлаваан болуру кай деп турар С. Баирның бодалы өөредиг-даа, чагыг-даа, сүме-даа бербейн баар хевирлиг. Мааа шүгүмчүледип турар Каң-оол Чульдумнуң «Орай күс. Болапыг». деп шүлүүнүн:

«Хүнүм келир — карнам шимгеп.
Не черге дыштаныр мен»—

деп ийи одуруун «өлүмче белеткенипшкин» деп чемелеп турар-дыр. Ол-ла одуругнуң уланчызынче кичээнгей салбаан:

«...Күзел, чүткүл,
бодалдарым
Ижим-биле артып калыр».

Кырган-даа, аныяк-даа кижиниң назыны кым болчап каап боор. Мааа кижиниң өлүмү оон дириг чораан күзел, бодап чорааны дег ие черинден чайлавас, кандыг-даа муңгараар, коргар чүве чок, амыдыралдың диалектиказы-дыр деп бодаар мен. Амыдырал — демисел болур болганда кижи аас-кежик, чедишкинден аңгыда бергелерге, сагыш-хөөнүң мунчулунга база таваржыр апаар.

Аныяктар бөгүнгү амыдырал дугайында бижиир дээш С. Баирның сүмези эки. Ынчалза-даа ол берге айтырыг. Бөгүнгү амыдыралды бижиирде Валентина Терешкова, Светлана Савицкаяның үлегерин чижек алгаш бижиирин сүмелеп турар-дыр. Ол амгы образ—овур-хевирлер болза-даа—келир үениң лаңныр маадырлары-дыр. Бижиирде билир чүүлүн шилип албаска, бодунуу-биле даап бодаан, херек кырында чурттап эртпээни амыдыралды чүү деп бижиир боор.

«Дамырак-2»—деп дөртен бир аныяк авторлар моон соңгаар-даа боттарының тускайлан үнү-биле тыва чогаалдың сайзыралынга үлүг-хуузун киирер апаарлар.

Т. СЕРЕН-ООЛ,
номчукчу.

ХӨГЖҮЛДЕ-БИЛЕ КАДЫ

● Кандыг кижини культурлуг дээрил?
● Ол чараш чаңнар бе?

Баштайгы амыдырал тургузуунуң кижилери кат-чымыстыг черлерге келгенде азы хөй олча-омактыг болганда, аажок хөглеп, четтинчип алгаш, таныылап ойнаар чораанныр. Олар даштан, сөөктен кандыг-бир чепсектерни кылып, оларны улам хевир киир чазап, чонуп ап чорааннар. Бо культура эвес бе? Бодунуң тургузуунуң деңнели-биле ынчангы ниитилелдиң ёзулуг-ла сагыш-сеткил болгаш материалдыг хандырылгаларының культуразы болур.

Ынчангаш культура кажан тывылганыл дизе, ол кижи төрелгетенниң тыптып келгени-биле кады тывылган дизе черле частырыг болбас. Түңнелинде, кижи төрелгетенниң хөгжүлдези-биле кады оон культуразы база ынчаар сайзырап келген. Оон ужурундан капиталистиг делегейниң культуразы социалистиг ниитилелдиниден бир чада куду болуп турар ужуру ол. Социалистиг ниитилелдиң бүдүүн хамаатызы буржуаз ниитилелдиң кандыг-даа дүжүмедиинден оранчок бедик мөзүлүг болур деп, В. И. Ленин эртемге үндезилээш, тодаргайлаарга, диалектиканың дүрүмүн ёзугаар чугаалаан.

Ынчангаш коммунистиг ниитилелди чедишкинниибиле тургузуп турар, делегейде эң бедик культуралыг совет чуртта ажылдап, чурттап чоруур хамааты кижиниң аажы-чаңының болгаш ал-бодунуң культуразының дугайында айтырыг амгы үеде кажангызындан-даа артык чидиг-биле тургустунуп келген. Бо айтырыгны чүгле аныяктарга эвес, а улуг назылыгларга-даа бир дөмей хамаарыштырар апаар.

Совет хамаатызы кижилерниң нийти культуразын улам бедидер дээш бистиң Коммунистиг партияның доктаамал сагыш салып турар. Кандыг кижини культурлуг кижи дээр дугайында республика солуннары-даа, радио-даа хөй айтырыгларны бодүрүп келген.

Ниитизи-биле алырга, ылаңгыя бистиң совет хамаатыларга культура чок кижи турбас. А чавыс болгаш культура чок кижилер харын бо-ла таваржып турар-дыр. Ол хомудаанчыг.

Мен моон мурнунда парлалгага, радиога удаа-дараа үнгүлеп тургулаан кижиниң нийти культуразының, эртем-билииниң, идик-хевиниң, арын-бажының, сагылга-чурумунуң дугайында чугааны катаптавайн, чамдык айтырыгларга хамаарыштыр бодалымны бижиир бодай-дыр мен.

Ынчаарга бирээзи мендилээрге, өскезе харыы бербээн болза, баштайгызы чүвени билир, бедик культуралыг кижи-дир, а ийигизи — «ыттавасцан» чүве чедир бодавас, төлеп чок кижи-дир.

Оон ыңай өске бажыңның чемненир столунга олуруп алгаш думчуун, кулаан чушкуп, дыргаан аштап, холу-биле дүрбүүр болза, ол чараш бе, ынчаш? Черле чараш эвес чаңчыл-дыр. Хөй чон арызынга башкы салаазы-биле думчуун чушкуй бээр кижилерни бо-ла көөр мен. Думчук ар-

Аажы-чаң культуразы

Бодүүңү-биле культура деп чүл дээрге, аныяк-өскенге хамаарыштыр алыр болза, школаның өөредип, кижизидер бүгү эртемнери, ада-иези, ха-дуңма чонунуң сургаал-чагыглары — бо шупту культура, культурлуг болурунга чаңчыктырып турар чүүлдер. Ажылдап билир-даа, бижиири-даа номчууру-даа, ырлаары-даа, танцылаары-даа — бо бүгү шупту культура-дыр. Кижилерни хүндүлеп билири, кино көргенде, хуралдарга, кичээл үезинде, шимээргеп-шуутаваазы база культура, культураны сагааны ол болур.

Мен бодаарымга, кижиниң культуразының деңнели эжиктен кирип орда-ла, көстүп бээр. Кудумчуга кеткен идик черле арыг эвес болур. Чамдык кижилер хирлиг идик-биле кылайтыр чуп каан өрээлдерже саспайты базып кире бээр. Амыр-мендиайтырары база чиктиг: серт-бурт: «Эки-ле ыйнаан!» «Эки-дир бе ыңар!» Эптиг-ээлдек мендилежиишкини кижилерни чоокшулаштырар, хүндүлештирер, хей-аът киирер.

Чамдык кижилер ажыл айы-биле бичии маргыжып-каш, олчаан экилешпейн баар. Бо чүнү көргүзүп турарыл дээрге, олар кайызы-даа чавыс культуралыг улус-тур.

жыылдыг чорза эки. Кожаларының бажыңынга баргаш, аажок хоптакташып чемненери база өөдежок чаңчыл. Ээлери бээзин шоолуг дегбээн чемни «Ах, амданныын!» дивишаан, «үңгүп-ле» орар болза, канчап-даа чараш эвес.

М. А. Шолоховтуң «Кижиниң хуу-салымы» деп чогаалында А. Соколов немец комендант чемнен дээрге-даа, ол чаагай амданныг чемден ойталап турар. Шынында, Соколовтуң хырнының дүвүнде хирээнде холуксаалыг хевиг оодурбадаан өске чүү-даа чок. Культуразы куду, бодунуң кижи мөзүзүн үнелеп билбес кижи болза, мындыг аштангы, түреңги кижи чемниг столдуң кырында-ла баар турган. Ынчап ону немец комендант хүндүлээр туржук, харын оон чүдексиниң, дораан адып каантар ийик. Дуржок фашист безин хүндүлеп бээр кылдыр Соколов бодун ол хире бедик тутпушкан ышкаан.

Ниитизи-биле алырга, культурлуг аажы-чаңныг кижи болурда хөй-ле номнар номчууру эң чугула. Таакпылаар кижиниң чүгле аксындан үнер тынышы эвес, а бүгү мага-боду безин кедергей таакпызыг. Оон кеткен хеви-даа таакпызыг. Таакпылавас кижиге таакпы ыжының чыды дег бак чыт турбас, кижи кускуу келир.

Өске бажыңга келгеш, ыт-чөпшээрел чокка бургурады бээрлер база бар. Чамдыктары ёзу адерин чөпшээредир. Бажың ээзи «Хоржок!» дээриндин бертсиңгеш, «Ажырбас» деп каар. Оон-на бажың иштин хораннг ыш-биле тумаңналы бээр. Мону черле канчап культурлуг чорук дээрил?!

Бир эвес 50 грамм водка ижипкен кижи кудумчуга кылаштаар болза, оон чаны-биле каржып эрткен кижиге водка чыды кедергей чидиг кылдыр чыттаалып эртер. Улус ону арагалыг доскаар дег, чүдек чыттыг кижи-дир дижир. Ынчангаш ээриг кижиниң кудумчуже үнме дээриниң бир ужуру ол.

Өске бажыңга хонача болуп хонгаш, удаан орнун этпес, бажың ээлериниң арыжылы-биле чоттунар, оларның диш щёткаларын безин ажыглай бергилээри дыка таарымча чок.

Автобус, самолёт манаар черлерге чамдык аныяк кижилерниң, чалгаараап-ла ындыг чүве боор оң, эмин эртир ыычыңнажып, аажок каттыржып, шуугажып, оон кедерезе хальбактанчып маңнажы бээр чоруу ында өске кижилерге көскү, эпчогу-ла аажок болур.

Кадык шымырак, культурлуг аныяк кижилерниң кылаштаар хевири-даа аңныг, чиик болгаш кашпагай; чугаалаар чугаазы-даа эвилең чымчак. Көөр кара-даа хөвүг, чараш. Ындыгларны кижилер хүндүлээр-биле көөрлер болгаш тылеп чектарны көөр хөөн чок болур.

Кижилерден «Ол оолдуң ажылгырын, чаражын!» азы «Ол уругнуң шевери мөзүлүүн!» деп ортээ турбас хөвүн үнелеп алырын аныяк кижи бүрүзү бодаза эки. Чогта чараш песту дег аас-кежик кижиле турбас!

М. ЭРГЕП,
башкы.

УРУГЛАР САДЫНДА

Ак-Довурак хоорайда «Алдын дүлгүүр» уруглар садынга белеткел бөлүүнге бардым. Оларның өрээлиниң ханазында В. И. Ленинниң портредин тургускан. Черле ынчаш ында чечектер, хөй ойнаарактар болгаш стол, сандайларның чаражын кижи кайгаар. Кижизидикчи башкы Галина Петровна Бибишева биле бичии уруглар музыка кичээлинге чораап чаа-ла келдилер. Кичээл солун эрткенин уругларның хөглүг арыннарындан көрүп болур. Олар Октябрь байырлалынга ыры, танцы болгаш өске-даа белеткелдер кылып турарлар.

Уруглар ында бүгү талазы-биле кижизидилгени ап турар. Улуг башкы Ленин дугайында, Москва дугайында чурумалдардан, ол ышкаш оларның төрээн хоорайы Ак-Довурак дугайында кысказы-биле өөренип турар. Ол ышкаш уругларны чуруурунга база өөредип турарлар. Уруглар боттарының кижизидикчи башкызынга ынаа аажок. Чүге дээрге Галина Петровна бүгү-ле сагыш-сеткилиниден уругларга ынак болгаш оларга сагыш човаачал кижи. «Алдын дүлгүүрде» Г. П. Бибишева 12 чыл ажылдап турар.

Кажан Галина Петровна уруглар садынга ажылдап кээп турда, аңаа кылыр чүвениң эки-ле ужуру билдинмес, берге турган. Аңаа дуржулгалыг методист Л. А. Колесова улуг дузалыг чедиргенин ол уттундуу сактып чоруур. Шак оон бичии уруглар-биле канчаар ажылдаарының ужуруп билип эгелээн.

Уруглар садының септелгезин чайын кылган. Оон бөлүүнүң турар чериниң септелгезин Г. П. Бибишеваның сеткилинге таарышкан. Оон ол ада-иелерни эвилелдээш, бодунуң сеткилинге таарыжыр кылдыр септелгени кылып алган.

Белеткел бөлүүнүң уруглары садикке сөөлгү чыл турарлар. Оон соонда олар школага өөренип кирерлер. А садикке турганы үелериниң сагыш-сеткилинге артып каар кылдыр бүгү-ле чүвелерни таарымчалыг кылдыр тургузар ужурлуг. Ынчангаш уругларның хар-назынынга, аажы-чаңынга хамаарыштыр оларны кижизидеринге кичээнгейлиг болур ужурлуг — деп, Галина Петровна сагап турар болгаш ынчаар кылырын чедип ап турар.

Г. П. Бибишева хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип турар. Хоорайның уруглар садиктериниң ажылынга арга-дуржулга солчулгаларын органзастажып, бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге идепкейлиг киржип келген. Ол орус улустуң ырларын ырлаарынга ынак. Бодунуң ажылдап турар органзациязынга улусчу контроль бөлүүнүң даргазынга 5 чыл улай ажылдап турар.

Опааныкан ажылынга бердингени, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип чоруур-биле Галина Петровна улуг бүдүрүлге чериниң ажылчыннарының ортузунда бедик ат-алдарлыг.

А. РОМАНЮК.

ЦЕХТЕ ЭМЧИ КЕЛГЕН

Терапевт эмчи Сарсенкуль Сугиралиевага Алма-Атаның пөс-таавы комбинадының аргылга фабриказының септелге-механика цегинге ужуражы бердим. Ол агаарладыышкын болгаш чылыдылга системаларын, станоктарны специалистер-биле хынаап тур.

— Күш-ажылга таарымчалыг байдалды тургузарының талазы-биле мээң даалгамны канчаар күүсеткенин хынап тур мен—деп, ол тайылбырлай-дыр. Эрткен чылын күзүн цехтиң ажылчыннары сооктан аараанын эмнедикчилеримден билгеш мен. Ол дээрге бүдүрүлгеде багай байдалдың медээзи болган. Цехтиң иштинге хыналда чорупкаш бүзүреп, кышка багай белеткенгенин көрдүм, батареялар чүгле чылыг, цех иштиниң агаарладыышкыны багай болду. Станоктарның даан-шимээни чогуур нормазында эвес болган. Ажылчыннарның бичии када дыштаныр тускай өрээли чок. Фабриканың удуртукчуларынга үстүнде адаанымн четпестерниң актызын тургускаш берген мен. Ам көөрүмге, байдал клезш-биле экижээн-дир.

Сарсенкуль мени арыг-силиг өрээлге эккелген. Цехтиң шимээн-даажы көңгүс келбес болган. Чүгле хөгжүмнүн оожургалдыг үнү дыңналыр. Чечектер, клеткаларда куштар, аквариумда балыктар, хүннүң чырыы куттулар соңгалар—бо дээрге ёзулуг-ла бойдустуң бичии булуңу, ол бүгү турупкан кижиге эки сеткил-сагышты болдурар. таарымчалыг. Мааа кезек када дыштанып, шай ижип, солун-сеткүүлдер номчуп боор.

Сарсенкуль Сугиралиева — беш участок эмчилериниң бирээзи. Алма-Атаның хоорай поликлиниказының тускай ажыл-албанында ажылдап турар. Ону пөс-таавы комбинадының коллективинде быжыглаан. Ынчангаш цех эмчизи дээр. Поликлиникага хүлээп алыышкынны тондүрген соонда, хүннүң ийиги чартыында эмчиниң ажылдаар чери—цех.

Цех эмчизиниң негелдези халас барбас. Доозун, четпес чырык, бедик азы чавыс температура, агаар шыгы дээш өске-даа четпестерни эмчи дораан эскерер. Бодунуң ол демдеглелдерин цех начальнигинге, техникага айыыл болдурбазының инженеринге, профэвилел комитединге дыңнадыр. Ол демдеглелдерни фабриканың эмчилге-инженерлиг бригадазының хуралынга сайгарар. Бригаданың составынга бүдүрүлгениң специалистери, профэвилел комитединиң даргазы, поликлиниканың тус-тус аарыгларының эмчилери, ол ышкаш цехтиң терапевт эмчилери киржири албан. Ол бригада бүдүрүлгеде ажылчыннарның ажылының байдалын болгаш кадыкшылын бүгү талалыг өөренип көөр ужурлуг. Оон соонда боттарының саналдарын киирер, ону комбинаттың бүгү комиссиязы көөр. Бо сайгарылгага бюро начальниганиң чаартыкчылары, чогаадыкчылары болгаш күш-ажылды эртемге үндезилеп органзастаарының килдизи киришкен турар.

— Эмчи-инженерлиг бригаданың айтыышкыны удуртукчуларга дүрүм болур—деп, аргылга фабриказының кол инженери Валерий Зейналов чугаалап орар. Комбинаттың ажылчыннарының кадыы дээш сагыш човаашкын—ниити херек. Чижээ, фабрикада медицина ажыл-албанының негелдезин ёзугаар чаартылгаларны кылгылаан. Карак шоонга багай салдарлыг бүлүргей чырыктыг приборларны чаа чырык херекселдери-биле солаан. Ультрафиолеттиг херекселдерлиг кылымал тургузуу өрээлдерге кылган. Ол цехтиң хуу херелдериниң четпезиниң орнун тургузар, мага-ботту халдавырлыг аарыглардан болгаш сооктан аарыырынга удур быжыктырар. Кирер эжиктен салгын оттур какпазын дээш чылыдылга херекселин аскан. Цех бүрүзүнде дыштанылга өрээлдерин тускайлаан. Комбинат он беш чыл четкен-даа болза, эт-херекселин доктаамал солуп келген. Станоктарның бүдүрүкчүзүү үре-түңнелдиг боорундан аңгыда, шимээн-даажын өйлеп каан, доозунну артынчылар эвээш. Чаартылга кылыр хереңгини капитал септелге фондузундан ап турар.

Коллективтиң хөй кезии, барык 4 муң чыгам кижи, профэвилелдиң чиигелделиг путёвкалары-биле чылдын-на дыштанмышаан эмнедип турар. Курорт баарын цехтер эмчизи сүмелээр. Оон сүмези-биле чылдын-на 2 муң кижи комбинаттың санаторий-профилакторийинге кадыын экижидип турар. Пөс-таавычыларның кадыы дээш сагыш салыышкын үре-түңнелдиг болуп, эрткен чылын комбинатта аарыг 10 хуу кудулаан.

Ревмира ВОЩЕНКО.
ИМА-ның корреспондентизи.

СОНУУРГАКТАРГА

⊙ Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң найысылалы Москва Англияның найысылалы Лондондан, Францияның—Парижтен, Японияның—Токиодан девискээр талазы-биле улуг бе? Москваның Кол планының Эртем-шинчилел болгаш төлевилел институду бо айтырыгга дорт болгаш тодаргай харыыны берген: Москваның администрация талазы-биле доктааттынган девискээри 877 дөрбелчин километр, Лондонунуң—303, Парижтиң—105, Токионуң—573 дөрбелчин километр.

⊙ Астрономнарның илередип ажыткан планеталарының бирээзин Зоя Космодемьянскаяга адаар кылдыр Зоя деп адааны шын ирги бе? Бо айтырыгга тайылбырны Штернберг аттыг Астрономия институду берген.

ССРЭ-ниң Теоретиктиг астрономия академиязының эртем ажылдакчызы Т. Смирнова 1968 чылда астероидти илередип ажыткан. Совет улустуң маадырлыг уруу З. Космодемьянскаяга адаар кылдыр ол планетаны Зоя деп адаарын 1974 чылда эртемден саналдаан. Астероидти ажыткан эртемден кижи аңаа атты тывысыры чаңчыл болган. Ынчалзажок атты дораан-на тывыспас, а астероидтиң орбитазының элементилерин тодаргайлаан соонда адаар. [illegible] кылдыр бүрүткеттинген астероидке Совет Эвилелиниң Маадыры Зоя Космодемьянскаяның адын тывыскан.

⊙ Москваның Большая Грузинская кудумчузунда № 4 бажыңның төөгүзүн болгаш салым-чолун хөй номчукчулар сонуургап турар. Мааа [illegible] баштыр чогуур тайылбырны ССРЭ-ниң Төп Революция музейиниң [illegible] болгаш Москваның Төөгү база чаартылга музейиниң эртем ажылдакчылары берген.

Большая Грузинская кудумчузунда № 4 бажыңы XVIII вектиң 70 чылдарында туткан. Төөгү эртемдени М. Щербатов болгаш орус дылдың тайылбырлыг олум чок словарының автору В. Даль олар аңгы-аңгы үелеринде ук бажыңга чурттап турганнар. 1942 чылдың мартта ол бажыңга фашист самолёттуң өрт үндүрер бир тонна аар дензилиг бомбазы дүшкен. Ынчалзажок чазылбайн барган: бомбаның иштинге элезинниң ургаш, чех-орус словарьны суп каан болган.

1812 чылдың дайынының үезинде өрттен болгаш 1942 чылда бомба дүшкенинден бажыңның үрелген кезектерин ол үелерде септээн болгаш оон шаандакы хевирин хевээр артырган. Большая Грузинскада № 4 бажың—төөгүнүң болгаш культураның хоочун тураскаалдарының бирээзи. Бомба иштинге чораан чех-орус дыл словарын амгы үеде ССРЭ-ниң Төп Революция музейинде кадагалап турар.

⊙ Чурттаалга бажыңның өрээлдеринге чечектер өстүрери хоралыг: ол үнүштер дүне кислородту, арыг агаарны боттарынга алгаш, хөй углекислотаны үндүрүп, өрээлдерге пептередиптер деп, хөй кижилер санап турар. Ол шын бе, деп чамдык номчукчулар айтырып турар. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Ботаниктиг садының эртем ажылдакчылары бо айтырыгга мынчаар харыылаан.

— Чок, шын эвес. Эртемденнерниң шинчилеп көргенин ёзугаар алырга, [illegible] 900 грамм [illegible]

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ «Ыржым» деп фотоэтюду.

ШЫН ТЫПКАННАР

Бо чылын октябрь төөгү «Шын» солунга парлаттынган тывызыктарны Чыраа-Бажы ортумак школазының чедиги класcчызы Влада Буулар, Сагыгалдай ортумак школазының алдыгы класcчызы Юлияр Суvандии, Ак-Довуракта Ю. Дандырын биле В. Монгуш, Мугур-Аксыдан С. Самбуу олар шын тыпканнар.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУЛАР!

«Шын» солуннуң 1983 чылдагы чагыдылгазы удавас доостуруп утпанар! Ону кылдырып четтикпээн болзуңарза, далажыңар. Солуннуң чылда өртээ 7 рубль 80 көпеек.

ТВ

НОЯБРЬ 15-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм. 19.00 — Тыва АССР-ниң телевидение болгаш радио дамчыдылгазы комитединиң симфониктиг оркестриниң концерти. 19.30 — Телемедээлер. 19.45 — «Хөй-ниити амыдыралының экраны». Дамчыдылга. 20.10 — «Ында, ыракта холгоо». Телефильм. 20.35 — «Аңия товуу». Информация-публицистиг программа. 20.55 — Чарлалдар. 21.00 — «Даартагы хүнче». Уран-чечен телефильм. 22.10 — 23.00 — «Орус сценаның чайгаазы». Телефильм.

НОЯБРЬ 16-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги суда шимчээшкин. 8.55 — Уругларга фильм. «Экии, Зузанка! Байырлыг, Зузанка!» (ЧССР). 9.40 — «Композитор Андрей Штогаренко». Фильм-концерт. 10.30 — «Дириг амытаннар дугайында». 11.30 — Медээлер. 11.35 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Ажыл-чем программазы — бүгү-ниитиниң херээ». Документалдыг фильмнер. 15.15 — Делегей конкурстарының лауреады А. Гавриловтуң (фортепьяно) күүселдези. 16.05 — Артиллерия маршалы К. П. Казаков-биле школачыларның ужуражылгазы. 17.20 — «Ырыга чалгынналган». Концерт. 17.45 — Беш чыл. Ажыл-херектер болгаш кижилер. «Целиноградсельмаш» каттыжыышкыны. 18.15 — «Петрушка дугайында». Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Тюменьниң филармониязының орус улустуң хөгжүм херекселдериниң ансамблиниң күүселдези. 19.15 — М. Светловтуң амыдыралының болгаш чогаадылгазының дугайында. Фильм-шии. 21.00 — «Үе». 21.45 — «Камера делегейни тырттырып тур». 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 01.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Динамо» (Минск). Чапсарда — «Космоста харылзаа» деп эртем-тайылбырлыг шии.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. Өөренилгениң ийиги чылы. 12.35 — Ботаника. 5-ки класс. Үремнер. 12.55 — Сээн ленинче библиотекаң. «Лев Толстой орус революцияның көрүнчүү деп». 13.40 — География. 6-гы класс. Австралияның үнүштери болгаш дириг амытаннары. 14.10 — «Архыз». Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.20 — И. Бабель. Чогаалдарының арыннарындан. 15.15 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Сагылга-чурум культуразы. 1-ги дамчыдылга. 15.45 — Медээлер. 15.55 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Концерт мурнунда». Телефильм. 18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Уругларга фильм. «Агаар шары чүге ужа бергенил». 19.00 — «Аңия товуу». Информация-публицистиг программа. 19.15 — Киножурнал. 19.25 — Чарлалдар. 19.30 — «Чеleэш». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Хүрүмнеткен оолчугаш». Мультфильм. 3-кү кезээ. 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.20 — «Кичээнгейлиг бол — донат!» Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Хаттың күжү секундада 5—10 метр чедер. Дүне 25—30 градус, чамдык районнарга — 17—21 градус соор. Хүндүс агаар 9—14 градус, чамдык районнарга — 17 — 21 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Хүндүс агаарның температуразы 12 — 14, дүне 19 — 21 градус соор.

КИНО

НОЯБРЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Азырлыышкын» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 21.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Алдын аът мунган кижи» 9.30, 11.00, 14.30, 15.00, «Книг-Конг гриппе» 17.30, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кижилер болгаш кижизиг эвестер» 18.30, 20.30 шактарда.

Редакцияның адрези: Индекс 667000. 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуу килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлегер килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2027.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТЕ—0630

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 265 (12055) | 1982 чылдың ноябрь 16, вторник | 1925 чылда үндүрүлүп эгелээн | Өртээ 3 ков.

Совет улус, депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен амгы үениң шылгараңгай политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы Леонид Ильич Брежневти сөөлгү орукче үдээн.

Леонид Ильич Брежневти орнукшутканы

Леонид Ильич Брежневти орнукшутканы. Москва, ноябрь 15. Кызыл шөлге кажыыдал митингизи. ЧУРУКТА: В. И. Ленинниң Мавзолейиниң индиринде.

Кызыл шөлге кажыыдал митингизи

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы, СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Леонид Ильич Брежневти ноябрь 15-те совет улус сөөлгү орукче сагыш-сеткилдиң ханы кажыдалы-биле үдээн.

...Эвилелдер бажыңының колонналыг залы. Мөчээн кижиниң мага-бодун салган хааржактың чанынга сөөлгү хүндүлел таныыдынга эштер Ю. В. Андропов, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, Г. В. Романов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. В. Щербицкий, Г. А. Алиев, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Т. Я. Киселев, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, К. В. Русаков олар хаап турупканнар.

Орнукшудулгазын организастаар талазы-биле комиссияның кежигүннери А. П. Александров, С. А. Шалаев, Б. П. Пастухов, Н. Н. Блохин, Г. М. Марков, Т. Н. Хренников, Н. А. Пономарев, С. Ф. Бондарчук, В. В. Терешкова, Г. Т. Береговой, А. Ф. Гордиенко, В. А. Смирнов, В. Н. Голубева, А. В. Гиталов олар кажыдал вахтазын эрттиргеннер.

11 шак. Л. И. Брежневтиң төрелдери болгаш чоок кижилери залга арткан. Чарлыын үзулажырының сөөлгү минуталары.

Кажыдал аялгаларының үделгези-биле Л. И. Брежневтиң мага-бодун салган хааржакты Колонналыг залдан үндүрүп келген болгаш артиллерия лафединиң кырынга аппарып тургускан. Кортеж Кызыл шөлче углаандыр чоорту чорупкан.

Л. И. Брежневтиң мага-бодун салган хааржактың соондан кажыдал кылажынга [illegible] ыржым байдал-биле Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчулары, орнукшудулгазын организастаар талазы-биле комиссияның кежигүннери, мөчээн кижиниң төрелдери болгаш чоок кижилери, министрлер, СЭКП ТК-ның, СЭКП Москва хоорайкомунуң болгаш Моссовет күүскомунуң харыысалгалыг ажылдакчылары, хөй-нииттиниң төлээлекчилери чорупкан.

Кажыдал кылажының мурнунда — СЭКП ТК-дан, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумундан, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинден, эвилелдешкен республикалардан, крайлардан болгаш областардан, партия, совет болгаш хөй-нииити организацияларындан, чурттуң күш-ажылчы коллективтеринден Эвилелдер бажыңынга салдынган чүс-чүс венок-чечектер. База ында даштыкы делегацияларлан венок-чечектер.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчузу албан-дужаалга бодунуң хөй талалыг ажыл-чорудулгазы дээш Л. И. Брежневтиң шаңнатканы совет шаңналдарын болгаш даштыкы күрүнелерниң шаңналдарын кызыл атлас торгудан кылган сыртыкчыгаштарга аппараан.

Кызыл шөлдү чон долган. Москва гарнизонунуң шериглериниң кезектери чиге дорт чыскаалыпкан. Дайынчы [illegible] оларның колонналарының кырында [illegible] турган.

Кажыдал кылажы Мавзолейниң чанынга доктаай берген. Хааржакты лафеттен дүжүргеш, бедиктээш кырынга салган.

Эштер Ю. В. Андропов, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, Г. В. Романов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. В. Щербицкий, Г. А. Алиев, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Т. Я. Киселев, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, К. В. Русаков, орнукшудулгазын организастаар талазы-биле комиссияның кежигүннери Мавзолейниң төп индиринче үне берген.

Аалчылар индирлеринде — СЭКП ТК-ның кежигүннери болгаш кежигүннеринге кандидаттар, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүннери, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары, партия, совет болгаш хөй-нииити организацияларының төлээлекчилери, шериг начальниктери, бүдүрүлге мурнакчылары.

База-ла мында — Л. И. Брежневти орнукшудуларынга келген хөй санныг даштыкы аалчылар.

Мында келген партия-күрүне делегациялары: БУР-нуң — БКП ТК-ның Чиргине секретары, БУР-нуң Күрүне чөвү-

(Төнчүзү 2-ги арында).

Ю. В. АНДРОПОВТУҢ чугаазы

Эштер!

Бистиң партиявыс, бистиң чонувус, мурнакчы бүгү кижи төрелгетен улуг кажыдалга таваржыпкан. Леонид Ильич Брежневти — бистиң төрээн чурттувустуң алдарлыг оглун, чалгыннытыг марксист-ленинчини, Коммунистиг партиявыс болгаш Совет күрүнениң шылгараңгай удуртукчузун, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң эң кескү ажылдакчызын, тайбың болгаш улустарның найыралы дээш мөгаг-шылаг чок демиселчини бөгүн бис сөөлгү орукче үдеп турар-дыр бис. Хамыктың мурнунда Леонид Ильичиниң өг-бүлезинге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалды [illegible].

Леонид Ильич Улуг Октябрьның чаалап алышкыннарын быжыглаары дээш, Ленинниң чагыгларын боттандырары дээш, бистиң чурттувуска социализмни тургузары, оон хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш совет улустуң эрес-маадырлыг демиселиниң чылдарында өзүп, быжыккан политиктиг удуртукчуларның шылгараңгайы болурунге хамааржыр.

Ажылчын болгаш дайынчы шылгараңгай организакчы болгаш мерген угаанныг политиктиг ажылдакчы Леонид Ильич Брежнев чон-биле хамыктан туруш харылзаалыг чораан. Оон бүгү чуртталгазы болгаш ажыл-чорудулгазы күш-ажылдың кижилериниң эрге-ажыктарынга бараан болуп чораан. Ол бодунуң бүгү чайынналчак талантызын, бодунуң кайгамчык улуг энергиязын бүгүн социализмниң хосталгазын болгаш социал чөптүг чорукту, күш-ажылдың кижилериниң акы-дуңма чоруун [illegible] тургузарының херээнге берген.

Леонид Ильич Брежневтиң партия болгаш күрүне удуртулгазының дээди эрге-дужаалдарынга ажыл-чорудулгазы-биле бистиң партияның болгаш чурттувустуң төөгүзүнде эң-не чугула үе-чадалар холбашкан. Күш-ажыл кижилериниң [illegible] чаагай чоруун бедидериниң дугайында доктаамал сагыш салыышкыны-биле сиңниккен партияның политиказы оон удуртулгазы-биле ажылдап кылдынган болгаш амыдыралга чайгылыш чокка боттандынган. Партия болгаш күрүне [illegible] нормалары, найыралдыг [illegible] ажылдың чаагай байдалы [illegible] быжыглаттынган.

Быжыг тайбың болгаш улустар аразынга тайбың [illegible] шылгараңгай демиселчи кылдыр Леонид Ильич Брежнев улустар [illegible] артар. Ол улустар аразынга [illegible] чавырыгдырары дээш, кижи төрелгетенни ядерлиг дайын айыылын чайладыр дээш, социалистиг дем каттыжыышкынның сырый каттыжыышкынының быжыглаары болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эп дээш ол чайгылыш чок база бүгү сеткилин бүгү күжү-биле демисежип чораан.

Эштер! Бистиң бүгү партиявыс, оон Төп Комитети кажыдалдың бо шагында Леонид Ильич Брежнев-биле [illegible] тура, Леонид Ильич Брежневтиң чаагай сагыштары-биле ажылдап кылдынган иштики болгаш даштыкы политикада стратегтиг шугумну амыдыралга быжыг база чайгылыш чокка боттандырарынга шиитпирлиниң дугайын медеглеп тур.

Партияның, оон Ленинчи Төп Комитединиң болгаш коллективтиг удуртулгазының долгандыр улам сырый каттыжыпкан совет кижилер партияның политиказын деткип турарының дугайын, ында кызыгаар чок бүзүрелиниң дугайын медеглеп турар. Партия чонунуң амыдыралдыг [illegible] улам бедидери, совет ниитилелдиң демократтыг үнезиннерин улам хөгжүдери, чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн улам улгаттырары, ССРЭ-ниң [illegible] улустарының найыралын улам быжыглаары дээш [illegible] бүгү [illegible] болгаар-даа тывар. СЭКП Төп Комитеди партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин, совет улустуң тура-соруун амыдыралга чайгылыш чок боттандырар.

Ниити эчис сорулгалар болгаш идеалдар дээш демиселге социалистиг күрүнелерниң [illegible] улуг дем каттыжыышкынның сырый каттыжыышкынын, бүгү делегейниң коммунис-

(Төнчүзү 2-ги арында).

Леонид Ильич Брежневти орнукшутканы. Москва, ноябрь 15. Кажыдал чыскаалы Кызыл шөлче углай чорупкан. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң удуртукчулары Л. И. Брежневтиң мага-бодун салган хааржакты Кремль ханазынче аппар чорааны.

СЭТА-ның фотолары (Чуруктарны фототелеграф дамчыштыр хүлээп алган).

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Леонид Ильич Брежневти орнукшутканы

(Төнчүзү. Эгеэн 1-ги арынга).

териниң хурээлеңиниң чаңгыс эвин улам ыңай быжыглаары дээш бис бүгү түүдерни кылыр бис. Колониалдыг дарладан хосталган чурттар-биле, улустарның национал хамаарышпас чоруу болгаш социал дешпилгези дээш демиселин-биле эп-сеткил каттыштырылгавысты база кады ажылдажылгавысты кадагалаар болгаш хөгжүдер бис. Тайбың, улустар аразынга дүшкүүрлүг чорукту чаыгрыладыраары дээш демиселдиң херээнге кажан кезээде шынчы болур бис.

Империализм күштери улустарның ожээннежилгениң болгаш шериг удур туржуушкунунуң оруунче киир идер деп семээн турар делегениң нарын байдалының уезинде партия болгаш чаңак бистиң Төрээн чуртувустуң амыдыралчы эрге-ажыктарын чайгылыш чокка камгалаар, бедик серемчилелди, агрессивниң кандыг-даа семээшкиннинге олудунут ойтур шавышкынны бүрүнге белени доктаамал тургузар апаар. Партия биле чаңак улустар аразынга айыыл чок чорук дээш демиселге боттарының күжениишкинин көвүдедир, бөмбүрбектиң тайбыңга ынак бүгү күштери-биле кады ажылдажылганы быжыглаар апаар. Шынчы. дең эргелиг болгаш боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганы күзеп турар кандыг-даа күрүне-биле ынак кады ажылдажылганы чорударынга бис кезээде белен бис.

Кажыкылдың бо хүннеринде бистиң партиявыс-биле, совет улус-биле социализм чурттарының ажылчы чоннарының, ак-дуүма партияларының, социал дешпилге дээш бүгү демиселчилериниң эп-сеткил каттыштырылгазын болгаш оларның деткимчезин онза улуу-биле медерел билип тур бис. Ол дээп оларга четтирдивис. Ол ышкаш бистер бүгү диптерниң хөй-хөй чурттарының Леонид Ильич Брежневтиң турескаалынга бо хүннерде мөгейген чаңактарынга болгаш улустарынга четтирдивис.

Эштер! Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы Леонид Ильич Брежневтиң бүгү чуртталгазын бараалгатканы ажылчын аңгының, күш-ажылчы чоннуң херээнге, коммунизмниң болгаш тайбыңның херээнге бараан болуушкун оон бүгү ажыл-чорудулгазының дээди эчис сорулгазы болгаш утказы болур дээрзин быжыы-биле медеглеп тур.

Мөңге уйгун уңу, эргим Леонид Ильич! Сээң дугайыңда чырыткылыг тураскаал бистиң чүректеривиске кезээде артар. Сээң ажыл-херээң бистиң партиявыстың болгаш чонувустуң чедиишкиннеринге уламчылаар!

(Төнчүзү. Эгеэн 1-ги арынга).

лелиниң Даргазы Т. Живков (делегацияның баштыңы), БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. Филиппов, БКП ТК-ның кежигүнү, БУР-нуң ССРЭ-де элчини Д. Жулев; ВУР-нуң — ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадар (делегацияның баштыңы), ВСАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВУР-нуң Президиумунуң Даргазы П. Лошонци, ВСАП ТК-ның кежигүнү, ВУР-нуң ССРЭ-де элчини Ш. Райнаи; ВСР-ниң — ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Чыонг Тинь (делегацияның баштыңы), ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ВСР-ниң даштыкы херектер министри Нгуен Ко Тхать, ВКП ТК-ның кежигүнү, ВСР-ниң ССРЭ-де элчини Динь Нью Лием; ГДР-ниң — ГСЕП ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккер (делегацияның баштыңы), ГСЕП ТК-ның Политбюро кежигүнү, [illegible]

[illegible]

Д. Ф. УСТИНОВТУҢ чугаазы

Эргим эштер!

[illegible] хамы кажыыдап тур бис. Бистиң эживис болгаш дамычы өңнүүвүс — СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, ССРЭ-ниң [illegible] Совет Эвилелиниң Маршалы Леонид Ильич Брежнев [illegible]

[illegible]

... тура турган. Тулчуушкуннар [illegible] дарында бодунуң хуу үлегери болгаш партийжи чалбыыштыг сөстери-биле дайынчыларны тиилелгеже соруп киирип турган. Дыка хөй операцияларның пленнарын ажылдап [illegible] бело боттандырарынга Леонид Ильич бодунуң дорт киржип, шериглер ортузунга органзакчы болгаш политиктиг улуг [illegible] келген.

Дайын соонда чылдарда улус ажыл-агыйын катап тургузарынга улуг салдарлыг киирген. ССРЭ-те сайзыраңгай социализмниң тургузуушкуну, бистиң Төрээн чуртувустуң чедип алганы социал-экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кайгамчык чедиишкиннери Леонид Ильичиниң ады-биле сырый холбаалыг. Ракета-космос техниказын тургузар талазы-биле ажылга Леонид Ильич хөй [illegible]

[illegible]

А. П. АЛЕКСАНДРОВТУҢ чугаазы

Хүндүлүг эштер!

[illegible]

В. В. ПУШКАРЕВТУҢ чугаазы

[illegible]

А. Ф. ГОРДИЕНКОНУҢ чугаазы

[illegible]

(СЭТА).

ЧАҢГЫС ЭП-СЕТКИЛ БОЛГАШ СЫРЫЙ КАТТЫЖЫЫШКЫН

Ленинниң өндүр улуг херээниң шынчы уламчылакчызы, чалбыыштыг патриот, шылгарангай революсчу болгаш тайбың дээш, коммунизм дээш демиселчи, амгы үениң улуг политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы эш Леонид Ильич Брежневтиң мөчээнин бистиң республиканың ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле, депшилгелиг бүгү кижи төрелгетен-биле бир демей, ханы кажыыдал-биле уткаан. Үлетпүрүң, транспорттуң, көдээ ажыл-агыйның, амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелеринге, тудуг организацияларынга, совхозтарга, албан болгаш өөредилге черлеринге, школаларга кажыыдалдың митингилери болган. Ол митингилерге, [illegible] а ол ышкаш чурттуң партия, совет органнарынга боттарының чагааларынга ажылчы чоннар аар чидириг-биле холбаштыр ханы кажыыдалын илергейлеп турлар. Леонид Ильич Брежневке совет улустуң чаагай чоруунга, чер кырынга тайбынның арге-ажыынга ооң кайгамчык улуг ажылы дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин чугаалап, ленинчи партияның удуртулгазы-биле коммунистиг тургузуушкуннуң планнарын эрес-шудургу куш-ажылы-биле күүседиринге, бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң улам ынаагы чечектелиишкининиң кандыларынга шиитпирлиишкинниң дугайында айыткап турарлар.

Бистиң республикага кажыыдал хүннеринде шупту 1.400 хире митиңг болган. Оларга 143 муң ажыг кижи киришкен. Митингилерге барык-ла 4000 кижи чүве чугаалаан. Ажылчы чоннарның коллективтеринден СЭКП ТК-ның адрезинге, партия, совет органнарга 160 ажыг телеграмма кирген. Боттарының чугааларынга, телеграммаларынга Тываның ажыл-ишчилери Леонид Ильич Брежневтиң мөчээниниң дугайында ханы кажыыдалын болгаш партияның херээнге боттарының шынчызын, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарынга эш Ю. В. Андроповту сонгаан дугайында СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлерин ээни-биле чуулдургазынып, совет улусту ленинчи орук-биле бүзүрелдиг аппар чоруур Коммунистиг партияга кызыгаар чок бүзүрелин илергейлеп турар.

— Бистиң партиявыстың болгаш совет улустуң алдарлыг оглу Леонид Ильич Брежневти билбес кижи делегейде чок — деп, Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры М. Л. Чола чугаалаан.— Тайбың дээш демиселге чалбыыштыг чүткүлү-биле, ажылчын кижиге ханы ынакшылы-биле делегейге Леонид Ильич ышкаш ол хире сурагжаан кижи чок. Бистиң чидириивис аар, ыы жыдалывыс ханы, ынчалза-жок Леонид Ильич Брежневтиң бүгү амыдыралын бээргеч хереэн ленинчи партиявыс уламчылаар дээрзин билир бис. Пенсия назылыг-даа болзумза, улам-на күженишкиниг ажылдап турргаш, оолдаар хой бүрүзүнден чылдың-на түрегиины ап, доруктурар мен.

— Леонид Ильич Брежнев бүгү назынында ажылчы чоннар-биле сырый харылзаалыг болуп келген. Күш-ажыл кижилериниң арге-ажыктарын болгаш херегледерин ол коңтуг эки билип, оларның дугайында доктаамал сагыш салып чораан. Партияның съездизинге оон ханы уткалыг илеткезин дыңнааш, «иаа база хатап бүзүреэн мен»— деп СЭКП-ның XXVI съездизиниң делегады, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинаттың болбаазырадылга фабриказының машинизи У. Т. Монгуш чугаалаан — Леонид Ильичиниң бүгү амыдыралы болгаш ажыл-чорудулгазы бисте кезээде партияга база чонга шынчы болурунуң сорук кирикчин үлегер-чижээ болур.

— Бистиң партиявыс болгаш бүгү совет улус улуг чидиригге таварышкан — деп, Кызылдың бирги АТБ-зиниң чолаачызы В. Н. Кошелев чугаалаан.— Бодунуң бүгү амыдыралын күш-ажылдың кижилериниң аас-кежии дээш, чер кырынга тайбың дээш демиселге бараалгаткан кижи мөчээн. Ынчангаш бистер, коммунистер, бодувустуң ажылывыс-биле, бодувустуң ажыл-херектеривис-биле моон соңгаар-даа коммунистиг тургузуушкуннуң программазын быжыг-турушттуг боттандырарывысты дангырааглап тур бис. Бистиң партиявыстың өөзэ — ленинчи ТК-ны долгандыр улам-на сырый каттыжар, бистиң чуртувустуң коммунистиг даартагы хүнү дээш демиселге быжыг-турушттуг болур бис.

— Леонид Ильич Брежневтиң мөчээни бистиң кижи бүрүзүнге улуг чидириг-дир — деп, Бай-Тайга районда «Тээли» совхозтуң Ээр-Хавак суг-бараан фермазында кадарчы К. М. Норбу чугаалаан.—[illegible] ажыгның бо аар-берге шактарында бистер улам-на сырый каттыжар болгаш планнарны эки күүседиринге боттарывыстың бүгү чиишкиннеривисти [illegible] ужурлуг бис. Леонид Ильич чогум-на олче бистиң кыйгырып чораан. Бистиң чаагай амыдыралывыс бистиң эки ажылывыстан хамааржыр деп, ол онзалап демдеглеп турган. Ферманың коллективи инек бүрүзүнден чылда сүт саалдазын 1600 килограмм чедирерин хүлээнип турар.

— Аар-берге чидиригге эң эки харыы болза, күш-ажылдың

идепкейлиг чоруку бедиир болур деп, бистиң коллективи хүлээнген. Он бис айның болгаш чылдың планын хуусаа бетинде күүседир деп шиитпирлээн бис— деп, «Улуг-Хем совхоз тудугу» каттыжыышкынның Улуг-Хемде [illegible] КМК-зының бригадири М. Е. Лопсан чугаалаан.

— Сөөлгү ийи он чылда коммунистиг тургузуушкунга бистиң чедип алган бүгү чедиишкиннеривис Леонид Ильич Брежневтиң ады-биле холбашкан — деп, Эрзин районда «Нарын» совхозтуң хойжу бригадазының бригадири О. Белчир чугаалаан.— Аъш-чем программазы ооң үзелекчи саналы-биле база шуут удуртулгазы-биле ажылдап кылган болгаш хүлээп алганын бистер билир бис. Ынчангаш бистер, көдээ ажылчыннар, ук программа чедиишкинниг күүселдезин дээш бүгү чүүлдерин кылыр бис.

—Амгы үениң шылгарангай кижизи Леонид Ильич Брежневтиң мөчээни мээн болгаш мээн эштеримниң чүрээнге улуг сарыышкынны болдурган—деп, Көдээ ажыл-агыйның [illegible] станциязының механизатору И. П. Отлезнев чугаалаан.— Ол бүгү амыдыралын чонга бараан болуруңга артыышкын чокка берген. Кур черлерни шиңгээдип алырынга, чер ажылын хөгжүдеринге Леонид Ильич кайы хире хөй күжүн болгаш энергиязын салып турганын тараажылар бистер эки билир бис. Аъш-чем программазын боттандырарынга бүгү күштеривисти салырывысты Леонид Ильичиниң ооредип турганы ышкаш, черге ынчаар ажылдаарывысты бо кажыыдалдыг шакта бистер айыткап тур бис.

— Леонид Ильич Брежневтиң мөчээнинге бистер, фронтучулар, база ханы кажыыдап тур бис— деп, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи А. С. Адыгбай чугаалаан.— Дайын деп чүл дээрзин, кижилерге ол кандыг качыгалалыг таварыштырарын бис билир бис. Ынчаарга фронтучу оруктарны эгезинден туруп төнчүзүнге чедир эрткен Леонид Ильич ону онза күштүг-биле билген болгаш, дайынның айыылын чайладыр дээш бүгү-ле чүүлдерин кылып турган. Тайбың дээш демиселге киирген кайчаар-даа аажок улуг салыышкынын дээш кижи төрелгетен ана өөрүп четтирип турар. Бистиң тайбың дээр адаанга барык дөртен чыл чурттап турарывыс — Леонид Ильичиниң кедергей улуг ачы-хавыязы-дыр. Тайбынның түк тудукчузу болуп турар бистиң Төрээн чуртувус улам-на күчүлүг болзун дээш, бистиң чүректеривис соп турда, бүгү чүүлдерни кылыр бис дээрзин фронтучуларның өмүнээзинден СЭКП ТК-га шынзыдып тур мен.

«ЧҮРЕКТЕРГЕ МӨҢГЕДЕ АРТАР»

ЧКП ТК-ның Президиумунуң Прагага болган хуралынга ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак бурунгаар депшилгелиг бүгү кижи төрелгетенге, тайбың дээш демиселдиң херээнге ниитилел депшилгезин болгаш социализм дээш Л. И. Брежневтиң амыдыралы болгаш ажыл-чорудулгазы тээгүлүг рольдуг болган деп демдеглээн. Чехословакия биле ССРЭ-ниң аразынга найыралды база эвилелди быжыглаарынга, бүгү талалыг калы ажылдажыышкынны хөгжүдеринге улуг салыышкынын киирген [illegible] херээниң уламчылакчызы, кайгамчыктыг ол кижиниң дугайында чырыткылыг турасказ бүгү чехословак чоннуң, бистиң чуртувустуң бүгү коммунистериниң чүректеринге мөңгезл-биле артар деп, Г. Гусак чугаалаан. Л. И. Брежневтиң орнукшулун турар үеде Чехословакияның заводтарынга болгаш фабрикаларынга гудоктар-биле салют кылыр, бүгү чехословак чон Л. И. Брежневтиң чырыткылыг турасказын сактып, ажылын ниитүп минута дургузунда соксадырлар дээрзин түскан дыңнадылга айыткан.

ВСАП ТК-ның пленуму Будапештиге болган. Эш Л. И. Брежневтиң мөчээниниң дугайында медээни венгр коммунистер улуг кажыыдал-биле хүлээп алган болгаш ооң турасказын сактып ёзулаан деп, пленумнуң дугайында МТИ агентилелдиң дыңнадыында чугаалап турар. Пленумга чүве чугаалааш, ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадар делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын [illegible] киипниң шылгарангай ажылдакчызы, венгр улустуң баштыг өнүгү эш Л. И. Брежневтиң тайбың дээш, социализм болгаш ниитилел депшилгези дээш демиселге улуг салыышкынын бедии-биле үнелээн.

БКП ТК-ның Политбюрозунуң Софияга болган ээлчеглиг хуралының киржикчилери Л. И. Брежнев совет улустуң шынчы оглу, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын [illegible] ның ажылдакчызы, социализм, тайбың, чаврлыышкын болгаш социал депшилге дээш демиселдиң теориязынга болгаш практиказынга аажок улуг салыышкынның киирикчизи деп демдеглээннер. Ажылдакчыларның шылгараттынган болгаш бадыткаттынган шугумун БКП, ооң ТК-ы амгаа чорудар, Совет Эвилели-биле, улуг совет улус-биле социализмниң база коммунизмниң тургузар дээш бүгү талалыг калы ажылдажылгазы [illegible] деп айыткан.

ПКАП ТК-ның Политбюрозу Леонид Ильич Брежневти сактып ёзулааш, советтер чуртун база совет коммунистериниң партиязын быжыглаарынга, социалистиг калы ажылдажылга чурттарының делегейге тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш демиселинге ооң тээгүлүг салыышкыны кирген дээрзин демдеглээн. Поляк-совет найыралдың болгаш интернационалчы калы ажылдажылгазы быжыглаарынга салыышкынын, ПКАП-тың болгаш поляк улустуң айтырыгларын Л. И. Брежневтиң ханызы-биле билирин ПКАП ТК-ның Политбюрозу демдеглээн. Л. И. Брежнев амгы үениң сурагдыг күрүне ажылдакчызы чораан дээрзин Политбюроның хуралының дугайында Коммюникеде чугаалап турар. Тайбынның программазы, социал депшилге болгаш улустар аразының калы ажылдажылгазы дээш могаг чок күжениишкиннери бөмбүрзектиң чаагай сеткилдиг кижилериниң [illegible] дээш СЭКП-ның болгаш ПКАП-тың, совет болгаш поляк улустарның ажылдажылгазының найыралдыг кол талазы ол турган. Ол киирген камгалаар дээш, найыралдың болгаш социализмниң кижиге херээ дээш чыпшылбас чок турар бис.

«Каттышкан Нациялар организациязы Кол Ассамблеязының пленар тускай хуралынга Л. И. Брежневтиң тураскаалын сактып ёзулаан. «Кажыыдалдың аарын дамчыдар чүве чок—деп, Кол Ассамблеяның XXXVII сессиязының даргазы И. Холлаи хуралдың ажылын тура чугаалаан.— Чоктүг орук болгаш депшилге дээш шылгарангай демиселчини, улуг удуртукчуну болгаш күрүне ажылдакчызын, революсту угаан-бодалдыны [illegible] дээш [illegible] үениң сурагдыг кижизин бөмбүрзек оскунган-дыр.

СОВЕТ ТАЙБЫҢ ФОНДУЗУ

ЧОННУҢ инициативазы-биле тайбың фондузу 1961 чылда тургузуулган. Ооң ажыл-чорудулгазында 80 миллион кижи киржип турар. Олар ооң санынче боттарының шыгжаан, шаңнал, ажылдап алган акшаларын, «тайбың ээлчээни», «тайбың рейстерниң», көдээ ажыл-агыйның ажылдарын байырлыг эгелээриниң болгаш тоорииниң хүннеринде ажылдап алган хереңгилерин шилчидип турар. Ооң аңгыда тускай организастаан концерттерден, шиилерден, делгелгелерден, спортчу көргүзүглерден, автор гонорарындан, шанналдардан болгаш өске-даа чыылдадан кирген акшалар аңаа кирер.

Чурттуң дыка хөй күш-ажылчы коллективтериниң бригадаларынга болгаш звеноларынга Төрээн чурт дээш гулчуушкуннарга амы-тынын берген чаңгыс чер чурттуларының болгаш делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң көскү ажылдакчыларының аттарын киирип алыр патриотчу чаңчыл тургустунган. Оларның адынга санаап шалың акшаларын тайбың фондузунче ССРЭ-ниң Күрүне банкызының кайы-даа салбырындан шилчидип турар. (Кызылда ындыг сан № 70012). Акшаларны болгаш облигацияларны база хүлээп алыр.

Бистиң чурттуң дыка хөй даштыкы ооңуктери, тайбың дээш демиселчилер бо фондунуң идепкейлиг киржикчилери. Олар болза АКШ-тың, Канаданың, Англияның, Италияның, Францияның ажылчыннары, артемденнери, культураның ажылдакчылары-дыр. Американ Д. Зубон бодунуң хөреңгизин совет тайбың фондузунга бээр чагып берген. Швейцарияның Күш-ажыл партиязының хоочуну В. Мартин дыка хөй түңнүг акшаны шилчиткен. Канада чогаалчы Д. Картер фондуга элээн хөй эрги чоостаарын, аргентин литератор Х. Тимисса «Иностранная литература» журналынга парлаттынган чогаалының гонорарын берген.

СОВЕТ ТАЙБЫҢ ФОНДУЗУНУҢ сорулгазы — эң-не кижизиг. Орта кирген акшахөреңгини национал хамаарыышпас чоруу болгаш хосталга дээш, улустар аразынга найыралды быжыглаар база сайзырадыр дээш, ядролуг болгаш өске-даа массалыг узуткаашкынның чепсээн хоруур дээш демиселиниң турарларны деткиириңге чарыгдап турар. Вьетнамның, Лаостуң, Кампучияның, Анголаның, Никарагуаның чонунга, Палестинаның хосталга организациязынга, Чилиниң политхоругдаттырганнарының өг-бүлелеринге, Мадагаскарның үерге таварышкан, израиль агрессорларның үреткени, халдаашкынындан качыгдаан мурнуу Ливанның чурттакчыларынга фонд улуг дузаны чедирген. Бодунуң улузунуң хосталгазы болгаш хамаарыышпас чоруу дээш демиселиниң турарларның уруглары совет санаторийлерге эмнедириниң, пионерлер лагерьинге дыштандырарының чарыгдалын ооң ап турар. Замбияның, Танзанияның ниити билиг школаларын өөредилге-көргүзүг материалдары, кинотургузугларлы, каппелар дериг-херекселдери-биле дериириңге, аңгы дылда политиктиг болгаш чечен чогаал номнарын садарынга фондудан хереңгини берген.

Делегей хережээннериниң демократтыг федерациязының президентизи Ф. Браун «Бүгү уругларның келир үеде тайбың болгаш аас-кежиң дээш» деп конференцияга мынчаар чугаалаан: «Совет тайбың фондузунга, аңаа боттарының акша-хөреңгизин киирип турар Совет Эвилелиниң миллион-миллион хамаатыларынга оңза өөрүп четтиргенин илередир болгадым. Конференцияны эрттирер хөреңгини белек кылдыр совет кижилер берген».

ТЫВА АССР-НИҢ ажылчы чоннары бүгү совет улус-биле бир демей тайбың дээш демиселдиң херээнге бодунуң үлүүн киирип турар. Тайбың камгалаарының республика комитеди болгаш совет тайбың фондузунга дузалаар комиссия Каттышкан Нациялар Организациязының Кол Ассамблеязының боо-чепсек [illegible] талазы-биле айыы тускай сессиязы-биле холбаштыр бодунуң ажылын идепкейжидип чорутпаан. Тайбың дээш массалыг демиселге ажылчыннар, албан хаакчылар, партияның, дайынның, күш-ажылдың хоочуннары, хережээннер, студентилер, сургуулдар, өөреникчилер киришкен.

Америк империализминиң, ооң эвилелчилериниң боо-чепсекти эндере бүдүрер, дайын пропагандазын калбартып турарын олар буруу шаап, килеңнеп, делегейге мөңге тайбың дээш [illegible] илередип турар. [illegible] 1286 муң [illegible] Кол Ассамблея[illegible] боо-чепсекти [illegible] [illegible] Тываның 200 хире коллективтиг [illegible] [illegible] АКШ [illegible] НАТО-нуң [illegible] боо-чепсекти эндере бүдүрерин болгаш [illegible] [illegible] [illegible] кежиктерин алырын негеп.

Бир хүннүң ажылдаан акшазын тайбың фондузунче [illegible] ажылчын киржикчилер киирипкен. Тайбың фондузунче Каа-Хем районнуң 1226 рубльди, муң фабриказы —[illegible] Тыва АССР-ниң бүдүрүлге-техниктиг харылзаа [illegible] автобазазы — 2[illegible], республиканың туберкулёз удур диспансери — 3[illegible], Шагаан-Арыгның № 18 мехколоннасы — 617, «Тыва совхоз тудугу» каттыжыышкынны 235 рубльди шилчиткен. Совхозтар ажылчыннарының киирген үлүү база эвес. «Өвүр» совхозтуң ажыл-ишчилери фондуга 38[illegible] рубльди киирген. «Хадын», «Россия», «Октябрь 50 чылы» совхозтар 7[illegible]—[illegible] чедир рубльди берген. Ак-Довурактың ажылчыннары тайбың фондузунче 38[illegible] рубльди шилчиткен.

Чер кырынга тайбың урттарының [illegible] [illegible] үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудуг организацияларының, өөредилге черлериниң, школаларының ажылдакчылары, партияның, дайынның, күш-ажылдың хоочуннары киирип турар. Бай-Хем районнуң башкылары фондуга 1116 рубльди киирген. Фронтучу ашаан [illegible] Д. И. Бадрина муң рубльди берген. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, пенсионер И. Ф. Безобразов бир айның пенсиязын 130 рубльди шилчиткен.

Бо чылдың эрткен тос айларында Кызылдың ажылчы чоннары 10 муң рубльди фондуга киирген. Бии-Хем район — 7 муң ажыг, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик районнар — 5,5 муң, Каа-Хем, Таңды, Тожу — 4,4 муң рубльди шилчиткен.

КНО-нуң Кол Ассамблеязының 37-ги сессиязынга тайбың талалакчыларының совет шимчээшкининиң киржикчилеринден Ынчырының республиканың ажыл-ишчилеринге таныштырар митингилер хуралдар чер болгаш [illegible] турар. Олар боттарының холунуң үлүүн улуг келдирандыышкын-биле салып турар, ол болза совет кижилерниң боо-чепсекти эндере бүдүрерин кызыгаар [illegible] дайынны болдурбас дээш турушттуунуң көргүзүү болур.

С. СИЗЬНЕВ.

ЧАҢГЫС ДЕМНИИВИС КӨРГҮЗЭЭЛ

Леонид Ильич Брежневтиң ады совет кижилерниң ажылхерээ-биле тудуш холбаалыг. Ол каяа-даа—Ыраккы Чөөн чүкке, Сибирьге, Казахстанга, Азербайджанга, Грузияга-даа чорааш күш-ажылчы кижилер-биле, оларның ажыл-херээ-биле таныышпайн барбас турган. Бүдүрүлге черлеринге, совхозтарга, заводтарга болгаш фабрикаларга бо-ла чеде бээрин билир бис.

Ол нептелдиг болгаш улуска кичээнгейлиг, четпестерге энтеш чок болгаш мурнакчы, ажылга бердинген кижилерни деткиир билир чорааны-биле, совет улустуң амыдыралчурттталгазын эки билип, ол дээш сагыш салып чорааны-биле бистиң шуптувуска Леонид Ильич эргим, чоок чораан.

Партияның съездилеринге, ооң пленумнарынга СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Леонид Ильич Брежневтиң чугаазын радио, телевидениени дамчыштыр хөй удаа дыңнаан мен. Аңаа ол кижилерниң келир үеде аас-кежииниң дугайында, делегейге быжыг тайбыңны тургузар дугайында хөй удаа чугаалап келген. Ооң ол күзелбодалы амыдыралга боттаныпиниеежиирин күзээр мен.

Ынчангаш Леонид Ильичиниң күзелдерин, чаңгыс-даа күзелин дээш чаңгыс демиивис, күүү-күжүвүс интернационалчы чорувус көргүзер апаар бис.

Х. ОНДАР.

Кызыл хоорайның хүнзүлүг хамаатызы.

УЛУС КАЖАН-ДАА УТПАС

Бистерниң шуптувуска эргим кижи — Леонид Ильич Брежневтиң мөчээнинге бүзүрээрин берге. Днепрогэстиң хоочуннары, бистерге, ол кандыг кылдыр көзүлгенил, канчаар билген бис, шак ындыг — бодууң болгаш эптиг-ээлдек, күш-ажылдың кижилеринге кичээнгейлиг, оларның ажыл-херээнге, амыдыралчурттталгазынга сагыш-човаңгыр кижи боол кезээде артар.

Дайын соолунуң баштайгы чылдарында мен электри станциязын катап тудуп, тургузаар ажылга бетонну кысташтырның бригадазын удуртуп турган мен. Ынчан эң чугула чүүлдер чедишпес болганындан, техниканың чогундан бетонну бүт-биле таптай базар ужурга таваржып турдувус. Ынчалза-даа эң кол чүүл — күш-ажылчы кодурлуушкун, чуртка херек болгаш улуг ажыл-херектиң чедиишкинниг доозтурунга быжыг бүзүрел бисте турган.

Ынчан партияның Запорожье область организациязын удуртуп турган Леонид Ильич Брежнев бистерге ындыг бүзүрелди быжыктырып турган. Ол Днепрогэске бо-ла чедип келир, бистиң коллектививис канчаар чурттап, чүну кылып турарын ханызы-биле сонуургаар турган. Бистер ооң могаг-шылаг билбезин, удуртукчулар болгаш аңаа ажылчыннар-биле-даа ажыл-биле чугаалажып билирин магадап турган бис. Леонид Ильич участок начальниктериниң, партия болгаш комсомол ажылдакчыларының барык шуптузун, бригадир бүрүзүн, дыка хөй мурнакчыларны таныыр, ат-бажын билир турган. Ол кижилерниң үнелээр, оларның санал-опалдарын дыңнаар, берге үелерде ажыл-херек болгаш чагыг сөзү-биле-даа деткиир билир турган. Запорожьенин индустриалдыг комплексиниң катап тургузуушкунуң бүгү киржикчилериниң болгаш бистерни-даа ол чаа-чаа чедиишкиннерже сорук киирип турган.

Бузундулардан катап тургустунган Днепрогэс болгаш «Запорожсталь» костүн көрбээн кыска хуусааның иштинде чуртка электри энергиязын болгаш металлды берип [illegible].

П. ШИЛО.

Днепрниң В. И. Ленин аттыг гидроэлектри станциязының кран машинизи.

(СЭТА)

Запорожье.

Х. Л. Даржааны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ

ЧАРЛЫЫ

Совет органнарга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш база төрүттүнгенинден бээр 60 харлааны-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Өртектер талазы биле Күрүне комитединиң даргазы Херлек Лопсанович Даржааны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1982 чылдың ноябрь 15.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПИА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ПРАГА. Энергия чарыгдаар амыдыралга чугула одалга болгаш саалгыннадыышкын дериглелерин, агаарны арыглаар херекселдерин тургузуп, кылыр таласы-биле сөөлгү чедиишкиннерни көргүскен элээн каш чүс делгиирлери ында ажыттынган «Праготерм-82» деп аттыг чурттар аразының делгелгезинде мөөнлээн.

Ында чехословак болгаш даштыкының-даа 150 хире чаа, эң-не камналгалыг котёлдарын болгаш одалга системаларын, чылыг камгалаар шынарларлыг тудуг материалдарын, энергияның калбак эвес хевирлерин ажыглаарының дериг-херекселдерин делгеп салган. Херек кырында ол чүүлдер дөгерезин мурнундагы хевирлерге деңнээрге, энергия чарыгдалын 20—30 хуу эвээжедир арганы берип турар.

Чехословак продукцияның чаа чүүлдериниң иштинден хүн коллекторлары, улуг чуртталга бажыңның азы санаторийниң-даа энергия-биле хандырып шыдаар суг-биле ажылдаар бичии станцияларның дериглелери, чылыг чипдириин болдурбас шынарлыг рамаларның болгаш шилдерниң чаа хевирлери специалистерниң болгаш хөй-ниитиниң калбак бөлүктерин сонуургадып турар.

«Праготерм-82» деп делгелгениң онзагай чугула чүүлү чүл дээрге, ында делгээн чүүлдерни шуптузун калбаа-биле кылып үндүрүп турары болгаш кылып үндүреринге белеткээни болур. Ынчангаш кандыг-даа бүдүрүлге чери, организация, көдээ ажыл-агый кооперативи болгаш өг-бүле ооң корген бүгү-ле чаа чүүлдерни садып ап болур.

БУДАПЕШТ. «Горизонт» дээр кооперативтен алган бараанарны Будапешттиниң универмагтарының эң-не хөй кижи чыылган черлеринден көрүп болур. Чүге дээрге, садып алыкчылар чогум-на оларның дугайын бир дугаарында айтырар. Бедик шынары, моданың сөөлгү негелделерге дүгжүп турары — ол марканың кижилерни хаара тудуп турар чүүлдери ол-дур.

Ол кооператив идик-хепти, алгы-кештен кылган чүүлдерни, галантереяны улуг эвес бөлүктер кылдыр кылып үндүрүп турар болганда, негелдениң өскерлиишкиниңге дораан-на таарыжып турар. Ынчалза-даа ол бараанарны херек кырында улуг-улуг бүдүрүлге черлериниң массалыг продукциязы ышкаш, ол хире өртектер-биле садып турар. Чедиишкинниң чажыды чаа идеяларны болгаш шиитпирлерни дидими-биле боттандырары, ассортиментиниң доктаамал чаартып турары болур.

ГАВАНА. Туризмниң национал институдунуң (Кубатурнуң) даргазы Хосе Луис Падрон даштыкы туризм Кубага экономиканың балык тударын, ак-коргулчуннуу азы таакпыны бүдүрери ышкаш, шак-ла ындыг орулгалыг адыры боор болурун чугаалаан.

Амгы үеде институттуң эргезинде 100 ажыг чаагайжылды туттунган аалчылар бажыңнары, чүс-чүс рестораннар, эштир бассейннер, спортчу-кадыкшылга комплекстери бар. Хандырылганың ол хевирлеринде 30 муң ажыг ажылчыннар болгаш албан хаакчылар ажылдап турар. Кубаның эрик чоогунуң сугларында океан ортулукчугаштарынга туризмниң чаа төптерин, ол ышкаш Гаваналың Барловенто районунга яхт-клубту тургузарының базымнарын кылып турар.

Бо чылын Хосталга ортулуунга шаандагызындан хөй 200 муң аалчылар делегейниң он-он чурттарындан келир. Туристерниң келири улам ковудаар — Барыын Европаның болгаш Латин Американың хөй-хөй экскурсия фирмалары-биле чаа-чаа керээлерни чарып турар. Амгы үеде чурттар аразының туризми чылда ортумаа-биле 70 млн. доллар ажыг арыг орулганы Кубага берип турар. Удавас ол көргүзүг 100 млн. доллар ажа бээр.

Чүс-чүс муң даштыкы аалчыларны Хосталга ортулуу чүгле кайгамчыктыг пляжтары болгаш онзагай бойдузу-биле хаара тудуп турар эвес, делегейниң барыын чартыында баштайгы социалистиг күрүнениң дугайында шынныын дугайын билип алыр дээш күзел база хаадыктыдып турарын Хосе Луис Падрон демдеглээн.

ГФР. «Атомнуг ыжаныышкынга удур демниг демисежиилиңер! Европага боо-чепсекти дүжүрери болгаш чавырлыышкын дээш!». Ындыг кыйгырыглар-биле Боннга ол чурттуң төөгүзүнде тайбың талалакчыларының эң массалыг чыскаалы болуп эрткен. Ооң киржикчилери тайбың политиказын боттандырып чорударын, Барыын Европага чаа американ ракета-ядролуг чепсекти тургузарындан болгаш ГФР-ниң боо-чепсектиң база дайынчы техниканың үреглээшкиниг хевирлериниң шыгжамыры болдурарындан ойталаарынче кыйгырганнар.

ЧУРУКТА: чысклал үези. АДН—СЭТА-ның телефотозу.

ВСАП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының пленуму болуп эрткен. Делегей байдалының эң чугула айтырыгларын, а ол ышкаш Венгрия Улус Республикага сонгуулда системазын сайзырангайжылар айтырыгларын пленум чугаалажып корген.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневке тураскаал болгаш сактыышкынның минута ёзулап пленумнуң киржикчилери кылган.

Делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң шылгарангай ажылдакчызы, венгр улустуң шынчы өнүгү эш Л. И. Брежневтиң тайбың, социализм болгаш ниитилел депшилгези дээш демиселге улуг ачы-хавыяларын ВСАП ТК-ның Бирги секретары Я. Кадар пленумга онзалап демдеглээн.

Делегей байдалының эң чугула айтырыгларының дугайында дыңнадыгны, а ол ышкаш ВУР-та сонгуулда системазын сайзырангайжылар дугайында информацияны пленум чүүлдүг деп көрген.

ВЕНАДА ЧУГААЛАЖЫЫШКЫНЫАР

ВЕНА. (СЭТА). Төп Европада чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсекти деңге кызырар дугайында чугаалажыышкының [illegible] ээлчеглиг хуралынга ССРЭ-ниң делегациязының удуртукчузу элчин В. В. Михайлов чүве чугаалаан. Барыын талакы чурттарның керээ [illegible] шынгыы [illegible] болгаш деңг болурунуң база талалаарының [illegible] айыыл чок чоруунга когарал чедирбезиниң принциптеринге ук [illegible] дүүшпейн турарын айыткан. Бо дугайында делегацияның [illegible] парлалга конференциязынга дыңнаткан.

Янзы-бүрү медээлер

АЯН КИИРЕР

«Октябрь 30 чылы» совхозтуң тевү Баян-Тала суур чыл келген тудум чаартынып, ногаан, шиник суур апар чыдар.

Совхозтуң ажыл-ишчилери бо юбилейлиг чылда төрээн суурун чаагайжыдар талазы-биле элээн ажылдарны кылгылаан. Суурнуң Ленин кудумчузунда база Культура бажыңының, школа, уруглар ясли-садының чанында өзүп турар тарымал үнүштерге немей 738 дөс ыяшты немей олурткан. Чурттакчыларның күжү-биле күскү чаагайжыдылга хүннеринде Ленин кудумчузунда 1300 погон метр херимни септеп чаарткан. Кудумчунуң белдиринде ийи көвүрүгнү немей туткан, үш кудукту аштап арыглаан. Үстүнде бо кылдынган ажылдар суурну келир чазын улам аян киирери чугаажок.

А. ОНДАР.
Чөөн-Хемчик район.

ОЛЧАЛЫГ ОЙНААШКЫННАР

Күскү акша-бараан лотереязының ойнаашкыны Кызыл хоорайның чамдык чурттакчыларынга өөрүнчүг болган.

Столовайлар болгаш рестораннар трезиниң ажылчыны Е. С. Жарова 140 акша өртектиг чеек аржылды ойнадып алыр аас-кежикке таварышкан. Топ ажаалга кассазының ажылдакчылары: Е. Ф. Горлушкина — 49 рубльдиң самоварын, Е. П. Муромцева — 147-ниң хевизин, Т. А. Кошкарева 20 акша өртектиг хол майгынын түс-түзүнда ойнадып алганнар.

Акша-бараан лотереязының 9-ку үндүрүлгези 1982 чылдың ноябрь 19-та Курган хоорайга болур.

Л. ЧЕРЕПАНОВА,
улуг контролер.

АЪТТАНЫПКАН

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» совхозтуң механизаторлары, чолаачылары чылдың-на ээлчеглиг шөлээзинде тайганың арыг агаарынга дыштанып, аң-өлүк тывыжынга киржири чаңчыл болган.

Эрткен чылын совхозтуң эки тура аңчылары Чадааның «Хемчик» аттыг белеткел черинге 15 муң рубльдиң үнелиг кештерин дужааганнар. Аңчылар чымчак алдын диин, киш, ас тывыжындан аңгыда бөрүнү узуткаарынга идепкейлиг киржип турарлар.

Бо чылын база-ла ээлчеглиг шөлээзин алгаш, трактористтер Өлүк-оол Дарый-Хөө, Борис Седен-Сат, чолаачылар Сакир-оол Күргек, Кара-оол Донгак, Баң-оол Салчак, Ак-оол Күжүгет болгаш оон-даа өскелер тайгаже аъттаныпканнар. Совхозтуң эки тура аңчылары ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга күш-ажылчы белек кылдыр күрүнеге 16 муң рубльдиң аң-өлүк тывыжын дужаар дээш, Чадааның «Хемчик» аңныыр-тывыыш ажыл-агыйы-биле керээни чарып алганнар.

А. КАНЧЫЫР.
Бай-Тайга районну, «Мурнакчы» совхоз.

МАЛЧЫННАРГА

Мал кыштаглаашкынның чедиишкинниг эрттирер ажыл-херекке Сүт-Хөл эмнелгезиниң коллективи биче эвес үлүг-хуузун киирип келген.

Олар малчыннарның ажылынга доктаамал дуза-лажып, шефтерни бо-ла органнызастай бээр. Ажыл-агый эргелекчизи Канчыыр-оол Саттың удуртулгазы-биле 19 кижи «Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының хойжузу Дыртый-оол Монгуштуң Кара-Сут-Аксында кыштаанга шефтеп чорааннар. Олар үш кезек черге үс ... алгаш хураганнар кажааларын кырып дуглап, ... печказын септээннер.

Б. ОНДАР.
Чөөн-Хемчик район.

1982 ЧЫЛДЫҢ ССРЭ-НИҢ КҮРҮНЕ ШАҢНАЛЫНЫҢ ЛАУРЕАДЫ

Чогаалчы Григорий БАКЛАНОВ

МОСКВА. «Мөңгези-биле — он тос харлыглар», «Хеймер думмазы» деп тоожулар дээш чогаалчы Григорий Яковлевич Баклановка (чурукта) ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын тывыскан.

Г. Я. Бакланов 1923 чылда Воронежке төрүттүнген. Ол 1941 чылда школачы тургаш-ла, фронтуже эки туразы-биле чорупкан. Аңаа ол балыгланып, бертинген. Украина дээш тулчуушкуннарга Яссы-Кишинёв операциязынга, Болгарияны, Румынияны, Венгрияны, Венаны хостаарынга киришкен.

Г. Я. Бакланов дайын төнген соонда, 1946 чылда М. Горький аттыг литература институдунга кирген. Ооң баштайгы чогаалдары 50 чылдарда көстүп келген.

Чогаалчының ажылында кол черни шериг темазы ээлеп турар. Ол Ада-чурттуң Улуг дайынының болуушкуннарының дугайында дыка хөй тоожуларны бижээн, оларның аразында — «Карыш чер», «1941-ниң июль» дээш, оон-даа өске чогаалдары бар.

Евг. Вахтангов аттыг үлегерлиг театрда ооң «Кижилер канчап диригил» деп шиизин, ынчаарга Таганкада шии болгаш комедия театрында «Курларынар дынзыдынар!» деп, шиизин тургускан.

Баклановтуң сценарийлерин ёзугаар хөй-хөй фильмнерни, оларның аразында «Салют, Мария!», «Май ай турган» деп телефильмни тырттырган.

В. ВЛИКЖАНИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаы.

ХӨГЖҮМГЕ ОЙНАВЫШААН...

Амур Тогаачы шериг албазындан халажып келгеш, корум-чурум камгалакчыларының одуруунга кирген. Солдат кезеде солдат дижири дег Амур Лопсанович Тогаачы белен эвес ол ажылынга шынчы болуп арткан. Эрги райкүүскомунуң иштики херектер килдизинге ооң ажылдап эгелээни ол хүннерден бээр элээн үе арткен. Милицияның старшиназы Амур Тогаачы эки ажылдыгларның бирээзи.

А. Л. Тогаачы килдисте дежурный инспектор. Хүлээнген херээнге кызымак чоруу-биле эш-өөрүнүң хүндүткел, бүзүрелин ол удавайн чедип алган.

Амур Лопсанович хүлээнген ажылындан аңгыда, хөй-ниитичи. Уран чүүлге ол кончуг хандыкшылдыг, бот-тывынгыр артист. ССРЭ-ниң 60 чылынга алдаржыткан Эрзин суурнуң албан организацияларының, бүдүрүлге коллективтерниң аразында уран чүүл көрүлдезинге райкүүскомнуң иштики херектер килдизиниң бот-тывынгыр артистериниң солун программалыг концерти-биле аңаа бирги черни ээлээн. Милицияның старшиназы Амур Тогаачы сценага үнүп келгеш, кайы-бир хылдыг хөгжүмге ойнавышаан, ырлаптарга, азы шоодуглуг интермедия чугаалай бээрге, көрүкчүлер ону сонуургал-биле хүлээп алыр.

Хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалынга солдат А. Л. Тогаачының ажыл-херээ ындыг.

А. ТАВА.

УЛУГ АРТТЫ АШКАНЫ ДЕГ

1944 чылдың октябрьда совет улустарның акы-дуңма өг-бүлезинге тыва улустуң ыттаап киргени оон амыдыралында төөгүлүг үе-чада, шынар талазы-биле чаа үе-чаданың эгээн болган.

Ол үеде ТАР-га үжен чылдарда-ла тургустунгулаан колхозтар, чүгле дөрт хире кураажыл-агыйлар турган. Ынчан Тываның араттарының хөй кезии көшкүн, хуу ажылдыг артынышаан турган болганда, чоннуң амыдыралын үндезинни-биле чаартыры бирги черге айтырыы турган.

ТАРН-НЫҢ XII съездизи аттыг колхоз Эрбекке үжен чылдарда үндезилеттинген. Улуг-Хемниң бир адырының эриинге сайзыраан орган ооң төп суурунга бо чүс чылдың эгезинден-не орус тараачыннар чурттап чорааннар. Тыва Совет Эвилелинге каттышкан соонда партия райкомунуң бирги секретары болуп, Кызыл районунга ажылдап чораан болганымда араттарның амыдыралын чаартырынга киржип, ол улуг болуушкуннарны караам-биле көрүп чорааныма чоргаарланыр, бо бүгүнү утпайн чорууру мен.

1948 чылдың январьның чыккылама соок хүннериниң бирээзи чүве. Эрбекке колхоз клувунга хөй чон чыылган. Аңаа чүгле баштайгы колхозчулар эвес, харын хуу ажылдыг араттар база келгилээн. Артель кежигүннериниң ажыл-агыйы чылын орта түңнээн. Ук хуралга ол үеде райкүүском даргазы турган В. С. Чүлдүм-биле кады олуруушкан бис. Чыылган чоннуң хөй кезии херээжекнер. Эрбек колхозунуң даргазы Семен Петрович Астанин ажыл-агыйы чылын түңнеп туре, колхозчу чон мал ажылын хөгжүдүпшаан, чүгле тараан эвес, картофельди, ногааларны өстүрүп, оон-биле Кызыл хоорайны безин хандырып турар дээрзин демдеглээн.

— Артелиниң кижи кужу эвээш хомудаачыт-дыр. Колдуу херээжекнер болгаш элээди оолдар, уруглар ажылдап турар ышкажыл. А чоокшавыда араттар эмтежок, олар бисте чүге каттыжып албастар дээ?!— деп, ол чугаалаан.

Семен Астанин ол чер чурттуг болгаш ажок тывалаар, ук колхозту үндезилеттинеринден тура даргалаан кижи. Араттардан баштай суурда бажың-балгаттыг коммунисттер Борис Допчут биле Александр Удумбораны колхозче элдедип алган. Араттарны колхозтарже хаара тударынга олар чаа бажыңнарны тудуп, сууржудары, чаа колхозтарны организастап турупары ол үеде эң чугула айтырыгларның бирээзи турган. Оларны коллективизацияже хаара тударының дугайында айтырыгны ынчан партия райкомунга чугаалажып, канчаар-даа ажок чугулалаан көрүп турдувус.

Ажан Совет Эвилелинин составынга Тываның бактаап киргениниң соонда күрүнениң техника, специалистер, үрезин болгаш өске-даа чүүлдер-биле бүгү талалыг деткимче-дузазынга дапташ, араттар дүгле орус чурттакчылыг суурларда колхозтарга киргилээн эвес, харын өске-даа черлерге кодээ ажыл-агый артелиниң уставынга дүүштүр боттарының коллективтерин тургузуп эгелээннер. Ол ажылды боттандырарда кол чүүл — эки тураның болгаш демократтыгның принциптерин шынгыы сагып, ажылды организастааны. Коллективизацияны эң чугула социал сорулга — көшкүн араттарны суурлуң амыдыралче шилчидери-биле холбаштыр боттандырып чорутканы.

Ол үеде Кызыл районнуң девискээринге Эрбек колхозундан аңгыда Баян-Колга, Чербиге база колхозтар тургузулган. Чербиге С. К. Тока аттыг интернационалдыг состаттыг колхоз 1944 чылда тургустунган. Ону ТАРН кежигүнү Байыр-оол удуртуп, баштайгылар ол колхозту бижиглээрлинге улуун киирген. Ынчалза-даа районда ниитизи-биле ынчан арат ажыл-агыйларның чолаа ажыг хуузу көшкүн амыдыралдыг артышаан турган. Ынчангаш районга коллективизация дугайында айтырыг чугаадан ажыл-херекке шилчип ...

Январьның бир соок хүнүнде Эки-Оттуг деп черге парторганизация секретары Саманның бажыңынга коммунистер чыглып хуралдааннар.

— Биске колхоз тургузар болза эки-дир! — деп, Саман шиитпирлиг чугаалаан.

— А бистиң колхозувуска кирип-ле алгай силер — деп, сумуда кожазы Удумбора аңаа сүме каткан.

— Кирип алынар деп чугаалаарга-ла белен. Силерниң Эрбек-Аксында боттарыңарның бажыңнарыңар бар-дыр. А бистер силерниң колхозуңарга кирип алгаш, каяа кыштаар бис? Моон ырак-даа, таарымча чок хире-дир!— деп, хуралдың киржикчилериниң бирээзи чугаалаан.

— Бо ажыкның чугаазы-ла шын-дыр. Силерниң тараа тарыыр ажыглаадыг черинер чанында мышкажыл. Оон аңгыда арбуз, картошка, огурец, дээн ышкаш чүүлдерни безин өстүрүп турар дээн кай. А бис оларны амзап безин көрбээн, өстүрүп-даа билбес бис. Бүгү сумувус-биле силерниң колхозуңарже шуужуп турупберээнисс тарааны каяа тарыыр, малды каяа кадарып, одарладыр бис?

— Шын-дыр, эштер!— деп, илеткелчиниң Саман үзе киргеп.— Эрбектиң колхозчуларының амдынында бистер чоокка ажыл-херээн бүдүрбейнер. А бистер Баян-Колга боттарывыстың колхозувусту тургузуп алзывысса эки. Ында тараа тарып, суггарар чер делгем, хемниң суу база кожа болгай.

Ук хуралдың киржикчилери Биче Баян-Колга чаа колхоз тевүн тудуп тургузар, араттарны ынаар хаара тудар деп бир ун-биле шиитпирлээн. А хойжудар кыштагларынга чоорту бажыңнарны тудар...

Баян-Колдуң чоок-кавызынга көжүп чораан, аңгы-аңгы сумуларның араттары боттарының баштайгы хуралынга чыылгаш, шагдан тура улус чурттап чораан хем унунга колхозтажып каттышканнар. Ында одар-белчиир-даа, ажыл-лалга кирип, суггарып, тараа тарып, чаагай дүжүттүг ап болур чер-даа бар. Школалыг, эмнелгелиг, клубтуг суурлуң амыдыралды тургузуксаан көшкүн араттар хайнып үнген.

Райкүүском даргазы турган В. С. Чүлдүм ол хуралдан келгеш, партия райкомунуң бюрозунга илеткээн:

— Аңаа ажыл-ишчи-даа чон чыылдылар. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында фронтуга дузалап, хөй малды, белектерни кызыл-шеригге чоруткан улус. Кырган Эремек, Матпаа ышкаш активчилер фронтуга он болгаш оон-даа хөй бөш мыйыстыг бода малзы дузалааннар. Ам Совет күрүне колхозтарга тракторлар, автомашиналар садып алырынга, чуртталга бажыңнары, мал кажаалары тудуп алырынга хөй түңнүг акшаны үндүрген.

Уставты бадылаарда колхозчулар боттарының хуу ажыгылалынга бир аът, үш инек, он беш хой, өшкүдээ эвээш эвес мал арттырарын шиитпирлээннер. Ук хурал ёзулуг байырлал шинчилиг эрткен дугайын Чүлдүм райком бюрозунга ынчан илеткээн.

...Ол колхозтуң тургустунганы-биле кады Сесерлиг сумузунуң араттары кодээ ажыл-агый артелинге каттышкан. Аңаа коллективизацияның партия организациязының секретары Тамдын, суму даргазы Шагдыр суглар баштаан. Колхозту суму төвүнге тургузуп, ооң төп суурун даг эдээнге Сесерлиг хемчигештиң кыдыынга тудар деп дугурушканнар. Ынчангаш аңаа шаапа Германов дээргинниң ээлеп турган бажыңнын, районнуң сумуда магазининиң чанынга чаа ыяш бажыңнарлыг суур тургустунуп эгелээн.

М. ПАХОМОВ.
(Удаачылыг).

Кино болгаш көрүкчү

БЕРДИНГЕН КИЖИЛЕР

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилээнинин соонда, аныяк Совет республикага бергелер-ле хөй турган... Дижинге чедир чепсегленген Антантының капиталистеринге деткиткен ак гвардейжилер капиталистиг эрге-чагырганы катап тургузарын күзеп, бүгү-ле хоралакчы үүлгедиглерни кылып, базым бүрүзүнге шаптык ужуураштырарын оралдажып турган. Ынчалзажок контрреволюцияның кара сагыштыг планнарын политиктиг сереммилелиг копкатпайн келген диди-эрес совет чекистер баш бурунгаар сойгалап, чанзыжының ханныг-карадыг үүлгедиглерин удаа-дараазы-биле чайладып турганын «Дүргени... чажыт... губчека» деп онкүг, чаа уран-чечен фильм херечилээр. Чидиг демиселдерлиг, ханы утаадыглыг киноңу бо чылын «Мосфильм» киностудиязы үндүрген, ооң сценарийин Валерий Шульжик биле Оскар Волин чогааткан, а тургускан режиссёру — Александр Косарев.

Көрүкчүлерниң чоптуг макталын чедип алган бо кинонуң идейлиг утказы база ханы, ында патриотчу, интернационалчы утка-шывар синпиккен. Номчукчуларга солун-даа, кижизидилгелиг-даа болуру-биле ук кинонуң мындыг эпизодтарын чижекке киирип көрээли: япон шпионнуң полковниги-даа (артист Олег Ли), дерзии үүлгедиглери-биле бодунуң өмээржикчилеринге «маадыр» деп адаткан штабс-капитан Петров-даа (артист Олег Видов), чүгле ажык-кончаа сурерингe ынак саттынынчы ээр журналист Седов-Матюшинский-даа (Леонид Марков) чаңгыс-ла албанзалга суглуглер, олар кандыг-даа аргаларны ажыглап тургаш, хөй акша-мөңгүн холга кирип алырын, ада-чуртуннда эрге-чагыргазын катап тургузуп алырын күзеп турарлар. А бодунуң совет революсчулар боттарының сорулгазын эчис күзел-чүткүлдеринге шуут бердингенин кинo тоогуп турар. Улуг өртек үнелиг кыш-өлүкту дайзыннардан камгалап алыры-биле чорупкан эвээш саныг отрядтың кайда чаштынып бергенин болуун якут иви кадарчызы-даа, балыктын медалекчизи Петя Трофимов-даа, хып ээн чалыы гимназист үдекчи-даа черле сөглеп бербестер, оларны япон шпионнери Хитучидеп эгелээш актарның контрразведказы кээргел чогу-биле эттеп-эрииледп тургаш, араатаныг ёзу-биле байысаап турар.

Ынчангаш шак мындыг бижиг туруштуг, чаныш-сыныш чок ленинчи большевиктерниң ачызында Улуг революцияның өндүр чаагай херээ камгалаттынган-дыр дээр бодал көрүкчүнүн медерелинге артар.

Ак дээрбечилерниң чажыт планын билип алыр сорулга-биле өлүм чок командир Аксенов бодунуң амы-тынын артынга каггаш, дайзынның «кижээниичеe» бодунуң шуут киргени, аңаа биче-ле болза ат бол часканы, база балыглаа бол алдыртпайн чедип келгени чырыткылыг келир үе дээш чүму-биле бердингенинин дээди илерели болган.

С. САНДЮ,
көрүкчү.

БАШТАЙГЫ ОРУС ДЕМОГРАФ ЭРТЕМДЕН

Демография дээрге, чоннуң саны болгаш ооң кожуу шинчээшкинниң шинчилээр бүрүнгү эртем. Россияга ооң баштайгы үндезилекчизи М. В. Ломоносов турган. 1761 чылда бижээн демография талазы-биле баштайгы эртем ажылын «Россияның чонунуң өскени болгаш тарап нептерээни» деп адаан.

Ол эртем ажылын чүгле 1819 чылда «Бурунгу болгаш чаа сос-дыл сеткүүлүнге дончулап парлаан. Ынчаарда бегин хаан чазактың цензура комитеди ында «Шажының дорамчылаан бодалдар» бар деп айтыпкан турган. Шылгараңгай орус эртемден ол ажылга чоннуң өлүп-торттур, өлүп-чидер, кожук амыдыраар болгаш өске-даа айтырыгларын сайгарып көрген.

Ашак-кадай улустуң харназын ыгалы кандыг болур ужурлугул деп айтырыгны ол база шинчилээн. «Ашак кадайындан чедиден он хар чедир улуг болза чогуур» деп, ол санап турар. Ынакшыл чокка өг-бүле болуру чогумчалыг эвес деп, ол санаан. Соолзуредир өчедишкен кыстар-биле биче назылыг оолдарның өгленирин хоруап чарлыкты үндүрген.

Ломоносов өлүп-чидер чоруку болдурбазынче улуг кичээнгейни салып, өскүс уруглар азыраар бажыңнар ажыдарының чугулазын айыткан. Эртемдениң саналы хөй барбаан. Баштайгы ындыг бажыңны 1764 чылда Москвага, а дараазында чылда Петербургка ажыткан.

Ол бодунуң ук эртем ажылында хамаарышкаан харылзаарының болу бээр чылдагаанын шередип, ооң-биле демиселдин аргаларын айыткан.

Ол баштайгы демография эртем ажылы шылгараңгай орус эртемдениң эртем-билииниң хөй талалыг болгаш чоннуң кадыкшылы дээш көгүшпак демиселин чорааның херечилеп турар.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 16-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 9.00 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.15 — Аныяктарның чогаадыглары. 9.45 — «Крошштаттан келдивис». Уран-чечен фильм. 11.15 — Медээлер. 11.20 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Аъш-чем программазы — бүгү-ниитиниң херээ». Документалдыг фильмнер. 15.15 — «Бахтыг аялгаларын Светлана Бодюл күүседип тур». Фильм-концерт. 15.40 — Драматургия болгаш театр. Вс. Иванов — «14-69 дугаарлыг бронепоезд». 16.25 — «Бичии урут болгаш адыг». «Чуруп тур бис». Мульт-фильмнер. 16.45 — Делегей конкурстарының лауреады А. Гавриловтуң күүседези. 17.35 — «Космос харылзаазы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 17.45 — «Артиллерия маршалы К. П. Казаков-биле школачыларның ужуражылгазы».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — РСФСР-ниң Күрүнениң үрер хөгжүм оркестриниң концерти. 19.30 — «Кичээнгейлиг бол — довап!» Уран-чечен телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — Уран чүүл мастерлериниң концерти. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 01.05 — Спортчу программалар: Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Динамо» (Минск). «Динамо» (Тбилиси) — «Динамо» (Киев).

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. Өөредилгениң ийиги чылы. 12.35 — Ботаника. 5-ки класс. Үрезиннер. 12.55 — Сээң ленинчи библиотекаң. «Лев Толстой орус революцияның көрүнчүү дег». 13.40 — География. 6-гы класс. Австралияның үнүштери болгаш дириг амытаннары. 14.10 — «Хүннүң хады». Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.30 — Генрик Ибсен. 15.15 — ПТУ сургуулдарынга — Эстетиктиг кижизидилге. 15.45 — Медээлер. 15.55 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Концерт мурнунда». Телефильм. 18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Уругларга фильм. «Агаар шары чүге ужа бергенил». 19.00 — «Азия тевү». Информация-публицистиг программа. 19.15 — Киножурнал. 19.25 — Чарлалдар. 19.30 — «Челкаш». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Хүрүмнетпен оолчугаш». Мультфильм. 3-кү кезээ. 20.15 — «Ангола бөгүн». Телеочерк. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Хевээр арткан иштс». Уран-чечен телефильм.

ТУБЕРКУЛЁЗКА УДУР ПРОФИЛАКТИКА

Бистиң чуртувуста туберкулёз аарыглары кескүзү-биле эвээжээн. Ол дээрге чүгле эмчилерниң ачызы эвес, а партия, чазактың кижиниң чаагай чоруу дээш, санитар-эпидемиялыг хемчеглерни чорудуп, амыдырал-чуртталганың байдалын экижидкенинин түңнели-дир. Туберкулёз аарыгларынга удур алган хемчеглерниң чедиишкини туружок, бистиң республикада ук аарыг ам-даа бар болуп арттынышаан. Туберкулёз аарыгларынга удур демиселди ылаңгыя уруглар ортузунга, чорударлы чугула.

Улуг болгаш биче кижилер туберкулёзтан, аарыгның өскүлдүкчүзү организмче киргенде аарый бээр. Ооң кол ... оон дүкпүзүнге туберкулёз микробтары чоруур. Аарыг кижиниң дүкпүзүнге туберкулёз микрову тодарээнда, ону ажык хевири деп адаар. Уруглар өпле туберкулёзунуң ажык хевиринин холдуунда улуг кижилерден халдадып аар. Бир эвес шак ынчаар аараан кижи аксын, думчуун, чодуруп, азырып, чугаалажып турар үеде думчук аржыылдыбиле дуглавас болза, туберкулёз микробтуг чарлазын бо дун долгандыр чаштадыптар. Оон чоогунда турган уруг демги микроб тараан агаарны тынгаш, туберкулёзтан дораан аарый болур. Ынчалзажок аарыг тарааарының чаңгыс оруу ол эвес. Долгандыр чаштаан чараа эт-херекселге илдик хепке шалага кургааш, доозун-биле агаарже кодуртур. Уруглар халдавырлыг доозунну тынгаш, туберкулёзтан аарыыр. Шалага холдарыбиле ... чаш уруг микробтуг доозунну бодунга хирлендирип сиңирер. Ындыг хирлиг холдары-биле чемнеп ... тыр мага ботче халдадыр.

Аарыг кижиниң думчук аржыылын, иштики хевин, чоттунар аржыылын, орун-дожээн, аяк-савазын дамчыштыр туберкулёз халдаар. Аалы туберкулёз аарыглыг уруглар бүгү санитарлыг дүрүмнү сагывайн баарга, ажы-төлүнүң кадыынга озалдыг. Ынчангаш урутну туберкулёз аарыглыг кижилер-биле харылзаштырбаза эки. Эң кол чүве ботгускайлаң арыг-шеверни шыргы сагып, бажың-балгатты доктаамал арыг-силиг тудар апаар. Туберкулёз аарыглыг кижи уруглар-биле харылзаазының кичээнгейлиг болдурар болгаш, оларны ошкавас, холу-биле тутпас, ойнавазы эки. Чаңгыс орунга удуп болбас.

Ындыг аарыглыг улустуң орун-дожээн өске оралге тускайлап бээр. Бир эвес чурттап турар оразы чаңгыс болза, уруглардан орунну ырак тургускаш, мурнун ... каар. Өрээл иштин доктаамал арыг-силиг тургузар. Ол пөс биле чодар, чуур, агаарладыр. ... ырап-ла уруглар чок черге кылыр.

Аарыг кижиниң дүкпүзүн ыяап-ла дуглаар шилге тургузуп, хлораминниң ээлдириге аштап, чуур. Уругларга туберкулёз аарыгларын болдурбас дизе, организмин дадыктырары онза чугула. Агаар, хүн ванналары, ол болгаш Күргег пөс-биле магабот-ту чолары, үргүлчүнүң селгүүстээшкини, шын хүн чуруму, күш-культура кылыры, спорт-биле оннуктежири организмни дадыктырарынга дузалаар.

Туберкулёзка удур хемчеглерни чорудары үре-түңнелдиг. Төрүттүнгеш-ле 5—7 хонуп чорда, камгалал тарылганы чорудар бээр. Ол тарылганы ээлчеглиг катап-катап чорудар. Ындыг тарылганы 7 харлыында, 11—12 болгаш 16—17 харлыг тура кылыр. Тарылганы баш бурунгаар эрткен уруглар туберкулёзтан 10 катап эвээш аарып турар. Бир ... ук аарыгдан аарыза-даа, чиик хевирин эртер болгаш дүрген эмнеттинер.

А. МАТЛАКШИН,
республиканың туберкулёз аарыгларынга удур диспансериниң эмчизи.

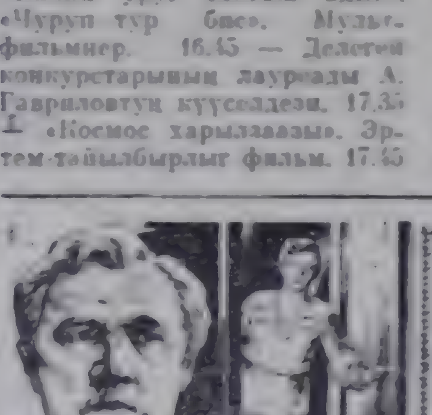

«Мосфильм» киностудияга тырттырган «Хууда амыдырал» деп чаа кино республиканың киноэкраннарынга удавас үнүп эгелээр.

Тываның күрүне филармониязы ажылдакчыларын хандырары-биле чаагайжыды туттунган квартираларны хөлезилеп ап турар. Төлевири дугуржулга ёзу-гаар.

Санал киирер кижи Тываның күрүне филармониязынга 9 шактан 18 шакка чедир кээп болур.

Тываның күрүне филармониязы — контролёрларны, администраторну, баянисти, эстрада-цирк коллективинге артистерни, пианисти чалап тур.

Айтырар чери: Тываның күрүне филармониязы. Телефону 2-46-03.

Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелели — бүдүрүлге лабораториязынга инженерлерни болгаш электромеханиктерни, радио база телевидение бөлүүнге инженерни, улуг инженерни, почта харылзаазының инженерин, башкарылга пунктузунга диспетчерни.

Айтырар чери: Кызыл хоорай, Тыва АССР-ниң харылзаазының бүдүрүлге-техниктиг эргелели.

Кызылдың «Алёнушка» уруглар сады — кижизидикчилерни, ажыл-агый эргелекчизин, поварны.

Айтырар чери: **Кызыл хоорай, Дзержинская кудумчузу, 8. «Алёнушка» уруглар сады.**

АГААР

Бөгүн республикага бүргек агаар, чамдык черлерге биче хар чаар. Хаттың дүргени секундада 5—12 метр. Агаарның температуразы дүне 24—27, хүндүс 10—15 градус соок.

Кызылга шокар булуттаар, дүне агаарның температуразы — 18—22, хүндүс 13—15 градус соок.

КИНО

НОЯБРЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Адырлымышкын» 9.30, 12.10, 15.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Алдын аът мунган кижи» 9.30, 11.00, 13.30, «Өннүк» киноклуб 15.00, «Кинг-Конг гриппи» 17.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дүргең, чажыт, губчека» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Тегеран-43» 17.00 шакта.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыы № 3. Телефоннары: Редакторуу 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2928.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыы № 1).

ТС—01309

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 266 (12056) | 1982 чылдың ноябрь 17, среда | 1925 чылдан үнүп эгелээн | Өртээ 3 кеп.

ЛЕНИНЧИ УГЛАНЫЫШКЫН-БИЛЕ

Бо хүннерде СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Леонид Ильич Брежневтиң мөчээнин аар-берге чидириглиг бүгү совет улус, делегейниң ажылчын ангызы, ССР Эвилелиниң даштыкы өңнүктери ханы кажыыдал-биле ёзулап эрттирип турар. Коммунистиг партияның, Совет күрүнениң, делегейниң коммунистиг, ажылчын болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы, СЭКП-ниң ленинчи штавының — ооң Төп Комитединиң ийи он чылдарда удуртукчузу, Совет күрүнениң баштыңы мөчээн.

Бистиң чуртувустуң амыдыралынга өндүр улуг үүле-херектери — индустриализация болгаш кодээ ажыл-агыйының коллективчизастааны, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң төөгүлүг тиилелгези, дайын соонда улус ажыл-агыйының катап тургузуушкуну, космосту шиңгээлээри, экономиканы, эртемни болгаш культураны хөгжүдеринге бистиң чедиишкиннеривис ооң ады-биле шуут холбашкан дээрзин 1982 чылдың ноябрь 12-де болган СЭКП Төп Комитединиң ээлчег чок Пленуму демдеглээн.

Партияның болгаш күрүнениң дээди албан-дужаалдарынга Л. И. Брежневтиң ажыл-чорудулгазы бистиң Төрээн чуртувус сайзыраңгай социализмниң үе-чадазынче кирген үелери-биле, ниитилел амыдыралының чаңы-бүрү адырларынга чижеглээр чүве чок ёзулуг өндүр улуг түңнелдериниң бедииче үгениңбиле чарылбас тудуш холбалыг. Ол болза ажылчын ангының, колхозчу тараачыларның буурулбас эвилелиниң, кижилерниң — совет кижилерниң социал болгаш интернационалчы чаа ниитилелдиг чоруу боттанган чурттуң бүгү нацияларының болгаш биче улустарының акы-дуңмалышкы найыралының шынар талазының чаа байдалдыг болу бергениниң үези болган. Ол болза ССРЭ-ниң Конституциязы — Үндезин Хоойлузу бүгү улустуң хүлээп алганының, бистиң ниитилелдивисте морал-политиктиг чаагай байдалдың, кижилерге идегелдиң болгаш хүндүткелдиң, тайбыңжылганың база бүзүрелдиң быжыкканының үези болган. Ынчаарга мында эң кол чүүл — ол дээрге делегейниң дүжүүрлүг чоруун чавырылдырары дээш, социал экономиктиг удурланышкак системаларлыг күрүнелерниң ак сеткилдиг, дең эргелиг кады ажылдажылгазы дээш ленинчи партияның, Совет күрүнениң тайбың шудургу демиселиниң үези болган.

Ол-ла үеде СЭКП-ниң XXIII, XXIV, XXV, XXVI дөрт съездилери кижи төрелгетенниң кичээңгейин хаара туткан турган. Ол съездилер чурттакчы чоннуң өзүп турар негеделдерин улам долу хандырарының сорулгаларын салгаш, күш-ажылдың кижилериниң дугайында партияның сагыш салышкынын, социалистиг тургузуушкунуң гуманизмин чаа күш-биле көргүскен. Ол съездилерге СЭКП амгы үениң байдалдарында бодунуң стратегтиг политиказын, ооң иштинде эгези СЭКП ТК-ның март (1965 чыл) Пленуму деп санаттынып турар, а ооң соонда ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында улам долузу-биле сиңниккен үр хуусаалыг аграр политиказының шугумун тодаргайлаан. Ол съездилер партияның, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң теоретиктиг чепсектерин улам байыткан, олар бөгүн марксчы-ленинчи эртемниң чардынмас кол тудуш кезээ боор турар. Тайбыңның программазының чүүлдери чогум-на бистиң партиявыстың съездилериниң шиитпирлеринден чер бөмбүрзээнге чаңгыланып үнген.

Ол болза тайбың тургузулганың үези болган. Коммунистиг партияга удурткан совет кижилерниң күш-ажылы-биле Советтер чуртунга чаа-чаа суурларны болгаш хоорайларны тудуп тургускан, хоолай дамчыдылгаларын база чазаглыг оруктарын салып кылган, БАМ-ның кан демир-оруун тудуп турар. Самотлорну болгаш Уренгойну ханызы-биле өрүмнеп, байлааш шиңгээтпен, ВАЗ, Кам-АЗ, «Атоммаш» болгаш өске-даа кайгамчык улуг бүдүрүлгелерниң чаа-чаа цехтери тудуп, ажыглалга кирип, оларга ажыл-херекти хайныктырып үндүрген.

Бистиң айтып, планнаан бүгү чүүлдеривистиң чамдыктары долу күүседиинмейн барган. Ол аажок улуг ажыл-чорудулгага четпестер болгаш бергелер тургулаан, оларны илередип база чайладырынче партия эвээш эвес күженишкиннерин угландырар ужурга таварышкан. Бистиң ажыл-херээвиске, В. И. Ленинниң айтып чорааны ышкаш, «бүгү делегей төөгүзүнүң чаа ажыл-херээнге, чаа чүүлдерге ындыг четпестер база бергелер турбайн барып болбас. Ынчалзажок бистиң чедип алган кайгамчык улуг чедиишкиннеривистиң өндүр улуун хереке албайн, чүү-даа бичелеп шыдавас. Ленинниң айыткан оруу-биле. Октябрьның оруу-биле бистиң социалистиг улуг Төрээн чуртувус аажок улуг чаа-чаа бурунгаар базымнарны кылган. Бистиң ниитилелививстиң экономиказы болгаш социал-политиктиг үндезиннери улам быжыккан болгаш кажангызындан артык күштүг апарган. Коммунизмче улам ыңай бурунгаарлаарынга идегелдиг магадылал тургустунган.

Ол шимчээшкин бичии-даа доктаавас дивес. Бистиң ынак Төрээн чуртувус өзүп, хөгжүп база сайзыраңгайжып турар, чидириг кажыыдал кайы-даа аар-берге болза, ол өндүр улуг чорудулганы үрей шыдавас. Салгалдар бот-боттарын салгажып, кижилер боттарының ажыл-хереэн, сагыш салыр чүүлдерин база планнарының эстафета ёзугаар бот-боттарынга дамчыдып бээр. Ленинниң айыткан оруу, угланыышкыны-биле чаа-чаа дайынчылар улам-на, улам бурунгаар баарлар.

Партияның угланыышкынының база ооң хүлээп ап турар шиитпирлериниң салгалдыг чоруу СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунга бүрүнү-биле бадыткаттынган. СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретарынга бир үн-биле соңгуттунган эш Ю. В. Андропов Пленумга чугаазынга: партияның XXVI съездизиниң болгаш ТК-ның ооң дараазында Пленумнарының тодараткан экономика, социал болгаш культура хөгжүлдезиниң улуг сорулгаларын боттандырары, Леонид Ильич Брежневтиң удуртулгазы-биле ажылдап кылдынган бистиң партиявыстың болгаш Совет күрүнениң иштики база даштыкы политиказының угланыышкыннарын амыдыралга чайгылыш чок боттандырары — бистиң бирги черге сорулгавыс болур деп демдеглээн.

Коммунист бүрүзүнүң, Советтер чуртунуң ажыл-ишчи бүрүзүнүң мурнунда туруп турар хүннүң амгы сорулгазы болза, бодунуң ажылдап турар черинге, чурттаалгазынга боданар-ла хөй чүүлдерни кылып бүдүрери, өстүң планнарын, тургузукчу күш-ажылывыстың темпилериниң доктаамал өзүлдезин чедип алыры болур. Бо чүүлдү чүгле амгы байдал болгаш коммунистиг тургузуушкунуң планнарының хемчээлдери эвес, а харын партияның болгаш чоннуң мөңгүзин идей-политиктиг, материал-техниктиг болгаш социал-мөзү-шынар байдалы, сайзыраңгай социализм ниитилелиниң чедип алган аргалары негеп турар.

Амгы үе-чадада тургузукчу күш-ажылдың тодарган программазы бисте бар, ол дээрге — СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлери болгаш он бирги беш чылдың планнарыдыр. Ол шиитпирлер, ол пландар — партияның болгаш чоннуң ажыл-чорудулгазының идегелдиг идей-политиктиг үндезини. Оларның боттанышкыны моон соңгаар-даа совет кижилерниң амыдыралын улам ыңай экижидеринче угланган болур.

Бисте мурнакчы эртем, профессионал-мергежилге хамаарыштыр алырга, кончуг эки белеткеттинген ажылчыннарның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның хөй миллион кижилиг отряды бар. Бистиң ажылчын ангывыс, колхозчу тараачыннарывыс, улусчу интеллигенциявыс ажыл-херекчи, сагыш-чурумнут болурунуң, бүгү күженишкин-биле ажылдаарының, төрээн партиязының планнарын боттандырар дээш күженишкиниң демисежиириниң үлегер-чижээн кезээде көргүзүп келген. Бо хүннерде партия организациялары, бүгү коммунистер боттарының кичээңгейин миллионнарның күженишкиниң, чогаадыкчы күш-ажылының байдалын үргүлчүлээринче, ону улам хөгжүдеринче угландырып турарлар.

Бисте канчаар-даа аажок улуг экономиктиг күчү-шыдал болгаш чоннуң агээртиниис байлакшылы — бойдустуң кончуг хөй байлактары бар. Бистер оларны дүрген-биле ажыл-агыйга ажыглаар, чоннуң чаагай чоруунга бараалгадыр болгаш ол бүгү байлактарны чурттуң хөгжүлдезиниң келир үезинге бодап, хумагалыг, билдилиг ажыглаар ужурлуг бис.

Бисте өске социал байдалдарда чок болгаш туруп болдунмас-даа ындыг кураавырлар база бар. Мында чугаа болза совет кижилерниң политиктиг өндүр медерелдиниң чалбышпаттыг патриотчу чоруунуң, интернационалчы бүзүрелдиниң дугайында чоруп турар. Бистиң улузувустуң кады хире сырый каттышканын, бистиң чаңгыс чер чурттугларывыстың, оларның кайы-даа ажылдап турарындан, кандыг нация азы өнче улус болуп турарындан хамаарылга чокка, Ада-чуртунуң эргеажы, ооң салым-чолу дээш каны хире бүзүрелдиг ажылдап турарын, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга белеткел көргүзүп турар. Улуг Ленин социалистиг ниитилел — массаларның медерелдиг чоруу-биле күштүг деп демдеглеп чораан, ол сөстерни бистер үргүлчү бодап чоруур ужурлуг бис. Партия организациялары, коммунистер идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды моон соңгаар-даа улам ыңай күштедирер, сайзыраңгайжыдар болгаш ооң дээштиин чедип алыр ужурлуг.

Бистер Советтер чуртунуң тайбыңын камгалаар болгаш омзыгылаар дээш демиселге чедип алганы эң бедик ат-алдарны ышкаш ындыг чаалап алышкынынга дүрүм ёзугаар чоргаараныр турар бис. СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Коммунистиг партияга, совет улуска кыйгырыгында: тайбыңче бистиң куда-сорулгавыс өскерилиш чок. Бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүнге даянмышаан, ленинчи партия, Совет күрүне совет кижилерниң, социалистиг чурттарның ажылчын чоннарының, бистиң өңнүктеривистиң тайбың күш-ажылы бүзүрелдиг камгалаттынган турарын дээш моон соңгаар-даа бүгү чүвени кылыр деп байырлалдыг бадыткан демдеглээн.

СЭКП-ниң, совет улустуң мурнунда туруп турар сорулгалар кайгамчык улуг, оларны бүгү-делегей төөгүлүг деп дүрүм ёзугаар санап болур. Оларның боттанырынга кандыг-даа чигзиниишкин турбас. Ооң бүзүрелдиг бадыткалы — партияның политиктиг байлак дуржулгазы, дайынчы арга-шинээзи, улуг ленинниң чагыгларынга ооң чайгылыш чок шынчызы, массаларга ооң алдар-адының база салдарының улгатканы болур. Ооң бүзүрелдиг бадыткалы — совет ниитилелдиң, СЭКП-ниң, ооң ленинчи Төп Комитединиң долгандыр улам сырый каттышкан улуг совет улустуң бузулбас чаңгыс эвинде. Ооң бүзүрелдиг бадыткалы — боттарының коллективтиг баштыңчызы — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы кандыг-даа болуушкуннарының үезинде бодунуң хүлээлгезин алдарлыг-биле күүседип шыдаар деп чүвени эки билир совет кижилерниң күш-ажылга ынаанда, хамаатылыг арга-хүлээлгелерин медерелдиг билири болгаш идейлиг дадыкканында.

Ленинниң тугун бедик туттунуп, совет улус ленинчи партияның удуртулгазы-биле ленинчи оруктап улам бурунгаар бүзүрелдиг чоруп орар!

(«ПРАВДАНЫҢ» МУРНУКУ ЧҮҮЛУ)

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

«Тыва даг-дүгү тудуг» эгелелинде тудугжуларның беш бригадазы ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга уткуштур социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, он айларда тудуг-монтаж ажылдарының планныг онаалдазын ажыр күүсеткеннер.

Хоочун тудугжу Алдын-оол Күжүгеттиң удурткан коммунистиг күш-ажылдың бригадазы 60 аал чурттаар бажыңның тудуун шалыпкын чорудуп, планныг онаалдазын 112 хуу күүсеткеш, социалистиг чарышты баштап турар. Чыл эгезинден бээр 280,5 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээткен. Кара-оол Салчак, Виктор Савыл, Гараачын Ооржак оларның удурткан бригадалары база эки күш-ажылчы көргүзүглерлиг.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

БИРГИ ЧЕРДЕ

Күрүнеге эът садарының чыл планын «Россия» совхоз 115 хуу күүсеткеш, ол талазы-биле Таңды районда бирги черни ээлээн. Пландан ажыр 540 центнер эътти дужааган.

Бо чылын «Коммунизмниң херели», Тока аттыг совхозтарның сүт-барааны фермаларының коллективтери эки ажылдаан. Ол совхозтар күрүнеге сүт садар чыл планнарын хуусаа бетинде күүсеткен. Тока аттыг совхозтуң Куулузун сүт-барааны фермазының коллективи районда бирги черни ээлеп, эрткен он айлар иштинде сүт бүдүрерин эрткен чылдың бо үезинде деңнеелден 26 хуу өстүрген. Ынчангаш ССРЭ-ниң юбилейинге чедир 120 тоннадан эвээш эвес сүттү күрүнеге пландан ажыр дужаарып ол совхозтуң ажыл-ишчилери хүлээнген.

Бистиң корр.

БЫЖЫГЛААР ДЭЭШ

Он бирги беш чылдың ийиги чылының күзү малга дыка-ла таарымчалыг болду. ССРЭ-ниң 60 чыл оюн күш-ажылчы чедиишкин-биле уткуурувуска бо база улуг идиглиг.

Бо чылын төрүүр чүс хойга онаалтыр 118 хураганы алдым. Бо көргүзүглериниң кайызы-даа планда көрдүнгенинден болгаш социалистиг хүлээлгеден ажып турар. Ук чедиишкиннеримни моон соңгаар быжыглаар дээш ам-даа кызып ажылдаар мен.

С. САРЫГЛАР,
«Чыраа-Бажы» совхозтуң хойжузу.

ЭЧИС СОРУЛГАЖЕ ЧҮТКҮЛДҮГ, КЫЗЫМАК АЖЫЛДААР

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин Кызыл хоорайның партия-ажыл-агый болгаш идеология активи-биле дүүн ужурашкан.

Пленумнуң шиитпирлеринге дүүштүр хоорайның партия организацияларының, идеология албан черлериниң, бүдүрүлгелер болгаш организациялар удуртукчуларының шиитпирлээр ужурлуг чугула айтырыгларынга Г. Ч. Ширшин тодаргай доктааган. Хамыктың мурнунда чыл планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерни чугаажок күүседирин хандырарынче күженишкиннерин угландырары негеттинип турар. Күш-ажылчы коллективтерге организастыг болгаш харысаалгалыг чоруктуң, күш-ажылдың бедик сагылга-чурумунуң байдалын тургузары эргежок чугула. Ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидеринче кичээңгейни угландырар, материалдыг болгаш күш-ажыл курлавырларын долу ажыглаар, бүдүрүлгеге даалгаларын күүседирде камналгалыг болгаш ажыл-агыйжы болур, дең-деңги, таарымчалыг болгаш демниг ажылдаарынга, күш-ажылчы коллективтерниң планнарын чедиишкинниг күүседиринге мооңдактыг бүгү-ле чүүлдерге удур шиитпирлиг демисежир херек.

Күш-ажылчы коллективтерге болгаш чоннуң чурттап турар черлеринге кижизидилге ажылын күштелдирериниче, аныяктар-биле идей кижизидилгелиг ажылды улам-на идепкейжидеринче кичээңгейин угландырган.

СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң материалдарын калбаа-биле тайылбырлаары, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга төлептиг белеткенир талазы-биле масса-политиктиг болгаш организакчы идепкейлиг ажылды күштелдирери партия организацияларының, лекторларның, илеткелчилерниң, политинформаторларның болгаш агитаторларның чугула сорулгазы болуп турар.

Бистиң корр.

Кызылдың авиабүдүрүлгезинге чылдыңна чаа-чаа маркалыг самолёттар немежип турар. Ынчангаш оларга эки, шынарлыг техниктиг ажаалда чорударынга ханы билиглиг кадрлар херек. Бо ажылдарны Г. М. Немальцевке удурткан бригада эки чорудуп турар.

ЧУРУКТА: бригаданың кежигүннери Г. М. Немальцев, В. Түлүш Л-410 дээр чехословак самолёттуң моторун хынап турлар.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Ю. В. Андроповтуң Ф. Кастро-биле беседазы

Ноябрь 16-да СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң Кубаның Коммунистиг партиязының ТК-ның Бирги секретары, Куба Республиказының Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ф. Кастро Рус-биле ужуражылгазы болган.

Ю. В. Андропов куба коммунистерниң болгаш бүгү куба улустуң Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалын Ф. Кастронуң дамчытканы дээш четтиргенин илереткен.

Аъш-дунма ийи чурттуң удуртукчулары совет-куба найыралы ажылдажылганы улам хөгжүдериниң айтырыгларын чугаалажып көрген болгаш делегей байдалының чугула айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарын солушкан. ССРЭ-ниң болгаш Кубаның улустарының социалистиг интернационализмниң принциптеринге үндезилеттинген найыралын моон-даа соңгаар быжыглаары, тайбыңны быжыглаары, делегейниң чоннарының улустарының эргелеринге дүүштүр шиитпирлээри дээш демиселди уламчылаар деп шиитпирлерин ийи тала илереткен.

Беседа найыралдыг, чырык хамааныда, бот-боттарының бүрүнү-биле билчиришкин байдалынга эрткен.

Беседага СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы В. В. Шарапов киришкен.

(СЭТА).

Ю. В. Андроповтуң И. Ганди-биле беседазы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андропов ноябрь 15-те Кремльге Индияның Премьер-министри И. Ганди-биле беседа кылган. Анаа СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко биле Индияның даштыкы херектер министри П. В. Нарасимха Рао олар киришкеннер.

Л. И. Брежневти сактып тураскаарынга киришкени дээш четтиргенин Индияның чазааның баштыңынга болгаш найыралдыг Индияның чонунга совет тала илерегейлээн.

Бот-боттарын билчиришкен байдалынга эрткен беседага совет-индий кады ажылдажылганы моон соңгаар быжыглаары болгаш ханыладыры Совет Эвилелиниң болгаш Индияның улустарының эрге-ажыктарының бүгү талаларынга, бүгү-ниити тайбыңның болгаш делегейге аныыл чок чоруктуң хереэнге идиг болур деп ниити бодал илереттинген.

Индияның ССРЭ-де элчини К. Ахуджа болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. М. Александров олар беседага киришкеннер.

(СЭТА).

Ю. В. Андроповтуң Дж. Буш-биле беседазы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андропов ноябрь 15-те Кремльге АКШ-тың оралакчы президентизи Дж. Буш-биле болгаш АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульц-биле ужурашкан. Беседага СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко киришкен.

Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр кажыыдалын америк төлээлекчилер АКШ-тың президентизиниң болгаш улузунуң өмүнээзинден илерегейлээннер.

Л. И. Брежневтиң тураскаалынга АКШ-тың администрациязының талазындан хүндүткел дээш четтиргенин совет тала илерегейлээн.

Совет-америк харылзааларының принципиалдыг айтырыгларының талазы-биле кыска санал-онал солчулгазы база болган.

Тайбыңның политиказын хажык чок чорудуп турар, ийи чурттарның улустарының болгаш делегейниң байдалының кижилериниң эрге-ажыктарынга дүүштүр АКШ-биле харылзааларын бүрүн дең эргеге, хоорлашпазынга, бот-боттарының хулданнажыринге үндезилээш, тургузарынга Совет Эвилелиниң белени Ю. В. Андропов онзалап демдеглээн.

Беседага АКШ-тың ССРЭ-де элчини А. Хартман болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. М. Александров киришкен.

(СЭТА).

Найыралчы беседа

Ноябрь 15-те СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андропов Афганистанның Улусчу-Демократтыг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, АДР-ниң Революстуг чөвүлелиниң Даргазы Б. Кармальды хүлээп алган. Ол Л. И. Брежневтиң оршуушкулдулгазынга келген.

Ю. В. Андропов болгаш Б. Кармаль чылыг, эш хуузунуң ёзулунга боор эрткен беседа үезинде делегейниң амгы байдалының болгаш совет-афган ийи талалыг харылзаалар талазы-биле санал-оналын солушкан.

Ийи партияның төлээлекчилери СЭКП биле АУДП-ның аразында чанчыл апарган ак найыралчы харылзааларга сеткил ханымчалыгын илереткен болгаш ону моон-даа соңгаар улам хайгааралы, быжыглаарынче чүткүлдүг дугайын медеглээннер.

Беседага СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко болгаш СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев олурушканнар.

(СЭТА).

Ю. В. Андроповтуң М. Зия-уль-Хак-биле беседазы

Ноябрь 15-те СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андропов Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр Москвада келген Пакистанның президентизи М. Зия-уль-Хакты Кремльге хүлээп алган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң болгаш Пакистанның даштыкы херектер министри С. Якуб Ханның киришкени ол кыска беседага Афганистанны долгандыр болуушкуннарга хамаарышкан айтырыгларны принципиалдыг ёзу-биле көрген.

Беседага СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. М. Александров олурушкан.

Ю. В. Андроповтуң К. Карстенс-биле беседазы

Ноябрь 15-те СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң Германияның Федеративтиг Республиказының федералдыг президентизи К. Карстенс-биле беседазы Кремльге болган. Беседага СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко болгаш ГФР-ниң федералдыг канцлериниң оралакчызы, даштыкы херектер министри Г.-Д. Геншер киришкен.

К. Карстенс бодунуң чуртунуң улузунуң өмүнээзинден Л. И. Брежневтиң мөчээнинге холбаштыр кажыыдалды илерегейлээн.

Л. И. Брежневтиң тураскаалынга хүндүткел дээш Ю. В. Андропов четтиришкинин илерегейлээн.

Чардынган кероолерге болгаш дутуржулгаларга үндезилээш, ССРЭ-биле ГФР-ниң аразынга кандыг-даа талага ажыктыг кады ажылдажылганы моон-даа соңгаар хөгжүдеринге белени ийи тала бадыткаан.

Ол ышкаш беседа үезинде ийи талага сонуургаадыг чамдык делегей айтырыгларын база чугаалажып көрген.

Беседага ГФР-ниң ССРЭ-де элчини А. Майер-Ландрут болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. М. Александров олурушканнар.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ БЕЛЕК

Малды кыштан хүр ажырар дээш республиканың малчыннарынга кыйгырыгның эгелекчилерин деткивишаан, Өвүрде «Кызыл тук» совхозтуң ажыл-ишчилери кедээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садарының чыл планын хуусаа бетинде ажыр күүсеткеннер.

Күрүнеге эът садарының планы 50 центнер ажыр күүсеттинген. Юбилейлиг чылда совхоз 31 тонна дүк садар турган, херек кырында 32 тоннаны саткан. Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну белеткээриниң планы база күүсеттинген.

Боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип, шалыпчы ажылдап турар малчыннар хөй. Хорумнуг-Ой бригадазының хоочун хойжузу Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи Ооржак Севек 100 хойдан 97 хураганы камгалап, хойдан-на 1.4 кг дүктү кыргып алган. Ол Мөйналыкта кыштаан болгаш бажыңын чугайлап, септээн. Бодунуң өг-бүлезиниң күжү-биле 10 тонна сиген белеткээр турган, 32 тонна сигенни белеткеп, кыштаанга чедирген. Ол ышкаш Хорумнуг-Ойнуң хойжулары Төмүр Кара-Сал, Дөртен Ооржак олар тыва уксаалыг хой бүрүзүнден 1.8—2 кг чедир дүктү кыргаан. Саглы-Бажы бригадазының хойжулары Бертик-оол Саая, Мижит-Доржу Саая 100 хойга онаалтыр 95-97 хураганы ап, хойдан 1.5 кг дүктү кыргааш, дужааганнар. Олар 10—15 тонна чедир сигенни белеткеп алганнар.

Совхозта сарлык бригадири Очур Даваанның бригадазы малдың баш санын мендиажаап, сарлык өстүрер чыл планын 100 хуу күүсеткен. Ол бригадада сарлык кадарчызы, район Совединиң депутады А. Куулар төрүүр 100 сарлыктан 95 бызааны доруктурган.

Өвүрде «Кызыл тук» совхозта кыштаглаашкынга белеткел ажылдары эрткен чылга бодаарга элээн бедик темп-биле чоруп турган. Совхозтуң шээр малынга кыштаглаарының септелгезин дооскулаган. Бо ажылга Седей-оол Монгуш, Владимир Шожат оларның удурткан звенолары шудургу ажылдаан. Коммунист Д. Базыр-Саттың удурткан Чараш-Дыт сүт-барааны фермазының коллективи мал кыштаглаашкынынга организастыг белеткенип турар.

Н. ХЕРТЕК.

КОЛ ЧҮҮЛ—ОРГАНИЗАСТААРЫНДА

«Социалистиг чарыш массаларның чогаадыкчы ажыл-ижи-дир. Аңызын алгаш көөр болза, кижилерниң бедик медерелдиг болгаш идепкейжи чорууга ол үндезилеттинген болур. Ылап-ла ындыг идепкей бүдүрүлгениң курлавырларын дилеп тып, оларны ажыглаар киирериинге, ажылдың ажыктыг болгаш шынарының бедидериинге дузалап турар».

СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинден.

Съездиниң бо айтышкыннары партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының бо талазы-биле ажылынга кол черни ээлээр, а профэвилел организацияларынга дорт хамааржыр дээрзин бедик харыысалга-биле билип турар бис. Бистиң «Барлык» совхозта профэвилел комитеди ында парткомнуң удуртулгазы-биле ажыл-ишчилер ортузунга чарышты калбак нептереддиг, дээштиг кылдыр организастаар, ооң киржикчилериниң күжениишкиннерин планныг даалгаларны, социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче угландырар дээш сөөлгү чылдарда ажылды элээн идепкейжиткен.

Манаа кол чүүл чарышка совхозтуң бүгү ажылчыннарын хаара тудар, оларның аңгы-аңгы категорияларынга: саанчыларга, кадарчыларга, механизаторларга, хову ажылдакчыларынга, чолаачыларга болгаш өске-даа мергежилдиг кижилеринге чарыштың негелделиг таарымчалыг болзун дээш ону мергежилдери-биле аңгы-аңгы кылдыр кончуг кичээнгейлиг бодап тургаш кылган. Ынчангаш чыл эгезинде ажыл-агыйның удуртукчуларының база специалистериниң, хөй-ниити организацияларының төлээлекчилериниң киржилгези-биле ону бирден-бирээ чокка сангарын көргеш, ооң соонда бадылап турар.

Ол негелделерге кылыр ажылдың норма-чижээ, хемчээли база түңнелдерин үндүрериниң хуусаазы, тиилекчилерин шаңнап, мактаарының материалдыг болгаш моральдыг хемчеглери дээш өске-даа чүүлдерни тодаргай киирип турар. Чарышты хөйге көскү, калбак нептерелдиг болдурар дээш чамдык ажылдарны чоруткан бис.

Совхозтуң планныг даалгаларынга, социалистиг хүлээлгелеринге база чарыштың түңнелдеринге холбашкан көскү агитацияны болур-чогуур-биле дериш, шимеп кылган. Чарыш түңнелдерин база мурнакчы дуржулганы хөйге көскү болдуруп, нептередир дээш аас пропагандазындан, хана парлалгазындан аңгыда, район солунун, тус черниң радио дамчыдылгазын калбаа-биле ажыглап турар. Парткомга баламаан план ёзугаар совхозтуң удуртукчулары болгаш специалистери чарыш дугайында материалдарны каш удаа солунга бижээн, тус черниң радиозунун дамчыдылгазынга киришкеннер.

Социалистиг чарыштың калбак нептерелдиг, дээштиг болурунга түңнелдерни чогуур өйүнде үндүрери, материалдыг болгаш моральдыг шаңналдарны ооң негелделеринге дүүштүр ажыглаары эң чугула болгай. Бо айтырыгже совхозтуң дирекциязы биле профэвилел комитеди улуг кичээнгей салып келген. Манаа материалдыг-даа, моральдыг-даа шаңналдың ужур-дузазын, ооң деңнелгүүрүн таа чүвени көөрү чугула деп чүвени практикадан көрдүвүс. Ол ийиниң кайы бирээзин кедерээдип үдеткеш турар болза, арай таарымча чок чүүлдер база тургулап каар. Амдызында бисте тиилекчилерге материалдыг шаңналды кол дээн тыпсып турары чажыт эвес болгай. Моон соңгаар оларның кайызын-даа дүүштүр көөрүнүң айтырыын ханы биле өөренип көөр бис.

Чарышка ажыл-ишчилерни хөй-биле хаара тудупканындан ол улам калбак нептерелдиг, дээштиг база үре-түңнелдиг болуру чугаажок. Ниитизи-биле бисте 700 хире профэвилел кежигүннеринден 600 ажыг кижи ында хаара туттунган. Күш-ажылдың коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинде 200 кижи киржип турар. Саанчылар, хойжулар, механизаторлар, чолаачылар ортузунда чарыштың түңнелин кварталдап, чартык чылдап, а сезонну ажылдар үезинде ону 5—7 хонгаш үндүрүп келген.

Чарыш дээрге анаа-ла бир ёзу барымдаалаан чүүл эвес болгай. Ынчангаш ооң киржикчилериниң күжениишкиннерин планныг даалгаларны күүседиринче, кол ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш курүвеге садарын көвүдедиринче угландырып келген бис. Түңнелдер багай эвес. Бистиң совхоз республиканың болгаш районнуң ажыл-агыйларының аразынга социалистиг чарышка каш удаа тиилекчи болуп келген. А бо чылдың үшкү кварталында барыын зонаның совхозтарының аразынга чарышка база-ла тиилекчи болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдерниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун, акша шаңналын алган.

Черле ынчаш совхозтуң ажыл-ишчилери социалистиг чарышка идепкейлиг киришкиншаан, оң бирги беш чылдың ийиги чылында күжениишкинниг ажылдаан. Эрткен үш кварталдарда ажыл-агый курүвеге 425 тонна эътти садар турган, 478 тонна чедирген. 420 тонна сүт планныг 509 тонна, а 50 тонна дүктү — 61 тонна чедирген. Совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырының сүт-бараан фермалары, Адыр-Мажалыктың сүт-бараан фермазы, Ак-сы-Барлык салбыры кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер база садар талазы биле чарышка бедик көргүзүглерни чедип алган.

Ооң ангыда Бижиктиг-Хая салбырының хойжулары Болат Хомушку, Шактар Саая, Хөндөлең салбырында Чамзырын Хомушку, Чыжыма Монгуш, саанчылар Валентина Хертек, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты Күшкаш Көй-оол, чолаачылар Кара-оол Үпдүн, Андрей Моөктаар, Көртик-оол Сарыглар, тракторист Санаа Хертек, Кан-оол Ооржак болгаш өске-даа эштер хууда социалистиг хүлээлгезин күүседиринге бедик көргүзүглерни чедип ап, чарышка каш удаа тиилекчилер боор келген.

Совхозта ажыл-ишчилер ортузунга чарышты калбартпышаан, планнап ажыр продукция бүдүргени дээш база үзүктел чок хөй чылда ажылдааны дээш ажылчыннарга немелде төлевирин база берип турар. Бистиң чамдык малчыннарывыс төрүүр чүс хойга онаашкыр хураган база дүк алырының болгаш малга чем белеткээриниң планын ажыр күүсеткени база үр чылдарда үзүктел чок ажылдааны дээш чамдыкта хорыгга 500-тен 2 муң чедир рубльди ап турарлар. Ол чорук ниити ажыл-херекке улуг хуузун киирериге оларның сонуургалын улам улгаттырган.

ССРЭ-ниң 60 чылдыың юбилейин демдеглээр бо онаагай чылда социалистиг чарыштың ачызында чедип алган чүүлдерни улам быжыглап, оон бирги беш чылдың ийиги чылында эки ажылдаарынга быжыг магадылалды тургузуп-шаан, совхозтуң ажыл-ишчилери улам күжениишкинниг ажылдап турар. Ооң биле олар СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин Аъш-чем программазын күүседиринге боттарының төлептиг салыышкынын киирерлер.

И. САНЫЫК.

«Барлык» совхозта профэвилел комитединиң даргазы.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга

АЛИМЖАННЫҢ ШӨЛҮ

Казах ССР. Алимжан Бахтаевтиң ада кодаңындан шоо эгелээн болгаш кукурузаның чаагай дүжүдүн бээр тарылга ховузунче кагбарып чоруй барган. Күскээр чайын кукурузаның алдын ышкаш өңнүг сарыг мочактары хүн чырыынга херелденип турар...

Алимжанның ачазы болгаш кырган-адазы бүгү назынында мал кадарып, байларга хөлечиктеп чораан. Чер ажылын база ылыксап, тараа шөлүн күзеп турза-даа, бүгү чер — байларның турган. Алимжанның адазы хөлечик амыдыралдан хоңну калып, шыдашпайн, өске амыдыралды дилеп эгелээн: төрээн черниң мурнуу шынааларын, кадыр дагларны, карак четпес ховуларны эргий кезээн, Памирниң бедик сыныы ашкаш, Кыдаттың Синзяньга база четкен. Ынчалзажок революция мурнунда эки амыдыралды ол тыппаан...

...Алимжанның салым-чолу 50 чылдарның төнчүзүнде улам өөрүшкүлүг, улуг аас-кежиктиг болган. Адазының болгаш кырган-ачазының өскен, төрээн черинң кырынга Октябрьның Кызыл тугу ынчаарда дөртен ажыг чыл дүргүзүнда киискип келген. Ынчангаш ооң салым-чолу, амыдыралы адазыныыындан, кырган-ачазыныындан сыр өске болган. Ооң ачазының мал кадарып, байларга хөлечиктеп чораан черинге, Алатауга чаа суур тургустунган, «Октябрьның 40 чылы» колхоз сайзырап турар. 14 нацияларның төлээлекчилери ол колхозта эп-найыралдыг чурттап, ажылдап турар. Бахтаевти олар база акы-дуңма ёзузу-биле уткааннар. Ону колхозка хүлээп алган, бажың тудар черни хемчээп берген. А ооң соонда чаагайжыткан чурттаалга бажыңның тудуун берген: ындыг бажыңга кандыг-даа бай адааргаар ийик. «Октябрьның 40 чылы» колхоз дайын үезиниң хоозураашкынының уржуктарын ынчаарда ажып эртип турган. Колхозтуң ажыл-агыйы чоорту сайзыраан болгаш кукуруза өстүрер кылдыр специализастаттынган. Алимжан суггатчы болуп ажылдай берген.

Колхозтуң кукуруза шөлүнге Алимжанның чүткүлдүг күш-ажылын колхозчулар дораан-на эскерип каан.

— Звено удуртур, коллектив башкарар үеиң келгенкир, Алимжан—деп, колхоз баштаар черниң даргазы, ам Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Н. Н. Головацкий ашаа бир катап чугаалаан.

Ол улуг идегелге Алимжан өөрүп-даа, сүрээдеп-даа турган. Кадайынга ол дугайын чугаалаан. Кукурузачыларның өг-бүле звенозун тургузарын шиитпирлээн. Аал кодаңындан эгелээш, ынаажы угланыр кукуруза шөлүнүң делгеми—50 гектар.

Баштайгы чылында ооң звенозу гектардан 60 центнер кукуруза тарааны алган. Ынчалзажок чедип алдыганнынга ол доктаар дес бодаваан—өске звенолар оортан хойну саваалаан. Кукуруза тарылганың эң-не ажыктыг аргаларын Алимжан ажыглап, чемиштидилгелерни чогуур хемчээл ёзугаар шөлге чаштырган. Сөөлгү чылдарда звено бир гектардан-на 150 центнер кукуруза тараазын кудулатпаан, а план—90 центнер.

ЧУРУКТА: Бахтаевтерниң өг-бүлезинде.

ТАЙГА, СЫННАРДА ТҮЛҮКТЭЭН

Ыраккы Тере-Хөл сельпозунуң орулга киирер бир кол аңгызы аңнаар ажылы. Сельпонуң аңчылары ССРЭ-ниң 60 чылының төлептиг уткуур дээш эрткен чылдың түңнелдерин шүгүмчүлекчи ёзу-биле анализтеп, 1982—1983 чылдарның аңнаар сезонун чедиишкинниг эртирер талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни алган.

Бо сезонда олар диин, киш болгаш өске-даа үнелиг өлүг кештерин ниитизи-биле 21 муң рубль түңге белеткээр черинге дужаар деп планныг даалгаларлыг. Ынчангаш бистиң ажыг аңчылар Буе ишти, Оргу сыны, Хөл тайга ышкаш сыннарга баштайгы хар чааш, [illegible]

Бистиң Тере-Хөлдү бо чылдың [illegible] — бо дээрге хар оран дүжүп, тайгаларда ооң улуг эвес болуп турда. Тайга-сыннарда аңны арай ховар болгаш ноддуу хем эриктеринде [illegible]

Эрткен чылдарда бисте чамдык аңчылар аңнаар билеттерин узатпас, эккелген өлүүн өске кижи адынга дужаар, өскээр сайгарар чамдык фактылар тургулаан. Ындыг четпестерни бо аңнаар сезонунда шуут болдурбазының хемчеглерин ап турар. Билет узатпас чоруктуң хараазы-биле сельпо биче эвес торгаалдарга онаажып келген. Ынчангаш амгы сезонда узатпаан болгаш солуттунмаан билеттиг аңчылар-биле керээ чарбазының дугайында айтырыгны шыгжы тургускан бис.

Аңныр сезону

Эрткен аңныр сезонунда бистиң аңчыларывыстың белеткеп черинге дужааган өлүүнүң шынары эки болганын демдеглээр чогуур. Күрүнеге эки шынарлыг өлүг кежин дужааганы дээш Красноярскиже дужааттынган түңнелин бисте 31 хуунуң немей төлеп бериш турар. Бо база бистиң аңчыларывыстың кызымаккай ажылының түңнели болур.

Чыл бүрүде эки шынарлыг өлүктү дужаап, чымыштыг ишке эрес шудургузун, кызымаккай соруктуун көргүзүп келген арга-дуржулгалыг аңчылар бисте хөй. Оларның иштинде М. А. Сонам, С. Н. Мунзук, Б. Н. Тамаа, А. И. Найдан, И. Е. Шыырап, херээжен аңчы А. С. Шоюн, А. Ш. Баадыр, С. Л. Даваа, А. А. Читдең, С. Л. Шимит олар болгаш өскелер-даа эртенги сезонда хөй, эки шынарлыг диин кештерин дужаан, бичи эвес орулганы киирген.

Ыраккы тайгаларже аъттанган аңчыларны аъш-чем, он-чемзек-биле хандырган. Төрээн чуртувустуң байлаанга камныг, аңнаашы тыпкан ад-өлүүн чогуур негелдеге хүүштүр белеткеп, ону эң-не шынарлыг дужаарынче кичээнгейни күштеддирип турар бис.

Хүн бүрүзүн чеп ажыглап турган, аңчыларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн бедидер, тывыштыны көвүдедир, тайгага диншип чораан бо-дуунуң звенозундан аңгылаан чоруптар азы өске тайга-сыннарже шилчий бээр чоруктарны база болдурбас. Бригадалар, звенолар удуртукчуларынга дуржулгалыг аңчыларны томуйлаан. Керээ ёзугаар аңчы бүрүзү 250—300 чедир диин, 1—2 киш, өске-даа өлүктүң кештерин дужаарын хүлээнген.

Соруглар улуг: Ону боттандырар дээш аңчыларның чымыштыг ижи бо хүннерде кызыг-тулук. Баштайгы келген аңчылардан хоочун аңчы коммунист С. Л. Даваа — 169, аныяк аңчы Х. Багай-оол—84, Н. Сундуй — 77, Ө. Сундуй—68 диин кештерин дужааган. Ол ышкаш А. Манчын, А. Читдең, Т. Баадыр, А. Чамыян, өскелер-даа элээн эвес олчалыг келгеннер. Белеткел черинге дужааган кештер ноддуу бирги, ийиги сорттуг болуп турар.

Аңчыларның сөзү быжыг. Олар боттарының мурнунда соругдалгаларны күүседир дээш ийи дакпыр күжениишкин биле эрес-сорук ажылап тайга, сыннарда уламчылавышааннар.

С. КАРА-САЛ.

Тере-Хөл сельпозунуң баштаар черинин даргазының оралакчызы.

КҮСКҮ ХОВУ АЖЫЛДАРЫ

(Түңнел медээ)

Он бирги беш чылдың ийи чылының тараазы ажааттынган. Республиканың тараажылары 111 муң гектар черден 80 муң тонна тарааны ажаап алган. Нити дүжүт ортумаа-биле гектардан-на 7,2 центнер болган. Эрткен чылын 25 муң тонна тараа ажааттынган азы дүжүт гектардан-на 3,9 центнер турган.

Бо чылын Чөөн-Хемчик районнуң тараажылары чедиишкиннинг ажылдаан. Олар социалистиг чарыштың бирги черин алганнар. Ук район он муң гектар черинин тараазын ажааган болгаш гектардан-на 13,2 центнер дүжүттү алган. Барыын-Хемчик район ийи муң гектар черинин бир гектарындан-на 7,5 центнер дүжүттү ап, ийиги черни ээлээн.

Районнардан чарыштың эң сөөлгү черин гектардан-на үш центнер дүжүт алган Тес-Хем район ээлээн. Оон бичиилде дээрелээн район — тараалан Таңды. Бо районнуң тараажылары 32 муң гектар черинин бир гектарынга онаашпыр 5,6 центнер дүжүттү алган.

Ажыл-агыйлардан Карл Маркс аттыг совхоз гектардан-на 23,1 центнер дүжүттү ажаап алгаш, социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Манаа ук совхозтуң актылаан черинин хөй болганын демдеглээри чугула. А ийиги черде — гектардан-на 16 центнерни алган «Алдан-Маадыр» совхоз. Шуут тос совхоз гектардан-на он центнерден хөй тараа алган. Ынчаарга Барыын-Хемчиктиң «Хөн-Терезин» 14,8 центнерни гектардан-на ап турда, оон өске совхозтарының чеди центнерден эвээшти алганын айтыр апаар. Ындыг чижектер өске районнарда база бар. Чиңге-Бүрге, Бии-Хемде «Кызыл тараачын», Улуг-Хемде «ҮЛКА 25 чылы» совхозтар 10,3—12,7 центнер дүжүттү ап турда, өске совхозтарның дүжүдү оларның дең кезиинге безин четпес болган.

«Бызыгаар» совхоз 1,4 центнер, «Тес-Хем» 2 центнер, «Кара-Хаак» 2,4 центнер дүжүттү ап, үрезинни болгаш машина-техника, кывар-чаар материалдар чарыгдалын, ажыл төлевирин безин эгидип ап шыдаваан. Олар тараа ажаалдазынга база хөй чарыгдалды үндүрүп, улуг когаралга таварышканнар.

Республика ийи муң ажыг гектар черден чеди муң хире тонна картофельди ажаап алган азы гектардан ооң дүжүдү 29 центнер болган. Эрткен чылын ниити картофель-даа, ооң дүжүдү-даа ам тызындан барык-ла ийи катап хөй болган.

Районнарның чүгээр-ле — гектардан 63,5 центнерни алган Тожу. Чөөн-Хемчиктиң дүжүдү 13,5 центнер болган. «Кара-Хаак» 160 центнер, Дуржулга станциязы 111 центнер, «Барлык» 109 центнер, «Ак-Туруг» 107 центнер, «Тоора-Хем» 105 центнер дүжүттү бир гектарга онаашпыр алгылаан. А «Искра» совхоз гектардан-на 180 (дөрт шоодай), «Хендергей» 220, «Тере-Хөл» 250 килограмм картофельди бир гектардан алган.

КӨДЭЭ ТУДУГЛАРДА

«Тыва көдээ тудуг» трестиң тудугжулары ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга уткуштур чарышка бедик көрдүрээшкиннүг киржип турарлар. Кожуп чоруур механизастаттынган колонналарның тудугжулары бо чылдың эрткен он айларында 15787 дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн база 2500 бээр малга кажааларны болгаш оон-даа өске объектилерин ажыглалга кииргеннер.

Юбилейлиг чылда көдээге чурттаалга шөлүн тударының темпизин бедидерин чедип алыры КМК-ларның коллективтериниң социалистиг хүлээлгелеринде база көрдүнген. Эрткен он айларда Сарыг-Септе № 958 КМК, Чадаанада № 463, Кызыл Мажалыкта № 741 кожуп чоруур механизастаттынган колонналар чурттаалга бажыңнарын ажыглалга киирериниң пландарын эрткен айларда күүсеткеннер. № 741 механизастаттынган колоннаның коллективи он айларда 3800 дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн ажыглакчыларга хүлээткеш, ол талазы биле планын 105,5 хуу күүсеткен. Сарыг-Септе № 958 КМК-ның тудугжулары 1028 дөрбелчин метр планныг тургаш, херек кырында 1087 дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн дужааган.

№ 463 КМК-ның тудугжу бригадалары район төвү Чадаана хоорайда болгаш совхозтарда элээн каш чурттаалга бажыңнарының тудуун доозуп, 1300 дөрбелчин метрни чурттакчыларга хүлээткен. Ол-ла КМК-ның тудугжулары районнуң ажыл-агыйларынга 1500 баш шээр малга кажааларны база ажыглалга кииргеннер.

№ 957 КМК-ның тудугжулары 120 баш бода малга комплексти «Шивилиг» совхозта, 25 олуттуг чаа столоваяны «Хайыраканда» ажыглалга киирген.

«Россия» совхозта 140 орунныг уруглар садын № 585 кожуп чоруур мехколоннаның тудугжулары Октябрьның байырлалынга уткуштур ажыглалга киирени бичии чаштарга ёзулуг белек болган.

Көдээ тудугжулар чыл төнчүзүнге чедир ам-даа эвээш эвес туңнуг тудуг-монтаж ажылдарын шиигээдип алыры дээш каш дакпыр күжениишкинниг ажылдап турар.

Н. ООРЖАК.

Республиканың аңныр-тывыш ажыл-агыйларында аңныр сезону эгелээнден бээр ындыг-ла үр болбаан. Аңчылар баштайгы олчаларын хүлээп алыр пунктуларда дужаап эгелей бергеннер.

Тес-Хем районнуң аңныр-тывыш ажыл-агыйының чамдык аңчылары тайгалардан олча-омактыг ээп келгеннер. Оларның эккелген диин, киш болгаш өске-даа аңнарының кештери багай эвес шынарлыг болгулаан.

ЧУРУКТА: хүлээп алыр пунктунуң ажылдакчызы Виктор Лопсаң киш кештерин сорттап тур.

Т. КУНГАНЫҢ фотозу.

УЛАМ БЫЖЫГЛААР

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга уткуштур чарлаан социалистиг чарыш республиканың тудуг организацияларының аразында улам калбарган. Сөөлгү айларда тудугжулар 500 олуттуг автовокзалды, 55398 дөрбелчин метр шөлдүг чурттаалга бажыңнарын, 1176 олуттуг ниити билиг школаларын, 560 олуттуг уруглар албан черлерин, 120 орунннуг эмнелгени болгаш өске-даа тудугларны, культура албан черлерин ажыглалга киирген. Көдээ ажыл-агыйга ийи муң ынайыстыг бода мал турар кажааларны, 27,6 муң хой кирер кажааларны, 3,9 кубометр силос болгаш сенаж салыр черлерни, 1,5 муң тонна минералдыг чемишкиндиглер шыгжаар складтарны тудуп берген. Ол ышкаш 41,6 муң гектар шөлдүг оларларны суггаттыг болдурган, 18,9 муң гектар шөлдүг суггарылга дерилгелерин аже кылган болгаш өске-даа объектилерни чаарткан. Ниитизи-биле бо чылдың эгезинден бээр 1981 чылдың бо үези-биле деңнээрге 4,3 хуу кол фондуларны шиңгээдип алдынган.

Бо чылын чурттаалга амыдырал тудугларынга ажыглаттынар капитал салыышкыннары элээн улгаткан. Керээлиг ажылдарның ниити хемчээли эрткен чылдың январь-октябрь үезинде деңнээрге бо чылын 6,6 хуу өскен болуп турар. А дужаап турар объектилерде бөлээнниг тудуг продукциязы 19,2 хуу немелдениг апарганын демдеглээр херек. Ниитизи ажыл-херээнге боттарының улуг үлүүн «Тыва суг тудуг», «Тыва септелге тудуг» трестерниң, «Көдээ электри тудуг» трестиң септелге тудуг эргелелиниң, № 2 болгаш № 3 өрүк-тудуг участоктарының, № 1070 КМК-ның, «Ремсельбурвод» трестиң тускайлаттынган кожуп чоруур механизастаттынган колоннаның коллективтери кииргеннер.

Январь-сентябрь айларының түңнелдерин ёзугаар алырга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы 104,9 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 2,4 хуу өскен болуп турар. Бо көргүзүглер талазы-биле эки чедиишкиннерни «Кызыл тудуг» эргелели, «Тыва дагдүрүг» тудуг эргелели, № 18 тудуг участогу, № 463 болгаш 585 КМК-лар, «Тыва автотранстың» КМК-зы, «Востоксантехмонтажтың» КМК-зы, № 624 тускайлаттынган КМК, «Ремсельбурвод» трестиң тускайлаттынган КМК-зы «Кызылпесстройнуң» тудуг эргелели, № 833 тудуг эргелели, № 15 механизация эргелели, Коммуналдыг ажыл-агый министерствозунуң бот-оруңга-чарылгалыг участогу чедип алганнар. Бо коллективтер планныг онаалдазының чедиишкинниг күүседилгелерин чедип алган эвес, а харын эрткен чылдың бо үези биле деңнээрге элээн өзүлделиг болуруң боттандырып шыдааннар.

Ындыг болза-даа улуг ажыл-агыйның бо адырында чамдык чедиишкиннер бар-даа болза, олар улуг хожудаашкыннарны база болдурган. Кол фондуларны шиңгээдип алыр талазы-биле чыл планы чүгле 44,1 хуу күүсеттинген. Дыка хөй күчүлерни болгаш объектилерни ажыглалга киирериниң хуусаазын үскен. Капитал салыышкыннарының болгаш тудуг-монтаж ажылдарының доктааттынган акша-хөреңгизин 79,5 болгаш 81,6 хуу кылдыр ажыглаан болуп турар. Керээлиг ажылдар кылыр программазын тудуг организациялары 86,3, а бараанныг тудуг продукциязы бүдүрериниң чыл планын 42,6 хуу күүсеткен. Бо талазы-биле «Шагонартстрой» трест, «Красноярскгэсстрой» трестиң № 2, 3 КМК-лары, Сельхозтехкурвонуң септелге тудуг эргелели, НХМ-ниң капитал тудуг килдизиниң септелге-тудуг, контора азы чем үлеттүрүүнүң септелге тудуг-монтаж эргелелиниң [illegible] кыннарлыг ажылдааннар. Эрткен үени дургузунда «Тыва тудуг» болгаш «Тыва суг тудуг» трестер боттарының бир арга-курлавырларын долузу биле ажыглап шыдавааннар. Ындыг хожудаашкыннар бүдүрүлге объектилериниң, чурттаалганың болгаш культура албан черлериниң тудугларынга болгулаан. Ооң кол чылдагааны болза, күш-ажылдың организациязының багайында, ажылчыннарның ажылдап кылыышкынының кудузунда болуп турар.

Январь-сентябрь айларда 30 коллектив күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын күүсетпээн, 27 организация эрткен чылгы деңнелиндеен куду ажылдаан. Ооң уламындан 7 миллион рубль каража болган. Эрткен айларның дургузунда ниити тудугга онаашпыр алырга тудуг-монтаж ажылдарынга чарыгдал 0,3 хуу ажыг болуп турар. Элээн хөй тудуг организациялары камналгалыг эвес ажылдаан.

Чыл төнчүзүнге чедир ийи айлан эвээш үе арткан. Бо юбилейлиг чылда алган планныг онаалдаларын чедиишкиннинг күүседир ижин, республиканың тудугжулары бүгү арга-курлавырларын долузу-биле ажыглап, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн [illegible]

Т. МЕЛЬНИКОВА,

республиканың Статистика эргелелиниң килдис эргелекчизи.

ТУДУГЖУЛАРНЫҢ КҮЖҮ-БИЛЕ

Бо юбилейлиг чылда Улуг-Хем районнуң үдетпүр бүдүрүлгелериниң тудугжулары чурттаалга бажыңнарын, уруглар албан черлерин, культура төптерин ажыглалга киирер талазы-биле планныг онаалдаларны чедиишкиннинг боттандырып, ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур калбарган социалистиг чарышка эки киржип турарлар.

Эрткен айларның дургузунда районнуң чурттакчылары 8 муң дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн алган. Ол дээрге, эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге, ажыл-ишчилер чурттаалга шөлүн 23 хуу хөйнү алган болуп турар. Юбилейлиг чылда «Красноярск ГЭС тудугу эргелелиниң № 2 КМК-зы чурттаалга бажыңнарын 2,3 катап, а № 3 КМК 21 хуу хөйнү ажыглалга кииргеннер.

Чыл эгезинден бээр Чаа-Хөл суурда 140 урутга велисаа, Хайыраканда 10 котёлдуг оалга төвү, 624 вереннеги [illegible], 14 машина кирер гараж болгаш Чаа-Шагаан-Арыг хоорайга 624 олуттуг школа комплекизи, 8,5 километр суг дамчыдылгазы, кол насос станциязының тудуу болгаш өске-даа объектилер ажыглалга кирген.

Ш. ИРГИТ.

АМЫДЫРАЛЧЫ ХАРЫЛЗАА

(Сүмележип чугаалашкан)

СЭКП-ның XXVI съездизинге Отчёт илеткелинге Л. И. Брежнев: «Ажылчы чоннарның чагааларын болгаш саналдарын партияның масса чон-биле амыдыралчы харылзаазының эң чугула оруу болбушаан, кайгамчык улуг ужур-дузазын көргүзүп турар. Партияга кызыгаар чок бүзүревишаан, ажылчы чон ниитилел амыдыралында-даа, боттарының хууда амыдыралында-даа тургустунуп келген айтырыгларны салып, четпестерни шүгүмчүлеп турар» — деп онзалап демдеглээн.

Бистиң партия, совет, ажыл-агый органнарынче чоннуң чагааларын-биле ажылдың хевирлерин база методтарын улам ындаа сайзырангайжыдып, хомудалдарны болдурар бээр четпестерни база оон чылдагааннарын чайладыр талазы-биле тодаргай хемчеглерни чорудуп, чер-черлерге ажык чагаалар хүннерин эртирерин практикалап турар апарган. Чоокта чаа ындыг ажык чагаа хүнү Барыын-Хемчик районнуң Биче-Тей суурга болуп эрткен.

Суурнуң чурттакчыларының социал амыдыралында, эң ылаңгыя сөөлгү он чылда хөй-хөй чаартылгалар болгулаан. Амыдырал хандырылга комбинадының салбыры, ийи каът үрүглар сады, көдээ Совет күүскомунуң бажыңы, школа интернады, столовая, машина-трактор мастерскаязының кызыл булуңу, телекөрүлде суурга, «Шекпээр» совхозтуң 200 инек кирер комплекстиг сүт-бараан фермазы сөөлгү чылдарда тургустунган. 620 олуттуг, спорт залдыг ийи каът чаа школазы тудуп турар. Суурда ийи магазин, харылзаа салбыры, эмнелге пункту, столовая, чунар-бажың ажылдап турар. Кызыл-Мажалык-биле Шекпээр аразында автобус хүнде 4 катап чорып турар. Моон алгаш көөрге, чоннуң ажылдап, чурттаарынга байдал таарымчалыг.

Ындыг турбужа ол суурнуң чурттакчыларындан сөөлгү үеде «Шын» солун редакциязынга хомудалдыг, шүгүмчүлелдиг чагаалар удаа-дараа кээп турар. Чогум ол чылдагаан-биле ол суурга чоокта чаа ажык чагаа хүнүн эрттирген.

Ол хүн кежээкиниң 6 шак үезинде Биче-Тей суурнуң Культура бажыңының чанынга чон уурук-суурукта чыглып эгелээн. Совхозтуң удуртукчулары, тускай эртемниглери болгаш район төвүнден база хөй удуртур ажылдакчылар келгилээн. Ол кежээ Культура бажыңынга черле хөлзээшкинниг болган. Кежээге белеткел база үргүлчүлеп турган, Ажык чагаа хүнүн организастаарынга келген харысалгалыг эштер «Шын» солуннуң адресинге келген совхозтуң ажыл-агыйында, ажылчыннарның амыдырал-чуртталгазында бар чамдык четпестерни шүгүмчүлээн чагааларның утка-шынары-биле таныжып, ийи хүн бурунгаар суурнуң хөй кижилер чыглыр черлеринге асыылаан айтырыглар, негелделер, саналдар хаарджактарын база ажыткан. Ол айтырыглар-биле таныжып, хамааржыр кижилерге харыы бээр кылдыр үлегилээн.

Кежээкиниң 7 шакта чон залга долдур олурупкан. Суурнуң чурттакчылары-биле ажык чагаа хүнү эгелээн. Чон-биле ол ужуражылганы улус депутаттарының Барыын-Хемчик район Совединиң күүселдечи комитединиң даргазы Ш. Д. Ооржак ажыткаш, «Шын» солуннуң редактору В. С. Шаравинге сөс берген.

В. Шаравин ажылчы чондан янзы-бүрү темаларга хөй чагаалар «Шынның» адресинге кээп турарын, ол чагааларда кижилерни дүвүреди, сагыш-сеткилдин өйүп келир чамдык айтырыгларга доктаарган.— Бо кежээни эрттирип турарывыс-даа болза аңаа эвес-тир. Силерниң суурдан редакцияга келген чагаалар иштинден. Ынчангаш оларның дугайында чугааны ам эгелээр-дир бис. Ол дугайын ажыт-чажыт, ниити-кара чогу-биле чугаалажып көрээлиңер—деп, ол чугаалаан.

Редакцияның болгаш ажык чагаа хүнүнүң президиумунуң адресинге келген чагааларда, айтырыгларда ажыл-агыйларда бар четпестер дугайында шыңгыы шүгүмчүлелдер, частырыгларны ажып эртериниң талазы-биле саналдар, негелделер, сүмелер хөй болган. Хурал чорууп турар үеде улус бижимел-биле болгаш аас-биле айтырыгларны база салып турган. Ол шүгүмчүлелдиг чагааларның иштинден дараазында айтырыглар суурнуң чурттакчыларындан хөй салдынган:

1. Сөөлгү үеде Кызыл-Мажалык — Шекпээр аразының автобузу чорбастай берген чылдагааны чүдел?

Ол айтырыгга харыыны районнуң АТБ начальнигиниң оралакчызы В. Шарабурко берген:— Ол четтиг айтырыг-тыр. Чамдык техниктиг чылдагааннар-биле база кондукторларның чедишпези-биле автобустар чорбайн турган. Автобустар удавас чорууп эгелээр. Ынчалза-даа пассажирлерниң талазындан соңга шилин буза шавар, чолаачыларны өйл, бак сөглээр, харын-даа хол чедер хулиганныг, үрегдекчи чүүлдер туругулаан. Ынчангаш бир чолаачы ажылдаарындан шуут ойталаан.

Шынап-ла, ажык чагаа хүнүнде илереп болза, суурнуң чурттакчыларының аразындан аажы-чаңы совет кижиниң мөзү-шынарынга таарышпас чамдык тоолеп чок кижилер автобус чолаачызының ажылдаарынга шаптыктап, чолаачыга хол чедип, боттарының кижи дурзу чок аажызын көргүзүп турганы шын болган. Ындыг хулиганныг кижилерниң үүлгедиглерин удуртур ажылдакчылар, суурнуң чурттакчылары, автобуска чораан пассажирлер-даа тоомча чок көрүп, оларның ынчаар «хостуг чаннаарын», карак ажыт эрттирип турганы илдең. Оларны ынчаар амдажытпас, дораан хемчег ап, томаартыр, чоннуң чыыжын кылгаш, чогуур түңнелдин үндүрер турган.

2. Бисте радио, телефон орта ажылдавастаан, харылзаа баксыраан, ону экижидерниң аргазы бар бе?

Ол айтырыгга районнуң харылзаа белдириниң начальниги Р. Күжүгеттиң харыызы:— Силерде АТС-тиң тудуу дооступ турар, оон дериг-херекселдерин удавас алыр бис. Оон соонда ол бүгү экижиир.

3. —Суурнуң чунар бажыңы 4 ай ажылдавайн келген болгай, ам кажан ажылдап эгелээрил?

— Чунар-бажыңны ажылдадыр, оон септелгезин доозар дээш бис эвээш эвес акша-түңнү-даа, күштү-даа үндүрген бис. Ам ында кылыр ажыл эвээш арткан, удавас ажылдап эгелээр. Моон мурнунда бир удаа кылып каарыска, үрегдекчи кижилер соңга шилдерин буза шаккылааш, суг системазы дамчыыр хоорзаларның краннарын одура хирээлеп каапкан болган. Мындыг харыыны чыылганнарга совхоз директорунуң оралакчызы М. Монгуш берген.

Хуралга санал берген совхозтуң кол экономизи Дентей-оол Монгуш болгаш өске-даа эштер чурттакчыларның аразында чүгле эккелиннер дээрге ынак, азырадыкчы хөөннерлиг, күрүнениң өнчү-хөреңгизинге хам хайыра, ээ харысалга чок кижилер барын, бо талазы-биле өг-бүле кижизидилгезинде ам-даа хөй четпестер барын сеткилин дүвүреп чугаалап турганнар. Бо айтырыглар талазы-биле көдээ Совет күүскомунуң, совхозтуң дружина чөвүлелиниң, комсомол комитединиң, эш хүү судунуң, херээженнер чөвүлелиниң ажылында база хөй четпестер барын кежээниң киржикчилери чугаалашкан. Чогуур үезинде дүвүрээзинин көдүрүп, чоннуң хуралын чыггаш, айтырыгны аңаа чидии-биле тургузуп, шиитпирлээр, буруулуг кижилерни илередип, оларны долгандыр шыдажыр аргажок байдалды тургузар турган.

4. — Магазинге хлеб чамдыкта келбейн баар, келгенде курган, кадып калган хлеб келир, моон чылдагааны чүдел? Бистиң ясли-садиктывыс сүт, үс, сметана-биле район хандырып болур бе? Магазинге чүге эвээш бараан кээп турарыл?

Район эргелекчизи Марк Аракчаа ол айтырыгларга мынчаар харыылаан:— Силерниң ясли-садигиңерни сүт, үс, сметана аймаа-биле совхоз боду хандырар ужурлуг. Магазинде бараанныг эвээш бооп турары силерниң садыгжыларыңар боттары буруулуг, олар бараан аймаан бистен албайн турар-дыр. Олар черле ажылын кошкак кылыр улус. Чон-биле база ажылдаар албас-тырлар. Санаашпынын кылгаш оларны өске садыгжылар-биле солуур бис. А хлеб айтырыы бүгү районда бергедеп турар. Хлеб заводу үрелип турган, чамдык удуртур ажылдакчылар база кошкак ажылдап турган. Ам хлеб заводунуң директорун солаан бис. Ол ажыл экижиир ужурлуг.

— Бистиң суурга эмнелге участогунуң ажылдары болдунар бе? Аптекаларда эм аймаа ховартаан, чамдык эмнер шуут көвүүлбестээн, оон чылдагааны чүдел?— Амдызында районда эмчи кадрлар чедишпес, силерниң суурунар Ак-Довурак хоорайдан ырак эвес. Ынчангаш силерге эмнелге участогун ажыдары көрдүнмейн турар. Кызылдың Төп аптека эргелекчизи бисти эм аймаа-биле чедир хандырарын аазаан.

Ажык чагаа хүнүнге Шекпээр ортумак школазының директору Амур Хоюгбенниң школада өөредилге-кижизидилгелиг ажылды кошкатканын, оон болгунуң хууда үлегер-чижек чогун шыңгыы шүгүмчүлээн. Бо айтырыгның талазы-биле районнуң улус өөредилгезиниң килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы Ч. Ондар: Бис ол талазы-биле чедир көрбейн барган-дыр бис. Ону чоокку хүннерде боттарывыс шүгүмүвүс-биле хемчеглерни алырын хүлээпип тур бис—деп харыылаан.

Улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң даргазы Ш. Д. Ооржак ажык чагаа хүнүн хаап тура, Совет күрүне чоннуң амыдыралы дээш бо хире сагыш салып турда, чамдык кижилер ону азырадыкчы хөөн-биле көөр, боттарының бот-идепкейин үндүрбес, күрүнениң өт-хөреңгизинге ээ-харысалга чок чорук бары хомудаачыг-дыр. Бо чорук өг-бүле кижизидилгезинде дыка хөй четпестер барын херечилеп турар. Ынчангаш ада-иелер, школа, хөй-ниити организациялары бо айтырыгже улуг кичээнгейни салыр ужурлуг. Бо хүн чугаалажып турарывыс айтырыглар талазы-биле харысалгалыг эштер дорт, тодаргай харыыларны бердилер.

Чурттакчы чондан бижимел-биле-даа, аас-биле-даа кээп турар дыңнадыгларның чылдагааны, бир дугаарында, соңгаарлатпайн, дораан шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар дугайында, ийи дугаарында, бистиң кадрларывыстың ажыл-чорудулгазында шупту нең, дегей чоруктар барын херечилеп турар-дыр. Моон соңгаар совхозтуң дирекциязы, өске-даа удуртур ажылдакчылар, район күүскомунуң килдистер эргелекчилери ажык чагаа хүнүнге чугаалашкан айтырыгларга хамаарыштыр дарый хемчеглер ажылдап кылыры чугула—деп Ш. Ооржак түңнээн.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК,
«Шынның» тускай корреспондентизи.

Ноябрь 17— Студентилерниң делегей хүнү

ЛОЗУҢУВУС—НАЙЫРАЛ БОЛГАШ ЧАҢГЫС ЭП

Найыралдың, улустарының кады ажылдажылгазының болгаш тайбың талалакчыларының бирги одуругларынга туржуру — чер бөмбүрзээниң деңшилгелиг сургуул аныяктарының чаагай чаңчылы апарган. Студентилерниң делегей хүнүн олар ол чаагай демиселге боттарының чаңгыс эвиниң болгаш сырый каттыжылгазының демдээ-биле ужуражып турар.

Ол хүнүң холбаштыр ССРЭ-ниң студентилер чөвүлелиниң даргазы А. Луньков-биле СЭТА-ның корреспондентизи беседа кылган.

— Совет дээди школа аныяктарының интернационалчы кижизидилгезиниң талазы-биле байлак дуржулганы чедип алган болгай. Амгы үеде ол ажыл кандыг кол-кол угланыышкыннарлыг бооп турарыл?

— Бистиң чуртувуста дээди өөредилге черлерин болгаш техникумнарны найыралдың төптери деп адаар эргелиг бис. Амгы үеде оларда даштыкы 146 чурттардан 85 муң ажыг оолдар болгаш кыстар өөренип турар. Совет болгаш даштыкы студентилер чаңгыс эп-сеткилдиг, чаагай найыралдыг чурттап турар. Олар өөредилгениң класстарынга база аудиторияларынга кады өөренип, бүдүрүлге практиказын, хостуг шактарын деңге эрттирип турар. Дээди өөредилге черлериниң хөй нуруузунда интернационалчы клубтарны тургузары калбак нептерелдиг апарган. Оларның ажыл-чорудулгазының программазында дыштанылганың болгаш эп-сеткил каттыжылгазының кежээлерин кады эрттирери, политиктиг ырыларның фестивалын болгаш политиктиг плакаттарның конкурстарын база өске-даа хемчеглерни чорудары кирип турар.

Аныяк өскенниң кады ажылдажылгазынга студентилерниң болгаш сургуулдарның интернационалчы тудуг отрядтарының кады ажылдажылгазы кончуг эки школа бооп берген. Бо чайын оларның составынга янзы-бүрү даштыкы күрүнелерниң аныяк төлээлекчилери Усть-Илимниң ыяш үлетпүр комплекзинге болгаш Советтер чуртунуң өске-даа эң чугула тудугларынга ажылдааннар. Бодунуң ээлчээнде совет студентилер отрядтарының дайынчылары социализм чурттарының Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң тудуг объектилеринге бедик тура-сорукту ажылдааннар.

Бо чылдың онза түүлдери чүл дизе, «Совет аныяктарының тайбың марыжының» улам калбарган шимчээшкининге дээди өөредилге черлериниң болгаш техникумнарның студентилериниң база сургуулдарының эң идепкейлиг киржилгези болур. Боттарының эш-өөрү—аныяк ажылчыннар болгаш колхозчулар, эртемденнер база уран чүүлдүң ажылдакчылары-биле кады олар митингилерни, чыскаалдарны организастап, тайбынның камгалалының талазы-биле кыйгырыгның адаанга ат салыышкынның чыыш, дайын айыылынга удур өске-даа хөделиишкиннерге идепкейлиг киржип келгеннер.

— Совет студент аныяктарның делегей харылзааларын хөгжүдеринге бо чыл кандыг онзагай чүүлдерлиг болганыл?

— Бистиң чуртувустуң дээди өөредилге черлериниң болгаш техникумнарының кижизидикчилери делегейниң студент аныяктар шимчээшкининиң эң идепкейлиг киржикчилери. Олар сургуул аныяктарның делегей, девискээр аайы база национал чүс хире организациялары-биле үре-түңнелдиг, доктаамал харылзааны тудуп турар.

ССРЭ-ниң студентилер чөвүлели, ылаңгыя ак-дуңма социалистиг чурттарның аныяктары-биле сырый кады ажылдажылганы чорудуп турар. Оон хевири бо чылын улам быжыгып база байлакшаан. Туристиг аян-чоруктар, бүдүрүлге практиказы организастары-биле таныжылга, эртем конференциялары база семинарлар, фестивальдар болгаш спортчу маргылдаалар эрттирери база өске-даа хемчеглер бистиң чурттарывыстың студент база сургуул аныяктарының чаңгыс эвин улам сырый каттыштырган.

Дайын айыылынга удур чер бөмбүрзээниң студент-сургуул аныяктарының бүгү күштериниң кужениишкиннериниң чаңгыс эвин улам быжыглаарынга Делегейниң студентилер эвилелиниң тургузукчу кежигүннериниң бирээзи — ССРЭ-ниң студентилер чөвүлели идепкейлиг туруш-биле киржип турар. Ат-алдарлыг ол аныяктар организациязының ажыл-чорудулгазынга тайбың база социал деңшилге дээш, аныяк өскенниң өөренир эргези дээш демиселинге совет аныяктар идепкейлиг киржип турар.

Студент база сургуул аныяктарының шимчээшкининиң политиктиг угланыышкынының чугула хевири студентилерниң национал эвилелдериниң төлээлекчилериниң Европа ужуражыышкыннары болур. Оон бир тодаргай бадыткалы ол диптиң сургуул аныяктарының XIX шуулганы болур, оон эң-не баштайгы хуралы бо чылын бистиң чуртувуска болуп эрткен. Оон киржикчилери тайбынның быжыглаары база чепсегленнишкинниң дүжүрери дээш ооларның база кыстарның чаңгыс эп-сеткилдиг хөделиишкиннериниң айтырыгларынче улуг кичээнгейни салып, сөөлгү үеде Совет Эвилелиниң күрүнезиниң тайбың, бүгү [illegible] бедик-биле үнелээннер.

— Студент-сургуул аныяктарының делегей хүнүн бистиң чуртувуска канчаар эртип турарыл?

— Дээди өөредилге черлеринге болгаш техникумнарга ол хүнге холбашкан [illegible] митингилер болгаш хуралдар болуп эртер. [illegible] камгалалының кыйгырыынга ат салыышкынны [illegible] организастаар, политиктиг ырыларның фестивальдарынга [illegible]. [illegible] чурттарының [illegible] Азия, Африка база Латин Америкада эп-сеткил-биле [illegible] каттыжыышкынының совет студент база сургуул аныяктар база катап [illegible], чер бөмбүрзээниң [illegible] Европа [illegible] турар NATO-нуң империалистиг бөлүктериниң милитаристиг политиказынга [illegible] илередип турар. СЭКП-ның болгаш Совет күрүнезиниң тайбың [illegible] даштыкы [illegible] аныяк [illegible] турар.

Беседаны В. КУЛИКОВ кылган.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ЛЕНИННИҢ ТУГУ—ИДЕГЕЛДИГ ХОЛДАҒДА

Леонид Ильич Брежневтиң — Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң шылгараңгай удуртукчузунуң, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчы шимчээшкининиң эң кескү ажылдакчызының, тайбың болгаш улустарның найыралы дээш могат чок демиселчиниң тураскаалын бүгү диптерде миллион-миллион кижилер сагтып ёзулаан. Социалистиг дем каттыжылгазының чурттарынга, өске-даа күрүнелерге Л. И. Брежневтиң тураскаалынга бараалгаткан кажыыдал митингилери болгаш хуралдары болгулаан.

Ак-дуңма социалистиг чурттарның радиозу болгаш телевидениези, даштыкы өске-даа күрүнелерниң телекомпаниялары Москваның Кызыл шөлге болган качыгдал митингизиниң дугайында дорт дамчыдылгаларны кылган. Делегейниң информация агентилелдери Кызыл шөлге болган качыгдал митингизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң болгаш СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Д. Ф. Устиновтуң чугааларын Москвадан дамчыткылаан.

Даштыкының массалыг информация чепсектери болза, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының митингиге чүве чугаалап тургаш демдеглээнин ышкаш, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы, оон Төп Комитеди Леонид Ильич Брежневтиң чаагай салдары-биле ажылдап кылдынган иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле стратегтиг угланыышкынны амыдыралга быжыы-биле болгаш турушту-биле боттандырарынга бодунуң шиитпирлиниң дугайын медеглээнин айтып турар. «Бис Октябрьның идеяларынга кезээде чайгылыш чок шынчы болур бис, коммунистиг тургузуушкунунуң улуг сорулгаларын чедип алырынга кезээде бир эп-сеткилдиг болур бис»—деп, даштыкы информация агентилелдери СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнүң, ССРЭ-ниң камгалал министриниң чугаазындан цитатаны кирип турар. Л. И. Брежневтиң [illegible] социалистиг чурттарның партия, чазак делегациялары, делегейниң өске-даа хөй күрүнелерниң делегациялары, көскү политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчылары киришкен деп демдеглеп турар.

Амгы-амгы чурттарның күрүне болгаш хөй-ниити ажылдакчылары, парлалгалары СЭКП ТК-ның ээлчег ноябрь Пленумунуң түңнелдерин калбаа-биле тайылбырлаарын үргүлчүлевишаан, Пленум болза СЭКП-ның болгаш совет улустуң бузулбас чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжылгазын, амгы үе-даа СЭКП-тиң XXVI съездизиниң шиитпирлеринде тода болгаш долу илергейлеттинген партияның угланыышкынының салгалдыын бадыткаан деп демдеглеп турар.

Ханойга качыгдал митингизи болган, аңаа ВКП ТК-ның Чиңгине секретары, ВСР-ниң өске-даа удуртукчулары, вьетнам найысылалдың ажылчы чоннарының төлээлекчилери киришкен. ВСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Фам Ван Донг митингиге чүве чугаалап турган, эш Л. И. Брежневтиң мурнунда СЭКП Совет күрүне болгаш совет улус улуг удуртукчузун оскунган, коммунистиг болгаш ажылчы шимчээшкин, национал-хосталгалыг шимчээшкин болгаш делегейниң улустары — шылгараңгай политиктиг ажылдакчыны, тайбың болгаш делегейге кады ажылдажылга дээш могаг чок демиселчини, Вьетнамның Коммунистиг партиязы болгаш вьетнам улус — боттарының эжин болгаш улуг өннүүн чидирген деп чугаалаан. Президент Хо Ши Минниң чагыгларынга шынчы бистиң партия, бистиң улузувус Вьетнам биле Совет Эвилелиниң аразында бузулбас мөңге найыралды болгаш революстуг [illegible] каттыжылгазын быжыглаарынга, ону боттарының хүлээлгези-даа, ажыл херээ-даа кылдыр санааш, бүгү күштерин салыр. Л. И. Брежневтиң ады болгаш ажыл-херээ вьетнам коммунистерниң, бүгү вьетнам чонунуң чүреккезинге мөңгеде чурттаар деп, ол демдеглээн.

Бухарестиге болган качыгдал митингизинге РКП-ның Политкүүскомунуң кежигүнү, РСР-ниң Курлееделиниң Даргазының оралакчызы Г. Резлеску чүве чугаалаан. Ол Л. И. Брежневти делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы, империализмге удур, хосталга болгаш социал деңшилге дээш шиитпирлиг демиселчи, румын улустуң улуг өннүүн деп демдеглээн. ССРЭ-ниң коммунистериниң болгаш улустарының аар чидириг-биле холбаштыр румын улустуң ханы кажыыдалын илергейлээн.

Совет кижилер СЭКП-ның, оон ленинчи Төп Комитединиң болгаш коллективтиг удуртулгазын долгандыр ам-даа улам сырый каттыжыпкаан, Коммунистиг партияның политиказын бүрүн-биле деткип турарының дугайын, аңаа кызыгаар чок бердингениниң дугайын база катап медеглеп, СЭКП ТК моон-даа соңгаар партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин, совет улустуң эрге-ажыктарын амыдыралга чайгылыш чокка боттандырарынга быжыг бүзүрелин илередип турар.

МАРН ТК-ның Политбюро кежигүнү, партияның Улан-Батор хоорайкомитединиң бирги секретары Б. Алтангэрэл Улан-Баторга болган кажыыдал митингизинге чүве чугаалааш, эш Л. И. Брежневтиң мөчээнинге моол коммунистер, бүгү моол улус ханызы-биле кажыыдап турарын илереткен. Л. И. Брежневтиң бүгү амыдыралы Моолдуң ажылчы чоннарынга марксизм-ленинизмге чайгылыш чокка бердингениниң, коммунизмниң херээнге кызыгаар чок бараан болуурунуң үлегер-чижээ бооп келген болгаш болур-даа. Ол бурунгаар депшилгелиг бүгү кижи төрелгетенниң улуг медерелинге тайбың дээш шылгараңгай демиселчи, чалбыыштыг патриот болгаш интернационалист бооп кажан кезээде артар.

Пномпеньге болган кажыыдал митингизинге чүве чугаалааш Кампучияның Улустуң Революстуг партиязының ТК-зының Политбюрозунуң кежигүнү, КУР-нуң Национал хуралының болгаш Кампучияның национал тургузуушкунунуң болгаш камгалалының Чаңгыс-аай фронтузунуң Национал чөвүлелиниң даргазы Чеа Сим тайбың болгаш улустарның ак-сеткилдиг дээш, коммунизм херээ дээш шылгараңгай демиселчи Леонид Ильич Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр совет улустуң ханы кажыыдалын оларның-биле кады илередип турарының дугайын медеглээн. Бистер хамыктың мурнунда Совет Эвилели-биле, Вьетнам-биле, өске-даа ак-дуңма социалистиг чурттар-биле социализмге хоржуп бар чоруур Кампучияны тургузуп, камгалаар дээш эп-сеткилдиг каттыштырылгазын болгаш чаңгыс эвин улам быжыглаар апаар бис.

«Лейбористер—тайбың дээш» деп организацияның секретары Синпие Робертс Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле делегейниң бурунгаар депшилгелиг кижи төрелгетени улуг чидириглиг болганын Лондонга медеглээн. Совет удуртукчу бодунуң бүгү-ле ажыл-чорудулгазын ленинчи принциптер-биле боттандырып келген. Быжыг тайбыңны хандырар боо-чепсектиң эндере бүдүрериге удур демиселжири оон амыдыралының кол-ла сорулгазы ол бооп турган.

Индий улус совет улус-биле бир демей, бистиң чурттуң улуг өннүү, индий-совет найыралдың архитектору Л. И. Брежневти ханы кажыыдал-биле сөөлгү оруунче үдээн деп, Индияның парламентизиниң хөй-ниити ажылдарының болгаш чуртталга тургузуунуң херектериниң талазы-биле министри Нариман Сингх медеглээн. Аңаа эң эки тураскаал индий-совет найыралды моон-даа ыңай быжыглаары болур.

Л. И. Брежневтиң удуртулгазы-биле Совет Эвилелиниң экономиктиг болгаш политиктиг күчү-шыдалын быжыглаарынга улуг чедиишкиннер чедип алдынган деп, АКШ-тың көскү политиктиг ажылдакчызы, даштыкы херектер талазы-биле сенат комиссиязының даргазы турган У. Фулбрайт СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Амгы үеде Л. И. Брежнев-биле ужуражыышкыны сагтып келгеш, ол [illegible] тайбың [illegible] чер бөмбүрзектиң бүгү улустарынга тайбынны камгалаарының херээнге бүгү-биле бердингеи кижи деп демдеглээн кааржыр мен. Ол дээрге [illegible] коммунистерниң [illegible] болгаш амгы-амгы политиктиг системалыг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ чурттаарын хандырарының бердингеи болгаш идепкейлиг талалакчызы чораан. Л. И. Брежневтиң идепкейлиг ажыл-чорудулгазының ачызында чедип алган чугула чедиишкиннерниң бирээзи болза СБК-1 болгаш СБК-2 дээр совет-американ керээлерин ажыглаан кылганын ат салганы болур деп чугаалап болур мен. Л. И. Брежнев совет-американ харылзааларны чорумчалыг болдурар база экижидер дээш эвээш эвес кужун үндүрген деп У. Фулбрайт түңнеливише чугаалаан. Оон ындыг бүдүнчүг чаагай ажыл-чорудулгазы бистиң чурттуң улустарынга дыка ажыктыг болурунга бүзүрээр-даа мен.

ХУАН ХУАНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ПЕКИН. (СЭТА). КУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң кежигүнү, даштыкы херектер министри Хуан Хуа Москваже ужуп үнериниң мурнуу чарында Синьхуа агентилелиниң корреспондентизинге интервью берген, мынча деп чугаалаан:

Мөчээн Дарга Л. И. Брежнев Совет Эвилелиниң күрүне талазы-биле шылгараңгай ажылдакчызы чораан болгаш ССРЭ-ниң удуртур дээди албан тушаалдарын үр үеде ээлеп турган. Оон мөчээни Совет Эвилелиниң күрүнезинге болгаш чонунга аар чидириг болуп турар. Дарга Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр бистиң чуртувустуң удуртукчуларының болгаш бодумнуң мурнумдан ханы кажыыдалды илергейлеп, Совет Эвилелиниң чазаанга болгаш улузунга, ол ышкаш Дарга Л. И. Брежневтиң өг-бүлезиниң кежигүннеринге чүректиң ханызындан кажыыдалды дамчыдып тур мен.

Кыдат биле Совет Эвилели — боттарының аразында ниити узун кызыгаарлардыг делегейде ийи улуг чурт. Кыдаттың болгаш Совет Эвилелиниң улустарының аразында чаңчыл болган ханы найырал турып турар. Кыдат биле Совет Эвилелиниң аразынга тайбың болгаш найырал чүгле ийи чурттуң болгаш ийи улустуң эрге-ажыктарынга эвес, харын-даа Азияга болгаш бүгү делегейге тайбың ның эрге-ажыктарынга база бүрүн хүлээр. 50 чылдарның эгезинде ийи чурттуң аразынга харылзаалар эки турган, 50 чылдарның төнчүзүнден бээр ол харылзаалар чоорту баксыраан, а 60 чылдарның сөөлгү үелериниң соонда ол дорайтаашкын шыңгыы чергезинге четкен. Бодунуң мөчүүрүнүң биче мурнуу чарында чедир-ле Дарга Л. И. Брежнев Кыдаттың болгаш Совет Эвилелиниң аразынга харылзааларны экижидеринге кужениишкиннерни [illegible] белен чорукту бодунуң чугааларынга каш удаа илергейлеп келген. [illegible] ийи чурттуң аразында харылзааларны [illegible] массаларының [illegible] илергейлээн. Кыдат [illegible] болгаш кыдат улус Дарга Л. И. Брежневтиң ол чугааларын бедик-биле үнелеп турар.

Совет улус-биле чаңчыл болган найыралдыг кыдат улус кезээде үнелеп келген болгаш ам-даа үнелеп, бистиң ийи чуртувус тайбың дээш дугуржулганың беш принцибинге үндезилээш, найыралдыг чурттаарын күзеп турар. Ийи чурттуң аразында харылзаалар бүгү-ле моондактарны ажып эртипшаан, ылап-ла экижип, чогумчалыг болуруунуң оруунче база дагын чоорту кирерин ак сеткил-биле күзеп турар. Дарга Л. И. Брежневтиң тураскаалын хүндүткеп ёзулавышаан, кыдат-совет харылзааларны экижидеринче СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андропов, Совет Эвилелиниң партиязы болгаш чазаа чаа кужениишкиннерни угландырарын сеткилдиг күзээр бис. Совет Эвилелинде [illegible] тургузуушкунунуң [illegible] Совет Эвилелиниң [illegible] сеткил-биле күзеп турар.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Эжелекчилерниң Тирде шериг администрациязының штаб-квартиразының чазылганының соонда эжелеткен ливан девискээрлерде тайбың чурттакчыларга удур кадыг-дошкун шаажылакчы үүлгедиишкиннерни израиль интервентилер кылып турар. Ол частылыышкының түңнелинде 86 израиль солдаттар болгаш офицерлер өлген, дыка хөй кижи балыглаткан. Ливанның мурнуу талазында агрессорларның шериглерин бүрүн дайынчы байдалче киирген. Эжелекчи шериглер кезектери Тирни, оон чоогунда суурларны, шөлдерни дөрт хонук иштинде бичии-даа чер арттырбайн дилеп, хайгаарап келген. Кандыг-даа буруузу чок чүс-чүс кижини кара-бажыңнарже кирип октаан, оларны ында [illegible] Тирде [illegible] Ливанның [illegible] шимчээшкинни шуут соксаан балыкчыларның далайже үнерин хораан.

Сөөлгү үеде Ливанның мурнуу районнарынче немелде шериг кезектерин Израильдиң девискээриндеен киирген. Израиль шериг кезектериниң болгаш оларның штабтарының турары чурттакчылыг черлерде корум-чурумну улам шыңгыыраздырып хемчеглерни ап турар. Тирниң, Сайданың, Набатияның, ол районнарда туруп турар дескен палестиннер лагерьлериниң кырында израиль дайынчы вертолёттар уззук-соксаал чокка ужудуп турар болгаш эрик ындын дургаар корабльдер эртип чорууп турар. Израильдиң шериг-агаар күштериниң ужар-хемелери [illegible] Ливанның бүгү [illegible] Бейруттуң кырынга чаңгыс эвес удаа [illegible].

Шуф районунда [illegible] байдал хевээр турбушаан

Араб чоннуң оон өскен, төрээн черлериниң бурун үндүр сывырарының дораан политиказын израиль эрге-чагыргалар [illegible] алгай араб девискээрлерде чорудуп турар. Иордан хемниң барыын талазы девискээриниң хөй арабтарны [illegible] үндүр ойлаткан болгаш оларның [illegible] израиль суурларны тургузуп турар.

Эжелекчи эрге-чагыргалар хунаап алган девискээрлеринде араб чоннуң национал, социал болгаш культура талазы-биле бүгү эргелерин кызыгаарлап, каржызы-биле үреп турар. Сионисчи эрге-чагыргалар кандыг-даа чылдагаан чокка арабтарны тудуп хоругдап, кара-бажыңнарда хилинчектеп турар.

ЧУРУКТА: Иордан хемниң оң талазы эриинде Эль-Халиль (Хевронда) израиль эжелекчилер.
СЭТА-ның фотохроникаzы.

Аңгы-бүрү медээлер

НАЙЫРАЛДЫҢ МАРШРУДУ

Москваның аян-чоруктар болгаш экскурсиялар бюрозу «ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга таракаатканы» деп экскурсияны найысылалдың аалчыларынга белеткээн.

Маршруттуң баштайгы доктаар чери — ССРЭ-ниң Улуг театрының бажыңы, аңаа ССРЭ-ниң тургузарының дугайында Декларацияга болгаш Дугуржулгага ат салдынган. Экскурсантылар СЭКП Төп Комитединиң чанында Ниитилел эртемнериниң академиязын болгаш А. М. Горький аттыг литература институдун көөрлер. Ол институтта аңгы-аңгы улустарның төлээлекчилери-биле кады Тыва АССР-ден барганнар база өөренип турар. Ол ышкаш найысылалдың аалчылары Туристерниң төп бажыңынга болгаш хөй националдыг Совет күрүнениң найысылалының, бистиң чуртувустуң чонунуң чаңгыс эвилиң дугайында чугаалап турар өөн-даа өске солун черлерни көөрлер.

Н. КОСЕНКО.
Москва хоорай.

КЫЗЫМАК АЖЫЛДААШ

«Ак-Туруг» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының өөреникчилери чайгы дыштаныглазында башкызы Д. Бураакайның удуртулгазы-биле төрээн совхозунга 194 тонна сигенни белеткежип бергеннер. Ынчангаш совхозтуң дирекциязы школачыларның кызымак ажылын улуу-биле үнелээш, оларга республика найысылалынче экскурсиялары-биле автобусту чоргаарэп берген.

Кызымак ажылдаан оолдар, кыстар Кызылга келгеш «Азия төвү», Кызыл партизаннарга болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынынга мөчээн маадырларга тураскаалдарны сонуурган хөглүг-ле дыштанганнар.

Я. БҮРБҮ.
АкТуруг суур.

СОЛУН БОЛГАН

Чоокта чаа бистиң «Кара-Хөл» совхозтуң Культура бажыңынга кежээ эртген. Кежээге чон хөйү-биле чыглып келген. Кежээни совхозтуң директору Т. Х. Делик ажыткан. Аңаа совхозтуң бөлүк аныяктары солун концертти чонга бараалгаткан. Андрей Өпейниң күүселдези-биле сыгыт болгаш каргыраазы, «Мөөр чычаан» деп ырыны хөглүг, солун ырлааныы чон сонуурган, катап-катап адыш часкаашкыны-биле чалап турганнар. Сергей Сүге-Маадырның күүселдези-биле тыва улустуң «Тооруктуг долгай Таңдым», Роман Иргиттиң «Сылдыс шокар» деп ырларын тааланчыг ырлааның залда олурганнар магадааннар. Шак мындыг кежээлерни эртирери солун болгаш ажыктыг.

А. ДАНЗЫН-ООЛ.
Кара-Хөл суур.

ДЕЛГЕЛГЕ АЖЫТТЫНГАН

Дүүн Тываның Алдан-Маадыр аттыг чурттушчулел музейинге республиканың Культура министерствозунуң, Тыва АССР-ниң Чуруктулар эвилелиниң организастааны Тыва АССР-ниң литературазының болгаш уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, чурукчу Василий Фадеевич Дёмининиң төрүттүнгенинден бээр 70 харлааны-биле база чогаадыкчы ажылының 50 чыл болганынга тураскааткан ажылдарының делгелгези ажыттынган.

Ук делгелгени Тыва АССР-ниң Чурукчулар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы И. Ч. Салчак байырлыг байдалга ажыткан. Чурукчунуң ажылдарының кол темазы — тыва чоннуң амыдыралы, оон черинң чараш-каазы, кижилериниң овур-хевирин көргүскен.

Бистиң корр.

Төп телевидениениң музыка кол редакциязы ноябрь 7-ниң байырлалынга тураскаалдып «Ак-көк отчугаштың» программазын белеткээн. Аңаа хөй националдыг совет уран чүүлдүң мастерлери киришкен. Украинадан Дмитрий Гнатюк болгаш казах Ермек Серкебаев, орус ансамбль «Берёзка», грузин «Цветок» деп уруглар коллективи, «Алма-Атаның аныяк баледи» деп танцы коллективи болгаш өскелер-даа киришкен.

ЧУРУКТА: Грузияның «Цветок» деп уругларның танцы коллективиниң танцызы.

В. СОЗИНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Совет спорттуң тергииннери

ДЕЛЕГЕЙ ЧЕМПИОНУ ЮРИК САРКИСЯН

«Чартык чиик деңзилиг штангистерниң кайы девиргени делегей рекордун чоокку үеде 310 килограмм ажа бээр чадавас. Аңаа дөрт киржикчи күзээр мен».

Делегейниң чаа чемпиону Юрик Саркисянның (деңзи категориязы 60 кг чедир) бо сөстери Армениядан келген студенттиниң спортчу улуг тииилелгезиниң эң эки тайылбыры болур. Чаа-ла 21 харлаан атлет элээдилерниң арызынга делегей чемпиону болуп келген, ол улуг улустуң арасынга ийи катап шылгараан: Москвага болган Олимпиада—80-ниң мөңгүн, француз хоорай Лилльге делегейниң бирги чери дээш маргылдаага хүлер шаңналды алган. Бо чылын Любляннага (Югославия) болган чемпионатка Саркисян ийи хевирге 302,5 кг делегей рекордун катаптаан.

Делегейниң келир үелеги чемпиону-биле специалистер 1977 чылда ССРЭ-ниң Кубогу дээш маргылдаага таныжып алганнар. Улуг улустуң ол маргылдаазынга 16 харлыг атлетти киириштирерин Аар атлетика федерациязының тускай шиитпири-биле чөпшээреп турган. Улуг эвес дүрзүзүнүң, арганзымаар ол оолдуң бодунуң деңзизинден (52 кг) барык ийи катап аар снарядты көдүрүп турары кайгамчык болган.

Аныяк мөгениң кайгамчык күштүүн 1979 чылда Салоникитерге маргылдаапын бүдүүзүнде хөй улус эскерип каан. Чогум делегей маргылдаазынга Саркисян кирбээн, ынчалза-даа кол атлеттерниң «Севан» ниитилелиниң маргылдаазынга улуг улустуң ийи делегей рекордун тургузуп шыдаан.

Ол көлдөчү кижиниң өг-бүлезинге өскен. Арарат шынаазында оон төрүттүнгени Гехакерт суурунуң тараачыннары күштүг кижи эрес-дидим деп шаг-төөгүден бээр санап келгеннер Шыдал кижиге аңаа келбес: күш-ажыл биле күш тудуш. Өөнге, аданеанге дузалажып туру. Юрик аар ажылды бодунга хүлээниш алыр турган.

Суурнуң школазында күш культура башкызы Феликс Алиевтиң удуртканы аар атлеттерниң секциязынга оон киргени база бир улуг базым болган. Чиик атлетика секциязынга ол кашпагайы-биле өөрүн мурнап турган болза, бо удаада күштүг-биле ажын турар апарган. Ынчалза-даа келир үениң чемпионунуң спортче оруу чиик атлетикадан эгелээн. Кажан Алиев аныяк оолдуң кайгамчык күжүн эскерип каан соонда, ынчан ол аар атлетикаже «чайлы» берген.

— Ол үеде бээр Юрик чаңгыс-даа белеткел үзүп көрбээн — деп, Алиев чугаалаар. Ол мактаалдың хоозун сөстери эвес болган. Спортка кызыгаар чок хандыкшыл, чүткүлдүг чорук, күш-ажылга ынакшылга бөгүнгү чедиишкиннерни чедип алырынга идиг болган.

Олимпиада—80-ниң соонда тренери-даа, оон өөреникчизи Юрик-даа дараазындагы 60 кг деңзи категориязынга чедиишкиннер кестүп келир дээрзин баш удур билгеннер. Олимпиада соонда дараазындагы чылында 19 харлыг спортчу Львовка болган «Найыралдың кубогу» ужуражылгага делегейниң ийи рекордун тургускан. Ол сезонда рекордче халдаашкынны уламчылап болур турган, ынчалза-даа кемдээшкин шаптык болган. Лилльге болган маргылдаага ол кан-кадык киришкен.

Юрик Саркисянның спортчу чедиишкиннери — аар атлетиканың бистиң чуртувуста, ылангыя Арменияда нептерей бар чыдарының бадыткалы. Үжен чылдарның сураглыг мөгелериниң бирээзи Серго Амбарцумян база аңаа чурттап турган. Ол ынчан үш хевирге ниитизи-биле 400 кг көргүзүглүг болган. Армениянын аар атлетиказының чаачылы 70 чылдардан бээр сураглыы эгелээн. Ынчан Олимпиада—76-ның мөңгүн шаңналын Вартан Милитосян чаалап алган. Любляннага болган делегей чемпионадынга ол республиканың өске төлээлекчизи — Оксен Мирзоян база киришкен. Ол мөңгүн шаңналдыг чанып келген.

Юрий ЮРЬЕВ.
(ПМА).

Ак халаттыг кижилер

Кызыл хоорайда № 1 уруглар поликлиниказында ажылдап бердинген, мактадыг эмчилер, эмчи сестралары бар. Ында № 4 участоктуң эмчизи Г. И. Медведева, оон сестразы, хоочун ажылдакчы Е. Е. Лученкова олар поликлиникада хүндүткелдиглер. Амгы хүнерде мурнакчылар ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур оюн чедиишкиниг күш-ажылы-биле уткуур дээш хөй-ле аттыг ажылдап турар.

ЧУРУКТАРДА: эмчи Г. И. Медведева биле сестра Е. Е. Лученкова олар хүлээп алышкын үезинде.

В. КАРА-САЛДЫН фотолары.

ЧАШТАРГА ЫНАК

Алдын-кыс Барыын-Хемчик районда, долгандыр сүүр-сүүр дагларлыг, дуй-хүн чок шимээнниг-хоочайнып агып чыдар Ак деп хемниң унунда Чылааныт деп черге төрүттүнген. Ол бичиизинде кожаазында аалдарның уруглары-биле кады сайзанактап ойнап, ховаганнар сүрүп, чечек тулуп, дузактар саап өскен. Алдын-кыстың ада-иези — хоочун малчыннар. Малчын Дуюнгар Моңгуштуң улуг уруу Алдын-кыс школа назыны чедип келген. Ачазы уруун ушкарып алгаш, Шеминдэр школазынга өөренири-биле эккеп каан.

Шак мынаар малчынның уруу школаның эргинин артап, эртем-билигниң эжиин ажып кирген. Школачы чылдарында эң ылангыя, үстүкү класстарга өөренип тургаш, Алдын-кыс хөй ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип, башкыларның берген даалгаларын үргүлчү күүсеткен, өске эш-өөрү-биле кады пионер дружиназының ажылынга дуза кадып, отряд даргазынга-даа ажылдап чораан.

Алдын-кыс Моңгуш Кызыл-Мажалык ортумак школазын чедиишкинниг доосааш, ол-ла школаның химия кабинединге лаборантылап ажылдай берген. Аныяк лаборант улуг кабинеттиң дериг-херекселин эптиг-сегелиг тургузуп, көргүзүг материалдары кылырынга дузалажып, хамаарышкан ажылынга ак сеткилдиин көргүскен.

Ол ажылдап тургаш, Алдын-кыс Моңгуш кандыг-бир тускай мергежил чедип алырын шиитпирлеп алган. Ол ол-ла чылын Кызылдың медицина училищезинче кирериниң экзаменин чедиишкинниг дужааган, училищениң сестра салбырынга өөренип кирген. Училищеге өөренип турган чылдарында ол практиктиг ажылдар кылырынга улуг сонуургалдыг, ындыг кичээлдерни харысалгалыг эртирер, ынчангаш башкылары ону мактаар турган. Училищениң ийи чылы лекциялар дыңнап, конспектилер кылырынга, практиктиг кичээлдерге, хөй-нийти ажылынга биллиртпейн эрте берген.

Ортумак эртемниг аныяк кыс Кызылдың № 1 божудулга бажыңынга сестралап киришкен. Алдын-кыс Дуюнгаровна ында ам барык тос чыл ажылдап турар. Коллектив А. Сарыгларны ёзулуг-ла эмчи сестразы кылдыр чаваттынган, бичии чаштарга ынак, оларны ажаап-карактаарынга эптиг эмчивис, уругларның ниити авазы, бодунуң ажылынга бердинген, бедик харыысалгалыг кижи деп мактап чугаалажып турарлар. Алдын-кыс Дуюнгаровнаның кылып турар ажылы шынап-ла буянныг. Ол мырыңай чаа төрүттүнген ылым-чаш кижилерниң нелери дынзыгыш, азы кадыы кошкак нелер сегип алгыже, оларны ажаап-карактаар. Ынчангаш Алдын-кыс Дуюнгаровна дүне-даа, хүндүс-даа оларның чанында, оларны баш удур эмнеп, тарыышкынны кылып, сыкыртып, профилактиктиг ажылды чорудуп — бүгү талазы-биле хайгаарап турар.

А. Д. Сарыглар боду мынчаар чугаалап олурар:

Чаштарның кадыын камгалаары— кончуг харыысалгалыг херек. Кадыы кошкак нелерден база-ла кадыы кошкак, харын-даа четпес уруглар төрүттүнер, ындыг уругларның шын эмнелгезин чорудар, чамдык таварылгада амы-тынын камгалап алыр дээш уйгу келбестеп каар боор чүве. Баш удур профилактика ажылын чорудары кончуг чугула. Мээң кады ажылдап турар эштерим Людмила Вертипрахова, Татьяна Шилкина, Екатерина Моңгуш кончуг эрес-шудургу кыстар. Е. Моңгуш элээн үр ажылдап келген, ажылынга кызымак, ак сеткилдиг кижи. Өскелери ээвэш дуржулгалыг-даа болза, билиин, мергежилин бедидип алыр дээш кызып чоруур, билбес чүвезин бо-ла айтырып чедип кээр үлүс. Мен оларның дагдыныкчызы болганымда, бүгү-ле билир чүвелеримни айтып берип, бот-боттарывыстың аравыска дуржулгавыс солчуп турар бис. Бистиң божудулга бажыңының салбырлар арасында социалистиг чарыш үргүлчү чорупн, оон түңнелдерин үнтүрүп турар.

Ажылының баштайгы базымын канчаар эгелээнин чугаалап бээрин дилээривмге, Алдын-кыс Дуюнгаровна мынчаар чугаалады:

— Баштайгы үелерде мээң берге турган, мырыңай чаш уругларны сыкыртырындан коргар турдум. Ынчалза-даа ынчан кады ажылдап турган эжим Алина Яковлевна Добычина мээң ажылга дадыгып алырымга улуг идигни берген, кончуг дузалаашкан кижи. Ол бистиң неделириниң мурнунда Ташкент хоорайга он чыл ажылдаан, ажылынга кызымак, эптиг-ээлдек, кончуг дузааргак кижи. Ол мени хөйнү өөреткен. Алина Яковлевна кижиниң ёзулуг угбазы ышкаш, бүгү чүвени чагып сөглээр, кончуг таптыг тайылбырлап бээр кижи. Ол ам Чаа Шагаан-Арыгда ажылдап турар, ам-даа чагаалажып, харылаажып турар бис.

Алдын-кыс Сарыглар бодунуң ажылын эки билир, социалистиг чарыштарга удаа-дараа тиилекчи болуп, шаңнал-мактаалды ап келген эки кижилериниң бирээзи болду.

ЧУРУКТА: А. Д. Сарыглар ажыл үезинде.

Б. МОНГУШ.

КАДЫК ЧУРТТААР ДИЗЕ

Кижиниң кан-кадык болуру чүүден хамааржырыл? Ындыг айтырыгга дораан харыылаары берге. Хөй чүүлдерден ол хамааржыр.

Амгы үениң кижизиниң сеткил-сагыжы ханы хөлзээшкиниг чурттап чоруур. Чүге дээрге, амыдырал-чуртталга шапкын хөгжүлделиг апарган, чамдыкта кижиге дыштаныр үе-шак безин чедишпес болгулаар. Ынчангаш кижиниң сеткил-сагыжы чамдыкта дыка хөлзеп, дакпыжап, нерв системазы үрелиц, чүрек-дамыр болгаш өске-даа аарыглар-биле аарый бээр.

Медицина эртеми ындыг аарыглар-биле чедиишкиниг демисежип турар. Ындыг аарыгларны баш удур болдурбазы чугула. А күрүнениң эрге-ажылынга хамаарыштыр көөр болза, эмнелге черлериниң четкизин калбартырының оруунга, кижилерниң ажыл, амыдыралын доктаамал хандаарарлга тургузуп, оларның аарып-аржый бээрин баш удур болдурбазы чугаажок ажыктыг.

Амгы үениң эртем-техниктиг депшилгези амыдырал-чуртталганың темпизин шапкынчыдып, ону улам дүп күрлүг болдуруп турар болганда, техниктиг депшилгени оожургадыр-дыр азы ону кижиниң болдунар аргаларынга таарыштыр тургусса кандыг-дыр деп айтырыгларның тургустунуп кээп турары чөптүг. Эртем-техниктиг депшилгениң хөгжүлдезин оожургатпаш, а ону харын улам хөгжүдүп тургаш, кижиниң болдунар аргаларынга таарыштыр тургузарын инженерлиг психология эртеми өөренип көрүп турар.

Үр үе иштинде күженишкиниг психика-эмоциялыг (иштики сеткил-хөөн) байдалдарында безин кижилер ону кайгамчык эки шыдажып эртерин шинчилелдер бадыткаан. Чүгле эртем шинчилелдериниң үезинде эвес, а аңаа амыдырал-чуртталгага күженишкиниң психика-эмоциялыг байдалдарда безин сеткил-сагыжы хөлзевес, кончут быжыг туруштуг кижилер хөй таваржырын билир бис. Кижиниң организминиң ындыг быжыг туруштуг физиологтуг ажыл чорудулгазын хандыр өөренип көөрү нерви кошкак кижилерниң аарыын шын тодарадырынга дузалажып турар.

Кижиниң сеткил-сагыжының хөлзеп дүвүреп келиринң кадыкшылга хоралыг деп санаары база шын эвес. Ол дээрге кижиниң нерви-психиказыг болур бүдүш-байдалыдыр. Эртемденнер бир катап ындыг шинчилелдер кылганнар. Дириг амытаннарны үш бөлүктерге үзүп алгаш, баштайгыларын үргүлчү кылыктандырып, ийигилерин оожургадып, а үшкүлерин хары угла кылыктандырып болгаш оожургадып шенээн. Оон түңнелинде бирги болгаш ийиги бөлүктериниң дириг амытаннары аарыг, а үшкү бөлүктүкшүүт кан-кадык болганы илерээн.

Кижи боду сеткил-сагыжы хөлзеп, дүвүрээнинден коргуп, десчени, а болуп боду оожургадып, туттунуп чорууп болза ол кан-кадык чоруур дээрзин бо шинчилел база катап бадыткаан турар.

Сураглыг совет физиолог академик Петр Кузьмич Анохин кижиниң нерв системазының ажыл чорудулгазын хандыр өөренип көрүп тургаш, амыдырал-чуртталга — жемейниң-даа шапкын хөгжүлделиг болза, кижиниң сеткил-сагыжы канчаар-даа хөлзеп, оожурган чорза, ол бодунуң хире-шаанда чоруур деп түңнелди кылган.

ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының Ф. К. Анохин аттыг физиология институдунуң эртем-шинчилел ажылының кол угланыышкыны — кижиниң күш-ажылының болгаш дыштаныылгазының үезинде физиологиязының айтырыгларын өөренип көөрү боор турар. Институттуң эртемденнериниң ол талазы-биле чедиишкиннери улуг. Олар амгы үениң биотелеметриктиг тускай аппараттарының дузазы-биле ажылдап турар аңгы-аңгы кижилерниң чүректериниң согарын, тынышын, шимчээшкиннерин шинчилеп көрүп тургаш, кылыктаныын азы оожум ажылдап турар кижилерниң ажылы аңгы-аңгы бүдүрүкчүлүг болуп турарын тодараткан.

Физиология институдунуң болгаш Москваның 1 дугаар физиология институдунуң эртемденнери «Хроманрон» заводу-биле сырый харылзаалыг ажылдап тургаш ол талазы-биле тодаргай шинчилелдерни кылгаш, ол заводтуң ажыл чорудулгазын экижидер. Ажылчыннарның тускай мергежил аайы-биле шилип алыр талазы-биле эртемге үндезилээн сүмелерни амыдыралга боттандырып, оон ажыктыын практика кырынга бадыткан көрүп турар.

Амгы үеде бистиң институдувус кижиниң чаңгыы, соок агаар-бойдус байдалдарынга хамаарылгазын шинчилеп көрүп турар. Кижи бүрүзү бодунуң кадыын камнаар ужурлуг. Аңаа идепкейлиг дыштанылга, арыг агаарга сейилгээри, күш-дамыр сайгарылгазын кылыры, ... ном чуруу, кино-концерт көөрү улуг дузалыг. Сеткил-сагыжы аажок хөлзеп, шыдажыр арга чок аарып чоруур үезинде кижи боду оожургатпас болза, оон кылыктавыры кыр-кырынга чыглып чорупн бээр болза, оон хан базыышкыны улгадып, чүректиң согарын дүргедедир болгаш өске-даа аарыгларны тывылдырар.

Кижи ниитилелдиң кежигүнү, оон социал кезээ болганда, болуп боду туттунуп билир, оожум ап чоруур, хөй черге кылыктанмас, кандыг-даа ниит маргылдаа үезинде төлептиг туттунуп билир ужурлуг. Ол ындыг ёзулуг кижилиг кижи болур болза, ону долгандыр турар кижилер хүндүлээр.

Амгы үеде кижиниң сеткил-сагыжы кандыг-даа хайнышкыныг байдалга таварышканда, ону оожургадыр ындыг дээштиг хемчеглер бар апарган. Ол социал хемчеглерниң кол угланыышкыны кижилерниң кадыкшылын быжыглаарынче угланган.

К. СУДАКОВ,
ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының корреспондент-кежигүнү.

ТВ

НОЯБРЬ 17-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — Эртенги суда шимчээшкин. 9.05 — Делегейниң улустарының чогаадылгазы. Индия. 9.45 — Хөглүг старттар. 10.30 — «Кино аян-чоруктар клуву». 11.30 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН
11.35 — «Орус дыл өөренип тур бис». 1-ги телекичээл. 11.55 — 14.15— Чапсар. 14.15

МОСКВАДАН
14.15— Медээлер. 14.35—Студентилерниң делегей хүнүнге. Документалдыг фильмнер: «ССРЭ-де даштыкы студентилер». «Москвада дыштаныылгалар». 15.05 — «Ыры, ужукзун-на!» Уругларның хор коллективтериниң күүселдези. 15.35 — «Эфиопияның найысылалы — Аддис-Абеба». Телеочерк. 15.55 — «Тиилелгелиг Сталинград», «Саян сураглыг аллары». Документалдыг фильмнер. 16.35 — Салих Сайдашевтиң музыказы. Фильм-концерт. 17.00 — «Горнистер, харылаңар!» 17.45 — Эртем дугайында. 18.15 — «Рексти эгидинер». Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН
18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН
18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутаттары чугаалап турлар. 19.20 — Балет артистериниң концерти. 20.00 — «Улуг чоннуң шыны». Хөй сериялыг документалдыг фильм. 3-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.45 — «Ыры-82». Кинотеп дамчыдылга. 23.00 — 23.20 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
12.00 — Немец дыл. 12.35 — «Тоолзуг дельта». Эртем тайылбырлыг фильм. 13.05 — Силерге, ада-иелер. 13.35 — Декабристер дугайында чугаалар. И. Пущин. 14.25 — Ниити биология. 9-ку класс. 15.05 — С. Есенинниң лиризи. 15.35 — «Бо кайгамчык делегейде». 15.50 — Медээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН
18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Уругларга фильм. «Шайба! Шайба!» Мультфильм. 19.05 — «ССРЭ-ниң 60 чылынга». Телелекторий. 19.15 — Киножурнал. 19.25 — «Азияның төвүнде» Информация - публицистиг программа. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН
20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Хүрүмнеткен оол». Мультфильм. 4-кү кезээ. 20.15 — И. Брамс. № 1 симфония. 21.00 — «Үе». 21.45— 23.15 — «Эш генерал». Уранчечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Бөгүн республикага шокар булуттаар. Чамдык черлерге биче хар чаар. Соңгу-барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 3—10 метр. Агаарның температуразы хүнзүге — 8—13, дүне 17—22 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар. Агаарның температуразы хүнзүге — 10—12, дүне — 20—22 градус соор.

КИНО

НОЯБРЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Адырлыышкын» 10.00, 13.00, 17.10, 19.00, «Бистер дужун бербейн, кел чор бис» 16.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «15 харлыг капитан» 9.30, 11.20, «Мергежилге контроль ажыл» 15.00, 17.20, «Кинг-Конг тиилип» 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Немелде ие» 15.00, 17.00, 19.30 шактарда.

ЧАРЛААЛДАР

Кызылдың аъш-чем садыгының магазиннеринге ажылдаары-биле:

САДЫГЖЫЛАРНЫ БОЛГАШ КАССИРЛЕРНИ

чалап турар.

АДРЕЗИ: Октябрь кудумчузунуң № 29 бажыңы, № 4 азы 11 кабинеттерге ажыл шагында кээп болур.

Тываның күрүне филармониязы эстрада-цирк бөлүүнүң оркестринге ажылдаары-биле гитара, баян, орган ойнаар кижилерни болгаш ударниктерни чалап турар.

ФИЛАРМОНИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Щетинкин-Кравченко кудумчузунуң № 58 бажыңы, телефоннар №№ 2-46-02, 2-55-69.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыңы № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-21-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжы амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агыйы килдизиниң 2-21-47, үлетүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаңза 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2029

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыңы № 1).

ТС—00998

Бүгү чурттарның пролетарийлери каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 267 (12057) | 1982 чылдың ноябрь 18, четверг | 1925 чылда | Өртээ 3 кап.

НАЙЫРАЛЧЫ БЕСЕДА

Ноябрь 16-да СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Ю. В. Андропов Францияның Компартиязының ФКП-ның Чиигине секретары Ж. Маршеге удурткан делегациязы-биле ужурашкан. Делегация Л. И. Брежневтиң орнукшудулгазынга киришкен. Ужуражылгага ФКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары М. Гремец, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарёв, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның Чиигине секретарының дузалакчызы А. М. Александров олар киришкен.

Ю. В. Андропов СЭКП Төп Комитединиң өмүнээзинден [illegible] бүгү совет улустуң таварыштыкчы чидарин-биле холбаштыр ханы кажыыдалды болгаш СЭКП-биле акы-дунма эп-сеткил каттыштырылгазын илереткеш, совет коммунистерниң француз компартияга ханы мederep билиишкинин илереткен.

Болган беседаның үезинде найыралдыг болгаш эп-сеткил каттыштырылгазың 1980 чылдың январьда СЭКП-ниң болгаш ФКП-ның делегациларының ужуражылгазының түңнели-биле быжыглаарын ийи партияның күзеп турарын таалар бадыткаан. Олар ниитиге өчис сорулга дээш демисел тайбыңның, боо-чепсекти дууржурерин болгаш социализмниң эрге-ажыктарынга дүүштүр кады ажылдаарын улам калбартырын дугурушканнар. Ол ышкаш делегея харылзааларынга деп-дески чорукутуң чугула факторы болур совет-француз харылзааларны кайы-даа талага ажыктыг үндезин-биле калбарарынга идиг кылырынче ийи таланың чүткүп турарын база илереткен.

Ужуражылгыны найыралдыг болгаш чуректиң ханызындан, ийи партияның аразында харылзааларга дүүштүр боон эрткен.

(СЭТА).

КҮҮСЕЛДЕНИҢ ХЫНАЛДАЗЫ

«Кижилерни ажылга хынаары болгаш ажыл-херектиң херек кырында күүселдезин хынаары бүгү ажылдың, бүгү политиканың кол үндезини ында, база катап ында, чүгле ында» деп В. И. Ленин өөредип чораан. Ол ленинчи айтыышкынны удуртулга болдурбушаан, партийжи организастыг ажылдың эң чугула кезээ—бо айтырыгже партия доктаамал кичээнгейни салып турар. «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр күүселдениң контролюн болгаш хыналдазын улам ыңай сайзырангайжыдар дугайында» СЭКП ТК-ның эрткен чылын хүлээп алган доктаалы ооң база бир тодаргай бадыткалы.

Үстүнде адааныывыс доктаалды болгаш өске-даа партийжи чугула документилерни удуртулга болдургаш, бистиң республиканың чер-черлеринде партия комитеттери шиитпирлер күүселдезин организастаарынче, оларга контрольду күштелдирери доктаамал кичээнгейни салып, ону боттандырарынга коммунистерни болгаш активти калбаа-биле киириштирип турар апарган. Үстүкү партийжи органнарның база боттарының шиитпирлериниң болгаш планныг даалгалар күүселдезиниң дугайында айтырыгларны СЭКП Кызыл хоорномунуң база Барыын-Хемчик, Кызыл, Бии-Хем, Мөңгүн-Тайга болгаш өске-даа райкомнарының пленумнарынга, бюроларынга болгаш коммунистерниң хуралдарынга доктаамал информастап, дыңнадыры чаңчыл апарган.

Партия Кызыл райкому сөөлгү чылдарда күүселдениң хыналдазын системалыг, дээштиг кылдыр чорударын чедип алган болгаш маңаа аппараттың бодунуң ажылдакчыларындан аңгыда, райком кежигүннерин, чер-черде партийжи активти идепкейлиг киириштирип турар. Пленумнарның, актив хуралдарының база бюроларның шиитпирлерин болгаш шүгүмчүлелдиг саналдарны тускай учётка ап, оларны карточкаларга кииргеш, күүселдезин контрольдап келген. Мурнунда хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдези канчаар чоруп турарын пленум бүрүзүнге, бюроларга информастап, дыңнадып турар. Олардан күүсеттинген чүүлдерни чүгле бюронуң шиитпири-биле ушта бижиир.

Ниитизи-биле бо районда чер-черде коммунистерниң хуралдарынга шиитпирлер, план күүселдезиниң дугайында парторганизациялар секретарьларының, удуртукчуларының база специалистерниң отчёттарын, дыңнадыгларын доктаамал дыңнаарын чедип алган. Ол чорук бүгү звеноларның кадрларының база коммунистерниң даандырган ажыл-херек дээш харыысалгазын бедидеринге, ажылды экижидеринге, план күүселдезинге дээштиг салдарны чедирип турар. Районнуң куш фабриказында партия организациязы (секретары В. М. Егорова) планныг даалгаларны боттандырарын партийжи организакчы болгаш идей-политиктиг ажыл-биле хандырар талазы-биле шиитпириниң күүселдезин дээштиг организастаан. Фабрика куш эъди болгаш дагаа чуургазы садар чыл планын ноябрь 1-де күүседипкен, пландан ажыр 3 млн. 309 муң чуурганы, 38 тонна эътти садар дээш амгы үеде шудургу ажылдап турар. Бо дег эки чижектерни «Барлык», «Алдан-Маадыр», «Тиилелге», «О. Шынаа» совхозтарда партия организацияларындан көргүзүп болур.

Хүлээп алган шиитпирниң дээштиин ол айтырыгны кайы хире хандыр сайгарып белетээнинден, кымнарга чүнү, кажан күүседирин тодаргай хүлээндиргенинден, а ооң соонда ону боттандырар дээш организакчы ажылдан улуу-биле хамааржыр. Ынчалзажок ёзу барымдаалап, хөй шиитпирлерни хүлээп алыр, а оларның үре-түңнели шоолуг эвес болур таварылгалар бисте ам-даа бар. СЭКП Таңды райкомунуң пленумнарынга, бюроларынга мал бажын өстүрер, кадарар ажыл-агыйы продуктуларын бүдүрерин болгаш курунге садарын көвүдедир дугайында бо чылын шиитпирлерни ээзээ эвести хүлээп алган. А түңнели кандыгыл? План күүседиринге район хамыктың сөөлүнде сөөртүнмүшаан, төрүүр чүс баш малга онаажтыр 44 бызаа, 60 четпес хураган алдынган.

«Тыва даг-дугу тудуг» эргелелинде партком шуут-ла куш-ажылчы коллективтерге амыдыралчы организакчы болгаш идей-кижизидилгелиг ажылды доктаамал чорударының орнунга база-ла хөй санныг, янзы-бүрү шиитпирлер бижиринге саазын харамнанмадан, а оларның күүселдезин четпес контрольдап келген. Ооң түңнелинде, Ак-Довурак хоорайның тудуг организацияларында-даа, «Тыва даг-дугу» комбинатта-даа хөмүдаашкыннар уламчылавышаан. Ниитизи-биле хоорайда эрге-чурум болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктар эээжевээн. Шиитпирлер күүселдезин кошкак организастааанындан оларның дээштии ам-даа куду боор турарының дугайында «Май 1» совхозта, Кызылдың пассажирлер АТБ-зинде, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынында, «Революцияның чалбыыйы» совхозтуң сүт-бараан фермазында болгаш өске-даа коллективтерде парторганизацияларның отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга шыңгыы шүгүмчүлелдерниң болгулааны таварылга эвес.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге ТК-ның Отчёт илеткелинге мынчаар айыткан: «Удуртулганың уран аргазы дээрге, кандыг-бир айтырыг талазы-биле директивалыг айтыышкыннар үндүрери, ону тарадырында эвес деп бөдүүн билиишкинни чамдык кижилерниң ам-даа шиңгээдип албааны харааданчыг. Шиитпирни хүлээп алгаш, ооң айыттынган хуусаазында ылап-ла күүсеттинген турарын чедип алыр херек. Контрольду күштелдирери чогум-ла маңаа дузалаар апаар. Ол контроль үстүнден болгаш адаандан хары угда доктаамал, оперативтиг боттанган турар ужурлуг». Партийжи организакчы ажылдың эң чугула кол кезээ—күүселдениң контролюн болгаш хыналдазын чорудар ажыл-херекти партия комитеттери база эге организациялары чогум-ла ол айтыышкыннарга дүүштүр чорудар хүлээлгелиглер.

Амгы үеде барык-ла бисте бүгү партия комитеттери күүселдениң хыналдазын тускай карточкаларны тургускаш, ооң-биле чорудуп турар. Ол чорук шиитпирде айыттынган чүүлдерниң күүселдезин райкомнар болгаш партия эге организациялары доктаамал контрольдаарынга дузалап турар. Ынчангаш бо ажылды улам идепкейжидип, күштелдирери эргежок чугула. Күүселдениң хыналдазын доктаамал, дээштиг чорудары партия организацияларының дайынчы аргазын, организакчы ажылдың деңнелин улам ыңай бедидеринге идиг берген турар кылдыр ажыл-херекти ынчаар тургузар ужурлуг.

Бүдүрүкчүлүг ажылывысты— чурттуң юбилейинге

ССРЭ 60

ҮШ УДАА ТИИЛЭЭН

ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур республиканың Кадык камгалал министерствозунуң автобаазазының коллективи бүгү улустуң ол байырлалын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуп турарлар.

Ыяңгыяа В. Г. Курочкинге удурткан алдыгы бригада бо коллективте кеску черни ээлээн. Бригада бо чылын алган хүлээлгелерин күүседир дээш ажылга харыысалганы бедиткен, техниканың үрелиишкинин болдурбаан. Чолаачылар ортузунга кижизидилге, тайылбыр ажылдарын күштелдирген. Түңнел өөрүнчүг болган. Коллектив кежигүннери чаңгыс кижи дег ажылдааннар. Ажыл шагы үскен, чурум үрээн, ажылга харыысалга чок кижилер чок болган. Ынчангаш эрткен үш кварталда социалистиг чарышка улаштыр тиилекчи боон үнген.

Бригадада коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары бар. Олар кол өзекти тургузуп, аныяк кижилерге боттуг дузаны көргүзүп, оларны ажылга чаңчыктырар, кижизидер ажылдарны багай эвес чорудуп турарлар. Бо талазы-биле Владимир Гаврилович боду улуг киржилгелиг болуп келген. Ол— хоочун чолаачы. Бо автобаазага ажылдааш үр апарган. Маңаа 22 чылдын пүүрүн көрген. Байлак дуржулгалыг, ханы билиглиг кижи. Кижилерни удуртуп баштаар ажылга чаңчыктырар талазы-биле дыка мергежээн. Ында бригадирден аңгы өске-даа бедик мергежилдиг чолаачылар бар. Чижээ, И. М. Сагалаков, Г. М. Мистрюков, В. П. Сергеев, Э. Н. Васильев, В. Е. Милованов олар үр чылдарда ажылдааннар. Олар бригадада дагдыныкчылар, автобаазага ажылдап келген аныяк кижилерге арга-сүмезин берип, дуза кадарындан кажан-даа ойталавастар. Бригаданың хоочуннары ай, квартал планнарын ажыр күүседип келгеннер.

Бригада эрткен он айларда чедиишкиннииг ажылдаан. Олар бүдүрүлге планын 105.5 хуу күүсеткен. Ол үе дургузунда бригада кежигүннери 6 комплект автодугуйну, 1088 литр бензинни, 63 рубльдиң артык кезектерин камнап алганнар. Он бирги беш чылдың эрткен үелериниң бүдүрүлге планы 106.9 хуу кылдыр боттанган. Ам олар чедиишкиннерин улам быжыглавышаан, ССРЭ-ниң 60 чыл болур юбилейинге уткуштур калбарган социалистиг чарышка бедик көргүзүглерни чедип алыр сорулгалыг ажылдап турарлар.

Ш. ДОРЖУ.

ЧУРУКТА: В. Г. Курочкин (солагай талазындан дөрт дугаарында) бодунуң бригадазының кежигүннери-биле.
Ю. КОСАРЬКОВТУН фотозу.

Хүнүнүң медээлери

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Улуг Октябрьның байырлалынга төлептиг күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш Барыын-Хемчиктиң «Хемчик» совхозтуң ажыл-ишчилери кужениишкиннииг ажылдааннар.

Ажыл-агый бо чылын күрүнеге план ёзугаар 200 тонна эът садар турган, ону октябрьның төнчүзүнде 200.4 тонна кылдыр күүсеткен. Сүттү 220 тоннаны дужаар планын бо хүнге 201 тоннаны дужаагаш, ооң артканын ноябрьның 1-ке чедир күүседирин совхозтуң ажыл-ишчилери хүлээнгеннер.

А. БЕГЗИИ-ООЛ.

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Хову-Аксының автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы Алексей Александрович Герасимов ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга аадар болдурган чарыштың мурнакчызы.

Беш чылдың ийиги чылының онналдазын ол чеди айлар дургузунда күүседипкен. Чылда 368 тонна чүък сөөртүр планын А. А. Герасимов 545 тонна кылдыр боттандырган. Тонна-километр талазы-биле планын бүдүн чартык катап ажыр күүсеткен. Ам ооң күш-ажылчы календары 1983 чылдың үлүүнде чоруп турар.

М. КАРА-ТОННУГ.

СЭКП ТК-ГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

Ноябрь он алдыда СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Ю. В. Андропов ЮСФР-ниң Президиумунуң Даргазы П. Стамболич болгаш ЮКЭ ТК-ның Президиумунуң Даргазы М. Рибичич-биле ужурашкан. Беседага СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков болгаш ЮКЭ ТК-ның кежигүнү, ЮСФР-ниң даштыкы херектер талазы-биле эвилел секретары Л. Мойсов олар киришкеннер.

П. Стамболич болгаш М. Рибичич ЮСФР-ниң Президиумунуң, ЮКЭ ТК-ның Президиумунуң, Югославияның коммунистерниң болгаш ажылчы чоннарының өмүнээзинден Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалды илереткеннер.

Ю. В. Андропов Югославияның удуртукчуларының болгаш акы-дунма улустарының Л. И. Брежневтиң дугайында хүндүткелдиг бөдүүн көргени дээш өөрүп четтиргенин илереткен.

Совет-югослав харылзааларның айтырыгларының талазы-биле, а ол ышкаш делегейниң чамдык чугула айтырыгларының-даа талазы-биле санал-онаа солчуушкуну болган. ССРЭ биле ЮСФР-ниң болгаш СЭКП биле ЮКЭ-ниң аразынга бүгү талалыг кады ажылдажылганы улам калбартып, ханыладырынга ийи таланың белеткин илереткен.

Ужуражылганың чылыг, найыралдыг байдалга болган.

Ужуражылгага ЮКЭ ТК-ның кежигүнү, ЮСФР-ниң ССРЭ-де элчини М. Друлович болгаш СЭКП ТК-ның Чиигине секретарының дузалакчызы В. В. Шарапов олурушканнар.

(СЭТА).

ОРБИТАДА АЖЫЛ ХҮНҮ

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП, (СЭТА). Космонавтиканың төөгүзүнде эң-не узун хуусаалыг дээш Анатолий Березовойнуң болгаш Валентин Лебедевтиң ужудуушкуну үргүлчүлевишаан.

Орбитада комплекстиң экипажының ноябрь он алдыда 188 дугаар ажыл хүнүнүң чурумун ёзугаар программада айытканы-биле Черниң курлавырларын шинчилээн, ужудуушкун аргаларын болгаш чепсек-херекселдерин сайзырадыр ажылды кылган, «Салют-7» станцияның иштинде системаларны ажаап, хайгаараан, күш-культура мергежилгелерин кылган.

Метеорологияның болгаш атмосфера оптиказының сорулгаларын күүседири-биле «Рефракция» дээр дуржулганы кылган. Ону ёзугаар хүнүнүң шестүн чоруурунуң аңгы-аңгы бедик байдалдарында, хүн үнүп база ажып бар чорда чуруктарны тырттыргылаан. Атмосфераже чырыктың рефракциялаттынганының түңнелинде дуржулганың өскерилгезин ёзугаар аңгы-аңгы бедиктерде агаарның дыгыызының болгаш температуразының дугайында түңнелдерни үндүрүп ап болур.

Космонавтылар ол хүннүң дургузунда «Елена» дээр бичии хемчээлдиг гамма-телескопту ажылдаарынга белеткээн, медицина шинчилгезиниң планын ёзугаар мага-боттуң массазын хемчээгеш болгаш деп-дэ чок байдалдың үезинде улуг эвес базыышкынны алыр шыгганнарның байдалын тодарадкан.

Космонавтыларның кадыының байдалы эки.

ХУРАЛ БОЛГАН

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн төлептиг [illegible] ортузунга пропагандалаар та[illegible] Чаа бижиттингилээн чогаалдарның сайгарылгазын кылып, эгелеп чоруур авторларга чогуур [illegible] номчукчулар биле ужуражылгаларны эрттирип база өске-даа ажылдарны кылып, организастап турар.

Дүүн Кызылга, ТДЛТЭШИ-ниң хуралдаар залынга республиканың чогаалчыларының хуралы болуп эрткен. Анаа «Коммунистиг тургузуушкуннуң практиказы биле чечен чогаал журналдарының чогаадыкчы харылзааларының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынга дүүштүр Тываның чогаалчылар организациязының сорулгалары» деп айтырыгны чугаалашкан. Илеткелди Тыва АССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы К. Кудажы кылган.

Ук хуралга Тываның ном үндүрер чериниң кол редакторы Ю. Кюнзегеш, «Тувинская правда» солунунуң ажылдакчызы С. Козлова, Кызыл районудан К. Чамыян, Улуг-Хемден К. Натпий-оол болгаш өскелер-даа санал бергеннер.

ЧАСКЫ АЖЫЛДАРГА БЕЛЕТКЕЛ СОРУКТУГ

Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң комплекстиг хову-трактор бригадазының механизаторлары он бирги беш чылдың ийиги чылының дүжүдүн ажаап алырынга организастыг киришкен. Олар октябрь айның төнчүзүнде бүгү тараа культураларын чидириг чок ажаап доосхан. Дүжүт ажаалдазы-биле чергелештир мал чеми—саваң ажаалдазын дээштиг чоруткан.

Ооң-биле кады келир чылдың часкы хову ажылдарынга белеткел — аңгыс андарылгазы организастыг эрткен. Совхозтуң Торгалыг, Чодураа салбырларында ук ажыл хайныышкынныг болган. Ында чели тракторист [illegible] 2090 [illegible]

Бо [illegible] Анатолий Натпыг-оол [illegible]

Т. ОЧУР-ООЛ.

Кыштаглаашкын—шалыпчы фронт

ТЕРЕ-ХӨЛДҮҢ БЕДИКТЕРИНДЕ

Тайгаларлыг, бедик дагаарлыг, хөлдерлиг оран—ыраккы «Тере-Хөл» совхозтуң экономиказының кол адыры — мал ажылы. Ында чугула кампания — кыштаглаашкын организастыг эгелээн. Ажыл-агыйның бода малы Каргы, Балыктыг, Шынаа ышкаш он ынчаар 17 кезек, шээр малы — 13, инээзи — 5, чылгызы — 3 кезек черлерде кыштаглап эгелээн. Тус чериниң кары, берге байдалдары тураа-даа, ниитиниң малының продуктулуун бедидип, төрүүр чүс башка онаажтыр 100 хураганы, 100 ивиге анайларын менди ап, өстүрген аныяк мурнакчылар ында бар апарган.

* * *

— Бистиң малчыннарывыстың чымыштыг ижин, Аъш-чем программазын боттандырарынга оларның киирип турар үлүүн барып сонуургап көрүңер,— деп, совхоз директору Н. С. Очур Каргыда малчыннар кыштагларынче баар узун оруктар чоруурун сүмеледи.

...Бедик дагларже шиглээн машина оруу-биле Каргы бажының кыштагларынче көжер ийи ог чүдүрген ЗИЛ-дер биле оруувусту уламчылап [illegible] Күңгүртүг суурдан 50 км хире ырай бергенивисте кежээки имир дүжүп, караңгылап эгелээн. Ам-даа 20 км хире [illegible] Авеьян Ааъс-тол биле Кан-оол Лекшит [illegible] машиналар башкарып [illegible]

[illegible]

мурнакчыларының бирээзи — аныяк хойжу Борис Дагбаның кыштаанга келдивис. Каргының кайы-даа кыштаглары кыжын маргалыг, хар шоолуг чагбас, одар-белчииирлери таарымчалыг, чер кара чылар. Бо чылын ында оът-сигенниң үнгени кижи бүрүзү магадаар болду.

Ырак-узак черде ниитиниң малын малдап, кызымаккай ажылдап турар хойжу Борис Дагбаның болгаш ооң дузалакчызы коммунист Валерий Хонайның аалдарынга [illegible]

[illegible]

эрттирген соонда, ог-бүлелиг апарган болгаш [illegible] ажылдаарын шиитпирлээш, улуг кадарчы болуп [illegible]

Борис болгаш ооң ог-бүлезиниң ээзи Галина Дагбалар кайызы-даа комсомолчу. Аныяк малчыннар баштайгы чылдарда хураганнар кадарып, хоочуннардан арга-сүмени ап, хойжунуң чымыжынга [illegible] дуржулгазы чоорту [illegible] малчыннарның [illegible] кижилерниң одуруунга киргени таварылга эвес.

— Ам кадарывыста [illegible] 500 хой бар. [illegible]

[illegible]

биле 20 тонна сигенни белеткеп, 15 тонна өдекти белеп алган. Амгы үеде ооң кыштаа хөй одарладырынга таарымчалыг, эки оът-сигенниг черде. Эки одар-белчиирде, хайгааралда турар хойлар семис шымрак, дүгү аккыр болгаш [illegible]

— Чаш хураганнар төлге [illegible] турар силер?— деп, аныяк [illegible]

— Хойлар декабрьның төнчүзүнде оолдап эгелээр. Ынчангаш оларны бирги кыштаа [illegible] кыска одарларны хуваап тургаш, эки күш киирип кадарар, хөй төрүп эгелээр чоокшулай [illegible] кожээр бис. Ында чылыг кажаалар, чаш хураганнарга бээр көк сиген, чуртталга бажыңы-даа бар [illegible]

[illegible]

зин малчын хөмүдал чугаалап олурар болду. Чоокку үеде Каргыга садыгжы келбээнинден ыраккы кодаларда малчыннарда дадган болгаш өске-даа чугула херегселдин бараанары үзүктелип тургулаан.

Комсомолчу хойжу Борис Дагба Шынаа кожээ Совединиң депутаты, Советтиң амыдырал хандырылга талазы-биле доктаамал комиссиязының даргазы. Ынчангаш кожээ Советтиң шиитпирлерин чонга таныштырар, малчыннарның хандырылгазында негелде-херегселдерин сайгарып көөр, сагыш салыр чүүлдер-ле хөй. Аныяк малчын кыштаанга электри чырыын киирерин күзеп орар. Совхоз дирекциязы даажок аазап, ону [illegible] барып чедип аза хойжунуң кыштаанга [illegible]

[illegible]

[illegible] туттунган тура.

В. МААДЫР.

Кызыл район.

Идеология ажылының практиказындан

КОЛЛЕКТИВТИҢ КИЖИЗИДИКЧИ РОЛЮ

СЭКП-НИҢ XXVI съездизиниң шиитпирлеринде сайзырангай социалистиг ниитилелдиң үезинде коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузар, коммунистиг ниитилел харылзааларын хевирлээр, чаа кижиниң кижизидер талазы-биле чугула айтырыгларны шиитпирлээри күш-ажылчы коллективтерге онаажып турарын айыткан.

СЭКП Кызыл райкому, парткомнар, партия эге организациялары ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин экижидери-биле күш-ажылчы коллективтерниң ролюн бедидеринче угланган тодаргай ажылды чорудуп турар. Ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин көдүрер, оларны партияның база чазактың салган сорулгаларын күүседиринче мобилизастаар талазы-биле «Тииилелге», «Терек-Хөл» совхозтарының, күш фабриказының, районнуң хоочун кадарчылар садының, «Хову» [illegible] совхозунуң № 1 хой бригадазының партия, хөй-ниити организациялары, удуртукчулары, специалистери доктаамал ажылды чорудуп турар. Бо коллективтер ажылчыннарны болгаш албан хаакчыларны бүдүрүлге база хөй-ниити ажылынга калбаа-биле киириштирип келген.

Парткомнар, бригадаларда партия эге организациялары күш-ажылчы коллективтерниң ажылчыннарының болгаш албан хаакчыларының ортузунда идей-политиктиг ажылды сайзырангай хевирлеринче доктаамал кичээнгей салып турар. Сүт-бараан фермаларының, хойжу бригадаларының болгаш өске-даа бүдүрүлге участоктарының ажыл-ишчилериниң ортузунда экономиктиг өөредилгениң экижидер хемчеглерин алган.

«ТИИИЛЕЛГЕ» совхозтуң сүт-бараан фермазының партия организациязы коллективти сырый каттыштырар, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, организастыг чорукту экижидер дээш доктаамал ажылды чорудуп турар. Ферманың ажылчыннарының ортузунда социалистиг чарышты организастаан, оон негелделерин ажылдап кылган. Мында моральдыг болгаш материалдыг идиг берилгезиниң хемчеглерин киирген. Оон түңнелин айыткан хуусаазында үнүрүп, коллективтиң хуралынга чугаалажып, чарыштың тиилекчилерин шаңнап, мактап турар. Малчыннарның күш-ажылчы болгаш хөй-ниити идепкейин көдүрер кол чүүлдериниң бирээзи болза, оларның политиктиг билиин ажыл талазы-биле мергежилин бедидери болур. Саанчыларның, малчыннарның, инек кадарчыларының ниитизи бир кежээ [illegible] хөйү [illegible] белиткен. Шупту коммунистиг күш-ажыл школазында өөренип турар. Ферманың ажыл-ишчилериниң ажылчыннарның амыдырал-чуртталгазының дугайында айтырыгларны бүдүрүлге болгаш партия организациязының ажыт хуралынга чугаалажып турар. Бүдүрүлгеге күш-ажылчы бедиг сагылга-чурумун чедип алыр дээш коллектив демисежип турар. Масса-политиктиг ажылды база эвес организастаан. Лекцияларны, беседаларны, политинформацияны эрттирип турар. Бо бүгү ажылды чорударынга партия эге организациязының секретары О. Б. Хертек, бригадир Б. О. Монгуш, комсомол эге организациязының секретары Н. М. Ондар идепкейлиг киржип келген.

Коллективтиң мында партия организациязының күш-ажылдың болгаш хөй-нииттиң чурум-сагылгазын быжыглаар дээш ап чорудкан хемчеглери дээштиг болганындан, корум-чурум үрээшкиннери турбаан. Күш-ажылчы коллективке чоруткан кижизидилге ажылының түңнелинде планныг онаалдалар болгаш социалистиг хүлээлгелер чедиишкинниг күүсеттинип турар. «Сүт-бараан фермазы сүт бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының чыл онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткен болгаш кыштаглаашкынга эки белеткенген.

КОЛЛЕКТИВ кежигүннериниң коммунистиг кижизидилгезин экижидер дээш күш фабриказының партия организациязы доктаамал ажылдап турар. Политиктиг чырыдылгажының, экономиктиг өөредилгениң эки организастаан, партияның политиказы база дашкы политиканың айтырыгларынга, культура, мораль темаларынга тураскаатан лекцияларны, беседаларны план ёзугаар эрттирип келген. Кижилер-биле кижизидилге ажылын экижидеринче администрацияның, хөй-ниити организацияларының, специалистерниң кичээнгейин партия организациязы угландырган. Күш-ажылдың болгаш хөй-нииттиң чурум-сагылгазын быжыглаарының айтырыгларын партия, профэвилел, бүдүрүлге хуралдарынга чугаалажып турар. Социалистиг чарышты коммунистиг моральдың болгаш коллективизмниң хевирлеттинериниң дээштиг чепсээ кылдыр санап, социалистиг хүлээлгелерниң чедиишкинниг күүседиринге таарымчалыг байдалды тургузар хемчеглерни ап келген. Чарыштың түңнелин үнүрүп турганда, кижи бүрүзүнүң ниити херекке киирген үлүүн анализтээрин, ат-бүлеге байдалын, уругларының кижизидилгезин, коллективтиң хөй-ниити ажылынга киржилгезин көөрүн чурумчуткан. План күүсеттинип, чурум үрээшкиннеринге турар болза ону [illegible] чугаалажып, чогуур түңнелин үндүрер. Кижилер-биле чаңнытан ажыл чорударынга сеңигү үеде кичээнгейни салган. Орта дагдынчыкчылар улуг рольду ойнап келген. Дуржулгалыг болгаш [illegible] ажылдакчылар М. Г. Григорьева, В. А. [illegible], М. В. Мотырева, И. Ф. Винникова, А. К. Метельков, В. И. Шумова олар [illegible] ажылдакчыларның хереглекчилерин ажылдарны хандыкшылып, өөредип турар. Партия эге организациязы (секретары В. П. Егоров), күш фабриказының администрациязы (директору Л. П. Калин) хөй-ниити организацияларының ажылын экижидери-биле практиктиг дузаны чедирип келген. Коллективте коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин калбарган. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты 54 кижи чедип алган, 85 кижи ол атты чедип алыр дээш демисежип турар. Бо бүгү ажылдың түңнелинде күш фабриказы планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседип, мурнакчы коллективтерниң одуруунда кирген.

«ХӨВҮЛҮГ ХӨРАЛ» совхозтуң бир дугаар хойжу бригадазында партия организациязы коллектив кежигүннериниң идей-политиктиг кижизидилгезин экижидеринче угланган ажылды чорудуп турарындан малчыннарның онаалдалар херээнге харыысалгазы бедээн, күш-ажылдың сагылга-чуруму экижээн. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуражырының бригаданың малчыннары шуптузу бедик хүлээлгелерни алган, ону күүседир дээш кызымак ажылдааннар. Андрей Содунам, Шавыраа Дееш-оол, Ховалыг Маадыр-оол, Сенди-Хүүрак Кокус-оол төрүүр чүс баштан онаалдыр 112 дең 115 хураганы менди доруктурган, бир баштан-на 3 килограмм дүктү кыргып алган. Хойжулар 380 тонна сигенни белеткээн.

Ажыл-ишчилерниң ортузунга кижизидилге ажылын экижидер дээш тодаргай хемчеглерни ап турар өске-даа күш-ажылчы коллективтер районда бар.

Күш-ажылчы коллективтерге ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин экижидер талазы-биле чамдык ажылдарны районнуң партия организациязы ап турза-даа, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң негелделеринге ам-даа четпес. «Кара-Хаак», «Шамбалыг» совхозтарының, № 1317, № 62, № 2 көжүп чорууру мехколонналарының партия организациялары боттарының коллективтеринде ажыл-ишчилерниң чедиишкинниг ажылдаарынга таарымчалыг байдалды ам-даа тургуспаан, чамдык ажылчыннарның, албан хаакчыларының онаашкан ажылынга ээ-харысалга чок, хөй-нииттиң хереенге киришпес чорууң болдурбас дээш хемчеглерни албайн турар. Ортумак звенонуң удуртукчуларының, специалистерниң аразында ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң айтырыгларынга, түс-түс кижилер-биле ажылды чорударынга киришпес таварылгалар ам-даа бар. Хөй-ниити организацияларының ажылын хүн бүрү удуртпас, практиктиг дуза чедирбес партия организациялары чок деп болбас.

Партия болгаш хөй-ниити организацияларының, удуртукчуларының сорулгазы болза күш-ажылчы коллективтерниң кежигүннериниң коммунистиг, идей-политиктиг болгаш интернационалдыг кижизидилгезин экижидер дээш ажылды доктаамал чорудары болуп турар.

В. САТ,

СЭКП Кызыл райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи.

АРМЯН ССР. Иджеван—Раздан аразының демир-оруунуң тудугжулары чыл төнчүзүнге чедир Ереван-биле Дилижанның аразынга поездилерниң ажылчын шимчээшкинин ажыдар хүлээлгени алгаш, бо хүннерде кызымаккай ажылдап турарлар. 30 километр кадыр даглыг черлерде демир-оруң шугумун салгаш, ийи [illegible] үттеп кылырын доосқан, он ийи көвүрүгну туткан. Тог дамчыыр [illegible] кадаан.

Чаа шугум вагоннар эргилдезин экижидер, чүъктер дамчыдарын шеңгүнчүдер.

ЧУРУКТА: 130 тоннаны көдүрер краның дузазы-биле хемчер болгаш оңгарлар кежир көвүрүглер кезектерин эдеп тывыры.

М. ШАХБАЗЯННЫҢ фотозу
СЭТА-ның фотохрониказы.

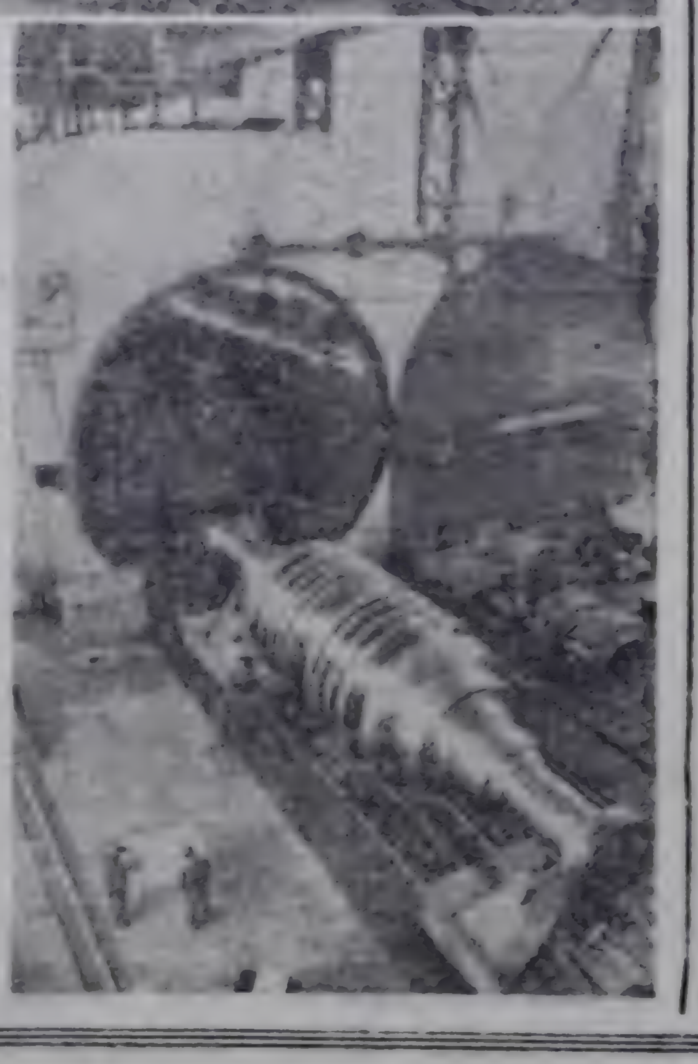

ХАРЬКОВ. Атом-биле ажылдаар турбина кылыр «Харьковтуң турбина заводу» бүдүрүлге каттыжыышкынының цехтеринде Калининниң болгаш Запорожьениң АЭС-теринге 1 миллион киловатт күштүг турбиналарны белеткеп турар.

Завод ЭДЧ кежигүнү чурттар-биле быжыт харылзаалыг болгаш оон продукциязы Финляндияже база чорупту турар.

ЧУРУКТА: роторларны эдиктирер участокта.

С. МЕТЕЛИЦАНЫҢ, Б. КАВАШКИННИҢ болгаш И. КОВАЛЬЧУКТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СОЦИАЛ ХӨГЖҮЛДЕНИҢ ПЛАННАРЫН ЁЗУГААР

Семёновонуң пос-таавы болбаазырадыр фабриказында чаа бүдүрүлге корпузу ажыглаалга кирген. Профэвилел организациязының дорт киржилгези-биле ажылдап кылдынган социал экономиктиг планынга дүүштүр ону туткан.

Бүдүрүлгениң эде дериглези шапкын темп-биле чорупту турар. Ачгы үениң чүс хире станоктарын тургускан пос-таавы цеги ажыглаалга кирген. Администрация корпузунда столовая, буфет, амыдырал хандырылганың чаагайжыдыр туттунган өрээлдери бар.

Бо беш чылдың төнчүзүнде чаа бажыңга болбаазыралыга ажылын долу күш-биле боттандыра бээр. Эрги бүдүрүлге черинде ооруңга чаа фабрика дээрже бедип, чоннуң херегле бараанналарының калбак ассортиментизин үндүрүп [illegible]аар.

Москва.

(СЭТА-ның корр).

АЖЫЛЧЫННАР САНАЛДААННАР

Тбилисиниң Димитров аттыг ужар чуул заводунда ногаа конвейери ажылдап эгелээн. Доктаамал ажылдап турар бүдүрүлге чөвүлелиниң кежигүннериниң саналдарын ёзугаар туттунган теплица чаа продукцияны берип эгелээн. Ук теплица помидор, огурец аймаа-биле Грузияның эң улуг бүдүрүлгелерин хандырып турар.

Заводтуң агроцеги — көлээ ажыл-агыйының 170 гектар чери-хир, мында рисин, баштанын, мал чеминиң культураларын тарып турар. Мал комплекизинде 400 ажыг баш мыйысты бода мал, хаван фермаларында — ийи муң ажыг хаван бар. Ажыл-агыйның хоолбектеринден чыл санында 20 тонна балыкты база тудуп ап турар.

Дузалал ажыл-агыйын сайзырадыр талазы-биле заводтуң профэвилел организациязының ажылының дуржулгазы республикада калбаа-биле нептерээн. Ажыл-чем программазын боттандырарынга улуг рольду ойнап турар «кодаа цехтери» ам улуг бүдүрүлге бурузунде бар апарган. Бо чылдың олар 10 муң тонна овощу, миллион ажыг борбак чуурганы, муң тонна тараазы база ногааны бүдүрген.

Тбилиси.

(СЭТА-ның корр).

БҮДҮРҮЛГЕНИҢ КҮСЕЛИ-БИЛЕ

Ленинградтың «Большевик» заводунуң ажылдакчылары кылымал доштуг катоктуң ээлери болганнар. Янзы-бүрү оюннар ойнаар залдарлыг, бассейнниг, стадионнуг улуг спорт комплекизиниң тудуу доозулган. Оон тудуун дүргедедир арганы социал-культура хемчеглериниң болгаш чурталга тудуунуң фондузунда ангылай санаан орулганың күсели-биле чедип алган.

— Ол дээрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер даалганы доктаамал ажыр күүседип, продукция бүдүрерин көвүдеткени-дир — деп, профэвилел комитединиң даргазы И. Юнко чугаалады. — Бүдүрүлгениң акша-төгерии-биле сөөлгү чылдарда дыштанылга бажыңнарын, санаторийлерни Феодосияга, Сочиге, Адлерге туткан. Оон ангыда хөй профильдиг эмнелге чери болгаш санаторий-профилакторийни ажыглаалга киирген.

(СЭТА-ның корр.).

ДЭЭШТИГ ОРГАНИЗАСТААРЫ ЧУГУЛА

Он бирги беш чылдың ийиги чылын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле доозар, ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуур дээш калбарган социалистиг чарышка кириштиг, Чөөн-Хемчик районнуң бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилери күженишкинниг ажылдап турар.

Коллектив бүрүзүнүң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылар болгаш албан хаакчылар бүдүрүлге онаалдаларын күүседир дээш чалгыс эп-сеткилдиг ажылдап турар. Оон түңнелинде район бүдүрүлгелери 4 миллион 604,9 муң рубльдиң продукциязын сайгарып, планын 102,7 хуу күүсеткен.

Бүдүрүлге коллективтеринде партия, профэвилел, комсомол организациялары планныг онаалдаларның, социалистиг хүлээлгелерниң күүселделиг болурун хандырар дээш социалистиг чарышты цехтер, бригадалар, түс-түс ажылчыннар ортузунга дээштиг организастап, организакчы болгаш масса-политиктиг ажылдарны экижидип. Оон ачызында чамдык бүдүрүлге черлери, ылангыя Чадаананың тараа хүлээп алыр пунктузу, хөмүр-даш участогу, сарыг хлеб заводтары, үлетпүр комбинады чедиишкиннерни чедип ап турар. Тараа хүлээп алыр пункт үшкү кварталдың планын 114,3 хуу күүсеткен.

Хөмүр-даш участогунуң дагжыларының шудургу ажылдап турарындан ол коллектив тос айларда 167639 тонна хөмүр даштыы казып, үшкү кварталда онаалдаазын 144 хуу, дус тывыжының квартал планын 105,7 хуу күүсеткен.

Планныг онаалдаларын күүседир талазы-биле эрткен 1981 чылда хожудаашкынныг ажылдап турган үлетпүр комбинады, хлеб заводу бо чылын мурнакчы коллективтерниң одуруунда чорупту турар. Бүдүрүлге комбинадының чазанылга, чугай, дилиг материалдары болгаш ыяш белеткээр цехтериниң ажылчыннарының аллдарлыг юбилейге күш-ажылчы чедиишкиннерин бараалгадыр дээш тура-соруккур ажылдап турары-биле түс-түс адырлар үлетпүр продукциязы бүдүрер планнарын ажыр күүсеткен. Оон иштинде тос айлар дургузунда 865 тонна азы пландан ажыр 265 тонна чугайны бүдүрген, чугай бүдүрери эрткен чылдың бо үезиниң деңнелинден 10 хуу көвүдээн. Мебель кылыгларын бүдүрер чазанылга цегиниң ишчилери бүдүрүлге онаалдаазындан продукцияны хөйнү бүдүрүп, сайгарган.

Чурттакчы чонну шынарлыг аъш-чем продуктулары-биле хандырарын улам экижидер дээш хлеб заводунда эки ажылдап турар. Оон ачызында ол коллектив продукция сайгарар талазы-биле тос айлар планын 103,7 хуу күүсеткен.

Районнуң бүдүрүлгелери үшкү кварталда болгаш тос айларда продукция сайгарар планнарын күүседип-даа чамдык бүдүрүлгелер ону четчир боттандырбайн турар. Чадааның Сельхозтехника каттыжыышкыны тракторлар болгаш автомобильдер септээр планнарын күүсетпээн. Чадаананың ыяш ажыл-агый чери тос айларның бүдүрүлге планын ёзугаар алырга, 219 кубометр дилиг материалдарын чедир бүдүрбээн. Райүлетпүр комбинады амыдырал хандырылга бараанналарын бүдүрериниң тос айлар планнарын күүсетпээн.

Коллектив бүрүзү бүдүрүлгениң чыл планын хуусаа бетинде күүседирин ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур алган социалистиг хүлээлгезинде айыткан. Ынчангаш продукция бүдүрер болгаш сайгарар планныг онаалдаларын чедиишкинниг боттандырар, продукцияның шынарын экижидер дээш социалистиг чарышты дээштиг организастаары бүдүрүлгелерде партия, профэвилел, комсомол организацияларындан негеттинип турар.

М. СЕВЕН.

СЭКП ТК-НЫҢ Пленумунуң материалы

1982 чылдың ноябрь 12-де болган партия Төп Комитединиң ээлчег чок Пленумунуң материалдарын тускай ном кылдыр парлаан. СЭКП ТК-ның Пленумунуң дугайында информастыг дыңнадыг, эш Ю. В. Андроповтуң чугаазы, эш К. У. Черненконуң чугаазы, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Ю. В. Андроповтуң допчу намдары ол номда кирген.

Политиктиг ном үндүрер чер ол номну парлаан.

ТААРЫМЧАЛЫГ

«Барлык» совхозта Адыр-Мажалык сүт-бараан фермазы — Барыын-Хемчик районда мурнакчы коллективтерниң бирээзи. Ук коллективтиң ишчилери ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга төлептиг уткуражыр дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржип турар.

Малды кыштап хүр чыл ажырары — чайгы семиртилгеден кол хамааржыр. Сүт-бараан фермазының ажылдакчылары ону чугула ап, 60 чылдың эки оъттуг-сигенниг Эдегейге семиртип чайлаан. Бо хүннерде инектерниң сүдүн кудулатпас сорулга-биле сула, чарбаны немелде чемге ажыглап эгелээн. Сиген, сенаж, силосту четчир кылдыр белеткеп алган. База мал чеми болбаазырадыр тускай цехти тургускан. Мында Саая Хертекти быжыглаан, ол хүнде бир тонна чедир холуксаалыг чемни белеткеп турар.

Сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилериниң ортузунда социалистиг чарышты эки организастаан болгаш чарыштың түңнелин он хонуктап үндүрүп турар. Достаңмаа Доралдай-оол болунга быжыглаан 18 инектен хүнде 115—120 литр сүттү саап, мурнуку одуруунда чорупту, коллективтиң макталын доктаамал ап келген. Оон эжи Күнзенмаа база быжыглаан инектеринден планнаан ажыр сүттү саап ап, ийиги черде чорупту турар.

— Юбилейлиг чылда социалистиг чарышты улам калбарткан бис. Бис бо чылын 1700 центнер сүттү күрүнеге дужаар хүлээлгелиг бис. Ол хүлээлгени долдур болгаш ажыр күүседир деп сорулга салдынган. Оон-биле кады кыштаглаашкынга бүгү тала-биле үлегерлиг белеткенир дээш септелгени бурун доосқан. Социалистиг чарышка сорук кирген саанчылар сүт кызырлып турар күскү саалдаа безин бис инектен-не хүнде 8—9 литр сүттү саап ап турар — деп, ферма эргелекчизи К. Чечек чугаалады.

А. СОДУНАМ.

Коммунист дугайында чугаа

БҮДҮРҮЛГЕЧИ-ДАА, ОРГАНИЗАКЧЫ-ДАА

САМАГАЛДАЙДА Сельхозтехника каттыжыышкынының машина-трактор мастерскаязының дериг-херекселдер цеги. Улуг эвес өрээл, ийи талазында полкаларлыг, мында камералар, янзы-бүрү херекселдер салган. Цехте кара халаттыг кижи ажылдаан тур. Ужуражыр дээш келгенивис коммунист Оюн Тоглакпанович Күнчүй ол болду. Коллективте партбюро секретары бисти оон-биле таныштырды. Каттыжыышкынның эң хоочун ажылчыны бо коммунист коллективинде хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи.

— МТМ-ниң ажылчыннарының, чолаачыларының ажылдарынга дузалаар сорулгалыг кижи мен. Ажылымның үр шиин-даа мындыг. Дүлгүүрлер четчелээр, дугуйлар-даа хоорбалаар, кескиндаа бизээр, чүү четпезил ону Кызылдан чагыдар мындыг-ла хевирлиг ажылдыг мен — деп, ол таныштырып эгеледи.

Үшкү кварталдың түңнели-биле чаңгыс Самагалдайның Сельхозтехниказы каттыжыышкыны Тес-Хем районнуң үлетпүр бүдүрүлгелериниң бирги черге кирип. СЭКП райкомунуң, райүлүскомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шилчилээр Кызыл тугун алган. Коллектив олар үш түк-биле бо чылын ийи удаа шаңнаткан. Күш-ажылчы бо тиилелгеге коммунист Оюн Күнчүй бедик киирген салымнары база бар. Каттыжыышкынның автомашиналарының барык шуптузу ажылдап турар. Дериг-херекселдер негелдеге бүрүн үзе-биле оларны хандырылгага хереглени [illegible] болган. Машиналарның дугуйн дешти берген болза, Оюн Тоглакпанович ону ажыл шагының соонда безин артып калгаш, ыяап-ла кылып бээр.

ЧЕНСЧЕ үнер машиналарга кандыг кандыг дүлгүүрлер херегил дээрзин Күнчүй эки билир болгаш четчелеп бээр. Кайы-бир машинаның дугуйн хирбалавайн, оон садаңдылыпканы таварылга турбаан. Дериг-херекселдер негииге чогум-на Оюн Тоглакпанович ышкаш кижилер турар ужурлуг деп, ооргу ачыа сеткил ханып чугаалажыр. Кижиге эш-оору бүзүрээр, идегээр болурга, оон артык хүндүткел кайдал?

— Бистиң ажылывыста чедиишкиннеривис дээрге коллектив кежигүннериниң кызымак күш-ажылының ачызы. ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга төлептиг уткуур дээш, планны болгаш социалистиг хүлээлгелерни ажыр күүседир деп бисте ажыл-ишчилерниң бедик сорулгазы — күш-ажылчы [illegible] — деп, О. Т. Күнчүй тайылбырлап турар. Машина-трактор мастерскаязында аныяк специалистерниң ажылга мергежип, коллектив дээш оларның сагыш салып турары хоочун коммунист хайгаарап турар. Коллективтиң даартагы хүнү аныяктарның холунда деп чүвениң алызын болгаар болгаш каттыжыышкынның аныяктарже ол сагыш салып, ажылга база амыдыралга-даа кандыг болурунуң дугайын оларга чагаан, сүмелеп олурар.

Ылангыя токарьлар А. Чооду, Л. Оюн оларның бедик мергежил чедип алырынга Оюн Тоглакпанович дузалаан. Бо аныяк оолдар шалыпчылар апарган. Красноярскиниң политехниктиг институдунуң доозукчузу А. Шаравии ам МТМ эргелекчизи. Аныяк кижи мында ажылды углап башкарарда партия бөлүүнүң организакчызы-биле бо-ла сүмележип, ону даңдыныкчызы кылдыр санап чоруур.

Коллективте черле кымнар-ны онзалап демдеглээрин партбөлүк организакчызындан дилээвис. Слесарьлар Алексей Чооду, Виктор Бичеоол, дарган Чавар-оол Донгак-оол, чолаачы Виктор Сат олар ажылынга ажык харыысалгалыг, мергежилдиг улус дээрзин Оюн Тоглакпанович чоргааралы-биле чугаалады.

МАШИНА-ТРАКТОР мастерскаяны дээрге каттыжыышкынның кол черин ээлеп турар участок-тур. Оон демнинг [illegible] коллективтиң план күүселдезин хамаарыжыр. Ынчангаш мында коммунистерниң хуваалдазы каттышкан дээрзин сонуургадым. МТМ-ниң эргелекчизи ам специалист коммунист Александр Шаравии даалгазын черле эки күүседип, мастерскаяның партия бөлүүнүң ажылын удуртуп турар. Аныяк чыңчыларның хүнде кылган ажылын дараазында хүн эртенинде түңнээш, ол хүн чүнү кылырын дугуржуп ап келген. МТМ-ни кышка удур септээринге боду база идепкейлиг киришкен. Аныяк коммунист, чолаачы Виктор Сат артык незектер сөөртүр ажылынга кызымак. Партбөлүкте дөрт коммунист бар. Олар шуптузу-ла ажыл-ишке, амыдырал-чуртталгазынга үлегерлиг. Өске оорун эвилелдеп алгаш, МТМ-ниң чыыглаашкынын дооскан.

Партия бөлүүнүң организакчызы чарышты биддилиг организастаан, эки чүүлдерин кызыл самбырага, четпестерни кара самбырага демдеглеп турар. Коммунист, улусчу контролёр Леонид Оюн одалга системазының белеткелин хынаан.

Партия бөлүүнүң ажылының планын ёзугаар тракторлар септелгезиниң дугайын ажык хуралга чугаалашкан. Бо талазы-биле мурнуку чылдарда улуг четпестер турган. Чыл дээрэ ажыл-агыйлар септедир тракторларын ойгаапда эккелбес, тургузар чер чок апаар. Ону болдурбазы-биле бо чылын баш бурунгаар хемчеглерни алган. Оон түңнелинде МТМ-ниң улуг заводу ынчан октябрьның ор [illegible] «Б[illegible]»-ну болдурбас. [illegible] Тракторларны совхозтар бо чылын эрте эккелген, септелге [illegible] эгелээн. Ол дээрге коллективтиң часкы тарылгазынга белеткелди чогуур өйүнде доозарынга улуг идиг-дир.

Черле ынчаш ажыл деңдескилеринче партия бөлүү сагыш салып турар. Бир хүн анаа турар, дараазында улуг күш-биле ажылдаар болза, ажыы эвээш болгай. Каттыжыышкынның, оон иштинде МТМ-ниң-даа чүткүлдүг ажылынга коммунист О. Күнчүй сеткилиниң ханызындан өөрүп, ол чедиишкинге бодунуң күжүн, билиин киирип турар. Септелге мастерскаязы үшкү кварталдың планын 104,3 хуу күүсеткен, ынаанын чолаачыларның чедиишкинни улуг, чүък сөөртүр даалгазын олар 173,3 хуу боттандырган.

КОЛЛЕКТИВ чугаа бүдүрүлге талазы-биле эвес, а харын социал айтырыглары шиитпирлеп эгелээнин Оюн Тоглакпанович чугаалап турар. СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирин ёзугаар каттыжыышкын дузалал ажыл-агыйны хөгжүдери-биле Бай-Тайгадан 100 ангор ошкуну база садып алган. Шуурмактың Куранда 5 гектар черни алгаш, ажылчыннар мында картофельди тарып, чаагай дүжүттү өстүрген, ажаатан. Үш өг-бүле ниити чурттаар бажыңны тудуп, ажыглалга киирген, 6 бажыңның капитал септелгезин кылган, контора ийи өрээлди немей туткан. Бо юбилейлиг чылда 5 кижи курорттарга, дыштанылга бажыңнарынга дыштанып келген, ам ийи кижи барып дыштаныр.

Районнуң бот-тывынгыр чурап чүүл көргүзүгнүнге коллектив бирги, а республиканың Сельхозтехника организацияларының аразында үшкү черни алган. Спорттуг мөөрейлерге хөй. Ол бүгү ажылды коммунистер болгаш комсомолчулар удуртуп, боттары ажыл идепкейлиг киржип турар.

С. ХЕРТЕК.

ТЕХНИКАГА ХАНДЫКШААН

Чадаананың үлетпүр комбинадының мурнакчы чолаачызы Билик Доклак Байлацович ажылдаа-ла ам он чыл ашкан. Ынчалза-даа оон дыка хейүн машина-техника-биле сырый холбаштырган. Баштай ыяш белеткээр участокка анаа ажылчын кылдыр кирген. Оон арга-дуржулгалыг бир трактористе чүдүрүкчүлеп, баарда-көөрде кабина иштинге чорупту, тракторну үрели бээрге ону кылчып турган, ооргу техникага хандыкшып, оон-биле холбажы берген.

Ынчан оон бодалы — чүгле трактор башкарары эвес, харын-даа машина чолаачылаары турган. Күзел күштүг, удатпаанда ол бүдүрүлге мурнундан Кызылдың автошколазынче өөренип чоруткан. Ынчан аныяк оолдуң күзел-соруу кады өг-бүле тудар деп дугурушкан эжи Александра-биле дүгжү берген. Саша эмчи училищезин, Доклак чолаачылар курузун дөмге доосқан. Чадаана хоорайга ажылдаары-биле чедип келгеннер. Үлеп каар кижиниң үлетпүр комбинадының дирекциязы улуг өөрүшкү-биле хүлээп ап, ыяш сөөртүр машинага быжыглаан.

Оон бээр ол транспортка арга-шуурғу ажылдап болгунун коллективиниң хүндүткелин чаалап ап, ай, квартал санының планныг даалгаларын ажыр күүседип, бүдүрүлгениң мурнакчыларының бирээзи болуп, шылгарап чоруур.

А. МОНГУШ.

БЕЛЭЭ ОЛ

Куулар Билиг-оол үргүлчү инек кадарып чораан. Үш чыл мурнунда «Кызылгаар» совхозтуң дирекциязы аңаа хой малдарын сүмелээн.

Хойжу баштангы чылының түңнелинге төрүүр чүс хойга онаалдыр 80 хураганы доруктургаш болгаш хойдан не 1,6 килограмм дүктү кырган. А бо чылын ол чүс башка онаалдыр 102 хураганы алган. Бир хойдан кырган дүгү база өскен — 1,8 килограмм. ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюнга оон күш-ажылчы белээ ол.

Билиг-оол Лопсанович ам кыштаанда вонукан. Эрткен чайын Шанн-Кудурукту хоопу эки семирткен. Кыштаглаашкынга белеткелди чедиишкинниг чоруткан. Болу оглу Орлан-биле кады он тонна сигенни кезип, кыштаанга чедирип алган. Инекчи чораан хойжу келир чылын моол-даа ийи түңнелдерни чедип алыр хүлээнген ажылдап турар.

К. ЧООДУ.

Хамааты камгалалы

ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНЫҢ БҮДҮҮЗҮНДЕ

Бистиң чуртувустуң бүгү хамаатылары тургустунган чурумга дүүштүр хамааты камгалалының талазы-биле бүгү-ниитиниң албан өөредилгезин эртер. Эрткен чылын хамааты камгалалының өөредилгезин сайзыраңгайжыдар дээш эгээн ажылдарны республиканың, хоорайның, районнарның штабтары чоруткан. Бөлүктерниң удуртукчулары, команда-начальник болгаш хууда составы хамааты камгалалының практиктиг билиглерин шиңгээдип алыр дээш харысалгазын бедиткен.

Өөредилгениң чедиишкинниг болуру өөредилге чорудулгазын бодамчалыг план ёзугаар чорударындан улуу-биле хамааржыр. Ол дугайында Кызылдың даараныкта фабриказының, чымага удур станциязының коллективтериниң (хамааты камгалалының начальниктери Т. П. Пургина, В. М. Колосов, штабтар начальниктери С. М. Черкашина, В. И. Шамонин) дуржулгазы тодаргай бадыткап турар. Оларның объектилеринге бүгү планнаттынган документилерни шынарлыг ажылдап кылган, эргежок чугула өөредилге номнарын, журналдарны, кичээлдер расписаниезин белеткээн. Оон ангыда мында салдынган сорулгаларны күүседири-биле улуг организакчы ажылды чорудуп, планда кирген хемчеглерниң күүселдезин чедип алыры-биле шыңгыы контрольду тургускан. Кизилдегерде болгаш цехтерде хамааты камгалалының булуңнарын, стендилерин аскан. Дыка хөй кичээлдерни бүдүргениң удуртукчулары боттары эрттирген. Хамааты камгалалының өөредилгези бо коллективтерде бүгү чоннуң, кижи бүрүзүнүң херээ болу берген деп чугаалап болур.

Республиканың дыка хөй албан черлери өөредилге чылын чедиишкинниг дооскан. Оларның бирээзинге эмнелге албан черлери (начальниги П. В. Сизых, штаб начальниги К. С. Федосенко) хамааржыптырын болур. Кандыг-бир хемчегни чорударын пландап алгаш, ону айыткан хуусаазында кылып турар. Аңаа удуртукчулар боттары киржип, дузалажып, аргасүмелерин бээри доктаамал болган.

Ынчалза-даа хамааты камгалалының өөредилгезин чедир үнелевес, ону ийиги черге кыйыр салаар коллективтер, оларның удуртукчулары бар. Оларга «Тувэнергоснаб» комбинадын, Үстүү Енисей пароходствозунуң Кызылда район эргелелин (хамааты камгалалының начальниктери А. И. Антонов, О. В. Петров) хамаарыштырып болур. Бо бүдүрүлгелерниң объектилеринге чыл дургузунда чаңгыс-даа хемчеглер болбаан.

Эрткен чылын чамдык коллективтерге хамааты камгалалының өөредилгезин белеткээн чок эртип турган. Бо чугула ажылга белеткел чок болганындан өөредилге үстү бүрүн хуусаазын чылдырар таварылгалар база болгулаан. Чамдык районнарга хамааты камгалалының өөредилгезин чурттакчы чонну, ылаңгыя бүдүрүлгеде хаара тутпайн кижилерни өөредип турганы шын эвес.

Хамааты камгалалынга чаа өөредилге чылы декабрь 1-де эгелээр. Эрткен өөредилге чылында турган четпестерни катаптавас ужурлуг бис. Ынчангаш чаа өөредилге чылының өөредилге планын ажылдап кылыр. Партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының бүдүрүлгелерде, албан организация, өөредилге черлеринде хамааты камгалалының аразында бир демниг ажылдап турган, чаа өөредилге чылынга белеткелди хынамчалыг чорудар, кол кичээнгейни планнаашкынны шынарлыг кылырынче салыр. Ол болза өөредилге болгаш кижизидилге ажылын чедиишкинниг чорударынга дузалаар. Болармчалыг, тодаргай пландап удуртукчуларның, команда-начальник составының методиктиг белеткелиниң деңнели хамааржыр. Объектиниң белеткелиниң бүгү планын хамааты камгалалының штабының начальниинин хууда удуртулгазы-биле чорудар. Хамааты камгалалының объектилериниң штабтарының начальниктери организакчы ажылдың хамыктыг мурнунда пландаан кол кижилер — өөреникчилерниң методиктиг белеткелинче угландырар херек.

Ажылдакчыларны, албан хаакчыларны болгаш өске-даа чурттакчы чонну өөредир бөлүктерниң удуртукчуларын шилип алыр. Таарымчалыг тургузары база ажылдап, бүдүрүлге өөредилге программазын хаяа өөренген, оон негелделерин, ажыглаар кандыг көргүзүг материалдарын ажыглаарын билген турары албан.

Объект бүрүзүнге өөредилге чылы эгелээринге чедир хамааты камгалалының ийи хуузунга өөредилге методиктиг чыыжын эрттирер. Аңаа эрткен өөредилге чылының түңнелдерин хаяа анализтеп көөр, мурнакчы дуржулганы нийтилештирер, четпестерни чылдагааны илередир, нормативтиг документилерни өөренир, чаа өөредилге чылының сорулгаларын тодаргай айтыр, кайы-бир бөлүкке көргүзүг өөредилгезин чорудар. Хамааты камгалалының штаб бүрүзүнүң толзаан чыл дургузунда чорудар ажылының планын чыынга алгаш чедир: хамааты камгалалының начальниинин объектиниң белениниң болгаш 1983 өөредилге чылының сорулгаларының дугайында түңнел дужаалы, удуртукчуларның составы болгаш оон-даа өске.

Чаа өөредилге чылы эгелээринге чедир санныг хонук арткан. Ынчангаш аңаа бүгү талалыг белеткелди кыска хуусаада доозар.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылының байырлалы чоокшулап орар. Аңаа төлептиг ужуражыр дээш хамааты камгалалының органының ажылдакчылары боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны күүседир дээш кызымак ажылдаар хүлээлгелиг.

В. ПОПОВ,
Тыва АССР-ниң хамааты камгалалының штабының начальниги.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ТИА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

«РЯД» СИСТЕМАНЫҢ 200-КҮ ЭСМ

ПРАГА. Социалистиг чурттарның «Ряд» дээр чаңгыс аай системазының 200 дугаар электроннуг санал машиназы (ЭСМ) Чехословакияда чеде берген. Ону ССРЭ-де чорудуп болгаш словак Кежмарок хоорайның санал тевүнде тургускан. Ол санал машиназын ук делгем районнуң көдээ ажыл-агыйын удуртуп башкарарынга ажыглаар.

Ачы-дуңма чурттарның ЭСМ-ниң чаңгыс аай системазынга Чехословакияның киржир чоруу республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларын иделиглиг санал техниказы-биле хандырар болгаш оон ажыктыг чоруун дыка улгаттырар арганы бээрин ЧССР-ниң электротехниктиг үлетпүрүнүң министриниң оралакчызы К. Хорват СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Бо талазы-биле ылаңгыя Совет Эвилели-биле харылзаа дыка сырый боор турарын ол айыткан. Чүгле амгы беш чылдың иштинде бээзин Чехословакия совет бүдүрүлгениң улуг-улуг 75 электроннуг санал машиналарын алыр.

БҮГҮ-УЛУСЧУ ВОСКРЕСНИК

ГАВАНА. Кубага Улуг Октябрьның 65 чылынга болгаш ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга таржыкаан бүгү-улусчу воскресник болуп эрткен.

Ажылчы чоннарның профэвилелдериниң кыйгырганы ёзугаар эки турачы күш-ажылчы хүнүнге Хосталга орулуунуң бүгү назы-харының болгаш профессияларының ийи миллион хире чурттакчылары киришкен. Эртен даң бажындан эгелээш-ле, заводтарга болгаш фабрикаларга, тудугларга болгаш пооттарга ажыл-иш хайнып-ла эгелээн. Хоорайларның муң-муң чурттакчылары чылыг чер унуштерин ажаап алыры-биле үнүпкеннер. Чиигир хыпыгыжыдан эгелээр деп турар ажаап алыышкынынга белеткел ажылдарын доозарынга ол хүн база чугула салым кылдынган.

Амгы воскресник — революстуг Кубаның төөгүзүнде эң-не массалыг болган. Ол Куба болгаш совет улустарының бузулбас найыралының көргүзүү боор, ийи чурттуң коммунистиг партияларының болгаш ажылчы чоннарының сырый каттыжыышкынының бадыткаан.

Кубаның профэвилелдер төвүнүң шиитпири ёзугаар воскресникке ажылдап алган акша-хөреңгини империализмниң агрессиязы чүвезин[illegible] социалистиг төрээн чуртту серемчилелдиги-биле камгалап турар улусчу ополчениениң кезектериниң девискээрлер айыы-биле кезектериниң [illegible].

• • •

Чигир [illegible] ажаалы, [illegible] — [illegible] кашпа [illegible].

[illegible] кезектерниң — механизаторларның бригадаларын четчелээри дооступ турар, комбайннарны болгаш ажаап алыышкынның өске-даа көдээ ажыл-агый техниказын шуут белениниң шугумунда тургускан. Чигир заводтарында баш удур септелге ажылдары болгаш дериг-херекселдерин шенеп ажылдадыры дооступ турар. Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының чокта чаа найысылалга болган национал чөвүлел хуралынга бо чылдың сафразын эң-не шалыпкан болгаш чидириг чокка, шынарлыг эрттирериниң чугулазын онзалап демдеглээн. Ол сорулганы чедип алырының аргаларының бирээзи болза чер-ле болгаарынга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш шынарын бедидери, ол ышкаш Кубаның даштыкыдан алыр ужурга таваржып турары нефть продуктуларын камнаары деп демисел болурун чевүжер хуралдың киржикчилери демдеглээн. Бо талазы-биле чигир свекласын болбаазырадып, кылганындан үнер эртычылар-биле заводтарны ажылдадырынче шилчидери улуг рольдуг болурун эрткен чылдың ажаап алыышкыны көргускен.

КЫСКА ХУУСААДА

СОФИЯ. Софияның «Среден» дээр аграр-үлетпүр комплекизиниң кооператорлары үрүг иштинге бир-ле хуталарында кузун чажар тараа культураларын чаштырып доозупканнар. Ажылды эки организастааныңы, көдээ ажыл-агый машиналарын ол ажылга эки белеткээнинин, совет көдээ ажыл-агый машиналарын калбаа-биле ажыглаанының түңнелинде чаштырылга эң кыска хуусаада доозулган. Бо чылдың күскү чаштырылга кампаниязының онзагай чүүлү — механизаторлардан негелдени бедиткени болур. Тараа чаштыңган үнелели бирүзүн-не ажылдың шынарын хынаар тускай комиссия хүлээп ап турган. Чеди муң гектарга куруун чажып, таварып тараа өлзээн шелле кызыл-тастың бедик продуктуктуг сорттарын тараан.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЗИ

УЛАН-БАТОР. Совет күрүнениң 60 чыл юбилейинге алдар болдурган социалистиг чарыш Моолда улам-на далбазай болгаш оон мурнакчыларының бирээзи Шарынголдуң ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылы аттыг хөмүр-даш карьериниң коллективи боор турар. Моол Арат Республиканың соңгу талазында ол хөмүр-даш үлетпүрүнүң шахтерлары эрткен октябрь айда пландан ажыр 30 муң ажыг тонна хөмүр-дашты каскаш, чер казар ажылдың графиги мурнап чоруп турар. Шарынголчуларның чедиишкиннеринде совет специалистерниң киирген үлүү база бар. Олар моол дагжыларының чаа техниканы өөрениг алырынга, мурнакчы дуржулганы нептередиринге дузалап турарлар.

СЕМИНАРНЫҢ КЫЛГАН ТҮҢНЕЛИ

ХАНОЙ. Вьетнам-совет найыралдың тудугларында Вьетнамның Коммунистиг партиязының болгаш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының эге организацияларының чыыл-бурү хевирлиг кады ажылдажылгазы экономиктиг кады ажылдажылганың ажыктыг чоруун бедидеринге, вьетнам болгаш совет улустарының аразында найыралды улам быжыглаарынга идигдиг боор турар. ВКП-ның болгаш СЭКП-ның эге организацияларының секретарьларының аңаа болган семинарынга Вьетнамның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң организастыг килдизи [illegible] түңнелдин үндүрген.

Мурнуу-Чээн Азияда эң-не улуг дээн Хоабинь деп суг белдириниң. Вьетнамда эң улуг Фалай дээр чылы-биле ажылдаар электри станциязының. Кызыл хемни кежилдир Тханглонг деп чаа көвүрүгниң. Ханойда Культура ордузунуң болгаш өске-даа тудугларының шөлдеринче ажылдап турар вьетнам коллективтерниң болгаш совет специалистер бөлүктериниң партийжи удуртукчулары ол семинарга чыып чугаалааннар. Олар социалистиг чарышты кады канчаар организастап турарының, ажылдарны чогуур хуусааларында, шынарлыг кылыр күүселдериниң дуржулгазын база солушканнар.

СОРУЛГАЛАР БОЛГАШ ЧЕДИИШКИННЕР

БУДАПЕШТ. Венгрияның үлетпүр кооперативтери уруглар ойнаарактарындан эгелээш, харылзаалыг болбаазырадыр дериг-херекселдеринге чедир кылып үндүрүп турар. Чуртта ниитизи-биле 400 чедир саналтынып турар ындыг үлуг эвес бүдүрүлге черлери чурттуң индустриязының чарылбас кезээ боор турар. Олар улуг-улуг заводтарга кылыры ажылы чок чүүлдерни кылыр сорулгалыг боттарының мурнунда салгаш ажылдап турар.

Чоңга калбаа-биле херегжээттиниң турар бараанна-биле хандырарын экижидеринге Венгрияның үлетпүр кооператорлары бодунуң черин ээлеп турар. Кооперативтерниң кылып үндүрүп турар хөй эвес хемчээлдиг продукциязы негелдениң аайы-биле дүрген өскерлир аргалыг боор турар. [illegible]

[illegible] Венгрияның [illegible] бүгү хемчээлиниң 25 хуузун даштыкыже үнүп турар апарган.

(СЭТА).

«Шынга» харылар

ХЫНАЛДА СООНДА

Балгазынның № 2 училищезиниң директору В. Г. Манеев ажылга шуут келбейн бергилээр. Коллективиниң кежигүннеринге болгаш сургуулдарга каржы, хажагай. Оон уламындан тускай эртемниг мастерлер, кижизидикчи башкылар ажылындан үнүп чоруткан. Ынчангаш черле ниитизи-биле удуртулга кошкаазының дугайын хомудап бижээн көдээ бижикчиниң чагаазын редакция алган. Республиканың профтехөөредилгелер эргелелиниң начальниги Я. В. Сарбааның болгаш СЭКП Таңды райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи К. Ензуктуң дыңнатканы болза, чагаада айыттынган фактыларны сайгарып көргеш, профтехөөредилгелер эргелелиниң коллегиязының шиитпири ёзугаар В. Г. Манеевти ажылын кошкатканы дээш албан хүлээлгезинден хоставан.

1980-81 өөредилге чылында кежээки школага кичээл арттырбайн, шалың ап турган Б. Н. Монге, В. Г. Манеев, С. Г. Манеева, С. И. Кызыл-оол оларның алган акшазын бурунгу-биле төлеттирип, күрүне бюджединге киирген. Ол класс доосказ дааш тывыскан аттестаттарны хавыргаш, күш чок деп санаап, уургаан. Бо кижилерни шыңгыы хемчег ап сайгарып көрген.

Өвүрнүң Хандагайтыда самолет хонар черниң девискээринде пассажирлер хүлээп алыр бажың хөй кезииниде тоочалыг турар. Бо чорук пассажирлерге артыжыынгазынга таарымча чок байдалды болдурган.

Чагаада айыттынган фактыларның чамдыызы шын болган. Хандагайты аэропортунуң начальниги Х. Ч. Ховалыг шөлээге турган. Оон орнунга ажылдап турган Александр Ооржак ол черге доктаамал келбейн турганы шын. Аэропорт начальниги Х. Ч. Ховалыгның ажылдап турган үезинде рация өрээлин хаап каапкаш чоруй баарын, пассажирлерге өөлдек-эвилең эвезин райкүүскомга чугаалажып сагындырган. Ол дугайын Өвүр райкүүскомунуң даргазының оралакчызы Ч. Шулуу-Маадыр дыңнаткан.

• • •

Хандагайты столоваязының чемниниң ассортиментизи чегей, чемненикчилер олурар сандайлар, столдар чедишпес, шай ижер чүгле дөрт стакан бар деп хомудап бижээн чагааны редакция алган. Ол-ла чагааны истеп, хынаары-биле улус депутаттарының Өвүр райкүүскомунуң даргазынче чоруткан.

Улус депутаттарының Өвүр райкүүскомунуң даргазының оралакчызы Ч. Шулуу-Маадырның биске харылааны болза, чагааны хынап, сайгарып көөрге, чамдык фактылар шын болуп илереттинген. Ынчангаш райпо баштаар чери даразында хемчеглерни алган. Бирээде, столоваяның шопулак, сорээ, стаканнарын бүрүн четчелээн, ийиде, аъш-чемниң ассортиментизин мурнувла турганынга бодаарга, экижиткен. Стол, сандайларны чаартыр хемчеглерни ап турар. Аъш-чемниң менюзун доктаамал тургузарын хоолга алган. Столовая эргелекчизи эмчиде чыдарын бармылаалааш, түр када тускай кижини тургускан.

ЧЕДИИШКИННЕР

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Национал Хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң дайынчылары америк чөлээ ёзу-чурумнуң беш муң солдаттарының болгаш офицерлериниң атаказын ойтур шаапкан. Чалатенанго департаментиниң соңгу талазында делгем районну, ол ышкаш Хикаро болгаш Лас-Вуэльтас дээр стратегия талазы-биле чугула чурттакчылыг черлерни боттарының холунда туттуушаан турарлар. Морасан департаментинге тура халыкчыларның чепсектиг күштери бир ай ажыг үениң иштинде Перкин, Торола болгаш Сан-Фернандо дээр улуг чурттакчылыг черлерни, ол ышкаш оларже кирген оруктарны контрольдап турар. Патриоттарның оларның контрольдап турар девискээрлеринден шаажылакчыларның үндүр шавар дээш оралдажыышкыннарының чедимче чок боор турарының дугайында дыңнадыглар ол ышкаш Сан-Висенте болгаш Усулутан деп департаментилерден база кээп турар.

ИРАН-ИРАК ФРОНТУДА

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Иранның Чепсектиг Күштерниң каттышкан штабының болгаш «Ислам революциязының камгалакчыларының» корпузунуң төп штабының иран найысылалда парлаттынган эълээглиг медээзинде ноябрь он бештиң дүнезинде Багдадтың чөөн талазында бир чүс километр черде кызыгаар хоорай Мандалиже шериг объектилерин узуткаар сорудга-биле тускай иран кезектерни чорутканы. Ынчалгаш иран шериглер ол районда шаап халдаашкынны эгелээш болгаш дайзынга улуг когараалды таварыштырган, ылаңгыя иран шериглерниң бригадаларының бирээзиниң хуу составының чартыктан хөй кезиин чок кылган деп ол дыңнадыгда чугаалап турар.

Ирак шериглер ноябрь он бештиң эртенинде Майдан ножунуң районунга иран шериглерниң эгелээн шаап халдаашкынын ойтур шапкаш, оларның дериг кужунге база техниказынга улуг когараалды таварыштырганын дыңнадыгда чугаалап турар.

БАГДАД. (СЭТА). Ирак шериг төлээлекчизи фронтунуң төп кезээнде Мандали хоорайының районунда иран армияның эгелээн шаап халдаашкынының дугайын дыңнаткан. Олар ирак кызыгаарын эртерин оралдашкан деп мында айыткан. Ол дыңнадыгда олчаан шаап халдаашкынны ойтур шаап доктааткан демдеглээн. Дайзын шериглериниң өлүрттүп болгаш балыглаткаш, улуг когаралга таваржыпкан, дыка хөй иран шериглерни туткан, шериг техниказын узуткаан.

Ангола Улус Республиказа эге болгаш ортумак школаларда бо чылын үш миллион ажыг школачылар өөренип турар. Ангола хамаарышпас чорукту 1975 чылда чаалап алырының бүдүүзүнде турганындан дөрт катап хөй сургуулдар болгаш студентилер чурттуң өөредилге черлеринде амгы үеде эртем-билигни чедип ап турар. Чаа өөредилге программаларын ажылдап кылыр талазы-биле улуг ажыл эгелээн. Патриотизмниң, интернационализмниң, күш-ажылдың хүндүлээриниң ёзузунга аныяк салгакчыларны кижизидеринче улуг кичээнгейни угландырып турар.

ЧУРУКТА: чурттуң найысылалы Луанда хоорайның школаларының бирээзинде кичээлдер үезинде.

СЭТА-ның фотохроникаСЫ.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль Ливанның душкун бээринче албадаар дээш ливан эге-чагырганың [illegible]-политиктиг [illegible] күштелдирерин уржулап турар. Ону [illegible] Израиль чурттуң амгы-ангы районнарында [illegible] байдалды улам каржыктар [illegible] турар. [illegible] Бейрут [illegible] ноябрь он [illegible] Ливанның [illegible] камгалалар талазы-биле араб чурттар [illegible] шериглер-биле [illegible] Сириялар [illegible] Улер-биле [illegible] шак [illegible].

Дагдыг Ливанның Алей болгаш Шуф районнарында [illegible] эжелекчилер [illegible] фалангистер-биле [illegible] ук черни [illegible] калбартыр [illegible] эжелекчилер бүгү талазы-биле оралдажып турар.

Интервентилерниң күжээзи-биле ноябрь он бешке ол районнуң элээн каш чурттакчылыг [illegible] кадыг-дошкун [illegible] болуп, оларның түңнелинде өлген болгаш балыгланган кижилер бар болган. Оон-биле кады израиль эжелекчилер Алейде болгаш Шуфта боттарының шериглерин улам күштедир [illegible] турар. Оларны [illegible] ёзугаар алырга, ол районнарже 52 кужугтыг шериг техниказын, оларның-биле кады он ийи азар [illegible]. Ноябрь он бешке израильчилер ливан найысылалының мурнуу талазынче база катап шериг кирген. Олар мында Хальде Уззи [illegible] чурттуң мурнуу талазынче чоруткан автооруктуң чанында черни тургускан.

Израиль чуртту ийи чарып [illegible] Ливанда айыылдыг байдалды өөскээр тургузуп турарын ол черниң политиктиг хайгааракчылары демдеглеп турар.

Ону израиль солуннар безин [illegible] ужуурга таваржып турар. «Гаарец» солунунуң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, Тель-Авив ол бот [illegible] ийи чарарының [illegible] белеткеп алган. [illegible] «Хаддадтың альтернативазы» деп аттыг планында Тель-Авивке [illegible] Хаддадтың [illegible] Бегинниң [illegible] бодал турары-биле алыр болза, [illegible] израиль [illegible] чурттуң төп областарынга чедир чаптыдып чоруткан турар ужурлуг. Оон-биле кады Израиль аңаа [illegible] тургузар деп турар. [illegible] Тель-Авивтиң [illegible] Ливанның бүгү [illegible] болуп турар. Оон өске бир «[illegible]» [illegible] чурттуң [illegible] Бейрутту [illegible] «Ливан [illegible]» [illegible] күзеп турарлар.

ЧАЙГЫЛЫШ ЧОК

ПАНАМА. (СЭТА). Шаанда О. Торрихостуң эгелээни социал-экономиктиг чаартылгалардан Панаманың ажылчы чоннары ойталавас. Чурттуң эң улуг профэвилел организацияларының кыйгырыын ёзугаар Панама хоорайда парламент бажыңының чанынга болгаш хөй муң кижи киришкен тыскаалдың киржикчилери ол дугайында медеглээннер. Реакциялыг идегеттерниң күш-ажыл дугайында хоойлуга болгаш чурттаалга черлерин хөлезилээр дугайында дүрүмге эдилгелерни эргечагыргаларның кылырынче албадаар дээш оралдажыышкыннарын тыскаалчылар шиитпирлиг-биле буруу шапканнар.

«Эргим редакция!

Сес классты дооскаш, малчыннан эгеледивис. Ирт болгаш хураган кадарып чордувус. Арга-дуржулгавыс чок-даа болза, даргаларывыс «дузалажыптар бис, кыштааларны септежип бээр бис» дээрге, алаа бүзүрээш, төрүүр хой хүлээп алдывыс. Кыштагга көжүп кээривиске, хамык чүве белен эвес болду.

Бажыңывысты боттарывыс септеп, соңгаларны шилдеп, суурдан чугай тыппаан, чугайлап алдывыс. Ам кажаалар шуут септеттинмээн. Хураган кажаазында печка чок, сакманчылар бажыңында печкалар үрелик. Бригадир Тамара Чамзын-даа-даа, салбыр эргелекчизи Байкара Умадан-даа дуза дилеп чададывыс».

Чагааның изи-биле

БЕЛЕН ЭВЕС

Мыңдыг чагаа «Кызыл тараачын» совхозтуң Ээрбек салбырында комсомолчу хойжулар Роза болгаш Чараш-оол Сюпирлердан келген. Күш-ажылчы амыдыралын чаа эгелеп чоруур бо малчыннарның кыштаа каракка чаржып чыт. Септеп алган бажыңы безин дозулаттынмаан, соңга караан бузундулар эптеп турган, шилдээн. Бир соңгазының даштыны кады чок.

— Будукту тапыыр улузувуска чагааш улус бис. Чугай база чагыдывыс, ам база катап чугайлаар бис — деп, Роза бажыңның шиичи тогунга эпчоксунуп ор. — Материал-ла тыптыр болза, хамык септелгени ийилээн-не кылып аптар бис. Даргаларывыстан дилеп-даа, негеп-даа чадаштывыс. Ам суг безин чок ор бис. Доскаар дүвүнге дош чыткан, ону бузa шаап шай хайындырдывыс. Хойлар сугсаап, маңнажыр чүве-дир, доктаавас.

Кыштагда хойга бээр суг чыздар-даа, бажыңга оттулар-даа хөмүр-даш дүжүртүнмээн болду. Бажың чанында чыып каан талды Чараш-оол боду Улуг-Хем кыдыы кирип, ырактa арыдан сөөртүп алган. Кажаа чаны-биле электри шугуму эрткен-даа болза, бо кодапче чырык киирткинмээн. Аныяк ог-бүле боду моторлуг болгаш, оон-биле бажыңын чырыдып, телевизор көрүп орар. Оларда дагза база бар. Оларның кежээзи ажылгыры кижиге дораан-на билдине бээр болду.

— Хураган кажаазының көржециниң ийи катан хоптарлывыс — деп, Чараш-оол чугаалады. — Баштай бир катын, оон соонда адаакы катын. Кадып калган көржеңге демир-хүүрек дыыммас, кижи күш четпес, хоптарттынмас боор-дур.

Сакманчылар бажыңының печкалары үрелик, соңгаларының рамалары сыныp калгылаан. Бажың иштии бoктуг, өрттенип турган-даа чер бар. Эжиктери хаглынмас. Хой кажаазының ханалары дылык — «күттүг таар». Ону сыкып малгаштаар дээрге, материалдаа чок, малгаш хоюлар суглаа тывылбас. А хүннер эрттип турар. Соок дүжерге, кажаага малгаш чыышынар эвес.

Сери дээвириниң шиферлери буступ калгылаан. Чадагай-даа, муңгаш-даа кажааларда өрээлдер чок. Хойга суг кудуп бээр саваазы база чедишпес, ынчангаш хойлар сыдмарлажып, баскылажып турун боор.

Кыштаг чаа, ийи чыл улаштыр төрүвес хой кыштааш. Оон уламындан хой төрүүрлеринге, чаш хураган ажаарынга таарымчалыг байдал тургустунмаан. Кажаалар караңгы, соңгалары бичии, фонарьлар, чунар-демирлер, сакманчылар өрээлдериниң стол, сандайлары чок. Бо кодапче салбыр эргелээр чер болгаш тускай эртемниглер кичээнгейин улгаттырар ужурлуг. Чүге дээрге кыштаг — чаа, төрүүр хой — дүңгүш, кадарчылары — төрүүр хойда бир-ле дугаар киргеш.

Ээрбектиң хойжуларында кышка белен эвес кыштаг чаңгыс бо эвес. Моңгуш Сандайның кажаазы база ойбаандыдык. Кажааның ооргалары ыргайып баады келген, хойжу боду адаандан адагаштар-биле үстүрүп алган. Кыжын хар чааш, дээвирин ааргап келген-ле, ол адагаштарны хой ужур өскүнүптер база магат чок.

Бо кыштагда хураган кажаазы бичии, хураган чүс четпес-ле, хойлар аразынче киирер ужурга таваржыр. А хой декабрьда төрүүр. Ындыг турбуже сакманчылар бажыңы белен эвес. Электри шугуму эрткен чылын үрелгеш олчаан чырык чок. Суг сөөртүр машина сес хонгур келбээн. Хөмүр-даш база дүжүртүнмээн.

Ээрбекке 21,5 муң хой кыштаар. Оларның 46 кыштааның чүгле ийизинге баарывыска байдал мындыг болду. Салбыр эргелекчизи Ума Хоспайооичиниң чугаазындан алырга, шагжа, ойгача чедишпес, кажаа өрээлдээр материалдар, туйбу чок. Хөмүр-даш 11-ле кодаада дүшкен, бир кодаага ийи машина хөмүр-даш херек. Ситеңниң 20-ле хүүзү кыштагларда чедиртинген. Кыштаг санынга 3 машина ситен херек. Шуптуну ийи чүс ажыг рейс! Чүгле хөмүр-даш биле ситен сөөртүрүнге салбырның машиналарын дегерезин тургузуптар болза, бо чылын ол ажылды төндүрүп шыдавас. Ындыг турбуже совхозтуң директору Дмитрий Дмитриевич Сирота салбырга транспорт бербейн турар. Кыштагже аалдар нөжүреринге дөрт машинаны салбыр эргелекчизи чүгле СЭКП райкому болгаш райкүүском дамчыштыр алыр ужурга таваржыкан. А сөөртүр чүъл чүгле хөмүр-даш биле ситен эвес-ле болгай. Тудуг болгаш дилиг материалдары чок болуп турарындан кыштаглар чүгле септелгези доозулбайн турар. Ам-даа беш кыштагның улуг септелгезин кылдынмаан. Суг сөөртүр ийи машина [illegible] четтикпейн турар.

К. ЧООДУ.

⊙

Вашингтон администрациязының бүгү чүүлдүг-зүтүүшкүнү-биле Преторияның расистиг ёзу-чуруму Ангола Улус Республиказынга удур чарлавас дайынны чорудуп турар. Африка диикке сөөк-язы ылгай көөр чоруктуң когун үзе узуткаар дээш маадырлыг демиселди Ангола чорудуп турар.

(Солундан).

ЧУРУКТА: маңгыстаачан аратан. ГДР-ниң «Хорпцонт» солундан алган чуруу.
СЭТА-ның фотохроникасы.

⊙

Чаңгы-бүрү медээлер

СОЛУН КЕЖЭЭ

Эрвин суурнун Культура бажыңынга хоочуннарның дайынчы, күш-ажылчы, революсчу чаңчылдарынга тураскааткан кежээ болуп эрткен.

Районнуң комсомолчулары болгаш аныяктары ССКП-ның XXVI съездинин база ВЛКСМ-ниң XIX съездизинниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле улам шылгыгыш, тудуунгур ажылдап турарлар. Кежээниң аалчызы, 30 чылдарның комсомолчузу, партия, совет ажылдакчызы, ам персоналдыг пенсионер Сергей Самбыраевич Чымба кежээге киришкеш, ол үениң комсомолчу ажылдакчыларының дугайында, комсомол шимчээшкининиң дугайында амгы үе-биле холбап чугаалааны аныяктар улуг сонуургал-биле дыңнаан.

ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң делегады, «Нарын» совхозтуң аныяк хойжузу Людмила Баичык, ленинчи комсомолдуң лауреады Антонина Баянова, мурнакчы комсомолчулар Сергей Данчат, Наталья Кожай, Чечек Ооржак, Лариса Ижи, Андрей Балы болгаш өске-даа комсомолчулар моон-даа соңгаар бүгү дакпыр күжениишкинниг ажылдап, ССРЭ-ниң 60 чыл оюн күш-ажылчы белектерлиг уткуурун, өскелерге боттарының үлегер-чижээн көргүзерин хүлээнгеннер.

Шеригже кеддирткен оолдарның шеригже үделгези база болган. Төрээн чуртунуң мурнунга боттарының ыдыктыг хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, дайынчы херектерге эң идепкейлиг киржип, дайынчы болгаш политиктиг өөредилгениң тергииннери болурун кежээге чыглан чүве чугаалааннар кузеп турганнар. Шеригже келдирткен оолдарның мурнундан Дмитрий Лопсан кежээге мурнуку оолдарынга таныштырып, шеригниң техниказын эки шиңгээдип ап турганын, хүлээлгезин эки күүседип кээрин хүлээнген.

Д. ДАМБА-ХУУРАК.

НЕ-ХЕРЭЭЖЕННЕРГЕ

Минскиниң соолукчулар заводунуң профэвилел комитеди не-херээженнерге дузалаарының комплекстиг программазын ажылдап кылган.

Ында чаштарны школазы четпээн уруглар албан черлеринге тургузарының айтырыы чогумчалыг шиитпирлеттинген. Чайгы дыштаныышкыннарда шупту чаштар заводтуң пионер лагерьлеринге дыштаныыр турарлар. Чамдык сады кошкактарын санаторий-профилакторийлерже чорудар. Өг-бүлези-биле ажыл дыштаныр турарларының саны база хөй. Чыл дургузунда олче профэвилел комитеди 1500 путёвканы берип келген.

Келир үениң нелери база онза хайгааралда. Оларга тускай кабинеттерниң дееэн гигиена өөредилгезин ажыткан. Бөгүүр херээженнерни чиик ажылче шилчидер. Оларның шалыңы ынчан төвээр артар.

(СЭТА-ның корр.)
Минск.

АМЫДЫРАЛДЫ КӨРГҮСКЕН

Күрүнениң каттышкан Владимир-Суздаль музейиниң делгелге залдарында улустуң эдилелдериниң талазы-биле чурукчу болгаш чыыкчы И. С. Куликов дугайында делгелге ажыттынган. И. С. Куликов уран чурулга талазы-биле академик кижи.

Делгелгеде көргүскен хеп-сып аймаа, эдилелдер хөй янзы. Өң-баалыг сарафаннар, алдын каасталгалыг бөрттер, салбактыг кайгамчык улуг аржыылдар дээш чүнү чок дээр. Ол-ла эдилелдерниң аразында янзы-бүрү аппаратар база бар. Аъш-чем кылырынга херегээр калбак ыяштар база хөй. Ол-ла делгелгеде чурукчунуң ажылдары база делгеттинген. Ылангыя «Кышкы кежээ», «Авазының портреди» дээш өске-даа ажылдар улуг үнелелди ап турарлар.

Эрги эдилелдерни ам көөрге бир янзы онзагай болуп турар болгаш делгелгеге келген кижилерниң улуг сонуургалын чаалап ап турар.

Владимир хоорай.

ЧЕЛЯБИНСК ОБЛАСТЬ. Красноармейск районнуң Миассы суурда бо чылын мындыг дуржулганы кылып турар: «нулевой» дээр үш класста ады дарлыг 75 уругну өөредип турар. Оларның дуржулгалыг башкыларының удуртулгазы-биле арифметикага, грамматикага, орус дылга, күш-ажыл аргаларынга өөредип турар. Бичии чаштарның кичээлдери дыка солун эртип, оларны оюн-тоглаа, эки дыштаныылга, күш-культура-биле холчештирип турар.

ЧУРУКТА: педагог Мария Ивановна Сакулина «нулевой» класстың өөреникчилери-биле кичээл эртирип тур.

Б. КЛИПИНИЦРЕНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БҮЗҮРЕЛДИ ШЫНЗЫДАР БИС

Өскен-төрээн черим Хендергеде Жданов аттыг совхоз. Совхозувустуң экономиказы быжыгып, ажыл-агыйы чылдың-на сайзыраң олурарынга кижи сеткили чоргаарланыр. Улуг Октябрьның 65 чыл оюнуң байырлалының бүдүүзүнде бистиң совхоз күрүнеге эът, дүк, сүт садарының чыл планнарын ажыр күүсеткен база мал кыштаглаашкынынга белеткелди кол дуувда доосккан. Аалывыстан ыракка өөренип турган, ындыг медээ дыңнаары бистерге өөрүнчүг болган. Совхозтуң директциязы, партком аныяк өскенни кижизидеринге ээзиш эвес сагыш салып турар. Мен бодум Кызылдың кодээ ажыл-агый техникумунда өөренип турар мен.

Москваның, Иркутскиниң, Красноярскиниң, Кызылдың тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринде совхозтуң күсели-биле шупту 15 кижи өөренип турар бис. Бо дээрге Коммунистиг партияның, Совет күрүнениң сагыш салыышкынының ачызы-дыр. Ындыг сагыш салыышкынны дээш өөрүп четтиришкинивисти илередикседим. Ажаа харыы кылдыр эки өөренири, быжыг билигни чедип алыры дээш кызары бистерден, студентилерден негеттинер.

Эрткен чайын дыштаныылга үезинде совхозувуска чедип келгеш ажылдап чайладывыс. Москвада өөренип турар Ю. Оруспай 20 тонна сигенни, Кызылда автоорук техникумунда Д. Дамба 8 тонна сигенни, Б. Бегзи-Хуурак 12 тонна сигенни кескеш, совхозка дужааганнар. Мен бодум хуумда совхозтуң агрономи Ф. А. Кочук-Карага дузалажып, өөренип турар эртемим ааңы-биле хоюута ажылдадым.

Совхозта ВЛКСМ комитеди аныяктарга дыштаныылга кежээзин солун кылдыр организастаан. Ынчан спортчу маргылдааларны база эрттирдивис.

Бистиң Жданов аттыг совхозта спорт ажылы багай эвес тургустунган. Спортчу секциялар доктаамал ажылдап турар. Дыштаныылгада, хостуг шактарывыста ук секцияларга киржип турар бис, ынчангаш бистиң совхозтуң аныяктарында чалгаараар чай чок. Совхозтуң удуртукчулары, партком секретары К. В. Төгүс-оол, кодээ Совет күүскомунуң даргазы Е. Д. Агыы олар спорт ажылынче доктаамал кичээнгейни салып келген.

А бистер, аныяктар өөренип турар черлеривисте база спортчу мергежилливисти бедидип, секцияларда өөренип турар бис. Чижээ, Москваның Тимирязев аттыг кодээ ажыл-агый академиязында Ю. Оруспай дзю-до хүрешке, Иркутскиниң культура институдунда Ф. Кендеп-оол хаактааралынга база от хоорайда Б. Бегзи-Хуурак тыва хүрешке ук өөредилге черлериниң шилиндек командаларында киржип турарлар.

Бисти өөредип чоруткан төрээн совхозувустуң бүзүрелин шынзыдар дээш улам-на кызып өөренир бис.

Р. МОНГУЛ-ООЛ.
Кызылдың кодээ ажыл-агый техникумунуң сургуулу.

УЛУГ АРТТЫ АШКАНЫ ДЕГ

Ол-ла үеде «Совет Тыва» колхоз тургустунуп, анаа Кызыл чооғунда Көк-Тей сумузунуң, Ондумнуң, Сут-Бажының араттары каттыжып киргилээн. Көк-тейжилер боттарының баштайгы каттыжышкын хуралынга партия райкомунуң бюро кежигүнү турган, боттарының чаңгыс чер-чурттуу Томбаалаң бистерни чалаан.

Анаа чеде бооршаске, чер шалалыг, делгем чавыт бир бажыңга өг-бүлелерниң эр эрлери чыглып келген. Оларның аразында чүгле чаңгыс херээжен — үжен чылдар үезинде чазак кежигүнү-даа чораан Татьяна Сат бар болган. Ол ам-даа «Совет Тыва» совхозта чурттавышаан.

Кажан чыылганнар кодээ ажыл-агый артелиниң Уставын бадылаарда хууда малды чежени арттырар талазы-биле дыка маргышпааннар. Колхозка ынчап киргеннерниң иштинде элээн хөй малдыглар-даа, шуут ядыы-даа кижилерлер бар турганнар. А колхозтуң төвүн каяа тургузуп алыр дугайын чугаалажып тура, чыылганнар элээн маргыжыпканнар. Суурну шапкын суглуг Каа-Хемниң эриинде бедик ол кырынга тутса чүл деп саналды Бюрюлбаа киирген:

— Бистиң колхозувусту чүгле Каа-Хем районнуң суурларындан эвес, харын найысылал Кызылдан ынай-бээр эрткен кижилер магадап көөр кылдыр, шак-ла анаа тутса эки боор — деп.

— Шаанда салчактар хуралы турган чер ышкажыл ол. Хурал орнунга колхоз суурну тургузар деп чүзул? А картошка, огурецти каяа, канчап өстүрерил? Ол шөлдү сай дугдаан чер-ле болгай. Огород суггарар сугга аргамчы-биле-даа четпес силер — деп, Меңдүргениң бодамчалыг үнү дыңналган.

— Шын-дыр, эштер! — деп, ону Татьяна Сат деткээн. Шынап-ла манаа, Сут-Бажынга боттарывыстың огородтарывыска чүү хөө, ногаа тарып өстүрүп келдивис. Колхозтажып алгаш кижи бүрүзү анаа үлүүн киирерлер.

Чыылганнар Сут-Бажынга колхоз төвү тургузар деп саналды деткээн. Ынчалза-даа бадылаар үеде олар ийи саналды каңызын-даа хүлээп алыр ындыг болганнар. Ол-ла чылын ийи кезек черге колхоз суурунуң тудуу-даа эгелей берген. Оларның аразы ийи-үш-ле километр турган. Соолгуда барып Меңдүргениң саналын шынны деткип, бедик ол кырынга тудуп эгелээн.

Кызыл районнуң араттарының амыдыралында төөгүлүг болуушкун — массалыг коллективизация үезинде Чедерниң делгем ховузунга эң-не улуг колхоз тургустунган. Ону Кур-Чер суур тептүг «Тиилелге» колхоз деп адааннар. Бижик-билиглиг, ажыл-агыйжы кашпагай кижи боорга суму даргазы Суллумоолду колхозтуң баштайгы даргазынга соңгуп алганнар.

Чедерниң ховуларынга ажыл-иш чаа сүу-биле хайныпкан. Баштайгы чылда-ла чаңгыс-даа трактор чок турган колхоз аъттарны, шарыларны, тевелерни ажыглап, күрүнеден үрезин талазы-биле улуг дузаны алгаш, Шамбалыг аксында кур черге үш түс гектар кызыл-тасты тараан.

Баш бурунгаар манаа чугаалап каалынар. Ол ажыг чыл эрткенде «Тиилелге» совхоз Чедерниң ховуларынга дөртен муң хире гектар тараа культураларын тарып, күрүне шыгжамырынче чээрби муң тонна чедир кызыл-тасты урган!

Районнуң араттарының амыдыралында колхозчу чаагай амыдыралды тургузарының ол улуг артын ажып эртеринге улуг бергелер-даа турган. Арга-дуржулганы чавызындан база чер болгаш мал ажылының перспективаларын догуур деңнелге өөренип көрбейн организастаттынган чамдык артельдерни кааш чылдар эрткен соонда улгаттыр каттыштырар ужурга таварышкан. Чижээ, үстүнде чугаалааным Биче-Баян-Колга тургустунган колхозту Сесерлиг сумузунуң төвүнде колхоз-биле каттыштырган турган.

Элегес-Аксынга «Бай-Булуң» деп колхоз турган. Анаа ол-ла Эрбек сумузунуң араттарының чамдызы, а ол ашкаш Таңды районнуң чамдык кижилери каттышканнар. Ол артельдиң партия организациязының секретары Тыртык-оол болгаш организакчы арга-мергежилдиг Ламасүү олар удуртуп турган. Баштайгы чылында-ла колхозчулар суггарынга буттазы каскаш, ооң суун Элегес хемден Бай-Булуңда улуг эвес ховуже агыскаш, тараа тарып эгелээннер. Амгы үеде ында туунбу заводу бедип үнген. Ынчалза-даа тараа тарыыр чер дыка бичии болганындан бай-булуңчулар Таңды районнуң девискээринде Оглар-Ховуга тараа культураларының чаагай дүжүдүн берген баштайгы дилизелерин андарганнар.

Элегес-Аксы суур соолунда барып колхоз төвү эвес, а дагжылар суурну апарган. А артельдиң ажыл-агыйы «Тиилелге» колхозка каттыжа берген чүве.

Тываның араттарының амыдыралында дөртен чылдарны соолзүрезир үезинде ол улуг чаартылгалар оларның амыдыралында уттундурбас улуг эргилде болуп, чаагай оруктү ажыткан. Ол бүгүнүң дугайын амгы үеде ийи дакпыр ордениг Совет Тываның бүдүн бүрүзүнде ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга уткуштур хайныкпаан тургузукчу ажыл-иштеп көрүп, магадап чоруур бис.

М. ПАХОМОВ,
хоочун коммунист, персоналдыг пенсионер.

(Тончузу. Эгези № 265 «Шында»).

ШЫДЫРАА ОЛИМПИАДАЗЫНДА

ЛЮЦЕРН. Ноябрь 16. Шыдыраа олимпиадазының он дөртку оюнунда ССРЭ-ниң командазы (эр улус) ол маргылдааларга хуусаа бетинде тиилелгени чедип албышаан. Данияның командазын 2,5:1,5 санга удуп алган.

ССРЭ-ниң херээжен улустуң шыдыраага шилиндек командазы Бразилияның шилиндек командазын 2,5:0,5 санга тиилээн.

Телевидение

НОЯБРЬ 18-ТЕ
ЭИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Эртенги гимнастика. 9.00 — «Кусалатопряха». Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң уругларның Улуг хорунуң киржилгези-биле музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — «Шилден даштан оваарымчалыг, болуңар!». Уран-чечек телефильм. (ГФР). 11.00 — Бүдүрүлге гимнастиказы. 11.30 — Телемедээлер. 11.35 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Кодээ коммунистерниң ажыл-херектери». Документалдыг фильмнер: «Юстин Лучин-биле бир хүндээ», «Чаагай хүн дээш» 15.10 — М. Равель. «Болеро». Новосибирскиниң үлегерлиг симфония оркестри күүседир. 15.30 — «Билир болгаш кылып бил». Школачыларга эртем-тайылбырлыг дамчыдылга. Дамчыдылганы — ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы, Совет Эвилелиниң Маадыры В. Д. Зудов чорудар. 16.15 — «Шыдыраа шимчээшкини». Эгелеп чоруурлар клузы. Дамчыдылганы — спорт мастери Е. Шашин чорудар. 16.45 — Аныяктар адресчеа. 17.45 — Миллионнарның ленинчи университеди. Кижиниң угаан-бодалы. Дамчыдылганы философия эртемнериниң доктору Е. А. Ануфриев чорудар. 18.15 — «Амгы-амгы оюнуг ырыжыктар». МАН-ның Культура институдунуң уругларының хор студиязының концерти.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Ракета нерииглериниң болгаш үгерби хүнүнге. ССРЭ-ниң камгалал министриниң оралакчызы, стратегтиг ракета нерииглериниң кол командылакчызы армия генералы В. Ф. Толубконуң чугаазы. 19.15 — Концерт. 19.30 — «Күүселде үезинде өзгертилге». Уран-чечек фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Солдат мөчүрлары». 5-ки фильм — «Машиналар эвес, а аллын». Документалдыг телефильм. 22.35 — Бөгүн делегейде. 22.50 — 23.40 — Венаның И. Штраус аттыг камерлиг оркестри ойнаар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм: «Сураганаан элүрекчигени Тим». 18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Маргарита Войтес ырлаар». Фильм-концерт. 18.55 — «Аян тевү». Информация-публицистиг программа. 19.10 — Чарлаалар. 19.15 — «ССРЭ-ниң 60 чылынга — 60 шалыпчы неделя». Дамчыдылга. 19.45 — «Эзичегден золчетто чедир». Телефильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Валя үгбаның чугаалааны...» 20.15 — «Корум-чурум камгалалында». Совет милицияның ажылының дугайында телеочерк. 20.45 — К. Сен-Санс. Фантазия. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.20 — «Маан чеди оолдарым...» Уран-чечек фильм.

МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.30 — Физика. 9-ку класс. Кристаллдарның тургузуу болгаш шынарлары. 13.00 — «Читкен экспедиция». Субтитрлиг уран-чечек фильм. 1-ги серия. 14.05 — «Бистиң садывыс». 14.35 — Физика. 6-гы класс. Бүгү делегейниң тырттыышкыны. 15.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Сагылга-чурумнуң болгаш өскелер-биле харылзажырының культуразы. 2-ги дамчыдылга. 15.25 — «Үелерниң дириг харылзаазы». Эртем-нептеределдиг фильм. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 18.00 — Чапсар.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Солуннуң дараазындагы **номери ноябрь 20-де үнер.**

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге бискан хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы — 22—27 градус соок. Хүнүс—10—15 градус, чамдык районнарга — 4—1 градус.

Кызылга хар чагбас. Хаттың дүргени 5—10 метр. Агаарның температуразы дүне — 23—25, хүнүс—10—12 градус.

Кино

НОЯБРЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Адырлыышкын» 10.00, 12.50, 17.00, 20.00. «Бистер дужуп бербейн, кел чор бис» 15.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Орнооннуң дузаа» 9.30, 11.20, 13.10, «Кезээде белен!» 15.00, «Специальноска контроль ажыл» 17.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Пемелде не» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Дүрген... чаңыг... губчека» 18.30, 20.30 шактарда.

НОЯБРЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Адырлыышкын» 10.00, 12.50, 17.00, 20.00. «Бистер дужуп бербейн, кел чор бис» 15.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Гуго бегемот» 9.30, «Орнооннуң дузаа» 11.00, 12.50, «Бодун амыдыралдан тывар» 15.00, «Специальноска контроль ажыл» 17.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хек-даваннар болгаш эдельвейстер» 15.00, «Амыдырал кайгамчыктыг» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Тываның туризм болгаш экскурсия талазы-биле область чөвүлели агаар-биле аян-чорук кылыр күзелдиг кижилерни дараазында маршрутче чалап тур:

— Москваже — ноябрь 23-тен 27-ге чедир, путёвка өртээ—200 рубль;

— Ортаакы Азияже — ноябрь 29-тан декабрь 10-га чедир, путёвка өртээ — 283 рубль.

Орук хөлезини, чиир чемниң болгаш чурттаар черниң өртээ, экскурсия хандырылга путёвка өртээнге кирген.

Айтырар адрези: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 1. «Мөңгүлек» гостиница, 103 дугаарлыг кабинет. Телефону 2-51-76.

Айтырыңар, харыылап берээл

КАНЧААР ҮЛЭЭРИЛ?

Чөөн-Хемчик районда «Тыва» совхозтуң чурттакчылары бис. Чыл иштиниң ниити орулгазын канчаар үлээрил? Өг-бүлениң херээжен ээзи бөке организацияга түр када бир кижиниң орнунга ажылдап тургаш, ажылдавайн барганда, ооңуң ээзинии ажылдап турган черинден дузаламчыны ап болур бе?

Р. КУУЛАР.
В. ОНДАР.
Х. ДОСХАН.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1974 чылдың сентябрь 25-те хүлээп алганы «Эвээш орулгалыг өг-бүлелерниң уругларынга дузаламчыны доктаадыр болгаш төлээр чурумунуң дугайында» Дүрүмнүң 25-ки пунктузунда эвээш орулгалыг өг-бүлениң календарьлыг чыл иштинде ниити алган орулгазын тодарадырда, ындыг өг-бүлениң эрткен календарьлыг чыл дургузунда ниити орулгазын 12 айга үлээр. А ооң соонда бир айда ап турар акша орулгазын өг-бүлениң кежигүн санынга үлээрин айыткан. Бир эвес эвээш орулгалыг өг-бүлениң эрткен чылда ниити орулгазын чыл иштинде ажылдаан айларының санынга үлээр болза, чүгле ажылдаан айларда орулгазы тодараттынар. Ынчангаш эвээш орулгалыг өг-бүлениң ажыл кылып шыдаар кежигүн бүрүзүнүң эрткен календарьлыг чыл иштинде ниити орулгазын 12-ге үлээр.

Уругларынга дузаламчы ап турган не совхозта ажыл чок болганындан ажылын каар ужурга таварышканда, дузаламчыны ооңуң ээзиниң ажылдап турар черинче шилчидер дугайында билдириишкинни киирер. Ашаа пенсияже үнгеш азы инвалид пензиязы ап турар болгаш ажылдавайн турар болза, ынчап дузаламчыны районнуң социал хандырылга черинден алыр ужурлуг.

Эвээш орулгалыг өг-бүлениң уругларынга дузаламчыны эрткен чылдың декабрьга чедир алыр кылдыр доктаатканда чаа чылда дузаламчыны бээр дугайында билдириишкинни болгаш өске-даа чугула документилерни 2-3 ай орай дужааганындан хамаарылга чокка, дузаламчы акшаны ол чылдың январьдан эгелеп алыр.

Бир эвес уругларга дузаламчыны эрткен чылдың октябрь азы ноябрьга чедир алыр кылдыр доктаатканда чаа чылда дузаламчыны билдириишкин болгаш чугула документилерни дөгерээни дужааган айдан эгелеп алыр. Бо таварылгада эрткен айларның дузаламчызын бербес. Күш-ажыл хоойлузунуң ниити негелделерин ёзугаар ажылчын азы албан-хаакчы кижи ажылдан болурунга азы администрацияның күзели-биле үнгенде, администрация ону ажылдан хостаан дугайында дужаалды үндүрүп, ааңа ат салдырып таныштырар болгаш ол-ла дораан үзе санажылганы чорудуп, күш-ажыл дептерин ажылдакчыга хүлээдип бээр. Ол үеден эгелээш, администрация-биле ажылдакчының аразында чардынган күш-ажыл керээзи күш чок болур.

Кажан уругларынга дузаламчы ап турган не совхозта ажыл чок болганындан ажылын кагганда, а совхоз директору ажылдан үндүрер дугайында дужаал үндүрбээнде база күш-ажыл дептерин ажылдакчыга хүлээтпээнде, не биле администрацияның аразында чардынган күш-ажыл керээзи уламчылап, күштүг боор артар болгаш бо таварылгада не дузаламчыны алыр ужурлуг.

А. АЖИ,
профэвилелдерниң Тыва область чөвүлелиниң юрист-консультантызы.

Сонуургактарга

РУТЧЕНКО ДЕП КЫМЫЛ?

В. Суриковтуң [illegible] үнелеп чорааны талантылыг башкы, чурукчу М. Рутченконуң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын Донецкиниң уран чуул музейиниң эртем ажылдакчылары сонуургап, шинчилээннер. Сибирьге үр үе чурттап чораан украин чурукчунуң музейде кадагалап турар 12 чурукту чурааны [illegible] тодарадып, чурукчунуң амыдырал-чурттаалгазының [illegible] төөгүзүн тургусканнар.

Красноярскиниң хевирин көргүскен чуруктарда «М. Рутченко» деп ат бижиттинген-даа болза, тайылбыр дептерин [illegible] Суриковтуң өске музейлеринде [illegible] чурукчунуң дугайында [illegible]-даа тывылбаан. Рутченко [illegible] Красноярскиже XIX вус чылдарның төнчүзүнде чурттап турган Суриков-биле [illegible] эргелекчизи Г. Панова шиитпирлеп алган. Ол шиитпир эң шын, чедимчелиг болган. Улуг [illegible] дугайында литератураңы, архивтерден Рутченко [illegible] чагаалары база тывылган.

Михаил Александрович Рутченко (Короткоручка) украин тараачынның өг-бүлезинге 1863 чылда Полтав губерниязынга төрүттүнген. Петербургтуң Чурук академиязынга хостуг дыңнакчы кылдыр кирип алгаш, чуруурунга кайгамчык салымныын ол көргүскен. Ынчалза-даа ядыы амыдырал ооң долу өөредилге чырыын дооскуп алырынга шаптыктаан, аныяк чурукчу башкы ызарчы-биле Сибирьже чорупкан.

Красноярск губерниязының [illegible] ол [illegible] берген, ынчан анаа В. И. Суриков база чедип [illegible] Чурукчулар аразында [illegible] улуг найырал «Моргон боорычының» авторунуң чурттаалгазының соолгу хүннеринге [illegible] уламчылаан. Суриков [illegible] реттер чуруур бедик мергежилин демдеглеп чораан. Уран чуулдуң янзы-бүрү [illegible] күжүн шенеп көрген Рутченкону шиилер чурукчуларын чуруурунче ол [illegible] театры чалаан. Красноярскиниң [illegible] дуганның каасталгазын [illegible] холу-биле кылган. Ынчан Сибирьниң кайгамчык чараш бойдузун көргүскен графиктыг болук чуруктар тургустунган.

Рутченко назылап берген Украинаже ээп келген. Совет эрге-чагыргазының баштайгы чылдарында тырээ [illegible] чурулга база ниити билиг школаларын организастап [illegible] [illegible]

И. ДЬЯЧКОВА.
СЭТА-ның корр.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының белеткел салбыры 1982-83 өөредилге чылында үндезин националдыг дыңнакчыларны хүлээп ап турар.

Дооскан ортумак билиглиг ажылчыннардан болгаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хуралденинден халашканнардан анаа өөренирин күзээн кижилерни белеткел салбырынга хүлээп алыр.

Ажылдап турган кирер [illegible] кижилерге [illegible] декабрь 1-ге чедир [illegible] бир чылдан эвес ажыл стажтыг болур ужурлуг.

Белеткел салбыры Красноярскиниң политехниктиг институдунга Кызылга филиалынга дараазында мергежилдерге өөренирин хүлээп алыр: автомобиль транспортунуң ажыглаары; үлетпүр болгаш хамааты тудуглар.

Белеткел салбырының дыңнакчыларын 40 рубль хемчээлдиг стипендия-биле хандырар. Чурттаар чер чок кижилерге общежитие бээр. [illegible]

Документилерни ноябрь 25-ке чедир дараазында адресте хүлээп ап турар: Кызыл хоорайның Рабочая кудумчузунуң № 4 бажың, белеткел салбыры. Салбырга кирериниң шиитпирлээри — ноябрь 25—26. Өөредилге декабрь 1-де эгелээр.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хуралденинден халашкан кижилер документилерни январь 15-ке чедир киирип болур.

Директорнуң адынга билдириишкинге кожар чүүлдер: ортумак билиг дугайында документ (бодун) өөредип чоруткан бижик, алды фото-чурук 13х4 см хемчээлдиг), № 286 майык дугаар эмчи [illegible]. Күш-ажыл дептери [illegible].

Редакцияның адрези: Индекс 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-21, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарьнаттың 2-23-35, партийжы амыдырал болгаш совет тургузуг килдистеринниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 2043.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3). ТС—00082

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 268 (12058) | 1982 чылдың ноябрь 20, суббота | 1925 чылдан үндүнүп турар | Өртээ 3 кап.

СЭКП Төп Комитединден, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумундан, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинден

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Леонид Ильич Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң адрезинге эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-ларындан, Дээди Советтериниң Президиумнарындан болгаш Министрлер Чөвүлелдеринден, партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларындан, үлетпүр бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, тудугларның күш-ажылчы коллективтеринден, колхозтар болгаш совхозтардан, өөредилге черлеринден, Совет Армияның болгаш Флоттуң дайынчыларындан, партия хоочуннарындан, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринден, тус-тус хамаатылардан кажыыдал илерезиишкиннери келгилээн.

Бистиң партияга, бүгү совет улуска таварышкан аар чидириг-биле холбаштыр ханы кажыыдалды ында илеретпишаан, бистиң Төрээн чуртувустуң алдарлыг оглу, Ленинниң улуг херээниң шынчы уламчылакчызы, чалбыыштыг патриот болгаш интернационалчы, сураглыг революсчу, тайбың дээш демиселчи, күш-ажылчы чоннуң эрге-ажыктарынга, коммунизмниң херээнге бүгү амыдыралын кызыгаар чок бараалгадып турускаатчан, амгы үениң улуг политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы Леонид Ильич Брежневке хүндүткелдиң ёзузун бедик үнелел-биле илергейлээн.

Эртемниг коммунизмниң теориязын болгаш практиказын хөгжүдеринге, СЭКП-ниң XXIII — XXVI съездилериниң шиитпирлеринде айыттынган СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын ажылдап кылырынга база боттандырарынга Леонид Ильич Брежневтиң улуг салыышкынын, чоннуң калбак массаларының ажылын сырый каттыштырып база углап баштап шыдаар политиктиг уран эрге-мергежилдиг лечинчи школаның удуртукчузунуң бедик мөзү-шынарларын, партияның коллективтиг удуртукчу штабы — СЭКП Төп Комитединиң болгаш ооң Политбюрозунуң ажыл-чорудулгазын кажыыдал илередиишкиннеринде демдеглээн.

Бо хүннерде коммунистер, бистиң чуртувустуң бүгү ажылчы чоннары ленинчи партияга ханы бүзүрелин, ооң иштики болгаш даштыкы политиказын деткип, чуулдуглунун тударын илергейлеп көргүскеннер. Партия болгаш Совет күрүне бүгүде күжениишкиннерин чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн улам улгаттырарынче, бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң ады-алдарлыг улустарының найыралын быжыглаарынче, чоннуң чаагай чоруун бедидеринче, социалистиг демократияның хөгжүдеринче моон соңгаарда углаар дээрзинге быжыг бүзүрелин олар илереткеннер.

Л. И. Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдал илередиишкиннери социалистиг чурттарның удуртукчуларындан болгаш ажылчы чоннарындан, коммунистиг болгаш ажылчын партиялардан, революсчу-демократтыг партиялардан болгаш организациялардан келгилээн. Кажыыдал илередиишкиннери күрүнелер болгаш чазактар баштыңнарындан, а олышкаш хөй-ниити организациялардан болгаш делегейниң хөй-хөй чурттарының хамаатыларындан алдынган. Тайбыңның быжыглаарынга болгаш улустар аразынга тайбың кады ажылдажылгага, делегейге дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарынга болгаш ядерлиг халаптың айыылындан кижи төрелгетенни чайладырынга Л. И. Брежневтиң ажыл-чорудулгазын олар үнелеп көргеннер. Социалистиг демократтыжылгазының сырый каттыжыышкынын, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаарынга Л. И. Брежневтиң улуг ачы-хавыязын, улустарның национал болгаш социал хосталгазының шимчээшкининге ооң салыышкынын ады-дуңма чурттарның болгаш коммунистиг партияларының, революсчу-хосталгалыг шимчээшкиннериниң удуртукчулары демдеглээн.

Леонид Ильич Брежневтиң мөчээни-биле холбаштыр боттарының ханы кажыыдалын илереткен партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларга, күш-ажылчы коллективтерге, Совет Армияның болгаш Флоттуң дайынчыларынга, кажыыдалын илереткен кижи бүрүзүнге чүректиң ханызындан четтиргенин СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлеп тур.

СЭКП-ниң, бүгү совет улустуң аар чидирии-биле холбаштыр бистиң партиявыс болгаш чуртувус-биле боттарының эп-сеткилин каттыштырган даштыкы эштерге болгаш өңнүктерге, социализм чурттарының ажылчы чоннарынга, ады-дуңма партияларга, социал депшилге дээш демиселчилерге чүректиң ханызындан четтиргенин СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлеп тур.

Л. И. Брежневтиң чырыткылыг турасказын сагып ёзулаан күрүнелерниң болгаш чазактарның бүгү удуртукчуларынга, күрүне болгаш хөй-ниити ажылдакчыларынга ханы четтиргенин СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлеп тур.

СЭКП Төп Комитеди	ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму	ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели

СЭКП Төп Комитединде, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде, Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелинде болгаш ВЛКСМ Төп Комитединде

Чоокта чаа СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК «1982—1983 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирери, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедири дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» доктаалды хүлээп алган.

Колхозчулар, совхозтар ажылчыннары, көдээ ажыл-агыйның болгаш агроүлетпүр комплекизиниң өске-даа адырларының ажылдакчылары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, Аъш-чем программазын күүседир, пландарны болгаш ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш кызымаккай ажылдап турарын доктаалда демдеглээн.

Бүдүрүлгениң дыка хөй мурнакчылары болгаш чаартыкчылары, мал бригадаларының болгаш фермаларының, колхозтарның, совхозтарның, ажыл-агый аразының бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының коллективтери 1982—83 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер, эъттиг, сүттүг болгаш мал ажылының өске-даа продукциязын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартып чорудар деп инициативаны көдүргеннер.

Мал ажылдыгларының патриотчу эгелээшкинин Сельхозтехниканың бүдүрүлгелериниң болгаш каттыжыышкыннарының, комбикорм, микробиология, аъш-чем, эът болгаш сүт үлетпүрүнүң, балык ажыл-агыйының коллективтери калбаа-биле деткип, олар мал ажылының техниктиг хандырылгазының бедик деңнелин хандырарынче, фермаларга болгаш мал чеми белеткээр цехтерге машиналарны база дериглерин, комбикормнарны, мал чеминиң белоктуг, витаминниг болгаш минералдыг немелделерин немештир кылып үндүрериниң курлавырларын болгаш аргаларын дилеп тып, оон-биле мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедиринге идиг кылып, оларны чогуур үезинде хүлээп алырын, болбаазырадып кылырын, фермадан херглекчиге чедир орукка оларның бедик шынарлыг болгаш бүрүн-биле камгалаттынган болурун чедип ап турарлар.

Мал кыштаглаашкынын органиастыг эрттиреринге, мал ажылының продукциязын бүдүрерин эң-не дүргени-биле көвүдедириниң курлавырларын болгаш аргаларын дилеп тыпкаш, ажыглаарынга колхозчуларның, ажылчыннарның болгаш специалистерниң, көдээ ажыл-агыйның болгаш агроүлетпүр комплекизиниң өске-даа адырларының бүгү ажыл-ишчилериниң чогаадыкчы инициативазын улам калбартырының чугула ужур-дузазын барымдаалааш, СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели болгаш ВЛКСМ Төп Комитеди бедик хүлээлгелерни алган болгаш 1982—1983 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирери, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедири, оларны чогуур үезинде болбаазырадып кылыры, продукцияның бедик шынары болгаш ооң долу камгалалы дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартыр деп саналды үндүрген мал ажылының бригадаларының болгаш фермаларының, колхозтарның, совхозтарның, ажыл-агыйлар аразының болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң, Сельхозтехника бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының, аъш-чем, эът болгаш сүт, комбикорм, микробиология үлетпүрүнүң, балык ажыл-агыйының мурнакчы коллективтериниң, бүдүрүлге мурнакчыларының инициативазын чуулдуг деп көрген.

Бүдүрүлге мурнакчыларының инициативазын бүгү хемчег-биле деткиирин, Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын «Мал ажылы — шалыпчы фронт!» — деп кыйгырыгның адаа-биле улам калбартып чорударының талазы-биле организакчы болгаш политиктиг ажылды күштелдирерин эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партия крайкомнарынга, обкомнарынга, окружкомнарынга, хоорайкомнарынга болгаш райкомнарынга, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, улус депутаттарының крайлар, областар, хоорайлар, районнар, көдээ болгаш суурлар Советтериниң күскомнарынга, агроүлетпүр каттыжыышкыннарынга, профэвилел болгаш комсомол органнарынга, колхозтарның, совхозтарның болгаш агроүлетпүр комплекизиниң өске-даа бүдүрүлгелериниң партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга [illegible]

[illegible] бедик деңнелин болгаш [illegible] хандырар, коллектив бүрүзүнге күш-ажылчы [illegible] бот-боттарынга эш хуузунуң ёзу-биле дузалажырының байдалын тургузар, түңнелдерин шалыпкыны-биле үндүрер, оларны чарыжып турар бүгү кижилерге чедир дыңнадыр, бүдүрүлге мурнакчыларының дуржулгазын калбаа-биле көргүзер, хожудап турарларга дузалаар херек.

Күш-ажылды болгаш бүдүрүлгени организастаарынга мурнакчы дуржулганы нептередир, ажылчы чоннарның күжүн пландарын база социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседиринче мобилизастаар талазы-биле удуртукчуларның болгаш специалистерниң ролюн болгаш харыысалгазын бедидер. Агроүлетпүр комплекизиниң бүдүрүлгелер болгаш организациялар коллективтериниң аразында ажыл-агыйжы кады ажылдажылганы база бот-боттарынга дузалажылганы быжыглаар.

Бүдүрүлгелер болгаш каттыжыышкыннар коллективтериниң инициативазын хөгжүдер болгаш деткиир:

Сельхозтехникага—ады-дуза чедирип турары бүгү ажыл-агыйларга фермаларны, чем цехтериниң комплекстиг техниктиг ажаалдазын, машиналарның болгаш дериг-херекселдериниң соксаал чок ажылын, малды ажаарының, чемнерни болбаазырадып кылырының база белеткээриниң чөй күш чарыглаар ажылдарын механизастаарын, оларның чөп ажыглалын, анаа үнезилээш малдың болгаш куштуң продуктулуун бедидерин хандырар талазы-биле;

эът болгаш сүт үлетпүрүнге — малды болгаш сүттү шуут бүдүрүп турар черлеринге барып дорт хүлээп алгаш, белеткел организацияларының транспорту-биле чедиререрин дыка калбартырының, ону чогуур үезинде болбаазырадып кылырын база түңнел продукцияның бедик шынарын хандырарының талазы-биле:

холуксаалыг чемнер болгаш микробиология үлетпүрүнге база балык ажыл-агыйынга — көдээ ажыл-агыйга долу үнелиг холуксаалыг чемнерни, белок-биле байлак чем чигээнин, витаминнерни, чемге минералдыг болгаш өске-даа немелделерни, эм база ветеринар-профилактиктиг бүдүмелдерни бүдүрүп бээриниң пландарын ажыр күүседириниң курлавырларын база аргаларын дилеп тып ажыглаар талазы-биле.

Мал кыштаглаашкынын органиастыг эрттирген [illegible] болгаш өске-даа продукцияны бүдүрер болгаш күрүнеге садар [illegible] садарын өстүрериниң эң улуг [illegible] хемчээлге хандырган бригадалар болгаш фермалар, колхозтар, совхозтар, ажыл-агыйлар аразының болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң, организацияларның болгаш албан черлериниң дузалал көдээ ажыл-агыйларының коллективтерин, в о/ ышкаш районнарны болгаш автономнуг округтарны, областарны, крайларны, автономнуг болгаш эвилелдешкен республикаларны 1982-83 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчилери кылдыр санаар деп доктааткан.

Мал фермаларының болгаш чем цехтериниң соксаал чок, догуннаалыг ажылдаарын хандырган, эъттиң, сүттүң, мал ажылының өске-даа продукциязын чогуур үезинде болбаазырадып кылган, холуксаалыг чемнерниң, чем немелделериниң, белок, чиг-эътти көдээ ажыл-агыйга бүдүрүп бээриниң пландарын чедир база ажыр күүсеткен болгаш ооң ачызы-биле малдың база куштуң продуктулуунуң өзериинге мал ажылының продукциязын бүдүрериниң болгаш садарының пландарын чедир база ажыр күүседиринге салдарлыг болган Сельхозтехниканың, аъш-чем, эът, холуксаалыг чемнер болгаш микробиология үлетпүрүнүң цехтериниң, участоктарының, бүдүрүлгелериниң болгаш каттыжыышкыннарының коллективтерин Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчилери деп база санаар.

1982-83 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчилерин шаңнаары-биле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның 1240 хүндүлел бижиктерин доктаал ёзугаар тургускан, олардан:

эвилелдешкен республикаларны шаңнаары-биле—50-ден 100 муң рубль чедир түңнүг акша шаңналдыг 6 хүндүлел бижиктерни;

автономнуг республикаларны, крайларны, областарны болгаш автономнуг областарны шаңнаары-биле—20-ден 50 муң рубль чедир түңнүг акша шаңналдарлыг 34 хүндүлел бижиктерни;

автономнуг округтарны болгаш районнарны шаңнаары-биле — 5-тен 15 муң рубль чедир түңнүг акша шаңналдарлыг 200 хүндүлел бижиктерни;

колхозтарның, совхозтарның, ажыл-агыйлар аразының болгаш өске-даа бүдүрүлгелериниң база организацияларның үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның дузалал көдээ ажыл-агыйларының коллективтерин шаңнаары-биле — 3-тен 5 муң рубль чедир түңнүг акша шаңналдарлыг 1000 хүндүлел бижиктерни доктааткан.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның хүндүлел бижиктери-биле шаңнаткан ажыл-агыйлар, бүдүрүлгелер болгаш организациялар хамаарышкан министерстволарның болгаш ведомстволарның доктааткан негелделери ёзугаар автобустарны болгаш автомобильдерни алыр.

Дараазында саналдарны хүлээп алган:

1983 чылда Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчилерин шаңнап мактаары-биле Совет Эвилелинге аян-чорук кылыр болгаш даштыкы чурттарже баар чиңгелделиг 18 муң туристиг путёвканы ВЦСПС-тиң [illegible] бээриниң дугайында;

эң эки комсомолчу-аныктар коллективтерин шаңнаарынга 700 хүндүлел дипломну тургузарын база бүдүрүлгениң мурнакчыларын шаңнаары-биле 1 муң туристиг путёвканы ВЛКСМ ТК-ның тускайлаарының дугайында;

министерстволарның, ведомстволарның болгаш профэвилел ТК-ның 2,4 муң хүндүлел дипломун ук министерстволарның, ведомстволарның база профэвилел ТК-ның акша шаңналдарын фермаларга, цех болгаш участок коллективтерин шаңнаарынга, ол ышкаш 1982-83 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының тиилекчилери — мурнакчыларны шаңнаарынга 4 муң хүндүлел дипломну акша шаңналдары-биле кады доктаадып тургузарын;

1982-83 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүрерде 1982 чылдың IV кварталының болгаш 1983 чылдың бирги чартыының көргүзүглерин барымдаалаар деп доктаалда айыткан.

Бүгү-эвилел социалистиг [illegible] 1982-83 [illegible] эът, сүт болгаш мал ажылының [illegible] пландарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин [illegible] өгер-чижээн көргүскен ажылдакчыларны ССРЭ-[illegible]

(Уламчызы 2-ги арында).

ЛЕНИНЧИ УГЛАНЫЫШКЫН-БИЛЕ

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ЧОГААЛДАРЫНЫҢ 9-КУ ТОМУ

Политиктиг литература парлаар черден Л. И. Брежневтиң «Ленинчи угланыышкын-биле (1981 чылдың март — 1982 чылдың июнь)» деп ажылдарының тоску тому чырыкче үнген.

Ол том совет кижилерге, дыка хөй чурттарның коммунистеринге амыдыралды болгаш демиселдиң өөредиилге ному болу берген «Завод гудогу-биле чурттаалга», «Төрээн чурт дугайында бодал» деп сактыышкыннар-биле эгелээн.

Ол томда кирген чогаалдарда партияның XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш СЭКП-ниң кылып турар хөй талалыг ажыл-чорудулгазын көргүзүп турар.

Ол чыындының материалдарында ленинчи национал политиканы партияның боттандырып турарынга хамаарышкан чугула чүүлдер кирген, ооң өндүр-улуг чедиишкиннерин бүзүрелдиг-биле көргүскен, ам үе-чадазының сорулгаларын тодараткан.

СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың 80 чылдарга Тайбың программазын амыдыралга боттандырар талазы-биле кызымаккай болгаш чайгылыш чок ажыл-чорудулгазын көргүзүп турар материалдарны номда калбаа-биле киирген.

Ол чыындыда кирген ажылдар теориктиг болгаш практиктиг улуг ужур-дузалыг бооп турар. Оларда Коммунистиг партияның иштики болгаш даштыкы политиказының эң байлак дуржулгазын көргүзүп турар. Олар коммунистерни, бүгү совет кижилерни шиитпирлээр ужурлуг нарын болгаш харыысалгалыг сорулгаларның дугайында билиг-биле чепсеглеп, бистиң ниитилелдиң хөгжүлдезиниң келир үезин көөр арганы берип, партияның политиказын боттандырып чорударының оруктарын айтып турар.

(СЭТА).

ИЙИ МИЛЛИОН «ЗАПОРОЖЕЦ»

ЗАПОРОЖЬЕ. (СЭТА-ның корр. А. Головин). «Коммунар» автозаводтуң кол хаалгазындан ноябрь он сесте ийи миллион дугаарлыг чиик «Запорожец» деп машина мааңнап үнген. Коллектив бодунуң чедиишкинин ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан.

Юбилейжи автомобильди кылып үндүрериңге киржир хүндүлүг эргени чедип алганнарның аразында слесарь И. Северов база бар. Ол апаа чээрби ийи чыл мурнунда эң-не баштайгы микротиражканы эптеп үндүрген.

— Ынчаардагы машинадан амгы үеде чүгле ады артып калган деп болурун хоочун ажылчын чугаалаан.— Автомобиль ам аянныг-чараш, таарымчалыг болгаш идегелдиг апарган. Моторнуң күжү ийи катап улгаткан, капитал септелге чокка маңнаарының хуусаазы 25 муң километр чедир узаан.

Ол бүдүрүлге чериниң техниктиг чаартылгазы автозаводчуларның продукция бүдүрүп үндүрерин улам көвүдедир аргазын берип турар. Бир эвес олар баштайгы бир миллион машиналарны барык он алды чыл иштинде кылып үндүрген болза, ийи миллион дугаарлыг автомобильди кылырынга чеди чылдан эвээш үе херглеттинген.

Завод коллективи «Запорожецтиң» чаа хевир-моделин тургузары-биле ажылдап турар. Ол машина эң бедик негелделерге дүүшкен болур. Ону бо беш чылда массалыы-биле кылып үндүрүп эгээр.

АЖЫКТЫГ-ДАА, ЧИИК ӨРТЕКТИГ-ДАА

Донбасстың дыка хөй колхозтары болгаш совхозтары байкылап чолп албайн-даа куш өстүрер ажылды чедиишкинниг хөгжүдүп турар. Великоселко районнуң «Маяк» колхозунга ол чаа арганың ажыктынынга бир-ле дугаарында бүзүрээн — ол ажыл-агый кас өъдин эң-не хөйнү берип турар апарган.

Амгы үеде 15 муң баш састыг касты өстүрүп турар ферма кылдыр бодунуң үезиң эрте берген инек кажаазын ажыглап турар. Ынчаарга ооң чанында онгарны улуг эвес чарыгдал үндүрүп тургаш, чаъс суу болгаш чер иштиниң соок-кара суг агымнары-биле ону доллур хөөлбектелдирип каан. Ынчаар суг куштарынга кылымал хөл тургустунган.

— Дуаалал адыр чүгле эът курлавырларынга чугула немелде эвес, харын база ажыл-агыйның орулгазынга хөй өзүлдени берип турар — деп, колхоз даргазы П. Люборец чугаалаан.

«Маяк» колхоз чүгле бо чылын безин 60 тонна кас өъдин күрүнеге саткаш, 30 муң рубль арыг орулганы алган.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БЕШКИ ЧЫЫЖЫНЫҢ АЛДЫГЫ СЕССИЯЗЫН СОҢГААРЛАДЫР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң айтыышкыны болза, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының алдыгы сессиязын 1982 чылдың декабрь 7-же соңгаарлаткан.

ССРЭ-НИҢ ЛЕНИНЧИ БОЛГАШ КҮРҮНЕ ШАҢНАЛДАРЫНЫҢ КОМИТЕТТЕРИНДЕН

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында [illegible] ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Литература [illegible] 1983 чылда ССРЭ-[illegible] Күрүне шаңналдарын [illegible] 1982 чылдың декабрь 15-те доостур дыңнадып турар.

Кыштаглаашкын — шалыпчы фронт

100-ТЕН 111-НИ

Бай-Тайгада «Тоолу» совхозтуң мурнакты малчыны, коммунист Пеня Салчакович Хүрең 23 чыл дургузунда хой кадарып келген. Ооң үр үеде бедик көргүзүглүг, кызымак ажылдап келгенин «Хүндүлелдиң Демдээ» орден-биле болгаш медальдар-биле шаңнаткан. Пеня Салчакович Хүрениң илегелдиг дузалакчызы — өг-бүлезиниң херээжен эш Оюма Салчаковна — район Совединиң депутады.

Мурнакчы малчыннарның ажыл-ишчи өг-бүлези ССРЭ-ниң тургустунганының бо чылгы оон төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыжынга киришкен. Бо чылын чүс хойга онааштыр 95-тен [illegible] хураганны алыр дээш хүлээлгезин 111 кылдыр күүсеткен, хой бүрүзүнге оңааштыр 3 килограмм дүктү кыргып алган.

К. МААДЫ.

ХЫНАМЧАЛЫГ БЕЛЕТКЕНГЕН

Чуга хар черни дески шып шыдаваан, мыңда-мыңда, ылаңгыя мээстерде кара черлер эмгежок. Соок барык-ла чок. Мындыг күс Суглуг-Хемге ховар болгулаар. Ынчангаш Биче-оол (чурукта) аңаа өөрүп турар.

Биче-оол Оюнович Шавы — Бии-Хем районда «Хадын» совхозтуң Суглуг-Хем хойжу бригадазының кежигүнү. Хоочун хойжу ында мурнакчыларның бирээзинде санаттырып турар. Ол эрткен чылын хүлээп алган хураганнарының бирээзинден-не үш килограмм дүктү кыргып алган болгаш 300 ажыг хоюндан барык-ла тонна хире, тодаргайлаарга, 926 килограмм дүктү күрүнеге саткан.

Коммунист Шавы ам Кадыр-Орук-Аксында кыштаанда хонуп кан. Ол кыштааның септелгезин хынамчалыг кылган. Кажааның ыргайып бадып келген ооргазын база ыштарын солаан болгаш кырын чаа өдек-биле дуглаан. Өжнин, соңгаазын база эки чылыглаан. Курагаг өдекти четчир кылдыр белеткээн. Чурттаар бажыңын чугайлап, септеп алган. Одаар ыяш болгаш хөмүр-даш белен. Бодунуң белеткээн сигенин база сөөртүп алган. Кыштаан боду септээн.

— Кажаа септээнинден арткан эзээш материал бар чүве. Оон-биле шагжа болгаш онгача немей кылыр мен. Оон өске четпес чүүлдер менде чок — деп, Биче-оол Оюнович чугаалап орар. Ол кыштаглаашкынга, шынап-ла, хынамчалыг белеткенген болду.

К. ЧООДУ.

Тувинская ... библиотека им. А. С. Пушкина

СЭКП Төп Комитединде, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде, Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелинде болгаш ВЛКСМ Төп Комитединде

ДАШТЫКЫДА

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ТУЛГАН ДҮЖҮТ

ПРАГА. Чехословак ...

САФРА ЭГЕЛЭЭН

ГАВАНА. Кубада ...

«ЛАБИН» СУУРГАНЫҢ ЭПТЕЛГЕЗИ

БЕЛГРАД. Югославияның ...

«АК-КӨК ШӨЛДЕН» «ДҮЖҮТ»

БЕРЛИН. ГДР-ниң ...

(СЭТА).

Сталинград тулчуушкунунуң 40 чылынга

ӨНДҮР УЛУГ ТИИЛЕЛГЕ

Совет Эвилелиниң Маадыры, армия генералы С. П. Иванов.

1942 чылдың июль 17-де хоорайның ыраккы кыдыгларынга эгелээн Сталинград тулчуушкунунуң камгалал үези ноябрь 18-те доозулган. Совет шериглер дөрт айның дургузунда фашист шериглерниң чиңгине күжүн харыксыратпаан. Сентябрьның эгезинде, аар-берге камгалал тулчуушкуннарның шаг тургузунда ...

Шаавар-халдаашкынче Мурнуу-Барыын фронтунуң шериглери база Дон фронтузунуң 65-ки армиязы, ноябрь 20-де Сталинград фронтузунуң шериглери кирген. Ноябрь 23-те Мурнуу-Барыын фронтунуң ...

«Сталинград чоогунга ...»

Э. КОТЛЯКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

АМЕРИК-БАРЫЫН-ГЕРМАН ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ак бажыңга АКШ-тың президентизи Р. Рейган-биле анаа албан-ның аян-чоруун кылып чораан ГФР-ниң федералдыг канцлери Г. Коль-биле чугаалажыышкыннары болган. ...

ГФР-ниң бурунгаар депшилгелиг кижилери хамааты эргелериниң кызыгаарлаарынга удур хөй-хөй чыдарда кызымаккай демисежип турарлар. Ындыг кызыгаарлаашкыннарны чуртта дайынга удур, демократтыг шимчээшкинге шаптыктаарынче болгаш оон киржикчилерин кызып-кыярынче угланган конституцияга удур камниня үезинде боттандырып чорудуп турар.

ЧУРУКТА: «профессияның хоруурун-биле кыжандырып турар беш башкылар-биле эп-сеткил каттыштырганын илереткен чыскаалдың Гамбургка боор тургазы.

СЭТА-ның фотохроникасы.

АФРИКА КҮРҮНЕЛЕРНИҢ ЧАҢГЫС ЭВИ ДЭЭШ

...

В. СТЕП[Н]ОВ (ПМА).

КҮШ ЧОК БОЛДУРА БЕРГЕН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Совет Эвилелинге хамаарыштыр «схемачелериниң» күш чок болдурар дугаанында президент Р. Рейган чарлаан. ...

биле дугуржуп алган деп бадыткаан.

ПАРИЖ. (СЭТА). АКШ-тың болгаш оон эвилелчилериниң кандыг бир одуруржулгаа дугайында Рейганның бадыткаанынга хамаарыштыр Францияның Даштыкы харылзаалар министерствозунуң төлээзи ...

№ II (124) 1982 ч. ноябрь

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ РАКЕТА КАМГАЛАЛЫ

Совет кижилерниң тайбың күш-ажылын бистиң алдарлыг дайынчыларывыс, оларның иштинде ракетчиктер, артиллеристер идегелдиг камгалап турарлар. Олар боттарының байырлалын дайынчы болгаш политиктиг белеткелге, шериг чуруму быжыглаарынга чаа-чаа чедиишкиннерлиг уткаан.

Хамаатылар дайынының чылдарында аныяк Кызыл Армияның артиллеристери ак гвардейжилерни болгаш даштыкы шериг интервентилерин чылча шаварынга улуг үлүүн киирген.

Ада-чурттуң Улуг дайынының бүгү тулчуушкуннарынга совет артиллерия шылгарангай рольду ойнаан. 40 чыл бурунгаар — 1942 чылдың ноябрь 19-та Сталинград чанынга үш муң ажыг үгер-боо фашистерниң шериглеринче отту ажыткан. Ол болза совет шериглерниң шаап халдаашкынының эгези болган. Ол хүнну Артиллерия хүнү кылдыр байырлап эрттирер апарган. 1964 чылдан бээр ону Ракета шерииниң болгаш артиллерия хүнү кылдыр эде адаан.

Эрткен дайынның чылдарында артиллеристерниң дайынчы ачы-хавыяазын Төрээн чурт бедик-биле үнелээн. Бир миллион алды чүс муң дайынчы, командир болгаш политажылдакчы орденнер база медальдар-биле шаннаткан. Оларның иштинде 1800 кижиге Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан.

Дайын соонда чылдарда артиллерия улам сайзырап, [illegible]. Амгы үеде ол Совет Чепсектиг Күштерниң чепсеглелинде кол черни ээлеп турар.

Артиллеристер-биле кады совет ракета шериглери бодунуң байырлалын демдеглеп эрттирген. Бо болза Армияда болгаш Флотта эң не масштаптыг дайынчы мергежил болур. Бөгүн ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң бүгү хевирлеринде ракета чепсээ бар.

Стратегтиг угланыышкыныг ракета шерииниң 1960 чылдың январьда тургускан. Ол болза Коммунистиг партияның, оон Төп Комитединиң чурттуң камгаланыр күчүзүн улам быжыглаар [illegible] ажы-салыышкынын бо [illegible]. Стратегтиг угланыышкынныг ракета шериглериниң баштайгы кезектери тулчуушкуннарга алдаржаан полктарның баазаларынга тургустунган. Оларның хөй кезииниң [illegible] Ленин, Кызыл [illegible], Суворов, Кутузов ордениниң бар болгаш хүндүлүг аттарлыг.

Ракета шериглеринге бистиң чонувус янзы-бүрү болгаш күчүлүг техниканы берген. Олар ону [illegible] камгалап, кезээде белен дайынчы байдалда тургускан. Ракета туруштарын үлегерлиг завод цехинге азы амгы үениң лабораториязынга деңнеп болур. Мында кончуг нарын аппаратура бар. Олар специалистерниң чазыг чок ажылдаарын негээр. Стратегтиг угланыышкынныг ракеталарга шериг албаның эрттирери бергелиг.

Солдаттардан бедик дайынчы күженишкин, бөдүүн сагыш сеткилинден бердинери, эрес-диидим чорук негеттинер. Шаандыг байдалды тургузарынга командирлерге политажылдакчылар, партия, комсомол организациялары дузалажып турар. Ракета шериглериниң хуу составының 90 хуузу коммунистер болгаш комсомолчулар. Олар дыка хөй патриоттуг херектерниң эгелекчилери болбушаан, шериг албаның эрттирерин, чарыштың бедик социалистиг хулээлгелериниң күүседир дээш демниг үлегерин көргүзүп турарлар. Стратегтиг угланыышкынныг ракета шериглериниң офицерлериниң болзуу шупту дээди эртемниг. Оларның 70 ажыг хуузу инженер белеткелдиг.

Прапорщиктер база-ла бедик, дуржулгалыг специалистер. Дыка хөй солдаттар болгаш сержантылар ортумак, ортумак техниктиг азы дээди эртемниг болуп турар. Оон уламындан оларны ыяска хуусаада нарын техниканы идегелдиг башкарар класстыг специалистер кылдыр белеткээр аргалыг берген.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга төлептиг уткуушкун-биле «Совет улустуң тайбың күш-ажылынга — идегелдиг камгалал!» деп девизтиг социалистиг чарыш Армияда болгаш Флотта бо чылын кызыгаар. Стратегтиг угланыышкынныг ракета шериглерниң аразында бо чарыштың эгелекчизи, полковник Н. Шелестовтуң командылаан кезээниң хуу составы болган. Эң тергиин деп атты [illegible] эдилеп турар.

Совет солдаттар дүне, хүн-дүс-даа, чайның изиинде, кыштың соогунда-даа стратегтиг ракеталарның пультузунда дайынчы дежурнайлаашкынны эрттирип турар. Ол чепсекти бистиң эртемденнеривистиң, инженерлеривистиң, техниктеривистиң болгаш ажылчыннарывыстың угаан, талантызы болгаш кызымаккай күш-ажылының ачызында тургускан. Ону делегейниң кайы бир кыдыынче кыжаныр дээш эвес, Совет Төрээн чурттуң күрүне эрге-ажыктарын, социализмниң улуг чаалап алыышкыннарын камгалаар дээш тургускан.

Амгы үеде империалистер чепсегленишкинниң эндере бүдүрерин уламчылап, делегейниң янзы-бүрү районнарында дайын кыпсырының одаан тургузарын оралдажып турар. Ынчангаш Коммунистиг партия болгаш Совет чазак Совет Төрээн чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаар, Чепсектиг Күштерниң дайынчы күчүзүн бедидер дээш бүгү-ле эргежок чүгулуг чүүлдерни кылып турар.

Ракетчиктер болгаш артиллеристер, бүгү совет дайынчылар-биле бир демей, Төрээн чурттуң ракета камгалалын быжыглаарын, доктаамал дайынчы белен байдалга турарын, социал чокка бөрүмнелдиг чорукту бедидерин боттарының мыктыг херээ кылдыр санап турарлар.

Чаңгыс чер чурттугларывыс

ТУЛЧУУШКУНГА ДЕГ

Тыва АССР-ниң Сельхозтехкуржузунуң инженеринге ажылдап турда шериг албанынче келдирткен сержант Владимир Федосихинниң чуруун «мотоадыгжы кезектиң Ленинчи ораалинде «Бистиң мурнакчыларывыс» деп стендиде аскан.

— Совет Армияның солдаты болуру хүндүлүг болгаш берге. Хүннүң-не класс кичээлдеринге, өөредилге шолунге берген билиглерни шингээдип алыр дээш бүгү күжүмнү үндүрүп турар мен — деп, дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң тергиини В. Федосихин чугаалаар.

Ол ажылгыр кызымак, турумтуг, чүткүлдүг кижи. Оон ангыда өг-бүлениң төлептиг ээзи, сагыш човаңгыр ада. Оглу Игорь ам беш харлыг. Шериг албаның тергиин эки эрттирер дээш ол бүгү-ле күжүн болгаш билиин үндүрүп турар.

Ону тодаргай көргүзери-биле бир чижекти киирейн.

Эртен дан бажында чыглыышкынның дүвүреэзин медээзи кезекке чаңгыланып үнген. Ураваанда казарма ээнзиреп, оожум апарган. Ындыг болза-даа каш минута эрткенде, өөредилге шолунге дайынчы машиналарның дааш-шимээни дииңмирреп үнген.

Бөгүн боолаттыг хүнү. Ону баштай эгелээрин бичии командирлерге даарткан. Оларның аразынга Владимир Федосихин база кирген.

Ол шыгаакчы болур, олүттү ээлээр бетинде, маргылдааж ыр эжи Александр Черкашин-биле чарыштың негелделериниң дугайын чугаалашкан.

Чүгле «бешке» боолаар! Сорулга ындыг.

Шыгаакчылар Федосихин биле Черкашин олуттарын ээлеп кээн, дайынчы машиналар орукта кожа чоруп орган. Владимир чепсектиң механизмин, пулемётту хынап көрген.

Командылал пунктузундан радио дамчыштыр команда дыңналган.

— Тулчуушкунче!

«Дайзын» кажан костүп келирин экипаж кончуг кичээнгейлиг хайгаарап орган. БМП-ниң командири шыгаакчы-операторга кара костүп келирге канчаар отту ажыдарын дыңнаткан. Федосихин херектиг хараалын тургузуп эгелээн. БМП кончуг дүрген бурунгаар чорупкан. Ол үеде Владимир боолапкан, кара агаарже чаштай берген.

Бир дугаар октан-на частаан. Чедиишкин Владимир Федосихинниң улам сорук киирген. Ам пулемёттан шиитпир турар караларны адар, ону база-ла часпайн боолаан.

Эң тергиин! Боолатта дээш демдек ындыг болган. Шериг кезээниң командири анаа байыр чедирген. А. Черкашинниң демдээ база-ла эң тергиин болган, ындыг болза-даа Владимирден бир снарядты артык боолаан.

Сержант Владимир Федосихинниң салбырының дайынчылары командири ышкаш бердинген онаалдаларны чүгле тергиин эки күүсеткеннер.

Ол өөредилге тулчуушкунуза болза ёзулуг дайын шолундааны-биле дөмей болган.

В. КАРГАПОЛОВ.
Н. шериг кезээ.

⊙

Ракета шерииниң болгаш артиллерия хүнүн дайынчы ракетчиктер дайынчы болгаш политиктиг белеткелге тергиин эки белеткелдиг уткааннар. Олар хүн бүрүнүң класс кичээлдеринге, өөредилге шолдеринге дайынчы мергежилин бедидип турар.

ЧУРУКТА: ракетчиктер.

Коммунист майор В. В. Савенковтуң командылаан батареязы бодунуң байырлалын чедиишкиннерлиг уткаан. Олар «Совет улустуң тайбың күш-ажылы — идегелдиг камгалалда!» деп девизтиг социалистиг чарышта хаара туттунган. Ынчангаш олар ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга төлептиг уткуушкун дээш алган хулээлгелерин чедиишкиннииг күүседип турарлар. Ракетчилер эң тергиин кезек деп адын бадыткаар дээш дайынчы болгаш политиктиг белеткелин улам бедиткен.

ЧУРУКТА: тергиин батареяның командири коммунист В. В. Савенков.

СЭТА-ның фотохрониказы.

В. ПЕСЛЯКТЫҢ болгаш О. ПОРОХОВНИКОВТУҢ фотолары.

⊙

КУШ ДЕГ УЖУККАН

Далайның кылагар хөк кырында шөйлүп чоруй барган калбак не оон сугга дээп чорааның бадыткап турар. Чүгле хат сылдары дыңналыр. Леонид Павловичиге агаарга ужугуп чорууру-биле дөмей болган. Агаар десантызынга шериг албазы эртип турда база ындыг турган. Парашют-биле халаан саны-ла (ол үжен ийи катап халаан) уттундурбас ужудуушкун болур. Агаар океанынга эштип тура, ол далайга база бодун шенээрин шиитпирлээн.

Шериг-далай училищезинге өөренир дээн оон күзели ынчаар-ла шиитпирлеттинген. Ону дооскан соонда, Леонид Павловичиниң ракета катеринге томуйлаан. Каш чылдар эрткенде катердеп өске чүве сагынмас болу берген. Ол катер-биле, оон экипажы, техниказы, чепсээ-биле, кады торуттүнген чүве дег, чаңчыга берген.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга алдар кылдыр Леонид Павловичиниң экипажы белиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Кылдынган чүүлдер эвээш эвес: дайынчы база политиктиг белеткелдиң тергииннериниң класстыг специалистерниң саны, чаартыкчы саналдар көвүдеп, хууда составтың сагылга-чуруму быжыккан. Ам болур шериг өөредилгези бо бүгү чедиишкиннерниң түңнели болур. Ракета боолаашкыны каш секундада-ла уламчылаар, ынчалза-даа ол секундаларда чедиишкинниг болур дээш каш хүнер, пелелялар дүргүзүнда шенелде белеткелдерин чорудар.

Ракета боолаашкыны дайынчы быжыглыышкынның шылгалдазы болуп, чарыштың бүгү негелделериниң түңнели болур. Ынчангаш корабльдың командири индикаторнуң экраны чеке катап-катап көрүп орган. Үшкү рангалың капитаны Гизер экранның эң не кыдыында хып турар точканы хенертен эскерип кааш, радиометристе айтыышкынны дораан берген.

Г. САВИНЧЕВ.
СЭТА-ның корр.

СУРМИЧИНИ ХОСТААНЫ

Өске шериг кезектери-биле кады, Тываның эки турачылары Ровно хоорайны болгаш Погорельцы суурну немец ажылекчилерден хостааш, дайзыннарның эң күштүг быжыглалы Дубно хоорай дээш тулчуушкуннарны эгелээн.

Дубно дээрге Ровно областың үлетчүрлүг улуг хоорайларының бирээзи. Хоорайның бүгү-ле туруш байдалы дайзынга ажыктыг, оон чөөн талазында хем бар. Чиндиннээштиг дулаа кара суглардыг калбак шык-биле хүрээлеткен, бүүрелчининг ыяш аразында турар. Хем биле шыктың аразында ортулукта арыг иштинде Сурмичи деп суур бар.

Погорельцыны дайзыннардан хостааныывыс хүннерден эгелээш, агаарның байдалы баксырап, үргүлчү туманнап, хар чаап турар апарган. Дайзыннар ону ажыглап, хар аданга камгалалын чажырыпкан, бистиң полугувус чүгле дүннүң караңгызын ажыглааш, дайзынның камгалалының чаңынга чоокшулап чедер аргалыг турган. Сурмичи чанынга ийи хонук иштинде немецтерге удур тулчуушкуннар соонда, 1944 чылдың февраль 8-те дүнекиниң 12 шак үезинде гвардейжи капитан Кечил-оол дайзынның турумн байдалын, от точкаларын тодарадып билип алыры-биле дайзынның камгалалынче хайгыылчылар чорударын гвардейжи улуг лейтенант Оолакка дужааган.

Гвардейжи улуг сержант Чүдүм баштаар дайынчылар Доржукай, Чүдүрүк, Аалдын-Херел база мен автоматтарывыстың 71 октуг дискаларын азынгаш, ак халаттарывыс кеткеш хайгыылдап чорупттувус.

Кара сугларга дужуп чораш, калбак шыкты кешкеш, Сурмичиниң кыдыында дайзынның камгалалын безин ооп эрте берген бис. Сурмичи суурнуң мырынай-ла бодунда немецтерниң быжыглалдарының байдалын тодарадып, дайынчы сорулганы күүсеткеш, ээп келдивис. Ниити хайгааралдың түңнелин улуг сержант Чүдүм взвод командири улуг лейтенант Оолакка илеткеди.

Чөөн чүнтен дарап келген эртенгиниң чадазындан чер кыры имирерип чырып кел чорда, бистиң эскадронувус Сурмичиже бурунгаарлап кирипкен. Чиндиннээштерлиг калбак шыкты орту безин четпээнивисте, Сурмичиден болгаш Дубнодан, арыг иштинде дайзыннарның камгалалындан октар чаашкын ышкаш бүлгүрүп, янзы-бүрү калибрлыг үгер-боолар, пулемёттарның снарядтары бажыывыс кыры-биле сыгылдап сыгырып эрткеш, мында-мында частып эгелээн.

Улуг бичии миналарның болгаш үгер-боолардың октары бистиң аравыска частырга чер кара девис, суглуг оңгарлар болу берген, бир-ле чаңнык дужуп турганы биле дөмей, шыктың кырында ыш дээрге туман туруптукан ышкаш.

Мурнувуста арыг иштинде Сурмичиниң бажыңнары ырак эвес костүп турар. Суур бетинде ыяш аразында фашистерниң камгалалдары билдинип, дайзынның боо-чепсээниң ыш-бузу, оңгуларда [illegible] солдаттарның девиижи откаарлап турар шимчээшкиниң костүп турар апарган.

— Өңгүнапган дайзынны сывылдыр боолап турган,— бистиң маадырлыг адыгжывыс чиик пулемёттуг гвардейжи Түметейге дайзынның снайперинин огу дээпкен. Солдат эжим Түметейниң сөстерин ам-даа утпас мен: «Дайзынны кырып, төнчүзүн көөр дээш күзелим боттанмайн баарлы...» мынча дээш, Түметей менче сөөлгү катап көрдү. Эжимниң тынышы бичелеп, судалы соксаатынже чедир холдан салбаан мен.

[illegible] камгаланыр кандыг-даа арга чок калбак шык-биле орус болгаш тыва солдаттар өрттендир чадырта турган изиг отка удур, маадырлыы-биле бурунгаарлап, дайзынче улам-на чоокшулап келгеннер.

Ол кончуг изиг тулчуушкунну берге үелеринде улуг лейтенант С. Бураеккей, старшина Данзы-Белек, Сосукай, Чүдүрүк, Доржукай, Аалдын-Херел, Бойду Ендан, Дыртык-оол, Доңгур-Кыдыр, Байыр болгаш өске-даа солдаттар дайзынның камгалалдарынче шиитпирлиг болгаш чазыг чок от ажыдып, фашистерниң от точкаларын узуткап, бистиң кезектеривистиң бурунгаарлаашкынын хандырганнар.

Күчүлүг «Ура!» чаңгыланы берген соонда, совет гвардейжилер аваангыр болгаш кашпагай чоруун көргүзүп, боо-биле адып, чыда-биле шанчып, изиг сегиржип алыышкынче кирипкен... Сурмичиге дайзыннарның түр үеде ызырнып турган күштүг камгалалы чаза шаптырган. Сурмичи суур хосталган.

Сурмичиге болган тулчуушкунга немецтерниң хөй санныг солдаттары, офицерлери туттурган болгаш өлүрткеннер. Немецтерниң ок-чепсек чулүрген, үгер-боолар аң чораан болгаш өске-даа 20 ажыг янзы-бүрү марканың автомашиналары болгаш элээн каш танкылары үзе кирдингеи. Оларны бистиң шеривис булаап алган.

Сурмичи [illegible] сегиржип алыышкын эртенден эгелээш кежээкинин 5 шак үезинге чедир бүдүн хүннүң дургузунда үргүлчүлээн, ол болза тыва гвардейжи эскадронунуң кирипкен эң не аар берге болгаш шылгарангай маадырлыг тулчуушкуннарының бирээзи болган.

А. АЛЫГБАЙ.
Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи.

Фронтучунуң сактыышкыннары

● ● ●

Волгоградта Мамаев курган бүгү совет кижилерге ыдыктыг черлерниң бирээзи. Сталинград тулчуушкунунуң маадырларынга тургускан турасклал-ансамбльда гитлержи фашизмге удур дайынга совет дайынчыларның эрес-дидимин болгаш маадырлыын көргүскен.

ЧУРУКТА: Дайынчы Алдар залының төвүнде черлен холбиле кады үнүп келген ыпкаш Мөңге оттуң факелин көргүскен.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Э. КОТЛЯКОВТУҢ фотозу.

● ● ●

● Ак гвардейжилерге болгаш интервентилерге удур тулчуушкуннарга маадырлыг эрес-кежээ четтиргени дээш 18 артиллерия кезектери Хүндүлүг революстуг Кызыл туглар-биле шаннаткан. Чүс-чүс дайынчылар, командирлер артиллеристер дайынчы орденнер-биле [illegible].

● Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында 1200 хире шериг кезектеринге [illegible].

● Дайын үезинде бистиң артиллериявыс дайзынның 45 муң танказын, штурмовиктерин, 167 муң үгер-боозун [illegible] узуткаан.

Саннар, факылар!

● Чепсектиг Күштерниң [illegible] — стратегтиг угланыышкынныг ракета шериглери ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы-биле тургускан, ону 1959 чылдың декабрьда хүлээп алган. 1960 чылдың январьда ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы [illegible].

● Революстуг артиллериявыс [illegible] В. А. [illegible], В. Г. [illegible], В. П. Галковский, И. И. Гвай, А. П. Павленко, Ф. Н. Пейко болгаш өске-даа [illegible].

СУГ ТЫВЫКЧЫЛАРЫ

Н шериг кезээниң солдаттары Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Т. Саркисян-биле ужуражылга соонда суг тывыкчыларының солун мергежилиниң дугайында билгеннер. Ол ышкаш чоокта чаа дөзүлген шериг өөредилгезиниң үезинде кезекти суг-биле хандырар дээш кайы хире күш, мергежил, шыдамыккай чорук ротага херек болганын олар моон билген.

Дайын үезинде тургустунган ротаның солдады Татевос Саркисян 80 чылдарның [illegible] үлегер-чижек болган. Дөртен чылдар бурунгаар тулчуушкуннарже кирип турган дайынчыларга суг [illegible].

[illegible]

Эжелдиг соонда [illegible] Ленин орден-биле шаңнаткан.

Адаларның алдарлыг чаңчылдарын бөгүнгү дайынчыларның салгалы улам көвүдедип турар. Дагларга болган сооңгу шериг өөредилгезиниң үезинде суг тывыкчыларының чер уттаар колоннаазы чер иштинге ыяртыпа берген, ону уштуп алыры дыка берге. Инструкция ёзугаар ону анаа арттырып каап турган, ынчалза-даа үнелиг хөнар херекселди черден уштуп алырын солдаттар чаңгыс үн-биле шиитпирлээннер. Хүүректер, кускун хаайлар, ломнар-биле даштыг черни чеди метр чедир казып тургаш, колоннаны чер иштинден уштуп алган.

Рота командири, улуг лейтенант Н. Зубарев болуңуң суг тывыкчызы шериг мергежилин эң не солун мергежил деп санаар. Эштери база оон-биле чөпшээрежир. Оларның ажылы чериң ажылдыы болгаш гидрогеология карталыг [illegible]. Оон чер казар хайгаараакчыларының мастерлериниң, чолаачыларының ажылы [illegible].

Каш минута дургузунда-да чер казар машинаны тургускаш, довуракче шиир эрипттер. Элезинниг довурак костүп эгелээрге-ле суг ырак эвесте деп билип алыр, баштайгы суг кестүр-биле эмчи ажылдакчызы, улуг лейтенант В. Олейчук ажылдап эгелээр. Баштайгы шенелдени ол алыр, сугну арыглай, аштаан соонда солдаттарның флягаларынга, шериг машиналарының соодар системаларынга кудуп алыр.

Т. Саркисянның салгакчылары сооңгу чылдарда он-он скважиналарны казып, сугну үндүргеннер. Рота составының салгалдары солчуп турза-даа, суг тывыкчыларының ротазы округтуң инженер-сапёр кезектериниң аразында калбарган социалистиг чарышка чылдың-на тиилекчи болуп келген. Олар ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын дайынчы база политиктиг белеткелге бедик көргүзүглер-биле уткуур сорулгалыглар.

Улуг лейтенант С. ТЕМИРБАЕВ. В. ГОЛОВИН.
СЭТА-ның корр.
Закавказьениң шериг округу.

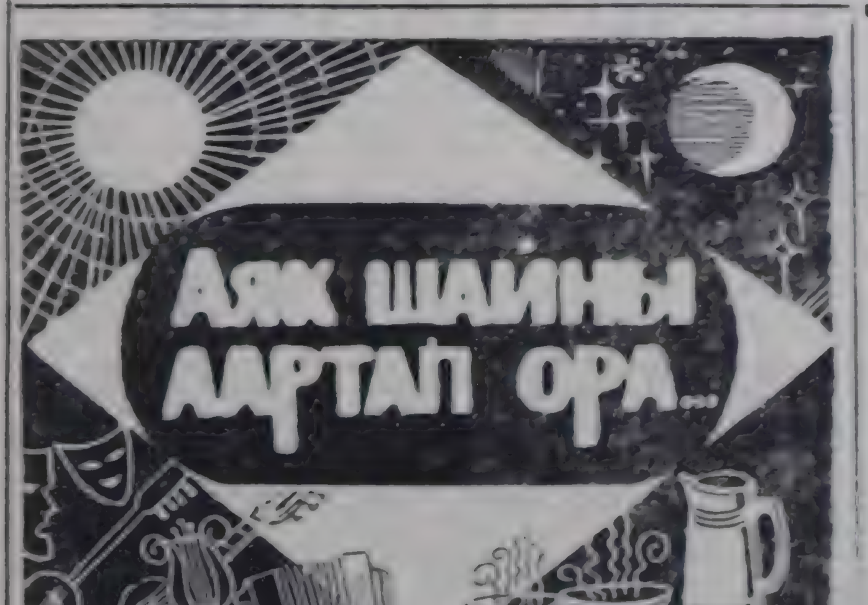

СЕРЛИГНИҢ ААЛЧЫЛАРЫ

Вертолёттуң командири
Белекпен-даа берге-ле эр!
Белим-Серанг тайга-сынын
Бедик, чавыс харап чоруур.
Фермада ивижилер
Белекпенни уткуп турар.
Хокаш иви — анай, мынды
Хойган-дүүрээн халчып
үнер.
Белим-Серанг тайга-сыны
Меңги борттуг, бедик
чаагай.
Вертолёттуң командири
Белекпенни чалаң турар.
Ам бо кээрде Белекпенниң
Анаа эвес, сеңнүг келген —
Аалчыларын чалап алган,
Аъжын-чемин коштап
келген.
Аңчы, малчын ивижилер
Ак сүт — аржаан сеңнеп
куткаш,
Ажыл-ижин, чуртталгазын
Аалчыларга хөөреп берген.
Тайга-таскыл эргий
чурттаан
Ивижилер эрес-ле-дир!
Дарга-бошка аалчылары
Ишти-хөңнүн билип чаңган.
Акы-дуима совет чоннуң
Авыралдыг бүлезинин
Алдан харың алгап уткаан
Ажыл-ишти аалчы көрген.
Майгып суурнуң ээлери
Бараашнар дээр ивижилер
Москва, Кызыл аалчыларын
Магаданчыг уткуп, үдээн.
Белекпенниң вертолёду
Бедин алгаш, сынны ашты
Фермада ивижилер:
— Мени чаагай! — дижип
арты.

Л. ЧАДАМБА.

БАШТАЙГЫЛАР

«Тожу чурту дыка-ла ырак, анаа канчап чедер боор!» дижип, шынап-ла, Тываның эң ырак, кыдыг-кызыгаар районнарының бирээзинге хамаарыштыр шаандакы мындыг чугаа-соот бооп турган үени билир бис. Ынчалза-даа «чери ырактың чеми элбек» дээн ышкаш, моон адаанда киирген каш болуушкуннар безин ол ырак-узак черниң арат чонунуң культура амыдыралынга кайы хире улуг базым болганын тодаргай херечилеп турар.

• • •

«Тоора-Хем» совхозтуң төвү Азың-Кежиг суурда чаа тургустунуп турар чурттакчыга баштайгы чашкыга туудугжуларга журажы бердим. Бир-ле чугаа аразында Тывага революция соонда Тожуга канчап чүү тыптып, кээп келгенин сактып чугаалааны, шупту ол темаже шилгий бердивис. Ынчангаш мындыг болган-дыр.

«ДИРИГ-ЧУРУК КЕЛГЕН-ДИР!»

Ындыг чугаа ынчаардагы каш борбак бичии бажыңнарлыг, кудумчузу безин чок, каш санныг чурттакчылыг Тоора-Хем суурга хат-салгын дег тарай хона берген. 1930 чылдарның эгези ол, каш ортузу.

«Дириг-чуруктар» көөр дээнер баштай-ла мында эге-чада школазының бир улуг өрээлинге чыглып келгеннер. Улустуң чамдыызы сандайларда олурганнар, а сургуулдар дээрге чанада аскан ак пөс экранның мурнунда аданна (та сүге ындыызы ол түвүл) экранче өрү көрүп алгаш чыдыптаан.

Шала ортузунда тургускан узун сандай кырынга чаңгыс кижи безин чиик көдүрүп болбас бичии моторжугашты салгаш, бир-ле кижи оон чанынга олуруп алгаш, сайгылгыг чырыы бээр ол «дүктүг» дыннадыр долгап эгелээрге, аппаратта сайгылгаан чайынналдыр кыва берген. Ынчап кино механиктиң арны тода көстүп турар. Борбак ак шевергин эргинниг, эрес-омак хараактарлыг, хоюк аныяк оолдуң арны, аяс хүнде херелдээн дег, дырып-ла турган. «Дүрген-не дириг-чурукту көрзе!»— класста улустуң бодалында чаңгыс-ла чүве ол.

Ынчаа Кызылдан Сарыг-Сеп дамчыштыр шанак-биле сөөртүп келген аппаратка «Алим», «Абрек» деп үнү чок кыска кинолар үнүп турган Демги-ле киномеханик. мотор аппарадын шанакка салгаш Бай-Хем сумузунуң шупту арбаннарынга кинозун бериң көргүскен чүве-дир. Кымыл ол? Бо-ла Тожунуң Тоолайлыг чурттуг, ам район төвүнде чурттап турар пенсионер Кол Кызыл-оолович Дажы-Мыдектир.

«АЪТТАН-ДАА ДҮРГЕН»

1930 азы 1931 чылда Тоора-Хемге чаңгыс чадаг-терге көстүп келген дижир. Удатпаанда оон сураа читкен, үрелип калганы-даа болду ышкаан. Оон [illegible] ... ол аъттаа-даа дүрген» дээр ... «Сүүрүн» ...

[illegible]

Ол [illegible] ... Хамсыра суугтаанынга безин чеде бээр Улуг-Баштың Тоолбул-Ахаа-даан Тоора-Хем кирип коржаа-дап чорааш ивн малдыг бир арат: «Ол Тоора-Хемде аъттан безин дүрген машинаар чүве көрдүм, элдеп-ле-дирем!» деп мээ дааны база бар. Чаа чаагай амыдыралда чаа магалыг чүве арат кижиниң чүрээн ынчаар чүглеп алгаш барган.

«РАДИО! РАДИО!»

Тожу чурту чоорту сайзырап бар-ла чыткан. Баштайгы бичии радиостанция Тоора-Хемге 1938 чылдың сентябрь соолзуредир чугаалай берген. Ону демги-ле деспеспейлер — сургуулдар кымны-даа мурнай барып почта бажыңының соңгазын өттүр дыңнаалнар. «Радио! Радио!» дижип алгыржырга, улуглар база бек-теплежип келген.

Ынчан почта даргазы түрган Кол Чигжиттиң чугаазы-[illegible] ... 1937 чылдың кыжын ша... [illegible]

ХААКТЫГ ҮНҮҮШКҮН

Тываның төөгүзүнде база бир бөдүк кижилерниң ... хаактыг үнүүшкүнү Тожудан эгелээн. 1936 чылдың кыжында кожууннуң арбан, сумуларының шилилгези-биле Өдүгенден Бараан Серинчик, Бараан Арапчын, Тоора-Хемден Кол Дүдүгей, Кол Шой-Сүрүң, Кол Кыспайлык — бо беш эрес-дидим эрлер аът кежи-биле шаккан калбак хаактарын кеткеш, Тоора-Хем — Кызыл — Тываның бардыы кожууннары аразының ырак болгаш берге оруунче эрес-дидим чорукту, быжыг туразорукту походунче үнүпкен.

Эң кол, эң берге мооңдак Тожу биле Кызыл аразында кадыр-берт ийи улуг тайга болган. Ынчалза-даа аңчы-ивижи эзэттер анаа тура дүшпээн.

Баштайгы ол хаактыг үнүүшкүн чедиишкинниг доозулганы-биле холбаштыр ТАР-ның Биче Хурал Президиуму оларның кижи бүрүзүн Хүндүлел бижик болгаш карабин боо-биле шаңнаан. Ол-ла чылдың чазынында хар эрип эгелеп турда. Тоора-Хем суурнуң улуг, бичии чону Бараан Серинчик, Кол Дүдүгей баштаан хаакчыларны байырлалзы-биле уткуп алган.

РАЦИЯ БАР АПАРГАН

Ивижилер-биле район төвүнүң аразында дүрген харылзажылганың баштайгы чүзээ 1937 чылда тыптып келген. Бо дээрге тожу тайга арыынга бир, кайгамчык хөлгөзызыи болуушкун болган. Эң-не баштай «С-100» деп рация аппарадын Кызылдан Тоора-Хемге чедир шанак-биле чедирген. Ынчан радист болуп ажылдап турган Өдүген чурттуг аныяк эр Бараан Орай-оол рацияны үш чарыга коштааш, Улуг-Оо сумузунуң төвү Өре-Чалаңга аппарып чедиргеш тургускан.

«Өре-Чалаң чугаалап тур!» Ынчаар ол сөстер Тоора-Хемче шейлү берген. Соонда «С-100»-тү Өдүгенче көжүрген. Ам районнуң ивн фермаларында турар рацияларның баштайгызы ол болган.

А. НУГУУРАК.

Хар-шаңны аныяк-даа болза, «Саян» ансамбльның уран мергежилн бедээң, ат-сураа алгып, алдаржаан. Ооң артистери бистиң чурттуң акы-дуима чамдык республикаларындан болгаш тоң хоорайларындан аңгыда, Моолдуң, Болгарияның, Кубаның болгаш ЧССР-ниң ажылчы чоннарынга боттарының урап-чечен, солун концерттерин бараалгатканнар.

ЧУРУКТА: «Саян» ансамбльның бөлүк хөмүсчүлары болгаш ыраажылары көргүзүг үезинде.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

СЕГИРЖИП АЛЫЫШКЫН

Күс дүшкен. Тайга-сыннар «ак-чооргаң»-биле шугланыптан. Хар чода ортузу ажыг. Аңчылар октябрь ортан үезинде-ле тайгаже чорупканнар. Хендергениң Үш-Моорук тайгазынче Жданов аттыг совхозтуң хойжузу Комбу Оюу база аъттанып кан. Могаи хемин өрү чоктааш, Бестиг-Ажыкка доктааган. Аңчы анаа келгеш бүгү-ле ажылдарны дөгергеш, эртежик боорга диниң көрүптер бодал чорупкаш, адыг ижээнинге таварышы берген. Оюу серемчилел чок чоокшулап көөр орта, адыг ижээнден үне халааш, аңчыже хөме-ле келген. Аңчының боозу ырак эвесте сарыг дытче углай чаштай берген. Адыгның чиргиг, ээнг тынышы ону дуй ап келген соонда дыргактары-биле арынны куйганы чара шаапкан.

Адак сөөлгү бодал — бижек. Оюу карак чивеш аразында адыгны бижектепкен. Кургамзык алгы ээмниң ыржымып үрепкен. Адыг ийни куду карап дээн...

Аңчының холунда ам чүү даа чок — боозу ууйган, бижээ адыг-биле барган. Кара чаңгыс бодал аъттыг канчапчоон Могай бажында Доңгак Дажы сутта чедери. Амы-тынлап чарлыр эвес, кызыдар. Өртегде аъдынга баргаш арай боорда мунупкан. Хөөкүй Хүрең ээзин билгенинг. Дажыларга эккелген. Комбу Оюу эмчиге үш ай болгаш сегээн...

Болган таварылганы Оюу эмчи бадар деп тургаш, бай далы багай-даа болза, чугаалап четтигипкен. Даартазында Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Беган-Хуурак баштаан он хире малчыннар чыглып алгаш, айыыл болган черже аъттаныпканнар. Кижи бүрүзүнүң чугаазы чаңгыс болган. Бижектиг адыг ижээнге кирбес. Ынчангаш баштай истеп көөр деп дугурушканнар.

Аъттарлыг малчыннар адыг ижээниниң чанынга келген. Түлүш Беган-Хуурак аъдын баглап кааш, ижээн чанынга чедер-четпес чорда, адыг үне халаан. Ол Түлүштүң будуундан алгаш ийни куду маңнапкан.

Ону көргеш, ооң чамдык өөрү боо-моңгузун октапкаш дезипкеннер. Ол аразында Түлүш алгырып, медээ берген: «Боолаваңар! Боолаваңар, мени ээ дээтер!». Ынчалза-даа Амыр Кыргыс ону мурнапкан. Ол адыгны боолап каан.

Оюу Комбунуң киир шаапкан бижээ даг-иргектиң хоразынде хевээр сиртгаанын чыткан. Түлүш Беган-Хуурак чүрээн оожуктуруп таныплап алгаш, Амыр Кыргыска эрес-дидим болганы дээш байыр чедирген.

Кортук чамдык аңчылар шаг болганда чедип келген. Белең чагны чиир аас-кежиктиг болганнар.

Р. МОНГУЛ-ООЛ.

ХОВУ КЕЖИР ХАЛДЫП ҮНГЕН

Хоорун мунган кара саадыг
Ховy кежир халдып үнген —
Чүрек-хөрээ даңнажаан бе,
Чүзүн дилеп далашканыл?
Октаргайның сылдыстары
Орук дургаар чивеңнээшдаа —
Оттуг көс дег сеткил тевиин
Оожуктуруп шыдавааннар.
Кожагардан кызыл чаактыг
Хоюн харап ырлап чораан —
Хөйнү бодап куюмнаан бе,
Хөлзеп дүүрэп кымны
манаан?
Сыннар кыры туманналып
Чывар тынып сырыннаашдаа
Чалбыыштаган чүрек одун
Чавылдырып чадажып каан.
Чүрек уткуй чүрек чүткүп,
Чүгүрүктүң маңын
мурнаан —
Өгбелерден ынакшылдың
Өшпес одун хойлапкан бе?

А. АРАПЧОР.

СОНУУРГАКТАРГА

КУДУМЧУДА АДЫГ ОГЛУ

Матвей деп шолалыг адыг оглун Усть-Каменогорскиниң зообаазазындан Карагандага эккелген. Тайга ээзи чаа черге келгеш дүрген чаңчыгып, булуң бүрүзүн шинчилеп эгелээн болгаш оон үне берип болгу дег черни дораан тып аптыр...

Зоопарктың үш метр бедик херимнинге безин ол торулбаан. Ону эжа халааш, адыг оглу дыштаныглаңның болгаш культураның төп паркынга чеде берген.

Дургунну зоопарк, милиция ажылдакчылары дилеп эгелээн. Ону тып алган, ынчалза-даа зоопаркка чедирери амыр эвес болган. Матвей баштай аажок удурлаңгылаан, а улус ону кыңчыктырбайн, чаа өргээнге чедире бээрге, дораан оожурган, аннар турар өрээлдерже чыт тыртып, болуунуң Арктика чурттуг өңнүү — ак адыг-биле таныжып алган. Ооң соонда кадыкты күзелдии-биле чип, компот ишкеш, удуй берген.

А. ЛЕЙБМАН.
Караганда.

ОДАРЖЕ ХАЛДААН ЭЗИРЛЕР

Свердлов аттыг колхозтуң хойжузу Пиркули Сохадов Копет-Даг кашпалдарының бирээзинге анаа эвес сегиржип алышкынга таварышкан. Ооң одарда чораан хойларынче хөй санныг кара куш-эзирлер халдай берген.

Бежен ажыг черлик куштар хойларже дидим болгаш органиастыг халдап кирген. Хойжунуң алгы-кышкызы-даа, херекселп-даа оларны доктаадып шыдаваан. Элээн каш хой балыглаптан, кадарчының күжү төнген. Бир эвес ынчан ооң чоогунга чолаачы А. Серхенов чоокшулап келбээн болза, та чүү болуп доостуру билдинмес турган. Моторнуң даап-шимээни дерзии куштарны коргудупкан.

Эзирлерниң хойларже болгаш өске-даа улуг малдарже халдаары — эң ховар болуушкун. Орнитолог специалистерниң санап турарын ёзугаар алырга, куштарның ындыг калчаалыг аажы-чаңының чылдагааны күстүң соогунда аъш-чем тыварының бергезинде болуп турар. Черлик амытаннарның чаш төлдери доругуп, бызыга бергенинден оларга куштарның чедери берге. Ынчангаш эзирлерге эң белен олча — чүгле чаңгыс кижиниң кадарганы хойлар болган. Аштаан эзирлер дидимнени, халдап кирген-дир ол.

О. КВЯТКОВСКИЙ.
Туркмен ССР.

ЧАА САГГАН СҮТТҮГ ПАКЕТТЕР

Кырган-аваалар чап-чаа саггап сүттү кадыкшылдың үндезини деп санап турары таварылга эвес. Ону чүгле кедээде бичип чаштарга эвес, харын хоорайның уруглар садында, школаларда, эмнелгелерде бичии уругларга база ажыглаар арга бар.

Сибирьниң кедээ ажыл-агый эртем-шинчилел институдунуң конструкторларының тургусканы чаа саалда аппарадының дузазы-биле ону хандырар. Ол дериишкинниң дузазы-биле алдынган сүттү олта дораан хей кирбес савага куткаш, чогуур черлеринче чорудар. Ону пастеризастаары-даа, хайындырары-даа негеттинмес. Ынчангаш чаа саггап сүттүң үнелиг шынары оскундурбас.

Омск.

ТҮҢНЕЛИН ҮНДҮРГЕН

Хамаатылыг камгалалының 50 чыл оюнга турасклаткан республика солуннарының болгаш Тыва радионуң аразынга чарлаттынган конкурстуң тиилекчилеринге шаңналдарны республиканың Хамаатылыг камгалалының штавы тывыскан.

Анаа ийиги шаңналдарны «Шын» солуннуң, Тываның Күрүнениң телерадио комитединиң болгаш «Молодежь Тувы» солуннуң коллективтери чаалап алганнар.

А. Сагалаков, А. Дыртый-оол, Д. Чымба оларга хамаатылыг камгалалының темазынга бижээн материалдары дээш тускай шаңналдарны тывыскан.

В. АНАНЬИН.

СОҢГАДА ЧЫРЫК

Клуб чаны-биле эртип чыдырымга, бир соңгада чырык хып турган. «Мындыг орай кым чүнү кылып олурар чоор, барып көөр-дүр аан» деп бодааш, кире бергеп мен. Кырында эмежок саазыннар чада салып каан стол артында дирт кара эр олурган. Ментилежиримге менче арай шыжыккан хевирлиг кылчаш кылдыр көргеш, бажын согаш кылып кааш, улай бижиттиңче берген. Дөрт-беш хире минута эрткен. Аяар чылбыртып үнүп бар чыдырымда, олурган кижи, мени ам чаа эскерип каан чүве дег, айтыра берген:

— Чүге чор сен?

— Чок, ава. Чырык хып турар боорга бакылай каантар чоор бе дээш кирип келдим. Шаптыктапкан боор мен, буруудатпайн көрүнер.

— Че, мында кижи буруудадыр чүү боор. Арынны көрбээн-даа ышкаш мен. кайыын келдиң? Чүү херектиг бистиң суурга чедип келгениң ол?

Таныває кижизинге кайыын келгенин, чүге чораанын чугаалап бергеш чоор боор деп кезек боданып олура, шынның чугаалаан мен:

— Аалым Кызылда. Бо суурда душтуум уруг 6 р. аңаа ужуражып дээш келдим.

— Тергиин эки-дир. Ол уругнуң ат-бажы кымыл?

Мени шуут байысаан чүве дег айтырып турар чүү мындыг кижи апарды бо деп бодап кааш, ам-на ынчап өске эттан адаптайн чеп болзап келген мен. Ынчалза-даа черде торумелиндеп чүве чечелеп чорбаан болгаш база шак дүшкеш, шуут дорту-биле адап дүжүрүптүм:

— Сарыглар Чеченмаа дээр чүве.

— Кай, Намдактың уруу бе?

— Ийе, адазының ады Намдак.

— Чүге дем-не чугаалавайн сен. Чеченмаа дээрге мээн чээним болбазыкпе. Келир үеде кудээм болур кижи эвес сен ыйнаан. Кудээзиниң кужун көөр деп чүве бар болгай. Бээр кээп олургаш, дузалаш — дээш, азыгда турган сандайны бодунуң чанынга эккеп салгаш, олче ичнедь.

Чеченмааның та адайы, та дадайы эвес кижи, оозун чиңн хынап турган эвес деп бодааш, сандайга тура чок бээн олуруп алдым.

— Мээн адымны Назын-оол дээр. Бо клубтуң хөгжемчизи, режиссёру, шүлүкчүзү болгаш артизи дээш элээн каш албан-хүлээлгезин күүседип турар кижи мен. Шалыны чүгле эргелекчизи дээш эвес мычдыг.

— Ам чүнү кылып олурарыңар ол? — деп айтырдым.

Назын-оол стол кырында чаттыла берген чыткан саазыннарын бир ээй кылдыр чыып туткаш, чугаалаан:

— Концертке чугаалаар шүлүктер чогаадып олур мен. Дузалажып көрем харын. Бо кежээ дургаар кылган чүвем бо-дур — дээш, чыый тудуп алган саазынын рынче ямнээн.

— Эндере чогаадып алган ышкажынаржыл. Бирээзин дыңнапса чүл? — дидим.

— Кашты-даа дыңнап болур — дээш, Назын-оол номчуп эгеледи:

Возканы кулугурну
Боолап каапса дижирлер
бар

Возкада буруу чүү боор
Ботувустуң багында-дыр
Араганы кулугурну
Азып каапса дижирлер
бар.

Арагада буруу чүү боор.
Алыс боттуң багында-дыр.

— Оон ыңай дыңна че. Бисте багай эвес малчыннар бар, оларга чоргаарланыр бис. Ынчалза-даа чер албас эштер база бар болдур ийин. Ындыгларның дугайында дараазында одуругларны бижидим:

Күдер-оол дээр малчын эр
бар.
Күдер шыырак кежээ кижи.
Хүлээлгени чылдың-на алыр.
Күүседип чадап каан боор.
Чаа чылдың эгезинде
Чараш сөстер ээзап каар.
Чаа бедик хүлээлгени
Саазынга бижип алыр.
Хүлээлгени түннээп ойде
Күжүр Күдер дыңналбаан
баар
Ажыл-биле аазаан таңы
Аңгыланган бүдээн болур.
Кижи боду бодаар, санаар.
Хире шинээн билир болгай.
Улуг чүүктү көдүргештиң
Угбас мен деп чугаалаза?!

Назын-оолдуң арттес мени дээш база курут эвес деп чүвени эскерип каан мен. Ол — номчаан, а мен — дыңнаан — ийилээн ынчаар элээн үр олурган бис. Арагалар, чаңгаазар, хоозун чаптырактар, чүгүрүктар маан караңгырынга коступ эртип турганнар.

— Талантылыг улус-тур силер — деп мен анаа шын сеткилим-биле чугаалаан мен.

— Талант-даа кайда боорул аан. Хүлээлгенде күүседир апаар, каш хончаш малчыннарга, сиген кескен бригадаларга аалдап баар улус бис. анаа хол курут баар эвес. шаа-биле «хап-саваалыг» баар болгай. Ынчангаш ыйыдып чыдарым бо ышкажыл — дээш. часык хүлүмзүрээн.

Мен байырлашкаш, чорупкан мен. Соңгада от чырып турун калган.

В. МОНГУШ.

Ак тала эгелээр, ийи кошкен мат.

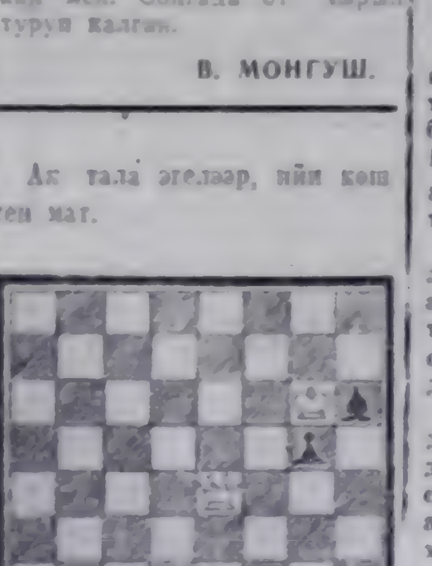

СҮМЕЛЕР

⊙ Хендир үзү кудуп турган шил саваны горчица холумактыг чылыг суг-биле чуур болза, дүрген адырлыычал. Бир эвес арткан үс белен адырылбас болза, ийи-үш катап ынчаар чуур.

⊙ Номнуң арыннарында сала ызын саваң-биле аштап ап болур. Саваң-биле аштаанының соонда, ону арыг ол пөс-биле кончуг оожум чода тудуптар.

⊙ Ажыглалдан үнген помада хавып үндүр октавайн, ооң дүвүнге поролон кескиндизи суккаш, дааранып иннелерин анаа кир кадагылааш, инне хавы кылдыр ажыглап болур. Бир эвес чүве бижир чугайны доктаамал ажыглап турар болзуңарза, ооң уштарын помада хавынга ойтей сүвүрткеш, суп ап болур силер. «Пенадыг» чугайны ам сумкага ап чорун болур.

⊙ Капрон укту аргып каан укка дещней туткаш, ындыг каап хачы-биле (удазыналбазын дээш) кескеш, аңаа чыпшыр даарап аар болза, дүктен аргаап уктуң ажыглалының хуусаазы узаар.

⊙ Бир эвес өрээлдиң ханазын будуп каан болза, ооң долдиринин чугайлап турда, ынаар чаштаан чугайны чуурга адырлыычал болуру-биле саваң, хеп чуур порошок ээлдиринин чажып ап болур.

⊙ Шаваның эрги будуун адырарда, ону сүт-биле өттүргеш, сода чашкаш, ол пөс-биле шып каар. Ынчаар хондур тургузар.

⊙ Дуву өрттенэир хайны берген баалыышыг саваны дүрген чуурунуң бир аргазы — хөй эвес чем содалыг суугну анаа тургузуптар. Оон чуурга, дүрген адырлыычал.

ТВ

НОЯБРЬ 20-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Бир эвес кадык болукезынга (Күш-культуржуларга сүмелер). 8.55 — Чалыыларның чогаадыкчы ажылы. Таллинниң пионерлер ордузунуң фольклорлуг танцы коллективиниң концерти. 9.25 — Ада-иелер, силерге. 9.55 — Советтер болгаш амыдырал. 10.25 — «Спортлотонуң» 47-ги тиражы. 10.35 — Хөй эки бараалнар дээш. 11.05 — Д. Шостакович. Оркестрлиг фортепианога концерт. 11.30 — Үнүштер дугайында. 12.15 — «Тиилекчилер». Фронтучу өннүктер клуву. Сталинград тулчуушкунунуң 40 чылынга. 13.45 — «Орус музей». XIX вектиң баштайгы чартының портрет живописи. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — Уругларга фильм: «Ажыттынмаан ортулуктар». 15.35 — «Еңдингир-даа болза, бүзүреттинмес». Дамчыдылганы профессор С. П. Капица чорудар. 16.35 — Латыш улустуң музыказының концерти. 17.10 — Политиктиг хайгаарыкчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 17.40 — «Андапиыг тоол». Мультфильм. 18.00 — «Дем каттыжыышкыны». Тележурнал. 18.30 — 18.45 — Чапсар. 18.45 — «Силерниң чагааларыңар ёзугаар». Ракета шериглериниң болгаш үгер-боо хүнүнге уткуштур музыкалыг дамчыдылга. 19.30 — «Экранда — кинокомедия». «Трын-сиген». 21.00 — «Үе». 21.35 — Останкино концерт студиязынга аныктар кежээзи. Күрүнениң бирги подшипник заводундан келдирер назылыг солдарны Армияже үдээри. 23.25—23.55 — «ССРЭ-де спорттуң национал хевирлери». Документалдыг фильм. Ооң соонда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

14.20 — «Мөңгүн век». Документалдыг фильм. 15.20 — Азербайджан телевидениезиниң программазы. 16.25 — ССРЭ-ниң самбо хүрешке кубогу дээш. Донецкиден дамчыдылга. 16.55 — «Сиген кырында ыт». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялар. 19.05 — Делегей болуушкуннарының дептери. 19.20 — «Бичии уруг болгаш адыг». Мультфильм. 19.30 — «Музыка киоскузу». 20.00 — «Тамчыктыг улунар, чаштар!» «Айболит циркте». 20.15 — «Кадыкшыл». Дамчыдылганы РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи Ю. В. Белянчиков чорудар. 21.00 — «Үе». 21.35—23.50 — «Бодунуң күсели-биле шолээ». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге бысканар хар чаар. Барыын чүк углаңнаныышкынныг хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы — 15—20, хүндүс 4—9 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар. Бичии хар чаар. Агаарның температуразы хүндүс — 7—5, дүне 17—19 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

НОЯБРЬ 20-ДЕ

«ПАНЫРАЛ»: «Алыраныышкыны» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР» «Гуго бегемот» 9.30. «Шокар рейс» 11.00, 12.50. «Специальнозунга хынаалда ажыл» 14.40, 16.30, 18.20, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чаңгыс дагырмыйыс» 15.00. «Сен мениң, мен сениң» 18.00, 20.00 шактарда.

12 хардан өрү назылыг үндезин националдыг сургуулдарны Тываның Күрүне филармониязының чанында улустуң цирк бөлүүнге хүлээп алышкынны чорудуп турарын филармонияның администрациязы дыңнадып тур.

Анаа кирерин күзээннер бо чылдың декабрь 1-де эртенгиниң 10 шакта филармонияга келир.

Социал хандырылга министерствозу болгаш Тыва автооруктар эргелели персоналдыг пенсионер, СЭКП кежигүнү

Ооин Дамдынович

ЕНЗАКТЫН

мөчээни дугайында ... өөн-бүлезиниң болгаш чоок кижилеринге кажыыдалын илеретпейлеп тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000 Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 4. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-25-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуу килдистерининиң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кадыг ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-41-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-46, солун көдээде бардагда 2-32-75 телефоннар долгаар.

Чагыг № 01486

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектеринге чазак комитединиң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС—01486.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 269 (12059) | 1982 чылдың ноябрь 21, воскресенье | 1925 чылда үндүрүп эгелээн | Өртээ 3 кап.

ӨӨРҮП ЧЕТТИРИНИШКИН

СЭКП ТК-ның Чиңгиис секретарынга соңгуткаым-биле холбаштыр меңээ байыр чедирген партия, күрүне органнарынга, совет болгаш хөй-нийти организацияларга, бүдүрүлгелерниң, албан черлерниң, тудугларның, колхозтарның база совхозтарның өөредилге черлериниң [illegible] коллективтеринге, Совет Армияның болгаш Флоттуң дайынчыларынга, партияның хоочуннарынга, бүгү совет хамаатыларга чүректиң ханызындан өөрүп четтирдим.

Мээң адрезимге байыр чедиришкиннерни чорутканы даштыкы өнүктерге болгаш эштерге, даштыкы чурттарның күрүнелер болгаш чагыргалар баштыңнарынга, хөй-нийти болгаш күрүне ажыл-ишчилеринге ханызы-биле өөрүп четтиргенимни илергейледим.

Ю. АНДРОПОВ.

ЧУРУКТА: Москваның мурнакчы ажылчыннары. Мурнунда — Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары (солагай таладан) С. М. Киров аттыг «Динамо» заводунуң машина цехиниң мастери В. А. Телегин, Москва — Сортировочная депозунуң машинизи В. Ф. Соколов, И. А. Лихачев аттыг автозаводтуң ажылчыны Ю. Т. Барулина, Күрүнениң бирги подшипник заводунуң хоюглакчызы Н. И. Мотова, «Большевик» кондитер фабриказының мастер-кондитери Е. А. Ожина, Москваның эът комбинадының бүдүрүлге өөредилгезиниң мастери З. Ф. Назарова олар.

В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ИДЕЙ-ПОЛИТИКТИГ КИЖИЗИДИЛГЕ

Совет кижилерни, ылаңгыя аныяктарны эртемге үндезиләттинген үзел-бодалдарга, партияның хереэнге, коммунистиг идеалдарга кызыгаар чок бердиниишкинге, социалистиг Төрээн чуртка ынакшылга, пролетаржы интернационализмниң ёзузунга кижизидеринче ленинчи Коммунистиг партия доктаамал кичээнгейни салып келген болгаш моон соңгаар-даа салыр.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринде, партия Төп Комитединиң «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында», «ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнуң дугайында» болгаш өске-даа доктаалдарда, партияның XVIII область конференциязының шиитпирлеринде ажылчы чоннарның, аныяктарның идей-политиктиг, интернационалчы кижизидилгезин сайзыраңгайжыдарының оруктарын болгаш аргаларын тодаргай айыткан.

Идей-кижизидилгелиг ажылдың сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээри-биле чер-черде партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш хөй-нийти, ажыл-агый органнары кичээнгейин чурттакчы чоннуң аңгы-аңгы бөлүктеринге идей-политиктиг, күш-ажылчы, мөзү-шынар, интернационалчы кижизидилгени экижидеринче угландырган. Ажылчы чоннарның, аныяктарның идей-политиктиг болгаш интернационалчы кижизидилгезин экижидер хемчеглер дугайында айтырыгларны СЭКП Кызыл хоорномунуң, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем райоңнарының пленумнарынга болгаш өске-даа райоңнарга чугаалашкаш, чогуур шиитпирлерни хүлээп алган. Ажылчы чоннарның, аныяктарның кижизидилгезинге партия, комсомол чырыдыышкынын, лекция пропагандазын, кескү агитацияны ажыглап турар.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга белеткел-биле холбаштыр чон ортузунда янзы-бүрү идей-кижизидилгелиг ажылды күш-ажылчы коллективтерде, албан организация, өөредилге черлеринде калбаа-биле организастаан. Номчулга конференциялары, политика, мораль темаларынга лекция, беседалар, партияның, дайынның, күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражылгалар, найырал кежээлери, «Хостуг республикаларның бузулбас эвилели», «Аңы-дуңма чаңгыс эптиг өг-бүледе», «Адрезивис—Совет Эвилели» деп темаларга аас журналдары болгаш өске-даа хемчеглер эртген, моон соңгаар-даа болур.

«Тыва кобальт» комбинатта, № 48 тудуг эргелелинде, Тываның электри четкилеринде, Кызылдың сүт заводунда, үлетпүр болгаш аъш-чем садыгларында, № 1 автотранспорт бүдүрүлгезинде, Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязында, Ленин орденниг «Кызыл тараачын» совхозта, Кызылдың № 4, 8, Сарыг-Септиң № 2 школаларында, башкы училищезинде партия организациялары ажылчы чоннарның ортузунда кижизидилге ажылын бодамчалыг тургускан план ёзугаар чорудуп келгенинден бердинген онзалдалар күүсеттинип, өөредилге-кижизидилге ажылдары чедиишкинниг шиитпирлеттинип турар. Оларның удуртукчулары, партия организацияларының секретарьлары идеология ажылынга боттары идепкейлиг киржип, хөй-нийти организацияларының ажыл-чорудулгазынга дузалажып, деткип келгеннер.

Ынчалза-даа ажылчы чоннарны, ылаңгыя аныяктарны коммунистиг идеалдарга, моральга, совет патриотизмге болгаш социалистиг интернационализмге кижизидер талазы-биле ажыл амгы үениң негелделеринге ам-даа четпес. «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын, бо талазы-биле партия обкомунуң шиитпирлерин, ажылчы чоннарның, аныяктарның интернационалчы кижизидилгезин экижидер дугайында СЭКП обкомунуң бюрозунуң доктаалын чамдык партия организациялары чедир күүсетпейн турар. Оон уламындан Кызылда, Ак-Довуракта, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды, Тес-Хем болгаш өске-даа райоңнарда аныяктарның аразында күш-ажылдың сагылга-чурумун, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, арагалаар, кем-херек үүлгедир, хулиганнаар чоруктар бар.

Идей-политиктиг, интернационалчы, күш-дамыр кижизидилгезин, корум-чурум камгалалын экижидер болгаш хоойлу-дүрүм үрээшкиннеринге удур демиселди күштелдирер дугайында айтырыгларны СЭКП Кызыл хоорномунуң, райкомнарның пленумнарынга, партия активиниң хуралдарынга каш удаа чугаалашкаш, четпестерни чайладыр тодаргай хемчеглерни айыткан чогуур доктаалдарны хүлээп алган. Ындыг-даа болза салдынган сорулгаларны чедип алыр дээш чамдык партия организацияларының хүн бүрү чорудуп турар организастыг ажылдары кошкак, шиитпирлер күүселдезиниң хыналдазы четпес, айыткан хемчеглерниң күүселдезин хандырар эштерден негелдени партийжи ёзу-биле тургуспайн келгенинден чамдык четпестер ам-даа уламчылап турар. СЭКП Кызыл хоорному ажылчы чоннарның, ылаңгыя аныяктарның идей-политиктиг, интернационалчы кижизидилге ажылынга удуртулганы кошкаткан. Оон уламындан дааранылга фабриказында, «Тудуг кезектер» комбинадында, хлеб, тууйбу заводтарында, № 3 АТБ-де, «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелинде ажылдап турар аныяктарның аразында бүдүрүлгеге, хөй-ниитиниң черлеринге чурум үрээр чоруктар бар. Педагогика институдунуң, автоорук, кодээ ажыл-агый техникумнарының, № 1 КПТУ-нуң студентилериниң болгаш сургуулдарының ортузунда идей-политиктиг, интернационалчы кижизидилгени четпес организастаан.

Ажылдап турар аныяктарның политиктиг болгаш нийти билиин бедидеринче партия, комсомол организациялары кошкак кичээнгейни салып турарындан Кызылдың болгаш райоңнарның чамдык бүдүрүлгелеринге, совхозтарынга комсомолдун политкичээлдери үстүп, ында-хаая эртип келген. Эрткен өөредилге чылында Улуг-Хем райоңнуң комсомолчуларының чүгле 42 хуузу, аныяктарның 21 хуузу политөөредилгеге хаара туттунган турган. Аныяктарның кежээки школаларында четпестер чок деп болбас, ону экижидер хемчеглерни алыр.

Үстүнде айыткан болгаш өске-даа четпестерни чайладыр талазы-биле тодаргай хемчеглерни партия организациялары алгаш, бүгү идеология ажылын ажылчы чоннуң, аныяктарның идей-политиктиг, интернационалчы кижизидилгезин экижидеринче, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседиринче угландырары—амгы үеде чугула сорулга.

ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуул

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Кызылдың № 2 АТБ-зиниң коллективи чурттуң юбилейин төлептиг уткуур дээш шалыпчы ээлчегни улам калбарткан. Ол дугайын эртиен он айларның түңнелдери база херечилеп турар. Чыл эгезинден бээр 1733,6 муң тонна улус ажыл-агый чүъктерин сөөртген. Чүъи саарылгазының планы 100,1 хуу күүсеттинген, 42 муң тонна-километрни пландан ажыр ажылдап кылган.

Хөй-хөй мурнакчы чолаачылар бо чылдагы планнарын, алган хүлээлгелерин ажыр күүсеткилээн. Чижээ, күчүлүг КамАЗ-тың чолаачызы Николай Иванович Смирнов ам 1983 чылдың июльдун үлүүнде ажылдап турар. Оон эжи Виталий Леликов база-ла Саян артындан чүъктер сөөрүлгезинде февральдың үлүүнде. А Александр Николаевич Иконников хоорай иштиниң маршруттарында ажылдап турар-даа болза, келир чылдың июньнуң үлүүнде четкен.

АТБ-ниң бригадаларының аразында калбарган чарышка Г. Волошинниң бригадазы мурнап, чыл планын күүсеткеш, ам 1983 чылдың февральдың үлүүнде кирипштир ажылдап турар.

Н. ВАНЬКОВ.

КАЛЕНДАРЬДА—ФЕВРАЛЬ

«Тыва совхоз тудугнуң» Мөңгүн-Тайгада бот-орулга - чарыгалыг тудуг участогунуң (начальниги Д. Б-О. Хомушку) коллективи амгы хүннерде 1983 чылдың февраль айның үлүүнде ажылдап турар. Ында Кан-оол Шыдыраның удурткан бригадазында комсомолчулар Аркадий Бады, Павел Салчак олар хүн нормазын доктаамал 110—120 хуу күүседип турарлар.

Х. ЧҮЛДҮМ.

Эчис Хертек биле Оттук Саая «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглап фабриказында ажылдап турарлар. Эчис Чимитович — дуржулгалыг ажылчын. Ол фабрикага он чыл ажылдаан.

А Оттук Маадыр-ооловнаның ажыл стажы оон ийи чыл хөй. Ол — дерилгелер машинизи.

Хоочун ажылчыннар дааңган ажыл-херээн, ак сеткилдиг күүседип, эш-өөрүнге мактадып чоруурлар.

ЧУРУКТА: электрик Э. Ч. Хертек биле машинист О. М. Саая.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Хүннүң медээлери

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

«Тувапарикмахерская» бүдүрүлге каттыжыышкынының Кызыл хоорайда № 6 парикмахерскаяның коллективи кызылчыларга ачы-дуза чедирер хүлээлгезин эки күүседип турар.

Ында мурнакчыларның бирээзинге мастер Валентина Белоголовкина хамааржыр. Аныяк мастер В. Белоголовкина хандырылганың бедик культуразын чедип албышаан, хуузунда планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип келген. Ол бо хүннерде декабрьның үлүүнде ажылдап турар. Ынчангаш ол ам чыл планын хуусаадан эрте күүседир сорулганы салган.

Бистиң корр.

АМ-ДАА 200 РУБЛЬДИИН

«Тыва сентелге-тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялар заводунуң коллективи ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл юбилейин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка кирипкеш, 1982 чылдың продукция бүдүрер болгаш ону сайгарар планын Октябрь байырлалының бүдүүзүнде-ле күүседипкенин рапорттаан.

Чыл төнчүзүнге чедир пландан ажыр 200 муң рубльдиң продукциязын бүдүрерип, 185 муң рубльдиин сайгарарын хүлээнген.

К. МААДЫ

ПЛАНДАН АЖЫР

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатта бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң коллективи юбилейлиг чылдың он айларында пландан ажыр 100 тонна бедик шынарлыг продукцияны үндүрүп, бүдүрүлгеде социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чорупп турар.

Ында хоочун коммунист Деспи Дүктен-оолдуң удурткан № 2 ээлчегиниң кежигүннери эки ажылдап турар болгаш октябрь айның түңнели биле база-ла эки көргүзүглерлиг болганнар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

СЭКП ТК-НЫҢ ЖУРНАЛЫНДА

СЭКП ТК-ның «Партийная жизнь» журналының чээрби ийиги номери парлаттынган. «Ленинниң партиязы — совет улустуң дайынчы авангарды» деп мурнуку чүүл ында чырыттынган. СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Коммунистиг партияга, совет улуска кыйгырыын журналда парлаан. СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң дугайында информастыг дыңнадыгны, эш Ю. В. Андроповтуң чугаазын, эш К. У. Черненконуң чугаазын, СЭКП ТК-ның Чиңгиис секретары Ю. В. Андроповтуң допчу намдарын база парлаан.

«Совет кижилерниң Сталинград чанынга маадырлыг чоруу», «Аъш-чем программазы болгаш кадр политиказы», «Партияның шиитпирлерин амыдыралга боттандырааны», «Экономиктиг өөредилгени болгаш кижизидилгени — амгы үениң негелделериниң деңнелинче» деп чүүлдерни журналда чырыткан. «Кадрларның ажылын организастааны», «Контрольдап, дузалажып турар бис», «Чаа дуржулганы түңнеп шинчилээн» деп бөлүк материалдарны партия райкомунуң кодээ ажыл-агый килдизиниң ажылынга тураскааткан. «Кадрларны шилип алырының, таарыштыр тургузарының, кижизидериниң принциптери. Удуртукчу кадрларның шынар составын экижидер дугайында СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айтырыышкыннары» деп материалдарны аныяк коммунистер школаларынга ажыглаар кылдыр парлаан. Номчукчуларның чагааларынга, айтырыгларынга харыыларны журналда чырыткан.

ДЭЭШТИГ ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛЫР

Республиканың Статистика эргелелиниң ноябрь 16-дагы медээзи ёзугаар алырга, күрүнеге эът садарының планы 94,8 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдың деңнелинден 1016 центнер эът хөй дужааттынган. Мөңгүн-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Эрзин болгаш Кызыл райоңнар планнарын күүсеткилеп алганнар. Райоңнарның хөй кезии эрткен чылдагыдан хөй эътти дужааган. Күрүнеге эът садыры ам-даа үргүлчүлеп турар.

Эът садарының эң сээлгү черин бо чылгы планынга 564[illegible] центнер, эрткен чылдың деңнелинге 3255 центнер чедир бээн азы планын 79 хуу күүсеткен Таңды район ээлеп турар.

Күрүнеге эът садар планын 33 ажыл-агый күүседип алган. Ылангыя «Суглак» планын 152,2 хуу, «Ак-Чыраа» 145 хуу, «Россия» 116,4 хуу чедирип, багай эвес ажылдаан. Элээн хөй совхозтар күрүне-биле үзе саналжырымын кырында келген. А «Тоора-Хем» совхоз планын чүгле 61,6 хуу, «Кара-Хаак» 65,2 хуу күүседип, эң сээлгү черде чорупп турар. Республика ам-даа 12 553 центнер эът садар.

ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур оюнга чедир бир ай ажыг үе арткан. Ол улуг байырлалга тураскаатткан социалистиг чарышты түңнээр үе чоокшулаан. Бо хүннерде кодээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле план күүселдезиниң байдалы кандыгыл?

Күрүнеге сүт эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге 9532 центнер хөй киирген-даа болза, ам-даа 23093 центнерни садары негеттинип турар азы план 91,6 хуу күүсеттинген. Планын барык-ла үш катап ажыр күүсеткен Мөңгүн-Тайга биле 101,5 хуу күүсеткен Тес-Хемден өске план күүсеткен район чок. Он район эрткен чылдың деңнелинден хөй сүт саткан-даа болза, он бир районнуң планын ам-даа күүсетпээн. Ылангыя Улуг-Хем районнуң совхозтары 4270 центнерни садар. Таңды болгаш Эрзин райоңнар база элээн хөй сүт садар ужурлуг.

Шупту 23 ажыл-агый сүт садарының талазы-биле күрүне планын күүседип алган. Ылангыя «Малчын» 4,8 катап, «Совет Тыва» 2 катап планын ажыр күүсеткен. Планнарын «Деп-Терезин» 130 хуу, «Бурунгаар» 121 хуу, «Чаа орук» 114,5 хуу күүседип, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чорупп турар. Бо ажыл-агыйлар күрүнеге сүт дужаарын уламчылавышаан. А сээлгү черде планын 51 хуу күүсеткен «Шивилиг», 64 хуу күүсеткен Ленин аттыг совхоз чорупп турар.

Чыл төнчүзүнге чедир үе эвээш арткан. Бо кыска хуусаада ажыл-агыйларның удуртукчулары план күүселдезин долу хандырар талазы-биле дээштиг хемчеглер алыры чугула.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга

Чедиги сессияга келген ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарының бүрүткелин ноябрь 21 болгаш 22 хүннерде эртенгиниң 10 шактан кежээкиниң 7 шакка чедир Кремльге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң бажыңынга чорудар.

Телефону: 224-04-68.

ДАШТЫКЫДА

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль эжелекчилер даглыг Ливанда террорну болгаш өнчүк-чөңгээлиг үүлгедиишкиннерни улам күштелдирип турарлар. Айтат дээр чурттакчылыг черни израильдер үгер-боолар-биле араатаныг боолаан. Чоннуң иштинден дыка хөй кижи өлген. Даглыг Ливанның хоорайларында болгаш чурттакчылыг черлеринде израиль эжелекчилер үжеп-чиишкиннерни калбаа-биле кылып, тос чурттакчыны тудуп алгаш барганнар. Израиль танкылар болгаш куяктыг транспортерлар ол районда бүгү оруктарны дуй туруп турганнар. Бхамдун хоорайже израиль шериглерни эрттирери-биле Бейрут — Дамаск аразында чазаглыг оруктa шимчээшкинни соксаткан. Даглыг Ливанда комендант шагы ам-даа хевээр. Барыын-христиан чепсектиг кезектер үк черниң друз чону-биле чаа-чаа сегиржип алыышкыннарны өскүдүп үндүрүп турар. Оларның суурларын үгер-боолар болгаш миномёттар-биле боолап турар.

Ливанның премьер-министри Ш. Ваззан [illegible]

халдаашкыннарының үезинде дайзынның 1.000 хире солдаттарын болгаш офицерлерин чыскааладан үндүрген, 21 танкыны болгаш өске-даа шериг техниказын узуткаан. Ол ыш кааш фронтунуң [illegible] рының кезээнге 2 ирак самолёту дужур аткан. Ынчангаш ноябрь эгезинден бээр дужур аттырган ирак самолёттарының саны ам 19 четкен.

• • •

ДАМАСК. (СЭТА). Чоокку Чөөн чүк талазы-биле американ [illegible] Сирия Араб Республиканың президентизи Х. Асад [illegible]. Ол [illegible] АКШ-тың [illegible] Чоокку Чөөн чүк [illegible] бүгү талазы-биле шиитпирлээринге ядаг болбас деп медеглээн. Бистер ол девискээрге тайбыңны тургузарын күзеп турар бис, ынчалза-даа [illegible] израиль шериглериниң [illegible] эжелеп алганы бүгү [illegible] болгаш Палестина [illegible]

• • •

БАГДАД. (СЭТА). Иран-ирак фронтуда каттыг-дошкун тулчуушкуннар үргүлчүлевишаан. Чедимче чок болгулаан атакалаашкыннар түңнелинде [illegible] Ирактың 10 танкызын болгаш 15 [illegible]

ТЕГЕРАН. (СЭТА). [illegible] хоорайының девискээринче ирак шериглериниң шаап [illegible]

МАДРИД. (СЭТА). Европага айыыл чок чорук болгаш [illegible] терин чугаалажып көрген.

Кыштаглаашкын—шалыпчы фронт

ЫРАКТА-ДАА БОЛЗА...

Сүглүг-Хем «Хадын» совхозтуң төвүнден барык-ла ийи чүс километр ырак. Телефон база чок. Оон уламындаажыл-агый-даа, амыдырал-чуртталга-даа талазы-биле хүн бүрүнүң бүгү айтырыгларын бригадир болгаш малчыннар боттары шиитпирлеп турар.

— [illegible] Амгы директору [illegible] Горбунов [illegible] бригадазының бригадири Федор Намжыл чугаалады.

[illegible] келген трактор аштап каапкан. Оон бөлгеи оваа-оваа өлээн мал адаанга-даа төп бээр.

Совхоз чайын кожуг машиналарлыг ийи трактор чорудуп берген. [illegible]

Техниканы совхоз берип турар. Бригадада быжыглаан техника база мурнуку чылдагыдан көвүдээн. Бригада кежигүннери аңаа өөрүп турар. Бо чылын эвээш-даа болза, тудуг материалдары база келген. Оон ачызында [illegible] кажааларының ыргак оорларын, дээвиирлерин, чамдык адагаштарын солаан болгаш кырын өлең-биле хөмгелеп, сонга, шагжа [illegible] кыштаглар [illegible] [illegible] боттары кылган.

[illegible]

— [illegible] бригадир

чугаалады. Бо бүгүнү бодаарга, кыштаглаашкын болгаш черле бригаданың амыдыралы эрткен чылдың бо үезинде турганындан эки.

Харылзаа — бир берге айтырыг бо. Совхоз төвү-биле чоокку суурлар-биле чугаалажыр телефон азы рация турары чугула. Электрижилге айтырыы база. Бригадада бажыңнар бичии, чамдык кыштагларда сакманчылар чурттаар чер чок.

Оон ыңай бригада төвүнге [illegible] библиотека [illegible] Ленина, [illegible] Совет [illegible] турар.

К. Тукай аттыг [illegible] БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

ДЕПУТАТ БУЛУҢУ

МАССАЛЫГ БОЛДУРАР ДЭЭШ

Шынаа кодээ Совединде 25 депутат бактаан турар, алды доктаамал комиссалыг. Кодээ Совет «Тере-Хөл» совхозтуң ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлежиринге дорт киржип турар.

Чер-чер Советтеринге соолгү чыышта болуп эрткен соңгулдалар соонда шак бээтээр кодээ Советтиң үш сессиязы болуп эрткен. Аңаа ажыл-агыйның янзы-бүрү айтырыгларын чугаалашкан. Соңгулдалар соонда эрткен баштайгы организастыг сессияга СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр Шынаа кодээ Совединиң сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Дараазында сессияның хүн айтырыы — Шынаа кодээ Совединиң чанында херээженнер чөвүлелиниң ажылы. Кодээ Советтиң күүскому бо хүннерде үш сессияларга хүлээп алдынган шиитпирлерниң күүседиинче улуг кичээнгейни угландырып турар.

Шынаа кодээ Совединиң күүскому СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чорууп улам мыңай көдүрер дугайында» доктаалын, СЭКП Тыва обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар хемчеглерни ап чорудуп турар.

Кодээ Советтиң девискээринде спорт ажылынга шыңгыы четпестер тургулаан. Үстүнде доктаалга дүүштүр кодээ Советтиң ап чорудар хемчеглерин ажылдап кылган. Ажылды оң бээтээр тургускан. Совхозтуң ажыл-ишчилериниң ортузунга күш-культураны сайзырадыр айтырыгларже партком, кодээ Советтиң күүскому чогуур кичээнгейни угландырып турар.

Совхоз төвүнде чаа спорт залын тудуп, ажыглалга киирген. Оон ишти-даштынын шиитпирлээн эки кылдынган. Спорт секциялары ажылдап эгелээн. Совхозтуң ажыл-ишчилери аңаа секцияда идепкейлиг киржип эгелээн. Ажыл-агыйда спорт инструктору С. М. Ооржак ук секцияларның ажылын билдилиг удуртуп турар. Алдынып турар бо хемчеглер күш-культураның массалыг чорууп көдүрер аргазын бээри чугаажок.

Залывас бар. Ам аңаа спорт дериг-херекселдерин четчелеп, немей садары көрдүнген. Дериг-херекселдерин четчелеп чаартырынга 2000 рубльди үндүрген.

Күш-культураны чурттакчы чон ортузунга сайзырадырыбиле спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге маргылдааларны организастаарынга хөй-ниити идепкейлиг киржип турар. Агиткварталдар аайы-биле маргылдаалар эрттирери көрдүнген. Ол ам спорттуң кышкы хевирлеринге эгелээр.

Шынаа кодээ Совединде депутат хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, чоннуң бүзүрелин ажыл-херек-биле бадыткап чоруурлар хөй. Оларга К. И. Балдаак, Ю. Ф. Бавуу-Доржу, В. Т. Бюрбю, Г. Б. Базырваа болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Шынаа кодээ Совединиң күүскому СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чорууп улам мыңай көдүрер дугайында» доктаалын, СЭКП Тыва обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглерни бар аргаларны ажыглап тургаш, идепкейлиг чорудар.

Б. ЭРЕКСЕН,
Шынаа кодээ Советтиң күүском даргазы.

ЧОГУУР КИЧЭЭНГЕЙДЕ

Хамаатыларның билдиришкиннери, чагаалары-биле ажыл чер-чер Советтериниң күүскомнарының хүн бүрү ажыл-чорудулгазында чугула черни ээлеп турар. Чагаа, билдириишкин бүрүзүн өөренип көөрүн шын организастап, ында кирген медээ, дыңнадыгларны ажыл-агый удуртулгазынга ажыглаар талазы-биле албан-дужаалдыг кижилерниң харыысалгазы бедик. Соолгү чылдарда аңаа хамаарыштыр чугула доктаалшиитпирлер үнгүлээн болгаш СЭКП-ниң XXVI съездизиниң документилеринге ол улам мыңай сайзыраан.

Улус депутаттарының Чадаана хоорай Совединиң күүскому ажылчы чоннуң кирген чагаа, бижик-биле ажылды үезинде негелдээнге дүүштүр тургузарынче улуг кичээнгейни угландырып турар. Күүскомга кирип турар корреспонденцияларның темазы хөй янзы, а саны арбын. Чагаа, билдириишкин бүрүзү кичээнгейде. Оларның данзызын тускай дептерде тургускан. Корреспонденцияларның бүрүткелин айтырыг аайы-биле ангылап тургускан. Хомудалдар, дилеглер... дээш черле кандыг айтырыг чок даар. Күүском оларны кичээнгейлиг өөренип көрген, чагаа, билдириишкинниң ээзинге чеди хонук хуусаалыг үе иштинде харыылап берип турар.

Хамаатыларның чагаа, билдириишкиннери-биле күүскомнуң ажылын сонуургаарымга, күүском секретары Кадр-оол Эрес-оолович Тувак мынчаар чугаалады:

— Хамаатыларның чагаалары-биле ажылче күүском соолгү үеде чогуур кичээнгейни угландырып турар. Чер-чер Советтеринге соолгү чыышта болуп эрткен соңгулдалардан бээр бо үеге чедир 160 хире чагаа кирген. Оларның харыылаарын ээлеринге харыылаан, өскээр организацияларудуртукчуларынче шилчиделерин шилчиткен. Чагаа кичээнгейге алдынмайн баар ындыг таварылга бисте чок. Далаш билдириишкиннерниң ээлеринниң күүскомга таныжып көргеш, кандыг хемчег алырын ээнинге чеди хонук иштинде бижимел-биле дыңнадып турар. Хамаатыларның корреспонденцияның ажыктыг янзы-бүрү адырларында шиитпирлеттинмейн турар чамдык айтырыгларны чедир көөрүнге сүмелеп амыдыралдан билир бис. Ынчангаш хоорай Совединиң сессияларынга, күүском хуралдарынга, район албан организацияларының удуртукчуларының хуралдарынга ажылчы чоннарның чагааларында айыттынган четпестерлиг участоктарже улуг кичээнгейниң угландырып турары таварылга эвес. Хамаатыларның дилег, хомудалдарын еээтээр салыг, амыдырал хандырылга, харылзаа черлериниң ажылын экижидер чамдык хемчеглер алдынган, алдынып-даа турар.

Хоорай Совединиң күүскомунуң ажылчы чоннуң чагаалары-биле ажылы шынап-ла багай эвес. Чагаа бүрүзү ажыл-херекчи таарыы алзып дээш бүгү аргаларны мынча ажыглап турар. Ажылдың бо участогунга хоорай Совединиң күүскомунга депутаттарның дузазы база бар. Доктаамал комиссиялар харылзап тура ры адырының аайы-биле келген чагааларның оон ынайгы салым-чолун база хайгаарап турарлар.

Хоорай Совединиң күүскомунуң адресинге кээп турар корреспонденцияларның хөй кезиин хемчег алыры-биле районнуң бүдүрүлге, албан организация черлериниң удуртукчуларынче шилчидип турар. Советтиң күүскомунга ажыы оон-биле кыдыглаар эвес.

Чадаана хоорайда телефон харылзаазының багайынга хамаарыштыр хамаатылардан хомудалдар эвээш эвес кирген. Хемчег алыры-биле районнуң харылзаа бөлдиринче ону шилчиткен. Харылзаа бөлдириниң удуртукчуларының аңаа кичээнгейи ындыла кончуг эвес. Ынчангаш хамаатылардан кирген дилеглерниң күүседиинге саадаашкыннар тургулаан. Чамдык дилеглер озалдап-даа болдунган.

Хоорайның чаагайжыдылгазында бар четпестерге, автоорукта транспорт шимчээшкинниң чурумун негеп дере дүүштүр сагывайн турарынга хамаарыштыр кирген сүмелерден хоорай Совединиң күүскому чамдык түңнелдерни үндүрген. Ол айтырыгларны күүскомга чугаалашкан. Районнуң коммунал ажыл-агый эргелели, район күүскомнуң иштики херектер килдизи үстүнде чүүлдерге хамаарыштыр чамдык хемчеглерни алгылаан. Чадаана хоорайның автооруктарынга автотранспорт шимчээшкинниң айыыл чок чорууп хандырары-биле тускай демдектерниң удавас көстүп келири чугаажок.

Улус депутаттарының Чадаана хоорай Совединиң күүскому хамаатыларның чагаа, билдириишкиннери-биле ажылды мынчаар чорудуп турар. Күүскомнуң почтазында корреспонденциялар шыңгыы кичээнгейде.

В. КУУЛАР.

Кызылдың үлетпүр барааннар садыгының № 55 магазининде мурнакчыларның бирээзинге парфюмерия салбыры хамааржыр. Аның садыгжызы Лариса Белькова удуртгаан бо салбыр ай, квартал пландарын доктаамал ажыр күүседип турар.

Лариса Белькова — Кызыл хоорай Совединиң депутады. Ол бригадир депутат хүлээлгезин база ак сеткилдиг күүседип турар.

ЧУРУКТА: депутат садыгжы Л. Белькова.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

БҮЗҮРЕЛГЕ ХАРЫЫ

«Барлык» — мурнакчы совхозтарның бирээзи. Оон девискээринде улус депутаттарының Барлык кодээ Соведи республикада эки ажылдыг Советтерниң санында.

Кодээ Советте эки ажылдыг депутаттар эвээш эвес. Оларның бирээзи-биле таныжып көрээлинер. Ужуражып чугаалажыр болзаан депутадымны бажыңы суурнуң соңгу талазында Сарыг-Дөң кудумчузунда болду. Төлээ Күжүгет-биле ужуражып, ажыл-ижи-биле чоок таныжар аргалыг болдум.

Төлээ Адыйович Күжүгет баштай чолаачылап турган. Соолзунда электриктеп эгелээн. Оон ажыл-амыдыралы бо совхоз-биле тудуш.

Күжүгеттерниң бажыңы «Аржаан» агиткварталдың төвү дээрзин ында деритинген булундан билдим. Өг-бүлениң херээжени ээзи Күнзеннаа Күжүгет — оон даргазы.

Булундуу сонуургадым. Оңу гү аскылаан кыдырааштарда депутаттарның демдеглелдери, агиткварталда кылдынып турар ажылдарны бижигилээн. Агиткварталга 20 өреге хамааржыр.

Кодээ Советтиң депутаттарының, активтиң киржилгезибиле чоннуң чурттап турар черинде аайы-биле ажыл багай эвес тургустунган. Ажыл-ишке, чуртталгага үлегерлиг өг-бүлелер хөй. Оларның чижээнге Деспижек Күжүгеттиң өг-бүлезин хамаарыштырып болур Өг-бүлениң уруглары ол уруглар аваларын чаражын. Оларның адазы Д. Күжүгет урутларын өскүсүрээн. Күжүгеттерниң бажың-балгадының арыг-силии, уругларының кижизиири өскелерге үлегерлиг.

Агиткварталдың чурттакчылары эки ажылдап-даа, чурттап-даа билир улус болду. Депутат Төлээ Күжүгет ол ажылдарның кыдыынга артпас, дорт киржир, оон дузазы улуг.

Чер-чер Советтеринге соолгү чыышта болуп эрткен соңгулдаларда чаңгыс чер чурттугларын Төлээ Адыйовичиге бедик бүзүрелди көргүзүп, депутадынга соңгуп алганнар. Ынчан, соңгулдаларга белеткел кампаниязы чорупт турда, соңгукчулар-биле ужуражылгага депутатка кандидатка соңгукчулар чагыг берген. Оларның хөй кезии амыдыралда боттанган.

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленуму чоннуң дуаалал ажыл-агыйын сайзырадырын чугулалаан. Барлык кодээ Соведи оаче улуг кичээнгейни угландырып турар. Оон түңнелинде суурнуң чурттакчылары ногаа, картофель тарыырын агиткварталдар дамчыштыр хүлээнгеннер.

Кодээ Советтиң күүскомунуң ээлчеглиг хуралынга совхозтуң ажыл-ишчилериниң электри камналгазын канчаар тургузуп турарының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Аңаа дыңнадыг кылып тура, депутат Т. Күжүгет электри күжүн чеп ажыглавас, төтчеглекчи чорукларга удур шыңгыы шүгүмчүлелди кылган. Совхозтуң электриге кижи болгаш, Төлээ Адыйович электри күжүн шын чарыгдавас чоруктар-биле демисежип турар. Ажыл-агыйда уллусчу контролёрлар-биле депутаттар рейдини бо-ла чорудап бээр. Ындыг хыналдаларның дээштии бедээн.

Депутат Т. А. Күжүгет соңгукчуларының бүзүрелин ажыл-херээ-биле шынзыдып чоруур.

М. ОНДАР-ООЛ.
Барлык-Хемчик район.

ТӨЛЭЭРИ АЛБАН

Чамдык хамаатылар хуузунда транспорт херекселдерин КАИ-ге бүрүткетпээн, амдызында ажыглавайн турарын айыткаш, ындыг таварылгада транспорт херекселинден тыртар үндүрүгнү төлээр бе дээрзин айтырып турар.

«Советы народных депутатов» журналдың бешки номеринде берген тайылбырда ол дугайын айтып турары мындыг:

Автомобиль азы мотоцикл куравтоинспекцияга данзылаткан азы данзылатпааны болгаш ажыглаттынып азы ажыглаттынмайн турары хамаарылга чокка, оларның ээлери транспорт херекселдериниң ээлеринден тыртар үндүрүгнү төлээри албан.

Тайылбыр

РЫНОК АЖЫГЛААРГА...

Ажылчы чоннарның хуузунда дузалал ажыл-агыйының хөгжүп турары-биле оларга бүдүрген продукцияны колхоз рыноктарынга (базаарларга) чоннуң садып турары көвүдеп турар. Моон-биле холбаштыр чамдык хамаатылар рынокка продукция сайгарганы дээш хары угда төлээр төлевирниң хемчээли кайы хире болурун таймабырлап бээрин дилеп турар. Ындыг дилегни Кара-Хаак суурдан Р. Күжүгет, Бии-Хемден Г. Сундуй болгаш өскелер-даа бижээн.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1981 чылдың июнь 29-да «Колхозтар рыноктарынга хары угда төлевир дугайында» Чарлык хүлээп алган. Ол Чарлыкта ындыг төлевирни болуңнуң бүдүргени кодээ ажыл-агый продуктуларын, а ол ышкаш боттарының дузалал ажыл-агыйларының болгаш тывыштарының продукцияларын колхозтар рыноктарынга садып турар колхозтардан, совхозтардан болгаш өске-даа бүдүрүлгелерден, организациялардан; болуңнуң бүдүрген кодээ ажыл-агый продукциязын, ус-дарган тывыжының кылыгларын рынокка сайгарып турар хамаатылардан; рыноктар девискээринде ус-шевер тывыжы (чоннуң шеверлиг) кылып турар хамаатылардан төледирип доктааткан.

Рынокка садыглааның хүн» бүрүзүнде төлевирлерни дараазында хемчээлдиг кылдыр доктааткан:

чүък автомашиназының кырындан садыглаанда 1 рубль;

терге-шанактан, мотоциклден болгаш чиик машинадан, а ол ышкаш мыйыстыг бода мал эъди саткаанда (баш бүрүзүнден) 50 копеек;

шээр мал эъди саткаанда баш бүрүзүнден 25 копеек;

коштуг чүъктен, холдан дескижиктен, корзинкадан, холтергежигештеринден, столдан болгаш өске-даа ол чергелиг чүүлдерден садыглаанда, ол ышкаш ус-дарган тывыш кылганда 20 копеек.

Рыноктуң дирекциязы-биле чарган керээ ёзугаар тускайлап берген черлерни айыкпе оран-бажыңнарны ээлеп турар колхозтардан, совхозтардан, өске-даа бүдүрүлгелерден болгаш организациялардан, база хамаатылардан хары угда төлевирни тургаавас. Оон ангыда колхоз рынокунга чайгаар үнген кат-чимистерни, тооруктү, мөөгүлерни садып турар колхозтардан, совхозтардан, өске-даа бүдүрүлгелерден, организациялардан болга. хамаатылардан төлевир тыртгырарын хостаан.

Автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, крайлар, областар Советтериниң күүскомнары, автономнуг областарның болгаш автономнуг округтарның Советтери, районнарның, хоорайларның, хоорайларда районнарның Советтери төлевирлерни чиигедир болгаш бөлүк төлекчилерге-даа, чамдык төлекчилерге-даа хары угда төлевир талазы-биле немелде чиигелделерни доктаадып болур эргелиг.

Суурлар болгаш кодээ Советтериниң күүсекчи комитеттери рынокка хары угда төлевир талазы-биле чүгле түс-түс кижилерге чиигелделер тывсып болур.

ЭВИЛЕЛДИҢ ЧОРГААРАЛЫ — НАЙЫСЫЛАЛ МОСКВА

1922 чылдың декабрь 30-де Советтерниң I Бүгү-эвилел съездизи Совет Социалистиг Республикалар Эвилелин тургузар дугайында Декларацияны болгаш Керээни хүлээп алган. Ук съездиге Москваны Совет Эвилелиниң найысылалы кылдыр чарлаан. Совет республикаларның сырый каттыжарынга оон розии мичан демдеглээн.

Күчүлүг, тайбыңга ынакшылдыг күрүнениң найысылалы Москва бурунгаар депшилгелиг кижи төрелгетенниң өрүк айтыр сылдызы, кижилерниң хосталгазы болгаш аас-кежик дээш, делегейде тайбың дээш демиселге түк туткучуу апарган.

Ында СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бар.

Бистиң чуртувустуң коммунистиг тургузуушкунунуң чугула айтырыгларының дугайында шиитпирлерни аңаа ажылдап кылып база хүлээп ап турар.

Герман армияның Тиилеттирбезиниң дугайында хоозун чугааны таралып турган гитлерлиг вермахтка баштайгы соргуну Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Москва чоогунга таварыштырган. Москвага, чаалыр хоорайга, 1945 чылда Тиилелгениң шарады болган.

Москва — Совет Эвилелиниң эң улуг индустриалдыг төвү. Ында ЗИЛ, «Красный пролетарий», «Серп и Молот» дээн ышкаш сураглыг коллективтер, Владимир Ильич аттыг машина тудуушкун заводу, Ленинчи комсомол аттыг автозавод болгаш өске-даа кайгамчык бүдүрүлгелер хөй.

Мурнакчы дуржулганың Бүгү-эвилел университединге ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгези хамааржыр, ында Эвилелдиң бүгү-ле эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларының үлетпүрүнүң база кодээ ажыл-агыйының чедиишкиннери көргүскен.

Москва — эртемниң, уран чүүлдүң база культураның төвү. Ында ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президиуму бар, эртем-шинчилел база төлевилел институттары оңну-биле ында ажылдап турар.

Москваның күрүне университеди, янзы-бүрү угланыышкынныг институттар, уран чүүлдүң дээди өөредилге чери, консерваториялар янзы-бүрү мергежилдиң хөй нация кадрларын белеткеп турар.

Москва — демир-орукту эң улуг бөлдири, автомобиль база агаар транспортунуң төвү, «беш далайның порту».

В. И. Лениниң Төп музейи, Күрүнениң Третьяковка галереязы, Кремльдиң Чеппек палатазы, Тееру, Политехниктиг болгаш өске-даа музейлер Москвада бар.

Улуг Совет Эвилелиниң найысылалы, оон чоргааралы болгаш чоннуң алган ырлажып турар алдары чыл санында аныяксып, улам чаптыткап турар.

ЧУРУКТАРДА: Кремльдиң болгаш Москва-хемниң хевири (үстүнде); Москваның И. А. Лихачев аттыг автомобиль заводунуң авточылдаа корпузунуң конвейери (адаанда). Ук бүдүрүлге чылда 200 муң ажыг чүък машиналарын үндүрүп турар.

В. ЕГОРОВТУҢ, В. МАСТЮКОВТУҢ фотолары.
СЭТА-ның фотохрониказы.

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ ОДУРУУНДА

Барыын-Хемчик районнуң амыдырал хандырылгазы бүдүрүлге эргелелиниң коллективи юбилейлиг чылдың 10 айларында чонга ачы-дуза чедирериниң планын онаалдазын 180,2 муң рубльге күүсеткен, ооң иштинде 103,1 хуу боттандырган. Бүдүрүлгеде социалистиг чарышты илик-хеп аштаар болгаш хеп чуур цехтиң (эргелекчизи Р. Петрова) коллективи баштап турар. Ол цех районда амыдырал хандырылгазы бүдүрүлге эргелелиниң он айларда планының барык үштүң бир кезиин күүсеткен.

Кызыл-Мажалыктың амыдырал хандырылгазы бажыңында баш таарыкчызы Валентина Ооржак он айларның планныг онаалдазын 2440 рубльге күүседир тургаш, херек кырында 2804 рубльге күүсеткен. Күш-ажылчы маргылдаага эш-өөрүн мурнап турар. Ак-Довуракта идик септээр мастер Роберт Григорьян, дааранынчы Валентина Похабова олар база-ла мурнакчыларның одуруунда.

БАШТАЙГЫ ОЛЧА

«Хемчик» аңныыр-тывыш ажыл-агыйының аңчылары олчалыг кээп эгелээн. Олар өлүк хүлээп алыр пунктуларга 2 муң ажыг диин болгаш өске-даа үнелиг аңнарның кештерин дужааганнар.

Олчазы хөй болган аңчылар бар. Чыраа-Бажындан Эртине Куулар 123, Чадаана хоорайдан Павел Дуреев 84, Шемиден Семис-оол Куулар 107, Бажың-Алаактан Калчанай Хомушку 63 диинни дужаап, боттарынга алган кээрзэлиг пландарын күүседип эгелей бергеннер.

Бо чылдың дөрткү кварталында аңныыр-тывыш ажыл-агыйының аңчылары 66,2 муң рубльдиң өлүүн күрүнеге дужаар хүлээлгелиг. Боттарының мурнунда салган сорулгазын районнуң аңчылары күүседип шыдаар дээрзин баштайгы түңнелдер көргүзүп турар.

А. ДОНГАК.
Чөөн-Хемчик район.

КАТТЫШКАН ПЛЕНУМ

Бүгү-эвилелдиң чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар база эртем-техниктиг ниитилелдериниң Тыва область чөвүлелдериниң каттышкан пленуму чоокта чаа Кызылга болуп эрткен. СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунга хүлээп алган Аъш-чем программазын боттандырарынга дүүштүр ол ниитилелдерниң сорулгаларының дугайында айтырыгны пленумга чугаалашкан.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле илеткелди Бүгү-эвилелдиң чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар ниитилелиниң область чөвүлелиниң даргазы В. И. Потехин кылган. Черниң ажыглалын экижидериниң, кодээ ажыл-агый техниказының бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, ажыглал хуусаазын узадырының, продукцияны сөөртүп, кадагалап, ажылдап кылып турда чидириглерни эвээжедириниң, чиг-этти, материалдарны камналдарының талазы-биле сорулгаларны шиитпирлээринге эртем-техниктиг хөй-ниитиниң, чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның үлүүнге ол тодаргай доктааган.

Ниитилелдерниң кежигүннери боор турар барык [illegible] муң специалистер, чаартыкчылар республиканың чер, малажылында техника септелгезинде хол-биле кылыр ажылдарны механикастаарының талазы-биле чаа дуржулганы, саналдарны нептередип, боттарының үлүүн киирер [illegible] [illegible] механикастаашкын [illegible]

дүнүп саналынга Кодээ ажыл-агый министерствозунуң кол инженери А. В. Бахвалов демдеглээн.

Кодээ тудугнуң айтырыгларын комплекстиг шиитпирлээриниң, тудугнуң мурнакчы аргаларын аңаа ажыглаарының, тудуг ажылдарын эки организастаарының дугайын «Красноярск хамааты тудуг төлевилел» институттуң филиалының кол специализи Г. И. Неволин чугаалаан. «Тыва кодээ тудуг» трестиниң техниктиг килдизиниң начальниги Л. А. Климова трестиң чаартыкчыларының болгаш чогаадыкчыларының ажылының дуржулгазын чугаалаан.

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының баштыңы В. И. Козловский студентилер болгаш аныяктар — эртем-техниктиг ниитилелдиң кежигүннери Аъш-чем программазын боттандырарынга [illegible] канчаар улуг үлүг киирип болурунуң үлегерин чугаалаан. [illegible]

Г. ТУТЫНИНА.

ЧЫЖЫРГАНА ЧЫЫЛДАЗЫ ЭГЕЛЭЭН

Барыын-Хемчик районнуң мал-ажыл-агыйы өөн чыыпаргыг үнелиг кат — чыжырганының чыылдазын эгелээн.

Бо ажыл-агый чылында коллектив 45 тонна чыжырганы күрүнеге дужаар пландыг. Районнуң девискээринде сооң дүшпээн, чылыг бол таңындан чыжырганының мөң салыг белеткелинде ам-даа кирбээн. Ынчаш ажыл-агыйы чыжырганы чогуур ой[illegible] [illegible]

зүнге арга даамылын быжыглаан. Даамыл бүрүзүнге харыылап турар участогунуң ады-биле күрүнеге чыжыргана [illegible] планын доктааткан. Участок даамылдары 130 хире кижи-биле күш-ажылчы [illegible] [illegible] Эрги-Барлык участогунуң ажылчыннары 1,5 тонна чыжырганы белеткээн. [illegible]

тай чыжырганы база тарып өлүрткан. Мал ажыл-агый черниң директору В. К. Митяниң бодалы-биле алырга, алтай чыжыргана тус черниң агаар-бойдузунга таарышпас болуп турар. Чүге дизе ук чыжыргана баштайгы кара-дөң сook дүжерге-ле соглуп калып каар, а чылыг турда [illegible] [illegible] Ынчангаш Ак-Барлык суурнуң [illegible] Бора-Арыгга [illegible]

шиитпирлээннер.

Борбак-Арыг Хемчиктен бүге сумун дамчыштыр суггат суу үндүрүп алырынга эптиг чыжыргана плантациязын тургузарынга таарыштыр чер. Бо [illegible] девискээрниң [illegible] аштап, 93 гектар эки черни [illegible] «Тыва [illegible] тудуг» трестиниң № 1 [illegible] [illegible]

рын олурткан Аңаа Ак-Довурак, Кызыл-Мажалык школаларының [illegible] идепкейлиг киржип [illegible]

Мал ажыл-агыйының чыжырганы чыып дужаар участоктары — Ак-Барлыкта, Дөң-Терегде, Эрги-Барлыкта [illegible] [illegible]

Чыжырганының тоттестлекчилерден камгалап, кадагалаар талазы-биле ажылдарны мал ажыл-агыйы база багай эвес чорудуп турар. Специалистерниң, даамылдарының [illegible] участоктарга дежур [illegible] графигин тургускан болгаш оларга транспортту доктаамал быжыглаан. [illegible] [illegible] кат — чыжыргана. [illegible]

А. САРЫГЛАР.

Автономнуг республикалар хүнү

УДМУРТ АССР

Автономнуг республика РСФСР-нин составынга кирип турар. Шөлү — 42,1 муң дөрбелчин километр. Чурттакчы чону — 1 миллион 516 муң кижи. Найысылалы — Ижевск (574 муң чурттакчылыг).

Үлетпүр продукцияның сайгарарының планын эрткен чылын 100,7 хуу күүсеткен. 8 миллион 314 муң тонна нефтини, 136,1 муң чиик автомобильди, 330 муң мотоциклди, 3441 металл кезер станоктарны бүдүрген, 2 миллион 686 муң кубометр тудуг ыяжын, 826 муң кубометр шивтен материалдарны республика белеткээн. Оон аңгыда 1 миллион 947 муң келек даштыкы трикотаж кылыглаарын, 145 муң эжеш кидис, 3 миллион 415 муң эжеш хөм идиктерни, 14012 тонна колбаса, 134 муң тонна чалаң сүт кылыглары, 9623 тонна мал саржаан болгаш өске-даа продуктуларны херегленикчилерге берген.

> Келир неделяда Удмурт АССР-ге тураскаатчан хүннер Тывага эртер. Ооң-биле холбаштыр бо республика дугайында кыска тайылбырны бердивис.

Республиканың тарылга шөлү 1 миллион 440 муң га черни ээлеп турар. Эрткен чылын 977 муң тонна тараанны, 848 муң тонна картофельди, 104 муң тонна ногааны ажаап алган.

Малының бажы мындыг: 504 муң мыйыстыг бода мал, оон иштинде 191 муң инек бар, 290 муң хаваннын, 165 муң хойлуг. Чылда ортумаа-биле бир инектен 2175 килограмм сүттү саап ап турар.

Чоокку чылдарда республикада 904 километр электрошугуму, кадыг шывыглыг 252 километр автомобиль оруу, 7553 уруглар өөредир школалар, 4000 орунуг школа назынны четпээн уруглар, 1720 олуттуг клуб албан черлери болгаш өске-даа объектылар ажыглалга кирген.

Ниити билиг школаларынга 257 муң кижи өөренип турар. Эрткен өөредилге чылында 26,4 муң кижи ортумак школаны, 6,3 муң кижи ортумак тускай өөредилге черлерин дооскан, 3,8 муң кижи дээди эртемни чедип алган, профтехучилищелер 14,2 муң ажылчыннарны белеткээн.

Республикада 872 библиотека, 1038 клуб албан черлери бар.

Калык хайгаалында 5 муң ажыг эмчилер, 16 муң ортумак эртемниг эмчи ажылдакчылары хаара туттунган. 20 санаторий, пансионат, дыштаныылга бажыңы, профилакторий ажылдап турар.

Лекция пропагандазы

ПЕДАГОГИКА БИЛИГЛЕРИН НЕПТЕРЕДИР

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге педагогиктиг билиглерниң пропагандазы чугула рольду ойнап турар. Педагогиктиг культура күш-ажылчы коллективтерге мораль талазы-биле таарымчалыг байдалдарны тургузуп, кижилерниң аразынга быжыг эп-найыралдыг, эш хуулуун деткимчезин тургузарынга кол чүүл болур, ол чорук күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедилеринге, кижилерниң чаңгыс эш-сеткил-биле ажылдаарынга улуг идигни бээр.

Мөңгүн-Тайга районда педагогиктиг билиглерниң пропагандазы кайы хире чоруп турарының дугайында чугула айтырыгны чоокта чаа республиканың «Билиг» ниитилел организациязының баштаар черининң президиумунга чугаалажып көрген.

Районда «Билиг» база педагогиктиг билиглерниң ниитилелдерниң өг организациялары бир деминг ажылдап турар. Оларның чаңгыс аай неделдениг ажылы ада-иелерниң болгаш ажылчы чоннуң ортузунда калбарган. Ол ышкаш башкыларны педагогиктиг билиглерниң үндезиннери, методиказы-биле чепсеглеп шаан, ол чугула ажылды өөредикчилер болгаш аныяктар ортузунда экижидип чорутган.

«Чаа кижини кижизидеринге өг-бүлениң ролю», «Өөредикчилерниң күш-ажылчы мергежилин чедип алырынга школаның болгаш өг-бүлениң дорт каржылгезы», «Ада-иелерниң педагогиктиг культуразы — уругларны кижизидеринге кол чүүл» дээш оон-даа өске темаларга башкылар лекцияларны номчуп турар.

Мөңгүн-Тайга районда 80 хире башкы-лекторлар педагогиктиг билиглерни чон ортузунга нептередип турар. Олар эрткен 10 айның дургузунда педагогика темазынга 200 хире лекцияны номчаан.

Педагогиктиг билиглерни пропагандалаарынга Мөген-Бүрен школазындан Ө. Салчак, С. Морган, Мугур-Аксы школазындан М. Хомушку, А. Хертек, Н. Доңгак болгаш өске-даа башкылар идепкейлиг киржип турарлар.

Районга педагогиктиг номчулгалар, семинарлар хүннерин, кичээлдерни эрттирери чанчыл болган. Ону ат-сураглыг эртемденнерниң база педагогтарның төрүттүнген хүннеринге тураскаадып эрттирген. Чүгле бо чылын ындыг кежээлер хөй болган. Чижээлээрге, Тыва АССР-ниң улустуң чогаалчызы, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры С. К. Тока-ның төрүттүнгенинден бээр 80 чылынга тураскааткан кежээ организастыг, солун эрткен. «Бис найыралывыс-биле күштүг бис» деп ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга тураскааткан кежээлерге акы-дуңма республикаларның амыдыралын, оларның күш-ажылчы чедиишкиннин көргүскен.

Башкыларның район семинарларынга ооң орар салгалды кижизидеринге база өөредиринге хамаарышкан чугула айтырыгларны сайгарып, чугаалажып келген. Мугур-Аксы ортумак школаның башкылары педагогика билиглерин пропагандалаарын калбартырынга боттарының бичие эвес үлүүн киирген. Үнүүш-күнүг педсоветтерни организастап турар.

Педагогиктиг билиглерни нептередиринге улустуң университеттер улуг рольду ойнаары билдингир. Ооң дыңнакчылары чүгле интеллигенция, башкылар, ада-иелер болгаш аныяктар эвес, а харын кедээ чоннуң хөй кезии оон ажылын сонуурган турар.

Шак ындыг университетти Мугур-Аксы суурда организастаан. Ооң дыңнакчылары кижинин мээ-шыныр, төлептиг бүдүш, чаагай сеткил дугайында хөй чүүлдерни билип алган. Ол ышкаш күш-ажылга урут-дарыгны, аныяктарны кижизидериниң дугайында айтырыгларны анаа өөредип турар. Орта хамаарышкан айтырыг-харыы кежээлериң «Билиг» ниитилелиниң организациязы эрттирген.

Ынчалзажок Мөңгүн-Тайга районда педагогиктиг билиглерни пропагандалаарының ажылында четпестер бар. Өг-бүлелерге, ада-иелерге, күш-ажылчы коллективтерге педагогика билиглери ам-даа чогуур негелдезинге чедир нептереттинмейн турар. Чамдык лекторларның номчаан лекциялары утказы кошкак, амыдырал-биле холбаазы четпес. Олар районнуң, түс-түс коллективтерниң ажыл-амыдыралындан алган чижектер-биле байыттынмайн турар. Өг-бүле, ада-иелер-биле ажыл доктаамал эвес. Лектор-башкылар техниктиг херекселдерни барык ажыглавайн турар.

Педагогика билиглерниң пропагандазының чедир чорутпайн турарындан айы-чаңгыс аныяктарның база өөреникчилерниң ортузунда корум-чурум үреэр чүүлдер бар. Чамдык ада-иелер, арага-дарыга хандыгып, күш-ажылдың сагылга-чурумун бузуп үреп турар таварылгалар бар.

Бо айыттынган четпестерни чайладып, педагогика билиглерниң пропагандазын чогуур негелдезинге чедир тургузар дээш районнуң «Билиг» ниитилел организациязы шиитпирлиг ажылдаар хүлээлгелиг.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

ЧАРЫШКА КЫЙГЫРГАН

Район Советиниң депутаты Ойбаа Демир-оолович Байкара чүгле «Хадын» совхозта эвес, Бии-Хем районда сураглыг хойжуларның бирээзи. Ол бо чылын төрүүр 100 башка онаашкыр хойдан дук алыр планын ажыр күүсеткен.

Ойбаа Демир-оолович 1970 чылдан бээр бедик көргүзүглерлиг ажылдап келген. Бедик бүдүрүкчүлүг ажылы дээш ону каш удаа шаңнап, мактаан. Бо үениң дургузунда ол социалистиг чарыштың тиилекчизи деп харын демдээ-биле хөй удаа шаңнаткан.

Мал кыштаглаашкынның организастыг эрттирер, малдың баш санын өстүрер дугайында Тес-Хемде «О Шыныг», Таңдыда «Революция чылдыы» совхозтарның ажылчыннарының республиканың бүгү малчыннарынга үндүрген кыйгырыынга соруун киирген, кышка улуг эки белеткенген. Малчын өг-бүлези кужуг-биле 25 тонна сиген белеткеп, 15 тонна одекен белеп алган. Чурттаар бажыңының болгаш мал кажааларының септелгезин баш удур эки шынарлыг кылган.

Малчын кыштаанда чогуур үезинде кожуп четкен, оон хойну малы күштүг, семис. 1982-83 чылдарның кыжынында хойнуң үлегерлиг кыштан ажырар дээш, совхозунда мурнакчы хойжу Ооржак Чодаан-оолду ол социалистиг чарышка кыйгырган.

К. ХЕРТЕК.

МУРНАКЧЫ

Анисья Семеновна Карпова — Таңды районда «Россия» совхозтуң мурнакчыларының бирээзи. Ол баштай-ла фермага быжаа ажаакчылап эгелээн. Сөөлгү чээрби чыл дургузунда ол саанчылап, эки ажылы дээш шаңналып-мактадып келген. Ооң хөрек чуруун совхозтуң хүндүлел самбыразында киирген.

Мурнакчы саанчы бодунга быжыглаан инектерниң бирээзинден-не 60 чылдың эрткен айларында ортумаа-биле бир муң литр сүттү саап алган.

Бистиң корр.

Чоокта чаа найысылал Кызылга Тываның чогаалчыларының хуралы болуп эрткен. Аңаа «Коммунистиг тургузуушкунуң практиказы-биле чечен чогаал журналдарының чогаадыкчы харылзааларының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынга дүүштүр Тываның чогаалчылар организациязының сорулгалары» деп чугула айтырыгны чугаалашкан. Ол айтырыг талазы-биле илеткелди Тыва АССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин даргазы К. Кудажы кылган.

Бистиң республикада чечен чогаал журналы чок-даа болза, чылда 4 катап үнер «Улуг-Хем» чечен чогаал альманаагы бар. Бо хүннерге чедир альманахтың 50 номери үнүп келген. Бир эвес ооң мурнуку номерлеринден эгелеп көөр болзувусса, аңаа эң-не баштай парлаттынган эки чогаалдар эвээш эвес. Альманахтың арыннарынга чылдан чылче уран чечен болгаш уран-шынар талазы-биле эки чогаалдар кестүп каап, ооң-биле черлеништир чаа авторларның немежип турары база өөрүнчүг.

Партияның чаа документизинде ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилели болгаш чечен чогаал журналдарының редакциялары СЭКП ТК-ның май (1982) Пленумунуң сорулгаларын, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырарының херээнге идепкейлиг киржип турар чогаадыкчы ажылдакчыларга арыннарны берип, оларга боттуг дузаны чедирерин айыткан.

Тываның чогаалчылары номчукчуларның мурнунга хүлээлгезин эки билип турарлар. Чогаадыкчы дилээшкиннерниң түңнелинде сөөлгү чылдарда М. Кенин-Лопсанның «Чылгычының оол», С. Сүрүң-оолдуң «Өске назы», Н. Сердобовтуң «Дайын одунга дагыкканнар» деп романнары, М. Бошкелдейниң «Шын кайдал?» деп тоожулар болгаш чечен чугаалар ному, О. Сувакпиттиң шүлүктээн тоожузу, В. Монгуштуң сатиралыг болгаш шоодулгулуг чечен чугаалар ному, А. Даржайның, С. Козловаың шүлүктер чыыныылары болгаш өскелерниң-даа номнары парлаттынып үнгүлээн. Оларның аразында чечимнелиг-даа, четпестерлиг-даа бижиттинген чогаалдар бар, оларның дугайын республика солуннарының арыннарынга бижип-даа, түс-түс авторларның киржилгези-биле сайгарып чугаалажып-даа келген.

Литература критиказы бистиң амыдыралдан-даа, үелер-даа чыдып каап турары хомудалчыг. Чаа-чаа чогаалдар удаа-дараа кестүп көөп тура-даа, бистиң критиктеривис А. Калзан, М. Хадаханэ, Д. Куулар болгаш өскелер-даа мыт чок эрттирип каар таварылгалар бар. Бир эвес чаа чогаалдарга эки, шынныг анализтерни берип, сайгарып турар болза, авторларның чогаадыкчы өзүлдезинге ажыктыг болур ийик. Бо талазы-биле, ылаңгыя сөөлгү чылдарда «Улуг-Хем» альманахтың арыннарынга «Критика болгаш библиография» деп рубриканың барык чок боор турарын санал берген чамдык эштер-даа, илеткелчилер-даа чөптүг-биле шүгүмчүлээн. Альманахтың арыннарынга даштыкы болгаш совет акы-дуңма литератураларының сураглыг төлээлекчилериниң чогаалдарын очулдурарын болгаш «Чаңгыс өг-бүледе» деп чергелиг рубриканы ажыткан, оон адаанга найырал темазынга тураскааткан чогаалдарны парлаар дугайы илеткелде-даа, чамдык эштерниң саналдарын-даа-даа кирген. ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга холбаштыр ындыг рубриканы шагда-ла тургузуп алган болза ажыктыг, солун болур ийик.

Шүлүкчү Ю. Кюнзегеш «Улуг-Хем» альманахтың редколлегиязының ажылының дугайында, аңаа улуг кемчээлдиг чогаалдардан бичии үзүндү салырының ажык чогуунуң дугайын шүгүмчүлээн. Бодаа авторлар Б. Чамыян альманахтың редколлегия кежигүннериниң авторлар-биле харылзаазының, К. Шангыр-оол Барыын-Хемчикте «Мажалык» литкаттыжыышкынның ажылының, Тес-Хемден Д. Бичеоол альманахта кедээден аныяк авторларның чогаалдары эвээш үнүп турарының, Улуг-Хемден К. Натпий-оол найырал темазынга чогаалдарны бижиириниң болгаш парлаарының дугайын чугаалааннар. Мурнуку хуралдарга болгаш конференцияларга кедээден авторлар барык санал бербейн турган болза, бо хуралга оларның саны хөй болган болгаш ТК-ның ол чугула документизинге хамаарыштыр бот-тарының сеткилин хүүредип чоруур айтырыгларны дилиги-биле чугаалап, ажыктыг саналдарны бергеннер.

Шүлүкчүлер О. Сувакпит чогаалдың санынче эвес, шынарынче сагыш салырын, шүлүкчү бүрүзү боду тускай үнүг болуруның чугулазын, С. Козлова «Улуг-Хем» альманахтың бир үндүрүлгезин орус дылга доктаамал үндүрүп болурунуң аргазы барын чугаалаан.

Үг хуралга ол алды кижи санал берген болгаш, идепкейлиг байдалга эрткен. Аңаа СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи А. К. Бапзай чогаалчылар-даа, чаа бижип чоруур-даа авторлар амыдырал-биле деңге базып, хөй-ниити ажылынга боду идепкейлиг киржип, күш-ажылдың кижилериниң дугайында очерктер бижииринин чугулазын, интернационалчы найырал темазынга чогаалдар бижиирин уттуп болбазын болуунун саналынга айыткан. Черле ынчаш амыдыралдың совет овур-хевирин болгаш амгы шагның кижилериниң дугайын бижиир айтырыг хуралга чидии-биле тургустунган.

Хуралга чугаалашкан айтырыгга холбаштыр тускай шиитпир хүлээп алган.

К. ТҮЛҮШ.

ЧУРУКТА: Тываның улустуң чогаалчызы С. А. Сарыг-оол.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-НЫҢ КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

СЕЗОН ДООЗУЛГАН

УЛАН-БАТОР. Моолда туристиг сезон доозулган. Чайын болгаш күзүн чуртка 9 муң ажыг даштыкы туристер келгеш барганнар. Олар Улан-Баторнуң болгаш чурттуң өске-даа хоорайларының музейлери-биле, архитектуралыг болгаш тоогулуг тураскаалдары-биле таныжыннар. Туристер карталарда бир-ле дугаарында Үвэр-Хаңгай болгаш Ара-Хаңгай аймактарының камгалал-тураскаалдыг черлери-биле чадаг эртериниң оруктары чуруттунган.

Бо чылдың сезону ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болурунуң муртуу ч- рында эрткен. Ынчангаш даштыкы аалчыларга таныштырган туристиг программаларны Моол Арат Республика-биле ССРЭ-ниң аразынга найыралдың болгаш бүгү талалыг калы ажылдажылганың үре-түңнелдери-биле оларны таныштырарынче угландырган деп, Национал туристиг эгелелиниң начальнигиниң оралакчызы А. Баяртогтох чугаалаан.

ССРЭ-НИҢ ДУЗАЗЫ-БИЛЕ

ХОШИМИН. Куангнам-Дананг (Төп Вьетнам) мойнунда ССРЭ-ниң техниктиг деткимчези-биле тудуп база бир тудуг ажыглалда кирген. Чүък сөөртүр автомобильдерин септээр болгаш техниктиг ажылдазын кылыр талазы-биле чуртта эң-не улуг дээн станцияны хуусаазындан эрте ажыглалда киирген. Совет специалистер вьетнам өөреникчилерге парын дериг-херекселдерин эптеп тургузарынга дузалашкан, станцияга ажылдаар кижилерин белеткээр курстарны организастаан. Амгы үеде социалистиг Вьетнамның хоорайларында болгаш мөжүлерында ындыг станцияларны калбак четкилерин тургузуп турар болгаш ВСР-ниң улус ажыл-агыйынга автомашиналарны болгаш кедээ ажыл-агый техниказын ажыглаарының ажык-дузалыг болуруун улам экижидер.

* * *

Югославияның агроүлетпүр комплекизин улам хөгжүдер дугайында экономиктиг таарыштырыга айтырыгларының талазы-биле эвилелдиг хөй-ниити чөвүлелдериниң комиссиязының бадылааны документини «Борба» солунда парлаан. Ону ЮКЭ-ниң XII съездизинге бадылаан «Экономиктиг экижидилгениң үр хуусаалыг программазының кол утланышкыннарында» кордунгенин ээтгаар ажылдап кылган.

Югославияга социалистиг тургузуушкунуң чылдарында кедээ ажыл-агыйның ол-эн чедиишкиннерин чедип алганын бо документиде демдеглээн. Кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң дефчэзи өскен, кызыл-тастың, кукурузаның, чигир свеклазының болгаш өске-даа культураларының дүжүүн улгаткан. Кедээ ажыл-агыйның техниктиг дерилгези экижээн. Чуртта улуг-улуг агроүлетпүр комплекстерин тургускан. Олар үнүш болгаш мал ажылының бүгү продукциязының үштүүн ниитизинин бүдүрүп үндүрүп турар.

Ынчалза-даа кедээ ажыл-агыйның хөгжүлдезиниң деңнели амгы үеде чурттуң улгаткан херегленин долузу-биле хандырбайн турарын документиде айыткаш, ону узуткаарының хемчеглерин тодарадкан. Бедик мергежилдиг кадрларның чедишпези болгаш тараачын ажыл-агыйларының тоо-быдаргай чоруу база ындыг айтырыгны тургузуп турар.

Кедээ ажыл-агыйның чедиишкиниг хөгжүдеринден Югославияның экономиказының экижидери дыка кам-аржычын ол документиде айтып турар.

АКШ. «Мен үш уруглуг мен, ынчангаш меңээ ажыл эргежок чугула» деп бижиктиг плакат-биле Оклахома-Сити хоорайның кудумчузунче 25 харлыг Френк Линч үнүп келген (ч у р у к т а).

Ол дээрге капиталистиг чурттардан эң-не бай-шыырак чурттуң боттарының күжүн болгаш билиин ажыглаар чер тыппаан 11,3 миллион хамаатыларының бирээзи боор турар. Олар шуптузу — амгы үениң буржуаз Американың артык кижилери-дир. Социал херегленделерге акша-хөреңгини кызырар чорук оларның аар-берге байдалын улам-на дорайтадып турар. Вашингтонуң администрациязының чарлааны «Американы катап немештир чепсегләэриниң» программазы америк улустуң камчаар-даа аажок хөй — 2,25 триллион доллар акша-хөреңгизин «сыырыптар» деп турар.

Ынчаарга экономиканың саңдаразы, он-он миллион бедүүн кижилерниң чадарап-түрегдели Ак бажыңның амгы ээзин болгаш ооң дузалакчыларын дүвүретпейн турары билдингир.

АП—СЭТА-ның фотозу.

РЕЙГАН АМЕРИКАНЫ КАЙНААР АППАР ЧЫДАРЫЛ?

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи Е. П. Велихов Парлалганың Недвоолер агентилелиниң тайылбырлакчызы В. Островский-биле беседазынга ядролуг үскүлежиишкинниң чайладырының оруктарының дугайын чугаалаан.

— Силерниң бодалыңар-биле алырга, 80 чылдарда Рейганның стратегтиг программазының кол сорулгазы кандыгыл?

— Каттышкан Штаттар күш талазы-биле ССРЭ-ни ажарын чедип алырынче чүткүвүшаан, бодунуң стратегтиг күштерин шынар талазы-биле өскерткен. Ол бодунуң суг адаанга чоруур хемелериниң, баллистиктиг ракеталарының болгаш бодунуң дииттер аразынга ужугар баллистиктиг «Минитмен» дээр ракеталарының айыткан черинге ылаптыг барыы дээрин улгаттырган, диштер аразынга ужугар чаа «МХ» ракетаны чогаадып кылган, нейтронунуг бомбаны болгаш агаарга ап чоруур чалгыннарга ракеталарны массалыы-биле кылып үндүре берген. «В-1В» дээр чаа бомбардировщикти тургузуп турар. «Стелс» дээр самолетту болгаш өске-даа чүүлдерни тургузаар деп турар. Ол технологтуг кылмышкын түге чедирерил?

Каттышкан Штаттар бодунуң мурнунга херек кырыгыз күүсеттинмес: бүгү делегейге бодунуң тура-соруун күткүүрүнүң болдунар аргазын бээр черниг талазы-биле ындыг артык күштүг чорукту чедип алыр сорулганы салган. Президент бодунуң политиктиг салым-хуузун ол сорулганың күүселдези-биле холбаштырган. Ук сорулганы ийи угланыышкынга шиитпирлеп турар. Бир талазында, америк чепсектиң бүгү үш хевирин чаартып турар, өске талазында — ук чепсекти Совет Эвилелинге мурнай согуунү таварыштырарынче угландырган.

Бир-тээ суг адаанга чоруур хемелерниң дайынчы таңныылдаашкынының районнарындан-даа, Барыын Европада «Першинг-2» ракеталарының тургускан черинден-даа ракеталарның ужугарының үези кончуг кыска болгайда, ол чорук харыы согуг бээриниң үезин аажок кызырып турар (американнар боттары-даа ону эки билир).

Үстүнде айыткан бүгү чүүлдер — тургускан план-даа, белеткээн чепсек-даа мурнай согуг бээринге таарыштыр кылдынганы тодаргай-дыр. Мээң ужурашкылааным америк эртемденнер боттары америк план АКШ-ты тамының кыдыынче аппар чоруурунга дүвүреп турарлар.

Анаа карачаа американнарның ап коргаалыг дааш. Ол бүгү чепсек оларга чүнү бээрил? Ук чепсек оларны ядролуг халапче улам-на чоокшулашкан бар чоруур. Чүге дээрге, бистиң бодалывыстын үезин, бистиң шиитпир хүлээп алырывыстың үези болгаш бистиң харыы согуг бээривистиң үези кызырылдыр. АКШ-тың чаа стратегтиг системалары ынчаар тургустунган-дыр...

Оон чүү болурул? Бир эвес бистиң шиитпирлер хүлээп алырын каш минутага чедир кызырар ужурга таварыштырар чүве болза, — а бисте оон өске арга чок, — ол бүгү автоматизацияның кончуг шыырын системазы кылдыр шиитпирлер апаар, кижи чүгле аңаа ынаныр ужурлуг, оон башка ол согугга харылыын эттикпейн баар. Ындыг болганда, Совет Эвилели үткүштүр харыы согуутта белеткенип ужурга таваржыр апаар-дыр американнар боттары-даа ону билир болгай. Ол чайгаар билдингир. Ол Америкага кайы хире коргунчуг айыылдыг дээрзин АКШ-та билип эгелей турар деп бодай-дыр мен.

Боо-чепсекти эндере бүдүрер чорукту боду-ла онаа айыылдыг байдалга чедирип болур. Ынчаарга ам Рейган херекти шынап-ла озалдааштыр айыылга таварыштыр ындыг байдалга чедирип келген-дир. Чепсеглелиниң ол оон-даа ыңай эндере бүдүрер чорук чүгле сан талазы-биле айыылдыг эвес. Ол шынар талазы-биле база айыылдыг апаар.

Зенитчиң хөй-ниитиниң [illegible] Вашингтонның мерзан турары ындыг. Америк боттар аразынга ужугар кыска соруглуг ракеталардан болур турар эвес, а политиктиг апарган концепциядан болуп турар, чүге дээрге мурнай согуг бээринге көрдүнген АКШ-тың чепсээниң үш хевирин техниктиг чаа чүүлдер-биле болбаазырангайжыдып турар-дыр.

— Ядролуг үскүлежиишкинни деп канчап чайлап болурул? Ядролуг халапты болдурбас теләэде, ядролуг чепсектиг күрүнелер, бирги ээлчегде АКШ биле ССРЭ чүнү кылыры эргежок чугулал?

— Удурланышкак байдал тургустунуп турар. Стратегтиг чепсектиң чаа хевирлерин сайзыраткан чорук АКШ-тың чүгле айыыл чок чоруун кондуруп турар эвес, харыы чепсектиң аңаа хевирлериниң үезинде аңаа бар турган геостратегтиг артык күштүг чоруун база казып турар. АКШ баштайгы ядролуг чепсекти казылдырган ол хүнде-ле боп чүү-даа чедип шыдавас деп турган чорук хөй апарган болгай.

Хамыктың мурнунда Каттышкан Штаттарның агрессивчи чоруунга Совет Эвилели бодунуң камгалалының күштерин [illegible] тургузар ужурга кежээде таваржып болган. [illegible]

Америка сайталаак. Оон соонда американнар диштер аразынга ужугар ракеталарны, суг адаанга чоруур атомнуг хемелериниң баллистиктиг ракеталарын тургуза бергеннер. Оон ыңай американнар боду шыгааттыг частыр октарлыг ракеталарның аңгылааны бээр башкы кезектерин чепсеглениишкинге алган. Олар ам ылаптыг дээр ракеталарны тургускаш, оларны «Навстра» дээр космос системазынга таарыштырып алган-дыр. Ол бүгүнү АКШ кылган, ынчангаш Совет Эвилели аңаа харымлаар ужурга таварышкан. Ынчангаш мен ынчаар чугаалаар ийик мен: демзигүүрнүң херек кырында боттуг стратегиязы, а оон соонда кайы-кайызының айыыл чок чоруун хандырар байдалдарга бот-бодунуң ядролуг чепсээн дужурери — ядролуг халапты чайладырының оруу ол.

Совет туруштуң утказы чүгле [illegible] херек кырында [illegible] турар деп чорукту кажыыташ, кайы-кайы талаңың [illegible] [illegible]

эргежок чугула.

Ынчаарга боттуг кызымрышкын дугайында киирип турар совет саналдар америк талага-даа, биске-даа таарымжыры-биле чогум-на онзалап турар. СБК-1-ниң болгаш СБК-2-ниң талазы-биле чугаалажыышкыннарының дуржулгазы ол саналдарда кирген. Бистер чүгле бодувустуң хуула туружувусту болгаш оон туржук кандыг-бир артык күштүг чорук алырын бодавайн турар бис. Ядролуг дайынга кымга-даа артык күштүг чорук турбас дээрзин чугаалаар херек. Ук дайын кайы-даа талага тиилелге чедип алырының аргазын бербес, чүге дээрге кайы-кайызын узуткажыр апаар-дыр.

Херек кырында кызырышкын бодувун болур деп бодап турар мен. Черле ынчаш, кижи төрелгетен кажан-бир шагда билип каар, ядролуг чепсектиң шуут-ла узуткап каантар апаар.

Совет Эвилели Каттышкан Штаттарже халдаар деп кажан-даа болбаан келген дээрзин барыын чүктүң ажылдакчылары билип алырының үези шагда-ла келген. Чүге халдаарыл дээрзин бодаары дыка берге-дир. Каттышкан Штаттардан биске чүү херек боор? Чүү-даа херек чок! Ол талаадан кыжаныг чок турары. Тайбың бывыг болуру биске чүгле ол херек.

(ИМА).

АМЫДЫРАЛДЫҢ ӨҢНЕРИ

Тыва АССР-ниң литературазының болгаш уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, чурукчу Василий Фадеевич Деминниң төрүттүнгенинден бээр 70 харлааны-биле база чогаадыкчы ажылының 50 чыл болганынга тураскааткан ажылдарының делгелгези Тываның Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинде ажыттынган. Мында чурукчунуң тыва черниң бойдузунуң чараш-каазын, чонунуң амыдыралын болгаш күш-ажылчы кижилериниң овур-хевирин көргүскен чуруктары — ук делгелгеде кол черни ээлеп турар.

В. Ф. Демин — Тывага 1940 чылдарның эгезинде келген баштайгы чурукчуларның бирээзи. Ынчаарда ол өскен, төрээн чери Рязаньның чурулгазының техникумун дооскаш, ийи чыл анаа башкылаан соонда ону Москвадан (ынчангы Бүгү-эвилелдиң уран чүүл комитеди) Тывага ажылдаары-биле чоруткан.

Тывага келгеш-ле чогаадыкчы ажылының эге базымнарын ол кылган. Тывага партизан шимчээшкининиң удуртукчузу Сергей Кузьмич Кочетовтуң ениүт чуруун ол ынчаарда-ла кылып күүсеткен. Австрийга чорааш ТАР-ның баштайгы элчини Т. Седип-оолдуң чуруу база-ла делгелгеде келген улус-биле көрүкчүлерниң сонуургалын хаара туткан.

1946 чылда чурукчунуң күүсеткени «Совет Тываның малчын араттары» деп ажылы Бүгү-эвилел делгелгезинге онзагай үнелелди алгаш, ам бо хүннерде Чөөн чүктүң улустарының музейинде мөңгези-биле арткан.

В. Ф. Демин Тывага колхоз тургузуушкунунуң үезинде кылган эвээш эвес ажылдарын көрүкчүлерге бараалгаткан. Оон аразында «Алдарлыг малчын», «Одарда инектер» дээш чергелиг ажылдары өң-чүзүн талазы-биле онзаланыг турар.

Кызылга келген үезинде эгелээш В. Ф. Демин республика найысылалы Кызылдың өзүп, сайзырап орарын доктаамал хайгаарап, ындыг темалыг ажылдарны эвээш эвести кылганы көрүкчүлерниң база бир онзагай үнелелин алган. Оларның аразында «Чылыг болгаш электрижиделге төвүнүң тудуунда» деп ажылы көскү черни ээлээн. 1957 чылда Кызылга төп электростанцияның тудуун янзы-бүрү өннер-биле чаңгы үеде чуруп көргүскен. Ол ышкаш Тываның улустуң чогаалчызы С. А. Сарыг-оолдуң, баштайгы тыва ужудукчуларның бирээзи — Хунан-оолдуң болгаш оон-даа өскелерниң портреттерин чурукчу тывынгыр-чорук-биле кылып күүсеткилээн.

В. Ф. Демин Тываның ном үндүрер черинин үндүргелдыка хөй номнарның чурук каастаылгазын кылышкан. Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде «Бүгү чүвени фронтуга — тиилелгеге дээш бергеннер!», «Эжеленни фашистерни өлүр!», «Сен фронтуга чүнү-биле дузалаттың?» дээн ышкаш плакаттары ынчангы тыва чонну хөй-ап кииргип, дайзынны чылча шаварынче кыйгырып турган.

Музейниң залдарында делгеттинген чурукчунуң 100 ажыг ажылдарының аразында тыва черниң арга-арыын, даглар, хемнерин көргүскен ажылдары база-ла хөй.

— Мээң 50 чылдар иштинде чогаадыкчы ажылдарымның делгелгезин көөр дээш хөй көрүкчүлерниң кээп турары — улуг үнелел болгаш менээ өөрүшкү.

Бистиң улуг Төрээн чуртувустуң алдарлыг юбилейин ам чоокшулап турар болгай. Ынчангаш кижи бүрүзү ону чедиишкиниг болгаш төлептиг уткуур дээш кызымак ажылдап турарын бүгүдеге билдингир. Мен бодум ол улуг байырлалга уткуштур чогаадыкчы ажылымны улам байыдып, Тываның чурукчуларының кылган ажылдарының делгелгезинге моон-даа соңгаар күзелдиим-биле киржир мен — деп, Василий Фадеевич Демин чугаалап турар.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТА: чурукчу В. Ф. Демин делгелгеде келгеннер-биле чугаалажып тур.

Авторнуң фотозу.

НОЯБРЬ 22-ДЕН 28-КЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 22-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Ох биле Ах!», «Адыр, маңа!» Мультфильмнер. 9.15 — Уругларга фильм. «Ажыттынмаан оргулдуктар». 10.20 — «Ыдыдыңгыр-даа бол, алдентиг». 11.20 — Медээлер. 11.30 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнери: «Кадаргаан эгелээннер», «Далаш менге чурттаар», «Кижиниң оңу кайдыгыл?» 15.40 — «Уралдың аялгалары». Концерт. 16.10 — Авазының школазы. 16.40 — Ыры биле кижи тудуш. 17.30 — Стадион бүгүдеге. 18.00 — Кайгамчык эвес кайгамчыктар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — «Ажык дээр адаанда музей». Эртем-тайылбырлыг фильм. 19.00 — Беш чыл. Ажыл-херектер болгаш кижилер. Уренгой — Ужгород газ оруу. 19.30 — «Райком секретары». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.00 — «Декабрьның кежээлери». Фильм-концерт. Төнгенде — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Орус чугаа. 12.35 — Төөгү. 6-гы класс. Ортаакы чүс чылдың хоорайында. 13.05 — П. И. Чайковский. «Чылдың үелери». 13.35 — А. С. Пушкин. «Евгений Онегин». Романны В. Г. Белинскийниң үнелээни. 8-ки класс. 14.05 — «Эртем дугайында». 1982 чылда эртем болгаш техника талазы-биле ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреаттары. 14.50 — М. Луконинниң поэзиязы. 15.25 — Медээлер. 15.35 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радиодамчыдылганың Күрүне комитединиң симфониктиг оркестриниң концерти. 18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Киножурнал. 18.55 — «Хөй-ниити амыдыралының экраны». 19.25 — «Азия төвү». Информация-публицистикалыг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Илбилиг экран». 20.15 — Делегей панорамазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Ижсталь» — ЦСКА. Ижевсктен дамчыдылга.

НОЯБРЬ 23-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Мультфильмнер: «Ак бодаган», «Машиналар дугайында төөгүлер». «Аянда шеттер». 9.40 — Спорт дугайында документалдыг фильмнер. «Улуг чапсар», «Старттарже Красноярск чалап тур». 10.20 — П. И. Чайковский. Оркестрлиг скрипкага шинчилер. 11.00 — Медээлер. 11.10 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.20 — Абхаз АССР-ниң Күрүнениң хор капелазының концерти. 15.55 — В. Розовтуң шиизи. 16.40 — «Алдын күс». Музыкалыг дамчыдылга. 17.10 — «Аныяктарның адрестери». Аныяктар программаларының 5-ки Бүгү-эвилел телефестивалы.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 — «Чуруң бүрүзүнде — хүн». 19.20 — БАМ-ның тудуу тур бис. 19.50 — Кремльдиң Съездилер ордузунга уран чүүл мастерлериниң концерти. 21.00 — «Үе». 21.45 — 22.55 — «Солдат мемуарлары». 6-гы фильм. Төнгенде — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. Өөренигениң 2-ги чылы. 12.35 — Совет чурулга уран чүүлү. «Күш-ажыл дээрге, алдарның херээ». 13.05 — «Шыдыраа школазы». Эгелеп чорууурлар клазы. 13.35 — Төөгү. 9-ку класс. Москвага декабрьда боолуг тура халышкын. 14.05 — «Кобихадзениң школазы». Телеочерк. 14.35 — «Өкпең кызыл сылдыс өшпейн хып тур». Э. Казакевич дугайында сактышкыннар. 15.20 — Медээлер. 15.30 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Белек». Телефильм. 18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Уругларга фильм. «Вова деп бөрүнүң Марсче ушканы». Ойнаарактар фильми. 19.00 — «Азия төвү». Информация-публицистикалыг программа. 19.15 — Чарлалдар. 19.20 — «Чоннуң уран чүүлү». Дамчыдылга. 19.50 — «Тракия сюитазы». Телефильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Валя уйбан чугаалап ор». 20.15 — Ону силер шыдаар силер. 21.00 — «Үе». 21.45 — 23.05 — «Экии, доктор!» Уран-чечен телефильм.

НОЯБРЬ 24-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.30 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — «Райком секретары». Уран-чечен фильм. 10.30 — «Кино аян-чоруктар клуву». 11.30 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

11.40 — «Орус дыл өөренип тур бис». 2-ги телекичээл. 12.00 — 14.15 — Чапсар.

МОСКВАДАН

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Сезен чылдарның коммунистери». Документалдыг фильмнер: «Кол оруң», «Бистиң секретарывыс». 15.35 — «Мээң Төрээн чуртумнуң ырлары». Концерт. 16.00 — Орус чугаа. 16.30 — «Совет Кызыл Кресттиң музейи». Документалдыг фильм. 16.35 — «Горнистер, харыылаңар!» 17.20 — Москва милициязының үрер хөгжүм оркестриниң концерти. 17.45 — «Маадырлыг чорук». Немец-фашистиг шериглерниң Сталинград чоогунга чылча шаптканының 40 чылынга. 18.15 — «Хөглүг аялгалар».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары чугаалап турлар. 19.20 — Совет ырлар концерти. 19.45 — Экранда — кинокомедия: «Кулак». 21.00 — «Үе». 21.45 — «Курземе». Документалдыг телефильм. 22.00 — 23.45 — Футбол УЕФА-ның кубогу дээш Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.35 — Физика. Механика болгаш бүдүрүлгениң механизациязы. 13.05 — «Силерге, ада-иелер». 13.35 — ССРЭ-де бойдус камгалалы. 14.05 — ПТУ-га чүге, канчаар өөредип турарыл! Калининград областың Балтийск хоорайның № 2 ХППУ-зунуң флотка кадрлар белеткеп берип турарының дугайында. 14.35 — А. С. Пушкинниң театры. 1-ги дамчыдылга. 15.20 — Медээлер. 15.30 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Чайгы чаъс». Телефильм. 18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Соңгу Уралдан». Телефильм. 19.00 — «Улусчу контроль». Дамчыдылга. 19.10 — Киножурнал. 19.20 — «Азия төвү». Информация-публицистикалыг программа. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Илбилиг экран». 20.15 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 20.45 — Фильм-концерт. 21.00 — «Үе». 21.45 — 23.15 — Ф. Амиров — «Муң болгаш бир дүне». Азербайджан ССР-ниң операның болгаш балеттиң академиктиг театрының шиизи.

НОЯБРЬ 25-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — Сула шимчээшкин. 9.05 — «Горнистер, харыылаңар!». 9.50 — Экранда — кинокомедия: «Кулак». 11.05 — Концерт. 11.25 — Телемедээлер. 11.30 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Өңнүктериниң ырлары». 15.15 — «Орлёнок» телестудияның концерт залы. 16.00 — Антуан де Сент-Экзюпериниң амыдыралы болгаш чогаадыкчы ажылының дугайында. 16.50 — Концерт. 17.15 — «Шыдыраа школазы». 17.45 — В. Ковтун ойнаар (аккордеон). 18.00 — Миллионнарның ленинчи университеди. «Күш-ажыл — ниитилел — кижи».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Медээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Эртем амыдыралы». 19.30 — Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «82-ниң ырызы». Оон төнгениниң соонда — Бөгүн делегейде деп дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.25 — Зоология. 7-ги класс. Хөй хевирлиг балыктар. 13.00 — «Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.15 — Авам школазы. 13.45 — Төөгү. 7-ги класс. Александр Невский. 14.15 — «Читкен экспедиция». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 15.20 — Телемедээлер. 15.30 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Ужудуушкунуң шелү». Телефильм. 19.15 — «Найыралдың болгаш акы-дуңмалышкының чоруктуң байырлалы». МАР-ның тургустунганындан бээр 58 чыл болурунга. 19.40 — «Азия төвү». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!», «Ананси деп өөремчигейжигеш». 20.15 — Үнүштер дугайында дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — Уран-чечен фильм: «Кым алдын дүштү диле турарыл». (ЧССР). 22.45 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Торпедо».

НОЯБРЬ 26-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Сула шимчээшкин. 8.55 — Мультфильмнер. 9.15 — Уран-чечен фильм. 10.45 — «Композитор Андрей Штогаренко». Фильм-концерт. 11.35 — Телемедээлер. 11.40 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Мал ажылы — шалыпчы фронт». Документалдыг фильмнер. 16.15 — ГДР-ден дамчыдылга. 16.45 — «Мария Вороновааның беш чылы». Телеочерк. 17.00 — Аныяктарның чогаадылгазы. 17.30 — «Моол чуртунда». Моол Арат Республиканың тургустунганындан бээр 58 чыл болурунга. 18.15 — «Леопольд болгаш алдын балык». Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга. «Чаңгыс эштиг ог-бүледе». Азербайджан ССР. 21.00 — «Үе». 21.35 — Орус музей деп дамчыдылга. 22.05 — Бөгүн делегейде. 22.20 — 23.50 — «Кинопанорама».

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.30 — Физика. 6-гы класс. Дениз болгаш денизи чок байдал. 13.00 — Революстуг плакат. 13.30 — «Медоборлар». Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.45 — «Чурагачы». Тележурнал. 14.30 — «Ада-чурттуң Улуг дайыны». Киноэпопея. 9-ку фильм — «Кавказ дээш тулчуушкун». 15.20 — Телемедээлер. 15.30 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Телефильм. 18.55 — «Азия төвү» деп информация-публицистикалыг дамчыдылга. 19.25 — Чарлалдар. 19.30 — «Тываның улусчу талантылары». Телефестиваль.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Ананси өөремчигейжигеш». Мультфильм. 20.15 — Эртем-ниптереңниг фильмнер. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.00 — «Демисел». Уран-чечен фильм. (МАР).

НОЯБРЬ 27-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Сула шимчээшкин. 8.55 — Бир эвес кадык болуксазыңза (Күш-культуржуларга сүмелер). 9.00 — «Бурят угулзалары» деп концерт-фильм. 9.15 — АБВГД-жигееш. 9.50 — «Спортлотонуң» 48-ки тиражы. 10.00 — Ада-иелер, силерге. 10.30 — Делегейниң улустарының уран чүүлү. 11.00 — Айыыл чок шимчээшкин. 11.30 — Чүнү помчуурул. 12.15 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 13.00 — Шаанда болгаш амгы ырылар. 13.45 — Орус музей дугайында дамчыдылга. 14.15 — Бөгүн делегейде деп дамчыдылга. 14.30 — «Уран-чечен телефильм «Чыл чок бир неделя». 15.40 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 16.40 — Политиктиг хайгааракчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 17.10 — «Сурагжаан өдүрекчигеш Тим». Мультфильм. 17.30 — Гватемала дугайында документалдыг телефильм. 18.25 — 18.40 — Чапсар. 18.40 — «Изиг хүн чылы» деп уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялар. 21.00 — «Үе». 21.35 — Фигуристер сезонну ажыдар. 22.35 — 23.50 — Таджик телевидениениң болгаш радионуң «Гульшан» деп оркестриниң концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — Сен-Санс — «Фантазия». 14.35 — «Калуганың хевири» деп документалдыг телефильм. 15.25 — «Музыкалыг киоск». 15.55 — Мультфильм. 16.05 — «Чүл? Кайда? Кажан?». Телевикторина. 17.15 — Азербайджан телевидениениң программазы. 19.00 — «Кино көрүкчүнүң аderниччээ». 19.45 — Делегейде болуушкуннар дугайында допчулал. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Хуулгаазынныг карандаш». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.35 — 00.05 — Уран-чечен телефильм. «Күскү төөгү». 1-ги болгаш 2-ги серия.

НОЯБРЬ 28-ГЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Сула шимчээшкин. 8.55 — Концерт. 9.30 — «Оттурукчу». 10.10 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!» 11.10 — «Кадыкшыл». Дамчыдылга. 11.55 — «Эртенги почта» деп музыкалыг программа. 12.25 — «Кезээниң шагы» 13.25 — «Музыкалыг киоск». 13.55 — Совет Эвилелиниң даштыкы аалчылары. 14.15 — «Баяюшкинниң уруглары». Фильмниң баштайгы көргүзүү. 16.55 — «Силерниң чагааларыңарны бүгаар» деп музыкалыг дамчыдылга. 17.35 — «Моортай-биле транзистор». Мультфильм. 17.45 — «Делегей панорамазы». 18.30 — 18.45 — Чапсар. 18.45 — Улустуң аялгалары. 19.00 — «Кино аян-чоруктарының клуву». 20.00 — «Анна Герман. Салым-чол болгаш ырылар». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Эрте-бурунгунуң уран-шеверлери». Документалдыг телефильм. 21.55 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Трактор». 23.15 — 23.45 — Футбол дугайында допчузу-биле. Оон соонда — телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — ССРЭ-ниң улустуң Күрүнениң үлегерлиг ансамблиниң концерти. 15.00 — «Тиилекчилер» Фронтучу өннүктерниң клуву. 16.30 — «Сээн-биле мен» Фильм-концерт. 16.45 Мультфильмнер: «Василиса Микулишна», «Кайгамчыктыг Василиса». 17.20 — «Амыдыралга хынаттынган барымдаалар». Эртем-тайылбырлыг фильм. 17.35 — «Мээң чалыы назыным». Очерк. ВЛКСМ-ниң XIX съездизиниң делегады, «Кызыл чечек» фестивальдың лауреады Т. Гверцителиниң дугайында дамчыдылга. 18.10 — «Революциядан төрүттүнгени» деп уран-чечен телефильм. 2-ги фильм — «Халдаашкын». 19.30 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Хуулгаазынныг экран». 20.15 — «Мексикан чечен чугаалар». Телеочерк. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.10 — «Мээң чеди оглум...» Уран-чечен фильм.

ШООДУП-ДАА, КИЖИЗИДИП-ДАА...

Москва чурттуг чурукчу-карикатурист Югославияга, Болгарияга, Польшага, Италияга, Японияга болган делегей конкурстарының лауреады Сергей Тюник канчап карикатурист апарганының дугайында айтырарга, мынча деп харыылаар:

— Чажымдан чуруп эгелээн мен. Шоодуглуг чурукче сонуургалдыг көөрүм школачы апаргаш, сагыш салып эгеледим. Кижилер үнүннүг [illegible] чүүлдер эскерип кааш, ону дораан-на чуруй бээр турдум. Өөрүмнүң катсы-иткизи аажок бөрге, таалаарым медээжок. Кандыг-бир чурук дуй боот башкының холунче киргеш, ону безин каттыртылтарга, аажок сеткилим ханар чораан. Чамдыкта ындыг чуруктар дээш хемчег-даа чүъктеп чораан мен ийин, ынчалза-даа мээң сонуургалымны өскерер күш тывылбаан.

Школага-даа, шеригге-даа, дээди өөредилге черинге-даа хана солуннар үндүрүлгезинге киржип келген мен. Москваның пөс-таавы институдунуң сөөлгү курузунга (уран чурулга факультединге өөренип турган мен) тургаш, шоодуглуг чуруктарымны парлалгага бээр деп диттигипкен мен. Ынчан «Литературная газета» солуннуң шоодуг болгаш дилээшкин сонунче чурук чоруткаанымны утпаан мен. Чедип келинер, силерниң ажылыңар багай эвес-тир, таныжып алыылыңар дээн чагаа чоридупканнар. Шак ынчаар баштайгы чуруктарымны парлааннар, оон ыйи дугаарын... Оон улаштыр-даа аныяктарның «Смена» журналга база мээң чуруктарым көстүп келген. Оон-на эгелээн чүве ийин.

— Силерниң шоодуглуг чуруктарыңарның маадыры кайнаар төрүттүнүп келирил?

— Анаа-ла. Чуруп-ла, чуруп-ла турар мен. Ол бодунуң көстүп келир. Улуг туралыг кижи чурааш, ону бир-ле чүвеге таварыштырыптар мен, [illegible] маадырым элдептиг [illegible]. Каттырынчыг чүүлдердээ, бир-ле чүвениң шоодуу-даа көстүп келир. Амыдыралда [illegible] илдигер.

— Шоодуглуг чурукта силерниң ынак темаңар бар бе?

— Ындыг темалар [illegible]

— [illegible] чүнү эң кол деп санаар силер?

— Улустуң баштак чорууң сайзырадыры. Эки сеткилге өөредир кол чүүлдер ол. Шоодуглуг чүгле четпестерни чайладырынга эвес, амыдыралдың янзы-бүрү бергелерин ажып эртеринге база дузалаар болдур ийин.

— Силерниң планнарыңар чүл?

— Планнар-ла хөй. Уруглар «Весёлые картинки» журналында кол чурукчу болуп ажылдавышаан, рекламалар парлаар черлерге номнар чуруктары база чурут берип турар мен. Оон ангыда хензиг бейлер театрында Сухово-Кобылинниң шиизин ёзугаар «Херек» деп шииниң чуруктарын база кылып турар мен. «Московский рабочий» деп ном үндүрер черниң, Гогольдуң «Өлүг сүнезиннеринге» база чуруктар чурудум. Ажыл-ла хөй...

Михаил БАРАНОВ

(ПМА).

ЗОНА МАРГЫЛДААЗЫ

Бистиң республиканың найысылалында Сибирь зоназының бирги чер дээш хостуг хүреш маргылдаазы эрткен пятницада Кызылдың «Херел» [illegible] эгелээн.

Мында Красноярск, Алтай крайларның, Новосибирск, Кемерово, Иркутск областарның болгаш Тыва АССР-ниң шилиндек командалары киржип турарлар. Ук маргылдаага киржип турар 57 мөгениң 5-и делегейниң спорт мастерлери, оларның аразында бир кижи спорттуң алдарлыг мастери, 28 мастерлер болгаш арткан мастерге кандидаттар.

Бо эртип турар маргылдаа чедиг онзагай. Чүге дизе, ол ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан болгаш мында бистиң чурттувустуң спорттуң ат-алдаарын делегейге камгалажып чораан алдарлыг мөгелер бар. Оларның бирээзи — Виктор Алексеев. 1982 чылда Европаның бирги чер дээш оюннарга ол бодунуң деңзизинге чемпионнааш, делегей кубогун чаалап алган. Ол ышкаш Европа чемпиону Владимир Ботия, Азат Фарукшин, Владимир Мотесян болгаш ылыкчылар Иван, Александр Петухов база бар. Бистиң республикадан РСФСР-ниң «Спартак» ниитилелиниң чемпиону, спорт мастери Александр Доржу, Анатолий Кара-Сал дээш оон-даа өскелерниң хүрежирин көрүп болур.

Маргылдааның баштайгы хүнүнде деңзилер аайы-биле А. Доржу, А. Кара-Сал, В. Алексеев, В. Ботия, В. Мотесян олар чедиишкинниг хүрешкеннер.

(Бистиң корр.).

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ФОТОДЕЛГЕЛГЕЗИНДЕ

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга тураскааткан фотоделгелгени эрттирер талазы-биле оргкомитеттиң хуралы болуп эрткен. Ону бо чылдың декабрь 10-да ажыдаарын шиитпирлээн.

Фотоделгелгеге өңнүг чуруктарны 18x24, а өң чогун — 30x40 сантиметр хемчээлден улуг эвести хүлээп алыр. Оон жанрлары болгаш кылганы янзы-бүрү болур. Чурук бүрүзүнүң артында талазынга авторнуң фамилиязын, бажыңның адрезин, чуруктуң адын албан айтыр.

Районнарда чурттап турар фотога хандыкшылдыгларлардан негативтерни база алыр, оларны делгелге соонда ээлеринге эгидер.

Чуруктарны даараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, 3. «Шын» солуннуң редакциязы. «Фотоделгелгеге» деп чагаа хавының даштынга бижиир. Ону декабрь 1-ге чедир хүлээп алыр.

АГААР

Бөгүн республикага кожуп турар булуттаар, чамдык черлерге бораннаар. Соңгу-барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 4—9, чамдык районнарга 12—17 градус соок.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас. Хат кошкак. Агаар дүне 23—25, хүндүс 10—12 градус соок.

ЕВРОПА ЧЕМПИОНАДЫНДА

БЕРН. Европа чемпионазының оюннарынга Швейцарияның командазы Шотландияның футболистерин 2:0 санга ушканнар. Оон ангыда Бельгияның болгаш ГДР-ниң командалары база киржип турар. Ийи санны алгаш бельгийжилер маргылдааны болгаай бергеннер.

САЛОНИКИ. Грецияның шилиндек командазы Англияның футболистеринге 0:3 санга уттурганнар.

СОФИЯ. Дөрткү бөлүктүң оюннарынга Болгарияның футболистери Югославияның командазынга 0:1 санга уттурган. Ол бөлүкте үш ужуралгаш шуптузун ойнап алгаш, Норвегияның командазы мурнунда чоруп турар.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Кызылдың педагогика институдунуң белеткел салбыры 1982-83 өөредилге чылынга хүлээп алыышкын дугайында бildириишкиннерни бо чылдың ноябрь 23-ке чедир хүлээп алырын чарлап турар.

Ректорнуң адынга бildириишкинге кожар документилер:

1. Ортумак билиг дугайында документ (бодү-биле).
2. Күш-ажыл дептериниң хоолгазы.
3. Ажылдап турар черинден чоруткан бижик болгаш характеристика.
4. № 286 майыктың эмчи шинчилгези.
5. 3x4 см. хемчээлдиг 8 фото-чурук.

Институтка өөрениринин күзээннер үлетпүр бүдүрүлге черлеринге, совхозка, транспорт, харылзаа, херегленкчилер кооперациязының бүдүрүлгелеринге-даа бир чылдан эвээш эвес үеде ажылдаан стажтыг болур, ужурлуг.

Ол ышкаш ийи чылдан эвээш эвес үе шериг иштинде ажылдаан стажтыг улуг пионер вожатыйларын болгаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден халашкан кижилерни база хүлээп алыр.

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының белеткел салбыры 1982-83 өөредилге чылында үндезин националдыг дыңнакчыларны хүлээп ап турар.

Дооскан ортумак билиглиг ажылчыннардан болгаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлениинден халашканнар дап аңаа өөренирин күзээн кижилерни белеткел салбырынга хүлээп алыр.

Ажылдап турган кирер дээн кижилер сөөлгү ажылдаан черинге декабрь 1-ге чедир бир чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг болур ужурлуг.

Белеткел салбыры Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының даараазында мергежилдерге өөрениир-биле дыңнакчыларны хүлээп алыр: **автомобиль транспортунуң ажылгаары; үлетпүр болгаш хамааты тудуглар.**

Белеткел салбырының дыңнакчыларын 40 рубль хемчээлдиг стипендия-биле хандырар. Чурттаар чер чок кижилерге общежитие бээр. Белеткел салбырын чедиишкинниг дооскан болгаш шылгалдаларны эки дужааган дыңнакчыларны институттуң бирги курузунга кирериниң экзаменин чокка хүлээп алыр.

Документилерни ноябрь 25-ке чедир дараазында адресче хүлээп ап турар: Кызыл хоорайның Рабочая кудумчузунуң № 4 бажыңы, белеткел салбыры. Салбырга кирериниң шиитпирлээри — ноябрь 25—26. Өөредилге декабрь 1-де эгелээр.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлениинден халашкан кижилер документилерни январь 15-ке чедир киирип болур.

Директорнуң адынга бildириишкинге кожар чүүлдер: ортумак билиг дугайында документ (бодуу), өөредип чоруткан бижик, алды фото-чурук (3x4 см хемчээлдиг) № 286 майык ёзугаар эмчи шинчилгези, Күш-ажыл дептериниң хоолгазы.

Тываның туризм болгаш экскурсия талазы-биле область чөвүлели агаар-биле аян-чорук кылыр күзелдиг кижилерни дараазында маршруттарже чалап тур:

— Москваже — ноябрь 23-тен 27-ге чедир, путёвка өртээ—200 рубль;

— Ортаакы Азияже — ноябрь 29-тан декабрь 10-га чедир, путёвка өртээ — 283 рубль.

Орук хөлезини, чиир чеминиң болгаш чурттаар чериниң өртээ, экскурсия хандырылга путёвка өртээнге кирген.

Айтырар адрези: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 1, «Мөңгүлек» гостиница, 103 дугаарлыг кабинет. Телефону 2-51-76.

12 хардан өрү назылыг үндезин национал сургуулдарны Тываның Күрүне филармониязының чанында улустуң цирк бөлүүнге хүлээп алыышкынны чорудуп турарын филармонияның администрациязы дыңнадып тур.

Аңаа кирерин күзээннер бо чылдың декабрь 1-де эртенгиниң 10 шакта филармонияга келир.

ДОСААФ-тың Кызылда каттышкан техниктиг школазы машинакчы-секретарьлар курузунга өөренирин күзээн кижилерни чалап турар. Курска 8—10 класс билиглиг кижилерни хүлээп алыр. Өөредилге хуусаазы 3 ай. Кичээл 1982 чылдың декабрь 1-де эгелээр.

Школаның турар чери: Кызыл хоорайның Интернационал кудумчузунуң № 40 бажыңы, телефон № 2-25-28.

Кызылдың аъш-чем садыының магазиннеринге ажылдаары-биле:

САДЫГЖЫЛАРНЫ БОЛГАШ КАССИРЛЕРНИ

чалап турар.

АДРЕЗИ: Октябрь кудумчузунуң № 29 бажыңы, № 4 азы 11 кабинеттерге ажыл шагында кээп болур.

Тываның күрүне филармониязы эстрада-цирк бөлүүнүң оркестринге ажылдаары-биле гитара, баян, орган ойнаар кижилерни болгаш ударниктерни чалап турар.

ФИЛАРМОНИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Щетинкин-Кравченко кудумчузунуң № 58 бажыңы, телефоннар №№ 2-46-02, 2-55-69.

КИНО

НОЯБРЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Адырлыышкын» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Гуго бегемот» 9.30, «Шокар рейс» 11.00, 12.50, «Специальнозунга хыналда ажылы» 14.50, 16.30, 18.20, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кино чыындызы» 10.30, «Жандарм болгаш өске бомбурзек чурттуглар» 12.00, 16.00, 20.00, «Какпа» 14.00, 18.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чараш кыс болгаш араатан» 12.30, «Берге роль» 14.10, 17.00 шактарда.

НОЯБРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Хууда чуртталга» 9.30, 11.30, 13.30, 16.30, 18.30, 20.30, «Бистиң республика дугайында сөс» 15.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «№ 33 сылдысчыгаш» 9.30, «Дөрт салгакчы» 10.50, 13.30, 15.30, «Адырлыышкын» 17.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кинг-конг гриппи» 15.30, 17.20, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хек-даваннар болгаш эдельвейстер» 18.30, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000 Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыы № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-43, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1957

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажыы № 1). ТС—01006.

Бүгү чурттарның пролетарийлери каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 270 (12060) | 1982 чылдың ноябрь 23, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

СЭКП Төп Комитединиң ээлчеглиг Пленуму дүүн, ноябрь 22-де болуп эрткен. 1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының база ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдериниң дугайында айтырыгны анаа чугаалашкан. СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары Ю. В. Андропов Пленумга делгеренгей чүве чугаалаан.

Чугаалашкан айтырыглар талазы-биле доктаал хүлээп алган.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

СЭКП Төп Комитединиң ээлчеглиг Пленуму 1982 чылдың **ноябрь 22-де болган.**

«1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында» ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрплан даргазы эш Н. К. Байбаковтуң болгаш «1983 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында» ССРЭ-ниң саң министри эш В. Ф. Гарбузовтуң илеткелдерин Пленум дыңнаан.

Илеткел талазы-биле санал бергеннер: эштер В. В. Гришин — СЭКП Москва хооркомунуң бирги секретары, Г. В. Романов — СЭКП Ленинград обкомунуң бирги секретары, Э. А. Шеварднадзе — Грузияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары, А. П. Ляшко — Украин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, Г. С. Золотухин — ССРЭ-ниң белеткелдер министри, Г. П. Богомяков — СЭКП Тюмень обкомунуң бирги секретары, Н. В. Переверзева — Ростов областа «Ленинниң оруу» колхозтуң звено удуртукчузу-комбайнери, В. П. Демиденко — Казахстанның Компартиязының Кустанай обкомунуң бирги секретары, Г. П. Лоцманова — электроннуг санаалга машиналарының Казань заводунуң эптекчи ажылчыны, Л. Г. Клецков — Белоруссияның Компартиязының Гродно обкомунуң бирги секретары, Б. В. Бакин — ССРЭ-ниң монтаж болгаш специализастаан тудуг ажылдарының министри.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов Пленумга делгереңгей чүве чугаалаан. Ооң чугаазын парлалгага парлаар.

Чугаалашкан айтырыглар талазы-биле доктаалды СЭКП ТК-ның Пленуму бир үн-биле хүлээп алган. Доктаалды парлалгага парлаар.

СЭКП ТК-ның Пленуму организастыг айтырыгларны чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидаттан кежигүнү кылдыр эш Г. А. Алиевти ТК-ның Пленуму шилчиткен.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнүң болгаш СЭКП ТК-ның секретарының хүлээлгелеринден эш А. П. Кириленкону кадыкшылының байдалын барымдаалааш база хууда дилээнин ёзугаар ТК-ның Пленуму хостаан. Партияның чер-черде органнарынга болгаш СЭКП Төп Комитединге эш А. П. Кириленконуң хөй чылдарда идепкейлиг ажылдааның, партияның болгаш чурттуң мурнунга ооң ачы-хавыяаларын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов демдеглээн.

СЭКП ТК-ның секретарынга эш Н. И. Рыжковту ТК-ның Пленуму соңгаан.

Эштер В. С. Алхимовту — ССРЭ-ниң Күрбанкызының даргазын, В. С. Макаренкону — Украинаның Компартиязының Крым обкомунуң бирги секретарын, Н. В. Переверзеваны — Ростов областа «Ленинниң оруу» колхозтуң звено удуртукчузу-комбайнери СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидаттардан кежигүннери кылдыр ТК-ның Пленуму шилчиткен.

«Леонид Ильич Брежневтиң тураскаалын мөңгежидер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын ТК-ның Пленуму чүүлдүг деп көрген. Доктаалды парлалгага парлаар.

Пленум ажылын ооң-биле дооскан.

1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының, ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдериниң дугайында СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ПЛЕНУМУНУҢ ДОКТААЛЫ

1. 1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдерин колдуунда чүүлдүг деп санаар.

Айыткан төлевилелдерни ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чугаалажып көөрүнге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели киирер.

2. Иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле партияның XXVI съездизиниң ажылдап кылган угланыышкынын амыдыралга боттандырар, коммунистиг тургузуушкунунуң сорулгаларын күүседир талазы-биле СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң практиктиг ажыл-чорудулгазын бүрүн болгаш долузу-биле чүүлдүг деп көөр.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң СЭКП ТК-ның Пленумунга чугаазынга айыткан чүүлдерни болгаш түңнелдерни чүүлдүг деп санаар болгаш бүгү партия организацияларының ажыл-чорудулгазының үндезини болдурар.

Эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-лары, партияның крайкомнары, обкомнары, округкомнары, хоорскомнары болгаш райкомнары, партия организациялары, совет, профэвилел болгаш комсомол организациялары, министерстволар болгаш ведомстволар ажыл-агыйжы-политиктиг ээлчеглиг сорулгаларны күүседиринче, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн улам ыңай быжыглаарынче угланган организастыг болгаш масса-политиктиг ажылды калбартыр; бо чылдың даалгаларын чедиишкинниг доозарынга, 1983 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планын доллдур болгаш ажыр күүседиринге эргежок чугула хемчеглерни алыр ужурлуг.

1983 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планын чедиишкинниг күүседири ниитизи-биле беш чылга онза чугула ужур-дузалыг болурун ТК-ның Пленуму демдеглевишаан, партияның XXVI съездизиниң көдүргени эң чугула сорулганы боттандырарынче — ниитилел бүдүрүлгезин интенсификастаарын күштелдиреринче болгаш улус ажыл-агыйының ажыктыын бедидеринче бүгү күжениишкиннерни угландырарының эргежок чугулазынче партия, совет, ажыл-агый болгаш өске-даа организацияларның, күш-ажылчы коллективтерниң кичээнгейин угландырып тур. Бар аргаларны ажыл-агыйжы ажыл-чорудулганы экижидеринге, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге, улус ажыл-агыйының бүгү звеноларынга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүреринге, продукцияны кылып үндүрерин көвүдедиринге болгаш ооң шынарын бедидеринге эң улуг хемчээлге ажыглаар. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга капитал тудугну дыка экижидеринче онза кичээнгейин салыр, одаар чүүлдү, чиг эътти, металлды болгаш өске-даа материалдарны, саң-хөө болгаш күш-ажылчы курлавырларны чарыгдаарының нормаларын сагыыр талазы-биле чогуур хемчеглерни боттандырар. Экономиканы планнаарын болгаш эргелеп башкарарын улам ыңай экижидер, ажыл-агыйны чорударының стилин болгаш методтарын сайзырангайжыдар талазы-биле ажылдың деңнелин бедидерин эң чугула сорулга кылдыр санаар.

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин күүседиринче, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырарынче, одалга-энергетика комплекизин планныг хөгжүдериинче, совет кижилерниң амыдыралының материалдыг болгаш культура деңнелин улам ыңай бедидеринче бирги чергениң кичээнгейин салдынган турар ужурлуг.

Ооң-биле холбаштыр бүдүрүлгениң участок бүрүзүнге, эргелеп башкарарының бүгү-ле адырларынга күрүне, күш-ажылчы болгаш күүсекчи сагылга-чурумну быжыглаарын, ажылга организастыг болгаш ажыл-херекчи чорукту бедидерин, үлетпүрге, көдээ ажыл-агыйга, тудугга, транспортка болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларынга социалистиг чарышты калбак нептередирин, экономиктиг хөгжүлдениң интенсивтиг факторларын, бар курлавырларны улам долу ажыглаарын, курлавырларның бүгү хевирлерин камнаарын, шынар көргүзүглерин экижидерин, эвээш чарыгдалдарны үндүрүп тургаш, эң бедик алыс түңнелдерни чедип алырын чугула ужур-дузалыг кылдыр көөр ужурлуг. Эртемниң, техниканың чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы бүдүрүлгеге чүткүлдүг нептередир. Хүлээп алдынган шиитпирлерни күүседир дээш шыңгыы контрольду хандырар.

Даштыкы экономиктиг харылзааларның ажыктыын бедидер, ынчангаш бирги ээлчегде социалистиг чурттар-биле кады ажылдажылганы калбартыр болгаш ханыладыр.

3. Бистиң хөй националдыг социалистиг Төрээн чуртувустуң Коммунистиг партияны долгандыр сырый каттышкан ажылчыннары, колхозчулары, интеллигенциязы, бүгү ажылчы чоннары ССР Эвилелиниң тургустунганының алдан чылы оюн төлептиг уткуп, 1983 чылды ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглеп, коммунизмче ленинчи оруктан чурттуң улам ыңайгы чедиишкинниг бурунгаарлаашкынын хандырар дээрзинге СЭКП Төп Комитединиң Пленуму быжыг бүзүрелин илергейлеп тур.

1982 чылдың ноябрь 22-де СЭКП ТК-ның Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. АНДРОПОВТУҢ чугаазы

Эштер!

Беш чылдың ээлчеглиг дараазында чылының планының болгаш бюджединиң төлевилелдерин чугаалажып көөрүн доозуп турар-дыр бис. Политбюрога демдеглеттинген чамдык боттуг саналдарны бистиң киирген [illegible] висте барымдаалап көрген. Бөгүн киирген саналдарны план күүселдезиниң үезинде Министрлер Чөвүлели барымдаалап көөр апаар деп бодайлыр мен.

Пленумга санал берген эштерниң чугаалааның ёзугаар алырга, бистиң бодалывыс чаңгыс аай-дыр — планның болгаш бюджеттиң төлевилелдери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айтыышкыннарынга ниитизи-биле дүгжүп турар болгаш оларны чүүлдүг деп санап көөрзе чогуур-дур.

План төлевилелинге хамаарыштыр кандыг кол чүүлдер барыл? Экономика хөгжүлдезиниң темпилерин дүргедедири, национал орулганың, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый продукциязының немей өзүлдезиниң ниити хемчээлдериниң, үүрмектеп садар бараан саарылгазының хемчээлин көвүдедирин көрдүнген. Улус ажыл-агыйының ажыктыын бедидер талазы-биле ажылды үргүлчүлээрин айыткан — бедик даалгалар материалдыг болгаш күш-ажылдың эвээш чарыгдалдары-биле күүсеттинген турар ужурлуг.

Ажылчы чоннарның чаагай байдалын бедидеринче партияның угланыышкынын төлевилелде айытканын онзалап демдеглээри чугула. «Б» бөлүктүң адырларының колдадыр өзүлдезин, чоннуң хереглел барааннарын бүдүрүп ү[illegible] турар. Агроүлетпүр комплекизин улам ыңай хөгжүдеринге материалдыг болгаш саң-хөөнүң дыка хөй курлавырларын тускайлап турар. Чоннуң боттуг орулгалары моон соңгаар-даа улам өзер. Чурттаалга тудуунуң хемчээли беш чылдың даалгаларынга база дүгжүп турар.

Ынчангаш совет кижи дугайында, ооң күш-ажылының болгаш амыдырал-чурттаалгазының байдалдарының, ооң угаан-бодал хөгжүлдезиниң дугайында сагыш салыышкын партияның эң чугула программалыг айтыышкыны болуп хевээр артып турарын план төлевилели бадыткап турар-дыр.

Камгалалдың херегледдериниң мурнукузун ышкаш, база чогуур хемчээлге барымдаалап көрген. Армияга болгаш флотка эргежок чугула чүүлдерниң бүгүзүн, ылаңгыя делегейниң амгы байдалында, албан чугула херек деп Политбюро санап келген болгаш санап-даа турар.

Улус ажыл-агыйының болгаш социал-культура хөгжүлдезин акша-хөреңгилер-биле бюджет төлевилели хандырып турар.

Эштер! Партия Төп Комитединиң амгы Пленуму он бирги беш чылдың планнарын боттандырар дээш демиселдиң чугула үе-чадазында — ооң үшкү, өзек чылының бүдүүшкүнге болуп турар-дыр. Эзин эвести кылган бис. Ынчалзажок мурнувуста — берге-даа, күжениишкинниг-даа ажыл турупу турар.

Чамдык эң чугула көргүзүглер талазы-биле планныг даалгалар беш чылдың баштайгы ийи чылдарында күүсеттинмээн фактыже силерниң кичээнгейиңерни онзалап угландырар бодаан мен. Ол чорук бөгүн чугаалажып көрүп турар бо төлевилеливиске чугаажок салдарлыг болган, ниитизи-биле беш чылды күүседиринге база салдарлыг болур.

Леонид Ильич Брежневтиң сөөлгү чугааларын. ТК-ның хөгжүлдениң Политбюрозунга экономиктиг айтырыгларның талазы-биле ооң киирген бижиктерин Төп Комитеттиң кежигүннери билир болгай. Айтырыг мынчаар тургустунган: эртемге үндезилеттинген экономиктиг политиканы партияның съездилеринге болгаш ТК-ның Пленумнарынга ажылдап кылган бис, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринче, ону интенсификастаарынче угланыышкыны айытнаан бис. Ынчалзажок бистиң ажыл-агыйывысты ол оруктарже шилчидери, ажыктыг чорукче эргилиишкин амдаа оожум боттанып турар.

Экономиканың ажыктыг чоруунуң кол көргүзүү — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң темпизи сеткилге ам-даа четпейн турар. Чиг-эт болгаш болбаазырадып кылыр адырларның хөгжүлдезинде сырый харылзаа чок чоруктуң айтырыы хевээр артып турар. Продукцияны бүдүреринге хөй материалды чарыгдаары херек кырында кызырылбайн турар.

Планнар мурнуку хевээр улуг чарыгдалдарның болгаш бүдүрүлге карылгаларының күсели-биле күүсеттинип турар. Экономика камналгалыг болур ужурлуг деп Леонид Ильичиниң мерген угааның сөстерин күзелдиг-биле дагынавышаан, ол сорулганы шиитпирлээринге херек кырында эвээш чүүлдерни кылып турар ындыг ажыл-агый удуртукчулары ам-даа эвээш эвес.

Эрги чүүлдерниң ээнии, оларга чанчыккаңы ам-даа күштүг болуп турар ышкажтыр. А чамдык кижилер ажыл-херектиң канчаар башкарарын билбес болуп турар магат чок. Ындыг эштерге кандыг дуза чедирерин негеттинип турарын бодап көөрү эргежок чугула. Кол чүүл — экономиканы удуртурунуң — эргелеп башкарылганың, планнаашкынның болгаш ажыл-агый механизминиң бүгү адырларын сайзырангайжыдар талазы-биле ажылды дүргедедири-дир.

Шынарлыг, бүдүрүкчүлүг күш-ажылга, инициативага, тывынгыр чорукка идиг бээр экономиктиг болгаш организастыг — ындыг байдалдарны тургузары эргежок чугула. Ынчаарга багай ажылдааны, ажыл кылбааны, харыысалга чок болганы ажылдакчыларның материалдыг макталынга, албан-дужаалынга болгаш моральдыг авторитединге эң-не дорт болгаш чайлаш чок салдарлыг болур ужурлуг.

Күрүнениң ниити, бүгү чоннуң эрге-ажыктарын барымдаалаары дээш харыысалганы күштелдирери, ведомствонуң болгаш тус черниң кызыы эрге-ажыктарын хараар чоруктарны шиитпирлиг когун үзе үзүткаары эргежок чугула. Мурнуку шиитпирлер күүсеттингенде азы чаа байдалдар тургустунуп келгенде, чүге ынчаарга кандыг-даа айтырыг талазы-биле чаа шиитпирни ам хүлээп алыры, дүрүм болдурар херек. Партияның, күрүнениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кандыг-даа үрээшкиннеринге удур шиитпирлиг демиселди чорудары чугула. Бо талазы-биле партия болгаш профэвилел орга-

(Төнчүзү 2-ги арында).

Леонид Ильич Брежневтиң тураскаалын мөңгежидер дугайында

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы

Ленинниң Улуг херээниң шынчы уламчылакчызы, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы, тайбың болгаш коммунизм дээш чалбыыштыг демиселчи Леонид Ильич Брежневтиң төөгүлүг ачы-хавыяазын өөренип көргеш, ооң тураскаалын мөңгежидер сорулга-биле СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаадыры болза:

1. Эде адаар:

Набережные Челны хоорайны Брежнев хоорай кылдыр;

Москва хоорайның Черемушки районун Брежнев районну кылдыр;

Днепродзержинск хоорайның Завод районун Брежнев районну кылдыр.

2. Л. И. Брежневтиң адын тыпсыр:

Осколдуң металлургия заводунга;

«Южный машина тудуушкун заводу» бүдүрүлге каттыжышкынынга;

Новороссийскиниң цемент комбинадынга;

атомнуг энергетиканың машина тудуушкунунуң Волгодонда «Атоммаш» бүдүрүлге каттыжышкынынга;

Нурек ГЭС-ке, Таджик ССР.

Кустанай областың Целинный совхозунга;

Молдав ССР-ниң Оргеев районунуң «Вяпапоуэ» колхозунга;

Днепропетровскиниң Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг металлургия институдунга;

Звездный хоорайга (Москва область);

атомнуг «Арктика» ледоколга;

Камгалал министерствозунуң дээди шериг училищезинге;

Л. И. Брежневтиң шериг албаны эрттирип турганы ооредилгениң танк дивизиязынга;

Днепродзержинскиниң № 1 ортумак школазынга;

Москва, Ленинград, Киев, Алма-Ата болгаш Днепропетровск хоорайларда бир-бир чаа хоорай шөлдерин[illegible];

Шериг-Далай Флодунуң курабльинге;

далайның пассажир судназынга.

3. Ломоносов аттыг МКУ-нуң, Днепропетровскиниң Л. И. Брежнев аттыг металлургия институдунуң болгаш Днепродзержинскиниң Арсеничев аттыг индустриалдыг институдунуң студентилеринге Л. И. Брежнев аттыг 12 стипендияны доктаадыр.

4. Л. И. Брежневтиң ажылдап турганы Днепрниң Дзержинский аттыг металлургия заводунга, ооң өөренип турганы Днепродзержинскиниң Арсеничев аттыг индустриалдыг институдунуң бажыңынга болгаш Москва хоорайның Кутузов проспектизинде ооң чурттап турганы № 26 бажыңга мемориалдыг тураскаал самбыраларын [illegible].

5. Кызыл Шөлде Кремль ханазының чанында Л. И. Брежневтиң хөрү[illegible] [illegible]рек тураскаалын тур[illegible].

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. АНДРОПОВТУҢ чугаазы

[illegible]

Партияның болгаш чонунуң чаңгыс эвин быжыглаары, улуг Ленинниң чагыглары-биле эдерери — бистиң келир үеги бүгү тиилелгелеривистиң магадылалы ында!

(Эт Ю. В. Андроповтуң чугаазын адып чаңнап [illegible] хөй удаа үзе кирип турган).

СЭКП-НИҢ ТӨП РЕВИЗИЯ КОМИССИЯЗЫНДА

[illegible] 22-де СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының хуралы болган.

1982 чылда СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының ажыл-чорудулгазының дугайында комиссияның даргазы Г. Ф. Сизовтуң дыңнадыын хурал дыңнаан. СЭКП-ниң [illegible] Уставынга үндезилээш, кол кичээнгейни партияның төп органнарынга херектерниң эртип турарының дүргениң болгаш шынның, СЭКП Төп Комитединиң кассаларын болгаш бүдүрүлгелерин ревизияларының айтырыгла[illegible] [illegible] демдеглээн. Чер-чериниң партия организацияларының ревизия комиссияларының ажылынга дуза чедирерде СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының ажылынга дыка улуг черни ээлеп келген.

Акы-дуңмалышкы коммунистиг [illegible] ажылдың [illegible] хары-биле ажыл дуржулгазын солчуруп СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязы уламчылаан.

1983 чылда СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының ажылының планын хуралга көрген болгаш бадылаан.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Республиканың социалистиг чарыжының тиилекчизи — Тываның электри четкилериниң коллективи социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турар. Электри энергиязын ажыдадып үндүрериниң он айлар планын хуусаа бетинде, октябрь 9-та күүсеткен. Чылыг бээриниң [illegible] [illegible] холуксуз арте боттандырган. Бо чылын пландан ажыр бүдүрген продукция 91 муң рубль четкен.

К. МААДЫ.

Чамдык районнарның, дыка хөй совхозтарның коллективтери партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин ажыглаларга боттандырар болгаш ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка кирипкеш, малдың чем баазазын быжыглаарынга, мал чемнерин белеткээр талазы-биле планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге чамдык эки түңнелдерни чедип алганын СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому демдеглээн.

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

МАЛ ЧЕМИН НЕМЕЙ КУРЛАВЫРЛААР

Республиканың [illegible] ... белеткээр талазы-биле 29 совхоз планның онаалдаларын күүсеткен.

Республиканың мал чемнерин белеткээриниң хемчээлдерин улгаттырарынга эң улуг улуг-хуузу Чөөн-Хемчик, Кызыл, Тес-Хем районнарының ажылчы чоннары. Жданов аттыг, «Х Улуг Хурал», «Кызыл-Тук», «40 Шынаа» совхозтарның база өске-даа чамдык районнарның болгаш ажыл-агыйларның мал чемнерин белеткекчилери кирген.

[illegible]

Районнардан:

— барымы талазы-биле [illegible] — Чөөн-Хемчик районну;

— [illegible] Кызыл районну;

Ажыл-агыйлардан:

— барымы талазы-биле [illegible] Жданов аттыг совхозту;

— [illegible] «Х Улуг Хурал» совхозту;

— [illegible] «Кызыл-Тук» совхозту.

[illegible]

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕН-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Чечек Салчаковна Комбу — чуртталга-коммунал ажылдарының эргелелиниң тускай дуза чедирер бюрозунуң садыгжызы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Валентина Сергеевна Сат — Тываның күрүне филармониязының костюмери.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Мария Ховалыговна Амыдак — өг-бүле ээзи.

Борбаа Коюнооловна Монгуш — Кызылдың педиститудунуң медпунктузунуң фельдшери.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Балчитмаа Шиниковна Сарыг-оол — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Маячимаа Успуновна Ооржак — Кызыл-Мажалык суурда өг-бүле ээзи.

Надежда Серживеевна Хомушку — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Татьяна Кунгаевна Балдан — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Кунзенмаа Мыртыковна Монгуш — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Чудурукпай Борбак-ооловна Иргит — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Александра Салчаковна Монгуш — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.

Зинаида Куржаповна Монгуш — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Сарыглар Бораевна Мартыс-оол — «Алдан Маадыр» совхозтуң саанчызы.

Даныы Ковчуковна Ховалыг — «Алдан Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Клара Сагдыевна Монгуш — Ишкин суурда почтальон.

Севил Балыковна Оннар — Кызыл-Тайга суурда өг-бүле ээзи.

Анастасия Серемаевна Ооржак — Ишкинде уруглар садының няньязы.

Кама Сундукайовна Сат — «Большевик» совхозта уруглар садының няньязы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Александра Доржуевна Куулар — «Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Окчаа Салчаковна Куулар — Шеми ортумак школазының башкызы.

Бичиивей Доржуевна Түлүш — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Мая Кок-ооловна Монгуш — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Чечек Матпатовна Ондар — Ишкинде уруглар садының эргелекчизи.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Зоя Биче-ооловна Салчак — «Ленинчи орук» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Татьяна Георгиевна Лопсан — «Ленинчи орук» совхозтуң ажылчыны.

Зинаида Колбак-ооловна Салчак — «Ленинчи орук» совхозтуң ажылчыны.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Барыимаа Ивановна Ооржак — «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Мария Седиповна Салчак — «Кара-Хаак» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Коппуй Дажы-Сереповна Седип — «Тинделге» совхозтуң ажылчыны.

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Анай Сундуйовна Доржу — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Өшкү-Саар Хертековна Хойлаарак — Мугур-Аксы ортумак школазының башкызы.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Анай Очуровна Куулар — Мугур-Аксы ортумак школазының ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Шой Тасовна Тас — «Малчын» совхозтуң ажылчыны.

Кушкаш Седеновна Хомушку — «Малчын» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Дарыймаа Тас-Караевна Донгак — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Мария Мергеновна Сераа — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Фаина Кызыл-ооловна Сюрюнмаа — Кызыл-Хая суурда участок эмнелгезиниң фельдшери.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Анчымаа Анаи-ооловна Ондар — Барбектиң культура ажыктыг директору.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Вера Ховалыговна Сундуй — «Улуг-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Онмаа Ховалыговна Доспан — Арыг-Бажы суурда өг-бүле ээзи.

Зоя Кыргысовна Мартыпоол — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Александра Монгушовна Базыр-оол — Ак-Туруг ортумак школазының техажылчыны.

Валентина Сатовна Балдан — Чаа-Хөлде өг-бүле ээзи.

Светлана Түлүшевна Капчын — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Күнзенмаа Ховалыговна Маскыр — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң саанчызы.

Чысымаа Дүлүшевна Норбу — Чаа-Хөл суурда өг-бүле ээзи.

Мария Кыргысовна Сундуй — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Вера Донгаковна Дагбалдай — Ак-Тал ортумак школазының башкызы.

Өлчей Ондаровна Кара-Сал — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң бызаа азыракчызы.

Раиса Довут-ооловна Суван-пут — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Александра Доладовна Балдан — Арыг-Бажы суурда өг-бүле ээзи.

Кестужпен Севеновна Дарвак — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Полина Кыргысовна Комбу — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Татьяна Түлүшевна Поскал — Чаа Чаа-Хөл ортумак школазының техажылчыны.

Валентина Базыр-Санааевна Саплакпаа — Чаа-Хөл суурда өг-бүле ээзи.

Вера Дилиновна Сандый — Чаа-Хөл суурда өг-бүле ээзи.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Намчалмаа Чыдаловна Далай — Эрзин суурда өг-бүле ээзи.

Норжумаа Шойжуновна Ламба — «Нарын» совхозтуң ажылчыны.

Анна Суллумовна Сагар — «Чаа орук» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1982 чылдың октябрь 25.

Үнелиг кештиг аңнарны хамаатыларның тударын хоруур дугайында

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Хоорайларның болгаш өске-даа чурттакчылыг черлерниң санитарлыг байдалын экижидери-биле, ол ышкаш үнелиг кештиг аңнарны чемгерери-биле аъш-чем продуктуларын салыглаар чорукту болдурбазы-биле РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

1. 1983 чылдың январь 1-ден эгелеп РСФСР-ниң девискээринде хамаатыларның кызыл болгаш ак диилгилерин, норкаларын болгаш өске-даа үнелиг аңнарны тударын, а ол ышкаш ол аңнарның кежин садар, орнаар чоруун хоруур.

2. Бо Чарлыктың негелделериниң хажытканы хамаатыларны административтиг харысаалгага онаар болгаш тээрбе беш-тен бежен рубль чедир түңнүг акшага торгавышаан, үнелиг кештиг аңнарын база оларның кежин хавырарын доктаадыр.

3. Бо Чарлыкта көрдүнген хемчеглерниң хажытканы херектерни улус депутаттарының район, хоорай, хоорайда район, суур, кодээ Советтериниң чанында административтиг комиссиялар, улус депутаттарының суур, кодээ Советтериниң күүсекчи комитеттери көөр.

Иштики херектер органының төлээлээн албан-дужаалдыг кижиниң доктааттынган чурум ёзугаар тургускан протоколу административтиг чурумну хажытканының көөрүнүң барымдаазы болур.

4. Бо Чарлыкты ажыглаарының чурумун тургузарын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге дагзыр.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва,
1982 чылдың ноябрь 19.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

БИРГИ ЧЕРГЕНИҢ СОРУЛГАЗЫ

Чер бөмбүрзээниң аңгы-аңгы булуңнарында миллион-миллион кижилер дайын кыжанышкынның уутказын дээш демиселде идепкейлиг киржип турарлар. Ол демиселдиң мурнуку одуруунда Совет Эвилели болгаш өске-даа социалистиг чурттар чоруп турар. Барыын чүктүң чурттарында дайынга удур шимчээшкинниң киржикчилериниң массалыг чыскаалдары «Ядролуг чепсекти эндере будуреринин соксадыр!», «ССРЭ-биле дугуржуру дээш!» — деп кыйгырыгларның адаа-биле эртип турар.

КНО-нуң Код Ассамблеязының сессиязында тайбың талазы-биле сөөлгү совет инициативаларын калбаа-биле деткип турар. Ол дээрге бистиң чуртувус болгаш ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглавас дугайында хүлээлгени алганы, ядролуг чепсектиң шенээрин долузу-биле хоруур болгаш оон-даа өске саналдар-дыр. ССРЭ-ниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның делегацияларының бирги политиктиг комитетке, боо-чепсекти дужурер талазы-биле комитетке «ядролуг чепсекти дужурериниң программазын ажылдап кылыр дугайында чугаалажыышкыннарже тонгаарладышкынның чоокка эгелээр кирерин сүме-лээр резолюция төлевилелин киирген».

Делегейниң бүгү чурттарының шериг чарыгладарынга ууут шыдашпайн турарын бо-тарып, ол айтырыгны шиитпирлээрин сонгаарладып болбазын бадыткаан турар-дыр. КНО-нуң специалистериниң санаашкыны-биле алырга, ол сумагаларга чылдың-на 600 млрд. доллар чарыгдаттынып турар. Ол каш-чар-даа ажык кой тыныыг акша-хөреңгиниң бээштиг бир кезии ядролуг чепсектиң курлавырларын улгаттырарынга ужуп турар. Ол чепсектиң бирээзиниң частыр кужу Хиросиманың кырынче октаан бомбадан бир миллион катап улуг боор турар. Каттышкан Штаттарда ядролуг чепсекти «кызыгаарлыг кыл-дыр азы «кезик чамдыызын» ажыглаарының дугайында күзелдиң ядролуг мөөңнелжиишкинниң «боор болуру-нуң» азы «таарымчалыг» дугайында идеяларны, анаа немежир сөөлгү үеде «таамзыгышкыннырга» ядролуг дайынның чугаазын кылдыр көрдүнүп турары-биле холбаштыр ядролуг дайынның хажаныгы улам чагалып турар-дыр.

Делегейниң кой-ниитизиниң калбак бөлүктери, оларның-биле кады америк улус, улустарның салым-хуузу-биле харысаага чокка ымыдыкпан. Делегейни ядролуг дайынның чалбыжынче кирер октаар деп кыжанып турар вашингтон административниң агрессивдиг чүткүлдеринге килеңнелиин-биле удурланып турар. Чаңгыс бүгү кезиктерни төлээлээн миллион-миллион американнар Совет Эвилелиниң ядролуг дайынны ажыдыышкын болдурбас дээш утаанган тайбың саналдарын деткээн хары бээрин. ССРЭ-биле харылзааларны чогумчалыг байдалдарының орукче кирерин негеп турарлар.

Кижиниң эң чугула эргези — амыр чурттаарының эргезин хандырарын дээрге, чүгле бистиң партиявыска, бистиң чурттувуска эвес, харын база бөмбүрзектиң бүгү чоннарынга бирги черге-ниң сорулгазы апарган. Ол сорулганы СЭКП-ниң XXVI съездизиниң хүрээн аткан Тайбың программазында онзалап айыткан.

Г. ШИШКИН.
(СЭТА).

ДУГУРЖУЛГА ЧЕДИП АЛДЫНГАН

АДЕН. (СЭТА). Йемен Улус-демократтыг Республиканың болгаш Оманның аразынга харылзааларны таарыштыр экижидер дугайында дугуржулга чедип алдынган. Ийи талалар боттарының аразынга харылзааларны бот-боттарының хуулдулежириниң, иштики херектеринге холгаарлашпазының, национал бүрүн эргелерин барымдаалаарының, чаагай кожа-хелбээ чорукту болгаш кады ажылдажылга-ның принциптеринге үндезилеп тургузарын дугуржулгада айыткан. Бар чөрүлдээлерни тайбың аргалар-биле шиитпирлээр дээн.

Ийи талаларда демдеглээр негелделерни чок дээрзин ЙУДР-ниң болгаш Оманның даштыкы херектер министрлериниң чугаалажыышкыннарының үезинде медеглээн. Ийи чурттарның аразында кызыгаар айтырыгларын бүрүн шиитпирлээр сорулга-биле Кувейттиң болгаш Каттышкан Араб Эмираттарының төлээлекчилериниң киржилгези-биле комиссияны тургузар дугайында дугуржулгага чедип алдынган.

Бот-боттарынга удур ёзээтен пропаганданы дээрге соксаар дугайында дугуржулга база чедип алдынган. Ийи таланың харылзааларын калбартырының болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдериниң эргежок чугулазын онзалап демдеглээн. Дипломаттыг харылзааларны тургузарын ийи талалар база шиитпирлээн.

ХҮЛЭЭП АЛБАС

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Р. Рейган-биле ужуражыр дугайында Ак бажыңның саналын Аргентинаның резидентизи Р. Биньоне хүлээп албааны «Нью-Йорк таймс» солун дыңнаткан. Вашингтон административниң баштыңы Латин Американың элээн каш чурттарынга ноябрь төнчүзүнде баар үезинде Аргентинаның президентизи-биле ол ужуражыр болган.

Аргентина-биле, а ол ышкаш Латин Американың өске-даа чурттары-биле АКШ-тың харылзааларын экижидеринге ол ужуражылгынын Ак бажың ажыглаарын планнап турган. АКШ-тың президентизин хүлээп алырындан, оон-биле ужуражырындан Аргентинаның ойталааны Ак бажыңның уурутулгазынын шыжыгы болдурган деп, солун бижээн.

Аргентинага удур Англияның колониалдыг агрессиязын АКШ-тың деткээни Аргентина-биле оон харылзааларын дыка баксырадынынга чедирген, а Латин Американың бүгү чурттары Аргентина-биле эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлээн турган. Ынчангаш Каттышкан Штаттарга идегел Латин Америкага үндезини-биле божаңнаан.

Вашингтон чогум-на ол байдалды Рейганның аян-чоруунуң үезинде экижидер болган. Ынчалзажок Вашингтоннуң эөлчеглиг ескерликчи чоруун Латин Америкада ам-даа уттавааан.

СИНЬХУА АГЕНТСТВОНУҢ ДЫҢНАДЫЫ

ПЕКИН. (СЭТА). Улус төлээлекчилериниң Бүгү-кыдат хуралының ноябрь 26-да болур 5-ки сессиязының хүн айтырыгларын УТБКХ-ның Доктаамал комитединиң хүлээп алганын Синьхуа агентство дыңнаткан. КУР-нуң эдилгелерлиг конституциязының төлевилелиниң дугайында болгаш алдыгы беш чыл планының дугайында илеткелдер хүн айтырыгларында кирген. КУР-нуң 1982 чылда күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында болгаш 1983 чылда күрүне бюджединиң төлевилелиниң дугайында айтырыгларны сессияга база чугаалажыр деп турар.

Улус төлээлекчилериниң Бүгү-кыдат хуралының Доктаамал комитеди Кыдат Улус Республиканың даштыкы херектер министринге У Сюецяньны томуйлаан. КУР-нуң даштыкы херектер министриниң албан-хүлээлгезинден Хуан Хуаны хостаан. КУР-нуң Күрүнелелиниң кежигүнү албан хүлээлгеге ол хевээр арткан.

Чжан Айпинни КУР-нуң Күрүнелелиниң кежигүнүнге болгаш камгалал министринге томуйлаан. УТБКХ-ның Доктаамал комитеди элээн каш хоойлуларны база хүлээп алган.

ТУРА ХАЛЫШКАННАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сальвадорда улуска удур ёзу-чурум тура халыкчыларның бир ай ажыг үениң мурнунда эгелээн калбак шаап халдаашкыннарын доктаадыр дээш түңнел чок оралдажыышкынны кылып турар. Тура халышкан чоннар Чалатенанго, Морасан болгаш Усулутан департаментилерде стратегтиг чугула чурттакчылыг черлерни хостааш, боттарының холунда тудуп турар. Партизаннарның «Венсеремос» радиостанциязының дыңнатканы-биле алырга, чүгле сөөлгү ийи хүннүң иштинде Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң дайынчылары 95 саллаттарны болгаш офицерлерни чок кылган. Ниитизи-биле шаап халдаашкын эгелээн октябрь 10-дан бээр олар 670 ажыг шеэжылакчыларны чыскаалдан үндүрген.

Х. АСАДТЫҢ ЧУГААЗЫ

ДАМАСК. (СЭТА). Сирияның профэвилелдериниң Бүгү-ниити федерациязының XX съездизинге чурттуң президентизи Х. Асад чүве чугаалаан болгаш сирий улус сөөлгү чылдарда САР-ның экономика хөгжүлдезинге улуг чедиишкиннерлиг болган деп демдеглээн. Сирияның ажылчын аңгызы болгаш профэвилелдери ол чедиишкиннерни хандырарынга шиитпирлиг рольду ойнаан. Социализмни тургузары сирий улустуң кол сорулгазы болуп келген болгаш болуп-даа турар деп, ол айыткан.

Палестинаның араб чонунуң чептүг херээнге Сирия кезээде шынчы болуп келген болгаш мооң соңгаар-даа шынчы болур деп, САР-ның президентизи медеглээн.

М. МОНРОНУ КЫМНАР ӨЛҮРГЕНИЛ?

САН-ФРАНЦИСКО (СЭТА-ның корр). 50—60 чылдарда сураглыг кино артизи турган Мэрилин Монро тускай дыңнадыгларда айытканы дег уйгу эми-биле бооу хораннанып өлбээн, а Тэп разведка эргелелиниң агентилериниң холундан өлген деп чаа медээни эмерик парлалга чорударган. «Ону мен көрүп турумда өлүрдүлер» деп Лос-Анджелестиң хүрген дуза чедирер эмчизи турган Джеймс Холл «Глоб» солунга медеглээн.

Монро ынчан АКШ-тың юстиция министри турган Р. Кеннеди-биле чоок таныш турган болгаш Ф. Кастрону өлүрер деп ТРЭ-ниң белеткенип турган сүлчээзин дүш болгун билип ап болур турган. Кино артизи болгунуң эттирер даңзын парлалга конференциязының бүдүүзүнде «болуун амызынга четтиниикен». «Ол конференцияга чаазактың чажыттары ажыдар, ылангыя Фидель Кастрону чок кылыры-биле мафияның баш кежикчилерин ажыглаар дээн ТРЭ-ниң планнарын чарлаар деп турган» деп, «Глоб» [illegible]

1962 чылдың август 5-те Мэрилин Монронуң чурттап турган черинден медээ алган бис деп, Холл чугаалаан. Бистиң бажынче эдертип кирер берген соонда, ону көрүп каргыывыс. Мэрилин Монронуң арны өлүгзүг кылдыр агарадаа берген болза, чүгле ыштып тыныыг чыткан. Оон орнунуң чанында стол кырында тайбатаалыг савалар эмнежек болган, оларны хаггаш, чыскай салып каан. Чогум хораннаганының бичии-даа херээ чок болган.

Холл Монронуң чүрээн массажтап эгелээн. Чоорту оон арны частып, анаа апарган.

Ол үеде бир кижи өрээлче шуругуп кирип келгеш, кино артизиниң хуу эмчизи кижи мен дээш, Холлду ыралып, сыырттапкаш, чүрекке массаж кылып турган кылымал тыныш аппаратын ап каапкаш, хөрээнге эм сыкпыртыпкан.

Мэрилин Монронуң арны база катап агара берген. Элээн каш минута болганда ол «эмчи» Монрону өлген-дир деп [illegible]

кан. Эжик аксынга олар полициянның хевин кеткен ийи кижини база көргеннер. Ол «полицейжилериниң» Холлдан чангыс-даа чүве айтырбазы база эдеп болган.

«Оон даартазында эртен Монронуң өлген чылдагааның солуннарда номчааш, эдеп сиргениим дажок. Ылап бижиттинген чүүлдер мээн караам-биле көргенимден ыкала карышкактыг болган» деп, Холл медеглээн. Кажан «Глоб» ажылдакчылары анаа Монронуң хевеги кыстын, оон өлгениниң дугайында түңнелге ат салган эмчизиниң чуруун көргүзерге, Монронуң бажынга оларның кайызын-даа көрбээн мен деп, Холл чугаалаан.

20 чыл дургузунда ол дугайында кымга-даа чугаалаваас ужурга таварышкан мен деп ол медеглээн. «Ат-алдарлыг чамдык кижилер мээн-биле халынмажып турбас. Мэрилин Монро болгунуң амызынга база четтиниикен, ол-даа» деп кыжаныг алганын Дж. Холл чугаалаан.

В. ЧЕРНЫШЕВ.

АНГЛИЯ. Шаг-шаанда чурттуң улегерлериниң кол дааңгыжы бооп турган «Бритиш стил» дээр күрүне компаниязының металлургтары «Бистиң ажылывысты камгалаңар!» деп негелделер салып турарлар. Амгы үеде оон заводтарының таваржып турар байдалы экономиктиг кризистиң кайы хире хажыдааның көргүзүп турар.

Каң бүдүрүп үндүрериниң кызыргазының түңнелинде 11 муң ажыг ажылчыннар ажылын оскунуп турар. Ол ышкаш оон заводтарында ажылдап турар 8 муң ажылчы чоннарга ол база кыжаныг турар.

СЭТА-ның фотохроникасы.

Специалистиң индири

КЫШКЫ ҮЕДЕ АЖЫГЛААРДА

Кышкы үеде автомобильдерниң эдилели, ажыглалы чамдык бергедээшкиннер-биле холбашкан. Соок моторну ажылдадып алырынга бергедээшкиннер, кезектерниң эдилезиниң улгадыры, соодулга системазынга сугнуң, аккумуляторда электролиттиң доңа берип болурунуң айыылы, машинаның шыдалының өскээр чарыглалы — сооктуң чылдагаары ындыг. Ол болгаш өске-даа чүүлдер тускай хемчеглерни ап чорутпас болза, автомобильдерниң ажыглалының хуусаазын эвээжедип, идегелдиин кудуладып, чолаачыларның күш-ажыл байдалдарын баксырадыр, машинаның эдилели-биле холбашкан чарыгдалдарны көвүдедир.

Ынчангаш кышкы үеде автомобильдерниң ажыглалының ажыктыы ону таарыштыр белеткээринден хамааржыр. Машинаның кывар чүүл бээриниң, соодулга системаларының, электри дериг-херекселдериниң, трансмиссиязының, өске-даа кезектериниң кыжын ажылдаарынга чогумчалыг белеткээри чугула.

Шимчедикчиниң чылыг режимин таарыштыр белеткээри-биле суг аргыжар чеңнерде каргакталчак карттарны арыглаар херек. Ону кылырда соодулга системазынга кальцийлиг соданың сугга 10 хуулуг ээлдирин кудар. Ону 12—16 шак иштинде системага тургузар, оон соонда төп кешп, изиг суг-биле чуп арттырар. Соодулга системазын чуттапының соонда суг төк-түр черлер бар-чогун ылаптыг хынаар херек. Автомобильдиң соодулга системазынга сугну долдур куткаш, элээн үеде курган черге тургузуптарга-ла ол иңдең апаар. Свечаларны болгаш картер үзүн база көөр херек. Бир эвес оларда суг дамдылары бар болза, ол чорук иштики дыдыктар барын херечилеп турар. Кышкы үеде соодулга системазынга 40 азы 65 марканың антифризин кудуп алыры күзенчиг. Антифризти ажыглап тура ол хораан бүдүмел деп чүвени уттавазы чугула.

Чаалда системазын чуп, арыглааның соонда үс насоузунуң базыышкынын хынаар, четпестерни эдер херек. Үс дамчыдыкчызы хоолайжылгаштарның тулуштурган черлериниң дамдылаарын эдип, редукция клапанын ойлаар дээш өске-даа ажылдарны кылыр. Ол бүгү чүүлдерни кылып чорударының мурнунда үстүң дешнелиниң, базыышкынының, температуразының айтыкчыларын хынаар, агаар фильтрин, хоолайларны, шлангаларны, арыглап чуур, оларның тулуштурган черлерин быжыглаар. Үс радиаторун кышкы үеде ажылдавас кылдыр хаар.

Кывар чүүл системазы кышка белеткээрде бактын, хоолайларның, фильтрлерин, турнуктурукчуларның иштин чуп аштаар. Дизель шимчедикчилериниң бактарын кышкы үеде таарыштыр чылыглап алыры күзенчиг.

Кышкы үеде автомобильдерни даштыгаа ур тургузарга бакта кывар чүүлү элээн болза, оон кырында кезээниң ханаларынга хыраа тыптыр. Ону болдурбазы-биле кывар чүүлдү долдур куткаш тургузаар болза эки.

Аккумуляторларга электролиттиң дыгыйы 1.29 болур ужурлуг. Аккумуляторже дистиллят сугну немээрде чорукче үнер мурнунда кудары чугула, оон холужары дүрген болур.

Электри дериг-херекселдерин: генераторну, реле-регуляторну, стартерни, катушканы болгаш өске-даа приборларны хир-чамдан арыглап, хынап баксыраашкын болбас кылдыр эдип кылып алыр.

Трансмиссия, гидравлика пневматика кезектерин белеткээрде оларның техниктиг байдалын хынаар, херек болза эдип, таарыштырып алыр.

Чайгы үсту, өскээр кулар картерни тускай үс-биле азы солярка-биле чуур, кышкы үсту кудуп алыр.

И. ОЛДЫРЕВ.
инженер.

КАРА-ХӨЛ ОРУУ: кажан кылыры?

Чоокта чаа Бай-Тайга районнуң «Кара Хөл» совхозка чордум. Суурну дыка-ла өлүп сайзыраан болду. Совхозтуң ажыл-ишчилери күрүнеге эът, сүт, дүк садар планын багай эвес күүседип. Мал чемин чечиир кылдыр белеткээн. Совхоз ажылчыннарының бажыңнары эки, чурттап орар байдалы шыырак. Олар радиону дыңнап, телевизорларны көрүп орарлар.

Алаш бажынга чеде бээрге чер делгем апаар. Ында делгем хову, шөлдер бар. Алаш хем Кара-Хөлдүң болундан агып баткан. Кайгамчык чараш черни сонуургап көрдүм. Ынчалза-даа мээн сеткилимге таарыштваан чүве база бар. Чедир чапарымга ол совхозтуң гараж эргелекчизи Даржаа Шилов-биле бир чүъҥ машиназынга калы келдивис.

Суурдан үне сал-ла машина оруунуң багайын эскерип кагдым.

— Оруктуң багайын, моон канчап чоруп турар улус боор силер?— деп, гараж эргелекчизинден айтырдым.

— Бо-даа анаа-дыр. Моон ыңай оон берге черлер бар. Бо чылын бо орукту кылыр дээш акша-хөреңгини тускай заап, Ак-Довуракта № 207 орук-тудуг участогунга даалганы берип каан турган чүве. Ону сентябрь-биле тускай эртемниглер орукту көрүп, хынап каан. Сентелге июнь айда эгелээн. Оруу септээр тракторлар, машиналар Көдүрер-Даш ааланга чедип келген, ажылы анаа кылып киргенген. Олар баштайгы үлгада [illegible] кидомерт хире черни таныырлык орук кылдыр чаз кадып каар. Оон соонда айы-үш хүн кылгаш, тракторлар үрелгеш дээш ара каапкаш чоруй барган. Бир эвес ол хевээр ажылдаан болза, орук септелгезин бир ай ажыг үе дургузунда доозуп каар турган улус— деп, ол тайылбырлады.

Совхозтуң ажылы [illegible] Оон кадында дүрген баштынган чорук [illegible] Бо орукту [illegible] кылдыртыр [illegible] хамааржылыг организация [illegible] бээр турар ирги?

В. КУЧУВ

ЭВИЛЕЛДИҢ ЧОРГААРАЛЫ — НАЙЫСЫЛАЛ МОСКВА

ЧУРУКТА: аныяк москвачылар.

Г. НАДЕЖДИННИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ХАЙГААРАЛДЫҢ ЧУГУЛАЗЫ

Уругларыңарның эки өөреникчи болурунга ада-иелер силер бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузар ужурлуг силер. Кол-ла чүве башкылар-биле харылзааны быжыг тудуп турар, дүн чурумун тургузуп алгаш, ону ынаап-ла күүседиринче сагыш салыры чугула. Ажы-төлүн башкылар-биле кады бир деминиг хайгаарап, оларның өөредилге, чуруму дээш сагыш салыр чүве болза, класска ытап олурар азы кандыг-бир чурум алдаар өөреникчи ханы турар. Шак ындыглар тура-даа берзе, ковчуг эвээш санныг болур боор.

Ада-иелерниң черле кичээнгейден үндүрүп турар кол четпези — уругларын хайгаарал чокка арттырып турары. Чок болза, уругларның кичээлге белеткелин барык-ла хайгааравас болгулаары. Кичээл кылдырарын доктаамал хынаар, ону чогуур үеде кылырын чаңчыл болдурар. Бот-кичээлди чогуур үезинде ынап-ла кылырынга чаңчыктырар, оон күүселдезин ада-иелер хынап көөр ужурлуг. Эге класстардан ынчаар чаңчыктырып каар. Ачазы чай чок болза, үстүкү классчы акы-угбалары-даа хынап, хайгаарап болгай-ла. А үстүкү классчылар боттары оваалга кылгаш, кылбааныв ада-ие база хайгаараар апаар болбайн аан. Кандыг-даа хайгаарал чок, анаа-ла салыпкаш олурарга, уругларның корум-чуруму-даа аскай бээр. Хүн чурумун-даа сагывас апаарлар.

Бежынга оваалга кылырынга өөреникчиге чеже хире шак херегин школаның уставында айтып каан. Бирги классчы анаа бир шак, 2-ги классчылар 1,5 шак, 3—4 классчылар 2 шак, 5-6 класстарга — 2,5 шак чедир, чедиги класска 3 шак, 8—10 класстарга 4 шак негеттинер. Бот-кичээлге кайы хире үе-шакты чарыгдаары өөреникчиниң ниити белеткелдениинден база хамааржыр болбайн аан. Оон өөредилгези доктаамал эки, кичээлдерге тайылбырны дыңнаар, бодунга ылепкейлиг болза, ол ниити белеткелге эвээш шак чарыгдаар болбайн аан. Ынчалза-даа бот-кичээл үезинде немелде литератураны номчуур дээш өске-даа чүүлдерин кылыр апаар болгай.

Ада-иелер башкылар-биле быжыг харылзаалыг болуру кончуг чугула. Уруу азы оглу бажыңынга кандаар кичээл деп турарын башкы-биле чугаалажыр, сүмележир болган. Оон ангыда ада-ие боттары уругларының ниити денннелин, доңгандыр турар амыдыралда болуушкуннарны хайгаарап турары, культура деннели ышкаш айтырыгларны онзагай хамаарылга-биле көөрү чугула. Уругларыңарның бүгү-ле чүүлдерге хамаарылгазындан оларның чүвени билири, угааныы, чараш аажы-чаңныы, культурлуу хамааржыр.

Ада-иелер силер чаа номнарны үргүлчү номчуп турар, солун, журналдарны хоңнү бижидип алган, оларны доктаамал номчуп, хайгаарап турар болзуңарза, уругларыңар база анаа чайгаар-ла чаңчыга бээр. Билбес эвес силер, школаларда политинформациялар база доктаамал болуп турар болгай, үстүкү

Ада-иелерге

классчылар анаа боттары белеткенир болган.

Уругларның номчулгага сонуургалын хаӊныктырар болза эки. Башкы-биле кады сүмележип тургаш, класстан дашкаар номчуур литература-биле чергелештир чечен чогаал дээш өске-даа тематиканың номнарын номчуур апаар. Оон ангыда өөренип турар чүүлдериниң аайы-биле билиглерин улам ханыладырынга ажыктыг литератураны немей номчуп билип алыры өөреникчиниң бодунга ажыктыг. Баштай ыткыр номчулга кылыр. Оон соонда номчаан номнарының утказын чугаалаары. Көрген киноларын кады сайгарары база чугула. Ол ышкаш эртемниң, техниканың, уран чүүлдүң, спорттуң чаа чүүлдерин чугаалажыры база чугула.

Ортумак класстарның (5—7) өөреникчилери специалистерниң шинчилеп көргенин-биле-даа алырга, янзы-бүрү чылдагааннар-биле өөредилгезинге суларый бергилээри эскертинген. Ынчангаш бо класстарда уруглары өөренип турар ада-иелер оларның өөредилгезинге контрольдакаш катап күштелдирери чугула-дыр.

Өөреникчи кайы бир эртемге багай демдек ап эгелээн болза, ону хайгаарап, чылдагаанын тып, дуза чедирери чугула. Эки өөренири, корум-чурумнуг болуру дээрге-ле өөреникчи кижиниң хумагалыг хүлээлгези деп чүвени угаадыр ужурлуг. Черле өөредилгезин кичээнгейге алыс кыспас болза, ону башкы-биле кады эскерип, ниити демниг көдүрерингe дузалаар апаар. Башкы-биле ужуражырда ада-ие хуралын манап олурган херек чок. Анаа чеде бергеш, арга-сүме ап, оон соонда бир дем-биле хөделири чугула болбайн аан.

Амгы үениң школа айтырыгларынга ада-иениң ролю кончуг улуг. Оларның идепкейлиг киржилгези чокка бүгү-ле өөредилге-кижизидилге айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлээри болдунмас.

Школа, ада-ие, хой-ниитиниң харылзаазы ужур эдертип эртип турар школаларда, ада-ие комитеттери анаа-ла ат чодуп турар школаларда, байдал чер албас болуру билдингир. Бир дем-биле ажылдаан, айтырыгларны комплекстиг бзу-биле шиитпирлеп турар болза, байдал черле ындыг байдалдыг болбас. «Бодуңну бодуң бил» деп принцип-биле ажылдаарга черле таарышпас. Школага корум-чурум кошкап, байдал үдерей бээриниң чылдагааны чамдык өөренир хөңнү чок, аажы-чаңы баган азы шазы-хары улгады берген өөреникчилерниң салдары боор чадавас.

Ада-ие силерниң боттарыңарның үлегер-чижээңер бзу-лут көрүнчүк ол. Өг-бүлеле мораль-психологтуг байдал баксыраан таварылгада, уруглар өөренир хөөн чокталыо чадавас. Амыдыралга чүү-даа турар. Ону өөренип көөр апаар. Ада-ие комитеттери, тус-тус класс башкылары ындыг өг-бүлелерге кичээнгейлиг болуп, доктаамал дуза чедирерин бодаза эки.

Уруглар кижизидилгезинге ада-иениң үлегери кончуг улуг деп база катап чугаалавас арга чок. Ажыл-ишке кежээ, кызымак, бергелерге торулбас, кижизиг мөөу-шынарлыг, культурлуг, талантыг болур-ла болза, ажы-төл ону дөзээр. Ону черле ада-ие хумчукка кертип алыры артык эвес деп санап турар бис.

Л. ХЕРТЕК,
башкы.
Барыын-Хемчик район.

НОЯБРЬ 23-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Мультфильмнер: «Ак бодагане», «Машиналар дугаарында тоолдар», «Аңнар шеттер». 9.40 — Спорт дугаарында документалдыг фильмнер: «Улуг чапсар», «Старттарже Красноярск чалап тур». 10.30 — П. И. Чайковский. Оркестрлиг скрипкага шиилер. 11.00 — Медээлер. 11.10 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Документалдыг фильмнер. 15.20 — Абхаз АССР-ниң Күрүнениң хор капеллазының концерти. 15.55 — В. Розовтуң шиизи. 16.40 — «Алдың кус». Музыкалыг дамчыдылга. 17.10 — «Аныяктарның адрестери». Аныяктар программаларының 5-ки Бүгү-эвилел телефестивалы.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 — «Чурук бүрүзүнде — хүн». 19.20 — БАМ-ны тудуп тур бис. 19.50 — Кремльдиң Съездилер ордузунга уран чүүл мастерлериниң концерти. 21.00 — «Үе». 21.45 — 22.55 — «Солдат мемуарлары». 6-гы фильм. Төнчүзүнде — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.35 — Совет чуруулга уран чүүлү. «Күш-ажыл дээрге, алдарның херээ». 13.05 — «Шыдыраа школазы». Эгелеп чорууурлар клазы. 13.35 — Төөгү. 9-ку класс. Москвага декабрьда боолуг тура халыышкын. 14.05 — «Кобихадзениң школазы». Телеочерк. 14.35 — «Өнненн кызыл сылдыс өшпес чыш тур»... Э. Казакевич дугаарында сактыышкыннар. 15.20 — Медээлер. 15.30 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Белек». Телефильм. 18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Уругларга фильм. «Вова деп бөрүнүн Марсче ушканы». Ойнааректар фильми. 19.00 — «Алаш тоогу». Информация-публицистикалыг программа. 19.15 — Чарлалдар. 19.20 — «Чоннуң уран чүүлү». Дамчыдылга. 19.50 — «Тракий сюита». Телефильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Валя утбай чугаалап ор». 20.15 — Ону силер шыдаар силер. 21.00 — «Үе». 21.45 — 23.05 — «Экии, доктор!» Уран-чечен телефильм.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

ЭШ ХУУНУҢ УЖУРАЖЫЛГАЗЫ

ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга турескаатткан спортчу маргылдааларны бистиң Мөңгүн-Тайга районда спорт чөвүлели сөөлгү үелерде эки организастап турар. Агиткварталдар болгаш организациялар аразында маргылдааларны доктаамал эртирип турар.

Чоокта чаа Мугур-Аксы ортумак школазының спорт залынга районнуң культура ажылдакчыларының болгаш саң-хөө килдизиниң командаларының аразынга эш хуузунуң ужуражылгалары спорттуң үш хевиринге болуп эрткен.

Баткетбол болгаш волейболга культура ажылдакчылары удурланыкчыларын улуп ала-даа, стол теннизинге хаңымнашканнар. Ойнакчылар Э. Саая, Н. Даваы, Б. Сүрүңмаа, У. Хертек оларның оюнун көрүкчүлер үнелээннер.

Тиилекчи командага районнуң спорт чөвүлелиниң даргазы С. Дагба шаңналдарны тывыскаш, районга спортту сайзырадырганжыдары-биле кылып чоруткан ажылдарны болгаш моон ыңайгы сорулгаларны чугаалаан.

А. МАНДАРАА.
Мугур-Аксы.

ЧЕМПИОННАР ИЛЕРЕТТИНГЕН

Сибирь зоназының бирги чери дээш үш хүн үргүлчүлээн хостуг хүреш маргылдаазы доозулган.

Маргылдаага киришкен алды командалардан баштайгы хүнде-ле Красноярск крайның болгаш Новосибирск областың мөгелери боттарының удурланыкчыларын ойнап, чедиишкинниг хүрешкеннер. Спартакиадада делегей чергелиг болгаш спорттуң алдарлыг мастерлериниң хөй кезии ол командаларның составында. Ынчангаш команда талазы-биле бирги черни Красноярск крайның командазы ээлээш, хрусталь кубокту чаалап албышаан, бирги чергениң дипломун-биле шаңнатткан.

Ийиги черни Новосибирск областың мөгелери ээлээннер. Оларга ийиги чергениң дипломун тывыскан, үшкү черде кемеровочулар.

Бистиң республиканың чыынды командазы дөрткү черни ээлээр аргалыг болган. Бешки-алдыгы черлерде Алтай крайның болгаш Иркутск областың мөгелери.

48 килограмм чедир деңзиге РСФСР-ниң «Спартак» шиитилелиниң чемпиону, спорт мастери Александр Доржу бо маргылдаага чедиишкинниг хүрешкеш, бирги черни бүзүреддиг-биле ээлээн. Ол маргылдааның баштайгы хүнүнде-ле Алтай крайның мөгезин, спорт мастери Н. Тужмеекти [illegible] катаптаан. Ийиги черни Красноярскидан келген студент Б. Севенек ээлээн. Үшкү черде бистиң мөгевис М. Доңуй-оол. Ынчангаш, ол деңзиге бистиң спортчуларывыс эң шыырак хүрешкеннер.

52 килограмм деңзиге бирги черни Новосибирсктиң тоолдуг спорт мастери А. Керкеснер ээлээн. Тываның спортчузу В. Түлүш ол деңзиге чүгле дөрткү черни ээлээн. Красноярскидан спорт мастери В. Жариков 57 килограмм чедир деңзиге шупту ужуражылгаларны арыг ойнап алгаш чемпионнаан. Манаа спорт мастери Василий Хураган эки хүрешкеш, шаңналдыг үшкү черни ээлээн.

Арткан деңзилерге спорт мастерлери Е. Коробкин, В. Игнатенко, И. Есиков, А. Керкеснер (Новосибирск), делегей чергелиг спорт мастери В. Мотесян, А. Фарукшин, Ф. Науменков (Красноярск) олар чемпионнааннар.

Маргылдааны бедик деңнелдиг организастап эртиргенин оргкомитет түңнелинде демдеглеп, тиилекчилерге болгаш бүгү спортчуларга моон-даа ыңай чедиишкиннерни күзээн. Ону эртиреринге ССРЭ-ниң алдарлыг тренерлери, бүгү-эвилел болгаш делегей чергелиг судьялар киришкеннер.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТА: 48 кг деңзиге чемпионнаан бистиң мөгелеривис (солагай талазын) Б. Севенек, А. Доржу, М. Доңуй-оол.

Авторнуң фотозу.

ПОРОНИНОДА МУЗЕЙ

Чүгле Польшада эвес, а өске-даа чурттарда эки билдингир Поронинода В. И. Ленинниң музейи чоокку хүннерде 35 чыл болганын демдеглээн. Делегей пролетариадының баштыңчызының революсчу ажыл-чорудулгазының болгаш амыдыралының дугайын чугаалап турар хөй санныг үнелиг төөгү материалдары ында кадагалаттынып турар. В. И. Ленинниң хөй санныг номнары болгаш брошюралары, чурукка тырттырып каан документилер болгаш статьялар ында бар. В. И. Ленинниң болгаш Н. К. Крупскаяның чурттап турганы бажыңының дериг-херекселдерин катап тургускан.

Тараачын Тереза Скупеньниң бажыңының улуг эвес ийи өрээлинге Ульяновтарның өг-бүлези 1913 болгаш 1914 чылдарда чурттап турган. Амгы үениң эң улуг генийниң чурттаалгазының дугайында хөй чүүлдерни билип алыры-биле Польшаның болгаш өске-даа чурттарының чүс-чүс кижилери хүннүң-не бо музейге кээп турарлар.

Ол музей В. И. Ленинниң Польшага чурттап турганының дугайында үнелиг хөй-хөй материалдарны чүгле кадагалап турар эвес, а эртемниг ажылдарын база кылып. Москвада В. И. Ленин аттыг Төп музейниң коллективи-биле демниг ажылдап турар. Владимир Ильичиниң ады-биле холбашкан оң-оң чаа материалдар сөөлгү үеде Польшадан тывылтан. Ол талазы-биле улуг үлүг-хуу Поронинода музейге хамааржыр.

Ильичиниң төрүттүнген хүнүнде ол музейге аныяк ажылчыннарга, тараачыннарга, Польшаның шериглериниң дайынчыларынга партия билеттерин тывыскып турар.

А. ПЕРШИН.

МАРГЫЛДААЛАР

Чоокта чаа Нарын школазының спорт залынга Эрзин районнуң бирги чери дээш хүреш маргылдаазы болуп эрткен. Деңзи аайы-биле 42 мөгелер хүрешкеннер. Спортчу демиселдиң түңнелинде Руслан Ишкин, ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат Анатолий Дондуп, Вадим Кыргыс, Сергей Моңгуш, Алексей Баалыр олар боттарының удурланыкчыларын чиңги-биле окташ, чемпионнааннар.

Маргылдааны организастап эртиргени эки. Хүрештиң бо хевири бистиң районда чаа сайзырап турар-даа болза, ону көөр дээн көрүкчүлер хөй болган. Нарын школазының командазы бирги черни бүзүреддиг-биле алгаш, кубок, хүндүлел бижик-биле шаңнатткан. Ийиги черни Эрзинниң, үшкү черни «Чаа орук» совхозтуң командалары ээлээн. Маргылдааның түңнелинде районнуң чыынды командазын тургускан.

Тес-Хем районда Чыргаланды, Эрзинниң Нарын ортумак школаларының оолдары волейбол, баскетболга эш хуузунуң ужуражыышкынын эртиргеннер. Баскетболга тесхемчилер 38:32 санга удуп алганнар. А волейболга Нарын школазының өөреникчилери удурланыкчыларын 2:1 санга уткан. Моон соңгаар-даа ындыг маргылдааларны организастап эртирери күзенчиг.

В. КҮНДҮҮ.
Нарын суур.

РАЙОН ЧЕМПИОНУ

Бай-Тайга районнуң бирги чери дээш хол шыдыраа маргылдаазы Тээли суурга болуп эрткен. Анаа районнуң шыырак ойнакчылары боттарының күжүн шенешкеннер. Оларның аразында районга каш удаа чемпионнап, республика чергелиг маргылдааларга ойнап чораан Сарыг-оол Салчак, Киров Хунан, Виктор Очур болгаш аныяк шыдыраачылар Тээли ортумак школазының онгу клазының өөреникчилери Николай Хертек, Шолбан-оол Кужугет дээш өскелер-даа бар.

Спортчу демиселдиң түңнелинде, районнуң тэлээзи Семис-оол Хертек алза чогуур он алды сандан он үш санны ап, бирги черже үнгеш, район чемпиону болган. Ийиги черни «Тээли» совхозтуң шыдыраачызы Шыдыраа Хертек, а үшкүзүн Кан-оол Хүрүл-оол олар тус-тузунда үлешкеннер.

Дараазында шак-биле дүргец ойнаарының маргылдаазы эгелээн. Анаа 12 ойнакчылар киришкеннер. Районнуң каш дакпыр чемпиону чораан, хоочун шыдыраачы Сарыг-оол Салчак кымга-даа уттурбайн, бирги черни бүзүреддиг-биле ээлээн.

Тиилекчилерге районнуң спорт чөвүлелиниң хүндүлел бижиктерин болгаш өртектиг белектерин тывыскан.

Д. ООРЖАК.
Бай-Тайга район.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Кызылдың педагогика институдунуң белеткел салбыры 1982-83 өөредилге чылынга хүлээп алыышкын дугайында билдириишкиннерин бо чылдың ноябрь 23-ке чедир хүлээп алырын чарлап турар.

Ректорнуң адынга билдириишкинге кожар документилер:

1. Ортумак билиг дугайында документ (бодун-биле).
2. Күш-ажыл дептериниң хоолгазы.
3. Ажылдап турар черинден чорутткан бижик болгаш характеристика.
4. № 286 майыктың эмчи шынзылгазы.
5. 3х4 см. хемчээлдиг 8 фото-чурук.

Институтка өөренирин күзээннер үлетпүр бүдүрүлге черлеринге, совхозка, транспорт, харылзаа, кезеглекчилер кооперациязының бүдүрүлгелеринге-даа бир чылдан эвээш эвес үеде ажылдаан стажтыг болур ужурлуг.

Ол ышкаш ийи чылдан эвээш эвес үе иштинде ажылдаан стажтыг улуг пионер вожатыйлары болгаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден халашкан кижилерни база хүлээп алыр.

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының белеткел салбыры 1982-83 өөредилге чылында үндезин националдыг дыңнакчыларны хүлээп ап турар.

Дооскан ортумак билиглиг ажылчыннардан болгаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлелиниңден халашканнардан анаа өөренирин күзээн кижилерни белеткел салбырынга хүлээп алыр.

Ажылдап турган кирер дээн кижилер сөөлгү ажылдаан черинге декабрь 1-ге чедир бир чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг болур ужурлуг.

Белеткел салбыры Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалынга дараазында мергежилдерге өөренири-биле дыңнакчыларны хүлээп алыр: автомобиль транспортунуң ажыглаары; үлетпүр болгаш хамааты тудуглар.

Белеткел салбырының дыңнакчыларын 40 рубль хемчээлдиг стипендия-биле хандырар. Чурттаар чер чок кижилерге общежитие бээр. Белеткел салбырын чедиишкинниг дооскан болгаш шылгалдаларны эки дужааган дыңнакчыларны институттуң бирги курузунга кирериниң экзаменин чокка хүлээп алыр.

Документилерни ноябрь 25-ке чедир дараазында адресте хүлээп ап турар: Кызыл хоорайның Рабочая кудумчузунуң № 4 бажыңы, белеткел салбыры. Салбырга кирерин шиитпирлээри — ноябрь 25—26. Өөредилге декабрь 1-де эгелээр.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлениңден халашкан кижилер документилерин январь 15-ке чедир кирип болур.

Директорнуң адынга билдириишкинге кожар чүүлдер: ортумак билиг дугайында документ (бодун), өөредип чорутткан бижик, алды фото-чурук (3×4 см хемчээлдиг), № 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазы, Күш-ажыл дептериниң хоолгазы.

ЧАРЛАЛДАР

12 харлап өрү назылыг үндезин националдыг сургуулдарны Тывада күрүне филармониязының чанында улустуң цирк бөлүүнге хүлээп алыышкынны чорудуп турарын филармонияның администрациязы дыңнадып тур.

Анаа кирерин күзээннер бо чылдың декабрь 1-де эртенгинии 10 шакта филармонияга келир.

ДОСААФ-тың Кызылда каттышкан техниктиг школазы машинакчы-секретарьлар курузунга өөренирин күзээн кижилерни чалап турар. Курска 8—10 класс билиглиг кижилерни хүлээп алыр. Өөредилге хуусаазы 3 ай. Кичээл 1982 чылдың декабрь 1-де эгелээр.

Школаның турар чери: Кызыл хоорайның Интернационал кудумчузунуң № 49 бажыңы, телефон № 2-25-28.

СОНУУРГАКТАРГА

СОҢГУ ЧҮККЕ БЫШКАН МАНДАРИННЕР

Слюда тывыкчыларының чурттап турары Каталах деп бичии суур Становой сыннарының эдээнде чыдар. Ол суурнуң чурттакчылары Мария Гавриловна Катаргинаның бажыңынга чимис аймаа чип байырлааннар. Бажың ээзиниң теплицазынга өстүрүп турган мандариннери шынап-ла быжып келген дивес силер бе. Кижи сагыжынга тропиктер соңгу чүкте чедип келген ышкаш сагындырар болган.

Чылыгга ынак үнүштерни бөрге агаар-бойдустуг черге [illegible] үнүп көөр кылдыр ажаап таарыштырар дээш бажың ээзи улуг-ла ажылды кылганы билдингир. Ук үнүштү хол-биле доозуннадырып алыры база берге болган. Ынчалза-даа мында питрус үнүштер аймааның баштайгы дүжүдү, алдынган ышкажыл. Тус черниң агаар-бойдузу берге. Мында сентябрьда безин чер ак хар шуглапкан, даштын соок чээрби градус чедип турар болган.

Дыка хөй дагжылар үнүш өстүреринче сагыш салып турар апарган. Чуга плёнка шывыглардыг «плантацияларда» дыня, арбуз, кабачки аймаа өзүп турар болу берген. Май айда-ла тус чер чурттугларның столдарынга чаа ногаа кулча, огурец, помидор безин кеступ кээр апарган. Витаминнер-биле байлак эрте быжар ногаалар ажылчыннарның аъш-чеминиң янзы-бүрү болдурун, оон чемгирип экижидип турар.

В. НИКОЛАЕВ.
Якут АССР.

АГААР

Бөгүн республикага шокар булуттаар, хар чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Агаарның температуразы дүне —15—20 градус соок, хүндүс —4—9 градус, чамдык черлерге —12—17 градус чедир соок.

Кызылга өскерилге чок агаар болур. Агаарның температуразы дүне —22—24 градус, хүндүс —7—9 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

НОЯБРЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Хууда чурттаалга» 9.30, 11.30, 13.30, 16.30, 18.30, 20.30. «Бистиң республика дугайында сөс» 15.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Дорт салганчы» 9.30, 11.20, 13.10. «Солун чүүлдер оранын» 15.00. «Алырлыышкын» 17.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кинг-конг грипп» 11.30, 17.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ужудар гусарлар эскадронун» 17.00, 19.50 шактарда.

Кызылдың аъш-чем садыынын магазиннеринге ажылдары-биле:
САДЫГЖЫЛАРНЫ БОЛГАШ КАССИРЛЕРНИ
чалап турар.
АДРЕЗИ: Октябрь кудумчузунуң № 29 бажыңы, № 4 азы 11 кабинеттерге ажыл шагында кээп болур.

Тываның күрүне филармониязы эстрада-цирк бөлүүнүң оркестринге ажылдары-биле гитара, баян, орган ойнаар кижилерни болгаш ударниктерни чалап турар.
ФИЛАРМОНИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Щетинкин-Кравченко кудумчузунуң № 58 бажыңы, телефоннар №№ 2-46-02, 2-55-69.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжа амыдырал болгаш [illegible] килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1958.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышның херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—01537

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 271 (12061) | 1982 чылдың ноябрь 24, среда | 1925 чылдан үндүрүлүп турар | Өртээ 3 көп.

Дүүн Кремльдиң Улуг ордузунга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң оңгу чыжының чедиги сессиязы бодунуң ажылын эгелээн.

1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1982 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң план күүселдезиниң чоруп турарының дугайында, 1983 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында айтырыгларны чугаалажып турар.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү АЛИЕВ Гейдар Алиевич

Эш Г. А. Алиев 1923 чылда ажылчын кижиниң өг-бүлезинге төрүттүнген. 1945 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Азербайджанның С. М. Киров аттыг Күрүне университедин дооскан.

Нахичевань АССР-ниң Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң килдис эргелекчизинге ажылдаан. Оон соонда — күрүнениң айыыл чок чоруук органнарынга оперативтиг болгаш удуртукчу ажылдан Азербайджан ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында КАЧК-тың даргазынга чедир ажылдаан.

1969 чылдың июльда Азербайджанның Компартиязының ТК-зының бирги секретарынга соңгуткан.

СЭКП-ниң XXIV, XXV, XXVI съездилеринге СЭКП ТК-ның кежигүнүнге соңгуткан. 1976 чылдың марттан бээр — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң каш-даа чыыштарының депутады.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң оңгу чыжының чедиги сессиязы

ПАРТИЯНЫҢ ПЛАННАРЫ— ЧОННУҢ ПЛАННАРЫ

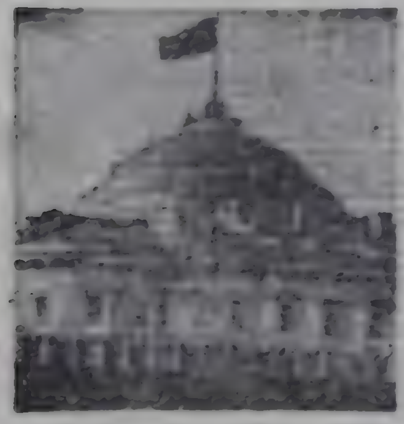

Совет кижи дугайында сагыш салыышкын партияның программалыг айтыышкыны, оон бүгү ажыл-чорудулгазының дээди утка-шынары болуп келген болгаш болуп-даа турар.

Ленинчи чайгылыш чок ол угланыышкынның уламчылаашкынын СЭКП ТК-ның чаа болган Пленуму бадыткаан. Улус ажыл-агыйының ажыктыың бедидер, ону интенсификастаар, экономиканы удуртурунун бүгү адырларын сайзырангайжылар дээш улам ындайгы демиселдиң калбак программазын Пленумнуң шиитпирлеринде, эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айыткан коммунистер партиязын долгандыр сырый каттышкан бистиң чуртувустуң ажылчы чоннары тодаргай билип турар.

Совет кижилер боттарының күш-ажылының түңнелдеринге чоргаарланыр эргелиг, ынчалзажок бистиң мурнувуста — улам-на берге болгаш кужениишкинниг ажылдың манап турарын олар эки билир. Он бирги беш чылдың, оон үшкү, өзек чылының планнарының чедиишкинниг күүседиглери кижи бүрүзүнүң хуула күш-ажылчы салыышкынындан хамааржыр. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур дээш бүгү чоннуң улам калбарган социалистиг чарыжы кижи бүрүзүнүң күш-ажылчы салыышкынын тодаргайлап турар. Хөй национал дыг совет чурттуң бүрүн эргелиг ээлери — ажылчы чоннар күрүнениң болгаш хөй-нийтиниң ажыл-херектерин эргелеп башкарарынга улам-на идепкейлиг киржип, социалистиг демократияның бедик принциптерин херек кырында боттандырып турар.

Партияның салган сорулгазын күүседиишкиннерин бүгү [illegible] СССР-ниң Дээди Совединиң оңгу чыжының чедиги сессиязы, Кремльдиң Улуг ордузунга

чыглып келгеннер. Эвилел Совединиң болгаш Национал дар Совединиң каттышкан хуралы-биле сессия ноябрь 23-те, эртенгиниң 10 шакта [illegible].

Эштер **Ю. В. Андропов, Г. А. Алиев, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, А. Я. Пельше, Г. В. Романов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Т. Я. Киселев, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков** оларны депутаттар диримиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Национальдар Совединиң Даргазы депутат **В. П. Рубен** сессияны ажыткан. Оон чугаалааны болза:

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң шылгарангай удуртукчузу делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң сураглыг ажылдакчызы, тайбың болгаш улустарның найыралы дээш моралсыылаг чок демиселчи — Леонид Ильич Брежневти бистиң партиявыс, совет улус, демдиглелиг бүгү кижи төрелгетен ханы кажыыдал-биле чоокта чаа сеткилге оруктап ү[?]

Оон амыдыралының хөй үе-чадазы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң, оон Президиумунуң үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазы-биле, ССРЭ-ниң Конституциязын ажылдап кылыры болгаш хүлээп алыры-биле, улус депутаттарының Советтериниң ролюн база аттарын бедидери, совет ниитилелдиң демократтыг үнелезиннерин хөгжүдери-биле холбаалыг болган.

Хөй национал бистиң [illegible]

зын, оон ленинчи Төп Комитедин, СЭКП ТК-ның Политбюрозун долгандыр улам сырый каттыжып, партияга кызыгаар чок идегелиниң болгаш оон иштики база даштыкы политиказын чангыс аайтыг деткип турарының дугайын медеглеп, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш эрес-шудургу ажылдап турар.

Леонид Ильич Брежневтиң тураскаалынче минутада сактыышкын ёзулалын депутаттар кылган.

Депутаттар сессияның хуу айтырыын болгаш оон ажылдаар чурумун бадылааннар.

Чугаалажыры-биле тургускан айтырыглар:

1. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннерин соңгуурунуң дугайында.

2. 1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1982 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң чоруп турарының дугайында.

3. 1983 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1981 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында.

4. ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарының дугайында ССРЭ Хоойлузунуң төлевилелиниң дугайында.

5. Эвилел Совединиң болгаш Национальдар Совединиң энергетика талазы-биле доктаамал комиссияларын тургузар дугайында.

6. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында.

Хуу чурумунуң бирги айтырыынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш Дээди Совединиң Эвилел Совединиң база Национальдар Совединиң төлээлекчилер чөвүлелдери СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Юрий Владимирович Андроповту ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнүнге соңгуур дугайында саналды силерниң чугаалажып көөрүңер-биле киирерин меңээ даскан чүве.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң кошкү ажылдакчызы, Леонид Ильич Брежневтиң эң чоок соратниги, талантылыг организакчы болгаш политиктиг удуртукчу, Ленинниң партиязынга, коммунизм тудугзуушкунунуң улуг херээнге кызыгаар чок бердинген эш Ю. В. Андроповту бистиң бүгү партиявыс болгаш бүгү совет улус билир.

СЭКП ТК-ның 1982 чылдың ноябрь 12-де болган ээлчег чок Пленуму эш Ю. В. Андроповту Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретарынга чаңгыс үн-биле соңгаан.

Пленум бистиң партияның дээди органының бузулбас чаңгыс эвин көргүзүп, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң угланыышкыны, иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле ленинчи угланыышкынның моон соңгаар-даа чайгылыш чок барымдаалаарынга СЭКП-ниң болгаш оон Төп Комитединиң быжыг шиитпирлиин бүзүрелдиг-биле бадыткаан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповту ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнүнге соңгаан чорук совет ниитилелдиң болгаш бистиң күрүнениң [illegible]

малышкы улустарының найыралын быжыглаар, чоннуң чаагай чоруун бедидер, социалистиг демократияны хөгжүдер талазы-биле, тайбыңны болгаш улустар аразында айыыл чок чорукту быжыглаар талазы-биле чурттуң күрүне эрге-чагыргазының дээди органының хөй талалыг ажыл-чорудулгазынга Коммунистиг партияның удуртукчу ролюн чедиишкинниг боттандырарынга ол идигелиг болур.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаалының дараазында төлевилелин силерниң чугаалажып көөрүңерге киирерин чөпшээреп көрүңер:

«Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совети депутат Юрий Владимирович Андроповту ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнүнге соңгуурун доктаадыр».

Ол саналды диримиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Депутат **Ю. В. Андроповту** ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнүнге соңгуур дугайында доктаалды чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Ол ышкаш депутаттар **С. А. Шалаев** болгаш **Н. Г. Басов** олар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннеринге соңгутканнар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнүнүң хүлээлгезинден депутат А. П. Шибаевти сессия хостаан.

Хурал даргазы хуу чурумунуң ийиги айтырыын чугаалажып көөрүнче киирерин саналдаан. «1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1982 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң чоруп турары[...]» [illegible] ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы депутат **Н. К. Байбаков** кылган.

УЛУГ ЮБИЛЕЙНИ ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ

ССРЭ 60

ЧЫЛДЫЫН—ХУУСААДАН ЭРТЕ

Кызыл-Мажалыкта бот-оруга-чарылгалыг тудуг-септелге участогу районда тудуг организацияларының аразында мурнакчы ажылдыг коллективтериниң бирээзи. Ук участок районда чаа чурттаарга бажыңнарының тудуун болгаш эрги бажыңнарның септелгезин чорудуп турар. Ында бригадир Шогжал Шымрапович Моңгуштуң удурткан он үш кижи составтыг бригада холдуунда септелге ажылдарын чорудуп келген. Хоочун тудугжулар Кертик-оол Ооржак, Алдын-оол Моңгуш ашактарның дагдыныкчылары болуп, оларга боттарының дуржулгазын күзел дии-биле дамчыдып берип турарлар. Ук бригада бирги, ийиги болгаш үшкү кварталдарның бүдүрүлге планын 105-теп 122 хуу чедир күүсеткен, а чыл планын декабрь 25 чедир доозарын хүлээнген.

К. МААДЫ.

МАКТАЛДА

Чөөн-Хемчик районнуң кооператорлары ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан социалистиг чарышты улам калбарткан. Эрткен айларның түңнели-биле магазиннер аразында калбарган социалистиг чарыштың мурнуну олуруун Чадаана хоорайда төп раймагтың пес, трикотаж кылыглар бараанныры садар килдистер, Шемиде аъш-чем бараанныраның магазини ээлээн.

Автомагазин садыгжы-чолаачыларының аразында күш-ажылчы маргылдаага В. К. Ростовцев тиилекчи болган. Виктор Константинович бызыглаттырган девискээринде малчыннарның садыг-биле хандырылгазын экижидер дээш бараанныры четчелеп аппарып садып турар.

Районнуң ниити чемненилге черинден хоорайның № 3 столовая коллективинден М. Горяева удурткан ээлчег социалистиг чарыштың бирги черин [illegible] разындан А. Сат удурткан катчиниc, моогу чылып белеткээр бригада эки ажылдаан.

Районнуң херелекчилер ниитилелиниң автоколоннаызының чолаачылар бригадазы социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар. С. Ондар, С. Салчак, С-Д. Моңгуш олар чүък сөөртүрүнүң планныг оналдаларын доктаамал күүседип келгеннер. Бригаданың мурнакчы чолаачызы И. Зенченко эки ажылы-биле мактадып, чаа самосвалды башкарар эргени алган.

Районнуң кооператорлары чарыш оюн улам калбартпышаан, кожээ чоннуң садыг хандырылгазын улам экижидер хемчеглерни ап чорудуп турар.

А. МОНГУШ.

ХООЧУННУҢ ҮЛЕГЕРИ-БИЛЕ

Мал ажылының сураглыг ажылдакчызы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Лопсанчап Чыпаажыкович Ооржак бодунуң ажыл-ишчи байлак дуржулгазын төрээн черинин Баян-Таланың кижилеринге, ылангыя малчыннарга болгаш аныяк өскенге дамчыдып келген. Оон ачызында мал ажылында хөй-хөй хойжулар, саанчылар, бызаа ажаакчылары, инек кадарчылары болгаш өске-даа малчыннар кошкү чедиишкиннерни чедип ап турган. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаты Хеймерек Бадыевна биле Аяк-Хээ Данзын-оолович Оңдарларның малчын өг-бүлези, «Октябрь 30 чылы» совхозтуң хойжулары Лопсанчап Ооржактың болгаш өске-даа мурнакчы дуржулганы шиңгээткен, күш-ажылчы чедиишкиннерни чыл санында чедип ап, мал ажылын хөгжүдеринге эвээш эвес салыышкынны киирип чоруурлар.

Хойжу өг-бүлениң ээлери Хеймерек Куулар, Аяк-Хээ Оңдар олар ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур калбарган социалистиг чарышка кириишкен, төрүүр чүс хойга онааштыр 110 хураганны, хойдан-на 2000 грамм дүктү алырын хүлээнгеш, чаңгыс чер чурттуу Шагдыр Дөңгүр-оолович Куулар-биле чарыш салган. Ынчангаш ол хүлээлгезин күүседип ыңдаан.

Мурнакчы хойжулар кыштаглаашкынга чедиишкинниг белеткенген. Оларда кажаадан эгелээш, сиген-ширбииш чедир шупту белен. Хойжу өг-бүле бо кышты хүр ажарынга бүзүреддиг.

М. СЕВЕН.

1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының база 1982 чылда план күүселдезиниң чоруп турарының дугайында

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы депутат Н. К. БАЙБАКОВТУҢ

илеткели

1983 чылда — он бирги беш чылдың үшкү чылында ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының силерниң чугаалажып көрүүшкүнүнерге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели киирип турар. Ынчаарга он бирги беш чыл бистиң чуртувуска коммунистиг тургузуушкунунуң тооглуг чаа үе-чадазы болуп турар. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия Төп Комитединиң май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге ажыл-агый болгаш социал культура тургузуушкунунуң айтырыгларының талазы-биле Л. И. Брежневтиң айтыышкыннарынга үндезилээш планны ажылдап кылган деп Н. К. Байбаков чугаалаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң амгы сессиязы ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга белеткелдиң үезинде политиктиг болгаш күш-ажылчы [illegible] көдүрлүүшкүнүнүң байдалында болуп эртип турар-дыр. Совет Эвилели амгы үеде дөн эштиг республикаларның найыралдыг өг-бүлези [illegible]

кан дег быжыг социал политиктиг болгаш идейлиг чаңгыс эвиниң ниитилели болуп, бүгү делегейниң мурнунга өндүр чаагай кылдыр көстүп турар. Бүгү чоннуң байырлалынга алдар бодаарган социалистиг чарыш чаагай чаа чаа түңнелдерин берип турар.

Совет экономиканың шапкын хөгжүлдези болза кризистерге, ажыл чок чорукка, инфляцияга болгаш капиталистиг системаның өске-даа хоочураан аарыгларынга теварышпас социалистиг тургузуунуң үндезин артык күштериниң херечизи болуп турар.

СЭКП ТК-ның дүүн болган Пленуму 1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын чугаалажып көрген болгаш ону деткээн. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов Пленумга [illegible] бүгү талалыг анализин оон [illegible] улус ажыл-агыйының мурнунда туруп турар ылангыя бүдүрүлгени интенсификастаарының дургедир, ажыл-

тыын бедидер, капитал тудуун дыка экижидер, камналга чурумун күштелдирер болгаш күрүнениң, күш-ажылдың болгаш күүселдениң чурумун быжыглаар, хүлээп алган шиитпирлер күүселдезиниң шыңгыы контрользу тургузар херектиң эң чугула айтырыгларын тодаргайлаан.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлери чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң чаа-чаа сорулгаларын чедип алырынче, бүгү [illegible] болгаш улуг [illegible] [illegible] партияны, бүгү совет улусту мобилизастап турар.

1982 чылда [illegible]

[illegible]

литиктиг улуг ажылының ачызында бо чылын бүдүрүлгениң хемчээлин улгаткан, ниитилелдиң күш-ажылының бүдүрүкчүлүү өзүп, продукцияның дээжилери калбарып, шыгары экижип турар деп, ол демдеглээн. Чаа техниканы болгаш технологияны улус ажыл-агыйынга улуг хемчээлдиг-биле шиңгээдип ап турар. Партияның социал программазы чайгылыш чокка боттанып турар.

Чурттуң экономиктиг хөгжүлдезиниң түңнелдери [illegible] 1982 чылда [illegible]

[illegible]

рубль болур. Техниктиг депшилге болгаш экономиканың өзүлдезин ниитизи-биле бирги ээлчегде хамааржыр адырлар — машина тудуушкуну, химия, нефть-химия, газ үлеттүрү болгаш өске-даа чамдык адырлар планда көрдүнгенин ажыр улам бедик темпилерлиг хөгжээр. Ол чорук ниитилел бүдүрүлгезиниң адырлар аайы-биле тургузуун сайзырангайжыдарынга, оон техниктиг хандырылгазының экижидеринге, күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң организастаарының депшилгелиг хевирлерин шиңгээдип нептередиринге идигелиг болур.

Одалга-энергетиктиг [illegible]

[illegible]

(Илеткелди дончулап парлаан).

Чурттуң бүгү-ле республикаларының, областарының, крайларының ишчилери-биле бир демей, Чечен-Ингуш АССР-ниң ажылчы ишчилери ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн төлептиг күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш социалистиг чарышты бо хүннерде улам калбартканнар. Ол күш-ажылчы маргылдаага хоочуннар аныяктарга үлегерин көргүзүп, шалыпчы иштиң шолбаннары болуп артпышаан.

ЧУРУКТА: Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, республиканың № 2 тудуг-монтаж эргелелинде бригадир Ш. Хадижиев (солагай талазында) болгаш Грозныйның В. И. Ленин аттыг нефть болбаазырадып кылыр заводунуң улуг оператору И. Ведерчиков.

Р. ДИКТИН фотозу. СЭТА-ның фотохроника[зы].

(Уламчызы 2-ги арында)

1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының база 1982 чылда план күүселдезиниң чорупп турарының дугайында

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

1982 чылда кодээ ажыл-агыйының ниити продукциязы 12? млрд. рубль хемчээлдиг азы 1981 чылдыындан 3 хуу хой болур ужурлуг. Колхозтарда болгаш совхозтарда бодунун болгаш чулуктуг мал чемнерин бүдүрери немелиген. СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлери кодээ ажыл-ишчилеринин бүдүрүлгениң ажыктыг болгаш сеткилге түңнелдерин бедилериниче чуткуп салырынга улуг идиг берген.

продукциязының курлавырларының кызыгаарлыг болуп турары-биле эвес, харын хөй садыг организацияларының болгаш үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажыл-агыйжы эвес чоруу-биле, херегледи кошкак өөренип көрүп турары-биле тайылбырлаттынар деп, илеткелде чугаалаан. Ооң түңнелинде чамдык барааннар кандыг-даа чыглаган чокка ховартай бээр чоруктар бар.

Чоннуң чурттаалга байдалын экижидери — Коммунистиг партияның болгаш Совет чаштын социал политиказының эң чугула угланыышкыннарының бирээзи. 1982 чылда акшаландырыышкынның бүгү дөстериниң күжү-биле ниити шөлү 107 миллион дөрбелчин метр чурттаалга бажыңнарын ажыглаалга киирер. 10 миллион хире кижи чаа квартираларны алыр болгаш чурттаалга байдалын экижидер. Коммунал-амыдырал хандырылганың, чырыдыышкынның, культураның болгаш кадык камгалалының чаа-чаа объектилерин ажыглаалга киирер. 1982 чылда улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинде чедип алдынган чедиишкиннер...

ССРЭ-ниң 60 чылынга

Ереванның метрополитен шугумнарында Москва чоогунда Мытищиниң машина тудуушкунунуң заводунуң марказын салган электропоездилер чоруп турар.

ЧУРУКТА: машинист-инструктор Э. А. Чилингарян (солагай талазында) биле машинист Г. И. Карелин.

Р. АКОПЯННЫҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроникаазы.

(СЭТА).

ААЛГА, ЧЕРГЕ—КАЯА-ДАА

— Дөрт чыл дургузунда хурагалаан хойлар-дыр бо — дээш, оъду сарыгыы чыдар бугу кыдынын дургаар чашты берген хойларже ол көргүзүү.

— Элээн каш чыл улаш малчыннап келген-дир силер, Болат Чыргалович, а бо хойларның чыл бүрүде өзүлдези доктаамал эрги бе? — деп, эштиң ажылын сонуургадым.

— Бо коданың хуваап алырының мурнунда өске эш-өөрден база дудавайн-на турган чүве бо. А бо кодандан баштайгы чылында дүнгүжүнде төрүүр чүс башка опаажтыр 82 хураганы амыр-дыш чокка туда-ла ажаап, карактап турган өстүрүп алган бис, ийиги чылында — 99, оон соонда 100 болгаш бо чылын 111 башты камгалап алдывыс. Ам дараазында чаа чыл эгезинден эгелээш хураганнаар эгелээр. Хүлээлгезин чүү-даа болза күүседип-ле чоруур ийин.

Оларның кодан хойларындан улуг-ла ырак эвесте база бир кодан, а оң ындында база бөрээ шөлүү берген. Малчының чанында аъттыг кижилер чоргулаар. Өглер база-ла ында-мында хонаштарда. Шагның дөрт эргилдезинде каяа-даа малчыннар аалдары аразы ырак эвес болгулаар. Малчын бүрүзү чоок кавызында эш-өөрүндэн кымның кандыг мал малдап чорууруң, каш чыл ажылдаалыя, оларның мунар аъттарының оң-чузугундан бээр билир. Харын-даа кымның аалының чанында кандыг оът-сиген үнүп турарын болгаш оларның чыдын безин билирлер. Кандыг малчынның малының канчаар өзүп чорууру оларның доктаамал кичээнгейинде, бот-боттарындан өөренип, доктаамал кичээнгейинде чоруур.

Болат Чыргалович меге, шынырак-даа шииичилиг. Делгем хөректиг, ортумак сынныг чазык-чаагай, калбаксымаар арынныг эр. Чугаа кадында бодун оон сеткил-сагыжы, наражының көрүжү одарда малында. Аъттаныр турда, кашпагайы аажок, ужуп үнүп турган ээир-ле. Ол чазыы көнчүт хүлүмзүрээш, ырак эвесте өөнге кирип, аяк шайдан ижерин чалады.

Өгнүң херээжен ээзи Билзег Дамдыновна өөнден үнүп келгеш, бистиң мендивиске харыылавышаан, уткуп алды. Өг иштиниң арыг-силиг, чылыы аажок, ат-херекселдери шыырак, көрүштүг-даа. Ийи бичии урут-даа ойнап маннажып турар.

Билзег Дамдыновна болу шевергин чараш-даа кижи болган. Малчын амыдыралдың солун-даа, бергезин-даа, ол ышкаш урут-дарының кижилиг аажы-чангы, күш-ажылга кижизидип чорууруң, бистиң айтырыгларывыска харыы кылдыр кысказы-биле харыылап каап орду.

— Демги кижи, Болат-биле чайын-даа, кыжын-даа хойну ээлчежип кадарар бис. Чайын урутларывыс база дузалажыр. Шериглер бир оглувус чаа келген, дузалыы аажок-ла-дыр. Мал малдаары дээрге безим бүрүзүнде хайгаарал херек болгай. Чүү турбас боор—ыт-куш, оор-оразык дээш. Дүне безин хой кажаазының чанынга хайгаарап хонар апаар. Күрүнениң малын ынчаар кадагалап, өстүрбес болза, хоржок— деп, Билзег бодунун бодалын чугаалай-дыр.

— Школада силерниинден каш кижи өөренип турар эргиг? — деп, чугаа аразында сонуургадым.

— Школа назылыг тос кижи бар, шупту өөренип турарлар. Шупту уругларывыс 11 кижи болгай. Аалда ийи бичии кижи база бар.

— Урутларыварның аразында найыралы эки-ле ыйнаап.

— Чүвениң шыны херек, урутларывыс дыка найыралдыг, бот-боттарынга дузалажыры аажок. Демги кижиниң урутларынга сеткил-чүрээмден ынак кижи-ле-дир мен, а мээң урутларым ол кижиниң аажок хүндүлээр, ындыг болурга кижи сеткилинге чоргаарзанчыг болур чүве-дир. Оларны бут кырынга тургузар дээш кайывыс-даа амырдыш, удуур уйгу чокка, ажыг дерин тогулдур ажылдап чоруур, ажылдаар-даа апаар чүве-дир ийин — деп, Билзег Дамдыновна шынын чугаалай-дыр.

Амгы үеде олар Шынаа-Булактың Арга-Чарык деп черде кыштаанда көжүп чеде бергеннер. Болат Хомушку ааа каш чыл улай кыштаан. Ын-

> *Беш чылдың кижилери*

да хойнуң болгаш хураганың кажаалары бар. Кажааларны чазын-на чаагаглап көжер мурнунда сеңтеп каар. Ол девискээрден бо чылын 33 тонна сигенни кескеш, кыштагда сөөртүп эккелгеш, кажаалап каан. Бо база-ла оларның ажылгырын көргүзүп турар.

Кыш малчыннарга шылгалда дээрн-ле шын. Хой мал каяа-даа коддуунда чер одарынга кыштаар. Кыштың одарны таарыштыр камнап, мал бажы дозуп, шуурган хаттыгда, соок чыварлыгда, черге хүннээри берге-ле херек. Кыжын мал төрүп бээр үеде Болаттың өг-бүлези шуптузу, адазы кырган Чыргал ашак безин удуур уйгу чокка ээлчег-биле аалга, черге мал чанынга туда туруптарлар.

Болат Чыргалович каш хонук иштинде балдыр сыкпас. Төрүүр малдың чеминден ангыда, мал адаанда өдээнче кичээнгей салбас болза хоржок. Ынчангаш малчын чайын хой өдекти оваалап алыры ол. Чаш хураганнар кургаг, чылыг өдек кырынга турар ужурлуг. Ону нелеринге тудуп эмзиргилээр апаар. Кыш соок турда, хураганнар аарый бергилээр. Мал эмчилери ынчан дузалажып келир. Малчыннар боттары база мал эмнээриниң бөдүүн аргаларын өөренип алган болур.

— Төрүүр хойларны баш удур билип алгаш, аалга тудуп азырай бээр бис. Кажан хой төрүп, хураганы улгады бээрге, ам оларда хойларга оларны кадар бис — деп чугаалаарлар.

— А дүк кыргылдазын каяа чорудуп турар, план күүсеттинип турар бе?

— Дүк планын чыл бүрүзүнде күүседип келдивис. Кыргылданы чайлагже үне бергеш чорудар бис. Улус-даа дузалажып келбес, чүгле боттарывыс, урутларывыс-биле кыргааш дужаап бээр бис. Бир баш хойдан 3 килограмм чедир-даа кыргып турар мындыг ийин.

— Чайлаанар ырак бе?

— Тайгада, ырак болдур ийин. Моон 110—112 километр чер болгай. Хая-даштыг арттар, кызаа кадырларда орук-биле эртер. Каяа-даа мал-биле кады чоруур ажыл-амыдыралдыг улус тур бис — деп, олар чугаазын доостулар.

Болат Чыргалович болгаш Билзег Дамдыновна олар шагның дөрт эргилдезинде мал одарладыры-биле чазын, күзүн хову-шөлдерге, кыжын даглар.га, чайын тайгада чайлагларга көжүп чоруур. Төрээн черниң делгемнеринге оон чараш-каазын көрүп чорууртга, кижиниң амыдыралга ынакшылы улам дендээр. Оларның ажыл-амыдыралы чонуңга барган болганын ханы билирлер. Оларның мал ажылынга арга-дуржулгазы меңнеттинген. Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң мурнакчы малчынының ажылажып мынчаар чоруп турар-дыр.

А. АРАПЧОР.

ЧУРУКТА: малчын Б. Ч. Хомушку одарында.

К. ШАНГЫР-ООЛДУҢ фотозу.

САННАР, ТИКТЕР СӨСТЕР АПААР

Фото-репортаж

«...Николаев хоорай. Одесса область. Октябрьская кудумчузу. Бажың дугаары 104. Төрүттүнген хүнүң-биле байыр чедирип тур бис, Вася. Ажылга чедиишкиннерни, аас-кежикти, быжыг кадыкшылды күзедивис». Ындыг телеграмманы бижап алгаш, оочурунар чедип кээрге, херээжен ажылдакчылап дилээр силер:

— Аргалыг болза, дүрген чорудуп көрүңер. Оон ындай хүлээп алганының хүнүн бижип каарын утпас силер.

Телеграмманы чорудупкаш, сагыш-сеткилинер оожургай бээр. Ыракта өңнүктериңер ону чогуур үезинде алырлар. Силер почтадан үнмейн чыдырыңарда-ла чүс-чүс телеграммалар пневматиктиг шугумнуң дузазы-биле Кызылдың төп почтазының ийиги кадынче үне бээрлер.

Ында телеграф аппараттарының даап-шимээни дүн, хүн дургузунда соксап дивес. Ханада азып каан электроннуг шактар Москваның үезин көнчүт шын көргүзүп турар. Л. П. Черкашинаның телеграфистер бригадазы чурттуң бүгү хоорайлары, суурлары, кодээ черлери-биле харылзажып турар. Байырлалдар бүдүүзүнде оларның ажылы ковудей бээр, шуут чай чок апаар. Бир кижи бир шакта 40-50 телеграмманы чорудуп, хүлээп алыр. Ынчан кымның шалыпкын, дүргенин көстү бээр. Телеграф аппараттарының тәналарынче безин көрбейн, текст бүрүзүн парлап чорудуптар, көнчүт дүрген специалистер ында бар. Бо талазы-биле Людмила Петровна Молотова, Полина Сидоровна Кулагина, Галина Дмитриевна Бочкарёва бедик мергежилдиг. Олар ай планнарын үргүлчү ажыр күүседип келгеннер. Байырлалдар хүннеринде хүн нормазы 5-6 катап улгады бээр. Кымның харылзаачылары анаа база торулбастар. Олар ону хуусаазында күүседип келгеннер.

Телеграф залының ханазында «Чаңнык» азып каан. Лариса Павловна Фирсованың (чурукта) беш ай дургузунда брак кылбайн ажылдап келгенин оон номчуп болур. Ол беш ай дургузунда телеграмма сөзүнге чангыс-даа частыг кылбаан. Оон чорутткан телеграммаларын ээлери чогуур үезинде хүлээп ап келгеннер.

Чыл санында ажылдың темпизи дүргедеп, дамчыдар информацияның хемчээли улгадып орар. Штатты улгаттырып, аппараттар санын ковудедип, күш-ажылдың байдалын экижидип турарындан аңгыда, чамдык айтырыгларны эртем болгаш электронуг санаргa машиналарының дузазы-биле шиитпирлеп турар. Новосибирск хоорайда коммутация дамчыдылгаларының төп-биле харылзажырда Полина Сергеевна Кулагина колограммалар дузазы-биле ажылдап турар. Чанчыл болган точка, тире орнунда оон «арсеналында» чүгле «чангыстар», «стикер» бар. Оларны электроннуг санаргa машиналары эки «таныыр». Бичии-ле частырыг, азы шын эвес сөс тыптып келир болза, электронуг санаргa машиназының ол дугаанында медээни хүлээп ап турар аппарат бир ийи секунда хире болганда дамчыда бээр.

Аппарат бүрүзүнүң чанынга хүлээп алган телеграммаларлыг лентаалар шөйлү бээр. Москва, Магадан, Норильск, Баку, Первоуральск, Минск, Тбилиси, Абакан... Барын-да [illegible] турган номчуп болур. Оларны экспедитор-дежурныйлар хүлээп алыр. Анаа хүннерде оларның холун дамчып 600—700 телеграмма эртер. Экспедиторлар телеграммаларның сөстерин майыктарга хырбалааш, оларның келген үелерин демдеглээш, чедирикчилерге дужаап бээрлер. Ол телеграммаларның оон ынайгы салымхуузу олардан көнчүт хамааржыр. Ольга Фадеевна Коновова (чурукта) бо ажылга үр ажылдаан.

Кызылдың төп почтазының телеграф залының (чурукта) харылзаачылары ССРЭ-ниң 60 чыл юбилейин тергиин күш-ажыл-биле демдеглээр сорулгалыг ажылдап турарлар.

П. ШАХРАЙ.

А. КРЕСТЬЯШНОВТУҢ фотолары.

ДЕКАБРЬ 25-ТЕ КҮҮСЕДИР

Тес-Хем районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи ССРЭ-ниң 60 чыл юбилейинге турасқааткан социалистиг чарышты улам калбартып, бо чылдың эрткен айларында эки түңнелдерлиг ажылдаан.

Республиканың амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелдериниң аразында калбарган социалистиг чарышка коллектив он айларның түңнели-биле мурнакчыларның санынче кирип, үшкү черни ээлээн. Мурнакчыларның ажылы Тыва АССР-ниң Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң хүндүлел бижии-биле демдеглеттинген.

Амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи ол шаңналга сорук кирип, хандырылганың бедик культуразын чедип алгышаан, юбилейлиг чылдың планнын онаалдазын декабрь 25-те күүседир.

Т. КУНГА.

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ШЫЛГАРАНГАЙ БОЛУУШКУН

ГАВАНА. ССРЭ-ниң тургустунганы делегей төөгүзүнге политиктиг болгаш социал-экономиктиг улуг болуушкун болган. Ол дээрге, мында каттыжып кирген бүгү улустарның чаңгыс эвин болгаш буззулбас найыралын камгалдырган хөй националдыг күрүнениң тургустунганы олдур деп, Кубаның даштыкы херектер министри Исидоро Мальмиерка чугаалаан.

Совет Эвилелиниң бүгү талазы-биле шапкын хөгжүлдези Советтер чуртун амгы үеде делегейниң эң улуг күрүнелериниң бирээзи кылдыр саңзыраткан деп, ол ССРЭ-ниң 60 чылынга алдар кылдыр ДАМ-те болган байырлыг кежээге демдеглээн.

Америк империализминиң «кызыгаарлаттынган» ядролуг дайын, «дорт меселдежиишкин» дээн ышкаш, өске-даа угаан-медерел чок чүлчүрүушкуннары-биле делегейни айыыл-халапка чыгап турары амгы үеде ССРЭ болгаш оон эвилелчилери тайбыңның эң не кол шивээзи боор турар.

Совет Эвилелиниң ленинчи даштыкы политиказының эң не идепкейлиг, тодаргай болгаш таарымчалыг политика-дыр деп, министр тайылбырлаан.

КАРАКАС. ССРЭ-ниң 60 чылынга турасқааткан байырлыг хурал совет культураның болгаш эртемниң өнчүктерниң Венесуалада Төвүнге болган.

Венесуэланың суралгыг хөй-ниити ажылдакчызы Төптүң күүсекчи чөвүлелиниң даргазы Родольфо Кинтеро хөй националдыг Совет күрүнениң улустары аңгы-аңгы дылдар-биле чугаалап-даа турар болза, боттарының салым-хуузунуң ээзи болур, дайын чаа чок тайбың, чыргалдыг үеде чурттаар дээш ниити эчис сорулга-биле каттышкан улустарның найыралчы болгаш калы ажылдажылгазынче чүткүлүнүң херек кырында боттаныышкыны боор турарын бодунуң илеткелинге чугаалаан.

Социализмниң буянныг чаагай идеалдарын, хамыктың мурнунда чер бөмбүрзээн термо-ядролуг халаптан камгалап алырынче чүткүлдүг ССРЭ дээрге тайбыңның болгаш бүгү-ниитиниң дешпилгезиниң чөленгииңи деп көрүп турар бүгү ак сеткилдиг кижилер деткип турарлар. Совет улус ленинчи чагыгларын, СЭКП-ниң хүлээп алганы төөгүлүг Тайбың программазын улуртуага болдурбушаан. дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырары болгаш уштуушкунның дайынның кыжанышкынның чок кылыры дээш бөмбүрзектиң тайбынче чүткүлдүг күштериниң демиселиниң мурнуку одуруунда чоруп турарын Р. Кинтеро онзалап демдеглээн.

ЛА-ПАС. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга турасқааттынган совет культура неделязы Боливияның найысылалынга доозулган. Ла-Пастың музейлеринге болгаш залдарынга марксизм-ленинизмниң классиктериниң чогаалдарының, орус болгаш совет чогаалчыларның номнарының делгелгелери, фотоделгелгелер, Советтер чуртунуң чедиишкиннериниң дугайын көргүзүп турар фильмнерниң көргүзүглери болгулаан.

Совет культураның неделязы ССРЭ-ниң тургустунган үезинден бээр тыптып алганы улуг чедиишкиннерин көргүскен боорунуң Боливияның культура ниитилелиниң директору Вальтер Амлан чугаалаан. Бистер Совет Эвилелиниң таптыг даштыкы политикада улустарның тайбыңга хөгжүп турар чурттарның [illegible] ... [illegible] ... турарынга база катап бүзүрей көөр аргалыг болган бис.

ЛОНДОН. Совет Эвилели — тайбыңның, чер кырының бурунгаар депшилгелиг бүгү кижилериниң дең эргезиниң болгаш национал чаңгыс аймаа-ниитиниң демзээ болурун Мурнуу Африканың Национал Конгрезиниң (АНК) Барыын Европада төлээ чериниң баштыңы Рут Момпати СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Делегейде баштайгы социалистиг күрүнениң тиилелгелиг базымнары Африканың улустарының колонизмге, сөөк-язы ылгаар чорукка болгаш апартейдже удур, хосталга болгаш национал хамааржыышпас чорук дээш демиселинге күштүг киирип, оларның эрес-дидим чорунга идиг боор турарын ол демдеглээн.

Мурнуу Африканың патриоттары ССРЭ-ниң материалдыг, моральдыг болгаш политиктиг деткимчезин бедик-биле үнелеп турар. Ындыг деткимче эвес болза, Африкада апартеидтиң сөөлгү шивээзин узуткаарының талазы-биле кол сорулганы чедип алырының оруунга бистиң чедиишкиннеривис турбас ийик деп, Р. Момпати онзалап айыткан.

(СЭТА).

НКТЧ-НИҢ ДАРГАЗЫНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

БАМАКО. (СЭТА). Национал камгалалдың тур чөвүлелиниң (НКТЧ) даргазы майор Жан-Батиста Уэдраогонуң баштайгы чалалга конференциязы болган. Үстүкү Вольтага күрүне эргилдезин ноябрь 7-де кылган түңнелинде эрге-чагырганы ол киирген турган. «Үстүкү Вольтага конституция өзү-чуруму ийи чыл болгаш катап тургустунар, ынчаарда ол чурттуң эрге-чагыргазынче ээй бээр» деп, күрүнениң чаа баштыңы медеглээн. Чуртта амыдыралды демократчылар өруктап чазал чорбушаан, эрииниы болгаш күрүне аппаратын ээ тургузар апаар деп, ол чугаалаан. Күрүнеге чептүг чорукту болгаш хөйнү-күрүнү сагыырының, хамаатыларның эргелерин база хосталгаларын камгалаарының эргежок чугулазын Жан-Батиста Уэдраого айыткан.

Үстүкү Вольтаның чаа удуртулгазының медеглелин өзүгаар алырга, мурнуну шериг өзү-чуруму ажылчыннарга болгаш өөреникчилерге удур эвээзин шаажылалдарны малбаа-биле боттандырып келген. Моон мурнунда күрүне баштыны турган кижини чурттуң национал эрге ажынынга экивилинчи чорукту кылган болгаш хуузунда байып алыр дээш күрүне акша-хөреңгилерин ажыглаан деп буруудадып турар.

Үстүкү Вольтаның өске чурттар-биле чаңган делегей керээлерин чурттуң чазаа хүндүлээр болгаш тайбыңга ынак бүгү чурттар-биле кады ажылдажылганы республиканың удуртулгазы боттандырар деп, ол медеглээн.

Кыштаглаашкын—шалыпчы фронт

СААЛДАНЫ КУДУЛАТПАС ДЭЭШ

Репортаж

«Кызыл тараачын» совхозтуң төп Туран фермазынга хүн дүъш эртип турда бардывыс. Ынчан саанчылар бажыңнарында турар ужурлуг. Ынчалзажок ол-бо кажааларда инектер чемгерген, өдек аштаан, кежээки саалдага чүгээзин белеткээн саанчылар көстүр болду.

Ферманың зоотехниги Нэла Андрияновна Тутова биске чугаалай-дыр:

— «1982—1983 чылдың кыштыкы үезинде мал кыштаглаашкынының чедиишкиннииг эрттирер, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин база саарын ковудедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның чоокта чаа хүлээп алган доктаалын бистиң ферманың саанчылары, кадарчылары, бызаа ажаакчылары чугаалажып көргеш, кыштан ниитиниң малын хүр ажырарының, сүт саалдазын кудулатпазының талазы-биле немелде хүлээлгени алган, улам-на күженишкиннииг ажылдап турар.

Дыштаныр шакта безин саанчыларның анаа олурбайн ажылдап турары зоотехниктиң чугаазын бадыткады. «Он бирги беш чылдың ийиги чылын Туран фермазының коллективи канчаар доозуп турары? Чылдың эрткен айларында кандыг чедиишкиннерни чедип алганыл?» Бистиң салган ол айтырыгларывыска зоотехник Нэла Андрияновна мынчаар харыылады:

— СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн төлептиг белек-биле уткуур дээш, ферманың бүгү коллективи — саанчылар-даа, кадарчылар-даа база өске ажылчыннар-даа чылдың эрткен айларында хол кошкатпайн, карак кызыл ажылдап келген. Ол дугайын тодаргай сан-чурагайлардан көрүп болур.

Оон биске дараазында саннарны адады. Туран фермазы чылда 1400 тонна сүт бүдүрер планныг, а он айлар дургузунда 1184 тоннаны бүдүрүп, планын 81,1 хуу боттандырган. Чылда садар сүдүнүң планы 1380 тонна, херек кырында ноябрь 1-ге чедир 1076 тоннаны дужааган. Ынчангаш ферманың ишчилери ийиги чылдың планныг онаалдазын база социалистиг хүлээлгелиин күүседиринге бүрүн бүзүрелдиг.

Ферманың мурнакчы саанчыларының бирээзи Анна Ларионовна Дерских хүндүс инектерниң кажаазының иштин аштаан турда, ужуражы бердивис.

— Че, канчаар ажылдап тур силер, Анна Лариновна? — деп оон сонуургадывыс.

Назын талазы-биле алырга, ынчыг-ла улгатпаан, чазык шырайлыг саанчы хүлүмзүрүй аарак харыылады:

— Онза мактанып чүве-даа чок. Ажылдаарын кызып ажылдап тур бис. Юбилейлиг чылда хожудаарын кым боор боор!

— Эрткен он айларда бир инекке онаашты чеже сүт сагдыңар?

— Бир инектен саап алыр сүт планы 2298 килограмм чүве. Мен ону херек кырында 2385 килограмм кылдыр күүсеттим. Чылда бир инектен 2900 кг сүт саар хүлээлгелиг кижи мен. Ону чайлыг ажырар боор мен. Менде инииzин биле 37 инек быжыглаан. Олардан чылда 858 центнер сүт саары көрдүнген. Ол база чайлыг күүсеттинер.

Төп Туран фермазында шупту 1680 баш инек бар. Оон иштинде 725-зы саар инек. Ам саап турары 520. Оларның ажаалда тежээлдези эки.

— Фермага саар инектерни кышкы азыралче мырыңап сентябрьның ортанда-ла шилчиткен бис — деп, зоотехник Нэла Тутова чугаалады. — Кышкы азыралче шилчиткен соонда, инектерниң сүдү кудулавазын дээш, болдунар бүгү чүүлдерни кылган. Чижээ, долу үнелиг рационну тургускан: хүнде саар инекке силоска 30 кг, хлондектээн саванның 10 кг, сигенни 2 кг, концентратты 4 кг кылдыр берип турар. Оон аңгыда, чарбыдан хайындырган чуданны база ижиртир.

— Оон түңнелинде сүт саалдазы кудулавайн турар ышкажыл але?

— Ийет, кудулавайн турар. Хүнде фермага инитиан биле 3,1 — 3,3 тонна чедир сүттү саап, оон хүнну чүнче 2,8 тоннаны күрүнеге дужаап тур бис. Эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге, ам хүнде 800 кг сүттү хөйнү саап ап турар. Ол дээрге сүт саалдазының кудулавайн, харын бедип турарының херечизи-дир. Бир инекке онаашты алырга, хүнде саап алыр сүт 6 кг-даа кудулавайн турар.

Ферманың коллективиниң мурнакчы саанчылар эвээш эвес. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттары, хоочун саанчы Зоя Александровна Седилей — чарыштың мурнакчыларының бирээзи. [illegible] ... [illegible]. Мария Александровна Сат база-ла хоочундан хокудавайн турар. Ол эрткен айларда инитиан-биле 742 центнер сүт саар планны 755 центнер кылдыр ажырган.

Ферманың саанчыларының бедик көргүзүглерин чедип алырынга идиг берип турар бир кол чүүл — социалистиг чарышты демниг кылдыр организастааны. Оон түңнелин беш хонгаш-ла үндүрер. Ам ынын алды кезекке хуваагаш, саанчы бүрүзүнүң инектериниң сүткүрүндеп база бодунуң арга-дуржулгазындан хамаарыштыр, беш хонукта, а ол ышкаш айда саар сүдүн баш удур тодарадып каар. Ынчангаш кымның чежени саары, чарыштың шаңналдыг черинге чедер төлөде, каш центнерни бүдүрерин билдинигир. Мурнундагы айның деңнелинден кудулатпаан болгаш бердинген онаалданы 101-ден 105 хуу чедир күүсеткен де, саанчы беш хонуктуң түңнелинде беш рубль-биле, 110 хуудан ажырганда—15 рубль-биле шаңнадыр. Айның алды беш хонуунуң дургузунда саанчы онаалданы үргүлчү 110 хуудан кудулатпайн келир болза, анаа 90 рубльдиң шаңналын тывысыр. Материалдыг шаңнап-мактаарының ындыг хевири сүт бүдүрерин ковудедиринге шынап-ла идиг берип турар.

Оон аңгыда сүт саалдазын кудулатпазынга дегүмнүг хемчег болза, саар инектерге бээр чемниң балансылаттынган рационун тургусканы, саванны [illegible] азыратпайн инектерге бээр турары болур. Районнуң совхозтарының бүгү чем пектериптен чаңгыс-ла «Кызыл тараачын» совхозтуң Төп Туран фермазында чем пеги сааныгы инектерге сүдүн кыпр ... [illegible] болбаазыратпайн, инектерге берип турар.

К. АРАКЧАА.

Бии-Хем район.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның аңгы-аңгы районнарында израиль эжеленчилерге удурланыышкын үргүлчүлеп турар. Ноябрь он тоста Мурнуу Ливанның Сайда хоорайынга патриоттар израиль моторжуттан таңныылдарны боолааннар. Ийи солдат өлүртнен, бирээзи балыгланган. Ындыг халдаашкынны Тир хоорайда израиль администрацияның штаб-квартиразынга частыышкынны кылганының соонда Мурнуу Ливанда айыыл чок чорунтуң эң шыңгыы хемчеглерин ап тудва-ла кылган.

Ол халдаашкынның соонда дораан-на израильдер хоорайже немелде шериг кезектерин киирген, кудумчуларны доскан болгаш чер болганда чиндиишкиннерни база документилер хыналдазын кылып турар. Он-он хамаатыларны тудуп хоругдаан.

Бекаа шынаазының районунга, чурттуң Чөөн талазынга, израиль болгаш сирия шериглериниң аразынга үгер-боолар-биле удур-дедир атыылдажыышкыннар болгулаан.

Израиль шериглер Барука бедиктеринде болгаш шынаазының чөөн секторунда боттарының турушарын быжыглап, фронтунуң шугумун дургаар үгер-бооларны тургузуп турар.

Ол чөрниң солуннары Тирниң чоогунда ливан Айн-Бааль деп суурга болган өлүмнүг тавар ылганың дугайын дыңнаткан. Ойнаарак хевирлиг кылдыр кылып каан израиль бомбаның чазылганындан үш бичии уруг өлгеннер. Уруглар ол «ойнаарактарны» шөлден тып алгаш, бажыңынга эккелген соонда частыышкын болган. Тель-Авивтиң Ливанга удур бо чылдың чайгызында ооп өзү-биле кылган агрессиязының үезинде израиль самолёттар ливан чурттакчылыг черлер кырынче шак ындыг бомбаларны үргүлчү октап турганы билдингир.

НИКАРАГУАГА УДУР ЧИМЗЕНИИШКИННЕР

МАНАГУА. (СЭТА). Никарагуа улуска удур агрессияны организастаарынга Каттышкан Штаттар америк күрүнелер аразында кериене ажыглаар бодап турар-дыр деп. Никарагуаның национал камгалал министри Умберто Ортега америк журналистер-биле беседазының үезинде медеглээн.

Америк күрүнелер организациязының кол ассамблеязынга АКШ-тың күрүне секретары Шульц чүве чугаалаан болгаш Никарагуага ыжыгыышкын кылган. АКШ-тың күрүне секретарының ол кыжанышкынын Умберто Ортега шынныг бүрүү шапкан.

Никарагуаның даштыкы херектер министерии нота бижиин Манагуа хоорайга чалаан. Сомосачы чүвениниң 50 дээрбечилер Гондурастың девискээринден Никарагуаның кызыгаар чоогунда Нуэва-Сеговия департаментизинче шургуп кирип келгеш, 15 тараачыннарны тудуп аппарганын нотада айыткан. Сандинистиг революцияга удур ыдыг ол чимзениишкиннерге болгаш оңгук-чонгаалерге шыңгыы удурланыышкынның нотада илергейлээн.

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Никарагуага удур империализмниң агрессия чимзениишкиннерин Латин Американың улустарының ханы килеңнээшкинин болдурып турар деп, Аргентинаның депшилгелиг «Ак болгаш Дорт» журналы бижээн. Контрреволюстуг чепсектиг дээрбечилерни америк инструкторларның белеткеп турары, Гондурастың девискээринче хөй боо-чепсекти Американың Каттышкан Штаттарының чорудуп келгени — Сандинистиг революцияга удур чепсектиг халдаашкынны Каттышкан Штаттарның планнап турарының херечизи-дир деп, журнал [illegible].

КОММУНИСТИГ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ КОЛЛЕКТИВИНДЕ

Ак халаттыг кижилер

Чурттакчы чоннуң кадыын камгалап быжыгаар, аарыг-аржыктың болдурбас дээш баш бурунгаар хемчеглерни Таңдыда Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының эмнелге пунктузунуң ажылдакчылары ап турар.

Эмнелге пунктузунуң бажыңын көрүштүг кылдыр дерээн. Анаа келгеннер янзы-бүрү аарыгларга удур камгаланырының баш бурунгаар хемчеглер алырының сүмелерин чараштыр дерээн, кескү үжүктербиле бижиттинген булуңнардан көрүп, номчуп алыр. «Улустарның пайыралы», «ССРЭ-ниң 60 чылы» болгаш өске-даа фотомонтажтарны чараштыр, утка-шынарлыг кылдыр кылгаш, кескү черлерде аскан. Ону кижи хандыкшыл болгаш сонуургалбиле көөр.

Эмнелге пунктузунуң эргелекчизи Валентина Владимировна Куулар улус хүлээп ап турар үеде алаа чеде бердивис. Келгеннерниң чугаазын кончуг кичээнгейлиг дыңнаар, ээлдек, оожум кижи болду. Ажылынга хандыкшылдыг, бердинген кижи дээрзин дыңнаан бис, ону херек кырында бүзүреп көрдүвүс.

Валентина Владимировнаның ажылы чайлаты бээрге, оон ажыл-ижи, амыдыралыбиле таныжып алдывыс.

Чоннуң кадыы дээш күш-ажылчы намдарын 1961 чылда Тывага эгелээн. Дүргенге ажылдаанындан бээр тос чыл четкен, бо аразында ортумак эртемниг эмчи ажылдакчызының арга-дуржулгазы улгаткан, мергежили бедээн.

Эмнелге пунктузунуң ажылдакчылары айыткан шагында аарыг кижилерни хүлээп алыры, эмнээри-биле кызыгаарлаттынмайн турар. Чалалгазынче дүне, хүндүс барып, малчыннар коданнарын кезип, школага, магазиннерге, столоваяга, ясли-садка болгаш күш-ажылчы коллективтерге чедери оларның хүлээлгези, ону ак сеткилдиг күүседип келгеннер. Ыраккы суурдан ырак малчыннарның кадыын камгалаарынче доктаамал кичээнгейни салган. Малчыннарже комплекстиг үнүүшкүннерни станцияның дирекциязы, партком организастап турар, анаа Валентина Владимировна үргүлчү киржип, ажыл-ишчилерниң кадыын шинчип, эмчи дузазын көргүзүп, эргежок чугула эмнерни чедирип бериp, аарыглардан камгаланырының, орта удур демисежириниң, арыг-шевер дугайында беседаларны эртирип келген. Шак ындыг сагыш човангыр эмчиге малчыннар өөрүп четтиргенниниң чылыг сөстерин илередип турарлар.

— Кижилерниң кадыкшылы — эң-не кол байлакшыл ол. Ону камгалаар дээш бүгү-ле билиивисти, арга-мергежиливисти, күжүвүстү үнэүрүп, могаг-шылаг чокка ажылдаар бедик хүлээлгелиг бис — деп, В. В. Куулар биске чугаалады.

Шынап-ла, кижилерниң кадыын быжыглаар дээш бодунун хамааржыр бүгү-ле чүүлдерни кылып турар улус болду. Ынчангаш чүгле районда эвес, харын республикада дээре ажылдыг эмнелге пункттарының бирээзинге хамааржыр. Орта коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты тывыскан. Республиканың эмнелге пункттарының аразында социалистиг чарышка каш удаа тиилекчи болуп үнген, Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозунуң болгаш эмнелге ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң дипломнары-биле шаңнаткан.

Бо интернационалчы коллектив. Эмнелге пунктузунуң эргелекчизи белорус Валентина Владимировна Куулар, оон эжи фельдшер бурят Ирина Петровна Жигжитова онаашкан хереэн улуг харысалгазы-биле күүсетпишаан, хөй-ниити ажылында идепкейлиг киржип турарлар. В. В. Куулар улус депутаттарының Дүргең кодээ Совединиң депутады, кадык камгалал талазы-биле бичее эвес ажылды ол чоруткан.

Эмнелге пунктузунуң ажылдакчылары ажылчы чоннарның кадыын камгалаар чаагай хереэн улам-на экижидер дээш ажылдап турарлар.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: В. В. Куулар биле И. П. Жигжитова.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ЭҢ ЭРГИМ БОЛГАШ ЧООК

Ленин. Күженишкиниң чогаадыкчы бодалдың ажылынга болгаш могаг чок революсчу демиселге, делегейге баштайгы социалистиг күрүнени тургузар база камгалаар талазы-биле күш-ажылга оон эрттирген амыдыралы — өндүр улуг маадырлыг чорук-тур. Владимир Ильичиниң амыдыралы-биле холбашкан бүгү чүүлдер совет кижи бүрүзүнүң чүрээнге эң эргим болгаш чоок.

1924 чылдың майда Россияның Коммунистиг (большевиктер) партиязының XIII съездизи революцияның баштыңчызының амыдыралынга база ажыл-чорудулгазынга холбашкан материалдарны чыырынга В. И. Лениниң институдунга дуза көргүзери-биле бүгү партия организацияларындан, оон тус-тус кежигүннеринден дилег кылып, кыйгырган. «Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның калбак массаларынга таарыштыр В. И. Лениниң институдунуң чанынга музей салбырын ажыдарынче сагыш салырын» РКП(б) ТК-зынга пленум хүлээндирген.

В. И. Лениниң амгы Төп музейи чуртта кол музейлерниң бирээзи. Оон чеди филиалдары — Ульяновскиде, Львовта, Тбилисиде, Бакуда, Ташкентиде ажылдап турар. Ол ышкаш 30 хире бажың-музейлер база ажыттынгылаан. Оларның чеккилери доктаамал калбарбышаан. Чамдык хоорайларда база районнарда мемориалдыг болгаш тураскаалдыг зоналарны ажыткылаан.

Чижээ, Шушенское суурнуң бир кезиин кажан мааа Владимир Ильич шөлүлге үезинде эрттирип турган үезиндеги дег кылдыр катап тургускан. Ында кудумчулар, борбак бажыңнар, оларның иштинде дериг-херекселдери ол үениң кижилериниң амыдырал-чуртталгазының дугайын барык-ла ол хевээр кылдыр көргүзүп турар. Зыряновтуң база Петрованың бажыңнарынга Ульяновтарның чурттап турган өрээлдеринде эдилелдер — библиотека, ажылдаар стол, Ильичиниң хол-биле бижээн чүүлдери Сибирьниң эзниргей суурунга Ленин хайгыышкынныг ажыл-чорудулгазын чаңгыс минута-даа соксатпаан дээрзиниң дугайын бадыткап турар. Чаа хевирниң пролетаржы партиязын, «Искра» солунну тургузарының планы анаа ажылдап кылдынган.

Мемориалдыг бо дег зоналарны Казаньда, Уфада, Куйбышевте болгаш өске-даа хоорайларда тургускулаан. Ол бүгү эрткен үениң төөгүзүн тодаргай билип алырынга бөгүн биске дузалап турар.

В. И. Лениниң музейлерин база мемориалдыг, тураскаалдыг зоналарын тургузары-биле кады түс черлерниң материалдарын киириштирген төөгү, чурт-шинчилел, улусчу музейлерге Ленинчи темаларны калбаа-биле көргүзери база эргежок чугула. Олар бистиң билиглеривисти калбартып, хапыладыр арганы бээр.

«Музейлерниң идей-кижизидилгелиг ажылын экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның чоокта чаа хүлээп алган доктаалында В. И. Лениниң амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының үлегер-чижээнге, СЭКП-ның маадырлыг төөгүзүнге, партияның болгаш улустуң революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарынга бистиң Төрээн чуртувустуң ажылчы чоннарын, аныяктарны кижизидеринге оларның ролюн бедидериниң эргежок чугулазын айтып турар.

В. И. Лениниң Төп музейинге келген кижилер саналоналдар дептеринге Ильич-биле чоок чорда ужурашканывыс-биле дөмей болду, оон амыдыралы-биле кончуг чоок таныштывыс, Ленинчи идеяларны ааjок хандыр билип алдывыс деп бижип турарлар. Төп музейде он иий муң ажыг делгиирлер бар. Оларның аразында Лениниң хол-биле бижээн чүүлдери, баштайгы парлаан ажылдары, чүүлдерин парлаан солуннар база журналдар, оон бодунуң эдилелдери, белектер, шылгарангай чурукчуларның чураан чуруктары, скульптуралары бар. Мында бүгү чүүлдер солун.

Мааа келген кижилер РСДАП-тың II съездизинге партия Уставының I параграфының талазы-биле оон саналынга холбаштыр материалдыг арынга болганчоң-ла доктаай бээрлер. Ону номчуурга ындыг: «Хоозун чуруушкун кылырлардан ажылдап турарларны мыгаарди: анаа-ла чулчуруп чоруур 1 кижиниң кежигүн деп адаарындан ажылдап турар 10 кижиниң адарааны дээрээ—деп, Лениниң тезисинде тодарганлаттынган.

Музейлерге ленинчи делгиирлерни белеткеп кылырда, Ильичиниң ажылдарын тодаргай болгаш калбаа-биле көргүзери кончуг чугула. Оон массага хандыдыкчы чалбыштыг чедингир сөстери сеткил сагышты ажылче хандыктырып үндүрер, угаан-бодалга уттундурбазы-биле эртар.

Бистиң музейивиске келген кижилер бир залдан өскезинче баргаш, төөгүнүң үелериниң аайы-биле Лениниң амыдыралын дараалаштыр билип алыр. Владимир Ильичиниң революсчу болуп быжыкканын, помещиктерниң болгаш буржуазияның дарлалынга удур ажылчы чоннарның калбак массаларының улусчу арге-чагыргазын тургузар дээш демиселиниң организакчызы болу берген үе-чадаларын тодаргай көргүскен. Революция өскүүр чоокшулап берген Россияга Маркс биле Энгельстиң хамаарылгазын көргүскен материалдар база бар.

Октябрьның тиилелгези — Лениниң ажыл-амыдыралының кайгамчык түңнели, оон партия болгаш революция дугайында ол утка-шынары «түс черниң-даа эвес, национал онзаланчак-даа эвес, чүгле орус-даа эвес, а делегей ужур-дузалыг өөредииниң тиилелгези» болурун онаалап демдеглээн.

Бистиң чуртувуска социалистиг тургузуушкунуң дугайында делгиирлерде эвээш эвес документилер бар. Олар чаа ниитилелдиң бүрүн болгаш түлүнгэ чедир тиилелгезиниң, коммунистиг ниитилелче шилчилгениң, В. И. Лениниң идеялары-биле сырый холбашкан партияның удурткчу ролюнуң улам өзүп турарының дугайын көргүзүп турар.

Амгы үеде музейде В. И. Лениниң намдарынга, СЭКП төөгүзүнге тураскааткан алды чүс хире тематиктиг болгаш тускай айтырыглардыг лекцияларны номчуп турар. Бистиң-даа, а ол ышкаш Революцияның Төп музейиниң, Карл Маркс биле Фридрих Энгельстиң музейиниң дуржулгазындан алырга, бар эвес, оларга кээп турар кижилерниң аңгы-аңгы бөлүктериниң негелде-херегцелдерин барымдаалап ажылдаар болза, оң хөй санныг көрүкчүлерни — пропагандистерни, ажылчыннарны, колхозчуларны, студент база школачы аныяктарны хөңү-биле хаара тудуп турар.

Амгы үеде музейлерниң ажылдакчылары пропаганда ажылының янзы-бүрү хевирлерин ажыглап турарын практика көргүскен. Ленинчи темага бөлүк лекциялар номчууру, «Ленинчи шимчелгелер», кинолекторийлер, партияның болгаш күш-ажылдың хоочуннары, кескү хөй-ниитичи болгаш политиктиг ажылдакчылар, бүдүрүлгениң мурнакчылары-биле ужуражылгалар эрттирери калбак нептерээдиг апарган.

В. И. Лениниң Төп музейи бо хүннерде ССРЭ-ниң 60 чылынга холбаштыр эвилелдешкен республикалардан ньысылалга келген төлээлекчилерни хүлээп ап турар.

Музей чүгле хоорайларның эвес, харын көдээниң ажылашчыларын хандырарын экижидер хүлээлгелиг. Оларга бистер тускай Ленинчи хүннерни эрттирип турар бис. Хоорайларның болгаш фермаларның ажыл-ишчилери Москвага келгеш, Лениниң Төп музейинде делгиирлер-биле таныжып база Мавзолейге барып турар. Оларга утка-шынарлыг беседаларны, солун ужуражылгаларны организастап турар. Ынчангаш олар утка-шынарлыг, хаяы билиглерни немеп алыр.

Амгы үеде бистиң музейивис база оон филиалдары, Карл Маркс биле Фридрих Энгельстиң музейи, Революцияның Төп музейи, Күрүнениң төөгү музейи ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан — «Ленинчи национал политика боттанып чорааныш кылдынга», «Пролетаржы интернационализмниң ленинчи угланыышкыны-биле» деп болгаш өске-даа делгелгелерин белеткеп турар.

Төп-даа база улуг-даа, бичии-даа музейлерде В. И. Лениниң амыдыралынга болгаш ажыл-чорудулгазынга тураскааткан делгиирлерни бо хүннүң амыдыралы-биле сырый холбаштырбышаан, кижилерниң болбаазыралынга, кижизидилгезинге ажыктыг кылдыр ажыглаан турар ужурлуг.

О. КРИВОШЕИНА,
В. И. Лениниң Төп музейиниң директору.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

СУУР ЧАНЫНДА СТАДИОН

Донбассте Александровск районнуң Крупская аттыг колхозунуң механизатору Владимир Теребило 1982 чылдың күскү дүжүт ажаалдазының чемпиону деп адынга бир спортчу атты немээн. Ол колхозка чаа спортчу комплексти ажыткан байырлалынга тураскааткан хөй хевирниң маргылдаазынга база-ла чемпион болган.

Ажыл-агыйның төвү — Спасско-Михайловкадан ека-дамышылдын хоорайжыгажы» тараа шыгжаар черниң болгаш септелге мастерскаяларының чоогунда турар. Оон тудуунга бүгү суурнуң чурттакчылары киришкеннер.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 24-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — «Райком секретары». Уран-чечен фильм. 10.30 — «Кино аян-чорукчулар клуву». 11.30 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

11.40 — «Орус дыл өөренип тур бис». 2-ги телекичээл. 12.00 — 14.15 — Чапсар.

МОСКВАДАН

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Сезен чылдарның коммунистери». Документалдыг фильмнер: «Кол орук», «Бистиң секретарывыс». 15.35 — «Мээң Төрээн чуртумнуң ырлары». Концерт. 16.00 — Орус чугаа. 16.30 — «Совет Кызыл Крестиң музейи». Документалдыг фильм. 16.35 — «Горнистер, харыыланар!» 17.20 — Москва милициязының үрер хөгжүм оркестриниң концерти. 17.45 — «Маадырлыг чорук». Немец-фашистиг шериглерни Сталинград чоогунга чылча шапканының 40 чылынга. 18.15 — «Хөглүг аялгалар».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары чугаалап турлар. 19.20 — Совет ырлар концерти. 19.45 — Экранда — кинокомедия. «Кулак». 21.00 — «Үе». 21.45 — «Кураеме». Документалдыг телефильм. 22.00 — 23.45 — Футбол. УЕФА-ның кубогу дээш. Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.35 — Физика. Механика болгаш бүдүрүлгениң механизациязы. 13.05 — «Силерге, ада-иелер». 13.35 — ССРЭ-де бойдус камгалалы. 14.05 — ПТУ-га чүге, канчаар өөредип турарыл? Калининград областының Балтийск хоорайның № 2 ХПТУ-зунуң флотка кадрлар белеткеп бериp турарының дугайында. 14.35 — А. С. Пушкинниң театры. 1-ги дамчыдылга. 15.20 — Медээлер. 15.30 — 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Чайгы чаъс». Телефильм. 18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Соңгу Уралдан». Телефильм. 19.00 — «Улусчу контроль». Дамчыдылга. 19.10 — Киножурнал. 19.20 — «Азия товуу». Информация-публицистиг программа. 19.50 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Илбилиг өнрэн». 20.15 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 20.45 — Фильм-концерт. 21.00 — «Үе». 21.45 — 23.15 — Ф. Амиров — «Муң болгаш бир дүне». Азербайджан ССР-ниң операның болгаш балеттиң академиктиг театрының шиизи.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КӨРҮКЧҮЛЕР СОНУУРГААН

Тываның хоочун чурукчузу Василий Фадеевич Демин 70 харлаан. Чурукчу Тывага дөртен чылдарның эгезинден бээр чурттап, ажылдап келген болгаш оон чогаадыкчы ажылы республиканың чонунуң амыдырал-чуртталгазы-биле тудуш холбашкан. Ол чоннуп амыдыралажыл-ижин, Тываның каасчараш бойдузун дыка хөй чуруктарда чураан.

В. Ф. Демин 70 харлаанынга тураскаадып, республиканың чурт-шинчилел музейиниң залдарында бо хүннерде 80 ажыг чуруктарын делгээн.

Оларның аразында 1929 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, совет ажылдакчы чораан Седип-оол Докпак-оолович Тановтуң болгаш өске-даа сураглыг кижилерниң, малчыннарның база культура ажылдакчыларының, партия, совет ажылдакчыларының портрет-чуруктары ында бар. Оон аңгыда «Кызыл туттунуп тур», «Олафла мал», «Кызылдың электри станциязы» болгаш өске-даа чуруктарын көрүкчүлер улуг сонуургал-биле көрүп турар.

Музейге келген көрүкчүлер экспонаттарны улуг сонуургал-биле көргенин сеткил ханышкыны-биле демдеглеп турар. Олар В. Ф. Деминниң чуруктарын, эрте-бүрүнгү Тываның төөгүзүн, бөгүнгү база келир үеде амыдыралын көргүскен экспонаттарны сонуургап көргеннер.

Совет тургузуг, ТАР заларында Тываның хоочун эмчилерин, эки-турачылар, культураның, кодээ ажыл-агыйның, үлетүүрүкчүн сураглыг кижилерни болгаш өске-даа экспонаттарны көрүкчүлер сонуургал-биле көрүп турарын санал дептеринде бижээн.

Р. ДОЛЗАТМАА.

Болган таварылга

АДЫГ-БИЛЕ ДУШЧУП КЕЛГЕШ...

Эрткен күзүн, Серлиг-Хемде ивн фермазындан кезек ивн үстүп чоруткаш, читкен. Оларны тып алыры-биле октябрь 12-де аъттандым. Аштааш, ивн базып өлүрүп алган адыг кырынче ынчан чорта берген болдум.

Адыг алгыра каапкаш, үш халааштыла, кырымда келди. Ужа, бүт талазынче ийи ылгырып чорда эдертип чораан ыдым зэрбишаан келгеш, адыгның будун ызыра бээрге, дечги адыг мени каггаш, ыты сүрүп турда, тура халааш, ыяштар аразынче дезип четтигиптим.

Чанып кел чорумда буттан төгүлген хан идик иштинге иилдеп апаарга, иштики хөйлениң-биле балыгны шарып алгаш, аалга келген мен. Адыгның үш алыы эътче дыка ханы кирген болганындан ол дугайында рация-биле Тожу районнуң төвүнче дораан медээлээн.

Сөс чедери билек, вертолётлаа келген. Ур-даа болбаанда Тоора-Хем суурда район эмнелгезинге аккелген. Эмчилер араатанның балыглаан черин улаваанда экирти эмнеп, улуг дузаны чедирдилер.

Район төвүнден 150 километр ырак тайгага мынчаар озал-ондакка таваржы бээримге мени дарый чедип ап, дуза чедирген экипажка болгаш кадыымны экижидир эмнээн эмчилерге өөрүп четтиргенимни илередирим.

Б. ЧИГЖИТ.

Эмчиниң сүмези

НАЗЫННЫ УЗАДЫР

Амгы медицинада хан кудуп эмнээри база бир күштүг аргаларның бирээзи апарган. Хан кудуп эмневес болгаш оон кылган препараттарны ажыглавайн турар медицина адырын адаары берге. Чүрек-дамыр хирургиязының чедиишкинниг сайзыралынга хан кудуп эмнээри улуг рольду ойнаан. Чүрекке кезиишкин чорударда ажыглаар хан эргилдезиниң кылымал аппаратын артемденнер кылып үндүрген. Кажан кезер эмчи кезиишкин чорудуп турар уеде, аарыг кижиниң өкпезиниң болгаш чүрээниң ажылдаарын ол аппарат солуур. Шак бо аппараттың ажылдаарынга, донор кижиниң 5—6 литр ханы негеттинер. Шагда аар хоралганганнар өлүп турган болза, амгы үеде бергедээн кижиниң багай ханын донор солуптар. Ындыг аарыг кижилерниң амы-тынын камгалаарынга 15 литр ханны кудары негеттинер. Оон аңгыда аар ужээн кижиге хан кудуп эмнээри эки дузалаар.

Кончуг хөй хан акушер практиказынга чарыглаттынар. Хан кудуп эмнээрге, мага-боттуң янзы-бүрү халдавырлыг аарыгларга удур дагыгышкыны улгадыр. Ынчангаш халдавырлыг аарыгларны эмнээринге ажыглаар ужуру ол. Дыка хөй аар болгаш озалдыг аарыгларны баш удур болдурбазынга, хан кудуп эмнээри эптиг арга болур. «Донор» деп сөс латин дылдан укталган болгаш, «белекке бээр» деп утканы илередип турар. Ынчангаш донорлар аарыг кижилерге ең-не эргим — кадыкшылды, амыдыралды белекке бериp турар. Моон ачызында бистиң чуртувуста өлүм эвээжеп, совет кижилерниң амыдыралы илеш-биле узаан. Донорлар ниитиге үнелеп четпес ажыкты бериp келген. Донор ханының кара чаңгыс үнер дозу кижи болгай.

Бистиң республикавыста эки туразы-биле хапын бээрин 1960 чылдан бээр сайзырап эгелээн. Ол үеге чедир донор организас чок байдалга турган. Кызылдың хоорай чурттакчыларының аразынга бо ажыл үре-түңнелдиг болуп келген. Сөөлгү үеде эки тура-биле хан бээр донорларның саны доктаамал көвүдеп орар.

«ССРЭ-ниң Хүндүлүг донору» бедик шаңналды Мира Владимировна Саутина, № 3 АТБ-ниң слесары Надежда Яковлевна Непомнящаяга, пассажирлер АТБ-ниң чолаачылары Дмитрий Федорович Маркеловка, Иван Прокофьевич Потелюжныйга, № 1 АТБ-ниң слесары Виктор Георгиевич Дюбинге, Алексей Иванович Киселёвка, Афанасий Афанасьевич Лучковскийге, Анатолий Александрович Козелковка, Маргарита Алексеевна Формоватага, Павел Андреевич Никитинге, Лев Серенович Михайловка. Сүт-Хол школазының башкызы Меңгүн-оол Бораевич Куударга тывыскан. Олар боттары күзелдиг-биле 20—25 катап ханын дужаарындан аңгыда, донор талазы-биле эки пропагандистер болуп келген. «Кызыл крест» ниитилели чурттакчылар ортузунга күзелдиг-биле хан дужаар кижилерни чедиишкиниг хаара туткан.

Эки тура-биле хан дужаар донорларның дугайын чугаалап тура, Кызылдың республика диспансериниң участок комитеди бо талазы-биле улуг ажылдарны чорудуп турарын демдеглевес аргажок. Ол черниң кол эмчизи К. Н. Цой даргазы Е. М. Месько, онкология диспансериниң кол эмчизи Б. А. Яковлев оларның планын ажыр күүседип келген. Хан дужаарынга төлээлерни база хаара тудуп турар. Урунгаар комитединиң участоктарында кол эмчи Ю. В. Карымовту, даргазы Ю. С. Дидоренкону мааа демдеглээри өөрүнчүг. «Кызыл крест» ниитилелиниң районнар комитеттериниң эки ажылын демдеглевес аргажок. Чөөн-Хемчиктиң кол эмчизи Ю. И. Кузьминни, Улуг-Хемниң кол эмчизи А. Т. Балганны, Барыын-Хемчиктиң кол эмчизи Б. М. Чикчитти адап болур. Бо районнарда «Донорлар хүнүн» эрттирери чаңчыл апарып, чон ортузунга санбюллетеньнерни үндүрүп, лекцияларны, беседаларны кылып келген. Донор планын доктаамал күүсетпейн келген чамдык комитеттерни адаар апаар. Оларга Каа-Хемниң, Таңдының, республикада Кызыл хоорайда участок комитеттерин хамаарыштырып болур.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур оюнга уткуштур республиканың комсомолчу-аныяктарының ортузунга донорлар айын чарлаан. Ону бо чылдың октябрьның 25-тен ноябрьның 26-га чедир уламчылаар. Күзелдиг-биле хан дужаар донорларның саны чыл бүрүде өзүп, шак бо патриоттуг чорук-тыр чылып каап турары чок боор турары өөрүнчүг.

С. МИНАКОВА,
республиканың «Кызыл крест» ниитилелиниң даргазы.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының дыңнатканын ёзугаар алырга, бөгүн республикага кожуп турар булуттаар, чамдык черлерге бораннаар. Соңгу-барыын чүкче угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 2—7 метр чедер. Агаарның температуразы 10—15, чамдык районнарга 3—8 градус соор.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас. Хат кошкак. Агаар дүне 23—25, хүндүс 10—12 градус соор.

КИНО

НОЯБРЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Тристан биле Изольда» 9.30, 11.30, 13.30, 16.30, 19.30, 20.30 шактарда. «Бистиң республика дугайында сөс» 15.30 шакта.

«ПИОНЕР»: «Элээдилер болгаш хоойлу» 10.30, 15.00, «Дорт салгакчы» 12.40, «Адырлыышкын» 17.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Специальнозунга тыналда ажыл» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Кызылдың педагогика институдунуң белеткел салбыры 1982-83 өөредилге чылында физика-математика факультединге хүлээп алыышкын дугайында билдириишкиннерни хүлээп алырын чарлап тур.

Ректорнуң адынга билдириишкинге кожар документилер:

1. Ортумак билиг дугайында документ (бодунуң-биле).
2. Күш-ажыл дептериниң хоолгазы.
3. Ажылдап турар черинден чоруткан бижик болгаш характеристика.
4. № 286 майыктыг эмчи шынзылгазы.
5. 3х4 см. хемчээлдиг 8 фото-чурук.

Институтка өөреники күзээннер үлетпүр бүдүрүлге черлеринге, совхозка, транспорт, харылзаа, херелекчилер кооперациязының бүдүрүлгелеринге-даа бир чылдан эвээш эвес үеде ажылдаан стажтыг болур ужурлуг.

Ол ышкаш ийи чылдан эвээш эвес үе иштинде ажылдаан стажтыг улуг ниощер вожатыйларын болгаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринден халашкан кижилерни база хүлээп алыр.

Кызылдың уран чүүл училищезиниң культура чырыдышкын ажылдарының салбыры «Бот-тывынгыр театр коллективиниң режиссеру» деп мергежилге сургуулдарны өөредир. Анаа 10 класс дооскан аныяктарны хүлээп алыр. Киирерде 1983 чылдың январь 5-тен эгелеп ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле), орус дыл болгаш литературага (чогаадыг бижиир) экзаменнер дужаар. Оон аңгыда чүве дыңнаарын, сактып алырын, басня номчуурун, шүлүк чугаалаарын, уран номчулга кылырын база көөр.

Директорнуң адынга бижээн билдириишкинге дараазында документилерни кожар: аттестат (бодуун), 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазы, 3х4 см хемчээлдиг 4 фото-чурук, ог-бүле байдалының дугайында шынзылга. Паспортун болгаш шериг билединин боду эккеп көргүзер. Билдириишкиннерни декабрь 25-ке чедир хүлээп алыр.

Училищениң адреси: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 2.

Тываның туризм болгаш экскурсия талазы-биле область чөвүлели агаар-биле аян-чорук кылыр күзелдиг кижилерни дараазында маршруттче чалап тур:

— Ленинградче — ноябрь 29-тан декабрь 3-ке чедир. Путёвка өртээ 230 рубль;

— Ортаакы Азияже — ноябрь 29-тан декабрь 10-га чедир. Путёвка өртээ 283 рубль.

Орук хөлезини, чиир чеминиң болгаш чурттаар черниң өртээ, экскурсия хандырылгазы путёвка өртээнге кирер.

Айтырар адреси: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 1. «Мөңгүлек» гостиница, 103 дугаарлыг кабинет. Телефону 2-51-76.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 67000

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47 үлетпүр килдизиниң 2-31-75 чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаанда 2-32-75 телефонче долгаар

Чагыг № 1950

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС—01339

Бүгү чурттарның пролетарийлери каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 272 (12062) | 1982 чылдың ноябрь 25, четверг | Өртээ 3 кап.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң оңгу чыыжының чедиги сессиязы

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ БОЛГАШ ЧОННУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

Ноябрь 23-те Москвага, Кремльдиң Улуг ордузунга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң оңгу чыыжының чедиги сессиязы ажылдап эгелээнин дыңнатканы билдингир.

«1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш 1982 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң чорууп турарының дугайында» ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы депутат Н. К. Байбаковтуң илеткел кылганының соонда ССРЭ-ниң Сан министри депутат В. Ф. Гарбузов «1983 чылда ССРЭ-ниң күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1981 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында» илеткелди кылган.

Оон-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының баштайгы каттышкан хуралы хагдынган.

ЭВИЛЕЛ СОВЕДИНДЕ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң бирги хуралы Кремльдиң Улуг ордузунга бурунгу хүн 16 шакта эгелээн.

Эштер Г. А. Алиев, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, Г. В. Романов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Т. Я. Киселев, М. С. Соломенцев, И. В. Капитонов оларны депутаттар болгаш аалчылар үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Хурал Эвилел Совединиң Даргазы депутат А. П. Шитиковтуң даргалаашкыны-биле эрткен.

Чыылганнар сессиялар аразында мөчээн депутаттар М. А. Суслов, В. М. Глушков, Н. Н. Иноземцев, К. Кареев, А. Косаибаев, Р. М. Мусин, З. А. Патаридзе, Д. Расулов, Н. М. Семенов, А. В. Сидоренко, И. З. Соколов, А. Н. Цыденов, В. И. Чуйков оларның тураскаалын хүндүлеп ёзулаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чаа соңгуткан депутаттарының бүрүн эргелерин хынаашкынының дугайында мандат комиссиязының, оон даргазы К. С. Демирчянның кылганы илеткелдиниң талазы-биле доктаал хүлээп алган.

Эвилел Совединиң Даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының даргазынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненкону депутаттар чаңгыс үн-биле соңгаан.

СЭКП ТК-ның сессия мурнунда болган Пленумунга эш Ю. В. Андроповтуң чугаазынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Соведиже болгаш Национальдар Соведиже энергетика талазы-биле доктаамал комиссияны организастаарының чугулазын айыткан турган, олар министерстволарның ажылын контрольдап, кандыг-даа эрге-дужаалдыг ажыл-агый удуртукчуларындан курлавырларны чөптүг эвес ажыглап турары дээш айтырыгны тургуза берип болур эргелиг.

Оон-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму палаталарга энергетика талазы-биле доктаамал комиссияларны тургузар деп санал киирген.

Эвилел Соведи чаа тургустунган Энергетика талазы-биле комиссияның составын бадылаан. Оон даргазынга ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизиниң оралакчызы, М. В. Ломоносов аттыг МКУ-нуң ректору депутат А. А. Логунов соңгуттан.

Палатаның хуралынга Эвилел Совединиң чамдык доктаамал комиссияларының составынга чамдык өскерилгелерни киирген.

1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының, 1982 чылда планның күүселдезиниң чорууп турарының дугайында, 1983 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң болгаш 1981 чылда бюджеттиң күүселдезиниң дугайында доктаамал комиссияларның [illegible] илеткелин Эвилел Совединиң План-бюджет комиссиязының даргазы Г. Н. Ващенко кылган.

СЭКП ТК-ның [illegible] Ю. В. Андроповтуң [illegible] ажыл-агыйының [illegible] эң чугула айтырыгларын шиитпирлээриниң [illegible] айыткан деп, ол чугаалаан.

Планның кол-кол даалгалары база улус ажыл-агыйының пропорциялары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айтышкыннарынга дүгжүп турар деп, палаталарның комиссиялары санап турар. Планда экономиканың хөгжүлдезиниң темпилерин дүргедедирин көрген, оон социал угланыышкынының база бүдүрүкчүнүң ажыктыын бедидеринче угланыышкыны күштелген.

Комиссияларның түңнээни-биле алырга, иштики бүдүрүкчүнүң болгаш национал орулганың өзүлдезиниң темпизинге одаар чүүл-энергетика комплекизиниң, кара болгаш өңнүг металлургия, химия болгаш нефтехимия адырларында, машина тудуушкунунуң чамдык адырларында, транспортта болгаш капитал тудугда хөгжүлдениң ховудаашкыны база оларда бар аргаларны болгаш курлавырларны долузу-биле ажыглавайн турары кескүлүг-биле багай салдарлыг болуп артпышаан.

Улус ажыл-агыйының эң улуг айтырыгларын шиитпирлээрин алыс сорулганы болап, комплекстиг көрүнүң үлегери болза ССРЭ-ниң Аъш-чем программазы болур. Доктаамал комиссиялар агроүлетпүр комплекизин болгаш аъш-чем бүдүрүкчүнүң хөгжүдериниң планын өөренип көрүнче улуг кичээнгейни салган. Планның даалгалары агроүлетпүр комплекизиниң бүгү адырларының ажылының ажыктыын бедидер талазы-биле, оон материал-техниктиг болгаш сан-хөө хандырылгазын илеггелдиг болдурар талазы-биле партияның айтышкыннарын боттандырарынче угланган.

Улус ажыл-агыйының адырларының, машина тудуушкунунуң-даа техниктиг эде дериишкининиң темпизи ам-даа четпес. Дыка хөй адырларның болбаазын машиналарга, дериг-херекселдерге, приборларга херегледери долу хандыртынмайн турар.

Министерстволар бүдүрүлгелерниң техниктиг эде дериишкинин дүргедедиринче кичээнгейни моондаар, энергия болгаш материал камнаар бедик бүдүрүкчүлүг технологияны ажыглап болур шуут чаа хевирниң техниказын дыка түрген тургузар болгаш нептередир угланыышкынны чорудар ужурлуг.

Чырыдышкынның болгаш кадык камгалалының садыгның болгаш чонунуң амыдырал хандырылгазының, культураның болгаш уран чүүлдүң улам ынай хөгжүлдезиниң айтырыгларынче улуг кичээнгейни оратор угландырган, ук адырларның ажылында чамдык кескү четпестерни демдеглээн.

1983 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң көргүзүглерин база 1981 чылда бюджеттиң күүселдезиниң дугайында [illegible] доктаамал комиссиялар өөренип көрген деп, ол дыңнаткан. Бюджетти экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планының даалгаларынга долузу-биле дүүштүр [illegible] болгаш ол улустуң [illegible] чайгылыш чок [illegible] партияның угла[illegible] база катап көр[illegible].

Чонунуң херектел барааннарын бүдүрериниң болгаш айтаарының планын 179,3 миллион рубль [illegible] садар өртекке көвүдедирин болгаш бюджеттиң орулгаларын 1[illegible]5,2 миллион рубльге көвүдедирин комиссиялар саналдаан. Ол ышкаш эвилелдешкен республикалар бюджеттериниң талазы-биле чарылдаларны 135,2 миллион рубльге көвүдедирин болгаш ону социал-культура хемчеглерин боттандырарынга киирерин олар саналдаан.

1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң күрүне планын, 1983 чылда ССРЭ-ниң күрүне бюджедин болгаш 1981 чылда ССРЭ-ниң күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту комиссияларның эдиглерин барымдаалап [illegible] мурнундан депутат саналдаан.

Оон соонда депутаттар чурттуң күрүне планының болгаш күрүне бюджединиң дугайында илеткелдерни чугаалажып көөрүнче киргеп.

Бүгү совет кижилер ышкаш Россия Федерациязының ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылдап кылганы ленинчи иштики болгаш даштыкы политиканы чайгылыш чокка боттандырарынче угланган партияның угланыышкынының уламчылалдыын, кескү политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы эш Ю. В. Андроповту СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының бедик болгаш харыысалгалыг албан-хүлээлгезинге соңгаанын бүрүн болгаш долузу-биле чүүлдүгзүнүп турарын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы депутат Л. Б. Ермин демдеглээн.

ССРЭ-ниң 60 чыл болур оюнга белеткелдерни республикада күш-ажылчы бедик антузааччы чорукту байдалынга боттандырып турарын оратор чугаалаан.

Бүдүрүлгениң ажыктыг чорууну бедидери, планныг онаалдаларны боттандырары улус ажыл-агыйының чамдык адырларында ам-даа четчип алдынмайн турарын оон-биле кады депутат чугаалаан.

Эрткен алды он чылдар иштинде экономиканы, эртемниң болгаш культураның хөгжүдеринге Советтер чуртунуң чедиишкиннери ленинчи национал политиканың кайгамчыктыг үре-түңнелдерлиин, социалистиг тургузугнуң, амыдыралдың совет овур-хевириниң алызындан артык шынарлыын, улуг аргаларлыын Украинаның Компартиязының ТК-ның ийиги секретары депутат А. А. Титаренко демдеглээн. Украин ССР-ниң ажылчы чоннары Совет күрүнениң юбилейин ажыл-агый, культура тургузуушкунунга чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуп турар.

Партия, совет болгаш ажыл-агый органнары Аъш-чем программазын боттандырарының дугайында онзагай сагыш салып турар. Оон-биле кады оратор чамдык бүдүрүлгелерде бүдүрүлгениң өзүлдезиниң болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүүнүң бедидериниң темпизи беш чыл планында көрдүнгениниден чавыс болуп турарын демдеглээн. Материал-чиг-эт болгаш оттуглар чүүл-энергетика курлавырларын ажыр чарыгдаар чоруктар бар.

Белорус ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат А. Н. Аксенов иштики бүдүрүлгезиниң интенсификациязының бүдүрүлгелерни чаарты кылырының хемчээлдерин улгаттырарының чамдык айтырыгларынга доктаагаан. Капитал салыышкыннарының [illegible] системазын болгаш керектиг ажылдарның хемчээлин, а ол ышкаш минералдыг чемиштиглерниң сөөртүүнүң практиказын үндезини-биле эки жиилдерин негеттинип турар деп оон санаалдаан.

ССРЭ-ниң аар индустрия бүдүрүлгелериниң тудуушкунунуң министри депутат Н. В. Голдин бүдүрүкчү күштерин көвүдедиринге, совет кижилерниң материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедидеринге капитал тудугнуң чугула рольдуун демдеглээн. Тудугжуларының болгаш монтажчыларының күш-ажылчы коллективтери юбилейлиг чылдың программаларын чедиишкинниг доозар талазы-биле күженишкинниг ажылдап, олар бүдүрүлге объектилерин хөй-биле ажыглалга киирерин чедип ап турарын дыңнаткан.

Москва демир-оруунуң Ильич аттыг локомотив депозунуң электровоз машинизи депутат С. Е. Яшков ССРЭ-ниң 60 чыл болур оюнга алдар кылдыр найысылалдың ажылчы чоннарының чарыжының дугайын чугаалаан.

Москваның улус ажыл-агыйын болгаш демир-орук транспортун улам ынай хөгжүдериниң чугула айтырыгларынче депутат улуг кичээнгей салган.

Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга киришпишаан, республиканың ажыл-ишчилери юбилейлиг чылда коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип ап турарын Узбек ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат Н. Д. Худайбердыев дыңнаткан. Республика агаар-бойдустуң эң-не берге байдалдары турза-даа хөвеи белеткээриниң күрүне планының болгаш социалистиг хүлээлгелериниң күүселии турар.

Оон-биле чергелештир бистер шиитпирлеттинмээн сорулгаларның болгаш четпестерниң барын эки билип турар — бис деп оратор чугаалаан.

Чурттуң 1983 чылда күрүне планының болгаш бюджединиң сессияга чугаалажып көөрү-биле киирген төлевилелдерин бадылаар дугайында саналды ССРЭ-ниң кат-чимис-ногаа ажыл-агыйының министри депутат Н. Т. Козлов деткээн.

1983 чылдың планында министерствонуң системазының талазы-биле даалгаларны ёзу

(Уламчызы 2-ги арында).

МОСКВА. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң оңгу чыыжының чедиги сессиязы Кремльге ноябрь 23-те ажылдап эгелээн.
ЧУРУКТА: Эвилелдиң Совединиң болгаш Национальдар Совединиң каттышкан хуралы.
СЭТА-ның фотохроникасы. (Чурукту фототелеграф дамчыштыр хүлээп алган).

ПАРТИЯНЫҢ ПЛАННАРЫ — ЧОННУҢ ПЛАННАРЫ

СЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң оңгу чыыжының чедиги сессиязының материалдарын совет кижилер улуг сонуургал-биле номчуп, партия болгаш чазактың иштики болгаш даштыкы политиказын чүүлдүгзүнүп, деткип турарлар.

Кызылдың даараныглга фабриказының коллективи Пленумнуң болгаш сессияның материалдарын бедик көдүрлүүшкүн-биле уткааннар.

ЧУРУКТА: ушку бригаданың мастери Людмила Даргын-оол СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң материалдарын эш-өөрүнге таныштырып турары.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ЭЭ-ХАРЫЫСАЛГАНЫ БЕДИДЕР

«...багай ажылдааны, ажыл кылбааны, а харыысалга чок болганы ажылдакчыларның материалдыг макталынга, албан-дужаалынга болгаш моральдыг авторитединге эң-не дорт болгаш чайлаш чок салдарлыг болур». СЭКП Төп Комитединиң эрткен Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андропов ынча деп чугаалаан. Оон ол чугаазын изии-биле деткип тур мен.

Соолгу чылдарда удуртукчу ажылдакчыларның болгаш черле бүгү ажылчыннарның четпес ажылдааныңга хамаарыштыр хемчеглер алзын алдынып турар апарган. Бо чорук ажылдыг кижилерниң кижилерниң харыысалгазын бедидеринге, каралжа-когаралын катап эдеринге улуг дузалыг. Ол дугайын СЭКП ТК-ның бо Пленумунуң онзалап демдеглээни черле чөп.

Хөй ажылынга үр болдум, бригадирлеп-даа чордум. Ажылынга ээ-харыысалга чок улустарны база көрүп келдим. Чамдык ындыг кижилерниң өре-шиирезин бедии чогуур үезинде төлеттирбес, хуусаазын узамдыктырар тавалыглалар бо-ла тургулаар. Ол туржук оларны шаннаан, мактаан-даа бээр бис. Ындыг чорукту болдурбазын чогум-на бо Пленумга эш Ю. В. Андропов тодаргайы-биле айыткан-дыр. Ол айтышкынны бистиң совхозтуң чамдык ажылдакчыларынга болгаш ажылчыннарынга база хамааржыр. Ынчангаш совхозтуң парткому Пленумнуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле бүгү хемчеглерни алыр дээрзинге идегээр мен.

И. ДАНЗЭРУН,
«Чодураа» совхозтуң хой кижузу, Ленин, Октябрь Революциязы, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнерниң эдилекчизи.

ИЗИИ-БИЛЕ ДЕТКИП ТУР БИС

СЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1982 чыл) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң чугаазы бистиң комплекстиң тудугжулар бригадазының бүгү кежигүннериниң улуг сонуургалын болдурган. Ажылчын кижи бүрүзү ону изии-биле деткип турар. Ол ындыг болбастың аргазы чок. Эш Ю. В. Андроповтуң чугаазы партия болгаш чазактың моон мурнунда чылдарда чорудуп келген иштики болгаш даштыкы политиказынга бүрүн дүгжүп, совет кижилер дугайында, оон күш-ажылының болгаш амыдырал-чуртталгазының байдалдарының, оон угаан-бодал хөгжүлдезиниң дугайында сагыш салыышкыны-биле долдунган-дыр. Шак ол бодалдар совет кижи бүрүзүнүң күзел-чүткүлдери-биле база бүрүн дүгжүп, ынчангаш оларның улуг деткиишкинин ап турар чылдагааны-даа ында.

Пленумнуң материалдарын номчуп оларга бистиң чуртувуста кылдынган ажылдар хөй чорду. А чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглары ажыт-чажыт чокка чугаалаан-дыр. Мен тудугжу кижи мен. Найысылал Кызылдың тудугларынга хөй чылдар дургузунда ажылдап келдим. Ындыг болганда мени ээ, харын-даа чүгле мени эвес, а бригадамның өске кежигүннеринге эш Ю. В. Андроповтуң мынча дээн сөстери кончуг чоок, чөптүг болган. «Амгы үеде камналга, улустуң байлаан хумагалыг көөрү — бистиң планнарывыстың боттунуң чоруунуң айтырыы-дыр». Ажыл-биле чугаалаарга, ындыгыя тудугга камналга айтырыын бирги черге кылдыр көөр чогуур. Бо айтырыг бистиң тудугларывыста чогуур деңнелинге чедир тургустунмааның билир бис. Тудуг шөлдеринге эккелген тургустунмааның билир бис. [illegible]рының, соңга рамаларының шынары куду болуп турар. Ол дугайында чугаа хөй болуп турза-даа, ам түңнел чок болуп артып турар. Мен бодаарымга, Кызылдың тудуглаарында партия организацияларын бо ажылды экижидеринче кошкак кичээнгей салып келген ышкаш-тыр. Ынчангаш СЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң материалдарында айытканы ышкаш, бүгү партия комитеттери, бүгү партия организациялары маңаа холбаштыр улуг ажылдарны чорудар апаар дээрин чүүлдүгзүнүп турар мен.

Бистер ам уругларга сомалыка эмнелгезиниң тудуунда ажылдап турар бис. Октябрь айның бүдүрүлге планын күүседип алдывыс. Ол тудугну шынарлыг кылгаш, чогуур хуусаазында ажыглалга киирер бис.

К. КҮЖҮГЕТ,
«Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелинде бригадир, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу.

ДАЙЫНЧЫ ПРОГРАММА

Бүгү совет улус-биле бир демей, бистиң «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң коммунистери болгаш бүгү ажылчыннары СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазын бүрүн долузу-биле чүүлдүгзүнүмүшаан, ажыл-чорудулгага дайынчы программа кылдыр хүлээп алган. Ынчангыя Юрий Владимировичиниң чугаазында чурттуң иштики болгаш даштыкы талазы-биле амыдыралынга холбашкан эң чугула айтырыглар кирип турар.

Чоннуң байлаан камнап кумагалаар дугайында улуг кичээнгей салдынган. Оон мындыг одуругларны көрээл. «Хөмүр-дашты, бойдус газын, нефть продуктуларын, чылыг болгаш электри энергиязын ээ ёзу-биле көрүп, ажыглаары кончуг чугула» дээрзин айыткан. Камналга болгаш бүгү чүүлдерге хумагалыг болур дугайында партияның салган сорулгаларын ажыл-херек кылдыр боттандырар дээш хөмүр-даш разрезиниң шахтёрлары, ында партия болгаш хой-ниити организациялары чамдык ажылдарны чорудуп келген. Оон түңнелинде коллектив бо чылдың эгезинден бээр 31,4 муң киловатт-шак электри энергиязын, 12,7 муң килокалорий чылыг энергиязын камнап алган. Оон аңгыда разрез бодунуң херегледиинге чарыгдаар хөмүр-даштан 60 тонна камнаттынган.

Ам бо хүннерде СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң материалдарын, Ю. В. Андроповтуң чугаазын шахтёрлар кол-биле таныжып, өөренип эгелээн. Пленумнуң салган сорулгаларын амыдыралга боттандырарынга боттарының үлүг-хуузун [illegible] дээш шахтёрлар улам күжениишкинниг ажылдаарлар.

Д. САРЫКАН,
коммунист, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде участок начальниги.

ЧОРГААРААДЫҢ СӨСТЕРИ

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, бүгү совет улус-биле бир демей, бистиң республиканың [illegible] [illegible] турарымга [illegible] Совет [illegible] дугайында [illegible] программазын [illegible] бүгү [illegible] бүрүн [illegible] улам [illegible] чоргаараның хайныктырып келир-дир.

Делегейге быжыг тайбың дээш демисел совет даштыкы политиканың өскерлиш чок алыс сорулгазы болуп турары СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң ук Пленумга чугаазында база катап онзалап демдеглеттинген болду. Чер делегей кырынга тайбың аяс дээр турда, каалыг аас-кежик, чаагай чуртталга хайнынгар болбайн аан. Хөй уругларның иези база ажы-төлдеримнең уругларының кырган-аваазы кижи [illegible] танымда бистиң [illegible] тың тайбыңны камгала[illegible] угланган даштыкы [illegible] зын халы чүүлдүг[illegible] биле деткип, аңаа өөрүп четтиришкиннии [illegible] сестерин бүгү совет кижилер-биле бир демей [illegible] мен.

Кара-кыс МУНЗУК,
РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи.

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ БОЛГАШ ЧОННУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арынында).

таар чоннуң негелделерин улам долдур хандырары-биле нат-чимис апмаар болгаш нотааларны бүдүрериниң темпин ииң плиикынчыдарын аныткан деп, ол чугаалаан.

Казахстанның Компартиязының Төп Комитединиң секретары депутат Н. А. Назарбаев республиканың үлетиүрүнүң болгаш кодээ ажыл-агыйының улуг чединиишкиннериниң дугайын чугаалаан. Агаар бөлүүстүң таарымчы чок байдалдарының үезинде чурттуң Аъш-чем программа-зынга улуг үлүүн киирген таражыларның бо чылда кызымаккай ажылының дугайын ол онзалап демдеглээн.

Депутаттың бодап турары-биле алырга, беш чылдың даалгаларын чедиишкинниг күүседир талаазы, республиканың план болгаш күш-ажыл сагылга-чурумун быжыглаарының, экономиканың бүгү адырларынга курлавырларны камнаарының талазы-биле партия организацияларының ажылын улам күштелдирип чугула боор турар.

(СЭТА).

НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНДЕ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының хуралдаар залынга бурунгу хүн 16 шакта Националдар Совединиң баштайгы хуралы эгелээн.

Депутат А. И. Пельшин, В. В. Кузнецов, Ш. Р. Рашидов, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков оларны депутаттар уруглучулелдиг алгыш часкааны-биле уткаан.

Хуралды В. П. Рубен даргалаан.

Сессиялар аразында үеле мочээн депутаттар И. Х. Багрямян, Ф. Ц. Гасиева, Н. А. Пилюгин, Е. К. Федоров, С. К. Цвигун Г. И. Чиряев оларның турачылын чыылганнар хүндүлеп ёзулаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң [illegible]

Националдар Совединиң чамдык доктаамал комиссияларынга өскерилгелерни киирген.

1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш 1982 чылда планның күүселдезиниң чорууп турарының дугайында, 1983 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң болгаш 1981 чылда бюджеттиң күүселдезиниң дугайында доктаамал комиссияларның эдериичи илеткелдерин Националдар Совединиң План-бюджет комиссиязының даргазы И. И. Маслеников кылган.

Партияның болгаш чоннуң чангыс эвиниң Төрээн чурттуң күчү-күжүн улам ылап [illegible]

[illegible]

Депутат суттарыңгалыг черлериниң, республиканың бойдус курлавырларының ажыктыг ажыглаттынарының айтырыгларының дугайын тодаргай чугаалаан.

ССРЭ-ниң улустарының найыралының улуг күжүнүң, оон ачызында чурттуң амыдыралының бүгү адырларынга кайгамчыктыг чединишкиннерни чедип алганының дугайын Грузия ССР-ниң Махарадзево районунуң Ленин аттыг колхозунуң даргазы депутат Г. А. Цитладзе чугаалаан.

Республиканың ангы-ангы хооражыларынче чурттуң чорудуп турары продукциязының самдызының транспортту дүжүрериниң болгаш баазаларга кадагалаарының үезинде чогуур хайгааралдың шаа-ның чогундан херегленикчилерге четпейн турарынга хараадап депутат илереткен.

[illegible]

Ноябрь 25-те ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы ажылын уламчылаар.

(СЭТА).

1983 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң болгаш 1981 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында

ССРЭ-ниң саң-хөө министри депутат В. Б. ГАРБУЗОВТУҢ илеткели

Он бирги беш чылдың даалгаларын боттандырар талазы-биле чурт юбилейлиг чылда чугула базымны кылган деп, В. Ф. Гарбузов чугаалаан. Национал орулга 490 миллиард рубль болур болгаш 9 миллиард рубльден ооң [illegible] ... 20 миллиард рубльге хөй бүдүрүп үндүрүп турар. Ол немей өзүлдениң кол кезээ күш-ажылдың [illegible]

Улус ажыл-агыйынга саң-хөө [illegible] бүдүрүкчүлерниң боттаны [illegible] ... дыыга деннээрге, 16,1 миллиард рубль өөр болгаш 349,3 миллиард рубль чедер. Элээн хөй демчээлдиг бо кү [illegible] ... миктиг баазазын калбартыр [illegible]

ниң көрдүнген темпизинден ол [illegible] бооп турар.

Дээлдер турар бойдус чүүлдерин камгалаар, бойдус [illegible] ... териндеп 8 миллиард ажыг рубльди үндүрүп бээр.

Национал-политиктиг турумну хамаан чокка бүгү [illegible]

материалдыг болгаш акша-хөреңги [illegible] ... ла болза, ыңай хууседның иштинде эгидилгениң берген, [illegible] ... диг немелдээн бооп чуртка хуулазын деп партия болгаш чазак кичээнгейин углап турар.

[illegible]

	(млн. руб.).
РСФСР	15254
Украина ССР	10882
Белорус ССР	5731
Узбек ССР	5540
Казах ССР	[illegible]
Грузия ССР	2385
Азербайджан ССР	2424
Литва ССР	2702
Молдав ССР	1950
Латвия ССР	[illegible]
Киргиз ССР	1644
Таджик ССР	1367
Армян ССР	1624
Туркмен ССР	1182
Эстон ССР	1258

Эвилелдежиккен республикаларның бюджеттери 135,1 миллиард рубль ниити түңнүг болгаш бо чылдагызындан 3,1 миллиард рубль өскээнин ылдыр ССРЭ-ниң Күрүне бюджединге киирген.

Эвилелдежиккен республикаларның улус ажыл-агыйынга [illegible]

[illegible]

... дер болгаш чедиишкиннер-биле демдеглеттинер депутатты ге чигзениишкинин (Адыш часкааштыны).

МОСКВА. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президиуму — совет эртемниң ёзу-хүт-да штавы бооп турар. Ол эртем шинчилелдериниң стратегиязын, эртем-техниктиг депшилгениң шаңнынчыдарының оруктарын тодарадып, салдынган сорулгаларны күүседиринче эвилелдешкен республикаларның эртемнер академияларын, дээди өөредилге черлерин, аңнар ааймының эртем-шинчилел албан черлерин ооң [illegible] турар.

ЧУРУКТА: (солагай таладан оң талазынче): академик Г. В. Степанов, ССРЭ-ниң ЭА-зының корреспондент кежигүнү И. Р. Григулевич, тоогу эртемнериниң доктору Б. И. Коваль, академик И. И. Семёнов ССРЭ-ниң ЭА-зының Президиумунуң хуралының чангыс саадашкынының үезинде.

А. МОРКОВКИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БЫЖЫГ БААЗА ХЕРЕК

Районнуң септелге-тудуг участогу он айларда 101 муң рубль түннүг тудуг-монтаж ажылдарының планын 101.1 хуу күүсеткен. Капитал тудугнуң планы 106.6 хуу күүсеттинген, а капитал септелге болгаш чаагайжылдылга талазы-биле он айларның планы 94 хуу кылдыр боттанган. Ниитизи-биле участокта күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планы эртken айларда 106.5 хуу [illegible]. Участоктуң [illegible] удур.

[illegible] Василий Павлович Шамовтуң [illegible] болур. Ол септелге-тудуг участогунда [illegible] ажылдап, кылып турар ажылы чок кижи деп мактаар турар хоочун ажылчын. Ол шимпаала кандыг-даа ажылдан чалданмайн, [illegible], шалдаңнаар [illegible] кылбас дээр. Муровчуларның аңгыда [illegible] Александр Атыты, Иван Левин, [illegible] Морозко болгаш өскелер-даа бар. Олар коллектив кежигүннериниң ортузунда ССРЭ-ниң 60 чыл болур юбилейин төлептиг уткуур дээш калбарган социалистиг чарышты баштап эп-сеткил-биле ажылга бедик харыысалганың үлегерин көргүзүп турарлар.

Ынчалзажок септелге-тудуг участогунда ажылчыннарның үнер-кирер чорук улуг. Бо чылдың эгезинден бээр 15 кижи ажылдан үнген. 18 кижиниң хүлээп алза-даа, олар доктаамал ажылдавайн турар. Оон чылдагааны чүдел? Бир-ле дугаарында, ажылчыннарга доктаамал [illegible] ажылдакчыларның байлалы турбус. Септелге-тудуг участогу тудуглар [illegible] чорударынга херектиг тудуг материалдары-биле [illegible] четчир-биле [illegible]. Чижээ, [illegible] тудуг материалдарын «Тыва септелге-тудуг» трест-биле керээлер ёзугаар Үстүү-Енисейниң район пароходствозу Бий-Хемниң ону баржалар-биле эскелдир ужурлуг турган. Экспедициязы тудугунда 300—400 тонна тудуг материалдары чедирер [illegible] чүгле 100 тонна хирезин чедирип берген.

Оон аңгыда чаа тудуглар септелгениң даа турар баажыннары [illegible] чыын ниикемдиг тудар түүнбу чогундан дужааттынмайн турар. Кыдыдан чүдүрүп эккелген 3 муң түүнбүнүң база бирик хоорен маңаа хуудыяба келген. А «Тоора-Хем» совхозтуң түүнбу заводу чаңгыс-даа түүнбу берип шыдавайн. Арга-эзим Тожунуң тудугжулары ыяш, диштиг материалдары чок дээр болза, ыяштыг-даа ышкаш. Ынчалзажок тудуг-септелге участогун районнуң [illegible] аңнар-тывыш ажыл-агыйлары ыяш продукциязы-биле болур чогуур-биле хандырбайн келген. Диштиг материалдары колдуунда курлаг эвес кааптурган.

Участоктуң машина-техника-биле хандырылгазы база бир нарын айтырыгларның бирээзи боор келген. Он ажыт чыл бурунгаар алдынган машина, трактор үндүр бижиттинер чыгаан, олар үрели бээрге артык кезектер чогундан турар бээр. Чурттаалга-коммунал ажыл-агый министерствозу Тоора-Хемниң септелге-тудуг участогунга кожуглуг тракторну, бир вездеход машинаны бо чылын бээр дугайында айтырышкынны үстүкү органнардан алган, ол мынчага күүсеттинмээн.

Септелге-тудуг участогунда бодунуң бүдүрүлге баазазы чок. Конторазы безин эде [illegible]. Бүдүрүлге баазазын тудар дугайында айтырыг 1975 чылдан бээр тургустунуп келзе-даа, амга чедир шуут шиитпирлевээн. Ыңдыгның хараазында СТУ-нуң ажыл фронтузу чылдаа чылче эвээжеп кел чылар. Оон мурнунда чылдарда участок чартык миллион рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдарын [illegible] кылып турган база ам 300 муң рубльдан [illegible]. Бүдүрүлге баазазы чок болганда, участокта ажылчыннар чурттаар быжыглаттынган бажыңнары база чок. Райкүүском участок ажылчыннарынга таарымчалыг чурттаар бажыңнары бербейн турар.

Бо бүгү байдалдар район төвүнге чурттаалга тудуун, септелгезин чорудуп турар тудуг организациязының денге ажылдаарынга шаптараазыннары тургузуп, кижилерни ажылдыр, турум коллектив кылдыр каттыштыраарынга арганы бербейн турар.

«Тыва септелге-тудуг» трест болгуу районнарда алыргалыг [illegible] «дузалыг ажыктыг» болуп турарын бо участоктан көрүп болур. Тресттиң бүгү кылын чорудуулгазы тудуг-монтаж ажылдары дээш акшаландырылгыкын тоочуттунген. Ынчангаш ону участоктар аайы-биле хуваап үлээр. Ону хуваарда участоктарда тудуг-монтаж ажылдарының кылдынган, кылдынмааны хамаан чокка боттандырар таварылгалар бар. Оон хараазы-биле айтырыг тургузуп, акшаландырылгыкын негевээн участоктар курут-даа каар. Тоора-Хемниң септелге-тудуг участогу ынчангаш ыяш, аңнар-тывыш ажыл-агыйларынга өртектиг, ажылчыннарның шалыгын төлээр акша-хөреңгизин чок апаар таварылгалары кайы хой.

Көдээ тудугларның аарыг айтырыглары Тоора-Хем участогунга база салдарын чедирип келген. Чижээ, оон мурнунда тургузукту, ажылдалга кирген электростанция бажыңының төлевилелиниле ону түүйбүдан кылыры көрдүнген. А Тожуга ону тудар ынча хөй түүйбүну канчап эккеп алырыл? Ындыгның хараазындан төлевилел чүгле акшаландырылгыкынга херек документ апарган, электростанция бажыңын демир-бетондан туткан. Бо таварылгада төлевилел ёзугаар ортек-биле хереб кырында чарыгдалының карыышкаан кым-даа херекке албайн барган. Участок каражага таварышкан. Төлевилел-смета документтерин кылырда түс черлерниң байдалын барымдаалавас чоруктар кайы хөй.

Чамдыкта төлевилел-смета документациязының ужуру ын[illegible] [illegible] материалдар [illegible] айтып турган [illegible] болур. Оларны [illegible] тудугларны [illegible] ажыглаттынмаан дээш [illegible] акша-хөреңгизин [illegible] бээр. [illegible] ка олуруп, илеген турган акша-хөреңгилерни-даа [illegible] таан.

Тоора-Хем — өзүп-сайзырап турар суур. Мында чурттаалга тудугун хараалап турар септелге-тудуг участогунуң айтырыгларынче оон тен органзациязының — «Тыва септелге-тудуг» трестиң удурту-лгазы, районнуң партия-совет органнары чогуур кичээнгейин салып, болур-тогунур-биле ажылдаарын четчип алыр дээш сагыш човаар турган.

М. СААЯ,
«Шынның» корр.
Тожу район.

ЧЕТПЕСТЕРНИ ДАРЫЙ ЧАЙЛАДЫР

Бар ай ажыг хире болган юбилейлиг чыл доозулур. Бо [illegible] болгаш тудуг коллективтери социалистиг хүлээлгелерин дугаар бо [illegible] күүседип сорулгалыг ажылдап турарлар. Эрткен айларда Улуг-Хем районнуң тудуг организацияларында күш-ажылчы коллективтер планныг онаалгалар күүсеткен талазы-биле чамдык эки түңнелдерни чедип алган.

Район төвүнде, совхозтарда чаа тудуглар хөй-биле немешкен. Ынаңгыя капитал тудугну улам ындан [illegible] дугайында СЭКП райкомунуң VI пленумунга чугаалашкан соонда ажылдың темпизи элээн бедээн. Оон [illegible] берген. Ол дугайын чер-черде партия организацияларының хуралдарынга чугаалажып көргеш, тускай хемчеглерни ажылдап кылган. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга уткуштур калбарган социалистиг чарыш тудуг организацияларының аразында калбартан. Социалистиг чарыштың түңнелин ай санында үндүрүп, оон тиилекчилеринге моральдыг болгаш материалдыг деткимчени көргүзүп турар. Моон мурнунда ышкаш, күш-ажылчы маргылдааның мурнуку олуруун № 18 КМК-да РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу А. Ф. Ягодкинниң, № 2 КМК-да М. Е. Лопсанның, Б. Т. Ооржактың бригадалары ээлеп турарлар.

Бүдүрүлге планнарын ай, квартал санында доктаамал күүседип келген коллективтер элээн эвес. Чижээ, Шагаан-Арыгның септелге-тудуг участогу эрткен айларда бодунуң күжү-биле кылыр тудуг-монтаж ажылының ниити хемчээлин эрткен чылдың бо үезин-биле деңнээрге 1,5 катап күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 30 ажыг хуу улгаттырган. Чаа Шагаан-Арыгда № 18 КМК-ның тудугжуларының күш-ажылчы көргүзүглери эрткен чылдыындан элээн бедээн.

Тудугжуларның ажылында бир эки чүве бар. Ол болза ажыглалга кирген объектилерниң шынарлары эки-жиктиг турарыдыр. Бир эвес эрткен чылын «эки» деп демдек-биле хүлээп алдынган объектилер ажыглалга кирген ниити тудугларның 30,9 хуузу турган болза, бо чылдың эрткен үезинде ол көргүзүг 43,3 хуу болган.

Тудуг организациялары ниити билиг школаларын шефке алган. Ам Чаа Чаа-Хөлдүң, Ак-Туруттуң, Шагаан-Арыгның № 1 школаларында өөреникчилер тудуг херээн өөренип эгелей бергеннер. Ак-Турут суурда профессионал-техниктиг училище ажылдап турар. Ындыг өөредилге черн бо чылын Шагаан-Арыгга ажылдап эгелээр.

Үстүнде айыттынган четпестерден аңгыда капитал тудугнуң ажылында шынгыы четпестер бар. Тудугжу коллективтерниң ажылында кол түннел — күрүне планында көрдүнген кол фондуларны ажыглалга кирери, капитал салыышкынның долузу-биле ажыглаары болгаш тудуг-монтаж ажылын күүседири болур. Бо кол көргүзүглер-дир. Райоңнуң тудуг организацияларының хөй кезии ону боттандырып шыдавайн. Район тудуг-монтаж ажылдары кылыр планын бо чылдың эрткен үезинде 57,9 хуу күүсеткен. Дыка хөй акша-хөреңги чедир ажыглаттынмайн барган. Тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин № 586 КМК-ның коллективи 10,3, № 20 КМК—28,7, № 3 КМК—9,8 хуу кудулаткан. Эрткен чылдың бо үезинде бир кижиге онаашпып ажылдап кылыышкыны 5379 рубль турган болза, бо чылдың амга чедир 4853 рубль болган. Бо чылын № 586 болгаш № 2 КМК-лар үш чурттаалга тудуун ажыглалга киирер графиктиң үскен. Совхозтар ажыл-агый арганы-биле 240 дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн ажыглалга киирер турган, мынчага чедир чүгле 60 дөрбелчин метрни кылган. Чаа Шагаан-Арыгда, Чаа Чаа-Хөлде, Ханыраканда болгаш 586 дугаарлыг КМК-да тудуг коллективтери объектилерни ажыглалга киирериниң графигин үзүп, ажылдың темпизин кудулаткашнар. Оон кол чылдагааннарын адааш. Ол болза тудуг организацияларының удуртукчуларының, профэвилел болгаш комсомол организацияларының тудугжуларның бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургуспайн, объектилерни тудуг материалдары-биле эки хандырбайн, кижи күжүн ажылгалга кирер объектилерже мөөңневейн, ажылдың темпизин бедидип, оон ажыктыын чедип албайн турарының чижектери-дир. Ол ышкаш тудуг бригадаларын бот-орулга-чарылгаже шилчидери, оларның материал-техниктиг хандырылгазын быжыглаары негелделен хожудап турар.

Тудуг материалдарын хумагалаар, камнаар чорук кандалаа куду деңнелде тургустунган. Ажыл-агыйжы эвес таварылгалар-биле демисел ам-даа кошкак. Күш-ажылдың бедик культуразы, тудуг шөлүнүң үлегерлиг, энме-сескелиг болуру дээш шимчээшкин эгелевээн. «Шагонартяжстрой» трестиң удурукчулары ажылчыннарның билиг мергежилин бедидер, оларны өөредир ажылды четпес чорудуп келген. Районнуң барык бүгү тудуг организацияларында инженер-техниктиг кадрлар четпес. Ажылчыннарның ажылдан үнер, кирер чорук хөй.

Ажылда бар четпестерни дарый чайлаткаш, чылдың артың калган үезинде күш-ажылдың темпизин [illegible] шынарлыг болуп чедип ап турган, юбилейлиг чылда алган планныг онаалгаларын чедиишкинниг күүседири — тудугжуларның мурнунда турар сорулга [illegible].

С. ОНДАР.

Агроүлетпүр комплекизи: дуржулга болгаш айтырыглар

СИБИРЬНИҢ ТАРААЗЫ

Сибирьниң девискээринде барык-ла үштүң бир кезээ тундра. Ында черлерниң бештиң дөрт кезээ — кезээде доң чыдар зона. Сибирьниң биоклиматиктиг болдунар аргазы Барыын Европага азы АКШ-ка бодаарга, үш катап куду. Ындыг турбуже, Сибирьде тараа өзүп үнүп турар, за-рын-даа оон хемчээли дыка бедик.

Анаа сан-чурагайлар-биле алырга, сибирьниң таараазы барык-ла 30 миллион тонна чедип турар. Оон чурттакчылары база 30 миллион кижи чоокшулап турар. Ол дээрге, Сибирьде бир кижиге онаалдыр бир тонна чедир таараазы бүдүрүп турары ол-дур. Харын ол-даа кызыгаар эвес. Сибирь шөлдериниң дүжүткүрүн дыка бедидип болур деп специалистер санап турар. Чижээ, Омск областының дуржулгазының дугайын ам Сибирьде хөй-биле чугаалажып турар. Анаа эрткен беш чылда тарааның чылда ортумак бүдүрүлгезин дөрттүң бир кезээ кылдыр көвүдээн, гектардан ортумак дүжүт ниң центнер бедээн. Чамдык ажыл-агыйларда гектардан 30 болгаш харын оон-даа хөй центнер дүжүттү ап турар. Мында чүгле ролю [illegible] агротехника-даа, ук черниң байдалдарын барымдаалап турар чер ажылының системазы [illegible] ойнааны чугаажок.

Сибирьниң көдээ ажыл-агый чорудуп турар черлери улуг эвес: ажыглалдыг 60 миллион гектар чер бар, оон 27 миллион хирези — тарылга [illegible]. Ынчалзажок ол черлер-даа чаңгыс ааи эвес, тарылга шөлдери база бир домей эвес. Черлер чүгле соңгу болгаш мурнуу, барыын болгаш чөөн чүктүң аразында ылгалдыг болуп турар эвес. Чамдыкта чаңгыс районда безин алгап каан хөрзүн агаар-бойдус зоналары таваржып турар. Чижээ, Омск областы ап корээлиңер. Хөрзүн агаар-бойдус байдалдарының талазы-биле ук область дөрт зонага: Казахстан-биле кызыгаарлажып хову, мурнуу ыяштыг хову, соңгу ыяштыг хову болгаш тайга эдээ зоналарынга хуваттынып турар. Оларның түс бүрүзү температураларының база дүжер өл-шыгының түңнүнүң талазы-биле онзагай хөрзүн байдалдарлыг. Ындыг болганда, зона бүрүзүнге көдээ ажыл-агый культураларын тарып өстүрериниң онзагай технологиязы, оон хөрзүн агаар байдалдарынга таарышкак онзагай сорттар негеттинип турар. Сибирьниң өске областарында болгаш крайларында байдал база ындыг болуп турар. Бүгү зоналарга болдунун онзагай чер ажылының системазын тургузар— эртемденнер-даа, практиктер-даа ам ол айтырыгны шиитпирлеп турар.

Чээрби беш чыл мурнунда Сибирьге 10 миллион ажыг гектар кур болгаш куруккан черлерни андарган турган. Оон иштинде үш миллион гектар хирези Алтай крайга андарган. Баштайгы чылдар сибирьчилерниң көңгүн кербейн чаагай дүжүттери-биле өөрткүп турган. Ынчалзажок ол тииледиге четпес чүүлдер база турган. Чемиштиг каъдыяның 200 ажыг чылдар дургузунда тургусканы хөрзүннү карак четпес делгемнерге андазын-биле андарып кааржыраан. Хову бле хоюдур алдыртып каарга, ону салгынныг [illegible] хат агаарже арыдыр шаап аппарып турган. Анаа хат барык-ла чылдың бүгү хүннеринде кылыр болгаш оон дүргени секундада 20 метр чедип турары бнаадыгыр болбай. Мырыңай ховар эвес болгулаар хадыг-дошкун сыра шуурган-нарэ болгаш кандаптыгын база анаа немежи бээр. Анаа канчап тараа өстүрерил?

Сибирьниң өзүп турар чурттакчы чонун колдуунда ук черниң бүдүрген көдээ ажыл-агый продуктулары (ону 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында бижээн) канчап хандырары дугайын үндезин сибирьчи. СЭКП Алтай крайкомунуң бирги секретары Николай Федорович Аксенов мынча чугаалаан. Алтайга беш чыл бурунгаар-ле шынзы [illegible] кылдыр тургузар. Ындыг турбужа, чээрби беш чыл дургузунда тарааларны дужуткуру [illegible] катап [illegible] курунеге тараа садары 4.4 катап [illegible] тараа дүжүт ортумак [illegible] тараа эвес турар. [illegible] ган. Тарааның дүжүтүнүң бүгүн чартык — ийи катап көдүрер дээш. Чер ажылының [illegible] та чаа шуут өскерткен: хат эрзиниин болдурар, хөрзүннү андарып кагдырбас болбазырадырын адаандан уламчылан-биле солаан. Анаа андазының оруунга, хөрзүнге тараа сиптарын хевиир арттырбышаан, ону адаандан турдзир херексел-биле болбазырадып турар апарган. Шөл камгалалының ыяш-тыг дилиндектерин [illegible] биле өстүрүп турар. Чижээ, ол-ла чээрби беш чыл дургузунда Кулундиниң ховузу ыяштыг хову болу берген. Черлерниң суггарарын Сибирьге бир-ле дугаар эгелээн — Кулундиниң ховузунда бүтүнүп. Алейниң болгаш Чарыштың суггарылга системаларының тудуушкунуу дооступ турар. Ол чорук ыраккы эвес келир үеде үш миллион гектар хире черлерни суггарарының аргазы [illegible] ындыг болганда, чээгай болгаш турум дүжүттү алырының аргазын бээр...

Сибирьниң [illegible] аза чедир-ле херек кырында минералдыг семиртиттирилгелерни ажыглаарын [illegible]. [illegible]

[illegible] аңгыжып тургузуу [illegible].

Сибирьниң байлактарын улам ындыг шингээдип алырының планы делгем, комплекстиг [illegible]. Чижээ, [illegible]. Ол-ла, шупту бо чылдар дургузунда Сибирьже [illegible] тонна чедир минералдыг [illegible]. [illegible] болгаш өске-даа минералдыг семиртиткиштерни бүдүрерин талазы-биле [illegible] Сибирьде тургузуп эгелээн.

Академик Александр Леонидович Яншинниң бодал турары-биле алырга, эртемденнерни ажыглап, чаа районнаткан сорттарны шингээдип турарга, Сибирьниң тарааның ниити чылдагы дүжүт дээрге-ле 60 миллион тонна чедир көвүдээр болур.

Юрий ШЕБАЛИН.
(ПМА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ
СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ЛЕНИНЧИ ОРУК-БИЛЕ

СЭКП ТК-ның чаа болган Пленуму, анаа СЭКП ТК-ның Чыгыны секретары Ю. В. Андроповтуң доктаргалаан чугаазы. ССРЭ-ниң Лаоди Соцализмниң ониту чылжырының чедиишкинниг ажылы делегейниң хөй ниитизиниң, даштыкы чурттарының массалыг информация чепсектериниң кичээнгейиниң төвүнде турар турар.

«Л. И. Брежнев мечтен соонунде делегей херектеринге СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң угланыышкынының өскерилбес ылыктыг болур талавас дем хоюзу көрдаашкыннарны кылып турган Барыын чүк чурттарында буржуазия тулгурлургу-лары чогуур харыыны Ю. В. Андроповтуң чугаазында [illegible] болгаш дорт-биле берген-дир» деп, Чехословакияның «Руде право» солуну бижиген. Оларга харыы принциптиг болгаш кедергей биливиктиг тайбыңның политиказын ССРЭ чайгылыш чокка чоруттар деп. Делегейниң амгы байдалында берге-лер болгаш хуннугурлуг чорук чайлаттынып болур болгаш чайлаттынган-даа турар ужурлуг деп, Совет Эвилелиниң удуртулгазы санап турар.

Социалистиг дем каттыжылгазын быжыглаары СЭКП-ниң моон соңгаар-даа бирги чергениң чүгула ужур-дузалыг сагыш салыышкыны болур деп, СЭКП ТК-ның Чыгыны секретары Ю. В. Андропов медеглээн деп, Герман Демократтыг Республиканың «Нойес дойчланд» солуну онзалап демдеглээн. Социалистиг чурттарның [illegible] [illegible] айыы [illegible] бергелерин [illegible] болурунуң [illegible] турар. Социалистиг чурттарның дем каттыжылгазының бүгү [illegible] — ол дыргы, тайбышкаш болгаш тудуу ажылдыгзының үндезини-дир.

Экономиканы [illegible] [illegible] онзагай [illegible] ол дыргы, совет кижилериниң мурнунга СЭКП-ниң хүлээлгези оон интернационалдыг херектер-дир деп, Польшаның «Трибуна люду» солуну бижиген. Делегейниң революстуг чорудугзыга боттурустуң кол салдарлыгы ажыл-агыйның онзагайы-биле чедиишкинниг ужурлуг деп, улуг Ленинниң мөрүп уламчылаар чагыын Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы чайгылыш чокка амыдыралга боттандырып турар.

Он бирги беш чылдыг планнарын боттандырар дээш демиселдиң амгы үе-чадазында совет кижилериниң мурнунда [illegible] [illegible] тургузуп турарын СЭКП ТК-ның Чыгыны секретары Ю. В. Андропов [illegible] болгаш [illegible] ажыл дээш демдеглээн деп, Болгарияның «Работническо дело» солуну бижээн. Планнарын чедир күүсетпейн турар чамдык алырларның ажылын СЭКП ТК-ның Пленуму шүгүмчүлээнпаан, экономиканы удурттурар бүгү [illegible] [illegible].

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазы [illegible] Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының планнарының [illegible] деп, Венгрияның «Непсабадшаг» солуну [illegible]. [illegible] болгаш [illegible] [illegible] Совет Эвилелиниң [illegible] бүдүрүгдүн [illegible]. [illegible] СЭКП ТК-ның [illegible] ССРЭ-ниң [illegible] уламчылаар.

Амгы үениң эң чугула айтырыгларынга бүдүрүлдиг харыыларны СЭКП ТК-ның Чыгыны секретары Ю. В. Андропов берген деп, МОНЦАМЭ агентствозу тайылбырында демдеглээн. «Бо чорук чөп [illegible] — социализмниң [illegible] [illegible]» деп совет удуртукчузунуң медеглелин [illegible] Республиканың [illegible] каттыжып турар. Социалистиг бүгү чурттар-биле харылзааларын улам-на [illegible] СЭКП болгаш Совет күрүне [illegible] [illegible] турар. Бо чугула Кылат Улус Республиказы [illegible].

[illegible] Француз [illegible] «Юманите» солуну [illegible] Совет удуртукчузу [illegible].

[illegible] АПС агентствозу [illegible].

Бот тайылбырлар [illegible] совет удуртукчузу [illegible].

СЭКП ТК-ның Чыгыны секретарының [illegible] [illegible] Би-би-си радио корпорациязының [illegible] Делегейниң эң нарын айтырыглары [illegible] Ю. Андропов [illegible] «Нью-Йорк таймс» солуну [illegible].

(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

КАЛБАА-БИЛЕ АЖЫГЛААР

⊙ ПРАГА. ЧССР-те үш муң үлетпүр роботтарын амгы беш чылдың төнчүзүнге чедир бүдүрер. Чоннурар станоктарын, дарганналга-пресс машиналарын ажылдадырынга, ЧССР-ниң улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының эптелге болгаш склад ажылдарынга «механиктиг дуузалакчыларны» калбаа-биле ажыглаар.

Хөй күш негеттинер ажылдарны бүрүн механизастаарын болгаш бүдүрүлгелерге технологтуг чорудулгаларны сайзыраңгайжыдарын айыткан ниити национал программаны республикада ажылдап кылган. Чижээ, автоматтыг каңналга комплекизиниң заа дериг-херекселдери — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 60 хуу бедидер арганы бээр. Ол комплексти бүдүрерин Детва хоорайда машина тудуунуң заводунуң коллективи шиңгээдип алган.

Совет специалистерниң дорт киржилгези-биле Чехословакия Социалистиг Республиказынга робот тудуушкунун чедиишкинниг боттандырып турар. Кандыг-даа бүдүрүлгеге боттары тускайлаа ажылдап шыдаар роботтарның «үшкү салгалын» чогаадырын ийи чурттарның конструкторлары амгы беш чылда боттандырар деп турар. Чижээ, демирни кестирер болгаш чоннурар станоктарга ажылчын күжүн солуур автоматтыг манипуляторларны олар ам безин чогаадып кылган.

РОСТОКТУН АЖЫЛЧЫННАРЫНДА

⊙ БЕРЛИН. Совет Эвилелинден келген судноларның чүъктерин дүжүрүп база оларга чүъктерни тудуруп турар Росток хоорайның далай өртээлиниң ажылчыннары, бригадалары бо хүннерде бедик көдүрлүүшкүн-биле ажылдап турар. Өртээлдиң дуржулгалыг чудурукчулери муң тонна чүъкту дүжүрериниге эң-не эвээш үени — 5.8 шакты чарыгдап турар.

Чүъктерни дүжүрер болгаш чудурер ажылдарны механизастаарының күселин-биле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин олар чедип алган. Герман Демократтыг Республиканың эң улуг өртээлиниң ажылчыннары ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга төлептиг уткуураа дээш социалистиг чарышты улам-на калбартып турар.

[illegible] Ростоктуң өртээлин Балтиш далай эриинде транспорттуң эң улуг белдири болган.

ЧАА ДЕРИИШКИН

⊙ БУДАПЕШТ. Мишкольцта В. И. Ленин аттыг комбинатка чаа конвертор цегинина деришкинин доозулган. Чаа цехтиң тудуу дооступ, ажыглалга киргени-биле холбаштыр комбинатка продукцияны бүдүрери барык ийи катап көвүдээр. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдар болдурган социалистиг хүлээлгезин тудугжулар хуусаа бетинде күүседип, цехтиң дериишкинин бедик шынарлыг боттандырган. Чаа цехти дериир кылырынга совет херекселдерин калбаа-биле ажыглаан болгаш Венгрияның 60 [illegible] [illegible] [illegible]. Комбинаттың бүдүрген продукциязының кол нуруузун акы-дуңма социалистиг чурттарже чорудуп турар.

Конвертор цегин деэрзи — В. И. Ленин аттыг комбинаттың хөгжүлдезинде чугула чадаа болган. Комбинаттың бүгү тоогузу ийи чурттарның металлургтарының [illegible] ажылдажылгазы-биле [illegible] холбашкан. Венгрияның [illegible] Совет Эвилелиниң бүдүрүлге коллективтериниң калы ажылдажылгазының ачызында Мишкольцтуң металлургтары чиг-эттиг болгаш [illegible] [illegible] миллион форинт акшаның камналгазын чедип алган.

(СЭТА).

Ангола Улус Республикада чаа өөредилге чылында эгс болгаш ортумак школаларының үш миллион ажыг сургуулдары өөренип эгелээн. 1974 чылда Ангола хамаарышпас чорукту чедип алганының бүдүүзүнде турганындан дөрт катап хөй өөреникчилер болгаш студентилер АУР-да амгы үеде өөренип турар. Өөредилгениң чаа программаларын чогаадып кылыр талазы-биле улуг ажылды боттандырып турар. Патриотизмниң, интернационализмниң, күш-ажылды хүндүлээриниң, республиканың революстуг чаалап алыышкыннарын камгалаарынга белен болур чоруктуң ёзузунга аныяк салгакчыларны кижизидеринче улуг кичээнгейни өөредилге программаларында угландырып турар.

ЧУРУКТА: Анголаның школачылары.

СЭТА-ның фотохроникаы.

Швейцарияның Люцерна хоорайынга болган шыдыраа талазы-биле делегей олимпиадазынга ССРЭ-ниң эр болгаш херээжен улустуң шилиндек командалары тиилекчилер болган.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң спорт комитединге совет шыдыраачыларны хүлээп алган үеде (солагай талазындан) — Г. Каспаров, Н. Гаприндашвили, А. Белявский, Н. Александрия, А. Карпов, М. Чибурданидзе, А. Юсупов, П. Иоселиани, Л. Полугаевский болгаш М. Таль.

В. ЗУФАРОВТУҢ фотозу.

ТЕАТРНЫҢ КӨДЭЭЖЕ МАРШРУТТАРЫ

«Мал ажылының продукциязын бүдүрериниң болгаш ону садарының талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин бүрүн күүсеткенин «Динамо» совхозтуң ажыл-ишчилери өөрүшкү-биле илеткеп тур». Мындыг телеграмма-рапортту Москвада Евг. Вахтангов аттыг театрның артистери Волгоград областың Нехаевск районунда боттарының кодээ өнүктеринден алган.

Вахтанговчуларның хоочун өнүктери — Москваның «Динамо» заводунуң ажылчыннарының эгелеп тургусканы урак чуулдуң болгаш күш-ажылдың ол эвилели он беш чыл мурнунда-ла тургустунган. Ол бүдүрүлгениң чорутканы — 25-муңчулар 1929 чылда-ла Хопрнуң эриктеринге совхозту тургускаш, боттарының ажылдап турганы заводунуң адын аңаа тывыскан. Волгоградтың ховуларынга ооң соонда үш коллективтерниң: заводтуң, совхозтуң болгаш театрның төлээлери ужурашкаш, боттарының аразынга кады ажылдажылганың керээзин чарганнар.

Оон эгелээш-ле вахтанговчулар кодээде өнүктериниң ажыл-херектериниң кичээнгейин улгаттырган, а совхозтуң ажыл-ишчилери театрның чогаадыкчы амыдыралын доктаамал хайтаараар апарганнар. Кады ажылдажылганың хевирлери аңгы-аңгы. Ол — көрүкчүлер конференциялары, бот-тывынгыр уран чүүлге дуза, кады организастааны дыштаныышка кежээлери. Бедик дүжүттүң мастерлери-биле кады Р. Симоновтуң, М. Ульяновтуң, В. Лановойнуң, В. Шалевичиниң болгаш сценаның өске-даа мастерлериниң кады тырттырган чуруктарын сонуургал-биле көрүп турдум. Навыралдың мындыг арыннарын көргүскен хөй-хөй чуруктарны альбом кылдыр кылгаш, театр директору С. Кантураның кабинединде шыгжагда салган.

Театрда тургустунган шеф дузазы чедиреринниң комиссиязын ол удуртуп турар.

— Моон мурнундагы шеф дузазы деп алап турганывыс — ам кады ажылдажылгаже шилчий берген — деп, Сергей Петрович чугаалады. — Боттарывыстың кодээ өнүктеривисти бис ылангыя «Оң үшкү дарга» деп шиниң маадырлары деп санаар бис. Ол шии бистиң театрда чединишкинниг үнүп турар. Сценада көргүзүп турарывыс кайы-бир көргүзүгнүң техниктиг шынын тургузуунда безин эвес, а амгы үениң кодээ ишчизиниң мөлү-шынарын шын тургузуп көргүзеринге бистиң кодээ өнүктеривистиң дузазы эвээжок улуг. Оларның мурнунга өре чок артары артистерге база күзенчиг. Кодээ суурнуң ажыл-ишчилерин уран чүүлге хандыкшылдар талазы-биле олар боттарындан хамааржыр бүгү-ле чүүлдерни кылып турарлар.

Оон тодаргай чижээн көргүзерге мындыг. Театрның чаа сезону ажыттынган ол кежээ Г. Мамлинниң «Коңгалар» деп шиизи үнүп турган чуве. Бо луктуң москвачыларга көргүзүп эгелээни ол ажылы-биле Томск областың «Черноречен-ский» совхозунуң ажыл-ишчилери таныжып апкан болган. Вахтанговчулар аңаа чаңын аалдап чораан чуве-дир.

Шиилерниң ыңай-бээр уңгүшкүннер үезинде кодээ ажыл-агыйының ишчилеринге оон көргүзери — театрның чаагай чаңчылдарының бирээ болган. Уран чүүл ажылдакчыларынга 1971 чылда «Кодээге культура-шеф ажылдарын улам экижидер дээш» деп кыйгырыгны үндүргеш, театрның идейлиг чечен чогаал амыдыралын колдуунда тодарадып турар ындыг хүлээлгелерин театрның артистери боттарынга алган.

Арбатта театрдан чурттуң эң кыдыкы булуңнарынче маршруттары үнүптер. Вахтанговчулар эвээш эвес уңгүшкүннерни Москва областың колхозтарынче болгаш совхозтарынче кылып турар. «Евг. Вахтангов аттыг театрның артистери — Москва чоогунуң суурларының ажыл-ишчилеринге» деп тускай чарлалдыг белүктүң составында театрның эң дээре ажылдары кирип турар. Ол шиилерге билеттерни Москва областың кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң мурнакчыларынга таратпышаан турар. Вахтанговчулар чылдың-на 50 муң ажыг кодээ көрүкчүлерге баравас боор турар.

Кодээниң ажыл-ишчилери-биле чогаадыкчы кады ажылдажылга Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчилериниң аразынче вахтанговчуларны киирип үндүрген болгаш ССРЭ-ниң Культура министерствозунуң болгаш ВЦСПС-тиң шилчииир Кызыл тугун оларның чаалап алырынга улуг идиг берген. Евг. Вахтангов аттыг театр — чурттуң кол делгелгезиниң коллективтиг киржикчизи. ССРЭ-ниң УАЧД-ның павильоннарының бирээзинде — оол культура-шеф ажылдарының дуржулгазын көргүскен. Вахтанговчуларның 35-и — «Кодээге культура ажылынга шеф дузазы чедирериниң тергиини» деп херек демдектериниң эдилекчилери. Хөй-шиитиниң улуг шимчээшкини — урал чүүлдүң болгаш күш-ажылдың эвилелин быжыглаарынга коллективтиң улуг-хуузу ыңчаар үйелеткен.

О. СВИСТУНОВА, СЭТА-ның корр.

ҮРЕР-ХӨГЖҮМ ОЙНАП ЧОРААШ

Чайның башкы айы үнүп келген. Төрээн черге чоннуң амыдыралы [illegible] чаагай үе турган. Ынчан Тыва Арат Республиканың чаа Конституциязын республиканың [illegible] суму аайы-биле бүгү чонга калбаа-биле таныштырып турган болгаш X Улуг Хуралга хөй чадалыг соңгулда кампаниязы чоруп турган чуве. Мен ынчан Чөөн-Хемчик кожуунунуң Теве-Хая сумузунуң аревэ суму комитединиң секретары болуп, аревэ кожуунунуң кожингүнүң турган мен. Ынчангаш улустуң X Улуг Хуралынга арбандан сумуга, а сумудан Чөөн-Хемчик кожуунунга делегатка соңгудуп келген турумда. Чөөн-Хемчик кожуунунга Тыва Араттың революстуг шериинниң төлээлекчизи Кыргыс Дечин үрер хөгжүм кезээнге шериг назылыгларадан тускай чылдан кылып чеде берген. Ынчангаш тос оол тускай шылгалданы эрткеш, Чадаанадан Кызылче хапкан бис.

Араттың революстуг шериинге чедип келгеш, тантыгла чеди хонган турувуста, Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн, ооң соонда ол өөрүмден дөрт кижи дайынның бүгү чылдарында шериг албаның хөгжүм кезээнге эрттирген бис.

Ол-ла үеде улуг назылыг шериг музыкантылар база шериг назыны четпээн-даа солдар-биле бистиң оркестрниң составын көвүдедип тургускан. Бистиң музыка кезээвисте янзы-бүрү национал-дыг орус, тыва болгаш татар-даа, кыдат-даа солдар кады өөренип, чурттап турдувус.

Ынчангаш бистиң музыка кезээвисти Совет Эвилелинден чаладып келген тускай эртемниг композиторлар болгаш музыка башкылары — Леонид Израйлевич, Алексей Аксёнов, Ростислав Миронович болгаш өскелер-даа нотага болгаш үрер-хөгжүмге өөредип, боттарының арга-сүмелерин берип келген. Ооң ачызында делегейниң болгаш орус [illegible] шылгараңгай ыры музыказының болгаш совет композиторларының бижээни патриоттуг ырларны, совет чоннуң кайгамчык күш-ажылын, оларның маадырлыг чорудун дугайын болгаш маадырлыг Кызыл Шериглиң Төрээн чурт дээш чайынналчак тиилелгелерин алгап-йөрээн кайгамчык ырылар тыва черге диңмиреп эгелээн.

Кайгамчыктыг тыва, орус болгаш совет ырлар үрер хөгжүмчүлериниң күүселдези-биле Тыва черге чаңгыланып эгелээнинин эң-не нептерең-гей үези ол болу берген. Ооң иштинде «Дунайның чалгызы», «Амурнуң чалгызы», «Манчжурияның кожагарларында», «Уттундурбас ынакшыл», «Күскү уйгу» деп вальстар, «Ак-кок аржылдыгым», «Моон ынаам» деп ырлар Тываның улуг-даа, аныяк-даа кижилериниң таалаңчыг аялгалары апарган.

Ол ышкаш совет композиторларының патриоттуг ырлары «Фронт чанында арыгда», «Үш танкист», «Аъттыг шериг», «Дош хемде аныяк казак», «Катюша», «Өтчүгэш», «Караңгы дүне», «Делгем ак орукта», «Чер-бажында», «Сулико», «Чарлышкын», «Удэлгео», «Чапаев» болгаш «Щорс» дугайында дээш оон-даа өске хөй-хөй ырларны АРШ-тың үрер хөгжүм кезээ Тываның бүгү районнарынга хөгжүмнүң таалаңчыг аялгалары-биле чонга бараалгадып, дыңнадып келген.

Ынчангаш бо бүгү болза совет чогаалчыларының, композиторларының кайгамчык ырларын дайын үезинде тыва черге нептередиринге, Тыва улуска совет культуразын таныштырарынга бичии эвес үжүр-дузалыг солдары чедиреен.

Ынчан тускай билиг чедип алган чаңгыс-даа тыва композитор кижи биске чок турган. А. Чыргал-оол биле Р. Кенденбиль Тываның театр училищезинге [illegible].

Совет тускай эртемниглер-биле дузазында Араттың революстуг шериинниң тергиилери [illegible] «Саяның марыжы», «Чылча шавар», «Тулчуушкунче», «Таңды Уула марыжы» деп чаа ырлар [illegible] келгени ол үеде тыва өөрүнчүг боор. Тываның девискээринге чоннуң хей-аъдын көдүржүп турганывыс ол.

Бистер ол-ла марштар-биле бир-ле дугаарында Тывадан фронт чоруткан эки турачы совет хамаатыларын үдээн бис, ооң соонда тыва танкистерни, дараазында тыва эки турачы эскадронну совет кызыгаар турган Борбак-Хаакка чедир үдээн, кажан олар эрес-маадыр тулушкаш фронтудан ээп келирге, Енисейниң паром кежиинге база-ла ол «Саяның марыжы» дээгүр, уярангыр марш-биле уткуп алганывысты тыва эки турачылар ам-даа утпаан, а хараның «Тулчуушкунче» фронт шөлдеринге ырлажып чораан келгеннер.

Тываның Совет Эвилелиниң составынга эки тура-биле каттышканының 38 чылы болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл юбилейинде аңаа бодуун кижи мен безин сактып болбас олурарымга шынап-ла совет улус-биле тыва улустуң шаг-төөгүден тудуп келген аңы-дуйма найыралы дайын үезинде улам [illegible].

Ол үеде бистиң шериг кезээвисте безин дайынның бүгү чылдарында орус дайынчылар тывалап, а тыва дайынчылар орустап-даа турар, чаңгыс өг-бүле дег, быжыг найыралдыг апарганывысты сактып көөрге, бистиң Коммунистиг партиявыстың ленинчи национал политиказының Тыва черге боттаныышкынывының база бир херечизи болуп турган-дыр.

Дайынның кончуг кадыг-дошкун чылдарында бистиң кезээвис Каа-Хемниң суурларынга, Өвүрнүң Чаа-Суурга, Барыын-Хемчиктиң, Чөөн-Хемчиктиң, Улуг-Хемниң, Бии-Хемниң девискээринде чурттакчы чоннуң турлаг-хонаштарынга музыкалыг концерт-биле аалдап чораанывыс кончуг солун боор чораан болгаш ол үеде чораан чер бүрүзүнге чоннуң кайгамчыктыг патриоттуг кадарлыкчыры чугле ниити дайзынны чылча шавар маадырлыг Кызыл Шеригге бүгү тала-биле дузалаар деп сеткил өске сес турбаан болгаш. «Бүгү-ле чүвени фронтуже!» деп лозунг-биле ажылдап, улуг Совет Эвилели-биле найыралын улам быжыглаарынче угланган турган.

Тываның чоннуң ортузунга совет музыканы нептередир, ону пропагандалаар талазы-биле чамдык эки саарлар ол аян-чорукта, дайынның походтар ынчап чедирип турган.

Оон аңгыда ынчан дайын [illegible] патриоттуг дайынның [illegible] үрер хөгжүмнүң күүселдези-биле база доктаамал дамчыдып турдувус.

Я. НОРБУ, шериг музыкантызы чораан.

СЭКЦ ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң 1979 чылдың декабрь 13-те «ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйында ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының ажылдан үнер-кирер чорууну эвээжедир болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун улам ыңай быжыглаар дугайында» доктаалының 13-кү пунктузунда үлетпүр, кодээ ажыл-агый, тудуг, транспорт, харылзаа, геология болгаш Гидрометкурком системазының бүдүрүлгелеринде болгаш организацияларында ажылдап турар ажылчыннарга база албан-хаакчыларга 1983 чылдан эгелеп, чаңгыс бүдүрүлгеге узуктел чок күш-ажыл стажы дээш 3 хонуктуң төлевирлиг немелде шөлээни бээр [illegible].

Юристиң консультациязы

НЕМЕЛДЕ ШӨЛЭЭ

Ук немелде шөлээни бээринге херек стажты 1980 чылдың январь 1-ден эгелеп санаар. Үш хонуктуң немелде шөлээнин чүгле 15 хонук шөлээлиг кижилер алыр.

Үш хонук немелде шөлээни 1982 чылда эдилээнниг шөлээже үнер кижилерге моон алганда чурум ёзугаар бээр. Үш хонук шөлээни долузу-биле [illegible] бүдүрүлгеге черлеринге 1980 чылдың январь 1-ден эгелээш 7 чыл уламчыр алыр. Чижээ, 1980 чылдың январь 1-ден эгелеп чаңгыс бүдүрүлгеге ажылдаан кижи 1983 чылда шөлээже үнерде 15 хонук шөлээниң кырынга немелде бир хонукту, 1985 чылда — 2 хонукту, 1986 чылда үш хонукту, аңы дараазында чылда долу 18 хонук шөлээни алыр.

Үш хонук немелде шөлээ алырынга чүгүла узук чок күш-ажыл стажынга моон адаанда үелерни киир санаар:

1. Үстүнде айыткан бүдүрүлгеге азы организация черлеринге херек кырында ажылдаан үезин. 2. Херек кырында ажылдаваан, а шалыңы долузу-биле азы чамдызы кадагалаттынып артын турган үезин ([illegible], кудумчу болгаан [illegible] хүлээлгезин, шериг албанынга турган үезин [illegible]). 3. Шериг албанындан халажып хүндүлээн эгелеп ([illegible]) 3 ай иштинде мурнунда ажылдап турган черинче катап ажылдай бергенде, ооң шериг албанынга турган үезин стажка киир санаар. 4. Хараан ур ажыл кылыр аргазын чидирген, [illegible] камгаладыгзазын [illegible] ап турган үезин. 5. Херээженнерниң үш хонук немелде шөлээ алыр [illegible]. Уруг эмзирер азы хар чедир уруглуг болганындан [illegible] ажылга турган үезин. 6. Үстүнде бүдүрүлгелерниң партия, комсомол болгаш профэвилел органнарынга хостаткан ажылга турган үезин. (Бир эвес хостатпышаан ажылга кирер мурнунда азы ооң соонда немелде шөлээ алыр ажылга турганда.) 7. Тускай курстарже, профессионал-техниктиг, тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринче квалификациязын бедидери-биле бүдүрүлгелерниң чорудуунда (беткени үргүлчүзүнде азы доозуп соонда, немелде шөлээ алыр ажылга турганда, өөредилге үези узук чок стажка катай санаар).

Үстүнде айыткан бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның составында турган культура-чырыдыышкын, [illegible] саады, хөй-ниити чемненилге черлеринде болгаш өске-даа кызым турар ажылы бүдүрүлге-биле дорт хамааржыр кижилерге үш хонук немелде шөлээ бээр көрдунмээн.

Ажылчын азы албан-хаакчы [illegible] бир ажылдан өскээр [illegible] администрация болгаш профэвилел комитеди 3 хонук немелде шөлээни шуут казып каап болур. А ынчаарга 1979 чылда үнген доктаалга үндезилеп, транспорт, тудуг, кодээ ажыл-агыйы болгаш кара металлургия ажылдакчыларынга узук чок күш-ажыл стажы дээш тургускан немелде шөлээлерни ажыл шагы үзеп азы ажылга эзирик турганы дээш администрация болгаш профэвилел комитеди 3 хонук чедир эвээжедип болур. А бир [illegible].

А. АЖЫ, профэвилелдерниң Тыва областы чөвүлелиниң юрист-консультантызы.

АДА-ИЕНИҢ ХАРЫЫСАЛГАЗЫ

Таңды районунуң Владимировка ортумак школазының башкылар коллективи ада-иелер-биле харылзааны ажылдериниче угланган практиктиг хемчеглерни чорудуп турар.

Өөредилге чылының эгезинде өөредилге болгаш кижизидилге ажылдарының чаңгыс аай перспективтиг планын ажылдап кылган. Ында класс удуртукчуларынга, ылангыя аныяк башкыларга, ажыктыг сүмелерни бергилээн.

Класс бүрүзүнге ада-иелер хуралдарының ниити план ёзугаар эрттирип, уруглар кижизидилгезинге эмниг харылзааны тудуп турар. Өөреникчиниң чурумун, бажынга кичээл кылырының, күш-ажыл кижизидилгезиниң, уругларның назылар аайы-биле онзагай байдалдарының дугайында башкыларының арга-сүмелерин ада-иелер алгылаан. Класс удуртукчуларынга деткимче көргүзер бөлүктерни үлегерлиг ада-иелерниң аразындан соңгуп алганнар.

Школада доктаамал ажылдаар комиссия база тургустунган. Ону ада-ие комитединиң даргазы, совхозта партийлиг секретары Зифа Зарифовна Газеева удуртуп турар. Оон составынга [illegible] тывыкчылар ажыл чорудар органы материалдан эгелээш, суурда хемжеэннер чөвүлелиниң даргазы болгаш кодээ Советтиң депутаттары кирип турар.

Өөредилгези кошкак, чуруму багай, хайгаарал чок өөреникчилерни учётка ап, оларның бажыннарынга барып, чылдагаанын тодарадып келген. Чамдык ада-иелерни комиссияның мурнунга тургустуруп, кодээ Советтиң чанында административтиг комиссияга киирген.

Бөгге кижизидилгелиг уруг дааны доктаамал, шынгыы хайгааралга алган. Уругларын ог-бүлеге кижизидериниң талазы-биле үлегерлиг, школа-биле сырый харылзаалыг ада-иелер бисте хөй. Оларга малчын Хүна, совхоз ажылчыннары В. Сорокин, З. Кама, М. Бочкарёва, О. Борбак, З. Блинова, пенсионерлер Ч. Долаат, К. Баичыыр-оол, бригадир Ю. Федорченко болгаш оон-даа өскелер бар.

Ооң-биле чергелештир өөреникчи уругларының өөредилгезинче, кижизидилгезинче кичээнгей салбас, школа-биле харылзаа чок ада-иелер база бар. Бо талазы-биле не Евдокия Жуйкованы каш удаа саныдырып келзе-даа, түңнели чок, оон уруу Ира соолгү үеде школаже келбестээн, оглу Витя хөй шак узуп, багай өөренип турар.

Борис Оюн, Доржу Хеймер-оол оларның 4-кү класста оолдары соолгү ийи ай иштинде үш удаа оор херек кылып турганнар. Ефрем Кудрявцев, Маадыр-оол Санчат, Мария Радонская, Биче-оол Эренчин, Ирина Килина, Карыма Шижирмаа ышкаш школа-биле харылзаа чок ада-иелер база бар. Оларның уруглары чылдагаан чок кичээлдер узер, сагылга-чуруму багай, өөредилгезин кошкак болуп турар.

Оон аңгыда интернатта чурттап, күрүнениң долу хандырылгазында турар чамдык уругларның ада-иелеринде школа-биле харылзаа чок, чарбыттынпар хевиннер бар. Шалың акша алганының баштайгы хүннеринде чамдык ада-иелер арагалааш туруптар, уруглары кичээлге белеткенмес, дуңмаларын ажаарынга өйлежип, школага келбейн баар. Шак мындыг өг-бүлелерже рейдини организастап, түңнелин чугаалажып турар бис.

А. ХЕРТЕН.

АЖЫКТЫГ

Оренбург. Маңаа болуп эрткен эмчилерниң спортчу медицина талазы-биле эртем конференциязынга Москваның, Свердловсктиң, Ярославльдың, Тюменьниң болгаш Россия Федерациязының өске-даа хоорайларындан кол-кол специалистер киришкеннер.

Эртенги сула шимчээшкиннер комплекизин амгы үеде кижиниң хүнзедир сергек ажылдаарынга чедишпес. Ынчангаш хүнүн-не ажык агаарга чартык шактан эвээш эвес үеде маннап, чадаг-терге мунуп, база хаактаары ажыктыг.

Аныяк болгаш ортумак назылыг кижилерге шимченгир оюннар хоккей, футбол, баг кагары кончуг ажыктыг.

СПОРТ ШКОЛАЗЫНЫҢ САЛБЫРЫНДА

Владимировка суурга Бай-Хаакта спорт школазының салбырын ажыткандан бээр ам беш чыл ашкан. Баштайгы чылында спортка сонуургалдыг, элээди болгаш эге класстарның 15 уругларны хүлээп алган турган болза, бо өөредилге чылында оларның саны 100 кижи четкен.

Аңаа лыжа спортунуң талазы-биле күзелдиг уругларны хаара тудуп, мергежилин чоорту бедидер сорулганы салган.

Сентябрь, октябрь айларда, спортчу хеүтериниг чадаг маңнашкан уругларны бо-ла көрүп болур турган. Аваангыр, шимченгир чорукка организмниң дадыктырып эгелээни ол.

Амгы үеде суур чоогунда даглар эдээ, аргалар иштинде чаапкан харның кыры-биле лыжа оруун үндүрүп, дистанцияларның хемчээлин тодарадып, хүн санында белеткел ажылдары чорупп турар.

Бо чылын спортчулар бызыг, чиик, оккур, эки шыдарлыг 25 эжеш лыжаларны алганнар. Өөреникчилериниң бажык шуптузу ГТО-нуң нормаларын дужааган. Бирги разрядка 9 кижиниң белеткээн. Школаның спортчулары чылдан чылче район, республика маргылдааларынга киржип, шаңналдыг черлерни үргүлчү чаалап ап келгеннер. 1982 чылдың кыжынында республиканың школачыларының маргылдаазынга элээди бөлүк бирги черни ап, чемпион атка төлептиг болган, а пионержи бөлүк ийиги черни ээлээн.

Лыжа, биатлон талазы-биле Сибирь зоназының бирги черин ажыг Канскиге, Барнаулга болган маргылдааларга база багай эвес киришкеннер.

Тренер башкы Леонид Васильевич Казанцевтиң өөреникчилери Олег Саяты — 20 харга чедир аныяктарның, Мира Камаа — пионерлерниң республика чемпионнары болганнар. Маңаа спортче баштайгы базымын эгелээн Константин Огнёв Красноярскиниң спорт техникумун доозупкаш, Богучанда «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң мергежилда дээлиттирген.

1981 чылда республиканың школачыларының чемпиону бирги разрядтыг Анна Самбуу Красноярскиниң педингинститудунда өөренмишаан, маргылдааларга доктаамал киржип, шаңналдыг черлерни ээлеп турар.

Спорт школазының үнделикчизи болгаш директору Леонид Васильевич Казанцев районда мактаалдыг кижилерниң бирээзи. Ол маңаа ортумак школаа дооскан соонда ажылдап эгелээн, бо чылын Кызылда күрүнениң педагогика институдун бот-өөредилге-биле чединишкинниг дооскан.

Бо чылын болуп эрткен башкыларның август чөвүлел хуралынга Таңды районнуң кому комнуң даргазы Т. Тюлюш кылган илеткелинге Л. В. Казанцевтиң ажылын эки деп үнелээн болгаш аңаа ханы [illegible] бижикти тывыскан.

А. САМДАН.

МАССАЛЫГ МАРГЫЛДАА

Ноябрь 19—21 хүннеринде Кызылга ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга тураскааткан Тыва АССР-ниң команда аайы-биле база хууда бирги черге дээш профэвилелдерниң хөй кижи киржикчилиг шыдыраа маргылдаазы болуп эрткен. Ол маргылдаага Кызылдан болгаш республиканың аңгы-аңгы районнарындан 62 киржикчи чыылган. Оларның аразында республиканың чемпионнары чораан М. Хомушку, М. Алыг-оол, Ч. Оюн, Х. Ондар олар база маргылдаага киришкеннер.

Эр улустуң маргылдаазы алды бөлүкке чаргаш, үттүрген кижи-ле үнүп турар кылдыр олимпий система-биле чорудкан. Бөлүк аайы-биле дараазында тиилекчилер илерээн: В. Асатов, М. Кенин-Лопсан, Л. Куулар, П. Беркович, В. Бузыкаев, Ю. Быков. Оон соонда бөлүктерниң тиилекчилериниң аразында контрольдуг үези 30 минута кылдыр кызырган кижи бүрүзү-биле оюнаар маргылдаа эрттирген. Ол маргылдаага В. Бузыкаев, М. Кенин-Лопсан, Л. Куулар олар өскелерин үткаш, бо хөй киржикчилиг солун маргылдааның тиилекчилери болганнар.

Херээжен улустуң маргылдаазынга 11 шыдыраачы киришкен. Аңаа ийиги разрядтыг Д. Сат чемпион болган. Е. Бай-Кара ийи дугаар черде, үш-дөрт дугаар черлерни С. Хайдып биле Ч. Сагды үлешкеннер.

Команда талазы-биле бирги черни чырыдыышкын, дээди школалар болгаш эртем албан черлериниң профэвилел обкомунуң найыралдыг коллективи бузурелдии-биле чаалап алган. Ийи-үш дугаар черлерни күрүне албан черлериниң болгаш медицина ажылдакчыларының командалары үлешкеннер.

Профэвилелдерниң шыдыраа маргылдаазының чемпионнары В. Бузыкаев болгаш Д. Сат олар РСФСР-ниң 1983 чылдың январьда зоналар аайы-биле болур маргылдаазынга республиканың адын камгалап киржир эргени чаалап алганнар.

Н. ШИШИГИН, маргылдааның кол судьязы.

ХАЙЫМНАШКАН

Хоккейге чурттуң чемпионадының беш ужуражылгалары болуп эрткен. «Салават Юлаев» спортчу клубтуң хоккейжилери маргылдаадан үнериниң кырында келгеш, 2:0 санга «Трактор» командазын үдуп алгаш, оюнну уламчылаар аргалыг болганнар. Ийи санны удурланыкчызының хаалгазынга [illegible].

Ижевскиге ЦСКА-ның ойнакчылары «Ижсталь»-ны 8:3 санга үткеннер. Тиилекчилерден ийи-ийи санны Быков, Макаров [illegible].

«Спартак» биле «Крылья Советов» 2:2 санга хайымнашкан. Аңаа [illegible] санны Шалимов киирген.

Дараазында «Торпедо» «Химик»-биле ойнааш, база-ла ийи-ийи санга хайымнашканнар.

ТВ

НОЯБРЬ 25-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — Суда шимчээшкин. 9.05 — «Горнистер, харыылаңар!». 9.50 — Эстрада — кинокомедия: «Куда». 11.05 — Концерт. 11.25 Телемедээлер. 11.30 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Өнүктерниң экраны». 15.15 — «Орлёнок» телестудияның концерт залы. 16.00 — Антуан де Сент-Экзюпериниң амыдыралы болгаш чогаадыкчы ажылының дугайында. 16.50 — Концерт. 17.15 — «Шыдыраа школазы». 17.45 — [illegible] (кинорепортаж). 18.00 — Миллионнарның ленинчи университеди. «Күш ажыл — [illegible]».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Медээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Эртем амыдыралы». 19.30 — Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «82-ниң ырызы». Соң төнгениниң соонда — Бөгүн делегейде деп дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.25 — Зоология. 7-ги класс. Хөй хевирлиг балыктар. 13.00 — «Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.15 — Авам школазы. 13.45 — Төөгү. 7-ги класс. Александр Невский. 14.15 — «Читкен экспедиция». Уран-чечен фильм 2-ги сериязы. 15.20 — Телемедээлер. 15.30 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Ужуражылганың шөлү». Телефильм. 19.15 — «Найыралдың болгаш аңы-дуумалыңгы чөрүктүн байырлалы». МАР-ның тургустунганындан бээр 58 чыл болурунга. 19.40 — «Азия товуу». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Ананси деп өөремчигейжигеш». 20.15 — Үнүштер дугайында дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — Уран-чечен фильм: «Кым алдын дугуу диләп турарыл». (ЧССР). 22.45 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Торпедо».

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге бичии хар чаар. Соңгу-барыын угланыышкыннының хаттың дүргени секундада 2—7 метр. Агаарның температуразы дүне — 20—25 градус, чамдык черлерге 15—19 градус соок. Автоорукатарга бичии хар чаар, чүвениң көстүрү 10 км.

Кызылга бүргеп, аязыр. Хар чагбас. Агаарның температуразы хүндүс — 10—12, дүне — 20—22 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

НОЯБРЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Тристан-биле Изольда» 10.00, 12.40, 17.30, 20.10, «Дайзынның инженинде» 15.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кино чыындызы» 9.30, «Дөрт салгакчы» 10.50, 13.35, 15.30, «Адырлышкын» 17.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Специальнозунга хыналда ажыл» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кинг-конг» грипп» 17.00, 19.50, 20.00 шактарда.

ЧАРЛАА

Кызылдың уран чүүл училищезиниң культура чырыдыышкын ажылдарының салбыры «Бот-тывынгыр театр коллективиниң режиссеру» деп мергежилге сургуулдарны өөредир. Аңаа 10 класс дооскан аныяктарны хүлээп алыр. Киреrde 1983 чылдың январь 5-тен эгелеп ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле), орус дыл болгаш литературага (чогаадыг бижиир) экзаменнер дужаар. Оон аңгыда чүве дыңнаарын, сактып алырын, басня номчуурун, шүлүк чугаалаарын, уран номчулга кылырын база көөр.

Директорнуң адынга бижээн билдириишкинге дараазында документилерни кожар: аттестат (бодун), 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазы, 3×4 см хемчээлдиг 4 фото-чурук, өг-бүле байдалының дугайында шынзылга. Паспортун болгаш шериг биледин боду эккеп көргүзер. Билдириишкиннерни декабрь 25-ке чедир хүлээп алыр.

Училищениң адрези: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 2.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 4. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдистериниң 2-31-75, культура килдистериниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдистериниң 2-21-47, үлетпүр килдистериниң 2-31-75, чагаа килдистериниң 2-41-27, информация килдистериниң 2-20-60, корректорларның 2-57-51, бухгалтерияның 2-12-45, [illegible] 2-32-73.

Чагыг № 1960

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектеринге талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС—0542

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 273 (12063) | 1982 чылдың ноябрь 26, пятница | 1925 чылдан үндүнүп турар | Өртээ 3 көп.

СЭКП Төп Комитединиң ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чаа болуп эрткен сессиязының материалдарын, бүгү совет улус-биле бир демей, Тываның ажылчы чоннары калбаа-биле таныжып, изиг-биле деткип турар.

ПАРТИЯНЫҢ ПЛАННАРЫ — ЧОННУҢ ПЛАННАРЫ

ТАЙБЫҢ — ААС-КЕЖИИ ОЛ

Бистер, совет кижилер, дайын деп чүл, ооң уржуктары кандыгыл деп чүвени эки билир бис. Бистер дайынның олу катап хоралыг үнүп келирин кажан-даа күзевес бис. Совет кижилерниң күзели ындыг. Совет Эвилелиниң чону-биле ооң Коммунистиг партиязының үнү чаңгыс, олар түлүш болгаш ханы харылзаалыг дээрзин СЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1982 чыл) Пленумунга СЭКП Төп Комитединиң Чиигине секретары Ю. В. Андроповтуң чугаазында долузу-биле илереп турарын бистиң республика типографиязының коллективи, бүгү совет кижилер-биле бир демей улуг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле билип, хүлээп ап турар.

Бо хуннерде делегейде душ-куурлуг байдал шоолуг чавыдавас. Делегейниң аңгы-аңгы булуңнарында оттуг точкалар бар. Ол чорук совет кижилерни дүвүредип турар. Аңаа хамаарыштыр эш Ю. В. Андроповтуң Пленумга мынча деп чугаалаанын кончуг чөп-түг: «Бөгүн делегей байдалын тодарадып турар бергелер болгаш душкуурлуг чорук ажып эртинген түрүп болур болгаш ажып эртинер-даа ужурлуг деп санап турар бис. Бир эвес бодунуң келир үениң айыылга таварыштырарын күзевес болза кижи төрелгетенниң боо-чепсектерин эндерe бүдүрер чорук-тар-биле болгаш дайыннар-биле кезээ шагда эптешкин шыдавас». Мааңаа хөй тайылбырның херээ чок. Тайбың дугайында айтырыгны чүгле бот-боттарын хүндүлежир чорукка үндезилеп, ийи таланың чугаалажыышкынының ачызында чедип ап болур дээрзи ол ышкажыл. Тайбың — аас-кежии ол. Ынчангаш совет кижилер партияның болгаш күрүнениң тайбың политиказын деткип, аңаа шынчы күш-ажылы-биле харылаап турар чылдагааны ында.

Типография коллективиниң өрүлге кезиг октябрь айның бүдүрүлге планын 108,5 хуу күүсеткен. Мен бодум хуумда ол оваалдамны 129 хуу боттандырдым. Төрээн партиямның тайбың дээш политиказынга мээң күш-ажылчы тааным ол.

В. ДОРЖУ,
республика типографиязының оруунчузу, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

ҮЛҮҮВҮС КИИРЕР БИС

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Ю. В. Андропов чугаазынга чоннуң херегле бараанныарын бүдүрерин көвүдедиринче болгаш шынарын экижидеринче улуг кичээнгейни 1983 чылдың планында салдынганын демдеглевишаан чоннуң херегле бараанныарын бүдүрерин чүгле көвүдедирин эвес, а ооң шынарын экижидерин кол сорулга кылдыр айыткан. Ол биске, садыг шугумунуң ажылдакчыларынга база хамааржыр. Шынап-ла бараанныарның шынары чугула айтырыг. Үениң негелдезинге дүүштүр бараан, чараш, эптиг идик-хепти садып алыкчылар сеткил ханып алыр болгай. Ынчангаш Пленумга ол айтырыгны чугулалап көргенин чүүлдүгзүнүүшкүн-биле хүлээп алдывыс.

Садып алыкчыларның негелде херекселдерин долу хандырары, садыгның бедик культуразын чедип алыры — бистиң мурнувуста кол сорулга. Ынчангаш магазинниң делгемнериңге херекселдиң чугула бараанныры улуктап-биле бараанныр-биле бөгүн хандырып турар черлер-биле быжыг харылзааны тудуп турар бис. Ол ажыл-херекти харылзаалар ам-даа быжыгар. Бистиң магазинге кирип турар бараанныарның шынарынга хамаарыштыр ону бүдүрүп турар бүдүрүлге черлеринге боттарывыстың саналдарывысты, сүмевисти киирер бис.

Кызыл үлетпүр садыының «Детский мир» магазининиң коллективи СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң материалдарын моон соңгааргы ажылынга удуртулга кылдыр хүлээп алган.

И. ДЕКАБРЬ,
садыгжы, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи.

СОРУК КИРГЕН

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Ю. В. Андроповтуң ханы утказыг чугаазын улуг кичээнгей-биле номчуп, таныштым. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың иштики база даштыкы политика талазы-биле сорулгаларын ында тодаргай айыткан-дыр, ону бүгү совет улус-биле бир демей сеткил ханызындан чүүлдүгзүнүп деткиип тур мен.

Эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айыткан чүүлдер болгаш түңнелдер бистиң моон соңгаар ажылдаарывыстың программазы болур. Ылаңгыя тудугжуларның ажылынга четпестерин илереткеш, чүнү кылырын айыткан. Ол четпестер бистиң тудуг эргелелинге, бригадага база хамааржыр.

Тудуг-монтаж ажылдарының шынары кудуу, күштерни болгаш херекселдерни аңгы-аңгы объектилерже тарадыр октаар болгаш өске-даа четпестер бар, ооң уламындан тудуглар чогуур үеинде ажыглалга кирбес таварылгалар бар. Ол четпестерни болдурбас дээш кызымак ажылдап тургаш, тудугнуң ажыглалга киирер хуусаазын кызырарын, ажылдың шынарын экижидерин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин бистиң бригаданың кежигүннери хүлээнип турар.

Бо чылдың эрткен айларында 232 муң рубльдуң тудуг-монтаж ажылдарын бистиң бригада кылып тургаш, 200 муң рубль чиирип планывыс ажыр күүсеткен бис. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаадыр ушкарылга [illegible] эки бергежир, он бирги беш чылдың ушкарылгажылар ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузар дээш кызымак ажылдап турар бис.

А. КУЖУГЕТ,
«Тыва дагдүгү тудуг» эргелелинге бригадир, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу.

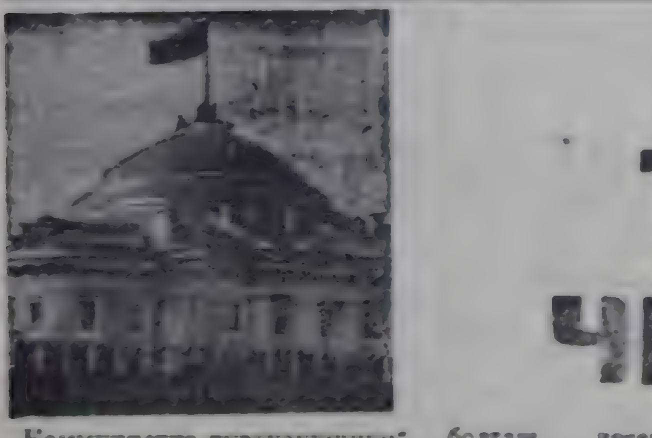

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының чедиги сессиязы

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ЧЕЧЕКТЕЛИИШКИНИ ДЭЭШ

Коммунистиг тургузуушкуннуң канчаар-даа вакок улуг планнары бистиң чурттуң күрүне эрге-чагырgazының дээди органы — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының кичээнгейиниң төвүнде туруп турар.

Экономиктиг болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле партияның салган чаа-чаа сорулгаларын депутаттар күрүне болгаш ажыл-херекчи ёзу-биле чугаалажып, оларны амыдыралга боттандырарының тодаргай оруктарын айыткаңнар.

Совет кижилер Коммунистиг партияны долгандыр сырый каттышпышаан, боттарының күштерин болгаш эргеларын Төрээн чурттуң аас-кежиинге болгаш чечектелиишкининге бараалгадырынга долу шиитпирлиг-биле ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылын уткуп турарлар.

Делегейниң амгы нарын байдалының үезинде партия совет улустуң тургузукчу тайбың ажыл-ижин хандырар, бистиң чурттуң политиктиг болгаш экономиктиг эрге-ажыктарын идегелдиг-биле камгалаар дээш бүгү чүүлдерни кылып турар. Ол тииләэн социализмниң чуртунуң бирүнгаар дешпилгелиг бүгү кижи төрелгетенниң идегели болгаш чөленгиижи — ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарларының дээн болбазының дугайында база улуг сагыш салып турар.

Аъш-чем программазын боттандырарынга Азербайджанның ажылчы чоннарының салыышкынының дугайын сессияга илеткеп дыңнаткан.

Улам эки, улам бүдүрүкчүг, күштерни долу бериш ажылдаар ужурлуг бис, ынчангаш Төрээн чуртувустуң күчү-шыдалы бистиң ак сеткилдиг болгаш чогаадыкчы ажыл-ижи-вистен хамааржыр дээрзин улуг билиишкин болгаш бедик харыысалга-биле угаап турар бис деп, бо ажылчын медеглээн. Партияның айтырышкынарын амыдыралга чедир-кииниг боттандырар дээш республиканың ажылчы чоннары күштерин, чогаадыкчы энергиязын болгаш арга-мергежилин харамнанмас деп. Азербайджанның ажылчын аңгызының өмүнээзинден СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге ол бүзүреткен.

Улус ажыл-агыйынга амгы үениң техниказын нептередиириниң айтырыгларынга ССРЭ-ниң прибор тудуушкунунуң, автоматчыдыышкынының чепсектериниң болгаш башкарыышкын системаларының министри депутат **М. С. Шкабардня** доктааган. Адырга эң чоокку үеде эртем болгаш техника талазы-биле кол угланыышкын прибор тудуушкунунуң продукциязын микроэлектрониктиг болгаш элементилиг баазаже дүргени шилчидери болур деп, ол онзалап демдеглээн. Ол чорук күш-ажылчы болгаш материалдыг курлавырларны дыка камнаар, прибор болгаш санаалга техниказының кол техниктиг характеристикаларын бедидер арганы бээр.

Коммунист болгаш ажылчын кижи болганымда, чурттуң хөгжүлдезиниң планнарының болгаш көргүзүглерниң кайы хире улуг хемчээлдиинде кол чүүл совет кижи дугайында, бистерниң шуптувустуң аас-кежиивистиң дугайында. Чер кырынга тайбың дээр дугайында сагыш салыышкыны кирип турарын бодум болгаш кады ажылдап турар өөрүм билип турар деп чүвени чугаалаарын күзеп тур мен деп, Тбилисиниң «Центролит» дээр шуткулга заводунуң шуткуушкулар бригадири депутат **Г. Н. Куртанидзе** медеглээн. Ол дээш чүгле чаңгыс «кеттирдим» деп чугаалап каары четпес. Партияның болгаш чазактың кичээнгей салыышкынынга ажыл-иштиг-биле, хуула күш-ажылдыг салыышкыны-биле харылаар херек.

Чурттуң чөөн талакы районнарының бүдүрүкчү күштерин улам ындай комплекстиг хөгжүдер талазы-биле план болгаш бюджет төлевилелиние кордуугеи хемчеглерни сибирьжилер сеткил ханыышкын-биле уткааны Кемерово обкомунуң даргазы депутат **Ф. В. Попов** дыңнаткан.

Кузбасстың чонуң аъш-чем-биле хандырарының айтырыын канчаар шиитпирлеп турарының дугайын ол чугаалап тура, бүдүрүлгелерниң чүс-чүс дузалал ажыл-агыйларын тургусканын, областың ажылчы чоннарының хуудаа ажыл-агыйлары быжыгып турарын демдеглээн.

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырарынга Рязань областың көдээ ажыл-ишчилериниң салыышкынының дугайын партия обкомунуң бирги секретары депутат **Н. С. Приезжев** чугаалаан. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыг бедидериниң, эң индустриалдыг оруукче шилчилдериниң чугула курлавырларының бирээзи мелиорация болуп турарын ол демдеглээн. Ам ону область черин сайзырадыры-биле чаңгыс дай комплекске улуг хемчээлдерде чорудуп турар.

Туркмен ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы депутат **Б. Язкулиев** бистиң планнарывыс болгаш тайбыңның болгаш тургузуушкунуң планнары бооп турар деп чугаалаан. Бүгү-ле эвилелдешкен республикаларда ышкаш Туркменияда ажылчы чоннарның чаагай чоруун болгаш культурлуг деңнелин бедидерин ол планда көрүп турар.

Татар АССР-ниң Октябрь районнуң Кульбаево-Марасип көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы депутат **Г. С. Садретдинова** көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң индустриалдажыышкынынга болгаш көдээге социал-культура чаартылгаларын чорударынга чер-чер Советтериниң ролюнуң улам улгадып турарының дугайын чугаалаан.

Көдээ ажыл-агыйның чамдык ажылдарын четпес механизастааның болгаш көдээ черлерниң оруктарының багай боор турарының уржуунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү кудуу, дужуттуң эвээш боор турарынче кичээнгейни депутат угландырган.

Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **А. Дуйшеев** Киргизияның ажыл-ишчилериниң чедиишкиннериниң дугайын чугаалааш, ол черниң үлетпүрүнүң шимкин хөгжүлдезиниң дугайын дыңнаткан.

Суггатыг черлерни улам калбаа-биле ажыглалга киирери биле кылыр ажылдарны улам калбартырының, ол ышкаш көдээ ажыл-агый продукциязын болбаазырадып кылыр бүдүрүлге черлерин улгаттырарының чугулазын депутат демдеглээн.

Армян ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы депутат **Б. Е. Саркисов** ол республиканың ажылчы чоннарының чурттуң чаңгыс дай улус ажыл-агыйының комплекизин хөгжүдеринге үлүүн улам улгаттырып, уламна хөй чүүлдерни чуртка бээринче чүткүп турарының дугайын дыңнаткан.

Черлел чагырgазында турар чамдык заводтарның чиг-эт чедишпезиндин четир ажылдавайн турарын депутат демдеглээн.

«Эстонсланец» бүдүрүлге каттыжыышкынының «Виру» деп шахтазында дагжылар бригадири **Э. В. Вахт** кывар сланецтерниң казып тывары болгаш ажыглаарының айтырыгларының дугайын чугаалаан.

Оратор Эстонияның сланец тывыкчыларының чедиишкиннериниң дугайын дыңнаткаш, ол чиг-эттиң казып тывар дериг-херекселдериниң күчүзүн улам улгаттырар болза, олардың ажылы улус ажыл-агыйынга улам-на улуг ажык-дузалыг болурун демдеглээн.

Таджик ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы депутат **К. Махкамов** 1983 чылдың планнары чурттуң болгаш эвилелдешкен республикаларның-даа эрге-ажыктарынга дүүжүп турарын демдеглээн. Таджикистанга улус ажыл-агыйының кол-кол адырларын шапкыны-биле хөгжүдерин Нурек-Таджик бүдүрүлге девискээр комплекизиниң күчүзүн улгаттырарын планда көрүп турарын ол дыңнаткан.

Келир чылда чурттуң күрүне планының болгаш бюджетиниң төлевилелдерин Эвилелдиң Совединге чугаалажып кээп өөн-биле доозулган.

Хурал Национальдар Совединиң Даргазы **Т. П. Рубенниң** даргалаашкыны-биле болган.

ЭВИЛЕЛ СОВЕДИНДЕ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң палаталарының хуралдаар залынга ноябрь 24-те эртенгиниң 10 шакта ажылын дагын эгелээн.

Эштер **Ю. В. Андропов, Г. А. Алиев, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, Г. В. Романов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Т. Я. Киселев, М. С. Соломенцев, И. В. Капитонов** оларны депутаттар диниттиг, үргүлчүлеңдиг алгыш чечкашкыны-биле уткаан.

Хуралды **ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилел Совединиң Даргазы А. П. Шитиков** эрттирген.

Бүгү совет кижилер-биле бир демей, Москва чурттуң коммунистери, бүгү ажылчынчылары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айыткан сорулгаларын боттандырарынга ленинчи партияның сыңып дивес угланыышкынын бадыткаан СЭКП ТК-ның чаа-даа болган Пленумунуң шиитпирлерин изин-биле чүүлдүгзүнүп турар деп, СЭКП Москва обкомунуң бирги секретары депутат **В. И. Конотоп** чугаалаан. Эш Ю. В. Андроповтуң аңаа чугаазында киирген бүгү-ле чүүлдер болгаш түңнелдер бистиң улузувустуң амыдыралы эрге-ажыктарынга таарыжып турар.

Хожудап турар ажыл-агыйларже Москва областа улуг кичээнгейни салып турарын оратор медеглээн. Беш чылдың төнчүзүнге чедир бүгү колхозтар болгаш совхозтар күрүне планнарын күүседир болгаш каража чок ажылдаар ужурлуг деп сорулга салдынган.

Совхозтарның «Детскосельское» дээр специализастаан бүдүрүлге каттыжыышкының погаажылап [illegible] депутат **В. Р. Паршина** чер болгаш мал ажылының продукциязының эң чугула хевирлерин бүдүрериниң планнарын каттыжыышкын чедиишкинниг күүсеткенин демдеглээн. Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге күрүне хөй материалдыг болгаш саң-хөө курлавырларын берип турар. Ол курлавырлар ажыктыг кылдыр ажыглаттынган турарын чедип алыры кончуг чугула. Көдээге машиналарны хөйнү берип турар, ынчалдажок күш-ажылдың комплекстиг механизастаазын чедип албайн турар. Ылаңгыя нооза ажылында болгаш мал чеминерин бүдүрериниде дыка хөй ажылдарны хол-биле кылып, хөй күштү чарыгдап турар.

Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказының амыдыралчы күштүүн Совет Литваның чижээнге ол республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы депутат **А. С. Баркаускас** тодаргай көргүскен. Өндүр улуг лем каттыжылгазында — ССР Эвилелинде бактаап турарывысты боттарывыстың эң дээди үнелиг чүүлүвүс кылдыр санаар бис. Бистиң чедиишкиннеривис — маргыш чок боттуг чорук-тур. Бөгүн ону эң калчаалыг дайзын безин маргыжып шыдавас. Ындыг турбуже АКШ-тың администрациязының ыят чокка куткуп турары империализмниң өмээржикчилери социализмче идеологтуг болгаш психологтуг шавар халдаашкынын күштелдирип турар. Бистиң улустарывыстың бузулбас чаңгыс эвин олар кажан-даа чайгылдырып шыдавас! — ону бистиң дайзыннарывыс билип алзыннар.

Кировабадтың алюминий заводунуң аппаратчиги депутат **А. Я. Маилов** улус ажыл-агый планнарын күүседиринче...

НАЦИОНАЛДАР СОВЕДИНДЕ

Кремльдиң Улуг ордузунга ноябрь 24-те эртенгиниң 10 шакта ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальдар Совединиң хуралы ажыттынган.

Эштер **А. Я. Пельше, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков** оларны депутаттар үргүлчү-биле уткааннар.

Сессияга кээрү-биле киирген беш чылдың ушку чылының планы болгаш бюджети бистиң чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн улам быжыглап база хөгжүдеринче, совет кижилерниң материалдыг болгаш угаан-бодал чеге-леңнелдерин долузу хандырарынче, бүгү эвилелдешкен республикаларның экономиказын болгаш культуразын улам чечектелдиреринче угланган деп, Узбекистанның Компартиязының Ташкент горкомунуң бирги секретары депутат **У. У. Умаров** чугаалаан.

Улустуң чаагай чоруунуң дугайында ол сагыш салыышкынны Ташкентиниң болгаш бүгү Узбекистанның ажылчы чоннары билип турарлар.

1983 чылдың планының болгаш бюджетиниң төлевилелдеринде айыттынган сорулгаларның нарынын болгаш харыысалгазын крайның ажылчы чоннары билип турар деп, Красноярск крайкүүскомунуң даргазы депутат **Н. Ф. Татарчук** чугаалаан. Крайның бүдүрүкчү күштерин комплекстиг хөгжүдериниң талазы-биле чазактың ап чорудуп турары хемчеглери чурттуң чөөн талакы районнарының экономиктиг күчүзүн шапкыны-биле хөгжүдериниң дугайында сагыш салыышкынны илередип турар-дыр.

Крайның капитал тудуунда байдалдың дугайын чугаалааш, ол талазы-биле четпестерниң дугайын депутат айыткан.

Таджикистанда улуг девискээр — бүдүрүлге комплекизин тургузуп турары, энергетиканың объектилерин тудары — республиканың бүдүрүкчү күштерин шапкыны-биле хөгжүдериниң үндезини боор турар. Ол дугайын Ф. Э. Дзержинский аттыг «Таджиктекстильмаш» заводунуң парткомунуң секретары депутат **Х. Абдуллоев** чугаалаан. Кылыглаарның шынарын экижидер, оларны кылыр материалдарны камнаарының талазы-биле заводтуң коллективи эвээш эвес чүүлдерни кылып турарын ол чугаалаан. Ынчалза-даа ол заводка чиг-эт берип турар бүдүрүлге черлериниң буруузу-биле ажылдың саадаар чоруу база бар боор турар.

Профэвилелдерниң Литва республика чөвүлелиниң дар-

(Төнчүзү 2-ги арында).

СЭКП обкомунда, республиканың Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

КЫШТАГЛААШКЫН: мал бажын менди камгалаар, хөй продукцияны алыр

1982—83 чылдың кышкы үезинде малды менди кыштадыр, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садып алырын көвүдедир дээш социалистиг чарышты организастаар дугайында доктаалды СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому хүлээп алган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш партия ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш республиканың партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организациялары, көдээ ажыл-агыйның удуртукчулары, специалистери болгаш бүгү ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур социалистиг чарышты калбартып, чамдык эки чедиишкиннерни чедип алган дээрзин ук доктаалда демдеглээн. Мал продукталарын күрүнеге садар талазы-биле тос айның даалгазын республика иштиг-биле күүседипкен. Оларның [illegible] эрткен чылдың ол үеде [illegible] бедик.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның «1982—1983 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын [illegible] эрттирери, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садып алырын көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартыры дугайында» доктаалынга харыы кылдыр хөй-хөй совхозтарның, бригадаларның, фермаларның коллективтери, мал ажылының мурнакчылары кыштаглаашкынның үезинде [illegible] ажылдаар, мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң көрүкчүлери, оон [illegible] экижидер, чаш төлдү бүрүн камгалап алыр дээш [illegible] бүдүрүп, саалдарның [illegible] эккелир [illegible] социалистиг чарышты калбартып турар дээрзин демдеглээн.

Мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер, мал продуктуларын бүдүрериниң болгаш белеткелиниң көрүкчүлерин талазы-биле мурнакчы совхозтарның, бригадаларның, фермаларның, ажыл-агыйларның үнелиг бүдүрүлгелериниң, дуза-лал ажыл-агыйларның болгаш өске-даа организацияларның инициативазын партия обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому деткээн.

Мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер, фермаларның продуктулуг чоруун бедидер, эътти, сүттү болгаш мал ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрерин көвүдедир дээш социалистиг чарышты районнар, совхозтар, бригадалар болгаш фермалар коллективтериниң, көдээ ажыл-агыйларының, Сельхозтехкүрүнениң салбырларының, белеткел болгаш бүдүрүлгелериниң, мал ажылында бүгү ажылчыннарының аразында дээштиг калбартырын, фермаларны, кажааларны [illegible] техниктиг хандырылгазын [illegible] болгаш дериг-херекселдерин [illegible] кыл-биле кылыр [illegible] малга чемиг болбаазырадырын, малдың [illegible] продуктулуун [illegible] мал продуктуларын чогуур үезинде хүлээп алырын болбаазырадырын, ооң бедик шынарлыын болгаш чидириг чок болурун хандырарын СЭКП райкомнарынга, хоорайкүүскомнарга, Көдээ ажыл-агый министерствозунга, «Скотопром» трестке, Көдээ ажыл-агый продуктуларын садарының болгаш шынарының талазы-биле күрүне инспекциязынга, Сельхозтехкүрүнеге, республиканың боттары бүдүрүлгелериниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга база дузалал ажыл-агыйлыг организацияларга, партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга, совхозтарның удуртукчуларынга болгаш специалистеринге даарган. Организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды бо сорулгаларга дүүштүр чорударын айыткан.

1982—1983 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынының четчелиишкинниг эрттирери, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садып алырын көвүдедир, мал ажылының бүгү адырларында [illegible] социалистиг чарышты [illegible] профэвилелдер болгаш проф- [illegible] эвилел обкомнары-биле декабрь 10-га чедир ажылдап кылгаш бадылаарын СЭКП райкомнарынга, хоорайкүүскомнарга, Көдээ ажыл-агый министерствозунга, Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунга, Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунга, Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың эът комбинаттарынга, сүт комбинадынга, Сельхозтехкүрүнеге, Респотребсоюзка, боттарында бүдүрүлгелиг министерстволарга болгаш ведомстволарга база көдээ ажыл-агыйның дузалал организацияларынга даарган. Ол негелделерни район, совхоз, бригада, ферма болгаш өске-даа салбырларга, мал ажылында кижи бүрүзүнге [illegible] чедирер.

1982—1983 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынының [illegible] [illegible]

чыларының республикада социалистиг чарыжының негелделерин бадылаан. Социалистиг чарыштың түңнелдерин 1982 чылдың октябрь 1-ден 1983 чылдың июль 1-ге чедир көргүзүглерни өөренип көрүп тургаш, 1983 чылдың июль 1-ниң байдалы-биле үндүрер.

Совхозтар аразының социалистиг чарыжының түңнелин кварталда бир катап, эң сөөлгүзүн — 1983 чылдың июль 1-ге; салбырлар (бригадалар, фермалар, дузалал ажыл-агыйлар) аразының, малчыннар, кадарчылар, чылгычылар болгаш мал ажылында өске-даа ажылчыннарның аразында чарышты айда бир катап бүт-бараан фермаларының ажылчыннарының — он хонгак үндүрерин СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, профэвилел райкомнарынга, ВЛКСМ райкомнарынга, [illegible] [illegible]

[illegible] ың болгаш комсомолчуларның сыннаай тургузарын, мал фермаларын мергежилдиг кадрлар-биле четчелээрин, мал кыштаглаашкынының организастыг эрттирери-биле удуртукчулардан болгаш специалистерден негелдени күштелдирерин СЭКП райкомнары, хоорайкүүскомнар, партия эге организациялары, комсомол база профэвилел органнары боттандырар. Партия, профэвилел болгаш комсомол бөлүктериниң улусчу контроль постуларының ажылын идепкейжидер. Коллективтер иштинде социалистиг чарыштың тодаргай болгаш дээштиг чоруун чедип алыр, түңнелдерин шағ-шыкын болгаш хөйге билдингир, кескү кылдыр үндүрер, бүдүрүлгениң мурнакчыларын калбаа-биле чарлаар болгаш оларны демдеглээр, бар четпестерни илередир, мал продуктуларын бүдүрериниң немелде бар күрүне [illegible] курлавырларын дилеп тыварынче чарышты угландырар.

Мал кыштаглаашкынының үлегерлиг болгаш организастыг эрттирер, мал продуктуларын көвүдедир, мал чемиг чок чагылдаар дээш, планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерниң чедиишкиннериниң [illegible] дээш калбарган социалистиг чарышты чорудуп турарын «Мал ажылы — шалыпкын фронт» деп кыйгырыгны калбаа-биле доктаамал чырыдар сорулганы редакцияларынга, Телевидение болгаш радио дамчыдылгага талазы-биле күрүне комитединге даарган. Мал ажылын организастаарынга болгаш ооң технологиязында мурнакчы дуржулганы калбаа-биле нептеретир, мурнакчыларның болгаш социалистиг чарыштың тиилекчилериниң арга-туржулгазын тодаргай көргүзер, мал ажылының мергежилиниң ат-алдарын бедидер тала-биле көдүрер болгаш деткиир.

Мал кыштаглаашкынының үезинде социалистиг чарыштың чоруп турарының дугайында СЭКП обкомунга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге 1983 чылдың январь 1-де, апрель 1-де, июль 1-де дыңнадып турарын СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, министерстволарга болгаш ведомстволарга хүлээдипкен.

(Социалистиг чарыштың негелделерин 2-ги арында парлаан).

Тувинская [illegible] библиотека

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ЧЕЧЕКТЕЛИИШКИНИ ДЭЭШ

Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң каттышкан хуралы

Кыштаглаашкын—шалыпчы фронт

1982–83 чылдарның кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирери, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедири дээш районнарның, совхозтарның, ажыл-агыйлар аразында болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң коллективтериниң, бригадаларының, фермаларының болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң мурнакчыларының

СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫЖЫНЫҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИ

I. СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИН ИЛЕРЕДИРИ

II. СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШТЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИН ҮНДҮРЕРИ

III. СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИН ШАҢНААРЫ

ССРЭ-НИҢ КҮРҮНЕ КЫЗЫГААРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА ХООЙЛУ ТӨЛЕВИЛЕЛИНИҢ ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынга

ССРЭ-ниң КАЧК-ның даргазы депутат В. В. ФЕДОРЧУКТУҢ илеткели

Күрүне кызыгаарының камгалалының дугайында, чурттуң политиктиг болгаш экономиктиг эрге-ажыктарын камгалаар дугайында, социалистиг хоойлу-дүрүмнү болгаш эрге-чурумну кызыгаарга шыңгыы сагыырының магадылалдарының дугайында, совет күрүне органнарының болгаш кызыгаар шериглериниң дештиг ажыл чорудуулгазынга эргежок чугула байдалдарны хандырар дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң доктаамал сагыш салыышкынын Хоойлу төлевилели илергейлеп турар деп, ол чугаалаан.

ССРЭ Конституциязынга, партияның съездилериниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлеринге үндезилээн, социалистиг күрүне дугайында, оон эрге-ажыктарын камгалаар дугайында марксчы-ленинчи өөредиглиң принциптеринге, чурттуң күрүне кызыгаарының ...

...бордунун турар.

ССРЭ-ниң күрүне кызыгаары кызыгаар доктаатканы чериннен дүрүм чок ёзу-биле ол кертирип дээр кандыг-даа оралдажыышкыннарны болдурбазы, Совет Эвилелиниң девискээринче чепсектиг халдаашкыннарны оштур шавары, кызыгаарга ... ры, чоннуң, социалистиг болгаш хамаатыларның хууда өнчү-хөреңгизин кем-буруулуг халдаашкыннардан камгалаары кызыгаар шериглериниң эң чугула хүлээлгелери болур деп Хоойлу төлевилели көрүп турар. Чепсектиг халдаашкыннарны чылча шаварынга болгаш хоойлуда көрдүнген өске-даа таварылгаларда боо-чепсекти болгаш дайынчы техниканы ажыглаарынга чедир эргежок чугула бүгү эргелерни кызыгаар шериглеринге Хоойлу төлевилели тыпсып турар. Хоойлу төлевилелинде кызыгаар төлээлериниң айтырыглары киирип турар.

Ада-чуртун камгалаар талазы-биле патриотчу хүлээлге ...

НАЙЫРАЛДЫҢ ЧЫРЫЫ БОЛГАШ ЧЫЛЫЫ

Богун-МАР-ның чарлааныныӊ 58 чылы

...

Моол Арат Республиканың тургустунганының соонда эрткен бүгү 58 чыл бурунгу моол черин чаартып болгаш улам-на чараш чаагай шинчи киирип турар оон ажылчы ... тывар турар.

Александр ДЕНИСОВИЧ,
СЭТА-ның корр.
Улан-Батор.

МАР-ның аът чарыш чемпиону, Барыын-Гоби сумунуң хойжузу Д. Тайсайның күш-ажылчы аллары хөйге билдингир. Хүндүлелдиг «Күш-ажылчы алдар» лентазын апаа байырлыг байдалга тывыскан.

ЧУРУКТА: МАРН-ның Убса-Нур аймак комитединиң бирги секретары Г. Бильва болгаш аймактың улус хуралының күүседикчи комитединиң даргазы Г. Баасанжав хүндүлел лентазын хойжуга тывыскан турары.

Б. НОРОВТУН фотозу.

ЭРДЭНЭТЧИЛЕРНИҢ ЧЕДИИШКИННИ

Даг-байыктаазырадыылга «Эрдэнэт» комбинадының ажылчыннарының ортузунга социалистиг чарыш «ССРЭ-ниң 60 чылынга — 60 шалыпчы неделя!» деп кыйгырыгның аазабиле чыл эгезинде-ле кээп-барган.

Комбинаттың коллективи эрткен он айлар дургузунда продукция бүдүрүлгезин эрткен бүдүн чылдаазынга деңнештирип, пландан ажыр чартык миллион ажыг тонна рудану боловсазыратиан.

— ССРЭ-ниң тургустунганының юбилейи — ол дээрге, социалистиг кады ажылдажылганың байырлалы, ол база-ла моол улустуң байырлалы-дыр. Ынчангаш бистиң интернационалчы коллектививис ол улуг байырлалды бедик күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуур дээш бүгү күштү мөөңнеп ажылдап турар — деп, «Эрдэнэт» даг-байыктаазырадыылга комбинадының директорунуң оралакчызы Ц. Эрдэнэжав чугаалап турар. — Чыл төнчүзүнге чедир эрткен үеде кол техника-экономиктиг көргүзүглерни бедидип тургаш, алган үүрээлгевисти ажыр күүседир сорулганы салган бис.

Т. РЭНЦЭН,
«Новости Монголии» солунунуң корреспондентизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижиктиг-биле П. М. Муренкову шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

...

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.
Кызыл хоорай,
1982 чылдың ноябрь 22.

МЕДЕГЛЕЛ

ВАРШАВА. (СЭТА). ПАП агентилелдиң дыңнадып турары-биле алырга, чамдык черлерниң парлалга талазы-биле төлээлекчизи медеглел кылган болгаш ГФР-ниң канцлериниң ...

БҮРҮН БЕЛЕТКЕЛДИГ КИРГЕН

Барыын-Хемчикте «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырында Чакыр Салчакка баштаткан хойжу бригаданың кежигүннери мал кыштаглаашкынынче бүрүн белеткелдиг кирген.

Бүгү кыштагларны септеп, чылыглаан. Бо хүннерде кыштың турлагларже чем сөөртүп турар. Ам 20 кыштагда 230 тонна сигенни сөөртүп чедиргени. Ол ажылда беш тракторну быжыглаан.

Бистиң корр.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ЫРНЫ-ДАА, ТУРАСКААЛДЫ-ДАА АЛЁША ДЕП АДААН

...

В. ПАВЛОВ,
СЭТА-ның корр.
Пловдив — Барнаул.

Г. УИНСТОННУҢ ЧУГААЗЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «АКШ-тың администрациязы термоядерлиг хадаптыг ...

...

БЕЛЕТКЕЛ САЛБЫРЫ, ООҢ СОРУЛГАЗЫ

Чээрби чылдарда үндезилеттинген ажылчын факультеттер М. И. Калининниң тодарганылганы-биле «Культура революциязының мурнакчы отрядтары болган». Олар ортумак өөредилге черлериниң системазынга кирбээн-даа болза, ажылчын болгаш тараачын аныяктарның чуртта езулуг ортумак школазы ол апарган турган. Чыл санында он муң ажыг ажылчын факультетчилер дээди өөредилге черлеринге кирип, студентилерниң пролетаржыр өөр болуп турган. 1919 чылдан 1929 чылга чедир ажылчын факультеттерге 40 муң кижи өөренип кирген, оон оларның 30 муңу дээди өөредилге черлеринге өөренип артып калганнар. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1969 чылдың август 20-де дээди өөредилге черлеринге белеткел салбырларын тургузар дугайында доктаалын ёзугаар тургусканы дээди өөредилге черлеринде белеткел салбырларын ажылчын факультеттер дээр чылдагааны-даа ында. Оларның кол сорулгазы — ажылчын болгаш көдээ аныяктарның ниити билиин бедидери, оларга институттарже, университеттерже киреринге чугула таарымчалыг байдалды тургузары.

Белеткел салбырларынга кирериниң чуруму бүгү дээди өөредилге черлеринде бир дөмей. Белеткел салбырынга кирериниң бир кол негелдези — бүдүрүлге черинге, совхозтарга ажылдаан бир чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг турары албан болур. Ол бир чыл стажы чайгы үеде дыштанылга айлары кирген болза белеткел салбырынга кирериниң чурумунга таарышпас. Олушкаш кандыг-бир бүдүрүлге черинге өөреникчилеп ажылдап турарын база санавас. Бир чылдан эвээш эвес ажылдавышаан, кежээки болгаш бот-өөредилге школаларын, техникумнар дооскан аныяктарны белеткел салбырларынга хүлээп алыр. Белеткел салбырларынга үлетпүр бүдүрүлге черлеринге, садыг, харылзаа шугумунга, ыяш ажылынга, совхозтарга, көдээ ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларынга ажылдап турган ажылчын аныяктарны хүлээп алыр.

Кызылдың күрүнениң башкы институдунуң белеткел салбырынга күрүне албан черлеринге, коммунал болгаш амыдырал хандырылга, улус өөредилгезиниң шугумунга, эмнелге, ыяш ажыл-агыйынга ажылдап турган аныяктарны хүлээп албайн турар. Олар ол-ла адырларның аайы-биле хамаарышкан дээди өөредилге черлериниң белеткел салбырларынга өөренир.

Белеткел салбырынга ажылчыннардан ангыда шериглен халажып келген аныяктарны база хүлээп ап турар.

Белеткел салбырынга кирериниң хүлээп кижилер хүлээп алыр комиссияга күш-ажыл дептериниң хоолгазын эккеп дужаар, кирип алган соонда, күш-ажыл дептерин бодун дужаар, ол салбырны доскуже чедир аңаа шыгжагга турар. Белеткел салбырынга кирер улус ол салбырга шуут кирип албаан шаанда ажылындан үнмес болза эки. Белеткел салбырынга өөренгениниң, ооң соонда дээди өөредилге черин өөренип доскан үезин күш-ажыл стажынга киир санаар.

Белеткел салбырынга кирериниң кайгы негелдези — ажылдап турган чериндан характеристика, ол чериниң дилег бижии болур. Белеткел салбырынче чорудар ажылчыннарның коллективтиң ниити хуралынга чугаалажып көөр ужурлуг.

Шериглен халажып турар кижилерге шеригниң командылал чери дилег бижии бээр. Ол дилег бижик берген хүнүнден эгелээш бир чыл иштинде күштүг болур. Бир эвес шериглен келген кижи кандыг-бир чылдагаан-биле кирип шыдаваан болза, дараазында чылда ажылдап турган чериндан характеристиканы база дилег бижикти алгаш, белеткел салбырынга кирип болур эргелиг.

Белеткел салбырынга кирер кижилерниң херек документилери бүрүн чыдынган соонда, хамаарышкан иййи-үш эртемнер талазы-биле беседаны кылгаш, салбырга өөренир, өөренмезин шиитпирлээр.

Дыңнакчыларны стипендия, чурттаар чер-биле хандырар. Олар институттуң библиотеказы, кабинеттери, лабораториязы-биле студентилер-биле бир дөмей хандыртынар. Белеткел салбырын өөренип дооскан соонда, олар экзамен дужаар, ол экзамен дээди өөредилгеже кириниче кирериниң экзаменин дужааганы болур.

Белеткел салбырынга өөредилге декабрь айның 1-де эгелээр, ынчангаш дээди өөредилге черлери боттарының дыңнакчыларын манап турар. а бо чылдың доозукчулары чылдың иштинде боттарынга таарыжыр мергежилди шилип алырынга үе четчир. Силерни манап тур бис.

М. МАЙДЫР.
Кызылда күрүнениң педагогика институдунуң белеткел салбырының проректору.

Театр болгаш уруглар

НЕДЕЛЯ ЭГЕЛЭЭН

Совет театр чалыы салгалдың коммунистиг кижизидилгезинче онза кичээнгейни салып, аныяк көрүкчүлерин театр уран чүүлүнче хаара тударын бодунуң чугула сорулгаларының бирээзи кылдыр санап турар. Ынчангаш бистиң чуртувуста аныяк көрүкчүлерниң театрлары хөй-биле ажыттынгылаан, школачылар, сургуулдар, студентилер ында солун шиилерни ойнап, уран талантызын сайзырадып турарлар.

«Театр болгаш уруглар» деп неделя бүгү чуртта эртип турар. Уругларга тураскааткан эң эки шиилерни театр коллективтери баш бурунгаар-ла тургускулааш, оларга көргүзүп турарлар. Кижиниң театрже хаара тудары, ону сонуургадыры бичезинден-не эгелээр болбайн аан. Уруглар янзы-бүрү темалыг солун шиилерни ынчан-на сонуурган көрүп эгелээрлер. Чажындан-на олар ынак тоолдарының маадырлары-биле сценага ужуражып, сеткил-сагышты хөлзедиң көөр темалыг шиилерни көре бээрлер. Оон эгелээш-ле театрже барыксаар апаар.

Тываның хөгжүм-шии театрында «Театр болгаш уруглар» деп неделя ажыттынган. Неделяның ажылдышкының уруглар боттарының ынак шиилериндан үзүндүлерни көрүп, артистер-биле ужурашканнар. Аңаа түс-түс шиилерден тургустунган театржыткан көргүзүг болган. Баштайгы кежээде «Аваның ак платьези» деп шиини көрүкчүлерге бараалгаткан.

Уругларга шиилерни тургузуп, аныяк көрүкчүлерге бараалгадырынче бистиң театрывыс сөөлгү чылдарда онза кичээнгей салып турар апарган. «Илбилиг согун», «Мөңгүн дуюг», «Хуужуур бажыы», «Катя болгаш хуулгаазын» дээш өске-даа шиилерни бичии көрүкчүлер сонуургал-биле хүлээп ап турарлар. Оон ангыда аныяктарга тураскааткан шиилер база бар. Бо хүннерде театр бодунуң репертуарындан уругларга тураскааткан шиилерни көргүзүп турар.

ЧУРУКТАРДА: Үстүнде — «Хуужуур бажыы» деп шиидеп көргүзүг, ийиги чурукта — бичии көрүкчүлер ынак маадырлары-биле кады турлар, үшкү чурукта — театрның аалчылары уруглар.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ, ИДЕПКЕЙЛИГ

Чадаана хоорайда район эмнелгезиниң түс-түс салбырларында коллективтер аразында чарыштыг ажылдап турар. Коллектив бүрүзү СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Чонуң кадыкын камгалаарын улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» болгаш «Чонуң кадыкын камгалаарын экижидер талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» доктаалдарны үдуртуглга болдургаш, оларның шиитпирлерин амыдыралга боттандырар хемчеглерни ап ажылдап келген. Ылангыя район эмнелгезиниң халдавырлыг аарыглар эмнээр салбырының коллективи чонуң кадыкын камгалаар херекче бичие эвес үлүг-хуузун киириштирип турар.

Халдавырлыг аарыглар эмнээр салбырда 25 ажылдакчы бар. Олар салбырлар аразында калбарган социалистиг чарыштың идепкейжилери. Ук коллективте чонуң кадыкын камгалаарынга билиин, күжүн харам чокка бараалгадып чоруурлар бар. Салбыр эргелекчизи Надежда Андреевна Вологина, Долгар Архиповна Чамыян, Валентина Георгиевна Колупаева, Бичии-Уруг Сувановна Ооржак олар өске өөрүнге үлегерлиг. Бо эмчилер опашкан ажылынга харыысалгалыг, хөй-ниити ажылдарының идепкейлиг киржикчилери.

Эмнелге шугумунга үр ажылдаан, арга-дуржулгазы улуг эмчилер, сестралар бистиниде хөй. Ындыгларны дагдынныкчылар бөлүү кылдыр тургускан бис. Чаа ажылдап келген аныяктарны оларга кожуп ажылдадыры чаңчыл болу берген. Эмнелге салбырының мурнакчыларынга администрация каш удаа шаңналдарны тывысып келген.

З. КУУЛАР.

Чадаана хоорай.

ЭҢ УЛУГ ДЕЛГЕЛГЕ

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааттынган «Чурукчулар — чонга» деп делгелге Москвада ажыттынган. ССРЭ-ниң чурукчуларының 1983 чылдың январьда ажыттынар съездизинге чурулга уран чүүлүнүң ажылдакчыларының онзагай белээ ол.

Бодунуң хемчээлиниң, хөй планныының, бодалдарының янзы-бүрүзүнүң талазы-биле делгелге кайгамчык. Совет чурукчуларының чогаадылгазы, амыдыралы, чуртталга байдалдары-биле холбашкан бүгү чүүлдер мында көргүстүнген.

Совет-даа, даштыкы-даа кижи аңаа келгеш хөй-ле чүүлдерни билип алыр. Совет чурукчу канчаар чурттап, ажылдап турарын, ооң чогаадыкчы планнарын дыка хандыр көрүп, таныжып алыр.

Ындыг кайгамчык делгелгени ажыдарынга чер херек болгай. Чурукчуларның Москвада Төп бажыңының залдарынга чүгле 2500 авторнуң үш муң хире ажылы доңгуп кирген.

Делгелгеде кол черни 1977 чылдан 1982 чылга чедир, тодаргайлаарга, чурукчуларның сөөлгү съездизиниң соонда кылган ажылдары ээлээн. Ол дээрге, эвилелдешкен 15 республикаларның мастерлериниң эң тергиин ажылдары болур, оларны национал хөөн-биле эң тергиин кылдыр күүсеткен.

Тайылбырлыг, сан-түңнерлиг, фотодокументалдыг материалдар экспонаттарда бар. ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң бүгү ажыл-чорудулгазын мында көргүзүп, оларның эстетиктиг кижизидилгеге, бүдүрүлгелерге, шериг черлеринге киирген салымышкынын бадыткаан.

Бөлүктериниң бирээзинде ном үндүрүлгезинге хамаарышкан чүүлдерни киирген. Ол дээрге «Советский художник», «Художник» (РСФСР), («Искусство» (Эстония) ном үндүрер черлериниң номнары, альбомнары болгаш каталогтары-дыр. ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелиниң 44 чурттар-биле харылзаазының [illegible] турар.

Залдарның бирээзинде ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилелинге даштыкы мастерлерниң белек кылдыр бергени-даа, олардан садып алганы-даа чуруктары бар. Делгелге хагдынган соонда ону Ленинградтың Эрмитажынга болгаш Москваның чурулга уран чүүл музейинге дамчыдып бээр.

«Чурукчулар — чонга» деп делгелге 1983 чылдың январь ортаңга чедир ажык турар.

Гаврил ПЕТРОСЯН.
ИМА-ның тайылбырлакчызы.

БАШТАЙГЫ ОЛЧА

Улуг-Хем районда Арыскан суурнуң чурттакчызы, пенсионер Дойбуу Түлүш чылдың-на аңныыр сезонунуң үезинде керээ чарып алгаш, тайга-сыннарже аңнап чоруптар.

Районнуң белеткел конторазы-биле бо чылын ол 150 диин, 10 күзен кежин эккеп дужаар керээ чаргаш, аңнап чорупкан.

Дуржулгалыг аңчы Кожай-Хемниң ол-бо талаларында тайгаларга ноябрь 1-ге чедир аңнааш, баштайгы удаада 62 диин, бир күзен олчалыг болган, ооң кежин белеткел конторазынга эккеп дужааган.

Бистиң корр.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

КҮСТҮҢ ӨҢНЕРИ

1982 чылдың спортчу күзү совет шыдыраачыларга ёзулуг-ла «алдын» болган. Швейцарияның Люцерна хоорайга болган бүгү делегейниң шыдыраа олимпиадазынга совет шыдыраачылар база катап чайынналчак тиилелгени чедип алганнар. Эр улус он дөрт, херээженнер тос катап улаштыр чедиишкинниг ойнаан. Швейцар система-биле болуп эрткен бо улуг маргылдаага бистиң эр улустуң командазы 56 сандан 42,5-ти, херээженнер 42 сандан 33-тү алгаш, эң эки түңнелди көргүскеннер.

Киржикчилерниң саны-биле алырга — ук олимпиада рекорд тургускан. Аңаа 94 эр, 46 херээжен улустарның командалары киришкеннер. Эр улустан 36 санны алган Чехословакияның болгаш 35,5 санныг АКШ-тың командалары ийиги-үшкү черни ээлээннер. Херээженнер командаларындан мөңгүн медальды Румыния (30 санныг), хүлерни — Венгрия (26 санныг) олар чаалап алганнар.

Олимпиаданың түңнелин үндүрүп тура, совет делегациязының удуртукчузу, ССРЭ-ниң Спорт комитединиң шыдыраа эргелелиниң начальниги, делегей чергелиг гроссмейстер Н. Крогиус сөс алгаш:

— Бистиң командавыстан черле кымны-даа кошкак ойнаан деп шыдавас мен. Шупту-ла кончуг эки ойнаан. Ылаңгыя эр улустан москвачылар А. Карпов, Л. Полугаевский, А. Юсупов, Бакудан — Г. Каспаров, Львовтан — А. Белявский, Ригадан — М. Таль чайынналчак ойнаан. Дорт херээженнеривис — М. Чибурданидзе, Н. Гаприндашвили, Н. Александрия, Н. Иоселиани оларга бис чоргаарланыр бис.

Маңаа Анатолий Карповтуң кайгамчык ойнааның демдеглевес аргажок. Ол ёзулуг спортчу мөзү-шынарлыг шыдыраачы бодунуң командазын берге үелерде кезээде хей-аът киирип турган — деп, Н. Крогиус түңнелинде чугаалаан.

ТИИЛЕЛГЕНИҢ САЛЮДУ

Венесуэланың найысылалы — ыраккы Каракаска болуп эрткен делегейниң боодалга маргылдаазын совет спортчулар тиилелге салюду-биле дооскан. «Либертадор» деп боодалга полигонунга олар 34 алдын, 15-15 мөңгүн болгаш хүлер медальдарны чаалап алганнар. Бистиң адыгжылаарывыс ук маргылдаага делегейниң 7 чаа рекордун тургускан. Чыдып алгаш 300 метр ден боолаарынга Киев чурттуг В. Данильченко болгаш ооң чаңгыс чер чурттуу Н. Пузырев каш-даа хевирлерге шылгараанннар. Москвачы А. Митрофанов, Татариядан С. Акимова олар база-ла эң эки түңнелдерлиг болганнар.

— ССРЭ-ниң командазының тиилелгези — маргыш чок чайынналчак тиилелге-дир. Чүге дизе, мында спортчу бүрүзүнүң белеткели шуут тергиин болган. Шак ындыг чедиишкин эң-не ховар болур — деп боодалга спортунуң делегей эвилелиниң чиңгине секретары Х. Шрайберг маргылдааның түңнелинде чугаалаан.

25 ЧЫЛ БОЛГАН

Декабрь айда Тывага спортчу хүрештиң үндезилеттингенинден бээр 25 чыл болур.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, күш-ажылдың болгаш спорттуң хоочуну Павел Михайлович Петров Тывага спортчу хүрешти үндезилээринге киришкеннерниң бирээзи. Ооң сактыышкынын моон адаанда парладывые.

1957 чылдың декабрь. Баштайгы чылывыста хөй эвес кижилиг классиктиг хүреш секциязын Кызылга эрттирип турган бис. Мээң удурткан секциямга ынчангы бичии оолдар Виктор Дыртый-оол, Николай Таскараков, Каадыр-оол Биллей, Петр Иванов, Кара-оол Нураат болгаш оон-даа өске — ниитизи-биле 25 эгелеп чоруур мөгелер доктаамал кээп турганнар. Ынчан коллуунда-ла классиктиг хүрештиң аргаларын өөренмишаан, түскай эртемниг башкы чок болганындан хостуг хүрештиң ийи-чаңгыс аргаларын өөренип, катаптап турдувус.

Хүреш кичээлдерин эрттиреринге таарыштыр кылган дериг-херекселдер ынчан турбаан. Кежээ тос шактан он бир шакка четир [illegible] маргылдааларны кылып, [illegible] кодуруп, хүрежип-хүрежипле, кончуг чыкчылама соонда кежээ бажыңнарже оолдар маңнажыптарлар. Ындыг берге байдалга ынчангы мөгелер хүрежип черле кагбайн, аңаа сонуургалдыг хүн келген тудум улам хайныгып, чамдык кежээлерде чурттакчы чонну чыып алгаш хүрештиң аргаларын көргүзүп турар апарган бис. Элегес-Аксы дээш оон-даа өске чоок суурларга спортчулар аалдап барып, хүрешти сайзырадыры-биле тайылбыр ажылын чорудуп турган.

1959 чылдың чазынында шылаар шаавыс-биле белеткенип алгаш, Владивостокка аңаа маргылдаазынга бир-ле дугаар киришкенивис ол. Аңаа чедиишкин чок болдувустада, хүрежиривис черле кагбаан бис.

Олла чылын мени Ленинградче РСФСР-ниң Улустарының Спартакиадазынче чалаан. Аңаа баргаш-ла хостуг хүрешти билип алганым ол. Оон келгеш дораан Тывага хостуг хүрешти сайзырадыр дугайында саналымны областың күш-культура болгаш спорт комитединге киирдим. Тускай эртемниг башкылар ынчаң чок болганы дыка хомудалчыг. Москва университединиң доозукчулары О. Найын-оол, О. Бартан, Н. Ишкин олар четкилеп келгеш хостуг хүрешке бистерни ээлээн өөреткен соонда, 1959 чылдың төзүнүнде Тываның чыынды командазы Грозный хоорайга РСФСР-ниң «Труд» эки тура спорт ниитилелиниң бирги чергижээш маргылдаазынга киришкеш. 32 команданың аразынга 17-ги черни ээлээп. Ынчан ол эки көргүзүг турган.

Тываларның Болат-оол Чокпан ССРЭ-ниң спорт мастери атты бир дугаар чедип алган. Ооң соонда Ф. Ондар, Ө. Ондар [illegible]

ТВ

НОЯБРЬ 26-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Сула шимчээшкин. 8.55 — Мультфильмнер. 9.15 — Уран-чечен фильм. 10.45 — «Композитор Андрей Штогаренко». Фильм-концерт. 11.35 — Телемедээлер. 11.40 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Мал ажылы — шалыпчы фронт». Документалдыг фильмнер. 16.15 — ГДР-ден дамчыдылга. 16.45 — «Мария Миронованың беш чылы». Телеочерк. 17.00 — Аныяктарның чогаадылгазы. 17.30 — «Моол чуртунда». Моол Арат Республиканың тургустунганындан бээр 58 чыл болурунга. 18.15 — «Леопольд болгаш алдын балык». Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга. «Чаңгыс эштиг өг-бүледе». Азербайджан ССР. 21.00 — «Үе». 21.35 — Орус музей деп дамчыдылга. 22.05 — Бөгүн делегейде. 22.20 — 23.50 — «Кинопанорама».

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.30 — Физика. 6-гы класс. Деңзи болгаш деңзи чок байдал. 13.00 — Революстуг плакат. 13.30 — «Медоборлар». Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.45 — «Чурагчы». Тележурнал. 14.30 — «Ада-чурттуң Улуг дайыны». Киноэпопея. 9-ку фильм — «Кавказ дээш тулчуушкун». 15.20 — Телемедээлер. 15.30 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Телефильм. 18.55 — «Азия төвү» деп информация-публицистикалыг дамчыдылга. 19.25 — Чарлаалдар. 19.30 — «Тываның улусчу талантылары». Телефестиваль.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Ананек хоремчигейжигеш». Мультфильм. 20.15 — Эртем-нептеределдиг фильмнер. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.00 — «Домисель». Уран-чечен фильм. (МАР).

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Бөгүн республикага кожуп турар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүкче угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 2—7 метр чедер. Агаарның температуразы 10—15, чамдык районнарга 3—8 градус соор.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас. Хаттың күжү кошкак. Агаар дүне 21—23, хүндүс 10—12 градус соор.

КИНО

НОЯБРЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Тристан биле Изольда» 10.00, 12.40, 17.30, 20.10, «Дайзынның ижээнинде» 15.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чебурашка» 9.30, «Чаңгыс классчылар» 11.00, «Дөрт салгакчы» 13.40, 15.00, «Адырлыышкын» 17.00, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Июньнуң сорулгазы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Специальнозунга хыналда ажылы» 18.30, 20.30 шактарда.

Оттулар чүүл херглекчилери 1982 чылдың ноябрь 1-ниң санажылгаларын бо чылдың декабрь 15-ке чедир тодарадып, санажырын оттулар чүүл сайгарарының республика конторазы дилеп тур.

Айыттынган хуусаа эртенде негелдени хүлээп албас болгаш чагыкчыларның илереттинген акшазын эгитпес, бюджетче киир шилчидер.

1982 чылдың декабрь 29—30 хүннерде акша-бараан лотереязының немелде (чаа чыл) үндүрүлгези болур.

Билеттиң өртээ 30 көпеек. Ол үндүрүлгеге ниитизи-биле 18 миллион рубль түңнүг ойнаашкын кирген, ол дээрге, ниити билеттерниң түңнүүнүң 60 хуузу-дур.

Акша-бараан лотереязының чаа чылдагы үндүрүлгезинде 10280000 ойнаашкын бар, ооң иштинде 21000 эт-херексел ойнаа, 5147200 рубль түңнүг болгаш 12852800 рубль түңнүг акша ойнаашкыннары бар.

Аайлашканнарга «Москвич-2140» болгаш «Жигули» ВАЗ-21013 деп 200 автомобиль, янзы-бүрү маркаларның 500 мотоциклдери, 300 пианино, 1000 телевизор, 600 магнитофон, үш муң соодукчу, эр болгаш херээжен улустуң 1700 хол шактары болгаш өске-даа үнелиг ойнаашкыннар таваржыр. Оон аңгыда 1 рубльден 200 рубль чедир акша база ойнаашкынга таваржыр.

Чаа чыл үндүрүлгезиниң билеттерин ажаалга кассаларындан, магазиннерден, харылзаа бүдүрүлгелеринден, кинотеатрлардан, «Союзпечать» киосилеринден, ниитиниң чемненилге черлериниң бүдүрүлгелеринден болгаш вокзалдардан садып ап болур.

Чаа чыл үндүрүлгезиниң акша-бараан лотереязын садып алыңар.

Тываның туризм болгаш экскурсия талазы-биле область чөвүлели агаар-биле аян-чорук кылыр күзелдиг кижилерни дараазында маршруттче чалап тур:

— Ленинградче — ноябрь 29-тан декабрь 3-ке чедир. Путёвка өртээ 230 рубль;

— Ортааакы Азияже—ноябрь 29-тан декабрь 10-га чедир. Путёвка өртээ 283 рубль.

Орук хөлезини, чиир чемниин болгаш чурттаар черинин өртээ, экскурсия хандырылгазы путёвка өртээнге кирер.

Айтырар адрези: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 1. «Мөңгүлек» гостиница, 103 дугаарлыг кабинет. Телефону 2-31-76.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдистиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № [illegible]

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—01665

Бүгү чурттарның пролетарийлери каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 274 (12064) | 1982 чылдың ноябрь 27, суббота | 1925 чылда үндүрүлүп эгелээн | Өртээ 3 кап.

ТАЙБЫҢНЫҢ, НАЙЫРАЛДЫҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

Совет Эвилели-биле найыралдың даштыкы ниитилелдериниң болгаш совет хөй-ниитиниң төлээлекчилериниң ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан делегей ужуражылгазы Москвага болган.

Амгы ужуражылгаа Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюнун бүдүрүүзүнде болганы СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев анаа бодунуң чугаазынга демдеглээн. Хөй националдыг Совет күрүнениң тургустунганы ... цияларны долу дең эргениң, социалистиг интернационализмниң, найыралдың болгаш эки-дүүмалышкы дузалажылганың ёзузунга чурттаарынга болгаш ажылдаарынга өөреткен оларның ындыг эвилелин төөгүде бир дугаарында тургусканы ол болган. Совет Эвилелиниң бүгү улустарының тура-соруун илеретпишаан, бистиң күрүневис делегей арнызынга база мырыңай чаа, социалистиг даштыкы политиканы чорудуп турар. Оон принципиалдыг үндезиннерин улуг Ленин тургускан. Ол политиканы тайбынның стратегиязы кылдыр долу барымдаалыг адап болур. Оон кол эгне сорулгазы — дайынналдан кижи төрелгетенин чайладып алыры.

Л. И. Брежнев-биле чарлып ёзулажырының кажыылалдыг хүннеринде социалистиг, хостуталган болгаш капиталистиг 100 ажыг чурттардан, коммунистиг болгаш революсчу-демократтыг партиялардан 150 ажыг делегациялар бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң чаңчыл удуртукчузунуң тураскаалын хүндүткеп ёзулаар дээш Москвага чедип келгеннер. Москвага ынча хөй санныг делегацияларның келгени — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, Совет күрүнениң делегейге кайгамчык улуг ат-алдарлыының бүгү делегейниң мурнунга тодаргай көргүзүү-дүр. Объективтиг, чогум утказы-биле алырга, бо дээрге империалистиг пропаганда «совет шериг кыжанывыын» дугайында чулчуруп турзажок, тайбынга ынак совет даштыкы политиканы хүлээп көргенниң бадыткалы-дыр.

СЭКП ТК-ның эрткен Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң чугаазы, ол Пленумнуң шиитпирлери, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ээлчеглиг сессиязының ажылы бистиң партияның, Совет күрүне иштики-даа, даштыкы-даа политиказынга СЭКП-ниң XXIII—XXVI съездилериниң тодаргайлааны болгаш Л. И. Брежневтиң амыдырал-чуртталгазының үезинде боттандырып келген ленинчи угланыышкының барымдаалап улам ынай быжыы-биле баар дээрзин бүгү делегейге база дагын көргүскен.

СЭКП-ниң даштыкы политиктиг угланыышкыны совет улустуң үндезин эрге-ажыктарын илергейлевишаан, бүгү кижи төрелгетенниң кырында кыжанып келген дайын кыжыдың чайладырынче угланган. Ол — делегей дайының болгаш чепсектиг мөөндежиишкиннерин болдурбазынче, боо-чепсектерни, хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти эндере бүдүрүп турар чорукту соксадырынче, мырыңай бүгү-нити болгаш бүрүн дужурерийнче чедир чепсегленишкинни дужурерийнче угланган шугум-дур. Ол — дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынының камгалаң арттырарынче болгаш уламчыларынче, тайбын кожа-кедеэ доругшнаашкының болгаш кады ажылдажылганың принциптерин делегей харылзааларынга бадыткаарынче, чогум-на харын ол принциптерге үндезилээш, делегейде бүгү чурттарга болгаш улустарга айыыл чок чорукту быжыы-биле хандырып бээринче угланган шугум-дур. Ол — бүгү улустарның ёзулуг национал хамаарышпас болгаш бот-эргезиниң, оларның дашкаарган кандыг-даа хол-дагылдашкыны болгаш көгүдүглүг кыш чокка боттарының хөгжүлдезиниң оруун хостуг шилип алыр чарлып болбас эргезин хүндүлээринге үндезилээш, үр үелиг, чөптүг, демократтыг тайбынны тургузарының шугуму-дур.

Совет Эвилелиниң тайбынга хандыкшылдыы — кошкак чоруктуң демдээ эвес-тир, тайбынчы империалистерден эвилел албас деп чүвени эки билир бис деп, Б. Н. Пономарев чугаалаан. Тайбын дайзыннарының агрессиг пландарын үзе шаап, бодунуң камгаланыр аргазын чогуур деңнелге тургузуп тургаш, харын тайбын дээш быжыы-биле демисежишаан, ону камгалап ап болур. Чогум-на харын делегейде байдал ам-даа кончуг чидиг, харын, ооржургал чок болган үжүрүнде, бистиң партиявыстың удуртулгазы чоокта чаа ол дугайын база дагын сагындырып каарын эргежок чугула деп көрген.

Октябрьның Төрээн чурттуң, Ленинниң Төрээн чурттуң бүгү-ле даштыкы өннүктеринин эрес-шудургу болгаш ак сеткилдиг ажылын бедии-биле үнелээр бис. Социализмчиң баштайгы чурту-биле найырал ниитилелдериниң доругнаашкыны — бистиң чевистиң кайгамчыктыг бүдүш-демдектериниң бирээзи-дир. Оларның ажыл-чорудулгазы совет ёзулуг шынныг чорукту дугайында шынны билип алырынче, совет кижилер-биле харылзааларны болгаш бүгү-ле болдунар аргалыг аргыжылгаларны калбартырынче муңмуң кижилерниң чайгаар чуткулунге хандыдыкчы, тодаргай черинерлерин бериш турар.

Бистиң совет боттуг шынныг чорувус — совет улустуң улуг чаагай чедиишкиннериниң, социалистиг тургузуңнуң артык улуг күштериниң боттуг, маргыш чок херечилелериниң эгээртинмес үнер дээзи-дир.

(Уланчызы 3-кү арынга).

АЛДАРЛЫГ ЮБИЛЕЙНИ ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ

ССРЭ 60

КЫШТАГЛААШКЫН — ХҮННҮҢ АЙТЫРЫЫ

Кыш — шагның дэрт эргилдезиниң эң-не берге үези. Ынчангаш ылаңгыя кедээ ажыл-агыйга чылдың өске кезии аңаа белеткелге үнер. А кыш бистиң республикага беш-алды айлар дуюргузунда ургулчулээр. Ындыг болганда кыштаглаашкынны эң-не организастыг болгаш хынамчалыг эрттирери чугула.

«Хадын» совхозтуң Суглуг-Хем хоюму бригадазы кыштаглаашкынга бо чылын кажангызындан-даа эки белеткенген. Хойжулар бүгү кыштагларның девискээрин арыглап-аштааш, өдээн белген. Олар чайын кажааларның дең кезииниң дээвиирин солуп, ныпын чаа өдек-биле дуглаан. Септелге шынарлыг болган. Бо хүннерде кыштаг бүрүзүнде мал чеминиң курлавыры, хөмүр-даш, дус дужуртүнген, суггатты органиастааны эки. Мал чеминиң белеткелинге болгаш кыштаг септелгезинге бригада кежигүннери идепкейлиг киришкен.

«Сут-Хөл» совхозта Таан-оол биле Нара-кыс Ондарларның өг-бүлези бо чылын 117 хураганы чүс хойга онаашкыр доруктургаш, кыштаглаашкынга эки белетиенген. Олар боттары 35 тонна сигенни белеткеп алган. Черле ынчаш, кыштаглаашкынны чедиишкиннииг болгаш организастыг эгелеп турар малчыннар, бригадалар болгаш сут-бараан фермалары бисте чөй. Оларны СЭКП Төп Комитединиң Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюнуң дугайында доктаалы хөй-аът кинрип турар.

Кедээниң ишчилери Тес-Хемде «О. Шынаа» болгаш Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» совхозтарның ажыл-ишчилериниң кыштаглаашкынга чедиишкиннииг белеткенир, малга быжыг чем-суурну тургузар дугайында кыйгырыын изиибиле деткээн болгаш бо талазы-биле социалистиг чарышты улам калбартынчан. Оон түңнелинде мал чеминиң бүгү тевиолери эрткен чылдагыдан элээн хөй белетиеттинген. Ам сорулга болза ол мал чемнерин болбаазырадып. Янзы-бүрү херлумактар-биле шынарын болгаш хоолулуун бедидип тургаш, малга зоотехниктиг негелде ёзугаар бээри болур. Мал чеминиң учёт-отчёдун шыңгыырадыр, чадыгаап турарын хынаар. Зоотехниктер малдың эр-кызын, улуг-бичезин барымдаалап кыштаг болгаш кодан бүрүзүнге мал чемнериниң хуваалдазын кылыр, рационну тургузар. Күүселдениң хыналдазын чер-черде улусчу контроль болгаш «Комсомолчу прожектор» постуларын ургулчунуң хайгааралынга алыр ужурлуг.

Мал чемнерин камнаар, оон шынарын чавызатпас сорулга-биле шагжаларны, оңгачаларны долу ажыглаар херек. Ындыг херекселдер чедишпес болза, доп-дораан кылдыртыр болгаш четчелээр. Комбикорм кылыр болгаш мал чеми болбаазырадыр цехтерни долу ажылдадыр, үрелиг цехтерни дарый септээш, ажыглалга киирер. Бо хүннерде Чөөн-Хемчик районда кормоцехтерниң чүгле дең кезии, Каа-Хем районда — 57 хуузу, Улуг-Хем районда — 64 хуузу ажылдап турары канчап-даа таарышпас.

Республиканда мал чеминиң белеткели ниитизи-биле чүгээр болган-даа болза, чамдык районнарда, ажыл-агыйларда байдал дуюренчиг. Чижээлээрге, Өвүр район пландаттынган 14 муң тонна сигениниң 8.7 муң тонназын белетиеп алган. Оон өске чүү-даа чок. Тожу район база үн планының дең кезиин күүседип алган. Ынчалзажок ында ээзэш силос бар. «Ак-Чыраа» сиген планының 35 хуузун күүсеткен. Мал чеми чедишпес совхозтар ону дарый тыптынып, дүрген сээртүп алыры чугула.

Амгы үеде малчыннар кыштагларында хонгулапкан. Амдызында байдал эки, ынчалзажок хар улгадып, соок дыңзаан тудум бергедээшкиннер көвүдээр дээрзи билдингир. Ындыг болганда кыштаглаашкынга белеткелди дүрген доозар херек. Ылаңгыя «Кызыл тараачын» совхозтуң Зэрбек салбырының чамдык кыштаглары амдыгаа чедир септеттинмээн. Ында беш кыштагга улуг септелге кылыры негеттинип турар. Кыштагларның хөй кезиинде хөмүр-даш болгаш мал чеми дужуртунмээн. Мындыг байдал өске-даа ажыл-агыйларда бар.

Малдың хорамчазы ниитизи-биле эрткен чылдагыдан эвээжээн-даа болза, чамдык ажыл-агыйларда улуг болуп артпышаан. Эрткен айда «Хадын» совхозтан 25 инек, «Кок-Тей» совхозтан 205 хаван, «Найырал» совхозтан 175 шээр мал өлген. Хар чугада болгаш чылыг үеде болган бо хорамчаны ажыл-агыйларның удуртукчуларының болгаш малчыннарның харыысалга чогу-биле, малга эки ажаалдаазы тургуспааны-биле тайылбырлаар апаар. Ам малдың ажаалдазынче болгаш чемгерилгезинче кичээнгейни бедидер үе келген. Деңгели таарыы малдарны үскеш, одар-белчиирин болгаш суг-суггадын таарыштырып, немелде чемнер-биле чемгерер херек.

Республиканың кедээ ишчилери СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның «1982—1983 чылдарның кышны үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкиннииг эрттирер, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» доктаалын ажылга удуртулга болдургаш кыштаглаашкынны организастыг эрттирер талазы-биле хемчеглерни алыр ужурлуг. Совхозтарның дирекциялары, партия, профэвилел организациялары, кедээ Советтер күш-ажылды бедик деңнелге организастаарынче, мурнакчы дуржулганы болгаш эртем-техниканың чедиишкиннерин ажыглаарынче чонну мобилизастаар хүлээлгелиг.

Кыштаглаашкын — амгы үеде хүннүң чугула айтырыы. Хамык күштү ону организастыг эрттирериче мөөңнээр херек.

«Тыва дагдүгү» комбинаттың арыглаал фабриказында аныяк ажылчыннар хөй. Оларның хөй кезии - бүдүрүлгениң мурнакчылары. Ындыгларның бирээзинге Е. М.-Д. Сарыглар база кирер. Ол маңаа ажылдааш үр болбаан. Чүгле үш чыл хире болза-даа, эш-өөрүнүң хүндүткелин чаалап ап шыдаан. Ол — үшкү разрядтың деринделер машинизи.

ЧУРУКТА: машинист Екатерина Сарыглар.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Терлиг-Хаяның мөңгүн-суу бүдүрүлгезинде чер өрүмнекчилериниң үш звенозу бар. Олар аразында чарыштыг ажылдап турар. Коммунист Борис Паксыл биле Виктор Шулуужук олар эки ажылдыг диртип мактадып келген. Олар хүнде 16 метр чер үттээр нормазын 36—40 метр чедирип турарлар.

Чер өрүмнекчилери декабрь 18-те болур коммунистиг субботник хүнүнде эң-не бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хүлээнип турарлар.

ЧУРУКТА: чер өрүмнекчизи Б. О. Паксыл.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Хүннүң медээлери

ШАЛЫПЧЫ ЁЗУ-БИЛЕ

«Тыва дагдүгү» комбинаттың ажыл-ишчилери декабрь айда болур коммунистиг субботникке бедик кодурлүүшкүннүг, организастыг киржиринге белеткенип турар.

Ак-Довурак хоорай Совединиң күүсеком даргазы А. Сарыгларга удурткан субботник штавы ол хүн кылыр ажылдың хемчээлин тодараткан. Штаб кежигүннери ийи удаа хуралдаан.

Коммунистиг субботник хүнүнде хоорайның болгаш комбинаттың ажылчыннары колдуунда ла боттарының ажылчын туруштарын ээлептерлер. Хоорайның бүдүрүлге коллективтери «Кызыл субботаа» хүнүнде 15,5 муң рубльдиң ажылын бүдүргеш, ону беш чылдың фондузунче шилчидерлер. А комбинаттың ажылчыннары 10,2 муң рубльдиң продукциязын бүдүрерлер. Субботник хүнүнде ажылчын хандырылга киледизиниң коллективи — 1000, «Тыва дагдүгү тудуг» эргелелиниң тудугжулары — 400 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер. Тудугжулар 1176 өөреникчи өөренир чаа школа тудуунга ажылдаарлар.

(Бистиң корр.).

ДЕМНИГ КИРЖИР

ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан коммунистиг субботникти эрттирер дугайында москвачыларның болгаш Кызыл хоорайның чамдык бүдүрүлгелериниң эгелээшкинин Кызылдың районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжыышкынының коллективи бүрүнү-биле деткээн.

Ол хүн коммунистиг субботникче 300 хире кижи бир демниг, күш-ажылчы тура-соруктуг үнер. Тус-тус бригадалар бедиткен хүлээлгелерни алган. Субботник хүнүнде К-700 болгаш ДТ-75 маркалыг ийи тракторну, үш трактор, ийи автомобиль моторун бүрүн септеп кылыр. Ажылчыннар өске-даа септелге ажылдарынга киржирлер.

Бүдүрүлгениң чолаачылары 750 тонна чүъкту сөөртүрүн хүлээнгеннер. Коммунистиг субботник хүнүнде 8,7 муң рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрер. Коллектив он бирги беш чылдың фондузунче 1650 рубльди шилчидер деп шиитпирлээн.

Ш. ИРГИТ.

КҮЖЕНИИШКИННИГ АЖЫЛДААР БИС

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының чедиги сессиязының ажылынга киржип чораан Тывадан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары дүүн Москвадан Кызылга ээп чанып келген.

Дээди Советтиң чедиги сессиязының ажылының дугайында бодунуң бодалдарын чугаалап бээрин бистиң корреспондентивис ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Национальдар Совединиң депутады, Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң механизастаттынган отрядының удуртукчузу Доржу Саяевич ДАНДАРДАН дилээн.

— ССР Эвилелиниң Дээди Совединиң онгу чыыжының чедиги сессиязы келир чылда чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын болгаш Күрүне бюджедин кол айтырыглар кылдыр чугаалашканын чоп билир болгай. Бо айтырыгларны чугаалашканы СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринге болгаш ол Пленумга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында түңнелдерге болгаш айтыышкыннарга бүрүн дүүштүр болганын Дээди Советтиң депутаты бүрүзү сеткил ханып демдеглеп турду.

Мен бодум кедээ ажыл-агыйда ажылдаан, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырарынга киржип турар кижи болганымда, 1983 чылдың Күрүне планы болгаш Күрүне бюджеди Совет күрүнениң күчү-шыдалын улам быжыглаарынче, чонунуң чаагай чоруун бедидеринче угланган дээрзин оңзалап демдеглексээдим. Чүгле кедээ ажыл-агыйны бедип ап көөрге, анаа капитал салыышкыннар, техника хандырылгазы дыка өөр. 1983 чылда кедээ ажыл-агыйның нити продукциязы 1982 чылдыынга бодаарга 10,5 хуу хөй болур ийикпе, 137,3 млрд. рубль болур-дур.

Ындыг өзүлдени чедип алырда хамыктың мурнунда үнүш-дүжүттүг бедидери, мал ажылын быжыг чем баазазы-биле хандырары чугула дээрзин ТК-ның Пленуму болгаш Дээди Советтиң сессиязы оңзалап айыткан. Маңаа хамаарыштыр алыр болза, бистиң совхозта бедии чедир кылыр ажылдар ам-даа хөй дээрзи билдингир. Эрткен чылдарга бодаарга, бо чылын элээн дүжүттүг ап, мал чемнерин элээн арбын белеткеп алган болзувусса-даа, тараа болгаш мал чеми культураларның дүжүдү кончут куду, оон уламындан өске алырларда чамдык көргүзүглер база чавыс болуп турар. Ынчангаш механизаторлар бистерниң мурнувуста бо талазы-биле улуг сорулгалар бар-дыр. Оларны чогумчалыг шиитпирлээр дээш улам күжениишкинниг ажылдаар апаар бис.

ХАРЫЫСАЛГА НЕГЕТТИНЕР

СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының ажылчын улуг бызаа ажаакчызы Өлзей Долаановна Долаан удуртуп турар. Оон удурткан бызаа ажаакчылары боттарынга хамаарышкан бызаа кажаазының тус-тус өрээлдериниң септелгезин шынарлыг кылып, чугайлап алган. Олар ам ында бызааларны тургузу азырап турарлар.

Бызаа ажаакчылары шупту дөрт кижи. Оларның бирээзи бызааларга немелде чемге кылымал сүт кылып белеткээр. Ол хүлээлгени Өлзей Долаановна боду ак сеткилдиг күүседип турар. Кылымал сүттен чемни бызааларның улуг, биче айынче янзы-бүрү кылдыр хайындырып белеткээр. Өлзей Долаанның чаш бызаага чем белеткеп кылырындан өске ажаакчылар өөренип ап, эки шынарлыг мал чеми дээш оон дуржулгазындан өөренип турарлар.

Фермага Ө. Долаан-биле кады ажылдаан Көк Кужугет бодунуң ол ажылында 10 чыл ашкан. Ажылдаанындан бээр чаа-ла үш ай болган Серен Монгуш оларның дузазы-биле ажыл кижиниң ыхыын тыпкан, кызымак кижилерниң бирээзи апарган.

Бызаа ажаакчыларының бызаалар тургузу азырап турар тус-тус өрээлдери арыг-силиг, кургаг, өй-тап чылыг.

— Чаш бызааны доруктурар дээш доктаамал сагыш салып, кызып ажылдаары негеттинер. Бызааның ажаалдазын баксырадып, кошкадыр чүве болза, оон боткур, шынырак өзеринге шаптыктаар. Хөй чылдарда бызаа ажаакчылап келгеш ол ажылдың чиик эвезин көрүп келдим. Кол-ла чүве — ажылга бот-харыысалга, анаа бердинип ажылдаары болур — деп, хоочун малчын Өлзей Долаановна чугаалаар.

А. МОНГУШ.

Чөөн-Хемчик район.

ОРУКЧУЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

Ак-Довурактың № 3 орук-септелге участогунуң коллективи бо чылдың эрткен он айларында харыылап турар девискээринде оруктарның капитал септелгезинге болгаш боттарының бүдүрүлге баазазының тудуунга ниитизи-биле 933,0 муң рубльди шиңгээдип алыр тургаш, 938,889 рубльди шиңгээдип ап, планын 100,6 хуу кылдыр күүсеткен. Участок үшкү кварталдың түңнели-биле республиканың автоорук эргелелиниң коллективтериниң аразында социалистиг чарышка ийиги черни ээлээн.

Участоктуң девискээринде кирип турар оруктарның капитал септелгезин аныяк коммунист Сетдрудин Курбановтуң удуртканы бот-орулга-чарылгалыг комплекстиг бригада кылып чорудуп турар. Ниитизи-биле 14 кижи составтыг бо бригада эрткен он айларда Кызыл-Мажалык — Тээли аразының оруун кылырынга 162,1 муң рубльдиң шиңгээдип алыр турган болза, херек кырында 175 муң рубльдиң ажылдарын кылган. Оон ангыда Кызыл — Тээли аразының оруунга коллектив 457,5 муң рубльдиң ажылдарын кылыр тургаш, 493,3 муң рубльдиң күүсеткен. Сетдрудин Курбановтуң бригадазы Улуг Хөндергейниң көвүрүүн кежер орукту. Кызыл-Мажалык аэропортунуң самолёттар хонар шөлүн база асфальтылап, эки шынарлыг кылдыр кылган.

Бо коллективтиң чедиишкинниг ажылдаарынга ук бригадага орук ажылынга хамаарышкан янзы-бүрү мергежилдиг кижилерниң мөөңнеп, ону комплекстиг кылдыр тургусканы улуг идигни берген. Бригада бот-орулга-чарылганың системазы-биле ажылдаап турар болганда орук тудуунга хереглээр материалдарның камналгазы дээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн хүн бүрүде бедидери дээш ажылчыннарның сонуургалы база өскен. Коллектив кежигүннеринден асфальт-бетон заводунуң операторлары Борис Кишко, Сергей Олунин, электрик Эрес-оол Ооржак, орук таптаар тракторнуң башкарыкчызы Виктор Саая, бульдозерист Борис Насонов олар ай, кварталдың планныг даалгаларын доктаамал ажыр күүседип, мурнакчыларның одуруунда кирип турарлар.

Ак-Довурактың орук-септелге участогунуң коллективи боттарының бүдүрүлге баазазын быжыглаар дээш база хөй ... кылып турар. Участоктуң боттарының ажылчыннарының күжү-биле ийи чуртталга бажыңын. 48 ... ниити чуртталга черин ... Асфальт-бетон заводунуң электри четкизиниң, ийи аал ишти чурттаар чуртталга бажыңының тудуглары адакталган болгаш келир чылын ажыглалга кирер. Битум шыгжаар складтың, септелге механиктиг мастерскаяның тудуглары элээн шуудай берген. Василий Селоенковтуң удуртканы алды кижи составтыг тудугжулар бригадазы участоктуң бүдүрүлге баазазының тудугларын эки шынарлыг кылдыр кылган.

Тудуг-септелге участогунуң хөй-ниити организациялары ажылчыннар ортузунга кижизидилге ажылын чорудар, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле администрацияга боттуг дузаны көргүзүп турар. Чолаачы Владимир Вовконуң удуртканы партия эге организациязы боттарының хуралдарын ээлчеглиг, эң-не харыысалгалыг участоктарга коммунистерни быжыглаар, партия кежигүннериниң авангардчы ролюн көдүрер талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылып келген. Эге организацияның хуралынга бүдүрүлге планының күүселдезин, удуртукчуларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның отчёттарын дыңнап, оларга тодаргай практиктиг дузаны чедирер дээш оралдажыышкыннарны кылып турар. Бо эрткен отчёттуг үеде коллективтен ийи кижини партия кежигүнүнге киирерин белеткеп турар.

Орук тудугжуларының комплекстиг бригадазының бригадири С. Курбановтуң удуртканы профэвилел месткому ажылчыннарның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш, оларның ортузунга социалистиг чарышты дээштиг организастаар дээш хөй чүүлдерни кылган. Чарыштың негелделерин ангы-ангы мергежилдиг ажылчыннарынга таарымчалыг болзун дээш профэвилел местком ону категория бүрүзүнге таарыштыр ажылдап кылган. Оон түңнелдерин өй-шаанда үндүрүп, моральдыг база материалдыг деткимчени тиилекчилерге доктаамал көргүзүп турарындан социалистиг чарыштың идиг бериишкини улуг болуп турар.

Келир ажыл-агый чылында Ак-Довурактың № 3 орук-септелге участогу Кызыл — Тээли, Кызыл-Мажалык — Тээли аразының оруктарының капитал септелгезин кылыр, септелге-механиктиг цехтиң тудуун доозар, ийи аал ишти чурттаар бажыңны ажыглалга киирер дээш өске-даа улуг ажылдарны кылыр турар. Амгы хүннерде участоктуң ажылчыннары бо ... чылдың чедиишкиннииг доозааш, чаа чылдың планын ... ажылдап турарлар.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ АРНЫ

1982 чыл, ноябрь № 11 (105)

Бир бөлүктүң ажылының дуржулгазындан

Дээштиг болзун дээш

Бистиң автосептелге заводунуң ниити каъдынче делгем чадалап үнүп келген кижи доран-на бүдүрүлгениң база ында хөй-нииити организацияларының ажыл-чорудулгазын көргүскен кеску агитациянын янзы-бүрү хевирлерин эскерип каар. Оларның бирээзи коллективте улусчу контроль бөлүүнүң тускай стендизи. Аңаа ой-өйде хайгыылчыларның үндүрген тускай хуудустарны, шүгүмчүлелдиг шоодуглары болгаш чуруктарны азып турар. Оон чанынга ажылчыннар бола чыглып келир болгаш олар ону сонуурган, ханы-биле деткип, санал-оналын солуткан турарлар.

Хайгыылчыларның ажыл-чорудулгазы калбак нептереңгей. Хөйге кеску болзун дээш бистиң контроль бөлүүнүң ону ынчаар тургусканы черле ажыктыг деп бодап турар бис. Ынча хайгыылчыларның сеңгүү чорутканы хыналдалары, мурнунда кылган хыналдага илерээн четпестерни чайладыр дээш кандыг хемчеглерни ап турары, ажыл-херекке четпестерни боддурган эштерниң тайылбырлары болгаш өске-даа материалдарны аңаа киирип турар бис. Оон ангыда заводта улусчу контроль бөлүүнүң составында 12 кижиниң даңзызын болгаш оларның кижи бүрүзүнүң доктаамал даалгаларын оон дораан-на көөр болур.

Бистиң бөлүк бодунуң ажылын партия организациязының удуртулгазы база дузазы-биле план ёзугаар чорудуп келген. Бүдүрүлге курлавырларын дилеп тып, чоп ажылдарының, ажылдың ажыктыын бедидериниң база продукцияның шынарын экижидериниң болгаш ажыл-агыйжы эвес чоруктарга, четпестерге эптеш чок демиселдиң чорудуун айтырыгларын контролёрлар кол кичээнгей ге ап келген. Оон ангыда заводтуң нарын болгаш хөй янзы адырларлыг ажыл-чорудулгазынга чамдыкта тавар-жы бергилээр бергедээшкиннерниң чылдагааннарын илередип, чамдын ажылдакчылар кылган частырыгларын боттары чоптуг-биле медерен билип, оларны чогуур өйүнде эдип алырынче сагыш салып турар бис. Хайгыылчылар хыналда бүрүзү ханы болгаш дээштиг болурун чедип алырын оралдажып турар.

Бистиң бөлүк чыл бүрүде-ле янзы-бүрү айтырыгларга хамаарыштыр 14—15 хыналданы организастап, оон түңнелдериниң хөй нуруузун бөлүктүң хуралдарынга сайгарып чугаалашкаш, четпестерни чайладырының хемчеглерин ап турар. Бо чылгы хыналдаларның дөртүвүн түңнелин контролёрларның ниити хуралынга сайгарып көрдүвүс, бир хыналданың түңнелиниң дугайында коллективте партия организациязының ажык хуралынга чидиг, шынныгы чугаа болган. Ынчаарга беш хыналданың түңнелдеринге холбаштыр завод директору чогуур хемчеглерни ап, тускай дужаалдарны үндүргүлээн.

Бо чылын автосептелге заводу багай эвес ажылдап, планнарны күүседип келген. Ол үре-түңнелдиг ажылга контролёрлар үлүг-хуузун киирген чугаажок. Хайгыылчыларның арасында К. П. Кукарин, В. Я. Чапчин ышкаш күш-ажылга мурнакчы үлегер-чижектиг, хөй-нииити ажылынга идепкейлиг болгаш принциптиг эштер бар. Коллективте олар ат-алдарлыг, бүгү-нииити хүндүткелди чедип алган эштер.

Бо чылдың июньда бүгү коллектив кежигүннериниң ниити хуралынга улусчу контроль бөлүүнүң ажылының дугайында отчёдувус берип, информастаан бис. Аңаа бистиң ажылывыста эки чүүлдерин болур-чогууру-биле үнелеп демдеглээш, сагыш салза чогуур айтырыгларны база айыткан. Ылангыя ниити ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының, технологтуг материалдыг хандырылга айтырыгларынче кичээнгейни күштелдирзе чогуур дээрзин эш-өөрлер чугаалап турган чүве. Ынчангаш хайгыылчы бүрүзүнүң идепкейин улам бедидип тургаш, ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хоойлуда оларга тывыскан эргелерин долузу-биле ажыглап, контрольдуң болгаш хыналдаларның дээштиин база үре-түңнелдиин улам бедидер хулаамгелиг бис.

А. ТОМИЛИН.
Тываның автосептелге заводунда улусчу контроль бөлүүнүң даргазы.

«Шынга» парлаттынган соонда

Бо чылдың сентябрь 27-де «Шын» солунунуң «Улусчу контроль арнынга» Кызылдың кедээ ажыл-агый техникумунуң дирекциязы сургуулдар чурттаар общежитие септедиринге мөге немей бижээн наряттар тургускаш, алыскак-чискек кижилерге күрүнениң хөй артык акшазын чарыгдаан дугайында «Дыдык таарлаа» деп эгелиг чуруктуг шүгүмчүлелди парлаан.

Дүүн ол дугайында айтырыгны республиканың Улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалашкан. Контролёрларның хыналдазында болгаш солунда шүгүмчүлелде айыткан четпестер бүрүн бадыткаттынган. Техникумнуң директору В. А. Колесников ол-ла улуг четпестерни дээш ооң мурнуу чарынында партия талазы-биле шыңгыы хемчег алдырганын барымдаалааш, комитет аңаа административ хемчег хулээтпээн, а директорнуң ажыл-агый талазы-биле оралакчызы А. В. Канаевти, кол бухгалтер Л. Г. Зубарёваны шыңгыы доңгуткан. Күрүнеге чедирген когаралдың чамдыызын эгидери-биле оларның шуптузунуң бир-бир айда шалыңның тырттарын комитет шиитпирлээн.

1937 чылдан бээр СЭКП кежигүнү Иван Онуфриевич Гиляс 80 хар ашсадаа, ам-даа хөй-нииити ажылынга идепкейлиг киришпишаан. Кызыл хоорайның улусчу контроль комитединиң штаттан дашкаар инспекторунга ол 11 чыл хире идепкейлиг ажылдаан. Ооң барык-ла 40 ажыг чылдарда кол бухгалтер болуп ажылдап чораан практиказы рейдилер, хыналдалар үезинде четпестерни ылаптыг илередиринге улуг дузалыг болуп турар.

ЧУРУНТА: И. О. Гиляс.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Тускай дыңнадыглар

КОМИТЕТТЕРДЕ

САРЫГ-СЕП

«Ленинчи орук» совхоз бо чылдың кыштагжаашкынынче багай белеткелдиг кирген. Октябрь ортан үезинде хыналда кылган үеге чедир септелге доозулбаан: малчыннар чурттаар бажыңнарның агар септелгези, печкалары кылдынмаан, чугайлаттынмаан болган. Кыры дуглаттынмаан, ханалары бузук хөй кажааларны безин барын илерээн.

Моон ап көөрге, совхозтуң удуртукчулары болгаш специалистери бо чугула ажыл-херекти багай органнизастап, харысаалга чок болганы илдең. Каа-Хемниң улусчу контроль комитеди бо айтырыгның дугайын чугаалашкаш, ажыл херекке харысаалга чок чоруу дээш совхозтуң кол зоотехниги М. В. Чистобеев биле прораб П. И. Чечеленкону комитет доңгуткан болгаш оларның бир айда шалыңның чамдызын тырттар деп шиитпирлээн.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Кызылдың кооперация садыы чондан кедээ ажыл-агый продуктуларын кииp садып ап, белеткээр планын күүсетпээн. Чондан артыкшылдыг продуктуларны садып белеткээр дугайында тайылбыр кылыр болгаш керээлер чарар ажыл чорутпунмаан, рекламаларны база чарлалдарны кылбаан. Продукт дужаакчыларынга херек бараанарны үндүр садарының системазы ажылдап кылдынмаан. Ону органнизастаарының орнунга, ындыг магазин бисте бар деп кооперация садыының баштаар чери мөге документилер отчётка киирген. Оон ангыда Кызылдың сайгарылга базазындан үндүр саткан 650 тонна комбикормну база тараа кудурууп, оон өртээ 20679 рубльди кооперация садыы план күүселдезинге мегелеп немей киир бижээн турган.

Кооперация садыының магазиннеринге кирген колбаса, яблоко, саржаг болгаш ховар конфеттер ышкаш аъш-чемнерни ажылдакчыларынга болгаш таныш-көрүш кижилеринге бүдүү садыглаар чоруктар удаа-дараа боон турган. Хоорайның улусчу контроль комитединиң хуралынга кооперация садыының директору О. Д. Бадаң-оолдуң тайылбырын алгаш, ол бүгү четпестерни дүрген чайладыр дээш чогуур хемчеглерни алырын оон негээн.

ТУРАН

Хайгыылчылар ында хлеб заводунга хыналда кылыптарга, склад эргелекчизи А. Д. Чыпый-оолдуң бот-отчёдундан 410 рубльдиң дадганы, 39 рубльдиң чиигири арта берген, 850 кг далган ажыглаттынган кылдыр акт тургусканы база илерээн. Артыкшылдың чыдлагааны быжырган булка-хлеб бүрүзүнге-ле 50-ден 190 грамм хире далганны чедир бербейн турганында болган.

Хайгыылчыларның хыналдазының түңнелин Бии-Хемниң улусчу контроль комитеди чугаалашкаш, ажылга улуг четпестерни боддурганы дээш завод директору В. И. Мельченкону доңгуткан, технолог Т. Т. Кочеткованы шыңгыы доңгуткан, А. Д. Чыпый-оолдуң хереэн чогуур органнарже шилчиткен.

МУГУР-АКСЫ

Хайгыылчыларның хыналдазындан алырга, районнуң бүдүрүлге, албан организация база эмнелге, школа коллективтери, совхозтар бо кышкы херелээр хөмүр-даштың чүгле 70 хуузун соортуп алган. Оларда ам бар хөмүр-даш чаа чыл эгезинге чедир одаарынга безин чедишпес, а районнуң одалга черинде чүгле 325 тонна хөмүр-даш курлавыры бар. А школада, эмнелгеде ооң курлавыры чүгле 30—40 тонна хире. Совхозтарда байдал база-ла шоолуг эвес.

Бо дугайында айтырыгны Мөңгүн-Тайганың улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалашкаш, районну одалга-биле хандырар чериниң эргелекчизи В. К. Иргиттиң тайылбырын дыңнааш, айыттынган четпестерни чайладыр дээш, шалыпкын хемчеглерни алыр деп оон аазаашкынын кичээнгейге алган. Хөмүр-даш соортур, ооң курлавырларын тургузар талазы-биле дүрген хемчеглерни алырын комитет совхозтар директорларындан негээн.

Хайгыылчыларның бот-өөредилге семинары

БИРГИ КИЧЭЭЛ: Контрольдуң ленинчи принциптери. СЭКП — улусчу контрольдуң удуртукчузу

В. И. Ленин социалистиг ниитилелге улус массазының контролюн чорударын эң-не чугула деп санап чораан болгаш ооң принциптерин ажылдап кылган. Ол ленинчи принциптерни амыдыралга боттандырбышаан, СЭКП контрольдуң арга-методтарын сагырангажыдып, ону улам хөгжүдүп, байыдып келген. Күүселдениң контролюн болгаш хыналдазын партияның съездилеринге, СЭКП ТК-ның Пленумнарынга, Политбюронуң хуралдарынга, күрүне эрге-чагыргазының дээди органнарынга чугаалажып, тодаргай сорулгаларны айтып келген.

Партия болгаш совет органнар контрольду болгаш күүселдениң хыналдазын шын чоруткаш, экономиканың, эргелеп башкарылганың болгаш хандырылганың бүгү адырларынга ажыл-херекти экижидеринге идиглиг берип турар. Бо ажылга улусчу контроль комитеттериниң болгаш бөлүктериниң ужур-дузазы улуг. Партия комитеттериниң, эге организацияларының болгаш улус депутаттарының Советтериниң удуртулгазы-биле ажылдааш олар контрольдуң эң массалыг органнары болуп турар. Комитеттерни күрүне эрге-чагыргазының органнары тургузар, бөлүктерни болгаш постуларны күш-ажылчы коллективтер боттары тургузар болгаш оларның мурнуундан, оларның даалгазы-биле ажылдап турарлар. Контрольду ынчаар тургузарын ССРЭ-ниң чаа Конституциязында, ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хоойлуда айыткан. Ол улуг документилерде улусчу контроль органнарының ролюн болгаш сорулгаларын тодарадып, оларның эргелерин магадылаап, ажылының кол угланыышкыннарын айыткан.

Улусчу контрольду күштелдирер дугайында ындыг сагыш салыышкын ниитилелдиң бүгү ажыл-херээн башкарарынга ажылчы чоннарның улам өзүп турар ролюнуң дугайында ленинчи идеяларга дүүштүр тургустунган.

Социалистиг күрүнеге учет болгаш контроль күш-ажылдың хемчээлинге-даа, продуктуларның хуваалдазынга-даа — чер болганга бүгү-ниитиниң болгаш хөй талалыг болур ужурлуг дээрзин В. И. Ленин өөредип чораан. Ындыг контрольду чүгле «миллион-миллион ажылчыннар болгаш тараачыннар эки тура-биле, шалыпкын, революсчу энтузиазмы чоруу-биле деткээн болгаш боттандырган турда хандырып болур.

Контрольдуң ленинчи принциптериниң алыс утказы чүдел? Ол дээрге хамыктың мурнунда контрольга партийжи удуртулга, ооң массалыы, бүгү улустуу, бүгү талалыы, доктаамал болуру база ылап шынныы, хөйге билдингири, дээштии, үре-түңнелдии-дир.

Контрольга партийжи удуртулга ооң ажылының бедик деңнелдиг болуруң, дайынчы арга-шинээлиг, салдынган сорулгаларны чедип алырынга кызымаккай болуруң хандырып турар. Партия органнарының удуртулгазы комитеттериниң, бөлүктериниң болгаш постуларның ажылынга шын угланыышкынны берип, сонгаарладып болбас ажыл-херектерин болгаш сорулгаларын шиитпирлээрин эртемге үндезилеп чорударынга оларны өөредип турар. Партия организациялары улусчу контроль органнарынга ажылдаары-биле ол ажылга бердинген, эки белеткелдиг коммунистерни чорудуп турар. Олар улусчу контроль органнарының кол өзээ. Улусчу контроль активиниң өөредилгезин организастаарынга партия органнарының хүн бүрүде дузазы бөлүктериниң, постуларның ажылынга улуг ужур-дузалыг. Бистиң республикада улусчу контроль бөлүктериниң даргаларының хөй кезии парткомнарның, партбюроларның кежигүннери, партия организацияларының секретарьларының оралакчылары.

Контрольдуң күжү — ооң ындыг шынары ооң дээштиин хандырып, контроль, хыналдаларны чоннуң мурнундан, оларның даалгазы-биле боттандырарын хандырып турар.

Социализм үезинде контрольду «бүгү чурттакчы чон шупту» боттандырар ужурлуг. Ол ленинчи бодалдар «Улусчу контроль» деп сөсте сиңниккен. Совет хамаатының кижи бүрүзү күрүне органнарының болгаш организацияларының ажыл-чорудулгазын контрольдаарынга киржир эргелиинин дугайында ленинчи айтыышкынны ССРЭ Конституциязында киирген таварыга эвес. Контрольдуң ындыг характери — социализмниң онзагай чаалаң алыышкыны-дыр. Амгы үеде бистиң чурттувуста бөлүктерде болгаш постуларда 10 миллион ажыг улусчу контролёрлар сонгуткан, оларның 4,7 миллиону ажылчыннар, 1,5 миллиону колхозчулар, 3,5 миллиону специалистер болгаш албан-хаакчылар.

Комитеттер боттарының составының, ажылының арга-методунуң талазы-биле база ёзулуг массалыг, улусчу органнар болуп турар. Бодунуң штады улуг эвес-даа болза, олар калбак активке даянгаш ажылдап, штаттан дашкаар килдистерни, доктаамал болгаш түр комиссияларны, ажылчы чоннарның хомудалдарының болгаш санал-оналдарының бюрозун тургузуп алгаш ажылдап турар. Комитеттерниң активиниң бүгү ажыл-чорудулгазын хөй-ниитичи эгелээшкин-биле чорудар. Комитеттер, бөлүктер болгаш постулар ажылын Советтерниң доктаамал комиссиялары, профэвилел организацияларының комиссиялары, комсомолчу прожекторжулар-биле кады чорудуп, оларның ажыл-чорудулгазының салдары улам өзүп турар.

Бистиң республикада улусчу контроль органнарының ажылында кичээнгей салза чогуур чүүлдер хөй. Чамдык бөлүктерниң кежигүннеринде хыналдаларга киржиишкин [illegible] рар кижилер чок эвес. Чылдың чамыс хыналдалар чордуп, ол айтырыгларже [illegible] база бар.

Ындыг четпестерни чайладыр дээш комитеттер чер-черде бөлүктерниң ажылын чогуур деңнелге тургузуп, оларның-биле доктаамал харылзаалыг ажылдаары, хүн бүрүнүң дузазын чедирери чугула. Бөлүктерниң ажылын планнаарда контролёр бүрүзүнге тодаргай даалгаларны бээр болгаш рейд, хыналда бүрүзүнге олар киришкен турарын чедип алыр.

Кайда-ла ажылга коллегиалдыг чорукту сагып турар болдур, ында улусчу контролёрларның ажылы идепкейлиг, үре-түңнелдиг болуп турар. Бөлүктерниң ниити хуралдарын, бюро хуралдарын доктаамал эрттирип, санал оналдарны бир деминг ажылдап кылып, илерээн четпестерни чайладырынче угланган сүмелерни коллективтиң мурнунга тургузуп турары чугула.

Улусчу контролерларның идепкейин бедидер дээш оларның кижи бүрүзү-биле тус-туста ажылды чорудуп, даалгаларны берип, негелдени шыңгыы тургузар. Бөлүктерниң хуралдарынга, бюро хуралдарынга, ажылчы чоннар коллективтериниң мурнунга улусчу контролёрларның отчёттарын дыңнаары ажылга улуг идигни бээр.

Күүселдениң хыналдазынга ажылчы чоннарның массалыг киржилгези оларны күрүнениң ажыл-херээн эргелеп башкарарынче хаара тудар талазы-биле оларны чурттуң ээлери болур күзел-чүткүлге кижизидериниң, партияның салган сорулгаларынга дүүштүр бот-идепкейлиг ажылдаарынга кижизидеринге дээштиг чепсек болуп турар.

КҮҮСЕЛДЕ ХЫНАЛДАЗЫ

Күрүне пенсиязын тывыырда ажылчыннарның шалың төлевиринге холбаштыр Улуг-Хем районнуң чамдык совхозтарының бухгалтерия аппаратының ажылдакчылары шын эвес шынзылгалар берип, чамдык кижилерниң пенсиязын кайы хамаан чок ужаттырып турган фактыларны бо чылдың июньда Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалашкаш, ону дарый эдерин шыңгыы негээн.

Ооң күүселдезин катап хынаарга, «Ак-Туруг», «Найырал», «Улуг-Хая» совхозтарда пенсионерлерге дүрүм чокка күрүне пенсиязындан ажыр төлеттинген пенсия акшазын бюджетче катап бүрүн эгиттирген. Чаа тывыскан 859 пенсия херээн немей хынаан. Бо айтырыгның талазы-биле районнуң кедээ ажыл-агый эргелелиниң бухгалтериязынга чөвүлел хуралы эрттирген. Пенсиялаар кижилерниң мурнунда ап турган шалыңының дугайында шынзылгаларны совхозтарның бухгалтерия аппаразы чогуур өйүнде, шын кылып турар апарган.

Х. АЛЕКСАНДРОВ.

СУГДА БАЛЫК-ЛА

Фельетон орнунга

Кажар, овуузунуг кижилерге чамдыкта орук-даа делгем, олча-ажык-даа оваалаңы бергилээр. Ындыглар кандыг-бир организацияның, ажыл-агыйның кассазындан акша-төгерикти ушта тыртып алыр дээш, сыртыкчышкы тыылаашкынны сала тырткаш, овуузунуг хөделиин-ле эгелээрлер. Ооң соонда поганн, кызыл, еле-кек рубльдер, тудунган балыктар дег, оовмеон оваалапыр-ла каар.

Ындыглар кижиниң бодавааң чүвезин бодай тыртып алыр боллурлар ийин. Маңаа чирер чугааның кол маадыры «Тес-Хем» совхозтуң Үстүү-Шынаа салбырының эргелекчизи чораан, а ооң соонда ол ажыл-агыйның Кызыл хоорайга сонаа болгаш бүрүн эргелиг төлээзи болуп турган Маадыр-оол Дагбаевич Сонам чүве бо.

Бир катап ол совхоз директору Паксыл-оол Ооржакка келгеш: — Мен-даа кайысы- [illegible]

материалдарындан болгаш өске-даа чүүлдерден кызамдавас болдур ийин — дээн.

Директор элээн бодангаш:

— Наныслалга бистиң тускай төлээлекчивис болуксап турар ышкажыл чүл? А чурттаар өргээ, ажылдаар орансава чок канчаар силер?

Маадыр-оол Дагбаевич директорже улам чоокшулады олуруптуп: — Оо, ында чүү боор ийик, бажыңны боле садып алыр мен. Харын бо мээң ажылдап каан нарядым бар чүве ийин ооң акшазын дүрген төледип берип көрүңер — дээш, шала овуузунуг хүлүмзүрүп каан. Совхозтуң кол экономизи Ончуммаа Ооржак биле кол бухгалтер Кызыл-Уруг Сүлдүмүү база ынчаар ол болуунуң аайынга киирип апкан.

Эргелекчиниң эргим дылы ол-ла хевээр бүткен. Хүлээп алыышкынче киреринин бүдүүзүнде ол бодунга боду нарияты бар-ла шаа-биле доллу [illegible]

нери чүгле дөрт кижи чангыс ажылдаан шак чокка кылган кылдыр айтып каан. Ынчангаш Маадыр Сонам, Роман Сонам, Моңгуш Тоорук, Клара Дүшпүн олар кижи бүрүзүнге 1176—1176 рубльди санадып алганнар. Ол акша-хереңги Кызылга ооң бажын садып алырынга чедер болгаш хырын-даа артар хире болган. Артыкшылдыг акша чогуп-на ынчаар токтуп келген чүвелер. Соолунде ону совхоз директору тайылбыр бижиир ажыл-агыйның акша-хереңгизин кылдыр киирерин оралдашкан. А херек кырында ордуэргээ Сонамның бодунуу болу берген.

Ооң соонда Сонам байысылаа Кызылга чурттаар бажың биле хандыртынып, кандыпаа бараан-сараанны, эдилел херекселди хандырылга органнизацияларындан [illegible] алыр «оңза болгаш бүрүн эргелиг төлээ болу берген». Ам чүү боор ийик, совхозка нор- [illegible]

ның чамдык үелерде «чоорлаар» аас-кежик ол-ла төлээге онаашкандан бээр алдан үе эрткен.

Ол хереде-ле ооң ап турган шалыңын хынап көөрге, мырыңай элдептиг. Чамдык санарны маңаа көрээл. 1981 чылдың сентябрьдан эгелээш 1982 чылдың мартка чедир алган шалыңы чамдык айларда мындыг болган: сентябрьда 150 рубль, октябрьда 340, ноябрьда 60, а декабрьда 1176 рубль, а бо чылдың январьдан мартка чедир ай санында-ла 150-ден 180 чедир рубль шалыңны ап келген.

Ол чүге ындыг болганыл? Бо дугайында совхозтуң бухгалтерия аппаратының ажылдакчыларының харыызы дорт болгаш чаңгыс: — Наряд ёзугаар төлеп турганывыс ол — деп тыртып каарлар. Ону тыңнааш дораан-на элдепсинип бээр силер. Эрткен чылдың декабрьда ол наряд ёзугаар 1178 рубль шалыңны алган дыр. Чүнүң ужурунда [illegible]

чурттап орар өргээзи Кызылдың Каа-Хем талазында Солнечная кудумчузунда 45 дугаар бажың. Ооң өртек үнези, хөлезини кандыг-даа балансыда, учётта кирбээн, «Чезхолазы кеструң», хамык чүве кенгирен дүжер деп баар орта, кажар овуузунуг Сонам чүү боор, бодунуң ээли чажыдары-биле өске бир органнизацияже шилчип алган чүведир.

Элдептиг боор чүве-дир ийин. Маадыр-оол Дагбаевичиниң хөделиишкиннерин бир-бир сактырга, бурят чогаалчы Цырен Шагжинниң «Кажар Будамшуунда», моол чогаалчы Чойжилжингийн Ойдовтуң «Чедер мечечиизиндее кол маадырларны оттүнгенинг-даа, а ынчалзажок олар дээрге чоннуң таламында хөделип турарлар-ла болган. А Маадыр-оол Сонамның овуузуннары ындыг эвес. Сугга чурттап, суга чаннаан балык дег Маадыр-оол Дагбаевичиниң чогуун кижинга чедир өзег [illegible]

В. ИРГИТ.

[illegible] сагыжынга кирип келген. Ынчангаш ону кылырын ол ак сеткилдиг эвес, хөй акша сүрүп ажылдаар кижилер-биле дугуруушкан.

Удаваанда олар ажылын дооскаш, өрээлди шимеп, каастааны дээш 4080 рубльге наряд тургускаш, директорнуң мурнунга салып каан. Ынча акшаны кайыын алырыл?

— Ажырбас, канчап-чоон-даа болза, чыл ажа-ла бергей бис — деп бодаан директорнуң бажынга төрүттүнүп келген. Заводтуң агар септелгезин кылырынга көрдүнген беш муң рубльдиң 4080-ин ол-ла алыскак-чискек чурукчуларга төлеп бээр кылдыр чепшээрелди ол бижий тыртып берген.

Акша-хереңгини ынчаар чарыгдааны багай уржукка чедирген: заводтуң хлеб быжы- [illegible]

Чадаанның хлеб заводунуң директору [illegible]

С. САРААЛ-ООЛ.

ТАЙБЫҢНЫҢ, НАЙЫРАЛДЫҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чаа эртken сессиязы 1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планын көргеш, хүлээп алган, келир чылга бистиң чуртувустуң Күрүне бюджедин бадылаан. Болуун бүгү программалары тайбың чогаадыкчы тургузуушкунче, совет кижилерниң амыдыралының деңнелин улам шыңгырладыр углаттынган. Совет Эвилел бүгү делегейге дайын-дагын бадыткап чугаалап турар. Ол дээрге империалистиг пропагандазының чүлчүрүн турары дарыыр, Чоон-даа чүктерге улуг хандыг-даа «совет шериг кыжанылышкынының» чогуну эки бүзүредилгелерниң бирээзи-дир. Бо дээрге бистиң даштыкы политиктиг углаышкынывыс — тайбынче, бүгү күрүнелер-биле калы ажылдажылгаже чайгылыш чок угланыышкын болуп турарының эң эки бүзүредилгелериниң бирээзи-дир. Совет партия болгаш күрүне удуртулгазы бистер мышан шак-ла ындыг чуткулдерин илергейлээр бүгү-ле чазактар болгаш политиктиг күштер-биле тайбынның шугуунда чугаалажырынга белен. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын бистерниң-биле калы даштыкы бистиң өннүктеривистиң байырлап турары бистерниң шинтүвүскә, совет кижилерге, өөрүнчүг-дүр деп, Б. Н. Пономарев түңнелинде чугаалаан. Найыралга бистиң чоннувус кезээде быжыг болгаш идегелдиг найырал-биле харыылап келген. Улуг Ленинниң интернационалдыг чагыгларынга шынчы совет кижилер тайбынның болгаш социал дээшилгениң шугуунда бүгү улустарның аңы-дүмаа калы ажылдажылгазынче эппар чылар деңнигин өрүктап моон соңгаар-даа сыгый каттыжар болгаш чайгылыш чок баар.

«ССРЭ-ниң тургустунганы болгаш улустар аразынга найырал, бүгү-ниити тайбың дээш, термоядролуг дайынның кыжанылынга удур, чепсеглениишкинниң дужурер дээш даштыкы хөй-ниитиниң шимчээшкинниң хөгжүдеринге ССРЭ-ниң ролю» деп илеткелди Найыралдың совет ниитилелдер эвилелиниң президиумунуң даргазы З. М. Круглова кылган.

Эртken алдан чылдар Совет Эвилелиниң, совет республикаларның бүрүзүнүң социал экономиктиг шапкын хөгжүлдези-биле демдеглеттингенин чүве чугаалаанар айтып турган. ССРЭ-ниң улустарының революстуг чаартыкчы ажыл-чорудулгазының түңнели сайзыраңгай социалистиг ниитилелди тургузганы болган.

СЭКП-ниң XXVI съездиниң шииткирлери күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерже, тайбың болгаш деңшилге херээ дээш демиселче Совет Эвилелиниң ажылчы чоннарын сорук кирип турарын онзалап демдеглээн. Болуунуң кижүүге бүзүреңдиг болгаш улуг сорук кирилишкинниң совет улус коммунистиг тургузуушкунунуң оруу-биле бар чоруур.

«Дайын айыылынга улуг, тайбың дээш, күрүнелер аразынга дужуккуурлуг чорукту чавырылдырары болгаш бүгү талалыг калы ажылдажылга дээш улустарның демиселинге база «Улустар аразынга найырал болгаш калы ажылдажылга дээш шииткээшкинниң национал социалга, социал дээшилге болгаш социализм дээш, политиктиг болгаш экономиктиг хамаарышпас чорукту чедип алыры дээш, деп эргелиг калы ажылдажылганың дээш демиселге ролю» деп комиссияларның ажылынга совет болгаш даштыкы хөй-ниитиниң төләэлекчилери киришкен.

• • •

Совет Эвилели-биле найыралдың даштыкы ниитилелдериниң болгаш совет хөй-ниитиниң төләэлекчилериниң ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаадып ужуражыышкынынга делегейниң бүрүк 90 чурттарындан хөй-ниитичи кеску ажылдакчылар, делегейниң чамдык организацияларының төләэлекчилери киржип, хөй националдыг Совет күрүнениң чедиишкиннерин боттарының чурттарының хөй-ниитизинге таныштырар талазы-биле ажылдың дуржулгазын солушкан. Тайбың дээш, ядро дайынның айыылын чайлаар, улустар аразында дүшкүүрелдиг чорукту чавырылдырар дээш демиселге хөй-ниитиниң киржилгезиниң дыка хөй айтырыгларын олар чугаалашкан.

Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның хөй национал дыг баштайгы күрүнезин тургусканы национал айтырыгны шииткирлээрниң үлегер-чижээ болган. Кубаның Компартиязының ТК-зының кежигүнү, Кубаның улустарының найыралының институдунуң президентизи Р. Родригес Крус, Палестин-совет найырал ниитилелиниң күүскомунуң кежигүнү Саккар Абу Наззар, БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Болгар-совет найыралдың Бүгү-улустуң комитединиң даргазы Цундулут Ц. Драгойчева, Великобританияның ССРЭ-биле культура харылзааларының ниитилелиниң күүскомунуң кежигүнү чогаалчы Дж. Олдридж, «ГФР—ССРЭ» ниитилелдер федерациязының оралакчы президентизи Г. Вебер, Даштыкы чурттарның улустары-биле найыралдыг болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының ангола лигазының даргазы Домингуш Коэлью да Круш, өске-даа чурттарның хөй-нити организацияларының төләэлекчилери хөй национал дыг Совет күрүнениң тургустунганының ужур-дузазын чугаалаан.

Ужуражыышкынның киржикчилери СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге байырлыг чагааны чорутkan. Совет Эвилелиниң тайбынга чаак даштыкы политиказынга, 80 чылдарның Тайбың программазынга ол чагаада бедик үнелээшкинни берген. Улустар аразынга найырал дээш, Совет Эвилели-биле найырал дээш бүгү делегейде шимчээшкин — дайынга удур бүгү делегейге тайбың дээш [illegible] кезээ-дир дээрзин ол чагаада онзалап демдеглээн.

База бир өске документиде — Совет Эвилели-биле найырал болгаш культура харылзааларының ниитилелдеринге, институттарынга, таныжылышкыннарынга, Совет Эвилелиниң даштыкыда өннүктеринге кыйгырыгда — ССРЭ бүгү делегейниң мурнунга деп эргелиг республикаларның найыралдыг болгаш бузулбас эвилели болуп турарын онзалап демдеглээн. Боочепсектиг эндере бүзүреңдиг удур, ядролуг халапты болдурбас дээш, тайбың дээш демиселди күштелдирериниң чаагай тура-сорукун бүгү кижилерни ужуражыышкынның киржикчилери кыйгырган.

Шуулганның хемчеглеринге киришкен даштыкы киржикчилерниң совет хөй-ниити төләэлекчилери-биле ужуражыышкыннары болган. Москваның бүдүрүлгелеринге болгаш албан черлеринге найыралдың митингилери, хуралдары болгаш кежээлери болган.

(СЭТА)

Аңныыр дүрүмүн сагыыр

Бойдус кижи төрелгетенниң чуртталгазында улуг ажыктыг рольду ойнап турарын кижи бүрүзү кончуг эки билир. Ынчангаш ону камгалап, хайгааралары болгаш чон ажыглаарының дугайында мынаа база катап тайылбырлаары артык.

Ындыг турбуже, ону кончуг эки биле тура-ла, тотчеглекчи чорукту болгаш аңныыр дүрүмүн үрээр, ону шын сагып барымдаалавас чоруктар ам-даа эвээш эвес.

1982 чылдың эртken айларының дургузунда бойдус камгалап, хайгаараар организацияларының ажылдакчылары тотчеглекчи болгаш аңныыр дүрүмүн үрээн 230 чоруктарны соңгалап илереткеннер. Бойдус камгалалының талазы-биле үре-түңнелдиг ажылдарны кылып, боттарының хүлээлгелерин бедик деңнелде чорудуп турарлар хөй. Чижээ, Каа-Хем районнуң охотоведи И. К. Иванов — 26, Таңды районнуң К. Ф. Кауров — 17, Кызыл районнуң В. С. Новиков — 22, Таңдының участок охотоведи П. И. Остроухов — 19 чүрүм үрээшкиннерин илереткен. Олар чылдың-на боттарының хуллээлгелерин ак сеткилдиг күүседип, чон ортузунга агитас-массалыг ажылдарны, бойдус камгалалының дугайында хөй-хөй беседа, лекцияны чорудуп турарлар.

Бойдусту болгаш оон байлаан камгалап, хайгаараары улуг харысалгалыг ажыл турбуже, чамдык районнарда ону кошкак деңнелде чорудуп турарын айтыр херек. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Мөңгүн-Тайга районнарының охотоведтери ажылын эки чорутпайн келген. Аңныыр дүрүмүн үреп турарларны илередир, хемчег алыр ажылдар ында ховар. Бойдустуң байлаан камгалаар дугайында лекция, беседаны эвээш чорудуп турарлар.

Аңныыр дүрүмүн сагывас, оор болгаш тотчеглекчи бойбиле аңнаар кижилер бар. Чижээ, Алексей Романович Аткиин аңныыр сезону четпээнде улуг үнелиг кештиг киштер өлүргеш, 560 рубльге торгаткан.

Юрий Алексеевич Вшивков 7 киштн туткаш, күрүнеге дужаавайн садар деп чорааш туттурган, 1375 рубль-биле торгаткаш, үш чылда аңнаар эргезин казыткан. Алдын-оол Седенович Монгуш биле Болчум Ховалыгович Мундукай дузак-биле улуг аңнар даялааш, 395-395 рубль түңну төлээр ужурга таварышканнар.

Элик, хүлбүс аңнаары хоруглуг деп солунга, радиога, телевидениеге чарлаттынган турда-ла, Валерий Иванович Кочкин, Сергей Карпович Севирин, Чигжит-оол Эдер-оолович Монгуш олар бир бир эликтер өлүргеш, кижи бүрүзү 150-150 рубльын когарал кылганы дээш, төлээннер. Бо дээрге күрүнениң аңныыр фондуузунга улуг когарал чедирген улустар болуп турар. А бир эвес 129 кижи шупту аң боолап азы үнелиг кештер садып-саарып турган болза, чеже акшаның когаралын чедирип болур-дур.

Эртken бирги чартык чылдың түңнели-биле алырга республика девискээринге тотчеглекчилер күрүнениң аңныыр фондузунга чүгле янзы бүрү аң, куш өлүргени дээш 6790, аңныыр дүрүмү үрээни дээш 5200, хуравттыган янзы-бүрү (аң эъди, үнелиг кештер) продукция дээш 1300 рубльдиң когаралдарын чедиргеннер.

А. САНЧАТ,

республиканың аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелелиниң охотоведи.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ КИЖИЛЕРНИҢ ААС-КЕЖИИ

Совет кижи дугайында, бүгү-ниити тайбыңны камгалап алыр болгаш быжыглаар дугайында сагыш салышкынның — СЭКП-ниң программа болур эң чугула чүүлү, оон бүгү ажыл-чорудулгазының дээди утказы болуп келген болгаш болур-даа — бөгүн делегей парлалгазының Москвадан парлап турар корреспонденцияларының кол-ла утказы шак ындыг. Сыныш дивес ол ленинчи шугумну уламчылаары СЭКП ТК-ның Пленумунуң түңнелдери-биле, анаа эш Ю. В. Андроповтуң чугаазы-биле, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының шииткирлери-биле бадыткаттынган деп, даштыкы солуннарның, радионуң болгаш телевидениениң тайылбырларында онзалап демдеглеп турар.

Ол-ла бүгү чүүлдерни делегейниң хөй-ниитиже улус ажыл-агыйының ажыктыы бедилер дээш улам ыңайгы демиселдиң делгереңгей программазы, боо-чепсек чок делегей — социализмниң идеалы дээрзиниң чаа бүзүредилгези кылдыр көрүп турар.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң шииткирлери ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырынче, бүгү-ниити тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш улам ыңайгы демиселче партияны, бүгү совет улусту мобилизастап турар-дыр деп. Болгарияның «Работническо дело» солуну бижээн. Партия Төп Комитединиң Пленуму болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы ССРЭ-ниң тургустунганының бээр 60 чыл оюнга белеткел-биле холбаштыр политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүнүң байдалынга эртken. Совет Эвилели бүгү делегейниң мурнунга деп эргелиг республикаларның найыралчы өг-бүлези, улустарның бузулбас социал-политиктиг болгаш идейлиг чаңгыс эвиниң ниитилели кылдыр бистиниң турар.

«Экономиктиг хөгжүлдениң сорулгаларын шииткирлээрин чайгылыш чок көөр чорук» («Руде право»), «Доктаамал турушкут тайбыңны хандырары — ССРЭ-ниң политиказының өскерлиш чок сорулгазы» («Млада фронта»), «Ленинчи норма-чижектерге шынчы чорук» («Праце») — Чехословакияның солуннары Москвадан алдынган материалдарын шак-ла мындыг эгелерниң адаанга парлаан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының Пленумга чугаазында совет экономиканың амгы үедеги байдалынга бүгү талалыг анализ бердинген, улус ажыл-агыйының мурнунда, ылаңгыя бүдүрүлгениң интенсификастаарын дүргедедириниң болгаш ажыктыың бедидериниң, капитал тудугну дыка экижидериниң, камгалга чурумун күштелдирериниң херээнде турар чугула сорулгалар тодаргайлаттынган. Боттарының партиязы долгандыр сырый каттышкан совет ажылчы чоннар СЭКП ТК-ның Пленумунуң шииткирлерин, Ю. В. Андроповтуң чугаазын коммунистиг келир үени тургузарының өндүр улуг программазы кылдыр көрүп турар деп, Братиславаның «Правда» солуну бижээн.

Чаңгыс чүгле лозуңнар-биле ажыл-херекти бурунгаарладып болбас дээрзин СЭКП ТК-ның Пленумунга медеглээн деп, Венгрияның «Непсабадшаг» солуну демдеглээн. Хүн чурумунда турар демчеглерниң аразынга бүдүрүлгелерниң болгаш колхозтарның бот-тускайлан ажылдаар аргазын калбартырының дугайында айтырыгларны шииткирлээри, ол ышкаш экономиктиг болгаш организастыг байдалды тургузары айыттынган. Ындыг байдалдарны тургузуптарга баган ажылдааны, ажыл-ишчи эвес, харысалга чок болур чорук материалдыг мактал-шаңналга, албан-дужаал байдалынга, ажылдакчыларның моральдыг ат-алдарынга шуут чайлаш чок салдарын чедирер ужурлуг дээрзин Пленумга демдеглээн деп, ол солун айыткан.

Эң шыңгыы шыгалдаларның байдалында бооп куш-күш үнер дээр, алыс чедиишкинниң үлегери социалистиг ден каттыжылгазының чаңгыс эвэ болгаш оон омажытылышкыны кылдыр Совет Эвилели көрүп турар деп, Кубаның «Гранма» солуну бижээн. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының Пленумга онзалап демдеглээнин бүгү ол ажыл-агыйының... [illegible]

чурттарының эш хуузунда калы ажылдажылгазы болгаш социалистиг дузалажылгазы ханы болгаш улам ажыктыг болу берген турарынче чыткул салып турар.

СЭКП болгаш Совет күрүне социалистиг бүгү чурттар-биле харылзааларны хөгжүдерин болгаш экижидерин күзеп турар деп, Вьетнамның «Нян зан» солуну айыткан. СЭКП ТК-ның Пленумунга онзалап демдеглээни ышкаш, кайы-даа таланың чаагай сеткилдиг тура-соруу, бот-боттарының дүрүм езугаар эрге-ажыктарын хүндүлээжири, социализмниң нити эрге-ажыктарының дугайында нити сагыш салышкыны янзы-бүрү чылдагааннар-биле чогуур бүзүрежилге болгаш дузалажылга ам-даа чедип алдынгалак ындыг чүүлдерни шын шииткирлээринге дузалаар ужурлуг.

Синьхуа агентилеи Москвадан дыңнадыг дамчыткан, ында чугаалааны болза: «Совет-кыдат харылзааларга хамаарыштыр чүве чугаалап тура, Ю. В. Андропов Ташкентиге болгаш Бакуга болуунуң чугаазынга Л. И. Брежневтиң илергейлээн идеяларының дугайын чугаалаан». Оон медеглээни: «Кыдат талапын бот түр үнелээшкини бүрүзүн улуг кичээнгей-биле көрүп турар бис». Дыңнадыгда ол ышкаш оон ыңай демдеглээни: «СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының онзалап демдеглээни ёзугаар алырга, совет даштыкы политика партияның съездилериниң шииткирлери-биле тодаргайлаттынганы ышкаш шак-ла ындыг болуп келген болгаш ыңай дыр артар-даа».

Сирияның «Сана» агентилеи, Индияның «Таймсоф Индиа», барыын-герман «Генераль анцайгер», «Таймс», АКШ-тың «Вашингтон пост», Кипрниң «Хараги» болгаш делегейниң өске-даа чурттарының солуннары СЭКП ТК-ның Пленуму болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының түңнелдериниң дугайында Москвадан корреспонденцияларын боттарының арыннарынга парлап турар.

(СЭТА).

ЛОНДОН. «Кижилерге дайын эвес, а тайбың херек!», «Америк ракеталарны үлүткаар!» деп лозуңнарның адаа-биле хөй муң кижи киришкичилиг чыскаал Англияның найысылалынга болган. Тайбың дээш массалыг ап чыскаалга Лондонның өгон муң чурттакчылары, чурттуң өске-даа хоорайларының хөй-ниити организацияларының төләэлекчилери киришкен.

ЧУРУКТА: дайынга удур чыскаалдың үезинде.

А. ЕВСТИГНЕЕВТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга үр чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргенниң демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң омунундан шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Наталья Селиверстовна Арчумаева — республиканың бурунгаардырылга складының эргелекчизи.

Пелагея Спиридоновна Беспалова — Сельхозтехкурномнуң баазазының техажылчызы.

Миладора Аникеевна Буянова — «Водоканал» эргелелдиң суг насозу станциязының машинизи.

Павел Петрович Гавриленко — Респотребсоюзтуң септелге-тудуг участогунуң таныкчызы.

Валентина Александровна Глебова — № 11 ортумак школаның башкызы.

Галина Томмитовна Доваадор — Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң кадр килдизиниң инспектору.

Полина Васильевна Елизарова — Кодээ ажыл-агый министерствозунуң кадрларның билиин бедидер талазы-биле школаның директору.

Александр Васильевич Илларионов — хоорайның ИХК-ның таныыл черинин контролеру.

Надежда Яковлевна Килякеева — хоорайның ИХК-ның мал таныыл черинин контролеру.

Максим Степанович Киселёв — Кызылдың туйбу заводунуң ажылчыны.

Галина Иосифовна Клейменык — «Тыва суг тудуг» трестиң экономика лабораториязының улуг инженери.

Александр Иванович Кочетков — Кызылдың туйбу заводунуң ажылчыны.

Борис Шомбулович Лама — Тыва АССР-ниң прокуратуразының сан-хоо-ажыл-агый кезээниң начальниги.

Ольчук Иолецевич Маады — «Тыва септелге тудуг» трестиң септелге-тудуг эргелелиниң бызанчы-бетонщиги.

Надежда Семёновна Матвеева — «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялары заводунуң улуг бухгалтери.

Павел Алексеевич Медведев — республиканың хамаатылы камгалалдың тускайжыткан штабының ажылчыны.

Прасковья Дмитриевна Муратова — Кызылдың «Тудуг кезектери» комбинадының маляры.

Зинаида Алексеевна Нанзат-оол — республиканың уруглар эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Тамара Семёновна Панфилова — № 11 школаның башкызы.

Васса Филосовна Попеляева — пассажирлер аргыштырар автобүдүрүлгениң техажылчыны.

Ирина Деомидовна Сайгутина — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң херектер эргелелиниң протокол кезээниң эргелекчизи.

Анастасия Антоновна Сайкова — пенсионер.

Валентина Васильевна Солдатова — «Тыва суг тудуг» трестиң тудуг лабораториязының улуг инженери.

Галина Николаевна Узких — республиканың «Ростекстильторг» садыг баазазының улуг товароведи.

Елизавета Александровна Фаерман — Кызылдың аъш чем бараанныр садыының № 30 магазининиң кассири.

Зинаида Ермиловна Чыртай-оол — Кызылдың даараныылга фабриказының даараныкчы-моторизи.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Докпак Дембереловна Быкук — Аянгаты суурда пенсионер.

Кертик-оол Балдаевич Донгак — Аянгаты суурда пенсионер.

Ынаа Таңгытовна Донгак — Аянгаты суурда пенсионер.

Маскыр-оол Мөжүктүгович Куулар — Аянгаты суурда пенсионер.

Деспилдей Дайтыновна Куулар — Аянгаты суурда пенсионер.

Хандываа Дагбалдайевна Куулар — Аянгаты суурда пенсионер.

Аваалай Шожаповна Монгуш — Аянгаты суурда пенсионер.

Бичии-Уруг Саспыкмаовна Саая — Аянгаты ортумак школазының башкызы.

Очур Акааевна Саая — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Монгуш Сүрүңовна Шожап — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Доку Дамбаевна Шыырап — Аянгаты суурда пенсионер.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Доттай Медээ-Доржуевна Иргит — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Опер Даргановна Кара-Сал — «Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Баян Нарыновна Куулар — «Большевик» совхозтуң тракторизи.

Кок-кыс Дамбаевна Куулар — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Галина Дмитриевна Левёшкина — Чадааны хоорайның № 1 ясли-садының повары.

Белек Суйнаевич Монгуш — Чадааның автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы.

Дембикей Самбуевич Монгуш — «Чыраа-Бажы» совхозтуң малчыны.

Канчыыр-оол Конзай-оолович Монгуш — «Хондергей» совхозтуң малчыны.

Фип Ламажаповна Монгуш — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Чанчыы Бичии-ооловна Монгуш — Чадааның үлетпүр комбинадының ажылчызы.

Чылбак Күдерековна Монгуш — «Сүт-Хөл» совхозта пенсионер.

Чылбар Болурукуевна Монгуш — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Маадыр Вотбажаповна Ондар — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Елена Бокаг-ооловна Ооржак — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Седиң Сенделович Ооржак — «Большевик» совхозтуң бызанчызы.

Дагбиык Медиповна Сат — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Ховалыг Даввыевна Сергелен — «Алдан Маадыр» совхозтуң мал ажаажының санитары.

Мындай Калзановна Тюлюш — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Тадыы Буужажапович Тюлюш — «Тыва вакыс тудуг» трестиң № 363 КМК-зының бызанчызы.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Анна Кузьминична Балашова — Сарыг-Сеп суурда пенсионер.

Екатерина Гавриловна Головина — улус депутаттарының Сарыг-Сеп кожуун Совединиң күүсекомунуң секретары.

Анна Никифоровна Лыткина — Сарыг-Септе № 1 школазының башкызы.

Анна Фёдоровна Нелюбова — «Ленинчи оруук» совхозтуң ажылчыны.

Санча Маликлаевна Салчак — «Енисей» совхозтуң ажылчыны.

Санчат-оол Хандыыевич Салчак — «Енисей» совхозтуң ажылчыны.

Силантий Милитеевич Сальников — «Енисей» совхозтуң ажылчыны.

Салчак Серепович Чадыт-оол — «Енисей» совхозтуң малчыны.

Агриппина Григорьевна Шумова — Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң районда бүдүрүлге эргелелиниң склад эргелекчизи.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Валентина Оюновна Быштак-оол — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Августа Сергеевна Казанцева — Кызылдың холушкак бараанныр садыының ажылчыны.

Сеен Конгелдейевна Кыргыс — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Ак-оол Самбасович Монгуш — «Тиилелге» совхозтуң малчыны.

Норжунмаа Чимит-Дамбаевна Ондар — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Василий Георгиевич Рехлов — «Красноярскгидромонтаж» трестиң тускайжыткан № 624 КМК-зының чолаачызы.

Эрнчитмаа Сергеевна Сандакова — «Тере-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Седип Токчутович Чооду — «Тере-Хөл» совхозтуң малчызы.

МӨҢГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Мундурга Хомушкуевна Алдын-Херел — «Малчын» совхозтуң ажылчыны.

Василий Бавуевич Очак-Кара — «Малчын» совхозтуң малчыны.

Конгар Кыдырашевич Салчак — «Моген-Бурен» совхозтуң ажылчыны.

Борбак-Кара Салымчаевна Салымчан — «Моген-Бурен» совхозтуң ажылчызы.

Ендан Хаажыкович Сарыг-Донгак — «Малчын» совхозтуң ажылчыны.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Мария Иннокентьевна Буркова — район прокуратуразының секретары.

Мария Иосифовна Головина — Бии-Хем районунуң ажылчызы.

Зинаида Филипповна Певена — Бии-Хем районунуң [illegible]

[illegible] — «Ыраах Тарлаг» совхозтуң ажылчыны.

[illegible] — «Ынаар тараажы» совхозтуң улуг агрономы.

[illegible] — Бии-Хем районнуң [illegible] бухгалтери.

[illegible] — «Ынаар тараажы» совхозтуң [illegible]

[illegible] Харлина — Бии-Хем районнуң [illegible]

Мария Максимовна [illegible] — «Ынаар тараажы» совхозтуң ажылчыны.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Екатерина Андреевна Бегаева — «Коммунизмниң херели» совхозтуң [illegible]

Михаил Алексеевич Дамбаев — Бай-Хаакта РРС-3 участогунуң электромонтеру.

[illegible] — Дуржулга станциязының [illegible]

Чыргал Тарыковна Ондар — Чал-Кежиг сес чыл школазының башкызы.

[illegible] Ооржак — Дуржулга станциязының ажылчыны.

[illegible] Ооржак — Дуржулга станциязының [illegible]

[illegible] Оюн — Дуржулга станциязының малчыны.

Севильба Мыргынмаевна Оюн — «Коммунизмниң херели» совхозтуң ажылчыны.

Дандыкпаа Пүдерекович Оюн — Дуржулга станциязының ажылчыны.

Сергей Петрович Павлушкин — Дуржулга станциязының газовиги.

Евгения Степановна Попова — Балгазын суурда № 2 ясли-садтың таныкчызы.

Леонид Ильич Романченко — Тока аттыг совхозтуң слесарь-механиги.

Нина Андреевна Тихонова — Куртрах инспекциязының кол бухгалтери.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Елизавета Бедиковна Авыкай — Тес-Хем районунуң садыгжызы.

Андрей Дамбаевич Аралдаа — «Чодураа» совхозтуң малчыны.

Татьяна Монгеевна Арапчал — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Монгуш Маадыр-ооловна Балмыы — Самагалдайда ажаалга кассазының таныкчызы.

Сояң Чазырович Калдан — «Кызылгаар» совхозтуң малчыны.

Ирина Кара-ооловна Кежинмең — Тес-Хем районунуң хлеб бышкырар черинин эргелекчизи.

Янзак-оол Давааевич Монге — «Тес-Хем» совхозта пенсионер.

Союмаа Каранаповна Монге — «Тес-Хем» совхозта пенсионер.

Анай Шыыраповна Оюн — «Чодураа» совхозта уруглар садының кижизидикчизи.

Дажы Кечилович Оюн — «Чодураа» совхозтуң малчызы.

Шиимаа Эремчиновна Сандай-Уруг — «Тес-Хем» совхозта пенсионер.

Севденмаа Чүльдумовна Сонам — «О. Шынаа» совхозтуң ажылчыны.

Чолдак-Кара Сундубаевич Сувак — «Тес-Хем» совхозта пенсионер.

Саар Сааеевна Умбаа — «Чодураа» совхозтуң ажылчыны.

Елена Эреновна Чамыян — Курбанкының Самагалдайда салбырының таныкчызы.

Александра Шыыраповна Чимит — «О. Шынаа» совхозтуң ажылчыны.

Баам Намдановна Човуу — район эмнелгезиниң санитаркасы.

Балчыр Балчытович Шимит — «Тес-Хем» аңныыр-тывыш ажыл-агыйының ажылчыны.

Быдыкпаа Байыровна Эртине — «Тес-Хем» совхозтуң столовазының повары.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Виктор Чанзанович Биче-оол — Чадааның орук-септелге-тудуг эргелелиниң Шагаан-Арыгдагы участогунуң ажылчыны.

Надежда Архиповна Дехапова — Шагаан-Арыгның № 1 ортумак школазының директору.

Тамара Григорьевна Кукарина — СЭКП райкомунуң учёт секторунуң эргелекчизи.

Валентина Антоновна Никитина — «Күш-ажылдың хоочуну» совхозтуң ажылчыны.

Вера Викторовна Сбоева — Шагаан-Арыгның харылзаа белдириниң операторы.

Елизавета Игнатьевна Сурьянина — «Күш-ажылдың хоочуну» совхозтуң ажылчыны.

Экер-оол Калбакович Хаатук — «Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Михаил Васильевич Чусов — Шагаан-Арыгның автобүдүрүлгезиниң электриги.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1982 чылдың ноябрь 16

Юрий АЙДАШ.

ТӨРЭЭН ЧУРТКА ЭРГЕЛЕНИГ

Кызып-кызып эрткен үүиче хая көрүп,
Кызыл хүнде чадаг эриниң көөрү дег,
Хөрээм-биле эргелениш чоленнинкеш,
Хөйнү бодап, сени көрүп ханмас-тыр мен.
Үе-дүптен түрүп келген бүүрелчиннер,
Хевистелген хову, шынаа, оъттаап сүрүг,
Ак-көк хемнер оожум чалгып, агымнары
Аралаштыр, чурукта дег, көстүп туру.
Сагыш-сеткил аллгага дүлдүне бээр—
Шаандагының мунгак ыры сырыннап дээр!
Төрээн черим! Чеже үннер, алгалар
Төөгүден бээр дыңнавайн келбедиң дээр!
Делгем ак-көк, чолу чагай оруувустан,
Дээрже чүткээн тараалардыг хову-шөлден,
Демниг иштен, найыралдан артык чүве
Делегейде шынап чок-тур, бүзүрээр.
Сээң ачы-буяныңны уттур мен бе?
Ада-өгбе каргыжы мээ чедер деп бе?
Сээн-биле кады чораап, чолдуг боор мен.
Тынгарыкчым,
Ынак ырым.

Семён РУФОВ.

АДЫН КИЖИ КАНЧАП СЫГАР

Кыпкан эрес карактарлыг
Кысчыгаштар чугаалашты:
— Тыва чурттуг акый
мыпкан!
— Тыва эвес! Бурят боор
ол!
Калмык кижи эртип чыда:
— Калбак хову чурттуг!—
дей-дир.
—Казах кижээ дөмей-дир —
деп.
Казак кижи чугаалады.
Москва хоорай кончуг улуг,
Янзы-бүрү нациялар бар.
Марий, якут, кыргыстар деп
Ангылашпас, башкаланмас.
Бүгү-ле оруй мында келгеш,
Бүле-демниг белдирлешкен.
Хөй-ле кижээ дөмей-дир
мен.
Хөрек-чүрээм дойлуп
кээр-дир:
Арбын-кевей өөрлеримниң
Адын кижи канчап сыгар!

К. САТ орузундан очулдурган.

БИЛИИП АЛЫҢАР

☆ ССРЭ-де дээди болгаш ортумак эртемниг 149,2 миллион хамааты бар. 1981—1982 өөредилге чылында өөредилгениң бүгү-ле хевирлеринге 100,5 миллион кижи хаара туттунган.

☆ Бистиң чуртувуста эртем ажылдакчыларының саны 1 миллион 405 муң ажыг кижи. Эрткен чылын эртемге чарыгдалдың түңү 22 миллиард рубль ашкан.

☆ ССРЭ-де 132 муң ажыг массалыг библиотекалар, 138 муң клуб албан черлери бар. Массалыг, эртемниг, өөредилгелиг, техниктиг болгаш оон-даа өске тускай библиотекаларда ном фондузу 5 миллиард экземпляр чооккулап турар.

☆ 1981 чылда бистиң чуртувуска парлалгаже үнген номнарның болгаш брошюраларның тиражы 1 миллиард 800 миллион экземпляр, а чаңгыс катап ажыглаар солуннарның, журналдарның болгаш оон-даа өске парлалга—3 миллиард 227 миллион экземпляр чедип турган.

САЛЧАК ТОКА, Тываның улустуң чогаалчызы.

ШУШЕНСКОЕ СУУР

(«Чаа Тыва» деп номдан)

Улуг-Ужерның арга хаваа вывыстың соонда, үш хонук четкелек чорааш, бир-ле улуг суурнуң бары-биле Савелийниң аътымышкының барымдаалап, оң солагай талаже эжии чорүй, хемчигештен сепчигештени берген черинге кээп салывысты өртең кагдывыс.

— Ча, маңаа хонар, даарта эртелеп ынай чорууру-ла, билген аа, таныш! — дааш, Савелий кылбыжып ораай берди. Лопманның ол айтымышкының билир шаам-биле өөрүмге хелемечилей шаап бердим.

— Кандыг-даа сугжу кижи бо суурга хонуп эртер, маңаа Россияның улуг кижизи, коммунистер намының баштыңчызы Ленин чурттап турган... — дээш, Елисеев «ам чүү дээр болдуң» дээн ышкаш, кээшпезин сорбушаан тур оң.

Павел Медведев, Бүлчүн, Соян Мөңге, Савелий, мен суглар сайыттарывысты одагга каапкаш, суурже базыптывыс. Үш хире километр эртип чорүй суурнуң кыдыынга кирип келдивис. Сарыг-Септен ындыг-ла ылгалыр чүвези чок суур-ла-дыр. Көрүп чоруурумга, бажыңнарының улуг нуруузу немдик, ногаа орнунга шагар-оът, чашпаан үнгүлаан, шала ырадыр арга-ыяштар көстүр, суур ортузунда баштарын чемдийтир чарып оттулуп каапкан ийи-чаңгыс төжектер олургулаар ындыг...

Бистиң хорам-на кижизиг кеттингенивис — Павылчык, өскелери — шокар-ла чүве. Мөңге, Бүлчүн ийи эрмилеп берген кадыг идиктерин, самдар бөк даалымба тоннарлыг. Бодум бродник идиктиг, кара хевен шыоурлуг, оомну кожалаң-биле боон тыртып алган, хамыктың соонда базып олурар мындыг мен. Улуг бичелер кижилер бистерни көрген, кара албан биле доктаап, өчүү, алаазы улус боор бо» дээп деп нажок-ла каннаан турар.

— Бо суурну чү дээрил, билир силер бе? — деп, бир чымлаган кижилерден Павылчык айтырды.

— Бааргарыста хемчигешти Шушь деп адаар, моон аайы-биле суурну база-ла ынча дээр деп кээн.

— Маңаа Ленин деп кижи чурттап турган чүве дээн, билир-ле боор силер аа?

— Таптыг-ла билбес мен ийин. Ындыг кижи революцияның мурнунда маңаа чурттап турган дээр чораан, сураглыг дыңнаан мен. Ону шак-ла дээ беш хаалыг бажыңда чурттап турар. Мешна Прасковья Алексеевна билир боор ийин оң — дааш, бир биче бажынче айтыдыр.

Ынаар базыптывыс. Бажыңның кыдыында кажаа аксынче киргеш, хаалгага чедип чорувуста, оон ортумак сынныг, шойбек арныныг, дөртен хар чаа-ла четкен кадай үнүп кээп, эвилең чаагай мендилешкен, бисти узун сандайга чалап олурткан, чугаалажып эгеледи.

— Владимир Ильич, оон кадайы Надежда Константиновна сугларга ужурашкан силер бе? — деп, Павылчык саадыгар хоон чок айтыра-дыр.

— Көөр-билирден туржук, бир чыл оң ашпын дургузунда оларның биле кады чурттап, оларга дузалажып чордум... Каям, даштыгаа барган, тыптыг айтып берейн — дааш, үнүпту...

— Мурнай шак доо кудумчуну дургаар турар бедик бажыңга, Зырянов сугларнының Ильич алаам каш ай чаңгыс бот чурттап турган, а оон соонда Надежда Константиновна Крупская, оон авазы Елизавета Васильевна суглар четкилеп келирге, шак дөө Шушь хем кыдыында Петровтарның бажыңынга чурттап турган ону-ла ылап билир мен —дигилээш, кезек бодапы берген көрүп тур.

— Ильичиниң дугайын биске чугаалап берип көрүңерем, Прасковья Алексеевна.

— Анаа черле олурбас, кижээ эптиг-ээлдек деп чүвезин канчаар, ном-на номчуур, хой чүве-ле бижиир, чугаакыры дээрге аажок, суурнуң кижилери-биле, өскээртеп-даа келгеннер-биле үзүк чок хөөрешкен олурар, мындыг кижи-ле чораан. Надежда Константиновна, черле ол өг-бүле оңзала улус, эки деп чүвени канчаарыл аан, бижикке мени долдаан-на өөредип каан! — дааш, Прасковья Алексеевна хандыр боданы хона берди.

— Ам ол ийи бажыңда чүү бар ирги?

— Чүү-даа чок. Ульяновтуң өг-бүлезиниң чорааныны соонда бажыңнарның ээлери Петров, Зырянов суглар эргижиңгаар чурттай бергиланнер. Ол чааган өг-бүлениң кылып турган ажыл-ижи — тарып турган сесерлиг, чечек-ногаазы, чорып турулаан черлери суурга ол буянныг эки кижилерниң дугаазында мөңге демдек кылдыр чыдып калза-даа, ол ам оларның турганы ышкаш эвес болдур ийин.

— Ильичиниң өг-бүлезинден бижик-биликтиг болу берген, революстуң херээнге кирипшинер бе, Лениниң дугайын ынчан чогум чүнү дыңнап турдуңар? — деп, Павылчык база-ла сиңнигип айтырган.

— Чээрби харлымда-ла олар чорүй барганнар. Оон бээр үр апарган. Революция база үнген. Чогум бодум маңаа тура, чүгле чүвениң сураан дыңнап турган боордан башка, бот-хууда амыдыралымдан, урут-дарыымдан өске, чүвениң байдалын таптыг-ла билбес турган мен — дээш, Паша халажыксай берген.

Ильичиниң анаа чурттап, ажылдап турганының база ол суурнуң байдалының дугайын ам-даа айтырып дыңнаксаан бис. Ынчалза-даа Пашаның ындыг байдалын билип кааш, иштимде кончуг хорадаан мен. Ийир дугаайлыг, ол ийи бажыңнарны чүгле чыңындан топтап-топтап көрүп тур бис.

— Бистиң Деригг, Мергенге орус, тыва чоннуң бирги хуралынга Октябрь революциязының, оон баштыңчызы В. И. Лениниң дугайын Иванов чугаалап турган, «Тывалар ырак эвес черге чурттап турган» дээн чүве, ол чер бо-ла-дыр, ам-на билдим, көр даан, эжим деп, Мөңгеге ала оңза-ла амыраан чугааладым.

— Ленин башкы маңаа харын 2—3 чыл иштинде шөлүлгеге чурттап турган кижи болбазыкпа. Чогум төөгүзү, оон маңаа турганы, кылган ажылы ырак херек деп билээ чогуур. Харын ол дугаайын өөренирбиле бар чыдарывыс бо-ла болгай — дааш, кижим база-ла сорук кире берди.

«Ол хире алдарлыг, хувискаалчы революционерны-даа үндүрген, коммунистер-ни-даа тургускан кижи чогум чүге бээр келген кижи боор, шөлүлгеге деп чогум чүү деп чүве боор ол ынчаш?» деп иштимде кара кайгаан базып олур мен. Ол аразында дүн дүжүп, дээр хаяазы шагда ыза берген, ырак та одаавыс: «боор боор, астыңар халак» дээн ышкаан [illegible] чалбыы [illegible] имнеп турган.

ЧУРУКТА: Кызылдың урам чүүл училищезиниң танцы бөлүүнүң ойнап турары.
Ю. НОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ИЙИГИ ТӨРЭЭН ЧУРТУМ

1961 чылда ортумак школаны дооступ, МАР-ның Эртемнер академиязы бисти—18 моол оолдар, кыстарны ССРЭ-же өөредип чоруткан. Алды кижи Москваның күрүне университединиң геология факультединче өөренип кирдивис.

Совет башкыларым-биле баштайгы ужуражылганы, профессор А. Ф. Якушеваның номчааны лекцияны, профессор В. И. Славинниң удурткан бирги өөредилге практиказын сактыры мээңээ таалалчыг.

Орус дылды билиривис кошкак болза-даа, хөй национал дыг эш-өөрүвүс аразынга, делегейде бирги социалистиг күрүнениң найысылалы Москвага өөренири биске солун болгаш чоргааранчыг турган. Башкыларывыстың болгаш эш-өөрүвүстүң биске чылыг хамаарылгазы бистиң хөй-аъдывысты көдүрүп турган. Ылангыя башкывыс Т. С. Балакина чедиишкиннеривис дээш бистиң-биле кады өөрүп, беш чыл дургузунда ооның чымчак сеткилин биске шаңнаан.

Өөредилгем чылдарында Совет Эвилелиниң дыка хөй хоорайларынга экскурсиялап чорудувус. Крымны, Курск ээтпээ онза чаражыыган мен. Кайа-даа чораан совет өңнүктериниң ээлдек-эвилең аажы-чаңын магадап, оларның бүгү талалыг дузазын көрүп чордум.

Делегейниң тергиин ол школазынга [illegible] мергежилди шиңгээдип алдым. Москваның ол күрүне университеди— амыдыралымның бирги школазы деп чугаалап болур мен. Ынчангаш университетти база ССРЭ-ни—мээң ийиги Төрээн чуртумну ынакшыл-биле сактып чоруур мен.

МАР-ның ЭА-зының бирги толаалери университетти чедиишкинниг дооскаш, амгы үеде Моолдуң институттарында үре-түңнелдиг ажылдап турар, олардан хөй кижи эртем кандидаттары болган.

Университетти дооскаш, 1967 чылда МАР-ның ЭА-зының геологияның эртем-шинчилел институдунга ажылдай бердим. Ол-ла чылын ССРЭ-ниң, МАР-ның академияларының дугуржулгазы-биле институтка совет-моол геология экспедициязын организастап тургускан, а ийи чыл эртенде—демниг палеонтология экспедициязы апарган, мен анаа ажылдай бердим.

Совет эртемденнер — геологтар, палеонтологтар-биле амыдыралым ийиги школазын эгелээш, анаа литолог деп чаа мергежилди чедип алдым.

Мээң амыдыралым бүгү оруум Совет Эвилели-биле сырый [illegible] чоргаарланып чор мен. Өг-бүлем база ССРЭ-биле холбашкан. Москвага төрүттүнген уруум Иркутскиниң медицина институдунуң студентизи, ашаам Москваның аът-чем үлетпүрүнүң технология институдунуң доозукчузу.

Ийиги Төрээн чуртум—ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылының байырлалынга өг-бүлевис бедээ кылдыр ажылчы чедиишкиннер-биле баралгалыр бис.

Д. БАДАМГАРАВ.

МАР-ның Геология институдунуң палеонтология болгаш стратиграфия килдизиниң эртем ажылдакчызы.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

Е. Танмытпыя «Ийбаниг со гун» деп шиизи 19 шакта. Гаджибековтуң «Арши мал алан» 19 шакта бирги болур. Даарта «Чаңгарга болгаш аалчылар театры» деп неделяның хүрээнинде болгаш отчёттуг концерт 15 шакта болур.

«ЕНИСЕЙ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА

Бөгүн 19 шакта хөгжүм шии театрының артистери-биле ужуражылга болур. Танцы кежээзин база организастаар. Даарта 19 шакта дискотека.

КҮШ-КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА

Ноябрь 27—28 хүннерде аныяктар ортузунга дээ-зо хурешке республиканың бирги чери дээш маргылдаа 10 шакта эгелээр.

«ХЕРЕЛ» СТАДИОН

Стол теннизинге хоорайның бирги чери дээш ужуражылга бөгүн 18 шакта, даарта—10 шакта эгелээр. Тыва АССР-ниң НХМ-ниң бирги чери дээш волейбол маргылдаазы ноябрь 28-те 10 шакта эгелээр.

ТВ

НОЯБРЬ 27-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Сула шимчээшкин. 8.55 — Бир эвес кадык бөлүксазынаа (Күш-культуражыларга сүмелер). 9.00 — «Бурят угулзалар» деп концерт-фильм. 9.15 — АБВГД-шимээн. 9.50— «Спортлотонуң» 45-ки тиражы. 10.00 — Ада-иелер, силерге. 10.30 — Делегейниң улустарының урам чуруу. 11.00 — Аныяа чок шимчээшкин. 11.30 — Чүнү номчуурул. 12.15 — «Кино. Чер. Өртемчей». 13.00 — Шаандагы болгаш амгы ырылар. 13.45 — Орус музей дугаайында дамчыдыг. 14.15 — Бөгүн делегейде деп дамчыдыг. 14.30 — Урам-чечен телефильм. «Чыл чок бир неделяда». 15.40 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 16.40 — Политиктиг хайгааракчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 17.10 — «Сурагжаан олургуннарымгы Тим». Мульт-фильм. 17.20 — Гватемала дугаайында документалдыг телефильм. 18.25 — 18.40 — Чапсар. 18.40 — «Наиг хүн чылдаа» деп урам-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялар. 21.00 — «Үе». 21.35 — Фигуристер сезонну ажыдар. 22.35 — 23.50 —Таджик телевидениениң болгаш радионуң «Гульстан» деп оркестриниң концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — Сен-Санс — «Фантазия». 14.35 — «Калуганың хевири» деп документалдыг телефильм. 15.25—«Музыкалыг киоск». 15.55 — Мульт-фильм. 16.05 — «Чүл? Кайдал? Качанылга?» Телевикторина. 17.15 — Азербайджан телевидениениң программазы. 19.00 — «Кино көргүзүгүнүң элерипчилээ». 19.45 — Делегейде болуушкуннар дугайында дамчыдыг. 20.00 — «Тамчыктыг улунар, чаптар!». «Хүуглаазының карандажы». 20.15 — «Калыкпыл». 21.00 — «Үе». 21.35 — 00.05 — Урам-чечен телефильм: «Күскү төөгү». 1-ги болгаш 2-ги серия.

Солунуң дараазында номери ноябрь 30-де үнер.

КАЯА-ДАА ОЙНАП ЧОРААШ...

Төрээн чуртувустуң ажылчы чоннары-биле бир дөмей Москваның Ленин орденниг «Союзгосцирк» бүгү-эвилел каттыжыышкынының коллективтери ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга төлептиг ужуражыр дээш ажылдап, дыка хөй солун программаларлыг концерттерин, көргүзүглерин чонга бараалгаткан. Оон иштинде тыва цирк бөлүү бодунуң үлүүн база киирип турар.

Цирк каттыжыышкынының артистери-биле кады Краснодар, Симферополь, Воронеж, Гомель болгаш өске-даа хоорайларга, Москваның Олимпий суурунда «Олимпий» спорт комплекизинге концерт көргүзүглеринге юбилейлиг ыяшда киржип тавис.

Кайа-даа ойнап чорааш, чонга бараан болур хүлээлгевисти ак сеткилдиг күүседип келдивис. Ол чедиишкинниң үндезини — бистиң удурукчувус, Ленин орденниг эдилекчизи, ССРЭ-ниң улустуң артизи, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Владимир Базыр-оолович Оскал-оолдуң чогаадыкчы ажылының база түннели кылдыр санап турар бис. Тыва цирк артистерин өстүрер дээш доктаамал сагыш салып, бүгү-ле билиин, арга-мергежилин ол үлүрүп чоруур. Оон уламындан улустуң артизиниң өг-бүлезиниң кежигүннериниң хөй нуруузу безин цирк артистери болган. Бистиң бөлүкте Владимир Базыр-ооловичиниң кадайы Дупзенмаа Оскал-оол, Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери —уруу Майя Лозовик-Оскал-оол, оглу Юрий Оскал-оол база уруунуң оглу Маадыр Лозовик ажылдап, урам талантызын чонга бараалгадып турар. Оон ынай бисте артистер Юрий Хевенмей, Зелим Бызак, Александр Довуу, Валерий Додаштай элээн хөй чылдарда аренага чедиишкинниг ойнап келгеннер.

Бистиң бөлүктүң артистери национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг урам чүүлүн чонга көргүзери-биле кызыгаарлаттынмайн турар, олар ажылчыннар, колхозчулар студентилер, сургуулдар, школачылар-биле ужуражып, тыва улустуң Совет эрге-чагырганың чылдарында экономикада, культура тургузуушкунунда чедип алган чедиишкиннерин чугаалап берип турар. Белоруссияның Гомельге ойнап чорүп турааш, «Гомсельмаш» заводтуң, «Дружба» колхозтуң ажылчыннарыбиле ужуражып, намырал кежээлерин эрттирген. Шак ындыг ужуражылгаларны эрттирери эки чаңчыл болу берген.

Москваның Олимпий суурда «Олимпий» спорт комплекизинге ноябрь 5—10 хүннеринде ССРЭ-ниң тургустунганының 60, Улуг Октябрьның 65 чылдарынга тураскааткан улуг эстрада цирк көргүзүглери эрткен. Анаа бистиң бөлүктүң артистери киржир эргени алган. Орта ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң улустуң артистериниң, РСФСР-ниң алдарлыг артистериниң удурткан коллективтери, ат-сураглыг артистер киришкен. Ынчангаш көргүзүглерни москвачылар болгаш оон аалчылары сонуургап көрген. Каш-ла хонуктуң дургузунда 9 концертти көргүскүвүс. Бир концертке-ле 17—18 муң көрүкчү кээп турган.

РСФСР-ниң улустуң артизи Ю. Ермолаевтиң удурткан аъттар-биле көргүзүглерниң, РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Домейконуң баштааны «Романтиканың» делегейде кезээн акробатиктериниң, РСФСР-ниң алдарлыг артизи О. Лозовиктиң (В. Б. Оскал-оолдуң күдээзи) удурткан агаарга акробатика кылыр артистериниң, сураглыг ыраажылар Л. Лещенко, А. Пугачёва болгаш өске-даа коллективтериниң артистериниң ол концертке ойнааны солун болган. Тыва цирк артистериниң демир кырлаарын, анаа таныылаарын болгаш өске-даа көргүзүглерин көрүкчүлер сонуурган, алыш часкаашкыннар-биле уткуп турган.

Бистиң бөлүк декабрь айның эгезинде Днепропетровскиге ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан концерт көргүзүглеринге киржиринге белеткенип турар.

Б. ХЕРТЕК.

Москваның Ленин орденниг «Союзгосцирк» бүгү-эвилел каттыжыышкынының артизи.

ҮЛЕГЕР ДОМАКТАР

Найырал биле тайбың —
Амыдыралдың быжыг дому.
Эштиң шынчызы херек,
Эттиң быжызы херек.
Шевер кижи —
мактадыр.
Чевең кижи —
бактадыр.
Турлаг тыппаан
элик эвес.
Дунчу тыппаан
балык эвес.
Чайда — аш чок.
Кышта — кол чок.
Харамдыккан бору
Какпаа кирер.
Ғлу билбес —
Шончактыг.

О. ДАРЫМА дыңнап бижээн.

ШАШКИ БОДАЛГАЗЫ

Ак тала аллы шашкини бергеш, үлүп алыр.

АЖЫКТЫГ, СОЛУН

«Советская Россия» деп ном үндүрер чер А. Н. Гладышев биле Н. С. Земченко оларның «Россия он бирги беш чылда» деп номун парлап үндүрген. 1975—1980 чылдардагы үеде РСФСР-ниң кол түңнелдерин болгаш чедип алган чедиишкиннерин санап бижииринден эгелээш, СЭКП-ниң XXVI съездизинге көргени 1981—1990 чылдарда республиканың экономиказының хөгжүлдезиниң перспективаларынга чедир авторлар тоогуп турар. Ынчалза-даа кол черин 80 чылдарның бирги чартызы — он бирги беш чылдың үези ээлээн. Ол үениң дургузунда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйының шапкын хөгжүлдезинге быжыг турушту эгези салдынган — онгу беш чылга көөрде Россия индустриязының масштабы өскен, эртем-техниктиг депшилгениң темпизи бедээн, көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазы быжыккан, чурттакчы чоннуң материалдыг чаагай чоруу улгаткан. Кобальт, даг-дүгү тывыжының талазы-биле Тыва АССР-де эвилел ужур-дузалыг күчүлүг бүдүрүкчүлер тургузуунуң номда айыткан. «Бүдүрүкчү күштерин таарыштыр тургузары» деп эгеде РСФСР-ниң он экономиктиг район бүрүзүнүң хөгжүлдезиниң перспективазы бердинген. Оларның иштинде Тыва АССР хамааржыр. Чөөн-Сибирь база хамааржып турар. Бо беш чылда Тываның, Бурятияның, Красноярск крайның, Иркутск областың экономиказының темпизи бедиир.

Россия — чурттуң эң-не хөй националдыг эвилелдешкен республиказы, мында чүс ажыг национальностарның бичиелдештирген улустарының төлээлекчилери чурттап турар. Россияның автономнуг 16 республиказының бүрүзү оон экономиказының хөгжүлдезин, эртемниң болгаш культураның чечектелиишкинин дээш улуун киириштирип турар. Россияның улустарының найыралынга болгаш акы-дунма демнилгезинге «Акы-дунма өг-бүледе» деп эгени тураскааткан. Номчукчулар республика картазында чаа хоорайларны тып көрүп, көдээниң арын-шырайының каяаар чаартынып турарын сонуургаар.

В. ВАТЛИН,
библиограф.

Ижевск хоорай.

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге хар чаар. Хаттың күжү секундада 2—7 метр чедер. Агаарның температуразы хүндүс 10—15, а дүне—22—27 градус соок болур.

Кызылга шокар булуттаар, хар чагбас. Соңгу-барыын углаалыышкынныг хаттың дургени секундада 2—7 метр чедер. Хүндүс агаарның температуразы 11—13, а дүне—22—24 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

НОЯБРЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Тристан биле Изольда» 11.40, 14.20, 17.00, 19.40, «Чаңгыс класстылар» 10.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Дюймовочка» 9.30, 13.00, «Дөрт салгакчы» 11.00, 14.30, «Алырлыышкын» 16.30, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Клеопатра» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

СОНУУРГАКТАРГА

Эң улуг машина

Рекордтар аңгы-аңгы болгулаар. Ындыг рекордтарның бирээзи америк автомобиль клувунуң президентизиниң болган. Оон «кадиллакку» маркалыг чиик машиназының узуну 8 метр, дензизи — 4 тонна, бензин багының иштинге — 163 литр. Салонда телевизор, стереоаппаратура бар, холодильник, элээн каш телефоннар-биле болгаш оон-даа өске ңарын установкалар-биле дериттинген.

Ындыг ңарын эвес чогуур камгалал негеттиннер болбайн аан. АКШ-та 48 секунда бурузунде үнтээшкин, 58 секундала чепсектиг халдаашкын болуп турар болгай. Чиик машина оорлаар таварылганың саны улам өзүп турар. Ынчангаш машинаның ээзи — Леон Вейсзерниң бүгү талазы-биле таарымчалыг, эптиг-даа ындыг машинаны чогааткаңы чугаажок.

Конькилээн чаан

Дугуйжуташтарлыг конькилиг чунгуулаарынга аныяктарның хандыкпылы сөөлгү чылдарда улгаткан. Калифорния чурттуг Карол Баклидээр дрессировщик уруг бодунуң бичии өңнүү ийи айлыг азнат чаанчыгашты дугуйлуг конькиге өөредип эгелээн.

Өөредилгениң ийи айы түңнелдиг болган. Тарра деп шолалыг чаанчыгаш бодунуң шыламык даңдыныкчызын ыэрты чеде бээр апарган. Талантылыг чаанчыгашты кинематографистер сонуурган, тырттырылга шөлүнче бо-ла чалаар болу берген. Англи хоорайга премьеразы чоокта чаа болган «Анни» деп кинофильмде кол рольду Тарра ойнап турар.

Өг-бүле мергежили

Хайке Байер Германияның Федеративтиг Республиказында эң аныяк каскадёр. Оон хары чүгле он беш. Ынчалза-даа ол фильмнерге тырттырып, эң берге трюктарны күүседип турар. Оларның бирээзи — өрттеннип турар хеви-биле кончуг дүргеп чорүп орар машинаны ажа халыыры. Бо номерни уруг адазының хайгааралы база удурттулгазы-биле күүседип турар. Кыстың ооңдарзыг эрес, кашпагай аажы-чаңынга сураглыг каскадёр адазы улуг салдарлыг болганы чугаажок. Уруунуң олимпуг ындыг шураашкыннары адазы хөлзеп пейн турар бе деп айтырыгга ол мынчаар харыылап турар: «Секунда-биле санаар хензиг үеде шиитпирлиг, дидим күүселде дээш бодун быжыг туттунуп билир болза, айыыл халап болбас».

Узун назын— хөгжүмчүде

Ла-Джолла чурттуг эмчи Дональд Этлес шаандагы сураглыг 35 хөгжүмчүнүң дансызын тургускаш, оларның ортумак назыны АКШ-тың эр кижилериниң ортумак назынындан беш хар улгадып турарын эскерген. Хөгжүмчү Артуро Тосканини 90 харлыынга чедир бодунуң ынак ажылындан салдынмаан. А Леопольд Стоковский 95 харлыынга чедир оркестр дирижёрлаан.

[illegible]

Редакцияның адрези: индекс 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуу килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1962.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң [illegible] (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—01548

Бүгү чурттарның пролетарийлери каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 275 (12065) 1982 чылдың ноябрь 30, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кап.

ЛЕНИНЧИ ОРУК-БИЛЕ

Совет чурт он бирги беш чылдың үшкү чылынче удавас кирииптер. Бистиң чонувустуң чедиишкиннери өндүр улуг, ооң мурнунда турар сорулгалар аажок улуг болгаш нарын-даа. Ол сорулгалар чедиишкинниг шиитпирлеттинген турарының үндезинин партияның болгаш чоннуң бузулбас чаңгыс эви, ленинчи оруктап быжыг болгаш чайгылыш чок бурунгаарлаар деп оларның чүткүлү болур. Леонид Ильич Брежнев-биле чарлыышкынның ёзулал хүннери, СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленуму ону бүгү делегейге база дагын көргүскен. СЭКП Төп Комитединиң чаа болган Пленуму болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыжының чедиги сессиязы ону чаа күш-биле бадыткаан.

1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдериниң дугайында айтырыгларны Пленум чугаалашкан.

«Леонид Ильич Брежневтиң тураскаалын мөңгежидер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын ТК-ның Пленуму чүүлдүг деп көрген.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов Пленумга делгереңгей чүве чугаалаан. Ооң чугаазында партияның иштики болгаш даштыкы политиказын уламчылап салгаары демдеглеттинген, беш чылдын ээлчеглиг чылында планга болгаш бюджетке характеристика бердинген, совет экономиканың байдалын ханы анализтээн, улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинде бергелерни болгаш четпестерни илереткен, оларны ажып эртериниң оруктары болгаш арга-хемчеглери көргүстүнген.

Он бирги беш чылдың үезинде болгаш ниитизи-биле 80 чылдарда партияның үр үелиг стратегиязы — совет кижилер чылдан чылче улам эки чурттаан турарынче, оларның күш-ажылы улам-на көскү түңнелдерни берген турарынче, бистиң социалистиг тургузуувус бодунуң бүрүн бүдүжүн бодунуң тургузукчу аргаларын улам долдур илереткен турарынче угланган стратегияны СЭКП-ниң XXVI съездизи тодаргайлааны билдингир болгай.

1983 чылга план болгаш бюджет төлевилелдери ниитизи-биле ол стратегияга дүгжүп турарын Пленумга демдеглээн. Үлетпүрнүү болгаш кодээ ажыл-агыйны шапкын хөгжүдеринче, капитал салыышкыннарны мөөңнээринче, эвилелдешкен республика бүрүзүнүң экономиказын улам ыңай көдүреринче угланган хемчеглер план төлевилелинде кирген. Улус ажыл-агыйының ажыктыын бедидер талазы-биле ажыл уламчылаар — материалдыг чарыгдалдарны болгаш күш-ажылчы курлавырларны ындыг-ла улгаттырбайн тура улуг онаалдаларны күүседир апаар.

Хереглелге болгаш мөөңнээшкинге ажыглаттынар национал орулганың немей өзүлдези келир чылын 3,3 хуу, азы бо чылга көрдүнген 9 миллиард рубльге удур 15 миллиард рубль болур. Ниитилелдиң күш-ажылының бүдүрүкчүлүү 3 ажыг хуу бедиир.

Үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң хемчээли 3,2 хуу, транспорттуң бүгү хевирлериниң чүък сангарылгазы — 3,6 хуу, капитал тудугнуң хемчээли — 3,2 хуу өзер. 1983 чылда 1,405 миллиард киловатт-шак электроэнергияны азы бо чылдаазындан 3,3 хуу хөй электроэнергияны бүдүрүп үндүрер. ынчаарга планнап турар немей өзүлдениң үштүн ийи хуузун атом болгаш гидроэлектростанцияларда алыр. Нефтини болгаш газ конденсадын казып тывары 619 миллион тонна хемчээлге планнап турар. беш чылдың онаалдаларынга ол дүгжүп турар. 1982 чылдаазындан 29,5 миллиард кубометр хөй — 529 кубометр газты казып тывар.

Агроүлетпүр комплекизин болгаш ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандыраарынче улуг кичээнгейни салып турар. Комплексти хөгжүдеринге ниитизи-биле 47 миллиард чыгам — бо чылдыынга бодаарга 4,3 хуу хөй рубльди бээр. Кодээ ажыл-агыйының ниити продукциязы 137,3 миллиард рубль болуп, 1982 чылдыынга деңнээрге 10,5 хуу өзүлделиг болур. Эът бүдүрери чыл дургузунда 6,1, мал саржаа — 8,4, быштак — 8,4, консервалар — 4 хуу көвүдээр.

Чоннуң чаагай байдалын бедидеринче партияның угланыышкынын барымдаалаазы план төлевилелинден илдең-дир. «А» бөлүктүң адырларынга хамаарыштыр алырга, «Б» бөлүктүң адырларының продукция бүдүрериниң мурнады өзеринден-даа (дараалаштыр 3,5 болгаш 3,1 хуу), чоннуң хереглел бараанарын бүдүрериниң өзеринден-даа, оларның ассортиментизиниң калбаарындан болгаш шынарының бедииринден-даа ол чаагай байдалдың бедиишкинин илерейлеттинип турар. Күрүне болгаш кооператив садыының үрмектеп садыглаар бараан саарылгазы 314,6 миллиард рубль (чылда өзүлде 5,4 хуу) болур. Чонга ачы-дуза чедирерин боттандырарының чылда хемчээли 6,8 хуу, ооң иштинде кодээ черлерге — 8,2 хуу улгадыр. 106,6 миллион дөрбелчин метр чурттаглга бажыңнарын тудар, бо дээрге 1983 чылга беш чылдың онаалдазындан ажып турары ол.

Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айда ортумак ажыл төлевирин 180,4 рубль чедир болгаш колхозчуларның күш-ажыл төлевирин — 130 рубль чедир, азы 1982 чылдыынга деңнээрге дараалаштыр 1,9 болгаш 2,1 хуу бедидерин төлевилеп турар. Ажыл төлевирин бедидер, пенсия хандырылгазын экижидер, уругларлыг өг-бүлелерге күрүне дузаламчызын күштелдирер талазы-биле улуг хемчеглерни боттандырарын уламчылаар. Чоннуң кижи санынга онаашты боттуг орулгалар келир чылын 3 хуу өзер, а беш чылдың баштайгы ийи чылында оларның чылда ортумак немей өзүлдези 1,8 хуу болган.

Хереглелдиң ниитилел фондулары 1983 чылда 134 миллиард рубль болур; чыл дургузунда ол фондулар 4,7 хуу өзер. Ниитилел фондуларының өзүлдези — өөредилгениң болгаш культураның улам ыңай хөгжүүрү, чоннуң социал болгаш медицина хандырылгазының экижиири-дир.

Бойдусту камгалаар талазы-биле хемчеглер совет кижилерниң амгы болгаш келир үе салгакчыларының эрге-ажыктарынга дүгжүп турар. Ол сорулгаларга күрүнениң капитал салыышкыннарындан 1,9 миллиард рубльди чарыгдаары көрдүнген.

Бистиң чедиишкиннеривис улуг болгаш маргыш чок. Бистиң кылганывыс ээзи эвес, ынчалзажок мурнувуста — совет ниитилелди улам ыңай хөгжүдериниң амыдыралчы чугула сорулгаларын шиитпирлээринче угланган берге болгаш хайныышкынныг ажыл манап турар. Олар чедиишкинниг шиитпирлеттинер — бистиң экономикавыс улам ыңай өзер, чоннуң чаагай байдалы бедиир. Ооң-биле холбаштыр чамдык эң чугула көргүзүглер талазы-биле планныг онаалдалар беш чылдың баштайгы ийи чылында күүсеттинмээн. ол фактылар Пленумга кичээнгейни хаара туткан, ынчангаш ол онаалдаларның боттанмааны 1983 чылдың планының төлевилелинге база салдарлыг болганы билдингир. Бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринче, ону интенсификастаарынче угланыышкынны ам-даа оожум боттандырып турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң темпилери сагыышка четпейн турар, а ол дээрге экономиканың ажыктыының кол көргүзүү болгай. Планнар мурнуку хевээр-ле улуг чарыгдалдар болгаш бүдүрүлге каражалары-биле күүсеттинип турар. Ол четпестерни чайладыр төлээде, инерцияның күжүн, эрги чүвеге чаңчыгыышкынны ажып эртер, ажыл-херекти канчаар сегирип алза чогуурун билбес ындыг кижилерге дуза чедирериниң хевирлерин болгаш аргаларын тывар, а кол чүве — экономиканы удуртурунуң — эргелеп башкарарының, планнаарының, ажыл-агыйжы механизминиң бүгү талаларын сайзыраңгайжыдар талазы-биле ажылды дүргедедир херек.

Шынарлыг, бүдүрүкчүлүг күш-ажыл, инициатива болгаш идепкейлиг чорук деткиттирген турар, а багай ажыл, салгаа, харысалга чок чорук материалдыг мактал-шаңналга-даа, алдын дужаал байдалынга-даа, ажылдакчыларның моральдыг атааларынга-даа шуут болгаш чайлаш чок салдарын чедирген турар ындыг экономиктиг болгаш органзастыг байдалдарны тургузары эргежок чугула деп Пленумга демдеглээн.

Нинти күрүнениң, нинти чоннуң эрге-ажыктарын сагыыры дээш харысалганы күштелдирерин. ведомстyo болгаш тус чериниң эрге-ажыын барымдаалаар чоруктарны дазылындан шиитпирлиг чок кылырын, партияның, күрүнениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун канчаар-даа үрээн чоруктар-биле эптешпезин Пленум негээн.

Совет чурт улус ажыл-агыйында улуг курлавырлар-лыг. Ол — эртем-техниктиг дешпилгени дүргедедири; ол — материалдыг болгаш күш ажылчы курлавырларны улам боттуг ажыглаары; ол — чогаадыкчы ажылдың, чоннуң байлаан ёзулуг ажыл-агыйжы көөрүнүң дуржулгазын калбак нептередири: ол — ажыл-агыйжы эвес төтчеглекчи чоруктар-биле шиитпирлиг демисел-дир, ынчангаш ол сорулганы бистиң ажылчын кижи бүрүзүнүң, ажыл-ишчи бүрүзүнүң киржилгези-биле харын боттандырып болур.

Аъш-чем программазын боттандырар — талазы-биле хемчеглер бистиң планнарывыска кол черни ээлеп турар. Кодээ ажыл-ишчилериниң эрес-шудургу ажылдаанының, ол ышкаш кодээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазының быжааның ачызында дыка хөй областар, крайлар, республикалар багай эвес түңнелдерни чедип алган. Тараа чыылдазы эрткен чылдаазындан ковүдээн. Хөвениниң, ногааларның, виноградтың багай эвес дүжүдүн өстүрген. Сүт болгаш чуурга бүдүрери көвүдээн. Ынчалзажок чамдык аъш-чем бараанары-биле хандырыышкында үзүктелиишкиннер ам-даа чайлаттынмаан.

Аъш-чем программазын боттандырары — чаңгыс чылдың херээ эвес, ону күүседирин соңгаарладып болбас деп Пленумга айыткан. Агроүлетпүр комплекизиниң ажылдакчылары күжениишкиннерин хүн бүрү мөөңнээр херек, ол сорулганы шиитпирлээринге үндүрген аажок хөй акша-хөреңги бөгүн-даа, эртен — оон-даа хөй эгидиишкинни берзин дээш ажылдаар ужурлуг.

СЭКП ТК-ның Пленумунга үлетпүрнүң бааза адырларын хөгжүдериниң чамдык чугула мындыг айтырыгларын база чугаалашкан: одалга-энергетиктиг комплексти улам ыңай хөгжүдери, демир-орук транспортунуң, кара индустрия бүдүрүлгелериниң ажылын, капитал тудуг херээн үндезинниг-биле экижидери болгаш өске-даа.

1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдерин колдуунда чүүлдүгзүнген доктаалды СЭКП ТК-ның Пленуму хүлээп алган. Ону ССРЭ-ниң Дээди Совединге чугаалажып көөр кылдыр киирерин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге саналдаан.

Партияның XXVI съездизиниң ажылдап кылганы иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле угланыышкынны, коммунистиг тургузуушкунунуң сорулгаларын амыдыралга боттандырары-биле СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң практиктиг ажыл-чорудулгазын бүрүн-долузу-биле деткип чүүлдүгзүнген. Эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында илергейлеттинген чүүлдерни болгаш түңнелдерни чүүлдүгзүнмүшаан, бүгү партия организацияларының ажыл-чорудулгазынга ону үндезин кылдыр хүлээп алырын Пленум шиитпирлээн.

Ээлчеглиг ажыл-агыйжы политиктиг сорулгаларны күүседиринче, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн улам быжыглаарынче угланган органзакчы болгаш масса-политиктиг ажылды калбартырын, бо чылдың онаалдаларын чедиишкинниг күүседир, амгы беш чылдың үшкү чылының планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр боттандырар дээш эргежок чугула хемчеглерни алырын эвилелдешкен республикаларның ТК-ларынга, партия крайкомнарынга, обкомнарынга, округкомнарга, хоорккомнарга болгаш райкомнарга, партия организацияларынга, совет, профэвилел болгаш комсомол органнарынга, министерстволарга болгаш ведомстволарга дааскан.

Ниитизи-биле беш чылга 1983 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планының чедиишкинниг күүселдезиниң чугула ужур-дузазын демдеглевишаан, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айыткааны чугула сорулганы боттандырарынга — ниитилел бүдүрүлгезин интенсификастаарын күштелдиреринге, улус ажыл-агыйының ажыктыын бедидеринге бүгү күжениишкиннерни угландырарының эргежок чугулазынче партия, совет, ажыл-агый болгаш өске-даа организацияларның, күш-ажылчы коллективтерниң кичээнгейин салган турарын демдеглээн. Ажыл-агый чорудулгазын экижидеринге, эртем-техниктиг дешпилгени дүргедедиринге улус ажыл-агыйының бүгү звеноларынга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырарынга, продукцияны бүдүрүп үндүрерин көвүдединге болгаш шынарын бедидеринге бар аргаларны долузу-биле ажыглаары чугула. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга капитал тудугну болур-чогууру-биле экижидеринче кичээнгейни салыр, оттулар чүүлдү, чиг-этти, металлды болгаш өске-даа материалдарны, сан-хөө база күш-ажылчы курлавырларны чарыгдаарының норма-чижектерин сагыыр талазы-биле чогуур хемчеглерни боттандырар херек. Планнаашкынче болгаш экономиканы эргелеп башкарарын улам экижидер, ажыл-агыйны чорударының арга-методтарын сайзыраңгайжыдар талазы-биле ажылдың дециелин улам бедидерин чугула сорулга кылдыр санаар.

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин күүседиринче, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырарынче, одалга-энергетиктиг комплексти план ёзугаар хөгжүдеринче, совет кижилерниң амыдыралының материал болгаш культура дециелин улам ыңай бедидеринче бирги черге кичээнгейни угланган турар ужурлуг.

Бүдүрүлгениң участок бүрүзүнге, эргелелдиң бүгү адырларынга күрүне, күш-ажылчы болгаш күүседикчи чурумну быжыглаарынче, ажылга органзастыг болгаш ажыл-агыйжы чорукту бедидеринче, социалистиг чарышты калбартырынче, экономиктиг хөгжүлдениң интенсивтиг факторларын, бар курлавырларны долузу-биле ажыглаарынче, курлавырларның бүгү хевирлерин камнаарынче, ээзи чарыгдалдарны үндүрүп турган, эң бедик түңнелдерни чедип алырынче кол кичээнгей угланган турар ужурлуг. Бүдүрүлгеге эртемниң, техниканың болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин чүткүлдүг нептередир, хүлээп алган шиитпирлерни күүселдези дээш шыңгыы контрольду хандырар, даштыкы экономиктиг харылзааларның ажыктыын бедидер, бирги ээлчегде социалистиг чурттар-биле кады ажылдажылганы калбартыр болгаш ханыладыр херек.

1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын болгаш Күрүне бюджедин ССРЭ-ниң Дээди Совети бадылаан, ооң-биле ол хоойлу ёзугаар күштүг болу берген.

Ам херектиң ужуру болза, СЭКП ТК-ның Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының шиитпирлерин, бүгү коммунистерге, бүгү совет кижилерге чедиишкир тайылбырлаары, бүдүрүлге бүрүзүнүң, коллектив бүрүзүнүң сорулгаларын барымдаалап 1983 чылдың планныг онаалдаларын тодаргайлаары болур. Кадрларны шын таарыштыр тургузары, а кол-ла чүве — ажылчы чоннар массаларының идепкейин көдүрери чугула.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының шиитпирлерин пропагандалаарынга совет кижилерниң күш-ажылын болгаш амыдыралын, бистиң чедиишкиннеривисти бүгү т а л а з ы-б и л е, тодаргай база чедингир көргүзер, курлавырларны илередиринге болгаш ажыглаарынга, четпестерни болгаш бергелерни ажып эртеринге дузалаар, массаларның инициативазын идепкейлиг деткиир хүлээлгелиг парлалганың, радио болгаш телевидениениң ролю улуг.

Бистиң тургузукчу планнарывысты боттандырарынга тайбың, чавырлыышкынны камгалаары болгаш ханыладыры эргежок чугула. Совет даштыкы политикаже улуг кичээнгейни салыры Пленумга демдеглеттинген. Бистиң партияның XXIV, XXV болгаш XXVI съездилериниң тодаратканы ол политика өскерилге чок хевээр артар.

СЭКП-ниң ленинчи даштыкы политиказының сорулгалары — быжыг тайбыңны хандырары, хамаарышпас чорукче болгаш социал дешпилгеже улустарның эргелерин камгалаары өскерилбес. Ол сорулгалар дээш демиселге партияның болгаш күрүнениң удурткулгазы принциптиг, чайгылыш чок болгаш деңдески болуп чоруттунар деп, эш Ю. В. Андропов демдеглеп чугаалаан.

СЭКП-ниң бирги черлиг сагыш салыышкыны социалистиг дем каттыжылганы моон соңгаар-даа быжыглаары болур. Акы-дуңма чурттарның кады ажылдажылгазы болгаш социалистиг дугаажылга, ынчангаш эртем-техниктиг, бүдүрүлге, транспорт, энергетиктиг болгаш өске-даа сорулгаларны шиитпирлээри ханы болгаш ажыктыг болзун дээш ол бүгүже партия чүткүп турар. Империализмниң агрессивтиг чимзениишкиннери социализмниң акы-дуңма чурттары-биле кады бистиң дем каттыжылгавыстың камгаланыр аргазын чогуур дециелге тургузар дугайында сагыш салырынче бисти албадап турар.

Биске бот-боттарынга ажыктыы-биле харылзап турар бүгү-ле чурттар-биле ажык, ак сеткилдиг кады ажылдажырынга совет чурт белен. Ниитилел системаларынга ылгалдар аңаа шаптыктавас ужурлуг. Бо таварылгада кандыг-бир чурт-биле харылзааларны чогумчударынга белен чорук дээш кайы-бир адырларга баш бурунгаар дүжүп бериишкиннер ылырын бистер бодавайн-даа турар бис. Бистер ядролуг-даа, аңаа-даа чепсегленииишкинниң дүжүрер дээш туржуп турар бис, ынчалзажок чепсегленииишкинниң чаңгыс талалыг дүжүрерин бистен кым-даа манавазын. Бот-боттарынга ажыктыг чорукка болгаш деңэргеге үндезилеттинген дугуржулгалар дээш туржуп турар бис.

Чавырлыышкынның политиказы дээрге — эрткен үе-чада эвес-тир, аңаа келир үе хамааржыр деп СЭКП ТК-ның Пленумунга демдеглээн. Идепкейлиг болгаш эчис сорулгалыг хөделиишкиннер-биле улустар ядролуг дайынның айыылын чайладып, тайбыңны, а ооң-биле кады бистиң планетавыска амыдыралды бодарадып шыдаар аргалыг-даа.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының материалдарын партия, бүгү совет улус чүүлдүгзүнүүшкүн-биле хүлээп алган. Ук материалдар сорук кириишкинниг деткимчени ап, делегейниң хөй-ниитизиниң улуг кичээнгейин хаара туткан.

Коммунистиг партияны долгандыр сырый каттышкан, бистиң хөй националдыг социалистиг Төрээн чуртувустуң ажылчыннары, колхозчулары, интеллигенциязы, бүгү ажылчы чоннары ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюн төлептиг уткуур. 1983 чылды ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглээр, коммунизмче чурттуң ленинчи оруктап улам ыңай чедиишкинниг бурунгаарлаарын хандырар дээрзинге быжыг бүзүрелди СЭКП Төп Комитединиң Пленуму илергейлээн.

(Ноябрь 26-да үнген «Правданың» мурнуку чүүлү).

СЭКП ТК-ГА БОЛГАН ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

Эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының, партия крайкомнарының, обкомнарының секретарьларының болгаш эвилелдешкен база автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, крайкүүскомнарның, облкүүскомнарның даргаларының кодээ ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлээр оралакчыларының, министрлерниң болгаш төп министерстволарның болгаш ведомстволарның харысалгалыг ажылдакчыларының чөвүлел хуралы СЭКП ТК-га болган.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң негелделеринге, СЭКП ТК-ның Чиңгине Секретары Ю. В. Андроповтуң Пленумга айыткан чүүлдеринге база түңнелдеринге дүүштүр Аъш-чем программазын боттандырарыбиле холбашкан органзакчы болгаш политиктиг ажылды күштелдирериниң айтырыгларын чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачев чөвүлел хуралга чүве чугаалаан.

Экономиктиг механизмни сайзыраңгайжыдарының болгаш кодээ ажыл-агыйны база агроүлетпүр комплексин өске-даа адырларын эргелеп башкарарын СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр экижидериниң айтырыгларынче чөвүлел хурал улуг кичээнгейни угландырган.

Кодээ ажыл-агый продукциязын садып алырының өртектерин 1983 чылдың январь 1-ден эгелеп бедидери-биле болгаш оларга немелделерин чавыс орулгалыг болгаш карылгалыг ажыл-агыйларга хамаарыштыр киирери-биле холбашкан практиктиг сорулгаларны тодаргайлаан. Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бүгү звеноларынга ажыл-агыйның ёзулуг бот-орулгачарылгазын бүгү черлерге нептередиринче, продуктуларның бот-үнезин чиигедиринче, камналганың болгаш камныг чорукчуң чурумун шыңгыы сагыырынче, чидириглерге болгаш ажыл-агыйжы эвес чорукка удур демиселди күштелдиринче онза кичээнгейни угландырган.

Районнарга, областарга, крайларга болгаш автономнуг республикаларга агро-үлетпүр каттыжыышкыннарын тургузар талазы-биле тодаргай хемчеглерни чугаалажып көрген болгаш эргелелдиң чаа ол органнары колхозтарның, совхозтарның, агроүлетпүр каттыжыышкыннарынга хамаарышкан өске-даа бүдүрүлгелерниң база органзацияларның ажыл-чорудулгазынга харылзааны хандырар ужурлуг деп онзалап демдеглээн.

Кодээге ажыл-агый болгаш политиктиг ээлчеглиг сорулгаларны күүседиринче, мал кыштаглаашкынның органзастыг чорударынче, часкы тарылгага чогуур үезинде белеткениринче, тарааны, эътти, болгаш кодээ ажыл-агый продукциязының өске-даа хевирлерин бүдүрериниң база садып алырының планнарын 1983 чылда чугаажок күүседиринче улуг кичээнгейни чөвүлел хуралга салап бергеннер угландырган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы З. Н. Нуриев, ВЦСПС-тиң даргазы С. А. Шалаев, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Улус контроль комитединиң килдис эргелекчилери болгаш харысалгалыг өске-даа ажылдакчылары чөвүлел хуралдың ажылынга киришкен.

РСФСР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, крайкүүскомнарның болгаш облкүүскомнарның даргаларының оралакчыларының, республика министерстволарының болгаш өске-даа харысалгалыг ажылдакчыларның чөвүлел хуралы болган.

Аңаа амгы кодээ ажыл-агый чылының түңнелдерин болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң негелделеринге, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю.В.Андроповтуң Пленумга чугаазында айыттынган чүүлдерге болгаш түңнелдерге дүүштүр Аъш-чем программазын боттандырып чорудары-биле холбаштыр кодээ ажыл-агыйны улам хөгжүдериниң сорулгаларын чугаалажып көрген.

Чөвүлел хуралга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцев чүве чугаалаан.

(СЭТА).

РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессиязының мурнуу чарыында

Россия Федерациязының ажылчы чоннары коммунистиг тургузуушкунунуң оруу-биле бүзүрелдиг базым-биле чорупн орар. ССРЭ-ниң 60 чылынга алдар болдурган бүгү улустуң шалыпчы ээлчээнге олар күш-ажылчы чедиишкиннерин улгаттырып, Төрээн чурттуң күчү-шыдалын быжыглаарынга улуг үлүүн киирип турарлар.

Эээш эвес ажылдар кылдынган, ынчалза-даа ам-даа оон хөйнү кылыры негеттинип турар. Республиканың улус ажыл-агыйын улам көдүрериниң калбак программазын РСФСР-ниң Дээди Совединиң бөгүн Москвага ажылдап эгелээр алдыгы сессиязынга хүлээп алыр. Орта 1983 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын, 1982 чылдың планының канчаар күүсеттинип турарын, 1983 чылдың Күрүне бюджедин болгаш 1981 чылдың бюджединиң күүселдезиниң дугайын чугаалажып көргеш оларны бадылаар ужурлуг.

Ол документилерни баш удур чугаалажып көөрү-биле Москвада 140 ажыг депутаттар чыглып келгеннер. РСФСР-ниң План-бюджет болгаш өске-даа доктаамал комиссияларының тургускулааны 12 белеткел комиссияларынга олар элээн каш неделя иштинде ажылдаан. Депутаттар планның болгаш бюджеттиң чогуур кезектерин ёзугаар материалдарны бүгү талалыг чугаалажып көрген, РСФСР-ниң Күрпланының, Саң министерствозунуң, республиканың өске-даа министерстволарының күрүне комитеттериниң болгаш ведомстволарының илеткелдерин дыңнаан. Белеткел комиссияларының ажылынга киришкен депутаттар барык шуптузу оларны чугаалажып турарының үезинде сөс ап, чүве чугаалааш, тодаргай саналдарын киирген-нер.

Ноябрь 26-да РСФСР-ниң Советтер бажыңынга План-бюджет комиссиязының республиканың Дээди Совединиң өске-даа доктаамал комиссияларының төлээлекчилериниң киржилгези-биле хуралы база болган. Хуралды комиссияның даргазының оралакчызы депутат А. П. Зазулин чорудкан.

1983 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын баш удур чугаалажып көргениниң түңнелдериниң, 1982 чылдың планының күүселдезиниң дугайын депутат М. А. Тюрин дыңнаткан. Келир чылдың планын республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларын хөгжүдеринге, улустуң чаагай чоруун көдүреринге чугула үе-чада болур ужурлуг. Ниитилел бүдүрүлгезин улам-на интенсификастаарын көрүп турар. Үлетпүрге «Б» бөлүктүң продукциязын бүдүрүп үндүрериниң бедик темп-биле көвүдедирин айыткан. Техниктиг дешпилгени хандырар адырлар, агроүлетпүр комплекизинде кирип турар адырлар мурнады өзүлделиг болур. Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң улус ажыл-агыйын колдадыр хөгжүдерин көрүп турар.

Депутат В. А. Погодин 1983 чылдың Күрүне бюджедин болгаш 1981 чылда бюджеттиң күүселдезиниң дугайында отчётту баш удур көргениниң түңнелдерин дыңнаткан. Келир чылдың бюджеди улус ажыл-агыйын хөгжүдерин, социал программаны боттандырып чорударының талазы-биле айыттынган бүгү хемчеглерни күүседирин эргежок чугула акша-хөреңги-биле хандырып турар.

Хуралга план болгаш бюджет талазы-биле түңнелдерниң төлевилелдерин болгаш комиссияларның эдериичи илеткелдерин бадылаан. Оларны өске доктаамал комиссияларга чугаалажып көөрү-биле дамчыдар деп шиитпирни хүлээп алган.

Хуралдың ажылынга РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы О. П. Колчина, республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. П. Пешков министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары киришкеннер.

(СЭТА).

Декабрь 18 — Коммунистиг субботник хүнү

МОСКВА. Найысылалдың «Манометр» бүдүрүлге каттыжыышкынының коллективи социалистиг хүлээлгелериниң база бир чугула чүүлүн күүседипкен — «Сапфир-22» деп хемчээкчи чаа херекселди массалыы-биле бүдүрүп эгелээн. Чаа ол прибор ооң мурнунда бүдүргеп ындыг приборлардан шынары бедик, быжыг, ажыглаары эптиг болуп турар. Хемчээкчи приборну үлетпүрге-даа, кодээ ажыл-агыйга-даа, газокомпрессор станцияларынга, минералдыг чемиичкилге бүдүрүлгелеринге калбаа-биле ажыглаар.

ЧУРУКТА: заводтуң эптелге цегиниң участоктарының бирээзинде.

А. ШОГИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Тыва АССР-ниң республиканың библиотеказы им. А. С. Пушкина

Чурттун Аъш-чем программазын боттандырары чангыс чылдың херээ эвес дээрзин шупту билир болбайн аан. Ол ындыг болур-даа. Ынчалза-даа бис Аъш-чем программазын күүседирин узамдыктырыщ болбас деп дорту-биле чугаалаар ужурлуг бис.

Ю. В. АНДРОПОВ.

ШЭЭР МАЛДЫҢ БАЙДАЛЫ

Бо хүннерде хамык малчыннар кыштагларында хонгулапкан. Олар Тес-Хемде «О. Шынаа» болгаш Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» совхозтарның ажыл-ишчилериниң кыштаглаашкынга чедиишкиннигбелеткенир, малга быжыг чем-суурну тургузар талазы-биле кыйгырыын изин-биле деткээш, багай эвес ажылдааннар.

Республиканың ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың ийиги чылында 54 муң тонна сигенни, 37 муң тонна сенажты база-ла ол хире саванны, 41,5 муң тонна силосту, ийи муң тонна витаминниг сиген далганын эрткен чылдагызындан көвүдедир белеткээн. Кыштагларны септеп, шагжа, онгача, суг кудар сава болгаш өске-даа херек чүүлдерни четчелеп алганы эки. Кыштың хар чок болгаш чылыг күс кышка белеткелге болгаш кыштаглаашкынга элээн деткимче болуп турар.

Бо хүннерде кыштаглаашкында 981 муң шээр мал туруп турар. Эрткен чылдың бо үезинде оон бажы 990 муң турган. А бо чылдың планынга бир миллион чедирери көрдүнген турган. Шээр мал өстүрериниң планын шээр малдыг 61 ажыл-агыйның чүгле 28-зи күүсеткен болгаш чүгле 31 ажыл-агый эрткен чылдың дециелинден дээре көргүзүглүг болган.

Республикада 868 муң баш хой бар. Эң хөй хой «Малчын» совхозта—33,2 муң, «Найырал» совхозта 31,1 муң, «Коммунизмниң херелинде» 28,5 муң, «Чаа орукта» 27,9 муң хой бар. Шупту 19 совхоз 20 муңдан 30 муң чедир, 20 совхоз 10 муңдан 20 муң чедир хойлуг. Чээрби ийи ажыл-агыйның хою он муң четпес. Ылангыя «Май 1» совхоз 321 баш, а «Ак-Чыраа» мырыңай 55-ле хойлуг. Бо чылдың хой өстүрер планын 35 ажыл-агый күүсетпээн, 32 совхоз эрткен чылда турганындан эвээжеткен. Оон түңнелинде 23 муң ажыг хой республиканың планынга четпес болган.

Өшкү бажы 113 муң четкен. Бо көргүзүг эрткен чылдан дээре болза-даа, планга бир муң ажыг өшкү четпес болган. Шупту 66 ажыл-агыйның үжени өшкү өстүрер планныг. Олардан «Суг-Хөл» эң-не хөй өшкүлүг — 16 муң. Ийиги черни тос муң өшкүлүг «Тес-Хем», үшкү черни 8,9 муң өшкүлүг «Күш-ажылдың хостуу» совхозтар ээлеп турар. Чээрби үш ажыл-агый бир муң четпес өшкүлүг. Оларның чамдызында чаңгыс кодан безин четпес өшкүлүг совхозтар бар. Сес совхозтуң өшкүзү бир чүс безин четпес. Совхозтарның деп кезии өшкү өстүрер планын күүсетпээн.

Мал бажын өстүрери оон чаш төлүн камгалап алырындан улуг хамааржыр. Ындыг турбуже республика бо чылын чүс башка онаалтыр 78 хураган, 70 анай алган. А социалистиг хүлээлгевис чүстеп-не 90 баш анай, хураган турган. Эрткен чылын чүстеп-не 81 хураган, 74 анай алдынган.

Чүс баш хойга онаалтыр хураган алыр талазы-биле социалистиг чарыштың бирги черин «Кызыгаар» совхоз ээлээн. Оон бо көргүзүү 96 болган. Ийиги черде 94 хураган алган «Искра» совхоз, үшкүзүнде 93 хураган алган «О. Шынаа». Хой өстүрүп турар 59 ажыл-агыйның чүгле сеэп социалистиг хүлээлгени күүседип шыдаан. А планны (чүстеп-не 86 хураган), бо совхозтар-биле кады санаарга, он алды совхоз күүсеткен. «Өөк» совхоз эң сөөлгү черде — чүс хойга онаалтыр 48 хураган доруктурган. Оон дээре черни чүстеп 58 хураган алган «Россия» совхоз ээлеп турар. Ниитизи-биле республика 8,5 муң хире хураганны эрткен чылдагыдан эвээшти алган.

Ажыл-агыйлардан «Большевик» совхоз чүс өшкүге онаалтыр 150 баш, «Шамбалыг» 125 баш, «Октябрь 30 чылы» 105 баш анайны алган. А Жданов аттыг совхозтуң бо көргүзүү 15 баш. Өвүрде «Коммунизмче оруктуң» 28 баш, «Ленинчи орук» совхозтуң 47 баш болган. Чүс өшкүге онаалтыр анай алырының талазы-биле социалистиг хүлээлгезин чеди-ле ажыл-агый күүсеткен.

Районнардан Тес-Хем чүс баш хойга онаалтыр 89 хураганны доруктургаш, бирги черде чоруп турар. Чөөн-Хемчик 87-ни, Эрзин 86-ны доруктурган. Бии-Хем чүстеп-не 65, Улуг-Хем 68, Таңды 69 башты доруктурган. Шупту чеди район эрткен чылдагызындан эвээш хураган алган.

Тожу район төрүүр чүс өшкүге онаалтыр 90 анай доруктурган. Ийиги черде чүстеп 79 анай алган Улуг-Хем кирип турар. А Каа-Хем 45 баш, Өвүр 53 баш, Эрзин 57 баш анайларны чүс башка онаалтыр алгаш, сөөлгү черлерни ээлээннер.

Келир чылын шээр малдан чүү хире чаш төл алырывыс ук малды боозатканындан улуг хамааржыр. Сөөлгү медээлер ёзугаар алырга, беш район болгаш чээрби сес ажыл-агый эрткен чылдагыдан эвээш шээр мал боозаткан. Сула эдержилге-биле чергелештир тарып боозадылганы шыпар чок чорудуп турган таварылгалар хөй. Мурнакчы арганы долу шиңгээдип алырының чугулазын кичээнгейге чедир албайн турарывыс ол.

Бо чылдың күзү мал ажаарынга дыка таарымчалыг болуп турар. Ынчалзажок шээр малдың хорамчазы чүгле октябрь айда 3,5 муң чеде берген. Бо көргүзүг эрткен чылдың бо айындан эвээжээп-даа болза, хемчегниң ам-даа чедир алдынмайн турарын херечилеп турар. Оон уламындан 19 ажыл-агыйда өлген малдың саны эрткен чылдың бо үезиндегизиндең хөй болуп артпышаан. Ылаңгыя «Дөң-Терезин» совхозта өлген шээр малдың саны чээрби ажыг катап көвүдээн. «Кара-Хөл», «Барлык», Карл Маркс аттыг совхозтарда шээр малдың хорамчазы көвүдээн. Чаңгыс октябрь айда «Найырал» совхозтан 175 баш, «Бай-Тайган» 146, «Малчындан» 145 шээр мал өлген. Бо барымдаалар малчын бүрүзүн кичээндирер ужурлуг.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның «1982—1983 чылдарның кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедип дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» доктаалы бүгү мал ажылдыгларның, оон иштинде хойжуларның ажылынга удуртулга болур. Кодээниң ишчилери ук доктаалды амыдыралга боттандырар дээш бүгү күштү салыр ужурлуг.

КЫШКЫ АЖААЛДА

Малды ажаар болгаш чемгерер ажылдар болза, мал ажылын чорударының нийти технологиязының кол өөзү болуп турар.

Хой малдың ажаалда-тежээлдези, өске-даа малдарны-биле дөмей, чылдың дөрт үезинден, бүдүрүлгениң техниктиг дериглезинден, кижилерниң билиинден болгаш дуржулга-мергежилдиинден хамааржыр.

Мал ажылында кышкы үе болза, эң-не харысалгалыг үе болгаш. Ынчангаш ажаалда-тежээлдени кышкы үезиндеп эгелеп сайгарып көрээлиңер. Бир дугаарында кажааларны болгаш малды ажаап-тежээринге херегләэр эт-херекселдерни четчелеп, ыяк белеткеп алыры чугула. Мал ажылында кышкы сезон календарьның кыжынындан ылгалдыг. Календарьлыг кыш болза, декабрь 1-ден март 1-ге чедир үш ай уламчылаар болгаш. Мал ажылының кышкы сезону октябрь 1-ден эгелээш май 1-ге чедир 7 ай (210 хонук) уламчылаар.

Бо сезонда кылыр ажылдарның аайы, аргазы, хемчээли үш янзы ылгалдыг, ынчангаш ук сезонну база үш үеге — кыштың эгези, кыштың ортузу, кыштың төнчүзү деп үелерге ылгаар апаар.

1. КЫШТЫҢ ЭГЕ ҮЕЗИ

Бо үе октябрь 1-ден декабрь 1-ге чедир ийи ай уламчылаар. Кыштаглаашкынны совхозтуң дирекциязы, специалистер, бригадирлер, хойжулар кончуг быжырымчалыг санаашкын-биле эгелээр ужурлуг. Ол санажылганы акт-биле бижыдар.

Кодан бүрүзүнүң актызынга айтыр чүүлдер мындыг:

а) ук коданны кыштагладыры-биле хүлээп алган малчыннарның составы;

б) малдың уксаазы, эр-кызы, назыны, деңгели;

в) кыш дургузунда ол коданга чеже, кандыг мал чемнерин бээри. Планда көргени болгаш херек кырында үндүрүп бергени;

г) минералдыг чемнерни кандыг хевирлиг, чежелеп бээр деп көрдүнгени;

д) одарның оъдунуң байдалын, шөлүнүң кызыгаар демдектерин адап тургаш айтыр (актыга одарның схемалыг чуруун кожар);

е) суггат-биле хандырылгазы;

ж) кажааның септээн шынарын;

з) хүлээп алган ат-сывын айтыр.

Кыштың эге үезиниң баштайгы чартыы — октябрь эгезинден ноябрь эгезинге чедир кара доңдак үези болур. Бо үеде кичээнгей ийи чүүлге доктаар — малды соокка алыспазы (ижин болгаш өкпе аарыгларынга таварыштырбазы) база малды аргыспазы болур. А боос малга хамааржыр чүве дизе, ону ара салдырбазы болур. Бо чүүлдерни чайладыр дээш хыраалыг одарже хой үндүрбес, доштуг суг-биле мал суггарбас, хар чаап турган хүн хойну кажаалаар мурнунда ооргазында харын сиваргыы-биле аштаар.

Эң-не ажыл-агыйжы арга болза, чогум кол кыштагдан аңгыда, ооң эң ырак одарларының кыдыынга ара хонар (безерек) кыштаг кылып алыры болур. Ындыг кыштаг дээрге, чүгле хат болгаш хардан малды камгалаар шаарап эвес, чуга манза ханалыг, чиик серилиг кажаа болур. Аңаа херек чүве болза, чүгле малга суг кудар онгачалар болур. Оларны кол кыштагдан ап алыр, оларга концентрат чемнерни база каап берип болур. Ол ышкаш минералдыг брикеттерни, кодап кедезинге салыр манзаларны база кол кыштагдан экеп алыр.

Ара хонар кыштагга аал кара доңдакты эрттиргеш, башкы хар улуг харже шилчиир бетинге чедир турар, биргээр сөглээрге, ноябрь төнчүзүнде улуг хар чагталак, улуг соок дүшкелек чорда кол кыштагже көжер.

Кыштың эгези, хар чок кезии чылыг турда, мал улам семирип турар. А чамдыкта безерек кыштаг чок коданнар орай күстү күзедир тазарган одарга олургаш, суггат-даа үстүп, малын аргызып алыр чоруктар эвээш эвес болгулаар. Ону окта болдурбас сорулга-биле, ылаңгыя бо чылдың хураганнарынга немелде чемни бээрин озалдадың болбас. Ол немелде чем берип эгелээр үени чаңгыс-ла неделя хире эрттирипсе, ооң соонда хураганны деңгел кииреп алырынга ийи катап хөй чем болгаш эвээш эвес хуусаа херек апаар.

ХҮННҮ БАДЫР МАЛ АРАЗЫНГА

Межегейниң Оорга кырындан Таңдының ээзим шыпкан кадыр сыннары көгерип көстүр. Ээзим эдээн дургаар сүүрлар болгаш тараа шөлдери чапты берген чыдар. Ооргаңың артыы талазында Дус-Хөл, Алгый (Хадын), Каък хөлдер кыжын безин деък доңмас, бора-көк апарган кылаңайнып чыткылаар.

Оорга кырында бир чоога бажында кыштагга келдивис. Аалдың кедээзинде ак-ак хойлар оъттап чор, ооң чанында — аъттыг кижи.

— Мында бистиң совхозтуң малчыны Калдар-оол Ооржак чурттап турар — деп чолаачы чугаалады. — Малдың баш савын камгалап, хураган ап келгени-даа элээн каш чылда доктаамал эки малчын болдур ийин — деп немеп кагды.

Баштай малчынның кадайы Артый Сундуй-ооловнадан бо черге кажан келгенин, канчап малчын апарганын сонуургалывыс. Олар маңаа, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозка келгеш, черниң байдалын көрүп, ук черниң улузу-биле чоорту тааржы бергеннер. 1979 чылда Калдар-оол Ооржакка 600 ажыг хураган хүлээдип берген. Чамдык районнарның байдалы-биле алырга ынча хире малды ийи коданга үзер турган. Тайды эдээнде Уургайлыг деп черже чайлаглап үнген. Мурнуу талазында шыргай ээзим шыпкан, мал херек чок чадаг кижи шеттердеп туттунуп үнер кадыр сын, а артыы чарынында (хонаштан улуг ырак эвес) тараа шөлү чапты берген. Ынчалза-даа мал одарладып болур хостуг черлер бар.

Дүне боорга, аал чанынга алик, хүлбүс огуржуп хонар. Ында-хаая ээзимден адыглардаа хөректээри дыңналып кээр, ындазында сезинчиглээ. Оларның мурнунда аңаа чоп база чурттап, малын малдап, тараазын тарып чораан. Харын-даа аңаа Тывага баштай тывылган сүүрларның бирээзи Уургайлыг деп суур турган, алдын безин казып турган чер. Ол черни ам малчыннар чайлаг кылып алган. Аңаа Калдар-оол Ооржак чайлаглап өөрени берген. Шала иңсээр тараа шөлүнге көжүп кээр. Маңаа мал аажок-ла семирмир. Тараа шөлүнүң оъдунда хойга айыылдыг аза-огу чок боор. Маңаа берге чүве чүгле суг. Сугну сөөртүп экеп турар.

Калдар-оол Ооржак төрүүр хойну үш чыл ажыр малдап келген. Баштайгы чылында 515, ооң дараазында 558 болгаш бо эрткен чайын 537 хураганнарны совхозка өстүрүп мендн дужааган. Көргүзүг багай эвес, ортумактан өрү көргүзүг болуп турар. Бир хойдан 4 килограмм 200 грамм дүк алыр планныг. Оозун ажыр күүседип келген.

— Төрүүр хой бүрүзүндең ынча баш хураганны ап болурунуң аргазы бар бе?

— Ап болбайн аан, бистиң совхозтуң малчыннары бо талазы-биле сөөлгү каш чылдарда арай чедимче чок байдалда турар. Мал чеми бар, чер одары база четчир, кажаалар бар. Суг болгаш дус дээш өске-даа мал чемнерин база экеп берип турар. Ол хирезинде шала часкаар элээн улгадып келген хураганнар өлүр таварылга читпейн турар. Бо дугайын ханызы-биле өөренир үе черле келген боор — деп, малчын хомудады.

— Совхозтуң директорундан баштааш, мал ажылының тускай эртемниглери кээп турар боор але?

— Бисте хой бригадирлеп турар мал эмчизи Юрий Маадыевич Маңзай-оол үргүлчү кээр, дыка дузалыг кижи.

— А директор?

— Чазын кажаа чанынга бистиң директорувус кижини көрген мен — деп кагды. Бо малчыннарның кыштаа совхоз төвүнден 7—8 километр хире. А директор маңаа кээп, бажыңга кирип көрбээн. Хөй чаш ажы-төлдүг малчыннарның амыдырал-чурталгазын хайгаарап көөрү, кижи дээш сагыш салыры, харысалгалыг ажылда кижи бүрүзүнүң хүлээлгези болур ужурлуг. Шору эки, чылыг, чырык бажың-биле хандырган малдың кажаалары база багай эвес, мал чеми база бар. Ынчалза-даа мында ажылдап турар кижилерниң чурттап турар байдалын, сагыш-сеткилин, кадыкшылын сонуургаарын удуртукчу уттуп турар. Кадарчылар-биле кажаа чанынга мында-хаая ужурашкаш, буу-хаа арлы бээр чоруктар ол совхозта болгулап турарын өске-даа малчыннардан дыңнадывыс.

Оорга кырын дургаар одарны малчын камналгалыы-биле хуваап алган. Амгы хүннерде, хар чуга, соок ындыг кончуг улгатпаанда, аал коданындан элээн ыракка хоюн одарладып кадарып турар. Хүнну бадыр черге мал чанынга тура хүнзээр.

— Малыңар кажан төрүп эгелээрил, нийти белеткелиңер кандыгыл? — деп айтырдым.

— Декабрь ортан үезинден-не хой хураганнап эгелээр, берге-ле үе ол. Нийти белеткеливис багай эвес деп бодап турар мен. Бир чугула сагыш салыр чүвевис мал адаанга курга едек болур. Дөө ол кажаа чанында бедик ова бо чайын ырак-чооктан болуп алганывыс курга едектир ийин. Чаа төрээн хойларны азыраарынга чем курлавыры бар — дээш, Калдар-оол Шыырапович кирбей карга салып суйбай туткаш, хойларынче чорупту.

А. АРАПЧОР.

Эртем—кодээ ажыл-агыйга

АРТЫК СӨӨКТҮГ ХОЙ

Архангай аймактың Хотон сумузунуң «Цацрал» кодээ ажыл-агый каттыжышкынының орнунга 1974 чылда тургустунган мал ажылының Ж. Самбу аттыг эртем-шинчилел институду солун дуржулга кылган. Ол шинчилел ажыл моол уксааның хоюнуң продуктулуун бедидери-биле холбашкан.

Эртемденнер ооргазының сөөктери болгаш эгилери анаа хойнуудан хөй уксааны тургускан. Ооң түңнелинде анаа хойнуң бүгү сөөктериниң ортумак деңзизи 3497 грамм турда, бо хойнуң сөөктериниң деңзизи 3665 грамм болган. А анаа хойларынындан ийи эгиг артык хойларның сөөгү 3963 грамм болган. Анаа хойнуң узун дурту 91 сантиметр, бо хойларныы 100,1 сантиметр. Артык сөөктерлиг хойларның нийти деңзизи аар, эъди база хөй.

Шинчилел ажылдарының түңнелинде артык сөөктүг хойлар семиричел, ооң ачызында кончуг шыдамык дээрзи тодараттынган. Артык сөөктерлиг 100 хой 120—140 килограмм эътти, 670—1240 дөрбелчин дециметр кешти ол хире анаа хойлардан хойнү бээр. Ук хойларның ажаалдазы анаа хойлардан ылгалбас. Ындыг хойларны өстүрери улуг орулгалыг. Ынчангаш ол хойларны көвүдедип эгелээн. Ам оларның баш саны 4200 ашкан.

Артык сөөктүг хойларны көвүдедир ажыл «Цацралдан» өске «Социализмын зам» (598 баш), «Ялалти» (120 баш) кодээ ажыл-агый каттыжышкыннарында болгаш Сухэбатор аймактың «Тарганыл зам» кодээ ажыл-агый каттыжышкынында база чоруп турар. Ол хойларны ам бүгү чуртка тарадыры көрдүнүп турар.

Х. САНЖМЯТАВ,

мал ажылының Ж. Самбу аттыг эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчызы.

Иван Симчитович Данзурун — Тес-Хемде «Чодураа» совхозтуң үндезилекчилериниң бирээзи. Ол ук ажыл-агый тургустунганындан бээр хой малдап келген.

Хоочун хойжу бо чылын чүс башка онаалтыр 102 хураганны доруктурган болгаш хойдан-на 2,5 килограмм дүктү кыргып алган.

ЭГЕЛЕКЧИ

Калмыкияда «Гашун» совхозтуң хойжузу Василий Манджиевич Очиров республикага хойдан бедик продукция алыр талазы-биле социалистиг чарыштың эгеленчизи. Ол эртиен кыжын малындан чаңгыс-даа баш хорамчаны болдурбаан болгаш чүс башка онаалтыр 120 хураганны доруктурган болгаш хойдан-на 6 килограмм дүктү кыргып алган.

— Мен ол чедиишкинимни ССР Эвилелиниң 60 чыл оюнга турасиадып турар мен — деп, ол чугаалап турар.

Коммунист Очиров Октябрь Революциязы, Күш-ажылчы Кызыл Туг болгаш «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнерниң эдилекчизи. Бо хүннерде ол кыштаглаашкынны чедиишкинниг эрттирип турар болгаш малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алырынга шудургу белеткенип турар. Мурнаичы хойжу он бирги беш чылдың үшкү чылында чүс башка онаалтыр 125 хураганны доруктурарын болгаш хойдан-на 6,2 килограмм дүктү кыргыырын хүлээнген.

М. СЕМЕНОВ.

Яшкуль район.

ӨӨРЕДИЛГЕ НОМНАРЫ

«Мал ажылының бирги клазының мастери», «Мал ажылының ийиги клазының мастери» аттарлыг ажылдакчыларга шалыңының 30 азы 10 хуузун немей төлеп турар. Класстыг хойжу болурунга ооветеринарлыг өөредилге дузалаар. Ук өөредилгеге эргежок чугула номнарның данзызы:

ХОЙЖУНУҢ ӨӨРЕДИЛГЕ НОМУ. И. Т. Кызыл-оол, С. С. Сопам. 1982 ч. 250 арын. **ТЫВА АССР-ДЕ ХОЙ АЖЫЛЫ.** И. Т. Кызыл-оол. 1975 ч. 264 арын. **ХОЙЖУНУҢ ӨӨРЕДИЛГЕ НОМУ** П. А. Воробьев, Л. М. Ожиганов 1977 ч. 288 арын. **ХОЙ АЖЫЛ-АГЫЙЫ.** П. А. Есаулова, Г. Р. Литовченко. 1963 ч. 720 арын. **ЗООТЕХНИКТИҢ ДЕПТЕРИ.** Г. Н. Доброхотов, А. А. Косынкин, В. К. Инисовец. 1980 ч. 768 арын. **ХОЙ ФЕРМАЗЫНЫҢ БРИГАДИРИНИҢ ДЕПТЕРИ.** В. С. Зарытовский, А. Б. Докукин. 1980 ч. 141 арын. **ХОЙНУ ЧЕМГЕРЕРИ.** А. В. Модянов. 1978 ч. 255 арын. **ХОЙНУҢААРЫГЛАРЫ.** Ф. А. Терентьев, А. А. Марков, М. Д. Полыновский. 1963 ч. 520 арын. **БЕДИК ШЫНАРЛЫГ ДҮКТҮ БҮДҮРЕРИ.** О. Я. Шейфер. 1981 ч. 174 арын.

КАДАРЧЫ ХОЮН НАРА-ДАА ОНЧАЛААР.

ШУУРГАН СООНДА

Иссык-Кульга кажан-даа мындаа чаа ышкаш кылын хар чаап көрбээн: бойдус чаңгыс хонук дургузунда-ла 2,5 метр харны урупкан.

Ужудукчу Евгений Андреевич Цырулин вертолёдун кончуг хынамчалыг хондурупкан. Ындыг хондуруушкуннарны ол чаңгыс хүнде безин он-он катап кылып турган. Ол аңаа шуут-ла чаңчыгып калган. Хойжунун аар оңгача ужунга баглап каан аъды вертолёттуң даашшимээнин-даа, хат-салгынындаа шоолуг тоовааи, ол аңаа база-ла чаңчыгып калган.

Бис шуурган соонда ол халап болган черниң хойжуларынга барган бис. Үш-дөрт хонук мурнунда бо бажыңнарның крышазынга чедир хар шутлапкан турган. Карл Маркс аттыг колхозтуң хойжузу Бекболот Касымбековтуң кыштаа-биле Улуг черниң харылзаазы шуут үзүлген турган.

— Коргунчуг турду бе? — деп, кадарчының дузалакчызындан айтырдывыс.

— Баштайгы үш хонукта, шынап-ла, коргунчуг турду. Хойлар аажок бергедээн, боттарывыс-даа канчаар. Алды чүс ажыг хой, ынча хойну үр чемгерер мал чеми бар эвес. Бажыңывыс эжиин ыңай-бээр ыдып тургаш, арай деп үнген дораан-на кажааже кокпа кастывыс. Оон хойлар албыгып өлбезин дээш, кезек-кезек черлерге үттер кастывыс. Ооң соонда вертолёт ужуп келгеш, аъш-чем октапкаш барды. Пресстеп каан сиген база октады...

Халап чамдык малчыннар черге чорда келген. Олар кажаа эжиинге чедир кокпа казар ужурга таварышканнар. А хар ынчап безин курлак ажа берген турган. Кодаага база чүве тайбың турбаан. Богачар Бердибаев кажаа чанында бөрүлер истерин көргүстү. Улуг хардан безин, аъш-чем дамзенип чораан ол ыйнаан.

Малчыннар олардан малын камгалаар ужурга база таварышкан.

Иссык-Куль районга халап хенертен келген. Ындыг чорук аңаа төөгүде болуп көрбээн чүве-дир. Чартык чылдың шыы дужер хемчээли үш хонук дургузунда-ла ажа берген. Оруктарга бүдүн чартык муң машина харга хөмдүрген. Машиналар боттары көзүлбес, а ак-ак тейжигештер турган. СЭКП-ниң Иссык-Куль райкомунуң бирги секретары Эсенбек Дуйшеев Фрунзеден чоруп ора база харга хөмдүрген. Орукче үнуптериниң мурнунда ийиги секретары Геннадий Самарцев-биле телефон дамчыштыр чугаалашкан:

— Канчап тур силер? — деп айтырган.

— Баштай бажыңымның эжиин ажыдарын шенеп көрейн, оон райком баар мен. Ам хамык улусту тургузар бис. Халаптың хемчээлин тодарадыр, дуза диләэр.

Чүс-чүс грейдерлер, вездеходтар, кывар-чаар материалдар чүдүрген машиналар районче шуужупкан. Халап-биле демисежир штаб база ажылдап эгелээн. Бүгү хемчеглер алдынган.

Орукка тос муң ажыг кижи харга муңгашталган. Оларның аразында уруглар, кырганнар, херээженнер. Оларга база дуза чедирер, чемгерер, хондурар, чылыктырар турган. Улуг орук кыдыында бажыңнарга чедир безин шактан эвээш эвес үеде кастынып чедер турган. Харның дыгыы база аажок, ханызы база улуг. Суурларның чурттакчылары харга муңгашталган улуска боттары-ла дузалажы берген. Хар эжер хүүреглер чок-даа болза, тазтар, шуугайлар, деспилер ажыглаттынып турган. Иван Матвеевич Усаченконуң өг-бүлези үнеп кижини, Барктабас Алыбаев, пенсионер Александр Павлович Дергачёв, Нина Степановна Дудникова олар чээрби-чээрби кижини бажыңнарынга хондуруп, аъшкарып-чемгерип турганнар. Чамдыктары чылыг хептерин-даа берип турган.

Оруктарда харны аштаарынга бульдозерлер безин бергедеп турган. Улус хонук-хонуу-биле ээлчег чок ажылдап турган. Фрунзеден, Алма-Атадан, Душанбеден вертолёттар келгилээн. Баштайгы вертолёттар бүдүн-чартык муң хүүректер экелген.

Кылын харның аарынга чамдык тудуглар шыдашпайн турган. Халаптың чедирген когаралын санап турда, дыка хөй кажаалар, бажыңнар, складтар, магазиннер, библиотекалар, гаражтар, серилер үрелгени илерээн. Сынган мыштар-даа бар. Электроэнергия шугуму үзүлген, ол чорук электри-биле саар инектерге элээн берге болган. Чолпон-Атаже хлеб соортунмес боорга, кафелер боова быжырып, хүн-дүн чок ажылдап турган. Бүгү чоп, хамык школачылар хар аштап турган. Школалар, ясли-садиктер, магазиннер, эмнелгелер баар оруктар бир дугаарында аштаттынган.

Районда 400 муң ажыг хой бар. Коданнар-биле харылзаа чок. Ынчангаш кыштагларже лыжалыг эки турачылар чорупкан. Малчыннарга чедирер хлеб, шай, тушёнка, консервалыг сүт болгаш өске-даа чугула чүүлдерни саазын хаптарга чорудуп турган. Оларны вертолёттар эң ырак кыштагларга чедирген. Малчыннарга аъттыг четтинмес, тракторлар безин хар мооңдактарга күш четпейн өжүп каар турган. Дүн-хүн чок ажылдап келген улус соонда шаңнаттырган. Өске районнардан тудуг материалдары чедип келген. Ам бажың-балгат, кажаа-хораа септеттинип турар. Амыдырал уламчылап турар.

В. ШИРОКОВ.

Кыргыс ССР.

ЛЕНИНЧИ УГЛАНЫЫШКЫН-БИЛЕ КОММУНИЗМНИҢ ЧАА-ЧАА ТИИЛЕЛГЕЗИНЧЕ

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының материалдарын совет кижилер улуг сеткил ханыышкын-биле хүлээп ап турарлар.

Ол документилерни тайылбырлаар болгаш өөренир, салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседир дээш ажылчы чоннарны мобилизастаар талазы-биле ажылды партия организациялары калбартып турар. Чаңгыс аай политхүннерни, ниитилел-политиктиг номчулгаларның организакчыларынга, илеткелчилерге, лекторларга, пропагандистерге, политинформаторларга болгаш агитаторларга дуза кылдыр оларның илеткелдериниң чижек темазын парладывыс.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленуму — партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседир дээш демиселге чугула үе-чада.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлери, Ю. В. Андроповтуң чугаазы — партияның болгаш чоннуң ажыл-чорудулгазының дайынчы, тодаргай программазы.

СЭКП — совет улустуң шылгаттынган баштыңчызы.

Бистиң партиявыстың коллективтиг мерген угааны.

Партия биле чоннуң чаңгыс эви — совет ниитилелдиң тиилеттирбес күжүнүң үндезини.

СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказының салгалдыы.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ленинчи угланыышкыны — чайгылыш чок.

Коммунистиг тургузуушкуннуң болгаш тайбыңның планы.

Чоннуң чаагай чоруу болгаш тайбыңны камгалап арттырары — СЭКП-ниң кол сорулгалары.

Партияның планнары — чоннуң планнары.

Күрүне планы — хоойлу-дур.

ССРЭ-ниң 1983 чылда бюджеди.

Экономиканы амгы үениң негелдезиниң деңнелиниче бедидер.

Экономиканы көдүрери, чоннуң чаагай чоруун экижидери — партияның кол сагыш салыышкыны.

Коммунистиң туружу — демиселдиң болгаш күш-ажылдың мурнуку одуруу.

Күш-ажыл — бистиң Төрээн чуртувустуң чаагай чоруунуң болгаш күчүзүнүң үндезини.

Эки ажылдаан тудум, эки чурттаар бис.

Совет кижи дугайында сагыш салыышкын — партияның чугула программныг айтырыышкыны-дыр.

1983 чылда чурттаалга тудуу.

Хереглелдиң ниитилел фондузунуң өзүлдези.

Бистиң коллектививистиң 1983 чылда сорулгалары.

Хөй болгаш эки кылдыр шыдаар шаа-биле кылыры — кижи бүрүзүнүң хүлээлгези.

Бүдүрүлге күчүлерин долу, ажыктыг кылдыр ажыглаар.

Ажыктыг чоруктуң кол көргүзүү — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң деңнели.

Ажылдаар чер бүрүзүнге бүдүрүкчүлүг, ажыктыг чорукту болгаш күш-ажылдың шынарын бедидээл.

Шалыпчы ажылдаары — бистиң патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгевис.

Бистиң планнарывыстың боттуу — камналгада, чоннуң байлаанга хумагалыг чорукта:

Камналга болгаш хумагалыг чорук дээш бүгү улустуң шимчээшкининге бистиң салыышкынывыс.

Кол кичээнгейни чиг-эт болгаш болбаазырадылга салбырларын хөгжүдеринче.

Чурттуң одалга-энергетика комплекизи.

Чаа газ шугумнарын хуусаадан эрте ажыглалга киирээл.

Одаар чүүлдүң грамм бүрүзүн — шыңгыы учёта.

Ажылчын шак бүрүзүн — аң-не беримчелиг болдурар.

Чаңгыс минута-даа анаа турбас, чаңгыс грамм-даа чидириг болдурбас.

Чурум чок, ажыл-агыйжы эвес болгаш тетчеглекчи чоруктарны узуткаал.

Күш-ажылчы сагылга-чурумнуң деңнели — коллективтиң идея болгаш мөзү-шынар талазы-биле чедиишкининиң көргүзүү.

Чогаадыкчы күш-ажылдың, бедик политиктиг болгаш культурлуг мөзү-шынарлыг кижини кижизидер.

Сагылга-чурум үрекчилери, арагачылар, брак кылыкчылары-биле эптеш чок болуулунар.

Улус ажыл-агыйының курлавырларын эки ажыглаал.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиил.

Эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин — бүдүрүлгеже.

Бистиң коллектививисте мурнакчы дуржулга чүге оожум шиңгээттинип турарыл?

Чаа, мурнакчы чүүлдү бүгү тала-биле деткиир.

Беш чылдың гвардейжилеринге деңнежиил.

Холбиле кылыр ажылды механизастаары — соңгаарлаттынмас сорулга.

1983 чылда агроүлетпүр комплекизи.

Аъш-чем программазын боттандырарынга бистиң салыышкынывыс.

Аъш-чем программазы — бүгүдениң болгаш кижи бүрүзүнүң хереэ.

Аъш-чем айтырыын шиитпирлээринче бүгү күжүвүстү мооннаал.

Көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазын быжыглаар болгаш ажыктыг ажыглаар.

Көдээ ажыл-агыйже салыышкыннарның беримчезин бедидээл.

Көдээ ажыл-агый чылын чедиишкинниг доозаал.

Чыгдынган дүжүттү бүрүн камгалап алыыл.

Тараа — бистиң үнелиг байлаавыс. Хумагалыг болуул:

Келир дүжүтке кичээнгей болгаш сагыш салыышкын.

Мал кыштаглаашкынның организастыг эрттирээл.

Мал чемин камналгалыг ажыглаал.

Чоннуң хереглел бараанларының бүдүрүлгезин көвүдедиил, шынарын экижидээл.

Транспорттуң ажылында четпестерни шиитпирлии-биле чайладыыл.

Хөй болгаш эки шынарлыг металлдарны Төрээн чуртка.

Капитал тудугже — эң улуг кичээнгей.

Тудуг-монтаж ажылдарының темпизин болгаш шынарын бедидээл.

Бистиң коллектививистиң 1983 чылда планнары болгаш социалистиг хүлээлгелери.

Ажыл-агыйжы политикавыс-биле делегейниң революсчу чорудулгазынга улуг салдарны чедирип турар бис.

Социалистиг күрүнелерниң дем каттыштырылгазы — амгы үениң салдарлыг күжү.

Социалистиг дем каттыжылгазының чаңгыс эви — бистиң күжүвүс.

Социалистиг күрүнелерниң дем каттыжылгазының планнары — тайбыңның болгаш тургузуушкунунуң планнары.

Хосталган чурттар-биле ССРЭ-ниң эп-сеткил каттыштырылгазы болгаш кады ажылдажылгазы.

Совет Эвилели болгаш бөмбүрзектиң тайбынга ынакшылдыг күштери.

Быжыг тайбың болгаш делегейниң кады ажылдажылгазы дээш СЭКП-ниң демисели.

Партияның болгаш совет улустуң тайбынче чүткүлү чайгылыш чок.

Шериг күжү-биле адааннажылганы күзевес бис.

Чепсек чок делегей — социализмниң идеалы.

Тайбыңны быжыглаары — даартагы хүнче орук айтыр сылдыс.

Империалистерден тайбыңны дилеп ап шыдавас. Ол дээш демисежир бис.

Ядролуг дайынның айыылынга удур, чавырлыышкын болгаш чепсегленииишкинниң дужурери дээш ССРЭ-ниң демисели.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштери — Улуг Октябрьның чаалап алыышкыннарының илегелдиг камгалакчызы.

Социалистиг Ада-чуртту камгалаары — ССРЭ-ниң хамаатызы бүрүзүнүң ыдыктыг хүлээлгези.

Төрээн чурттуң күжүн, Чер кырынга тайбыңны маадырлыг күш-ажылывыс-биле быжыглаар бис.

Социалистиг демократияның улам ыңай хөгжүлдези.

СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының тиилелгези.

ССРЭ-ниң 60 чылы — совет улустарның найыралының болгаш акы-дуңмалыышкынының байырлалы.

Хостуг республикаларның буззулбас эвилели.

Ленинчи найыралдың ачызында күштүг бис.

Юбилейлиг чылды шалыпчы доозаал.

ССРЭ-ниң 60 чылын күш-ажылга, өөредилгеге, чогаадылгага чаа-чаа чедиишкиннерлиг уткууа.

1983 чылды шалыпчы күш-ажыл-биле демдеглээл.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин күүседир бис!

Ленинчи угланыышкын-биле — коммунизмниң чаа-чаа тиилелгелеринче!

Бөгүн — Йемен Улус-Демократтыг Республиканың хамаарышпас чоруун чарлааның 15 чыл оою

ӨӨРҮП ЧЕТТИРГЕНИН ИЛЕРЕДИП ТУРАР

Англи колонизаторларының барык 130 чылдагы тергиидели узуткааш, Мурнуу Йемен-ниң чону чаа амыдыралды тудуп тургузарынче 15 чыл бурунгаар этелеп кирген. 1967 чылдың декабрь 30-де чурттуң хамаарышпас чоруун чарлаан. Совет Эвилели-биле чылдан чылче өзүп турар политиктиг, экономиктиг болгаш культура талазы-биле кады ажылдажылга аныяк күрүнениң бызаалын тургустунарынга онза ужур-дузалыг болуп турар деп, ол кайгамчыктыг хүн-биле холбаштыр Йемен Улус-Демократтыг Республиканың удуртулгазының кежигүннери болгаш парлалгазы демдеглеп турар.

Совет специалистер Йемен өннүктери-биле кады ЙУДР-нуң найысылалы Аден хоорайның чоогунда Хиевле электростанцияны, Шейх-Османда госпитальды тудуп, Аден аэропортунуң самолет хонар болгаш ужуп үнер дилиндээн чаарты кылып, көдээ ажыл-агыйның чаа районнарын шиңгээдип ап, нефть тывары-биле шенелде өрүмнээшкиннерни боттандырып, ол талазы-биле улуг ажылдарны парын агаарбылустуг байдалдарда чорудуп турарлар. Мукаллада балык-консерва заводунуң болгаш Аденде эртемниг социализмниң дээди школазының комплекизиниң тудуг төлдеринде совет специалистер-биле бир демниг ажылының түңнелдеринниң дугайында йемен өннүктер сеткил ханыышкын-биле чугаалап турарлар. Ол объектилер ам ажыглалда киргилээн.

Аденде балык портунуң тудуунда улуг ажылдар чорупп турар. ЙУДР-де ол чаа улуг тудугнуң девискээринге бисти тудугнуң кол инженери, Астраханьның балык үлетпүрүнүң болгаш ажыл-агыйының техниктиг институдунуң доозукчузу йемен Али Мухаммед Аль-Атри үдеп чорду.

«Совет специалистерниң дагдыныкчы дузазының ачызында аныяк он-он йеменчилер бетонччу, арматуржу, монтажчы, слесарь мергежилдерни шиңгээдип ап, амгы үениң тудуг техниказын башкарып өөренип алганнар. Совет өннүктер чүгле чаа мергежилдер чедип алырынга оларга дузалап турар эвес, а даандырган ажыл-херек дээш харысалгалыг болгаш болуунуң мергежилинге ынак болурунга өөредип турарлар. Портту ажыглалга киирткже чедир ам-даа узун хуусаа бар болзажок, демниг күш-ажылдың түңнелинде найыралдыг коллектив тургустунган болгаш ол нарын сорулгаларны ол шиитпирлеп шыдаар» — деп, ол инженер чугаалады.

Национал кадрларны белеткээринге Совет Эвилелиниң дузазын республикада бедик-биле үнелеп турар. Социалистиг хөгжүлдениң оруун шилип алган хөгжүп орар аныяк республикага бедик мергежилдиг ажылчыннар, инженерлер болгаш техниктер хөйү-биле херелеттинип турар. Чаа-чаа объектилер национал кадрлар-биле кайы хире четчелеттингениниден оларның шынарлыг болгаш чогуур үезинде ажыглалга кирери улуу-биле хамааржыр. Интернационалчы эп-сеткилди илередип, янзы-бүрү хевирлерни чогаадыкчы ёзу-биле ажыглавышаан, йемен ажылчы чоннарны совет специалистер хөй янзы мергежилдерге бедик харысалга-биле өөредип турарлар. Совет-йемен кады ажылдажылганың объектилеринге чүгле 1980 чылда бедик мергежилдиг 1500 ажыг ажылчыннар белеткелдн эрткеннер, олар тудугжуларның одуруунга немежип кирип, республиканың тудугларынга болгаш бүдүрүлгелеринге ажылдап шыдаар төлептиин көргүскеннер.

Йемен специалистерни, ооң иштинде дээди эртемниглерни белеткээринге ССРЭ-ниң дузазы-биле туттунган өөредилге черлери улуг рольду ойнап турар. Ылаңгыя Мукаллада профтехөөредилгениң өөредилге төвү 300 ажыг слесарьларны, электромонтёрларны, автомеханиктерни болгаш токарьларны белеткеп үндүрген. Аденде 1977 чылда тургустунган өөредилге төвү тудугжуларны чедиишкинниг белеткеп турар. Ону 400 ажыг кижи доскап. ЙУДР-нуң балык байлактар институду балык ажыл-агыйынга ажылдаар специалистерни белеткеп турар.

Совет Эвилелиниң дузазы-биле тургустунган өөредилге бедик үнелелди ЙУДР-нуң премьер-министриниң оралакчызы, республиканың балык байлактар министри Анис Хасан Яхья берген. Совет журналистерниң мурнунга чүве чугаалап тургаш, аныяк күрүнениң экономиктиг күчүзүн быжыглаар, чурттуң ажыл-агыйының хөй-хөй адырларынга бот-хандырылганы чедип алыр дээш янзы-бүрү талаларга ЙУДР-нуң болгаш ССРЭ-ниң аразынга кады ажылдажылганы улам ыңай хөгжүдериниң чугулазын ол демдеглээн.

В. ДОРОШЕНКО,
СЭТА-ның корр.

Аден.

КАМНАЛГАЛЫГ

Андрей Кыр — чолаачы. Идегелдиг чолаачы деп немеп болур. Машиназы чорукче үнеринге кезээде белен. Боду эрес, хөглүг. Ажыл дээнде кызыл.

Эрзинде «Чаа орук» совхозта ол дег ындыг чолаачылар база бар, чижээ, Олег Айыыр, Максим Сонам, Допдан Казанов, Дамба Сандуу, ынчалзажок бо чылдың эрткен айларында Андрей Каң-оолович оларны мурнап тур... ... үнүң планын күүсетпишаан, ол дыка улуг камналгалыг болуп, ывар-чаар чүүлдер камнап алыр талазы-биле хүлээлгезин 1,5 катап ажыр күүсеткен.

Эрткен чылын А.Кыр район чемпиону атты чедип алган. ВЛКСМ ТК-ның «Золотой колос» демдээниң эдилекчизи. Совхозта комсомол комитединиң кежигүнү болуп, «комсомолчу прожекторну» харыылап турар мурнакчы чолаачының чуруу бо.

А. ДЕМБИРЕЛЬДИҢ фотозу.

ОЛЧА

«Хемчик» аңныыр-тывыш ажыл-агыйы 66 муң рубльдиң өлүүн дужаар керээни бо күскү-кышкы аңныыр сезонунда чарган.

Бо аңныыр сезонунда 30 муң аңныңның база оон-даа өске аңнар — киштиң, астыя, күзенниң, дырбактыгның, дилгиниң кештерин күрүнеге дужаар хүлээлгени алганнар. Алдынган хүлээлгени күүседиринге магадылал болур аңныыр сезонунга белеткелди баш удур хыныамчалыг кылып чоруткан. Аңнаар черлерниң база ында аң-меңниң ниити дүжүдү кандыгыл дээрзин тодараткан.

Штаттыг болгаш эки тура аңчыларны эргежок чугула ок-чемзек болгаш күш-хүнезин-биле хандырган. Аңныыр-тывыш ажыл-агыйының харысалгалыг ажылдакчылары аң-меңни өлүрер чурумун, ооң кежин арыг ажаап кадагалаар, аң-меңни кайы-хамаан чок кырып төтчеглевезинге хамаарыштыр беседаларны аңчылар ортузунга чоруткан.

Коллектив кежигүннериниң алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседиринге төлептиг үлүүн киирип турар бригадалар болгаш тус-тус мурнакчылар эвээш эвес. Дурзулгалыг аңчы Даваа Дамбаевич Ооржактың мурнакчы бригадазы бо аңныыр сезонунда 5 муң рубльдиң эки шынарлыг өлүк кежин күрүнеге дужаар деп бедиткен социалистиг хүлээлгени алгаш өскелерге үлегер-чижээн көргүскен.

Аңчылар ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш өлүктү күрүнеге дужаар планын долдур болгаш ажыр күүседир дээрзинге бүзүрелдиглер.

А. ДОНГАК.
Чөөн-Хемчик район.

ШЫНАРЛЫГ, БҮДҮҢГҮР

Ырактан чорупп орарга, станоктарның шимээн-даажы янзы-бүрү аялганы тургузуп турганзыг. Бо дээрге Кур-Чер суурда чааныылга цеги-дир. Ында Шыдыраа Шыырапович Моңгуш баштаан ажылчыннар ажылдап турар. Чоокта чаа оларның-биле ужуражып, ажылын сонуурган мен.

— Чагыг көвүдээн. Кызыгчай чок бис. Кыштагларга, фермаларга чурттаалга бажыңнарынга хереглээр экиитер, соңга рамалары, шагжалар дээш чагыг-ла эдерик — деп, Шыдыраа Шыырапович соңга рамаларын эптей тудуп тургаш, чугаалады.

Ооң совхозка киирген үлүү улуг. Мурнунда механизаторлап-даа ажылдап чораан. Ооң күзелин ёзугаар тудуг шугумунче кирип, чазаныкчылай берген. Аңаа ажылдааш, 25 чыл болган. Бо үениң дургузунда ажылынга чеме-хала дыңнап көрбээн. Бо юбилейлиг чылдың үшкү кварталында түңнел-биле ажылын эки деп мактаткан. Ол кандыг-даа чагыгларны шынарлыг кылгаш, чогуур үезинде дужаар турар. Ооң шалыпкын күш-ажылын чазак бедик-биле үнелеп, Ленинчи юбилей медалы-биле шаңнаан, чыл санында «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» херек демдектерин болгаш хүндүлел бижиктерин тыпсып келген. Ш. Моңгуштуң кады ажылдап турар өөрү онаашкан ажылынга кызымактар. Оларның деми чаңгыс болгаш ажылы шынарлыг, бүдүңгүр.

Э. ТЕЖИТ.
Кызыл район.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ
СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

Ф. КАСТРОНУҢ ЧОРУТКАН БИЖИИ

ГАВАНА. (СЭТА). Мозамбик Улус Республиказа удур сөөк-язы ылгаар Мурнуу-Африка Республиканың агрессияны белеткеп турарынга ханы сагыш салыышкынын Каяа-даа каттышпас шимчээшкинниң (ККШ) даргазы Ф. Кастро илереткен. Ол каяа-даа каттышпаан чурттарның күрүнелер болгаш чазактар баштыңнарынга чоруткан чагаа-бижиинде Преторияның ёзу-чуруму ККШ-тың кежигүнү боол турар болгаш хамаарышпас чоруун быжыглаар дээш демиседжип, империализмниң болгаш расизмниң күштеринниң дивенинишкиннеринге удур эрес-маадырлыг удурланып турар Мозамбикче боо-чепсектиг халдаашкынны кылырынга таарымчалыг психологтуг байдалды тургузарының оралдажып турарын демдеглээн.

Мурнуу-Африка Республиканың стратегтиг кол эвилелчизи боол, апартеидтиң ёзу-чурумунга политиктиг, шериг болгаш экономиктиг дузаламчыны көргүзүп турар АКШ-ты ол документиде буруудадып турар.

Ф. Кастро каяа-даа каттышпаан чурттарның күрүнелер болгаш чазактар баштыңнарын күштү каттыштырарынче, расистерниң агрессчи бодалдарының боттанырын болдурбайн, Мозамбикти камгалаар сорулга-биле КНО-нуң соңгаарладыышкын чок хемчеглерин алырын чедип алырынче кыйгырган.

ШВЕЦИЯ. Чилиде политиктиг үзел-бодалы дээш хоругдаттырган кижилерни шуптузун хостаарын, чили улуска профэвилелдерниң болгаш демократтыг эргелерни бүрүнү-биле тывсырын Стокгольмга болган митингиниң (чурукта) киржикчилери негээннер. Олар ол митингиш Сальвадорнуң, Гватемаланың, Уругвайның болгаш өске-даа латин-америк чурттарның улустары-биле эп-сеткил каттыштырып турарын база илереткен.

С. Павловтуң фотозу, (СЭТА).

РЕСПУБЛИКА ХҮНҮ

БЕЛГРАД. (СЭТА). Югославияның улустары боттарының национал байырлалы — Республика хүнүн байырлап демдеглээн.

1943 чылдың ноябрь 29-та Боснияның Яйце хоорайынга фашистиг эжелекчилерден ол черни хостаанының соонда Югославияның улузунуң хосталгазының антифашистиг вечазының (ЮУХАВ) ийиги сессиязы ажыттынган. Ол сессияга баштайгы улусчу чазакты — Хосталганың национал комитедин тургусчан болгаш чурттуң ооң соонда үелерде социалистиг чаартылгаларның оруу-биле хөгжүүрүнге үндезин салган шиитпирлерни хүлээп алган. Ооң соонда ийи чыл эртенде, 1945 чылдың ноябрь 29-та, Белградка Югославияның Федеративтиг Улусчу Республиказын (1963 чылдан бээр — ЮСФР) чарлаан.

Социалистиг хөгжүлдениң чылдарында чурттуң ажылчы чоннары бодунуң авангарды — Коммунистер эвилелиниң удуртулгазы-биле экономикага, эртемге, өөредилгеге болгаш культурага улуг чедиишкиннерни чедип алган, шаанда хомудаңгай турган Югославия хөгжээн үлетпүр-чер ажылдыг күрүне апарган.

Дайын соолунуң үези-биле деңнээрге, үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 15-тен хөй катап немешкен.

Совет-югослав экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылга чедиишкинниг калбарып турар. ССРЭ — ЮСФР-ниң садыглажыр эң улуг чурту боол турар.

Амгы үеде Югославияда Совет Эвилелиниң дузаламчызы-биле туттунган азы туттунуп-даа турар чүс ажыг үлетпүр бүдүрүлгелери бар.

ХАРЫЛЗАА КАЖАН ЭКИЖИИРИЛ?

Таңды районда «Россия» совхозтуң төвү Владимировка суур ышкаш амгы үеде радио дыңнавайн, телефон-биле харылзашпайн турар чурттакчылыг черлерни бистиң республиканың кайы-даа булуңнарындан тывары берге.

Тус черниң чону, көдээ Совет, ажыл-агыйның удуртукчулары бо айтырыгны районнуң харылзаа белдиринге каш удаа тургузуп келзе-даа, ол айтырыг мыйчага чедир шиитпирлеттинмейн турар.

Суурнуң харылзаа салбырында, совхозтуң, көдээ Советтиң конторазарында, школада киирилгээн 5 телефоннуң кайызы-биле-даа чамдык хүннерде харылзажыр арга чок апаар.

Кайы-бир черлер-биле дарый чугаалажыр дээн кижи баштай почтада телефоннуң дансазын кедүрер, харыы чок боорга конторазарга маңнап чедер, аңаа баарга база-ла дөмей болгулаар.

Телефон дамчыштыр чугаалажырынче чалаан телеграммалар кайын-даа келгилээр, шагында чедип келгеш, үр манааш, хомудап чаңгылаар.

Телеграф-биле шилчиткен акшаларны, далаштыг телеграммаларны алыр хуусаалары шагда-ла эрте бергенде район төвүнден почта машиназы-биле эккээр.

Хеңертен гарыг-аржык болган таварылгаларда, дүргэн дуза чедирери-биле машина, эмчилер чалаары харылзаа чогундан хөй кезиинде-ле болдунмас.

Район төвү — Бай-Хаак суур биле Владимировканың аразы дорт орук-биле 78, долганырга чүс ажыг километр. Ынчангаш суурда чамдык кижилер чугула хуралдар, семинарларга харылзаа чогундан бо-ла четпээн болгулаар.

Партия райкомунуң болгаш райкүүскомунуң харысалгалыг ажылдакчылары харылзааның шак мындыг байдалын биле тура-ла ооң-биле эптежип турарын кижи кайгаар.

Владимировка суурда радио, телефон харылзаазын эде тургузар талазы-биле айтырыгже көрнүрүн чоң негеп турар. Манаа чылдырыышкыннар, чылдактар турбазын күзеп тур бис.

А. ХЕРТЕК,
Владимировка ортумак школазының башкызы.

КАРЖЫ ХОЛГААРЛААШКЫН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Афганистан Демократтыг Республиканың болгаш өске-даа хөй-хөй чурттарның делегацияларының шиитпирлиг болгаш шынныг удурланыышкыны боол турза-даа, афган айтырыг дээр чүүлдүң талазы-биле кандыг-даа үре-түңнел чок маргылдыышкын-биле КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXXVII сессиязының чогумчалыг ажылы база катап үреттинген.

Делегей нациларының ол ниитилежилгезиниң кичээнгейин амгы үениң боттуг болгаш чугула айтырыгларындан чардыктырар, антиафган болгаш антисоветтиг пропаганда кампаниязын улам хорлаэдедир дээш оралдажып турар Каттышкан Штаттар ол айтырыгны чугаалажып көөрүнче албадааны билдингир.

Польшаның доктаамал төлээлекчизи В. Наторф КНО-нуң сессиязынга АКШ-тың ындыг кажарлаашкынның АДР-ниң иштики херектеринге каржы болгаш ажыы-биле холгаарлаашкын-дыр деп чугаалаан.

ИРАК-ИРАН ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Ирак биле Иранның аразында дайын чорудулгалары үргүлчүлевишаан. Иракты кол шериг командылалының ИНА агентилелиниң дамчытканы ёзугаар, медеглелинде ноябрь 27-ге чедир ирак шериглер фронтунуң мурнуу кезээнде ирак Майсан можунуң районунга иран шериглерге удур элээн каш атаканы кылгылаан. Тулчуушкуннар ол мишкаш Майсандан соңгу талаже теп секторга болгаш Басра хоорайның чөөн талазынга боол тургулаан. Дайзын 112 кижизин өлүртүп когараан, хөй санныг дайынчы техника узуткаттынган.

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Иран шериглер ноябрь 27-ге чедир фронтунуң аңгы-аңгы участоктарынга дайзынның туруштарынче үгер-боолар-биле аткылааш, 55 ирак солдаттарны узуткаан. Фронтунуң мурнуу секторунга бир ирак самолётту дүжүр аткан.

КҮДЕРИ

(Уланчызы. Эгези № 222—225 «Шын» солунда).

Чугаа адакталып, улуг одагның чудуктары кестелип, имистелип келген. Михаил чингги кончуг тура халааш, ийи улуг доорбашты чап баштап эккелгеш, отче киир октагылап каан. Ынчаар орта, одагның чалбыраажы улуг-ла чаглак пөштүң будуктарынга чедип, долгандыр кара арга-арыгны өттүр чырыдыпкан.

Калдарак ам одагдан ырак-та күзүргүктүг шиви адаанга барып чыдып алгаш, одаан, ооң чоогунда оъттап чораан ивилерни, ээлерин кадарган чүве дег, шөлээн дыштанып чыткан. Аңчы кижиниң эки ыды черле ындыг, одаг иштинге чүгле ында-хаая-ла чыдар деп аңчыларның чугаалажыры-даа шын.

Тевер аңчы ам эртен аңнап кылаштаар чиик, хүлбүс бышкаа идиин белеткеп ап, оозун, эптей кедип ап олура, эжинге мынча дээн:

— Че, Миша, чеди сылдыс доораланып келди, дүн ортузу чеде берген-дир. Ам удуурдур оол, эртен даң бажы тарлан шокар турда, теп үнүптер бис.

Хоочун аңчы ынча деп кааш, оруи, дөжээн салып белеткей берген.

Удуур чүве кайда боор ийик!

Хенертен ивилер хойган, харангылаан, хөректери безин хиртилээн, одагга бо кире маңнажып келген. Калдарак ийи-үш удаа хал-хул деп чоруй, тура халааш, күзүргүктүг арганы одуртур карап-ла дээн.

Миша девидээн уу-биле пөште чөлеп каан боозун дүвү далаш октай шаап алган:

— Кайы талавыстан келир ирги хала?!— дигилеп, үнү сиринейнип, чүнү-даа канчаарынга белеп хире апарган, эжинче көрүп алган турган.

— Ол-даа сыяптаан ире болдурам... азы кокайлар-даа болуп магат чок — деп, хоочун аңчы сезинген.

Оон биче када боданган, аңыяк аңчы эжин оожуктурары-биле Тевер аңчы:

— Ындыг-даа болза, Калдарак сурун ынай болган соонда, одагга ындыг аш чүме келбес ийна боду, эр—деп кааш, одаг чоогунда кээп доктаай берген чарыларын барып быжылдыр баглагылап каан.

Удатпаанда Калдарак бо халып кээп, огланып, ынайбээр чылыргап маңнагылааш, ам арай оожурган, одаг адаанда барып чыдып алгаш, даваннарының харын эргизи чылгап,—«Че канчаар бис?»—дээнзиг, кулактарын сүүрертип, ээлеринче көрүп каап чыткан. Миша быжырып каан диин эъдин Калдараанга эргелели аарак каап берген.

— Че-ла, Калдар-даа бирээни сүргеш келди-ле, та чүзү?! Хүндүс болза, моон хаңзырын дыңнап, кандыг аң сүргенин билип алгай эртик. Чамдык ыттар дүне чүве сүргенде, шааның хаңзывас чүве ийнаан. Калдарак база ындыг ыт болгай. Одаг чоогунга келген аалчы-даа—ире-ле болган боор боду— деп кааш, Тевер аңчы сезик-сузук-даа, чокка удууру-биле чыдып алган.

Миша бирде отче курган будуктар киир каггылап, бирде одагдан ырак карангыже көрүп каап олуруп-олуруп, ам-на чыдып алы, биче када кум кынны хова берген. Кижин дем-не сагышсыраанындан сырбаш кынныы оттуп кээп, үйгузурап, сагыжында-ла одагга ире кирип келген дег кылдыр сактып, харапып каап чыда, ам-на ылап дээп удуп калган.

Аңчылар ам эртен даң бажы тарлан шокар турда, аңнап теп үнүптер харык чок апарганнар.

— Че, дүүнгү чүве ире дээн дижик, соондан истеп четкеш боолааш, чик-каакса хала, азаны—деп, улуг аңчы ол эртеп карангыда оттуп кээп боданып чыткан.

Эртенги имир чоорту чырып кел чораан. Миша эрестии аажок тура халааш, отту сегидип, шайны хайындыра каапкан. Калдарак база-ла туруп кээп, «эртенги хол-бут сургуулу» кылып, херлип, көстүп, ээгилеп алгаш, ээлеринге чассып оглааргылааш, одаг долгандыр кезек халыгылаан, оон чүнү-ле хайырлаар ирги деп манай аарак, «дүргедээр болза болар» дээнзиг одаг адаанда дыңнаалап каап олурган.

Тевер аңчы шайлап олура:

— Че, Миша бо дүне одагга келген чүме ире болза, ам бөгүн алды-киштен когараар апаар-дыр бис. Ире болза, ооң соонче черле барбас болза хоржок... ону өлүрбес болза, бо аалдарның ивилерин кырар чадавас. Кат, кузук эвээш чылда чүмени канчап билир, чааш аштап эгелээни магат чок—деп кончуг-ла сеаиглевип чугаалаап.

— Хупурай берзин, мээң боом чонаа чүме-ле болгай, безин сарыг патроннарлыг багай тозовка-ла болгай, чамдыкта шааның шок дүжер аза. Силер дээрге чүден-даа кортпас, карабинниг, эки тозовкалыг, черле шырак, мен силерден чарылбас боор мен хала, хаңай?— деп шала коргуксаан шинчилиг, хоочун аңчызынче көрүп каап, боданып олурган.

Аяс-даа, шипшип-даа, чогум-на эртен. Чер эки чырып келген. Одаг артында шырыштарда эртен чемнээн дииниин «кулурт-кулурт, сок-сок» дээни дыңналган. Калдарак ынаар дап берип чорда, Тевер аңчы ыдын билир чаңы-биле «сокса!» деп хорут каан. Оозу черге калбара чыдыпкаш, кулактарын кызып, сүүрертип каап. ээзинче карактарының чымчаа аажок көрүп алган сылап чыткан. «Эки ыт ээзиниң холунда» деп чугаа шынна-дыр ийин.

— Че, Миша, мен мунарларны ээртей каадайн, ол сырбыкты барып боолап эккел аа... Сээң «спидолуң» дыңнап олурган чүме та ол, магат чок. Оозу бичии диин оглу болчук чоп. Бо чемнеп чоруур чүме улуг диин хире болду—деп, чорда-ла, Миша шагда-ла чүгүрүп ынай болган. Биче болган соонда оолдуң тозовказы «тог-г» дээн. Миша диинни боолап алгаш келген. Оозу шынап-ла кызыл кудуруктуг, терең көк дуктуг, аскыр диин болган.

— Че, Миша, мындыг-дыр хала дээш, хоочун аңчы иренин кайнаар углап эртгенин, кайда барып доктааган хирезин билип алыр аргазын эжинге чугаалап, аныяк аңчыны сургап эгелээн.

— Бо кежээден бээр чаашбораның доктаай бээр черинче чүгле чедер бис. Шоолуь…н деппе ол бак? Ам мыйчанаал—деп, аңчы башкы салаазы-биле айтып, Миша, сен мыйнаар чоруур сен: бо үстүвүсте агты хүн удур, дүш турар хире бодап ажа бээр сен. Ынчаарыңга ооң ындында улуг кара хем баткан чыдар. Ол хемни ээзэн ырады өрү алып бар чорунда, ооң хүн үнер талазында бир адыр хем кирген чыдар эвеспе. Ооң бажында арысканныг арт бар. Көрүп турарыңга, эгтиде, үе-дүп шагда аңаа ивилиг аал черлеп чораан, ам ирип калган өг алажылары көстү бээр. Эрткен чылын мен аңаа аңнап чораан мен. Шак ол орта мени манаар эвес сен бе! Калдаракты элертип алгаш, ээрбес, сылавас кылдыр думчууп таактап ал. Ыт ээре берзе, чааш деае бээр. Хайыраан чагны оксунуп аар бис. Хей чорук болур. Мен бо улуг кара дагның дөзүнден барып хевээш, элик хараганныг, туругларлыг каскактарны келеп көргеш, сээң ындыңдап үнүп кээр мен. Кайы мурнааныывыс аңаа манаар эвеспе!—деп эжин сурган алган.

— Көрдүң бе, ире ол хемни кеже берген болза, ооң соонче барбас сен, ынаар даарта көжүп чоруткаш, бир черге одагланган, оон эгелеп барып база истеп көөр бис.—деп ылап-ылаптап чагып каан.

Тожу аңчылар аңнап чорда, адыг эрткен болза, азы ижээн көрүп алганда, черле кагбас, хоңдур-дүңдур-даа болза, истеп чоруп четкеш,ылап-ла даллап алыр улус. Ак Тевер дээрге ойнавас, ол хирезин эндевес эр боор он!

Ийи аңчы, шынап-ла кежээки дүште болчашканы арт кырында четкилеп кээп, үр-ле чугаалашканнар.

Миша олурган, ол хемни өрү бо арт кырынга чедир-ле ире изи көрбээнин хөөрээн.

Эжиниң чугаазын улуг аңчы дальшпайн, безин сиинге берген, таакпылап каап дыңнап-ла олурган. Ооң чугаазы-биле алырга, ол хем иштинде аңды изи дыка хөй болган.

Улуг аңчы даңзазының мөөзын даянгыыжынга «ток-ток» кылдыр соктааш, эжин өөртүп мынча дээн:

— Че, Миша, чагны-даа ам са дайнаар-ла боор бис, ире бо кара дагның каскаанда ижээн белеткеп эгелей бериптир. Моон шоолуг ырак эвесте Мону бо хүн дүүреткеп херээ чок эвеспе, ижээн белеткээн аң ыравас боор чүве. Ам барып одагга хонуп, эки белеткенип алыыл, эртен эрте кээп, ооң изин тыыра дескинип көөр бис. Ис база мунгаш болза, ам-на соондан истеп барып даялаар, ол-ла.

Аңчылар ынча дижип дугурушкаш, одаанче ээп чаныпканнар.

М. МЕНДУМЕ.
(Уланчылыг).

НОЯБРЬ 30-ДЕН ДЕКАБРЬ 5-КЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

НОЯБРЬ 30-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55— «Орленок» телестудияның концерт залы. 9.40 — «Неделя эртерге чыл төнер». Уран-чечен телефильм. 10.50 — «Уралдың аялгалары». Концерт. Уфадан дамчыдылга. 11.20 — Медээлер. 11.25 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.30 — «Стрежевойнуң хоочуннары». Документалдыг телефильм. 15.00 — ПТУ-га чүге, канчаар өөредип турарыл. 15.30 — Бенин Улус Республиканың национал ансамблиниң концерти. 16.00 — Бистиң садывыс. 16.30 — Классиктиг хүрешке делегей кубогу дээш. Венгриядан дамчыдылга. 17.00 — Аныяктарның адрестери. 18.00 — Беш чыл. Ажыл-херектер болгаш кижилер. Социалистиг хүлээлгелер күүселдезиниң дугайында.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. «Чаңгыс эптиг өг-бүледе». Грузин ССР. 21.00 — «Үе». 21.35 — Камера делегейни көргүзүп тур. 22.35 — Бөгүн делегейде. 22.50 — 23.15 — Чечен-Ингуш АССР-ниң Күрүнениң улустуң «Вайнах» деп танцы ансамблиниң күүселдези.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.30 — Төөгү. 8-ки класс. Италияда национал-хосталгалыг шимчээшкин. 13.00 — Э. Т-А. Гофман. Амыдыралының болгаш чогаалдарының арыннарындан. 14.05 — Хоойлу билир сен бе? 14.40 — К. Кулиевтиң поэзиязы. 15.10 — «Витимниң эриктери». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.20 — Медээлер. 15.30 — 18.15— Чапсар. 18.15 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Киножурнал. 18.55 — «Өөредир база кижизидер». Дамчыдылга. 19.25 — «Азия төвү». Информация-публицистиг программа. 19.40 — Чарлалдар, реклама. 19.50 — Телефильм.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Чалыткадыр яблоктар». Мультфильм. 1-ги кезээ. 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Младен доктор». Уран-чечен фильм. Югославия. 22.55 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. ЦСКА — «Ижсталь».

ДЕКАБРЬ 1-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Чоннуң аялгалары. 9.10 — «Младен доктор». Уран-чечен фильм. (Югославия). 10.30 — «Дириг амытаннар дугайында». Дамчыдылганы журналист В. М. Песков эрттирер. 11.30 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

11.35 — «Орус дыл өөренип тур бис». 3-кү телекичээл. 11.55 — 14.15 — Чапсар.

МОСКВАДАН

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Аъш-чем программазы — ниитиниң херээ». Документалдыг фильмнер. 15.30 — «Драматургия болгаш театр». «М. Шолоховтуң маадырлары театр сценазында». 16.10 — Д. Д. Шостаковичи аттыг квартет ойнаар. 16.40 — «Горнистер, харыылаңар». 17.30 — Алкоголизм дугайында беседа. 18.00 — «Хөглүг аялгалар». 18.15 — «Уренгой — Ужгород аразының газ оруу Иваново-Франк участогунда».

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Чайгы садта баштайгы хар». Киночурумал. 19.05 — Эртем амыдыралы. 19.30 — Кампучия Улус Республиканың национал театрының артистериниң концерти. 20.00 —«Улуг чоннуң шыны». «Алдарның херээ». Документалдыг телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Чүү? Кажан? Кала?» Телевикторина. 22.35 — Бөгүн делегейде. 22.50 — 23.20 — «Закарпатьениң хороводу». Фильм-концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.30— ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Чурум культуразының дугайында. 1-ги дамчыдылга. 13.00 — Сээң ленинчи библиотекаң. «Марксизмниң үш үндезини болгаш үш кол кезээ». 13.30— В. Шекспир. «Ромео биле Джульетта». 14.40 — Бойдус. 3-кү класс. Черниң кырының хевири. 15.00 — «Ак хар кырында аистер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.20 — Медээлер. 15.30 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Урутларга фильм. 18.55 — «Отчугаш». Дамчыдылга. 19.25 — «Азия төвүнде». Информация-публицистиг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Чалыткадыр яблоктар». Мультфильм. 2-ги кезээ. 20.15 — Айыыл чок шимчээшкин дээш. 20.45 — Чоннуң аялгалары. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Чаштар ышкаш чаштар». Уран-чечен телефильм. 22.45 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Химик». В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ареназындан дамчыдылга.

ДЕКАБРЬ 2-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.50 — «Горнистер, харыылаңар!» 9.35 — «Кино аян-чоруктар клуву». 10.35 — Бүдүрүлге гимнастиказы. 11.05 — «Алдын күс». Музыкалыг дамчыдылга. 11.35 — Медээлер. 11.40 — 14.15 — Чапсар. 14.15 Медээлер. 14.35 — Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнери: «Маадырлыг баллада», «Чечен-Ингушетия дугайында сөс», «Шылгалда». 15.55 — Латви ССР-ниң Күрүнениң академиктиг хорунуң концерти. 16.25 — Чаш чораан чылдары. В. Амлинский. «Кижи чалгааратпас сад». 17.00 — «Бейрут, 1982 чылдың август». 17.15 — «Шыдыраа школазы». Ак терге. 17.45 — Миллионнарның ленинчи университеди. «Совет кижиниң амыдыралчы туружу». 18.15 — «Чүрүк бүрүлүнде хүн».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — ССРЭ-ниң 60 чылынга. «Чаңгыс эптиг өг-бүледе». Казах ССР. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Өңнүктерниң арыннары». 22.20 — Бөгүн делегейде. 22.35 — 23.25 — «Фестивальдар... конкурстар... концерттер...»

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.30— ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Чурумнуң культуразы. 2-ги дамчыдылга. 13.00 — В. Луговойнуң поэзиязы. 13.40—«Алдын хемчигеш». Уран-чечен фильм. 15.15 — Медээлер. 15.25 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 —«Бистиң концерт залывыс». Фильм-концерт 19.00 — «Азия төвүнде». Информация-публицистиг программа. 19.45 — Чарлалдар. 19.20 — «Культура болгаш амыдырал». Дамчыдылга. 19.50 — Киножурнал.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Валя угбай чугаалап ор»... 20.15 — Делегей конкурстарының лауреады В. Шакин ойнаар. Ленинградтан дамчыдылга. 20.30 — «Черде, дээрде, далайда». 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.50— «Ийилээ орукта». Уран-чечен телефильм.

ДЕКАБРЬ 3-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Чырык хүннүң чылы». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги серияларың. 11.15 — В. Кофтун (аккордеон) ойнаар. 11.30 — Медээлер. 11.35 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ». Документалдыг фильмнер. 15.10 — Орус чугаа. 15.40 — Москва болгаш москвачылар. 16.10 — Афганистанның артистериниң концерти. 16.40 — «Тоол аалдап келди». «Бурун шагның тоолу».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейге. 19.00 — «Кижи болгаш хоойлу». 19.30 — «М. Касрашвили ырлап тур». Фильм-концерт. 19.55—«Хары утда оюннуң сеансызы». Уран-чечен телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Московские новости» солуннуң шаңналы дээш фигурлуг чуңгулаашкынга делегей маргылдаазы. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга. 22.05 — «А. Венецианов, П. Федотов болгаш ол үениң чурукчулары». Орус музей. 22.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.30 — Тиман. (Чурттуң соңгу чүгүн шиңгээдип алганының дугайында). 13.00 — «Ажылдаар чери—космос». Телефильм. 14.00 — Тургузуушкун үезиниң уран чүүлү. 2-ги дамчыдылга. 14.30 — «Ада-чурттуң Улуг дайыны». Киноэпопея. 10-гу фильм. «Танк кезектериниң кайгамчык тулчуушкуну». 15.20 — Медээлер. 15.30 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Делегей байдалының допчулалы. Дамчыдылга. 18.55 — —«Петушок биле хек-даван». Уран-чечен фильм. 19.25 — «Азия төвүнде». Информация-публицистиг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Стракош деп моортайның тывызы». Мультфильм. (ЧССР). 20.15 — К. Сен-Санс. «Фантазия». РСФСР-ниң алдарлыг артистери Э. Москвитина биле В. Жук олар күүседирлер. 20.30 — «Маадырлыг чорук». Сталинград чоогунга немец-фашистиг жижекчилерни чылча шапканының 40 чылынга. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.20— «Хуу айтырыглар талазы-биле элээн каш интервью». Уран-чечен фильм.

ДЕКАБРЬ 4-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.50 — «Кадык болуруң күзээнцэ». (Күш-культуржуларга сүме). 8.55 — «Чаштарга аңчыгаштар дугайында». Ленинградтан дамчыдылга. 9.25 — Силерге, ада-иелер. 9.55 — Эки бараанннарны хөйнү. 10.25 — «Бистиң ырывыс ужуксун-на!» Урутларның хор коллективтериниң концерти. 10.55 — «Якуб акый». Белоруссияның улустуң шүлүкчүзү Якуб Коластың дугайында документалдыг фильм. 11.40 — Делегейниң улустарының чогаадылгазы. Лаостуң чурулга уран чүүлү. 12.20 — «Спортлотонуң» 49-ку тиражы. 12.30 — Ону силер шыдаар силер. 13.15 — «Билдингир-даа бол, элдептиг». Профессор С. П. Капица эрттирер. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — «Бурунгу Русьтуң уран чурулгазы». Эге сөстү ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу Б. Угаров чугаалаар. 15.00 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 15.30 — Урутларга фильм. «Экии, Зузанка! Байырлыг, Зузанка!» (ЧССР). 16.15 — Хөгжүмчүлер хөгжүм дугайында. ССРЭ-ниң улустуң артизи композитор А. Бабаджанян-биле ужуражылга. 17.10 — Мультфильмнер. 18.00 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — «9-ку етүдия». Политиктиг тайылбырлакчы В. С. Зорин эрттирер. 19.15 — «Московские новости» солуннуң шаңналы дээш фигурлуг чуңгулаашкынга делегей маргылдаазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Кыска метражтыг уран-чечен фильм. «Кайгамчык херожен». 22.05 — «Байырлал опереттазы». 23.15 — 23.25 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — Грузин телевидениениң программазы: «Тбилисиниң чурумалдары». Документалдыг фильм. «Мзиури». Музыкалыг телефильм. Уран чүүл мастерлериниң болгаш коллективтериниң концерти. 16.25 —«Клоун». Уран-чечен фильм 1-ги, 2-ги сериялары. 18.50 — «Музыкалыг киоск». 19.20 — «Шаандакы Крестьянскаяда бажың». Документалдыг телефильм. 19.45 — Делегей байдалының допчулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Леопольд моортайның ежээн негээшкини». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.45 — 23.15 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Ижсталь» 2-ги, 3-кү үелер.

ДЕКАБРЬ 5-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Сула шимчээшкинче чыскаалыңар! 8.55 — «Дамырактар». ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. Мешко эрттирер. 9.25 — «Улуг Устюг дугайында сактыышкыннар». Документалдыг телефильм. 9.40 — «Будильник». 10.10 — «Эртенги почта». Музыкалыг программа. 10.40 — «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен». 11.40 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи Ю. В. Белянчикова дамчыдылганы эрттирер. 12.25 — «Музыкалыг киоск». 12.55 — «Көдээден дамчыдылга. 13.55 — «Мээң күскү садым». Телефильм. 14.15 — «Московские новости» солуннуң шаңналы дээш фигурлуг чуңгулаашкынга делегей маргылдаазы. 15.45 — А. П. Островский — «Талантылыглар болгаш хандыкшылдыглар». Фильм-шии. 17.10 — «Сталинградтың урутлары». Бүгү-эвилелдиң аныяктарның «Аныяк үе-чергелеривис — коммунизмниң тургузукчулары» деп 5-ки телефестивалының шаңналын бо дамчыдылга алган. 17.40— «Силерге, хоочуннар!» Музыкалыг программа. 18.40— 18.55 — Чапсар. 18.55 — «Филя моортай болгаш...», «Моортай биле ыттың шала чүп турганы». 19.15 — «Делегей панорамазы». 20.00 — «Кино аян-чоруктар клуву». 21.00 — «Үе». 21.35 — Уран гимнастикага Интервидение кубогу дээш. Тбилисиден дамчыдылга. 22.30 — «Московские новости» солуннуң шаңналы дээш фигурлуг чуңгулаашкынга делегей маргылдаазы. 23.45 — 23.55 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 —«Өдүг». Документалдыг телефилм. 15.10— «Кино көрүкчүнүң демдеглелдери». РСФСР—ниң алдарлыг артизи Р. Нахапетов эрттирер. 15.55— Казахстанның телестудиязының программазы: «Казахстан: найыралдың элчээ». 17.25 — «Ташкент, Алмазар». Документалдыг телефильм. 17.40 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 18.10 — «Революциядан төрүттүнген». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү фильм. —«Чалбыышта». 19.30 — Уран чүүл мастерлериниң концерти. Чапсарда — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.05— Уран чүүл мастерлериниң концертиниң уланчызы.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

ДЕМАГОГТУҢ ДЕМБЭЭРЕЛИ

(Шоодуг)

Деңгүреңнээн, шыпыраңнаан, ас дег ашак —
Демей-Эдер кудумчуга оруум доскаш,
Дегээр, сыгаар, дужаар чыгыы, ээрежи-дир:
— Төөгүге артып калыйн — мени бижи!
— Чытнан теве аксындыва каңмыыл кирбес,
Шымбай, доруун өгбем боор сен, ынчаайн харын!
Дораан хөй сөс чогу-биле, намдарыңны
Допчулавыт, але!— дигеш:— Шыяан!— дидим.
...Төре биле назы-харым — удаа, холбаа,
Төрээн чуртка ону-мону кылган мен — дээш,
Төңмес-батпас, эртнен-барган эки-багын
Тө каап турда — хопчу ала саасқан-на!
Хөөредишкин, көөргедишкин, төөредишкин,
Көвүк ышкаш, хуурмак чугаа, чулчуруушкун,
Хөлчок улуг, хере үрген сыңый ышкаш,
Хөөп кел чорда, чеже дыңнаар, үзе шаптым:
— Дөгерезин бижиир дизе, чуртталгаңар
Дөрт-беш номнуг судурга-даа кайын сыңар,
Төөгүп берген шааңар-биле болзун ыңар,
Төөгүге ол четчир — дигеш, чарлып алдым.
«Ам-на бирээ болду!»— дээнзиг, демгим өөрүп,
Азыг чөрже ажытталып, чидери билек,
Ийи-үш шак дыңнап келгеш, өөртан чүнү
Илип, билип алган мен дээш, черзиледим:
Дажан өйде ок-боо тудуп, оңгаа чытпаан,
Дарган эргээ чудук безин аңдарышпаан.
Ажылдың эң чиигин суруп, зарын — былдап,
Амыр кежик, хүндү сураан намдар — ол-ла!
Дөзүнче-ле, төөгүге чүү артап ынчап?
Демагогтуң дембээрели — дегбес боо бе?
Дембээрелден төөгү тудуп, байып чорбаан,
Дегбес боонуң салгынчыга ажыы-даа чок!

Салчак МОЛДУРГА.

1982 чылдың декабрь 29—30 хүннерде акша-бараан лотереязының немелде (чаа чыл) үндүрүлгези болур.

Билеттиң өртээ 30 көпеек. Ол үндүрүлгеге ниитизи-биле 18 миллион рубль түңнүг ойнаашкын кирген, ол дээрге, ниити билеттерниң түңнүүнүң 60 хуузу-дур.

Акша-бараан лотереязының чаа чылдагы үндүрүлгезинде 10280000 ойнаашкын бар, оон иштинде 21000 эт-херексел аймаа, 5147200 рубль түңнүг болгаш 12852800 рубль түңнүг акша ойнаашкыннары бар.

Аайлашканнарга «Москвич-2140» болгаш «Жигули» ВАЗ-21013 деп 200 автомобиль, янзы-бүрү маркаларның 500 мотоциклдери, 300 пианино, 1000 телевизор, 600 магнитофон, үш муң соодунчу, эр болгаш херээжен улустуң 1700 хол шактары болгаш өске-даа үнелиг ойнаашкыннар таваржыр. Оон аңгыда 1 рубльден 200 рубль чедир акша база ойнаашкынга таваржыр.

Чаа чыл үндүрүлгезиниң билеттерин ажаалга кассаларындан, магазиннерден харылзаа бүдүрүлгелеринден, кинотеатрлардан, «Союзпечать» киоскилеринден, ниитиниң чемненилге черлериниң бүдүрүлгелеринден болгаш вокзалдардан садып ап болур.

Чаа чыл үндүрүлгезинде акша-бараан лотереязын садып алыңар.

ЧАРЛАЛДАР

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының белеткел салбыры 1982-83 өөредилге чылында үндезин националдыг дыңнакчыларны хүлээп ап турар.

Дооскан ортумак билиглиг ажылчыннардан болгаш ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлениинден халапканнардан аңаа өөренирин күзээн кижилерни белеткел салбырынга хүлээп алыр.

Ажылдап турган кирер дээн кижилер сөөлгү ажылдаан черинге декабрь 1-ге чедир бир чылдан эвээш эвес ажыл стажтыг болур ужурлуг.

Белеткел салбыры Красноярскиниң политиктиг институдунуң Кызылда филиалынга дараазында мергежилдерге өөренири-биле дыңнакчыларны хүлээп алыр: **автомобиль транспортун ажыглаары; үлетпүр болгаш хамаатылар тудуглар.**

Белеткел салбырының дыңнакчыларын 40 рубль хемчээлдиг стипендия-биле хандырар. Чурттаар чер чок кижилерге общежитие бээр. Белеткел салбырын чедиишкинниг дооскан болгаш шылгалдаларны эки дужааган дыңнакчыларны институттуң бирги курузунга кирерииниң экзамени чокка хүлээп алыр.

Документилерни ноябрь 25-ке чедир дараазында адресте хүлээп ап турар: Кызыл хоорайның Рабочая кудумчузунуң № 4 бажың, белеткел салбыры. Салбырга кирерин шиитпирлээри — ноябрь 25—26. Өөредилге декабрь 1-де эгелээр.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлениинден халашкан кижилер документилерин январь 15-ке чедир кирип болур.

Директорнуң адынга бижидиришкинге кожар чүүлдер: ортумак билиг дугайында документ (боду), өөредип чоруткан бижик, алды фото-чурук (3×4 см хемчээлдиг), № 286 майык ёзутаар эмчи шинзылгазы, күш-ажыл дептериниң хоолгаазы.

Кызылдың аъш-чем садыының магазиннеринге ажылдаары-биле:

САДЫГЖЫЛАРНЫ БОЛГАШ КАССИРЛЕРНИ

чалап турар.

АДРЕЗИ: Октябрь кудумчузу № 29 бажың, № 4 аал 11 кабинеттерге ажыл шагында кээп болур.

Тываның күрүне филармониязы эстрада-цирк бөлүүнүң оркестринге ажылдаары-биле гитара, бали, орган ойнаар кижилерни болгаш ударниктерни чалап турар.

ФИЛАРМОНИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Щетинкин-Кравченко кудумчузунуң № 58 бажың, телефоннар 2-46-02, 2-55-69.

АГААР

Бөгүн республикага шокар булуттаар. Барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 2—7 метр. Агаарның температуразы дүне— -21-26, хүндүс 10-15 градус соок.

Кызылга шокар булуттаар, бичии хар чаар. Дүне агаарның температуразы -21 -23, хүндүс 11-13 градус соок.

КИНО

НОЯБРЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ырылар ритимнери» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кино чыындызы» 9.30, «Людмила» 11.00, 13.00, 15.00, 16.50, 18.40, «Хууда амыдырал» 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Эртенги сылдыстар» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Айсбергтер аразынга өлүм» 18.30, 20.30 шактарда.

12 хардан өрү назылыг үндезин националдыг сургуулдарны Тывада күрүне филармониязының чанында улустуң цирк бөлүүнге хүлээп алыышкынны чорудуп турарын филармонияның администрациязы дыңнадып тур. Аңаа кирерин күзээннер бо чылдың декабрь 1-де эртенги 10 шакта филармонияга келир.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, экономика болгаш ажыл-агый килдизиниң 2-21-17, үлетпүр килдизиниң 2-21-33, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1963.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—01889